

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07965

PENEMER UN NEMEN

Itzhak Yanasowicz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-07965-0

9780657079659T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT
(413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT
NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET,
AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

itchak yanashawoitsh

פנימער אוון נעמען

דאס בוך איז דערשינען מיט דער מיטהילף פון קרון תל-אביב לספרות
ואמנות און דעם יידישן שרייבער און זשורנאליסטן-פאראיין אין ישראל.

דער מהבר דענקט די פאלגנדיעח חברים און פרײנד פאר דער היילף ביהם ארייסגעבן
דאס דאזיקע בוך :

יוסף בערמאן, י. בערלינגר, אלעקסאנדר און עדנא גורלי, פנהס גאלדמאן,
משה האנייק, פיטול זיגלובוים, לעאן מיטעלמאן, א. סוצקעווער, יהודא
עלבערג, נחמן פיעפער, י. פינער, ד"ר אירנה קויפערשטייט, משה שפרינכערג.

צַחַק אָנָּא סְאָוִיטָשׁ

**פָּנוּמָעָר
אוֹן בְּעַמְעָן**

בָּאנְד צְוּוֵי

יידישע פראָזָאַיקערס אוֹן זַיְעַרְעַ וּוּרְק פֿוֹן נֶאָך דָּעַר
צְוּוֵיְטָעַר וּוּלְטָ-מְלָחְמָה

פֿאָרְלָאָג „קִיּוּם“

תְּשִׁלְיַז — 1977

תֶּל-אָבִיב — בּוּעָנָאָס אַיִירָעָס

יצחק יאנאסוּבִּץ' / דיווקנות ושמות (מסות)

I. JANASOWICZ

FACES AND NAMES (Essays)

הילע-ציבעונג : פ. זאלפְּסָדָרְךָ

אותיות : א. זילברשטיין

©

Copyright by I. Janasowicz

2, Herzog St., Apt. 31, Holon, Israel

אלע רעכט געהערן דעם מהבר
כל הונויות שמורות למחבר

נדפס בישראל תשל"ז / 1977

Printed in Israel

סידור : משה חמיאל

הדפסה : "חכלה", הרצליה

במקומות א' הקדמה

דאס דזוקע בוך האט נישט בעדעה צו געבען קיין פולדייך בילד פון דער יידיישער פראוץ נאך דער צויטער וועלטמלחמה. דער מחבר וועט זיין צופרידן אויב דער לייענער וועט בלויין דערזען פאר ציטונגגען וועאס גיינן אַלְמָנָה ער האט אַרְוִיגַעֲהַוּבִּין, ווי כַּרְאַקְטָעֵן ריסטיישע פאר דער דזוקער פראוץ און פאר דער נײַער ווענדונג וואָס זי האט אַרְיִינְגֶּן בראָכֶת אַין דער יידיישער ליטעראָטור.

דער מחבר איז מודה על האמת: די אַפְּהָאנְדְּלָגְעָן וועאס גיינן אַלְמָנָה בוך זענען לכתהילה געשריבן געויאָרֶן פאר ציטונגגען און זושראָגָלֶן אַון דאס דזוקע האט געליגט אויף זיי אַ קענטיקן חותם. לאָמֵיר דָּא, בְּדָרְ-אָגָּב, אוֹיסְזָגָן אַ סְּרוּד וְאַס אַיְּוּבָּאָס אַיְּוּבָּאָס מְחוּז בְּרָאָד: אַין דִּי לְעַצְּטָע 25 יָאָר אַיְּוּבָּאָס נִשְׁתַּחַת קַיְּינָן יְיִדְּיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוּרְ-קְרִיטִיכְעָר וְאַס זָאַל שְׂרִיבָּן וְעַגְּן בְּכָעָר אַיְּוּבָּאָס אַן אַנְדָּעָר אָפָּן. מעָן קָאָן דָּעָרָיָּה בער זאגָן, הָגָם עַס קְוָמָת אַוִּיס פָּאָרָאָדוּקָאָסָּאָל, אַז דִּי מְעֻלָּות וְאַס מְעַן גַּעֲפִינְט בַּיִּדְעָמָּה זענעט יְיִדְּיִשְׁעָר יְיִדְּיִשְׁעָר פָּוּן דִּי בְּאַדְיְגָוָגָעָן אַין וְעַלְכָּעָן מְעַן שְׂרִיבָּתָה הַיְּנָטָן צָו טָאָג וְעַגְּן שְׂרִיבָּרָס אַון בְּכָעָר. וְהַמְּבִינְיָה אַז דָּאָס אַיְּוּבָּאָס מְעַן גַּעֲגָנָה פָּוּן דִּי שְׂרִיבָּרָס.

בַּיָּמִים צְוָאָמָּעָנָה מְעַן דִּי אַפְּגָעָדְרָקָטָעָמָּה מְאָמָּרִים אַיְּנָה צִיטְוָגָעָן אַון אַין פְּלָעָלִיְּיָה וְשָׂוָרָיָּה נָאָלָן, פְּדִי זַיְּוָן אַז גַּעֲבָן אַז הַיָּמִים צְוָוִישָׁן דִּי טָאָוָלָן פָּוּן אַבָּוָן, הָאָב אַיְּקָאָלִיָּן זַיְּוָרָיָּה שְׁפָאָרָק גַּעֲוָונְדָעָרָת הַלְּמָאִיָּה עַס אַיְּזָוִיָּה גַּעֲשָׁעָן אַז זַיְּוָרָיָּה וְעַגְּן אַיְּנָה שְׁרִיבָּרָס פָּאָמָּרִים אַון וְעַגְּן אַז צְוָוִיָּה, לְגַמְּרִי נִשְׁתַּחַת קַיְּינָן יְיִדְּיִשְׁעָרָה, הָאָב אַדְגָעָרָבָּן בְּלַיְּוֹן אַיְּנָה. נָאָךְ מַעַר וְוּוֹנְדָעָר אַיְּקָז הַלְּמָאִיָּה וְעַגְּן אַז סְדָקָשְׁרִיבָּרָס פָּוּן וְעַלְכָּעָן אַיְּנָה הַאָלָט זַיְּעָר אַז וְיִעָּר שְׁטָאָרָק הָאָב אַיְּקָז הַלְּחָוִתָּן נִשְׁתַּחַת גַּעֲשָׁרִיבָּה, אַזְוִי לְמַשְׁלָחָפְּשָׁטִי אַיְּנָה נִשְׁתַּחַת הַלְּמָאִיָּה מִיר אַיְּינָן קָאָלָן נִשְׁתַּחַת אַוְסָגָעָקָומָן צָו שְׁרִיבָּרָס וְעַגְּן דִּי נָאָךְ-מְלָחָמָה-שִׁירְפָּטָן פָּוּן שְׁלוּם אָשָׁה, יוֹסָף אַפְּאָטָאָשָׁה, יִ. טְרוֹנְקָן, ש. מְלָלָעָר, ב. שְׁלָעָוִוָּן, ח. אַיְּלָלָטִי, בְּעַרְלָה גַּרְיְּנְבָּרָגָה, ב. דָּעַמְבָּלִי, מְשָׁה דְּלוֹזְוָנָאָסָקִי אַון נָאָךְ אַז סְדָקָשְׁרִיבָּרָס וְעַלְכָּעָן אַיְּנָה אַיְּקָז גַּעֲלִיָּעָט אַון זַיְּיָה אַבָּכָן אַיְּקָז מִיר גַּעֲמָכָט אַז רָוְשָׁם. (אַמְּתָה אַיְּנָה אַז צְוָוִישָׁן דִּי אַוְסָגָעָקָומָן פָּאָרָן עַלְכָּעָן וְאַס וְעַגְּן זַיְּיָה אַיְּנָה שְׁרִיבָּרָס דָּאָס גַּעֲשִׁרְבָּעָנָה נִשְׁתַּחַת גַּעֲהָאָלָטָן פָּאָרָן רָאוּי אַיְּנָה אַז צָו וְעַרְוָן אַיְּנָה בְּזַוּ). סְכִי וְיִי אַיְּנָה דִּי שְׁאָלה אַז שְׁאָלה אַז וְיִזְגַּט מְעַן עַפְּס ? לְאַלְוִוִּים פְּתָרוּנִים, אַיְּקָאָלִיָּה בְּזַוּ זַוְּפָאָרָעָנְטָפָרָן, הָגָם גַּעֲוָוִיטָעָסָבָּה וְאַס וְאַלְטָן גַּעֲקָעָנָטָ פִּרְנָן צָו אַז עַנְטָפָרָעָן זַעְגָּעָן מִיר בָּאָקָאנָט.

דָּעָר יְיִדְּיִשְׁעָר בָּאָנְדָּס פָּנִימָעָר אַז נִעְמָעָן", דָּעָרְשִׁינְגָּעָן אַין יְיִאָר 1971. אַיְּזָוִיָּה גַּעַיְּנָה וְוּידִימָעָט 39 יְיִדְּיִשְׁעָר פָּאָעָטָן, הַיְּינְטְּצִיטְקָאָטָן אַזְוִיְּרָאָדוּרְדִּיְּעָה. דָּעָר אַצְּטִיכְעָר אַזְוִיְּרָאָדוּרְבָּאָן דָּעָר "פָּנִימָעָר אַז נִעְמָעָן" וְוּרטָט אַפְּגָעָגָבָן פָּאָר 30 יְיִדְּיִשְׁעָר פְּרָאָזְעָרְשְׁרִיבָּרָס וְאַס זַיְּרִיעָר וְעַרְקָז זַעְגָּנְיִינָן נָאָךְ דָּעָר צְוָוִיָּה וְעַלְטָמְלָחָמָה אַון אַבָּכָן עַלְפְּרִירָבָּז גַּעֲשִׁילְדָעָרָט דָּעָם חָוָרְבָּן פָּוּן מִירְאָחָד-אַירָאָפָעָשָׁן יְדָנָטוֹמָן. אַדְעָר דָּאָס אַמְּאָלִיקָעָז יְיִדְּשָׁע לְעַבָּן דָּרָךְ דָּעָר פָּרִיזָעָמָן צָו דָּעָם דָּאָזְוִיקָן חָוָרְבָּן. גִּינְזָבָר צָו דָּעָם צָו דִּי וְעַרְקָז וְאַס שְׁילְדָעָרָן דָּעָם הַוָּהָה אַין מִדְּינָת מִיטָּז וְזַיְּנָה צְוָוִיָּה אַין דָּעָר טָאָגְטָעָלְכָּבָּקִיִּת (אַדְעָר מִיטָּז וְזַיְּנָה טָאָגְטָעָגִיָּה לְעַכְרָה הַעֲרָאִיקָה), וְוי אַיְּדָע אַז אַיְּנָה יְיִדְּיִשְׁעָר לְעַבָּן אַזְוִיְּנָה בָּאַדְיְגָוָגָעָן — דָּאָן אַבָּכָן מִיר דִּי פִּירָזִיטָן פָּוּן דָּעָר יְיִדְּיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוּר וְאַס וְעַשְׁפָּעָן זַיְּנָה וְעַלְטָמְלָחָמָה.

כַּיְּוִיל הַאָפָּן אַז דָּעָר דָּרִיעָטָר בָּאָנְדָּס "פָּנִימָעָר אַז נִעְמָעָן" וְזַיְּנָה גַּעַוּדְמָעָט דִּי פּוּבְּלִיְּצִיטָּן, פָּעַלְיָאָטָן אַזְוִיְּנָה, עַסְיָיָסָן אַזְוִיְּנָה לִיטְעָרָאָטוּר-קְרִיטִיכְעָרָס וְאַס אַז זַיְּיָה אַיְּנָה בַּיְּתָרָאָג צָו אַונְדוֹעָר לִיטְעָרָאָטוּר אַיְּנָה נִשְׁתַּחַת מַעְגָּלָעָן צָו פָּאָרָשְׁטִינָן אַונְדוֹעָר צִיְּסָט אַון דָּאָס אלְזָ וְאַס מִיר לְעַבָּן אַיְּבָּר אַיְּפָּר דִּי וְוּרְוָאָרְיוֹעָגָן פָּוּן דָּעָר גַּעֲשִׁיכְטָעָן.

শ্মোল আইবান

„יריחו“

די געשיכטע פון די צוווי מרגלים וואס יהושע בז'ונן האט געשיקט בכדי אוייסצושפירן די פעסטונג-שטאט איט ירייחו, ווערט אין תונ"ך דערצ'ילט אין 24 פסוקים. אנדערע 27 פסוקים, אין דעם זעלביבן «ספר יהושע», שילדערן דעם פארה ליף און דעם איסגאנג פון דער נצחון-שלאכת איבער דער דאיזקער איסגע-שפירטער שטאט.

בסק'הפל, ווי מיר זען, 51 תנ"ך-פסוקים וועלכע פֿאַרְנָעָמָעָן אֵין אֲיִדְישָׁע אַיְבּוּרְזּוּנָג קְוִים פִּיר וַיְתַלְּפֵד פָּוֹן אֶ בּוֹן.

דארכ' מען זיך דעריבער ווונדרען וואס **শ্মোল আইবান** האט פון די 51 פסוקים באוויזן אוייסצוביען א היסטארישן ראמאן וואס האלט פולע 328 זיטן? געוויס, ארינגדראינגען אין דעם קארגן דערצ'יל-שטאף און אין אים אנטפלען דעם דינאמישן טרייב-פֿוח פָּוֹן די געשענישן, וועלכע האבן אַפְּגַעַשְׁפִּילְט אָזָא גורדייק ראל אין לעבן פון פֿלְלָה, אֵין אֲגָבָן וְאָס רַופְּטָאָרָוִיס בְּאוּנוּנְדּוּרְגָּה.

און דערזען אין דעם ברזונדייקן פְּלִיאַיְן פָּוֹן פֿלְלִים די דראמאטישׁ שפָּאנָנוּג פָּוֹן די יְחִידִים-טְרָאָפָּנָס וְעַלְכָּעַ גִּיבָּן דעם יְמִשְׁטוּרָאָם זִין רִיכְטוּנָג אָן זִין מַעֲכְטִי קִימִט. אֵין אוֹיךְ אָן עֲנֵין וְאָס קָאָן אַרְוִיסְרוֹפָּן פְּאַרְחִידּוּשְׁטִיקִיט. אַבָּעָר אִין לעצָן סְדִ-הְפֵלָה אִין דָא קִיּוּן חִידּוּשׁ אָן קִיּוּן שֻׁם ווּנוּנְדּעָר נִישְׁתְּפָאָזָן, וַיְיַלְלָה דָאָן נִשְׁתְּפָאָזָן עַפְּעַס אַנְדָעָרָשׁ אִין דָאָךְ דַעַר סָדָה פָּוֹן דַעַר קִינְסְטְּלָעָה רִישְׁעָר צִירָה.

דאָס אָן נִשְׁתְּפָאָזָן עַפְּעַס אַנְדָעָרָשׁ אִין דָאָךְ די אַוְיפְּגָאָבָעָ פָּוֹן דעם הִיסְטָאָרִישׁן רָאָמָן וְאָס פִּילְט אָוִיס די קָאָנְדָעָנְסְטִירְטָע, פָּאַקְטָ�ן-קָאָרְגָּע, גַּעַשְׁכְּטָלְעָכָע סְכֻמָּעָ מִיטָּעָבְעָדִיקָן גַּעַשְׁעָן.

শ্মোল আইবানস রামান „יריחו“ পিরত আইস দি দাইকু আইফগাবু আন এই দערিবער আ কিন্স্ট্লেরিশ ওৱৰক ওৰফ দער কানিউ ফন হিস্টাৱিশ ফাসিৱোনগুন ওעלכע ער האט, ওই আ কিন্স্ট্লেৱ, নিশ্ত বলোৱ আইফগুলুবত, নাৰ ওইক আইগু-ত্যিতশ্ব — আইসগুত্তিষ্ঠত ওৰফ ওইন আইগুনুম শ্ৰদ্ধিবুৱিশন অৱোন.

আন দাস এই দুৱ উৱৰ.

וואָרומ צוליב וואָס נעט דער שרייבער אויפלעבן אַ היסטֿאַריש געשעניש?
צוליב וואָס ליגט ער אַרײַן אָזוי פִּיל שעהֶפְּרִישׁ פָּאנְטָאַזְיָע אָזָן קִינְסְטָלְעִירִישׁ מֵ
אַין אַ פָּאַקְט וואָס ווּרט אַין דִּי הִסְטָאַרְיעִיבִּיכְעָר דָּרְצִיְּלָט אָזָוי קְנָאָפְּ-יוֹאָרְטִיך
אָזָן סְכֻמְאַטְיָש?

ער טוט עס בעiker, דערפֿאָר ווַיְיל ער ווַיְיל דָּעַם דָּאַזְיָקָן פָּאַקְט אַינְטְּרִפְּרָעָז
טִירַן אָוִיף זִין אַיְגָעָנוּס אָוָפָן, בָּאַלְיִיכְטָן מִתְּזִין אַיְגָן לִיכְטָן, ווַיְיָזָן אַין אַ נִּיעָר
שִׁין אַין גַּעֲבָן דִּי אַוִּסְמָעְסְטָוָג פָּוָן אַ נִּיעָר דִּימְעָנְסִיעָז.
''רִיחָו'', דָּעַר נִיעָר רָאָמָן פָּוָן ש. אַיְבָּאָן, ווַיְיָזָן אָזָנָז הִסְטָאַרְיעִישׁ פָּאַקְטָן
אַין אַ נִּיְּגָעַשְׂכְּלָעָךְ לִיכְטָן.

מִיר ווּלְזָן שְׁפָעְטָעָר בָּאַטְּאָגָעָן וואָס אַזְיָאָן אַנְטְּפָלְעָקָט פָּאָר אָזָנָז אַין
דָּעַם דָּאַזְיָקָן נִיעָס לִיכְטָן. דָּעַרְוַיְיל ווּט בָּלוּזָן גַּעֲנָג זִין צַו זָגָן, אָז הָגָם אַין
דָּעַם דָּאַזְיָקָן ווּרְקָן אַיְן פָּוָן קִינְסְטָלְעִירִישׁ פָּאנְטָאַזְיָע אַרְוָם אַ קלִיָּן
אַינְדוּזְעָלָעָז פָּוָן הִסְטָאַרְיעִישׁ פָּאַקְטָן, אַיְן אַבְּעָר דִּי פָּאנְטָאַזְיָע אָזָוי אַרְיִינְגָּעוּוּבָט
אַין דִּי פָּאַקְטָן, אַז זִין ווּרְטָא אָוִיף אַן אַמְּתָן זִין וְיִעַר בָּאַלְעָנְדִּיקָּעָר גִּיסְטָן, אָזָן אָפְּשָׁר
נָאָר מַעַר: זִין גִּיט זִין דָּעַם הִסְטָאַרְיעִישָׁן זִין ווּלְכָעָמָאָכָט זִין נָאָעָנָט דָּעַם מַעַנְתָּשָׁן
פָּוָן הִינְנָת.

דאָס אַנְטְּפָלְעָקָן אַין דָּעַר ווּיִטְעָר גַּעֲשִׂכְּלָעָכָר פָּאַרְגָּאָגָעָנְהָיִיט יַעַנְעָם
מַעַנְתָּשְׁלָעָן זִין וואָס מַאָכָט זִין נָאָעָנָט דָּעַם לִיְעַנְעָר פָּוָן הִינְנָת, אַיְן דִּי קָלָאָסִישָׁ
אוּפְּגָאָבָעָז פָּוָן יַעַדְן הִסְטָאַרְיעִישָׁן רָאָמָאָנִיסָּט אָזָן דִּי דָּאַזְיָקָע אַוּפְּגָאָבָעָז דָּרְפִּילְטָן
אַיְבָּאָן אַין זִין ''רִיחָו'' זַוְּעָר בְּשִׁלְמוֹת.

קָעָר אַיך זִיך אָום צַו דָּעַר קְנָאָפְּ-יוֹאָרְטִיךְעָר תְּנִיְּ-סְכֻמָּעָז פָּוָן ווּלְכָעָר דָּעַר
מַחְבָּר הָאָט גַּעֲנָמָעָן דָּעַם שְׁטָאָף פָּאָר זִין בְּרִיטִית-לִיּוֹנְטִיקָן רָאָמָאָן, מוֹזָאָר אַבְּעָר
בָּאַמְּרָקָן, אַז גַּאֲר אַסְּדָקָן דָּעַר פָּאנְטָאַזְיָע, ווּלְכָעָלְבָט אַוִּיף דָּעַם שְׁטָאָף, הָאָט
עָר גַּעֲשָׁעֶפֶט נִשְׁתָּן נָאָר פָּוָן זִין אַיְגָעָנוּס קִינְסְטָלְעִירִישָׁן דִּימְיוֹן, נָאָר אַיך פָּוָן
דָּעַר אַלְטָעָר יִדְיָשָׁעָר אַגְּדָה אָזָן פָּוָן דָּעַר מְדֻרְשִׁים-לִיטְעָרָטָר.

אוֹיך זַעַט מַעַן, אַז דִּי ווּסְנַשְּׁאַפְּלָעָכָר גַּעֲשִׂכְּלָעָכָר לִיטְעָרָטָר ווּגְזָן יַעַנְעָר
עֲפָאָכָע אַיְזָן דָּעַם שְׁרִיבָּעָר נִישְׁתָּפְּרָעָמָד. עָר הָאָט אַפְּנָנִים גּוֹט מַעַיְן גַּעֲוָעָן אַין דָּעַר
קוֹלְטָן-גַּעֲשִׁיכְטָעָז פָּוָן דִּי פָּנְעָן-פְּלָקָעָר אָזָן הָאָט זִיך פָּאָרִיפָּט אַין זַיְעָר לְעָבָן
שְׁטִיגָּעָר אָזָן זַיְטָן-מְאָרָאָל.

אַיְן דָּעַר תְּנִיְּ-סְכֻמָּעָז ווּרְעָן קִיְּין הָעָלָדָן בְּכָל וִישְׁתָּעָמָנָט. פָּאָרָאָן דָּאָרָטָן
בָּלוּזָן צְוּוִי הָעָלָדָן: יְהָוָשָׁע אָזָן דָּאָס פָּאָלָק. אַז עֲפִיזָאָדִישׁ רָאָל שְׁפִילְטָן אָפָּ אַיְן
דָּעַר תְּנִיְּ-דָּרְצִיְּלָוָגָן דִּי פְּרָעָמְדָעָר פְּרוּיָה, רַחֲבָה הָוָנה, ווּלְכָעָמָאָכָט אַיְר לְאָנָד
אָזָן הָעָלָפָט צַו צְחוֹן פָּוָן דִּי בְּנִיְּ-יִשְׂרָאֵל.

דען תנ"ך דערציאלית און שם קאמענטאָרָן. ער דערציאלית וועגן דעם פֿאַראָרט
פֿון דער פרעומדער פרוי און וועגן דעם באָצָּאָל וואָס זִי באָקְוּמֶט פֿון די זִיגְעָרֶס
צַו וּעְלְכַע זִי האָט פֿאַראָרט אֵיר היַמְשְׁתָּאָט: אֵיר לעֲבָן, וַיְיַאַיךְ דָּאָס לעֲבָן פֿון
אֵיר משְׁפָחָה וּעְרָת גַּעֲשִׁוֹנֶט.

דוֹרֶךְ דעם פֿאַראָרט פֿון רְחַב הַזּוֹנָה וּוּעָרֶט, אֵין אַ גְּרוּסֶעֶר מָאָס פֿאַרְזִיכְעָרֶט
דען זִיג פֿון די בְּנִיְישָׂרָאֵל. פֿאַרְן תנ"ך אַיְזָן דָּאָס גַּעֲנָגֶן. ער אַקְצַעְפְּטִירֶט דעם
דָּאַיְקָוּן פֿאַראָרט, אַוְיבּ ער אַיְזָן נָאָר צֻוּם גּוֹנְסְטָן פֿון די יִידָּן.

נִשְׁתְּאַזְוִי אַבְּעָר די בְּעַלְיַיְאָגָּדָה, נִשְׁתְּאַזְוִי די בְּעַלְיַיְמְדָרָשׁ. זַיְהָאָבָן נִשְׁתְּ
גַּעֲלָאָזֶט רְזַעַן דעם גַּעֲדָאָנֶק, אָזֶה דער גַּעֲרַעַטְעָר זִיג פֿון די יִידָּן אַיְזָן דער מְלַחְמָה
וְוּגַּעַן דעם לְאַנְדָּ פֿון דער גַּעֲטַלְעַכְעָר הַבְּתָחָה, זָאָל מְזַוּן זִיךְרָוּסְהַעַלְפָּן מִיט
פֿאַראָרט פֿון אַ פְּרָוי, וְוָאָס אֵיר צְוִיְּפִילְהַאֲפָטָעָה מְאַרְאָלִישָׁע אַוְיפִּירָוָג וּוּעָרֶט
גַּאֲרְנִישָׁט בְּאַהֲלָתוֹן.

אוֹן דערְיַיְבָּעָרָה אָבָּן זַיְהָאָבָן דערְיַיְלָפָּה פֿון דערְפְּאַנְטַאָזְיָע אַוְיסְגַּעַשְׁפָּנוּנָעָן
צַעְנְדְּלִיקָעָר אוֹן צַעְנְדְּלִיקָעָר מְאַטְיוּוּרִוְנָגָעָן פָּאָר אֵיר הַאַנְדְּלוֹנָגָן, מְאַטְיוּוּרִוְנָגָעָן
וּוּלְכָעָ דָּאַרְפָּן בְּאוֹזְיָוָן, אָזֶה דערְפֿאַרְאָט אַיְזָן אַיְזָן דערְאַמְּתָה קִיְּנָה פֿאַרְאָרָט נִשְׁתְּ
גַּעַוּעַן, נָאָר אַזְּנָת פֿון בְּאַקְעַנְטָעַנְיָשָׁה צַו אַהֲכָרָן גַּלְוִיבָּן.

רְחַב הַזּוֹנָה האָט, הַיִּסְטָה עַס, נִשְׁתְּ אַבְּהָלָטוֹן די מְרַגְּלִים דְּעַרְפָּאָר וּוּיְלִיְּ זַי
הָאָט מִיט דעם גַּעַוְאָלָט אַסְעָקָוְרִין אֵיר לעֲבָן אוֹן דָּאָס לעֲבָן פֿון אֵיר פְּאַמְּיִילָעָ,
נָאָר דָּעַם וּוּי דָעַר פְּחַד פֿאַרְן זִיג פֿון די בְּנִיְישָׂרָאֵל אַיְזָן גַּעַפְּאָלָזָן אַוְיר אֵיר הָאָרָץ,
נָאָר זַיְהָאָט עַס גַּעַטָּאָן צּוֹלִיב דָעַם וּוּיְלִיְּ פָאָר אֵיר הָאָט זִיךְרָוּסְהַעַלְפָּן דָּאָס לִיכְתָּ
פֿון גַּלְוִיבָּן אַיְנָעָם אַיְנָצִיקָּן גָּאתָ.

שַׁ אַיְזָבָאָן גִּיטָּה צַו צַו דָעַם פְּרָאָכְלָעָם וּוּי אַ פְּסִיכָּאָלָג אָוֹן נִשְׁתְּ וּוּי קִיְּנָה
טְעַלְאָגָּה.

אַיְן רְחַבּ הַאַנְדְּלוֹנָג זַעַט ער אַ וּוּילָן נִקְמָה צַו גַּעַמְעָן פָּאָר עַוּולָה, שְׁוּעָרָעָ
דְּרִיקְנְּדִיקָּעָ עַוּולָה, וְוָאָס זַעַנְעָן קָעָגָן אֵיר בְּאַגְּגָנְגָעָן גַּעַוָּאָרָן.

אַיְיךְ אַט דָּעַרְ פְּסִיכָּאָלָגְיִשְׁרָעָ מְאַטְיוּוּרִוְנָגָעָן דָּעַרְבָּס פֿאַרְאָרָט-טָאָטָט בְּאַזְוּגָט
זִיךְרָוּס דָּאָס פֿון דָעַם גַּעַנְצָן רָאָמָן. פְּדִי די דָזְיִיקָעָ מְאַטְיוּוּרִוְנָגָעָן צַו בְּאַרְעַכְתִּיקָן
הָעָרָן מִיר וּוּגַּעַן גַּעַשְׁעַנְיָשָׁן וּוּלְכָעָ זַעַנְעָן מִיט אֵיר פְּאַרְגַּעַקְמוּמָעָן אַיְדָעָר די רָאָמָן-
אַקְצִיעָה הַיִּבְטָה זִיךְרָוּס אַזְּנָת מִיר דָעַרְזָעָעָן אַיְיךְ אַיְזָן גַּאַגְּנוּגָעָן דָעַם רָאָמָן אֵיר
בְּאַצְיָוְנָגָעָן מִיט די דָזְיִיקָעָ וּוּלְכָעָ זִי פֿאַרְאָרט.

שְׁוּעָרָעָ צַו זַאְגָּן צַי די דָזְיִיקָעָ מְאַטְיוּוּרִוְנָגָעָן בְּאַרְעַכְתִּיקָט אֵיר הַאַנְדְּלוֹנָג פֿון אַזְּנָת
אַלְגָּעָמִינָעָם מְאַרְאָלִישָׁן שְׁטָאַנְדְּפָוָנָקָט. אַבְּעָר יַאֲ-בְּאַרְעַכְתִּיקָט, צַי נִשְׁתְּ-בְּאַרְעַכְתִּיקָט —
מְעַנְטְּשָׁלָעָר-פְּאַרְשָׁטָעַנְדָּלָעָךְ וּוּרָטָ זִי.

אוֹן דָּאָס אַיְזָן דָּאָס וּוּכְטִיקְסְּטָעָ: אַיְזָבָאָן קוֹמֶט נָאָר נִשְׁתְּ מִשְׁפָּטָן דִּי גַּעַשְׁכְּטָעָ
אוֹן אֵירָעָ הַעֲלָדָן. ער קוֹמֶט אָוְנְדוּ זִי וּוּיְיָן אָוֹן נָאָעָנֶט מְאָכוֹן.

נאענט-מאכן הייסט: וויזון די פֿאָרגאנגענהייט אָזוי, אוּ מיר זאלן זי באָגַעַמֵּען, אוּ מיר זאלן דערזען איָ די שְׁפִּרְיְּגֶנְגֶּפֶדֶרֶס פֿוֹן אַיר מעכָאנִיק, איָ די פּֿסִיכִישׁ פֿאָקְטָאָרֶן וּוּלְבָעַ הַאָבָן גַּעֲבָרָעָנְגָט, אוּ זַאַל גַּעַשְׂטָאָלִיטִיק וּוּרְעַן אָזוי אָוּן נִשְׁתַּחַתְּ אַנדְעָרֶש.

פארבענְדִּיך אָוּן בַּילְד-פֿאָרכָאָפָּנְדִּיך אָז דָּס לְעָבָן אַין יְרִיחָו וּוּאַס שְׁ. אַיזְבָּאָן מַאלָּם, מַיט אָזַוי פִּילְּ וּרְעָלָעְ פְּרָטִים. נִשְׁתַּחַתְּ נָאָר זַעַן מִיר די דָּזְיִקָּעְ בְּגַעַנְיִישׁ פֿעַסְטוֹגְנְשְׁטָאָט מַיט אִירְעַ גַּעֲבָיָעַן, מַאְרָקָן, גַּעַבְעַטְהִיְזָעָר אָוּן אָונְטָעָרְעָדְדִּישׁ פֿעַסְטוֹגְנְגָעָן, נָאָר מִיר זַעַן אָוִיךְ דָּס לְעָבָן פֿוֹן אִירְעַ אַיְנוּוֹיְנָעָר; פֿוֹן אִירְעַ אָוּיבְעָרְשָׁטָע אָוּן אָונְטָעָרְשָׁטָע שִׁיכְטָן; פֿוֹן אִירְעַ עַקְזָאַטִּישָׁן הַמוֹן אָוּן פֿוֹן אִירְעַ אַנְטִיקָע אַרְיְעַנְטָאַלִּישָׁע הַעֲרָשָׁטָס. דָּעָרְבִּי וּוּרְעַן אָוִיךְ אָנְטָפְלָעָקְט זַיְעָרָע צַוִּישָׁן-בָּאַצְיוֹנְגָעָן אָוּן די אלָעְ מַאְכָטְ-אִינְטְּרִיגְגָּס וּוּלְבָעַ גַּעַשְׂטָאָלִיטִיקָן די פֿאָרְהַעַלְטָעָנְגָעָן צַוִּישָׁן דָּעַם סָאַצְיָאָלָן מַעְלָה אָוּן מַטָּה אָזְנָעָר דָּעַר דָּזְיִקָּעְ שְׁטָאָט.

שְׁ. אַיזְבָּאָן מַאלָּט פָּאָר אָונְדוֹ נִשְׁתַּחַתְּ בְּלוּזִי פִּיגְרָן, נָאָר אָוִיךְ פְּנִימְעָר, מִיר דָּעַרְזָעָן אַין דָּעַר פֿאָרְבִּיקְעָרְמָאַסְעָ, פֿוֹן הַעֲרָשָׁטָס אָוּן בְּאַהֲרָשָׁטָע, יְחִידִים מַיט בּוֹלְטָעְ כָּאַרְאָקְטָעְרִישְׁטָרִיכְן פֿוֹן אַינְדִּיוֹדוֹאַלִּיטָעָט אָוּן פֿעַרְזָעְלְעָכְקִיטָע. אָוּן וּוּאַס סְאַיְזָ אַיְבְּעָרְהַוִּיפְט זַיְעָר וּוּכְטִיקָעְ פֿוֹן קִינְסְטָלְעָרִישָׁן שְׁטָאַנְדְּפָוָנְקָט: די אלָעְ אַיְגָן-פֿנִימְדִּיקָע מַעְנְטָשָׁן דָּעַפְּלִירָן פָּאָר אָונְדוֹ נִשְׁתַּחַתְּ סְתָמָ אָזַוי, נָאָר מִיר דָּעַרְ קָעְנָעָן זַיְיָ אַגְּגָגָן פֿוֹן דָּעַר אַקְצִיעָ, מִיר דָּעַרְזָעָן זַיְיָ אָזְנָעָר לְאַגְּשָׁעָה הַאֲבָדָן לְוּגְנָעָן, מִיר באָגַעַמְעָן זַיְיָ נִשְׁתַּחַתְּ נָאָר דָּרוֹסְבָּדִיקָע, נָאָר אָוִיךְ פֿוֹן זַיְעָרְ מַעְנְטָשְׁלָעָכָן אַיְנוּוֹיְנִינִיק. זַיְיָ טָרְעָטָן פָּאָר אָונְדוֹ אַרְוִיסָּוּ וּוּיְיָ מַעְנְטָשָׁן וּוּאַס אַפְּיָלוּ אָזְנָעָר אַפְּשָׁטוֹיסְנְדִּיקִיט אָזְיָ פָּאָרָאָן מַעְרָוִיְיָ אַיְזָצְחָזָקָה פֿוֹן גַּעַרְעַטְכִּיקָט, וּוּאַרְוּם זַיְיָ וּוּלְיָן נִשְׁתַּחַתְּ בָּאַזְיָגָט וּוּרְעַן אָזְיָ זַעַנְעָן גַּעַנְגָּו אַפְּטָגְרִיט אַוִּיפְּ הַעֲלָדִישָׁיְקִיט, פָּדִי צַוְּ פֿאָרְטִּידִיקָע זַיְעָרְ לְעַבְּנָס-וּוּיָּוּלָן.

אוּן דָּאָךְ זַעַן מִיר אָזְיָ דָּעַם רָאָמָאָן זַיְעָרְ פֿאָטָאָלִיסְטִישׁ פֿאָרְמִישְׁפְּטִיקִיט. מִיר זַעַן, אָזְיָ די צִיְּטָ פָּאָר זַיְעָרְ לְעַבְּנָס-שְׁטִיכִיגָּר, פָּאָר זַיְעָרְ מַאְרָאָל, פָּאָר זַיְעָרְ שְׁאַצְיָאָלָעְ פֿאָרְהַעַלְטָעָנְגָעָן אָזְיָ פֿאָרְבִּי. די זַעַנְטָן פֿוֹן זַיְעָרְ לְעַבְּנָס-איְנְשָׁטָעָלָן קְרִישְׁלָעָן זַיְיָ אָזְן צַעְפָּאָלָן זַיְדָ אָזְן שְׁטוּבָבָ אָונְטָעָר דָּעַם אָגְדָּאָנָגָ פֿוֹן דָּעַם נִיְּעָם גִּיסְטָ וּוּאַס עָסְ בָּרְעָנְגָעָן מִיט זַיְדָ די מִידְבָּרְדִּיקְגַּעַהְעָרְטָעְוּוּעָטָבָנְיִשְׁרָאָל. עַרְגָּעָץ וּוּזְפִּילְטָעָס טָקָעָ דָּעַרְ אַלְטָעָרְ נְמָוָלָ, עָסְ פִּילְטָעָס דָּעַרְ רְיָ נִשְׁוּשָׁן אָזְן דָּאָס וּוּזְפִּילְטָעָס טָקָעָ דָּעַרְ אַלְטָעָרְ נְמָוָלָ, עָסְ פִּילְטָעָס דָּעַרְ רְיָ נִשְׁוּשָׁן אָזְן שְׁפִּילְוִוִּיבָקְ דָּחָבָ. די פֿעַרְזָעְלְעָכָעְ נְקָמָה-לְוָסָטָ, וּוּאַס אַיזְבָּאָן בָּאַטָּאָגָן אָזַויְיָ שְׁטָאָרָק אָזְן די הַאֲנְדָּלָגָ פֿוֹן די דָּזְיִקָּעְ פֿעַרְסָאָנָאָזָן, הַאָטָם זַיְיָ בְּלוּזִי גַּעַנְגָּו אַפְּטָגְרִיט עַמְפִּינְדָּלָעָ פֿוֹן דָּעַרְ מִידָּבָּרְ אָזְן אַיְזָ אַקְעָרְשָׁטָ אַרְבִּיבָּרָעָ דָּעַם יְרָדָן, גַּעַפְּרִיטָ פֿוֹן יְהָוָשָׁעָ בְּזָנוֹן.

אויך די מהנה פון די זיגערישע בני-ישראל שלידערט איזובאן מיט קראפטיקע פארבן און בולטע שטריכן. עס איז, גאטירלעך, פאראן אין אט דעם מענטשן-געזעמל עפעס וואס פאראיניקט זי — ווארום דאס איז א יונג פאלק וואס גייט אין אונריה, פדי איזיסזוקעטען יין ארט אין דער געשיכטע — אבער אויך דא וויויט אונדו דער שריבער באזונדערע פנימער, געתטאלאן און כארקטערן וואס פלאקערן מיט זיער לידנשאפטן און גליין אין זיער גלויביקע עקסטאון ; וואס קעמעפן מיט דיריסנדיקע שווגאים, אבער מון איזק קעמעפן מיט זיך אלליין. מיר זען דעם המון, אבער אויך פונעם המון שיילן זיך ארויס אינדייזאליטען, פערזענעלכקייטן, מענטשן וואס פאראקriticן זיך אין אונדזער געמייט מיט זיער כארקטער און מיט זיער גורל.

אויב רחוב איז די הויפט-העלדין פון דעם דזויין ראמאן, איז זיין הויפט-העלד דער מרגל פלב בן יפונה. זיין הארץ גלית אויף מיט א פאראצערנדייקער ליבע צו דער פרוי וועלכע האט אים מיט זיין חבר, פנחס, באהאלטן אין איר אויבערשטיבל. לאורה איז נישט פאראן קיין שם סיבה פאר וואס דער דזויין געטרייער קרים-העלד זאל זיך דארפּן אפּזאגן פון זיין גרויסער פלאמונדיקער ליבע. אבער איזובאן שטריכט דא אונטער עפעס וואס איז אפּשר זיער וועונטלעך פאר דעם גורל פון דעם אמתן העלד, און דאס איז די באשערטקייט צו ברענגען פאר א קרבן זיין אייגן הארץ. מזו טאכע דער העלד ברענגען א קרבן זיין הויפט-העלד זיך נאכּן פאלן פון יריחו איז דער גאנצער ציל נאכּ נישט דערגריכט געווארן ? אידער אפשר וויל דער שריבער באטאנגן, איז די שטארקיט פון די בני-ישראל האט זיך גענומען פון דעם וואס זיין האבן געדינט א העבען אידיעאל און דער דזויין געפּאדרט, איז מען זאל אים בליבן געטרי איז שום סאטיספאצ'יזע פון פערזענעלען גליק ? אויך יעדן פאל וווערט קלאר, איז נאכּ א פאלק וואס זיבנע יחידים האבן געקלאנט ברענגען אועלכע קרבנות, האט געהאט מעגלעכקייטן צו זיגן אין דעם אומגלייכן דערברונגס-געראנגאל איבער דעם צוגעזאגטן היימלאנד. דער געדאנק, איז די בני-ישראל האבן געיזט איז יונעם היסטארישן געראנגל וויל זיין זונען נישט נאכּ ערול געוווען צו שטארבן פאר זיער אידיעאל, נאכּ זיין זונען אויך ערול געוווען צו לעבן א גאנץ לעבן מיט א ווונד איז הארץ צוליב זיער אידיעאל-דעפרפילונג, איז, לוייט מיר נאך, דאס נײַע ליכט, וואס ש. איזובאן ווארט דערקענטעניש אויך ציען אקטואלע שולסן, בכדי אנטזוענדן, סי אויפּן געכטן, סי אויפּן היינט.

“יריחו” איז א ראמאן, וואס ליינט זיך מיט א פאראקאפטן אטעם און דער-מאנט אפט מיט זיין שילדערן עקוואטישע פאנטאסטיישקיטן מיט אן אויטעניטישער

רעאליטעט, דאס גרויסע ווועرك פון גוסטאו פלאבער וועגן דער מלחה פון
קארטאגע.

פון גאר א באונדער זוערט איז די שפראך מיט וועלכער דער ראמאן איז
געשריבן. איזבאנ האט שוין אין זיין ווועرك "די מלפה איזבל" באוינן, איז ער איז
א מייסטער פון לשון, בעיקר דערפֿאָר וויל ער האט אין יידיש געשאָפּן א נסוח
וואָס איז דורךיס חנַּכְּישׁ. אין דעם בוך "יריחו" איז איזבאנש שפראָך-דערפֿינַּ
דעַּרְּישַׁקְּיַּיט פון א נאָךְ העכערער מדרגה. גם דאס בוך איז געשריבן איז שליטל
פון דער ביבלייש אַרכְּאִישׁער מוזיק, דאָךְ ליענטעס זיך פְּלִיסִיק און מיט אמתן
גענוס. פֿאָרָאָן דא א שפּע פון לשׂוֹן-אַוְיפּטוּן און סְטִיל-דֻּרְגֶּוְיכְּוּנְגָּן וואָס באָ
רייבָּן יִדְּישׁ, פּוֹנְקָּט ווי דאס גָּאנְצָּע ווועرك באַרייכְּבָּרְט די יִדְּישׁ לְיטְעָרָאָטוֹר.

1967

לייב אליצקי

„ישיבה-לייט“

לייב אליצקי איז געומען אין דער יידישער ליטעראטור אריין נאך דער ערשטער וועלט-מלחה מיט א בוועס, וואס אויב איך מאך קיין טוות נישט, האט עס געשילדערט דאס יידשע שטעהל, וואס אויב איך מאך קיין טוות נישט, האט געריסן דעם איינגעשטעלטן דורותדיין לבונס-שטיגער און בולטער געמאכט די סאציאלע קעגנצען, וועלכע האבן יארן-לאנג גשלומערט אונטער דער דעך פון אידילישער פאטראיראכאלישקייט. בכל-אופן איז דאס געווין א בוועס, וואס איז געווין נאענט צו דער דאיקער נאטוראליסטיישער שיטה, וועמענס פראטאנטאניסטן אין דער יידישער ליטעראטור עס זענען געווין מענדעלע, פון איז זייט און י. מ. וויסענברג מיט עורז וארשאוסקן, פון דער צוויטער זיט.

אין דער פראוז האט זיך ל. אליצקי א סך מאל אומגעערט צום שטעלט און איבערהויפט איז זיין וועرك „דאדיע קאואל“, וואס איז שווין געשריבן געווארטן אין די ריפערע יארן פון זיין שעפערישער אנטווקלונג. אין דעם דאיקער בוועס האט שווין דער שריבער טילויין זיך געהאט באפרירט פון נאטוראליזט און האט זיך דערגענטערט צו א מײַן רעלאליזט וועלכער האט באזונדערס אקצנטירט די סאציאל-פסיכאלאגייש מאמענטן. אין די וויטערדייך וועرك האט זיך אליצקין שווין איינגעבען צו שאפּן געשטלטן וואס האבן קינסטלעריש איבערגעשפאנט די ענגן גרענצען פון דער סאציאלער טענדענץ, האם די דאיקע טענדענץ האט אים נאך אליז געהאלטן פארן האלדו און אים נישט געלאָז זיך פרײַ באזועגן.

לייב אליצקיס פראוז-זוערכ האבן זיך אבער חמיד איסגעצ'יכנט מיט א שריבערישער האראפעאשנעקייט. ער האט נישט געהערט צו די וואס זענען מריעיש עלמאות מיט זיירע שילדערונגגען, אדרער וואס פאנגען דעם ליינער מיט פיטאָ רעסקע סוזשעטן. זיינע דערצ'ילונגגען זענען געווין סאליד-געבויטע און איז זי האט ער זיך באמית צו געתטאַלטיקן דאס יידישע לעבן אזי ווי ער האט עס געווין: געטריי דער ווירקלעכקייט און געטריי אירע פאקטן און פאסירונגגען און צוליב דעם — עטווואס גרווי און שווער-מווטיק, ווי דאס לעבן אלין.

און פונקט ווי ער האט אין זיין פאעווייע געליגט דעם טראפ אויף דער ערלעכּ-
קייט פון געפֿיל און אויף דער אמתדייקיט פון דער איבערלעבעונג, איזו האט ער
אויך איז דער פראָזָע אַקְצָעָנְטִירָט דאס אָוּטָעָנְטִישָׁע פון דער אַבְּסָעָרוּוּרְטִער
רעאלְלְטַעַט אָוּן דערְבִּי האט ער די דָאַקְעָ אַבְּסָעָדוֹאַצְּיעַ זיך גַּעֲפְּלִיסְטַּ אַרְוִיסְ-
צּוּבְּרַעְנְגַּעַן וְאָסָ פּוֹלָעָר, פְּרַטְּמְדִיקָּר אָוּן לְעַבְּנָסְ-גַּעֲטְרִירִיעַר. פְּאַרְשְׁטִיטַּ אַ-
יעַדְעַר אִינְגְּנֶר זַעַט דאס ווֹסָ ער אַיְן אַיְן גַּעֲגַּבְּעַנְגָּם מַאֲמָנָט אַנְגַּשְׁתַּעַלְטַּ צָוּ
זָעָן אָוּן דער רָוב יִדְיִישָׁע פְּרַאָזְאַקְעָרָס אָיְן פּוֹלִין, צּוֹשָׁן די צּוֹוִי וְעוּלְטַ-מְלְחָמָות,
זָעַנְגַּעַן אַנְגַּשְׁתַּעַלְטַּ גְּעוּזָן צָוּ זָעָן, נִישְׁתַּדְעַס דאס גּוֹרְדִּיקָּעַ וְאָסָ האַט פְּאַרְבּוֹנְדַּן אַלְעַ
יִידְזַּן אַיְן אַיְן טְרַאְגִּישָׁן קְנוּיָלָ פּוֹן פְּאַלְקִישָׁן שְׁוֹתְפָוֹת, נַאֲרַר די פְּאַרְבִּיגְיִינְדִּיקָּעַ
סְאַצְּיָאָלָעַ אַיְבָּלָעַן וְעוּלְכָעַ האַבְּן צְעַטְיִילָט די יִדְיִישָׁע מַחְנָה אָוּן האַבְּן אַוְעָקָגָעַ-
שְׁטַעַלְטַּ אַיְן יִדְקָעַן אַנְדָּעָרָן, אַיְן אַמְּרָ, אַדְעָר וְוַיְגִּיקָּר אַקְטִיוּוּר קָאַמְּפָסְ-
פָּאַזְּיִיצְּעַ.

אַיְן דֻּעַם דָּאַזְּקָן קָאַמְּפָס אַיְן אַלְיִצְּקִי, גְּעוּזָן אוּפְּרַעְעַר, גְּעוּזָן אוּפְּרַעְעַר וַיִּתְפּוֹן די
אַרְעַמְּעַ קְעָגָן די רִיְּכְבָּרָעַ אָוּן דַּאָס האַט שְׂוִין אוּפְּרַעְעַר דַּעְרַץְ, אָזְ ער זָל זָיַן
אוּפְּרַעְעַר זַיִתְפּוֹן די קַעְמְפַעְרָס קְעָגָן די וְאָסָ האַבְּן דֻּעַם קָאַמְּפָס נִישְׁתַּ-
אַלְיִצְּקִי אַיְזַּ, וְאָלָעַ אַונְדוּזְעַרְ שְׁרִיְּבָעָרָס אַיְן פּוֹלִין פָּאָר דַּעַר צּוֹוִיטָעַר וְעוּלְטַ-
מְלְחָמָה, גְּעוּזָן אוּפְּרַעְעַר דַּעַר וַיִּתְפּוֹן די פְּרִיעַר קְעָגָן די פְּרַוְמָעַ, פּוֹן די יְגַגְעַ קְעָגָן
די אַלְטָעַ. אָוּן אוּבָּרָעַדְ האַט אַמְּלָאָ, לְפִי דַּעַר רְעוּאַלְזִיאַנְגְּרָעָרְ שִׁיטה, גְּעוּזָן דִּיקְטַּ
מִיטַּ אַפְּזִיטִיוֹן טִיפַּ פּוֹן עַלְטָעַרְ דַּוְרַ, האַט דַּעַר דָּאַזְּקָן טִיפַּ אַומְבָּאַדְיִגְּטַּ
גְּעוּזָמָּוֹתַ, לוֹיטַ זִיְגַּעַן אַיְדָעָעַן, אַדְעָר לוֹיטַ זִיְגַּעַן גַּעַדְאַנְקָעַן, גַּהְעָרָן צָוּ דַּעַר נִיְעָרַ
וְעוּלְטַּ אָוּן נִשְׁתַּטְמַחְטַּ צָוּ דַּעַר אַלְטָעַר.

אַיְן דֻּעַם פְּרַטְ אַיְן זִיְן נִי וּוּרָק "יִשְׁיבָה-לִילִיטַ" אַ זּוּכְטִיקָעַ וּוּנְדָוָגָן אַיְן זִיְן
שָׁפָן, וּוּאָרוּם, דָּאַכְטַּ זִיךְ, אָזְ צָוָם עַדְשָׁטָן מַאְלַ האַט אַלְיִצְּקִי זִיךְ פְּאַרְגָּעָבָן די
אוּפְּגָגָבָעַ צָוּ גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָן אַ פִּיגְוָרְ פּוֹן דַּעַר אַלְטָעַרְ, פְּרוּמָעַר וְעוּלְטַ-
אַיְן אַפְּזִיטִיוֹן לִיכְטַ, נַאֲרַר אוּיךְ אַיְן לִיכְטַ פּוֹן פְּאַרְעָרָוֹנָג אָוּן פְּאַרְהָעַרְלָעַכְוָנָגְ; אַ
פִּיגְוָרְ וְאָסָ רַוְפְּטַ אַרְוִיסְ נַאֲסְטָאַלְגִּישָׁעַ בְּעַנְקָשָׁאָפְטַ צּוֹלִיבַ אִירַ אַינְגָרְלָעַכְעַרְ שִׁינְבַּ-
קִיְיטַ אָוּן שְׁלִימָוֹתַ.

מַעַן מוֹזְהָבָה זִיְן, אָזְ אַיְן אַיְן פְּרַטְ אַיְן דֻּעַם שְׁרִיְּבָעַרְ די דּוֹרְכְּפִּירְוָנָגְ פּוֹן
זִיְן אוּפְּגָגָבָעַ פְּוּלְשָׁטָעַנְדִּיקְ גַּעַלְגָּעַן, עַר האַט בָּאוּזָן אַיְן זִיְן וּוּרָק אָונְדוֹן צָוּ
מַאְלָן דֻּעַם רָאַשְׁ-יִשְׁיבָה, רִיְ בְּרוֹן בְּעַרְלַ, אוּפְּתִ אַזְאָ אַפְּגַּן אָזְ מַרְ דַּעַרְזָעָן בָּאַמְּתַ-
דֻּעַם פּוֹלְן שְׁיֻוְרִ-קְוָמָה פּוֹן דַּעַר דָּאַזְּקָן שִׁינְגָּרְ פְּעַרְזָעַלְעַכְקִיטְ, וְאָסָ אַיְן פּוֹלְן
מִיטַּ גּוֹטְסִקִּיטַ, מִיטַּ טִיפְעַרְ אַמְוֹנָה אָוּן מִיטַּ עַפְעַס אַזְאָ מִין קְדוּשָׁה וְאָסָ אַיְן לְאַ-
מַעַלְמָא הַדִּין, אַיְבָּרְעַרְדִּישַׁ, נִישְׁתַּפְּן דַּעַר וְעוּלְטַ-

אַמְּתַ, דַּעַר רִיְ בְּרוֹן בְּעַרְלַ דְּעַרְגִּיטַ אַיְן זִיְן וְעוּלְטַ-פְּרַעְמְדָעַרְ תְּמִימָוֹת בֵּין צָוּ
אַזְאָ גְּאוּוּטָעַטַּ, וְאָסָ מַעַן קָאָוּ שְׂוִין אַגְּרוֹפָן נַאֲרִישְׁקִיטַ, וְאָרוּם אַלְיִצְּקִי וּוּיִוְתַּ
אָונְדוֹן מַאְמָנָנָן וְעַן דַּעַר דָּאַזְּקָן רָאַשְׁ-יִשְׁיבָה דְּעַרְזָעַטַּ פְּשָׁוֹת וְאָסָ עַסְ-

טוט זיך הינטער ווין נאָוּן ער לאָזט זיך אַפְּנָאָרָן פֿוֹן אַ לִיאָדָע יִנְגָּל. אַבְּעָר אַיָּן
פֿוֹךְ אַרְיִין אֵין דָאָס נִישְׁתְּ קִיְּן גְּרוּיסְּעֶר חַסְּרוֹן, וּוֹאָרוּם מִיט אַ בִּיסְּלָה מַעַר סְקָעֶפֶּי
טִיצְּיוֹם וּוֹאָלָט שְׁוִין רֵ' בְּרוֹךְ בְּעַרְלָעַן אֲפָשָׂר נִישְׁתְּ גַּעֲוֹעַן דָאָס וּוֹאָס ער אֵין אַוָּן
עַס וּוֹאָלָט שְׁוִין גַּעֲוֹעַן אַ פְּגָם אַוִּיף זִין קְדוּשָׁה-לוּיטְעָרְקִיט וּוֹאָס אַלְיָצְּקִין האָט
זִיך אַיְנְגָּעָנְגָּבָן זִיך אַרְיִיסְּצְּבָּרְגָּעָנְגָּעָן מִיט גַּאנְץ רַעַלְיסְּטִישָׁע מִיטְלָעָן.

דָאָס וּוֹעָרָק האָט אַבְּעָר אַ פִּילְ גְּרוּסְּעָרָן חַסְּרוֹן אַוָּן דָעַר חַסְּרוֹן אֵין, וּוֹאָס דָאָס
ליַכְּטָ פֿוֹן רֵ' בְּרוֹךְ בְּעַרְלָעַן שִׁינְיֶנט אַוִּיף אַ הִינְטָעָרְגָּרְגָּוָנְט וּוֹאָס אֵין כּוֹלָן פִּינְגְּצְּטָעָר
אַוָּן חַושְׁךְ-שְׁוֹאָרָן. דָאָס וּוֹעָרָק הִיסְּט "ישְׁיבָה-הִילִּיטִי" אַוָּן אַוִּיב דָעַר טְרָאָפֶּז זָאָל
גַּעֲלִיגְּט וּוֹעָרָן נִישְׁתְּ אַוִּיף דָעַם רַאֲשִׁי-שִׁיבָה נָאָר אַוִּיב דֵי אַלְעָ אַנְדָעָרָעָ טִיפָּן אַוָּן
פָּאָרְשְׁוִינְגָּעָן וּוֹאָס בְּאַפְּעָלְקָעָדוֹן דָאָס יִשְׁיבָה-הִלְעָבָן, דָאָן וּוֹאָלָטָן מִיר גַּעֲקָעָנְט אַוָּן גַּעַד
דָאַרְפְּטָ זָאָגָן, אָז אַלְיָצְּקִי הָאָט צְגָוָעָטְרָאָגָן דָעַר יִדְיָשָׁעָר לְטַעַרְאָטוֹר אַ נֵּי וּוֹעָרָק
מִיט אָז אַלְטָן הַשְּׁפָלָה-הַתּוֹךְ, אַ תָּוָךְ וּוֹאָס אֵין אוּסְמָן צָוּ גַּעֲגָרָן דֵי וּוֹעָלָטָן פֿוֹן פְּרוֹמוֹ
קִיְּטָ אַוָּן זִיךְ צָוּ וּוֹיְיָן אָזָוִי, אָז קִיְּן אִין פָּאָדָעָם זָאָל אִין אַיר נִישְׁתְּ זִין קִיְּן גַּאנְצָעָר,
לִיכְטִיקָּעָר אַוָּן גַּעֲוָונְטָעָר.

עַס אֵין מַאְדָּגָע, וּוֹאָס אֵין גַּאנְצָעָן וּוֹעָרָק גַּעֲפִינְט זִיךְ נִישְׁתְּ, אַחֲזָן רֵ' בְּרוֹךְ
בְּעַרְלָעַן, אֵין מַעֲנְטָשָׁ, אִין יִשְׁיבָה-הַבָּחָור וּוֹעָגָן וּוֹלְכָן מַעַן זָאָל קַעְנָעָן זָאָגָן אַ גָּוָט
וּוֹאָרָט. אַלְעָ, אַלְעָ זָעָנָעָן זִיךְ לִיְגָנְעָרָס, גַּעֲוָרָאָטִיקָּרָס, צְבוּקָעָס, מַעֲנְטָשְׁעָלָעָד מִיט
קַלְיָינָעָ אַמְּבִיצְּעָס, אַדְעָרָס סְתָמָמָאָנִיאָקָעָס אַוָּן פְּלָאָכָעָפָע. אַפְּיָלוֹ דֵי וּוֹאָס פָּאָרָלָאָזָן
שְׁוִין דֵי יִשְׁיבָה אַוָּן גַּיְעָן אַוָּעָק "צָו דָעַר גְּרוּיסְּעֶר וּוּעָלָט", זָעָנָעָן אַוִּיךְ נִישְׁתְּ קִיְּן
פָּאוּטִיוֹעָ גַּעַשְׁטָאָלָטָן, נָאָר עַפְּעָס פְּרָאָמִים, נִישְׁתְּ צָו גַּאַט אַוָּן
נִישְׁתְּ צָו לִיְּטָ.

צְוִישָׁן דֵי יִדְזָן וּוֹאָס שְׁטִיעָן אַוִּיסְּעָר דָעַר יִשְׁיבָה אֵין אַוִּיךְ נִישְׁתְּ פָּאָרָאָן קִיְּן
איַנְיָעָר קִיְּן רַעְכְּטָעָר. מִילָּאָ פֿוֹן דֵי גְּבָאִים, דֵי רַיְיכָעָ, פְּרוֹמָעָ יִדְזָן, וּוֹאָס פָּאָרָנְעָמָעָן
זִיךְ מִיט דָעַר יִשְׁיבָה, אֵין אַפְּגָעָרְדָעָט : זִיךְ זָעָנָעָן אַלְעָ גַּעַשְׁיָלְדָעָרָט וּוֹי בַּיְּ מַעַנְדָעָלָעָן
אָוָן אַקְוָרָאָט וּוֹי אַלְיָצְּקִי וּוֹאָלָט זִיךְ גַּעַזְוָן אַיָּן דָעַם זִידָעָ מַעַנְדָעָלָעָס צִיְּטָן. אַבְּעָר
אַוִּיךְ "עַמְּקָ" שְׁנִיְּדִידָט בֵּי אִים אָפֶן נִישְׁתְּ בְּעָסָר. אַוִּיךְ צְוִישָׁן דֵי דָאַזְוִיקָעָ פָּאָלָקָסָר
יִדְזָה שְׁנִיְּדָעָרָס, בְּלַעֲכָרָס וּכְドָמָה, טְרָעָפָט מַעַן נִישְׁתְּ עַפְּעָס אַ לִיְּטִישָׁ פָּגָוָר
אַ גַּעַשְׁטָאָלָטָן פֿוֹן אַוָּן מַעֲנְטָשָׁ, נָאָר לוּטָעָר "קַלְיָינָעָ מַעַנְטָשְׁעָלָעָךְ" אַוָּן גַּאַרְדָּ-
נִישְׁתְּ מַעַר.

אַלְיָצְּקִי הָאָט, וּוֹי עַס וּוֹיְיָטָ אָוִסָּס, אַרְיִינְגָּעָטְרָאָגָן אֵין דָעַם דָאַזְוִיקָעָן וּוֹעָרָק אַוִּיטָאָזָר
בְּיַאְגָּרְאָפִיְּשָׁעָ עַלְעַמְנָטָן. עַס וּזְטָ אָוִסָּס, אֵין אַיָּן דָעַם "מַאְצִיעָוּעָר" הַאָבָּן מִיר אִים
אַלְיָין אֵין יָעָנָעָ יָאָרָן, וּוֹעָן ער הָאָט גַּעַלְעָרָבָט אֵין יִשְׁיבָה. אֵין עַס אַפְּשָׂרָ פֿוֹן זִין
זִיְּטָ זִיְּעָרָ גַּעַוָּאָגָט אַוָּן זִיְּעָרָ עַרְלָעָד וּוֹעָן ער שְׁלִילְדָעָרָט זִיךְ אַלְיָין מִיט זִין גַּעַד
שְׁפָאָלְטָנְקִיט, וּוֹאָס דָעַרְפִּירָט אִים צָו צְבִיּוֹת. אַוָּן כָּאַטְשָׁ סְאִיְּ פָּאָרָאָן אַ בְּפִירְוּשָׁעָר
כָּלְלָה "אֵין אָדָם מִשְׁמָם עַצְמָוֹ רְשָׁעָ", וּוֹאָלָט מַעַן אִים דָאָס גַּעַקְאָגָט מַוחָל זִין צּוֹלִיב
דָעַם אַזְוִי גַּעַרְפָּעָנָעָם קִינְסְּטָלְעָרִישָׁן אָמָת. סְאִיְּ אַבְּעָרָ שְׁוֹועָרָ שְׁלָוָם צָו מַאֲכָן מִיטָּן

געדאנק, אונ דער מאציעווער דארף עס כארקטעריזער נישט איזן אויסגעמעלעבן ישיבה-בחוריישן יחיד, נאר דעם ישיבה-בחוריישן, ווילעלגענערישן פלא. ווי און איינמאלייקער טיפ קאָז אָזָא בחור אפשר זיין גענווען פון אמתן לעבען, אבער ווי אַ קְּנִיסְתָּלְעָרִישְׁעָרְפְּרָאַטְּאַמְּפְּ וְאַסְּ דָּאַרְפְּ אַנְדְּזָוּ גַּעֲבֹן דֵּי דָּרְקָעְנְטָעְנִישְׁסָ פָּוּן דֵּי ישיבה-לייט, פָּוּן דעם ישיבה-לעבן, פָּוּן דער עצם ישיבה-אינסטייטוץיע, איזן אים נישט גרייניג אַנְצְּוּנְעָמָעָן, מעג ער זיין געשילדערט לוייט אַלְעָן כלִים פָּוּן דְּעָאַלְיָום, אונטערגעשלאָגן מיט פְּטִיכָּאַגְּיָעָן.

ニישט זיענדיק געניגט צו קיין אַנְאַלְאָגִיעַס, מזונ מיר דאָך דאָ מאָכָן אַ פָּאָרָה גלייך מיט אַ צוּוִית וווערך וועגן דער ישיבָה, וואָס האָט זיך באָוַוִוָן אַין דער יידישער לְטַעַרְאַטְוָר נאָכָן חַרְבָּן. מיר מײַנְגַּען דָא חַיִים גַּרְאַדְעָס "צָמָח אַטְלָאָס". אַוְיך צָמָח אַטְלָאָס, דער הוּאַפְּתָהַעַלְד פָּוּן גַּרְאַדְעָס וווערך, אַוְיך אַ גַּשְׁפָּאַלְטָעָנָעָ פִּיגָּר אַוְיך רָאָנְגָּלָט זיך צוּוִישָׂן עַקְסְּטְּרָעָמָעָר מַסְּרָפְּרוּמִקִּיט אַוְיך כְּפִירָה. אַבער גַּרְאַדְעָס הַעַלְד רָאָנְגָּלָט זיך אַוְיך דָּאָס מַאְכָּט אִים טְרָאָגִיש אַוְיך גַּרְוִיס. אַלְיכִּים מַאְצִיעָוָעָר רָאָנְגָּלָט זיך אַפְּיָלוּ נִישְׁטָה. ער אַיְזָן סְתָמָה קְלִיְּנָדָר אַפְּנָאָרָרָה, אַ קְּלִיְּנָדָר חַוָּאָה, וואָס דָּאוֹוָנָט נִישְׁטָה אַוְיך שָׁאָקָלָט זיך אַיבָּעָר דָעַר גַּמְרָא; וואָס נָאָרָט זִין דָבָן מִיט נִישְׁטָה גַּעַשְׁטוּגֶעָנָעָ פְּשָׁטָלָעָך, וְיַעֲשֵׂו הָאָט גַּעַנְגָּרָט מִיט זִינְגָּעָן קְשִׁוָּתָה ווועגן מַעַשָּׂר פָּוּן שְׁטוּרָי אַוְיך פָּוּן זָאָלָץ. אַוְיך דָעָרְבִּיְּ חַלְמָטָעָר נָאָך צַו ווּרְעָן אַ גַּרְוִיסָּעָרָ רבָּ אַדְעָר סְתָמָה גַּרְוִיסָּעָר בְּנִיחְתּוֹרָה. אַוְיך זִינְגָּעָן "לִבְעָסָה" מִיטָּה דִי מִידְלָעָך זַעַנְעָן עַפְעָס אַוְיך פִּיעָר אַוְיך לִיְּדָוָן: עַפְעָס אַיְנְדִּיקִיט אַוְיך דָעַר גִּיהְנוּם-פְּלָאָם פָּוּן לִיְּדָנְשָׁאָפָּטָן. סְתָמָה קְזִינְגִּיר-מוֹצְעָנִיר-לִיבְעִילִין, וואָס זַעַנְעָן אַפְּיָלוּ נִישְׁטָה אַיְזָן גַּדְרָ פָּוּן תָּאוֹוָה נָאָרָגָעָנָעָ זיך עַרְגָּעָץ אַיְזָן דָעַר סְפָּעָרָוָה וואָס קִינְדָּעָר זַעַנְעָן גַּעַוְוִינְטָ גַּעַוְוָעָן צַו רָוּפָן "כְּאַמְעָרָ-אַיְזְדִּיקִיט".

אַוְיך אַט דִי גַּאנְגָּעָן קְלִיְּנָדָר גַּרְוִילָעָכָּע ווועלָט פָּוּן דָעַר יִשְׁבָה אַוְיך אַרְוָם דָעַר יִשְׁבָה, האָט לִיבָּ אלִיזְקִיְּ גַּרְיְּנְטָלָעָך אַוְיסְגָּעָמָאָלָן אַיְזָן זִין וווערך, פְּדִי אַונְדָּזָו ווַיְיַיְן דִי הַעַלְלִיְּכְּטָנִידִיקָעָ גַּעַשְׁטָאָלָטָעָ פָּוּן דֵי בְּרוּךְ בְּעַרְלָעָן. אַיְזָן טָאָקָעָ דֵי בְּרוּךְ בְּעַרְלָאָלָאָלָטָעָ, אַבער וואָס אַיְזָן דָאָך דָעַר חִידְשָׁוָה? אַיְזָן לְאַנְדָּרָ פָּוּן דֵי בְּלִינְגְּדָעָ אַוְיך בְּיַדְעָ אַוְיך אַיְזָן דָעַר בְּלִינְגְּדָעָ אַוְיך אַוְיך — אַ קְּעָנִיגָּו; אַוְיך אַט דָעַר חַוְשְׁכָדִיקָן, הַאַלְבָ-דְּעַגְּנְעָנְרִירָטָן אַרְוָם פָּוּן דָעַר יִשְׁבָה, דָאָרָפְּ מַעַן נִשְׁטָה זִין מַיּוֹדָע ווּרְאָן מַיּוֹדָע וואָס פְּדִי צַו לִיכְתָּן מִיט אַ בְּאַמְעָרְקָלָעָד לִיכְתָּט.

אַוְיך סִיאָזָן בְּפִירּוֹשָׁ אַ שָּׁאָד! ווַיְיַלְלָה. אלִיזְקִיְּ הָאָט אַיְזָן זִין גַּרְעָסְעָרָעָר דָעַר-צִילְוָנָג "יִשְׁבָה-לִיְּטָה" אַרְיְנְגָעָטָאָן אַ גּוֹטָעָ פָּוּנָה. ער הָאָט אַונְדָּזָו גַּעַוְוָאָלָט ווַיְיַיְן אַ פִּיגָּרָ פָּוּן דָעַר אַלְטָעָר פְּאַרְגָּגְנְגָעָנְעָר ווועלָט צַו ווּלְכָעָר מִיר דָאָרָפְּ אַרְוִיְּפָקָוָן אַנְטָיָט ווּלְכָעָר מִיר דָאָרָפְּ זִיךְ אַיְזְדִּיקִיט אַיְזְדִּיקִיט אַנְטָעָנָץ אַזְנְיָקָעָ פָּאָרָבָלְוִיָּ פָּאָר אַיְזָן הַעַלְדָעָר פָּוּנָהָם וווערך. פָּאָר דֵי אַיְבָּרִיקָעָ צָעַנְדְּלִיקָעָר אַזְנְדְּלִיקָעָר הַעַלְדָן אַזְנְדְּלִיקָעָר טִיפְּן הָאָט אִים שָׁוִין קְיִינְגָּיָן בִּיסְלָה

ליכטפֿאָרֶב בּינְשֵׁט גַּעֲסְטִיְיעַט אָוֹן עַל האָט זַי גַּעֲמָאָלֶן מִיט די שׂוֹאָרֶצֶע גַּעֲגָאָטוֹווֹעַ פֿאָרְבָּן פֿוֹן די אַמְּאָלִיקָע אַפְּיִקוֹרְסִישָׁע צִיְּטָן.

מען זָאגָט, אָוֹ וּוֹעֵן דָּעֵר מָאָן האָט לִיב דָּאָס וּוַיְיבָה האָט עַר אוּיךְ לִיב דָּעֵם וּוַיְיבָה מְשֻׁפָּחָה. קָאָן אַיךְ נִישְׁתְּ Zָאגָן, אָז אַלְצָקִי אַנְטְּפָלָעָקֶט נִישְׁתְּ אַין זַיְינָן נִיעָם וּוַעֲרָקָ קִיְּנָן לִיבְשָׁאָפֶט אָוֹן פָּאָרָעָרָוָגָג צַו דָּעֵם רְבִּין, רְ' בְּרוּךְ בְּעָרָל. אַבְּכָרָ קִיְּנָן לִיבְשָׁאָפֶט צַו רְ' בְּרוּךְ בְּעָרָלָס וּוּלָטָס, דָּאָס אַנְטְּפָלָעָקֶט עַר נִישְׁתְּ. דִּי וּוּלָטָס וּאָס רְ' בְּרוּךְ בְּעָרָל אַיְזָן אַיר אַמְּתָעָר גִּיסְטִיקָעָר אָוֹן פְּסִיכִישָׁעָר פְּרָאָדוֹקָט, זַעַט אַלְצָקִי שׂוֹאָרֶץ, פִּינְגְּצָטָעָר, קְלִיְּן, גַּעֲמִינָן אָוֹן נָאָר עַרְגָּעָר — נִישְׁתְּקָעָ אָוֹן פְּלָאָטָשִׁיקָ, אָזַיְיָ האָט גַּעַזְעָן דָּאָס יִדְיִישָׁע לְעַבְּנָן מְעַנְדָּעָלָעָ, אָזַיְיָ האָט עַס גַּעַזְעָן דָּעֵר בְּעֵל בְּכִי דִּינְגְּזָעָן, אָזַיְיָ אַזְּנוּי הָאָבָּן עַס גַּעַזְעָן דִּי שְׁרִיבָּעָרָס פֿוֹן פָּאָר דָּעֵר צְוֹוִיטָעָר וּוּלָטָס מְלָחָמָה, וּאָס הָאָבָּן גַּעַזְעָלָפָן «מָאָכָן דִּי סָאָצִיאָלָעָ רְעוֹאָלְצִיעָץָעָ». דָּעָרָפָאָר מָוֹן מָעֵן זָאגָן, אָז דָּעֵר אַלְצָקִי, וּאָס מָאָלָט דִּי גַּעַשְׁטָאָלָט פֿוֹן רְ' בְּרוּךְ בְּעָרָלָעָן, אַיְזָן אַשְׁרִיבָּעָר פֿוֹן אָונְדוּעָר אַיְצָטִיקָעָר נְאָרְדִּיחְרָבָּן-צִיִּיטָ, מִיט אִירָעָ יִדְיִישָׁ-גַּנְצִיאָנוֹנָלָעָ דָּעָרָפָאָרָנוֹגָעָן אָוֹן דָּעָרָקָעָטָעָנִי זָאנָן. דָּאָקָעָן אַלְצָקִי, דָּעֵר גַּעַשְׁטָאָלָטִיקָעָר פֿוֹן דִּי אַלְעָא אַיְבָּעָרִיקָע יִשְׁיבָּה-הַלִּיְּיט אָוֹן פֿוֹן דִּי יִדְוָן אַדוֹם דָּעֵר יִשְׁיבָּה, אַיְזָן אַשְׁרִיבָּעָר וּאָס גַּעַהָעָרָט זַיְקָ נָאָר אָנוֹ מִיט דָּעֵם דָּוָרָ פֿוֹן דִּי מְשֻׁפְּלִילִים אָוֹן זַיְעָרָעָ אַיְנִיקָלָעָ, פָּאָרְדִּי רְוִיְּטָעָ וּוּלָטָס אַיְבָּעָרְקָעָרָסָ, וּוּלְכָאָ הָאָבָּן דָּאָרָט וּוּ זַיְיָ הָאָבָּן אַיְבָּעָרְקָעָרָט דִּי וּוּלָטָס, גַּעַנוֹגָ טִיעָר בְּאַצְּאָלָט פָּאָר זַיְעָר בְּלִינְדְּקִיטָ לְגַבְּיָ דִּי אַמְּתָעָ וּוּרְטָן אָוֹן שִׁינְקִיטָן פֿוֹן יִדְיִישָׁן לְעַבְּנָן...

סּוֹף דָּבָר : וּוֹעֵן אַלְצָקִי וּזַעַט אַיְזָן אַ צְוֹוִיטָ, קְוּמְעַנְדִּיק וּוַעֲרָקָ גּוּבָּר זַיְן דִּי אַיְנְעָרָץ וּאָס אַיְזָן דָּעֵר עַרְגָּסְטָעָר שָׁוֹנָא פֿוֹן יִדְוָן שְׁעַפְּעָרִישָׁן מְעַנְטָשָׁ, וּזַעַט עַר גַּעַוְוִיס בְּאַוְוִיְּזָן אַנְצְּשָׁרִיבָּן אַ גּוֹט יִדְיִישָׁ בְּרָק וּוּגָן דָּעֵם פָּאָרְדִּי שְׁוּוֹנְדָעָנָעָם יִדְיִישָׁן לְעַבְּנָן. דִּי בְּוּלְטָקִיטָ פֿוֹן דָּעֵר גַּעַשְׁטָאָלָט פְּוֹגָעָם רָאָשִׁיְּשָׁבָה זָאגָט עֲדוֹתָ, אָז עַר פָּאָרְמָאָגָט דָּאָס קִינְסְטָלְעָרִישָׁע גַּעַצְיִיגָּ דָעָרָצָו...

1968

„וּוְאַלְגָּנָעָר יִדְוָן“

אָיָן דָּעֵם רָאָמָאָן „וּוְאַלְגָּנָעָר יִדְוָן“ פֿוֹן לִיבָּ אַלְצָקִי דָאָרָף, לְפִי דָעַתִּי, דָעֵר טְרָאָפָ גַּעַשְׁטָעָלָט וּוּרְעָן נִישְׁתְּ אַוְיָף „וּוְאַלְגָּנָעָר“, נָאָר אַוְיָף „יִדְוָן“. דָּאָס וּוְלִי זָאגָן, אָז כָּאָטָש דָעֵר שְׁרִיבָּעָר אַיְזָן מְפָלִיא לְעַשְׁוֹת בְּיַם אַרְוִיסְבָּרָעָנָגָעָן דָּאָס סְפָעָצִיפִּישָׁע

פונ דעם וואליגער יידישן לעבענס-שטייגער, דעם כאראקטער פון דעם וואליגער ייך אונ אפילו דעם רײיד-גוטס פון די יידן אין זואלן, איז אבער אין זיין ראמאן דער עיקר נישט דאס לאקאלע מיט וועלכן זיין פערסאנאוש שיידט זיך אונטער פון די פארשוויגען אין אנדערע געגענטן פון דעם אמאליקון פוילן, נאר דער עיקר אין דאס אמאליקע יידישע לעבן אין פוילן בכלל, וואס איז אין דעם ווערך פאר-פיקסירט געווארן מיט רעליסטישער געטריישטאפט אונ מיט קינסטלאדרישער אוינטערנישקייט.

ס'טרעפעט, הגם זיינער זעלטן, אז אָפַּסְטַּעַד גִּיט וּכְנֵעַ פֿאַרְלִוְיְרֶבֶּעַ אַיְוּלָן
אוֹן גַּעֲפִינֶט אַמְּלוֹחָה אוֹן עַס טְרֻעַפֶּט אוֹיךְ אַסְטַּעַר, אָז אַשְׁרִיבְּבָר וּוְילָ
שִׁילְדָּעָרְן אַבָּגְּרָעַנְעַצְּטָן לְעַבְּנָסְקְּרִיְּין, אַבָּאַגְּרָעַנְעַצְּטָן לְאַקְּאַלִּיסְטִישָׁע סְבִּיבָה, אוֹן
פָּוֹן אָונְטָעַר זִין פְּעַדְעָר וּוְאַקְּסָט אַרְוִיס אַבְּילָד פָּוֹן בְּרִיטָן אַלְגְּעַמְּנִינָּעָם בְּאַטִּיטִ
אוֹן כָּאַרְאַקְּטָעָר. לוֹיטָן נָאַמְּצָעָן פָּוֹן בּוֹךְ אַיזְׂנִיבָּאַלְיְצִיקִי גַּעַשְׁעָן דָּאַזְּיקָעַ
וּוּנְדָּעָר : עַר הָאָט מְכוֹן גַּעַוְוָן צָו גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּוּן דָּאַס רַעֲגִיאַנְעָל בְּאַונְדָּעָרָעָ פָּוֹן
דָּעַם יִידְּזָנְשָׁבֶט אַין וּזְאַלְיָן, אַבְּעָר גַּעַמְּלָן הָאָט עַר אַגְּמָעָל וּוָאָס וּוּיְזָט אַונְדָּז יִידָּן
אוֹן יִדְּשָׁיְשׁ לְעַבְּן אַין פְּמַעַט אַלְעָ וּוַיְנְקָלָעָן אוֹן עַקְוָן פָּוֹן מְרוֹחָ-אִירָאָפָע, מִיטָּ טִיפָּן
אוֹן גַּעַשְׁטָאַלְטָן, מִיטָּ כָּאַרְאַקְּטָעָר אַוְן גְּרוֹלָות, וּוָאָס זַעַנְעָן אַפְּשָׁר אַין זַעַר מְהֻות
גַּעַבְּגָדוֹן מִיטָּ אַגְּוּוֹסְעָר צִיטָּמָן. אַבְּעָר בְּשָׁוּם-אַוְפָּן נִישְׁתָּ מִיטָּ קִין גַּעַגְּרָאָפָעַ.
אוֹן דָּאַס דָּאַזְּיקָעַ גַּעַהְעָרטָן צָו דִּי וּוַיְכִּיקְסְּטָעַ מְעֻלָּות פָּוֹן רַאְמָאָן, פֿאַרְשְׁפָּאָרָן
מִיר צָו זָאגָן. וּוֹאָרוּם וּוַיְוִיכְתִּיק עַס זָאלָן פֿאַר אַונְדָּז יִידָּן דִּי רַעְגִּיאַנְעָל שְׁתִּיגְעַ
רִישָׁע סְפַּעַצְּפִּישְׁקִיטָּן וּוְעַלְכָּעָעָס מְאַנְיְפָעַסְטִירָן דִּי יִידָּן אַין אַבְּשִׁתְמָתָעָר גַּעַגְּנָטָן,
איּוֹן אַבְּעָר פֿאַר אַונְדָּז תְּמִיד וּוַיְכִּיקְעָר דִּי דְּעַרְקָעַנְעַנְשִׁיָּה פָּוֹן דָּעַם וּוָאָס אַיּוֹן
כָּאַרְאַקְּטָעָרִיסְטִישׁ פֿאַר יִידָּן אַין אַלְגְּעַמְּיָן, דָּאַס הַיִּסְטָּ: פָּוֹן דָּעַם וּוָאָס פֿאַרְאִינְקִיט
דִּי יִידָּן פָּוֹן אַלְעָרְלִילִי לְעַנְדָּעָר אַוְן גַּעַגְּנָטָן אַוְן מַאְכָטָן דִּי וּזְאַלְיְנָעָר, בְּעַסְאַרְאַבָּעָר
אוֹן לִיטְוּיְשׁ יִידָּן אַיּוֹן פָּאָלָק.

אין לייב אלצקיס ברך "וואליגער יידען" זוכן מיר און מיר געפינען, קודם-יכל,
יידען, און ערשות דערנאנך זיער וואליגערישע ספעציפיק. די דזאיקע ספעציפיק אייה,
וואו געזאגט, אין זיין ראמאןGANZ פארבריך ארויסגעבראכט, אבער זי איז אroiסגע-
בראכט זוי א הינטערגרונט און זיין שטערט אונזוי בשום אופן נישט אריבעץוי
פלאנציג די הויפט-פיגורן פון זיין ווערך אין אנדערע יידישע געגנטן פון אמאליקון
פוקולין, פדי דורך זיין צו דערקענען דעם יידישן מענטש און דאס יידישע לעבן
בכלל און בפרט.

דָּא ווילט זיך מאכן צוויי זיטיקע, און אפשר גאנשיט אזווי זיטיקע, באמערְ קונגנונג.

1) אין תוד גענומען שטרעבט יעדער שריבער צו מאלן דאס לעבן, כדי צו

געשטייטיקון דעם מענטש מיט זיין נאטור אוּן מיט זיין גורל. דאס הייסט: ער וויל אונדו וויאין דאס כארקטעריסטייש פאָר די בנייד אַדֵם אַונְדוֹזָעֶר יַאֲמַרְטָאַל אוּן דערבי בולט צו מאָכַן דאס באַזונדערע, אַינְדְיוּזִידְוָעַלְעַ וְאָס שִׁידְט אַונְטָעַר אַיִן מענטש פֿון אַונְדָעַר אַוּן פֿירְט אַיִם מִיט אָן אַיְגָעַנְעָם וְעוֹג צו דער באַשְׁטִימָנוּג פֿון זִין שִׁקְזָאַל.

איַן דער ווּלְט אַיִן וּוּלְכָעַר מִיר לעַבְן זַעַנְעָן אַבְּעָר נִישְׁט פֿאָרָאַן קִיְין סָתָם מענטשן, וּוּלְכָעַזְלָן נִישְׁט גַּעַהְעָרָן צו קִיְין באַשְׁטִימָטָעַר רָאַם. עַס זַעַנְעָן פֿאָרָאַן פֿעלְקָעַר אַוּן אַיִן די פֿעַלְקָעַר זַעַנְעָן פֿאָרָאַן פֿאַרְשִׁידְעָנָעַ סָצְיָאַלְעַלְעַ סְבִּיבָות. קִיְין שָׂוָם אַמְתָעַר שְׁרִיבָעַר קָאַן דְּעַרְבָּעַר נִישְׁט שְׁילְדָעַרְן קִיְין אַבְּסְטְּרָאַקְטָן מענטשן, וְאָס גַּעַהְעָרָט נִישְׁט אַיִן עַרְגָּעַץ אַוּן טְרָאַגְט אַוִּיפְט זִיךְרַע דֻּעַם חֹותָם פֿון זִין פֿאָלָק, אַדְעַר זִין סְבִּיבָה. בְּכֵן, מוֹז דְּעַר שְׁרִיבָעַר תְּמִיד גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָן זַיְינַע הַעַלְדָּן אַיִן אַבְּשִׁיטְמָטָן פֿאַלְקָסְ-לְבָוָש אַוּן ער מוֹז זַיְינַע מִיט זַלְעַז זַיְעַרְעַ צַוְּגַעַהְעָרִיקִיְינָן צו דער סְבִּיבָה. דְּעַר חָנַי אַיִן אַבְּעָר, אַז אַוִּיךְ אַיִן זַיְינַע פֿאַלְקִישָׁן לְבָוָש (וְאָס אַיִן פֿיל מַעַר וְאָס דָּאַס וְאָס מִיר פֿאַרְשְׁטִיעָן אַונְטָעָן וְאַדְרָט לְבָוָש) זַאל מַעַן קָאנְגָעַן אַפְּזָוָכָן דָּאַס וְאָס אַיִן גִּילְטִיק, וְוִיכְטִיק אַוּן רַעַלְוָאַנְטָן פֿאָר אַלְעַז מענטשן אַוּן פֿאָר זַיְינַע לְעַבְּנָס-גַּעַרְאָנְגָל אַונְטָעָן דְּעַר זָן.

(2) אַוִּיךְ אַיִדְישָׁעַר שְׁרִיבָעַר שְׁטָרְבָּעַט אַדְעַר דְּאָרָף שְׁטָרְבָּעַן דְּעַרְצָוּ, אַז ער זַאל בְּיִם גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָן דֻּעַם יַדְיָישָׁן מענטש אַרְוִיסְבְּרָעְנָגָעַן די גַּאֲטוֹר אַוּן דֻּעַם גּוֹרָל פּוֹנוּסְ בְּנִ-אַדְם, וְאָס גַּעַהְעָרָט צָוּמָן יַדְיָישָׁן פֿאָלָק אַוּן טְרָאַגְט אַוִּיפְט זִיךְרַע דֻּעַם חֹותָם פֿון זִין יַדְיָישָׁקִיט. די מַעַשָּׂה אַיִן אַבְּעָר וְאָס יַדְיָזָן לעַבְן אַיִן פֿאַרְשִׁידְעָנָעַ לְעַנְדָּרָה, אַונְטָעָר פֿאַרְשִׁידְעָנָעַ קּוֹלְטוֹרְ-קְלִימָאַטָּן אַוּן אַיִן פֿאַרְשִׁידְעָנָעַ שְׁטִיגְיגָרָס אַוּן דְּעַרְבָּעַר קָאַן אַוִּיךְ דְּעַר יַדְיָישָׁעַר שְׁרִיבָעַר נִישְׁט מַלְעַז קִיְין סָתָם-אַבְּסְטְּרָאַקְטָן יַדְיָ, נָאָר ער מוֹז אַיִם מַלְעַז צַוְּאָמָעַן מִיטָן שְׁטִיגְיגָרָפָן זַעַנְעָן וּוּלְכָעַן ער וּזְאָקְסָט אַרוֹסָים אַוּן אַיִן וּוּלְכָעַן ער לעַבְטָה. אַזְוִי אַרְוָם הַאָבָּן מִיר אַיִן אַונְדוֹזָעֶר לִיטְעָרָאַטָּר אַן אַזְוָרָאַיְינִישָׁן יַדְיָ, אַזְוִילְעָנָר יַדְיָ, אַז לִיטְוִוִּישָׁן יַדְיָ, אַז אַזְוִוִּיזָוּ אַזְוִוּ. וְאָס וִיכְטִיק דָּאַס מַלְעַז דְּאַזְוִיקָעַ באַזְוָנְדָעָר לְעַבְּנָס-שְׁטִיגְיגָרָס זַלְעַז זַיְינַע זַיְעַן זַיְעַרְעַ מִיְּן אַיִךְ, נִשְׁטָקָן צִילְפָּאָר יַדְיָ, וְוִילְעַד צִילְפָּאָר אַיִן אַזְוָרָיְינִישָׁן קָוָגָג פֿון דֻּעַם גִּילְטִיק, וְוִיכְטִיק אַוּן רַעַלְוָאַנְטָן פֿאָר די מַעַנְטָשָׁן וְאָס גַּעַהְעָרָט צָוּמָן יַדְיָישָׁן פֿאָלָק, טְרָאַץ דְּעַר פֿאַרְשִׁידְנִיקִיט פֿון די לְעַבְּנָס-שְׁטִיגְיגָרָס אַיִן וּוּלְכָעַן זַיְינַע אַרְיִינְגְּוָוָאָקָסָן אַוּן פֿון זַעַנְעָן זַיְינַע זַיְינַע אַרוֹסָים.

לְעַבְּנָס-שְׁטִיגְיגָרָלְעִין אַיִין קִיְין מַלְעַז נִישְׁט קִיְין צִיל אַיִן דְּעַר קוֹנְסָט. דְּעַר צִיל אַיִן דְּעַר מענטש, דָּאַס פֿאָלָק, אַיִן אַונְדוֹזָעֶר פֿאָל — דְּעַר יַדְיָ, וְאָס זַיְינַע גְּרוֹנְטִי שְׁטָרִיכָן אַזְוָן זַיְינַע פֿאַלְקָס-אַיְגָנְשָׁאָפָּטָן דְּעַרְקָעָנָעָן מִיר אַונְטָעָר יַעַדְן לְעַבְּנָס-נוֹסָח אַזְוָן וְאָס זַיְינַע עִיקְּרַ-גַּעַרְגָּלְעָנִישָׁן אַזְוָן זַיְינַע גּוֹרָל זַעַנְעָן, אַזְוָן זַיְינַע וּוֹעָז, הַיְיָנוּ הַךְ אַוִּיפְט אַלְעַז לְעַנְגָּעָן אַזְוָן בְּרִיטָן פֿון אַונְדוֹזָעֶר פְּלָאַנְעָט.

לאמר אויף א וויל איבערלען די בתימפה, דעם ראמאן "וואליגער יידן", פדי צו זאגן עטלעכע ווערטער וועגן דעם בר-מלך, דעם שריבער ליב אליצקי. ליב אליצקי געהרט צו דעם ערשות שביבער-דורך וואס איז איפגעאנגען אין דעם יידיש-יליטערארישן צענטער אין פולין היכף נאך דער ערשתער וועלט-מלחמה.

די מלחה פון 1914 — 1918 האט פֿאָרָעֵנְדִּיקְטָט אַתְּקוֹפָה אַין דער געשיכטע פון די יידן אין פולין און במלא — אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטע-ראטורי-שעפערישקייט אויף דער פֿוֹילִישֶׁר עַרְךָ.

אליצקי איז געקומען אין דער יידישער ליטעראטור אַרְיִין מיט דעם דזוקין נאך-מלחמה-דורך פון יידישער שריבערס. ער איז ווי אַסְטְּפָּן פון זיינע צייט-חברים (עוור וארשאוסקי, שמעון הארגנטשיך). געקומען מיט דער שילדערונג פון דעם יידישן לעבן וואס איז איז אונדערש געוואָר אין די שוערט מלחה-יאָרָן.

אַרְעָלִיסְטָם. וואס האט זיך איז זיין שאָפָן באָנוֹצְטָמִיט גָּטוֹרָאַלִיסְטִישׁע מעטאָן, האט ער געמאָלְטָס דאס נײַע נאָך-מלחמה-לעבן אין יידישן פולין כפֵּי ער האט עס געוזען מיט זיינע אויגן: אַלְעָבָן אַין וועלְן דִּי מלחה האט צעשטערט אלע אַלְטָע פֿאָרָמָעָן אַון באַצְיוֹנָגָעָן אַון האט געלְּאָן אַין חָרְבָּות דִּי אַמְּאַלְּגִילִיטִיקָע מַאְרָאַלִישׁע נַאֲרָמָעָס אַון פֿאָרָה-עַלְטָעָנִישׁן צוֹוִישָׁן מַעֲנְטָשָׁ אַון מַעֲנְטָשָׁ, יִד אַון יִד, אַלְטָ אַון יָוָגָן.

אין די שפֿעַטְעַרְדִּיקָע יַאֲרָן האט אלְּצִיקִי זיך אויך באָוִוִּין ווי אַפְּאָעֵט, אַמְּשִׁלִּים-שְׂרִיבָעָר אַון אַן אַיְבָּרוּצָעָר. אלְּצִיקִי געהרט צו אָונְדוּרָעָ פרָאַדְוָקָה טִוּוֹסְטָעָ שְׂרִיבָעָר אַון אַרְאיָה דָּעָרְצָו אַין דָּעָרְפָּאָקָט, וואס זִיְּנָן זַיְּנָה זַיְּנָ אַין יִשְׂרָאֵל, אַין די סּוֹפְּפָצִיקָעָר יַאֲרָן, האט ער שָׁוִין באָוִוִּין אַרְוִיסְצָגָעָבָן 9 בִּכְעָר אַין יִדְּישׁ, 2 בִּכְעָר אַין עַבְרִית אַון פִּיר אַיְבָּרוּצָוָגָעָן פון יִדְּישׁ אַין עַבְרִית.

בִּשְׁטָ צו מִגְּעָרָן פון זַיְּנָן וּוּרְטָ אַלְסָ דִּיכְטָעָר אַון מִשְׁלִים-שְׂרִיבָעָר דָּאָרָךְ מַעַן אַבְּעָר זָגָן, או זַיְּנָן עִקְּרָ-פּוֹה לִיגְט אַין דָּעָרְפָּאָעָן אַין וּוּלְכָעָר עַר האט גַּעַשְׁאָפָן אַזְוָלָכָעָ בְּרִיטִית-לְיוֹנָנִיטִיקָע, קָרְנְדִּיקָע וּוּרְקָ וּיְיִדְּיָהָלָאָלָה, "יִשְׂבָּה-לִילִיטָ" אַון דָּאָס אַיְצָט בָּאַהֲנְדָלָטָע בָּךְ "וואָלִיגָּעָר יִדְּן".

אַין דָּעָרְפָּאָעָן "וואָלִיגָּעָר יִדְּן" שְׂלָדָעָרָט אלְּצִיקִי אַיְדִּישׁ שְׂטָאָט אַין דָּעָר וּוּלִיגָּעָר גַּעַגְּנָט פון פּוֹלִין. די שְׂטָאָט גַּופָּא אַיְזָפָשָׂר גַּישְׁטָ קִיְּן גְּרוֹיסָע, אַבְּעָר אלְּצִיקִי פִּירְט אַרְוִיס אַוִּיךְ אַיר אַרְעָנָע אַזְוָי פִּיל טִיְּפָן אַון גַּעַשְׁטָאַלְטָן, אַזְוָי פִּיל הַעֲלָדָן אַון פָּאַרְשָׁוִינָעָן, צוֹוִישָׁן זַיְּנָגָע אַון אַלְטָעָ, פְּרוֹיְעָן אַון מַעֲנָעָר, אַוְ מַעְנָעָר קְרִיגְט דָּעָר אַיְינְדָּרָוק אַוְ מַעְנָעָר האט צוֹ טָאָן מִיְּדָודָע וּוּסָסָעָר פָּרָךְ.

גרוי און איינטאניך אייג, אין תורה גענומען, דאס לעבן אין איז שטעטל-שטאט
ווײַלְזִיכְּיַ שילדערט אונדז. אבער דער שריבער באויזיט פון דעסטוועגן דאס
דאזיעק גרויע לעבן אויסצופילן מיט א שלג געשענישן און האנדולונגען און אפילו
צוו אנטווקילען א סייפור-המעשה אין וועלכן זיין העלדן און פארשינגען זענען
איינגעוואָבֶט און דורך וועלכן זײַ אנטפלעלען פאָר אונדז זײַיעֶרֶע כַּאֲרָקְטְּעָרָן און
צוו מאָל אויך — זײַיעֶרֶע שטילע טראָגָאנְדִּיעָס, וועלכע ווערד אונדז אייגן און גאנעט.
איד האט אין דעם רַאְמָאָן די פֿאָרְשִׁידְזִינְסְּטָע סְבִּיבּוֹת פָּוֹן דער שטאט לְהִיסְקָן,
אנגעהויבָּן פָּוֹן דער גִּילְדְּעָנְעָר פָּאָן, די לְמִדִּים אָן שֵׁיְנָע בְּאַלְעָבָּאָטִים פָּוֹן שְׁטָעָל,

ביז צו די גניבים און אנדעראָן נחוֹת-דרְגאַלִיטִים אוּיף די ראנַדָּן פֿון לעבען.
עס פֿעלט אֲפִילוּ נישט דער פרעמאָדער "שְׂרֵי בָּעֵר", דאס מיינט: דער לערעער
וואָס קומְטָן, פֿון ערְגַעַצְיָהוּ לערְגַעַצְיָהוּ די לוּהִיסְקָעֶר יְדִישָׁע טַעַכְטָעֶר שְׂרֵי בָּן אָוּן
לייעַגעַן. אָגָּב, דער דָּאַיקָעֶר לערעער אָזִי נישט קִיּוֹן זַיִטְקָע גַּעַשְׁטָאָלֶט אַינְגָּעָם רָאָמָּאָן,
נאָר עַר פָּאַרוֹאָונְגָּלֶט זַיךְ עַרְטָעָרוֹווֹין אַין זַיךְ צַעַנְטָעֶר מִיט דָעַם סָוד וּוָאָס שְׂוּבָעֶט
איַּבְּעֶר אִים אָוּן אַרְוּם אִים.

לייב שריבער, דער פון דער פרעמאָד-געקומענער לערער, האט נישט בלויין איינְגַן פֿנִים, נאָר אויך זיין איינְגַן גוּרֵל ווֹאָס פֿירט אַים לְסוֹפֶּה אַזְעָק פֿון שטאמָט פֿונְקָט אָזְוִי סְודָתְדִּיק, זיין איינְגַן עַר אַיז אַין שטאמָט אַריַינְגַּעַם עַן. עַר האָט, קאָן מעָן זָאגָן, זיין איינְגַן גַּעֲנָם בִּיאָגָרָאָפְּשָׁן סְיפּוֹר, ווֹאָס אַט שלִיסְטָט עַר זִיד אַין דָּעַם לעַבְּן פֿון להַיסְקָה אַזְוִן אַט בְּלִיבְטָט עַר דְּרוֹיסְטָן פֿון אַים: אַ מִין העַלְפָּר זִיד, באַטְשָׁ עַר אַיז אַזְוִישָׁן אלְעַמְּנוֹן.

אליצקי שילדערט און דערציילט וועגן זיינע העלדן און פארשווינגען איזוי
באריכות און בפרטיות און סייאו שוער צו זאגן וועמען פון זיי מען דארף באָ
טראנטען ווי דעם הוייטהעלט פון ראמאן. פארט דארף מען זאגן, און דער צענטער
פון דעם ווערך זענונג די צוּוִי יונגען מענטשן: יידעלע דעם מעיל-שענקרעס און
קיליע בחונגי דעם שווחטס, וועלכע ווערן שפערטער מאן און ווייב. נאָטירעלעך —
דורך אַ גערעדטן שידוך און נאָטירעלעך אַ דער שידוך איז אַ מעזאליאַנס. אַ נישט
געראטגענער און פירט צו דעם פארשערטן לאָבען פון די צוּוִי יונגען מענטשן.

אליצקי ליגט אריין א סך מי אינעם שילדערן די נישט גלייכיקיט פון אט דעם פאר, אונז דערציילט די פרטיז-פרטיטים פון זייר נישט געראטען צוואמענלאבען. פארשטייט זיך, אונז דערבי ברעננט ער, שטריך נאדר שטריך, א羅יס די געתטאלטען אונז די כאראקטערן פון די צוווי וויכטיקסטע פערסאנזאושן.

קילען זהון שילדערט אליזקי ווי אן אישעה רעה וואס פארבטיטערט דאס לעבען פון איר מאן. אבער ער פארגעסטט נישט כסדר אונטערצושטריכן דאס וואס בערגעט זי צו דער דזוקער שלעכטקייט קעגן איר מאן, דעם עליוי, וואס איז נשביך א פיוישער שוואכלינג און זיך קאן נישט קיין עזה געבן מיט דער געונט-קייט פון זיין וויב.

אליצקי מידט נישט אויס צו שילדערן קיין גענוג דראסטישע סצענעם, וואס
ווײַזְעִין די אומגערטאנקיות פון דעם דאזֿיַּקָּן שידוך.

דראסטישע צוֹזָאמָעַנְשְׁטוּסָן צוֹוֵישָׂן דער אויבערוועלט אוון דער אונטערוועלט
איַן לוהיסק זענען איַן בּוֹךְ פֿאָרָאָן אַ סְּדָ. סְּאַיְּזָן אַ שְׂטָאָט וּוּ מַעֲנְטָשָׂן פֿאָרָגְּנָעָמָן
זִיךְ מַיְּטָ רְכִילָות, אוֹן וּוּ דִי אַרְעָמָעָ אַוּן דִי רְיִיכָּעָ האָבָּן זִיךְ וּיְעָרָעָ אַמְּבִיצָיעָס אַוּן
וּוּ דִי וּוּאָס שְׁטְרָעָבָן צוֹ עַפְעָס בעסערס אוֹן שענערס האָבָּן נִישְׂטָ קִיְּן כּוֹחַ זִיךְ

.

אַרוֹיסְצּוֹרִיסָן פֿוֹן דַעַם זַוְמָפֶן קְלִינִישְׁטְעַטְלִיקִיטַ.

ניַיְּזָן, קִיְּן קַעְמְפָעָרִישָׂעָ פֿיגּוֹרָן זענען איַן לוהיסק נִישְׂטָא. פֿאָרָאָן בּלוֹיזְ אַיְגָעָר,
אוֹן עַומְדָ עַל דַעַתָּה, וּוּאָס וּוּיְסָטָן וּוּאָס עַרְעָוָילָן. אַבְעָרָ דַעַר אַיְגָעָר אַיְן גַּרְאָד דַעַר
לְעַרְעָרָ וּוּאָס פֿאָרָלָאָזָטָן דִי שְׂטָאָט אַוּן פֿאָרָט צְרוּקָן צוֹ זִין הַיָּם, עַרְגָּעָזָיוֹו אַיְן
די מַרְחָקִים.

מעָן קָאָן פֿרָעָגָן: איַן דַאָס גַעְזָעָן דַאָס לְעַבְנָן אַיְן יִדְיָשָׂן שְׂטָאָט אַוּן שְׂטָעָטָל
פֿוֹן פֿוֹילְן פֿאָרָן חַוְרָבָן? דַעַר עַנְטָפָעָר אַיְן: יָאָ, דַאָס אַיְן דִי שְׂטָאָט וּוּאָס דַעַר
שְׁרַיְבָּעָר האָט גַעְזָעָן אַוּן גַעְמָאָלָן. צְוַגְּבָּן מוֹעֵן אַבָּעָר, אוֹ גַעְזָעָן אַוּן גַעְמָאָלָן
הָאָט עַרְמִיט דַעַר קְרָאָפֶט פֿוֹן אַ קִינְסְטְּלָעָר אַ רְעָאַלִיסָט, אָפְשָׂר אַוְיךְ אַ גַּטְוָרָאָ
לִיסָטָן, וּוּאָס דַאָס וּוּאָס עַרְעָוָילָן אַיְיךְ אַיְן אַמְתָה. זִינְעָרָהָלָן אַוּן פֿאָרָשְׁוִינְעָן, זִינְעָרָ
טִיפָּן אַוּן גַעְשְׁטָאָלָטָן — אַיְן דִי צְעַנְדְּלִיקָעָר — זענען אַלְעָ גַעְזָעָן מִיטָּזִיךְ
אַיְגָעָנָעָ פֿנִימָעָר, מִיטָּזִיךְ אַיְגָעָנָעָם כַּאֲרָקְטָעָר אַוּן יַעֲדָרָ פֿוֹן זִיךְ אַיְן, אַפְּיָלוּ
איַן זִיךְ אַוְיסְטָעַרְלִישָׂקִיטַ.

אוֹן דַאָס אַיְן דָאָךְ דָאָס סָמָעָ וּוּכְטִיקְסְטָעָ אַיְן דַעַר פֿרָאָזָע.

ש. אַפְטָעָר

„די פֿרִיסִינְגֶּרֶס“

„די פֿרִיסִינְגֶּרֶס“ איז ש. אַפְטָעָר פֿערְטָע בּוֹך. דָאָס עַרְשְׁטָע איז גַּעוּנוּן אֲבּוֹך דָּעַרְצִילְוְנְגָעָן מִיטְן נְאַמְּנָן „דָּעַר בּוֹנְטָן“; דָאָס צְוִיְּתָע — אֲ רַאְמָאָן מִיטְן נְאַמְּנָן „אַיְּן דָּעַר רְזִימְשִׁיר גַּעַטָּא“; דָאָס דָּרְטָע — אֲ רַאְמָאָן „אַיְּן דָּעַר נְיִיעָר וּוּלְטָט“ אָוֹן דָאָס אַיְצְטִיקָע, דָאָס פֿערְטָע — דָעַר רַאְמָאָן „די פֿרִיסִינְגֶּרֶס“. ש. אַפְטָעָר דָעַרְצִילְוְנְגָעָן איז מִיר נִישְׁט אַוְיסְגַּעְקּוּמוּן צוֹ לַיְיְעָנָן. דָעַרְפָּאָר אֲבּוֹר הָאָב אֵיך מִיטְן וּרוֹסִים אַינְטְּרָעָס גַּעַלְיִינְט אלְעָדָרְיִינְט אַלְעָדְרָאַמְּנָן זַיְנָעָן. „אַיְּן דָּעַר רְזִימְשִׁיר גַּעַטָּא“, גַּעַדְעַנְקָאֵיך, הָאָט אָוִיך מִיר גַּעַמְאָכָט זַיְעָר אֲ גַּוְטָן אַיְּנָה דָרְוָק אָוֹן גַּעַוּוִיסְטָסְטָעָס אָוֹן טִיפְּנָן פּוֹן דָעַם דָזְוִינְקָן רַאְמָאָן זַעְגָּעָן גַּעַבְלִיבָן פֿאָרָה קְרִיצְט בִּזְיַהְיָה אַיְּן מִין זַפְּרָן. דָאָס בּוֹך הָאָט בּיְיַיְמָר גַּעַשְׁפָּאָפָּן דִי אַיְבְּרָצִיגְגָּוָן אָוֹ ש. אַפְטָעָר אָיְן עַכְתָּרְפָּרְזָאַזְיִקְעָר אָוֹן אָוֹ ערְהָאָט אֲסְפָּעְצִיעָלָן חֹשָׁפָּאָר דָעַר שִׁילְדְּרוֹנָגָפָן הִיסְטָאָרִישָׁע גַּעַשְׁעַנְיָישָׁן אָוֹן וּוּיְטָעָגָעָשָׁכְלָעָכָע תְּקוּפָּות. אָוֹר אָיְן אָוֹן עַכְתָּרְפָּרְזָאַזְיִקְעָר אָוִיך וּוּפְלָעָר קָעָן מַאלְזָן אָוֹן שִׁילְדְּרוֹן מַעְנָשָׁן, אָוֹ זַיְיָ זַאְלָן וִיך בָּאוּוֹגָן לְעַכְבָּדִיקָעָפָאָר אָונְדָעָרָעָא אַיְגָן אָוֹן אָונְדוֹן נַעֲנָט וּוּרָן מִיטְזִיעָרָעָגָלָוָת, אָוֹן ערְהָאָט אֲחֹשָׁפָּאָר דָעַם אָוִיפְלָעָבָפָן הִיסְטָאָרִישָׁע תְּקוּפָּות אָוֹן גַּעַשְׁעַנְיָישָׁן, וּוּיְלָעָר קָעָן אַרְוִיסְבְּרָעְגָּעָן דָעַם קָאָלָרִיט אָוֹן דִי סְפָעָץ צִיפְּיקָפָן דָעַם וּוּיְטָפְּאַרְגָּאַגְּגָעָן לְעַבְנָס־שְׁטִיגְגָּעָר, צְוֹאַמְּנָן מִיטְדָעָר פֿרָאַבְּלָעָיָן מַאְטִיקָפָן דָעַר פֿאַרְשְׁוֹנוֹנְדָעָנָר עַפְאָכָעָן. בּיְיַיְמָה טָעָנוֹת וּוֹאָס מִעְן הָאָט צּוֹם הִיסְטָאָרִישָׁן רַאְמָאָן אָיְן אֲבּוֹר אֲפָאָקָט, אָוֹ ערְהָאָרְגָּוּמָט אָוֹן אַנְגְּזָעָן אַרְטָא אָוִיך דָעַר מַזְרָח־זַוְּאָנָט, סִיְּיָפָן דָעַר וּוּלְטָטָה לִיטְעָרָצָטוֹר אָוֹן סִיְּיָפָן דָעַר יִידְיִישָׁר לִיטְעָרָצָטוֹר. שְׁרִיבְעָרָס מִיטְקִינְסְטָלְעָרִישָׁן כּוֹה, וּוּלְכָעָר הָאָט זַיְיָ גַּעַטְרִיבָן צוֹ גַּרְוִיסָע פֿאַרְמָעָסְטָן, הָאָבָן וִיך תָּמִיד גַּעַוְעָנְדָט צּוֹם הִיסְטָאָרִישָׁן גַּעַמְעָל, וּוֹאָס הָאָט זַיְיָ גַּעַגְבָּן דִי מַעְגָּלָעְקִיָּט צוֹ בְּרָעְגָּעָן אָיְן בָּאוּוֹגָנָג זַיְיָר אַגְּגָעָזָמְלָטָע שֻׁפְּעָרִישָׁע גַּבְוָרָה. מַעְן קָעָן אַוְיסְרָעְכָּעָנָן אֲ הִיפְשָׁע צָאָל שְׁרִיבְעָרָס וּוֹאָס הָאָבָן גַּעַמְאָכָט גַּרְוִיסָע אַינוּוּסְטִיצִיעָס אָיְן דָעַם הִיסְטָאָרִישָׁן רַאְמָאָן אָוֹן זַעְגָּעָן אָלְעָמָל אַרְוִיסָע פּוֹן אַיְם מִיטְאָגָר גַּרְוִיסָן שֻׁפְּעָרִישָׁן רִיוָּה.

ש. אפטערטס בידע היסטארישע ראמאנען — «אין דער רויישער געטא» און «אין א נייער וועלט» — זונגען געשריבן געווארן אין דער בעסטער טראדייציע וואס דער דאזיקער ליטערארישער שאנער האט אפגעשפארט. זיי האבן געגעבן די ספעז ציפישע אטמאספעז פון דער היסטארישער תקופה, באטאננדיק אויף טרייט און שריט איר אנדערשקייט פון אונדער היינטיקער ציטט, און דערביי האבן ווי אroiס געבראכט דעם מענטש מיט זיין אייביקן אראקטער און גורל וואס האט אים נאענט געמאכט צו אונדזער ציטט און אים איזוי צו זאגן, פארהינטיקט. אט די צויעי דימענסיעס וועלכע זונגען זיינער וויכטיך פאר דעם היסטארישן ראמאן, האט אפטער אroiסגעבראכט אויף א באזונדער געלונגגענעס אונין זיין ערשותן ראמאן «אין דער רויישער געטא» און אויך זיין צויעיטן ראמאן «אין א נייער וועלט», וואס שילדערט די אויר-עפאכע פון יידישער באזעונג און דעם לאנד וואס ווערט היינט גערופן «די פאראייניקטער שטאטען».

«די פרייסינגערטס» איז שוין נישט קיין היסטארישער ראמאן, נאר א ווערך פון דער היינטיכיטיקער יידי-אמערילאנער ווירקלעכקייט. דאס ווארט «היינט צייטיקער» דארף אבער דא נישט גענומען ווערן בוושטעלבלעך, וויל לפי דעתி מאלט ש. אפטער דאס יידישע לעבן אין די פאראייניקטער שטאטען, נישט אין די היינטיקע 60 ערד יארן, נאר אין די פרייערדיקע 40 ערד — 50 ערד יארן. בי דער ראשיער אנטווקלונג פון יידישן זיין צפונ-אמעריקע, ווי אויך בי דער אומ-געהייער גאלאפ-ענדערונג פון מענטשלען לעבן אין אונדזער אטמאישער עפאכע, שפילן אפילו בליזן צען יאר א געוויסע ראל, אבער עס אויז איבעריק צו זאגן, או פאר אונדזער אויפנען פון דעם ווערך שפילט אט דער אומשטאנד קיין שום ראל נישט און מיר קאנען גאנץ דרישט באצ'יכעגען דעם ראמאן ווי א היינטциיטיקן.

אויב איך מאך נישט קיין טעות איז די שילדערונג פון דעם קעגנווארטיקון יידישן לעבן אין צפונ-אמעריקע, וואס האט פרייער פארנומען איז גרים ארט אין דער יידישער ליטעראטור, שטארק פארשעלעלרט געווארן אין סוף פון די 30 ערד יארן און איזו געווארן וויל מגער איז די 40 ערד יארן, וווען יידישע שרייבערס האבן אונטער דעם טראגיון רושם פון דעם חורבון אין אייראפע, זיך אומגעקרט מיטן פנים צו דער פארשוונדענער וועלט אויך יגענער זייט ים. אין דער יידיש-אמערילאנער ליטעראטור אויך איז בריטן און אויסטעפלען אונן פארטיקסירות געווארן דאס יידישע לעבן פון די אימיגראנטישע יארן, מיט אלע זיינע שווערדי-קייטן, געראנגלאען און אייגנארטיקיטן. עס זונגען געלביבן אין דער יידי-אמערילאנער פראזע אייניקע גוטע געמעלן פון דער קרייזס-ציטט איז די סוף 20 ערד און אנהייב 30 ערד יארן. אבער דאס וואס עס אויז געשען שפער איז יידישן לעבן האט שוין נישט באקומוין זיין פולע אפשפיגלונג, נאר קוים א פראגמאונטארישע באחאנדלוגן און אונדזער קינסטטלערישער פראזו.

מיר דאכט, איז ווען מען וווען אויפשטיילן דאס בילד פון דער יידישער עקסיסטען אין די פאראייניקטע שטאַטן פון די 80ער יאָרֶן פון פריעדריךן יאָרֶן הונדערט, בי צו אונדזערע אִיצטיקע טאג, ווועט מען אין דער יידישער ליטעראטור געפינען אַ שפֿע מיט קינסטלערישן שטאיַג נאָר פֿאָר דער ציַיט בְּיוֹן צו די 20ער יאָרֶן. דאס שפֿעטערדיַקע יידישע זיַין ווועט אין קינסטלערישן בְּילְד שוֹין לְיִדְוֹן פֿוֹן פֿילְבּוֹיַין אָוֹן ווועט שוֹין נִישְׁתְּקָעָה אַגְּנָץ אַרְוִיסְגָּבָּרָאָכְט וְעוֹרָן אוּפְּן סְמֵר פֿוֹן די גַּעֲמָלָן אָוֹן שִׁילְדְּרוֹנְגָּעָן אַיְן דער יידישער ליטעראטור. אָוֹן דאס ווועט זיַין אַ צְּיַעְדְּרָאָרָר בְּלוֹיַה, וְאוֹרָעָם גְּרָאָד אַיְן דַּי שפֿעטערדיַקע יאָרֶן האָט דַּאָּך דאס אַמְּעָרִיקָאנְגָּעָר יִדְּנוֹתָם דַּוְּרְכְּגַּעַמְּאָכְט אָן עַנְּדַעְרוֹנָג, וְואָס אוּבָּרָעָמָן מען ווועט נִשְׁתְּקָעָה אַיְרָה כָּאַרְקָטָעָר אָוֹן אַרְיָעָן וְאַרְצָלָעָן. וְואָס מעָן קִין מָלְגָּל נִשְׁתְּקָעָה פֿאָרֶן אַוְן נִשְׁתְּקָעָה בְּאַנְעָמָן דַּעַם וְועָן פֿוֹן הַיְּנִטְיכָּן אַמְּעָרִיקָאנְגָּעָר יִדְּ אָוֹן דַּעַם מָהָות פֿוֹן דֻּעְרָה הַיְּנִטְיכָּר אַמְּעָרִיקָאנְגָּעָר יִדְּיִשְׁקִיט.

„די פְּרִיאַסְנְגָּעָרָס“ פֿוֹן ש. אַפְּטָעָר אַיְזָן אַ רְאַמְּאָן וְואָס אַיְזָן אַ גְּרוֹיסְעָר מָאָס מְמֻלָּא דַּעַם דָּזְאָיְקָן בְּלוֹיַה, בָּאַטְשָׁ אַוְיךָ אַיְזָן דַּעַם אַ רְאַמְּאָן גַּעֲפִינְגָּעָן מִיר שוֹין נִשְׁתְּקָעָה דַּעַם גִּלְגָּול-פְּרָאָצָעָס פֿוֹן דֻּעְרָה אַמְּאָלִיקָעָר אִימְגְּרוֹאָנְטָן-מָאָס צַו דֻּעְרָה הַיְּנִטְיכָּר סְאַצְּיַאָלָעָר מְדָרָגָה אַוְיךָ וְעוּלְכָעָר עַס גַּעֲפִינְט זִיךְּ דָס אַמְּעָרִיקָאנְגָּעָר יִדְּנוֹתָם. די דָאַיְקָע הַיְּסְטָאָרִישָׁע אַוְמוֹאָנְדָלָנוֹגָה האָב אַיךְ מְרוֹאָה, אַיְזָן שוֹין אַ פְּאַרְלִיּוֹרָן קָאָפִיטָל פְּאָר דֻּעְרָה יִדְּיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוֹר אָוֹן זַיְּ אַוְועָק אַיְזָן דֻּעְרָה פְּאַרְשָׁוֹנְדָנוֹג צְוֹאָמָעָן מִיְּטָעָמָעָן דַּעַם טְרָעָגָעָר פֿוֹן דֻּעְרָה דָאַיְקָעָר אַוְמוֹאָנְדָלָנוֹג — דַּעַם צְוֹוִיטָן דָוָר, וְואָס אַיְזָן פְּאַרְלִיּוֹרָן גַּעַוָּאָרָן פְּאָרֶן יִדְּיִשְׁן לְעָבָן. אַפְּטָעָר בְּאַמְּוֹת זִיךְּ אַבְּעָרָר צַו טָאָן דָס מְעַגְּלָעָכְסָטָע כְּדַי צְוֹאָמָעָנְצָוְבִּינְדָן די אַיְבָּרְגָּעָרִיסְעָנָעָפָע פְּעָדָעָם אָוֹן עַר בְּרָעָנְגָּט צְוֹאָמָעָן די אַיְבָּרְבָּלִיּוּבִּינְשָׁן פֿוֹן עַרְשָׁתָן אִימְגְּרוֹאָנְטָן-דָוָר מִיט די הַיְּנִטְיכָּר דָוָרוֹת אָוֹן דֻּעְרָה יִדְּיִשְׁ-אַמְּעָרִיקָאנְגָּעָר רְעַאַלְתִּיעָט אָוֹן זַיְּ אַרְוָם קְרִיגָּן מִיר אָן אָוְמיַדְרָעָקָטָן אַרְיִינְבָּלִיק אָיְזָן דַּי פְּרָאָצָעָס פֿוֹן עַנְּדָעָרָוָג וְואָס זַעְגָּעָן דַּוְּרָךְ דֻּעְרָה צִיְּזָעָן אַגְּנָץ דֻּעְרָה יִדְּיִשְׁעָר גָּס אַיְזָן די פְּאַרְאַיְנִיקָטָע שְׂטָאָטָן.

אַפְּטָעָרָס רְאַמְּאָן „די פְּרִיאַסְנְגָּעָרָס“ אַיְזָן גְּעוּרִיבָּן מִיט אַ בְּרִיאַטְן פְּאַרְגָּנוּם אָוֹן מִיט אַלְאָגָּן אַטָּעָם. עַס אַיְזָן אַ גְּרוֹיסְלִיּוֹנְטִיקָעָר דָאַמְּאָן, וְואָס כָּאָפְּט אַרְוָם אַ גָּאָר בְּרִיאַטְן שְׁתָחָ פֿוֹן אַרְטִיקָן יִדְּיִשְׁן לְעָבָן אָוֹן גַּעַשְׁטָאָלְטִיקָט אַ רְיִי פְּעָרְסָאָנָאָשָׁן וְעוּלְכָעָ זַעְגָּעָן אַפְּשָׁר צָוָם מִיְּנְסָטָנס כָּאַרְקָטָעָרִיסְטִישׁ פְּאָר דֻּעְרָה הַיְּנִטְיכָּר וְיִדְּיִשְׁעָר וּוּרְקָלָעְקִיטָיָט אָיְזָן דֻּעְרָה מְדִינה וְואָס אוּפִין צְפָוָן פֿוֹן אַמְּעָרִיקָאנְגָּעָר קָאָנְטִינְגָּעָט.

פְּאָרָאָן אַיְזָן דָאַמְּאָן צְוִיִּי גַּעַשְׁטָאָלָטָן וְואָס זַעְגָּעָן קְרָעָפְּטִיק גַּעַמְּאָלָן: דָס אַיְזָן דֻּעְרָה אַלְטָעָר פְּרִיאַסְנְגָּעָר אָוֹן זַיְּן מְחוֹתָן. בִּידְעָן פְּאַרְשְׁתִּיּוֹרָס פֿוֹן יִעְנְעָר אִימְיִיְדָן גְּרוֹאָנְטִישָׁר מָאָסָע וְואָס האָט בְּגָוָהָה וּבְנְפָשָׁה אַוְיְסְגָּעָטְרָאָגָן אַלְעָ גִּלְגָּלִים אוּפִין וּוּגָּ צָוָם סְאַצְּיַאָלָן אוּפִשְׁטִיגָּג. מְעָרָסָטָן טִיל זַעְגָּעָן דַּי דָאַיְקָע אַרְיִיגָּעָרְבָּעָטָע גַּעַשְׁילְדָעָרָט גַּעַוָּאָרָן אָיְזָן דֻּעְרָה יִדְּיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוֹר אָיְזָן אָן אַוְסְמִימְפָּאָטִישׁ לְכָטָה.

וואס האט רעלעקטירט פון דעם אמאליקן ראדיקאלן איינשטעל צום באלאבאס, צום ארבעטס-געבער. אפטער שילדערט זיינע העלדן אין ליכט פון די היינטיקע יידישע פארהעלטענישן אין אמריקע. ער אידעאליזירט זי נישט, אבער ער זעט זי שון ווי מענטשן און נישט ווי קיין סכעמעס פון קלאסן-שולחן-ערוך. ער אקצעפטייט נישט אלע זיירע מעשיים, אבער ער פארוישט נישט זיירע פאיזיטווע וווערטן און עס גיט אים דער עיקר אינעם אroiיסברענגן זייר געראנגל מיטן איינגענען גורל וואס דראפרית זי צו טראגיק.

אין קעגנוזאץ צו דעם אלטן דור וואס פארמאגט א געויסע מאנגאליטישקייט, און א כארاكتער-פֿעַטְקִיָּת וואס מעזן קען ליכט אפזוכן זיירע פאלקישע ווארכלען, איז דער יונגער דור וויט נישט קיין אינהייטלעכער און ער שטעלט מיט זיך פאר, פון אין זיט, דאס פסלות או, פון דער צויניטער זיט, דאס סולת פון דעם היינטיקע אמריקאנער יידנטומ. דא זען מיר, אי דעם נייעם טיפ געשעפטעס-מאן וואס אין זין גיעיג רייך צו ווערדן האט ער נישט קיין שום העמונדייקע מאראצלייש פֿרִינְצִיפָּן און אין גרייט אריינציגין אין עסקים אפילו מיט דער אונטערוואלט, און פון דער צויניטער זיט זעט מען א צויניטן טיפ ייד וואס ראנגלאט זיך פאר דעאליזוין די יידישע עטיק אין דעם נייעם אמריקאנער לעבן. דאס אליין — אויפן פאן פון די היינטצייטיקע באדינונגנונג און לעבנס פארהעלטענישן וואס זענען לגמרי אנדערע זי דיב, וואס זענען איזו גורנטיק געשילדערט געווארן אין דער יידישער ליטעראטור מיט יארן צוריק.

פאראן אין דעם ווועرك א גרויסע גאלעריע פון טיפן און געתטאטלן וואס זענען אroiיסגעבראכט אין לוייך פון דער האנדלוג וועלכע שפילט זיך אוף אויף די ראמאן-זיטן. די האנדלוג גופא צעוויקלט זיך פאר אונדווערע אויגן פלאן-מעסיק, ארכיטקטאניש פונאנדרערגבויט לוייט די בעסטע פלאים פון אמתן דאמאן, וו די אקצייע פארשווענקט נישט די פאוביל און וו די פאוביל האט בעiker אין זין דעם מענטשן און זין גורל.

דער דאמאן ליינט זיך מיט א בפיוושער שפאנונג און בל-זמן מען לייענט אים האבן מיר כסדר דאס געפיל, או דער מחבר וויאט אונדו פֿאַרְשִׁידְעַנְצָע זוינקלען פון אמריקאנישן און יידיש-אמריקאנישן לעבן און גיט אונדו, אזי אROM. די דערקענטעניש פון אט דעם פֿעַנְאַמְעַן וואס היסט דאס היינטיקע אמריקאנער יידנטומ. איז מען ענדיקט לייענען דעם דאמאן גיט מען זיך ערשת אפ א דיזז וחשבון, איז דער שריבער האט נאר געתטאטליקט א טיל פון דעם דאויקו לעבן און אפילו בלויו עטעלכע זוינקלען זיינע. אבער ער ווערט דערבי קלאר, איז דאס געתטאטליקט איז א גרויסער מס כארاكتעריסטי פארן כל אפילו ווען

ס'דעת נישט דעם גאנצן שטח פון ייִדִיש-אַמעֲרִיקָאנְישׂן כלל. דערבי איז דער סֶך-הַפְּלִידְיקָעֶר אַיְינְדְּרוֹק, אָז דֵי גַעַשְׁטָאַלְטִיקָוָנְג אַיז דָוְרְכְּגַעַפִּירֶט גַעֲוָאָרָן מִיט עַכְתָּע קִינְסְטָלְעִירִישׂ מִיטְלָעָן אָזְן מִיט דֻעָם גַעַצְיִיג פָוָן אַ טָאַלְאָגְטִירְטָן פָרָאַזְיִיקָעֶר, וּזְאָס זַעַם. הַעֲרֵט אָזְן הָאָט אַ חֹוש פָאָר מַעֲנְטָשָׂן אָזְן דָעָר בָאָזְוָנְדָעָרְקִיָּיס פָוָן זַיְעָרָע כָאַרְאָקְטָעָרָן אָזְן אִין דֻעָם צָנוֹנִיפְגַעַפְלָעָכֶט פָוָן זַיְעָרָע אַינְטָעָרָעָסֶן וּזְאָס באַשְׁאָפָן דֵי סְבִיבָה.

1965

ישראל אשענדארף דער דערציאילער

מען קאָן אַרוּסָזָאגָן פֿאַרְשִׁיְידָעָנָעּ סְבָרוֹת וּוּגָן דָעַם פָאָר וּוּאָס אַשְׁעַנְדָאָרָפָן אַיז שְׁעַפְעַרְישָׁ עֲנֵג גַּעֲוָאָרָן אַיז לִיד אָוּן פָאָר וּוּאָס עַר הָאָט זִיךְ גַּעַנְמָעָן זָוכְן בְּרִיטִיעָרָעּ מַעְגַּלְעָקִיטָן פָוּן אַוִיסְדָּרָוק אַין דָעַר פְּרָאוּעּ. מעַן קָאָן אוּיר אַיז זִין פְּרִיעַרְדיָקָן לִיד אַפְּכוֹן דִי שְׁפַעְטָרְדִּיקָעּ דָעַרְצִיאַילְוָגָן אָוּן אַין דָעַר דָעַרְצִיאַילְוָגָן — דָאָס פְּרִיעַרְדִּיקָעּ לִיד. עָס אַיז אָמָת : אַשְׁעַנְדָאָרָפָן דָעַם פָאָעַט אָוּן בִּידְיעָ, דָעַם פָאָעַט אָוּן דָעַרְצִיאַילְעָרּ, הָאָט מָעַן שָׂוִין גַּעֲקָעָנָט טְרָעָפָן אַיז זִין זְרָאָמָעּ. אַבָּעָר דָאָס אַיז נִשְׁטָט דָעַר עִיקָּר. עָס קָאָן גַּאנְצָ גַּוט גַּעֲמָאָלֶט זִין, אָוּ דִי שְׁפַעְטָרְגָּלְעָקִיטָן זָאל קָוּמָעָן צָום אַוִיסְדָּרָוק אַיז דָרְרִיְּ פֿאַרְשִׁיְידָעָנָעּ שְׁאַפְּנוֹגָס-פֿאָרָמָעָן אָוּן דָעַרְבִּי זָאל יַעֲדָעּ לִיְּטָעָרְאָטוּרְ-פֿאָרָעָם אַנְטָפְּלָעָקָן אַיז אָוּן דָעַם זְעַלְבִּיקָן טְעַמְּפַעְרָאָמָעָנָט פָוּן שְׁפַעְטָרָן אָוּן עָס קָאָן אוּיר טְרָעָפָן, אָוּ דִי פֿאַרְשִׁיְידָעָנָעּ גַּעֲבָיטָן פָוּן לִיְּטָעָרְאָרִישָׁן שְׁאָפָּן זָאלָן גַּראָד זָאנְן עֲדוֹת אַוִיךְ פֿאַרְשִׁיְידָעָנָעּ קָאַנְטָרָאָסָטָן פָוּן קִינְסְטָלְעָרִישָׁן טְעַמְּפַעְרָאָמָעָנָט, וּאָס וּוּבָנָעָן אַוְנְטָעָרָן אַיז שְׁרִיבְעָרִישָׁן דָאָר אָוּן וּוּאָס פְּדִי יַעֲדָרָ פָוּן זִי זָאל קָוּמָעָן צָום אַוִיסְדָּרָוק צָעִטְיִילָט דָעַר שְׁרִיבְעָרִישָׁן צְוִישָׁן זִי דִי לִיְּטָעָרְאָ רִישָׁעּ שְׁאַפְּנוֹגָס-פֿאָרָמָעָן. סְאָיו אַקוּרָאָט וּוּי אָטָاطָעּ צָעִטְיִילָט זִיְנָעּ וּוּיְיָגְעָרְטָבָנָר אַיז זָוּן, זִיְנָעּ פָּעַלְדָּעָר — אַיז צְוִיְּיָתָן אָוּן זִיְנָעּ אַיז גַּיְגָנְשָׁאָפָּטָן. בַּיְּ אַשְׁעַנְדָאָרָפָן אַיז דָאָס זִין טְעַמְּפַעְרָאָמָעָנָט אָוּן יַעֲדָן לְוִית זִיְנָעּ אַיְגָנְשָׁאָפָּטָן. אַיז זָאלָן גַּעֲהָאָלָטָן נָאָעָנָט צָו דָעַם פָאָעַט אָוּן דָעַר גַּעֲמִיטְפּוֹלָעָר פָאָעַט הָאָלָט זִיךְ גַּהְיָינְט אַוִיךְ נָאָעָנָט צָו דָעַם דָעַרְצִיאַילָעָר אָוּן בַּיְּדָן אַיְגָנְשָׁאָפָּטָן. דָעַר גַּוְרָלְ-קָאָנְפָּלִיקָט אַיְן לְעָבָן, וּוּאָס אַנְטָפְּלָעָט זִיךְ אַיְן דִי מַעְנְטָרְעָרְעָבָעּ הַאֲנְדָלְוָגָעָן, וּוּאָס דָאָס גַּהְעָרָט שְׁוִין דָעַם דָרִיטָן זָוּן — דָעַם דְּרָאָמָטִיקָעָר. פָוּן דַּעַסְטוּוֹעָגָן מוֹזָעּ מַעַן נִשְׁטָט דָוּוָקָא קָאָנְפָּרָאָגָנְטִירָן דִי דָרְרִיְּ גַּעֲבָיטָן פָוּן זִין שְׁאָפָּן פְּדִי צָו בָּאָקְמוּן אַ בִּילְד פָוּן גַּאנְצָ קִיְּיטָן. נָאָר מָעַן קָאָן אַיְן יַעֲדָן בָּאוּנְדָעָרָן גַּעֲבָיטָ דָעַרְקָעָנָעָן אָוּן אַפְּשָׁאָצָן אַשְׁעַנְדָאָרָפָן דָעַם שְׁרִיבְעָרִישָׁ.

צָעַן דָעַרְצִיאַילְוָגָעָן זִעְנָעָן פָּאָרָאָן אַיז דָעַם בּוֹךְ «שְׁוֹתְּפִים פָוּן גּוֹרְלָ». צָעַן דָעַרְ צִיְּלוֹנְגָעָן, וּוּאָס לוֹיט זְיִיר אַוִיסְשָׁטָעָל אַיז בּוֹךְ גִּיבָּן זִיךְ דִי כְּרָאָנְגָּלָאָגִיעָן פָוּן יִדְישָׁן לְעָבָן אַיְן דִי לְעַצְטָעּ צְעֻוְּנְפּוֹפְּצָן יָאָר. צְוִויִּי דָעַרְצִיאַילְוָגָעָן : «גַעַסְטָ פָוּן שְׁטָעָטָלָן» אַיז «אַין פְּרָעָמְדָעּ הַעֲנָטָן» גַּהְעָרָן טְעַמְּאָטִישָׁ צָום יִדְישָׁן לְעָבָן אַיְן פּוֹילְן פָאָר

דער מלחהה, די דערצ'ילונגס "כח" איז און אפשיין פון גראיסן מלחהה-פייר, וואס האט אנגעצונדן אונדזער אמאליקע הים. "גורל", "מלבושים" און "טונקל" זענען דערצ'ילונגגען, וואס ברענגען צום אויסטרוק איזין זייט פון יידישע מלחהה-ליידן: דער בענד אבער רוסלאנד ווּ דער גורל האט פאזרווארטן טוינגערד און טוינגעראט פוליליש יידן. "א ייד שטארבט" און "די אויסטערליכע געשיכטע פון חיים חייקל די קאץ" זענען קרייטאל-טראנס אין וועלכע עס שפיגלט זיך אפ דער ים פון יידישן פין אין די נאצ'י-אкопפרטער שטעת אין פולן. "צום ברעגע" און "א קרוב" זענען שוין גענומען פון נאכטלחמהディקון יידישן לעבן, וואס איז נאך אלץ צערור ערטרט, אングוואויטיקט און פול מיט קאשמאָר פון חורבן-יסורים.

מלחהה, בע ונד, פיין, פאַרלוינקיט — דאס איז געוווען ישראל אשענדאָרפס וועג איז דיעצעט 10-15 יאָר פון זיין לעבן. זיין בוד איז אַמִּין קינסטעלערישער ראייפאָרט פון דעם וואס ער האט אַלְּיאָן אַיבָּעָרְגָּעָלְבָּעָט אַין דער דֶּזֶּוְּקָּעָר צִּיִּיט, אַדְּעָר וואס ער האט פֿערְזָעְנָעָךְ אַבְּסָעְרוּוּרְט אַין דֵּי אַיבָּעָרְלָעְבָּוְנָגָעָן פֿון אַנְדָּעָרָעָעָן. מִיטְּן אַוִּיסְּנָאָם פֿון דֵּי צֹוְיִּים גַּעֲטָאַ-דֶּרְצְּיִלְּוְנָגָעָן אַין דאס גַּנְצָעָ בּוּךְ גענומען פֿון דַּעַם שְׂטָאָפְּרָא אַין וועלכּוּן ער אַלְּיאָן זיך גַּנְצָעָ בּוּךְ גַּעַשְׁפָּטָעָ פֿון דַּעַם קָעְסָלָ אַין וועלכּוּן ער אַלְּיאָן חָאָט זיך גַּעַשְׁפָּטָעָ.

אַיר שְׂטוּרִיךְ אַונְטָעָר דַּעַם דָּאַיְּקוּן מְאֻמְּנוּת, נִישְׁתְּ דָּעָרְפָּאָר, אַים פָּאָר בָּאוֹנְדָּעָרָס וּוַיְכְּתִּיךְ אַין קִינְסְּטָאַלְּעָרִישָׁן שָׁאָפָּן אַין אוּרְיךְ הָאָלָּט, וואס אַיךְ פְּרָעָג אַפְּ דַּי רָעָכָט פֿון שְׂרִיבְּעָר צַוְּרָעָמָעָן אַין גַּעַשְׁטָאַלְּטִיקָן אַלְּעָבָּן אַין וועלכּוּן ער אַלְּיאָן האט נִישְׁתְּ אַנְטִילְגָּעָן גענומען, נִאָר דָּעָרְפָּאָר וואס אַיךְ ווַיְלָאָטָאָגָעָן, אַז ווען עַס האַנְדָּלָט זיך אַין זִיְּנָעָ דָּעָרְצְּיִלְּוְנָגָעָן פֿון דָּעַרְ רָוְשִׁישָׁעָר עַוְּאַקְּצִיעָ-וּוַיְרָקְלָעְקִיטָּה האָבָּן זַיִּה נִשְׁתְּ בְּלוּזָן אַיְּקָנְסְּטָאַלְּעָרִישָׁן בָּאָדִּיטָּה, נִאָר דָּעַרְ אַבְּדִּיטָּה פֿון אוּטְּעָנְטִיטָּשָׁעָר דָּעָרְקָעְנְטָעָנְשָׁיָּה פֿון סָאוּוּיְּעָטָּשָׁן לעָבָּן.

מִיר האָבָּן צְוָגְּעָרִיגָּן אַין דָּעַר יִדְּיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוּר אַרְיִי נִיעָר שְׂרִיבְּעָרָס, וואס זִיְּעָר וּוַיְרָקָוָג אַוְיָפָן לִיְּעָנָר אַיְּזָר זִיְּעָר גְּרוּסָה. עַס אַין אַבעָּר נִאָךְ בֵּין אִיצְטָן נִשְׁתְּ קָלָאָר מִיט וואס זַיִּי דָּעָרְגִּירִיכְן זִיְּעָר וּוַיְרָקָוָג, דָּוָרָךְ דַּעַם אַנְגָּגָלִיטָן שְׂטָאָפְּ, אַדְּעָר דָּוָרָךְ דַּי אַיְּגָעָנָעָ קִינְסְּטָאַלְּעָרִישָׁעָ מִיטָּלָעָן מִיט וועלכּוּן זַיִּי גַּעַשְׁטָאַלְּטִיקָן דַּעַם שְׂטָאָפְּ ? יִשְׂרָאֵל אַשְׁעַנְדָּאָרָף וּוַיְרָקָט אַוְיָפָן לִיְּעָנָר נִאָר דָּוָרָךְ דַּעַם קִינְסְּטָאַלְּעָרִישָׁן אַוְיָפָן פֿון גַּעַשְׁטָאַלְּטִיקָן דַּי טָעָמָה. אַיר קָאנְטָן דָּאָס זַעַן דָּעַרְ, וואס ער זַוְּכָּט קִיְּין מָאָל נִשְׁתְּ צַוְּ פָּאָרְשָׁטָאָרָקָן דַּי גְּרוּיְּקָעָ אַנְגָּגָלִיטָקִיטָן פֿון דַּעַם לְעָבָּן אַין זַיִּן דָּעָרְצְּיִלְּוְנָגָעָן, נִאָר פָּאָרְקָעָרָט, ער בָּאָמִיט זיך דַּי גְּרוּיְּקִיטָּה פֿון לְעָבָּן אִינְגְּדוּמָפָּן, אַפְּצָוּשָׁוָאָכָּן דָּוָרָךְ דַּעַם שָׁאָטָנָשָׁפִּילָן פֿון גַּעַמִּיט אַין שְׁטִימָנוּג. אַשְׁעָנִי דָּאָרָף דָּעָרְגִּירִיכְט זַיִּין וּוַיְרָקָוָג נִשְׁתְּ דָּוָרָךְ דַּעַם שְׁדִיְּעָנְדִּיקִיט גְּרוּיְּלָ, וואס אַיז אַגְּבָּ פָּאָרָאָן זַיִּין זִיְּנָעָ שְׁלִידְעָרְגָּעָן, נִאָר דָּוָרָךְ דַּעַר שְׁטִילָעָר מְעַנְטָשְׁלָעָכָעָר טְרָאָגִיק וואס באַהָאָלָט זיך אַונְטָעָר דַּעַם גַּעַשְׁלָדָעָרטָן. פְּדַי ער זַאְל אַרוּסְבָּרְעָנָגָעָן דָּאָס טְרָאָגִישָׁע וואס לִיגְט אַין דָּעַר אַיבָּעָרְלָעְבָּוְנָגָמָז ער אַפְּט דָּאָס אַיבָּעָרְגָּעְלָעְבָּטָעָ.

אַפְלָעַשֵּׂן, פֿאַרְוֹויִיכְעָרָן, אַפְּיַילְוּ אַנְדְּזָשְׁעָלָא הָאַט אַמְּאַל גַּעֲזָגָט, אַו אַיִן יַעֲדֵן רַוִּיעַן שְׁטִינַן לִיגְט שְׁוֹין דִּי סְקוֹלֶפֶטֶר. דַעַר קִינְסְטָלֶעֶר מָזוֹ נַאֲר וּוַיסְן, וּוְאַס אַוּוּקְצָוָהָאָקָן, וּוְאַס אַוּוּקְצָוָתָעָסָעַן פָוּן דֻעַם רַוִּיעַן מַאֲסָיו. אַשְׁעַנְדָּאַרְפָּס קִינְסְטָלֶעֶרְישְׁקִיטָס דַעַרְזּוּעַט מַעַן דַזְוקָא אַיִן דַעַם, וּוְאַס עַר וּוַיִּסְוִים וּוְאַס אַוּוּקְצָנוּעַמְּעַן פָוּן דַעַר אַיְבָּעָרְלַעֲבָונָגָן, וּוְאַס עַר וּוַיִּסְוִים. וּוְאַס שְׁטִיל צַו מַאֲכִין אַיִן זִין דְרַאְמָאַטִּישָׂן שְׁטָחָ פְּדִי עַס זָאַל דַעַרְזָעָן וּוּעָרָן דָאַס, וּוְאַס מוֹ גַעַזְוּן וּוּעָרָן אַוְן עַס זָאַל דַעַרְהָעָרט וּוּעָרָן דָאַס וּוְאַס אַיִן פְּאַר דֻעַם קִינְסְטָלֶעֶר דַעַר עִיקָּר.

אַוְן דַעַר עִיקָּר פְּאַר אַשְׁעַנְדָּאַרְפָּס דֻעַם דְרַצְיַילֶעֶר אַיִן נִישְׁתַּדְיַוְאַצְיָע, הָגָם זִי אַיִן זִיְיעַד דְרַאְמָאַטִּישָׂן, נַאֲר דַעַר מַעַנְטָשָׂן, וּוְאַס אַנְטְּפָלְעַקְט אַיִן דַעַר דְרָאַזְיָאַטְיַשְׁקִיטָס פָוּן דַעַר סִיטְוָאַצְיָע דֻעַם אַיְבָּיקָן גַּעֲרָנְגָל מִיטָּזִין גַּוְרָל, גַּוְרָל דָאַס אַיִן דַעַר לִיטְמָאַטִּיוֹ פָוּן אַשְׁעַנְדָּאַרְפָּס דְרַצְיַילְוָגָעָן אַוְן סִיטְוָאַצְיָע פְּאַר אַיִם נִישְׁתַּדְיַוְאַצְיָע קִיְּין בּוֹרְקְ-גַּנְעָמָעָן דִי פְּרָאַזְעָן "שְׁוֹתָפִים פָוּן גַּוְרָל". דַעַר גַּוְרָל-שְׁוֹתָפָהָת צְוִישָׂן מַעַנְטָשָׂן זָוְכָט עַר אַיִן אַלְעָז וּוַיִּגְעַן דְרַצְיַילְוָגָעָן. עַרְגַּעַץ-וּדוֹרְפָּט זִיךְרַיְבָּר אַיִם אַיְבָּעָר דַעַר גַּוְרָל פָוּן דֻעַם קִלְינְשְׁטַעְטָלְדִּיקָן פָּעַלְדְּשָׂעָר, וּוְאַס זָוְכָט אַפְּרָוְעָצְוָנָג אַיִן לְעַבְנָן דָוְרָךְ זִין אַוְמְלָעָגָאַלְן קִינְד מִיטָּזִין דֻעַם גַּוְרָל פָוּן יַד אַיִן דַעַר דְרַצְיַילְוָגָן "אַ קְרוּבָּ" וּוּעָלָכְרָעָה זָוְכָט אַבְּסָל מַשְׁפָּחָה-וּוֹאַרְעָמָקִיטָס, אַמְשְׁפָּחָה-דְרַצְיַילְוָגָעָן עַדְותָן פָוּן זִין גַּעֲוּזָוּנִיקִיט אַיִן דֻעַם עַלְבָּטָן נַאֲר-מַלְתָּחָה-לְעַבְנָן אַיִן פְּאַרְנוּן. דִי שִׁיקָּאָל-טְרָאָגִיק קַעַנְטָמָר אַיִר גַּעֲפָנָעָן אַיִן דַעַר גַּרְוִיסְטָר דְרַצְיַילְוָגָן "גַּוְרָל", וּוְזַעַם דַעַר טְוִיטָה אַטָּאַט אַיִם שְׁוֹין אַוְיָף שְׁטָעַנְדִּיק אַפְּגָעָשִׂיְדָט פָוּן אַיִם דַעַמְּאַלְט וּוְעַזְנָעַן דַעַר טְוִיטָה אַטָּאַט אַיִן דַעַר דְרַצְיַילְוָגָן "בִּים בְּרָעָגָן" וּוְזַעַם גַּעֲשָׂעָט דָאַס אַיִן אַיִר קַעַנְטָמָר אַיִם גַּעֲפִינָעָן אַיִן פְּאַרְנוּן אַיִן דַעַר גַּרְוִיסְטָר דְרַצְיַילְוָגָן "גַּוְרָל", וּוְזַעַם דַעַר מַעַנְטָשָׂן וּזָוְכָט זִין גַּעֲפִינָעָן אַיִן גַּעֲפִינָעָן פָּאַרְקָעָרְטָעָן : צְוִיְּיָיָה מַעַנְטָשָׂן, וּוְאַס אַנְטְּלָוִיפָּן פָוּן זִיךְרַיְבָּר אַפְּסִיזְמוּמָעָקָן דִי אַוְמָגָנָגָעָן גַּעֲמָעָן בְּשְׁוֹתָפָהָת-דְרַצְיַילְוָגָעָן אַיְבָּעָרְלַעֲבָעָנִישָׂן טְרָעָפָן זִיךְרַיְבָּר אַיִן צְוּזָאַמְּעָמָעָן אַיִן צְוָאַמְּעָנְשָׁטוּוֹיס פָוּן גַּוְרָל. אַלְעָז דְרַצְיַילְוָגָעָן אַשְׁעַנְדָּאַרְפָּס זָוְנָעָן פָּול מִיטָּזִין גַּוְרָל דָאַמְּינִירָט אַיִן דַעַר דְרַצְיַילְוָגָן "מְלֻבּוּשִׂים" אַוְן אַיִן "טוֹנְקָלָ". טְרָאָגִישָׂיְדִּיָּה שְׁעָר גַּוְרָל אַנְטְּפָלְעַקְט זִיךְרַיְבָּר אַיִן "אַ יַד שְׁטָאַרְבָּטָ" אַוְן אַיִן "חַיְּקָל דִי קָאָצָן". אַיִן אַלְעָז וּוַיִּגְעַן דְרַצְיַילְוָגָעָן וּוּעָרָט דְרַצְיַילְוָגָעָן מַעַנְטָשָׂלָעָן גַּוְרָל, וּוְעַגְּנוּן יִדְיָוָשָׂן גַּוְרָל, וּוְאַס אַנְטְּפָלְעַקְט זִיךְרַיְבָּר אַפְּשִׁידְעָנָעָן סִיטְוָאַצְיָע פָוּן לְעַבְנָן אַוְן וּוְאַס אַוְיָס-טְרָלְישָׂעָר סִיטְוָאַצְיָע דָאַס לְעַבְנָן אַלְעָז אַיִסְטָעָרְלִישָׂעָר אַיִן דַעַר גַּוְרָל.

אַשְׁעַנְדָּאַרְפָּס זָוְכָט נִישְׁתַּדְיַוְאַצְיָע קִין פְּילָאַסְפָּאַפִּישָׂעָד דְעַבְנִירְוָגָן פָוּן בְּאַגְּרִיךְ גַּוְרָל. סִיטְוָאַצְיָע קִילָּאָר אַזְאָא דְעַפְנִיְּצִיעָן וְאַלְט אַיִם אַוּוּקְגַּעַפְּרִירָט צַוְּדָעָר פְּאַטְּאַלְסְטִיְּשָׂעָר בָּאַ-שְׁטִימָוָגָן, אַדְעָר רְעִילְגִּיעּוֹזָר מִיסְטִיק אַוְן בִּיְדָעָ זָאָכָן זָעָנָעָן נִישְׁתַּגְּאַיְגָנָט פְּאַר זִין אַקְטִיוֹן טְעַמְּפָרָאַמְּעָנָט. אַבְּעָר אַפְּיַילְוּ אַן דַעַר פְּילָאַסְפָּאַפִּישָׂעָד דְעַפְנִיְּצִיעָן אַיִן גַּוְרָל פְּאַר אַיִם דַעַר גַּרְוִיסְטָר וּוּדְעַרְשָׁפָרָק, וּוְאַס אַיִן פָּאַרְאָן אַיִן מַעַנְטָשָׁלָעָן לְעַבְנָן צְוִישָׂוֹן וּוּעָלָן אַוְן דְרַעְגְּרִיכִיכָן. צְוִישָׂוֹן דֻעַם גַּעוֹאָלָטָן אַוְן דְרַעְגְּרִיכִיכָן אַיִן פָּאַרְאָן אַתְּהָוָם פָוּן לִיְדָן. וּוְעַגְּנוּן יִדְיָוָשָׂן אַתְּהָוָם פָוּן לִיְדָן ? וּוְעַרְטָרָגִישָׂעָר אַיְבָּעָרְלַעֲבָעָנִישָׂן. אַתְּהָוָם פָוּן לִיְדָן. וּוְעַרְטָרָגִישָׂעָר אַיִן דַעַר גַּוְרָל פָוּן דִּיאָזְקָעָ לִיְדָן ? וּוְעַרְטָרָגִישָׂעָר אַיִן פְּאַרְאַנְטָוּאַרְטָלְעָכְקִיטָס פְּאַר דֻעַם דָאַזְיָוָן

טראגיון ווידערפֿרוֹך? אַשענְדָּאָרֶך פֿאָרְגָּעֵמֶת זִיך נִישְׁת צָו עַנְטָפְּרָעֵן אוֹף די דָּאוֹקָע פֿרָאָגָן. דָּאָס אַיְזָה דָּעֵר קִינְסְטָלָעָר. דָּעֵר קִינְסְטָלָעָר עַנְטָפְּרָעֵט נִישְׁת אָנוֹן פֿאָרְגָּעֵמֶת נִישְׁת. עַר וּוְיל מִיר זָאָלָן אלְיאָן דָּעַרְקָעֵנָן אָנוֹן דָּוְרָך דָּעֵר דָּעַרְקָעֵנָן טָעַנְיָה אלְיאָן גַּעֲפִינָּעָן דָּעֵם עַנְטָפְּרָעֵר.

אין די דערציילונגען "גורל", "מלבושים" און "טונקל" קאנען מיר, וואס אן
אמות. אנוויזין אויך אויף די רעלאלע לעבנס-באדיינונגען, וואס האבן אויריסגערוףן
אזו גורלדיין פלאנטער. אין די ערשות דערציילונגען איז עס דער אכורייתדייקער
נאצ'יטעראר און די יידז'ישנאה. אין די אנדערע דריי דערציילונגען איז עס דער
באנקראט פון דער גרויסער סאט'יאלטישער אידיע אין רוסלאנד. באזונדרס
קומט זום אוייסטרוק אין "מלבושים", וואס באויזיט די דעגראדאצ'יע פון
מענטשלעגן לעבן דארט וו דער מענטש האט געיאלייט זיין זום סאמע העכסטע,
ווארעム דארט וו אלץ איז געטאָן געווארן איז נאמען פון מענטשלעגן גליק איז דער
מענטש געווארן דער שאטן פון זיינע זאכן, דער שקלאָף פון מעשיידיו און זיין
פריזי איז נידעריקער ווי דער פריזי פון זיין אפערטראָגן מלוש. די דזוקע דער-
צ'ילונגען פון סאוועיטישן גזען זוירקן אויף אונדז מער איז דער ריכטונג פון
דערקענטעניש פון סאוועיטישן לעבן ווי אנדערע פאליטישע פאמפלעטען. אבער
אין ס'הפל זענען זי נישט אויסן בלזין די דזוקע דערקענטעניש, הゲם זי פאר-
געמט איז זי איז אנטגעזען ארט. זי זענען אויסן די דערקענטעניש פון מענטש
בכל, די דערקענטעניש פון מענטשלעגן גורל, וואס קומט נאר צום אוייסטרוק
אין דעם לבוש פון געויסע לעבנס-באדיינונגען און קאן זיך מיט דער זעלבייקער
טראָיג אנטפלעגן איז גאנץ אנדערע באדיינונגען פון לעבן, איז גאנץ אנדערע
סיטואָציותעס און איז גאנץ גאנץ אנדערע געשעגען.

אשענדארך איז אין ייינע דערציזלונגנען תמייד זייןער דירעקטן. ער פאר שפיטל זיך זעלטן מיט ייטיקע זאכן און פֿאָרגִיַּת זיך נאך זעלטגענער אויף זיטיקע שילדערונגנען. טשעכאוו האט געזאגט, און דאס גיעזעץ פון דער דראמע איז: אויב אין ערשותן אקט הענטט א ביקס אויף דער וואנט דארך זיך לאעטן אקט אומבאָדִינְגֶט אויסישן. אשענדארך דער דראָמָטִיקָר האט דאס דזַּיְקָע גיעזעץ אַרְבִּיגָּעָטָרָגָן איז דער פרָאָזָע. אָפָּט מַאֲלֵ דַּעֲרַצִּילָט ער אויך אַ מעָשָׁה בְּתוֹךְ מַעָשָׁה, אַבעָד דָאָס טוֹט ער נִישְׁטָט וּוֹי אַנְדָּרָעָט פֿרָאָזִיכָּעָרטס פְּדִי אַרוֹיסִ- צוֹוִיְין זַיְן מַאלְעָרִישָׁן אָוֹן שִׁילְדָּרְנִיקָּן פּוֹתָה, נָאָר וּוֹילִי דִי אַין פֿאָרָאנְטוּן דַעַר צִילְעָט מַעָשָׁה, אַדְעָר אַין קְלָמָעָרָן גַּעַשְׂלִידְעָרְטָרָע סִיטְוָאָצְעָזָע האט אַ שיְכָות אָוֹן אַ דִּירַעַקְטָן שיְכָות צוֹ דַעַם עִקָּר וּוֹעֵגָן וּוֹעֵלְכוֹן ער וּוֹילִי דַעַרְצִיאַילַן.

אשענודארף איז א מאלער פון אן אימפריעס איגניטישן פלאק. ער דערצ'ילט מיט שטימונג און זיין ליכט איז תמייד א בייסל פארשאטנט. אבער ער איז דערבי תמייד דעראליסטייש און היט זיך אויס פון אזעלכע אימאוושן וואס ווולטן צוגען נומען די שאפרקייט און קלארכקייט פון דעם באראהמאכער, אדרצ'ר דאץ' סיטואאציין.

יעץק יאנאס אווויטש

זיין דיטט איז א מזוקאלישער. אפט גיט ער א פינקל מיט א קאלאמבריסטיישן עלעמענט, מיט א קעגנווצלעכקייט וואס ברעננט אריין הומאר. ער איז אויך אפט מאל רעזאנירנדיק, אבער נישט באנגאל. זוען עס קומט צו עראטיק איז ער איינגעוואלאן. איבער אלע זיינע דערצ'ילונגען שונצעט א ליריש געמייט און און אלע זיינע דערצ'ילונגען איז פאראן עפעס א זינגענדיקער וויטיק. דער דז'ויקער זינגענדיקער וויטיק מאכט די שוערטשט לידן מענטשלעך און דוקא אין דער מענטשלעכקייט דערקענט מען זיער טראגיום.

1953

itchak באשעוויס — אַ בָּן שְׁבָיעִים

דערצ'ילן פאר אַ יידישן ליענער ווער ס'אייז יצחק באשעוויס אויז אַן איבער ריקע זאָך. וואָס מעָן וואָלט אַ געדאָרט טאָן ביַ דער געלעגנהייט פון זיין ווערָן אַ בָּן שְׁבָיעִים, אויז געבען אַ פּוֹלוּעַ אֲפָהָאנְדְּלָנְג וועגן זיין שאָפָּן. הײַות דאס אויז מיר לעת-עה נישט מעגלעך, וועל אַיך דערוויל באָריַין בלויוֹן אַינְיִיקָּעַ מאָמְעָנְטָן אוֹן זיין שאָפָּן אוֹן וועל פרוֹוֹן פֿאָרְעָנְטְּפֿאָרָן אַינְיִיקָּעַ פרָאָגָן וועלכָּעַ שְׁטָעָלָן זיך אַין שייכוֹת מיט זיין דערפָּאָלָג אוֹיף דער יִדְישָׂעָר אוֹן בעֵיְקָר, אוֹיף דער נִישְׂטִיְידִישָׂעָר גָּאָס.

ווען מעָן גיט זיך אַפְּ אַשְׁבָּוּן וועגן דער גְּרוֹיסֶעָר אֲגָּרְקָעְנוֹג וואָס באַשְׁעָוֹיסָה האָט דערוֹיאָרְבָּן אוֹן דִּי לִיטְעָרָאָטוֹרָן פּוֹן פֿאָרְשִׁידְעָנָעַ פֿאָלְקָעָר אַוְן לענדער, קומָט אוֹיפָּן גַּעֲדָאָנָק אַ פֿרָאָגָע וואָס ס'אייז פְּדָאָז זַי צַו פֿאָרְעָנְטְּפֿאָרָן. מיר ווַיַּסְּן אוֹן מיר גַּלְוִיבָּן אוֹן דער קוֹנְסָט זַעֲנָעָן פֿאָרָאָן אַיְבִּיקָּעַ ווערטָן. זַעֲנָעָן אַבָּעָר אַוְן דער קוֹנְסָט אוֹיך פֿאָרָאָן אַיְבִּיקִידְיוּעָרְגְּנִידְקָעַ פֿאָרָמָעָן? פֿאָרָמָעָן וואָס גַּיְעָן נִשְׁתְּמִית מיט גַּלְיִיב אוֹן דער דערפָּאָלָג פּוֹן דער צִיְּתָן אוֹן דַּאַך ווערָן זַי קִין מַאל נִשְׁתְּמִית? אַיך דַּאֲזִיקָּעַר פֿרָאָגָע אַ פֿאָזִיטִיוֹן עַנְטָפָּר.

ITCHAK באַשְׁעָוֹיסָה אוֹן דער פֿאָרָמָעָם להלטָין ווַיַּיט פּוֹן יַעַדְן מַאֲדָעָנִים. די מַעֲטָאָדוֹן וועלכָּעַ ער בָּאנְגָּזָט אוֹן זַיְן נַאֲרָצִיעַ, אוֹן זַיְן הַעֲלָדָן אַוְן טִיפְּנַץ גַּעֲשְׁטָאַלְטִיקָּנוֹג, אוֹן זַיְן דַּעֲסְקִירְפְּטִיוּוֹעַ שְׁילְדָעָרְגָּנוֹג, ווי אוֹיך אוֹן דער עצָם קַאנְסְטְּרוֹקִיצִיעַ פּוֹן זַיְגָּעָן רַאֲמָאָנוֹן. אַדְעָר דַּעֲרְצִילְוָנְגָּעָן זַעֲנָעָן, אוֹן תָּוֹךְ גַּעֲנוּמָעָן, די זַעֲלִיבִּיקָּעַ ווי די וועלכָּעַ ער האָבָּן בָּאנְגָּזָט די גְּרוֹיסָעַ מִיסְטָעָרָס פּוֹן 19טָן יַאֲרָהָנוֹנְדָעָרט. אוֹיבָּר מִיר גַּעַמְעָן אוֹן אוֹ טַאֲלָסְטָאָי אַוְן בָּאַלְזָאָק גַּעַהָעָרָן דער קְלָאָסִיק, דַּאַן אוֹזְנוֹ נִשְׁתְּמִית קִין סְפָּק אַזְוָן באַשְׁעָוֹיסָה גַּיְיט אוֹן זַיְן שאָפָּן אוֹיף דַּעַם דַּאֲזִיקָּן קְלָאָסִישָׁן וועגן אוֹן ער לעַבְטָן אוֹיף אַ לִיטְעָרָאָרִישָׁעַ פֿאָרָמָעָם וועלכָּעַ אוֹיז גַּעַוּעַ גִּילְטִיק מיט אַ גַּאנְגָּן יַאֲרָהָנוֹנְדָעָרט פֿרִיעָר אַוְן אוֹזְנוֹ אַפְּשָׂר אַין דַּעַם לעַצְטָן סְדִ-הַפְּלָגָה פֿוֹנְקָט אַזְוִי אַלְטָן ווי אַלְטָן עַס אוֹיז דִּי קוֹנְסָט פּוֹן שְׁרִיבָּן פֿרָאָזָעַ בְּכָלְלָן, דַּאַס הִיִּסְטָה: די קוֹנְסָט וואָס אוֹר אַנְגִּיחָבָּן צִיְּתָן זַיְן גַּאֲךְ פּוֹן גַּעַוִּיסָעַ סְפָּרִים אוֹן תָּבָּנָה.

וואי איזוי איז דאס אבער מעגלעך? לעבט דאך דער היינטיקער ליענער אין דער וועלט אין א תקופה וואס האט שיין געה אדעוועט און פארמירט זיין ליטעראי רישן געשמאָק אויף דער ליטעראָטור פון דער נאָרְיךָאָפָּקָע? טא מיט וואס דערקלערט זיך דער דערפֿאָלָג פון באַשְׁעוֹויסֶעָס ווערך בי דעם ליענער וועלכּן מאָרְסָעָל פֿרוֹסֶט און דושיאָיס האָבָן שיין געווין נײַע וועגן און נײַע מעטאָדָן צו דער נשמה-דערקענטענִיש און נײַע דימענִיסֶע דורך וועלכּע מען דאָרָךְ מסטָן די געשילדערטָע לעבענִי-דערשְׁיְנוֹנְגָּעָן?

דער ענטפֿער קאָן זיין נאָר איינער: יצחק באַשְׁעוֹויס איז אַ שְׂרֵיבָּרָע וואס גִּיט טאָקָע נישט מיט דער צִיְּטָמָאָדָע, אַבָּעָר ער איז אַ קִינְסְּטָלָעָר וואס יַעֲדָע צִיְּטָע געפֿינֶט אַז אַים דאס וואס זיך אַז כָּטָן דער לִיטְעָרָאָטוֹר אַז אַז דער קָוָנָסָט. אַיר געפֿינֶט אַז זִינָע ווערך דאס לעבען, די פֿרָאָבָּלָעָמָעָן, די אַנְגָּסָט אַז דִּי פֿאָרָה לִוְרְנְקִיָּט פֿוֹנָעָם הִינְטְּצִיָּטִיקָן מַעֲנְטָש, אַבָּעָר דֻּעָרְבִּיָּה האָט אַיר אוּיךְ אַז זִינָע שָׁפָּן די גִּיסְטִיקָע רָאָנְגָּלָעָנִישָׁן, די בענְקָשָׁאָפָּט צָוָם גַּעֲטָלָעָכָן אַז דִּי פֿאָרָפְּלָאָנְטְּעָרָנִישָׁן אַז דַּעַם נָעַץ פָּוָן די אַינְסְּטִיקָטָן פָּוָן דִּי מַעֲנְטָשָׁן אַז אַלְעָז צִיְּטָן. זִינָע הִיְּפָתָהָלָד, יַעֲקָב, אַז דַּעַם רָאָמָאָן "דָּעַר קְנָעַכְתָּ" לעבט טאָקָע אַז 17 טָן יַאֲרָהָנוּדָעָט, אַבָּעָר דַּעַר קָאָמָּף וואס ער פֿירְט מיט זִינָע אַגְּנָעָרְלָעָכָע סְתִּירָות, דַּעַר גַּעֲרָאָגָל וואס שְׁפִילָט זיך אַפְּ אַז זִינָע בְּרוֹסֶט צְוִישָׁן גְּלוּבָן אַז צְוִיְּיָפָל — דאס אַלְעָז אַז גִּילְטִיק אַוְיךְ פָּאָר דַּעַם מַעֲנְטָשָׁפָן אַונְדוּזָעָר צִיְּטָ אַז וּוְטָ מַסְתָּהָם זִינָע גִּילְטִיק פָּאָר דַּעַם מַעֲנְטָשָׁ אַז טְוִינְגָּט אַרְאָרָום. דאס ווִיְּזָת אַונְדוּזָאָן דַּעַר דָּאָזְיָקָעָר שְׂרֵיבָּרָע וואס האָט אַחְשָׁ פָּאָר די בָּאוּישָׁ פֿרָאָבָּלָעָמָעָן פָּוָן דַּעַם הַאָמָּאָ-סְאָפְּעָיָנָס, פָּאָר די גְּרוּנִיָּטָקָע גַּעֲפִילָן אַז מַעֲנְטָשָׁלָעָכָן האָרָץ, פָּאָר די וּוּרְקָלָעָכָע פֿאָרָה-הַעֲלָטָנִישָׁן צְוִישָׁן די גַּעֲשָׁלָעְכָּטָעָר אַז פָּאָר דַּעַם אַלְעָם וואס לִיגְט אַונְדוּזָעָר דַּעַר אַוְיבָּרְפָּלָאָז פָּוָן די באַצְּיוֹנְגָּעָן צְוִישָׁן מַעֲנְטָשָׁ אַז מַעֲנְטָשָׁ, דַּעַר דָּאָזְיָקָעָר שְׂרֵיבָּרָע האָט וואס צו זָגָן דַּעַם מַעֲנְטָשָׁפָן הִיְּנָט, ווִיְּזָת מַעֲנְטָשָׁפָן מַאְרָגָן, אַוְמָאָפָּה-הַעֲנָגָק דַּעַרְפָּוָן צִי זִינָע פָּאָרָמָעָן זִינָען מַאְדָעָרְנִיסְטִישָׁ, אַדְעָר זִי זִינָען נִישָׁט פָּוָן דַּעַר סָאמָעָל עַצְּמָעָר מַאְדָעָ. יצחק באַשְׁעוֹויס גַּעֲהָדָרט צו די דָּאָזְיָקָע בְּרִיטִי-לִיּוֹנִיקָע אַמְּגָנִיסְטָן אַז דַּעְרְצִילְעָרָס וואס גַּעֲשְׁטָאָלְטִיקָע דאס לְעָבָן פֿרָאָנְטָאָל. זִינָע קִינְסְּטָלָעָרְיִשְׁרָאָבְּיִיעָקָב טִיוו זְכָט נִישָׁט קִין פֿרָאָפְּלָ-פְּאָוִיְּצִיעָס אַז קִין אַיְּבָּרְגָּעְטְּרִיבָּעָנָע לִיכְטָ אַז שָׁאָטְזִ-שְׁפִילָן וואס קְרוּמָעָן אֹוִיס די רְעָאָלְטָעָט. אַיְּם אַיְּגָטְעָסְרָט בְּעִיקָּר דַּעַם מַעֲנְטָשָׁנָס פְּטִיכְיָשָׁעָר מַעְכָּאָנִיזָּם, אַבָּעָר דַּעַם דָּאָיִקוֹן מַעְכָּאָנִיזָּם צַעְפָּנָט ער פָּאָר אַונְדוּזָעָר דַּוְרָךְ דַּעַם מַעֲנְטָשָׁנָס מַעְשִׁים, דַּוְרָךְ זִינָע האָגְדָּלָוְנְגָּעָן אַז דַּוְרָךְ זִינָע טְרָאָכְיָט טָעָנִישָׁן פְּנוּגָם האָרָצָן. פְּדִי צו אַנְטָפָּלָעָקָן די פְּאָטָאָלִיטָעָט אַז אַונְדוּזָעָר עַקְסִיסְטָעָנָע אַז אַונְדוּזָעָר הַיְּלָפָּלָאָזְיָקִיָּט קָעְגָּן-אַיְּבָּרָע דַּעַם גּוֹרָל וואס פְּאָרָשְׁטָעָלָט זיך אַפְּט אַונְטָעָר די מַאְסָקָעָס פָּוָן צּוֹפָאָל, דַּאָרָךְ ער נִישָׁט אַנְקָוּמָעָן צו דַּעַם פָּעָסְטִ-סִימָבָּאָל פָּוָן זִינָע פֿעָרָסְאָנְגָּזָעָש דַּאָרָךְ ער אַיְּם נִישָׁט אַוּוּקְלִיָּגָן אוּיךְ דַּעַר סְאָפָּקָע פָּוָן פְּסִיכָּאָ

אנגליטיקער און אים אווי שאנדהאפט אנטבלוין ווי דאס טוט פיליפ ראת. באשועויס דערגריכט דאס אלץ וואס ער וויל און דארף דערגריכט מיט יונע ליטערארישע פארמען מיט וועלכע עס האבן זיך באנוצט די גדולים פון דער פרואז פון דאסטאיעוסקי בי האמסון. פארשטייט זיך איז לא רעדט זיך נאר וועגן פארמען און נישט וועגן סטיל און אופן פון געתשלטיקונג וואס דערין איי קיין שום אמתער שריבער נישט ענלאך צו קיין צווייטן און וואס דערין איי אויך יצח באשועויס איינגרטיך און ענלאך בלוי צו זיך אליין.

יצח באשועויס שילדערט און מאלט הוייטזעלעך דאס יידישע לעבן. אין דעם פרט איז זין סושעטישע גאמע זייר אַ ברייטע און זי היבט זיך און אין 71טן יארהונדרט און קומט בין צו אונדזערע טאג. ער געהרט אוייך צו די דזוקע שריבערס וואס קיין שום סביבה איז יידיישן לעבן איז אים נישט פרעמד און עס איז גאנישט פאראן דער טיף אין דער יידישער רעלאליטעט וואס ער זאל אים נישט האבן געתשלטיקט. זינגע ראמאנען און דערציילונגגען זונגען באפעלקערט מיט איז גויסער צאל פארשידיגראטיך כארקטערן און טיפן, איז מען קען אויך אים זאגן איז ער איז פאר דעם ליטעראטור-שפיגל פון יידיישן לעבן דאס וועלבקע וואס באלאזק איז געוען פאר דעם ליטעראטור-שפיגל פון פראנציגישן לעבן.

פארט איז קלאר, איז טראץ דער קאלידיינסכאפישער פארבייקיט און פארשידן-ארטיקיט איז זיינע ווירק, ציט אים דאך צו געתשלטיקן אַ ספצעציפישן טיף מענטש און ספצעציפישע סביבה איז יידיישן לעבן. אין זיינע ראמאנען זונגען זיינע הויפטהעלדן, מערסטן טיל, אינטעלקטואלן וואס זייר געדאנק פלייט זייר הויך, אבער זיירע אינסטינקטן, זיירע התאות שלעפן זי פסדר אראפ זייר נידעריך. דער רוב פון זיינע העלדן וויסטן וועגן דער דזוקער אמביוואלענץ און קעמן אפילו קעגן איר, אבער זי האבן נישט קיין כוח פון איר זיך ארויסצורייסן און פאלן כמעת תמיד באזיגט און דעם געראנגל מיט זיך אליין.

די מערסטן העלדן פון זיינע ראמאנען און דערציילונגגען האלטן נישט איס דעם נסינו ווען עס קומט צו דעם מעכטיקון סעקס-אינסטינקט וועלכן זיך קעגען איז זיך נישט אונטערדריךן. וואס מער זיך קעמאן מיט דעם דזוקען אינסטינקט, אלץ מער פארפלאנטערן זיך זיך איז זיינע געэнן און דערגיינע אפט מאל בי פערוואָר-זיטען. אפט מאל דאכט זיך אois איז דער שריבער וויל זאגן איז די מאראָל-קייטן וואס מען האט אַרײַפֿגָעַלִיַּגְט אויף דעם מעונטשנס גאטור פירן נאר צו איר פאר-קריפטונג. דאס וואלט אבער געוען אַ צו פיל סימפליציסטישער אויסטיטיש פון דעם שריבערס קראָדאָ, וויל פאקטיש וויזט אונדוֹן טאקע באשועויס די מעכטִי קייט פון די אינסטינקטן און ליידנשאָפָּן און וואָרגט אונדוֹן אַז מיר זאלן זיך נישט אונטערישעצען, איז דער וועלביינער צייט וויזט ער אונדוֹן אבער אויך, איז עס זונגען געוען בי יידען גיסטיקע און מאראָלישע פוחות וועלכע האבן דערפֿרֶט צו דער סובלימאַצִּיע פון דעם ליבידאָ. איז זיין סאמע תוך איז באשועויס, בכן, נישט קיין

פאטאליסט און ער גלייבט נישט או דער מענטש איז בלויו צו שלעכטס און זינד געבעוין.

סעקס פארגעט אַ הויפט-אָרט אין באשעויסעס שאפּן, אֲבער נאָר ווי אַ פריזען דורך וועלכער מיר זעען די מענטשלעכע גאנטער אין דעם פֿיעֶר פֿון נסִין. עס איז אמת או די מערטטע פֿון זיינע העלדּן פֿאלַן אַין דעם געראנגל מיט דעם דאָזִין אָורְטְּרִיבְּ, אֲבער דאס כָּאָראָקְטְּרִיסְטִישׁ אַיז ווֹסֵס זַיְוִינְסַן ווּגַן זַיְעַר דָוְרְכְפָּאַל אַן זַיְ פְּרוֹזּוֹן אִים נִישְׁתְּ פָּאָרְעָנְטְּפָּעָרָן. באשעויסעס פָּאָרְשְׁוִינְגַּעַן צַיְיכְּעַדְּ נְעַן זַיְ אָוּס מִיט אַ מִין אַלְיִין-אַנְגָּלִין ווֹסֵס אַיז שָׂאָרְפְּ ווי אַ כִּירְוָרְגִּישׁ נִישְׁתְּ מַאֲכָן. כָּאַטְּשׁ דאס מַעְסָר גּוֹפָא, הָאַלְּטַ דַעַר שְׁרִיבְּבָעָר, קָאַן קִיְּן אַפְּעָרָאַצְּיַעַן דעם שְׂאָרְפְּן אַונְ שְׂטָאָרְקָן דעם ווֹילַן. באשעויסעס קָוָמַט דַא אַין קָאַלְיִזְיַעַן מִיט דַעַר שִׁיטה פֿון פִּסְיכָאָנְגָּלִין ווֹסֵס זַעַט די לִיוֹוָגְ פֿון אַלְעַ טְרָאוּמָס אַון גַּעוּוֹרָאַן אַין דעם באָפְּרִיאִיעַן זַיְ פֿון אַלְעַ פָּאָרְבָּאָטַן ווֹסֵס זַעַנְגַּעַן אַרְיוּפְּגָעַלִיְגַּט גַּעוּוֹרָאַן אוּפְּ אָונְגָּדוּרָאַטְּרָה קָעָגַן אַונְגָּדוּרָאַטְּרָה. אַון כָּאַטְּשׁ באשעויסעס זַאְגַּט זַיְעַר אַפְּט אַן די לִיטְעָרָאַטְּרָה הָאַטְּ נִישְׁתְּ קִיְּן שְׁוֹם אַוְיְגָאָבָן אַון קָוָמַט נִישְׁתְּ צָוָם מַעְנְטָשׁ מִיט קִיְּן שְׁוֹם תּוֹרָהָן. דָאַכְּטַ זַיְ מִיר אֲבעַר אַן זַיְן שָׁאָפְּן הָאַטְּ יָאַ אַמְּרָאַלְיִשְׁן מַעְסְדִּישָׁן. ווֹילַ ערְ הָאַלְּטַ אַזְ דַעַר מַעְנְטָשׁ אַנְטוּקְלָט זַיְן פָּעַרְזְעַלְפְּקָדִיט דַעַר דְּעֻוִּיסְטְּעַנְצָן, דַעַר נַעַמְגַן אוּפְּ זַיְן מַאְרָאַלְיִשְׁן גַּעַטְרִיְדָן אַזְ דַעַר בִּינְדָן זַיְן טְבָעָן. אַין דעם פְּרָט אַיז ער דָוְרְכְוִיסְטָ גַּעַטְרִיְדָן די עִיקְרִים פֿון דַעַם יִדְיְשָׁן לְעַבְנָסְ-בָּאָגָעָם אַון אַסְךְ זַיְן פְּרָאָזָעָן, מִיט זַיְעַר זַיְנְ-שִׁילְדְּעַרְנוּגָעָן, קָלְינְגָעָן ווי אַ הִינְגְּצִיטִיקָעָר שְׁבַּטְ-מוֹסְרָ.

מִיר האַבָּן בֵּין אַיצְטַ זַיְקְ צַוְּגָרִירַט צוּ יַצְחַק באשעויסעס שאָפְּן בלויו מִיטְן שְׁפִּיךְ פֿוֹגָעָם מַעְסָרָ. צַעַנְדְּלִיקָעָר אַסְפְּעָקָטָן אַון קִינְסְטְּלִעְרִישָׁע קוֹוָאַלְיִיטָעָטָן אַין זַיְן פְּרָאָזָעָן זַעַנְגָּעָן דַאְ בְּכָל נִישְׁתְּ דְּעַרְמָאָנָט גַּעוּוֹרָאַן. מִיר האַבָּן דַאְ נִישְׁתְּ גַּעַרְעַדְטָ ווּגַּעַן זַיְנְעַ פָּאָלְקָסְ-מַעְשִׁוּתָן אַון ווּגַּעַן זַיְנְעַ דְּעַמְּגָאָלָגְיִישָׁע גַּעַשְׁכִּטָּעָס. כְּדָאי צַוְּ באָמְעָרָקָן אַן אוּפְּיךְ ווּפְלַזְזַיְנְעַ פָּאָלְקָסְ-מַעְשִׁוּתָן אַון בְּכָל מַעְשִׁוּתָן אַין ווּלְכָעָדָי הָעַלְדָּן זַעַנְגָּעָן פָּאָלְקָסְ-יִידָּן, רַוְפְּן אַרְוִיסְ בִּים לִיעַנְעַר בָּאֲגִינְסְטְּעָרָנָגָן, אוּפְּיךְ אַזְוִי פִּילְ הָעַרְטָ מַעַן אַפְּטָ רַעַדְן מִיט ווִידְעַרְוּוֹלָן קָעָגַן זַיְנְעַ שְׂדִים-גַּעַשְׁכִּטָּעָס. אַיְבָּרְהָוִיפְּטָ קָעָגַן זַיְן פְּרָוּוֹ צַוְּמָאָכָן דַעַם אַגְּשָׁטָעָל אַן ער אַלְיִין, דַעַר שְׁרִיבְּבָעָר, הַיִּסְטָ עָסָ, נִעְמָט די מַעְשִׁוּתָן ווי אַ רְעַאְלִיטָעָט אַון נִישְׁתְּ ווי קִיְּן מִשְׁלָ.

מִיר האַבָּן דַאְ אוּרְקָ נִשְׁתְּ גַּעַרְעַדְטָ ווּגַּעַן דַעַם, אַן אַין פִּילְ פֿון די גַּרְעַסְעַרְעָ רַאְמָאָגָעָן אַון אַפְּיִלוֹ אַין טַיִּיל קְלַעַנְגָּרָעָ דְּעַרְצִיְּלוֹגָעָן חֹזְרָת וויְ בָּאַשְׁעוּסָס צַוְּ אַיְבָּרָ אַן כְּמַעַט אַלְעַ זַיְנְעַ הַוִּיפְתָּהָעַלְדָּן מִיט זַיְעַר פִּילָּאָסְפִּיְעָ זַעַנְגָּעָן אַיְנְגָּר נַאֲכָן אַנְדָּעָרָן ווּאַרְיְצִיעָס פֿון עַזְוָר הַעַשְׁלָעָן אַין דַעַר «פָּאָמִילִיָּעָ מַוְשְׁקָאָטָן», אַדְעָר פֿון עַזְוָרְאָלָן אַין «דַעַר הוּרִיףָ». זַעַט אָוּס אַזְ דַעַס אַיז דַעַר צִינְדוֹן ווֹסֵס אַ פִּילְ-שְׁרִיבְּבָעָר מוֹ צָאָלָן דַעַר אַוְמְקוֹנוֹסָטָ, אַפְּיִלוֹ ווּגַּעַן ער אַיז אַזְאָגָרְזָהָרְטָאָלְאַנְטְּפָּולָעָר

שריבער ווי יצחק באשעווים. וועמענס בלוייזר יידיש אין מוויך. שווין אַפְגָּרָעֶדֶט וועגן דעם אָז וואָלט פְּדָאִי געווען בְּרִיטָעֶר זִיךְ אֲפְצָוְשָׁטָעֶן אוּף די געדאנקען אָז אַידָּעָן וועלכּע באשעוויס ברעננט אַרְוִיס אַין זִינְגַּע ווערך, צו מָאַל אַין נְאַמְעַן פֿון זִינְגַּע הַעַלְדוֹן אָז צו מָאַל אוּיךְ אַין זִינְגַּט — צו באַהוַּיפְּטוֹן אָז די זענען פֿול מִיט סְתִּירָות ווֹסָס פֿירְן אִים — פֿון אַין זִיט — צו באַהוַּיפְּטוֹן אָז די קְוָנְסֶט האַט נִשְׁתְּ קִין שָׁוָם אַוְיְגָאָבָן אָז פֿון דָעַר צְוִוִּיטָעֶר צִיטַט צו פְּאַלְעִימְזִירָן קָעָגָן דָעַר גָּאנְצָעֶר יִדְיִישְׂוּלְטָלְעֶכֶר קָוְלְטָוָר אָז צו וועלְזָ דָעַרְוַיְיָן אָז אוּבָזִין אָז דָעַר בְּעַלְתְּשָׁוְבָה"). די אַלְעַ מְאַמְעַנְתָּן אָז אַסְפָּקְטָן האָבָן מִיר דָא אוּסְגָּעָמִיטָן אָז נִשְׁתְּ בָּאָרִירָט, ווַיְיל דָא האָבָן מִיר בְּלוּזָ גַּעַזְעַלְטָן אַיְינְעַם אַדְעַר צְוַיִּישָׁרְכִּין פֿון זִינְגַּע שְׁרִיבְּרִישָׁר גְּרוֹיסְקִיָּת צּוֹלִיבָן וועלכּעֶר עָר אָזּוּי נְתַחְלָה גַּעַזְעַרְן אָז דָעַר יִדְיִישָׁר ווי אוּיךְ נִשְׁתְּ-יִדְיִישָׁר וועלט.

„מעשיות פֿון הַינְּטָעָרָן אַיוֹזָן“

ווער האַט זִיךְ עָם אָמָל גַּעַקָּאנְטָ פְּאַרְשָׁטָעָלָן אָז סְיוּעָט קְוָמָעָן אָ צִיטַט ווּעָן די בְּיכָעֶר פֿון אָז יִדְיִישָׁן שְׁרִיבְּרִישָׁר וועלְלָן דָעַרְשִׁינְגָּעָן אָזּוּי אַפְּט אַין פְּרַעְמָדָע שְׁפָרָאָבָן אָזּוּי זַעַלְטָן אָזּוּנְיִדְיִישָׁ ? מִיט יִצְחָק באשעוויסן האָבָן מִיר דָעַרְלָעֶבֶט צו אַט דָעַר פְּאַרְאָדָאָקְסָאָלָעָר לָאָגָע : כְּמַעַט יְדָעָס יָאָר דָעַרְשִׁינְט זִינְגָּס אָ נִיְּזָ וועַרְק אָזּוּנְיִדְיִישָׁ עַגְּלִישָׁר שְׁפָרָאָךְ אָז גְּלִיכְצִיטִיק דָעַרְשִׁינְט עָס אָזּוּנְיִדְיִישָׁ אַיְבָּרְגָּעְזָעֶצְט אָז אַנְדָּרָעָלָשָׁן, אַבְּעָר אָזּוּנְיִדְיִישָׁ, אָזּוּנְיִדְיִישָׁ אַבְּרָפְּט אָזּוּנְיִדְיִישָׁ דָאָס בּוּק אָזּוּנְיִדְיִישָׁ גַּעַזְעָרָן, דָאָרְפְּט מִיר וּוְאָרְטָן אַירְן בְּיוּזָ עַס דָעַרְשִׁינְט זִינְגָּס אָ וועַרְק אָזּוּנְיִדְיִישָׁ אָזּוּנְיִדְיִישָׁ בּוּק בָּאוּיִזְמָט זִיךְ אַונְדוֹזָעָר בְּיכָעָרְמָאָרָק.

„מעשיות פֿון הַינְּטָעָרָן אַיוֹזָן“ אָז בּוּק מִיט 17 דָעַרְצִילְוָנְגָעָן. עָס זִינְגָּע פְּאָרָאָן אַזְעָלְכָעָן ווֹסָס האָלָטָן, אָז באשעוויסס גְּרוֹיסְקִיָּת לִיגְט אַין זִינְגָּע דָעַרְצִילְוָנְגָעָן אָזּוּנְיִדְיִישָׁ רַאְמָאָנְגָעָן. דָעַר אַמְתָּה אַין אַבְּעָר, אָז אַפְּיָלוּ ווּעָן מַעַן נְעַמְתָּה נִשְׁתְּ אָז דָעַם דָאָזִיקָן שְׁטָאַנְדְּפָוָנְקָט, מַזְוָן מַעַן דָאָךְ מַוְדָה זִיךְ אָז אָזּוּנְיִדְיִישָׁ רַאְמָאָנְגָעָן, אַיְבָּרְהִוִּיפְּט אָזּוּנְיִדְיִישָׁ זִינְגָּע לְעַצְטָעָ רַאְמָאָנְגָעָן, זענען מִיר אַפְּט עַדְות פֿון אַיְבָּרְהִזְרְוָנְגָעָן ווֹסָס וּוְאָרְפְּט זִיךְ שְׁוִין צו פִּיל אַין די אַוְיָגָן. די דָאָזִיקָעָ אַיְבָּרְהִזְרְוָנְגָעָן זענען אַיְבָּרְהִוִּיפְּט נִיכְר אַין זִינְגָּע רַאְמָאָנְגָעָן, גַּעַרְבִּיבָן אַין אַוִּיטָאָרָן בִּיאָגְרָאָפִישָׁר פְּאָרָעָם, וועלכּעֶה האָבָן עַלְפִּי רֻוב דָעַם זַעֲלְבִּיקָן הַוִּיפְּתָהָעָלָד, די זַעֲלְבִּיקָעָ גַּעַזְעָנְיִישָׁן אָז אַפְּיָלוּ די זַעֲלְבִּיקָעָ פְּרָאָבְּלָעָמָעָן אָז שָׁאָפְּן דָעַרְבִּירָעָר דָעַם אַיְינְדָּרָוק ווי דָעַר שְׁרִיבְּרִישָׁר וואָלָט בְּלוּזָ גַּעַמְאָכָט פְּלָעְרָלִי וּוְאַרְאַצְיִיעָס אוּף זִיךְ

טעמם. אין זיינע דערציזילונג זונען אבער קיין איבערחוורונגנו נישט פאראן און יעדע דערציזילונג לעבט און איר איגענעם זכות. הגמ באשעוויס איזו נוטה צו א באזונדער סארט טעמאטיך און צו א באזונדער סארט פראבלעמאטיך וואס קומט צום אויסדרוק און אלע זיינע שאפונגגען.

דיבת באשעוויס איז געווארן בארכימט איזן דער גוינישער וועלט קומט אונדז אפט אויס צו הערן זיין קדרעדא וועגן ליטעראטור אוון די כאראקטעריסטייך פון זיין איגן שריבין. נישט מיט אלעט וואס ער זאגט קאנגען מיר מספיים זיין אוון בי איזן אנדער געלענגייט וועלן מיר פרוון אונזוייז אויף א ריי באשעוויס-קאנצעפ' ציעס וועגן ליטעראטור, בי וועלכע ער אלין האלט זיך נישט איזן זיין שריבע-ריישער פרראקטיך. אבער אויב ס'אייז פראאן איין טערערטישע הנחה וואס ער אלין איזן זי מקיים אוון זיין שריבערישער אקטווייטעט. איז עס די הנחה איז יעדע ליטעראטור מוז ארויסוואקסן פון דעם פאלקלאלר וועלכער איזן דעם שריבער צום נאענטסטן. ערשות נישט לאנג צויריק האב איזן דער ישראאל-ציטונג "הארץ" געליענטן אן אינטערויזי מיט באשעוויס איזן דעם דזאיכון אינטערויזי האט דער שריבער געמושרט די העבריעישער פרואזיערטס, הלמאז זיין קענען נישט אוון שעפּן נישט פון דעם יידישן פאלקלאלר אוון דערבי האט ער אונטערוגעשטראכן איז אן א פארווארצלונג איזן דעם פאלקלאלר פון דעם איגענעט פאלק קאו מען נישט זיין קיינן עכטער שריבער שפּט שאפּן קיין קערנדיקע און דוערנדיקע קינסעלערישׂ ווערטן.

אויף אט דעם געבעיט, אויפן געבעיט פון פאַרוֹאָרְצְלְטְקִיט אַיגּוּם יִידִישָׁן פֿאַלְקָלָאָר, אויפן געבעיט פון שעפֵן אָוּן קִינְסְטָלְעִירִיש גַּעַשְׂתָּאַלְטִיקָן דעם יִידִישָׁן פֿאַלְקָלָאָר, אִיז באַשְׁעוּווִיס אֲנה דָּוָרְשָׁן וְנוֹהָה מַקִּים. אָוּן סִיאָזָן מַעֲרְקוּוּרְדִּיךְ: דודוקא אין דער הִינְטִיקָּעָר צִיִּיט פָּוּן אַבְּסְטָרְקָטָעָר קוֹנְסָטָן אָוּן פָּוּן דָּעָר אַבְּסְטוּרְדָּה לִיעְטְּרָאָסָטָר אין וּלְכָעָר פֿאַלְקָלָאָר אִיז כְּמַעַט וּוֹי אַ שֵּׁם גָּנָאִי, האָט באַשְׁעוּווִיס דעם מָוֶת צוֹ גַּיְין זַיְן אַיְגָעָנָם וּוֹעֵג אָוּן צוֹ שְׁרִיבָּן אַזְוִי וּוֹי עַס דִּיקְטָרִיט אַיְם זַיְן אַיאִיגָּן שְׁרִיבְּכָעָרִיש גַּעֲוִוִּין. ער מאָכָּט נִישְׁתְּ קִיְּן שָׁוָם קָאנְגְּצָעִיסָּעָס דעם מאָדְעָרְנוּיִם אָוּן צָאָלָט נִישְׁתְּ קִיְּן שָׁוָם צִיְגָדָן דעם הַעֲרָשְׁנִיקָן לִיעְטְּרָאָסָטָן מַאְרָק... אָוּן אָוּן ער בְּלִיבְּט, בְּרוֹךְ-הַשָּׁם, נִישְׁתְּ בְּיִ קִיְּן הַיּוֹק, דָאָרָךְ אַיךְ אַיךְ נִישְׁתְּ זָאָגָן, וּוְילָן דודוקא אַזְוִי וּוְ ער אַיז אַזְוִי עַר אַיז, אִיז ער אַיְנָעָר פָּוּן דִּי באַקְאַנְטָסְטָע אָוּן רַאְבִּימָהָמָשׁ וּשְׁוֹלְאַיְבִּירְשָׁרָהּ בְּרֵל אַרְבָּשָׁן בְּיֻנוֹם הַשּׁוֹלָחָן

מען דארף בגין נישת לאנג זוכַה, כדי צו געפינגען דעם שליסל צו די "מעשיות פון הינטערן אויזוּן". דאס וענגן מעשיות פון יידישן פאלקלאָר וואָס זענען דורך דודער דערצ'ילעער שער פעדער פון באַשעוֹיסן דערחוּיבּן געווואָרן צו הוייכער קונגסט. דאס וענגן מעשיות וואָס אָפֶט ווערָן זי דערצ'ילט מיטן פאלקסמוֹיל אָוּן זי האָבן אין זיך די פרישׁע זאָפְטִיקִיט פון פֿאַלְקֵס-לְשׂוֹן. ס'יוֹאָלֶט אָבעָר געווועָן אַטְוֹת צו מיינָגעַן, אָוּ באַשעוֹיס אָיז בְּלִיז אַוְונְדָּעָלְכָּעָר גַּעֲדַעְנְקָעָר פון פֿאַלְקֵס-לְשׂוֹן

און פון פאלקישן ריד-נויס, וויל און דער אמתן איז באשעוויס אַ שאָפָעֶר פון פאלקס-לְשׁוֹן אַין זַיִן אַיְגָעָנָם באַשְׁעָוִיסְיַשְׁן סְטִיל פֿוֹנְקַט וְיִשְׁלָוָם-עַלְכָם, אַדָּעֶר דוד בערגעלסאָן האָבָן דעם פֿאַלְקַישַׁן רֵיד-נוּיס אַון דערצְיַילְנוּיס אַרוֹיסְגַּעֲבָרָאָכְט אַין זַיִיר אַיְגָעָנָם סְטִיל, מַיט זַיִיר אַיְגָעָנָם קִינְסְטְּלָעַיְישָׁן חֻותָם.

ס'מו גַּעֲזָגֶט ווּרְעָן אַוּ וּאַס באַשְׁעָוִיס זַאל נִישְׁתַּרְשִׁיבָן, ווּרְעָן מִיר קָוְדָם-כָּל אַעֲפָנָגָעָן אַון פֿאַרְפְּשִׁוְפְּטַ פָּוּן זַיִן סְטִיל. עַס זַעֲנָעָן פֿאַרְאָזְן גְּרוּיסְעָ אַקְטִיאָרָן וּאַס מַעַן זַאֲגָט אַוִּיפָּ זַיִן זַיִן האָלָדָר, וּאַס זַאלָן זַיִן זַאֲגָט אוּיפָּ דָּעֶר בִּינְעָן אַון וּאַס דָּאָס גַּעֲזָגָטָעָ זַאל נִישְׁתַּרְשִׁיבָן, ווּרְעָן מִיר קָוְדָם-כָּל פֿאַסְצִינְרַטְ פָּוּן זַיִיר קָוָל, פָּוּן זַיִיר שְׁפְּרָאָךְ-מוֹזִיק, בִּים לִיעְנָעָן יִצְחָק באַשְׁעָוִיסְן האָבָן מִיר אַן עַנְלָעָכָעָ עַמְּפִינְדוֹג: קָוְדָם-כָּל פֿאַנְגָּט אַונְדָּן אַון באַוְרִיקָט אַונְדָּן זַיִן שְׁפְּרָאָךְ-מוֹזִיק וּאַס אַיִן, אַזְוִי קָעְרָנְדיַק אַון דָּוְרוֹתְדִּיק יִדְיִיש אַון אַיִן הָאָט אוּיפָּ זַיִךְ אַון זַיִךְ דָּעֶר זַיְגָל, דָּעֶר דָּעַרְקָעְטָעַנְיִישְׁ-סִימָן פָּוּן דָּעֶר קִינְסְטְּלָעָר יִצְחָק באַשְׁעָוִיסְן.

פְּשָׁוּטָ לִיעְנָעָרָ זַאֲגָן אַזְוִי אַלְץ וּאַס באַשְׁעָוִיסְ שְׁרִיבָט (דָּאָס הַיִּסְטָן: אַלְץ וּוּגָן וּאַס עַר שְׁרִיבָט) לִיעְנָטָן זַיִךְ גּוֹט אַון גַּעַשְׁמָאָק. דָּאָס אַין דָּעֶר כָּוחַ פָּוּן זַיִן ווּנְדָעְרָלְעָכָר שְׁפְּרָאָךְ-מוֹזִיק, דָּעֶר כָּוחַ פָּוּן זַיִן מַזְוִיקָאַלְשָׁן סְטִיל. נַאֲךְ אַיְדָעָר מִיר באַנְעָמָן דִּי בִּילְדָעָר וּאַס עַר וּוּקְלַט פָּאָר אַונְדָּן פְּנָאַנְדָעָר, נַאֲךְ אַיְדָעָר מִיר באַגְּרִיבָן דִּי פָּאָרְבָּן אַזְוִי קָאַלְיָרָן וּאַס עַר וּוּקְלַט פָּאָר אַונְדָּן פְּנָאַנְדָעָר, נַאֲךְ אַיְדָעָר מִיר זַעֲנָעָן תּוֹפָס דִּי גַּעַשְׁטָאַלְטָן אַזְוִי גַּעַשְׁעָנִישָׁן וּוּלְכָעָ ערָמָלָט אוּיפָּ זַיִנְגָּעָן גַּרְעָסְעָרָעָ, צַיְלָעָנְעָרָ לִיוּוֹנָטָן, ווּרְעָן מִיר שַׁוִּין נַחֲפָעָל אַזְוִי אַגְּקָוִיפְּטָן דָּוְרָךְ זַיִן לְשׁוֹן-סִימְפָּגָנִיעָ, דָּוְרָךְ דָּעֶר באַונְדָעָרָן חַן אַון וּוּאַרְעָמְקִיָּת וּאַס עַס פֿאַרְמָאָגָט זַיִן וּוּרְטָעָר-אַוִּיסְטָעָל. אַין דָּעֶר פֿרְטַהָּט יִצְחָק באַשְׁעָוִיסְ נַאֲךְ אַיִן גְּלִיכִין אַין דָּעֶר יִדְיִישָׁר לִיְּדִיעָטָאָטָר אַון דָּאָס אַיִן דָּעֶר בערגעלסאָן, הַיְּדָ.

דָּעֶר נַאֲמָן פָּוּן זַיִן בּוֹקְ "מְעֻשִׂיות פָּוּן הִינְטָעָרָן אַוְיְוָן" אַיִן אַיְגָנְטָלְעָךְ שַׁוִּין מַרְמוֹן אוּ מִרְ האָבָן דָּאָ פֿאָר זַיִךְ אַרְיִי דָּעַרְצְיַילְוָגָעָן וּוּלְכָעָ זַעֲנָעָן בעִקְרָ גַּעֲבוֹוִיט אוּיפָּ דָּעֶר פֿאַלְקָסְ-אַרְטִיסְטִישָׁן עַלְעָמָנָט אַון דָּאָס אַיִן טָאָקָעָ, וְיִגְּזָעָט. דָּעֶר שְׁלִיסְלָ צַוְּ דָּעֶר דָּאָזְיָקָן וּוּרְעָק. באַשְׁעָוִיסְ דָּעַרְצְיַילָט אַונְדָּן דָּאָ אַרְיִי גַּעַשְׁכְּטָעָס וּוּלְכָעָ קְלִינְגָעָן וְיִיְגָעָן זַיִן אַיִן בִּיתְ-הַמְּדָרֶשָׁה האָבָן זַיִךְ דָּעַרְצְיַילָט אַין דָּעֶר שָׁעה בֵּין מִינְחָה לְמִנְחָה, הִנְטָעָרָן אַוְיְוָן, מְעֻשִׂיות וּוּלְכָעָ זַעֲנָעָן דָּעַרְצְיַילָט גַּעַזְוָאָרָן אַיִן דָּעֶר צִיְטָן וּוּגָן לְעָרְגָעָן קָאָן מַעַן נִישְׁטָן, וְיִילְעָס אַיִן שַׁוִּין פֿינְצְטָעָר צַוְּ זַעֲנָעָן דִּי הַיְּלִיקָעָ אַוְתִּיחָות פָּוּן סְפָר אַון סְאַיִן נַאֲךְ דָּעַרְבִּי צַוְּ לִיכְטִיק אַנְצּוֹזִינְדָּן דִּי בִּיתְ-הַמְּדָרֶשָׁ-לְאַמְּפָן אַון דָּעַרְפָּאָר פֿאַרְזָאָמָלָט מַעַן זַיִךְ הִינְטָעָר דָּעֶר וּוּאַרְעָמָנָע אַוְיְוָן מַעַן דָּעַרְצְיַילָט זַיִךְ סִיפּוּרִי נְפָלוֹתָן, וּוּלְכָעָ זַעֲנָעָן אַיִן זַיִיר לְעַצְמָן סְךָ-הַכְּלָאָיסְן צַוְּ דָּעַרְוּיְין דָּאָס גְּדוֹלָתְ-הַבּוֹרָא אַון דִּי וּוּנְדָעְרָלְעָכְקִיָּת פָּוּן דָּעֶר זַיִוִּי עַר פֿרְטַהָּט זַיִן וּוּלְכָעָל.

עס איז אין די דזוקע מעשיות פאראן די פאנטאטיסטייט פון זונ דער פאלקללאַ ריסיטישער דערצ'ילונג און עס איז איז זי איז פאראן די יוצאָדפנדיקיט פון די געשענישן צוליב וועלכער די מעשה ווערט דערצ'ילונג. די מעשה גופא ווערט דערצ'יליט רעלאליטיש, אבער פאָר אַיר איז קאָראקטעריסטייש דער אוּמרעאַליס-טישער, אַימַהְדִּיקָּעַר, מיסטיישער קאָםפָאנַעַט. אַזָּא אַיז אַיגֶנטְלָעַךְ די פָּאַלְקָסְ-מעשה. אַיז אַיר אַיז מעגלעַךְ אָז שטאל זאל פָּאַרְשׂוֹווֹינַז, גָּלִיךְ וֵי וּוֹאלְטָן קִין מָאַל אַוְוִיךְ דָּעַם נִישְׁתְּגָּעַנוּן אָזְנַבָּאָד זָאָל די זַעֲלִיבִּיקָּעַ שְׁתָאָל צְרוּיךְ קְומַעַן אַוְפָּן אַיגֶעָנָעָם אַרט, גָּלִיךְ וֵי זַי וּוֹאלְטָן קִין מָאַל נִישְׁתְּפָּאָרְשׂוֹווֹונַן. פְּרַעַטְגַּט נִישְׁתְּ וֵי אַזְוִי דָּאַס אַיז מעגלעַךְ, וּוְיל אַזָּא פָּאַלְקָסְ-מעשה אַיז אלְזָן מעגלעַךְ אָזְן דָּעַם באַשְׁטִיטִיט טָאָקָעַ דָּעַר רִיעִץ פָּזָן אַ פָּאַלְקָסְ-מעשה וּוְאַס אַיז נִישְׁתְּמַבְּחִין צְאוּנִישׁן וְאָרְבָּאָן חָלוּם. אַדְבָּר אַזְוִיישׁן רְאַלְמַטְסָן אָזְן אוּמְרַעְלִיקִיט.

דעת טאן אוון די אטמאספער פון דער פאלקס-מעשה מיט איר פאנטאטיסק אוון פונאנדר געגענומענער גרענצע צוישן וואר אוון מיסטייך, טראגט באשעוויס איבער אויך אין די דערציילונגען וואס שפילין זיך אפ אין נויזייך, אין אונדזער צייט. אויף אין אנדער אופן ווי און די פאלקס-מעשיות פון אמאליקן לעבען, וויויט אונדז בעשוויס אפשניטן פון יידישן לעבען אין נויזייך אין נווח פון און אמאליקער פאלקס-מעשה. קיין ווונדער נישט וואס א העלדיין פון זיין א דערציילונג שוערט צויך או זי האט געזען בי נאכט אין א נויזייך ערקייד ערפאע דעם ימחד-שמונייק היטלער מיט זיין גאנצער רוצחישער פAMILיה. אוון אין דער ראמ פאסן זיך אודאי און אודאי אריין זינע דערציילונגען וועגן שדים און שרעדטלעך, ווי אויך וועגן נשמות, וואס האבן זיך פארזינדייך אוון זענען פארמיישט געווארן צום היימלישן "טויט". וואס דאס הייסט בי אים: צו ווערן א לעבעדייך באשעפעניש אויף אונדזער ערעד. פונקט ווי אין דער פאלקס-מעשה דערצייליט אויך באשעוויס די אויסטער לישט פאיסירענישן אויף א רעדאליסטישן אופן אוון ער שיילדרט יוזא-דופני דיקיטן מיט א רעדאליסטישן פאנדול. ס'איו אודאי נישט קיין דבר שבכל יום או א בעפלפער זאל זיך פארשטעלן פאר א שד, כדי צו קומען צו א יונגערא אלמנה אויפן געלעגער. אבער ווען באשעוויס דערצייליט די מעשה גלייבן מיר אים אין יען פרט אוון מיר זעען בחוש די בילדער וואס ער מאלאט פאר אונדז. ס'איו אויך נישט קיין געוויניגעכע זאל או א מיידל זאל זיך פארשטעלן פאר א ישיבאה-בחור און אפנארן א גאנצע שטאט מיט יידן וועלכע מינגען או זי אייז א בחור. אבער אין באשעוויסעס דערציילונג ווערט די גאנצע מעשה איזוי רעדאל, או מיר הייבן אן צו באקומוון א געפיל פון מיטלייד צו דער יידישער טאכטער וואס האט צוליב איר כאראקטער (היינט רופט מען עס: קאמפלעקסן) זיך געלאזוט אויף איזו שעורן וועג איזן לעבן. בכלל מווע מען זאגן או אפללו און זינע סאמע פאנטאטיסק מעשיות דערפריט אונדזער רעדאליסטישער לעבענד-דרערקנטעניש. שוין אפגרעדט זויכטיך פאר אונדזער רעדאליסטישער לעבענד-דרערקנטעניש.

דערפּון אָז אֶזְעַלְכָּע דערצְיַילְגָּעָן וּוֵי "דָּעַר שְׁוֹחַט" אֶדְעַר "דָּאָס רְעַטְעַנְישַׁ", צִי גָּאָר "גַּעַצְל מַעֲלָפָעַ" אָז נָאָך אֶנְדָּעָרָע, זָעַנְעָן דּוֹרְכוֹיִס רְעַזְאַלִיסְטִישַׁע אָז טִירְפְּסִיכָּאָלָאָי גִּישַׁע לְעַבְנָס-דְּרָאָמָעַס דָּוָרָךְ וּוּלְכָעַ מִיר דּוּרְקָעָנְגָּעָן דָּעַם מִין מְעַנְטָשׁ מִיטָּזִינָע פָּאָרָהוּילְגָּעָן טְרִיבְּקָרְעָפָּטָן וּוּאָס דָּוָרָךְ זַיְיָ וּוּרְטָט גַּעַפְּרוּעָמָט זַיְיָן טְרָאָגִישָׁעָר גָּוָרָל. דִּי טָעַנוֹת-הָאָבָּעָר צַו בָּאַשְׁעָוָיִסְקָן, הַלְמָאִי אִין זַיְנָע וּוּרְקָדָמְנִירָט אָפְּט צַו פִּילְעָקָם, וּוּלְעָן מוֹן פָּאָרָשְׂוִיגָּן וּוּרְעָן וּוּן זַיְיָ וּוּלְעָן לִיְעַנְעָן דָּאָס דְּאַיְקָע בָּוָר, וּוּס זָעַנְעָן פָּאָרָאָן אָסְטְּרָעְכְּטִיקָּע אָז וּלְטָן-שִׁינְגָּעָן וּוּלְבָעָה אַבְּבָן אַבְּסָאָלוֹט נִישְׁטָמָע צַו טָאָן מִיטָּדִי דְּבָרִים שְׁבִינוּ לְבִינָה. אָזָא פְּרָעְכְּטִיקָּע דְּרַעְצְיַילְגָּעָן (אָז וּלְטָעַנְעָן אִין דָּעַר יִדְיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוֹר) אִין "טוּבִּין", וּוּלְכָעַ שְׁלַדְעָרָטָר רְעָאָז לִסְטִישָׁס דָּעַם גָּאנְצָן אַנְטִיסְעַמִּיטִישָׁ-פָּאָרָסְמָטָן אַרְוָם אִין וּוּלְכָעַ עַס לְעַבְטָמָע, אוּרִיךְ דָּעַר עַלְטָעָר, דָּעַר פְּרָאָפְּעָסָאָר אַיְבָּעָשָׁי אָזָן הָאָט דְּרַעְבִּי אִין אַיְרָעָאָלִיסְטִישָׁן פִּילְאָז סָאָפִישָׁן אַוִּיסְקָלָאָגָן. אָזָא דְּרַעְצְיַילְגָּעָן אִין אוּרִיךְ "דִּי מְכְשָׁפָה" אִין וּוּלְכָעַר בָּאַשְׁעָוָיִס אַנְטָפְּלָעָקָט פָּאָר אָונְדוֹ אָז וּנְגַלְעַד פָּוֹן פּוּלִישָׁן פּוּעַרְעָן-לְעָבָן וּוּאָס אִין פּוֹל מִיט פִּינְצְטָעָרָנִישָׁ אָזָן אַבְּעָרְגָּלְיָוָבָן אָזָן גִּיט אָונְדוֹ דְּרַעְבִּי אִין אַוְמָאָרָאָלִיטָט וּוּרְטָט קָאָנָז פָּוֹן זַיְנָע דְּרַעְצְיַילְגָּעָן. לְכָל הַפְּחוֹת דָּאָרָט וּוּדִי אַוְמָאָרָאָלִיטָט וּוּרְטָט קָאָנָז פְּרָאָנְטִירָט מִיט דָּעַר יִדְיִשְׁעָר עַטְּקָה, פְּלִין מִיר אָזָא דָעַר שְׁרִיבְּרָעָר אִין אוּרִיךְ דָּעַר זִיְּטָמָע פָּוֹן דָּעַר יִדְיִשְׁעָר מָאָרָאָל, וּוּדָאָס אִין בּוֹלְט אִין דִי דְּרַעְמָאָנְטָע דָּעַר צִילְוָנָגָעָן: "דָּאָס רְעַטְעַנְישַׁ", "טוּבִּין" אָזָן אֶנְדָּעָר. בְּעֵיקָר גִּיט אָבָּעָר בָּאַשְׁעָוָיִס אַיְנָעָם אַרְוִיסְבָּרְגָּעָן דָּאָס וּוּאָס אִין אוּרִיךְ כָּאַרְקָטָעָרִיסְטִישָׁ פָּאָר דָּעַר יִדְיִשְׁעָר פָּאָלְקָס-מַעְשָׁה אָזָן דָּאָס אִין. אִין זַוְּוִישָׁן וּוּאָס אָזָן פָּאָנְטָאָיוּץ אִין נִשְׁתָּפְּאָרָאָן קִין מְחִיצָה אָזָן אִין דִי אַיְרָעָאָלִיטָט אִין אָטְיַלְפָּוֹן דָעַר מְעַנְטָשְׁלָעְכָּבָעָר רְעַאָלִיטָט.

צִחְקָה בָּאַשְׁעָוָיִסְעָס בָּוָר "מְעַשְׁיוֹת פָּוֹן הִנְטָעָרָן אַוְיָוָן" אִין נִשְׁתָּפְּתָמָמָה אָז בָּוָר. עַס אִין אִין וּוּרְקָדָמָעָר וּוּלְכָעַן דָעַר יִדְיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוֹר אִין עַפְּסָט צְגַעְקָוּמָן אָזָן מִיט וּוּלְכָעַן זַיְיָ גַּעַוְאָקָסָן אוּרִיךְ אָז שְׁטָאָפָּל הַעֲכָר. אָשָׁאָד וּוּס זַיְנָע בִּכְעָר אִין יִדְיִשְׁ דְּרַעְשִׁינָגָעָן אָווִי זָעַלְטָן אָזָן אָזָאָגָעָן דְּרַעְפָּאָר וּוּאָס עַד הָאָט כָּאָטָש דָאָזְיַע בָּוָד פָּוֹן בָּאַשְׁעָוָיִסְקָן גַּעַבְּרָאָכָט צֻמָּס יִדְיִשְׁן לִיְעַנְעָר.

הערץ בערגנער

„צווישן הימל און וואסער“

הערץ בערגנער האט זיך באויזין פאר דעם יידישן ליינער אין פילין אין אנהייב פון די דרייסיקער יארן פון אונדזער — דורך מלחה און חורבן — פארַ מוטשעטן יארהונדערט. מסתמא האט ער שוין גשריבן און געדרוקט נאך פריער, אבער אין דער שריבערישער סביבה איז ער אריין ערשת אין די דערמאנטע יארן. העץ בערגנער איז געקומען פון, און מיט, אָ באשטיימטן „חדר“. אין דער יידישער ליטעראטור זעגען שריבערס אלע מאל געקומען „איין קאמפאניע“, אונַ טערן צייכן פון אארשידענע ריכטונגען און גראופירונגען, הָן קינסטטלערישע און הָן פאליטישע. בערגנערס „חדר“ האט נישט געהאט קיין שטרענג איניהיטלעך קינסטַ לעריש פנים, קיינַ אוייסגעשפראכען שריבערישער פרינציפן, וואס זאלן לייגן אָ חותם אויף דער שעפעירישער לאבאראטאריע. דערפאר האט די „גראופע“ געהאט אָ פאליטיש-אידיעלאגיש בשותפותדייקיט אין איר באזינונג צום סאציאלן סדר אויף דער וועלט און דאס האט שוין און אָ באשטיימטער מס געהאט איר אויס- ווירקונג אויך אויף דער קינסטטלערישר פראודוקצייע פון אירע מיטגלידער.

צוליב זיינַ אידיעש-פאליטישער אינשטיינונג האבן זיך די שריבערס פון בערגנערס „גראופע“ באמית, אין זיינַ שאפּן, צו האלטן גאנץ נאענט צום צייט- לעבן און צו די סאציאלע דערשיינונגען און פאליטישע געשענינגן אינערהאלב דעם דזאיקן לעבן. דאס איז געטאַן געוואָן כדי צו קאנען אויפּן לעבן משפייע זיין אין יעַן גינסטיקן מאמענטן. וואָרעם די אויפּגאָבע פון אָ ליטעראַרְיש-מאמענטאלעַ ווירקונג אויפּן צייט-לעבן איז געוווען און געליבּן דער יסוד פון דער פאליטישער ריכטונג, אין וועלכער עס האט זיך געהאלטן די דערמאנטע „גראופע“. אָ ליטעראַ טור אָ בָּאלדיקער און באשטיימטער ווירקונג איז פארשראָן און אַפְּגַּעֲפַּעַגְט געוווארן (וַיִּזְיַי וְעוֹרֶת נאך היינט פָּאַרְשְׁרִיגְן אָן אַפְּגַּעֲפַּעַגְט) דורך די טעアַרטִּי קערס, וואָס פָּאַרְנָעַמָּעַן זיך מיט ליטעראַרְיש שָׂאָפּוֹנָגָעַן אַינְעָם אויפּטרָאָג פון דער פָּאַרְטִּיְאַישָׁעַר קָאַמְּנָדִירָוָנָגָ.

אין יונגער "גרופע", וואס איז פاكتיש געוויזן זיינער עקספאנסיזו און צוליב דעם — זיך שטארק אַנגָעָזֶן אויף דער יִדִּישֶׁר לִיְּעַנְּגָעֵרְשֶׁר גָּאַס אַין פָּאָרִי מְלֻחָּמָה דִּיקְּן פּוֹלִין, האבן זיך געפונגנָּע אַסְּרָאֵלִים גַּרְבָּעָן גַּעֲמָעָן, וואס זענען שווין היינט לְחַלְוִתִּין פָּאַרְגָּזֶן גַּעֲזָאָרֶן. צַי זִיעַרְעַז שָׂאַפְּגָנְגָעָן האַבָּן אָזְוִי פִּילְגָּעָן דעם פָּרָאָגְּרָעָסְיוֹן גַּיִיסְטָפּוֹן דער צִיִּיטִי, צַי האַבָּן זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא גַּעֲהָאָט אָזְאַה השפעה דעם פָּרָאָגְּרָעָסְיוֹן גַּיִיסְטָפּוֹן דער צִיִּיטִי, צַי האַבָּן זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא גַּעֲהָאָט אָזְאַה השפעה אָוּפָן לעַבָּן, אָזְזַי זַאֲלָן אַין דער אַומְוָאנְדְּלוֹגָן זיך צָוְרִיקְקָרְעָן צַו אָונְדָּגָן, וְזַי גַּעֲשִׁיכְתְּעַ — דאס גַּעַם אַיך זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא גַּעֲמָעָן, אַיִּינָס אַין אַבְּעָרְזָן זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא גַּעֲמָעָן דער זַכְּוֹת פּוֹן דער פִּילְגָּעָרְדִּיקְּטָר אַקְּטוֹאַלְּטָעָט אַיִּז זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא גַּעֲמָעָן אַין יונגער מִינְגָּוֹת וּזְעָן דַי בִּינְעַרְדִּיקְּעָן הָאַנְטָן פּוֹן דער צִיִּיטִי הָאָט זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא גַּעֲמָעָן אַרְיִינְגָּוֹת וּזְעָן דַי פָּאַפְּרָעָנְעָם קְבָּר פּוֹן שְׁכָה.

צַו דַי גַּעֲצִילְטָעָן, אַיִּינְצִיקָּעָן, וואס האַבָּן זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא גַּעֲמָעָן דַי דַּעַר צִיִּיטִי נִישְׁתְּ גַּעֲלָאָזָטָן פָּאַרְשִׁיקָּוֹן אַין לְאַנְדָּפָן פָּאַרְגָּעָסְנִיקִיָּט, גַּעֲהָעָרְטָה הָעָרָץ בְּעַרְגְּנָעָרָה. אַון גַּעַם הָאָט אַים דַּעֲרָפָן גַּעֲרָאָטָעוֹוּתָן נִישְׁתְּ דַי לְעַגְּיִיטִמְאָצִיעָן מִיטָּטָּה פָּאַלְּיטִישָׁן שְׁטָעָמְפָּלָן נַאֲרָ דַּעַר פָּאַסְפָּאָרְטָן פּוֹן אַיִּיגְעָנָם שְׁרִיבְּעָרִישָׁן טָאַלְאָנָטָן, וואס אַין זַוְּזִירְט גַּעֲוָאָרָן, אַיִּז דַּוְּרָק זַיִּנְגָּעָן דַּעֲמָאָלְטִיכָּעָן לִיטְעָרָאָרִישָׁעָן שָׁאַפְּגָנְגָעָן אַון גַּאנְצָן בָּאוֹנְדָּעָרָס — דַּוְּרָק זַיִּינְגָּעָן שְׁפָעָטְעַרְדִּיקָּעָן, וואס אַמְּאל בְּעַסְעָרָעָן וּוּרְקָן.

בְּעַרְגְּנָעָרָס דַּעֲרַצְיִילְוָגָן הָאָט פּוֹן לְכַתְּחִילָה אַן גַּעֲהָאָט אַין זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא אַיִּינְגָּס. דַי נַאֲעַנְטִיקִיָּט צָוּם לְעַבָּן, וואס פָּאָר אַנְדָּעָרְעָ שְׁרִיבְּעָרְסָן אַין זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא אַיִּז פָּאָר אַים גַּעֲוָעָן אַאֲרָכָה. וּזְאַרְעָם אַין דַּעַר פָּסְדְּרִיךְקָעָר קָאַנְפְּרָאַנְטִיכִּיעָן מִיטָּן לְעַבָּן פּוֹן זַיִּן צִיִּיטִי אַוְן זַיִּן סְבִּיבָה הָאָט עַר זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא פּוֹן פְּלַעְרָאָרִישָׁעָן שָׁאַבְּלָאָנָעָן אַוְן אַיִּנְפָּלוֹסָן. עַר הָאָט גַּעֲנוּמָעָן זַעָּן מִיטָּטָּה אַיִּיגְעָנָעָן אַוְיָגָן אַוְן אַיִּבְּרָעָן גַּעֲבָנָעָן זַעָּן מִיטָּטָּה אַוְן אַיִּגְגָּן לְשָׁוֹן. (וּזְעָגָן דַי מַעֲלוֹת אַוְן חַסְרוֹנוֹת פּוֹן זַיִּן לְשָׁוֹן — שְׁפָעָטָעָר). עַר הָאָט זַיִּטְאָקָעְגַּעְתָּא מִיטָּטָּה דַּעַם פּוֹחַ צַו מַאֲלָן אַוְן שִׁילְדָעָרָן, נִישְׁתְּ בְּלוֹזִי סְבִּיבָה אַוְן שְׁטִיְּגִיגָּר, נַאֲר אַוְיךְ מַעֲנְטָשְׁלָעָךְ גַּעֲמִיטָּה, נִישְׁתְּ נַאֲר גַּעַד שְׁעַעְנִישָׁן אַוְן פָּאַסְרָוָנָגָעָן, נַאֲר אַוְיךְ זַיִּעְרָ אַטְמָאָסְפָּעָר — דַעַם סּוֹדוֹתְדִּיקְּוָן שְׁטָאָר מִיטָּטָּה וּוּלְכָן דַּעַר קִינְסְטָלְעָר מִאָכָט רַעַל דַּאֲסָ פָּאַנְטָאָסְטִיכָּשָׁע אַוְן גַּלוּבְּלָעָךְ דַּאֲסָ אַוְיסְטְּרָלִישָׁע.

בְּעַרְגְּנָעָרָס דַּעֲרַצְיִילְוָגָן אַוְן רַאְמָאָנָעָן האַבָּן זַיִּעְרָ אַיִּיגְעָנָעָן וּוּלְטָן. דַּוְּכְּתָ זַיִּק, אַז עַר דַּעֲרַצְיִלְטָן וּוּלְגָן זַאֲכָן שְׁבָכְלִי יְוָם אַוְן דַּאֲךְ זַעְגָּעָן זַיִּעְרָ אַנְדָּעָרְשִׁידִיקָּן, עַפְּעָס אַוְמַבָּאָקָאָנִיְּקָעְנְטָלְעָן, עַפְּעָס אַוְמַגְּעָוָיְיִנְלָעָרְגִּעְוִיְיִנְלָעָקָן. אַין דַי דַּעֲרַצְיִילְוָגָן גַּעַן פּוֹן זַיִּן עַרְשְׁטָן פָּעָרְיָאָד אַיִּז דַּאֲסָ בָּאוֹנְדָּעָרָס נִיפְּרָא אַוְן בּוֹלָט צּוּלִיב דַעַם אַיִּמְפְּרָעָסְיוֹן אַוְפָּוֹן פּוֹן דַּעֲרַצְיִילְוָגָן אַוְן שִׁילְדָעָרָן זַיִּק. אַין יְעַנוּ יְאָרָן אַיִּז פָּאָר זַיִּן דַּעֲרַצְיִילְוָגָן כָּאַרְאָקְטָעָרִיסְטִיכָּשָׁע נִישְׁתְּ דַּעַר דִּינְגָּר פִּינְגְּזָעָר אַוְן פְּרָעִיזְזְבָּאַשְׁטִימְטָעָר שְׁטָרִיךְ, נַאֲר דַּעַר אַגְּגָאָלְאָדָעָנָר, פְּעַטְעָר, אַוְמַבָּאָשְׁטִימְ-טָעָר פְּלָעָךְ, וּוּלְכָעָךְ וּוּרְקָעָךְ אַרְאָקְטָעָרִיסְטִיכָּשָׁע אַיִּז נִישְׁתְּ טְרָאָגִישָׁ.

aan meer — געשענישן אין וועלכע מענטשן פלאגטערן זיך. אַנגָעַלְאָדָן מֵיט שׁוּעוֹרָן געמעיט, מיט נישט תמייד-דערכעלערטע שטיומונגען ווירקן זיינע דערציזילונגען אויפֿן לײַענֶעֶר מיט אַמן וויטיקלעַען פֿאַטָּאלִיזָם, ווֹאָס רֻופְט זִיךְ עֲרַגְעַזְדוּוֹ אַיבָּעָר מֵיט ברוך גלאומאן עַהְה אָון מיט דער שטימונגספּוּלָעָר גַּעֲרוֹאוֹזִיטָעָט — אַונְטָעָר דָּעָר אַוְיסְעַרְלָעָךְ רַוִּיק-בָּאַהֲרַשְׁתָּעָר עַלְגִּישְׁקִיט — פּוֹן אַדְוָד בָּעַרְגָּעָלְסָאָן (אין זיינע ערשותע שאַפְּונְגָּעָן). ווי מיר זעען, זענען דאס אַיגְּנָשָׂאָפָּן, ווֹאָס זענען לחלוֹתוֹן נישט גַּעַגְּנָט פָּאָר דָּעָר אַידְעָלָאָגִיעָ פּוֹן דָּעָר דָּעַרְמָאנְטָעָר גַּרְופָּעָן. (דָּעַרְפָּאָר טָאָקָעָה האָבָּן מֵיר גַּעַרְעָדָט ווֹעֲגָן אִיר נִשְׁתְּאַיְהִיטָּלָעָךְ קִינְסְטָלָעָרִישׁ פְּנִים). בערג' גערס אַנְגָּעָה עַרְקִיתִיט צַו דָּעָר גַּרְופָּעָן באַשְׁטִיטִיט אַבָּעָר דָּעָרִין, ווֹאָס ער געפֿינְט אָוּס אַין זיינע פֿאַטָּאַלִיסְטִישָׁע לְעַבְנָס-שְׁילְדָעַרְנוֹגָעָן דֵּי סָאַצְיָאָלָע ווֹאַרְצָלָעָן פּוֹן פְּלָעָדְלִי ווּוִיטִיקְן אָוּן יִסְוָרִים. ער הייבָּט דָּעַרְבָּעָר קִינְסְטָלָעָרִישׁ אַרְוִיסִּים דָּאָס סָאַצְיָאָלָע שְׁלַעַכְתָּס צַו דָּעָר אַזְוִי גַּעַרְפָּעָנָעָר אַיגְּנָעָר פָּאַרְנִינְגָּוָן. דָּעָר פְּרָאַטָּעָסְט אַין אַטְמִילָאַדְקָעָר אָוּן, ווֹאָס שִׁיךְ דָּעָם עַנְגָּלְטִיקָּן מִישְׁפָּט אַיבָּעָר דָּעָם גַּעַע שְׁילְדָעַרְטָן לְעַבְנָן — מוֹזֵיךְ שְׁוִין דָּעָר לְיַיְעַנְעָר מַטְרִיחָ זִיכְן צָום פּוּבְּלִיצִיסְטִישָׁן אַוְיסְטִיטִישָׁעָר, ווֹאָס אַין מֵיט בָּעַרְגְּנָעָרִין נִשְׁתְּאַלְעָמָל צּוּפְרִידָן דָּעַרְפָּאָר, ווֹאָס ער טִילְיָת אִים צַו דִּי דָּזִוקָּעָ אַרְבָּעָט.

וואס וויטנער באפריטיז זיך בערגנער אלץ פון דעם אימפרעס אינטישיטז פולעך און אייגנט זיך צו דעם צ'יכנערישן, רעלן, שטרידן, אין זיינז ווילך בעמען אויגאיין מענטשן מיט זיירע מעשים און דורך זיירע מעשים. פון יונגע ערשותער ציטאי איזו בערגנער געלביבן דער הווער סאציאלער סביבה און אפשתאמונג פון זיין העלד און דאס איזו, אין זיין שאפן, אַ מעלה, וויל זיינז העלדן האבן פארב און שורש. מעגלעך, איזו בערגנער גיט זיך נישט איזו צו פארענטפערן מיט דער סאציאליסקיט אַלע עטענישן איזו דער פסיכון פון זיינז העלדן, אַלע סיבות פון זיירע טואנגן, וועלגגען, טראקטונגען און שטרעטונגען. אבער אין אַ גרויסער מס געלינגט אים דערמייט אַריינזובאלאון איזו אַ רוח החיים און זיי ווידערצוי שטאפען פאר אונדער אויגן מיט דער אילוזיע פון רעליטעט. און דאס איזו דאס אַיינגעטלעך די אויגאנבע פון קינסטלאָר: רעדראדווצירן פאר אונדו איזן קינסטלאָר רישן בילד דאס לעבן אווי עצט און וואראאפטיק, אַן מאֶזאל עס, ווי דאס לעבן גופא, נישט אַלע מאָל קאנען דערקלערן, נישט אַלע מאָל קאנען פאריטיטשן און דעפינירן.

אין דעם באהאנדטלון ראמאן צווישן הימל און ואסערא' האט בערגנער זיך באזוויזן ווי א רייפער קינסטלער — א פרזיאקער מיט א פארגען. וואס פאר' איניקט אין זיך א סד גוטע — אין גורנט אפער סתירותדייק איגונשאפטן, וועולכע בילדן אבער אין דער גאנצקייט אין אינטערעסאנט עריבערישע דער-шибונג.

אין דעם ראמאן "צווישן הימל אוון ואסער" דערשינט בערגנער ווי אַ נאציאָן
נאָלעָר שרייבער נישט אין פֿאליטיש-פֿאָרטֵיאִישׂן זין פֿון דעם דזּוּקָן וְאָרטָן, נָאָר
איָן דעם ברײַטערן אָומַה-בָּאָגָרִיךְ, וְזֹאָס דָּאָס וְוְאָרטָט דָּעַטָּט. עָרְקָרֶת זִיךְ אֲבָעָר
איָיךְ נִשְׁתַּחַט אָפְּ פֿון זִיךְ פֿרְיַעַדְיקָן סְאַצְּיָאלָן אָנָּאַלְיָזָן, וְוְלְכָעָרָה הָעַלְפָט אִים דָּעַרָּיָן
קלְעָרָן דִּי אָוִיסְפּוּרָעָמָונָג פֿון פֿאָרְשְׁידְעָנָעָטָפָן אוֹן כָּאָרָאָקְטָעָרָן.

איָן דעם ראמאן וְוְעָרט גַּעַשְׁלִידָעָרט אַיִּין פֿיטְשָׁעָמָאנְטִישָׂק וְוְינְקָעָלָעָט פֿון
אָונְדוּעָר גְּרוּיסְעָר חָרְבָּנְטָרָאָגָעָדִיעָ, אַ זִּיטִּיךְ סְטָעוֹשְׁקָעָלָעָט נְעָבָן דֻּעָם גְּרוּיסְּן
שְׁלִיאָךְ פֿון טּוּיְטָן אוֹן אָוּמְקָומָן. אֲבָעָר פֿוֹנְקָטָן וְזִיךְ טְרָאָפָּן שְׁפִּיגָּלָטָן זִיךְ אֲפְּ דָּעָר
יִם, אָזְיִי כָּאָרָאָקְטָעָרִיזְרָט דָּאָס דְּזּוּקָעָטָלְיָיָן אַיְנְדוּעָלָעָט פֿון אָוּמְגָלִיךְ דֻּעָם גְּאנְצָן
גְּרוּיסְּן קָאָנְטִינְגָּעָטָפָן פֿיְנִין. אוֹן דְּזּוּקָאָדָא — אַיִּין דֻּעָם זִיטִּיךְ וְוְינְקָלָפָן פֿון שְׁוּדָעָר
אָוּמְעָנְטָשְׁלָעָכָרָה רְצִיחָה, וְזֹאָס אָזְיִן אָונְדוּעָר פֿאָלָק בְּאָשְׁעָרָת גְּעוּוֹן — מַעַר אַיְבָּרִי
צּוּשָׁטָאָרְבָּן וְזִיךְ — אַיְבָּרְצּוּלָּעָבָן.

אַ הִיְּפָלְפָלִיטִים אַיִּיךְ אַשְׁיָּפָן וְזַאְגָּלְעָן אַרְוֹם אַיְבָּרָהָר דִּי גְּרוּיזָעָטָמָן פֿון דָּעָר
וְוְעָלָט, קָלָאָפָן אַיִּין דִּי פֿאָרָמָאָכְטָעָט טְוִיעָרָן פֿון לְעַנְדָעָר אָוּן גְּלִיבָּן, אַזְּ עַרְגָּעִיךְ זָוָוָו
וְוְעָט דָּאָךְ זִיךְ גְּעַפְּינְגָּעָן אָזְ אָרְטָהָר זִיךְ — דִּי אַנְטָאָפָעָנָעָטָפָן גְּיִהְנוּמָן. אֲבָעָר דִּי
גְּרוּיסְּעָט וְוְעָלָט הָאָט זִיךְ "דָּעַרְשָׁרָאָקָן" פֿאָר אָטָט דִּי עַלְנוּטָעָט, גַּעַצְיִילְטָעָט פֿלִיטִים-
מְשִׁפְחוֹתָן אָוּן הָאָט זִיךְ אַפְּגָעָזָגָט זִיךְ אַוְיְצָוּנְגָעָמָעָן. דִּי גְּרוּיסְּעָט וְוְעָלָט, וְזֹאָס הָאָט
פָּאָסְיוֹו זִיךְ צּוֹגְעָקָוקָטָט צּוֹ אָונְדוּעָר אַוְיסְרָאָטוֹנָגָה, הָאָט אַקְטִיוֹו קָעְגָּנְגָעְוּוּרִיקָט אָונְדוּעָר
אַיְנְסְטִינְקְטִיוֹן דְּרָאָנָגָגָט רְעַטָּוֹגָג. קִיְּין שָׁוָם לְאָנְדָה הָאָט אַיְרָעָט טְוִיעָרָן נִשְׁתַּחַט גְּעַעַפְּנָט
פֿאָר דִּי פֿאָרָפָלְגָטָעָט קָרְבָּנוֹתָט פֿון יְדִינְשִׁינָהָה, וְוְיִילְיָקָיָן שָׁוָם לְאָנְדָה אָזְ דָּעַרְפָּנָט
נִשְׁתַּחַט פְּרִיְּגָעָוָעָט. אַיִּין בְּעַסְטָן פָּאָל הָאָט קִיְּין שָׁוָם לְאָנְדָה גְּעוֹוָאָלָט גְּיִינָן קָעָגָן
דֻּעָם יְדִישָׂן פְּאָטָאָלָן גּוֹרָלָ, וְזֹאָס הָאָט גַּעַדְאָרְפָּטָפָרְן דָּאָס יְדִישָׂעָטָפָלָק צּוֹם
אָוּנְטָעָרְגָּאָנָגָ.

די גַּעַשְׁכְּטָעָט אַיִּין אָזְ אַוְיְצָוּנְגָעָשָׂעָט. זִיךְ אַיִּין נְאָטְרִיטָט גְּעוּוֹרָאָן אַיִּין דָּעָרְפָּרְעָסָעָט,
בְּאוֹנוֹנְדָעָרָס אַיִּין דָּעָר יְדִינְשִׁעָר. נָאָר דָּעָר שְׁרִיבְעָרְשִׁעָרָט טְאָלָאָנָט אַיִּין בעַרְגְּנָעָרָן
בְּיִגְּשְׁתָּאָנָנָן אָזְ אִים בְּשָׁלוּם דְּרוּכְגְּעָפְּרָט אַיְבָּעָר דֻּעָם אַפְּגָוְרָוָנָטָפָן וְשְׁוּרְנָאָלִיסָטָ
טִישָׁוֹן רְעַפְּאָרְטָאָוָשָׂ. דָּעָר דְּזּוּקָעָר תְּהָוָם הָאָט גְּעַלְוִירָעָט אַיִּיךְ יְעַדְן טְרִיטָט אָזְ שְׁרִיטָט,
וְוְאָרְעָם וְזִיךְ קָעָן מַעַן עַס זִיךְ אַיְינְהָאָלָטָן בְּיִ אַזְּ אַגְּלָעָנְגָהִיטָן אָזְ נִשְׁתַּחַט אַרְיִינְגָּזָן
דָּעָר "וּוְעָלָטָ" דְּרִירָקָטָט אָזְ פְּאָטָעְטִישָׂ דָּאָס, וְזֹאָס זִיךְ הָאָט פְּאָרְדִּינְטָט ? וְזִיךְ קָאָן מַעַן
עַס נִשְׁתַּחַט אַמְּלָאָטָאָ, אַיִּין אַזְּ אָפָּלָ, דֻּעָם נְוִיתָאָן דִּי עַלְנָטָפָן דִּי פֿאָרָפָלְגָטָעָט
אָזְ דָּעַרְבִּי טְאָקָעָטָמִיט — אַזְּ בְּיַסְלָמָרָ וְזִיךְ נְאָטְרִילְעָכָעָ — פֿינְגְּצָטָעָרָפָאָרְבָּן אָזְ
בְּיִלְדָּעָר ? מַעַן קָאָן זִיךְ אַבָּעָר לְיִיכְתָּפָאָרְשָׁטָעָלָ, אַזְּ גְּרָאָד דָּאָס וְוְאָלָט בעַרְגְּנָעָרָן
אַרְאָפְּגָעָפְּרָטָפָן שְׁרִיבְעָרְשִׁיןָן וְוְעָגָ אָזְ אִים פֿאָרְפִּירָטָפָן דָּעָר וְשְׁוּרְנָאָלִיסְטִישָׁעָר
בְּאָשְׁרִיְּבָוָנָגָ, וְזֹאָס הָגָם אַיִּרְ וְוְירָקָוָגָ אַיִּין אַבָּלְדִּיקָעָ אָזְ דָּעַרְקָטָעָ, אַיִּין זִיךְ אַבָּעָר
אַזְּוּרְזִידְוִיעָרְנָדִיקָ, אַזְּ זִיךְ בְּמִילָאָ אַוְיבָּנָאָוִיפָּיקָ.

ווען בערגנער האט גענומען שרייבן זיין ראמאן האט ער אין זין געהאט זיך אויסצוטענגן מיט אונדזער געמיינער, פאראדארבענער «וועלט». אבער ווי נאר ער האט גענומען שרייבן, האט ער תיכף זיין אורשפירינגעלצע טענדען פארגעסן און ער אייז פארכאפט גענומען דורך לבען פון זיינע העלאן. ער האט ווי דער אמתער פראווע-שרייבער גענומען נאכשפרין זיינער מעשיים, אונטערהערן זיינער געדאנקען, אונטערקוקן זיינער כארקטער-אייגנשאפטן כדי פון דעם אלעם א羅יס-צופילן זיינער מענטשלעבן גורל, וואס האט מיט פארשידענע וועגן געפרט בא-זונדעראע אינדיוידואמען צו איין בשותפודיק נאציאנאל אומגילד. און ווירקלעע: לייענענדיק דעם ראמאן, פארגעסן מיר אפט, אן מיר געפינען זיך אויף א טראגי-שער פלייט-שייף און אונדז דاكت זיך אויס. אן מיר זענען אין א שטעהל, אדער שטאטם, וו דער מחבר האט אויף א קפיצית-הדרדיין אונן קאנצטרארט א פאר-שידנארטיקן, פארשידנפארביבן מענטשן-מאטעריאל. דערביי איז דאס סאמע בעסטע אין בוך דאס, וואס דער מחבר טראקטרט טאקט נישט זיינע העלאן ווי א «מענטשן-מאטעריאל», נאר ווי אינדיוידולע מענטשן, וואס יעדער פון זייל בעט מיט זיין שטייגער-לעבן, יעדער מיט זיין פסיכון, מיט זיינע כארקטער-אייגנשאפטן. דער סאציאלער אפשטאם פון די העלאן שפילט נאטירלעע א גרויסע ראל אין די האנדולונגען און איבערלעבונגען פון די אלע מענטשן. דער מחבר פארגעסט אבער נישט אונדז צו וויאן די איבער-אשנדיקע מענטשלעבן פאר-ענדערלעכקייט אונטער די האמערקלעפֿ פון אויפטריסלענדיקע געשענישן.

בערגנער האט דעם פוח אויפצוווקלען א ברייטע לויוונט אויף וועלכער די געשענישן באוועגן זיך מיט און אינטערלעכער געוצמצמעסיקיט און אפילו ריטם. ער באהערשט די פעקייט צו באלייכטן דעם טונקעלן פסיכון מעכאנום פון מענטש, נישט מיט ווערטערדיין «פסיכאלאג'ום», נאר מיט מעשימדייק רעאקס-צייעס, וואס בילדן די לוייפנדיקע קיטט פון האנדולונגען און געשענישן אין דעם ווערך. אין זיין בוך אינו פאראן א געוויסע שפאנונג, וואס נאгалט צו דעם לייענע. אבער די שפאנונג ווערט אידיסגעדרפֿ נישט דורך דער אויסטערלישקייט פון די פאסירונגען, נאר דורך דעם ניגער, וואס די העלאן דערוואען צו זיך, דורך דער פאראינטערעס-רטקייט אין זיינער מענטשלעבן פיגולען גורל.

בערגנערס יידייש לשון — און לשון איז דאך דער הויפט-אינסטיטומענט פון קינסטלערישער צירה — איז אגעוואט מיט ייישן קאלאלרט. מיט היימישן ווילקלאנג און מיט אסאציאטיווער בילדערישקייט פון איינגעפונדעוועטן יידיישן שטייגער. חוץ דעם האט עס זיין אייגענע שריבערישע פארב און דערפינדריש-קייט. איז דעריבער באונדערס א שאָ, וואס דאס זעלבייקע לשון ווערט א מאַל אונטערגעשוענקט דורך דעם בריטין, גלאטיקן שטראם פון רעפארטערישן סטיל, באונדערס דאָרט, וו דער מחבר וויל זיך אפרעכענען מיט דער «וועלט» פאר אונדזער עולה.

אבער גראד און דעם דירעקטן אַרְזִיסְבָּרְעָנְגָעָן די דָּזֵיקָעָטָעָן טָעַנְדָּעָן וּוִירָקָט
דאָס גאנצע בוך ווי אַבְּשָׁוְלְדִּיקְוָנְגָס־אַקְטָט קָעָגָן דָּעֶר צְבִּיעָתְדִּיקָעָר וּוְעַלְתָּן. אָזָן
כָּאַטָּש אֹזַי — אַיְזָן דָּאָס נִישְׁטָט די וּכְּטִיקְסְּטָעָט מְעַלְתָּה פָּוּן בְּבָךְ. וּוּאָרָעָם די "וּוְעַלְתָּ"
הָעָרָט סִיְּדָזִי אַונְדוֹזָעָרָעָט בְּאַשְׁוְלְדִּיקְוָנְגָס־אַקְטָן, ווי מִיר אַלְיָין הָעָרָן דָּעָם אַיְגָעָנָעָם
רָבָּה. בְּעַרְגְּנָעָרָס רָאַמְּצָן "צְוִוִּישָׁן הַיְמָל אָן וּוּאָסָעָר" אַיְזָן פָּאָר אַונְדוֹזָעָרָעָט דָּעֶרֶת
מִיטָּה, ווּאָס עֶרֶת גִּיט אַונְדוֹזָעָר לִיטְעָרָאָטוֹר דָּאָס גְּרוֹיסָעָט דְּעַרְקָעָנְטָעָנְגָעָן פָּוּן פִּינְזָן
יִדְיָישָׁן לְעָבָן, יִדְיָישָׁן כָּאַרְאָקְטָעָר אָזָן יִדְיָישָׁן גּוֹלָן אַיְזָן די בְּאַדְיָינְגָעָן פָּוּן פִּינְזָן
אָזָן אָוּמְקָומָה. דָּעָרָמִית וּוּעָרָט בְּעַרְגְּנָעָרָס בְּבָךְ אַקְנִין פָּאָר דָּעֶר יִדְיָישָׁר לִיטְעָרָאָטוֹר.

1951

"אַ שְׂטָאָט אַיְן פּוַיְלָן"

"אַ שְׂטָאָט אַיְן פּוַיְלָן" אַיְזָן נִישְׁטָט קִיְּן מְצָבָה אֹוְיפָּעָט דָּעָם פָּאַרְשָׁנִיטָעָנָעָם אָזָן
פָּאַרְשָׁוּנוֹנְדָּעָנָעָם יִדְיָישָׁלְעָבָן. עַס אַיְזָן אַסְּסָמְעָר וּוּדָאָס. דָּעָם מְצָבָה־שְׁטִיְּן דָּאָרָף
מַעַן אָזָן בְּאוֹוָאָרָעָנִישָׁן טְרוּיָעָן, אָזָן פָּה נִטְמָן דָּעֶר אִישׁ תָּמָם וּוְישָׁר. בְּעַרְגְּנָעָר, אָבָּעָר,
פָּאַרְלָאָגָנָט נִישְׁטָט פָּאָר זִין "שְׂטָאָט" קִיְּן קְרָעָדִיט־צּוֹטָרוֹי, קִיְּן קְדִישָׁ־סְעֻנְתִּיםְעַנְתָּן.
וּוּדָאָס קִינְסְטָלְעָרָר רְוֹפָּט עֶרֶת אַרְוִיסָּא אַונְדוֹזָעָרָעָט, דָוָרָךְ דָּעָם אֹוְיפָּעָט
גַּעֲלָעַבְּטָן בְּילָד. נִישְׁטָט עֶרֶת אַיְבָּרְצִיגְּט, נִאָר — דָאָס וּוּדְעָרְגָּשָׁאָפְּעָנָעָלְעָבָן לְעָבָן.
אַונְדוֹזָעָר גְּלוּיָבָן, בְּעַנְקָשָׁאָפָּט אָזָן בְּאוֹוָנוֹנְדָּרָוָנָגָן קָוָמָת נִישְׁטָט. וּוּדָאָס אַוִּיסְדָּרוֹק פָּוּן
פְּרִיאַיְעָן גּוֹטָן וּוְילָן, נִאָר וּוּדָאָס פּוּעָלָיְזָאָס פָּוּן דָּעֶר קִינְסְטָלְעָרְשָׁעָר בְּאוֹוָרְקְטִיקִיִּט.
בְּעַרְגְּנָעָר אִידְעָאַלְיִזְּרָט נִישְׁטָט אָזָן אִידְיִזְּרָט נִישְׁטָט. עֶרֶת אָפְּעָלִירָט נִישְׁטָט צָו
אַונְדוֹזָעָר גַּעֲפִיל מִיטָּה דָעֶר "אַלְמָלָא"-שְׁטִימָוָנָה, מִיטָּה דָעֶר יוּפּוּרְלִיכִיםָּט. עֶרֶת מָאָבִילִיָּה
צִירָט אָזָן אַקְטִיוֹזִיְּרָט אַונְדוֹזָעָר אַינְטָעָרָעָט אָזָן גַּעַשְׁפָּאַנְטָקִילִיט דָעָרְמִיט, ווּאָס עֶרֶת
צִיטָט אַונְדוֹזָעָר אַרְיָין אַיְן זָאָד פָּוּן זִין וּוּדְעָרְגָּשָׁאָפְּעָנָעָלְעָבָן.

כָּאַטָּש דָעֶר טְרָאָגִישָׁעָר חָוְרָבְּנִיגְּרָוִיל גַּעֲפִינְט זִיךְ נָאָךְ וּוְיִיט, וּוְיִיט מְחוֹזָן די
טָאוּוֹלָעָן פָּוּן דָעָם דָזְיָיקָן בְּבָךְ, כָּאַטָּש דָעְרוֹוִיל גִּיטָט פָּאָר אַונְדוֹזָעָר אֹוְיפָּעָט, דָוָרָךְ דָעָם
שְׁרִיְּבָעָרָס וּוְיִזְעָע, דִּי גָּאנְצָע פִּילְפָּאָרְבִּיְּקִיִּיט אָזָן פּוּלְבָּלוּטִיקִיִּיט פָּוּן אַיְדִּישָׁ לְעָבָן
אָזָן דִּי שְׁטָעָט פָּוּן פּוַיְלָן, זְעַנְעַן פָּאָרָאָן מְאַמְּנָעָטָן וּוּעָן מְעַן דָעְרָפִילָט גָּאנְצָע בּוּלָט
דאָס אַבְּלָדִיקָעָט גַּעֲמִיט פָּוּן שְׁרִיְּבָעָר, ווּאָס האָט זִיךְ פָּאָרְנוּמָעָן מְחִיה צָו זִין אַ
פָּאַקְטִישָׁן מְתָה.

אָזָן דָעְרִיבָּעָר דָעְרָפִילָן מִיר נָאָכָן פָּאַרְעָנְדִּיקָן לִיְיָעָנָעָן דָאָס בְּבָךְ, אָזָן דָאָס אַיְזָן :
— אַלְעָבָן גְּעוּזָן דָוָרָךְ דָעֶר פְּרִיזְמָעָט פָּוּן טּוּוִיט.

— ידישע איינגעזענסקייט — אינעם אספוקט פון חורבן,
און סי דאס בוך און סי דאס לעבן איינעם בוך ווערט אונדו דאפלט טייר,
דאפלט היימיש, אייגן און נאענט.

דאס מין איבערדערכיזילן דעם «אמאל איז געווען», אפילו מיט פאָרישידענע
נייע אַריינבליקן אין די באָזונדערכ ווינקלען פון «אמאל», אַפְּילו מיט פֿסִיכָּלָגִישׁ
אַרְיִינְגְּרִיבְּלָעְנִישֶׁן אין דעם מענטשְׂמַחוֹת פון «אמאל» ווערט בשום-אָופֵן נאָר נישט
קיין אַמְּתָע פֿאָרְאִיבְּיִקְּוָנָג פון דעם אַוּוּקְּגָעְגָּגְנָעָם, מען מען עס טויזנט
אָנוּרְוָפֵן מצבָה, אָדָעָר דאָקְומָעָט. אַמְּתָע פֿאָרְאִיבְּיִקְּוָנָג הַיִּבְּט זִיךְ אָן דָאָרט, ווּ
דעם שְׁרִיבְּעָר גַּעֲלִינְגָּט וּוּדָעְרָצְוָשָׁאָפָן דאס אַוּוּקְּגָעְגָּגְנָעָם אַיז פֿאָרָעָם,
וּאָס גִּיט פֿאָר אָונְדוֹ אַוְיף לעבעדיק אָן עַכְתָּ, ווּ אָן אַיצְטְּקִיטִים.

אין קונסט אַיז נישטָא קיין פֿאָרְאִיגְּנָעָהִיט. יעדעס לעבן אָין דער קונסט
תְּמִיד קָעְגָּנוֹאָרְטִיק.

דאס לעבן אָין דער קונסט דאָרָף נישט קיין קָאָמְעָנְטָאָרָן, קיין אויסטִיטְשָׁוְנְגָּעָן
און אויפְּקָלְעָוְנוֹגָעָן. דאס קָוְנְסְּטוּוּרָק דָּעְרָקְלָעָרָט זִיךְ אַלְיִין. דאס אויסטִיטְשָׁוְנְגָּעָן
און אוּמְגָעְוָיְנְלָעְכָּסְטָע ווערט פֿאָרְשְׁטָעְנְדָלְעָך אָן אוּבָּאַפְּילו נישט — אַיז אוּיך
אוּ בְּיִזְוּ. קָוְנְסְּטוּר ווערט נישט גַּעֲמָסְטָן מִיט פֿאָרְשְׁטָעְנְדָלְעָכְקִיט. אַיר מָאָס אַיז די
קרָאָפְּט צּוּ וּוּעָרָן נאָעָנטָם. נאָעָנטָם אָן איִיגְּנָג, ווּ דאס לעַבָּן, וּאָס אַיז בְּכָל-אָפָן נישט
תְּמִיד פֿאָרְשְׁטָעְנְדָלְעָך.

מען מעג דעריבער ווי גוט רעפְּערִירְן גַּעַשְׁעָנְנִישְׁן, סְבִּיבָה, פֿסִיכִישׁעָ קְלִימָאָטָן
און לִיְדְּנָשָׁאָפָטָן, האָט מען נאָך דערמִיט נישט דערגְּרִיכִיט די אַמְּתָע מְדָרְגָה פון
קִינְסְּטוּרְלָעְרִישָׁע שָׁאָפָונָג. די מְדָרְגָה פון קָוְנְסְּטוּרְשָׁאָפָונָג דערגְּרִיכִיט מען דָּעְמָאָלָט
ווען די אַלְעָ מָאָמְעָנָטָן גִּיעָן פֿאָר אָונְדוֹ אַוְיף מִיט זִיעָר אַיְגָעָנָר דִּיבָּאָמִיק אָן
הַיִּבְּן אָן ווּירְקָן מִיט דער אַילְזָעָיָן לעַבָּן.

בערגנערס מְעָלָה (איִינְגְּנָעָלָעָך — נישט קיין מְעָלָה, נאָר די נָאָטְרִילְעָכְסָטָע אַיְגָנָג
שָׁאָפָט פון קִינְסְּטוּרְלָעָר) אָיז דאס, וּאָס עַר רַעַפְּערִירְט קיין מָאָל נישט זִיךְ זִיךְ טֻמְעָ,
נאָר מָאָלָט אָן שְׁילְדָעָרָט זִי מִיט אַיר גָּאנְצָן אַטְמָאָסְפָּרִירְישָׁן אָרוּם. דערמִיט לעַבָּט

ער אוּיך, שָׁאָפָט צְרוּדִיק אָן שָׁאָפָט אַיבָּעָר דאס גַּעַזְעָזָעָן לעַבָּן.
און אַפְּשָׁר נאָך מְעָר : ווּילְיָל דאס יִדְּישָׁע לעַבָּן אַיז טְרָאָץ דעם חַוְּרָבָן נישט
אוּסְגָּעָלְאָשָׁן גַּעַזְעָרָן אָן וועָר עַס גַּלְיִיבָּט אַין המשָׁך וועָט דעם גַּעַזְעָנָעָם «אמָלָלָה»
דערקענוּן אַיז די נִיעָז בְּאַדְיְגָוָנוּן פון אָונְדוֹעָר קָעְגָּנוֹאָרט. אוּיך די קוּמְעָנְדִּיקָע
דוֹרוֹת וועָלָן קָאָגָעָן דערין אָפָוָן זִיעָר אַיבְּרָגְּעָנוּמָעָן גּוֹרְלִיְּרוּשָׁה, וועָן זִיךְ זִיךְ
פון דער שְׁטִיגְגָּרִישָׁעָר רָאָם אוּסְטִישִׁילָן דאס תּוֹכִיקְסָטָע פֿאָר דָעַם יִדְּיִישָׁן כָּאָרָאָקָע
טָעָר אָן יִדְּיִישָׁר פֿסִיכִיק.

בערגנערס «אַשְׁטָאָט אָין פּוֹלִין» אַיז נישט קיין קָאָלְטָעָר קְבָּרִ-שְׁטִיִּין, סְאָיוּ
דער כְּסֶדֶרֶדֶיקָעָר שְׁפִּיגָּלָלָן אָונְדוֹעָר קִינְסְּטוּרְלָעְרִישָׁעָר פָּאָלְקָס-דָּעְרָקְעַנְטָעָנִישָׁ.

וּאָס זַעַן מִיר, וּאָס וּלְעָן די קוּמְעָנְדִּיקָע דוֹרוֹת זַעַן אָין דָעַם דָאָזְקָן שְׁפִּיגָּל ?

מיר זענען דאס גורייסע געמעל פון יידישן לעבן אין אין אויסערגעווינגלען אינטערעסאנטער צייט — בעה — פון אין זיט — האט זיך נאך איינגעheit די פולע טראדיציאנעל פארעם פון איינגעזענען שטייגער, און — פון דער צוויי טער זיט — האבן די ניע פאלטישע, סאציאלע און נאציאנאלע זיך שוין אריינגערטין אין דעם דאזוקן לעבן אין אנגעהויבן ווירקן אויף דער קאראקטער פארמיינונג פון יונגן דור.

דרײַ דורות טרעפֿן זיך צוֹאָמָעָן אין דעם דאזוקן קָאַלְיָדָאַסְקָאָפִּישׂן ווּלְטָל. דריינ דורות יידן וואָס די אויסערעלען ווּלְטָל פון זיַּעַרְעָן פָּאָרָאַינְטָרָעָסְרָוָגָעָן, טוּנְגָּעָן אָוָן שְׁטוּבָּוּנְגָּעָן וְעַבְּנָן קָעְגָּזָעָלָעָד, וְויַעֲרָעָן פָּאָרָאַינְטָרָעָסְרָוָגָעָן, ר' לִיבָּוּשׂ ר' חִימָלֵס, זִינְעָן זִין, זִינְעָן אַיְנִיקָּלָעָד — די הוּיֶּפְּטָגָשְׁתָּאָלָטָן, וואָס באָפָּעָלְקָעָרְן די יִדְיָשׁ שְׁטוּטָלְדִּיקָּעָן מְלוֹכָה — שְׁטוּלָן מִיטָּזָּקָּעָן פָּאָרָאַבָּיָן, גָּאָרָן וּכְיִתְקָן עַטָּאָפָּן דַּעַר אַנְטוּקְלָוְגָּסְגָּשְׁיכָּטָעָן פָּוּן יִדְיָשׁ לְעַבְּנָן פָּאָרָן חָוָרְבָּן. לִמְרָאַת־עַיִן דַּאֲכָת זִיךְּ אָוּסָן, אָוּ דַּעַם דַּאֲזָוקָן עַטָּאָפָּן אָיוּן שָׁוִין לְאָמָג צְרוּיקָן דּוּרְכָּגָעָן אָגָּעָן, אָוּ דַּעַר אַמְּתָּה, וְועָר עַס הָאָט גַּעֲקָעָנָט דַּאֲס יִדְיָשׁ לְעַבְּנָן אָזָן פּוּילָּה, וְוַיִּסְטָן, אָוּ דַּאֲס דַּאֲזָוקָן לְעַבְּנָן אָזָן בֵּין דַּעַם גַּעֲקָעָנָט נָאָךְ אַלְץ פּוֹל גַּעַוְעָן מִיטָּדָע וּדְעַרְשְׁפָרְעָלְקָעְקִיטָּן פָּוּן די דְּרִיְּנָדָרָה. עָס אָזָן נָאָךְ אַלְץ אַנְגָּעָנָגָעָן דַּעַר גַּעַרְאָנְגָּל צְוִישָׁן טָاطָע אָזָן זָוָן, צְוִישָׁן «אַלְטָן» אָן «נַיִּיָּה». די רְעוּאַלְצִיעָן, וואָס האָט זִיךְּ אַנְגָּעָהוִיבָן אָוּ דַּעַר הַשְּׁפָּלה־צִיִּיטָן, האָט נָאָךְ אַלְץ גַּעַדְוִיעָרָט אָוּן מַעַד האָט דּוּרְוּיְילָן נִישְׁתְּ גַּעַקְאָנְטָן באַשְׁטִימָעָן וְועָר עָס אָזָן דַּעַר «זַיְגָעָרָה».

אָגָּרְאָנְגָּל צְוִישָׁן די דָּוָרוֹת גִּיטָּה אָוּזָן בְּעַרְגְּנָעָרָס «שְׁטָאָטָן». סָאָזָן אָבָּעָר בְּפִירְוּשׁ גּוֹטָן, וואָס דַּעַר שְׁרִיבְּבָּרָה האָט דַּעַם גַּעַרְאָנְגָּל נִישְׁתְּ דְּרָאַמְּאַטְּזִירָט, אָוּן זִיךְּ נִשְׁתְּ גַּעַשְׁטָעָלָט אוּקיִין שָׁוָם צְדָן : אַיְנָעָם אַסְפָּעָקָט פָּוּן טָוִיט אָוּן חָוָרְבָּן זְעַנְעָן אַלְעָן צְדָדִים גַּעַרְעָכָט אָוּן אַלְעָן לְעַבְּנָס זְעַנְעָן הַיְלִיקָן. אַיְנָעָם שְׁיִינָן פָּוּן דַּעַר גַּרְוִיסָּעָר קָאַטָּאַסְטָרָאָפָּעָן וְעַזְוָן מִיר, נִשְׁתְּ בְּלִיּוֹן זִיְּעָרָבָּה שְׁוֹתְּפָהָדִיקָן יִדְיָשָׁן גּוֹרָלָן, נָאָר אַוִּיךְ די שְׁוֹתְּפָהָדִיקָן יִדְיָשָׁן שְׁטוּבָּוּנָגָן צָוָם הַעֲכָרָן אַרְוִיפְּשָׁטִיגָּן פָּוּן מַעַנְטָשָׁלָעָן מִין, וואָס אָזָן גַּעַקְוּמָעָן צָוָם אוּסְדָּרָוק אָוּן פָּאַרְשִׁידָעָנָעָן יִדְיָשָׁן לְעַבְּנָסָן פָּאַרְמָעָן.

פָּמָעַט דַּאֲס עַרְשָׁטָע מָאֵל אָזָן אָנוֹדוֹעָר לִיטְעָרָטָוָה, שְׁילְדָעָרָט בְּעַרְגְּנָעָרָדָעָם יְוָנָגָן דָּוָר מִיט אָזָא עַכְטָקִיָּט אָוּן נָאַטְּרָלְעָכָר לְעַבְּדִיקִיָּט. אָנוֹדוֹעָר שְׁרִיבְּבָּרָס זְעַנְעָן תְּמִיד נִכְשָׁל גּוֹוֹאָרָן וְעַזְוָן עָס האָט זִיךְּ גַּעַהְגָּדָלָט אָזָן שְׁילְדָעָרָן די יִדְיָשָׁע יְוָגָנָט אָזָן פּוּילָּן. אָמָת, די יִדְיָשָׁע יְוָגָנָט האָט נָאָךְ נִשְׁתְּ פָּאַרְמָאָגָט די אַפְּגָעָשְׁטָאָר בְּעַנְעָן אַוִּיסְגָּעָרִיסְטָאַלְזִירָטָעָן פָּאַרְמָעָן וְויַיְדָאָס האָט גַּעַהְגָּדָלָט דַּעַר אַלְטָעָר, אַיְנָעָן פּוֹנְדָעְוּעָטָעָר, שְׁטִיגְעָרִישָׁ-אַנְגָּעָזְעִיטִיקָטָעָר דָּוָר. יְוָגָנָט אָזָן נָאָךְ גּוֹוֹעָן אַפְּרָעָיָה מַאְנָעָנָט זִיךְּ בִּיטְנָדְקָעָסָבָּאָנָגָן. אִירָעָ פָּאַרְעָמְלָעָכָעָס סִימָנִים הַאָבָן זִיךְּ נָאָךְ נִשְׁתְּ אַפְּגָעָלָט, נִשְׁתְּ אַוִּיסְגָּעָלָאָרָט. בֵּי בְּעַרְגְּנָעָרָן האָט דַּעַר יְוָנָגָעָר דָּוָר שָׁוִין אוּפְּרָיָה זִיךְּ אַרְוִיפְּגָעָצְיָהָגָן פְּלִישָׁה אָזָן הוּאָט. דַּעַר יְוָנָגָעָר דָּוָר דָּעַרְשִׁינְגָּטָה שָׁוִין נִשְׁתְּ מַעַרָּה,

וואָ אַ פֿאָרְנוּפֶלְטָעָר אִידְעָן-טְרָעָגָר. זִינְעַ אִידְעָן הָאָבָן שְׁוִין בָּאוֹיִן אַיסְצָ'זָר
פֿוּרְעָמָעָן כָּאָרָקְטָעָרָן אָוָן דֵי כָּאָרָקְטָעָרָן הָאָבָן שְׁוִין בָּאוֹיִן צְרוּקָץ וּוּרְקָן
אוּףָ דֵי אִידְעָן.

דאָס סָאמָע וַיַּכְתִּיקְסְּטוּ — דֵי רַעֲסְטוֹאָרָאַצְּיָע פֿוּן יִדְישָׁן לְעָבָן — הָאָט דָעָר
שְׁרִיְבָּעָר דּוֹרְכְגַעְפִּירְט מִיטָּ אַיבְּעָרְצִיְגְּנְדִּיקְעָר קְרָאְפָט. עַס אַיז אַומְמַעְגְּלָעָךְ אַוִּיסְ-
צְרוּעָכְעָנָעָן אַלְעָ גַעַשְׂטָאַלְטָן, וּוָאָס דְעָרָ קִינְסְטָלְעָר הָאָט אַרְוִיסְגַעְבָּרָאַכְט. מַעַז מַזָּו
אָבָעָר בָּאַטְאָנָעָן אָז אַחְזָז דָעָם, וּוָאָס יַעַדְעַ גַעַשְׂטָאַלְטָ פָאָר זִיךְ אַיז אַלְעָ
וּוְעָלָט מִיטָּ אַפְּסִיכִישָׁ-קְאַמְּפִילְצִירְטָן, אַדְעָר אַיְנְפָאָכָן מַעְכָּנָיָום, אַיז זַי גַּלְיִיכִ-
צִיְיטִיק דֵי פֿאָרְגָּעַשְׂטָאַלְטָ פֿוּן גַּרְוּפָעָס אָוָן שִיכְטָן, וּוָאָס הָאָבָן פֿאָרְפּוֹלְטָ דֵי יִדְישָׁע
שְׁטָעָט אַיז פּוּילָן.

פָאָר אַונְדוּעָרָע אַוְיגָן קְוָמָט פָאָר אַלְקָן. וּוָאָס אַיז כָּאָרָקְטָעָרִיסְטִישׁ פָאָרָן לְעָבָן
אַיז אַזָּא שְׁטָאָט אַיז אַזָּא צִיְיט: אַנְהִיְבָנְדִיק פֿוּן טְגַלְעָבָע שְׁטִיְגָעְרְ-בְּילְדָעָר, וּאַכְּיִקָּעָ
פָאָסְיְרְוָנְגָעָן, וּוָאָס גַּיְעַן נִשְׁתָּאָרְיוֹסְ פֿוּן שְׁטָעְטָלְגָדָר, בֵּין צַו גַעַשְׂעָנִישָׁן פֿוּן אָז
אַלְגָעְמִינִיעָם לְאַגְּדָ-בְּאַדִּיָּט אָז גַעַשְׂכְּטָלְעָן מַאְטְשָׁתָאָב. נַאֲטִירְלָעָךְ זְעַנְעָן נִשְׁתָּאָ
אַלְעָ גַעַשְׂטָאַלְטָן אָז גַעַשְׂעָנִישָׁן גַעַגְבָּן מִיטָּ דְעָרָ גַלְיִיכְעָר מַאְסָ קִינְסְטָלְעָ
רִישְׁעָר דּוּלְיִעְפְּקִיטָן. אָבָעָר דֵי דָאַזְיָקָע נִשְׁתָּאָרְגִּילְגִּילְגִּעְנָן,
גַעַמִּיטָן דָוָרָךְ דֵי גַרְעַסְטָע מִיסְטָרָס, וּוּן זַי פֿאָרְנוּמָעָן זִיךְ צַו בָּאַלְעָבָן אַזָּא
בְּרִיטְ-לְיִוּנְטִיקָע פְּלָאָךְ.

דאָס אַינְטָעָרָעָסְאַנְטָסָע אַין בְּעַרְגְּנָעָרָס בּוֹךְ אַיז אַן סְפָק זַיְן גַּרְוִיסָע גָּאַלְעִירָע
טִיפָּן אָז גַעַשְׂטָאַלְטָן: רֵ' לִיבְשָׁוּ רֵ' חִימְלָס, "דָעָר טִיטְשִׁבְעָר" — אַיְטְשָׁעָלָע רָאָבָס,
דֵי "אַזְוּעָלָף שְׁבָטִים", זַיְעָרָע קִינְדָעָר — דָעָר דָוָר פֿוּן רַעְוָאַלְזִיכְעָז, רֵ' עַזְרָיאָל
מַעְרְזָעָל, דֵי האַלְבָ-אַסְמִילְרָטָע פְנִי פֿוּן שְׁטָאָט, דֵי פֿרָאַפְעָסְ-אַגְּנָעָלָע אַיְנְטָלְגְּעָנָן,
דָעָר טָאַנְזִילְעָרָעָר מַאְקָסָל, דָעָר רַעְוָאַלְזִיכְיָאַגְּנָעָרָר בְּעַקְעָר, דָעָר שְׁעָרָר, דֵי חַבָּה
קְלִיְיָנוֹזָאָר, דָעָר דֵר אַדְאָמָסָקִי אָז גַאָךְ אָזָן נָאָךְ. מַעַן וְאַלְטָז זַי אַלְעָ גַעַדְאָרָפָט
בָּאוֹנְדָעָר אַגְּנָאַלְיָזִירָן אָזָן כָּאָרָקְטָעָרָיוֹרִין פְדִי צַו זַיְן זַי וְאַזְיָן אַוְיסָ אָזָן
הַיְיָבָן אָזָן אַונְדוּעָרָמָיוֹן דָוָרָךְ זַיְעָרָעָהָנְדָלְגְּנוֹגָעָן, בָּאוֹעוֹגְנוֹגָעָן, פֿסְיכִישָׁע
רַעְקְצִיעָס אָזָן מַעְשִׁים פֿוּן כָּאָרָקְטָעָרְ-זְעַלְבְּשָׁטְעָנְדִּיקִיטִים.

סְאַיז אָבָעָר אַומְמַעְגְּלָעָךְ אַין בְּעַרְגְּנָעָרָס דָאָמָעָן זַיְן אַפְּצָוְשְׁטָעָלָן בְּפְרָטִות
אוּףָ אַלְעָ. דָעְרִיבָעָר וּוּטָן נָאָר אַוְיסְקָוְמָעָן צַו זְאָגָן עַטְלָעָכְעָז וּוּרְטָעָר וּוּגָן אַיז
גַעַשְׂטָאַלְטָן, וּוָאָס טְיִילָט זַיְךְ אַוְיסָ מִיטָּ אַיר כָּאָרָקְטָעָרְ-אַיְגָנָאָרָט פֿוּן דָעָר גַּאנְצָעָר
סְבִיבָה.

מִיר מִינְעָן רֵ' עַזְרָיאָל מַעְרְזָעָלָס טָאַכְטָעָר עַטָּל.
מִיטָּ וּוָאָס טְיִילָט זַיְךְ עַטָּל אַוְיסָ פֿוּן דָעָר גַּאנְצָעָר סְבִיבָה, וּוָאָס וּוּרְטָעָר דָוָרָ
בְּעַרְגְּנָעָרָן אַזָּוִי קְעַרְנְדָעָרָט? דֵי גַרְעַסְטָע טְיִיל פֿוּן זִינְעַע הַעַלְדָן גַּעהָרָן
טְרָאָץ זַיְעָרָע כָּאָרָקְטָעָר אָזָן אַידְעָן-אַונְטָעָרְשִׁידָן צַו אַיז מַילְעָיָה, צַו אַיז סְפָעָרָע,
פְמַעַט אַלְעָ הַעַלְדָן פֿוּן זַיְן בּוֹךְ, אַפְיָלוּ דֵי עַקְסְטְרֻעְמְסָטָע רַעְוָאַלְזִיכְיָאַגְּנָעָר, זְעַנְעָן

דאך געלביבן אין זיער תוך יידיש. די אינציגען וואס איז זוית אוזעך פון דער יידישער גיסט-ספערע, פון יידישער מענטאליטען אין גראד זי — די טאכטער פון יהודיסקן אונגארישן ייִד. אפילו איר שייכות צו דער חלוצישער באועונגונג מאקט זי נישט גענטער צו דער יידישער גיסטן און אינטערעס-סביבה. אין איר איז שוויער אפזוווכן דאס פצעציפישע, וואס איז כראקטעריסטי פאר דעם יידישן קאלעקטיו. זי לעבט אויסשילילדען איז איר אייגענער וועלט פון אינדיידאלאיסט טישן געפיל. אובי די צוואמעגענטויסן פון דעם יונגן דור מיט די טאטעס און זיידעם האט אין זיך אן אנגעלדענע דראמאטיק, איז איר צוואמעגענטויס מיט דער ארומיקער וועלט פול מיט טראגיק. עטל איז א טראגיישע פיגור. זי פארמאנט מער נישט די עטישע העמונגען, וואס דער פריערדיקער דור יידישע פרויין. איר לעבן איז אן א גאט און אן אן אידעאלא. זי באועגט זיך ארום אירע נישט אויס געלעבעט געפיל, ארום די עראטישע דראמעלענישן, וועלכע ברעכן טיל מאל אויס איז אויגעפאלקערטער ליאדנסאפטן און ווערן גאנץ גיך איינגעלאשן, און לאון איבער נאך זיך א פסדרדיקע נישט-געשטילטקייט. אין דער קאמפליצ'יזטעריט פון איר כראקטער וואקסט זי אויס מיט א קאָפּ העכער פון דער גאנצער סביבה. זי איז אליאין פאָר זיך א פראַבלעム — אַ פְּסִיכָּאָןְאַלְּיטִישָׁ פְּרַאַבְּלָעָם, אַ פְּרַאַבְּלָעָם פון פָּאַרְדְּרָעָנְגָּטָעָ פְּרוֹיִצְׁעָ לְיאַדְנָאַפְּטָן אַוְיָפְּן פָּאַן פָּוּן יִדִּישָׁ שְׂטָעָטָלָה האט חמיד גערײַצְׁעָ די שְׂרִיְבָּרָס וּוּלְכָעָה אַבָּן גְּעוֹכוֹתָה די אֶזְוִי גַּעֲרֻופְּעָנָעָ אַיְרָאָפְּעִישְׁקִיטָה אַיְן אַוְנְדוּזָרָרָ לִיטְעָרָאָטוֹרָ, דֵּה דָּעַם מַעֲנָשָׁ אַוִּיסָּעָרָ, אַדְעָרָ אַיבָּעָר די רָאָם פָּוּן זַיִן פָּאָלְקָס-אַנְגָּהָעָרִיקִיטָה.

אויך עטל געהרט צו די געשטאלטן וואס איר פראַבלעם קאן באַציינט ווערן זי אַלְגָּעָמִין-מענטאלישלעכער, אַיְגָּנְטִימְלָעָד פָּאָר דָּעַר גָּאנְצָעָר סְבִּיבָה. אַיְן אַונְדוּזָרָר צִיְּטָ בְּכָלְלָה. אַיְן דָּאָךְ דָּאָקְטָ זַיִּיךְ מִיר אַיְזָ אַפְּילָו די דָזְיִיקָעָ נִישְׁטַ יִדִּישָׁ" גַּעַשְׁטָאַלְטָ כְּרָאַקְטָעָרִיסְטִישָׁ פָּאָר אַ הִיפְשָׁעָ צָאָלָ יִדִּישָׁ פְּרוּיָעָן אַיְן פּוַיְלָן אַיְן דָּעַר פָּאָר חָוְרָבְּ-תָקוֹפָה. דָוָקָא דָוָרָךְ עַטְלָעָן בְּרַעֲנָגָט אַונְדוּזָרָ דָעַר שְׂרִיְבָּרָדָיְ פָּאַרְגָּעָשְׁטָאַלְטָ פָּוּן אַ טִּיפָּ פְּרוּיָעָן, אַיְן דָוָקָא פָּוּן חָסִידִישָׁ הַיְמָעָן, וואס אַבָּן דָוְרָכָעָמָכָט אַיְן אַנְדָּרָעָ אַנְטוּוּיקָלוֹנוֹגָוּ זַיִּיךְ מַעֲנָעָר. די דָזְיִיקָעָ אַנְטוּוּיקָלוֹנָגָה האט זַיִּיךְ אַוּוּקָעָגָפְּרִיטָן פָּוּן פָּאָלָק אַיְן עַרְגָּעָץ נִישְׁטָ דָעְרִיפָּרְטָ. זַיִּיךְ טְרָאָגִיקָעָ נַעַמְתָּ זַיִּיךְ טָאָקָעָ דָעְרָפָּוּן וואס זַיִּיךְ זַעַנְעָן גַּעַלְבִּיבָּן הַעֲגָעָן, אַוִּיסְגָּעָזְלָיָעָ לִיְדִיקָּטָעָ, וּוְילְנָאָזָעָ, אַפְּרִיזָּנָעָ, צְוִיָּשָׁן הַיְמָלָאָן עָרָדָה. די אַנְטִיסְעָמִיטִישָׁ כּוּוֹאָלִיעָ האט זַיִּיךְ אַרְיִינְגָּשְׁוּעָנָקָט אַיְן דָעַם יִדִּישָׁ טִיךְ, אַבָּרָ אַוִּיךְ דָאַ זַעַנְעָן זַיִּיךְ גַּעַלְבִּיבָּן טְרָאָגִיקָשָׁ פְּרָעָמָה, טְרָאָגִיקָשָׁ אַלְיָיָן, אַן וּוְיָלָן מִתְצָוִגָּיָן אַיְן אַן פָּוּחָ זַיִּיךְ קָעָגָנָה.

בערגנער איז אַ רְעָאַלִיסָטָה. הָגָם אַיְן זַיִּינָעָ מַעְטָאַפָּאָרָן בְּאַנוֹצָט עָרָ זַיִּיךְ אַפְּטָ מִיט דָעַם אַיְמָרָעָס-אַנְיִיסְטִישָׁ אַיְמָאָשָׁ (דֵי קִי... לְוִיְּפָן אַיְנָגָעָטָוָנָקָעָן אַיְן רְוִיָּתָן לְעָכָן שְׁטוּבָה, וּזַי זַיִּיךְ וּוְאָלָטָן גַּעַשְׁוּוֹמָעָן אַיְן אַ שְׁטוּבִּיָּקָן זַוְנִיקָן טִיךְ"). בְּכָלַ האט

בערגנער זיך ליב צו באונזן מיט דעם פֿאָרְגַּלִּיך. זיין אופֵן צו דערקענען איז גע-
שטייצט אויף אָ דורךדרינגעַלעכער אַנְגַּלְאָגִיעַ מיט שְׁכְּנוֹתְּדִּיקָע — אֲבָעֶר אָפֶט מָאָל
אויך סְתִּירְוָתְּדִּיקָע — דָּעַרְשְׁיְנוּגָעָן אָן קָעְגָּנְשְׁטָאָנדָן. אַין דָּעַר דָּזְיְקָעָר אַנְגַּלְאָגִיעַ
אַנְטְּפָלָעָקָט זיך אַ צְוִיְּתָעַ אִיגְּנְשָׁאָפָט פֿוֹן יִינְן טַאָלָאנְט — דִּי שָׁאָרְפָּעַ אַבְּסְעָרוֹוָאַ
צְיַע. זיך זָמָלָט אִין אַיִּין קִינְסְטָלָעָרִישָׂן זְפָרָוָן, פֿאָרָן וִיטִּיקָן אָוִיגָּ נִישְׁתָּבָאָמְרָקָט
נִיאָאנְסָן, אָן בַּיְּ דָעַר נִיטְיִקָּעָר שְׁעַפְּרִישָׂעַר גַּעַלְעָגְנָהִיט קָומָעָן זיך אַלְיָין אִין
בַּילְד, וַיְּ אַ שְׁטָרִיךְ, וַיְּ אָמָּאָכָט לְעַבְּדִיךְ אָן קִינְסְטָלָעָרִישָׂן-אַוְיטְעָנְטִישָׂן דָּס גַּאנְצָע
גַּעַמְעָל. דָעַר אָוְפָן וַיְּ אָוְויִי בַּעֲרָגְנָעָר שְׁילְדָעָרט, מָאָלָט אָן דָּעַצְיִילָט אִין אָסָאַ
צִיאָטְיוּוּעָר. עַס וּוַיְּקָלָט זיך אַוְרַף אַ פְּאָדָעָם, דָעַר פְּאָדָעָם וּוְעַרְטָפְּלָזְעָם פֿאָרַּ
טְשְׁעַפְּעָט דָוְרָךְ אַ צְוִיְּתָן, דָעַר צְוִיְּתָעָר דָוְרָךְ אַ דָּרִיטָן אָן מִיר קָוָקוָן זיך
אָרוּם הַאָבָן מִיר שְׁוִין פָּאָר זיך, זָעָנָעָן מִיר שְׁוִין אַלְיָין אַרְיָין, אִין דָעַם גַּאנְצָע
גַּעַוּעָב, אִין דָעַם וּוְידְעָרְגָּשְׁאָפְּעָנָעָם לְעַבְּן. מַעַן מוֹזָגָן, אָן מִיט אָן אַנְדָּעָרָן
קִינְסְטָלָעָרִישָׂן מַעְטָאָד וּוְאָלָט בַּעֲרָגְנָעָר נִישְׁתָּגְּלָנָגָעָן אַוְיפְּצָוְלָעָבָן אָזָא בְּרִיטִּ
פֿאָרְמָאָסָטָן, אָזָא פְּלָל-גַּעַשְׁתָּאָלָטִיק בַּילְד וַיְּ דָס יִדְיִישָׂעַ לְעַבְּן אַין דָעַר שְׁטָاطָט
אִין פּוַיְּלָן. פֿוֹן דָעַר צְוִיְּתָעָר זִית דָאָרָף מַעַן אַבְּעָרָרְגָּעָבָן, אָז גַּרְאָד דָעַר אָוְפָן
שְׁילְדָעָרָן בְּרָעָנָט מִיט זיך אַמְּאָסָע פְּרָטִים, מַעְנְשָׁנָן אָן גַּעַשְׁעָנִישָׂן, וַיְּ אָסָבָאַ
שְׁוּעוּרָן טִילְמָאָל דִּי אַוְיְפָנָעָמְ-פּֿעַקִּיטָּפָן לִיעַנְעָר.

אִין סְךָ-הַכְּלָי אִין בַּעֲרָגְנָעָרָס בּוֹךְ אַ בִּינוֹ גָּאָר וּוְיכְטִיקָּעָר קִינְסְטָלָעָרִישָׂעָר זַוְּ
שְׁטִיעָר צו אַונְדוֹזָעָר לִיטְעָרָטָר פֿוֹן יִדְיִישָׂעַר פְּאָלְקָס-דָּעְרָקָעָנְטָעָנִישׁ. בַּעֲרָגְנָעָר
הָאָט מִיט דָעַם דָאָזְיָקָן בּוֹךְ, נִשְׁתָּגָר גַּעַמָּאָכָט אַשְׁטָאָרָקָן טְרָאָט פָּאָרוֹיס אַוְיָפָן וּוְעָגָן
פֿוֹן זִין אַיְגָעָנָר שְׁעַפְּרִישָׂעַר אַנְטוּוּיְקָלוֹנָג, עַר הָאָט אַוְרַף בְּרִיכָּעָרָט אַונְדוֹזָעָר
פְּרָאָזָעָמִיט אַ וּוְרָק וַיְּ אָהָט אִין זיך אַ דִּי וּוּרְטְּפּוֹלְקִיטָן פֿוֹן אַונְדוֹזָעָר לְעַבְּן, פֿוֹן
אַונְדוֹזָעָר גַּעַשְׁתָּאָלָטָן, פֿוֹן אַונְדוֹזָעָר עַטְּיִישְׂ-דָּעְרָה-בְּעָנָעָר וּוְעָלָט, וַיְּ אָסָמָר דָּרְפָּן
מִיטָּן סִינְגָּאנִים: יִדְיִשְׁקִיטָּ.

1951

„לייכְט אָנוּ שאָטוֹן“

דָס וַיְּ אָסָ אַיִּין אַלְעָמָל גַּעַוּן כָּאָרָקְטָעָרִיסְטִישָׂ פָּאָר הָעָרִץ בַּעֲרָגְנָעָרָס
שְׁרִיְּבָן אִין אַוְרַף כָּאָרָקְטָעָרִיסְטִישָׂ פָּאָר זִין נִיעָם דָּאמָאן „לייכְט אָנוּ שאָטוֹן“. אַבָּעֶר
אַבָּעֶר אִין זִין נִיעָם רָאָמָאן אִין פָּאָרָאָן גַּאֲרָעָפָס, וַיְּ אָהָט בַּיְּן אִיצְט גַּעַפְּעָלָט
אִין זִין שָׁאָפָן, אָן וַיְּ אָמָּאָכָט אִיצְט נַאֲרָן וּוְגִינְקָעָר זִין בָּאָטִיטִיסְטִישָׂ פָּאָר אַונְדוֹזָעָר
פְּרָאָזָעָ-לִיטְעָרָטָר: דָס אִין דִּי רִיְּפִיקִיטָן פֿוֹן טַאָלָאנְט; יַעַנְעָר רִיְּפִיקִיטָן, וַיְּ אָסָ

קינסטלער דערגרייכט ערשות דעםאלט, ווען ער לרנטז זיך אויס באהערשן און באוועלטיקון זיין... אייגענעט טאלאנט.

הערץ בערגנערס נײיער רָאַמָּן אַיִּז אַ רֵּיף קִינְסְּטָלְעָרִישׁ וּוּרְקְ פֿוֹן אַ שְׂרִיבְּעָרֶר, וואס האט באזיוין זיינע חסרוןין צו פָּאָרוֹאָנוֹלְדָּן אָן שְׁעִפְּרִישׁ שׁוּםְלָהּ. אַיִּז תּוֹךְ גַּעֲנוּמָן, דָּרְקָעָנְטָמָן דִּי אַנְטוֹוִיקְלוֹגְ פֿוֹן אָן אַמְּתָן טָאָלָאנְטָ נִישְׁתָּ אַיִּז דָּעַם אַרְוִוְשְׁטָעָלְ פֿוֹן זיינע מְעֻלָּה, נָאָר דָוָקָא אַינְעָם אַוִּיסְלָעָרְנָעָן זיך פָּאָרוֹקְן זיינע חסְרָונָהּ אַיִּז אַ וַיְיַגְּלֵ אָן אוֹיפְּ זיך גּוֹזְרָ זִין, אָז זַיְזַיְלָן דָּאָרטָ זִיצְנָ שְׁטִילָ אָן נִשְׁתָּ וּוּרְפָּן זיך צו פֿילְ אַיִּז דִּי אָוִיגָן. אוֹיפְּ אַטְ דָּעַם קָעְנָעָן הָעָרָשָׁן אַיִּבְּעָרֶר דִּי חָסְרָונָהּ אַרְבָּעָטָ אַ שְׂרִיבְּעָרֶר פְּמַעַט אַ גָּאנְצָ לְעָבָן אָן וְעַן דָּאָס גּוֹלְגָּטָ אִים, זַגְגָּטָ מְעַן, אָז ער האט דערגרייכט דִּי רִיפְּקִיְּטָ אָן דִּי צִיטִיקִיְּטָ פֿוֹן שָׁאָפָּן. וְאָרְעָם בַּיְּ אַ נִשְׁתָּ רִיפְּפָּן אָן אַוְמְצִיאִיטִיקְן שְׂרִיבְּעָרֶר גַּעַשְׁעָטָ דָּאָס פָּאָרְקָעָרְטָעָ : זיינע כְּהִיבָּ אָן מִיטָּ הָעָרָץ בְּעָרְגָּנָעָרָס חָסְרָונָהּ אָן נִשְׁתָּ מִיטָּ זיינע מְעֻלָּהּ טָאָקָעָ דָּעְרָפָּאָר, וּוְיִלְּ ער האט זיך שְׁוִין אַוְסְגָּלְעָרְנָט זיך צו הָאָלָטָן אַיִּז שְׁפָאָן אָן זַיְיָ קָעְנָעָן אִים שְׁוִין קִיְּין גְּרוּסִיעָ רָעָה נִשְׁתָּ טָאָן. דָּאָס אִיז פָּאָרְ מִיר דָעָר סִימְ�וּןְמִוְּבָהָקָ פֿוֹן רִיפְּקִיְּטָ אָן דִּי דָזְיִקְעָ רִיפְּקִיְּטָ זיינע וְיִלְּ אַיך גָּאָר בָּאוֹנְדָעָרָס אָוְנְטָעָרָ שְׁטְרִיבִּיכָן.

הערץ בערגנער האט פֿוֹן אַנְהִיבָּ אָן גַּעַקְעָנְטָ אַטְאָקִירָן אַ טָּעַמָּעָ פֿוֹן וּוּלְכָעָרָעס אָן נַאָך, וְעַן זַגְגָּט, גּוֹרְנוֹןְ פְּרִישׁ וְאָרְעָם בְּלָוָט. ער האט גַּעַקְעָנְטָ בְּאַשְׁרִיבָן אָן גַּעַשְׁטָאָלְטִיקָן מְעַנְטָשָׁן אָן גַּעַשְׁעָנִין, וְאָס הָאָבָן זיך נַאָך כְּאַטְיִישׁ גַּעַפְּלָאָנִי טָרָטָ אַיִּן גּוּוּרְבָּלָ פֿוֹן לְעָבָן אָז אַלְיִין נַאָך קִיְּין אַגְּנוֹגָ נִשְׁתָּ גַּעַהָאָט וּוּ דָעָר שְׁטוֹרָאָם פֿוֹן גּוֹרָלָ וּוּעָט זַיְיָ פָּאָרְטָרָאָגָן. דָּאָס אִיז גּוֹעַזְעַן זַיְיָ שְׁמַשׁוֹןְשְׁטָאָרְקִיָּטָ, סִיְּ אַיִּן זיינע אַנְהִיבְּרִישָׁעָ, סִיְּ אַיִּן זיינע שְׁפָעְטָעְרְדִּיקָעָ וּוּרְקָעָ, וְיִיְיָוְשָׁן הַיְמָלָ אָז וְאָסְעָרָ עָז אַז דָּאָס הוֹזָן פֿוֹן דּוֹשְׁיִקְאָבְ-איְזִיקָסָ. אַבְּעָרָ דִּי קָאָפְּרִיזָנָעָ אָן אָוָמָּעָ גַּעַטְרִיעָעָ דְּלִילָה האט אִים אָפְּטָמָאָל בְּעַתָּן שְׂרִיבָן אַוְנְטָעְרָגְעָשָׁוִירָן דִּי לְאָקָן אָן דָּעְמָאָלָט האט ער זיך פָּאָרְפָּלְאָנְטָעָרָט אַיִּז אַ שְׁפָעָ פֿוֹן פְּרָטִים, וְאָס הָאָבָן עַנְגָּ גַּעָּזָמָאָכָט זַיְיָ שְׁפָעְרִישָׁעָ בְּאַלְכָבְּאַטְשָׁאָפָט מִיטָּ אָן אַוְמְנוֹיִיקָן אַגְּזָאָמָלָ פֿוֹן סְצָעָנָעָס, שְׁילְדָעָרָגָעָן, פְּסִיכָּלָאָגִישָׁעָ גְּרִיבְלָעָנִין, מְעַטָּאָפָאָרָן אָן אַגְּדָעָרָעָ לִטְטָרָאָטָוָרָ מְטָלָטָlim. נַאָטְרָלָעָרָ האט מעַן פֿוֹן אַטְ דָּעַם אַגְּזָאָמָל אַרְוִוִּיסְטָמִיד דָעְרָקָעָנָט אָן דָּעַרְזָעָן דָּאָס קָעְרָנְדִּיקָעָ אָן עִקְּרָדִיקָעָ פֿוֹן זַיְיָ טָאָלָאנְטָ אָן מעַן האט אִים צְוִילִיבָדָעָם גַּעַהָאָלָטָן פָּאָר אַ גּוֹטָן שְׂרִיבְעָרָ. סִיְּ אַיִּז אַבְּעָרָ דָעְרִיבִּי אָפְּטָמָאָל נִיטִּיקָעָ גּוֹעוֹעָ פָּאָר אִים אַשְׁטִיקָלְ אַיְנְזָעָנִישָׁ אָן נִשְׁתָּ יְעָדָעָר יִדְיִישָׁרָ קְרִיטִיקָעָרָ האט דָעַס דָזְיִקְעָ אַיְנְזָעָנִישָׁ גּוֹוֹאָלָט זיך פָּאָרְגִּיבָּןָעָן. אַיִּן דָעַם נִיְיָם רָאָמָן נִיטִּיקָט זיך העָרָץ בערגנער שְׁוִין נִשְׁתָּ אַיִּין קִיְּין שְׁוִם אַיְנְזָעָנִישָׁ אָן ער דָעְרָשִׁינְטָ שְׁוִין דָא

ווײַ אַ קְרָעֶפְטִיקָעַ רְגַשְׁטָאַלְטִיקָעַ, וּאָסַ קָעַ נִישְׁתַּבְּלוּוּ בְּאַשְׁטִינְצָין זַיִן אַיְגַּן שְׁטָעַטְלַ, נַאֲרַ קָעַן אַיְיךְ דִּינְעַן וּאַ בִּישְׁפֵּילַ פָּאָר אַסְּדַ אַנְדָּרָעַ וּאַזְוַיְ אַנְצּוּנְעַמְעַן אַ הַיִּסְעַ טֻעַמַּעַ פָּאָר דִּ שְׁפִּיצְיָקָעַ הַעֲרָנָגָעַ אֹן זַי אַוּעָקְלִיְגַּן אַזְוַיְ, אֹזְ מַעַן זַאַל אַיְבָּעַרְ אַיְרַ קָעַנְעַן מַאֲכַן דִּ גַּהְעָרִיקָעַ בְּרַכָּה.

הָעָרָץ בְּעַרְגְּנָגָעַ שְׁלִידָעָרַט אַיְן זַיִן נִיעַם רְאַמְאָן דָּאָס יִדְישַׁ אַיְמִיגְרָאַנְטִישׁ עַלְבָּן אַיְן אַיְנָעַם פָּוּן דִּי עַרְטָעַר וּוּ דִי הַשְּׁגָּחָה הָאָט בְּאַשְׁעָרַט אַוְנְדָּזָעַר פָּאָלַק צַוְּ שְׁלָאָגָן וּוּאַרְצְלָעַן אַיְן אַן אַוְמְגָנוּסְטִיקָן בְּאַדוֹן פָּאָר יִדְישְׁקִיטַיְטַ, וּוּזְרָקַ פָּוּן אַיְמִיגְרָאַנְטַן אַלְעָבָן וּזְנָעַן פָּאָרָאָן אַיְן אַוְנְדָּזָעַר לִיטְעָרָאָטוֹר נִישְׁתַּוְוִינִיקִיטַ, אַבְּעָרַ סְ'אַיְן קִיְּן שָׁוָם דָוְגָמָא נִישְׁתַּוְוִישְׁן זַיְ אֹזְ צְוִישְׁן דָעַם וּוּעָרָקַ פָּוּן בְּעַרְגְּנָגָעַ. יַעַנְעַ וּוּעָרָקַ שְׁלִידָעָרַן דִּי חְבִּילִילִידָה פָּוּן נִיעַם אַיְמִיגְרָאַנְטַן וּוּאָסַ אַיְן גַּאֲנְצָעַר יִיְדַיְטַ, בְּעַרְגְּנָגָעַ וּוּיְוָוָט אַוְנְדָּזָעַר דָעַם דָאַזְיָקָן אַיְמִיגְרָאַנְטַן נַאֲרַ דָעַם וּרְאַזְוַיְ שְׁוִין אַיְבָּעָרְגָּעָקְמָעַן דָעַם חִיבּוֹטְהַגְּרִינְקִיטַ, דָעַרְפָּאָר אַבְּעָרַ פָּעַלְתַּ אִים שְׁוִין גַּאֲרַ אַסְּדַ זַיְן אַמְּלָאַיְטַ.

קָעַר יִדְישְׁקִיטַ אַיְן מַעְנְטָשְׁלָעְכָּעַר גַּאֲנְצָקִיטַ. מִיטַ 70, מִיטַ 50, צַיְמִיט 30 יִאָרְ צְוִירִיקַ הָאָט אַיְדִישְׁרָ שְׁלִידָעָרַנְטַ, דִיקַ דָעַם אַיְמִיגְרָאַנְטַ אַיְן אַ נִיעַם לְאָנְדַ, גַּעַהְאָטַ פָּאָר זַיְ אַן אַלְטְהַיְמִישׁ גַּעַיְ שְׁטָאַלְטַ, וּאָסַ הָאָט גַּעַשְׁאַלְטַן דִי נִיעַם בְּאַדְיְגָנוּגָעַן אַיְן גַּעַבְעַנְקָטַ צַוְּ דָעַרְ אַלְטָעַר הַיִּים. עַדְ הָאָט זַיְ גַּעַמּוֹת צְוָפָאָסַן, דָעַרְ נִיעַרְ אַיְמִיגְרָאַנְטַן, צַוְּ אַ פְּרָעַמְדָעַר סְבִּיבָהַ, צַוְּ גַּעַבְיְטָעַגְעַ מִינְהָגִים, צַוְּ אַ חְלֹוּתִין נִיעַם לְעַבְנָסְ-בָּאָנָעַם אַיְן צַוְּ כּוּחוֹתַ, וּאָסַ הָאָבָן זַיְ גִּירִיךְ אַרְוִיְגָעוֹזְאָרְפָּן אַוִיכְ זַיְן גַּאֲנְצָן מִיטְגָּבְעָרָאָכְטַן גִּיסְטִיקַן בָּאָגָזּוֹשַׁ. הָאָט דָעַרְ יִדְישְׁרָ שְׁרִיבְיָעַר אַוְנְדָעַ גַּעַשְׁלָדָעַרְתַּ דָעַם אַלְמָן מַעְטָשַׁ אַיְן דָעַרְ נִיעַרְ הַיִּים, גַּעַוְוִוִּין וּזְאוּיְ זַיְנָעַ כּוּחוֹתַ לְאָוֹן זַיְ אַיְסַ אַיְן גַּעַרְאָנְגָלַ מִיטַן נִיעַם לְעַבָּן, אַדְעָרַ אַיְן בְּעַסְטַן פָּאָל — וּיְ עַרְ אַיְן עַרְגָּעִיזְזָוַיְ אַיְן מִיטַעַפְסַ וּאָסַ מַנְצָחַ דָאָס נִיעַם לְעַבָּן אַיְן צְוִימָטַ פָּאָר זַיְ אַפְ אַ קְלִיְין וּוּינְקָעַלְ אַיְן וּוּלְכָעַרְ דִי נִיעַפְסִיכְיַשְׁ עַגְאָגְרָאָפִיעַ הָאָט נִישְׁתַּטְ קִיְּן דְּרִיסְתְּ-הַרְגָּלַ, דִי דָאַזְיָקָעַ וּוּולְטַ פָּוּן עַרְשְׁטִיקָעַר אַיְמִיְטַ גְּרָאַנְטִישְׁקִיטַ אַיְן אַבְּעָרַ שְׁוִין לְאָנְגַן אַוְנְטָעַרְגָּעָגָנְגָעַן אַיְן סְ'אַיְן פָּוּן אַיְרַ קִיְּן זְכַר נִשְׁתַּטְ גַּעַבְלִיבַן. אַנְשָׁטָאָט אַיְרַ אַיְן אַוְפָגְעָקְמָעַן אַ נִיְיִדְישַׁ לְעַבָּן אַוִיכְ דִי אַיְמִיגְרָאַצְיָעַ-עַרְטָעַרְ ; אַ לְעַבָּן וּאָסַ הָאָט שְׁלָוְם גַּעַמְאָכְטַ מִיטַן אַרְוֹם אַיְן וּאָסַ הָאָט דַאְךְ זַיְ מִיטַ אִים נִישְׁתַּט אַזְנוֹפְגָעַאָסַן אַוִיכְ אַזְוַיְ פִּילַ אַזְזָאַל אַיְן גַּאֲנְצָן פָּאַרְשְׁוִינְדַן.

אַזְוְדָאִי קָעַן מַעַרְ נִישְׁתַּט זַאֲגַן אַוִיכְ דִי אַמְּלָאַיְקָעַ אַיְמִיגְרָאַנְטַן, אַזְזַיְ זַיְ זְעַנְעַן גַּעַבְלִיבַן אַיְן אַמְּלָיְקַן קְלִיְינְעַם שְׁטָעַטְלַ פָּוּן וּזְעַנְעַן זַיְ זְעַנְעַן גַּעַקְוּמָעַן. מִקְעַן אַבְּעָרַ אַיְיךְ נִישְׁתַּט זַאֲגַן, אַזְזַיְ הָאָבָן מִיטַעַפְסַ דָעַם דָאַזְיָקָן אַמְּלָאַל שְׁוִין לְחַלְוִוִּין אַיְבָּעָרְגָּרִיסַן, וּוּאַלְסָטוֹ דַאְךְ אַבְּעָרַ גַּעַקְעַנְטַ דְּרִינְגָעַן, אַזְזַיְ דָאָס פְּוּלְשְׁטָעַנְדִּיְקַע אַיְבָּעָרְגָּרִיסַן, וּוּאַלְסָטוֹ דַאְךְ אַבְּעָרַ גַּעַקְעַנְטַ דְּרִינְגָעַן, אַזְזַיְ דָאָס אַבְּעָרַ נִשְׁתַּט אַזְזַיְ, וּוּאַרְעָם אַיְן מִיטַן גַּעַיְגַּעַן זַיְ אַזְזַיְ פָּאַרְוּאַרְצְלָעַן אַיְגָעַם נִיעַם לְעַבָּן, הָאָבָן זַיְ אַטְ דִי אַיְמִיגְרָאַנְטִישׁ יִדְזַן פְּלוֹצִים אַפְגַּעַשְׁטָעַלְטַ אַזְזַיְ זְעַנְעַן גַּעַבְלִיבַן

ニישט אהיין און אהער. און טאמער איז דאס נאך ווייניק האבן גאר א סך פון זיינערע זין און טעכטער דערפילט אויף זיינער פלייצעס יונגעם באזונדרען הארב פון יידישקייט. וואס זיינער טאטעס האבן געמיינט. איז זיינען פון אים שווין פטוד געווארן, און איז די זיינער טעכטער האבן עס נישט דערפילט. האבן עס דערפילט די טאטעס אליאן, זווען זיינער קינדער האלטן אט-אט ביים ארייבערטרעטען די לעצטער דינע גרענץ פון צוגענונגנקייט צום יידישן אפֿשטאם.

איין צוישן איין אבער אין די ניע אימיגראצייע-מקומות אויסגעוואקסן בעפס איזוינס, וואס זעם אויס ווי א נײַער נסוח פון יידישקייט. עס זונגען אויסגעוואקסן ניע יידישע אינסטייטוציעס, שולן, קלובן אַדְגָל, אין פֿאָרגלייד מיטן אלטן לעבען איין מוזה-אייראפע זעם עס אויס זיינער מיזערנע. אבער די טאָעריעס זאגן, איז מען דארף נישט מאָכָן קיין מעכאנישע פֿאָרגלייכן. מען דארף נישט מעסטן דעם אָמָאל מיטן היינט. מען דארף בעמען די זאָכָן אָזֶוּן זיינען. מען דארף אָ קוק תאָן אויפָן לעבען מיט היינטיקע אָזָיגָן און דאס טוט טאָקע העץ בערגנער. ער האט זיך באָפרִיַּט פון דער אָמָאלקֿער שטעלדייקער מאָס אָזָעָר האט גוט אָרומגעקּוּט דאס ניע יידישע לעבען מיט די אָזָיגָן פון אָזָאנָלִיטֿיקֿער — אָ געשטלֿטֿיקֿער. אָזָוּן אָרוּם האבן מיר אין אָנדָעָר פֿרָאָזָעָרְלֿיטֿעָרְאָטוּר צָעָקְרִיגָן אָ רָאָמָאן — אָ היינטֿיקָן, אָ רָאָמָאן וואָס גִּיט אָונְדוּן די פּוֹלָעָ דערקענטעניש פון היינטֿיקָן יידישן לעבען אין די ניע אָרטֿשֿאָפָּטָן פון דער יידישער גֿעָגֿרָאָפֿיַּע.

מוּן מען דעריבער קודָם-פֿלְזָגָן, אָזָה העץ בערגנערס רָאָמָאן אָזָנָי נישט בלויין קיין רָאָמָאן פון יידישן לעבען אָזָאָיסְטֿרָאָלִיעָ, נָאָר אוּיךְ פון יידישן לעבען אין די בּֿיְדַע אָמָערִיקָעָס. יידישע לֵיִעֲנֶדֶרֶס פון אָמָערִיקָעָ וּוּלְזָן זיך אָזָן זיינָר רָאָמָאן זיינָר גּוּט דערקענטעניש. סְדָנָא דָאָרָעָא חד הָוָא. די זעלבייקע מענטשָׁן, די זעלבייקע באָדִינְגְּוָגָעָן אָזָן די זעלבייקע פֿרָאָבָלְעָמָעָן. יָאָ אָזָאָרְיךָ דָעָר זעלבייקער טְרוּוּעָר, וּוּרָעָם הַלְמָאִי זָאָל מעָן עַס לִיְקָעָנָעָן? אָזָן בערגנערס רָאָמָאן אָזָאָרְיךָ אָ טְרוּוּעָרִיק גַּעֲמִיטָ פון זָאָרָג פֿאָרָר יִידְישִׁקִּיטָ, וואָס אוּיךְ אָזָן אִים ווּעָט זיך דָעָרִיַּעַן דָעָר דָעַנְקָעַנְדִּיקָעָר יִידָּ פָּוּן אָרגָעָנְטִינִיָּעָ, פָּוּנְקָט וּיִדְעָר טְרָאָכְטְּנְדִּיקָעָר יִידָּ אָזָרְום-אָפְרִיקָעָ.

הערץ בערגנער ווי אָ קִינְסְטָלְעָרִישָׁר גֿעָשְׁטָאָלְטֿיקֿער גֿעָשְׁטָאָלְטֿוּר פֿאָרָעָנְטָפְּעָרָט נִישְׁט קִינְסְטָלְעָמָעָן. ער שְׁילְדָעָרָט אָ לעבען אָזָס לְעַבְּדָן דָאָרָעָ זיך אָלִינוּ פֿאָרָעָנְטָפְּעָרָן. אָמָתָ, דָעָר רָאָמָאן עַנְדִּיקָט זיך דָעַרְמִיט וואָס יִיְנָעָ יְוָנָגָעָ הַעַלְדָן זָעָנָעָ עַולָה קִינְסְטָלְעָמָעָן, אָזָמִיט דָעָר דָאָיְקָעָר עַלְיהָ זָאָל יִשְׂרָאֵל, אָבָעָר עַס אָזָאָרְיךָ דָעָרִיַּעַן גַּעֲמִיטָ אָזָנוּוּיָה וּיִזְׁוּזִי אָוִיסְצָוְמִידָן די יִרְידָה פון יִידְישִׁקִּיט אָזָן די אִימְיָגְרָאָנְטֿוּשָׁן מִקְומָוֹת. פֿאָרָקָעָרָט, עַרְשָׁתָ די דָאָיְקָעָר עַלְיהָ, אָזָוּי וּיִזְׁוּזִי וּוּרָעָט גֿעָשְׁלִידְעָרָט, שְׁטָרִיכָט אָונְטָעָר די יִרְידָה אָזָן די מָוָרָא פֿאָרָר אִיר בַּיִּי בערגנער אָזָן בַּיִּי אָונְדוּן אָלְעָמָעָן.

אבער, ווי געזאגט, איז דער עיקר אין בערגנערס ראמאן נישט דער באשheid אויף די פראבלעמען, נאָר דאס לעבן פון צוּוִי דורך יידן וואָס רופט אַרוֹיס די פראבלעמען. און דאס לעבן פון די דאַזְיַקָּעַ דורך איז געשילדערט מיט אַ ברײַטן פֿאַרְגַּנְעָם. בְּכָל איז הָעָרֶץ בערגנער דאס וואָס מעָן רופט אָן, אַ מְאֻלָּעָר פון ברײַטן לְיִוּוֹנְטָן אָן עָרָקָען אַוְפּוֹיְקָלָעַ לעַבְנָס אָן גּוֹרְלוֹת אַוְפּוֹן שְׂטִיגְגָּר פון די גּוֹטָעַ רְאַמְּאַנִּיסְטָן.

סְאַיּוֹ נִשְׁתֵּחַ אַיּוֹ מִין טָבָע אַיבָּעַצְדִּיךְיַיְלָן אַינְהָאַלְטָן פון בִּיכְעָרָה, אַדְעָר צָו כָּאַרְאַקְטָעַרְיִירָן זַיִעֲרָעַ הָעָלָדָן, וּוֹילְוֹעַן אַיךְ שְׁרִיבָּרָה וּוֹעֲגָן אַבָּךְ, פֿאַרְשְׁרִיבִּיבָּ אַיךְ נָאָר מִינְעָ אַיְנְדְּרוֹקָן אָן אַיךְ טַיְלָ וְזָקָ מִיטָּן לְיִיעַנְעָרָ מִיטָּן מַחְשְׁבָּות וּוֹאָס דָּס וּוֹעַרְקָ הָאָט אַיּוֹ מִיר אַרְוִיסְגָּעָרְוָפָן, מַהְאָט טָעָמָא לְאַזְיַקָּעַ פֿאָרָן לְיִעַנְעָרָ וְזָקָ צָו דָּעָרוֹיסְן וּוֹעֲגָן דָּעָם אַינְהָאַלְטָן פון בָּוָךְ — פּוֹנוּס בָּוָךְ גּוֹפָא. אַבְעָר בָּאַמְּדָרָקָן וּוֹילְאַיךְ דָּא, אָז דָּעָר דָּאַזְיַקָּעַ לְיִעַנְעָרָ וּוֹאָס וְזָקָ מִיטָּן בָּאַקְעָנָנוּ מִיטָּן נִיּוּס רְאַמְּאַן פון הָעָרֶץ בערגנער, זָאָל בָּעַתְּנָן לְיִעַנְעָרָ שְׁטָאַרְקָ אַכְּטוֹגָ גַּעֲבָן אוֹיפָר דִּי קִינְסְטָלְעָדָ רִישָׁע מִיטָּלָעָן מִיטָּ וּוּלְכָעָ דָּעָר שְׁרִיבָּרָה בָּאַנְגָּצָט וְזָקָ בִּים גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָן זַיִן שְׁטָאָף. אַוְיָב דָּעָר לְיִעַנְעָרָ וְזָקָ אַפְּשָׁר וּוֹעֲגָן אַומְעָטִיקָ בִּי דָעָר דָּעַרְקָעַנְטָעַנְישׁ וּוֹי זַיִדְשָׁקִיטָ צָאַנְקָט אַיּוֹן דִּי בָּאַדְגָּוָגָעָן פון נִיּוּס לעַבְנָן, וְזָקָ עָר אַבְעָר הָאָבָן הָגָהָ פון בערגנערס טָאַלָּאנְט, וּוֹאָס הָאָט דִּי יִדְיָשָׁע לְיִטְעָרָטָר בָּאַרְיִיכְעָרָט מִיטָּן אַנְיִי אָזְנָבָן וּוֹיכְטִיקָ וּוֹעַרְקָ וּוֹעֲגָן אַ לעַבְנָן, וּוֹאָס פָּאַרְמָאַגָּט אַ סְקָ שָׁאָטָן, אַבְעָר אַיךְ אָזְנָבָן אַנְהִיָּבָן פון אָז אַיְגָן לִיכְטָן.

דָּעַרְקָעַנְעָן אַ גַּעַפָּאָר הַיִּסְטָ אַוְיָב דָּעָר הָעַלְפָט וּי בָּאוּגָן. הָעָרֶץ בערגנער בָּרָעַנְגָּט אָונְדוֹזָן דִּי קִינְסְטָלְעָדָ רִישָׁע דָּעַרְקָעַנְטָעַנְישׁ פון אַ גְּרוֹיסְעָר גַּעַפָּאָר פָּאָר דָּעָר דָּוָרוֹתָ דִּיקְעָר יִדְיָשִׁקְיִיטָ זַיִן רְאַמְּאַן "לִיכְטָ אָזְנָבָן" אַיּוֹן שָׁאָטָן" אַיּוֹן וּוֹיָזִיט אַיּוֹן וּוֹיָאָפָן אָזְנָבָן אַוְיִסְגָּעַצִּיטִיקָטָן פְּרָאַזְעַ-קִינְסְטָלְעָר. קִינְסְטָלְעָר אַזְעַלְכָעָ רְאַמְּאַגָּעָן וּוֹעֲגָן אָונְדוֹעָר לעַבְנָן אַיּוֹן דִּי נִיּוּס לעַנְדָּעָר, וּוֹי דִּי סְפָנָה פָּאָר יִדְיָשִׁקְיִיטָ שְׁרִיטָ גּוֹוָאָלָדָ פָּאַרְמָאַגָּן מִיר נִשְׁתֵּחַ אַיּוֹן אָונְדוֹעָר הַיִּנְצְּצִיטִיקָעָר יִדְיָשִׁעָר לְיִטְעָרָטָר.

„דאָס הוֹיָז פָּוָן דַּזְשִׁיקָּאָב אַיְזִיקָּס“

די נָאוּעָלָן-זָאַמְּלָוָנָג „דאָס הוֹיָז פָּוָן דַּזְשִׁיקָּאָב אַיְזִיקָּס“, דָּעַרְשִׁינְגָּעָן אַיּוֹן פָּאַרְלָאָג „יִדְיָשָׁע נִיּוּס“, מַעְלָבוֹרָן, אַוִּיסְטְּרָאַלְעִיָּן, יָאָר 1955, אַיּוֹן דָּאָס פִּינְגְּפָטָע בָּוָךְ פּוֹן דָעָם פְּרָאַזְעַיְקָעָר הָעָרֶץ בערגנער, וּוּלְכָעָר הָאָט מִיט זַיִנְעָ פְּרִיעַרְדִּיקָעָ פִּיר בִּיכְעָרָה, דָּעַרְצְּלִילְגָּעָן אָזְנָבָן, וְזָקָ דָעַרְוָאָרְבָּן אָז אַגְּנָעָזָעָן אַרטָּ צְוִישָׁן דִּי בָּעַסְטָעָ יִדְיָשָׁע פְּרָאַזְעַ-קִינְסְטָלְעָרָס פּוֹן אָונְדוֹעָר צִיִּיטָ.

„שטובן און גאסן“ האט געהיסן דאס ערשות בוך פון הערץ בערגנער, וואס אייז דערשיינען אין ווארשע אין יאָר 1935. די נאֶזעלן און דערצ'ילונגגען, וואס זענען אַריין אין דעם דָזֵיַּקְוָן בוך האַבָּן גִּלְּיךְ גַּעֲצָוָן די אויפֿמַעַרְקָזָםְקִיטְ פָּוֹן דער יִדִּישֶׁר קְרָטִיקָן אָנוֹ פָּוֹן יִדִּישֶׁן לִיְּעַנְּגָר אַוִּיףְ דָעַם נִיְּעַם טָלָאנְטָפָּלְן יונְגָן שְׂרִיבָעֶר, וואס אַיז גַּעֲכָמָעָן אָנוֹ דער יִדִּישֶׁר לִיטְעָרָאָטוֹר אַריין אָ באַלְאַדְעָנָעֶר מִיטְ דִּי הַשְּׁפָעָותְ פָּוֹן דִּי גּוֹטָעַ יִדִּישֶׁפְּרָאָזְעִמִּיסְטָרָסְ, אַבעָר דֻּרְבָּי מִיטְ אָנוֹ אַיגְזָן גַּעֲמִיטְ אָנוֹ מִיטְ אָנוֹ אַיְגָעָנָר אַבְּסָרָוָאַצְּיָעַפְּעִיקִיטְ. אָין דָעַם בוך האַט דָאמְינִירְטָן דִּי סָאַצְּיָאַלָּעַ טָעַמָּעַ אָנוֹ דער אַיְבָּיקָעַר קָאָנְפָלִיקָטְ צָוִישָׁן אַרְעָם אָנוֹ רַיְּהָ, אַבעָר דַּעַר שְׂרִיבָעֶר האַט בֵּים שְׁילְדָעָרָן דָעַם סָאַצְּיָאַלָּן גַּעֲרָאָנְגָלְ גַּלְּיקָלָעַ אָוִיסְ-גַּעֲמִיטְן דָעַם באַקָּאנְטָן שְׁאַבָּלָאָן פָּוֹן אַגְּיָטָאָטָרִישָׁן נִסְחָ אָנוֹ עַר האַט זֶר אַנטְ-פְּלָקָטָן, וַיְּ אַ שְׁילְדָעָרָר פָּוֹן מַעֲנְשָׁן אָוֹן סְבִּיבָהָן, פָּוֹן סִיטְוָאַצְּיָעָס אָנוֹ פָּאָרָהָעָלָ-טָעָנִישָׁן, וַעֲלָכָעַ עַר האַט גַּעֲמָלָן מִיטְ דָעַם לְשָׁוֹן אָנוֹ אַיְמָפְּרָעָסִיאָנִיסְטָן, וואס קָעָן אַוִּיסְפְּשָׁילָן שְׁטִימָנוֹגָעָן אָנוֹ גַּעֲפִילָסְ-אַוִּיפְּרָוִיזְ מִיטְ פָּעַטָּעַ פָּאָרָבִ-פְּלָעָקָן פָּוֹן לִיכְטָן אָנוֹ שְׁאַטְּנִצְּוָאָמָעָנְשָׁפִּילְ.

אָין דָעַם צְוִוִּיטָן בּוֹךְ, „דָאָס נִיעָהָיוֹזָן“, וואס אַיז אַרוֹיסְ אָנוֹ אַוִּיסְטָרָאַלִּיעָן אָין יַאֲרָ 1941, האַט דַּעַר מַחְבָּר גַּעֲמָאָכָט אָ טְרָאָט וַיְּמַעְטָר אַוִּיףְ דָעַם וַעֲגָלְ פָּוֹן זַיִן שְׁעִפְּרָעִישָׁר אַנְטוּיְקָלוֹגָן. עַר האַט גַּעֲבָרָאָכָט דִּי טָעַמָּעַ פָּוֹן יִדִּישֶׁן לְעַבָּן אָין דַּעַר נִיעָר הַיָּם אָנוֹן האַט זֶר אַין זַיִן שְׁרִיבָן בְּאַפְּרִיְּיטָן פָּוֹן פָּרִיעָרְדִּיקָעַ הַשְּׁפָעָותְ. זַיִן סְטָלְהָ האַט באַקָּומָעָן לְיִתְעָרְקִיטָן אָנוֹן אַין זַיִן שְׁילְדָעָרָגָן פָּוֹן מַעֲנְשָׁן אָנוֹ סִיטְוָאָ-צִיעָס אַיז אַרְיִינְגָעָקָומָעַן דִּי דִינָעַ עַקְזָאָקָטָן צִיְּכָעָנוֹגָן אַנְשָׁתָאָט דַּעַר פָּרִיעָרְדִּיקָעַ אַיְמָפְּרָעָסִיאָנִיסְטִישָׁר פָּלָעָקָן-מַאְלָעָרִיָּ, וַעֲלָכָעַ האַט, לוֹיטָ אַרְיָעָ אַיְגָנְשָׁאָפָּטָן, גַּעֲזִינְדִּיקָט מִיטְ מַטוֹּשְׁתְּשִׁידְקִיטָן אָנוֹ פָּאָרָנְפְּלָטְקִיטָן בֵּים שְׁילְדָעָרָן כְּאַרְאָקְטָעָרָן אָנוֹ גַּעֲשָׁעָנִישָׁן.

דַּעַר פָּרָעִירְטָעַר רַאֲמָאָן „צְוִוִּישָׁן הַיָּמָל אָנוֹ וְאָסָעָרָ“, דָעַרְשָׁנְעָן אָנוֹ פָּאָרָלָאָגָן אַוִּיפְּבָּוּיָן, מַעֲלָבָרָן, 1941, אַיז גַּעַוּעַ נָאָךְ אָ וַיְּטַעַרְקָעָר טָרָאָט פָּאַרוֹיסְ אָין דַּעַר אַנְטוּיְקָלוֹגָן פָּוֹן שְׂרִיבָעֶר הַעֲרָץ בערגנער. דָאָהָבָן מִירָ זֶר דְּרוֹזָעָן דָעַם מַאְלָעָרָ פָּוֹן בְּרִיאַטָּעָ פָּוֹן יִדִּישֶׁן לִיְּוֹנוֹטָן אָנוֹן דָעַם גַּעַשְׁתָּאָלְטִיקָעָרָ פָּוֹן אָ בְּלָוְטִיקָן קָאָפִיטָלָן אָנוֹ דַּעַר גַּעַשְׁכִּיכְטָעָ פָּוֹן יִדִּישֶׁן לִיְּדִיְּן. די קָאָנוּעָ אַוִּיףְ וּוּלְכָן דַּעַר דָזְוִיקָעָר רַאֲמָאָן אַיז אַוִּיסְגָּעוֹוּבָטָן גַּעַוּזָרָן אַיז גַּעַוּעַן דִּי טְרָאָגִישָׁעָ גַּעַשְׁעָנִישָׁ מִיטְ דַּעַר שִׁיחָ „סְטְּרָוָמָאָ“, וַעֲלָכָעַ האַט אַרְוָמָגָנוֹזָאָגָלָט אַיבָּעָר יְמִים אָנוֹ אַקְעָאָנָעָן מִיטְ יִדִּישֶׁעָ פְּלִיטִים, אַנְטָלָאָפְּעָנָעָן פָּוֹן הַיְּטָלָעָר-דִּיְּטָשָׁלָאָנָדָן. אָין דָעַם רַאֲמָאָן, וַיְּ אָין דַּעַר פָּאָקְטִישָׁר גַּעַשְׁעָנִישָׁ, האַט מַעַן דִּי פְּלִיטִים אַיז עַרְגָּעָן נִישָׁט גַּעַוּוֹלָטָן אַרְיִינְלָאָזָן אָנוֹ דַּעַר שְׂרִיבָעֶר הַעֲרָץ בערגנער האַט אַוִּיףְ אָ רְעָאַלְסִיטִישָׁן אָוָפָן, פּוֹל מִיטְ אַיבָּעָרָ-צִיגְגָּדוּקָעָר קָרָאָפָטָן, אַרְוִיסְגָּעָבָרָאָכָט דָאָס לְעַבָּן אָנוֹ די לִיְּדִין פָּוֹן דִּי אָוְמָגְלִיקָלָעָכָעָ. אָין דָעַם רַאֲמָאָן האַבָּן מִירָ דְּרוֹזָעָן בְּעַרְגָּנָעָרָן וַיְּ אַ גּוֹטָן קָעָנָרָ פָּוֹן דַּעַר מַעֲנְשָׁן-לְעַכָּר נִשְׁמָה אָנוֹ וַיְּ אַ קָּרְנָדִיקָן שְׁילְדָעָרָרָ פָּוֹן פָּאָרָשִׁידְנָאָרְטִיקָעָ כְּאַרְאָקְטָעָרָן,

וועלכע זונגען פאראייניקט געווארן דורך דעם ליאידנספולן יידיישן גורל. דער דאוי-קער ראמאן איי געוווען אַמעכטִיכָעֶר פֿראָטְעַסְטִיךָ-אַקּוּמָעָנֶט קָעָגָן דָּרָ צְבִּיעָתִי-דִּיקָעָר וּוּלְטָם, וּזְאָס אֵין טֻוִּיב גַּעֲוֹעַן צַו דִּי יִדִּישׁ קְרָבּוֹ-יִסּוּרִים פֿון הַיְתְּלָעָרוֹזָם, כָּאַטָּשׁ זַי, דִּי וּוּלְטָם. האָט אָזְוִי שִׁין דָּקְלָאָמִירָט וּזְעָגָן קָאָמָפּ קָעָגָן דָּעָם הַיְתְּלָעָרִיזָם. אין ראמאן «צְוִישָׁן הַיְמָל אָוֹן וּוּאָסָעָר» האָט הַעֲרֵץ בְּעַרְגָּנָעָר זִיךְ דָּעָרָהוּבָן צַו דָּרָ מְדָרָגָה פֿון אַ נַּאֲצִיאָנוֹאָלָן שְׂרִיבָעָר, כָּאַטָּשׁ דָּאָס גַּעֲפִיל פָּאָר סָאַגְּיָאָלָע אַומְגָעָר עַכְתִּיקִיטָן אָוֹן דָּאָס אָוִיגּ פָּאָר וַיְיַעַר עַקְאָנָאָמִישָׁן אַפְּשָׁתָּאָס אָוֹן וּוּרְקוֹנוֹג אָוִיפּ דָּרָ פְּסִיכִישָׁר פָּאַרְמִירָוָנָג פֿון דִּי הַעֲלָן האָט אִים פִּיל גַּעַהְאָלָפּ בְּיַיְם גַּעַשְׁטָאָלָטִיקָן דָּאָס טְרָאָגִישָׁע לְעַבְּן אָוִיפּ דָּרָ גַּעַרְוְדְּפָטָעָר שִׁיף.

בפה מלא האָט דִּי גַּאנְצָע יִדִּישׁ קְרִיטִיק אַגְּנָעָרְקָעָנֶט זִיְן פָּעָרָט בּוֹךְ אַ שְׁטָאָט אַין פּוַיְלָן», מעלבוֹרָן, 1950, פָּאָר אַיִינָס פֿון דִּי וּכְתִּיקְסְּטוּעָ וּוּרְקָ אַיְן דָּרָ שְׁאָפָוָג גַּעַוְיִדְמָעָט דָּעָם יִדִּישׁ לְעַבְּן אַיְן פּוַיְלָן עַרְבָּ דָּרָ טְרָאָגִישָׁעָר קָאָטָאָסְטָרָאָפּּעָ. עַס אַיְזָן וּזְעָגָן דָּעָם בּוֹךְ פִּיל גַּעַשְׁרִיבָן גַּעַוְאָרָן אָוֹן סְאִינוֹ אַונְטָעָרְנָשְׁוָרָכָן גַּעַוְאָרָה, סִי דָּרָ גַּרְוִיסְעָר גַּעַלְגַּעַנְעָר פָּאַרְמָעָסָט קִינְסְטָלְעָרִישָׁ צַו גַּעַשְׁטָאָלָטִיקָן דָּאָס פָּאָרָי שְׁנִיטָעָנָע לְעַבְּן פֿון אַ שְׁטָאָט מִיט פּוַיְלָן, סִי דִּי שְׂרִיבָעָרִישָׁ דְּעַרְגְּרִיכָוָנָג פֿון דָּעָם דָּאָמָאָנִיסָט הַעֲרֵץ בְּעַרְגָּנָעָר. «אַ שְׁטָאָט אַין פּוַיְלָן» האָט דָּעָם מַחְבָּר אַוּוּקְגַּעַשְׁטָעָלָט אַיְן דָּרָ מַזְרָחוֹאָנָט פֿון אַונְדוֹעָרָעָ פְּרָאָזָעָ-קִינְסְטָלְעָרָס אָוֹן סְאִינוֹ דְּעַרְגְּבָעָר פָּאָרָי שְׁטָעַנְדָּלָעָךְ פָּאָר וּוָסָמָעָן האָט מִיט אַינְטָעָרָעָס גַּעַוְאָרָט אָוִיפּ זִיְינָס אַ נִּיְּוָרָקָ. דָּאָס דָּאָזְוִיקָע נִיְּעָ וּוּרְקָ אַיְזָן אַיצְטָ צַו אַונְדוֹ אַגְּנָעָקְמוּעָן אָיְן דָּרָ פָּאָרָעָם פֿון אַ נַּאֲוּלָן-זָאָמָלָוָג אָוֹן סְאִינוֹ אַונְדוֹ בֵּיזְגָּאָר אַגְּנָעָנָם אָוֹן דְּעַרְפְּרִיעַנְדִּיקָ פָּעַסְטָצָוָר שְׁטָעָלָן, אָז «דָּאָס הוֹיָן פֿון דְּזְשִׁיקָאָבּ אַיְזָיקָס» באַפְּעַסְטִיקָט נַאֲךְ מַעַר דִּי שְׂרִיבָעָי רִישָׁע פָּאָזִיצָע פֿון דָּעָם זַיְיָר עַרְלָעָד-גַּעַשְׁאָצָטָן פְּרָאָזָאִיקָעָר הַעֲרֵץ בְּעַרְגָּנָעָר.

הַעֲרֵץ בְּעַרְגָּנָעָר וּוַיּוֹט זִיךְ אַרְוִיסָּס, אָוִיךְ אַיְן זִיְן נִיְיעָם בּוֹךְ, וּוֹי אָז עַכְטָעָר פְּרָאָזָאִיקָעָר, דָּאָס הַיִּסְטָ, וּוֹי אַ שְׂרִיבָעָר, וּזְאָס גִּיְיט אַיְן דִּי פּוֹסְטְּרִיט פֿון דָּרָ גַּוטְעָר יִדִּישָׁעָר פְּרָאָזָעָ-טְרָאָדִיצְיָעָ צַו שְׁיַלְדָעָרָן מַעֲנְשָׁתָן אָוֹן גַּעַשְׁעַנְיִישָׁן אַוְיִפְּן פָּאוֹן דָּעָם דָּעַלְעָלָעָ סִיטְוָאָצִיעָס אָוֹן פָּאָרָהָעָלְטָעָנִישָׁן אַיְן יִדִּישׁ לְעַבְּן. אַיְן דָּרָ לְעַצְטָעָר צִיְּתָ האָט זִיךְ בֵּי אַונְדוֹ גַּעַשְׁטָאָרָקְט דִּי טְעַנְדָעָנָץ צַו פָּאָרְוָאָנְדָלָעָן דִּי קוֹנְסָט פֿון פְּרָאָזָעָ-שְׁרִיבָּיָן אָז אַיְבָעָרְדָעָרְצִילָן מַעֲשִׁוּתָן אָוֹן פָּאָסִירְוָנָגָעָן, אַדְעָר אַיְן אָז אַיְבָעָרְגָּעָבָן אַ גַּעֲוִיסְטָעָ כְּרָאָנִיקָ פֿון פָּאָקְטָן. עַס אַיְזָן גַּאטְרָלָעָךְ פָּאָר אַונְדוֹעָר צִיְּתָ אָוֹן סְאִינוֹ אַ פּוֹעָל-יִזְאָא פֿון גַּעֲוִיסְטָעָ גַּעַשְׁעַנְיִישָׁן, וּזְאָס דִּי שְׂרִיבָעָרָס אַיְן אַונְדוֹעָר צִיְּתָ זְעָגָן גַּעֲוֹעָן זַיְיָרָעָ דִּירָעָקְטָעָ אַדְעָר אַמְדָרְעָקְטָעָ עֲדוֹתָן. דָּאָז אַיְן דָּאָס לְעַצְטָעָ אַמְּינָעָרָוָנָג פֿון דִּי פְּרָאָזָעָ-מְעַלְעַכְקִיטָן אָוֹן פֿון דִּי פְּרָאָזָעָ-צִילָן, וּוַיְיל דָּאָס סָאָמָעָ וּכְתִּיקְסְּטוּעָ אַיְן דָּרָ פְּרָאָזָע אַיְזָן נִשְׁתָּמָת דִּי אַוִּיסְטָעָרְלִישִׁקִּיט פֿון

דער מעשה, אדער די פאָרפלאנטערטיקיט פון דער סיַטוֹאַצִּיע, נאָר דער מענטש איזן זיין רעאַקציּע אויף די נסיווות פון לעבן. הערד בערגנער איזן דער געשטאל-טיקער פון יידישן לעבן, פון נײַע און אַפְּלוֹ אַוִיסטערלֵילַשׂ סיַטוֹאַצִּיע איזן דעם דזאָיקן לעבן, אַבער דער עיְקר פֿאָר אַים אַין נִישְׁתְּ דִּ סיַטוֹאַצִּיע, נאָר דער מענטש — דער טרענער פון זיין אַיגענען גוּרְל אָון דער אַוִיסְדוּרִיקָעֶר פון דעם פֿאַלְקָס גוּרְל.

דעם קאנפֿליךט צוישן ייחידיישע גורלוות און דעם אײַנץיקן יידישן פֿאַלקס-
גורל וויידמעט הערץ בערגנער פֿאַמְעַט אָלע זײַנע דערצִיזְיְלוֹגָעָן אָן נָאוּעוּלָן אָין דעם
נייעַם בּוֹד "דאָס הוֹזֵן פּוֹן דושְׂיִיקָּאבּ אַיזִּיקָּס".

אין זו אס באשטייט דער דזוקער קאנפליקט?

דאָס לעבען אַין דער נײַעַר הַיִּם, (אַין דעם פָּאל: אַין אוֹיסְטַּרְאַלְיַע) רִיסֶּת זַיְדָאַרְיַן אַין דעם גְּבוּל פֿוֹן יִדִּישַׁן יְהִיד אָוֹן נִישְׁטַ אַנְטְּרַפְּנְדִּיק אֲוֹיפַ דֻּעַם וַיְדַעַּר שְׂטָאנְדְ פֿוֹן אַ דּוֹרוֹתְדִּיק-אַיְנְגַּעַפְּנוֹדְעוֹעַטְן לעַבְנָס-שְׁטִיגַעַר, וְזָאָס אַין אַזְוֵי כַּאֲרָאַקְ טְעַרְסְטִישַׁ גְּעוֹועַן פָּאָר דֻּעַר יִדִּישְׁקִיטִיט מִיטַּדְיַעַטְעַזְצַׁעַן אַין מוֹרְחַ-אַיְרָאַפְּעַ, בַּאֲדָרְאַט עַס דֻּעַם עַצְמַן קִיּוֹם פֿוֹן יִדִּישְׁקִיטִיט מִיטַּדְיַעַטְעַזְצַׁעַן פָּוֹן אַטְּגַּעַטְגַּלְעַיְטַ צְוָם יִדִּישַׁן שְׁטָאמְ אָוֹן אוֹיסְטַּרְלַעַכְעַר לְעַבְנָס-עַלְעַכְקִיטִיט אָוֹן פָּוֹן אַפְּגַּעַפְּרַעְמַדְקִיטִ צְאַפְּלַט אָוֹן רְעוֹאַלְטִירְט אַדְיַן גַּעֲפִילְ פֿוֹן יִדִּישְׁעַר אַנְגַּעַהַעַרְקִיטִ אָוֹן פֿוֹן יִדִּישַׁן וּוּלְין צְוָם זְוֹעַר צְוָם דּוֹפְּנִירְן, אָוֹן נִישְׁטַ בְּלוֹיזְ צְוָם דּוֹפְּנִירְן, נָאָר אַפְּלַוְ צְוָם בָּאָרְ רַעֲכְטִיקְן. פְּרַעְגַּט דּוֹשְׁיִקְאָבְ אַיְזְיִקְסְּן מִיטַּדְיַעַטְעַזְצַׁעַן וְזָאָס אָוֹן פָּאָר וְזָאָס עַר אַיְזְ אַיְדְ ? — וּוּעַט עַר אַיְדְ אֲוֹיפַ דֻּעַר פְּרַאֲגַעְ נִישְׁטַ קְעַנְעַן גְּעַבְן קִיְּן עַנְטַפְּעַר. (אָגָב, דַיְ דַיְ אַזְוִיקַעְ פְּרַאֲגַעְ, אָוּבְ מַעְןַ האָטַ זַיְ נָאָר גַּעַפְּרַעְגַּט האָטַ מַעְןַ זַיְ קִיְּן מַאְלַ נִישְׁטַ גַּעַקְעַנְטַ פְּאַרְעַנְטַפְּעַרְן). פֿוֹן דּוֹסְטוֹוּגְן אַיְזְיִקְעַדְ גַּעֲפִילְ נָאָר אַזְוֵי שְׁטַאַרְקַ אָוֹן דְּעַצְיִידְרַנְדִּיקְ, אָוֹן עַס שְׁאַפְּטַ פְּאַרְשִׁידְעַנְעַן קָאַמְפְּלִיצְרַטְעַ סִיטְוֹאַצְיִיעַס צְוִישַׁן דֻּעַם אַלְטַן אָוֹן יוֹנָגְן דּוֹר. אָוֹן דֻּעַר שְׁרִיְבָעַר הַעַרְץ בְּעַרְגְּנָעַר מַאְלַ אָונְדוֹן טַאַקְעַדְ דַיְ דַיְ אַזְוִיקַעְ נִיעַ סִיטְוֹאַצְיִיעַס אַיְזְיִישַׁן לְעַבְן מִיטַּ אַיְסְעַגְוּוֹיְנְלַעַכְעַר טְרַעְפְּ-לְעַכְקִיטִ אָוֹן מִיטַּ אַבְיַיְן טִיפְּן אַרְיְנְבָלִיק אַיְזְנְשַׁוְתִּים פֿוֹן דַיְ מַעְנְשַׁן, וְזָאָס טְרַאְגַּן זַיְ אַוִּיסְ אַיְזְ אַין דֻּעַר הַיְּנִטְקִעְרַ יִדִּישְׁעַר וַיְרַקְלַעְכִּיקִיטַ.

דושיקיאב איזזיקס אוון זיין טאכטער, דאס זונגען צוויי כאראקטעריסטייש גע-
שטאלטן פון היינטיכון יידישן לעבן אין די נײַע היימען. איבער ביידע שועבעט

דער אומעט פון יידישן אונטערגאנג. דושיקאָב אַייזיקס וויל בליבין אַייד אָונ קען נישט, וויל די באַדינונגגען גיבּן אִים נישט די מעגלעכקייט זיך אויסצולעבן אין יידישקיות. זיין טאָכטער וואָלט וועלן אַוועקגייז פון יידישן אָפֿשְׁטָאָם אַבער זיך קען אויך נישט, וויל אַין אַיר ווירקט נאָך דער יידישער קינגעֶר פֿאלקְס-גּוּרְל. בִּיאַדְעַ קעַמְפֵן צוֹוַשְׂן זיך אַ גּוּוֹיְסַע צִימְטַ, אַבער קינגעֶר פון זיי זיגט נישט, וויל זיי בִּיאַדְעַ ווועָרָן באַזְיָגַט דָּורך דער פֿאַרְהוּילענָּר עַמְצִיאַנְגָּלָּר יַדְיִשְׁקִיטַ, ווָאָס לִיגְט עַרְגָּעָץ אַין זַיְעַר הַינְּטַעַרְבָּאַזְוּסְטוּזְיַן. אַט דָּאס אַיְזַיְעַר טַרְאַגְּיַק אַין העַז בְּעַרְגְּנָעָר שַׁילְדָּעָרְטַּ דִּי דָּאַיְקָעְטַּ טַרְאַגְּיַקְיַּיטַ מִיט רַעֲלִיסְטִישַׁע דָּעַטָּאָלָּן. עַר מַאְכָּט זיך נִישְׁט קִיְּין אַיְלָזְיָעַס. עַר פְּרָאַזְוּעַט נִישְׁט קִיְּין אָפְּטִימִיסְטִישַׁן נְצָח-יִשְׁרָאֵל-גּוּבָּן. עַר וּוּוִוִּית אַונְדוֹן קָלָאָר אָונ בּוּלְטַּ דִּי לְעַצְטָעַ קָאַנוּוֹלְסִיעַס פּוֹן אַירְעַ טַרְגְּעָרָס. עַס זַעַט אַוִּיס וּוִי בְּעַרְגְּנָעָר וּוּלְטַּ אַונְדוֹן וּוּלְזַן זָאגְּן: יַא, דָּאס גַּעֲפִיל-יַדְיִשְׁקִיטַ אַין נאָך גּוֹנוֹג שְׁטָאָרְק אַוִּיך אַרְוִיסְצְרוּפַּן טַרְאַגְּיַשׁ אַיבְּרָעָלְבָּוּנָּעָן, עַס אַיְזַיְעַר שְׁוֹוָאָך אַוִּיך זיך פְּאַרְצְׁזֻעָּצְּמַן מִיט שַׁעְפְּרִישָׁעַ לְעַבְּנָסְפְּרִיד. דָּא זַעַעַן מִיר שְׁוֹיַּן צַו שְׁוֹוָאָך אַוִּיך זיך פְּאַרְצְׁזֻעָּצְּמַן מִיט פְּאַרְשְׁטִיעָרַס פּוֹן אַלְטָן דָּור, וּוּי דִּי טַרְעָגָרָס פּוֹן דָּעַר גַּעֲפִילְס-יַדְיִשְׁקִיטַ זַעַנְגַּע אַיְזְמַיְּדַן זַעַנְגַּע דִּי פְּאַרְשְׁטִיעָרַס פּוֹן אַלְטָן דָּור, וּוּאָס הַאָבָּן זיך אַגְּגָעָאָפְּט מִיט דָּעַם יַדְיִשְׁן וּוּדְעָרְשָׁתָּאַנְדָּס-פּוֹחַ אַין דִּי אַלְטָע הַיְּמָעָן, דָּעַר נִיְּעָר דָּור אַבעָר הַאָט שְׁוֹיַּן נִשְׁטַּה דָּעַם דָּאַזְיָקָן וּוּדְעָרְשָׁתָּאַנְדָּס-פּוֹחַ אַון אַיְיבָּר עַר וּוּוּרָט באַזְיָגַט דָּורך דָּעַם לְעַבְּנָן אַון קוּמָט צְרוּקִיכְס אַום אַלְטָן דָּור קוּמָט עַר צְרוּקִיכְס צַעְבָּרָאָכְעָנָעָר. וּוּאָס פָּאָר אַ שַׁעְפְּרִישָׁעַ לְעַבְּנָסְפְּרִיד קָעַן שְׁוֹיַּן גַּעַד מָלָט זַיְנִי בַּיִּזְעָלְכָּעַ צַעְבָּרָאָכְעָנָעָר גַּעֲפִילְס-יַדְיִדָּן? עַס בָּעַט זיך מִשְׁש דָּעַר אַוִּיסְפִּיר, אָז דָּעַר אִינְגְּזִיקָּעָר זַוְּג אַיְזְמַיְּדַן דִּי דָּאַיְקָעְטַּ קָאַגְּפְּלִיקָּטַּ אַון טַרְאַגְּעָדִיעָס אַין דָּעַר אִינְגְּזִיקָּעָר שַׁעְפְּרִישָׁעַ אַון קוּמָט צְרוּקִיכְס אַום אַלְטָן דָּור קוּמָט צְרוּקִיכְס אַעֲגָנִיטָּעָר יַדְיִשְׁקִיטַ, וּוּאָס זַאל זיך שְׁטִיצְּזַן נִשְׁטַּן נָאָר אַוִּיפִּן גַּעַפְּלִי, נָאָר אַוִּיפִּן באַזְוּסְטוּזְיַן, נִשְׁטַּן נָאָר אַוִּיפִּן בְּעַל-פּוֹרָהּוּ אַתָּה יַד פּוֹן אַונְטָעָרָבָּאַזְוּסְטוּזְיַן זַיְנִיקָּעָר עַמְצִיאָגְּבָּלָּעָר פְּאַרְשְׁפְּטִיקִיטַ, נָאָר אַוִּיפִּן פְּרִיְּעָן אַון פְּרִיְּוּוֹלִיקָן נַאֲצִיאָגָן זַוְּלַן זַוְּלַן צַו זַיְנִין אָן צַו בְּלִיבִּין אַיְזַיְעַר אַירְעַיְתִּים אַונְגְּנוּמָעָן דִּי קָאַנְסָעָר קוּמָעָן פּוֹן אַיְדִישָׁעַ שַׁעְפְּרִישָׁעַ אַון קוּלְטוּרָלָעָר אַון קוּלְטוּרָלָעָר באַזְוּנְדָעָרְקִיטַ.

צי אַיְזַיְעַר דָּאס מַעֲלָעַד אַין דִּי נִיעַ באַדְינָנָעָגָעָן פּוֹן דָּעַם הַיְּנִינְטִיקָן יַדְיִשְׁן לְעַבְּנָן? הַעַרְעַץ בְּעַרְגְּנָעָר וּוִי אַ קִּינְסְטָלָעָר פְּאַרְעָנְטָפְּעָרָט נִשְׁטַּן קִיְּין פְּרָאַבְּלָעָמָעָן. עַר שְׁטָעָלָט זַיך נָאָר אַוּוּק מִיט זַיְעַר גָּאנְגָּעָר שַׁאַרְפְּקִיטַ אַון טַרְאַגְּיַקְיַּיטַ.

אין 9 פּוֹן אלְעַ 10 נָאוּוּלָן, וּוּאָס גִּיעַן אַרְיָין אַין בּוֹך, רַאֲנְגָּלָט זַיך דִּי אַלְטָע הַיְּם מִיט דָּעַר נִיעַר. דִּי מַעֲנְטָשָׁן פּוֹן דָּעַר אַלְטָעָר הַיְּם זַעַנְגַּע גַּעַשְׁלָדָעָר מִיט בּוּלְטָעָר סִימְפְּטִיעַ, אַבעָר הַעַרְעַץ בְּעַרְגְּנָעָר פְּאַרְעָוּנְטִירָן שְׁוִין, אַזְוִי צַו זָאגְּן, דִּי זַיְנִיקָּעָר זַיְנִיקָּעָר מַעֲנְטָשָׁן פּוֹן דִּי וּוּאָס רַעֲפְּרַעְזְּעַנְטִירָן שְׁוִין, אַזְוִי צַו זָאגְּן, דִּי נִיעַן הַיְּם, אַבעָר זַיך גַּעֲפִינְגָּן זַיך אַלְיָין שְׁוִין אַוִּיך אַין קָלָעַם פּוֹן אַוִּיסְיַדְיִשְׁנוּגָּסְטוּזְיַן פְּרָאַצְעַט. זַיְעַר יַדְיִשְׁקִיטַ אַיְזַיְעַר אַיְזַיְעַר אַרְעַפְּלָקְטִיְּוָעָר אַון מַעֲרָסְטָן טִיל אַיְזַיְעַר

קאמפ קעגן יונגן דור און אונטער באוועסטעיניקער, אַ סטיביש-ירושהדייקער און זי
קעגען נישט באטראכט ווערגן, ווי קיין העלדן פון נצחון.
דאס איז די טראגיק פון יידיישן לעבן אין דער נײער הים, אין אַ סביבה, וואס
לעבט מיט טונקלעל זכרונות און האט נישט קיין אייגאנעם ציל-בָּאוּסְטוּין, די
אלע סימפאטישע עקשנים וואס גיבן זיך נישט אונטער די נײַע לעבענס-פארהעל-
טעןישן זונען, אַבער, וויתט פון יידיישע מאָסן און ספֿעַצִּיפִּישׁ יִדִּישׁ אַינְטֶעֶרֶסֶן,
סיי ווי פֿאַרְמְשֵׁפֶט אוֹיסְצּוֹגִין אַין די אַרְעָםְסָן פון אַן וְאַכְּעָדְיקָעֶר גִּיסְטָלָאָזֶעֶר אַסִּי
מיילאַצִּיעַ. זַיְעַרְעַ אַוְיסְבָּרוֹן פון יִדִּישְׂקִיטְ-גַּעֲפִּיל זונען גָּארְ קָאָנוּוֹלְסִיסָּעַ, וְאַס
באַוְיָוּן ווי שטארק סְאיַן דער וְוִידְעַרְשְׁטָאָנד פון יִדִּישׁ לעבענס-זּוֹוְלָן.

ווי שטארק סְאיַן אַבער דער אַינְעָרְלָעְכָּעָר לעבענס-זּוֹוְלָן פון יִדִּישׁ פָּאָלָק אַין
פָּאָט אַ גְּרוּסְעָרְסָפָּק צַי עַר וְוַעַט קָעָגָן גָּוָרָם זִין די אַבְּיַעַטְמִוּעַ מִנִּיעָוָת פָּאָר
זִין וְוִיְתָעַרְדִּיקָעֶר עַקְוִיסְטָמָעָן.

אַוְיָךְ יַעַדְן פָּאָל, וויל אַונְדוֹ אָפְשָׁר הָעָרֶץ בְּעַרְגְּנָעֶר אַונְטֶעֶרֶשְׁטָרִיכָּן, אַז אַין
די דָּאַיְקָע בְּאַדְגָּוָגָגָעָן פון בְּלוּזָעָר גַּעֲפִּילְ-יִיְשִׁקְיָה וְוַעַט דָּאַס יִדִּישׁ לעַבָּן
קַיְינָן קִוּם נִשְׁתַּחַווּן הָאָבָן.

פָּאָרָאָן אַין דָּעַם בָּוך אַיִּין דָּעַרְצִילָּוָג וְעוֹגָן די אַיבָּעָרְלָעְבָּעָנִישָׁן פון צּוּוִי יַיְדָן,
אַזְּיַיְדָן אַזְּ אַיְגִּיקָּל, בָּעַת דָּעַר הַיְתָלָעָרְ-אַקוֹּפָאַצִּיעַ אַין פּוֹלָן. שְׁרִיְּבָעָרָס, וְאַס
הָאָבָן די דָּאַיְקָע גַּעַשְׁעָנִישָׁן מִתְגַּעַלְבָּטָן פון דָעַר וְוִיְתָנָס. הָאָבָן בֵּין אַיְצָט זִיךְ
נִשְׁתַּחַווּת סְפָּרָאָוּת מִיט דָעַר דָּאַיְקָעָר טָעָמָע. הָעָרֶץ בְּעַרְגְּנָעֶר הָאָט אַבער אַרְוִיסְ
גַּעַהְאָלָפָן וְזִין קִינְסְטָלְעָרְיִישָׁר חֹשֶׁפֶר נְשָׁמָה-גַּעַרְאָנְגָּלָעָן אַז זִין קִינְסְטָלְעָרְיִישָׁר
יִדִּישׁ לעַבָּן אַז פּוֹלָן. די דָעַרְצִילָּוָג אַז גַּעַרְבִּיבָּן מִיט אַסְקָּה קִינְסְטָלְעָרְיִישָׁר
עַרְלָעְקִיָּת אַז פָּאָרְטִּיפְּטִיקִיָּת אַז וְלֹאַט אַיבָּעָר אַשְׁטָּאָרָקָן רָוּשָׁם.

מִיט זִין נִיעָם בָּוך "דאָס הוּוּי פון דּוֹשִׁיְּקָאָב אַיְזִיקָּס" הָאָט אַונְדוֹ הָעָרֶץ
בְּעַרְגְּנָעֶר גַּעַבְּרָאָכָט די טִיפְּעָרָע דָעַרְקָעְנְטָעִישָׁ פון אַשְׁטִיק הַיְגִּינְטִיק יִדִּישׁ לעַבָּן.
זַיְנָע גַּאוּעָלָן זַעַנְעָן גַּעַנוּמָעָן פון אַוִּיסְטָרָאָלִישָׁן לעַבָּן, אַבער צּוּלִיב דָעַר קִינְסְטִ
לָעָרִישָׁר פָּאָרָאָלְגָּעָמִינְעָרָוָנָג, וְאַס אַז כָּאַרְאָקְטָעָרִיסְטִישָׁ פָּאָר דָעַר אַמְתָעָר לִיטָעָ
רָאָטוֹרְ-שָׁעָפָוָנָג, וְוַעַט אַוְיָךְ דָעַר לִיְיַעַנְעָר פון אַלְעָז אַנְדָעָרָע יִדִּישׁ וְוּעַלְטְ-טִילָן
דָעַרְקָעְנָעָן אַז זַיְנָע לעַבָּן-פָּאָרָהָעָלְטָעָנִישָׁ אַז זַיְנָע פָּרָאָבָלְעָמָעָן, זַיְנָע זָאָרָגָן
אַז זִין טְרָאָגִיק.

1955

"וואֹ דָעַר אָמָת שְׁטִיִּיט אַיִּין"

"וואֹ דָעַר אָמָת שְׁטִיִּיט אַיִּין" אַז אַזְּמָלָוָג פון גְּרָעָסְעָרָע אַז קְלָעְנְעָרָע דָעַר-
צְיַילְוָגָעָן פון דָעַם גּוֹטְ-בָּאָקָאָנָטָן שְׁרִיְּבָעָר הָעָרֶץ בְּעַרְגְּנָעֶר, וְוּלְכָעָר גַּעַהְעָרָט צָו

אונדזערע סאלידסטע און טאלאנטירטסטע פראזאייקערס. ס'איין א בוך וואס ברענגן אפשר נישט אריין קיין נייעם טאן אין דעם שאפֿן פונגען מהבר, אבער עס באויזיט, או איזיך אין דער עפֿאכּע פון זיין ריבֿפֿיקִיט זענען פֿאָרָאָן טֿרְעַפּ אַין דער הויך. דער ריבֿפֿער שְׂרֵיְבּֿעֶר הָעָרֶץ בערגנער וואס האט זיין צִיְּתִיקִיט אַנְטְּפֿלְקַט אַין דעם בוך "דאָס הוּאָן פֿוֹן דּוֹשִׁיְּקָאָבּ אַיְּזִיקְסּ", האט זיך אין דעם אַיְּצָהָן בוך באָן ווּזְוּן מִתּ מְעוּלָות, וואס זאגּן אָן, או אָרְדְּעָרְגִּיט צַוְּאָס אַמְּאָל פּוּלְעָרָעָר קִינְסְטּוּ.

אייגנטעלעך וואלט גאָר נישט ריכטיק געוווען צו דערווארטן פון אַרְבִּיבֿעֶר אין דער עפֿאכּע פון שעפֿערישער ריבֿפֿיקִיט, או עַר זָאָל קְוָמְעָן מִתּ טֿעְמָאַטִּישׁ רֻעְוָעְלָאַצְּיָעָם. אַדְעָר מִתּ אַ נִיְּיעָם שְׂלִידְעָרָוְנָגּ אַון דּוּרְצִיְּלָהָן, אוֹ עַכְּטָעָר שְׂרֵיְּבּֿעֶר הָעָרֶץ לאָנְגַּע אָרְן בֵּין עַר דּוּרְגְּרִיכְט צַוְּגַּשְׁטָאַלְטִיקְן אַון סְטָאַבְּילְזִירְן בְּעֵר הָעָרֶץ לאָנְגַּע אָרְן בֵּין עַר דּוּרְגְּרִיכְט צַוְּגַּשְׁטָאַלְטִיקְן אַון דּוּרְגְּרִיכְט זִין אַיְּגַּן שעפֿערישׁ פְּנִים אַון סְיוֹאָלָט גַּעֲוָעָן מְחוֹזָן לְדָרְךָ הַטְּבָע וְעַן נָאָר דעם ווּרְאָר האט שְׂוִין באַוְיּוֹן אַיְּסְצּוּקָלָהָרָן זִין פְּנִים. קְוָמָט עַר פְּלוֹצִים מִתּ אַהֲקָסּ פְּאָקוֹס אַון באַוְיּוֹט אַונְדוֹ אַ נִיְּ, אַנְדְּעָרְשָׁדִיק גַּזְוִיכְט. דָאָס וואָלָט אַונְדוֹ גַּעֲמָעָט בְּרַעֲנָגָן אַוְיָפּן חַשְׁדָּה, אוֹ סִיְּ פְּרִיעָר אַון סִיְּ אַיְּצָהָן האָבָּן מִיר פָּאָר זִיךְ נִשְׁתְּ קִין שְׂרֵיְּבּֿעֶרְשָׁע פְּנִימָעָר, נָאָר שְׂרֵיְּבּֿעֶרְשָׁע מְאַסְקָעָם. דּוּרְפָּאָר אַיְּן רִיכְטִיק צַוְּאָס אַזְּ אָוְיבּ מִיר טְרָעָפּן אַצְּטָמָן אַיְּן הָעָרֶץ בעַרְגְּנָעָרָם נִיְּיעָם בּוֹן דִּי טְעַמְּעָס וּוּלְכָעָמִיר האָבָּן שְׂוִין גַּעֲטָרָפּן אַיְּן זִין פְּרִיעָרְדִּיקְן בּוֹן, דעם סְטִיל אַון דעם קִינְסְטָלְעָרִישָׁן אַוְיָפּן גַּעֲשְׁטָאַלְטִיקְן וואָס מִיר האָבָּן שְׂוִין באַגְּגָנְט אַיְּן זִינְעָר פְּרִיעָרְדִּיקָע וּוּרְאָקָע, אַיְּן עַס נִשְׁתְּ קִין חַסְרוֹן אַון נִשְׁתְּ קִין אַיְּבְּרָחָזְוָנָגּ, נָאָר סִיְּאָן אַ נְאָטְרְלְעָכְקִיט וואָס זָאָגָט אַן אַוְיָפּ שְׂרֵיְּבּֿעֶרְשָׁע סְטָאַבְּילְקִיט. אַוְדָאָיִן זִיְּעָר גּוֹט וְעַן אַרְבּֿיבֿעֶר אַיְּזָאָזְכָּעָר, אַבְּעָר עַס קְוָמָט אַ צִּיטָּט וְעַן מִר הַיְּבָנָן אַן פְּאָדָעָרְן פְּנוּגָעָם שְׂרֵיְּבּֿעֶר, אַזְּ עַר זָאָל נָאָר אַלְעָזְזָעָנִישׁן זִין אַ גַּעֲפִינָעָר, אַזְּ עַר בְּעֵיקָר זָאָל עַר האָבָּן גַּעֲפָנוּן זִיךְ אַלְיָיָן אַזְּ וְעַד זִיךְ אַיְּן דָרְךָ לִיטְעָרָטָהָר. הָעָרֶץ בעַרְגְּנָעָר וּוּיְוִיטְזִיךְ אַיְּן אַיְּצִטְקִין וּוּרְאָקָע וְעַיְּ אַ מעַנְטָש וְוָאָס האט זִיךְ שְׂוִין גַּעֲפָנוּן, וְעַיְּ אַ מעַנְטָש, וְוָאָס האט אַוְיָגָעָהָעָרָט זִין נָעָן וְנָדָא אַן האט באַקְוּמָעָן אַ שְׁטָעַנְדִּיקְן לִיטְעָרָרְשִׁין אַדְרָעָס, סִיְּ טֿעְמָאַטִּישׁ, סִיְּ סְטִילְסְטִישׁ אַון סִיְּ לְוִינְן קִינְסְטָלְעָרִישָׁן דּוּרְצִיְּלִילְעָד.

כָּאַטָּש בעַרְגְּנָעָרָם אַיְּסְטָרָאַלִּישְׁ-יִידְיִישְׁ דּוּרְצִיְּלְוִוְּגָעָן פְּאַרְמָאָגָן אַן אַרְטִיקְן קָלָאָרִיט אַון זִיְּ וּוּרְעָן אַיְּסְטָגְּעָוּבָט אַיְּחָר דָעַר סְפָעַצִּיפְשִׁיקִיט פֿוֹן דָעַם דּוּרְטִיקְן יִדְיִישְׁן זִין, אַיְּזָאָרְבִּידְקִיךְ צַוְּאָס, אוֹ בְּכָל גַּעֲנוּמָעָן זַעַנְעָן עַס דּוּרְצִיְּלְוִוְּגָעָן וְעַגְּן יִדְיָן אַיְּן דִּי וּוּיְוִין-לְעַנְדָעָר פֿוֹן דָעַר נִיְּעָר וּוּלְטָה. גַּעַמְתָּ מֵעַן אַוּוֹק דִּי סְפָעַצִּיְּ פִּישְׁעַ לְאַנְדְּשָׁאָפָט אַון דִּי כְּאַרְקְטָעָרִיסְטִישְׁ אַגְּגִילְצִיזְמָעָן אַיְּן מַוְּלִיְּ פֿוֹן זִינְעָר הָלָלָן, דָאָן זַעַנְעָן עַס דּוּרְצִיְּלְוִוְּגָעָן וְוָאָס גִּילְטָן אַיְּחָר פָּאָר דּוּרְמְ-אַמְּעָרִיקָע אַון בְּכָל פָּאָר אַלְעָזְזָעָנִישׁ וְוָוִיְּדִישְׁ לְעַבְּן האט זִיךְ אַנְגָּגָהָוִיבָּן מִתּ דִי אַיְּמִיגְרָאָגָן פֿוֹן דָעַר אַלְטָעָר הָיִם. אַמְּתָה, הָעָרֶץ בעַרְגְּנָעָר האָלָט שְׂוִין אַסְקָע וּוּיְטָעָר פֿוֹן דָעַם אַיְּמִיגְרָאָז.

צייע-אנהייב און ער איז שווין צוועקומוען צו דעם קאפאיטל וואס מאלט אונדו דעם יידישן אימיגראנט בעט ער האט שווין באזויין זיך «איסצוגריבען» און אויך אַ ואסערעס אַ אָפָּן צו שלאָגָן וואָרכְּלָעָן אַין דער נײַער הַיִּם (וועגן די דָּזְיַקָּע וואָרכְּלָעָן ווועט גערעדט וווערט שפטערט). אַבער טאָקָע דערפָּאָר זָאָגָאַךְ אָזְזִינְעַן דערצְיַילְּגַעַן זַעֲנַעַן כָּאַרְקָטוּרִיסְטִישַׁ פָּאָר אַלְעַ נֵיַּע ווֹיַּזְלְּעַנְדָּעַר, וַיְיַלְּ אַין דִּי דָּאַיְקָע צְיַעַדְבָּרָאַשִּׁית, נַאֲרָ עַרְגָּעָץ אַין מִיטָּן, בעט אויך דער בִּינְעַן פָּוּן לְעַבְּן שְׁפִילְטַשׁוּן אָזְרָל דער צוּוִיטָעָר אָון דער דָּרִיטָעָר דָּוָר, הַגָּם דער עַרְשָׁטָעָר דָּוָר אַין נַאֲרָ פָּאָרָן אָון ער לִיְגַּט נַאֲדָלְץ אַ חַותְּמַן אוֹיךְ דער יִדְיַשְׁעַר עַקְוִיסְטַעַן.

די גְּרוֹוִיסְקִיטִים פָּוּן דער יִדְיַשְׁעַר לִיטְעָרָאָטוֹר באַשְׁטִיטִיט אַין דעם וואָס זַי הַאַט פָּוּן סָאָמָע אַנְהַיְיב אָז אַרוֹסְגָּעֶבְּרָאָכְּט דָּאָס יִדְיַשְׁעַ באַוּסְטוּזִין דָּוָרָךְ דעם יִדְיַשְׁעַ זַיִן. אַין דער העַבְּרָעִישְׁעַר גָּלוֹת-לִיטְעָרָאָטוֹר האָבָּן מִיר פָּסְדָּר די מָאַגְּנִיפָּעַסְטָאַצְיָע פָּוּן יִדְיַשְׁעַ באַוּסְטוּזִין, פָּוּן וּוּלְּמָן מִיר זַעֲנַעַן זָרָשָׁר וּוּעַגְּן יִדְיַשְׁעַ זַיִן. אַין דער יִדְיַשְׁעַ לִיטְעָרָאָטוֹר אַין עַס, וּוּ גְּזָאָגָן, פָּאָרָעָטָם. די יִדְיַשְׁעַ לִיטְעָרָאָטוֹר הַאַט גַּעַמְּאָלָן דָּאָס טָאָג-טָעַגְלָעַכְּבָּעַ לְעַבְּן פָּוּנְגָּעָם יִדְעָ, אָון פָּוּן דעם ווַיִּסְן מִיר זַיִן גַּעַדְאָנָק אָון זַיִן כָּאַרְקָטוֹר. די יִדְיַשְׁעַ לִיטְעָרָאָטוֹר אַין מִיטְגָּעָגָנְגָעָן מִיט דעם הַעַלְּד אִירָן, דעם יִדְיַשְׁעַ מַעֲנְשָׁתָן, פָּוּן אַינְדָּרָעָן אָון הַאַט אַונְדוּ גַּעַדְעָן זַיִן זַיִן אַינְגָּרְלָעַכְּבָּעַ אָון אַוִּיסְטָרָלָעַכְּבָּעַ רָאָגְלָעַנְשִׁין, זַיִן אַדְאָפְּטִירָן זָד צַו דָּעַר סְבִּיבָה אָון זַיִן קָאָמָר מִיט אִיר, נִישְׁטָה בְּלוּזָּי אַוִּיפָּנָּגָן גַּעַבְּיָתָן פָּוּן מַחְשָׁבָה, נַאֲרָ בְּעִיקָּר אַין טָאָג-טָעַגְלָעַכְּבָּעַ לְעַבְּנָס-שְׁטִיגָּעָר. אַוִּיב סְזַעַנְעַן פָּאָרָאָן רִירָדָות אַין דעם דָּזְיַקָּן לְעַבְּן, זַעֲנַעַן מִיר אָון מִיר ווַיִּסְן, וּוּזְיַי זַיִן זַעֲנַעַן פָּאָרָגְעָקְוּמָעָן. אָון אַוִּיב סְזַעַנְעַן באַשְׁעָרָת עַלְוָת, וּוּלְּיַן מִיר אוֹיךְ ווַיִּסְן, וְאָס עַס הַאַט זַיִן סְטִימָולִירָט. די יִדְיַשְׁעַ לִיטְעָרָאָטוֹר הַאַט גַּעַשְׁטָאָלִיקָט דעם גַּאנְצָן זַיְדָנוּקָן קַעַסְלָן פָּוּן דער רַעַלְיָתָט אָון דָּוָר דעם ווַיִּסְן מִיר פָּאָר ווְאָס עַס הַאַט זַיִן אַוִּיסְגָּעָקָאָכְּט זַוְּאָ אָון נִשְׁטָה קִיְּזָן אַנְדָּרָעָן יִדְיַשְׁעַר לְעַבְּנָס-מַאְכָּל.

אט די קִינְסְטָלְעִירִישָׁע טְרָאָדִיצְיָע וְאָס הַאַט גְּרוּוִיסְ גַּעַמְּאָכְּט די יִדְיַשְׁעַ לִיטְעַטָּר אַין אַמְּעָרִיקָע, אַין אַיְצָט מַמְשִׁיךְ הָעָרָץ בְּעַרְגְּנָעָר אַין אַוִּיסְטָרָאָלִעָ. לִיְדָעָר הַאַט די יִדְיַשְׁעַ לִיטְעָרָאָטוֹר אַין אַמְּעָרִיקָע נַאֲדָמִית 20 יָאָר צְרוּרִיךְ אַוִּיפָּגְעָהָעָרָט מִיטְצָוִיגִין מִיט דעם לְעַבְּנָס-שְׁטָרָאָם אָון הַאַט אַוִּיפָּגְעָהָעָרָט אַיִם קִינְסְטָלְעִירִישָׁן אַיִם אַפְּצִישְׁפִּיגְלָעַן אַיִם אַפְּולָרָ מָאָס. הָ בעַרְגְּנָעָר אַין אַוִּיסְטָרָאָלִעָ הַאלָּט מִיט דעם קִינְסְטָלְעִירִישָׁן שְׁפָאָן מִיט דעם לְעַבְּן פָּוּן זַיִן אַרוּם, אַפְּשָׂר דָּרְפָּאָר וּוּלְּיַיְזִין זַיִן אַרוּם גַּעַפְּינְט זָד אַין דער סְטָאָדִיעָ וְאָס דָּאָס יִדְיַשְׁעַ לְעַבְּן אַין אַמְּעָרִיקָע מִיט 20 אָון 25 יָאָר פְּרִיאָר — אַסְטָאָדִיעָ וְאָס הַאַט אַין אַיר צִיְּטָ שְׁפָעָרִישָׁ באַוִּירָקָט די אַמְּעָרִיקָאָנָעָר יִדְיַשְׁלִיטָעָרָאָרָעָ שְׁאָפָוָגָן אָון וּוּעַגְּן דעם פָּאָר וְאָס די נֵיַּע סְטָאָדִיעָ הַאַט אַוִּיפָּגְעָהָעָרָט באַוִּירָקָן די יִדְיַשְׁעַ לִיטְעָרָאָטוֹר, אַיִם אַין עַנְיַן וּוּעַגְּן וּוּלְּבָן סְיַיְן אַיִּצְט נִשְׁטָה די גַּעַלְגָּהָהִיט מַאְרִיךְ צַו זַיִן.

מיר האבן פריער געאגט, איז העץ בערגנער מלט דעם אימיגראנטז-דור וואס האט זיך אינעם ניעם לאנד שווין באויזון "אויסצוגרינען" און צו שלאן ווארצלען אין דעם בייעם עקוויסטטענץ-בדאן. טאכע די דזוייך ווארצלען ווידמעט העץ בערגנער זיין קינסטלערישע אויפערקזאמיקיט און איזו פמעט אלע זיינע דערציילונגגען אנטפלעקט ער זי אונ אנאליזרט זי, דורךן אנוויזן זייער אחיזה און דער נייער רעליטעט.

ליידער איז דער סד-הכל נישט קיין פרילעכער. דער אימיגראנט האט זיך אויסגערטין פון דער אלטער הײַ-ערד, אבער ער האט נישט באויזון צו טיף זיך איבערפלאנצן אינעם ניעם לעבן. די וואס האבן עס באויזון זענען אוועק פון יידישקייט. די וואס זענען געלביבן בי יידישקייט זענען געלביבן פרעמד איז דעם ניעם ארום. דאס ערגסטע אבער איי, וואס דער אימיגראנטז-דור איז געלביבן נישט דא און נישט דארט, נישט אהין און נישט אהער. איז זיין נייער אויסטראָז לישקייט פלאנטערט זיך זיין אלטער יידישקייט און איז זיין יידישקייט איז פאָרָאָז די פֿרְעָמְדָקִיט פון ניעם לעבן. דאס פריט צו טראָגִיך, צו גראָטָעָסָק און צו קאנפליקטן מיט זיך און מיטן ארום. דאס סאמע ערגסטע דערביי איי, וואס די טראָגִיך איז זייער אפט א גראָטָעָסָקָער פֿאָרָס און דער גראָטָעָסָקָער פֿאָרָס אַנטָּטָפָּעָט אַטְּפָּעָט פֿאָלָקָס-טְּרָאָגִיך.

מעשה אבות ירשו בנימ... און וווען עס דערשיינט אויף דער נייער יידישער לעבנס-ביביגע דער ערשותער ארטיק-גבוירגענער דור, ווערט די גראָטָעָסָק טְּרָאָגִיך נאָך שאָרְפָּעָר און זי דערפֿירָט צו קאנפליקטן וועלכע זאגן אָן אַירְדָּה. דאס דער זעען מיר בולט איז דער דערציילונג "שײַן אַיְזָה פֿיְיָעָר אַיְזָה דער נאָכָט" און איז דער דערציילונג "דער טאָטָע שטָאָרְבָּט נִישְׁטָה". דאס זענען בלויו צוּווִי דערציילונג צוּווִישָׁן 22 אַנדָעָר אַיְנָעָם בּוֹך, אַבעָר זי זענען די כָּאָרָאָקְטָעָרִיסְטִישְׁטָע, וויל זי זוּיְן נִישְׁטָה נָאָר די שׂוּעָרִיקִיטָן פון צְפָאָסָן זיך צו דער נייער סְבִּיבָה, נָאָר אויך די רְעוּוֹלָטָאָטָן פון דער דָאַיְקָעָר צְפָאָסָוגָה, וועלכע זענען אויסגעפָּאלָן אווי פְּאָטָאָל פְּאָרָזָן יִדְיָישָׁן לעָבָן אַיְזָה אַלְעָ אַונְדוּעָרָע אַיְמִיגְרָאַצְּיָע-לְעַנְדָּר.

עס וואָלט גְּזֵוִיסָה כְּדָאי גְּזֵוּעָן צו אַגְּלָיוּרָן די צוּווִי דערציילונגגען און צו זוּיְן ווּיְיָן זוּיְן אַיְזָה דעם אַגְּבוֹאָזָקְסָעָנָעָם קָאָנְפָּלִיקָט צוּווִישָׁן די טָאָטָע אַזְּנָה קִינְדָּעָר זענען די טָאָטָע שְׁוּלְדִּיק נִישְׁטָה ווּיְיָינְקָעָר פון די קִינְדָּעָר. אַבעָר דאס וואָלט גְּזֵוּעָן אַזְּלָאָגָעָה מְעֻשָּׁה אַזְּלָאָגָעָה זיך צו פּוּבְּלִיכִיסְטִישְׁטָע טָעָנָה אַזְּלָאָגָעָה זיך צו פּוּבְּלִיכִיסְטִישְׁטָע.

אלע אַנדָעָר דערציילונגגען איז דעם בּוֹך דָּריִיעָן זיך אַרוֹם דָּריִין טָעָמָאָטִישָׁע אָקסָן: 1) אַרוֹם דעם פְּרָאָבָלָעָם פון צְפָאָסָן זיך צו נִיעָז לעבנס-בָּאָדִינְגָּוּגָעָן, וואָס פִּאָרְשָׁאָפָּט גְּרוּיסָה ווּיְתִיקָה יְעַנְעָן וועלכע ווּילְן פֿאָרָט בְּלִיבָּן בי זַיְעָרָע אלטָע ווארצל-דיְקָע אַיְנְשָׁטָעָלָן אַזְּגָעָוָנִיהִיטָן, 2) אַרוֹם מַעֲנְטָשְׁלָעָכָה אַיבְּרָעָלְבָּוּגָעָן, וועלכע זענען נִישְׁטָה אַגְּגָוּזָה אַוְיָף צִיְּתָה אַזְּנָה אַרְטָה, אַזְּנָה 3) אַרוֹם די עַכָּאָס פון חָוָרְבָּן. צו

די ערשותע געהערן די דערציילונגגען: «וואו דער אמרת שטייט איבין», «א קלײַין הוין צוישן גרויסע היינער», «די פאטאגראפיע», «דער יוביילער און דער בעטלער» און «צווויי יידן און צווויי וואלייזס». צו די צוויתע געהערן: «א טאג שפערטער», «דער לעצטער קאנצערט», «דער לאנגער אריידאר», «אין די ווינטער-טעג», «די שכנים פון ערדר-סטרייט» און «א שטאָרְקָרֶר». צו דעם דרייטן מין דערציילונגגען, וואס אויף זייליגט דער חותם פון אונדערע פֿעַזִּיפַֿשׁ אַיבָּרְלָעְבָּוּנְגָּעָן אֵין דער חורבן-ציט, אַיבָּרְלָעְבָּוּנְגָּעָן וואס זיילר עכָא שאָפֶט נאָך אַס טראָגִישׁ פְּלָאָנִי טערס אֵין דעם לעבען פון די געראָטָעוּטָעָט, געהערן: «זיך צוֹרִיק אָפְּגָּעָפָּנוּן», «אַ צִּיטְוָנָס-כְּרָאָנִיק», «אַנְטָשָׁע אָן וְאַצְּעָק», «זַיִּהְוָן נִשְׁתַּחֲוֵדְקָה», «דאָס הוין אֵין דיַיָּן», «ברְּיוּ וְאָס קּוּמָעַן צְרוּרִיק» אָן «דָּרָר יְרוּשָׁה-בְּרִילְיאָנְטָן».

ערגען אֵין דער מיט צוישן די צווויי דערציילונגגען וואס שילדערן דעם קאנַ פְּלִיקָט צוישן די דורות אָן די דערציילונגגען וואס מאָלָן די שׂוּוֹרִיכִּיקִיטָן פון וועלַן דערהאלָלָטן דאס אלְטָע אֵין דעם נִיעָם, גַּעֲפִינְט זיך די דערציילונג, וואס אֵין טראָקְטִירְט ווי אַ הוּמָאָרְקָע — «די בְּלָעְכָּנָע פּוֹשְׁקָעַ».

טעמאָטִישׁ האָבָן מִיר דָא, בְּכָן, דָּרְרִי מִינִים דערציילונגגען ווּלְכָעַ שְׁפִיגְלָעַן אָפַ די גָּאנְצָע יְדִישָׁע רְעַאַלְיְתָעַטָּפָן אָנוֹדוֹזָעַר צִיִּיט אֵין די נִיעָם ווּוַיְנַ-לְּעַנְדָּעַר. מַעַן מוֹזָאָבָּעָר דָא צָוְעָבָן, אָז גָּאָר אָפְטָט פָּאַרְשָׁוּיְינְדָן די גַּרְעַנְצָעַן צוישן אֵין מַיִן דערציילונג אָן דעם צוֹיִיטָן. בעיקר ווֹלִיט זיך אָנוֹטָעַרְשְׁטָרִיכָּה, אָז אוֹיך אֵין די דערציילונגגען וואס פָּאָר זיך אַיְזָנָשְׁטָאָרָק בָּאָרָקְטָעִיסְטִישׁ די צִיִּיט אָן דאס אָרט, העָרָן מִיר פָּוּן דְּסְטוּוּגָן דעם ווִידָעָרְקָל פָּוּן די חַוְּרָבְּ-אַיבָּרְלָעְבָּוּנְגָּעָן אָן עַרְגָּעִיזָוּן קומָט אֵין זיך צָום אָוִיסְדוּרָק דָּרָר קָאנְצָעָרָק, וואס אֵין כָּאָרָאָק טְרִירִיסְטִישׁ פָּאָר דעם אִימְגָּאָנְטָן-לְעָבָן.

הערץ בערגנער אֵין אַ רְעַאַלְיְשָׁרְדָּר דערציילער, אָבָּעָר עַר הַאֲלָט נִשְׁתַּחַן קְיִינְן קְפִּיצְתִּ-הַדְּרָכִיָּן נְאָרָאָטִיו. עַר הַאֲט לִיב אָז די נְאָרָאָצִיעַ זָאָל אַרְוִיסִּיַּה וּוְאָקָסָן דָוְרָךְ שְׁלַדְעָרָנוּג אָן גַּעַמְלָע. אַיְן דעם פָּאָל גִּיטָּע עַר אָין די פּוֹסְטָרִיטָן דָעַר גָּוְטָעָר יְדִישָׁעָר פְּרָאָזְעַטְרָאָדִיצָּה. דָעַרְבִּי דָאָרָף מַעַן אָבָּעָר בָּאָמְעָרָה, אָז אַיְן זַיִּהְוָן וְיִיעָם וּוְעָרָק אַיְן שָׂוֹן נִשְׁתַּחַן די אַנְהָוִיפּוֹגָן פָּוּן פְּרָטִים אָן די דָעַרְבִּי צְיִילְוָנְגָּעָן וְעַנְגָּעָן גּוֹט אַוְיְגָּעָבוֹיטִים. זַיִּהְוָן אָן אַנְהָיִיבָּ, אַ סּוֹף אָז מַיִּtan. בערגנער מַאְלָט אָן שְׁלַדְעָרָטָה, בָּאָרָקְטָעִיסְטִישׁ אָן גַּעַשְׁטָאָלִיטִיקָה, אָבָּעָר אַלְץ לוֹיְפִּט צָו אַיְן צִיל — צָו דערציילן וְעַגָּן מַעֲנְשָׁן, זַיִּעְרָע כָּאָרָקְטָעָרָן, זַיִּעְרָע גּוֹרְלוֹת אָין דעם פָּלָאנְטָעָר פָּוּן אַ לעָבָן אָין וּוּלְכָן מִיר דְּעַרְזָעָן, נִשְׁתַּחַן נַאֲרָן אוֹיך זַיִּעְרָע אַטְמָאָסְפָּעָר, נִשְׁתַּחַן נַאֲרָן קָאנְטוֹרָן אָן פְּרָאָפְּלָן, נַאֲרָן אוֹיך פּוֹלָעָן אַנְפָאָסָן.

פְּנִימָעָר אָן פִּיגְוָן מִיט זַיִּעְרָע גָּאנְצָעָר פְּאָרְבִּיקִיִּת. צָו בערגנערס גּוֹטָעָר צִיכְעָנוֹג אֵין אַיְצָט צְוֻגְּקָוּמָעָן די מַאְלָעָרִי, צָו זַיִּן שָׁאָרְפָּן שְׁטָרִיךְ — די פָּאָרָב. צָו דָעַר דָּרְכְּיִילָ�גָן פָּוּן פָּאָקְטָן — דאס גַּעֲמִיטָן דָעַרְכִּילָ�ר. עַס מַעְרָקָט זַיִּהְוָן פְּינְגָּרְ-גַּעַשְׁקִיטִיקִיטָן פָּוּן אַ גַּעֲנִיטָן פְּרָאָזְאִיקָּר,

אבער ער מידט אויס רוטין און אלין געשאפענע שאבלאגען. דערביי פילט מען אין יעדער דערצ'ילונג די פערסאנגליטעט פונעם שרייבער, וואס ליגט ווי א שטעטמפל אויף יעדן בלעטל פראוד וואס גיט ארויס פון אונטער זיין האנט. איך-וואלט געראטען בערגנערן ער זאל א בסל האמעזען זיין ניגונג צו אングלייצ'יזמען, כאטש זיי זענען דא און דארט ניטיק צוליב קאלאריט. בערגנער האט א זאפטיך יידייש לשון און ער קאן דערגריכן אלע ניטיקע עפעקטן און דעם, או ער זאל זיינע העלדַן לאוֹן רעדַן אָזֶן ווי זיי רעדַן. בערגנערס מוזיקאלישער שפראָך-אִינְסְטְּרוּמְּנֵנט קען אֲפִילּוּ אֲ דִיסְאָגָּאנְס אַרְוִיסְבְּרָעָגָעָן מיט אֲ גּוֹטָעָר הָרָמָאָך. נישער יידישער שפראָך.

חַיִים גְּרָאָדָע

„די עגונה“

א

חַיִים גְּרָאָדָע האט געשטעלט זייןע ערשות טרייט ain דער פרָאֹזֶע ווּן ער האט ain זיין פֿאָעַטְישָׁן שאָפֵן שוּין געהאט דערגריכט די הוֹכָע מְדֻרְגָה פֿוּן רִיףְקִיט אָונְן צִיטִיקִיט. בַּיִם מאָכוֹן די דָאַזְיָקָע ערשות שריט האט ער בשומְדָאָפֵן נִשְׁתָּאָוִיסְגָּעָמִיטָן די שטרויכְלָגָעָן ain ווּלְכָע עַס ווּרְטָט נְכָל יְעַדְרָעָר פֿאָעָט ווּאָס גִּיט אַיבָּעָר צוּ פרָאֹזֶע — בְּפֶרֶט ווּן דער דָאַזְיָקָע אַיבָּעָרָגָאנָג ווּרְטָט גַּעֲמָאָכָט ain די דָעַרְוָאַקְסָעָנָע יָאָרָן פֿוּן שְׁעַפְּרִישְׁקִיט. ווּן אַ שְׁרִיבְבָּעָר הַיְבָט шוּין אָן גַּעְפָּגָעָן צוּ ווּרְטָן פֿוּן זִיְן אַיְגָעָנָעָם נָסָח אָונְן דָעַרְוָאַרְבָּעָנָעָם מְאַנְיָר. גְּרָאָדָע האט אַבעָר פֿוּן זִיְן אַרְיְבָעַגְּבָרָאָכָט ain דער פרָאֹזֶע אַרְיָין יְעַנְעָע עַלְעַמְעַנְטָן ווּאָס האָבָן זִיְן לִידְאָלָע מְאָלָע צְוָעָגָעָבָן אַ בָּאוֹנוֹדָעָרָן גְּרָאָדָעָן חָן אָונְן רִיצְצִין אָונְן אַיְנִינָע פֿוּן דִּי וּוִיכְטִיקְסְּטוּ פֿוּן די דָאַזְיָקָע עַלְעַמְעַנְטָן אַיְזָע גַּעַוְעָן זִיְן נִיגְגָּנָג צוּ פֿאָרְטְּרָעָטָן מְאַלְעָרִי אָונְן כָּאָרָקְטָעָזְזָשְׁילְדָעָרָוָג. ווּאָס ain דער פֿאָעָזָע ain דָאָס אַ חָנָן פֿינְטְּעָלָע, אַבעָר ain דער פרָאֹזֶע — ain עִיקָּר בְּלַעַד הַעֲיקָרִים אוּפְּסָרָה ווּלְכָעָר עַס האָלָט זִיךְרָאָדָע קְנוֹנָסָט.

גְּרָאָדָע טְרִישָׁטָן ain דער פרָאֹזֶע זְעַנְעָן גַּעֲמָאָכָט גַּעֲוָאָרָן מִיט דָעָר הַילָּפָן זִיְן פֿאָעַטְישָׁע קְולִיעָס. כְּדָאי דָעַרְבִּי צוּ בָּאַמְעָרָקָן, אָז דָאָס טְרִעְפָּט זְיִיר אָפְטָמִיט שְׁרִיבְבָּרָס ווּאָס גִּיְעָן אַיבָּעָר פֿוּן אַיְזָע קְוָנְסְטִיזָשָׁאָר צוּ אַ צְוִוִּיתָן: דָאָס ווּאָס ain זְיִיר עַרְשָׁטָן זְשָׁאָנָר ain גָּאָטְרָלְעָד ווּדִי אַיְגָעָנָע פֿיס. ווּרְטָט ain אַ צְוִוִּיתָן זְשָׁאָנָר פְּמַעַט אָזָי אָוְמָנָאָטְרָלְעָד ווּדִי פְּרָעָמְדָע קְולִיעָס. אָונְן גְּרָאָדָע טְרִישָׁטָן פֿרָאֹזֶע-פֿרוֹוֹן האָבָן בְּשֻׂמְדָאָפֵן נִשְׁתָּאָקָעָנָט אָוִיסְמִידָן די שְׁוֹאָקְיִיטָן פֿוּן דָעַם דָאַזְיָקָע בַּיִיט, ווַיְיַל ain זִיְן פֿוֹנָאָנְדָעָרָוָג צָום גַּעַלְיוֹף אַיבָּעָר דָעַם פָּעָלָד פֿוּן פרָאֹזֶע זְוִינְקָט ווּיְיַל ain זִיְן פֿוֹנָאָנְדָעָרָוָג צָום גַּעַלְיוֹף אַיבָּעָר דָעַם פָּעָלָד אִימְפָּעַט, פֿוֹנְקָט ווּיְיַל ain עַרְאָפְלָאָן קָעָן, פֿאָרָקָעָרט, זִיךְרָאָדָע נִשְׁתָּאָוִיפְּהִיאָבָן צָום פְּלִי אָוִיב זִיְן דָעַדְרָה האָבָן נִשְׁתָּאָוִיפְּהִיאָבָן צָום צְעַלְיוֹפְּן אַיבָּעָר דָעַר עַרְדָּה.

האָבָן טַקְעַ גְּרָאָדָעַס עֲרָשְׁתַּעַ פֶּרְאָזְעִזְאָכַן גַּעַלְיַיטַן פָּוֹן פָּאָעָטִישַׁע מִיחּוּשֵׁן. סְאיּוֹן
אַיִן זַי גַּעַוּעַן אֵי אַנְ אַיְבָעָרְפָּלוֹס פָּוֹן פָּאָעָטִישַׁע רַעְזָאָנְרוֹנוֹגָא אֵי אֵז גְּרוֹיְסַע
גַּעַדְיכְּטַעַנְיַישַׁ פָּוֹן פָּאָעָטִישַׁן בִּילְד. צַו מַאֲלֵל הָאָט אַוִּיךְ דַּעַר סְפָּעָצִיפִּישַׁעַר גְּרָאָדִישַׁעַר
פָּאָטָאָס צְעַשְׁמַאלְצַן דַּעַם פֶּרְאָזְאִישַׁן מַעְטָאָל אָנוֹ אִים, אַיִן חִיזְקָא, פֶּרְאָוְאָנְדָלְטַ אֵין אֵין
וַיִּירְקָ-פָּאָרְמִיקָן לִירִישַׁן לְאוּוּ-אַוִּיסְגָּוָס פָּוֹן רִידְז. דַּעַר שָׁאָגְתִּ-אָרִי וּוָאָס אַיִן אַיִן
זַיִן דִּיכְטוֹנָגָא מַעְלָה אֵין אַיִן דַּעַר פֶּרְאָזְעַ גַּעַוְאָרָא אַנְחָסְרוֹן. דַּי צַעַפְּ וּוָאָס זַעַנְעָן
דַּעַר סּוֹד פָּוֹן זַיִן שְׁמַשְׂוֹן-שְׁטָאָרְקִיטַיַּת וּוּי אַפְּאָעַטְּ הָאָבָן גַּעַדְרָאָעַטְּ צַו דַּעְרָשְׁתִּיקָן
דַּעַם הַאָלְדוֹן פָּוֹן פֶּרְאָזְעַ-שְׁרִיבְעָר.

מייט יעדַן נִיעַם קָאָפִיטַלְפָן זַיִן "מִיִּין מַאֲמָעַשׁ שְׁבָתִים" הָאָט אַבָּעַר גְּרָאָדָע
גַּעַנוּמָעַן בָּאוּזִיגָן זַיִנְעַ אַיְגָעָרְלַעַכְעַ שְׁוֹאָכְקִיטַן אַזְוֹן זַיִד אַרְוִיסְרָאָנְגָלְעַן פָּוֹן זַיִנְעַ
איְיָגְעַנְעַ שְׁוֹעָרְיִקְיִיטַן. עַר הָאָט אַגְּגָהְוִיבַן אַוִּיסְזִינְגַּעַן דַּאֲסַ בִּילְד פָּוֹן זַיִנְעַ יְוָגְנְטַ
בָּעַנְקָשְׁאָפְטַן אַזְוֹן סְ/הָאָט זַיִד אַונְטָעַר זַיִן פָּעַדְעַר גַּעַנוּמָעַן אַוִּיסְמָאָלְן דַּאֲסַ גַּעַזְאָנְגַּ
פָּוֹן פֶּרְאָגְאָנְגָעָנָם לְעַבְנָן. עַר הָאָט אַגְּגָהְוִיבַן מִיטַּפָּאָעָטִישַׁע שְׁילְדָרְוָנְגָעַן פָּוֹן זַיִן
הַיִּם אֵין דַּעַר קִינְדְּעַר-צִיְּתַן אַזְוֹן סְ/הָאָט גַּעַנוּמָעַן וּוָאָקְסַן דַּיְ גַּעַשְׁטָאָלִיטִיקָןְפָן
מַעְנְטָשְׁלַעַכְעַ לְעַבְנָן אַזְוֹן מַעְנְטָשְׁלַעַכְעַ גְּוֹרְלָות. וּוּעַן עַר אַיִן צְוָגְעַקְוּמָעַן צַו דַּיְ בַּהֲלָהְ
טָעַג אֵין סָאוּזְעַן-דְּרוֹסְלָאָגְדַּ בָּעַת דַּעַר עַוְּוָקְוָאָצִיְּעַ. הָאָט שַׁוִּין זַיִן פָּעַן נִשְׁטַחְ
שְׁוֹעַבְטַ אֵין דַּיְ וּוָאָלְקָנָס פָּוֹן פָּאָעָטִישַׁע מַעְטָאָפָּאָרְן אַזְוֹן שְׁטִימְוָנְגָעַן. נַאֲרַ זַיִ הָאָט
שַׁוִּין טִיף גַּעַזְקָעַרְטַן דַּיְ עַרְדַּ פָּוֹן פֶּרְאָזְעַ-גַּעַמְעַל אַזְוֹן סְ/הָאָט שַׁוִּין אוּרִיךְ דַּעַר עַרְדַּ
גַּעַנוּמָעַן אוּפְּגָגִיְּן דַּעַר פֶּרְאָזְזִיְּ פָן קִינְסְטָלְעַרְשִׁעְרַ אַבְּסְעַרְוָאָצִיְּעַ. פָּוֹן טִיפְּרַ
גַּעַשְׁטָאָלִיטִיקָןְגָּהְ פָּוֹן סִטְוָאָצְעַדְ-שְׁילְדָרְעַנְגָּהְ אַזְוֹן בְּכָלְדַּיְ אַלְעַ גַּעַוְיָקָסְן וּוָאָס זַעַנְעָן
איְיָגְן דַּעַם זַרְיעָה-בָּאָדָן פָּוֹן דַּעַר פֶּרְאָזְעַ.

זַיִן צְוַיְיִיטָר בָּוָךְ "דַּעַר שְׁוֹלְהַוִּיפְּ" הָאָט נַאֲרַ בָּוּלְטָעַר גַּעַמְאָכְטַ גְּרָאָדָע אַוִּיפְּ
שְׁטִיגְגַּ וּוּי אַפְּרָאָזְיִקְעָרְ. דַּאְ, אֵין דַּעַם דְּאַיְקָן רַאְמָאָן, הָאָט שַׁוִּין חִים גְּרָאָדָע
בָּאוּזִיגָן, אֵזְוּ עַר בָּאַהֲרָשַׁט דַּיְ קִינְסְטָלְעַרְשִׁעְרַ אַיְנְסְטָרְמוּמְעַנְטַן פָּוֹן דַּעַר פֶּרְאָזְעַ אַזְוֹן
דָּאָרָף שַׁוִּין לְחַלּוֹתִין נִשְׁטַחְ אַנְקָוּמָעַן צַו דַּעַר הַילְּפַן פָּוֹן זַיִנְעַ פָּאָעָטִישַׁע אַלְפִּים. אַוִּיב
עַר הָאָט זַיִד עַרְגְּעַזְיָוָוָא שְׁפִילְגַּעְטָאָן מִיטַּדְיַיְן דַּיְ כְּלִיְזַיְן פָּוֹן דַּעַר פֶּרְאָזְעַ הָאָט
עַר דַּאֲסַ שַׁוִּין גַּעַטְאָן מִיטַּדְעַר זְיכָרְקִיטַיַּן אַזְוֹן גַּעַנְיִינְשָׁאָפְטַ פָּוֹן אַמִּיסְטָעַר, וּוָאָס
קָעַן זַיִד דָּעַרְלָוִיבָן אַוִּיךְ עַפְּעַס וּוָאָס אַיִן שְׁלָא פְּדָרְכָוָן. נִשְׁטַחְ נַאֲרַ הָאָט עַר אַיִן דַּעַם
דְּאַיְקָן וּוּעַרְקָ שַׁוִּין בָּאַהֲרָשַׁט דַּיְ קִנְסַטְ פָּוֹן מַאֲלָן טִיפְּן אַזְוֹן גַּעַשְׁטָאָלְטָן, שְׁתִּיגְעָרְ
לְעַבְנָן אַזְוֹן סְבָּהָה-פָּאָרְהָעַלְטָעַנְיִישַׁן, הַמּוֹזְנִי-אַוִּיפְּרָבְרָוִיַּן אַזְוֹן יְוָדִיְשַׁע אַיְבָעָרְלַעְבָּוְנָגָנָן,
נַאֲרַ עַר הָאָט אַוִּיךְ שַׁוִּין בָּאוּזִיגָן דַּאֲסַ אַלְעַזְ אַיְנְצְרוֹאָמָעַן אֵין דַּעַר רַאְם פָּוֹן פָּאָבּוֹלָעְ
אַזְוֹן אַקְצִיעַ אַזְוֹן עַס אַוִּיךְ אַיְפְּצָבוֹיְעַן מִיטַּפְּלָאָן אַזְוֹן קִאנְסְטָרְוָקִיצְיַן. "דַּעַר שְׁוֹלְהַוִּיפְּ"
אַיִן, בָּנָן, שַׁוִּין גַּעַוְוָעַן אַזְוֹן דְּאַמְּאָן פָּוֹן אַזְוֹן עַכְטִירָאָסִיקָן פֶּרְאָזְיִקְעָר
אַזְוֹן דָּעַרְצָו — אַזְוֹן אַמְּאָן וּוָאָס הָאָט אַרְיִינְגָּעְבָּרָאָכָט אַזְוֹן אַזְוֹרְ דַּעַר יְדִיְשַׁע לִיְטָעָרָטָוָ
אַזְוֹן נִיְּיוֹינְקָל פָּוֹן פָּאָרְשָׁנִיְּטָעַנְגָּעַן יְדִיְשַׁן לְעַבְנָן אַזְוֹן וּוָאָס הָאָט אַרְוֹם דַּעַם חַצִּ-רְעַאַלְן
אַזְוֹן חַצִּ-סִּימְבָּאָלִישַׁן בְּרוֹנְעָם אַוִּיפְּגָעְלַעְבָּט דַּיְ פָּאָרְגָּאָנְגָעַן יְיַדְנְזַוּעַלְט אַיִן וּוּלְנָגָן

מייט איר גאנצער אמאלייקער ארעמקייט, שיינקייט און אימפעטפולער פאראבענטט קייט צום לעבן.

די יידישע ליענער-זועלט און אויך די יידישע ליטערטאור-קריטיק האט הויך און פאראדינט אַפְגַעְשָׂאַצְט דאס דֶּאַיְקָע וּזְעַרְק אָזְהַט בְּאוֹנוֹדָעָס זִיךְ אַפְגַעְשָׂאַצְטָאַלְט אָוֵיך גְּרָאַדְעָס טָאַלְאָנְט, וּזְאָס הָאָט זִיךְ אַיְזָן דָעַר פְּרָאַזְע אַנְטְפָלְקָט מִיט דָעַר גָּאנְצָעָר גְּבָרוֹה וּזְאָס מִיר זְעַנְעָן גְּעוּוֹנִינְט גְּעוּוֹנָן צָו אַבְסְעָרְווֹרְן אַיְזָן זִיךְ פָּאַזְעִיָּע. מַעַן הָאָט בְּפָהָה מְלָא אָונְטָעְרָגְעַשְׁטָרָאָכְן, אָז דאס פָּאַרְשָׁנִיטָעָנָע אָז פָּאַרְחָרְבָּטָע יִדְישָׁע לְעַבְנ אַיְזָח-אַיְרָאַפְעָה הָאָט אַיְזָח גְּעֻפְנָעָן אַיְינָעָם פָּוּן אַרְעָא וּוַיכְטִיקָע רַעֲסְטָאָוָה דָאַטָּאָרָס אָז פָּאַרְאִיְבִּיקָּרָס אָז דָעַרְפָּוּן אַיְזָן שְׂוִין קְלָאָר גְּעוֹזָאָרָן, אָז די אַלְע וּוְעָרָטָן אָז שִׁינְקִיטָן וּזְאָס דֶּאַיְקָע לְעַבְנ הָאָט פָּאַרְמָאָגָט הָאָבָן אָונְטָאָר גְּרָאַדְעָס פָּעָן בָּאָקוּמָעָן דָעַם תִּיקְוָן פָּוּן גִּיסְטִיקָּן דּוּיְעָר אָז קִינְסְטָלְעִירִישָׁר מְאַנוּמָעְטָאָר לִיזְרָטְקִיטָן.

דאָס אלְיִזְע אַיְזָן גְּעוּוֹנָן גָּאנְצָע גְּעַנְגָּוָה, אָז אַפְּילָו וּזְעַנְעָן דָעַם שְׁרִיְבָּעָר פָּוּן "מַיִינָמָעָס שְׁבָתִים" אָז "דָעַר שְׁוֹלְהַוִּיךְ" וּוְאָלָט נִישְׁטָט גְּעַלְגָּגָעָן צָו גִּינְיָהָעָר אָוֵיך דָעַר לִיטָעָר פָּוּן דָעַר פְּרָאַזְע, וּוְאָלָט עַס אָוֵיך גְּעוּוֹנָן, וּוְאָלָט זִיךְ : דִּינְיָה אָזְעָן מַעַן וּוְאָלָט אַיְם גְּעַקְעַנְטָמָצָרְף זִיךְ צָו די דֶּאַיְקָע פְּרָאַזְע-קִינְסְטָלְעָרָס וּזְאָס הָאָבָן מַיְט זִיךְ שְׁאַפְּגָגָעָן זִיךְ אַרְיִינְגְּעַשְׁרִיבָּן אַיְנָעָם רִיסְטָעָר פָּוּן די גַּעַשְׁתָּאָלָט-פְּאַרְאִיבִּי קָעָרָס פָּוּן מַזְרָח-אַיְרָאַפְעִישָׁן יִדְנָטוּמָה, וּזְאָס זִיךְ לְעַבְנ, שָׁאָפָן אָז אָוְמָקָומָה בְּלִיבָּט פָּאַרְוִיגָלֶט אָז דָעַר יִדְישָׁר לִיטָעָרָטָור לְעַדְיָה עַד.

ב

גרָאַדְעָס צּוּוִי עַרְשָׁטָע פְּרָאַזְע-זְעוּרָק זְעַנְעָן בְּעֵיקָר גְּעוּוֹנָן וּזְעוּרָק, וּזְאָס הָאָבָן קִינְסְטָלְעָרָשׁ רַעֲסְטָאָוָרִירָט דאס דֶּאַיְקָע זְעַנְעָן לְעַבְנ גְּעוּוֹנָן וּזְעוּרָק, וּזְאָס שְׂוִין מַעַר נִשְׁטָאָ. דָוָרָך זִינְעָן גַּעַמְעָלָן הָאָבָן אַוְיגְגָעַלְעָבָט מַעֲנְשָׁתָן אָז סְבִיבָה וּזְאָס די צִיְּט אַיְזָח אַיְבָּר זִיךְ אַרְבִּיבָּר מַיְט דָעַם רַוְצְחִישָׁן רָאָד פָּוּן אַזְנְלָאָזָעָר פָּאַרְנִיכְטוֹנָגָג, וּוְלִינְעָן, אַרְעָא גַּעַסְלָעָך אָז הַיְּפָן, אַרְעָא הַמְּזָנִיגְזְּעַמְלָעָן אָז אַוִּיסְטָרְלִישָׁע טִיפָּוּן זְעַנְעָן פָּאַרְאִיבִּיקָט גְּעוּוֹרָן אָוֵיך די פָּאַרְמָעָטָן פָּוּן גְּרָאַדְעָס קִינְסְטָלְעִירִישָׁע יְרִיעָות מַיְט דָעַר קְרָאָפֶט פָּוּן קִינְסְטָלְעִירִישָׁן זְפָרָן. יָא, חִימָם גְּרָאַדְעָס, דָעַר פְּרָאַזְעִיקָּר, הָאָט גַּעַשְׁעַפְטָט קִינְסְטָלְעִירִישָׁע אַיְסְפִּירְאַצְיָע אַיְזָן דָעַם בְּרוֹנוּס פָּוּן זְפָרָן אָז דֶּאַס הָאָט אַיְם גַּעַבְרָאָכָט אָז אָוְמָגָהוּיְרָע פָּאַפְּלוֹאָרִיטָעָט בַּיּוֹם לִיעְנָעָר. אַבְעָר אָוֵיב מַעַן הָאָט גַּעַקְעַנְטָמָרָעָן רְעָדוֹן וּזְעָגָן אַחֲרָוֹן אַיְזָן די דֶּאַיְקָע צּוּוִי עַרְשָׁטָע פְּרָאַזְע-זְעוּרָק זִינְעָן, אַיְזָן עַס גְּעוּוֹנָן דָעַר חַסְרוֹן וּזְאָס זִיךְ הָאָבָן שְׂוִין צָו פִּיל אָז בּוֹלָט אַפְּעִילָרָט צּוֹם לִיעְנָעָרָס סְעַנְטִימְעַנְטָפָר כְּרוֹנוֹת. דֶּאַס מִינְטָלָאָזָה אַוְ-דָוָוקָא גְּרָאַדְעָס פְּעַרְיוּעַנְלָעָבָע כְּרוֹנוֹת. אַבְעָר פָּאָרָט זְעַנְעָן עַס גְּעוּוֹנָן כְּרוֹנוֹת, זָאָל זִיךְ זְכָרָנוֹת פָּוּן אַגְּנָצָן פָּלָל, וּזְאָס הָאָט זִיךְ גַּעַקְוּיְקָט מַיְט זִיךְ גְּרָאָד דָעַרְפָּאָר וּוְיִל זִיךְ הָאָבָן אַיְם אָזְוִי גּוֹט

און אוווי שיין דערמאנט דאס פֿאָרגאנגענע וואס עס ווילט זיך נישט פֿאָרגעסען און וואס טאר אויך נישט פֿאָרגעסען וועגן.

כ' בין דערמיט נישט אויסן צו זאגן, און איין די דֶּזְוִיקָע וווערך האט זיך נישט געפונגען עפֿעס איזוינס וואס איין אויך היינטיך און אלצייטיך איין יידישן לעבן. יעדער דֶּרֶאמָאן, יעדע קינסטערישע אָפְּשָׁפְּגָּלוֹנָג פֿוֹן אַ פֿאָרגאנגענָעָר עַפְּאָכָע מָוָז פֿאָרָמָאנָן אַט דָעַם אַלְצִיְּתִיכָּן אַזְּן אַיבְּרָצִיְּתִיכָּן פֿוֹן דָעַם «עַפְּעס» וואס אַזְּן איין די גאנצע אַוְיפְּלָעְבוֹנָג אַזְּן פֿאָרָאִיבְּקוֹנָג פֿוֹן דָעַם פֿאָרגאנגענָעָם נישט וווערט די טירחה. אַזְּן שוין אויף געוויס האט מען איין «מיין מְאֻמָּעָס שְׁבָתִים» אַזְּן דָעַר שול-הוֹיף געפֿונְט געפֿונְג געונג אַיבְּרִיךָ גּוֹרְלִישְׂטְּרִיכָּן פֿוֹן יִדִּישָׁן זַיִן; געונג בּוֹלְטָעָ רְמוּזִים אויף דָעַר סְפָּעַצְיִשְׁקִיטָּה פֿוֹן יִדִּישָׁן אַכְּרָאָקְטָעָר אַזְּן אַנוּוֹנוֹקָעָן אויף דָעַר סְטָאָבִילִיקִיטָּה פֿוֹן דָעַר יִדִּישָׁר מְעַנְטָאַלִיטָּעָט. פֿאָרט האָכָּן אַבְּעָר די דֶּזְוִיקָע דָעַר שִׁילְדָעָרָגָעָן מִיט דָעַם גַּעֲמָל פֿוֹן אַ שְׁטִיגְעָר-לְעָבָן וואס רְאָמָאנָעָן זיך בעיְקָר אַפְּגָעָבָן מִיט דָעַר שִׁילְדָעָרָגָעָן פֿוֹן אַ שְׁטִיגְעָר-לְעָבָן אַזְּן שוין מַעַר נִישְׁט בְּנִימָצָא אַזְּן מִיט דָעַם גַּעֲמָל פֿוֹן אַן עַקְוִיסְטָעָן וואס גַּעֲהָרָט שוין צו דָעַר גַּעֲשִׁיכְטָעָ. אַיך בְּין אַוְדָאָי דָעַר לְעַצְטָעָר מוֹתָהָר צו זַיִן אויף די דֶּזְוִיקָע שִׁילְדָעָרָגָעָן אַזְּן גַּעֲמָל אַזְּן אַיך בְּין אַוְדָאָי דָעַר עַרְשְׁטָעָר צו פֿאָדָעָרָן מִעְן זַיִן, מַחְמָת כְּמָה וּכְמָה טְעִמִּים, נִישְׁט אִיגְּנָאָרִיךָ אַזְּן אַוְנְדוֹזָעָר לִיטְעָרָאָטוֹר. אַבְּעָר אַיך וּוּלְאַיך נִישְׁט לִיְּקָעָנָעָן, אַזְּן מִיט מִין גַּאנְצָעָר פֿיעַטְעָט צו די פֿאָרָאִיבְּקָעָר אַזְּן מָאָלָעָר פֿוֹן אַוְנְדוֹזָעָר פֿאָרגאנגענָעָם שְׁטִיגְעָר וּזְאָלָט זיך מִיר וּוּלְאָן פֿוֹן די בָּאָרוּפָעָנָעָ שְׁרִיבָעָרָס אַוְנְדוֹזָעָר עַפְּעס מַעַר... אַזְּן דָעַם דֶּזְוִיקָע «עַפְּעס מַעַר» געפֿונְגָעָן מִיר טָאָקָע אַזְּן גַּוְאָדָעָס אַיְצָהָן וווערך מִיטָּן נָאָמָעָן די עַגְוָהָה».

וְאַז אַזְּן דָעַר דֶּזְוִיקָעָר עַפְּעס מַעַר? לְפִי דָעַתִּי אַזְּן עַס דָעַס גַּעֲמָל פֿוֹן פֿאָרָאִיבְּגָעָנָעָם יִדִּישָׁן לְעָבָן אַזְּן אַבְּשָׁטִימָטָעָר גַּעֲגָרָאָפְּיִשְׁעָר פְּאָזִיצִיעָ, אַבְּעָר דָעָרָבִי אַוְדָאָי דָעַס גַּעֲשְׁטָאָלָט פֿוֹן דָעַם דֶּזְוִיקָע אַזְּן יִדִּישָׁן מַעְנְטָשָׁן, וואס הִיְּבָט זיך אַרְבִּיבָּרְצִיט אַזְּן אַרְטָה, הִיסְטָאָרִיעָ אַזְּן גַּעֲגָרָאָפְּיָעָ אַזְּן וּוּאָקָסָט אַוְיסָט צו אַסְיְּמָבָּאָל אַזְּן דָעַרְקָעָנְטָעָנִישָׁ פֿוֹן יִדִּישָׁן זַיִן, סִיְּ נָעָכָתָן, סִיְּ מָאָרָגָן. דָעַס אַזְּן — לְאָמֵר עַס אַנְרוֹפָּן — די שִׁילְדָעָרָגָעָן אַזְּן גַּעֲשְׁטָאָלָט טִיקָּוָגָן פֿוֹן דָעַר יִדִּישָׁר פְּנָרְזָעָנְלָעָקִיטָּה, פֿוֹן דָעַר דֶּזְוִיקָעָר פְּעַרְזָעָנְלָעָקִיטָּה וְאַז, אַזְּן אַיר נַעַמְתָּ זיך אַפְּלִיוֹ אַרְוִיסָּ פֿוֹן אַיְרָעָ צִיטִּיטְבָּאָדִינְגָּוָגָעָן אַזְּן מִילְּעָדְפָּאָרָה הַעַלְתָּעָנִישָׁן, בְּלִיְּבָט זיך דָאָרָק פָּאָר אַיך אַינְטָרָעָסָאָנָט אַזְּן רַוְּפָט אַרְוִיסָּ צו זיך אַיְיָעָר דֶּרֶךְ-אָרֶץ מַחְמָת אַיר מַעְנְטָשָׁלָעָכָר טְרָאָגִיָּקִיטָּה. אַזְּן וּוּיטָעָר: דָעַס אַזְּן יִעְנָעָר יִדִּישָׁר הַעַלְדָּא אַין וּוּלְכָן אַיר זַעַט אַזְּן דָעַרְקָעָנְטָן נִישְׁט נָאָר אַיְיָעָר שְׁטָאָמָּהָן בְּרוּדָעָר, נָאָר אַוְדָאָי דָעַם בְּזָאָדָם בְּכָלָל, וואס זַיִן כְּאַרְאָאָקָטָעָר פֿירְט אַיִם צו דֶּרֶאָמָּאָ טִישָׁע צְוֹאָמָעָנְשָׁטוּיסָן מִיט זיך אַזְּן מִיט דָעַם אַרְוָם אַזְּן וואס זַיִן גַּאֲטָוָר, אַדְעָר זַיִן קָאָמָפָּ מִיט דָעַר גַּאֲטָוָר, אַזְּן גּוֹרָם די אַלְעָ קָאָגְפָּלִיקָטָן אַזְּן מַלְחָמָות מִיט די אַיְסָטִינְקָטָן אַזְּן לִיְּדָנְשָׁאָפָּטָן, פֿוֹן אַיִין זַיִט אַזְּן גַּעְוִיסָּן, פֿוֹן דָעַר צְוִוִּיטָעָר זַיִט. דָעַס אַזְּן, לְסוֹף, דָעַס גַּעֲשְׁטָאָלָט פֿוֹן דָעַם יִדְּ אַזְּן מַעְנְטָשָׁה וואס זַיִן בְּרוּסְט אַזְּן

לויט דאסטאיעויסקיס געניאלאן אויסטרוק, דאס שלאלטפעלד צוישן גאט און שטן — דאס איביקע אומאיפעהRELעכער שלאלטפעלד אויף וועלכו עס ווערדן אויסגע פרווט פארשידענע מאראליישע לערעס און עטישע תורה. דאס מיינט פשט: דער יידיישער און מענטשלעכער העלד וואס דעתציילט אונדו עפטעס ווענדט ערעדן דעם מין האנושי, וועגן זייןע עליות און ירידות, וועלכע האבן תמייד געריךט זיינע דעם גערעסטע וועלט-קינסטען ערערס צו דערגראבן זיך צו זייר תוך און חוכן בי אלע די גערעסטע וועלט-קינסטען ערערס צו דערגראבן זיך צו זייר תוך און חוכן בי אלע פעלקער, הינטער אלע טראכטן און דורך אלע לשונות וואס מיר מענטשן פארמאן. גראדע האט אין זיין נייעם ראמאן "די עגונה" זיך פארמאסטן צו שלידערן א שטיק פון דעם געוועזונגבעם יידיישן לעבן און ווילנע, אבער פארטיפנדיק זיך אין די מענטשן וואס אט דאס לעבן האט א羅ויסגעבראקט, איז אים געלונגען צו גע' שטאלטיקון יידייש העלדן, וואס געהערן נישט בלויין יונעם לעבן, נאר זענען איביק און אלציטיק, וויל איביק און אלציטיק זענען אויך זיירע קאנפליקטן מיט זיך אלין און איביק און אלמענטשלעך און אויך דער פאטאלער צוועמען שטוס מיט זייר סביבה און וועלכער זיך עקייסטרן — נעכטן אין ווילנע, היגט אין נויארק, אדער אין בוונאנס-איירעס און מארגן — ווער וויסט זו? "די עגונה" איז א ראמאן פון א דראמאטישן כאראקטערן-קאנפליקט ערגעץ אין ווילנע, אבער דער פלאנטער וואס אט דער קאנפליקט פון לידונשאפטן איז גורם איז א טיל פון דער טראגיק פון בּוֹאָדָם בְּכָלָל, לאו-זוקא בעכטן איז ווילנע, נאר אויך הינט בכל מקום שהוא.

ס"י אין זיינע ערשות צוויי פראוץ-ביבכער, סי' אין זיינע אין בוכפֿאָרָעָם נאָר
ニישט פֿאָרָעָפֿנְטֿלְעָכְטֿע פֿרָאָזּוּיּוֹרֶקְעַר, האָט חַיִים גַּרְאָדָע זַיְך גַּעוּווֹין וּוּ אַמְּאָלָעָר
וּוָאָס קָעָן אַיִיךְ דַעַם עֲנָגָן סּוֹנְשָׁעֵטִישָׁן לִיוּוֹנָט אַרוֹיְסְבָּרְעָגָעָן אַ שְׁלֵל מִיטּ טִיפַּן אָנוֹ
גַּעַשְׁטָאָלָטָן אָנוֹ קָעָן אַוִיךְ פָּונְ זַיְיָ קַאְמָפְּאָנִירָן אַיְנְדָרְקָפְּלָעָ מַאְסָן-סְצָעָנָס. אַרְוּם
די צוּוִי אַדְעָרְ דָּרְיִי צַעַנְטָרָאָלָעָ הַעַלְדָּן וּוָאָס זַיְינָע רַאְמָאָנָעָן פֿאָרָמָאָגָן האָט דַעַר
שְׂרִיבָעָר בְּאוֹזִיּוֹן אַרוֹיְסְצָפְּרִין אַוִיךְ דַעַר דָּרְצָצְיָילְ-בִּינָעָן אַ שְׁעָוָר נַעֲבָן-הַעַלְדָּן
אָנוֹ סְתָמְ פֿאָרָשְׁוִינָעָן וּוָאָס שָׁפָּאָן לְעָבָן אָנוֹ גַּיבָּן אַוִיטְעַנְטִישְׁקִיטּ דַעַם גַּאנְצָן שְׁטִיִּיּ
גַּעַרְישָׁן פֿאָרָפְּלָאָגְנָטָעָר אָנוֹ אַוִיסְפְּלָאָגְנָטָעָר פָּונְ סִיפְּרָדְ-הַמְּעָשָׁה. גַּרְאָדָע בְּאוֹזִיּוֹט דָאָס
אַוִיךְ אִין זַיְן אַיצְטִיקָן רַאְמָאָן "די עֲגָוָנָה". אַבָּעָר בְּעֵת אִין די פֿרְיעָרְדִּיקָעָן רַאְמָאָנָעָן
הָאָט גַּרְאָדָע דַׂודְרְ דִי אָן אַ שְׁיָעָר נַעֲבָן-הַעַלְדָּן אָנוֹ סְתָמְ-טִיפַּן נַאָר אַרוֹיְסְגַּעְבָּרָאָכָט
די פֿילְפְּאָרְבִּיקִיטּ פָּונְ יִדְיִישָׁן לְעָבָן אָנוֹ די פֿילְגַּעַשְׁטָאָלְטִיקִיטּ פָּונְ יִדְיִישָׁן זַיְן, הָאָט
עַר אִין דַעַם רַאְמָאָן "די עֲגָוָנָה". מִיטּ זַיְינָע אַגְּצָאָלִיקָעָ נַעֲבָן-פֿאָרָשְׁוִינָעָן שְׂוִין גַּעַהָאָט
אִין אוֹיגּ אַ וּבְיכְטִיקָעָרָן בְּעַלְעָמִיסְטִישָׁן צִילָ: עַר האָט, נַעֲמָלָעָד, שְׂוִין נִישְׁטָסְתָמְ
גַּעַוְואָלָט בְּאַפְּעָלְקָעָרָן זַיְן רַאְמָאָן מִיטּ מַעֲנָתָשָׁן וּוָאָס שָׁאָפָן דָאָס גַּעַמְעָלָ פָּונְ דַעַר

סביבה, נאר ער אויסן געווען צו צייכענען אוון צו שניצן וואס מער געשטאלטן, וואס באשטראלן מיט זיעער דראמאטיישן קאמף אוון טראגישן שיין די כארاكتערן מלחמה אין דעם ווועך.

די צענטראלע אקס אין זיין ראמאן "די עגונה" אוין טאכע די מלחמה צוישן צוויי שטארקע כארاكتערן וואס זיעער קאמף צוישן זיך אוין איינטנטלעך אַ קאמף מיט זיך אליאן, אַ קאמף מיט דעם אייגענען גורל אוון איינגענען איך. גראדע קנעט זיינע היופט-געשטאלטן פון דעם זעלביבון טיג פון זעללבע עס זענען געKENאטן געווארן אלע גרויסע העלדן אין דעם ווועלט-ליטערטאלט. דאס זענען מענטשן וואס זענען איבערציגט אין זיעער אמרת אוון אין זיעער גערעכטיקיט אוון דערבי איז זעדער פון זיך גרייט פאָר דעם דזאָזקן אמרת אוון גערעכטיקיט צו ברענגן פאָר אַ קרבן, סיִ יונעטם, סיִ זיך. מען קען אַזעלכע מענטשן אַנְרוּפָן פָּאנְגָּטִיקָּר, אַבער דאס איז נישט דאס אמרת ווארט וואס קען זיך באַצְּיִיכְּעָנָּן. גיבער ווי אַלְּץ זענען עס מענטשן וואס זיעער כארاكتער דערלאָזט נישט קיין האַלְּקָּיִיט אוון קען נישט דעם טעם פון דעם צינישער מהיכי תיתידייקער פְּשָׁרָה. אַזעלכע מענטשן קענען פָּאַרְבְּעָנָּן אַ האַלְּבָּעָ ווּלְּטָם. זיך קענען אַבער אויך זיעער אַיגענע גְּלִידָעָר אַרְיִינָּן שטעקן אין פלאָם פון פִּיעָר אויך זיך זענען אַיבְּרָצִיגְּט, אַז דאס ווועט זיך ברענגן דערלייטערנג.

אין תורה גענווען האנדולט זיך אין דעם ראמאן ווועגן דעם אויסטיטיש פון אַ הלכה מפוח מתיר זיין אוון עגונה אוון ווי דעם מחבר דערקלערט אונדוין זיין הקדימה איז ער נאר אויסן גענווען צו וויזין, אַז אַמְּלָקָעָ רְבָּנִים האַבָּן דעם עוני פון תיכון עגנות נישט גענווען גרייניג אוון האַבָּן אַפט מיטגעווויטיקט מיט די קרבנות פון דין. אַבער וואס דעם מחבר האַט איז דעם אמרת נישט געוזלט אויסן זיין האַט ער אונדוין אַבער איז זיין ראמאן געגעבן פיל מער ווי די רעהאַבליטאַצְּיִעָּ פון די שטרענגן רְבָּנִים, וואָרָעָם וווען מען ליענט זיך אַריין אַיגעט ראמאן זעט מען תיפֶּךְ, אַז דאָ גִּיטְּ נִישְׁתְּ בְּלוּזָּן ווועגן שטרענגן אַבער מילדָעָ רְבָּנִים, נאר גאנצער מענטשלעכער קולטור-געשייכט איז זענען כארاكتער-יערטיסטייש נישט בְּלוּזָּ פָּאַר יִדְּזָּן, נאר אויך פאָר אלע אַנדערע פְּעָלָעָ וואָס בְּילְדָן דאס גְּזֹועָמָל פון דעם מענטשיהיט.

דיין אוון רחמים — וואס מיינען די דזאָזקע זיערטער וווען זיך זענווען אין דעם גאנצער בריט איז טיף בנוגע דעם התנהגות פונעם בענידם? דיין מיינט, אַז דעם יחיד דאָרָף זיך אונטערוואָרָפָן דעם פָּלָל אוון דאָרָף פאָר זיך נישט פָּאַדְעָרָן קיין אַפְּנָן טִירָעָלָע צו אַונְטָלוּפָן פון דעם איינגעשטעלטער גְּזֹועָצְּלָעָכְּקִיט. וויל אַזעלכע אַנטְלִוּפָן זענען עלול צו צעשטערן דעם גאנצן סדר-העולם. רחמים מיינט פונקט פָּאַרְקָעָרט, אַז דעם יחיד דאָרָף אַלע מָלְגָּמִישָׁפֶט וווען מיט זיין אַיגענען מאָס אוון דעם דאָזְקָעָר משפט דאָרָף תְּמִיד אַז זיין האַבָּן די אַומְשָׁטָעָנדָן אַז ווועלכע

עס געפינט זיך דער עולם קטן, דער מענטש וואס איז אין דעם עולם גדול אַ
וועלט פאר זיך אלין.

להיפוך צו אַ סָּךְ אַ נְּגַדְּלָרָע שְׂרִיבָרֶס, אָזְן גְּרוֹיסָע שְׂרִיבָרֶס, וואס האבן
זיעיר סימפאטיע תמיד געליגט אויף דער וואגשאָל פֿון דָּעַם וְחַמִּים-פְּרִינְצִיפּ, האט
גראָדָע אַין זֵין רַאמְּאָן "די עֲגֹנָה" זיך נישט אַרְוִיסְגַּזְאָגָט פָּאָר קִין אַיִּנְעָם פֿון
די בִּידְיעַ צְדִידִים. גְּרָאָדָע אַיז דָּא, זַעַט אָוִיס, נִשְׁתְּגַגְּנָעָן אַיְּנָעָם לְיִזְן דָּאָס
סָאָצְיאָל-פִּילְאָזְאָפִישָׁע פְּרָאָבָלָעָם וואס געפינט זיך אויף אַונְדוֹזָעָר טָאָגָאָרְדָּעָנוֹגָג
שָׁוֹן מְשֻׁנִּים קוּמוֹנוֹת, נָאָר עַר האָט, דָּעַר עַיקָּר, גְּעוּוֹאָלָט וְיוֹיָזָן דִּי טְרָעָגָעָס
פֿון די דָּאָזְיָקָע צְוַיִּי פְּרִינְצִיפּ אָזְן עַר האָט זַי גְּעוּוֹאָלָט אָזְן טָאָקָע גְּעוּוֹיָן אַין
זְיַעַר פְּוֹלָעָר מְעַנְּטָשְׁלָעָכָר גְּרוֹיס, אַין זְיַעַר פְּוֹלָעָר מְעַנְּטָשְׁלָעָכָר עַרְלָעָכִיט.
נָאָטִירָלָעָק וְזַיְוִוָּט עַר זֵין אַין זְיַעַר מְעַנְּטָשְׁלָעָכָשׁ שְׂוֹאָצְקִיטָן אָזְן רָאָגְלָעָנִישָׁן,
אָבָעָר עַר אַיז נִשְׁתְּגַגְּנָעָן נָוָשָׁא פְּנִים קִין אַיִּנְעָם פֿון זֵי אַן הַיִּבְטָאָרָוִיס זְיַעַר בִּינְדָּס
טְרָאָגִיק. דָּאָס אַיז אַ נִיְּעָס אַיז אַונְדוֹזָעָר לִיטְעָרָטוֹר, וואס האָט נָאָר פֿון די
הַשְּׁפָהָה-צִיָּוִינָה אַז זְיַקָּעָהָלָטָן בִּים אַיִּנְשָׁטָעָל, אָז יַעֲדָעָר מְחַמִּיר אַיז אַ פָּאנְאָטִיָּה
קָעָר, אַ שְׁטִיקָפִּינְצְּטָעָרָנִישָׁ אָז אַמְּנָטָשָׁ אַז אַהֲרָז, דָּקָעָגָן דָּעַר מְקִיל אַיז אַ
מְאָן מִיט גְּעוּוֹיסָן, אַ מְעַנְּטָשָׁ וְוואס גְּיַיטָמִיט דָּעַר צִיְּתָ אָז דִּינְטָ דָּעָמִיט דָּעַם
פְּרָאָגָרָעַ.

איַ טָּאָקָע דָּעַר עַיקָּר אַיִּנְעָם רַאמְּאָן דָּעַר דּוּלָּ צְוַיִּשְׁן דִּי צְוַיִּי שְׂטָאָרָקָע
כָּאָרָאָקְטָעָרָן — דָּעַם מְחַמִּיר רִי לְוי הַוּרְוִוִּץ אָז דָּעַם מְקִיל רִי דָּוד וְעַלְוָעָר. יַעֲדָעָר
פֿון זֵי האָט אַז אַנְדוֹרָע שִׁיטָּה אָז אַנְדוֹרָע צָוָגָנָג צוֹ דָּעַר פְּרָאָגָע פֿון גָּעָבָן
אַ גָּט דָּעַר עֲגֹנָה, אָבָעָר בִּידְיעַ פָּאָרָמָאָגָן זֵי דִּי זְעַלְבִּיקָע טְעַמְּפָעָרָאָמָעָטָן, דִּי
זְעַלְבִּיקָע כָּאָרָאָקְטָעָרָן וְוואס פִּרְזָן זֵי צוֹ דָּעַם קָנָאִישָׁן יְהָרָגָג וְאָל יְעָבָר. דָּעַר רַחְמִימִיָּה
דִּיקָעָר רִי דָּוד זְעַלְוָעָר קָעָן זֵי הַאָט אָז גְּרוּוֹאָם בִּים פָּאָרָטִיְּדִיקָוּן זֵי אַמְּתָה
אוֹן דָּעַר דִּינְ-שְׁטָרָעָנָגָעָר רִי לְוי הַוּרְוִוִּץ קָעָן וּוּרְעָן מִילָּד אָז גְּעַבְּרָאָכָן וּוּעָן עַר
פָּאָלָט אָרְיָין אַז סְפָק וּוּגָן זֵין גְּעַרְעַכְתְּשָׁאָפָט. בִּידְיעַ גִּיעָן זֵי אויף בָּאַונְדוֹרָע
וּוּגָן, אָבָעָר מִיט דָּעַר זְעַלְבִּיקָע אַנְטָשָׁלָאָסְנִיקִיט אַיז הָאָרָצָה, וְוואס אַיז אַיִּגְעָן דִּי
דָּאָזְיָקָע וְוואס קָעָגָעָן מְקִרְבִּיב זֵין זֵיך אָז אַנְדוֹרָע.

וְאַ רְעַאלִיסָט אָזְן מְעַנְּטָשָׁן-קָעָנָהָר האָט גְּרָאָדָע גְּעוּוֹיָן דִּי דָּאָזְיָקָע צְוַיִּי
הַוּפְטָה-הָעָלִין מִיט אַלְעָזְיַעַר עַלְיוֹת אָזְן יְרִידָות, מִיט אַלְעָזְיַעַר זְיַעַרְקִיטָן
אוֹן צְוַיְּפָלָעָן. כָּאָרָאָקְטָעָרָיִיסִיטִישָׁ אַיז, וְוואס קִיְּנָעָרָפָן זֵי זְיַעַרְקִיטָן
מִיטָּן צְוַיְּיָטָן אָזְן פְּלִזְמָן דָּאָס אַיז מַעְגָּלָעָק אַנְטָלְיוֹפָן זֵי פֿון דָּעַם. אָבָעָר אַז דִּי
שָׁעה שְׁלָאָגָט אָוִיס וּוּרְעָן זֵי בָּאָזָעָסָן פֿון דָּעַר קְעַמְּפָעָרִישָׁעָר לִיְּדָנְשָׁאָפָט אָז זֵי
פָּעָכָטָן אָוִיס זְיַעַר מְלָחָמָה מִיט אַמִּין פָּאָטָאָלִיטָעָט וְוואס דָּעַרְפִּירָט זֵי, אָגָב, דָּעָרָצָה,
אוֹ קִיְּנָעָר זֵל נִשְׁתְּגַגְּנָעָן אָזְן בִּידְיעַ זֵלְאָן אָרוֹיס פָּאָרָשְׁפִּילְטָעָ אָז
צְעַבְּרָאָכָעָנוֹ.

גראדע וויאט אונדו די דזוקע צוּיִ גרויסע און שטארקע יידישע פער-
זענלוועקייטן ווי פרומע גאט-פארגוליבטע מענטשן אויף וועלכע דער רבונ-של-
עלם האט אויסגעגאַסן דעם גאנצָן פאָס פון זיין צאָר. אַיּוֹבָס צְרוּת שִׁיטָן זֶיךְ אוּפָה
זַיְעַדְעַע קַעְפָּה, אַבְּעָדָה לְהִיפְךְ צַו אַיּוֹבָן פְּרָעָגָן זֶיךְ נִשְׁתְּ קִין קְשִׁיטָה אוּפָה גָּטָס
מְעֻשָּׂים אָנוּ ווַיְלֵן נִשְׁתְּ קִרְגִּין קִין עַנְטְּפָעָר וְעַגְּן זֶיךְ גַּעֲרַעְכְּתִיקִיטָּה. אַלְּץ וּאָס זֶיךְ
וַיְלֵן אִיזְּ פָּאָרְקָעָרטָּה, דָּעָרְוַיְוָן אָזְּ זֶיךְ גַּעַמְעָן אָזְּ זֶיךְ גַּעַרְלָה אָזְּ גַּיבָּן נִשְׁתְּ
קִינְעָם קִין שָׁוָם גַּעַלְגַּנְהִיטָּה צַו טְרָאָכָטָן, אָזְּ זֶיךְ אָבָּן טְעָנוֹת צַו דָּעָרְ השְׁגָהָה, וְאָרָעָם
צַו דָּעָרְ השְׁגָהָה קָעָן מְעָן, לְוִיטָזְיעָר אַיְנָעָן, בְּכָלְ קִין שָׁוָם טְעָנוֹת נִשְׁתְּ אָבָּן.
דאָס אִיזְּ דָּעָרְהַוִּיפְטָה דיּ כָּאָרָקְטָעָרִיסְטִיקָה פָּוָן אָ רְ לְוִיטָזְיעָר וּאָס פָּאָרִיךְ
פָּאָנְצָעָרטָה זֶיךְ הָאָרֶץ מִיטָּ דָּעָמְפָצָעָר פָּוָן דִּין, כְּדִי מְעַנְטָשָׂן זֶאלְן נִשְׁתְּ קְוּמָעָן
צַו קִין קְלָעָר, אָזְּ עַרְתָּהָאָטָה תְּרָעָמוֹת אוּפָה זֶיךְ בָּאָשְׁעָרְטִיקִיטָה. אָוּדָאִי קְוּמָטָה רְ לְוִין
גָּאָרְנִישָׁטָה גְּרִינְגָה אָזְּ אַטְּ דָּעָרְ קָאָמָףָה מִיטָּ זֶיךְ אַלְּיָין אָזְּ שְׁעַנְסָטָעָה אָזְּ טְרָעָפְּ
לְעַכְסָטָעָה אִין זֶיךְ בָּאָרָקְטָעָרִיזְרוֹנָגָה אִיזְּ אָפְשָׁרְ דִּי שְׁילְדָעָרָוָנָגָה פָּוָן זֶיךְ גַּעַבְּרָאָכְנִיקִיטָה
וּוּעָן אִים קְוּמָטָה אָוִים זֶיךְ צַוְּ רָאָגְלָעָן מִיטָּ זֶיךְ אַיְגָן גַּעַלְבָּטָה קִינְדָה, וּאָס וּוּעָרטָ
בָּאָנִיסָה מְשׁוֹגָעָה אָנוּ וּוּאָרְפָּטָה אִים אִין פְּנִים אַרְיָין אַמְתָה וּוּלְכָעָה עַרְתָּה יָאָרְנְדָאָלָגָן
פָּאָרְטָוִיבָּטָה אִין זֶיךְ. אַבְּעָרְ וּוּעָן עַרְתָּה אַיְיָ גּוּבָּרְ דִּי שְׁוֹאָכְקִיטָה אָנוּ וּוּעָרטָה אָזְּ עַומְדָה
בְּנָסִיּוֹן, שְׁוִיָּיטָה עַרְתָּה אַוְיָחָדְסִיָּה אַיְיָ זָוָם קָאָמָףָה מִיטָּ דָּעָרְ גְּבוּרָה פָּוָן אָ לְיִיבָה. צַוְּ
מָאָלְ פְּלִיטָה עַרְתָּה, אָזְּ אִין דָּעָמְפָצָעָר פָּוָן קִין פָּאָרְגְּנְבָּעָטָה פָּעָרִיךְ
זָעַנְלָעָכָעָה פְּנִיותָה פָּוָן פָּאָרְבִּיטָעָרָוָנָגָה אָנוּ אַוְיָחָדְסִיָּה אָנוּ דָּעָרְפָּאָרָאִין אִיזְּ עַרְתָּה גְּרִיטָה
צַוְּ גִּינְזָה צַוְּ יְעָנָעָם אִין שְׁטוּבָה אַרְיָין אָנוּ פָּאָרָאִין באָדִי זֶיךְ צַוְּ דָּעָרְנְדִּעְרִיךְן. אַוְיָחָדְסִיָּה
רְ דָּוד אִין גְּרִיטָה אַוְיָחָדְסִיָּה דָּעָמְפָצָעָר וּוּעָן אִים דָּאָכָטָה זֶיךְ אַגְּעָ אָוִים. אָזְּ אִין
זֶיךְ מְלָחָמָה וּוּעָן דָּעָרְ עַגְוָה הָאָטָה זֶיךְ אַרְיִינְגְּעָכְאָפְטָה דָּאָס וּוּרִימָלָה פָּוָן פָּעָרְעוֹנָה
לְעַכְעָרָ פָּאָרְאִינְטָעָרָעָסְיְרָוָנָגָה אָנוּ דָּעָמְאָלָט אִין עַרְתָּה אַוְיָחָדְסִיָּה זֶיךְ צַוְּ באָטְרָאָכָטָן
וּוּי דָּעָרְ עַרְגְּסָטָעָרְ חָוָטָא. דָּאָס אַלְּצָה אַיְן הַסְּפָם מִיטָּ דִּי טְיִפְעָרָעָ לְעַבְּנָסְפִּינְצִיפָּן
פָּוָן אַטְּ דִּי צְוּיִ הָעָלָדָן וּאָס וּוּלְטָן בְּשָׂוּםְאָפָּן נִשְׁתְּ גְּעוּוֹן דָּאָס וּאָס זֶיךְ זָעָנָעָן
וּוּעָן זֶיךְ זֶיכְ נִשְׁתְּ זֶיךְ טִיףָ אִין זֶיךְ אַיְבָּרְצִיגָה, אָזְּ פָּוָן זֶיךְ רָעְדָתָ אָרוֹיסָ דָּעָרְ
אַמְתָה, דָּעָרְ אַבְּסָאַלְוָטָעָרְ אַמְתָה וּוּלְכָן זֶיךְ אַוְיָחָדְסִיָּה זֶלֶשׁ: גָּאָטָס רְצָוָן.

רְ דָּוד זַעַלְוָעָרָ, דָּעָרְ מְקִילָה, אִין אַוְיָחָדְסִיָּה חַלְילָה נִשְׁתְּ קִין פָּוּרְצִיגְּדָרָ, קִין
שְׁפָאָלָטָאַיְנְבָּרְעָכָבָרָ אִין דָּעָרְ פָּעָסְטוֹנָגָה פָּוָן יִדְיִישִׁקִיטָה. אַוְיָחָדְסִיָּה עַרְתָּה אַיְזָה זִיכְעָרָ
עַרְתָּה גָּאָטָס רְצָוָן וּוּעָן עַרְתָּה אַיְזָה מְתִירָ אָס שְׁבָתָה צַוְּ אַזְמָלָעָן גְּעַלְטָ פָּאָרְ דִּי הַנוּגָעָ
רִיקָעָ יִדְיִישָׁעָ קִינְדָעָרָ אִין רְוָסְלָאָנָדָ אָנוּ שְׁפָעָטָעָר — וּוּעָן עַרְתָּה קָעָן נִשְׁתְּ צְוּעָן דָּעָם
צַעָּרָ פָּוָן דָּעָרְ עַגְוָה אָנוּ זָכָטָ עַפְעָס אַ רְאָשָׁוֹן, פְּדִי זֶיךְ אַוְיָחָדְסִיָּה סְמָךְ צַוְּ זֶיךְ
בַּיִּם אַוְיָבִינְדָן אִירְ עַגְוָהָשָׁאָפָטָ. עַרְתָּה אַיְזָה טָאָקָעָ פּוֹלָ מִיטָּ רְחָמִים, אַבְּעָרְ נִשְׁתְּ
נָאָר צַוְּ דָּעָרְ נִיְּטָאָרָין מְעָרְקָעָ, נָאָר צָוְם גָּאָנְצָן אָרוֹם. רְחָמִים אִין זֶיךְ פָּרִינְצִיפָּ
אִין יִדְיִישִׁקִיטָה אָנוּ פָּאָרְ דָּעָמְפָצָעָרְ דָּאָזָוָן, פָּרִינְצִיפָּ אִין עַרְתָּה זֶיךְ מְקִרְבָּ אָנוּ אַוְיָחָדְסִיָּה
מְקִרְבָּ זֶיךְ הַוּיְגָעְזָוָנָדָ. אַיְבָּרְצִיגָה אִים אַבְּעָרָ, אִין זֶיךְ רְחָמָנוֹת צַוְּ דָּעָרְ עַגְוָה

אי פאראן עפֿעס אַ צומיש פָּון פַּערזענעלעכער גַּענִיגְטִיקִיט צו דער דָזּוֹיקָעֶר פָּרוֹי, וועט ער זיך וואָרְפֵּן לוי הַוּרְוּיזָן פָּאָר די פִּיס אָנוּ אַים בעטָן מַחְילָה. דער אַמְתָּה אַיּוֹ אֲבָעָר, אָנוּ גַּרְאָדָע וַיּוֹזֶט אָונְדוּ וַיּוֹ אַיּוֹ די נַשְׁמָה-טִיפְעָנִישָׂן פָּון די דָזּוֹיקָעֶר צוֹויִי שְׁטָאוּקָעֶר פַּערזענעלעכִיקִיטָן וַיּוֹרְקֵט פָּאָרָט דָעָר מַעֲמָנֶט פָּון פַּערזענעלעכָן אֲפָעָקָט, בַּיִּ אַיְנוּם די שְׁטִילָעֶס סִימְפָּאָטִיעָן אָנוּ בַּיִּ אַ צוֹּוִיתָן — די פָּאָרְדְּרָעְגָּטָעֶס פָּאָרְבִּיָּטָרָגָנָה, אָנוּ כָּאַטְשׁ זַיִּ קַעְפָּן אַזְוִי שְׁטָארָקָעֶר קָעָגָן די דָזּוֹיקָעֶר אֲפָעָקָט אָנוּ וַיְילָן זַיִּ נִשְׁתָּאָט דָעָרָלָאָן צָוָם אַוְיבָּרְפָּלָאָךְ פָּון בָּאוֹסְטוּזִין, קָעָגָן זַיִּ פָּון זַיִּ נִשְׁתָּאָט פְּטוֹר וּוּרָן. דער דָזּוֹיקָעֶר שְׁטָרִיךְ פָּאָרְמָעְנְטָשְׁלָעְכָּט די גַּעַשְׁלְדָעְרָטָעֶס הַלְּדָן אָנוּ וַיּוֹזֶט גַּוְאָדָעָס פָּוָח אַיּוֹ קָעָגָן די סּוֹדִי סּוֹדָות פָּון דער מַעֲנְטָשְׁלָעְכָּט נַשְׁמָה.

רַיִּ לְוִי הַוּרְוּיזָן רַיִּ דָוד זַעְלוֹעֶר זַעְגָּעָן צוֹויִי שְׁטָאוּקָעֶר נַאֲטוֹרָן וָאָס וּוּרָן פָּאָרְפָּאָלְגָּטָעֶס פָּון זַיִּעְרָ אַיְגָעָנָעָם כָּאַרְאָקְטָעָר אָנוּ בָּאַוְיגָט פָּוֹנָעָם גַּרְלָאָס וָאָס דָעָר דָזּוֹיקָעֶר כָּאַרְאָקְטָעָר צִיכְנָתָעָ פָּאָר זַיִּ אָנוּ. דָאָס זַעְגָּעָן דָוְרְכוֹסִים צוֹויִי יִדְיָישָׂעָ הַלְּדָן פָּון דָעָר אַלְטָעָר וּוּלְטָטָה, אַבָּעָר דָאָס זַעְגָּעָן גַּלְיכִיצִיָּטָקָעָ צוֹויִי הַלְּדָן וָאָס מִיר טַרְעָפָעָן זַיִּ בַּיִּ אַלְעָ פָּעְלָקָעָר אָנוּ אַיִּן אַלְעָ צִיכְנָתָעָ אָנוּ אַוְמָעָטָום זַעְגָּעָן זַיִּ גַּרְוִיס אָנוּ טְרָאָגִישָׂן; וּוּילָן אַוְמָעָטָום בְּרַעְגָּעָן זַיִּ צָוָם אַוְיסְדוּרָקָעָ יְעַנְעָם מִיסְטִישָׂן גַּעַרְאָנְגָּל וָאָס דָעָר מַעֲנְטָשָׁ פִּירְטָמִיט זַיִּ אַלְיָין אָנוּ מִיטָּזִין נַאֲטוֹרָה. דער דָזּוֹיקָעֶר קָאמָפָעָמָכָט אַיְגָוְנְטָלָעָן פָּון דָעָם בְּנַאֲדָם דָעָם בְּחִירְהַצִּירָה, די קָרְוִין פָּון גַּעַטְלָעָכָן באַשָּׁאָף.

7

דָּרִי הַוּיְפְּטָה-הַלְּדָן פָּאָרְמָאָגָט דָעָר דָאָמָאָן «די עֲגָנָה»: מַעְרָקָעֶר די נִיְּטָאָרִין, רַיִּ לְוִי הַוּרְוּיזָן אָנוּ רַיִּ דָוד זַעְלוֹעֶר. די מַעְנְגָּר-הַלְּדָן מַאלָּט גַּרְאָדָע מִיטָּ קָלָאָרָע שְׁטָרְכִּין אָנוּ מִיטָּ רַעְאִלְּסִיטִישָׂר שְׁאָרְפִּקִיטָי. בַּיִּ זַיִּ אַיִּזְנִישָׂטָא קִין שָׂוָם נִשְׁתָּאָטָעָרָגָטָס. אָפִילָו וּוּעָן זַיִּ וּוֹאָקְלָעָן זַיִּ אָנוּ נַעֲמָעָן סְפָּקָעָן אַיִּן זַיִּעְרָ גַּעַרְכְּטַשְׁאָפָטָעָרָגָטָס. דָעְרָפְּלִיטָט דָאָס דָעָר לִיְעַנְעָר תִּיפְּכָה וּמִידָּה. זַעְגָּעָן טָאָקָעָ די דָעְרָה-יְבָנָסְטָעָמָעָנָטָעָן אַיִּן זַיִּעְרָ כָּאַרְאָקְטָעָר-שִׁילְדָעָרָגָגָן די מַעְמָנְטָעָן וָאָס וּוּיְיָזָן זַיִּעְרָ אַיְגָרְלָעָכָעָרָגָגָן. בַּיִּ זַיִּעְרָ גַּאֲצָעָדָר שְׁטָאָרְקִיטָי וַיּוֹזֶט אָונְדוּ דָעָר מַחְבָּרָ אַיִּדְזַיְעָרָעָמָעָנְטָלָעָכָעָר שְׁוָאָכְקִיטָיָן. בִּידְיָעָ זַעְגָּעָן זַיִּ פָּון בְּלָוֶת אָנוּ פְּלִישָׂה. לְוִיפְּטָרָה רַיִּ דָוד אָוּוּקָעָ פָּון דָעָר קְבוֹרָה פָּון זַיִּן קִינְדָה, פְּדִי צָוָם בָּאַשְׁיָצָן רַיִּ לְוִין אָנוּ רַיִּ קָוְמָט אַיִּן שְׁטוּבָ צָוָם רַיִּ דָודָה, פְּדִי זַיִּקְזָוָם פָּאָרְעָנְטָפְּרָעָן פָּאָר יְעַנְעָמָס וּוּיְיָבָה. אַבָּעָר אַיִּדְזַיְעָרָעָמָיְנוּטָן פָּון דָעָם דָאָזּוֹיקָעָן פָּאָרְעָנְטָפְּרָעָן זַיִּ גַּוְיִשְׁטִיגְגָּס קָוקָט זַיִּ גַּרְאָדָע נַאֲךָ מִיטָּ זַיִּן קִינְסְטָלְעִירִישָׂ אָוִיגָה אָנוּ דָעְרָוָתָה, אָוּ עַרְגְּעִיזְדוּוֹוָה, אָוִיפְּן דָעָקָ פָּון זַיִּעְרָ נַשְׁמָה אַיּוֹ אַיּוֹ דָעָר דָזּוֹיקָעֶר דָעְרָנְדָעְרִיקָוָגָגָן דָאָס גַּעַפְּלָיָ פָּון גָּאוֹהָה, פָּון פִּילָּן אַ שְׁמָץ אַיְבָּרְמָאָכָט אַיְבָּרְעָן צְדָבָגָד. דָאָס זַעְגָּעָן סְצֻעָנָעָס גַּעַשְׁלְדָעָרָטָעָמָיְט אַגְּרוּסָעָר קְרָאָפָט אָנוּ מִיטָּ דָעָר טִיפְּסָטָעָר אַנְאָלִיטִישָׂר פָּאָרְשָׁטָעְנְדָעָנִישָׂ פָּאָר דָעָר מַעֲנְטָשָׁ-לְעָכָר קָאמְפְּלִיצִירְטָעָר פְּסִיכִיק.

אנדריש ווערט אין ראמאן געשילדערט די הויפט-העלdin, מעREL דיא עגונה אדרע מעREL דיא ניטאראקע. אויך זי שלדערט דער מחבר ווי א שטארקן כאראקי טער וואס ווי זאל נישט זיין ווילד ווי א ציג איז זי אבער אן עומדת על דעתה און האט חתונה מיט דעם וואס זי וויל און נישט מיט דעם וואס וויל זי. אויך אין איר אנהאלטן איר עגונחאפעט אוזי פיל יאר וויזט זי ארויס כאראקטער-פנטזקייט. מיט דעם מאמענט אבער ווען עס הייבט זיך אן די איינגעטלעכע אקצייע פונעם ראמאן, פארלייט מעREL דיא דזוקע אקטוויטעט וואס זאלט געדארפט זיין איינגעטלעך איר כאראקטער און זי ווערט עפעס געשלעפט דורך די געשענישן ביון צום טראגיון סוף. קען זיין, אן די שטילע ליבע וואס זי דערפליט זו ר' דוד זעלווער דערשרעקט זי און העט איר אקטוויקיט. ואראעמ ווועילק גראדע שיל-דערט זי פאר אונדו זוי א ברידעת און ווי א זעלבסטשטונדיקן מענטש, זאלט זי א סך מאל געדארפט געמען די לייצעס אין די העט און נישט לאון, ווי מען זאגט, פארקאנ איז באיטערע קאשע. מעREL דיא הויפט-העלdin ווערט אבער מער געשטייסן פון די געשענישן און זי פאלט אריין אויך לאנגער צייט און א מין פאטאלעך פאסיוויטעט. וואס ענדיקט זיך ערשות ביימ סאמע סוף פון ראמאן מיט איר נקמה אין דעם וואס איז צום מערסטן שולדיק אין דעם גאנצן אומגליק און מיט איר זעלבסטמאָרד וואס ברענונג דערצו, או אלע צדדים אין דעם דזוקע געפֿעט זאלן בליבן פארשפֿילטע און צעבראָבען.

סאיין א גורייס שאלת צי דער ראמאן האט זיך נישט געקענט באגין און דער מאָרד-סצענע מעREL דער ניטאַרינס נקמה און דעם פראנט מאַריך. די דזוקע סצענע איז אָפֶשֶׁר אָמֵת פָּאָר דַּעַר צִיטְוֹנָגָס-כְּרָאָנִיק, אָבָּעָר פון קינסטלאָרישן שטאנדפֿונקָט און פון שטאנדפֿונקָט פון דער פְּסִיכִיק פון מעREL דער ניטאַרין, אויך זי גראדע שלדערט זי ביין צו דעם דזוקע מאָמענט, איז די מאָרד-מעשה צו פְּיל שְׂרִיעַנְדִּיק און קְרִימְינָלִיסְטִישׁ. דערפָּאָר אָבָּעָר איז די סצענע פון אָיר זעלבסטמאָרד אוּסְעַרְגָּעָוִיְנָלָעָךְ דֵּין אָון שְׂטִימְוָגָסְפּוֹל גַּעֲשִׁילְדָעָרָט. גְּרָאָדָע נוֹצֶט דָּא זְוִידָעָר אָמָּל זִינְעָר פָּאָעַטִּישׁ כְּלִים, אָבָּעָר די פָּאָעַטִּישׁ שְׂלִידְעָרוֹנָג מְאַכְּט אוּפִיְגָעָן דָּאָס גָּאנְצָעָקָפִּיטָל אָון עַס בָּאָקְוָמָט זיך אָ באָמָת פָּאָרְכָּפָנְדִּיק יְאֻמָּרָה גְּזַעְגַּנְג אָוִיך דָעַם גּוֹרְלָפָון אָ מעַנְטָשָׁה, אָ פְּרוּי וְוָאָס האט גַּעֲלִיטָן מְחַמַּת דָעַם שְׂלַעַטְקִיָּט פון אָנדְרָעָ מְעַנְטָשָׁן אָון אוִיך מְחַמַּת דָעַם וְוָאָס אָין דָעַם מְלַחְמָה פון לִיבָּעָ מוֹן דִּי וַיְיַעַן הַעֲצִיעָה, זַעַט אָוִיס, תְּמִיד זִין די פָּאָרְשָׁפִּילָטָע.

ה

גראדע האט איז זיין ראמאן, ווי שוין אויבן דערמאַנט, אַרְוִיסְגַּעֲבָרָאַכְט אָן אָ שייעור בעבן-העלdin און סטם טיפָן. גענוג צו דערמאַגָּעָן דעם תְּמִם קְלָמָן, דעם מוהל לאָפִידָס, דעם פָּרָאַנְטָעוֹאָטָן מאַריך, דעם גְּבָאִ צָאַלְעָ, די שׂוֹאָגָעָרָס פון ר' לוי

הרווייז און זיערט זין, די אנדערע זילגען מורה הוראות, די חברה מאלערס, קלמן מיטעסס חברים, די מוטער און די שועטערס פון מערלען און זיערט מענעער, דאס זויב פון דוד זעלזער און די משוגענע טאקטער פון ר' לויין. עס איז אוממעגלעך זי אלעמען אויסצ'ורעכענען און אויף אלעמען באזונדער זיך אפזושטעלן. עס איז אבער יא פדי זיך זאגן, או יעדער מענטש איז בי גראדען געשילדערט מיט זיין אייגן פנים און מיט זיין אייגענען איך. גראדע געפינט תמיד א טיפער סיבה פאר דער געגעבענער האנדולונג פון זינע פארשיינען און נעבן פארשיינען און ער מאלט זי איזו, או זי פאקריךן זיך איז אונדזער זפרון מיט זיער מענטשלעכער באזונדערקייט. לרוב זונגען דאס אבער נונגאטייעווע פארשיינען זואס, אויב זי זונגען דירעקט נישט באטיליקט איז דער נבלה קעגן מעעל דער ניטאַרין און קעגן ר' דוד זעלזער, קומען זי אבער פון צייט צו ציט זיך שיטן זאלץ אויף זיערט זונגען און צוגיסן בוילמל צו דעם פײַער וואס ברענט אָרום זי. צו מאל שטעלט זיך די שאלה: איז טאקע איז א גאנצער יידישער שטאט נישט געווען כאטש איז מזומן ארנטלעכע מענטשן וואס זאלץ אקטיוו זיך שטעלן אויף דער זייט פון די גערודפטע? מסתמא זונגען אועלכע מענטשן אָגעווען, אבער גראדע וויאזט זי אונדו נישט, מיטן אויסנאמ פון איז ייך, וועלכער האט אַיגענען מיט ר' דזונ און שטייצט אים איז זיין געפאלנקייט, אבער אויף זיער נישט קיין אקטיוו אופן.

די אלע גוטע און ארנטלעכע מענטשן וואס האבן זיך בל' שום ספק געפונגען אין דער יידנשטאַט פון גראדען ראמאן היבט גראדע נישט אָרים באזונדער, נאר ער וויאזט זי איז דער מאסע, אין דעם המון, אין דעם דזוקן המון וואס דער מחבר זאגט אויף אים, או ער איז פול מיט "באצ'ונג זיך די לערנער איז קלויין — ציטנוויז פול מיט דראָאַריך און ליבשאָפט און ציטנוויז איז קרייג מיט די אנשי התורה און אָפִילו מיט דער תורה גופאַ". ווי גראיס עס זאל נישט זיין גראדען ליבשאָפט צו אַט די מענטשן פון המון, קריין זי אבער איז זיין ראמאן נישט קיין דערהייבגען אָפְשָׁאָצָּנוּג. מיר זעפען דעם המון אין גראדען ווערך ווי אַ שפְּלִיצְיָג אַין די הענט פון יעדן אויסוואר. זיערט געפילן און שטימונגען זונגען אומסטאַבל ווי דער ווינט אַין פעלד. די מאסע קען זיך אויפֿרוויז אַון זיך לאָזֶן אויף צעשטערונג, סי' מלחמת גוטע טעמיים, סי' מלחמת שלעכט. גראדע אָפְשָׁאָר צונג פון דער מאסע אַין, ליאָדרה, קרוב לאָמת אַון זי אַין גילטיק נישט בלויו פאר ווילגען, נאר פאר אלע שטעת אַון פאר אלע מאסן אַין דער וועלט.

גראדען שארפער רעדאליזם ברענגט אים אָפְט זיך אַריינצ'לאָז אַין זיטיקע פרטימ אַון צו וועלן אויפֿקלערן פֿסִיכִישׁע סיטואָצִיעָס וואס האבן נישט קיין אויף-קלער. אַ שרײַבער דארף תמאַד געדענונג, או נישט אלץ אַין לעבען אַון אַין דער נשמה פון מענטשן אַין אָפְן אַון באָוווסט אַון ער דארף אַ מאָל קענען זיך אלין אַוועקשטעלן אַ תיָּקוֹן. נישט אויף יעדער קשיא מוי דער שרײַבער געפינגען אַון געבן

א תרייז. גראדע איין אבער אין זיין שרייבן צו פיל פסיכאלאגישער בעיל-מסביר. א מאל איין די הסברה א גוטע און אן אנדערש מאל נישט. בכל האט גראדע פינט נישט-דערזאגטיקיט און אויב א העלט טוט עפעס מוז ער תיכף דערקלערן פאל וואס ער טוט דאס. דאס געהערט נישט צו זיין שטארקער זיט. צו פיל איין זיין ראמאן פאראן אפנקייט און די אפנקייט דערגייט א מאל בין גאקטיקיט. אויך א מענטש אין דער ליטעראטור מוז האבן זיין אייגן ביסל שאטן. בכלל איין אבער "די עוגנה" א וויכטיקער שפרייז פארויס אויף גראדעם וועג אלס פרזאיאקער. עס איין א ווירק וואס די דערמאנטע חסרנות קעגען נישט מינערן דעם גרויסן ווירט דערפּון. עס איין א ווירק וואס פאראייביקט א שטיק פאראגאנגען יידיש לעבן איין מירוח-אייראפע און דערצ'ו אונא לעבן וואס איין אין דער יידישער ליטעראטור וויניק געמאָן געווארן. עס איין אבער אויך א ווירק וואס פאראייביקט פיל מער: עס פאראייביקט דאס געשטאָלט פון דער יידישער פערזענעלעכִיט וואס אייז גרויס און פארקאנפּנְדִּיק-אינטערעסאנט פאר אלע צייטן און פאר אלע מענטשן. עס איין א ווירק וואס וויזט אונדוֹז דעם מענטש, די מענטשלעכּע נשמה, וואס זי צו דערגרונטערוּן האָרוּעָן שווין במשך אויז פיל דורות, סי די קינסטלאָר, סי די פסיכאלאגן פון דער מענטשהייט.

„צمح אטלאס“ ערשות בענד

א

אין זיין ווירק „צمح אטלאס“ האט חיים גראדע דערגריכט צוויי זאָן פאר א מאל: ער האט אויף א מאָנוּמַעְנַטָּלָן אָפָּן פֶּאֲרֵפִּיקִיסְטָן אַינְן קִינְסְטְּלִיעְרִישׁן בַּילְד א שטיק יידיש-לעבן וואס איין שוין פֶּאֲרֵגְּאַנְגְּעָן אַונְן ער האט אַנְטְּפָּלְעָקָט דִּי מענטש-לעכּע נשמה-רַאֲנָגְּלָעָנִישׁן אַונְן דִּי דְּרָאָמָּטִישׁ גַּוְּרָל-קָאֲנְפְּלִיקְטָן וואס זענען אייבּיק. „צمح אטלאס“ אייז דעריבער אַ ווירק, וואס פון איין זיט, פֶּאֲרֵיְבִּיקְט עס, מיט אַ מַעֲכְּתִּיקָן פֻּעַנְדּוֹל-שְׁטָרְדִּיק, די אַיְגָנָאָרְטִּיקִיט פון יִדִּישְׁן גִּיסְטָן דִּי סְפָּעְצִיפִּיק פון יִדִּישְׁן שְׂטוּיְגָעָר אַיְן אַ באַשְׁטִימְנִיר עַפְּאַכְּעָ פָּן אַונְדוֹעָר פָּאַלְקָס-גַּעַשְׁיכְּטָע, אַונְדוֹעָר צוּיְיטָר זיט, באַשְׁעַפְּטִיקְט עס זיך אַונְן עַס בְּרַעְנָגָט צו אַונְדוֹעָר דָּרְרִי אַונְן פון דער צוּיְיטָר זיט, באַשְׁעַפְּטִיקְט עס זיך אַונְן עַס בְּרַעְנָגָט צו אַונְדוֹעָר דָּרְרִי קענטעניש יענע אלמענטשלעכּע פְּרָאַבְּלָעָמָן אַונְן שִׁיקְוָאָל-פְּרָאָגָן, וואס זענען כָּרָאַקְטָעָרִיסְטִּישׁ פָּאַר אלע צייטן אַונְן פָּאַר אלע אָדָם זין וואס באַפְּעַלְקָרָעָן אַונְדוֹעָר ערְדָה.

זו דער דָּזְיִיקָּעָר פְּאַרְאַלְעָלָעָר צוּיְידִימְעָנָסְאַנְגְּלָעָר פְּעָרָסְפְּעָקְטִּיוֹ אַיבּעָם אַינְהָאָלָט פָּוּנָעָם ווּוּרָק, קוּמָט נָאָך צו די דָּזְפְּלָטְקִיט פון חיים גראדעם קִינְסְטְּלִעָר

רישן געשטאלטיקונגס-מעטה. גראדע איז אַ גָּלְעֶזְנְדִּיקָּעֵר מאַלְעָר פֿוֹן ברײַט-לייונטיקע קָאָמְפָאַזִּיכְּיעַס אָוּן זִיְּנָע טִיפְּן אָוּן גַּעַשְׁטָאַלְטָן גִּיבְּן שִׁירַע נִישְׁתְּ קִין קוּעוּשְׁנִיטַּן פֿוֹן דָּעַם יִדְּישָׁן לְעַבְּן אַין דָּעַר בָּאַהֲגָנְדָלְטָעָר תְּקוֹפָה אָוּן אֵי עָר פָּאָרָיָה מאָגָט דָּעַם טָאַלְאָגָט צַו שְׁילְדְּעָרָן אַלְעַז זִיְּנָע פָּאַשְׁוִינְגָן דּוּרְכּוּס אַיְּגִינְ-פְּנִימְדִּיק אָוּן אַיְּגִינְ-וּידְוּעָל כָּאַרְאָקְטָעָרְדִּיק, אָזְּוִי אָזְּ יַעֲדָעָר פֿוֹן זִיְּנָע גַּעַשְׁלְדְּעָרָטָע מַעֲנְטָשָׁן אָזְּ אָזְּ עָולָם מַלְאָ אָוּן שְׁטָעָלָט מִיט זִיךְּ פָּאָר אַזְּ וּוּלְכָעַ דָּעַר מַחְבָּר גִּיט זִיךְּ מַדְּרָאָפָּ אָזְּ וּוּרְקָעַ עַטְלְעָכָעַ הוַיְּפָטְ-הַעַלְדָּן מִיט זִיךְּ מַדְּרָאָפָּ אָזְּ וּוּלְכָעַ עַר צְעַפְּנָט פָּאָר אַונְדָּזָ מִיט זִיךְּ אַרְיְינְדְּרְגְּנְגְּדִּיקָּן פְּסִיכָּלָגְּיִשְׁן אַנְגָּלִיָּן פֿוֹן דְּעַסְּטוּעָגָן זַעַנְעַן מִיר, אָזְּ אָפְּיָלוּ דִּי דָּזְוִיקָּעַ פְּעַרְסָאַנְאָזָשָׁן וּוּלְכָעַ סְאִיןָ נִישְׁתְּ בָּאַשְׁעָרָט צַו שְׁפִּילְן קִין גְּרוּסָעָ רָאַל אַינְעָם רָאַמָּאָן, זַעַנְעַן אָזְּ גַּעַמְלָאָן אָזְּ גַּעַמְלָאָן שְׁלְדְּעָרָט פֿוֹל אָזְּ פָּאַרְעָנְדִּיקָּט, מִיט אַלְעַז זִיְּעָרָ אַוְסְטְּרָלְעָכָעַ סִימְגִּים אָזְּ אַיְּגִינְ-לְעָכָעַ גַּעַמְיָה אָזְּ כָּאַרְאָקְטָעָר-אַיְּגִינְשָׁאָפָּטָן, דָּרָךְ וּוּלְכָעַ מִיר דְּעַרְעָזָעָן זִיְּ וּזְיִוְּיָה לְעַבְּעִידָּקָעַ מַעֲנְטָשָׁן וּוּאָס פָּאַרְקִיצָּן זִיךְּ צּוֹלִיבָעַ עַפְּעָס — צּוֹלִיבָעַ זִיְּעָרָ אַיְּגִינְ-וּידְוּעָל-מַעֲנְטָשָׁלָעָן «עַפְּעָס» — אָזְּ אַונְדָּזָעָר גַּעַדְעָכָעָנִישָׁ.

דאָס וּוִיכְטִיקְסְּטָעַ פֿוֹן «צָמָה אַטְלָאָס» אָזְּ דִּי גַּרְעַסְטָעַ דְּעַרְגְּרִיכְוָנָגָ פֿוֹן חִים גְּרָאַדָּע, דָּעַם פְּרָאַזְּ-קִינְסְּטָלָעָר, אָזְּ אַבְּעָרָ, לְפִי דָּעָתִי, דָּאָס וּוּאָס אִים אַיְּזָ גַּעַלְגָּעָן אַיְּזָ דָּעַם דָּזְוִיקָּעַ וּוּרְקָעַ אַוְסְטְּחוֹהָמָעָרָן עַטְלְעָכָעַ גַּעַדְעָנְלְעָכָעַ גְּרוּסָ-גַּעַשְׁטָאַלְטָן וּוּלְכָעַ וּוּלְהָן, אָזְּ סְפָּקָ, בָּאַרְיִיכְעָרָן דִּי פְּעַרְזְּעַנְלְעַכְקִיְּתָיְ-גַּאֲלָעָרִיעָ פֿוֹן אַונְדָּזָעָר לִיטָּעָ דָּאַטָּוָרָ. אָגָב וּוַיִּסְן מִיר דָּאָךְ, אָזְּ דִּי גַּרְעַסְטָעַ וּוּרְקָעַ וּוּלְכָעַ מִיר דִּי דִּישְׁעָרָ, סְיִי אָזְּ אַונְדָּזָעָר יִדְּישְׁעָרָ, טִיקְטִיקְ פְּעַרְזְּעַנְלְעַכְקִיְּתָן וּוּאָס זַעַנְעַן גְּעוּוֹרָן סִינְאָנִימָעָן אַוִּיףָ צַו בָּאַצְּיִיכְעָנָעָן אַיְּנְדִּיָּ וּוּיְדוֹאַלְיסְּטִישָׁע כָּאַרְאָקְטָעָרָן, אָדָעָר פְּעַרְזְּעַנְלְעַכְקִיְּתָן וּוּלְכָעַ הָאָבָּן מִיט זִיְּעָרָ לְעַבְּן אָזְּ קָאָמָּף גַּעַבְּרָאָכָּט צָוָם אַוְסְדָּרָוקָעָ דִּי אַיְּבִּיקָּעָ פְּרָאַבְּלָעָמָעָן וּוּאָס שְׂטִיעָן פֿאָרָן מַעֲנְטָשָׁלָעָן מִין. אָט צַו אַזְּוּלְכָעַ פְּעַרְזְּעַנְלְעַכְקִיְּתָן פֿוֹן אַסְגָּנְיִימָעָר מַדרְגָּה וּוּאַקְסָט אָוִּיסָ, סְיִי דָעַר הַוַּיְּפָטְ-הַעַלְדָּה, צָמָה אַטְלָאָס אָזְּ סְיִי דִּי עַפְּיוֹזָדִישָׁע פִּיגָּרָ, וּוּלְכָעַ דָעַר מַחְבָּרָ רַוְּפָט אַיְּנָעָם רָאָמָּן: מַחְזָה אַבְּרָהָם: צְוּוִי שְׁפִּיצְנְ-קָאָגְנְטָרָאָסָטָן וּוּאָס טְרָאָגָן אַוִּיס אַוִּיףָ זִיךְּ דִּי שְׁטוּרְמִישָׁעָ דְּרָאָמָעָ פֿוֹן דָעַר מַוְּסְרִ-יְּשִׁיחָה אָזְּ פֿוֹן דָעַר מַוְּסְרִ-שִׁיחָה.

ב

זִיְּתָ חִים גְּרָאַדָּע הָאָט פָּאַרְעַפְּנְטָלְעָכָט זִיךְּ עַרְשָׁת פְּרָאַזְּ-וּרְקָעַ «מִין מַאֲמָעָשָׁ שְׁבָתִים», אָזְּ אַבְּגָעָנְגָעָן אַשְׁטִילָעָר פָּאַרְמָעָסָט צְוִישָׁן גְּרָאַדָּע דָעַם פָּאָעָט אָזְּ גְּרָאַדָּע דָעַם פְּרָאַזְּאִיקָּעָרָ. אָזְּ אַטְשָׁשָׁ דָעַר פְּרָאַזְּאִיקָּעָר אָזְּ פָּסְדָּר גַּעַשְׁטִינָן פֿוֹן וּוּרְקָעַ צַו וּוּרְקָעַ, אָזְּ אַיְּסָ אַבְּעָרָ פָּאַרְטָ שְׁוּעָר גְּעוּוֹן אַנְצְּוִיאָגָן דָעַם פָּאָעָט, וּוּלְכָעַ

האט מיט זיין ליריך זיך קונה געוווען און ארט צוישן די סאמע ערשות און בעסטע פון אונדזער פאעווייע.

דורך "צמה אטלאס" האט גראדע דער פראויאקער זיך אויסגעיגליך מיט גראדע דעם ליריקער און האט באיזין, או פונקט ווי ער האט מיט זיין וווײיע און פאטעטיך מיטגעיסן דעם ליינער פון זיין פאעווייע. אזי האט ער מיט זיין טאלאנט צו געשטאלטיך מענטשן און צו שילדערן געשענישן, מיט זיין קראפט צו אנט פלעken די פארבארגענישן פון דער מענטשלעלכער נשמה, פארכאפט און צונגעשמדט צו זיך דעם ליינער פון זיין פראווע. מהוים והלהא ווועט שוין דעריבער נישט גריינג זיין צו באשטימען וועלכן פון ויינע צוויי שעהפערישע געבטן עס געהרטט די בכורה : גראדע דער גרויסער פאעת דערשיינט פאר אונדו איצט פונקט איזו גרויס אין זיין קינסטלערישער פראווע.

אמת אייז, און גראדע האט אין זיין ליד פון תמייד און געניגט צו דערציילע רישער עפיק און אמת אייז, און איין דער פראווע גלית ער אפט און ויינע ווערטער בייז צום וויסן פיעיר פון פאעטישער עקספלזיע. במייל איזו פראן (ויז קען עס אנדערש זיין?) אַ טיפע איבערלעכע פארביבנדונג צוישן דעם פאעת און דעם פראויאקער, ואָרעם אויף ביידע ליגט דאָר דער חותם פון גראדע שעהפערישן טעמפעראמענט און קינסטלערישער פערזענעלעכקייט. און דאָר איז דאָ ניטיך צו באָמערקן, און הוגם אין גראדעס פראווע זונגען פראן פאעטישע סובסטאנצן, פונקט ווי איז זיין פאעזיע זונגען פראן פראזישע מעטאלן, זונגען אַבער די ביידע שעפע רישע שטחים בי אים שטערנג פונאנדר געגרענעצעט וויל גאנץ אנדערע אימפרולסן באָהערשן אים איז זיין פאעזיע און גאנץ אנדערע שעהפערישע צילן פאָרפהalgoט ער איז זיין פראווע : גאנץ אנדערש נוצט ער דאס וואָרט-געציג איז זיין לידער און פאעמעס און גאנץ אנדערש איז זיין ראמאן. גראדע דער פאעת צעלאָט איז זיין וויזאנדריש פיעיר, אין דעם שטרעם-איופברויו פון זיין געפֿל, די הארטסטע עלעמענטן פון דער דעראליטעט. גראדע דער פראויאקער קילט אויס אין געשטאלט טערישע פאָרמען די הייסטע לאֹווע פון זיין העלדנע געפֿיל. גראדע דער פאעת בחסדי-עליון איז אַ פראויאקער פון דער ריינטער ראָסע : ער איז אַ דורךדרינגן לעכער אַבערוואטאר און אַן אַימפֿעטיקער צוּנוּפֿאַמְלָעָר פון אלערלי כארקטע ריסטישע דעטאָלן, וואָס באָגָלִיטָן די מענטשלעלכע האנדולונגען : ער איז מאָלער פון טיפן און כארקטערן און אַן אַנטְפֿלָעָקָעָר פון קלעללי ושמה-צושטאנדן : ער קאָן געשטאלטיך סיטואָצִיעָס און צעוּקוּלעָן דעם האָסְטִיקָן לוֹרֵף פון געשענישן, און בי דעם אלעט איז ער אַ פְּלָאנְמָעָסִיקָעָר קאנְסְטְּרוּקָטָאָר וואָס בוֹיֶט זיין בנין בהדרגהディק און מיט דער קאמפֿאַזִּיכְיָה-מִיסְטָרָעָרָשָׂאָפָּט פון די גרויסע רַאַמְּאַגְּיִיסְטָן, וואָס אַפְּילָו די דִּיגְרָעָסִיסָעָס אַין זִיעָרָעָ וּוּרָקָ צִילָּן צוֹ די שְׁפִיצָן פון זִיעָרָה וּוִיכְקִיטָּה.

אין מיטלפונקט פון דאמאן "צמח אטלאס" געפינט זיך די מוסר-ישיבה, וועלכע אייז דער פראדיוקט פון א ספעציפיש-יידישער אוון דאך אלמענטשלעכער מאראאל-פילאוזאפיקע. די מוסר-ישיבה פון חיים גראדער וווערך ליגט פארווארפן אין עפעס א קליעין שטעהל פון דער ליטע, וואס געפינט זיך אין יענער צייט אויף די ראנדן פון דער פולישער מלכה. אוון דאך קומען דא, אין דער דזוקער פראוינוינציגעלער ישיבה, פאר געשענישן אוון אס אנטפלעקן זיך נשמה-ראנגעלענישן, וועלכע שטייען ברומו של עולם אוון זונגען אראקטעריסטייש פאר די מענטשן אויף אלע לענגגען אוון ברייטן פון אונדזער פלאגנט, סי' געכטן, סי' הינט אוון סי' מארגן.

די מוסר-ישיטה, ווי זי אנטפלעקט זיך אין גראדער ישיבה, שטרעבט צו צוווי זאנן : צו א טיפער אינערלעכער דערקענטענישן אוון צו א צבערעכן די אינסטינקטן וועלכע האלטן דעם מענטשן אונגעובונדן אין זיין חייחשן שורש. ביידע זאנן, אי דער דראגג צו דערקענטענישן, אי דער קאמפּ קעגן די אינסטינקטן, ווערנו דורך די מוסרניקעס דערגרייבט אויף א שטרענג-אינדיוויזו-דעלן אופן. יעדער חדיד מוו אליין ארבעטען איבער זיך, כדי זיך צו דערויסן ווועס לגט זיין שוואקיט. אדרער אנדערש געזאגט : וועלכער אינסטינקט עס איין בי אים דער שטארכטער אוון שטערט אים צום מערסטן זיך אפצוריין פון חייחשן נאפל. האט דער מענטש דער-קענט זיין שוואקיט, זיין מאראלייש אקליעס-פיאטע, דאן הייבט זיך ערשת אין דער קאמפּ זיך צבערעכן דורך ברענגן זיך אליאין צו נסיננות. דער מוסרניך אין דעריבער פיקסירט אויף זיין נגא. דואקא דערפֿאַר וויל ער אויז קענען אים. אדרער אנדערש געזאגט : וויל ער פירט א קאמפּ מיט עגיאום איין ער עגאצענתריש. ער איז דעריבער אווי אינדיוויזאלאיסטייש, או ער מאכט א טוגנט פון זיין נישט רעכבי-גען זיך מיט דעם רבים, מעמנדייך אין אכט. או פיל שלעכט אינסטינקטן ווי גאווה, גיעיג נאך כבוד, וכדומה, וואצלאען אין אונדזער אפהונגיגיט פון דעם רבים. להיפוך צו חסידות, ווועדר ייחיד זוכט זיך אויפצוליזן אינעם קאלעקטיוו אוון וויל זיך דערהייבן דורך דער באהעפונג מיט דער אויטאראיטעט פון צדיק, איז דער מוסרניך אין איינזאמער וואלה, וואס וויל מיט די איגענע ציין אוון געגל פארצוקן זיין וואלפיישקייט.

נאטירלעך זונגען אין דער מוסר-באועונגונג פאראן וויכטיקע ניאנסן. אבער די מוסר-ישיטה וואס צמח אטלאס אויז איר פארשטייער געהרטן צו די עקסטרעם-סטע, מסתמא דערפֿאַר וויל דער פרעדיקער איריער אויז א מענטש פון עקסטרעםען כארاكتער. צמח אטלאס געהרט בכלל צו דעם דזוקן סארט מענטשן, וואס בי זיך איז יעדר נארמאלעэр אטעט-צוג שיער נישט א דראמאטישע עקספֿלאזיע. ער איז דורך דער השגחה געהמערט גוואווארן פון אויז מין מעטאל וואס ברעכט זיך אוון בויגט זיך נישט אוון דערפֿאַר מוו ער תמיד קומען אין קאנפליקט מיט אנדערע

און מיט זיך אלין. קיין ווונדר ער נישט דעריבער וואס זיין גאנץ לעבן אין א פסדרדיק זיך אויסטהעלן אויף נסיניות וועלכע ער האלט נישט אויס, וויל די פאדערונגגען און די אויפגאָבן וועלכע ער אלין פֿאָרגֿיט זיך זענונג גראָיס און צו שוער פֿאָר אַ בשְׁרַׂ וְדַם.

צַמֵּח אַטְלָאָס אִין דָּס וְזָס מַעַן רֹופֶט : אַ גַּעַשְׁפַּאַלְטָעַנְעַ פֻּרְזְׁעַנְלְעַכְּקִיט : ער פְּרָאַקְּטִיכְּרֶת אַ פְּאַנְגְּטִישְׁעַ מַסְּרִירְפְּרָמְקִיט אַן דָּעַרְבִּי אִין ער אַ צַוְּיִיפְּלָעַר אַינְעַם סָאמָע עִקָּר אָוִיף וּוּלְכָן די דָזְוִיקָעַ פְּרוּמַע שִׁיטה בְּאַזְוִידֶת זִיך — אָוִיף גּוֹלְבִּן אַין דָעַר השגָּה. וּוֹלְטַ צַמֵּח אַטְלָאָס נִישְׁט גּוֹעוֹן אֹזָא אַקְטִיוּעַר כְּאַרְאַקְטָעַר אַן נִישְׁט פְּאַרְמָאָגָט אֹזָא דְּרָאַמְּטִישָׁן טַעַמְפְּרָאַמְּעַנְטַן, וּוֹלְטַ זִיךְּ לעַבְנַ גּוֹווֹיס נִשְׁט גּוֹעוֹן אָזָי טְרָאָגִישׁ. אַבְעָרְ דִּי צַוְּיִיפְּלָעַנְעַ אַן דָעַר וּוּלְכָן זִיךְּ דַעַרְעַוּעַ פּוֹן זִיךְּ טְרִיבִּן אִים תָּמִיד צַוְּמַעַשׂ וּוּלְכָעַ פְּאַרְוּאַנְדָלָעַן זִיךְּ אַין זִיךְּ פְּאַטְאַלְטִיעַט. צַמֵּח אַטְלָאָס גִּיטְּ נִשְׁטַ, ער הִיבְּטַ זִיךְּ אַן פְּאַלְטַן. ער לִיכְּטַ נִשְׁטַ, נָאָר ער בְּרָעַנְטַ מִיטְּ פְּלָאָם אַן מִיטְּ רְוִיךְ-טְשָׁאָד, אַבְעָרְ עַס אִין פְּאַרְטַ פְּאַרְאָן אַין אִים יָעַנְעַ ערְלְעַכְּקִיט, יָעַנְעַ שְׁטוּרְבָּגָן צַוְּשְׁלִימָוֹת אַן יָעַנְעַ גְּרִיטְקִיטַן זִיךְּ מְקִרְבַּ צַוְּזִיךְּ אָוִיפְּן מִזְבְּחַ פּוֹן זִיךְּ אַיְבְּרָצְגִּיגָּנוֹג, וּוֹאָס פְּאַרְוּאַנְדָלָטַ אִים אַין אַהֲלַ פּוֹן גְּרוֹיסְטַ סְטִילַ, אַין אַ פְּיגּוֹרַ וּוֹאָס אִין טִיפְּ-יִדְישׁ אַן דָאָר אָזָי אַלְמַעַנְטַשְׁלָעַ אַן אַלְצִיטִיקַ.

אַבְעָר כָּאַטְשַׁ צַמֵּח אַטְלָאָס אִין דִּי אַקְסַ פּוֹן דָעַר יִשְׁיבָה-דְּרָאָמָעַ, הָאַט גְּרָאַדַּע בָּאוֹיְזַן דָעַם וּוּנְדָעַר צַוְּ פְּאַרְוּאַנְדָלָעַן אַ כְּמַעַט-עֲפִיזְאַדִּישַׁע פִּיגּוֹר אַינְעַם רָאַמְּאָן אִין אַ צַוְּיִיטְּן צָעַנְטְּרָאָלָן הָעַלְדַּ פּוֹן דָעַר דָזְוִיקָעַר דְּרָאַמְּטִישָׁעַ דְּרָאַצְּיִלוֹנָגַ, ער דָזְוִיקָעַר צַוְּיִיטְּעַר, אַנְטִיפְּאַדִּישָׁעַר, הָעַלְדַּ אִין דָעַר מְחוֹהָ אַבְרָהָם, וּוּלְכָן דָעַר מְחוֹבָה אַרְוִיְגָעַרְאָכָט מִיטְ אָזָא קְרָאָפְּטַן, אַוְ ער וּוּרְטַ צִיטְבָוֹיְזַן דָעַר עַנְטְּפָעַר אָוִיף דִּי אַלְעַ פְּרָאַבְּלָעַם-שָׁאָלוֹת וּוֹאָס וּוּרְעַן אַוְפְּגָעַהְוִין דָוְרַךְ דָעַר טְרָאַגְּשִׁקִּיטַ פּוֹן דָעַם זִיךְּ רָאַגְּלָעַנְדִּיקַן צַמֵּח אַטְלָאָס.

דָעַר מְחוֹהָ אַבְרָהָם טָוַט נִשְׁטַ קִיְּנוּ סְךְ אִין גְּרָאַדַּע וּוּרְקַן. ער זָאָגַט פּוֹן צִיְּטַ צַוְּצִיְּטַ עַטְלָעַכְּעַ וּוּרְטָעַר, שְׁמוּעַת מִיטְ דָעַם אַן מִיטְ יְעַנְעַם, הָאַלְטַ זִיךְּ אָוִיף אַינְעַם וּוּאָלְדַ גְּבָעַן שְׁטָעַטַל וּוּסְגַּעַפְּנִיטַ זִיךְּ דִי יִשְׁיבָה אַן קְוֹמַט צַוְּמָאַל אָוִיף אַבְאָזָן אַיְנָ שְׁטָעַטַל אַרְיָן. פּוֹן דָעַסְטוֹוֹגָן-שְׁפִּרְיִיטַ זִיךְּ אַרְוֹם אִים אַיְסַ אָזָא לִכְטִיקִיטַ וּוֹאָס עַס קָאָן פְּאַרְשְׁפְּרִיְיטַן אַרְוֹם זִיךְּ נָאָר אַן אַדְם גְּדוֹלָה. אַט זּוִי וּוּינִינִיק טְוּרִישַׁ דָעַר מְחוֹהָ אַבְרָהָם אֵיהֶ, לִיגְטַ ער דָאָר זִיךְּ חֹותָם אָוִיפְּן רָאַמְּאָן אַן ער גִּיטְ פְּאָר אָוְגְּדוֹן אָוִיף וּי אַ גְּרוֹיסַע אַן אַמְּגָעְוּוֹיְנְלְעַכְּעַ פֻּרְזְׁעַנְלְעַכְּקִיטַ. וּי צַמֵּח אַטְלָאָס בְּרָעַנְטַ מִיטְ פִּיְיָעַר אַן רְוִיךְ אָזָי, לִיכְטַ ער מִיטְ אַ הִילִּיקְ לִיכְטַ; וּי צַמֵּח אַטְלָאָס שְׁאָפְּטַ צַוְּ וּוֹאָס ער רִירְטַ זִיךְּ צַוְּ דְּרָאַמְּטִישַׁע שְׁאַפְּוֹגָנָגָן אַן טְרָאַגְּשִׁיקַטַן, אָזָי בְּרָעַנְגַּט דָעַר מְחוֹהָ אַבְרָהָם אַוְמַעְטָוָם אַרְיָן גַּעֲלִיטְעַרְטַע שְׁטִילַ.

קיט. שלוחה און פֿאָדָעַנְטֶפּֿעַרְוָגֶג פֿוֹן די סָאמֶעָ מַאְטֶלְרָנְדיַקְעָ רַעֲטָעַנְיִשְׁן. דער מהזה אברהם איינש גישט קיין הייליקער תם, ער איינז בלוייז דער גאנגען צו תמיימתדייקער גרויסקייט דורך זיין אמונה. חים גראדע שילדערט אים פונקט ווי אלע זינע העלון רעליסטיש, אבער ער וואקסט אויס צו א סימבּֿאַלְיִשְׁעָרְ פּֿיגּוֹר, וואס פּֿאָרְ קוּרִיצְטַ זִיךְ אֵין אָונְדוּרְ זִכְּרָן מִיט זִיין גָּאנְצְקִיטַ אֵין שִׁינְקִיטַ.

גראדעס רַאְמָאַן **“צָמָה אַטְלָאָס”** איינז באָפּֿעַלְקָעַרט מִיט אֵן אָמְגַּעַהוּיְּרָעָר צָלְטִיפְּן אֵן גַּעַשְׁטָאלְטָן, וּנְלְכָעְ זָעַנְעָן, וּשְׂיוֹן גַּעַזְגָּטָן, גַּעַשְׁלְדָעַרט אֵן גַּעַמְּאָלָן פּוֹל אֵן גָּאנְץ. אַוְיסְרָעַכְעַנְעָן זִיךְ אַלְעַמְּעָן אֵן זִיךְ אַפְּשָׁתְּעַלְעָן אוּפְּ זִיךְ זִיכְרָעָ בָּאוּנוּ דָּעַרְקִיטִין אֵין מִשְׁגַּשְׁתַּ מַעְגָּלָעַ, וּוְילְיָ זִיךְ דָּעַרְגִּיעָן מַסְתָּמָא צָו אֵמָא. מעַן קָאָן אָבָּעָר נִשְׁתַּחַת, דָּעַרְמָאַנְעָן אֹאָ פּֿיגּוֹר וּוּאוֹעַ בָּאָרְבִּיטְאַלְעָעָ, וּוּאָס הָאָט אֵין זִיךְ עַפְּעָס פֿוֹן דָּעַרְ סְטִיכִישָׁעָר אַיְנְסְטִינְקְטָנְפְּוּלְעָר נְאַטְוּרְקָרְאָפְּטָ פֿוֹן וּוּילְיָאָס שֻׁקְסְפִּירָס קָאָלְיָבָּאָן אֵין זִיךְ וּוּרָק **“דָּעַרְ שְׁטוּרָעָם”**. בְּכָל דָּאָרָף מַעַן זָאגְן, אֵין יְדַעְעַ גַּעַשְׁטָאלְטָן וּוּאָס גְּרָאָדָע בָּרְעַנְגָּט אָרוֹיָס אֵין זִיךְ וּוּרָק, וּוּי לְמַשְׁלַחְמָס וּוּיְבָסְלָאוּ אֵין אִירָעָ צְוַיְּיָ בָּרְיִידָעָר, דָּעַרְ אַלְטָעָר **רְ' זִימְלָ אַטְלָאָס**, זִיךְ וּוּיְבָסְצָעַרְ אֵין זִיךְ זִיךְן : **רְ' הִירְשָׁעָ גַּאֲדָצָן**, דָּעַרְ מַאְנוֹפָאַקְטָוָרִיְּ-קָרְעָמָעָר ; **דָּי יִשְׁיבָה-בְּחוֹרִים**, חַיְיקָל וּלוֹינְגָרָ, מַלְכָעָ, יְוָאָל אָוֹדָעָר, יְוָסָף וּאָרְשָׁעוּוֹר ; **רְ' לִיְפָעַיְאָסָעָ** דָּעַרְ שְׁוֹחָט אֵין זִיךְ טָאָכְטָעָר, דָּאָנִיעָ ; **פְּרִידְיָעָ וּוּאָרָאָבִי** אֵין אִיר טָאָכְטָעָר אֵין נָאָךְ אֵסְדָּקָר, זִיךְ זִיךְן טָאָכְטָעָר, פָּאָרְדִּינְגָּעָן מַעַן זָאָל אִיבָּעָר זִיךְ מַאְכָן אֵסְכִּיכָּלָגִישָׁע שְׁטוּדָעָ, וּוּיְלָיְזָעָן גַּעַשְׁלְדָעַרט, **אִי קָרְנְדִּיקָה**, אֵי מִיט דָּעַרְ טִיפְּסָטָעָר פָּאָרְשָׁטָעַנְדָּעַנְיִשְׁ פָּאָר זִיךְ יִעְרָ מַעַנְטָשָׁלְעַכְּרָ בָּאָזְוּנְדָּעְרִיקִיטַ.

מעַן מוֹ לְסֻופְּ זָאגְן, אֵוּ גְּרָאָדָע הָאָט מִיט דָּעַם עַרְשָׁטָן בָּאָנְדָּ פֿוֹן זִיךְן **רַאְמָאַן** **“צָמָה אַטְלָאָס”** אַרְיִינְגְּעַבְּרָאָכְט אֵין דָּעַרְ יִדְיִישָׁר לְטַעַרְאָטוֹר אֵוּ וּרָק פֿוֹן גְּרוֹיסָן אֵין בְּלִיְבִּיקָן וּוּרָטָט ; אֵוּ וּרָק וּוּאָס מַעַן וּוּעַט עַס אֵין דָּעַרְ יִדְיִישָׁר בִּיכְעַרְ-שָׁאָפָעָ, פֿוֹן נָאָךְ דָּי קָלָאָסִיקָר, מַוּן אַוּעַקְשָׁטָעָלָן גַּעַבְנָן דָּי בָּעַסְטָעָ שָׁאָפְּגָגָעָן פֿוֹן שְׁלָום אַשְׁׁ, זְלָמָן שְׁנִיאָוָר, יְ. זִינְגָרָ, יְוָסָף אַפְּאָטָאָשָׁו, יְצָחָק בָּאָשְׁעוּוִיס אֵין אַנְדָּעָר עַנְלָעָכָעָ צָו זִיךְ.

דָּי גְּרוֹיסָעָ וּוּרָטָן וּוּאָס עַס טָרָאָגָט מִיט זִיךְ דָּעַרְ עַרְשָׁטָעָר בָּאָנְדָּ פֿוֹן דָּעַם דָּזְזִיקָן וּוּרָק, מַאְכָט אֵוּ מַר זָאָל אָוּפְּ זִיךְ דָּעַם צְוַיְּיָטָן בָּאָנְדָּ **“צָמָה אַטְלָאָס”** וּוּאָרָטָן מִיט אֵי בְּפִירְוִשָּׁן אָמְגַּעַדְוָלָה.

„**צָמָה אַטְלָאָס**“ צּוֹוִיטֵעֶר בָּאנְד

א

אויב אין דעם ערשותן בגין „צָמָה אַטְלָאָס“ האט חיים גראדע אוועקגעשטעלט אייניקע מאונומענטאלאָלע פיגורן וואס זיינער קאלירופולקיט אנטפלעקט זיך אין ויערע סתיירות און זיינער כאראקטער ווערטן בולט דורך זיינער עקסטרעמקייט. האט ער אין דעם צוּוִיטֵן בגין פון דעם זעלביבון וועرك זיך פֿאָרגעבן אַ פֿיל שׂוּוּרְעָרָע אָוִיפֿגָּאָבָּע, אָוָן דָּאָס אִין דִּי אָוִיפֿגָּאָבָּע קִינְסְטָלְעָרִישׁ צַו וַיַּזְן וַיַּזְרַע יִדְיִשְׁעָר גִּיסְט אָוָן דָּעָר יִדְיִשְׁעָר גּוֹרֵל פּוּרְעָמָעָן אַיבָּעָר דִּי דָּזְוִיקָּע גַּעַשְׁתָּאָלָּטָן, שְׁמַלְצָן אַיבָּעָר דִּי דָּזְוִיקָּע אָוּמְפְּרָהְדִּיקָּע כָּאַרְאָקְטָעָרָן אָוָן בְּרַעְנָגָעָן דָּעָרֶצָּו, אָוִי זָלָן וּוּרְעָן דִּי טְרָעְגָּעָרָס פָּוּן יַעַנְעַ עֲנוּיוֹתְּהָאָרְמָאָנִיעָ וְאָסֶשֶׁןְטָא אָוִיְף אָנָּן דָּעָר אַטְמָאָס פָּוּן דָּעָר גַּעַפְּרוּוּטָעָר טְרוּיְעָרִיךְ-פְּנִימִידְקָעָר אָוָן גַּעַלְיִיטְעָרְטָעָר יִדְיִשְׁעָר מַאֲרָאָל.

אין דעם צוּוִיטֵן בגין „צָמָה אַטְלָאָס“ האט גראדע גענומען אוּיְף זיך קִינְסְטִי לעריש צו לַיְיָן אַ גְּרוּסִים אַלְמְעַנְטָלְעָן פֿרָאָבְּלָעָם אָוָן דָּאָס פֿרָאָבְּלָעָם פָּוּן תְּשׁוּבָה, עַס וּוּט דָּעָרְבִּי פְּדָאי זַיְן צו בָּאַמְּעָרָקָן, אָוָן דָּעָר גּוּוִיסְטָר וּוּלְטָר לִיטְעָרְאָטוּר האט מעֻן זיך מִיט דעם דָּזְוִיקָּע פֿרָאָבְּלָעָם פְּמַעַט נִשְׁתַּחַווּ בָּאַשְׁעָפְטִיקָּט. בַּיִּי שְׁעַקְסְּפִּירָן אִין „מַאְקָבָעָט“ אִין וְאָס אָנָּת פָּאָרָאָן שְׁוּלְדְ-גַעְפִּיל אָוָן גּוּוּוִיסְנִי בַּיִּסְן: דָּאָס זַעְלְבִּיקָּע אִין זַיְן „הִינְגִּיךְ דָּעָר פְּעָרְטָעָר“. אַבָּעָר שְׁוּלְדְ-גַעְפִּיל אָוָן חֲרַתָּה זַעְנָעָן קוּסְטִים דִּי עַרְשְׁתָּעָט טְרָעָפְּן צו תְּשׁוּבָה אָוָן נִשְׁתַּחַווּ דִּי תְּשׁוּבָה גּוֹפָא. בַּיִּי בָּאַלְזָאָקָן, וְאָס האט זַיְן רַאְמָאָנָעָן בָּאַפְּעָלְקָרְטָמָן מִיט אַלְעָ מַעְגְּלָעָכָן טִיפְּן אָוָן גַּעַר שְׁטָאָלָטָן, אִין קִיְּן בָּעַלְ-תְּשׁוּבָה נִשְׁתַּחַווּ פָּאָרָאָן אָוָן דָּס תְּשׁוּבָה-פֿרָאָבְּלָעָם עַקְוִיסְטִים טִירְטָט פָּאָר אִים נִשְׁתַּחַווּ. פָּאָרָאָן בְּלוּזָן אִין פְּרָאָגְנְצִיּוּשָׁר שְׁרִיבְעָר וְאָס האט יָא בָּאַרְיָוָת דָּס תְּשׁוּבָה-פֿרָאָבְּלָעָם, אַבָּעָר דָּעָר דָּזְוִיקָּע שְׁרִיבְעָר — אַנְאָטָאָל פְּרָאָנָס — האט עַס גַּעַטְאָן אִין זַיְן וּוּעָרָק „טָאַיסָּע“, נִשְׁתַּחַווּ פְּדִי צו דָּעְרָגְוָנְטָעוּוֹעָן דָּעָם עַנְיָן פָּוּן זַיְן סָאַרְקָאַסְטִישָׁעָר בָּאַצְיוֹנָג צו דָּעְלִילְגָּעָ אָוָן גּוּוּבָן בְּכָלְלָה.

די אַיְינְצִיקָּע גְּרוּסִים שְׁרִיבְעָרָס וְאָס הָאָבָן דָּס פֿרָאָבְּלָעָם פָּוּן תְּשׁוּבָה אָוָן די גַּעַשְׁטָאָלָט פָּוּן דָּעָם בָּעַלְ-תְּשׁוּבָה אַרְיָנְגְּעַרְבָּאָכָט אִין דָּעָר וּוּלְטָר-לִיטְעָרְאָטוּר, זַעְנָעָן גַּעַוּוֹעָן לְעֹזָו טָלְסְטָאָי אִין פִּיאָדָאָר דָּזְסְטָאָיְעָוָסָקִי. בַּיִּי דָּסְטָאָיְעָוָסִקִּי גַּעַר פִּינְגָּעָן מִיר דָּעָם סְפָּעַצְיִיפְּשָׁן, רַוְשִׁישָׁן, מַאְזָכִיסְטִישָׁן בָּעַלְ-תְּשׁוּבָה אִין פֿיל וּוּעָרָק. בַּיִּי טָלְסְטָאָיְעָן טְרָעָפְּן מִיר, סִיְּיִ דִּי גַּעַשְׁטָאָלָט פָּוּן בָּעַלְ-תְּשׁוּבָה, סִיְּיִ דָּס תְּשׁוּבָה פֿרָאָבְּלָעָם אִין בְּרִיטְעָרָן זַיְן, אִין זַיְן „תְּחִיתְתְּהָמָתִים“. בַּיִּי בְּיִדְוָן וּוּלְטָר דָּס פֿרָאָבְּלָעָם בָּאַהֲנָדָלָת מִיט פֿיל אַרְיָנְטִיפְּוָנָג אִין דָּעָר רַוְשִׁישָׁר פָּאָלְקָס-נִשְׁמָה אָוָן דָּעְרָפָאָר זַעְנָעָן זַיְעָרָע תְּשׁוּבָה-הָעָלָן דָּרְכּוֹיסִיקָּע רָוּסָן אָוָן זַיְעָר עַצְמָ-פֿרָאָצָעָס

פֿון תשובה-טָאָן אַיְזָן אַוְּן אַוְּיסְדְּרוֹקָן פֿון רַוְּסִישָׁן פֿאַלְקָס-כְּאַרְאַקְטָעָר אַוְּן רַוְּסִישָׁן וּוּעַלְט-בָּאָגָּעָם.

חַיִּים גְּרָאָדָע אַנְטוּוֹיְקָלֶט פֿאָר אָוְנוּדוֹן דָּאָס תְּשֻׂבָּה-פֿרְאָבָּלָעָם וּוְאַטְּיֵיל פֿון דָעָר יַדְיַשְׁעַר פֿאַלְקָס-מְאַרְאָלָל אַוְּן אַיְזָן דָעָם תְּשֻׂבָּה-פֿרְאָצָעָס פֿון וַיַּיְן הַעַלְד אַנְטְּפָלָעָקָט עַר דִּי סְפָּעַצְיְפָשְׁקִיטָּיְטָ פֿון דָעָם יַדְיַשְׁעַר פֿאַלְקָס-כְּאַרְאַקְטָעָר אַוְּן דִּי אַיְגְּנָגְּנָטִיקִיטָּ פֿון דָעָם יַדְיַשְׁמָאַרְאַלְיָשָׁן וּוּעַלְט-בָּאָגָּעָם. גְּרָאָדָע בְּעַל-תְּשֻׂבָּה אַיְזָן דָוְרְכוֹיָס יַדְיַשְׁעַר, טָאָקָע דָעַרְפָּאָר וּוְיָיל עַר בְּלִיבָּט נִישְׁתָּ שְׁטִיְּן בַּיִּים נְעַמָּעָן אוּפָּי זִיךְּ דָעָם עֲוֹנָשׁ פֿאָר דָעָר בְּאַגְּאָנְגָּעָנָעָר עֲבִירָה, אַדְעָר עֲבִירָה, וּוְדָאָס גַּעַשְׁעַט בַּיִּים צָוָּם יְעוּסָקִין, אַדְעָר בַּיִּים טָאַלְסְטָאַיְעָן, נַאֲר עַר גִּיט אַהֲיפְּשָׁן שְׁרִיט וּוּיְטָר בַּיִּים צָוָּם עַנְדְּרוֹן זִיךְּ אַלְיָין דָוְרָך אַנְבְּעַרְבָּרָעָן אַיְזָן זִיךְּ דִּי אַלְעָל מִידָּות אַוְּן כְּאַרְאַקְטָעָר-אַיְגְּנָשְׁאָפָּטָן וּוּלְכָעָה אַהֲבָן גַּעַשְׁפָּאָן זִיךְּ צָוָּן זִיךְּ יַדְיַשְׁפִּירְנְדִּיקָּעָ פְּעַרְעַזְעַלְעַקְיִיטָּ. דִּי דָאַזְיָקָע תְּשֻׂבָּה-אַיְבְּעַרְבְּרָעָןָגָן פֿון כְּאַרְאַקְטָעָר אַיְזָן גּוֹרָם אַיְזָן אַקְצִיעָן וּוְרְפָּט אַרְוִיסָּמָּעָשִׁים, וּוּלְכָעָה זְעַנְעָן נִישְׁתָּ וּוּיְנִיקָּעָר דְּרָאַמְּאַטְּיִשׁ וּוְדִי אַקְצִיעָן אַיְזָן דִּי מִעְשִׁים פֿון דִּי תְּשֻׂבָּה-הַעַלְדָּן בַּיִּים דָעַרְמָאַטָּע רַוְּסִישָׁע שְׁרַיְבָּעָרָס. אַבְּעָר דָעַרְמָאַטָּע אַיְזָן קָאַנְסָעָקָוּעָנָץ וּוּיְטִ-גְּרִיכְכְּנִיקָּעָר אַוְּן אַיְרָמְאַרְאַלְיָשָׁן קוּאַלִּיטָּעָט — אַ פִּילְעַכְעָרָעָט.

אַיְזָן דָעָם צְוִוִּיתָן בָּאנְדָּ פֿון "צְמָה אַטְּלָאָס" שְׁטִיְּטָ אַיְן צְעַנְטָעָר דִּי אַוְמוֹאַנְדָּ-לוֹנְגָן וּוְאָס עַס מְאַכְּטָ דָוְרָה הַעַלְד וּוְאָס אוּפָּי זִיךְּ נְאַמְּעָן וּוּרְטָ אַנְגְּעַרְפָּוּן דָעָם וּוּרְקָן. דִּי דָאַזְיָקָע אַוְמוֹאַנְדָלְגָן אַיְזָן אַ פְּוּעַלְיִיזָאָ פֿון דָעָם הַעַלְדָס דָעַרְקָעָן-טָעַנְיִשָּׁ, אַזְיָנִעָ מִעְשִׁים זְעַנְעָן גְּעוּוֹן שְׁלַעַכְתָּ אַזְיָה אַהֲבָן גְּעוּוֹן שְׁלַעַכְתָּ. אַבְּעָר גְּרָאָדָע הַעַלְד בְּלִיבָּט נִישְׁתָּ שְׁטִיְּן בַּיִּים פְּינִינִיקָן זִיךְּ אַלְיָין אַיְבָּעָר דִּי בָּאָ-גְּאָנְגָּעָנָע זִינְדָּ; עַר אַיְזָן נִשְׁתָּ בְּלִיוּזָן יַוְצָא מִיטָּן נְעַמָּעָן אוּפָּי זִיךְּ דָעָם עֲוֹנָשׁ. עַר אַנְעַרְקָעָנָט, אַוְנְטָעָר דָעָר מְאַרְאַלְיְשָׁעָר הַשְּׁפָעָה פֿון מְחוֹהָה אַבְּרָהָם, אַזְיָנִעָ זִינְדָּ זִינְדָּ זְעַנְעָן גְּעוּוֹן דִּי קִינְדָעָר פֿון זִינְדָּ כְּאַרְאַקְטָעָר, פֿון זִינְעָ אַפְּעַקְטָן, פֿון זִינְדָּ פְּרוּמָעָר אַיְפְּעַרְיקִיט וּוְאָס הָאָט נִישְׁתָּ גַּעַחְאָט דִּי דַעְקָוָגָן פֿון אַמְוֹנָה. קְמוּנְדִּיקָן צָוָּדָר דָאַזְיָקָע דָעַרְקָעַנְטָעָנִישׁ נְעַמָּט עַר מַתְּקָן זִיְּה, קְוּדָם-כָּל, זִיךְּ אַלְיָין. עַר אַיְזָן מִקְיִים אוּפָּי זִיךְּ זִיךְּ דָעָם דָרְךְ הַמּוֹסְרָ אַזְשָׁ בַּיִּים צָוָּם וּוּרְעָן אַיְסָמָוָרְנִיקָן. עַר פְּאַרְוּאַנְדָלְט זִיךְּ אַיְזָן דָעָם וּוְאָס אַיְזָן פְּרִיעָר אַיְזָן זִינְעָ אַוְיָגָן גְּעוּוֹן דָעָם מִינְדָסְטָע אַוְּן אַיְזָן וּוּרְטָ גְּעוּוֹן דִּי גְּרָעַסְטָע פְּאַרְאַקְטָוָגָן. עַרְשָׁתָדָעָמָלָט אַבְּעָר וּוּעָן עַר זָאָגָט זִיךְּ אַפְּ פֿון זִיךְּ אַלְיָין, וּוּעָן עַר גְּעַגְּרָט זִיךְּ אַזְיָה צְעַבְּרָעָכָט זִיךְּ דָעָס הַיִּסְטָ: וּוּעָן דָעָר שְׁתָאָלָ-צָעָר עַקְשָׁנְתָדְקָעָר בְּעַל-מְוֹסְרָ וּוּרְטָ אַגְּרִיעָר אַוְּן צָוָּן פְּשָׁרוֹת-גְּרִיכְיִיטָעָר מְעַל-קְרִיעָמָעָר, עַרְשָׁתָדָעָמָלָט גְּעַפְּינָט עַר זִיךְּ אַזְיָה עַר לְאֹזֶט אַיְבָּעָר זִיךְּ, אַזְיָה דָוְרָך זִיךְּ, טְרִיוּמְפָרָן דִּי יַדְיַשְׁעַמְאַרְאָלָל.

מער נאך ווי אין דעם ערשותן באנד וואקסט אויס אין דעם צויטין באנד די גרויסע געשטעלט פון מהזה אברהם. אין דעם ערשותן באנד פילן מיר זיין צענט ראלקיט אינעם ווערך, אבער מיר זען נאך וויניק די זען מיט וועלכע ער דער רהייכט זיין השפה. מיר פילן, או מיר האבן דא צו טאן מיט א פערזענעלעקייט פון וועלכער עס שטראלט אויס אין אומגעווינגלעך ליכט. אבער ס'אייז נאך שווער צו זאגן מיט וואס דאס דזוקע ליכט ווירקט אויף אונד, זויל מיר זען נאך גאר קנאפ, ממש רמוניידיק, זיינע מעשימים אוון די אינערלעבע וועלט פון וועלכער די דזוקע מעשימים דריינגען ארויס. אין דעם צויטין באנד וווערט די דזוקע הימלייש געשטעלט פאראערדייט; די גיסטיקע פערזענעלעקייט דערשינט אין בשערזומיקע האנדולונגען, עמפיקדונגען אוון איבערלעבענישן אוון דזוקא דעטאלט ווען מיר זען זי אין מער חומרידיקע ראמען, אין מער גשמייתדייק רעהיגרונגען, אין מער ערדיישע פאראהעלטעןישן צו אנדערע מענטשן, שטיגט זי אויף צו א נאך העכבי רער גיסטיקער מדרגה, צו א נאך מער רוחנויידיק געשטעלט, צו א נאך מער הימלייש ווען וואס אוין אפליו אין ואכעדייקן תאגטעלעבן לעבן אוין זי לא מעלאה הדין, נאך פון העכברע זעלישע ספערן אוון פון אנדערע שענערע, ריענערע וועלטן. עס אוין דער מהזה אברהם וואס דערפירט, סוף כל סוף, צמה אטלאסן צו זיין איבערברוך אוון צום דערגריכן דעם דזוקן ביטול הייש דורך וועלכן ער געפינט זיך צוריק אין דער רעאליטעט. אט דער צמה אטלאס וואס אוין דעם ערשותן באנד זענען מיר ייכעה, או ער געהרט צו די ביימער וואס ברענן זיך אוון ביגזן זיך נישטן, וווערט אונטער דער השפה פון דעם מהזה אברהם איבערגעשטאלטיקט. איבערגעפורעמת אוון ווי ניידיגעבוירן. אוון ס'אייז מערקווידיק וואס אט דעם אמתן ציל פון מוסר-תבלית דערגריכט ער דזוקא דורך אפזאגן זיך פון דער מוסר- שיטה אוון דורך איבערגין צו א יידישקייט-נסוח וואס קאן די מענטשלעבע אפערקן, וואס פאדרערט פונגעם בענידם נישט קיין עקסטרערעמיקיטן ביים אפזאגן זיך פון די נאטור-שואכקיטן אוון אוין בכל נישט געתשטלט אויף דעם דרכ, או דער מענטשן מוז דערגריכן אלץ, אדרער גארנישט.

מען קאן נאטירלעך זאגן, או צמה אטלאסעס תשובה פאראאונדלט א נאץ-קאנ- פאראמייטישן העlid אין א קאנפאראמייטישן ייד פון א גאנץ יאָר אוון מען קאן אויך טענהן, או דערמיט דערלייפט גראדער ווערך צו א העפיינען, אדרער צו א מאראאל-אידיליע. דאס וועט אבער זיין נישט אמת. די דראמאטישקייט פון דעם דאייקן ווערך וווערט דורך דעם להחלוטן נישט קלענער אוון איר שפאנונג וווערט למורי נישט מלידער. צוליב וואס אבער מאכט גראדע פון זיין בונטארישן העlid ביים סוף א מעיל-קרועמער אוון לאווט אים נישט פאלן, א צוזאמנגעבראכענען אין קאמף מיט דעם ארום, אין קאמף מיט זיין איגענען "אייך"? צוליב דעם זויל ער אוין געטריי דעם יידישן גיסט אוון דער יידישער מאראאל וואס אויף זיער באדן זענען

זינע העלהן אַרְוִיסְגָּעוֹאַקְסָן, דער יִדְישֶׁר גִּיסְט אָוּן דֵי יִדְישֶׁר מַאֲרָאֵל אַגְּנָעָרִי קענגן גישט די גְּרִיכִישׁ פָּטָאַלִיטָט וְאָס אִיז דָּעַר גּוֹרָם פָּוּן דָּעַר מַעֲנְצָלָעַכָּעָר טְרָאָגָיק, וְאָרָעָם אִין קָעָגָנוֹאָץ צֹו דָּעַר גְּרִיכִישׁ טְרָאָגָעָדִיעַ וְוּ דָּעַר בְּזָאָדָם באָזָוּגָט זִיךְ אַנְטָעָרָן צִיכְנָן פָּוּן זִין פָּאָטוּמ אָוּן עָרָ קָאָן זִין גּוֹרָל נִשְׁתָּעָנְדָעָרָן טָאָקָע דָּעַרְפָּאָר וְוּיְיל עָרָ קָאָן וְזִיךְ אַלְיָין באַלְעָבָאָס אִיבָּעָר זִיךְ אַלְיָין אָוּן עָרָ קָאָן זִין זִין דָּעַר אָזָוּגָט מַעֲנְטָש אִיז יָא דָּעַר באַלְעָבָאָס אִיבָּעָר זִיךְ אַלְיָין אָוּן עָרָ קָאָן יָא זִין דָּעַר כּוֹבְשׁ אֶת צִרוֹ, דָּעַר יִדְישֶׁר גִּיבָּוֹר, דָּעַר יִדְישֶׁר קַעְמָפָעָר אִיז דָּעַרְבָּעָר דָּעַר וְאָס באַקְעָמָפָט זִיךְ אַלְיָין, אוּבָּק זִין דָּעַרְקָעָנְטָעָנִישׁ דָּעַרְפָּרִירָט אִים צֹו דָּעָם, אָזָא קָאָמָר מִיט זִיךְ אַלְיָין אִיז נִיְּטִיק פָּאָר זִין מַאֲרָאֵלִישֶׁר שְׁלִימָוֹת.

ג

אוֹ גְּרָאָדָע דָּעַר קִינְסְטָלָעָר אִיז נִשְׁתָּמָע אָוִיסְטָן צֹו אַיְדָעָאַלְיִזְּרָן אָוּן צֹו שָׁאָפָּן קִיְּזָן מַאֲרָאֵלִישֶׁר אִידְּלִילִיעַס, וְעָזָן מִיר דָּעַרְפָּוּן וְאָס שְׁלִיסְנְדִּיק אִין לְעַבְנְסְקָרְיָוּן עַפְנָט עָרָ פָּאָר אָוְנְדוֹן אַ צְוּוּיִיטָן, וְאָרָעָם בְּעַת עָרָ האָט גַּעַשְׁתָּאַלִיטִיקָט דָּעָם «אַוְמְקָעָר צֹו זִיךְ» פָּוּן צְמָח אַטְלָאָס, וְיִוּזָּט עָרָ וְוּ דָּעַר יְוָגָנְגָר כִּיְקָל הַיִּבְט אָזָן זִין גָּאנְג אָוּן דָּעָם וְעַבְנְיקָן לְעַבְנְסְקָרְיָיָה הָגָם אַיִּחָט אָזָן אַנְדָּעָר אָפָּן. גְּרָאָדָע הָאָט דָּא קִינְסְטָלָעָרִיש אַרְוִיסְגָּעָרְבָּאָכָט, נִשְׁתָּמָע בְּלוּזָן דָּעָם נָאַטְרִילְעָכָן דָּוָר הַוְּלָךְ וְדָוָר בָּא, נָאָר אָוִיךְ דֵי טְרָאָגָיק פָּוּן לְעָבָן וְאָס בְּרָעָנְגָט צֹו דָּעָם, אָזָא יְעַדְעָר דָּוָר זָאָל אַלְיָין מֻזָּן אַפְּבָרִיעָן זִין פִּינְגָּעָר אִין פִּיעָר, כְּדֵי צֹו קָרִיגָּן דֵי דָאָזְקָעָן דָּעַרְקָעָנְטָעָנִישׁ, פָּאָר וְעַלְכָּעָר אָפְּרִיעָרְדִּיקָעָר דָּוָר הָאָט שָׂוִין אַזְוִי פִּיל בָּאַצְּגָּאָלָט. אָזָא סְאַיְזָן דָּאָר קִיְּזָן סְפָּק נִשְׁתָּמָע, אָזָא צְוִוִּישָׁן צְמָח אַטְלָאָס אָזָן דָּעָם יוֹגָנָן כִּיְקָל אִיז פָּאָרָאָן אַ גְּרִיסָע טְעַמְּפָרָאַמְּעַנְטָן פָּאַרְוָאַנְדָּשָׁאָפָט, הָגָם כָּאַרְאָקְטָעָרָן זָעָגָן זִין דָוְרָכוֹס בָּאַזְוָנְדָעָרָע אָזָן יְעַדְעָר אִיןְיָעָר פָּוּן זִין זְיִינְסִיפְּשִׁין דָּעַרְקָוּנְסִימָן וְאָס מַאְכָּט אִים פָּאָר אַ פָּעָרְזָנְלָעְכָּקִיִּט. בְּכָל אִיז דָּעַר צְוּוּיְטָעָר בָּאַנְדָּן «צְמָח אַטְלָאָס» אַוְיסְעָרְגָּוּזְיָהָלָעָר אִינְטָעָרָעָט סָאָנְט דָּעָרְמִיט וְאָס עָרָ וְיִוּזָּט אָוְנְדוֹן מַעֲנְטָשָׁן אִין יְעַנְעָם דָּרָאָמָטִישָׁן לְעַבְנָסִי מַאְמָעָט וְעָזָן עַס בְּרָעָכְתָּן זִיךְ יְעַר סְטָאַבְּלִילִיטָעָט אָזָן עַס הַיִּבְט זִיךְ אָזָן יוֹעַדְעָר פָּאָרָיָה וְאַנְדָּלָגָה. אִין דָּעָם עַרְשָׁתָן בָּאַנְדָּן פָּוּנָן צֹו אַ זְיִידְ-צּוֹשְׁטָאָנָדָן. אִין דָּעָם צְוּוּיְטָן בָּאַנְדָּן הַיִּבְט דָּאָס זִיךְ אָזָן צֹו פָּאַרְוָאַנְדָּלָעָן זְיִירָעָ פְּסִיכִישָׁע סְבָבְסְטָאָנָצָן אָזָן הַיִּבְט אָזָן אַוְיסְפָּאָרָיָה מִירָן פָּוּן זִין נִיְּעָגָשְׁטָאָלָטָן, נִיְּעָגָשְׁטָאָלָטָן וְאָס שִׁילָן פָּוּן זִיךְ אָפָּ, נִיְּשָׁת בְּלוּזָן זְיִירָעָ אַוְיסְעָרְלָעָכָעָה הָוִיטָן, נָאָר מָאָכָן אַוְיךְ דָוָרָךְ אַ טִּיפָּע אַיְגָנְעָרְלָעָכָעָה גִּיסְטִיקָע אָזָן פְּסִיכִישָׁע מַעֲטָאַמְּרָפָאָע. דָּעָרְבִּי הָאָט דָּעַר קִינְסְטָלָעָר אָזָן דָּעַר מַעֲנְטָשָׁן קָעָגָנְעָר אִין גְּרָאָדָע אַוְיךְ אִין דָּעַר סִיטְוָאָצִיעָ אִים גַּעֲפָרִיט צֹו גְּרִיסָע קִינְסְטָלָעָרִישָׁע דָּעַרְגְּרִיְּכָוָנְגָעָן, וְאָרָעָם אַוְיךְ דֵי דָאָזְקָעָן אַוְמוֹאַנְדָּלְוָנְגָעָן, וְעַלְכָּעָעָס מָאָכָן דָוָרָךְ זִין הָעָלָהָן, הָגָם עָרָ אָוְנְדוֹן גָּעוֹזִין מִיט דָּעַר פּוֹלְסְטָעָר אָזָן דִּינְסְטָעָר פָּאַרְשָׁטָעָנִי

דעניש פאר יעdns אינדייזאלאיטעט, פאר יעdns כארקטער און פאר יעdns גאטור. אין דעם פרט איז איסערגעווינלעך כארקטעריסטיш די מעטאמארפאזע וואס עס מאכט דורך וואוע בארביטאלעך, וועלכער ראנגלט זיך מיט איר מיט דער גאנצער ברוטאליטעט און טיבישקיט וואס איז איגן זיין ווען. דערבי דארפֿ דא צוגעגעבן ווער, איז אויף וויפֿ וואוע בארביטאלעך איז אינער פון די פאר- ביקסטע אוון מאונמענטאל געשניצטע פיגרין איז דעם ווער, אויף איז פיל איז זיין «טושן די זורת» איז צוינין באנד אוון זיין טרויעריךער סוף פון די סאמע שטאarksטע שילדערונגען אוון אונדער פראזע אוון פון די סאמע אינדרוקספֿולע אוון רירנדיקסטע גורלות-געשטאלטיקונגען איז אונדער ליטעראטור.

עס איז שווער צו רעדן אוון זיך אפֿזושטעלן אויף יעdn אינעם פון די פאר- שיינען אין דעם ווער, וויל זי זענען פאראן אין די צענדייקער. עס וואלט אבער פדי געווען צו מאכט אַ באזונדרע טודיע וועגן די פרויען-געשטאלטן אין גראדיעס ווער, גראדיע ווי אַ מאלער, מיט אַ הוּשׁ פאר גروفֿ-קאמפאוציע, מאדע- לירט העלדן אוון טיפֿן וואס ער צעתטעטלט אויף זיין ברייט-ליונטיקן געמעל, אי לוייט זיער קעגנו-עצלעכית איז איז לוייט זיער בשותפֿותדייקיט. אוון דאס איז כארקטעריסטיש סיַ פאר די מענער-העלדן אוון סיַ פאר די פרויען-טיפֿן וואס באפעלקיירן זיין ווער, נאר דער מאנגל אין פלאז אוון די מורה פאר דעם «תפסת מרובה לא תפסת» האלט אונדו אַפְּ פון ארינלאזן זיך איז דעם דזוקון עניין אוון פון באזיווין די ריאקיט פון גראדיעס קינסטלערישער פאלטרע, וועלכע האט נישט בלויו ספעציפֿישע פארבן פאר זיינ פרויען-געשטאלטן אַן גאר באזונדרע פארבן פאר די מענער איז זיין גראס-געמעל, נאר האט אויך קאלאר-נויאנסן פאר יעdn העלה, פאר יעdn טיפֿ איז פאר יעדר אינצייקער געתשלאלט וואס ער פירט אָרויס איז זיין דאמאן, אָפְּלוּ בלויו אויף אָנוּ פֿייאדיישער דיסטאנץ.

אין סִיךְ-הפל קאו מען זאגן, אַן גראדיע האט איז זיין ווער «צמה אטלאס» נישט בלויו געהבן אַ פֿאַרטערען-גאלעריע פון אַ ריי העלה, וועלכע בליבן סינאנימען אין אונדער ליטעראטור (און איך האלט, אַן די גרעסטע קינסטלערישע דערגריכוכג איז דאס שאָפְּ סינאנימ-געשטאלטן פאר דער דערקענטעניש פון מענטש), נאר ער האט אויך אָרויסגעבראקט איז זיין «צמה אטלאס» דאס גראיסע געמעל פון דעם יידישן לעבן, מיט אַיך גאנצער פֿילקאלרייקיט. דערבי האט ער נישט בלויו מיסטעריש רעסטאַוּרִיט אַ שטיגער אוון אַ מיילע וואס איז פאר- שוונדן, נאר האט אויך געשאָפְּן כארקטערן אוון פיגרין פון אַ אַיבֿיךְ דוערנ- דיקון אלמענטשלעבן ווערט.

זאלן לסוף נאך געזאגט וווערן עטלעכע וווערטער ווועגן חים גראדעס סטיל. גראדע, דער גרויסער פאעט, האט אין זיין ליריך זיך אפט מאל באגוצט מיט דער צייליריש אינסטיטומענן אין אין דער הייסער טעמפעראטור פון זיין פאעזיע אריינגעבראקט מעטאילישקיט און מאנומענטאלישקיט. אין זיין פראוז האט גראדע דאקעגן אריינגעברענגט פאעטישע ערמאונטן און בעיקר האט ער אויף א גליק לעכן אופן, באויזן קינסטלעריש אויסצונצן דעם מעטאפאָר, וווען ער דארף דעם ליינער אריינעלעבן אין דער שטימונג פון דער געשילדערטרער סצענע, אדרער אין דעם געמיט פון דעם געתשלטיקטן העלד. דורך דעם פאעטישן מעטאפאָר, אין וועלכן עס האט זיך תמייד אנטפלעקט גראדעס כוח און אַרייניגאליטעט, דערגריכט ער א שעפערישן קפיקת-הדרך און אוייך די שטייגערונג פון דער שפאנונג אין די דראמאטישע מאמענטן. דערבי איז זויכטיק צו געדענעקן, אַו גראדע דער פאעט און גראדע דער פראוז-אַיקער פארטוישן קיון מאל נישט די יוזר: זיין פאעזיע בליבט חמיד ביי די עכט פאעטישע קוואָלִיטעטן און זיין פראוע איז חמיד די פראוע פון אַריינְ-ראָסִיקָן דערצ'ילעֶר און שילדער. גראדע איז אַראָמָנִיסָט בחסְדַּעְלִין און אַ פאָעט פון גרויסן פארמאט און אויב סְאיַין דָאַךְ פָּאַרְאָן אַ שייכות צוישן דעם פראוז-אַיקער און דעם פאָעט אויף די זיילעֶר פון זיינע וווערך, איז דאס קודם-יכל דער שייכות פון דער שעפערישער פערזענעלעכקייט, וועלכער עס איז געלונגען צוישן די דאַזְקָעָן צוֹויִי שעפערישׂ וְשָׁגָרְעָן צוֹ שָׁפָּפָן אַזְּזִינְטָעָן וְוָסָּאָן זָעַלְתָּן וְוָעַמָּן גָּעַלְנוּגָּעָן אַיִן אָונְדוּעָר לִיטְעָרָטוֹר.

אין סְרִ-הַכְּלָמָה מֵזָה גַּעֲזָעָט וְוָעָרָן, אַזְּ "צָמָח אַטְלָאָס" אַיִן אַגְּרִוִּיס וְוָעָרָק אַיִן סְאיַין זִיכְעָר דָּאַס פָּאַרְנוּמִיקְסָטָע אַזְּ דָּאַס רִיפְסְּטָע וְוָעָרָק וְוָסָּאָן גְּרָאָדָע האט בֵּין אִיצְט גַּעַשְׁפָּן. עס אַיִן אַ וְוָעָרָק וְוָסָּאָן גַּעַהְעָרָט צוֹ די בָּעַסְטָע אַיִן דָּעָר יִדְיְשָׁר לִיטְעָי רָאָטוֹר. נַעֲבָן פְּרָצָעָס רְ' שְׁלָמָה פָּוּן דָּעָר "גָּאַלְדָּעָנָעָר קִיטִּית", נַעֲבָן מְנַחַם בָּאַרְיִישָׁס דָּעָר גִּיעָר", נַעֲבָן יְצָחָק באַשְׁעוּיסָס "דָּעָר קְנָעָכְטָ", האט גְּרָאָדָע אַוּוּקְגַּעַשְׁטָעָלָט זִין "צָמָח אַטְלָאָס", וְוָסָּאָן וְוָעָט בְּלִיבָּן לְדוֹרוֹת וְוָי אַ וְוָעָרָק דָּוָרָךְ וְוְעַלְכָן מִיר וְוָעָלָן זִיךְ לְעַרְנָעָן צוֹ בָּאָגְרִיבָּן די מִיסְטָעָרִיעָ פָּוּן דָּעָר בְּזָאָדָם, זִינְעָ גַּעַרְאָנְגָּלָעָן, זִינְעָ יְרִידָה אַזְּ זִינְעָ גַּעַלְיָוָת...

„די קלוייז און די גאָס“

אין זיין ניעם בָּוך דערצ'ילונגען, „די קלוייז און די גאָס“, באַשְׁרִיבָט חַיִם גְּרָאָדָע סִי דָּעָם לְעַבְנִיס-שְׁטִיְיגָר אַזְּ סִי די סְבִּיבָה וְוָסָּאָן אַיִן אָונְדוּזָשָׁוִין צוֹ בִּיסְלָעָר באַקָּאנְטָ פָּוּן זִינְעָ פְּרִיעָרְדִּיקָעָ פרָאָזְעִיזְ-וְעוֹרָק: „דָּעָר מְאֻמָּעָשָׁ שְׁבָתִים, „דָּעָר שְׁוָלָ-

הויף", "די עוגנה", "צמח אטלאס" און אנדרערע. נני אין דעם בוך איז אבער קודס' כל די באשרייבונג גופה, איז וועלכער חיים גראדע דערגריכט צו איז אפעטישן לירישער בילדליךיט. צו איז דינער שפראך-זוויך, צו איז לוייטערער. און געליליטערטער מיסטערשאפט. איז עס ווילט זיך מאכן אַ ברכה איבער דער נייער אנטפלעkenג פון זיין דערציילערישן טאלאנט מיט וועלכן ער האט זיך שיין לאנג קונה-שם געווען איז די געמאREN פון דער יידישער ליטעראטור.

חימס גראדע האט אריינגעבראקט איז דער יידישער פראוץ זיין אייגונע וועלט — די וועלט פון די ארעמע ווילנער געסкус און היך איז וועלכע עס האט גיעזטן און געווירבלט און אייגאנארטיקע יידישקייט און אַ גאנץ באזונדערער לעבנש-נושט. איז זיינע ווירק איז קינסטלעריש אויפגעשטאנגען תחית-המתים דאס חרובי-געווארענע ירושלים דליתא איז עס זעגען דורך זיין ווארט צורייך געקומען צום לעבן די קלויין, די קראמע, די בעל-מלאכישׁ וווערקטעלן, די דינינט-שטייבלעך און די אלע ערטער וו עס האט פאָרן חורבן זיך געפרוכעטרט דאס פאָרשיידן-פארבייקע און פאָרשיידגעשטאלטיקע יידנפאלק. פון דער דאייקער געדיכטער און אייגן-פנימדייקער יידישער מסע האט גראדע אָרויסגעפרט אויף זיין פאָראייבנק-דייקער ביןע אַ רײַ טיפּן און געתטאָלטן וואָס זעגען געווען ביין גאָר כארקטעריס-טיש פאָר דעם ליטויש-יידישן שבט, אבער ערביי האט ער באָשרבון נישט נאָר דעם ספֿעצייפִּישן לעבנש-שטייגער וואָס איז געווען די ראמ פון זיינר בשותפה-דייקייט, נאָר ער האט אויך אנטפלעקט זיעערע כארקטערן, זיינר גורל מיט וועלכן זיי האבן זיך אונטערגעשידייט אינער פון אנדרער און זעגען אויסגעוואָקסן צו פיגורן, אינדיוֹידָאָלִיטעטן און אָפְּילוּ פֿערזענְלְעָקִיטן.

אַ באָריםטער און אָריגינענְלְעָר פֿאָעט נאָר פון פֿאָר דער צוּוִיטער וועלט-מלחמה — האט חיים גראדע זיך אָרויסגערוקט צו דער יידיש-ליטעראָרִישער מיזרָה-זָוָאנְט ווי אַ פֿרָזָאֵיקָעָר ערשות נאָר דער מלְחָמָה און ער האט זיין קינסט-לערישן פוח באָויאַן סיַ אַין באָשרבון מסָן, סיַ יחידים. פְּדָאַי צו באָמְערָקָן, אַז אויף וויפּל גראדע איז אַין זיין סְבִּיבָה-בָּאָשָׁרִיּוּבָּוּגָן אלע מָלְגָעָרִי דעם אויטענ-טישן ליטויש-יידישן לעבנש-שטייגער אויף אָזֶי פִּיל האט ער אַין דער גע-שטייליקונג פון זיינע פֿערסָאנְזָוָן זיך תָּמִיד באָמִיט אָרוּסָצָהָיִבָּן דאס פֿערמָאָ-גענט-מענטשלעכָּע, וואָס אַין נישט גָּעְבָּונְדָּן מִיט צִיְּתָא אַון אָרט, אַז גִּילְטִיק פָּאָר די בְּנֵי-אָדָם אַין יַעֲדָעָר הִיסְטָאָרִישָׁעָר רָאָם אַז אויף יַעֲדָעָר גַּעֲגָרָאָפִּישָׁן פֿוֹנְקָט. גְּרָאָדָעָס פֿרָאָזָע אַין בְּכוֹן, פון אַין זִימָט, טִיף יִדִּישָׁ, אַון דערצָו לִיטויש-יִדִּישָׁ, אַון פון דער צוּוִיטער זִימָט, אַין זַי, ווי יַעֲדָע גּוֹרִיסָע פֿרָאָזָע, אלמענטש-לעָז, דער שְׁפִּיגָּל פָּאָר דער דערקענטענְגָּשׁ פון דעם בחירַ-הִיצְרָה מִיט זיינע לִידְגָּשָׁפְּטָן אַון אִינְסָטִינְקָטָן, מִיט זיינע לִידְן אַון רַאֲגְלָעָנִישָׁן.

גראדעס פֿרָאָזָע-פֿאָלִיטָרָע האט זיך תָּמִיד קִינְסָטָלָעָרִישָׁ צְעַבְּלָעָנְדָּט וועָז ער האט גַּעַמָּלָן אַון גַּעַשְׁטָאָלְטִיקָט צוּוִיּוּרְלִי טִיפּן אַון פֿיגּוֹרָן: אַ שְׁטָאָרָקָע טֻמְפָּעָז.

רָמֶעֲנְטָפּוֹלֵעַ כְּאַרְאַקְטָעָרָן, גְּרִיטְיָהָן, אַיְן קָאַמְּפָ פָּאָר זִיְּעָרָ אַמְּתָה, צַו דַּעֲרָגִין בֵּין דָּעַר לְעַצְטָעַר גְּרָעְנָעָץ, צַו דָּעַר טְרָאָגִיקָּ פָּוֹן גְּרוֹלָ וּוֹאָס הַעֲגָנָט אִיבָּעָר דָּעַם קַעְמָפָעַ רִישָׁן יְחִיד וּוֹי אַפּוּלְיְוֹצָא פָּוֹן זִין צְוָאַמְּעַנְשָׁטוֹיסָ מִיטָּ דָּעַם רְבִים ; בָּ שְׁטִילָעַ, פָּאַרְלִיטָעָנָע נְשָׁמוֹת אַוְיִפְּן רְאנְדָן פָּוֹן לְעַבָּן, וּוֹאָס זִיְּעָרָעָ גּוֹטָע אַוְן אַיְדִּיעָלָע הַעֲצָעָר קַאְרָטְשָׁעָן וִיזְ תְּמִיד אַיְן וּוֹיְעָן אַוְן אַיְן פָּאַרְשָׁעָמָנוֹגָן. גְּרוֹאָעָה הַאֲטָה אַפְּילָו בָּאוֹזְוֹן אַיְן עַטְלָעָכָע פָּוֹן זִינָעָ פְּרָאָזָעָ-זְוֹעָרָק צַו פָּאַרְאִינְיָקָן אַיְן גַּעַשְׁתָּאָלָט אַט דִּי בַּיְדָעָ קַאְנְטָרָאַסְיָהָן כְּאַרְאַקְטָעָרָן, אַוְן דָּוָרָ דָּעַם אַרְיִינְגָּעָפִירָט אַיְן דָּעַר הַעַלְדוֹן גַּאֲלָעָרְיָע פָּוֹן אָונְדוֹזָר לִיטְעָרָאָטוֹר אַמְּיָן קַאְמְפָלִיצְרָטָעָ פְּסִיכִישָׁע פְּעַרְזָעָלָעָכִי קִיטָּי, וּוֹאָס אִיר דּוֹאָלִיזָם אַיְן סִי אַרְכָּה, סִי אַקְלָלָה...

מיר טרעדען, ווי געזאגט, אין זייןע דערצ'ילונגען פון בוד די קליין און די
גאָס" די זעלביבקע סביבה, דעם זעלביבקע לעבענס-שטייגער און די זעלביבקע העלדן
וואָס אין זייןע פריערדיקע ווועرك. דער פרוש ר' יואַל ווינטראָבּ פון דער דערצ'יז
לוֹנוֹג: "לייבע לוייזערס הויף" איז אַויפּון ערשותן בליך גענגאנטן פון דעם זעלביבקע
טִיגּ ווי דער דיין ר' דוד אַין דעם רֶמאָןּ "די עוגנה". דער סַאַדְאָוּנִיק פֿלְטִיאֵל
שְׂקִילְאָר, דער באָעָולְטָעָר פּוֹן זַיְנָעּ ברִידְעָר, אַיז אַלְיְיבְּלָעְכְּרָעּ קְרוּבּ פּוֹן וּאוֹוֹעּ
באָרְבִּיטְאָלָעּר אַיז "צָמָח אַטְלָאָס". אַוְיד נַחֲמָה לְלֹעּוֹן די נִיעְטְּרָקָעּ אַיז אַפְּלִילּוּ דַעַם
וּוְילִיזְיָונָגּ מְשֻׁהְלָעּ מִינְוֹאָס הַאָבָּן מִיר, אַיז אַנְדְּרָעּ וּאַרְיָאַצְּיעַס, שְׁוִין גַּעַטְרָאָפּּן
אַיז רֶמאָןּ "די עוגנה". אַיז פֿערְעָלָעּ דער רבִּיצְיָן, פּוֹן דער דערצ'ילונג "די רבִּיצְיָן"
אַיז אוּיךְ נִשְׁתְּחַוּעַ צַו גַּעֲפִינְגּ אַס שְׂטָרִיכָן אַיז אַכְּרָאַקְטָעָר-אַיְגְּנָשָׁאָפָּטָן וּוָסָּס
מַאְכָּן זַי קְרוּבִּיש-גָּאָעָנט צַו צָמָחּ, דַעַם הַוִּיפְתְּחָלָל פּוֹן "צָמָח אַטְלָאָס". שְׁוִין אַפְּגָעִי
רַעֲדָת אַיז מִיר באָגָעָגעָן אַיז די דערצ'ילונגעָן פּוֹן נִיעְם בּוֹד אַס בְּעַלְיְ-בְּתִים,
בְּעַלְמְלָאָכוֹת, וּוּוְילְ-יְ�וֹנָגָעּ, קָאָרְגָּעּ קְרֻעְמָעָרָה. הַאֲרָתָה אַרְצִיקָעּ כְּבוֹד-זָוּכָרָה,
פְּלוּיְידְעַרְנְדִיקָעּ וּוּבִיבָּרָה, תָּאוּהָדִיקָעּ מַוְידָן אַיז אַנְדְּרָעָ טִיפְּן וּוָסָּס מִיר הַאָבָּן זַי
שְׁוִין באָגָעָנט אַיז זַיְנָעּ פרִיעַרְדִּיקָעּ וּוּעָרָק. נִשְׁתְּטַבְּנָה נַאֲרָדִי גַּעַשְׁתָּאָלָטָן זַעַנְעָן פְּמַעַט
די זַעֲלְבִּיקָעּ, נַאֲרָ אוּיךְ די סְבִּיבָה, אַיז אַחֲזָעָ דַעַר דערצ'ילונג "די שְׁבוּהָ" טְרָעָטָן
מִיר פְּמַעַט נִשְׁתְּטַבְּנָה אַרְיָסָ פּוֹן דַעַם קְרִיּוֹן אַיז וּוּלְכָן דַעַר שְׁרִיבְעָרָה אַונְגָּדוֹן
אַרְיְינְגְּעָפִּירָט דַוְרָךְ זַיְנָעּ דערצ'ילונג "דַעַר שְׁוֹלְהָוּףּ".

אוֹן דָּאַרְפָּה מֵעַן דָּוּרְכוּס בַּאֲטָאָנָעָן אָוֹ אַיִּן דִּי דַעֲרְצִילְנוּגָעָן פָּוּן "די קָלוּזָן
אוֹן דִּי גָּסֶם" אַיִּן פָּאָרָאָן אֶסְכָּדְחָוּשׁ. קוֹדָמָ-בֵּל זַעַט מֵעַן וּוּ גְּרָאָדָע שְׁפִילָט אָוָס
אַלְטָעָמָאָטִיוֹן אַיִּן אַיְבָּעָרְדָּאַשְׂנָדִיק נִיעַזְוָאָרְיאָצִיעָס : אָוֹן וּוּאַרְאִיאָצִיעָס, דָּאַרְפָּה מֵעַן
גַּעַדְלָנְקָעָן, זַעַנְעָן דָּעָרָסְדָּר סָוד פָּוּן דָּעָרָסְדָּר פָּאַלְפָּאָגְנִישָׁעָר מוֹיְקָעָן אָוֹן אַוִיךְ דָּעָרָסְדָּר סָוד פָּוּן
דָּעָם שָׁאָפָּן פָּוּן אַלְעָגָרְוִיסָּעָרְפָּרְאָזְאִיקָּעָרָס. קָלוּגָעָן מַעֲנָטָשָׁן זָאָגָן, אָוֹן אַיִּין יַעֲדָר
גַּיְקִיקִיטָן קָאָן מַעַן זִיךְ דַעֲרָגָאָבָן צָו דָעָם אַלְטָן אָוֹן אַיְבִּיקָן. גְּרָאָדָע הָאָטָם אָיִן זִיךְ
אַלְטָעָר טַעַמְאָטִיק זִיךְ דַעֲרָגָאָבָן צָו נַיְקִיקִיטָן דָוְרָךְ פָּאַרְטִיפָּוֹגָן פָּוּן דָעָרָסְדָּר טַעַמָּעָן אָוֹן
פָּוּן דִּי הָעַלְדוֹן אַיִּין וּוּעַלְכָעָ ערְהָאָט דַעֲרוֹזָעָן אֶשְׁלָל מִיטָּה בַּאֲמֻעָרְקָלָעָכָע דִּינְ-
קִיטָן. וּוּאָס טִילָן אֶפְ אַיִּין מַעֲנָטָשָׁן פָּוּן צּוּוּיָּהָן, אַיִּין כַּאֲרָאְקָטָעָרָר פָּוּן אַנְדָעָרָן. אַיִּין

דעריבער טאקט דער פרוש ר' יואל ווינטראוב שטארק געלעד צו גראדעס פריערט דיקון העלד, דעם דיין ר' דוד זעלוווער, אבער וויפל אנדערשקייט אנטפלעקט פאל אונדי גראדע אין דער דזוייקער געלעCKER, וויפל אינדייזוועלע באונדייערקייט!
א וויסנשאפטליך, אין אנטראפאלאג, וואלט אפישר געזאגט או ביידע זענען הייננהך, אבער ווי אנדערש זעם זיין מאלט זיין חיים גראדע, דער קינסטער-פסיכאלאג!
דאס זעלביבקע לאוט זיך זאנן אויך ווועגן אנדערע העלדן פון זייןע דערציינ לונגנון: למראית עין זענען זיין אונדו באקאנט פון פריערט, אבער זענען מיר גיינען אריין אין זיער נשמה-לאביבrintט זענען מיר או דאס זענען אינדייזוועלאטטען, מיט אייגעגען כאראקטער-סימנים, מיט אייגעגען פנים-שטריכון, מיט אין אייגעגען איינעוויניקסטער וועלט. מען קאן דעריבער זאגן, או אויב דער אויפגאָב פון קיבסט-לער אין צו געפינען דאס פאָרשיידענע אין דער אינהייטלעCKER, האט חיים גראדע האט די פאָרשיידנקיט אַרוֹסְגּוּבְּרָאָכְט באָזונדער אין די דערציילונגגען פון בוק "די קלויין און די גאס".

לחלהוטין ני' אין די דערצ'ילונגגען, איזו דעם שרייבערס געליטערטרער קוק,
אדער צוריוקביבק אוניפן אמאליקון יידישן לעבען. גראדעם פריערדייקע ווערכ, וואס
האבן קינסטלעריש רעסטאווררט דאס פארשניטגען לעבען פון דער יידז'-גאָס איז
דער ליטען, זענען פול געווען מיט אַ ביטערן דראמאטיזום און האבן אָפֶט מאָל
אויגעדעקט ווונדאן אויף אַ גוּפַּה ווֹאָס האָט שווין סיַ ווי' נישט מעָר געלעבט ;
מִהְאָט אָפְּלִוּ געהאט טענות צומ שרייבער, אלמאָי עס פעלט אַים פיעטטע צו
די אוֹמְגַעֲבָרָאָכֶטען, — טענות נישט קיין באָרָעְטִיקְטָען ; גראדען האָט קיין מאָל
ニישט געפֿעלט קיין אהַתְּבִּישְׁרָאֵל אָן ווייזנדייך די שאָטְנָס פון אַמְּאָלְקָוּן יידישן
לעבען, האָט ער קיין מאָל נישט פָּאָרוּעָן דאס גְּרוּיסְעַ לִיכְטַּה ווֹאָס האָט דערפּוֹן אַרְוִיסְ-
געשיינט אָן אַרְיְבָּעְרְגָּשְׁיִינְט צו אָונְדוֹן, הַיְינְט. פון דעסטוועגן איז ער אין זיין
רעאלְיָום אָפֶט געווען האָרט מיט זיינְעַן העלְדָּן אָן מיט זיינְר גוּרְל. דאס נייע אָין
גרָאָדָעָס אִיצְטְּקָעָ דערצ'ילונגגען אָין דער עַלְעַגְּשִׁעְדָּר צוריוקביבק ווֹאָס פָּאָרוֹויִיִּ
כּוּרְעָט, מָאָכְטָאָטְעָר זַיִן רָעָלְיָום אָן גִּיטָּאָים אַ נִיְיעַ דִּימְעָנְשָׁוִיסְ אָין דעם
דעְנָקָעָן מיט ווֹאָס עַסְעַדְקָט זַיִן דער דְּרָאָמָטִישָׁעָר צְוָאָמָעְנָשְׁטוֹיסְ אָין דעם
ראָמָאָן "די עֲגָנוֹה". אָין דער דערצ'ילונג "ליַיְיבָּעַ לִיְזְוּרָס הַוּפָּ", אָין וועלכְּבָּר אַ
טְּלִיל הַעֲלָדָן זענען עַנְלָעָד צו די העלְדָּן פון דער פָּרוֹשָׁן רַיְאָן, אָין דער סָוףָ
פּוֹנְגָּס צְוָאָמָעְנָשְׁטוֹיסְ גָּאָר אָן אַנְדָּרָעָר. אוֹיךְ דער פָּרוֹשָׁן רַיְאָן ווֹיְנְטְּרִיבָּה האָט
דערקְלָעְטָר מְלָחְמָה זַיִן סְבִּיבָה אָן אַיז גְּרוּיטָס געווען זַיִן אַלְיָין צו ברענְגָּעָן פָּאָר
אַ קְרָבָן פָּאָר זַיִן אַמת. צומ סָוףָ וּטָעָר אַבְּעָר אַיזְיָן דִּי אַוְמְגַעְרָעְכְּטִיקִיטָס פָּוֹן ווּלְעָלָן
דִּינְגְּרָאִיכְּן גַּעֲרָעְכְּטִיקִיטָס מִיט אַזְעָלְכָּעַ הַאֲרָבָּעָ מִינְטָלָעָן ; עַר גַּעֲפִינְט אָוִיסָּאָז מִצְעָן
קָאָן אָן מַעַן דָּאָרְפָּה בִּיטָּן דאס לעָבָן דָּוָרָךְ רַחְמִים. להַיְפּוֹן צו דעם דִּין רַיְאָן
קָעָרֶט זַיִן דער פָּרוֹשָׁן רַיְאָן צו זַיִן שְׁטָעְטָלְדִּיקָּעָר עַדָּה אָן דִּינְגְּרָאִיכְּן
ער זַיִד מַודָּה אָן זַיִן מְלָחְמָה פָּאָר גַּעֲרָעְכְּטִיקִיטָס אָיז ער נִשְׁתָּה תָּמִיד גַּעֲוָעָן

דער גערעכטער. אמת, ער ריעזינגרט נישט פון זיין קאמף און עס זעט נישט אויס ער זאל שלום מאכּן מיט דעם וואס ער האט געוואלט באקעמאָפֿן, אבער דאס לעבן האט אים שווין געלערנט איז מענטשן קאנגען נישט אויסקומען איז אַ פְּשָׁרָה, און איז דער וואס האלט זיך בי די דער שיטה פון יקוב הדין את ההה, מוז דעריגין איז אַכְּוֹרִיּוֹת קעגּן אלעמען און אויך קעגּן זיך אַלְּיַין.

בעצם איז צו אַט דעם אמת שווין דערגאָנגַען צמַח אַטְלָאָס, אַבער אַין דער דערצְיַילָונְג "לייבָע לֵיְזָעֶרֶס הַוִּיפְּ" איז דער דָּאוּקָעָר אַמת אַרְוִיסְגָּעָרָאָכְט בּוֹלְטָעָר און מענטשלעכּער. די דערצְיַילָונְג פָּאַרְעַנְדִּיקְט זיך פְּמַעַט מִיט אַ הַעֲפִידָה, אַזְּאָד וְוָאָס מִיר האָבָן פְּרִיעָר לְגָמְרִי נִשְׁתָּאַבְּגָעָנְט אַין גְּרָאָדָעָס בְּאַשְׁרִיבְּיַוְנְגָעָן פון דעם אַמְּאַלְּיַין לעבן.

דער שריבָעָר מוז טאָקָע זיין געטרְרַיִד דעם לעבן, אַבער דאס לעבן איז "פְּחוּמָר בַּיְדַ הַיוֹצָר" אַין די הענט פון שריבָעָר, ער קאָן עס מאָדָעָלָרָן און געשטָאַלְטִיקָן לוּיט זיין איַיגָעָנָעָר וּוֹיזְיעַ. אַין דער דָּרָאַמְּאַטִּישָׁ אַגְּנָעָלָדָעָנָעָר דערצְיַילָונְג "די שְׁבוּהָ" אַגְּנוּוּיְקָלָט הַיִּם גְּרָאָדָע אַגְּזָאָמְעָנְשָׁוּסִים, וְוָאָס האָט אלֻעָשָׂגָן זיך צוֹ פָּאַרְעַנְדִּיקְט אַוְיף אַין אַכְּוֹרִיּוֹתְדִּיקְטְּרָאָגְשָׁן אָוָפָן: אַ זוֹן האָט גַּעַגְעָבָן זיין שְׁטָאַרְבָּנָה דִּיקָן טָاطָן אַ שְׁבוּהָ, וּוּלְכָעָר ער קאָן נִשְׁתָּאַבְּגָעָן מִקְיָּים זיין. וּוּעָן רַ' אַברָהָם-אָבָא דער קְרָעָמָעָר זָאָל זַיְן עַגְלָעָךְ אַין זַיְן כָּאַרְאָקָטָעָר צוֹ גְּרָאָדָעָס פְּרִיעָרְדִּיקָעָה הַעֲלָדָן, וּוּי לְמַשְׁלֵחָ רַ' לְוי הַוְּרוּזִיּוֹץ פון דעם רָאָמָאן "די עַגְוָה" — וּוּלְאָלָט דִּי דערצְיַילָונְג גַּעַמּוֹת האָבָן אַ פָּאַטְּאַלְּסִיטִּישְׁ-טְּרוּיְעָרִיקָן סָוִתּ, פון וּוּלְכָן דִּי הַעֲלָדָן וּוּלְאָלָט אַרְוִיסְ צְעַבְּרָאָקָעָנָה, מִיט אַין אוּרְפִּיכְקָץ צְעַשְׁטָעָרָט לעַבָּן, רַ' אַברָהָם-אָבָא גַּעַהְעָרָט אַבער שְׁוֹיָן צוֹ דִּי נִיְעָ גַּעַשְׁטָאָלָט וְוָאָס גַּרְאָדָע האָט דערזָעָן אַין דער אַמְּאַלְּיַיקָעָר יִדְישָׁעָר רְעַאַלְיַעַטָּם. רַ' אַיז אַ הַעַלְדָּו וְוָאָס האָט שְׁוֹיָן הַגְּנָטָעָר זיך דעם נִשְׁוֹן פון צִמְחָ אַטְלָאָס, פון דעם פְּרוֹשָׁה רַ' יְוָאָל אַיז פון אַנְדָעָרָע. ער וּוּיָס שְׁוֹיָן אַיז אַין לעַבָּן מִזְוָעָן אַיְנָגִין אוּרְפִּיכְקָץ, כָּאַטָּשָׁ מִעְן מוֹצְלָה זַיְן אַפְּטוּיָיכְן פּוֹנוּנָם דִּין, עַנְדִּיקָט זיך צְאָקָע דִּי דערצְיַילָונְג "די שְׁבוּהָ" בְּמַעַט אִידְיָוִישָׁ אַיז אוּרְפִּילְיוּזָגָה האָט אַין זיך דעם דִּינָעָם לִירְיוֹם וְוָאָס אַיז פּוֹל מִיט רְחִמּוֹת צוֹ דעם מענטש.

יעדר פְּלָל האָט זַיְנָע אַוִּיסְנָאָמָעָן אַיז צוֹ דִּי אַוִּיסְנָאָמָעָן אַין בּוֹךְ "די קלְוִין אַיז דִּי גָּאָס" גַּעַהְעָרָט דִּי דערצְיַילָונְג "די רבִּיצְיָן", וְוָאָס אַיז קִינְסְטָלְעָרִישָׁ דִּי שְׁטָאַרְקָסְטָעָ אַיז פָּאַרְכָּפְּנִידְקָסְטָעָ אַין בּוֹךְ.

פָּעָרָעָלָע דִּי רבִּיצְיָן גַּעַהְעָרָט צוֹ דִּי אַמְּאַלְּיַיקָעָה הַעֲלָדָן פון גְּרָאָדָעָס פְּרָאָזָע, וְוָאָס גִּיבָּן זיך נִשְׁתָּאַגְּנָטָעָר אַיז גִּיבָּן נִשְׁתָּאַגְּנָטָעָר אַוְיף דעם קָאָמָף, כָּאַטָּשָׁ אַלְעָ אַרְוָם זַעַנְעָן קָעָגָן זַיְן, זַיְאלִין, דִּי רבִּיצְיָן, פִּילְטָזְזָזָז זַיְקָט מַאֲלָ פָּאַרְשָׁעָמָט אַיז צְעַבְּרָאָכָן פון אִיר האַרְטְּקִיִּיט, אַבער להַיְפָּוק צוֹ גְּרָאָדָעָס נִיְעָה הַעֲלָדָן — וּוּיָס זַיְקָינְ פְּשָׁרָה, פון קִין דְּרוֹזְגָּנְצְיָע אַיז זַיְקָינְ צוֹ אִיר צִילָּא, אַפְּלוּ וּוּעָן זַיְקָינְ פָּאַרְשָׁרִיגָן פון דער גַּאנְצָעָר שְׁטָאָט, פון אִירָעָ אַיְגָעָנָע קִינְדָעָר. פָּעָרָעָלָע דִּי רבִּיצְיָן אַיז אַיְגָעָ פון דִּי אַינְטָעָרָסְאַנְטָסְטָעָ פְּרוֹיְעָנְ-טִיפְּן אַיז אַונְדוּעָרָ פְּרָאָזָע. נַאֲך דעם באַקְעָנָעָן

זיך מיט איר, זאגן מיר או דאס איז שלאכטע פורי, אַ דעםאנישע נאטור. זי איז אבער וויתט פון י. מ. וויסענברגס אישה רעה און איר שלעכטיקיט, איז איר אמביציעוקיט איז זי פארט אַ קאמפליצרטע פערזענעלעCKERיט וואס דער מאנט ערגעז ווי די אריענטאליש-דעםאנישע פאטאליסטיעש פֿרויעַן-פֿיגוָן פון יהודה בורלא, איז זיין בוועך "נשימ". גראדע מלט זי מיט דער טיפסטער פֿסיכאָ לאגיישער פֿאַרְשְׁטֶעְנְדֶּנְשֶׁר פֿאָר אַיר בְּאַלְיִידְקְּטָעָר פֿרוּעַן-וּוְעַדְעָן אָוּן ער וויאוֹת דעם גאנצן כיטרען באָנוֹץ פֿון אַיר וויבערישער פֿערפֿידְיעַ.

דאס אומגליך פון פערעלען די רביצין איז, וואס איר פערזענעלעCKERיט קאָן אליען נישט קומען צום אויסטרוק, זי קאָן זיך אליען נישט אַרוייסהייבן פון אַיר סביבה, נאָר זי מוע ווירקן דורך אַיר מאָן, דעם תמיותדיין רב, וואס האט לגמרי נישט קיין חוש פֿאָר אַירע אַמְבִּיצְיּוּז נְקַמְּה-גַּעֲפִילָן. גראדע האט אַט די מִיסְטָעַ רישע דערצ'ילונג געלאָוט אָן אַסְוָף, אַבער דאס איז זיך אַונְדוּ נישט וויכטיק. וואס עס זאָל בְּיִם סְוָף נִשְׁתַּגְּשָׁעַן מִט אַט דער יהָסְדִּיקָעָר, אַמְבִּיצְיּוּזָעָר, אויסערגעוּניַּנְלְעָכָר פֿרוּי — ווועט זיך פֿאָר אַונְדוּ בלְיִבְּן זיך אַרוייס געהויבן פון אַיר סביבה, מיט אַיר בּוֹלְטָעַר פֿערזענעלעCKERיט.

מיר האבן שוין ביים אַנהָיב דערמאָנט די קִינְסְטָלְעֵרִישׁ מִיסְטָעַרְשָׁאָפְט מִיט וועלכער עס זענען געשריבן די דערצ'ילונגען איז דעם ניעים בוּך, די שפֿראָדַז מזוק וואס מיר הערן זי אַין יָדָן זאָץ אָוּן די פֿאַטְעִישׁ בְּילְדְעֵרִישׁ קִיטִּיט אָוּן דער געשטאלטיקונג פון זינען העלְדָן.

בְּאַלְדַּן די ערשות דערצ'ילונג, "זַיְדָעַס אָוּן אַיְנִיקְלָעַד", פֿאַרכְּאָפְט אַונְדוּ מיט אַיר מִיסְטָעַרְשָׁאָפְט וואס דערהייבט די באַשְׁרִיבְּוָגָן צו דער שיינְקִיט פון דער אלטער נִידְעַרְלְעַנְדִּישָׁעָר מְאֻלְּעָרִי. גראדע באַשְׁרִיבְּט דָא אַ גְּרוּעַ, אַרְעַמָּע סְבִּיבָה, אַבער אַונְטָעַר זיין פָּעַן בְּלַעַנְדָּט אַוִּיפְט די דָאַזְיִיקָעָסְבִּיבָה מִט פֿרָאַכְּטִיקָעָסְבִּיבָה וואס פֿאַרְנְעַמְעַן דאס אוּיג. די פֿאַרְטָרָעַטן פָּוּן די זְקִנִּים אָוּן פָּוּן די יִנְגְּלָעַד, פָּוּן זַיְעַרְעַטְעַס אָוּן מַעְמָעַס; די לְאַנְדְּשָׁאָפְט אָוּן דער אַיְנוּיִינִיק פָּוּן דעם קלְזִיזְיָזְנִין ווּוּזְנִין ווּ זַיְאַכְּזִיעַס קְוָמָט פֿאָר — גַּעַהְעָרָן צו דער גְּרוּסְעָר וְאַרְטְּ-מְאֻלְּעָרִי, אָוּן כָּסְדָּר בָּאָגְלִיטָעָס פָּוּן אַ-דִּינְגָּר מזוק. פֿאָרָאָן אַ מאָנוּמְעַטְמָלְקִיט אָזִין זײַן סְטִיל, כָּאַטְשָׁ זײַן יִדְיִישָׁעָר זאָץ פְּלִיסְט אַזְוִי עַלְאָסְטִישָׁ אָוּן לִירִישָׁ, מיט אַזְוִי שְׁפָעָן פָּוּן פֿאָרָאָן אָוּן מְזּוּקְאַלְיִישָׁעָס נְיוֹאָנוֹן:

וּוִינְטָעַר-צִיִּיט זִיכְן נִשְׁתַּגְּשָׁעַן די זְקִנִּים אַין זַיְעַרְעַט וּוּגְקָלְעַן, זַיְיַקְלִיבָן זַיְ אַרְוּם גְּרוּסִין אַוְיּוֹן מִיט די וּוּיסְטָעַ קָאַכְּלָעָס. אַ טִּילְיָה זִיכְן אַוִּיפְט די דְּעַרְבִּיִּיְאָסְיָה בְּעֵנֶק, מִיט די פְּגִימָעָר גַּעַוְעַנְדָּט צוֹמָ אַפְּגָנְעַם טִירְלָפָן אַוְיּוֹן, ווּ דָאַס הַאַלְצָן האַט שְׂוִין אַוְיִסְגְּעַבְרָעַנְט אָוּן בְּלִוְיָן די קוּלִין גְּלִילְיָן. אַוִּיפְט די גַּעַל-הַוִּיטִּיקָעָס גַּעַפְּאַלְדְּעַוּוּטָעָס שְׁטָרְגָּנָס פָּוּן די זְקִנִּים, מָאַכְּיָקָעָס בְּרַעְמָעָן אָוּן

ווײיסע בערד ציטערט דער שימער פון די צעגלאיטע קוילן. אויך דער אפשין פון גרויסן עלעקטרישן לאמאפ אונטערן פלאכן טעלער איבערן טיש און דאס פלעמלען פון די צוגעשמאלצענע ליכט איבערן די שטענדערס פאלן אויך די פנימער. אויך א זוויל ווערן די בערד און פאות ארגירנט, זוי דער אלטער בראנדו פון הענגלייכטער און זי דער שימל אויף ספרדים. באלאד נעמען די צעקניטשטע פרצופים אוייזען זוי געלבלעכער פארמעט פון אלטער מגילות. דרי זקנימ זצץ צויניגערוקט אין איינעם און ואראמען זיך, נאך איטעלכער פון זי איז זוי אומגעפישופט מיט אן אנדער ליכט. די הויט איז פויים איז געקארבט, געגליכן צו דער פארארטעוווטער ברוינער קארע פון א שטאמ אין וואלאד בעט זונ-פאראגנג. אויך א צוויט פנים לוייכט דער דויטעלכער ווײזער פון מאך, דורךגעיקט מיט הארבס-טייקער פיעקטקייט. איז בארד פון דריינן יידן צבערענט זיך א העילש פיעיר זואס ווערט ביסלעכובוין אלץ טונקעלער, בייז ער ווערט פול מיט דעם גער היימען גלימצער פון א גאלד-אוצר. מהוז דעם באלאוכטונגסם קרייז זינקט דער גאנצער בית-מדרש אין פינצעטערניש. די שועערע קאנדעלאברעס זואס הענגען אונטער פון סופיט אויך איזערנע קיטין, די קילעכיק שטיינערנעה זילן אונטער די וועלבונגגען, דער הויכער איזון קודש און דער טיל פון דער בימה אנטקעגן מיוור — אלע הויערין זי איז א טיפער חושניש פון און אנדער וועלט. דורך די פארטונקלטער פענצטער שיינט אריין דער בלוי-לעכער שניי פון די נאענטער דעכער און זוייסער פראסטיקער אויסגע-שטערנטען הימל. איז שניאיליכט און גרינעלען שיין פון די וויטע שטערן, זעט אויס דער פאדעישטער טיל פון מקום-קדוש, דער פאראונגער איז פינצעטערניש און איבערגעלאדענער מיט שטומער גלייזערניש, זוי א פאר-פרארענע שיך אויפן יס-הקריה. (זידעס און אייניקלעך".

בילדער פון איז גרויס-מאלערישן פארגנעם זענען פאראן א סך סי איז דער און סי איז אנדערע דערציילונג, זויים גראדע איז אבער נישט בלויז מאלער פון סטאטישער שיינקייט. ער מאלאט מענטשן, איבערלעבונגגען, געשענישן. ער צעפענט פאר אונדי א וועלט זואס מיר טראגן זי איז זפֿרּוֹן. מערקועערדייך איז אבער זואס איז את דער פארגאנגענער וועלט דערקעגען מיר אויך אונדער הײנטיך לעבן, אונדער הײנטיך פראבלעמען און געראנגעלענישן, הָגֵם מיר לעבען איז אנדערע באידיגונגגען און פארמאן און אנדערין זואקאבולאָר פאר אונדערע דאגות.

די דערציילונג זידעס און אייניקלעך" אנטפלקט פאר אונדו א גרויסן אמתה וועגן אונדזער יידייש לעבן, וויזט אונדו איז סייז איז מוקדם ומאוחר איז יידיישן זיין; מיר האבן דא די פראבלעום זואס מיר רופן הײנט "זאָרג פאר המשך". אויך

א קינסטטלעריש אופן וויאוּט גראָדע אָזֶס אַ פרַּאֲבָלָעָם האָט אוּיך פֿרִיעָר עַקְסִיס-טִירָט אָוָן ווּעָט מַסְתָּמָא אוּיך ווּיְיטָעָר עַקְסִיסִיטִירָן, הָגָם דֵי באָגְרִיפָן ווּעַגָּן "הַמְּשִׁנָּן" בִּיטָּן זִיד פֿון דָּוָר צֹ דָּוָר. אַבָּעָר אַיְן יַעֲדָעָר צִיִּיט ווּעָט דָּעָר עַלְטָעָר אָוָן אלְטָעָר דָּוָר לִיְּדָן פֿון דָּעָם ווּאָס דֵי יוֹגָנָט נַעֲמָט נִישְׁטָט אַיְבעָר זִיעָר תּוֹרָה, אָוָן ווּלְן זֶרֶךְ מַסְרִ-נְפָשָׁׂת זִין אָזֶן יִדְן זָלָן בְּלִיבָּן יִדְן.

שָׁאָפָּוְנָגָעָן פֿון אַמְּתָּה גְּרוּיסָע שְׁרִיבָּעָרָס הָאָבָּן תְּמִיד אַ קָּאנְקְרָעָטָן הִיסְטָאָרִישָׁן אָוָן גַּעַגְּרָאָפִישָׁן אַדְרָעָט. אַבָּעָר דָּעָרְבִּי זָעָגָעָן זִיד אַיְבעָרְצִיטְלָעָר אָוָן אַיְבעָר דָּעָם קָאנְקְרָעָטָן שְׁטָח. זִיד זָעָגָעָן דָּוְרְכוּוִיס פָּאָלְקִישׁ, אָוָן דָּעָרְבִּי אַלְמַעַנְטָשָׁלָעָד. אַזְעָלְכָעָד זָעָגָעָן דֵי פִּיר דָּעָרְצִילְוָגָעָן פֿון בּוֹך "די קְלוֹיז אָוָן דֵי גָּאָס", מִיט ווּלְכָעָד קִינְסְטָלָעָר האָט הַעֲכָעָר גַּעַמְאָכָט דָּעָם בְּנִין ווּאָס עַר האָט אוּפְּגָעָבוּיט אָוָן בּוּיט ווּיְיטָעָר מִיט זִין טַלְאָגָנט.

יחיאל האפער

א

זין דיכטערישן לעבענסועג האט ייחיאל האפער אנטגעהויבן מיט מאדרניזט טישע לידער אין פוליש, אבל זיין שטעהרישע ריאפיקיט און באקאנטיקיט האט ער דערגרייבט מיט זיינע פראוז'ווערך אין יידיש. צוישן דעם אנהיב אין פוליש און דער ריאפיקיט אין יידיש, צוישן זיין עקספרעסיאנויסטיישן ליד און זיין רעאַ ליסטישער פראוז — האט זיך אריגגערטיסן די צייט וואס האט הרוב געמאכט די מזרח-אייראפאיעש יידבוועלט און האט געבראקט צום לעבן די יידישע מדינה. די דזוקע צייט וואס האט גורם געווען טראנסצנדענטאלע פאַרוֹאַנדָּלְגָּעָן אַיִּן דעם לעבן פון דער יידישער אומה אויך געבראקט צו אַ גְּרוֹגְּטִיקָּעָר פָּאָרָּיָּה וְאַנְדָּלָּגָּה אַיִּן ייחיאל האפער שפָּאָפָּר אַיִּם נִישְׁתַּחֲוֵד גַּעֲפִירֶט פָּוֹן פּוֹלִיש צו יידיש, באָר האט אַיִּם אויך פָּוֹן אַ חִידְשִׁין לִירִיכָּעָר אַיבְּרָעָשְׂתָּאָלִיטִיקָּט אַיִּן אַן עֲפִישָׁן מְאֻלָּעָר וּמְעֻמָּנָס שְׁלִיחָות (יא. שליחות), הַגָּמָּה האפער אלְיִזְרָאֵל דָּס דָּזָקָע וְאָרָט אַיִּן שִׁיבוּת מִט לִיטְעָרָטוֹר אַן קָוָנָט נִשְׁתַּחֲוֵד גַּרְגָּעָן סְיָאוּן גַּעֲזָעָן די קִינְסְטָלְעָרִישׁ פָּאָרָאִיבִּיקָּוָגָן פָּוֹן אַ קָּאַלְעָקְטִיוֹן פָּאַלְקְסְלָעָבָן וְאָס אַיִּז אָומְגָעָן קָוָמָעָן אַיִּן דִּי חָרְבָּן-פִּיעָרָן פָּוֹן דָּעָר צְוִוִּיתָעָר וּוּלְטָמְלָחָמָה.

פְּסִיכָּאָלָּגָּן זָאָגָן אַזְּגָן וּוּפִילָּאָמָּנָשָׁאָל זִיךְּנִישְׁתַּחֲוֵד בִּיטָּן, וּוּפִילָּעָר זָאָל נִישְׁתַּחֲוֵד זִין דָּעָר בְּחִינָּה פָּוֹן אַ פּוֹשָׁט צְרוֹה וּלְבָשָׁ צְרוֹה, בְּלִיבְטָעָר דָּאָךְ תָּמִיד צְגָעָד בּוֹנְדָּן צו זִין שְׁוֹרֶשׁ וּוָאָס שְׁטַעַקְט אַיִּן דִּי קִינְדָּהִיטָּאַיבְּרָעָלְעָבָונְגָּעָן אַיִּן אַיִּן דָּעָר סְבִּיבָה אַיִּן וּוּעָלְכָּעָר ער האט דָּוְרָכְגָּעָמָאָכָּט זִיןע עֲרַשְׁתָּע גִּיסְטִיקָּע אַיִּן פְּסִיכִישָׁע פָּאָרְמָאָצִיעָס. האַלְטָנְדִּיק זִיךְּבִּי אַט דָּעָם אַמְּתָא אַיִּז קָלָאָר אַזְּאָפָּר אַזְּאָפָּר שְׁרִיְּבָעָרִישׁ רִיאָפִיקִיט, וּזְיִהְא אַט זִיךְּנִישְׁתַּחֲוֵד אַיִּן זִיןע שְׁפָּעַטְעָרְדִּיקָּעָר פְּרָאָזְעָוָוָעָךְ, האט גַּעַמּוֹת האַבָּן אַ טִּיפָּע פָּאָרְבִּידְגָּוָג מִיט זִין דִּיכְטָעָרִישׁ אַנְהִיב אַיִּן בִּידָּע צְוֹזָאָמָעָן האַבָּן גַּעַמּוֹת אַרְוִיסְפְּרָאָצָּן פָּוֹן דָּעָם גְּרוֹנְטָקָעָרָן וּוָאָס האט פָּאָרְמִירָט זִיךְּשְׁעָפָעָי רִישָׁע פְּעַרְזָעָלְעָקִיט. דָּא דָעָרְמָאָנָט זִיךְּה, לִיְיָוִוקָּס וּוּנְדָעָרְלָעָךְ לִיד צָום דְּרָעָמִיָּה לענדיין יִנְגָּעַלְעָ וּוּגָּעַן וּוּלְכָּן דָּעָר דִּיכְטָעָר זִינְגָּט: "דוֹ גָּאָר דָּעָר עֲרַשְׁתָּעָר, דָּעָר

לעצטער פֿאָרגֿיִיט" און סְיוּעַרט קְלָאָר אָז אוּיך האָפֿערס לעצטער פֿאָזָע וּאָ שְׁרֵיִי. בער האָט אָפְנִים גַּעהָט אָן עֲנֵגָן אָנְקָעֶר מִיט דָעַר עַרְשְׁטְקִיט וַיְגַעַר וּוּי אָ לִירִיקָעֶר. אָבָעֶר פְּדִי צֹו גַּעֲפִינְגָּן אָן פְּדִי אָוִיסְצּוּקָלָאָר אָט דָעַם אָנְקָעֶר, אָט דָעַם וּאָרְצָלָה. שִׁיכּוֹת וּוּאַלְטָן מִיר גַּעֲדָאָרְפַּט האָבָן פָּאָר זִיךְרַן עַרְשְׁטָע פֿוֹלִישָׂע לִידְעָר וּאָסָע זַעֲנְגָּן אִיצְט אָמְדְּרָשְׁ-נְעָלָם פָּוּן וּוּלְכָן מִרְ האָבָן גַּעהָטָר אָבָעֶר פָּוּן וּוּלְכָן מִרְ קַעְנְגָּן מַעַר נִישְׁט לְעָרְגָּנוּן. חֹזְקִילָה וּוּאַלְטָן מִרְ גַּעֲדָאָרְפַּט האָבָן וּוּגָּעָן אִים אָסָר מַעַר בִּיאָגְרָפִישָׂן אָן דָעַר עַיְקָר — אָוִיטָאָבִיאָגְרָפִישָׂן מַאְטְמָעָרִיאָל פָּוּן יְעַנְעָר צִיְּט אַין וּוּלְכָר עַר אַין גַּעֲגָנְגָּן אַוְיְפָן וּוּגָּעָן צֹו וּוּרְגָּן אָ פֿוֹלִישָׂעָר פָּאָעָט. הַיּוֹת האָפֿער אַין אָבָעֶר אַין זִינְגָּעָ אָוִיטָאָבִיאָגְרָפִישָׂן דָעַרְצִילְוְגָּעָן צֹו דָעַר דָזְזִיָּה קָעָר תְּקוֹפָה אַין זִינְגָּעָן לְעָבָן נִישְׁט דָעְרָגְאָנְגָּעָן אָן קִין אַנְדְּרָעָ גַּבְּהִתְ-עַדְוָתָן וּוּגָּעָן אִים האָבָן מִרְ נִישְׁט, מַוְּזָּן מִרְ דִּי דָזְיְקָעָ סְגָּגָיָא לְאָן אָפְנָן אָן מִרְ קָעְנָן נָאָר, עַלְ-פִּי הַיְפָאָטְעָזָע, אָנְגָּעָמָעָן אָוּ מִיט אַין גַּעְשָׁעָן דָאָס זְעַלְבִּיקָעָ וּאָס סְאִין גַּעְשָׁעָן מִיט אָסָר שְׁעַפְרִישָׂעָ יִדְזָן פָּוּן זִין דָוָר וּוּלְכָר דִּי גְּרוּלִיקָעָ אַיבְּרָלְעָבָנוּן גַּעַן פָּוּן דָעַר צִיְּט האָבָן אַרְיוֹסְגָּעָפִירְט פָּוּן דִּי יְגַנְּטְלָעְכָּעָ בְּלָאָנְדוֹזְשָׁעָנִישָׂן אָן אַרְיוֹפָט גַּעַפְרִיט אַוְיְף דָעַם רִיכְטִיקָוּן וּוּגָּעָן פָּוּן זַיְעָר שְׁרִיבְעָרִישָׂר בְּאַשְׁטִימָוָגָן.

אַיְין זִיךְרַן לְאַזְוֹת זִיךְרַן דָא אָבָעֶר יָא בְּאָמְעָרְקָן : האָפֿער האָט, וּוּי דָעְרָמָאָנוֹ, אָנְגָּעָה הַיְבָן וּוּי אָמְדָעָרְנִיסְטִישָׂר פָּאָעָט אַיְן פֿוֹלִישָׂ. אַיְין וּוּסָא אַיְן בְּאַשְׁטָאָגָעָן דָעַר דָזְיְקָעָר מַאְדָעָרְנוּיָים ? עַר אַיְן בְּאַשְׁטָאָגָעָן דָעְרִין, וּוּסָא זִינְגָּעָ אַדְעָפָטָן האָבָן נִישְׁט גַּעְוָאָלָט גִּין אַוְיְפָן אָוִיסְגָּעָטְרָאָטְעָגָעָם וּוּגָּעָן אָן האָבָן גַּעְזָוָכָט אַיְגָעָנָעָ וּוּגָּעָן, אַיְגָעָנָעָ מִיטְלָעָן אָוִיסְצּוּדְרִיקָן זַיְעָר וּוּלְטְ-זַיְעָזָע. האָפֿער האָט גַּעהָרט צֹו דִּי אָ עַקְסְפְּרִימְעַנְטָאָטָרָן אָוּן עַר אַיְן וּוּי יְעַדְעָר עַקְסְפְּרִימְעַנְטְּרִירָעָר גַּעְוּוֹעָן בְּאָוּוֹסְטִי זִינְגָּק בְּנוֹגָעָ דָעַר אַיְגָעָנָעָר שְׁעַפְרִישָׂר טִיכְבָּעָ. אָט דִּי עַקְסְפְּרִימְעַנְטְּרִירָעִישָׂע בְּאָוּוֹסְטִזְיִינִיקִיטָן אַיְן בְּיַיְהָאָפֿער גַּעְבְּלִיבָן אַוְיְך אָן דִּי שְׁעַפְטָעַרְדִּיקָעָ יִאָרָן פָּוּן זִין פְּרָאָזְעַשְׁאָפָונָג אָוּן זִי אַיְן גַּעְקְוָמָעָן צָוָם אָוִיסְדָּרָוק אָין דָעַם וּוּסָא עַר האָט אַוְיְך אָין דָעַר פְּרָאָזְעַג גַּעְזָוָכָט נִיְעָ וּוּגָּעָן אָן נִיְעָ מַעְטָאָדוֹן פָּאָר דָעַר קִינְסְטָלְעָרִישָׂר גַּעַשְׁטָאָלִיטִיקָוָג פָּוּן דָעַם וּוּסָא עַר האָט אָונְדוֹג גַּעְוָאָלָט דָעַרְצִילָן אָן אַרְיִינְמוּיעָן אָין אָונְדוֹעָר זְפָרָן.

ב

יְחִיאָל האָפֿער אַיְן גַּעְבָּוִירָן גַּעְוָאָרָן אַיְן יָאָר 1906 אַיְן זְוָאָרְשָׂעָ. עַר גַּעהָרט צֹו דִּי וּוּנְצִיקָעָ יִדְיִישָׂ שְׁרִיבְעָרִעסָ וּוּסָא זַעֲנְגָּעָן גַּעְבָּוִירָן אָן דָעַרְצִיגָן גַּעְוָאָרָן אַיְן דָעַר שְׁטָאָט וּוּסָא אַיְן גַּעְוָאָרָן דִּי מַעְטָרָאָפָאָלִיעָ פָּוּן דָעַר יִדְיִישָׂרָאָר לִיטְעָרָאָטוֹר צְוִישָׂן דִּי צְוַויִּי וּוּלְטְ-מְלָחוֹמָה. דָעַר אָ פרָט בְּאָקוּמָט זִיךְרַן בְּאָוּנְדוֹעָרָן אָוִיסְדָּרָוק אַיְן שִׁיכּוֹת מִיט זִיךְרַן וּוּרְקָמִינָעָן וּוּרְשָׁעוּנוּר הַיְיָ, וּוּסָא האָט גַּעְקָאנְט אָגְעָשְׁרִיבָן וּוּרְקָן נָאָר דָוָרָק אָ מַעְנְטָשׁ וּוּמְעָמָעָן דָאָס יִדְיִישָׂ וּוּרְשָׂעָ אַיְן גַּעְוּוֹעָן אָגְעָנְטִ-בְּאָקָאנְט

פָּנוּ דַעַר קִינְדָּהִיט אָוֹן דַעַר יְוָגָנֶט, דָאָס הַיִיסְט: פָּנוּ דַעַר צִיִּיט וּוֹעֵן דִי עֲרַשְׁתָּע
איַינְדָּרוֹקָן אָוֹן אַבְּסָעָרוֹאַצְּיָע לִיְגָנֶן אַ חֲותָם אַוִיפָּן שַׁעַפְעָר אָוֹן פָּארְמִירָן זַיִן אַיבָּן
טִימָע בָּאַצְּיוֹנָג צָו דַעַם אַלְעָם וּוֹאָס עַר וּוֹעַט שְׁפָעַטָּר, אַוִיפָּן אָזָא אַדְעָר אַנְדָּעָר
אוֹפָּן, אַרְוִיְּסָבְּרָעָנָגָעָן זַיִן זַיִן שָׁפָּן.

די שטוב אין וועלכער האפער איזו דערציגן געועאן אין געועון איזו חסידיש
נגידישע און זיך האט זיך געפונגען איזו סאמע הארץ פון וארארשעווער יידנפאלק.
זינגע עלטערן זענען געוען פארמעלגלעכע מענטשן, אבער א טרייט פון זיין עיר הימ
בסק-הפל אויף די זעלביבע גאסן און הייפ, האט שווין געהויערט די אָרְעַמְקִיּוֹת
מייט איר גאנצער פילפֿאָרְבִּיקִיּוֹת און מייט איר גאנצֶן קָאָלְרִין-פּֿעַכְּרָעַרְ פּֿוֹן עַלְגָּט אָוֹן
נוויט. האפער האט דאס אלץ גוט געוען און רעדאליסטיש באשריבן, אבער איזו
חויך איזו ער געבליבן דער מאלער פון דעם פּֿאָרְמְעַלְגְּלָעֵן מִיטְלְשְׁטָאָנְד אָוֹן ער האט
זיך פון א טיל באָרגְּרִיפְּן פון דעם דזאַיְקָן שְׂטָאָנְד נִישְׁתְּ גַעֲקָעָנְטָן באָפְּרִיעִין דאס
גאנצע לעבען. איזו נאָמען פון אַט די גַעֲרִשְׁנָטוּ באָרגְּרִיפְּן האט ער זיך אָפְּטָמָל
(באָזְוְנְדָעָרָם איזו זיינַע עַסְּיִעַן) גַעֲשְׁטָעַלְטָן קָעָגָן דעם הוּוּפְּטְשְׁטָרָאָם אָוֹן ער יִדְיִידִי
שער לַיְטְעָרָאָטוֹר וּוֹאָס האט זיך גַעֲטְרָאָגָן מייט דעם עַמוֹּס-פְּרָאָטָעָסָט קָעָגָן דער
עוֹוֹלה פון דער ריִיכְלִיקִיט פְּלִיְפְּ פְּרָאָטָעָסָט מִיט סַאְצִיאָלוֹן
פָּאָטָאָס אָוֹן מייט דעם ווֹילָן אוֹיסְצָוְגִּילִיכְן אָזָן אָוּמְגְּלִיכְיִקְּיִיט וּוֹאָס פָּאָרְשְׁעָמָט דעם
מענטשלעכּוֹן מִין. אָין דעם פרט איזו האפער עַלְגָּעָך גַעֲעָוָן צו אָן אַנדָעָרָן יִדְיִישָׁן
שרִׁיבָּרָע, י. י. טְרוֹנָק, וּוּלְכָעָר האט אוֹיך פון זיינַע רִיכְבָּרָע הַיִּם מִיטְגְּבָרָאָכָט אָוֹן
זִין שאָפָּן אַרְיִין אַסְפְּצָעִילָע בָּאַצְיוֹנָג צו אָרְעָמָעָ מְעַנְשָׁן, כָּאַטְשׁ י. י. טְרוֹנָק, ווֹי
אַסְצְּצָאָלִיסְטָן, האט זִין בָּאַצְיוֹנָג קִיְּין מַלְגִּישָׁת גַעֲפְּרוֹוֹת טַעֲרָעָטִיּוֹר אָוֹן
בָּאַרְעַכְתִּיקְן.

שרייבנדייך וועגן יוסט אַפְאָטָאַשׁו (איין דעם בורך עסִיּוֹן מיט יונעַס און מיט זיך) זאגט יהיאל האָפָער : זיין גִּיסְטִיכָּע אַגְּטוּקְוָלָנוֹג איין גַּעוֹוֹן אֶת נַאֲרָמָאַלָּע. ער האָט נישט געדאָרְפַּט מאָכָּן קִין, שְׂטוּבְּרָעוֹאַלְצִיעַ, וואָס נישט אַינְגָּעַר פָּוָן די יִדְישַׁע שְׂרִיְּבָּרָס האָט גַּעֲמוֹתָאָן. ער האָט זיך נישט גַּעֲמוֹת באַהֲאַלְטָן מיט קִין טְרִיףְ-פְּסָולָס. זיין יִדְישְׁקִיטָא אִים נישט אַוְיְגָעְצָוָנוֹגָעָן גַּעוֹוָאָרָן. זי איין גַּעַן קומעַן צו אִים איין זיין פּוֹלָעֵר רִיְּפָקִיטָא וועָן ער האָט זי דערפְּלִיט קְרִיזָן איין זיך ווי אַשְׁיַּעַן מַתְנָה פָּוָן גּוֹטָעֵר יְרוֹשָׁהָאָפָט.

וואס ייחיאל האפער שרייבט זועגן יוסף אַפְּאָטָאַשׁו אֵין אָפְּשָׁר נָאֵךְ מֵעַר אֲנָגָעַ מסטען פָּאֵר אִים גּוֹפָא. אֵין זַיִן וּאַרְשָׁעוּזָר יִדְישָׁ-גּוֹדִישָׁ שְׂעַר הַיָּם אֵין זַיִן יִדְישָׁ קִיטִּיט אָוִיךְ אִים נִישְׁתְּ אַרְיִיגְעַצְוֹנוֹגָעַ גּוֹוָאָרָן, גּוֹאָר זַי אִיז אַרְיִינְגְּנוֹוָאָקָסֶן אֵין אִים מִית דָעַר נַאֲטִירַלְעַכְּרָמְמַלְאָדִיקִיט פָּוֹן אַיְבְּעַרְנַעְמָעַן דָּאָס אַלְץ וּוָאָס אִיז גּאָעַנְתְּ אָוֹן אַיְגַּן גּוֹוֹעַן זַיִן פָּאָטָעָר וּמַעְמָעַן עַר הַאָט שְׁטָאָרָק לִיב גּוֹהָאָט. דָעָרְבִּי הַאָט עַר אַבְּעָר אַוְיךְ, לְעַבְּנָן דָעַר אַיְבְּרַגְּעַנוֹמָעָנָר גִּיסְטִיכְעָר וּוּלְעָט פָּוֹן זַיִן חַסִּידִישָׁן טָاطָן, אַיְבְּרַגְּעַנוֹמָעָן דִי גִּיסְטִיכְעָק אַיְגְּטַעַרְעַסְטָן פָּוֹן זַיִנְעַ אַלְטְּעַרְעַ שָׁוּעָסֶן

טער וועלכע האבן געלעבט מיט דער פולישער קולטור און פוליש-ראמאנתרופישער ליטעראטור. דער ווונדר ער אין, וואס וואקסנדיק און זיך אנטויקלענדיק אין צוויי היפודיקע קולטור-ספערעס האט ער זיין בידע אין זיך פאראייניקט און בי צו א געויסן גראד הארמאניירט. ער אין אויסגעוואזקסן זיין א מענטש מיט א היפשר וועלטלעכער קולטור און בילדונג און גלייכציגיטק מיט א גראיס יידיש וויסן, באונדערס אויפן געביט פון חסידות.

יחיאל האפער אין דער מאלער פון וארשעווער יידישן מיטלשטיינד און ער האט דאס לעבען פון דעם מיטלשטיינד פאראייביקט מיט פרטיז-פרטים און אלערליי ניאנסן. דער אמרת אי אבער און ער אלין אין, אין פרט פון זיין דערצ'זונג, געווין א יוצайдוףן אין דער דאיקער סביבה. ואראעמ און יענער סביבה און אין יענער צייט האט א יידיש יינגלאד פון א חסידיישר שטוב נישט געקענט און נישט גע-טארט זיך באוועגן גלייכציגיטק אין בידע דערמאנטע קולטור-ספערעס וועלכע זענען אַפְּגָעַטִּילַט גַּעֲוָאַרְן דַּוְרֵךְ אַ שְׁטְרַעַנְגָּעָר גַּרְעָנָעָן. רעדן פוליש, לייענען פולישע ביכער — דאס האבן געמעט נאר די מיידליך, אבער בשום אופן נישט די ינגלאד. זוי אוזי עס אי געשהן און אין האפער דערצ'זונג זאל די גרע-געז פארשווינדן, דאס וווערט אונדו קלאר ווען מען ליענט זינע אויטאכ'יאגרא-פישע שלדרונגער, וועלכע ברענגען ארויס און דאס ספצעיזישע פון זיין דהים און אי דאס אלגעמיינע אין דער אטמאספער פון דעם וארשעווער חסידייש-גיגידישן מיטלשטיינד. האפער אין געהן און בידיח צוישן זינע עלאטער שווועסטער און נישט בלויו געפערט אויף זיינר וועג, נאר האבן אויך געפערט ביי זינע עלאטערן או זיין זאלן אים נישט שטערן צו גיין אויף זיין וועג. סי זיין וווערט קלאר און האפער איז זיין קיבדהייט און יוגנט געאגגען אויף בידע וועגן, אויף דעם יידישן וועג פון זינע עלאטערן און אויף דעם וועלטלעבען וועג פון זינע שווועסטער און דאס איז געשהן מיט אונא נאטירלעכ'יקיט און אין דער אטמאספער פון איז געפערט-טער ליבשאפט, איז ס'האט נישט ארויסגער פון יונע קאליזעס וואס זענען אוזי כארקטעריסטי געוען פאָר די קינדעָר פון די אנדער שטובן און וארשעווער יידישן מיטלשטיינד.

ס'אי נישט באויסט ווען האפער האט אונגעוביין שריבין לידער, אבער אונגעוביין האט ער, אונטער דער השפה פון זינע שווועסטער, שריבין אויף פוליש. ווען זינע ערשות לידער באויאין זיך און די פולישע זשורנאלן און צייטשרייפטן אין ער שוין א מיטארבעטער פון דער צענטראלער פסיכאיהיגינישער באראטונג-שטעל פון דער יידישער געונטהייט-אָרגָאָנִיזָאָצִיעַ "טאֹז". נאך שפעסטער וווערט ער דער אַפְּגָעַר פון אַט דער באראטונג-שטעל און דאס באויאיות או ער האט אין יענע יארן געהאט א טיפן אינטערעס פאָר צוויי זאָן: פאָר דעם געונט

פון די וארשעווער יידישע פאלקס-מאסן און פאר דער פסיכישער וויסנשאפט וואס
האט א סך באירפונקטן מיטן ליטעראטור-שאפן.

די צוויות וועלט-מלחמה פארטורייבט אים ווי א פלייט קיין ראנז-פארבאנד.
אייז ביאלייסטאק ווערט ער ארעסטירט און פארשיקט איין און ארבעטס-לאגער אין
ווײַזְן צפּוֹן. איין יאָר 1946 קומט ער צוֹרִיךְ מיטֵן רַעֲפָטְרִיאַצְיָע-שְׁטָרָם קײַן פּוַילָן
און אייז ווַיְדָעֶר אַקְטִיוֹן אַנְזָעַם דַעַר אַרְגָּאַנוֹזָאַצְיָע «טאָזָן», ווי אַ מִתְגָּלִיד פּוֹן אַיְדָר
הַיְפָטְ-פֿאַזְוֹאַלְטוֹנָגָה. אַנְזָעַם יַעֲנַעַר צִיְּתָה הַיְבָט ער אַן שְׂרִיבִּין יַדְיִישׁ. ער שְׂרִיבִּט
ליַדְעָר, עַסְיָעַן אַן פְּעַלְעַטְאָגָעָן אַן דְּרוֹקָט זַיִן אַנְזָעַם דַעַר יַדְיִישׁ פֿערַיאַדִּיק פּוֹן
נאַכְמַחְמַהְדִּיקְן פּוַילָן. איין פֿאַרְיוֹן קומט ער אַיְן יַאָר 1948, שׁוֹין מיטֵן גָּמָעָן פּוֹן
אַ שְׂרִיבָעָר אַן דָא, אַיְן פֿאַרְיוֹן, דַעַרְשִׁינְטָמָקָעָזָיִן עַרְשָׁטָ בּוֹךְ לַיְדָעָר. זַיְנָע
עַסְיָעַן אַן אַרְטִיקְלָעָן וּוְעָן פֿאַרְעַפְנְטָלְעָכָט אַן דַעַר אַרְטִיקְעָר יַדְיִישׁ פֿרַעְעָס,
וּיְ אַיְדָר אַן דַעַר יַדְיִישׁ פֿערַיאַדִּיק פּוֹן דַעַר גַּאֲרָעָר וּוּלְטָט.

קײַן יַשְׂרָאֵל קומט ער אַיְן יַאָר 1951, אַ קְרָאנְקָעָר, נַאֲר אַ שְׂוּעָרָן הָאָרֶץ-
אַטָּאָק וּוּאָס הָאָט אַיְם אַיְן פֿאַרְיוֹן גַּהְהָאַלְטָן אַ לְאַנְגָּעָ צִוְּגָעָשְׁמִידָט צָום בְּעֵט.
די גַּאנְצָעָ צִיְּתָ פּוֹן זַיִן וּוְיַיְנָעָן אַיְן יַשְׂרָאֵל, פּוֹן זַיִן אַנְקָום בֵּין זַיִן פֿרִיצִיתְיָקָן
אוּוּעָקָאנְגָּה, אַיְזָעָ ער פֿסְדָּר חַרְבוֹ-קְרָאנְקָן אַן גַּעֲפִינְטָ זַיִד מַעַר אַיְן דִּי שְׂפִיטָאָלָן וּיְ
אַיְן דַעַר אַיְגָעָר הַיְמָן. אַן דָאָר אַבְּוֹיְזָעָ ער גַּרְאָד אַיְן דִּי דָאַזְיָקָעָ יַאָרָן פּוֹן
זַיִן פֿאַרְצִוְּגָעָנָעָר אַן שְׂוֻעָרָר קְרָאנְקָשָׁפָט צַו זַיִן שְׁעִפְרָישָׁ, אַזְוִי אַיְמָפְלוֹסִיוֹ
אַן אַינְטָעָנְסִיוֹ וּיְ ער אַיְזָעָ ער אַיְזָעָ נִשְׁתָּאָגָעָן אַיְן דִּי יַאָרָן פּוֹן זַיִן
גַּעֲוָונְטָקִיָּת. דָאָ שְׂרִיבָט ער אַן זַיִן סְעִירִיעָ מִינְעָן וּוּאַרְשָׁעָוָר הַיְיָה, וּוּאָס בָּאַשְׁטִיטָ
פּוֹן פִּיר בָּעָנְד אַן גִּיט אַרְוִיסָּדָרִי אַזְוָנְדָעָרָעָ בִּיכְעָר וּוּאָס הַאָבָן אַ שִּׁיכָות מִיטָּ
דַעַר צְלִיבִּיקָעָר סְעִירִיעָ ; פֿאַרְעַפְנְטָלְעָכָט אַ בּוֹךְ עַסְיָעַן «מִיטָּעַנְעָם אַן מִיטָּ זַיִרָּ» אַן
אַ בּוֹךְ וּוּעָנָן זַיִנָּעָ אַבְּעָרָלְעָבָונְגָעָן אַן וּוּיְיִטְצְפָּנְדִּיקָן אַרְבָּעָטָס-לְאַגְּנָעָר אַיְזָעָ סָאוּעָטָ
רְוִסְלָאָנְדָן (דרְרִיָּן פּוֹן דִּי דָאַזְיָקָעָ בִּיכְעָר זַיְנָעָן אַבְּעָרָגְעָזָעָט אַן אַרְוִיסְגָּעָבָן גַּעַ
וּאַרְוֹן אַיְרָפָרְתָּה). ער לְאַוְתָּה אַפְּיָלוֹ אַיְבָעָר אַ הַיְשָׁנָן לִיטְעָרָאָרִישָׁן זַוְבוֹן וּוּאָס
פּוֹן אַיְם וּוּעָלָן צְוִיָּיִן בִּיכְעָר, אַ בָּעָנְד עַסְיָעַן אַן אַ בָּעָנְד לַיְדָעָר, אַיְן גִּיכָּן אַרְוִיסָּ
גַּעֲגָבָן וּוּרָן דְּרוֹךְ זַיִן גַּעֲטָרִיעָן עֹזְרָנְגָּדוֹ, זַיִן לַעֲבָנָס-בָּאֲגִילִיטִיעָרִין, חַנָּה.

יחיָאַל האַפְּעָר זַאֲגָט אַפְּטָאַן זַיְנָעָ עַסְיָעַן אַזָּעָר עַנְגִּין פּוֹן שְׂרִיבִּין אַיְזָעָ פֿאַרְ
בּוֹנְדִּי מִיטָּ באַשְׁעַרְטִיקִיָּת. דָאָס הַיִּסְטָ אַזָּעָר שְׂרִיבָעָר טָוָם, מוֹזָן וּוּאָס אַיְם
איְזָעָ באַשְׁעַרְטָ. האַפְּעָרָן אַיְזָעָ אַפְּנִים באַשְׁעַרְטָ גַּעֲוָעָן (מעַן קָאָן אַיְדָר זַאֲגָן : באַשְׁטִימָט
גַּעֲוָעָן) צַו גַּעֲבָן דַעַר יַדְיִישׁ פֿערַיאַטְרָזָר דִּי סָאָגָעָ פּוֹן כּוֹה צַו רַאֲגָלָעָן זַיִד מִיטָּ דַעַם
טוֹיְזָנְטָ-אוּיְגִיקָן אַן דַעְרָבִי צַו בּוֹיְעָן זַיִן לִיטְעָרָאָרִישָׁן בְּנִין. דַעַר אַמְתָּא אַיְזָעָ אַבְּעָר
אַזָּעָמָדָעָן דַעַר אַיְזָעָ אַגְּנָזָן אַגְּנוּעָוְדִיקָעָר אַן מָאָנוּמָעָנָטָאָלָעָר, אַיְזָעָ ער דָאָ
נִישְׁתָּפְּאַרְעַנְדִּיקָט, וּוּילְיָ וּוּעָן דַעַר טָוִיט וּוּאָלָט אַיְם, אַיְזָעָ יַאָר 1972, נִשְׁתָּפְּגָעָוָעָן

צוגענומען פון אונדז, וואלט ער זיכער צו אים נאך צוגעבויט אײַנִיקע שטאָקן
און וואלט געווען גענטער צוגעקומען צו דער צייט אין וועלכער מיר לעבען.

ג

יחיאָל האָפֿער איי געוווען, ווי מיר האָבָן שווּן פרֵיעֶר אַנְגָּוּווֹן, אַ וועָּרָסָאַ
טילער שְׂרִיבָּעֶר. ער האָט גַּעֲשִׁיבָּן פָּאַזְּוּעַ, פְּרָאַעַ, עַסְּיִינָּן אָן אַפְּלוּ, פָּוּן צִיְּתָ
צְׂרִיצִיָּת, פָּעַלְיָעַטְאָנָּגָן אָן מְאָמָּרִים מְעַנְּבִּין דִּימָא. סְאַיְּוָן אָבָּעָר קָלָלָר אָזְּ דִּי וּכְ
טִיקְסְּטָעַ פָּאַזְּיִצְּיָעַ אַיְּן זִיְּן שָׁאָפָּן אַיְּן דִּי פְּרָאַעַן אָן דָּאַס מִינְטָ
אַז הַוִּיפָּאָפָּה פָּאַקְּאָרְנָעַ (צְׂוּוִי בָּעֵנָד), אַז הוּאָפָּה מַוְרָאָנָּא (צְׂוּוִי בָּעֵנָד), דִּי גְּרָעָ
סְּעָרָעַ דָּעַרְצִילְוָנָגַּר זְמָחָן, דִּי דָעַרְצִילְוָנָגַּר תָּנָחוּם, דָּאַס בָּוּךְ דָעַרְצִילְוָנָגַּעַן אַמְּאָל
און דָּאַס בָּוּךְ אַיְּן זְוִינְסָעַר פָּאַרְפָּאַלְנָקִיָּת.

אָחוֹז דָעַם בָּוּךְ אַיְּן זְוִינְסָעַר פָּאַרְפָּאַלְנָקִיָּת האָבָן אַלְעַ פרֵיעֶר דָעַרְמָאָנָטָעַ בִּיכְעָר
איַיְּן טָעַמָּעַ: דָּאַס יִדְיִישָׁע לְעַבְּן אַיְּן וּוֹאָרְשָׁע אַיְּן דִּי יַאֲרָן פָּוּן פָּאַר דָעַרְ ערְשָׁטָעַ
וּוּלְעַטְ-מְלָחָמָה.

סְּקָאָן זִיְּן אַיְּן דָעַרְ ערְשָׁטָעַ אַיְמָפּוֹלָס צַו שְׂרִיבָּן דִּי אַ בִּיכְעָר אַיְּן גַּעֲוָעַן
דָעַרְ דָּרָאָנָג צַו רַעַסְטָאָוָרִירָן אַיְּן וּוֹאָרְטְּ-בִּילְדָּזָס פָּאַרְשָׁנִיטָעָנָעַ יִדְיִישָׁע לְעַבְּן אַיְּן
פּוֹילָן, אַז דָּרָאָנָג וּוֹאָס אַיְּן אוּפְּגָעָגָנָגָעַ בַּיִּ פְּמָעַט אַלְעַ יִדְיִישָׁע שְׂרִיבָּעָרָס נָאָכָן
חוֹרְבָּן אַזְּן האָט גַּעַצְּלָט צַו פָּאַרְאִיבִּיקָן אַיְּן קִינְסְּטָלְעָרִישָׁן גַּעַמְעָל דָּאַס וּוֹאָס דִּי
הַיְּטָלְעָרִישָׁע אַכְּזָרִיות האָט אַזְּיָּי בְּרוֹטָאָל פָּאַרְלָעָנְדָט.

און דָעַרְפָּאָר מְאָקָעַ האָבָן מִיר אַיְּן זְיִנְעַן בִּיכְעָר אַזְּאָ שְׁפָעַ פָּוּן שְׂטִיגְגָּרְ-שִׁילְדָּעַ
רוֹנְג אַזְּאָ רִיְּכִיקִיטָּפָן טִיפָּן אַזְּנָעַטָּלָטָן וּוּלְכָעַ האָבָן בַּאֲפָעַלְקָרְטָדָי
יִדְנְגָּאָס אַזְּ אַמְּאָלִיקָן וּוֹאָרְשָׁע. דָעַרְפָּאָר זְעָנָעַן אַיְּן זִיְּ אַזְּדָאָרָן אַזְּיָּי פִּילָּ
פְּרָטִיְּ-פְּרָטִימִידָּקָעַ בַּאֲשִׁירְיָבִּינְגָּעַן פָּוּן וּוֹאָרְשָׁעוּוֹר גָּאָסָן אַזְּנָעַטָּרָאָרָעָ פְּרָטִים וּוּגָּן
אוּטְעַנְטִישָׁע גַּעַשְׁעַנְיִישָׁן פָּוּן יַעֲנָעַר צִיְּטָיָן אַזְּיָּי פִּילָּ אַזְּיָּי פִּילָּ
יִדְיִישָׁע פְּרָנָסָותָן, וּוּגָּן יִדְיִישָׁע מִינְהָגִים אַזְּן וּוּגָּן דִּי פָּאַרְהָעַלְטָעַנְיִישָׁן צְׂוִישָׁן יִדָּ.

און יִדָּן אַזְּוִישָׁן יִדָּן אַזְּן גּוֹי אַזְּן דָעַרְ באַשְׁטִימְטָעַ צִיְּטָיָן
און זָאָל דָא גַּעַזְגָּט וּוּרְעָן מִיטָּן נָסָח פָּוּן דָעַרְ הגָּדָה: וּוּעַן יִחְיָאָל האָפֿער
וּוּאָלָט אַונְדָּז אַיְּן זְיִנְעַן בִּיכְעָר גַּעַגְבָּן נִישְׁטָמָר וּוּי אַט דִּי שְׂטִיגְגָּרְ אַזְּן זִיטָן
שִׁילְדָעָרָגָג, וּוּי אַט דִּי גַּעַשְׁטָאָלְטִיקָוָגָג פָּוּן טִיפָּן אַזְּנָעַרָן פִּיגָּרָן אַזְּן אַזְּיָּי וּוּיְטָעָר אַזְּן
וּוּיְטָעָר, וּוּאָלָטָן מִיר גַּעַקְעָנָט אַזְּן גַּעַמְעָגָט זָאָגָן: דִּינָגָן. סְהִיסְטָמָט אַזְּן דָעַרְמָיטָאָלִין
וּוּאָלָטָן זִיךְּ דִּי וּוּרְקָאָרָאָכְּטָקָט אַזְּן זִיךְּ וּוּאָלָטָן אַרְיִינְגָּאָגָנָגָעָן אַזְּן אַונְדָּזָעָר
לִיטְעָרָאָטוֹר מִיטָּן זִיעָרָעָ דָעַרְקָעַנְטָעַנְיִישָׁוּוֹרָטָן אַזְּן מִיטָּן דָעַם שָׁלָל פָּוּן זִיעָרָעָ
קִינְסְטָלְעָרִישָׁר דָעַקְומָנְטָאָצִיעָ.

וּוּאָרָעָם וּוּסְיִיךְ דָעַם עֲנֵנִין פָּוּן קִינְסְטָלְעָרִישָׁר דָעַקְומָנְטָאָצִיעָ, וּוּסְיִיךְ שִׁיךְ
דָעַם פָּאַרְפִּיקְסִירָן אַזְּן וּוּאָרְגָּעָמָל דָעַם יִדְיִישָׁן שְׂטִיגְגָּרְ פָּוּן וּוּאָרְשָׁעוּוֹרְ מִיטָּלָן

שטאננד האט ייחיאל האפער פמעט נישט קיין גלייכן צוישן די אלע וועלכע האבן געשילדערט דאס יידיישע לעבן אין פוילן. איר האט ביי אים נישט בלויו דאס פולע בילד פון דעם מעבל, פון דער הלבשה, פון די פרנסות אין יידיישן ווארשע, נישט בלויו דאס איסיזען פון די נאסן, פלעצעער און היינער און יידיישן שטאט-קוזארטאל, נישט בלויו ווי אזוי דער ייד האט געלעבט און פארבראקט אין זיין ויאר און און זיין יומ-טוב, נישט בלויו ווי אזוי ער האט דערציגן זיינע קינדער, זי פארזרגט און חתונה געמאכט, נאָר איר האט אויך און זיינע ביכער די בריטע פאנאָרמאָע פון יידיישע צוינשנבעצ'ונגגען, די פולקלאָריקיט פון יידיישן טיפאוש און אַפְּילָו די פֿאָרָהָעַלְטָעַנְשָׁן צוישן דעם ייד און זיין גויזשן שכן מיט וועלכן ער קומט אַין אָפְּטָן קָאנְטָאָקָט דּוֹרֶךְ הָאָנְדָלָל, דּוֹרֶךְ אָרְבָּעַט אַין אָזִי וּוּיטָעָר.

אין פרט פון שטייגער-שיילדערונג, אין פרט פון טיפאוש, אין פרט פון טאג' טעגעלכע פֿאָרָהָעַלְטָעַנְשָׁן וּאָס זענען בּֿאָרָקְטָעָרִיסְטִישׁ פֿאָר דּוֹרֶךְ פֿאָרְפּֿיְקָסְטִירְטִער תָּקוֹפָה קָאָן מֵעַן אָוִירָה האָפְּרָס וּוּרָקָן: הָפּוֹרֶךְ בָּה וּהָפּוֹרֶךְ בָּה דְּכוֹלָה בָּה. זענען טאָקָעַ פון דעם קָוְקָפְּנוֹקָט די דָאַזְיָעָק וּוּרָק אָן אָוּמְשָׁאָצְלָעָכָר אָוּצָר פֿאָן הַיסְטָאָטָר רִיקְעָר אָן בָּמִילָאָ פֿאָר דעם הַיסְטָאָרִישָׁן זְפּוּרָן פון אָונְדָזָעָר לִיטְעָרָאָטָר אָן פון אָונְדָזָעָר פֿאָלָק.

וּאָרָעָם שְׂטִיגְעָר אָין לעַבָּן פון אָ פֿאָלָק נִישְׁטָק קִין צּוּפְּעָלִיקִיט. שְׂטִיגְעָר קּוֹמֶט אָוִירָה אָן בַּיִתְּ וּיךְ אָונְטָעָר דעם דָרָוק פון די נִיעָע לְעַבְּנָס-פֿאָרָהָעַלְטָעַנְשָׁן אָן צִיְּטָ-אָנְטוּקְלוֹנְגָּעָן, אָבָּעָר דָרְבָּיִ שְׁפִּיגְלָט וּיךְ אִינְגָּם שְׂטִיגְעָר פֿאָרָט אָפְּ די סְפֻּצְיִיךְ פון דער אָוּמָהָס כָּאָרָקְטָעָר אָן אִיר בָּאוּנְדָעָרָר וּוּג אִינְגָּם לעַבָּן. אָפְּילָו וּוּגָן מִירָהָזָן וּוּג דָרֶךְ שְׂטִיגְעָר פון אָ פֿאָלָק וּוּרָטָט מַוְשָׁפָעָ פון דעם אָרוֹם, פון אָנְדָעָרָע פֿאָלְקָעָר, פון עַקְאָגָאָמִישָׁן אָן סָאַצְיָאָלָע אָנְטוּקְלוֹנְגָּעָן אָיבָּעָר וּוּלְכָעָ דָס גַּעֲבָעָנָעָ פֿאָלָק אָין נִישְׁטָק אָלִין דָרֶךְ בָּעַלְהָבִיתָה, אָין אָבָּעָר זִיְּעָר וּוּכְּתִּיךְ צַוְּעָן וּוּג אָזְיָי אָפְּאלָק פֿאָרְמִירִת אָוּס דָעַם אִיבָּעָגָעָנוּמָעָנָם שְׂטִיגְעָר, פָּאָסָט אִים צַוְּעָן פֿאָרְהִיְמִישָׁט אִים צַוְּעָן זִיְּן לְעַבְּנָסָגָאנָגָה, צַוְּעָן וּוּלְטָבִילִיק, צַוְּעָן זִיְּן מָאָרָאָל אָן צַוְּעָן זִיְּן טַעַמְפְּרָאָמָעָנָט. מַעַן קָאָן דָרְבָּיִרָּעָר פון אָט דָעַם פֿאָרְהִיְמִישָׁטָן שְׂטִיגְעָר, פון די נִזְוָאנָן וּאָס אָפְּאלָק טְרָאָגָט אָרִיָּין אָין אָזָן אִיבָּעָגָעָנוּמָעָנָם שְׂטִיגְעָר, דָרְקָעָנָעָן די תּוֹכִיקָע כָּאָרָקְטָעָר-שְׁטָרִיכָן פון דָאַזְיָעָן פֿאָלָק, זִיְּן גּוֹרָל אָן אָפְּילָו דָעַם מִיסְטִישָׁן «עַפְּעַס» וּאָס דָרְהָאָלָט עַס וּוּי אָפְּאלָק, אָדָעָר שְׂוֹאָכָט אָפְּ, אָין גְּעוּוִיסָע צִיְּטָן אָן גְּעוּוִיסָע סְבִּיבָות, זִיְּן עַקְוִיסְטָעָנוֹצְיָוִילָן אָן בָּמִילָאָ זִיְּן קָאמְפָס-קָראָפֶט פֿאָר דָעַם וּוּיטְעָרְדִּיקָן דּוּעָר.

דָרֶךְ גְּרָעָסְטָעָר שְׂטִיגְעָר-מְאָלָעָר אִין דָרֶךְ יִדְיְשָׁעָר לִיטְעָרָאָטָר אִין מַעַנְדָעָלָע מָוֶרֶסְפָּרִים. מַעַנְדָעָלָע האָט אָבָּעָר גַּעַשְׁלָדָעָר אָס טְסָטָאָטִישָׁן שְׂטִיגְעָר צַוְּעָן עַר האָט זִיךְ בָּאָצְיָגָן גַּעַנְגָן גַּעַגְאָטִיוֹ. האָפָעָר שְׁלָדָעָר דָעַם יִדְיְשָׁן שְׂטִיגְעָר אִין אָמָעָנָט פון דִּינְגָאָמִישָׁן אִיבָּעָרְבָּאָר אָן עַר בָּאָצִיט זִיךְ צַוְּעָן אִים מִיטָּ פֿוֹלָעָר סִימְפָאָטִיעָ, אָפְּילָו וּוּגָן עַר אִירָאָנִיזָּרְטָט טְיִיל מַאל אִיבָּעָר גְּעוּוִיסָע גַּיְקִיְּטָן וּאָס

די מאדע ברעננט (לייען דאס קאפאטל "דאמעזערע" אין א喉יך אויף מורהאנאו). שווין אפיגערעדט פון דעם וואס מענדעלע באוועגט זיך מיט זיין שטייגער-שיילדע רונג פסדר אין דעם ענגן שטח פון טונגיידעוקע און גלופק, בעת האפער מאלט דאס יידישע לעבן אין אוזא כרך ווי עס איז געווען וארשע. סיידוי ווערט אבער דער פארגלייך דאס געמאקט כדי אונטערצושטריךן איז אויב לoit בעל-מחשבותן און דוד פרישמאנצען קאנו מען רוסטאוארין דאס יידישע לעבן אין מענדעלעס צייט, לoit מענדעלעס ווערך און לoit זיינע שטייגער-געמעלגן, קאנו מען דאס געוויס טאן מיטן יידישן לעבן פון האפערס צייט לoit האפערס ווערך און לoit האפערס שטייגער-שיילדעונגונגן. איר קענט פון האפערס ווערך שאפן און ענציקלאַ פעדיע וועגן דעם ווי אוזי דער ייד אין וארשע האט אין יענער צייט זיך אונגעט טאן, וואס ער האט געגעסן, זוי אוזי ער האט געווינט, מיט וואס ער האט געט האנדטלט, וואס פאר א שידוכים ער האט געטאנז מיט זיינע קינדרער און אויך מיט וואס ער האט זיך גייסטיק אויסגעלאַבעט סייז אין דער ואכחן. סייז אין זיין שבת און יומ-טורב. אפשר וועט די א ענטיצקלאָפעדיע נישט ענטפערן אויף די אלע שאלות בנוגע דעם גאנצן וארשעוווער יידנטום, אבער וואס שייך דעם יידישן מיטלשטיינד אין וארשע וועט איר אויף די אלע שאלות געוויס באקומו און אויסעהפלען און בילדערישן ענטפער.

אויף די בריטיע לייונטן פון יהיאל האפערס רעליסטישן עפאס וועגן וארכ- שעווער יידישן מיטלשטיינד טראפעט איר אלערלי קרייזן און שיכטן פון דעם מיטלשטיינד. איר טראפעט די חסידייש-גנידישע סביבה, אבער אויך די "לייטוואקס" וועלכע זונען אין פוילן געקומען פון די>Rossishע געבטין און האבן געבראָקט מיט זיך דעם אטעם פון דער נײַער צייט מיט אירע נײַע פירונגגען און לעבנס-איינ- שטעלן, דאס איז די צייט פון פוילישן פאּזיטיוויס וואס ביט אָפ די פֿרְיעַדִַקָּע ראמאנטישע תקופה און ענדערט דאס לעבן, ווי אויך דעם לעבנס-באָגעט. גע- ווינטעלעך זונען אָזעלכע אַיבערבראָך-מאָמענטן פול מיט דראָמָטִישׁער שפאנונג און מיט קאנפֿלִיקְטָן, אבער ביי האפערן איז די צייט און דאס לעבן געשילדערט אידיליש, הגם אין דער אידיליע זונען אַרְיְנְגְּעַפְּלָאָכְּטָן טִיְּפְּ-מְעַנְּטְּשְׁלָעְכָּע טְּרָאָג עדייס (ווי למשל די טראָגְּדִּיעַ פון דער משפהה סוליק). דאס געט, ערשותן, זיך דערפּון וואס האפער שילדערט זיין יונגעט או, צוּוֹיטְנָס. אויך דערפּון וואס ער שילדערט א לעבן וואס איז ברוטאָל און אַכְּדוּוֹתִיךְ פְּאַרְלְעַנְדָּט גַּעֲזָאָרָן. אַט די צוּיִי מַאְמָעֵנְטָן לִיגְנָן אַחֲוָת אויף זיין שְׂרִיבְּ-מְאָנִיר וואס איז טְּאָקָע רְעַאַלִּיסְטִיךְ אַבְּעָר איז אויך פּוֹל מִיט נַאֲסְטָאַלְגִּיעַ-עַנְגָּר וואס זונען אַזְוִי פְּאַרְשְׁטַעַנְדָּלֶעָך ווען עס גִּיט וועגן דעם יידישן שְׂפָעָר פּוֹן נַאֲכָן חֻרְבָּן וועלכער איז אויסן צו שְׁטָעָלָן אַדְעַנְקְמָאָל דעם לעבן און דער צייט וואס איז געווען און איז שווין מער נישטאָ.

מיר האבן פריער געזאגט מיטן נסוח פון דער הגדה, און וווען האפער וואלאט אונדו געגבען בלויו דאס שטייגער און זיטן-געמעל פון דעם יידישן מיטלשטאנד-לעבן אין יענען צייט, וואלאט דאס אויך געוווען דיינו און מיר וואלאטן פון אים נישט געהאט קיין רעכט צו פאדיירן עפעס מעער. האפער האט אונדו אבער אין זיינע ווועرك בפירוש געגבען «עפעס מעער» און את דער דזאקייר «עפעס מעער» איז בי גאָר וויכטיק פאָר דער קינסטעריעשר גאנצקיטט פון זיין ובנין וואָס ער האט אויפגעשטעלט אויפן געמאָרק פון דער יידישער ליטעראָטו.

וואָרָעָם חוץ שלידערונג פון שטייגער האבן מיר אין זיינע ווועرك דעם סאמע-סאמע עיקר פון יעדער פראֹז-שאָפּוֹנְג און איז : מהנטשן און נישט סטם אַוִי מענטשֶׁן, נאָר מענטשלעכֶׁן כאראָקטערן און מענטשלעכֶׁן גורלוֹת. האפער דער-צילט אונדו איז זיינע ביכער די לעבְּנָס-גַּעֲשִׁיכְּטָעָס פון אַסְּךְ, אַסְּךְ מענטשֶׁן און ער שלידערט פאָר אונדו אַסְּךְ, אַסְּךְ טיפּוֹן אַסְּךְ גַּעַשְׁטָאַלְטָן פון דער יידָגָאָס. מיט די שלידערונג און דערצְּלִילְּנוֹגָעָן וואָקסט ער אַרְבִּיבָּר די רָאַסְּ פון אַשְׂטִיגְּגָעָר שרייבער און ער וווערט אַרְמָאַנִּיסְטָן פון גְּרוֹיסְּן סְטִילְּ, אַרְמָאַנִּיסְּטָן וואָס גִּיטָּ פון פרט צומֵ פֶּלֶל, פון אַגְּדִּיוֹדוֹעָלָן צומֵ קָלְעָטְּמִיוֹן, הָגָם אַזְּ לְעַצְּמָן סְדִּ-הְפָּלָן אַזְּ פָּאָר אַים וויכטיק די דערקענטענִישׁ פון פֶּלֶל, פון קָלְעָטְּמִיוֹן אַזְּ וְעַלְמָן דער פרט האט געלעבעט, זיך געראנְגָּלָט אַזְּ אַזְּ בָּאוּגָט גְּעוֹאוֹרָן דָּרָךְ זִין גָּרְלָן.

זִין זִיבְּ-בָּעֵנְדִּיק ווועرك וועגן יידישן מיטלשטאנד-לעבן אַזְּ פּוֹילְּן ערְבָּר דער ערְשָׁטָר ווּלְטָ-מְלָחָמָה שְׁטָעָלָט מִיט זיך פָּאָר אַרְיְזָקָן קָרִיָּה, אַזְּ וְעַלְמָן עַסְּ שְׁלִישִׁין זיך אַזְּ אַסְּךְ קָלְעָנְגָּרָעָן אַזְּ גְּרָעָסְטָרָעָן קָרִיָּין וְעַסְּ שָׁאָפְּן אַזְּ גָּאנְצָקִיטִיִּת. אַזְּ פָּאָדָעָרָגָוָןט פון די קָלְיִינְגָּרָיִין אַינְגָּעָם גְּרוֹיסְּן קָרִיָּיִן גַּעֲפִינְט זיך, לעבן זִין אַיְגָעָנְעָר הַיִּם, די טְרָאָגְעָדִיעָ פון דער מְשָׁפָּחָה סְוִילִיק וְעַסְּ אַזְּ אַלְיִין אַזְּ פָּאָר זִיך אַרְמָאַן לְוִית אַלְעָגָעָן גַּעַזְעָצָן פון דעם קָלָאָטִישָׁן דְּאַמָּאן. מַעַן וְעַלְמָן גְּעוּוֹס גַּעַדָּאָרָפָט אַזְּ גַּעַקְעָנְטָן וְעַגְּן די הַעַלְדָּן פון דעם סְוִילִיק-רָאַמָּאן שְׁרִיבָּן בָּאַרְיכָּוֹת אַזְּ זיך אַפְּשָׁטָעָלָן אַוִּיך יְיִעָּרָעָן אַנְדָּלָגָעָן אַזְּ אַוִּיך זִיך דָּרָרָפִּיךְ, אַוִּיך זִיך טְרָאָגְעָדִיעָ פון טָאָטָעָ אַזְּ טָאָכְטָעָר אַזְּ דָּרָרָפִּיךְ אַזְּ זִין וְעַרְקָאָרָיָגָעָפִּירָט אַזְּוִי פִּילְּ הַעַלְדָּן, אַזְּוִי פִּילְּ גַּעַשְׁטָאַלְטָן אַזְּ אַזְּוִי פִּילְּ גָּוְרָלוֹת, וְיִ אַזְּוִי פִּילְּ מְעַנְטָשָׁן-גְּרוֹפָעָס אַזְּ סְבִּיבוֹת, אַזְּ פְּדִי וְיִ אַלְעָמָעָן צַו בָּאַהֲנָדָלָעָן אַזְּ אַנְאָלִיזָרָן וְעַלְמָן מַעַן גַּעַדָּאָרָפָט אַנְשְׁרִיבָּן אַגָּנָץ בּוֹךְ. מַזְּ מַעַן דָּרְרִיבָּר מַקְזָר זִין אַזְּ בָּאַנְגָּעָנְעָן בָּלוֹיְוָן מִיטְּ רְמוּסִים אַוִּיך דָּרָרָ אַבְּרִיטָר טְעָמָעָ.

אַוִּיך צְוִיִּי גַּעַשְׁטָאַלְטָן אַזְּ זִין סָגָעָ וְעַגְּן סָגָעָ וְאַרְשָׁעוּוּר יְיִדְיָשָׁן מִיטְּלָשָׁטָאָנד וְוַיְלָט זִיך פָּאָרָט אַפְּשָׁטָעָלָן אַזְּ זִגְּזָגְן כָּאַטְּשָׁ גַּעַצְּיִילָטָעָ וְוּרְטָעָר. די גַּעַשְׁטָאַלְטָן בְּרָעָנְגָּט האָפָּעָר אַרְוִיס אַזְּ זִיְּנָעָ בְּיכָעָרָ רָ' זְלָמָן אַזְּ רָ' תְּנָחוֹם. וְיִ אַלְיִין גַּעַהְעָרָן

גונראד נישט צום מיטלשטיינד און זענען גאר זינגעס אַטען-לְעִין, דאס הייסט : זיי לעבן
איין זיין זכות און אויף זיין חשבון, וויל זיי אלין זענען בלוטיקע אָרְעַמְעַלִּיט. פון
דעדטזועגן האט האפער אט די ביידע געשטאלטן געשילדערט איזו גאנץ און פול-
בלוטיק (באטש מיט אַפָּרְשִׁידְעָנֶר באַצְיָוָג צו יעדן איינעם פון זיין). און זיי
וואָקסן אויס צו סיגאנטימען פון מענטשלעכּן כַּאֲרָקְטָעָר און הָגָם זיי וווערן גע-
שילדערט אויפֵן פָּאוֹן זַיְעַר סְבִּיבָה אָוֹן מִיטָן פּוֹלָן שְׂטִיגְעַרְדְּרַעְקוֹויזִיט פון
זַיְעַר צִיְּמִיט, זענען זַיְעַדָּךְ, אַיְן אַגְּוּזִין זענען, אַיבָּעַצְּצִיטִיךְ אָוֹן אַיר קָאנְט זַיְיָ
טרעפען אַיְן יעדער מענטשלעכּר געזעלשאָפָט אָוֹן אַין אַלְעַ צִיְּטָן פּוֹן דָעַם בָּן
אַדְמָס גַּעֲדוּיָּר אָנָּן דָעַר גַּעֲשִׁיכְתָּע. וּאֱרָעָם אָוֹן מִיר נַעֲמָעָן אַרוֹסִים דָעַם אַיְבִּיךְ
פָּאַרְכְּמוֹרְעָטָן אַסְקָעְטִישָׁן רִי, וְלִמְן פּוֹן וַיַּיְן מִילְיעָ אָוֹן פּוֹן זַיְן סְפָעְצִיפְשָׁעָר אָוָם
געבעונג, דערזוען מִיר אַטְיף וּוָסֵס מִיר קענען אִים באַגְּעַגְעָנָעָן אוּיךְ אַיְן אָונְדוּזָעָר
הַיְנִיטִיקָן לעַבָּן. דער תָּמִיד־אָוְצְפָּרְדִּעְנָעָר רִי, זְלִמְן, דער שְׁטָאַלְצָעָר אַבְּיוֹן, מִיט
זַיְנָעָ שְׁטִילָעָ פָּאַרְכְּבָּאָרְגָּוָעָ פָּאַרְלָאָגָּגָעָן, מִיט זַיְנָעָ קִינָאָהָס אָוֹן קְלִינְלָעְכִּיקִיטָן, אַיְזָן
אַ גַּעַשְׁטָאָלָט וּוָסֵס מִעְן טְרָעָפָט עַס אָונְטָעָר יעדער צִיְּתִי־הַלְּבָשָׁה אָוֹן אָפְּלִיּוּ בַּיִּי
אַלְעַ פְּעַלְקָעָר אָוֹן רַאֲסָעָ. פּוֹנְקָט אַזְוִי אַוְיךְ דָעַר פְּרָאַלְעִירְשָׁעָר, הַעֲזָהְדִּיקָּן
פָּאַרְרִיסְעָנָעָר אָוֹן רַאֲסָעָ. תְּנָהָומָן, אַטְיף וּוָסֵס מִעְן טְרָעָפָט אִים אַיְזָן
יעדער געזעלשאָפָט, נַעֲכְטִיקָעָר וּוֹי הַיְנִיטִיקָעָר, יְדִישָׁעָר וּוֹי נִיטִיְידִישָׁעָר. אַזְעַלְכָעָ
טִיפְּן, גַּעַשְׁטָאָלָט אָוֹן הַעֲלָדוֹן טְרָעָפָט אַיר אַיְן זַיְנָעָ וּוּרְקָ אַסְכָּ, אַבְּעָרָר מִיר דָאַכְּטָ
זַיְךְ אָזְן דִּי בּוֹלְטָסְטָעָ זענען אַ דִּי צְוּיָּי, וּוָסֵס זַיְיָ האָט עַר אַפְּגָעָעָבָן בָּאוֹנוֹדָרָעָ
בִּיכְעָבָן.

דאס זולביבקע קאָן געזאגט ווועָן אוּיך ווועָן זיינַע דערצְלִילְנוֹגְעָן אַיז זַיִן בָּזֶם. פֿון אַוְיבְּנַ-אוּרַיף דְּאָכָּט זַיִךְ אָוָס אָז דָעַר שְׂרֵיבְּרַעַר הָאָט דָא מְכוֹן גַּעֲוֹעַן בְּלִזְוֹן צַו שְׁילְדָעַרְן גַּעֲוֹוִיסְעַס סִיטְוָאַצְיָעַס אָוָן גַּעֲשַׁעַנְיָישַׁן ווּאָס כַּאֲרָאְקְטְּעַרְיזְּרַן דָעַם סְפָעַצְיִיפְּשָׁן אָוָפָן פֿון דָעַר וּוּאַרְשְׁעוּוֹר יִדְּיִשְׁקִיטַּס. עַס דְּאָכָּט זַיִךְ אָפְּלִיַּה, אַין באָ שְׁטִימְטָעַ מַאֲמֻנְתָּן, אָז עַר הָאָט סְפָעַצְיִילְגַּעַוָּלְטָן אָוְנְטְּעַרְשְׁטִירִיכְן אָזָן אַרוֹסְהִיבָּן אַ רְיִי נִישְׁטְדְּ-דוֹרְכְּשְׁנִיטְלָעַכְעַ, יַוְצָא-דְּפָוְנִיקָעַ קוּרְרִיאַזְעַ אַיְגְּנִיקִיטַּן פֿון יִדְּיִשְׁן לְעַבְנָן אַין וּאַרְשָׁעַ (אָז דָאָס אַיְזָן אוּיךְ אַמְתָּה). אַבְּעַר נַאֲךְ מַעַר אַמְתָּה אַיְזָן, אָז גַּעֲגַבְנָן הָאָט אָוְנְדִּי דָעַר שְׂרֵיבְּרַעַר סִיטְוָאַצְיָעַס אָוָן גַּעֲשַׁעַנְיָישַׁן ווּוְילְכָעַ זַעַנְעַן ווּוִיטַּן נִישְׁטְ אַיְנִין-מַאֲלִיק אָזָן זַעַנְעַן בְּדָרְךְ-פֶּלֶל כַּאֲרָאְקְטְּעַרְיזְּשִׁים פָּאָרָן מַעֲנְטָשָׁן לְעַכְן זַיִן. האָפְּעַר הָאָט בְּכָן גַּעַשְׁמָלְטִיקָט אָזָן פָּאָרָן מַעֲנְטָשָׁן אַיְם הָאָט עַר גַּעַוְיָזָן דָאָס לְעַבְנָן בְּכָל אָזָן דָעַם מַעֲנְטָשָׁן בְּפֶרְטָן. שָׁאָל אַיִן גַּעַגְגָנְגָעָן זַוְּכָן אַיְזְוְלָעָן אָזָן גַּעַפְּנוֹגָעָן אַמְלָכָה. האָפְּעַר אַיִן גַּעַגְגָנְגָעָן מַאֲלָל טִיפָּן אָזָן הָאָט רְעַאְלִיזְרַט סִימְבָּאָלָן. דָאָס אַיִן דָעַר סְוִד אָזָן דָעַר כָּוחַ פֿון דָעַר קוֹנְסֶט.

שילדערט אין דער דרייטער פערזאָן די איבערלעבעגען פון שרייבער אין דעם
סִיבֵּרְעֶר שְׂקָלָאָפָּנְ-לְאָגָעָר וּוֹאָהָיַן די סָאוּוּיְעַטְ-מָאָכָט הָאָט אִים פָּאָרְשִׁיקְט. מַעַן קָאָז
אָוּן מַעַן דָּאָרָף אֲנְגָעָמָעָן אָז אָפְּרִיאָרִי הָאָט דָעַר שְׁרִיבְעֶר בְּעֵיקָר גֻּעוֹאָלָט דָעַרְצִילָן
אָוּן בָּאָקָאָנְט מָאָכוּן דָּאָס וּוָאָס עַד הָאָט אִיבְּעָגְעָלְעָבָט אָזָן דָעַם סָאוּוּיְעַטְ-יְשִׁין לְאָגָעָר ;
גַּעֲוָאָלָט שְׁילְדָעָר אָזָן דָעַרְצִילָן צָו וּוָאָס פָּאָר אָגְרָאָד פָּוּן גַּעֲפָאָלְנִיקִיט עַס אַיְז
דָעַרְגָּאָנְגָעָן די סָאוּוּיְעַטְ-יְשִׁין סִיסְטָמָעָן פָּוּן אֲכְזָרִוִּית אָזָן שְׁקָר. דָאָס הָאָט עַד גֻּעוֹוִיסְט
דָעַרְגָּאָנְגָעָן די סָאוּוּיְעַטְ-יְשִׁין סִיסְטָמָעָן פָּוּן אֲכְזָרִוִּית אָזָן שְׁקָר. אָבָּעָר אָזָן דָעַר זְעַבְּיְקָעָר צִיְּתָהָאָט עַד דָעַרְ
גְּרִיכִּיכְט נָאָך עַפְּעָס. וּוֹאָרָעָם הָאָפָּעָר דָעַרְצִילָט אָנוֹדוֹן אַיְז זַיְינְ בּוֹך נִישְׁתָּבְּלוּוּן וּוּעָגָן
דָעַרְ פָּאָרְדָאָרְבָּנִיקִיט פָּוּן דָעַר סָאוּוּיְעַטְ-יְשִׁין מָאָכָט אָזָן וּוּעָגָן דִּי פְּסָולָעָ מַעְטָאָדוֹן
מִיט וּוּלְכָעָ דִּי דָזְיְקָעָ מָאָכָט בָּאָנִיצְט זַיְיךְ אַיְז גַּעֲוָאָלְדִּהְעָרְשָׁאָפָט. נָאָר עַד
דָעַקְט פָּאָר אָנוֹדוֹן אַיְז אָוּחָי דָעַם מַהְוָת פָּוּן מַעְנְטָשָׁ אַיְז זַיְינְ עַקְסְטְרָעְמְסְטָעָר גַּעַד
פָּרוּוּטְקִיט. הָאָפָּעָר וּוּיְזָט אָנוֹדוֹן צָו וּוָאָס פָּאָר אָרְידִּהְ דָעַר מַעְנְטָשָׁ קָאָן דָעַרְגִּינְ
אַגְּעַצְוּוּנְגָעָנְעָר אָזָן גַּעַשְׁטוּסְעָנְעָר דָוְרָךְ דָעַר מַוְתוּלִיקִיט פָּוּן פָּאָרְשְׁקָלְאָפָעָר,
אָבָּעָר דָעַרְבִּי וּוּיְזָט עַד אָנוֹדוֹן אַיְז דָעַם גַּרְאָנְגָּלְ פָּוּן גַּרְאָנְגָּלְ זְעַבְּיְקָעָן בְּזַ-אֲדָם פָּאָר
זַיְינְ צְלָמְ-אַלְוִיקִים, פָּאָרְן דָעַרְהָאָלְטָן זַיְינְ מַעְנְטָשָׁלְעָךְ פְּנִים. סִיסְטָמָעָן זְעָגָן אַ
צִּיְּתְלָעָכְעָ דָעַרְשְׁיְגָוָגָג, אָבָּעָר דָעַרְמַעְנְטָשָׁ, זַיְינְ נָאָטָאָר אַיְז אִיבְּיִקְעָ אָזָן דָעַרְחָוָב
פָּוּן דָעַרְ לִיטְעָרָאָטָוָר אַיְז צָו אַנְטְּפָלְעָקָן אַט דָאָס אִיבְּיִקְעָ אָזָן דָעַרְמַעְנְשָׁלְעָכָר
נָאָטָאָר, פְּדִי מִיר זָאָלָן מִיט אִירָעָ נְעָגָטְיוּעָ שְׁטְרִיכָן זַיְיךְ קָעָנָעָן רָאָנְגָּלָעָן אָזָן אַיְז
וּוּפְלָ דָאָס אַיְז מַעְגָּלָעָ — זַיְיךְ אַוְיסְוּאָרְצָלָעָן.

אַחֲרֵץ וּוָאָס הָאָפָּעָר וּוּיְזָט אַיְז זַיְינְ בּוֹך אַיְז וּוּיְסָנָר פָּאָרְפָּאָלְנִיקִיט דָעַם כֹּחַ
פָּוּן דָעַרְ לִיבְעָ צְוִוִּישָׁן דִּי גַּעַשְׁלָעְכָּטָה, הָאָבָּן מִיר אַיְז אַיְז דָעַם וּוּרְקָ דִּי שְׁילְדָעַ
רוֹגָג פָּוּן דָעַרְ נָאָטְרָ-סְטִיכִּיכְט אַיְז אַפְּיְזָוָשָׁ וּוָאָס אַיְז זְעַלְטָנִיקִיט אַיְז אָנוֹנְזָעָר
לִיטְעָרָאָטָוָר. דִּי גַּעַנְטָמָן אַיְז וּוּלְכָבָעָר דָעַרְ לְאָגָעָר גַּעַפְּינְט זַיְיךְ אַיְז נִישְׁתָּבְּלוּוּן אַ
אָרְץ אָכְלָתָ יְשָׁבָהָ, אִירָקְלִמְאָטָ אַיְז נִישְׁתָּבְּלוּוּן מַעְדָּעָרִישָׁ צָוָם מַעְנְטָשָׁ, נָאָר
זַיְיךְ גְּרוּלִיקָ אַיְז אָכְזָרְוִתְדִּיקָ צָו זַיְיךְ גְּוָפָא. נִישְׁתָּבְּלוּוּן אַיְז אָגָעָר גִּיְתָ אַיְז
אַקְאָמָפָ צְוִוִּישָׁן מַעְנְטָשָׁ אַיְז מַעְנְטָשָׁ, נָאָר דָעַרְ זְעַבְּיְקָעָר עַקְסְטְרָעְנְ-קָאָמָפָ גִּיְתָ
אַיְז אַיְז דָעַרְ גָּאָטָוָר. מִיט אַיְז וּוּאָרט : דָעַרְ נָאָטְרָ-פְּיִזְוָשָׁ אַיְז נִישְׁתָּבְּלוּוּן אַ
דָעַקְאָרָטְיוּרָ עַלְמָעָנְטָ פָּאָרְ דָעַרְ אַקְצִיעָ פָּוּן זַיְינְ וּוּרְקָ, נָאָר אַיְז אַנְגָּנִישָׁעָר
טִילָּ פָּוּן דָעַרְ דָזְיְקָעָר גְּרוּלִ-אַקְצִיעָ. "דִּי אָוּמְנְדָלְעָכָעָ וּוּלְדָעָר — שְׁרִיבְעֶר הָאָפָּעָר
— זְעָגָן נִשְׁתָּבְּלוּנָאָר אַיְז מִיטָּ בִּימְעָרָ, נָאָר אַיְז אַגְּזָעָ וּוּלְדָעָט מִיטָּ
פָּאָרְאָזְטָן וּוָאָס פְּרָעָסָן אַיְז רַיְסָן שְׁטִיקָעָר פָּוּן דָעַם רַיְכָטָוּן וּוָאָס עַס שְׁטָעָלָט מִיטָּ
זַיְיךְ פָּאָרְ דִּי טִיגְגָּעָ". סְאָיָן עַפְּעָס וּוּדָעַר שְׁרִיבְעֶר וּוּלְדָעָט זָאָגָן : מַעְנְטָשָׁ אַיְז
נָאָטָאָר — אַיְז מִעְרָבָה. בִּידְעָ פִּירָן דָעַם נַאֲקָעָטָן, אָוּמְמָאָרָאָלִישָׁן גַּעַרְאָנְגָּלָעָן פָּאָר
דָעַרְ עַקְסְטָעָנָז אַיְז דָעַרְ פְּלָאָלִים גְּבָרְ פִּירָטְ בִּידְעָן צָו פּוּלְעָנִישָׁ, צָו דָעַ
מַאְרָאָלְיוֹאָצִיעָ.

מיר האבן אין אנהייב גערעדט וועגן דעם עקספערימענטאטארישן מאמענטן אין דעם שאפּון פון יהיאל האפּער וואס מאניפּעסטרט זיין באווסטזיניקע באצ'יונג צו דער אייגענער שרייבערישער לאבָּאַטָּאַרִיעַ און מיר האבן געזאגט און אט די באווסטזיניקיט ציט זיך בי אים נאָד פון די צייטן פון זיין שרייבן מאדעראַיס-טישע לדער אויף פּוֹלִישׂ, ווען ער האט ווי יעדער מאדעראַיסט געוכט ניע איסידורך-מייטלען זיך צו אַנְטְּפּלְעָקָן און צו באוירקן דעם ליינער. אט דער ווילן צו געפֿינְגָן ניע מעטאָן פָּאָר קִינְסְטְּלָעְרִישָׁעַ גַּעֲשְׁטָאַלְטִיקָן פון דער וועלט וואס ער ברענְגָט פָּאָר אָנוֹדוֹ אַרוֹיס אַין זיין פרָאָזָע, אַין גָּאָר שְׁטָאָרָק נִיפְרָאָר אַין די ווערָק וואס מיר האבן אַקְעָרְשֶׁת וועגן זיין גערעדט.

אין די דערמאָנטע ווערָק האבן מיר, קודם-יכל, צוּוַיְעָרְלִי אָופּנִים פון דער-צִילְּן אָוּן שִׁילְּדָעָן: די דערצִילְּנוֹג אָין דער ערְשְׁטָעַר פֿערְזָאָן אָוּן די דערצִילְּנוֹג אָין דער דְּרִיטְעַר פֿערְזָאָן, אָבעָר סֵי אָין דער אָוּן סֵי אָין דער אַנְדְּרָעָר פֿאָרָעָם אָין דער שְׁרִיבְעָד נִישְׁתְּ מִקְּיָּם גַּעֲטָעַס אַגְּזָאָג "מַאְלָה, מַאְלָה, אָוּן שְׁוִיְּגָ" אָוּן ער אָין דּוֹקְטָיוּ מִיט זִין אַרְיִינְמִישָׁוֹג אָין דעם סִפְּרַדְּ-הַמְּשָׁעָה, אָנָּעָם דּוֹרְקְלָעָן דעם גָּאנְגָן פון די גַּעַשְׁעַנְגִּישׁ, אָינְעָם בָּאַלְיִיכְּטָן דעם פְּסִיכְיָשׁ מַעֲכָנִים פון זִינְעָן הָעָלָן אָוּן אָזְׁוִי וּוּיְטָעָר. דער שְׁרִיבְעָר בָּאַנְצִיט זיך אָפְּיָלוּ מִיט גָּאנְץ פָּאַרְשִׁידְעָנָעַ שְׁאַפְּעָרִישׁ אַיְנְטְּרָמְעָנָן: פָּנוּנָעַשׁ שְׁטִימְגְּנְסְּפּוֹלְן פָּאַעְטִישָׁן בַּיָּלְדָן אָוּן פָּאַרְגְּלִיהָ, וואָס שְׁאָפְּטָ גַּעַמְּטָ אָוּן אַטְמָאָסְפּּעָר, בֵּין צו דער עַסְיָאִיסְטִישָׁעָ אַפְּהָאַגְּדָוָגָן וועגן גַּוְיִיסְעָ כָּאַרְאַקְטְּעִירִיסְטִישָׁעָ מַאְמָעָנָן פון דער צִיְּתָן אָוּן אָפְּיָלוּ בֵּין צו באַשְׁטִימְטָ ווִיסְנְשָׁאַפְּטְּלָעָכָּעָ אַוְיְפְּקָלְעָרְדָּוָגָן וועגן דער פְּסִיכְיָקָן פון זִינְעָן שִׁילְּדָעָט אָוּן וועגן וועמְנָס מַעְשִׁים ער דערצִילְּטָ. דער הַינְּטָרְגְּרוֹנָטָן פון זִינְעָן ווערָק וועגן וואָרְשָׁע אָיִן אָבעָר דער דערצִילְּעִירִישָׁעָר אָוּן סֵאיָן פְּדָאי צו באָזְׁעָדָן אָזְׁעָדָן מִיט דְּעַסְקְּרִיפְּטִיוֹעָ סְצֻעָנָעָס אָוּן בַּיָּלְדָעָ, אָיִן פָּאָרָט דער קַעְנְצִיכְיָן דערפּוֹן אָשְׁלָל מִיט דְּעַסְקְּרִיפְּטִיוֹעָ סְצֻעָנָעָס אָוּן בַּיָּלְדָעָ, אָיִן פָּאָרָט דער קַעְנְצִיכְיָן דערפּוֹן דער גָּאָרָטִיוֹו וואָס ווערָט גַּעֲפִירָט דּוֹרָךְ דעם שְׁרִיבְעָר, הָגָם פון צִיְּתָן-צִיְּתָן באַהָאָלָט זיך דער נַאֲרָטָאָר אָונְטָאָר אָוּן לְאָזָט די אַקְצִיעָ פְּלִיסָן אָזְׁנָן זִינְעָן דִּידְעָקְטָעָר מִיטְבָּאַטְּיִילִיקָּגָג.

אַיְכָּוְתִּידִיק, אָפְּשָׁר נִישְׁתְּ פָּמוֹתִידִיק, אָיִן דער צַעְנְטָעָר פון דעם ווערָק וועגן יִדְיָוָן מִיטְלָשְׁטָאָגָן די הַיִּם פון מַחְבָּרָה, אָוּן דער בְּרוֹנוּמָן פון וּוּלְכָן ער שְׁעַפְט אָיִן דער זְפָרָוָן וועגן זִינְעָן קִינְדָּהִיָּט אָוּן יְגָוָנָט. אָיִן זִינְעָן הַקְּדָמָה צָוָם בּוֹר אַחֲרֵי אָוּרָף פָּאַקְאָרוֹנוּ פְּרוֹזָוֹת דער שְׁרִיבְעָר פָּאַרְעָנְטָפְּרָעָן דעם דְּזָוִיקָן מַאְמָעָנָט אָוּן מַעְטָאָר פון שְׁרִיבְעָן פְּרָאָזָע. די פָּאַרְעָנְטָפְּרָעָן אָיִן אָבעָר לְגָמְרִי נִיטָּקָה. וּאָרָעָם אָנוֹדוֹ אָיִן נִישְׁתְּ וּוּיכְטִיק פון וּוּסְעָרָע צִיגָּל אָוּן פון וּוּסְעָרָע אַנְדָּרָע מַאְטָעָרִיאָלָן

דער קינסטער בוייט זיין בנין. פאר אונדו אין דאס סאמע זויכטטע דער בנין גופא, דאס הייסט: דער פארמעסט אין די רעליזאציע. אין דעם פרט האבן די מאדרנע שרייבערס אין דער וועלט באזווין או מען קאן אין דער פרואע אריבניד ברעגען פארשיידענע עלעמענטן און זיי זעבען אלע בארכיטקט און גומ אובי זיי שאפן דאס בילד וואס דער קינסטער האט געוואלט געתטאטליקן.

האפעער באציגט זיך אפט מיטן פאנדול פון און אימפרעסיאניסט ווען ער דארפ שילדרן מענטשן-געומלען, אבער זיין פעדער ווערט רעליסטי און געוני ווען ער שלדערט ייחידייש געתטאטלן און זיירע איבערלעבעונגן. האפעער אידעאלי-זירט נישט זיינע העלדן און ער באציגט זיך אפט צו זיי מיט א דינער אידראני, אבער ער איזה חמיד וויט פון גרבילען זיך נאטוראליסטי און זייר אינגעוויד און פון אנטפלעken לעיני כל עם ועה זיירע אפשטענדיקיטן. ער זט זיירע שוואקיטן, אבער ער איז פול מיט פארשענדעניש פאר זיי, וויל מיט אלע זיירע שוואקיטן אנטפלעken זיך פאר אונדו זיינע ומאנשן מיט ספצעיפישע גורלות. שוייבער סימפאטיזטר און וואס זיירע טראגיישן ירידות שלדערט ער מיט אס זוארעמאקייט און מיטגעליף.

אויך זום זיידיש שטיגער וואס ער שלדערט מיט איז בריטקייט און פולקיט באציגט זיך האפעער אויפן זעלבikanן אופן. ער אידעאלוירט אים נישט, ער פוצט אים נישט און פרווט אים נישט פארשענערן ווי סאיין דער שטיגיגער פון די וואס זענען באהערשט פון נאסטאליגשער בענקשאפט נאך דעם עבר. האפעער זט דעם שטיגיגער ווי א פראדוקט פון דורות יידיש לעבן אין געוויסע באידיגונגנע און ער זט אויך ווי דער דזוקער אינגעפונדער שטיגיגער ברעכט זיך אונטער דעם דורך פון די נײַ צייט-באידיגונגגען. פון דעסטוועגן, ווי האפעער זאל זיך נישט היטן פון אידעאלויזאציע, אנטפלעקט זיך דאך דער אלטער יידישער שטיגיגער אין זיינע ווערך מיט זיינע שיינע זייטן און ער ווערט אונדו הארכיציך, נישט בלוי צוליב נאסטאליגע, נאך מהמת דעם וואס ער טראגט אין זיך א שין און אפשין פון פאלקס-זוערטן און פון א פאראנצטער אינגדיקער פאלקס-מאראאל.

ו. הירש הויט

"פינצטערע נאכט און פאווייך"

דאס בוך "פינצטערע נאכט און פאווייך" הייבט זיך אן מיט אַאכלעכער באשרייבונג פון דער באָריםטער תפיסה, וועלכע האט זיך אַמאל געפונגען אַין סָאמָע האָרֶץ פון יִדְישָׁן וואָרשָׁע. די באָשרייבונג אַין טָרוֹקָן אָון גָּעָנוֹי, ווי אַ פָּרָאַטָּקָאַל אָון זֵי דָעָרָמָאנְטָן דָעַם באָרִיכְטָפָן פון אַ גָּערִיכְטָלָעָכָר לְאָקָאַלָּעָר וַיְזִיעַ. סְיוֹאָרָפָט זֵיך תִּכְף אַין די אוֹיגָן אָוּ דָעַרְתָּ מַחְבָּר אַין נִישְׁתָּ אָוִיסָן גָּעוּזָן צָו גָּעָבָן דָעַם לְיִיעָנָר קִין "אַינְטָרָעָסָגָטָע" לעַקְטוֹרָה, נָאָר עַרְתָּ האָט גַּעֲזִילָט צָו שָׁאָפָן מִיטָּן זַיְן בּוֹך "אַ דָּקוֹר" מַעַנְטָן פון אַן אַנְקָלָאָגָע קָעָגָן די בְּלוֹטִיקָע רַוְצְחִים". דָעָרָפָן טָאַקָּע גַּעַמְט זֵיך די זָאַכְלָעָכְקִיטָּפָן סְטִיל, די קָאנְקָרָעָטָקִיטָּפָן דָעַר שִׁילְדָעָרָגָן אָון די פִּינְקְטָלָעָכָי קִיטָּט בִּים אַיבָּעָדָעָצְיִילָן פָּאָקָטָן. מִהָּאָט דָעַם אַיְנָדוֹרָק, אָז הַירְשָׁהָוִיט רַעְדוֹצִירָט זֵיך אַלְיאַן, גָּאנְץ בָּאוֹוּסְטוּינִיק, צָו דָעַר רָאָל פָּוָן אַ כָּרָאַנְיִקָּעָר אָון רַעְגִּיסְטוּרָאָטָר, אָון צָוְלִיב דָעַם מִידִיט עַר אָוִיס אַלְעָרְלִי עַפְעָקָטָן, וּעַלְכָעָ וּוּאָלָטָן עַלְלָו גָּעוּזָן אַרְוִיזְצָרוֹפָן אַ חַשָּׁש פָּוָן "לִיטָּעָרָאִרְשִׁיקִיט". דָאָס גַּעַשְׁעָט דָעָרָפָאָר, וּוְיִיל אַ דָּקוֹר מַעַנְטָן מוֹ זַיְן פִּינְקְטָלָעָר אָון אַנְקָלָאָגָע מוֹ רַעַדְן מִיט דָעַם עַקְזָאָקָטָן לשׁוֹן פָּוָן פָּאָקָטָן, צִיפָּעָרָן אָון גַּעַשְׁעָנִישָׁן.

די "פִּינְצְטָעָרָע נְאַכְטָן", וּוָאָס הַירְשָׁהָוִיט באָשרִיבָט אַין זַיְן בּוֹך, גַּעַהָעָרָן צָו יִעְנָעָר חַוְשְׁכִּידִיקָעָר צִיְּטָא אַין יִדְישָׁן לְעַבָּן, וּוָאָס אַיְן באָקָאנְטָן אַונְטָעָר דָעַם אַלְגָּעָי מִיְּנָעָם נָאָמָעָן: די מַקְוָהָפָן דָרִיטָן חַוְרָבָן. אָין דָעַם בּוֹך דָעָצְיִילָט זֵיך נָאָר אַיְן גַּרְוִיזָאָם אָון פָּאָרָהְוִילְן קָאָפִיטָל פָּוָן דָעַר חַוְרָבָן-גַּעַשְׁכִּיבָטָע. דָאָס קָאָפִיטָל הִיְסָטָה פָּאוּוִיךְ.

דָעַר טָוּרְמָע-בְּנִין אַין סָאמָע צָעַנְטָעָר פָּוָן אַמְּלִיקָן יִדְישָׁן וואָרשָׁע, האָט הִיבְּרָע טָעַר זֵיך אַ טָּרוּיְעִירִיקָע אָון בְּלוֹטִיקָע פָּאָרָגָאנְגָּעָנְהִיטָּ, אַ פָּאָרָגָאנְגָּעָנְהִיטָּ, וּוָאָס אַיְן פּוֹל מִיט מַעַנְטָשְׁלָעָכָן פִּינְז אָון נָאָך מַעַר — מִיט יִדְישָׁע לִיְהָוָן. אָין אַירָע מַוְיָּעָרָן הַאָבָן צָאָרִישָׁע זְשָׁאָנְדָאָרָמָעָן גַּעַמְאָרְדָעָט פְּרִיְהִיטָּס-קֻעְמָפְרָעָס אָון אָין אַירָע וּוּעָנָט הָאָט די פּוֹלִישָׁע יְסָטִיךְ גַּעַפְרָט צָו דָעַר תָּלִיהָ די בּוֹנְטָאָוּטָשִׁיקָעָס קָעָגָן זַיְן מַאיְעָסְטָעָט, דָעַם גַּעַזְעָץ. אָבָעָר די אַלְעָרְפִּידִיקָע תָּלִוָּת אָון עַקְזָעָקְזִיעָס זַעַגְעָן

און אידיליש מעשהלע אנטקעגן דער מארד-מאשין, וואס איז דא געלאות געווארן אין גאנג דורך די היטלער-דייטשן. אין פארנוועם פון דער אכוריות האבן די אקלוי פאנטן איבערגעשטיגן אלע פרייערדייך דורות, און אין דער צאל פון קרבנות, איז דער פאויאק זיכער איבערגעוואזקסן אלע ענלאכע אינסטיטוציעס אויף דער גאנצער וועלט. סאייג, דאסט זיך, איבעריך צווצגעבן, איז די קרבנות זענען הייפט זעלעך געווען יידן, פונקט ווי סאייג איבעריך צו באטאנען, איז דעם גרעטען חלק פון די פאויאק-מאטערנישן האבן אויך אויסגעטראגן יידן, און דאס נישט בלויין איז דער לעצטער ציטט, נאר איז אלע ציטטן, זייט דער עקוויסטונג פון דער דאוייקער טורמע.

אין די ציטטן, ווען איז ווארשע איז נאך געווען אַ יידיש לעבען, האט זיך דער שאטן פון די תפיסה-מויעון געליגט מיט אַ דערדריךנדיקער שווערקייט איפן געמייט פון די יידייש איננווינערס פון יונגער גאנטן. גאנץ באזונדער אבער האט די נאענטקייט פון פאויאק דערפרימירנדיק געווירקט אויף די יידן פון געטאָ. דער דאזיךער תפיסה איז באשערט געווען צו זיין נישט בלויין דער עדות פון דער ליקוידאָציע פון גרעטען יידישן ישוב איז איראָפֿעּ, איר איז אויך צוגעטילט געווארן אויסצופֿרִין אַ וויכטיקע ראל אין דער ליקוידאָציע גופה. אויך דעמאָלט, ווען דאס יידייש ווארשע איז שוין, ווי אַ קיבוץ, געווען ליקוידירט און דער יידיישער וויזשטע — פארוואנדלט איז אַ מידבר פון חורבות, האט דער פאויאק נאך אלץ געהאט זינגע אויפגאָבעס און פונקצייעס — צו פארענדיקן די לעצטער דרישטעלעט פון ווארשעווער יידנטום. סאייג אַ טרויעריך אַראָנְגִּיעּ פון יידישן גורל : ווען די דיטשע מערדערס האבן געמאָלן, אַ ווארשע איז "יודענְ-ריין", האבן מיר, פון דער וויטנס, געמיינט, אַ דאס איז אַ ליגן, אבער דער שקר האט געשטעקט דערין, וואס די יידן וואס האבן זיך נאך יא געפונען אין ווארשע, אלס יידן, זענען געווען פאָרְשָׁפָּאָרט אַין פאויאָק, ד"ה ייִ האבן זיך געפונען אַין פרוזדור פון טויט און זייד אַינְצִיךְ יידייש לעבען, אלס קאלעקטיוו, איז געווען די קיטט פון עינויים, וואס האט זיך מיט אַ שרעקלעכער סָאַדִּיסְטִישָׁרְ רָאַפְּגִּינְעָרִיעּ דערפרירט צום אומוקום.

ווי געזאגט, היבט הירשווית אַן זיין בוך מיט אַ טרוקענער באַשרייבונג אַן זאָכלעכער שלידערונג. גאָר גיך היבט אבער דער ליינגען אַן צו דערפלין די אַנגעגלייטע אַטמאָספֿער פון יונגע טאג אַן יונגע אַיבערלעבעונגען. אַן דאס איז שוין אַיצט אַן אַקסיאָם : וויל מען דערציילן אַן שלידערן יידייש פִּינְ-אַיבָּעָרְ לעבעונגען אַן דערביי ווירקן אַויפֿן ליינגען, אַן ער זאל קטש טילוחיוו אַיבער-לעבען דאס דערציילט אַן געשילדערטע — מווע מען קודם-יכל אויפֿלעבען די אַטמאָס-פֿער פון יונגע געשעניש אַן דאס געמייט פון יונגע טאג. דאס הארץ ביהם היינטיקו ליינגע דארף אַנדְ-הַיְבָּן שלאָגָן אַין יונגע ריטם אַן זיינע נעדרון דארפֿן אויפֿיבָּרְן אַין יונגע שפֿאנְגָּג. אַן דער געהעריךער אַטמאָספֿער אַין יעדער גע-

שילדערטער מענטש נישט מער ווי א סכעמע, יעדער פאקט — א טויטער קלאנג און אלע באשריבונגגען — פושטן אותיות: זיין דערגריכן נישט צום הארץ פון ליענערא, רודערן נישט אויף זיין בלוט און אינספירירן אים נישט צו דער גויטיקער ויזיע.

הירשהוית האט אין זיין בוק אroiסגעברענגן דיאטמאספער און דאס יידישע געמייט פון די פינצטערע פאויאק-גענט, און איבערלייעגענדיך זיין בוק בליבט בי אונדו א גאנצע און געלסענע פארשטעלונג וועגן און אפשניט פון יידישן מארטירער-לעבן. דערביי האט דער מחבר באזווין אונדו דאס דזוייק לעבן נאענט צו מאכן און די ליידן פון די פאויאק-היידן זעגען גוואווארן אונדווער איגעגען ליידן. יעדער ייד דארף זיך פילן אזווי ווי ער וואלט געתטאונג אוייפן בארג סיינן און מקבל געווען די תורה — האט מען אמאל געזאגט. היינט דארף מען דאס דזוייק ווארט פאראפראזיין: יעדער ייד, וואס האט דעם היטלער-גהינום אליין נישט איבערגעלאכט, דארף, דורך דער חורבנ-ליטעראטור, דאס גהינום גיסטיק איבער-לעבן און אויסלעבן אין זיך. יעדעס וווערך פון דער דערמאנגעטר ליטעראטור — מעג עס זיין א ליטעראישע שאפונגע אדרער אַדָּקְמוּנְטָאַרִישׁ וווערך — וואס דערגריכט נישט דעם דזוייקן ציל, איז א ברכה לבטה און איז אוייסגעשטעלט אויף דעם זעלבן גורל, וואס די בלעטער אין הארטט — צו פוילן אין פאראגעסנהיט, מיט דעם איינעם אונטערשיד, וואס די פאפרענונג בלעטער פון די דזוייק בעכער האבן קיין מאל נישט געלבליט.

טראץ דעם בפירוש דאקומונטארישן און בראנאלאגישן כאראקטער פון הירשהויתס בוק, איז פאָר אונדווער אוייגן וויעדר געשאָפֿן געווארן דאס פולע בילד פון מענטשלעבן לעבן און מענטשלעבן ליידן. דער מחבר האט דערגריכט זיין ציל, בעסער געזאגט: זיינע צילן. וויל הירשהוית האט נישט נאָר געוואָלט אונדו איבערגעבן די פאקטן פון דיטישער אַכְוֹרִיּוֹת, נאָר ער האט אונדו איך געוואָלט וויזון די יידישע נשמה-צושטאנדען אין דער דזוייקר אַכְוֹרִוְתְּדִיקְעָר וועלט. ביידע זאָכן האט ער פולקום דערגריכט מיט די סאמע ערלעכטט מיטלאָן. בכלל איז די ערלעכקייט און אויטענטישקייט די הײַפְּט-קְרָאָפְּט פון בוק און דורך זיך איז דאס געשרייבגען ווארט באונדערס ווירקנדיך.

אויסער געשענישן און פאָסִירָוְנְגָעָן, זענען מיר אין בוק אַגְּנְצָעָה רֵיְפְּאָרִי טרעטען פון די דיטשע מערדערס און זיירע יוצר-משרתים. די אַלְעָרְלִיְ וואָכְלִיט און געסטאָפָּא-בָּאנְדִּיטָן זעגען טרעפלעך און פולבלוטיק אroiסגעברענגן געווארן. אויב מיר וועלן, צום ביישפְּלִי, געמען אַוְלְכָעָפְּרָאָשְׁוִינְגָעָן, ווי בירקל און אלבערט, וועלן מיר דערזען, או חזן זיירע אַנְדְּרוֹידְוּעָלָעָפְּרָאָשְׁוִינְגָעָן שטריבְּן, האט הירשהוית אויך גַּלְעַזְנִידִיק אroiסגעבראָכְט די אַיְגְּנְשָׁאָפְּטָן, וואס זעגען טיפיש פאָר דער דיטישער נאָצִיע. דאס זעלבע קען געזאגט וווען זעגען אַגְּנְצָעָה רֵיְפְּאָרִי וועכטערס פון אוּקְרָאִינִישָׁעָר נאָצִיאָנָלִיטָעָט. מיר זענען דאס פנִים פון יעדן איינעם, מיר

דערקענען אבער אויך די מערדערישע אינטשאפטן פון דעם פאלק, צו וועלבן זי געהערן. די דאוייקע מעלה מאכט הירשהויטס בוך באזונדרס ווערטופול און גלייבלעך.

הירשהויטס פעדער באקומט אַ באזונדרן פאלק, ווען ער שילדערט יידישע מענטשן. זי ווערן דורך אים געמאָלט מיט ליבע און וואָרעמאָקייט. אבער ער פארט מאכט נישט די אויגן אויך אויף זיינער שוואָאַקְיִיטן. מען וואָלט געדאָרט דער מאָגָען אַ צענְדְּלִיק מענטshan, וואָס קריַצְן זיך אַיְזֵן זֶפְּרוֹן פון ליינער דוקא מיט זיינער מענטשלעלעכִיַּט. ס'איַן גענוֹג אַבער צו דערמאָגָען בלויַן אַיְינְעָם: גוט מאָגָען, פדי צו דערפְּילְן די העכערקייט פון די געפִּינְגִּיקְטָע אַבער די פִּינְגִּיקְעָרָס אַון דאס דאוייקע אַיְזֵן דָּאָק גָּעוּוֹן די הוֹיְפִּיטְ-כּוֹנוֹה פון מַחֲבָר בַּיִם שְׁרִיבָן זַיְן בּוֹך. הירשהויטס בוך אַיְזֵן גָּעוּוֹן דָּאָק גָּעוּוֹן די הוֹיְפִּיטְ-כּוֹנוֹה פון מַרְוּזְן אַפְּשִׁוְוָגָעָן דִּיקָּן טָאן. ער שילדערט שְׂרָעְלְעָכָּב גַּעַשְׁעָנִישָׁן, אַבער ער דערצְיִילְט וּוּגָן זַיְנָע אַיבָּרְלְעָבָּנִישָׁן, באָהָרְשָׁת אַן אַוְילְן זיך אַרְוִיסְצְּוָשְׁטָעָלָן מִיט זַיְנָע לִיְדָן. ער דערצְיִילְט די קלְיִינְעָן פְּרָטִים פון סָאַבָּאַטָּאַזְשָׁן אַוְוִידְעָרְשְׁטָאָזְד — אַן פרָעַטְעָנוּיָּעָס אויף הַעַדְיִישִׁקְיַּט. ער אַיְזֵן גָּעְדוֹלְדִּיק אַן מִיטְפְּלִינְדִּיק צו די אַחִים לְצָרָה. זָכָט נִישְׁט צו פָּאָרָעָנְטְּפָרָעָן זַיְעָרָע שְׂוֹאָכְיִיטָן מִיט קִין פִּילָּאָסְפִּישָׁע טְעָמָרִיעָס, נָאָר זַיְיִץ צו פָּאָרָשְׁטִין אַיְזֵן זַיְעָרָע נְאַרְלְעָכָן וּוּזָן, דָּעַר עַיְקָר, וּוּיְאַצְּטוּוּיְילִיקָן אַיבָּעָרָגָן. דָּעַרְבָּעָר אַיְזֵן גָּאנְצָע בוך באָהָוִיכְט מִיט אַ מענטשלעָכָן אַטְעָם אַן עַס וּוּיְעָט דָּעַרְפָּוֹן אַ רִינְגְּדִּיקָן וּוּאַרְעָמְקִיָּט.

די פִּינְצְּטָרְעִיקִיַּט פון די פָּאוּאַיְקְ-גַּעַכְט האָט אַיְנְגָעַשְׁלְוָגָעָן אַיְזֵן אַיר אַיְבִּיקָן סָוד נִישְׁט אַיְזֵן יִדְּישׁ לְעַבְּן אַן נִישְׁט אַיְזֵן יִדְּישׁ טְרָאָגְעָדִיעָס. דָּאָרט אַיְזֵן פָּאָרְגָּעָס קּוּמָן דָּעַר טְרָאָגְיִשְׁעָר סָוְף פון די "הַאָטְטָעָל פָּאָלְסְקִי" זַיְדָן, וּוּאָס זַיְנָעָן צִינְגִּישָׁן אַן גְּדוּלִיק אַוְמְגָעְבָּרָאַכְט גַּעַוְאָרָן דָּוָרָךְ די דִּיטְשָׁן. הירשהויטס בוך וּוּאָרְפָּט אַ רְעָאָס פָּלְעַקְטָאָרִישִׁין אַיְזֵן דָּעַם דָּאַיְיקָן חֹוְשָׁן, וּוּאָס אַיְזֵן אַגְּנְזָעָט מִיט יִדְּישׁ בְּלוּט אַן יִדְּישׁ טְרָעָרָן. זַיְן בּוֹך אַיְזֵן פָּאָר אָנוֹדוֹן פון אַ וּוּאָגִיקָן וּוּעָרט, וּוּיְיל עַס דָּאָקְוָמָעָן טִירְטָן די דִּיטְשָׁן אַכְּוֹרִוּת אַן די יִדְּישׁ מַארְטִירָאָלָגִיעָס. עַס אַיְזֵן אַ בְּאַשְׁוּלְדִּי קּוֹנְגָּסְ-אַקְטָט קָעָגָן די מַעְרְדָּרָס אַן אַ שְׁבָח פָּאָר דָּעַם קְרָבָן, וּוּיְיל אוֹיךְ אַיְזֵן דָּעַר צִיְּטָן פון מַאְרָד אַן רְצִיחָה האָט ער נִישְׁט פָּאָרְלְוִירָן זַיְן צְלָמָ-אַלְקִים.

„יִדְּישׁ נְאָפְט-מַאְגָּנָטָן“

ג. הירשהויטס בוך „יִדְּישׁ נְאָפְט-מַאְגָּנָטָן“ (בוך 101 פון דָעַר סְעִירִעָס „דָּאָס פּוּלִילְשׁעָ יִדְּגָטָוּם“) געהערט צו אַ וּשְׁאָנָּאָר, וּוּאָס אַיְזֵן די לעַצְטָע יַאֲרָן שְׁטָאָרָק פָּאָפּוּלָעָר גַּעַוְאָרָן אַיְזֵן אַ סְּךָ לִיטְעָרָאָטוֹרָן.

פון איין זייט איין עס א געשיכטלעכער רעלפארטאווש, און פון דער צויעיטער זייט איין עס א בעלעטריסטיш ווערך, וואס זיין תוכיקע פונה איז צו באקעגען דעם ליענעער מיט דער וואָרער כראָגַנִּיך פון געשיכטלעכע פאָקטן און אויטענטישע העלדֶן.

עס איין א בוך פון א היסטָרִיךְעַר געשְׁרִיבְּנוֹן פון א שְׂרִיבְּעַר. און דערביי אויך — א בוך פון א שְׂרִיבְּעַר, וואס האט זיך מכון געווען צו שְׂרִיבְּנוֹן געשְׁכְּטַע.

צוווי באזונדערע גיסטיקע געבעיטן האבן זיך מוזוג געווען איז דעם דָאַיָּקָן בוך און פון דעם דָאַיָּקָן זיוג איז געבעירן געווען אַ נֵּיעֶר לִיטָּעָרָרִישָׁעַר וְשָׁגָנָעַר : אַ רְאַמְּאָן — אַ גַּעֲשִׁיכְּטַעַבְּךָ אַ גַּעֲשִׁיכְּטַעַבְּךָ — אַ בעלעטריסטישׁ ווערך.

“יִדְּיָשָׁע נְאָפָּט־מְאָגָנָאָטָן” אַיְזָן דערביי נישט קִין גַּעֲשִׁיכְּטַעַבְּךָ רְאַמְּאָן, עס אַיְזָן וואָס לְעָרְנֵט אָונְדוֹ גַּעֲשִׁיכְּטַע.

פְּדִי אַבָּעָר מִיר זָאָלְן דִּי וְאַרְעַע גַּעֲשִׁיכְּטַע בְּעָסָעָר פָּאָרְשָׁטִיָּן אַון באָגְרִיבְּפָן האָט דער מְחַבְּרַבָּאָשָׁאָן זַיְן “לְעַקְצִיעַ” צו דֻּעָמָאָנְסָטְרִירָן אוּף אַן “אַנְשָׁוַיְלָעַן” אָוָפָן : דורך בעלעטָרִישָׁעַר גַּעֲשְׁטָאַלְטִיקָּנוֹגָן.

אַיְזָן הִרְשָׁהָוִיטָס בּוֹך אַיְזָן נִישְׁט פָּאָרָאָן, אַדְעָר פְּמַעַט נִישְׁט פָּאָרָאָן, דָאָס ווָאָס דִּי אַמְּעָרִיקָאָגָעָר זַעַגְעָן גַּעֲוָוִינְטָן אָגְזָרוֹפָן : פִּיקְצִיעַ.

פִּיקְצִיעַ מִינְטָן דִּי לִיטָּעָרָטָוָר אַיְזָן וְוַעֲלָכָעָר דער שְׂרִיבְּעַר פּוֹרָעָמָט גַּעֲשְׁעָעָט נִישְׁן אַון פָּאָסִירָוָנָגָעָן, הַעֲלָדָן אַון כאָרְאָקָטָעָרָן, מִיט דער הַילָּפָן פָּוֹן זַיְן פְּרִיעַר פָּאָנְטָאָזִיעַ, מָאָכָנְדִּיךְ דָּעָרְבִּי גְּרוֹיסָעַ אָפְנִיאָגָן פָּוֹן דער וּרְקָלְעָקִיטָן, פְּדִי צו דער — גַּרְיִיכָן צו דעם צִיל פָּוֹן קִינְסְטָלְעָרִישָׁעַר דְּרָקָעָנְטָעָנִישָׁ.

הִרְשָׁהָוִיטָס בּוֹך האָט גַּאֲרָנִישָׁט צו טָאָן מִיט דעם פְּלִיגְלִישְׁוּעָב פָּוֹן אַיְגָעָנָעָר שְׂרִיבְּעַרְישָׁעַר פָּאָנְטָאָסִטִּיךְ.

עס אַיְזָן אַ בּוֹך, וואָס ברענְגָט אָרוֹיסָם אַמְתָעָ פָּאָקטָן אַון וְאַרְעַע גַּעֲשְׁטָאַלְטָן. דעם גַּעֲשִׁיכְּטַלְעָכָן אַמְתָה פָּוֹן זַיְן וְוַעֲרַק באָהָאנְדָלָט עַר מִיט דער טְרִישָׁאָפָט פָּוֹן אַ הִסְּטָּרָאִיךְעַר — אַ וּוַיְסָנְשָׁאָפָטְלָעַכָּעָר, אַבָּעָר עַר ברענְגָט דעם דָאַיָּקָן אַמְתָה אָרוֹיסָם מִיט דִי מִיטְלָעָן פָּוֹן אַ שְׂרִיבְּעַר — אַ בעלעטריסָט.

אַנְשָׁטָאָט צו רְעָפָרִירָן פָּאָקטָן אַון גַּעֲשְׁעָנִישָׁן — וּוּ דָאָס טָוָט דער וּוַיְסָנְבָּאָשָׁפָטְלָעָר — לְעַבְּטָע עַר זַיְן אוּף — וּוּ דָאָס טָוָט דער שְׂרִיבְּעַר. אַיְן דעם וְוַעֲרַק פָּוֹן דעם גַּעֲשִׁיכְּטַע־שְׂרִיבְּעַר אַיְזָן דָאָס לְעַבְּנָן פָּאָרְגָּאָנְגָּעָנְהִיטָּן, אַיְן דער גַּעֲשְׁטָאַלְטִיקָּנוֹגָן פָּוֹן דעם בעלעטריסָט אַיְזָן דָאָס פָּאָרְגָּאָנְגָּעָנְהִיטָּן. הִרְשָׁהָוִיטָס פּוֹרָעָמָט דעם גַּעֲשִׁיכְּטַלְעָכָן מָאָטָרִיאָל אוּף אַזָּא אָוָפָן, אַן מִיר לְעַבְּנָן מִיטָּאָים מִיטָּאָ, וּוּ עַר וּוְאָלָט זַיְן אָונְדוֹעָר אַיְגָעָנָעָר קָעָגָנוֹאָרטָן.

און דאס איז דער סימן מובהק פון ליטעראטור: אין איר איז די וויטסטע עפאכע הינטציטיק.
 וויל אויב די עפאכע גיט אויף פאר אונדזער אילוזיע ווי א לעבדיקע וואר,
 דאן לעבעט זי אין אונדי דורך דעם כוח פון אונדזער אריינעלעבן זיך אין איר.
 הירשוהיטס בורך איז פאר אונדי מהיה מתים א שטיק יידייש לעבן און כאטש
 דאס לעבן געהערט שווין, היסטאריש וויסנשאפטלעך, צו דער פרגאנגענהייט,
 גיטטעס איז זיין שלדערונג אויף ווי אן אייביקע קעגנווארט.
 אַ קעגנווארט ווֹאָס לעבעט אַין דִּ טָאָוְלָעָן פָּוֹן אַ בָּוָךְ מִיט דָעַם אַיְבִּיקָּן לעבן
 פָּוֹן דָעַם בָּוָךְ.

י. הירשוהיט לערנט אונדי איז זיין בוך אַ פרֶק יִדִּישׁ גַּעֲשִׁיכְתָּע אַין מַזְרָחָה
 אייראפע.
 יִדִּישׁ עַנְעָרְגִּיעַ, יִדִּישׁ חַכְמָה, יִדִּישׁ דָּעַרְפִּינְדְּרִישְׁקִיט אַין קָאמֵף פָּאָר
 דָעַם הַאֲרָטָן גָּלוּתְלַעַבָּן פָּאָרוֹאָנְדָלָט אַ שְׂטִיק פָּאָרְשָׁאַלְטָעָנָעָר עַד אַין גָּאלְצִיעַ
 אַין אַ קוֹאָל פָּוֹן בָּרְכָה פָּאָר דָעַם לְאַנְד אַין וּלְעַלְכָן יִדְעָן לעבן.
 דִּי פָּרָוְכְּטָלָאָזָע פָּעַלְדָעָר אַין דָּרָאָהָאַבְּיַתְשָׁעָר גַּעֲגָנָט וּוּרָעָן דָוָרָךְ יִדִּישׁ אַונְדָעָן
 טָעָרְנְעָמְרִישְׁקִיט אַין אַוְצָר פָּוֹן עַשְׁרָוֹת פָּאָר דָעַם מְלֻכָּה אַין וּלְעַלְכָעָר יִדְעָן גַּעַז
 פִּיגְעָן זַיַּן.
 יִדְעָן וּוּרָעָן דִּי פִּיאָנְדָעָן פָּוֹן אַ גְּרוּסָעָר אַינְדוֹסְטְּרִיעָ, וּוֹאָס שְׁפִּיוֹת דִּי בָּאָפְּעָלָן
 קָעָרְוָגָג צְוִוָּשָׁן וּלְעַלְכָעָר זַיַּעַטְסִיטְרָן.
 יַאֲרַנְדָּאָגָג הַאֲבָן דִּי רַוְּטָעָנָר פּוּיְעָרִים גַּעֲטָאָפְּשָׁעָט אַין דָעַר זַוְּמְפִּיקָעָר
 בְּלָאָטָעָ פָּוֹן זַיְעָר גַּעֲבָעְנְשָׁטָעָר עַד אַין הַאֲבָן גַּעֲלָעָבָט אַין דָחָקָות אַין אַין וּנְוִיתָן.
 דָעַר גַּאֲפְּטָאָגְנוּזְעָטִיקְטָעָר בָּאָדָן הַאֲטָפָאָרְבָּרְעָנָט זַיְעָר זַרְיעָה אַין הַאֲטָפָאָנְשָׁתָגָעָן
 לְאַוְתָן אַוְיְפָאָקָסָן זַיְעָר בָּרוּוּתָן.
 זַעַגְעָן גַּעַקְמָעָן זַיַּעַן אַין הַאֲבָן מִיט זַיְעָר דָעַרְפִּינְדְּרִישְׁן שְׁכָלָן פָּאָרְשָׁטָאָגָעָן,
 אַוְ דִּי עַדְעָן, וּוֹאָס אַיְזָן אַ קלָּהָ פָּאָר דָעַר לְאַנְדְּוִירְטְּשָׁאָפָט קָאָן וּוּרָעָן אַ בָּרְכָה
 פָּאָר אַ נַּיְעָר אַינְדוֹסְטְּרִיעָן.
 אַוְן זַיַּי הַאֲבָן דִּי נַיְעָר אַינְדוֹסְטְּרִיעָ גַּעֲבָוִיט אַין גַּלְיִיצִיטִיק גַּעֲשָׁאָפָן פָּאָר אַיְרָאָפְּזָאָזְמָעָרָקָן.
 אַיְזָן גַּעַקְמָעָן אַן אוּפְּלָעְבָּוגָג אַין דָעַם וּוּיסְטָן פָּאָרְשָׁאַלְטָעָנָם קָאנָט. דִי עַדְעָן
 הַאֲטָפָאָנִין בָּרוּוּת נִישְׁתָּגְעָן גַּעַוְוָאָלָט פָּוֹן זַיַּעַר אַרוּסְגָּעָבָן, אַבָּעָר זַיַּעַן הַאֲבָן פָּוֹן דָעַם
 פָּלִיסְגָּדְקָן גָּאָלָד פָּוֹן דָעַר זַעְלְבִּיקָעָר עַד גַּעַמְאָכָט אַוְנַעֲרָה, וּוֹאָס הַאֲטָפָאָנְשָׁתָגָעָן
 גַּעֲבָרָאָכָט וּוּיסְטָעָ חַלָּה.
 אַוְן צַוְּזָאָמָעָן מִיט זַיַּי הַאֲטָפָאָגְעָלָעָבָט דָעַר רַוְּטָעָנָר אַין קָאנָט, צַוְּזָאָמָעָן
 מִיט זַיַּי הַאֲטָפָאָגְעָלָעָבָט דָאָס גַּאָנְצָעָ לְאַנְדָעָן.

האָבָן יידּן געלעַבֶט אַיִן זְכוֹת פֿוֹן זְיִיעַר דָּרְפִּינְדָּרְישְׁקִיט אַזְּן אָונְטָעַרְ –
געַמְרִישְׁקִיט בֵּין דָּעַמְאַלְט וּוֹעֵן דִּי אִינְגְּסְטְּרִיעַ אַיִן שְׂוִין גַּעֲוֹעַן פּוֹנָגְנְדָּרְגְּעַבְּוִיט
דעַר אָפִּינְצְּ-מָאָרָק שְׂוִין גַּעֲזִיכְּעַרְט אַזְּן דִּי פִּיאָנוּרִישְׁ אַרְבָּעַט שְׂוִין אָפְּגַּעַטְאָן.

אַזְּן אוֹ דָּאָס אַלְּזַ אַיִן שְׂוִין גַּעֲוֹעַן פָּאָרְטִּיק אַיִן גַּעֲקְוּמָעַן דָּעַר אַיְבִּיקְעַר
גּוֹיִישְׁעַר "חַבָּה נְתְּחַפְּמָה" אַזְּן האָט דִּי יַיְדּן גַּעֲנוּמָעַן אַרְוִיסְטְּוִיסְטִּין פֿוֹן זְיִיעַרְ אָוִיפְּ –
גַּעֲבוֹוִיטָעַ פָּאָזִיצְּעַס אַזְּן אַיְבָּרְגְּנָעָמָעַן, דָּוָרָךְ מָאָכָט, דָּאָס עַשְׂרָתָא אַיִן זְיִינַעַ –
אַיְבִּיקְעַר מָוָסְרִ-הַשְּׁכָל פֿוֹן אַלְּעַ יְדִישְׁעַ דָּרְגְּרִיכְּבָּנוּגָעַן אַיִן גָּלוֹת, דָּאָס אַיִן דָּעַר
אַיְבִּיקְעַר מָוָסְרִ-הַשְּׁכָל פֿוֹן אַלְּעַ יְדִישְׁעַ אַוְיפְּטוּן אַיִן אַוְנְדוֹזָעַר וּוֹאַנְדְּעַרְלָעַבָּן.

"דעַר יַיְדּ האָט זְיִינַס גַּעֲטָאָן – דָּעַר יַיְדּ קָאָן גַּיְינַס."
דָּאָס אַיִן נִישְׁתַּבְּלוּוּי חַל אַוִּיף מָזְרָח-אִיְירָאָפָעַ, דָּאָס אַיִן חַל אַוִּיף דָּעַם גַּאנְצָן
יִדְיִישְׁן גָּלוֹת, אַוִּיף דָּעַר גַּאנְצָעַר צְוִיְּה-טוֹזְנִיט-אִירְקְעַר וּוֹאַנְדְּרוֹנָגַג אַוְנְדוֹזָעַרְ –
צְוִיְּשַׁן דִּי פָּעַלְקְעַר פֿוֹן דָּעַר וּוּלְטַ.

עַס אַיִן חַל אַוִּיף דָּעַם גַּעֲכָטָן אַזְּן אַוִּיף דָּעַם הַיְינָט אַזְּן אַוִּיב יַיְדּוֹ וּוּלְן פֿוֹן
דָּעַם מָוָסְרִ-הַשְּׁכָל זִיךְ נִישְׁתַּבְּלָעַס אַפְּלָעָרְגָּעָן, וּוּטַע עַס חַל זְיִינַס אַוִּיךְ אַוִּיף דָּעַם
מָאָרגָן.

הַיְרָשָׁהוּיט שְׁרִיבְּטַדְּיַי גַּעֲשִׁיכְּטַע פֿוֹן אַקְּפִּיטְלַי יְדִישְׁ לְעַבְּן אַיִן אַזְּן וּוֹינְקְלַי פֿוֹן
מָזְרָח-אִיְירָאָפָעַ, אַבָּעָר דָּאָס דָּאָזְקְעַן קָאָפִּיטְלַי האָט אַיִן זַיְד אַזְּן אַמְּתָה, וּוֹאָס אַיִן
גִּילְטִיקְפָּאָר דָּעַם יִדְיִישְׁן לְעַבְּן אַיִן דָּעַר גַּאנְצָעַר וּוּלְטַ.
עַר שְׁרִיבְּטַדְּיַי גַּעֲשִׁיכְּטַע מִיטַּדְּעַר פִּינְקְטְּלְעַכְּקִיטַּיְיַי פֿוֹן אַרְגְּנִיקְעַר, אַבָּעָר עַר
ברָעָנָגַט אַרוֹיסַט דָּעַם מָוָסְרִ-הַשְּׁכָל מִיטַּדְּעַר קְרָאָפְּטַדְּיַי פֿוֹן אַקְּנְסְטְּלָעַר, וּוֹאָס זְיִינַס
הַוִּיפְּטְ-צִיל אַיִן דִּי גּוֹרְלְדִיקְעַדְעַרְגְּנְטְּעַנְיַיְשְׁ פֿוֹן זְיִינַס פָּאָלָק.

אַיִן הַיְרָשָׁהוּיטָס בּוֹךְ אַיִן אַבָּעָר פָּאָרָאָן נִישְׁתַּבְּלוּי דִּי גּוֹרְלְדִיקְעַדְעַרְגְּנְטְּעַנְיַיְשְׁ
פֿוֹן יִדְיִישְׁן לְעַבְּן צְוִיְּשַׁן דִּי פָּעַלְקְעַר, נָאָר אַוִּיךְ אַזְּן טִיפְּעַר אַרְיִינְבְּלִיק אַיִן דָּעַר
אַנְטְּוּוֹיְקְלָגְנַגְפַּן דָּעַם דָּאָזְקְעַן לְעַבְּן צְוִיְּשַׁן דִּי פָּעַלְקְעַר. עַר זַעַט נִישְׁתַּבְּלוּי דִּי
גּוֹיִישְׁ אַקְּצִיעַ קָעָגַן אַונְדָּה, נָאָר אַוִּיךְ דִּי יִדְיִישְׁ רַעְאַקְּצִיעַ קָעָגַן דִּי גּוִיִּים.
אַיִן דָּעַר דָּאָזְקְעַר רַעְאַקְּצִיעַ גַּעֲפִינְגַּן מִיר דָּעַם שְׁלִיסְלַי צַו דָּעַר דַּעְפָּרְמִירְוָנָגְפַּן
פֿוֹן אַונְדוֹזָעַר לְעַבְּן אַיִן דִּי לְעַצְטָע הַוּנוֹדָעַט יָאָר פֿוֹן אַונְדוֹזָעַר גָּלוֹת-עַקְוִיסְטְּעַנְזָן.
רַיְיכְּקִיטַּי אַיִן אַיִן גָּלוֹת מָאָכָט אַזְּן דָּעַר יַיְדּ בְּעַנְקָט נָאָר מָאָכָט, זָאָל זְיִינַס
עַקְאָנָמִישְׁרַע, אַבָּי צַו פָּאָרְזִיכְעַרְן זְיִינַס לְעַבְּן.

מָאָכָט בְּרָעָנָגַט אַבָּעָר מִיטַּזְקַע דָּאָס יִדְיִישְׁעַ לְעַבְּן.

אַיִן דָּעַר עַרְשְׁטָעַר פָּאָזַע וּוְיל דָּעַר יַיְדּ רַיְיכְּקִיטַּי צּוֹלִיבַּמְאָכָט קָעָגַן דָּעַר שְׁנָאָה
פֿוֹן דִּי גּוִיִּים, אַיִן דָּעַר צְוִיְּטָעַר פָּאָזַע נַזְכָּת עַר אַוִּיסְ דִּי דָּאָזְקְעַר מָאָכָט קָעָגַן

זינע אַיְגָעָנָע בְּרִידָעָר, אֵין דַעַר דְרִיטָעָר פְאָעוֹ וְיַלְעָר שְׁוִין דַי דְאַזְיָקָע מְאַכְט
נִישְׁתָ פְדִי צַו בְּלִיבִין אַיְדַי, נָאָר פְדִי צַו וּוּעָרָן אַגְיַי.
מְאַכְט פָּאַרְשָׁיְפּוֹרֶט אָוּן אַיְנָ שְׁפָרוֹת פָּאַרְלִירֶט דַעַר יַיְד דַעַם צִיל צּוֹלִיב וּוּלְכָן
עַר הַאֲט לְכַתְּחָלָה אַיְסְגָעָשְׁטָרָעָקָט זַיְנָה הַאֲנָט נָאָר אַיְר.
דַי וּוּיְטָעְרְדִיקָע דָוָרוֹת פָוָן דַעַר מְאַכְט-רִיבִיכְיִיט זַעַנְעָן שְׁוִין נִשְׁתָ מַעַר קִיְין
יַיְדַן. דַי רִיבִיכְיִיט הַאֲט זַיְיַי בְּלִינְד גַעֲמָאַכְט אָוּן זַיְיַי מִינְגָעָן, אָז זַיְיַעַנְעָן מִיט אַיְר
דֻעְרְגִיְיכְיִיט.

עַס קוּמָט אַבָּעָר מִיט גּוֹרְלִיךְעָר פְּינְקְטַלְעְכְּקִיְיט אָוּן שְׁטָרְעַנְגְּקִיְיט אַמְאַמְעָנָט
וּוּעָן דַי דְאַזְיָקָע גְּלִיכְיִיקְיִיט-לְעַכְנְדִיקָע יַיְדַן דְעַרְעָעָן, אָז זַיְיַי הַאֲבָן פָּאַרְלִיְרָן בִּיְדָע
וּוּלְטָן.

אָוּן דַא הַיְבָט זַיְיַ אָנָן דַי אַיְבִּיקָע יַיְדִישָׁע גָּלוֹת-טְרָאָגִיק.
דַי הַעֲרָלְעָכָע כָּטָאַלְיִיעָ-גַעְשְׁטָאַלְטָן זַעַנְעָן שְׁוִין לְאַנְגָּפָרְשָׁוּוֹנְדָן פָוָן יַיְדִישָׁן
לְעַבָּן. עַס זַעַנְעָן גַּעֲבְּלִיבָן נָאָר דַי טְרָאָגִישָׁע פִּיעַרְשְׁטִין-מְעַנְשָׁן, וּוּאָס זַיְעַר מְאַכְט
וּוּרְעַט פָּאָר זַיְיַ אַנְיִיעָ יַיְדִישָׁע טְרָאָגְעָדִיעָ.
דַי דְאַזְיָקָע יַיְדַן בּוּיָעָן נִשְׁתָ בְּלוּזָן אוּיפָ אַזְמָד, דַאָס זַאָמָד מְאַכְט זַיְיַ אַוְיךָ
בְּלִינְד, דַאָס זַאָמָד וּוּרְעַט אַוְיךָ דַאָס קְבָר פָוָן זַיְיַעַר אַילְוּזִיעָס צַו וּוּרְעַן אָוִיס יַיְדַן.
דַאָס אַיְזָן דַעַר צַוְוִיטָעָר מַוְרַה-הַשְּׁכָל, וּוּאָס הַיְרָשָׁהָוִיט בְּרַעַנְגָט אָוְנְדוֹז אַיְזָן וּיְיַיְזָן
גַעַשְׁכְּבָטָע פָוָן אַקְאָפִיטָל יַיְדִישָׁע לְעַבָּן.

דַי גַעַשְׁכְּבָטָע אַיְזָן דַעַם דְאַזְיָקָן בּוֹךְ עַנְדִיקָט זַיְדָה הַעַט, הַעַט פָּאָר דַעַם גְּרוּוֹיָן
חוּרְבָּן פָוָן יַיְדִישָׁן לְעַבָּן אַיְזָן מַזְרָח-אַיְרָאָפָע, פָוָן דַעַסְטוּוֹעָגָן אַיְזָן עַס אַבּוֹךְ, וּוּאָס
גַעַהְעָרָט צַו דַעַר יַיְדִישָׁר חַוְרָבְנִילְעָטְרָאָטוֹר, וּוּיְלָעָס בְּאוּוִיָּזָט אָוְנְדוֹז, אָז דַי
מַאַרְאָלִישָׁע יַרְיָה אַיְזָן יַיְדִישָׁן לְעַבָּן הַאֲט זַיְדָה גַעַהְהָוִיבָן אַסְרָה, אַסְרָה פְּרִיעָר
וּוּיְ דַעַר חַוְרָבָן וּוּאָס דַעַר הַיְטָלָעָרִים הַאֲט אוּיפָ אָוְנְדוֹז גַעַבְרָאַכְט אָוּן עַס בְּאוּוִיָּזָט
אוּיפָ דַי וּוּאַלְקָנָס פָוָן דַעַר יַיְדִישָׁנָה וּוּלְכָן הַאֲבָן גַעַלְוִעָרָט אוּיפָ אָוְנְדוֹז עַרְעָעָר
הַיְמָלָעָן אָוּן הַאֲבָן סַוְּפִ-פְּלִסְוִף גַעַבְרָעָנָגָט אוּיפָ אָוְנְדוֹז דַעַם מְבוֹלָפָן בְּלֹט אַיְזָן
וּוּלְכָן דַאָס יַיְדִישָׁע לְעַבָּן פָוָן מַזְרָח-אַיְרָאָפָע אַיְזָן אַונְטָעַרְגַעְגַעְגָעָן.

משה זאנשיין

„יידיש-ווארשע“

איינצלנע בילדער פון בוק „יידיש-ווארשע“ האב איד נאך געליאענט ווען איר בין געווונן אין ווארשע. דאס איז געווונן אין יאָר 1947. פון פארזין זענען דעםאלט אַנגעקסומען יידישע ציטונגגען אין וועלכע איד האב געפונגען אַ גאנמען פון אַ נייעם יידישן שרייבער — משה זאנשיין — וואס איזו בייז דעםאלט געווונן פמעט אומבאקאנט. איד געדענק, אָז די בילדער פון אַמאָלִיקָן יידישן ווארשע אויפֿן פָּאן פון דער נאָך-מלחמהדייקער חורבה פון ווארשעווער יידישן לעבן האָבן געמאָכט אויף מיר אֶזְאָג גוטן איינדרוק, אָז דיָר נאָמען פון זיינער שרייבער האָט זיך מיר תיִּכְּפֵּה אַינְגַּעֲקִירְצֵט אַין זְפַרְוָן אָזְנִידְרָק האָב אַין אַים דערזען אַינְגְּעָנְמָעָן פון די וואָס זענען מיט זיינער פעדער בעכוֹ אַיְּפְּצָלְעָבָן אַין וואָרט די פָּאָרְשׁוֹוֹנְדְּגָעָן יידישע וועלט, אָזְוִי אָז וְאָל בְּלִיְּבָן אַין אַונְדוֹזָר גַּעֲדַעַתְּגָעָנִישׁ אָזְנִידְרָק פָּאָט שְׁטָעַנְדִּיק אַין די פָּוֹסְטְּרִיטָטָטָטָט פון דעם מלאָךְהָמוֹת. די בילדער פון געווועגעַנְמָעָן יידישן וואָרט העַבָּן פָּאָרְאִינְטָעָרָעָסִירָט מיט דיָר קענְטַשְׁאָפָּט פון יידיש-ווארשעווער לעבן אַין וועלכָּן זיינער מְחַבְּרָא אַין געווונן אויסגעוּיִקְט. זיִי האָבן אַיד פָּאָרְכָּאָפָּט מיט דיָר לְרִירְשָׁעָר בענְקָשְׁאָפָּט אָזְנִידְרָק צוֹ דעם פָּאָרְשְׁנִיטְעָנְגָּעָם עַבְרָא אָזְנִידְרָק זיִי האָבן, על פּוֹלָם. געמאָכט אַין איינדרוק מיט דיָר קלאָנְגִּיקִיט פון יידיש-פּוֹילִישָׁן לשׂוֹן וואָס דיָר שְׁרִיְּבָרָה האָט בענְצָט בְּיִם מְאַלְן אָזְנִידְרָק, סִיִּי רַעַשְׁקָעָן יידיש-ווארשע וועֶר גָּאָס, סִיִּי בְּאַונְדָּרָעָט טַשְׁקָאָוָעָט טִיפְּן אָזְנִידְרָק האָבן דיָר דָּזְיָיקָע גָּאָס באָפְּעַלְקָעָרט.

דאָרט, אַין דעם נאָך-מלחמהדייקן וואָרט, ווען אַ הַיְּפִילְיַּדְיָן האָבן מיט זיינער לעצעט כוחות זיך בְּאַמִּיט צוֹ דער האָלָט דעם זכר פון יידישקייט אַין דיָר אַמְּאָל גְּרוּסְטָעָר פָּעַסְטוֹנָג פון יידישן לעבן אַין פּוֹילָה, האָבן דיָר קעַרְנְדִּיקָע, גַּעַז שְׁמָאָקָעָן בילדער פון משה זאנשיין גַּעַרְעַדְט צָום גַּעַמְּטָמִיט מִיט אַ בְּאַונְדָּרָעָט אויס-שְׁפָרָאָך : זיִי האָבן מיט אֶזְוִי פִּיל נַעֲנְטִיקִיט אָזְנִידְרָק פָּאָרְבּוֹנְדְּגָעָט גַּעַז רַעַט וועֶן דעם מְתָה, דעם וואָרטעווער יידנְטוּם, אָזְנִידְרָק אַס האָט זיך אויף אַ רְגָּעָה

אויסגעדאקט, אָז עַס וּוּעַט גַּעֲשָׁעַן אַנְס אַנְס דָּעֵר טַוִּיטָעָר וּוּעַט זִיךְ אַוִּיפְּהַיִּיבְּן פָּוּן קְבָּר אָוֹן מִיר וּוּעָלָן דָּעָרְזָעָן, אָז עַר אַיְזָן גַּאֲרְנִישָׂט גַּעֲשְׁטָאָרְבָּן. אָזָא גַּעֲפִילְהַאֲבָן אַסְכָּדְלַיְהַאֲגָעָנְטָעָן אַוִּיפְּהַן פְּרִישָׂן קְבָּר פָּוּן אָן אַוְמְגָעְרִיכְטָט פָּאָרְלְוִיְּרְעָנָעָם וּוּעַן זַיִּה הַעֲרוֹן דָּעָדָן וּוּעַגְּנוֹ דָּעָם, וּוּאָס אַיְזָן אַקְעָרְשָׂת אַוְעָעָךְ, מִיטְרִידְוָס וּוּאָס מַאלְן אָן שְׁילְדָעָרְן אִים, גַּלְיִיךְ וּוּי עַר וּוּאָלְטָן נַאֲךְ אַלְצָן גַּעֲלָעְבָּט.

איַן פְּאָרִיךְ, וּוּ אַיְיךְ בֵּין גַּעֲקוּמָעָן נַאֲךְ דָּעָם וּוּי עַס אַיְזָן פָּאָרְלָאַשָּׂן גַּעֲוָאָרָן דִּי גְּרוּיְסָעָ אַיְלוּוּעָ צְוָרִיךְ אַיְנְגָעְזָוְאָרְצָלְעָן זִיךְ אַיְזָן דָּעֵר פּוּיְלְשָׂעָר עַרְדְּ דָּוְרְ אַנְיִיעָם אַוִּיפְּגָאנְגָעָן פָּוּן יִדְיִישָׂן לְעַבְּנָן, הַאֲבָא אַיְיךְ גַּעֲטְרָאָפָן אָוּן זִיךְ אַבְּקָאנְטָמִיט דָּעָם מְחַבְּרָ פָּוּן דִּי «וּוּאָרְשָׂעוּר בְּיַלְדָּעָר» אָוּן אַיְיךְ הַאֲבָא פְּאָרָזְדָּעָן אַיְגָעָם פָּוּן דִּי שְׁרִיבְּעָרָס, וּוּאָס דִּי אַיְבָּעָרְלְעָבְּגָנְגָעָן פָּוּן זַיִּעְרָ צִיְּטָהָבָן זַיִּה אַוִּיסְגָּעְרִיכְפָּט אָוּן אַנְגָּעְפִּילְטָמִיטָן בָּאוּוֹסְטוּזִין פָּוּן זַיִּעְרָ שְׁעַפְּרִישָׂעָר שְׁלִיחָות. עַס זַעְגָּעָן גַּעֲוָעָן אַסְכָּדְלַיְהַקְּעָ מַעְנְטָשָׂן אַיְן פָּאָרְדְּ-מְלָחְמָה-תְּאָלָאָנְטָן, וּוּאָס הַאֲבָן דָּעָם וּוּגְזָוְ זַיִּה נִשְׁתָּגְעָנָעָן אָוּן בָּמִילָא אַיְיךְ נִשְׁתָּגְעָנָעָן דָּעָם וּוּגְזָוְ זַיִּה דָּעֵר לִיטְעָרָאָטוֹר זַיִּה וּוּלְכָעָר עַס הַאֲטָן זַיִּה גַּעֲצִיגָּן. עַרְשָׂתְדִי מַלְחָמָה אָוּן דָּעֵר טַרְוִיְּרִיכְעָר סֻוּף פָּוּן יִדְיִישָׂן לְעַבְּנָן אַיְן פְּוּילְן הַאֲטָן זַיִּה רִיכְפָּטָמִיט אַיְן אַוְמְעַטְּיקָעָר צִיְּטִיקִיטָי. מִשָּׁה זַאנְשִׁין אַיְן גַּעֲוָעָן אַיְינְגָעָר פָּוּן אַטְדִּי נַאֲךְ-מְלָחְמָה-תְּאָלָאָנְטָן, וּוּאָס הַאֲבָן אַפְּגָעְפָּגָעָן דָּעָם וּוּגְזָוְ זַיִּה רִיכְטָוָגָג פָּוּן זַיִּה רִיכְטָוָגָג גַּעֲזָאָגְטָוָגָג וּוּרָאָגָגָן». אָז עַס זַעְגָּעָן פָּאָרָאָן שְׁרִיבְּעָרָס, גְּרוּיְסָיְדָן יִדְיִישָׂן וּוּאָרטָן נַאֲךְ דָּעָם וּוּי עַר, אָז מִיר אַלְעִיְּ, הַאֲבָן פָּאָרְלִיוֹרָן אַסְכָּדְלַיְהַקְּעָמָה זַוְּמָן יִדְיִישָׂן לְעַבְּנָן. זַאֲלָ דָּעְרָבִיְּ גַּעֲזָאָגְטָוָגָג וּוּרָאָגָגָן». אָז עַס זַעְגָּעָן פָּאָרָאָן שְׁרִיבְּעָרָס, וּוּאָס קַעְגָּעָן דִּי רִיכְטָוָגָג פָּוּן לִיטְעָרָאָטוֹר-שְׁטָרָאָם אַ דְּרִיְּ-תָאָן אַיְן זַיִּט אָוּן דָּוְרְקָה דָּעָם נִתְּגָלָה וּוּרָאָגָגָן וּוּי שְׁרִיבְּעָרָס. עַס זַעְגָּעָן אַבְּעָרָ פָּאָרָאָן אַנְדָּעָרָעָ, וּוּאָס פְּדִיְּ תִּתְּגָלָה זַוְּמָן זַיִּה דָּעֵר לִיטְעָרָאָטוֹר-שְׁטָרָאָם אַ דְּרִיְּ-תָאָן אַיְן דָּעֵר רִיכְטָוָגָג פָּוּן זַיִּעְרָ שְׁרִיבְּיִבְּן אָוּן עַרְשָׂתְדִיְּן אַיְיךְ דָּעֵר אַוִּיבְּרָפְּלָאָךְ אַוְיִ, אָז מִיר זַאֲלָן דָּעְרָזְזָעָן וּוּרָטָן אַוְיִיעָרָעָ קְוּוֹלִיטְעָטָן.

מִשָּׁה זַאנְשִׁין גַּעֲהָרָטְזָוְן צַוְּ דִי לְעַצְטָעָ שְׁרִיבְּיִבְּרָס. זַיִּין שְׁעַפְּרִישָׂעָר פּוּחְ אַיְזָן דָּעְרָזְזָעָן עַרְשָׂתְדִיְּן נַאֲךְ דָּעָם וּוּי דִי יִדְיִישָׂעָ לִיטְעָרָאָטוֹר הַאֲטָן אוּסְגָּעְדִּירִיט אַיְרָ פְּנִים צַוְּ דָּעָם לְעַבְּנָן פָּוּן וּוּלְכָן זַיִּה הַאֲטָן זַיִּה אַמְּאָל אַפְּגָעָקָעָרָט. עַרְשָׂתְדִיְּן דָּעָם דָּעָמָלָט וּוּעַן דָּאָס יִדְיִישָׂעָ וּוּאָרְשָׂעוּרָהָט שְׁוִין גַּעֲהָרָטְזָוְן צַוְּ דָּעֵר פָּאָרְגָּאָנְגָּעָנְהִיָּט הַאֲבָן מִשָּׁה זַאנְשִׁינְס «וּוּאָרְשָׂעוּרָהָט בְּיַלְדָּעָר» אַגְּעָהָוִיְּבָן אַוִּיפְּשִׁינְעָן אַיְן אַונְדוֹזָעָר לִיטְעָרָאָטוֹר. אַיְן מִינְגָּעָן בָּאָגָּעָנְגָּשָׂן מִיטְרִידְזָעָן, סַיִּי אַיְן פָּאָרִיךְ, סַיִּי טְוָרָסְקָעָגְנוֹאָרָט. אַיְן מִינְגָּעָן בָּאָגָּעָנְגָּשָׂן מִיטְרִידְזָעָן, סַיִּי אַיְן פָּאָרִיךְ, שְׁפָעָטָעָר אַיְן יִשְׂרָאֵל, הַאֲבָא אַיְיךְ אַסְכָּדְלַיְהַקְּעָמָה זַוְּמָן דָּעָם אַסְכָּדְלַיְהַקְּעָמָה זַוְּמָן דָּעָם, אַז זַיִּעְנָעָן בְּיַלְדָּעָר אַזְרָאָטָזָוָן דָּאָרְפָּן, לוּיטְמִין אַיְבָּעָרְצִיְּגָגָגָג, וּוּאָס גִּיכְעָר גַּעֲזָאָמָלָט וּוּרָאָגָגָן אַיְן דִּי טָאָוָלָעָן פָּוּן אַ בָּوكְ, כְּדִי אַזְוִי אָרוּס זַיִּה אַרְיִינְצָוּמִוְעָרָן מִיטְרִידְזָעָן אַזְוּרָטָן פּוֹלָן צִיגְלָן אַיְן דָּעָם בְּנֵין פָּוּן אַונְדוֹזָעָר חָוְרָבְן-לִיטְעָרָאָטוֹר, וּוּאָס דָּעָרְהַאֲלָט אַיְן פָּאָלְקָס-זּוּרָן נִשְׁתָּגְעָנָעָן אַשְׁטִיקְ צִיִּיםְ, בִּזְזַיִּה דִּי דָּאָזִיקְ אַיְנְזָאָמָלָגָן אַיְזָן מַעְגָּלָעָד גַּעֲוָאָרָן אַ דָּאָנָק דָּעָם אַרְגָּעָנְטִינְגָּרָ פָּאָרְלָאָגְטָמָן פָּוּלִישָׂעָ יִדְנְטוּמָן».

משה זאנשינס בוך "יידיש-ווארארע" אויז א מומור שיר צום אמאליקון יידישן לעבן אין דער פוילישער הויפטשטאט. עס אויז א שילדערנדיק געזאנג פון דעם דאזיליקן לעבען, וואס אויז אויף איז אכטוריוטדיקון אופן פארשניטן געווארן.

דורך דעם בוך גייען וויאדר ער אויף אמאליקע יידישע גאסן פון ווארארע — גאסן וואס זיערט געמען זענען אפשר נאך געליבן, אבער זיערט ספצעציפיש פונט, זיערט איגנארטיקער קאלאריט און זיערט איניציקאלטיקער ריטט געהרט שווין צו דער טרויעריךער פֿאַרגאנגענהיט.

משה זאנשין שילדערט דאס אמאליקע יידישע לעבן אין ווארארע ווי א מענטש, וואס דערצילט וועגן דער לעבעדיקער גרויסקייט און שיינקייט פון דעם וואס אויז געשטארבן.

און זיערט אפט פֿאַרכאפט אונדי זיין לעבעדיקע שילדערונג אזי שטאָרַק, און מיר פֿאַרגעסן, און דאס אלץ געהרט שווין צום טויט.

אין זיינע בילדער לעבעט ווארארע וווײַטער.

עס לעבעט דער "זאייזד" אויף באַנְיְּפְּרָאַטְּגָּאַס מיט זיין הוֹהָא פון פֿאַרְטָּגִּיקָּעָּן קָוּלוֹת, ווּלְכָא עס ברענגן דֵּי אַנְגְּגָפְּאַרְעָנָּע בּוּידָן מִיט פֿרָאַוְוִינְצָּעָּר סוחרים, קלינשטייטלדייק יונגעלייט און שעמּוֹדִיקָּעָּמִידְלָעָּד וואס זענען פון דֵּי שְׁטָעַטְלָעָּד גַּעֲקוּמוּן קִיּוֹן ווארארע זוכּוֹן זַיְעַר גְּלִיק.

די פֿרָאַוְוִינְצָּעָּר אַזְזֶלְעָּד — דאס זענען דֵּי טִיכְּנָן אַזְזֶלְעָּד, וואס האבן זיך אַרְיְּגְּנָעָגָסָן אַזְזֶלְעָּד גְּרִיסְעָן וואַרְשְׁוּוֹר יַדְיִישָׁן יִם.

עס לעבעט די נַאֲלָוּקָעָס מִיט אַיר שְׂרִיעַנְדִּיקָּן האַנְדָּל אַזְזֶלְעָּד עס לעבעט די שְׁמַאְלָעָּמִילָע מִיט אַיר אַרְעַמְקִיָּט. ווּרְקָעָן דַּעַן אַוְיסְרָעַכְעָנָן דֵּי אַלְעָעָלָע אַזְזֶלְעָּד, וואס יַעֲדָע פּוֹן זַיְעַט אַיר אַיְיְגָעָנָן פֿאַרְבָּאַז אַזְזֶלְעָּד גְּרוֹיסְעָן וואַרְשְׁוּוֹר יַדְיִישָׁן לְעַבְנָס-גַּעַמְלָע אַזְזֶלְעָּד פּוֹן זַיְעַט אַרְיְּסְגַּעַבְרָעַנְגָּט אַיר אַיְיְגָעָנָם תָּאָזְזֶלְעָּד גְּרוֹיסְעָר וואַרְשְׁוּוֹר יַדְיִישָׁר עַקְוִיסְטַעַנְצִיסְמָפָאַז ? אַזְזֶלְעָּד אַוְוִיְּפְּגָעָלָע בְּעַטְעָוָן וואַרְשְׁוּוֹר גָּאָסָן, אַוְוִיְּפְּגָעָלָע בְּעַטְעָוָן כּוֹחַ פּוֹן יַדְיִישָׁן וואַרְטָן אַזְזֶלְעָּד משָׁה זַאנְשִׁינָּס בּוֹך, באַוּגָּן זִיךְ ווִידָּעָר די אַלְעָרְלִי יַדְיִזְנָן וואס האַבָּן באָפְּעַלְקָעָרְט די שְׁטָאָט : יַדְיִזְנָן פּוֹן בְּתִימְדְּרָשִׁים אַזְזֶלְעָּד שְׁטִיבָּלָעָד, יַדְיִזְנָן פּוֹן סְמַאְטְשָׁעָר טַעַטָּעָר, פּוֹן בְּרַעַסְלָעָס בְּיַבְלַיאַטָּעָק, פּוֹן דַּעַר דִּיטְשִׁישָׁר שְׁוֹל,

פּוֹן דַּעַר מִסְבְּתָא, פּוֹן די יַדְיִישָׁע צְדָקָה חֲבוֹת אַזְזֶלְעָּד אַזְזֶלְעָּד. עס לעבעט ווּיטְעָר דַּעַר יַדְיִישָׁר שְׁמִיגָּעָר, דַּעַר יַדְיִישָׁר מִינְהָג, דַּעַר יַדְיִישָׁר קָאמָף פָּאַר עַקְוִיסְטַעַנְגָּעָן, די יַדְיִישָׁר מַאְרָאָל, די יַדְיִישָׁר שַׁיְנְקִיָּט. אֲפִילּו די אַוְיסְקְּרִימְעַנְיִישָׁן פּוֹן יַדְיִישָׁן גְּרוֹיסְטַאְטְזִיָּן לעַבְנָן ווּיטְעָר אַזְזֶלְעָּד זִיךְ אַזְזֶלְעָּד אַזְזֶלְעָּד אַזְזֶלְעָּד פּוֹן בְּיַלְד «מַעַן פֿרְט

יאכעטעלען צו דער חופה", וואס ווייזט אויף א גראטסען אופּן די שין פֿון יידישער עטיק אין דער איבערגעבראכענער פריזמע פֿון נײַע גרויסטעטאט-פֿאָרָהּעלְטָעָנִישׂן, וועלכע האבן זיך פֿאָרָמִירֶט אין דער פֿערְפֿערְיעַסְבִּיבָה פֿון יִדִּישׂ-וּאַרְשָׁעוּר עֲקוֹזִיסְטָעָנֵץ.

און דאס איז, דאקט מיר, די גראטסען מעלה פֿון משה זאנשינַס בּוֹך : עַרְהָאַט גּוֹוֹאַלְט דּוֹרְצִילְן אָוּן באַוְיִינְגָן אַ לְעָבָן, וואס אִיז שְׁוִין טוּיט אָוּן עַרְהָאַט מִיט זַיִן טְרוֹיוּעָרִיקָן לִיבְשָׁאָפְּטָס-גּוֹזָאנָג אָוּן מִיט זַיִן מַאֲלָעָרִישָׂן שְׁילְדָעָרָנוּגָס-טָאַלָּאָנט דָּאָס טוּיטָע מִיחִיה מִתִּים גּוֹוֹעָן, דָּאָס פֿאָרָשְׁנִיטָעָנָע וּוְיְדָעָרְ-אוּפְּגָעָלָעָבָט אָוּן דָּאָס פֿאָרָגָאנְגָעָנָע וּוְיְדָעָרְ הִינְצִיצִיתָק גּוֹמָאָכָט, וּזְעַמְעַן אַפְּלִיכְוָן אַנְדָּר וּוְאַרְטְּ-אַלְלוּעָי, וואס שְׁימָעָרֶת אוֹיף דִּי בְּלְעָטָעָר פֿון אַ יִדִּישׂ בּוֹך.

משה זאנשין פֿאָרָמָאָגָט אַ גּוֹטָע אַבְּסְעָרוֹוֹאַצְּיָע, אַ גּוֹטָן זְפָרָוָן אָוּן אַ לְעָבָדִיקָע זְאַפְּטִיקָע יִדִּישׂ שְׁפָרָאָך. די דָאָזִיקָע דְּרִיכְיָן זָאָכָן פֿון זְיִינְעָ רְעַפְּאָרְטָאָזָשָׂן אַ סְּדָ, אַ סְּדָ מַעָּר וּוּי דָאָס, וואס מִיר זְעַנְעַן גּוֹוֹוִינְט צָו טְרָעָפָן אַיִן דָעַם דָאָזִיקָן וּשְׁאָנָעָר. זַיִן מאָכָן, אָז זַיִן "יִדִּישׂ-וּאַרְשָׂע" זָאָל אַרְיִינְגָּוִין אַיִן דָעַם גְּרוּיסָן בְּנִין פֿון אָונְדוּעָר לִיטְעָרְאַרְיִישָׂעָר פֿאָרָאַיְבִּיקָוָנָג, וואס דָוָרָךְ אִיר וּוּעָט דָאָס יִדִּישׂעָ לְעָבָן אַיִן וּוְאַרְשָׂע וּוְיְדָעָרְאִיְפָּגִיָּין אַיִן דָעַר נִיְּעָר יִדִּישׂעָ עֲקוֹזִיסְטָעָנֵץ מִיט דָעַר שִׁינְנָיַן קִיִּיט אָוּן גְּרוּיסְקִיָּיט פֿון אִיר אַמְּאָלִיקָן אַיְנָהָאָלָט אָוּן אִירָע גּוֹוֹוּזָעָנָע פֿאָרָמָעָן. די קִינְסְטְּלְעִירִישָׂע גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָוָנָג פֿון פֿאָרָשְׁנִיטָעָנָעָם יִדִּישָׂן לְעָבָן אַיִן פּוַיְלָן, וואס נָאָר דָוָרָךְ אִיר וּוּעָט דָעַרְהָאָלָטָן וּוּעָרָן אַיִן אָונְדוּעָר פֿאָלְקָס-גּוֹעַדְעַכְעַנִּישׂ די פֿאָרָבִּיקָע שִׁינְנִיקִיָּיט פֿון דָעַם דָאָזִיקָן לְעָבָן, הָאָט בְּאַקְוּמָעָן אַיִן דָעַם בּוֹך פֿון משה זאנשין אַ וּוְעַרְטְּפָוָן צּוּשְׁטִיעָר. עַס אִיז אַ בּוֹך אַ גְּרוּיסָע פֿרְעַטְעַגְוּזִיסָּט, אַבְּעָר מִיט אַ גְּרוּיסָן בְּאַדִּיט.

1955

אברהם זאק

„קנעכט זייןגען מיר געווען“

ווען אברהם זאק האט אַרְוִיסָגָעֶבָן זַיִן וווערך „קנעכט זייןגען מיר געווען“ אין יידיש, איז גראד געווען די צייט ווען די דעסטאֲלִינְגִּיזָצִיעַ אין סָאוּעַטַּסְטָן רָוּסְלָאנְד איז געווען אין אַיר אַפָּגַיִ. ס'איו געווען אין יאָר 1956, אין דעם יאָר ווען כַּרְוַשְׁטַשָּׁאָוּ הָאָט אַרְפָּן 21 סָטָן קָאָמְנוֹיִסְטִּישָׁן קָאָנְגָּרְעָס אַיְפָּגָעְדָּעָקָט סְטָאָלִינְסָמָעָשִׁים אַן דָּעָרְצִילְט וְאָסָעָס הָאָט זַיִךְ אַפְּגָעְטָאָזָן אַין די פָּאָרְשִׁידְנוֹסְטָעָאָן אַנְצְּעַנְטְּרָאָצִיעָאָלְגָעָרָן, אַין וּלְכָעָדָעָר אַכְּוֹר הָאָט גַּעֲפִינִיכְט אָוָן פָּאָרְפִּינִיכְט מַילְאָגָעָן מַעֲנְטָשָׁן. גַּעֲהִיָּסָן הָאָט עַס דָּעְמָאָלָט, אָוּ די לָאָגָעָרָן אַן רָוּסְלָאנְד וּוּרָעָן לִיקְוִידִיט; אָוּ זַיְעָר טְרוּיְעִרְיִקְעָר זָכָר וּוּעָט בְּלִיְבָן בְּלוּזָן אַין די וווערך פֿוֹן די שְׂרִיבְּעָרָס וּלְכָעָדָעָר אַבָּן אַיְבָּרְגָּעָלְעָבָט וּיְעָרָעָ גְּרוּלָן. אַין יַעֲנַע טָאגָה הָאָט עַס אַוִּיסְגָּעָזָעָן אַוְ אַבְּרָהָם זַאָקָס בּוֹךְ „קָנָעַכְט זַיְנָעַן מִיר גַּעַוּעַן“ אַין שְׁוִין נִישְׁתָּמָעָד וְאֵא דָאָקְוּמָעָנָט וְעַגְן דָּעָר פָּאָרְגָּאָנְגָּעָהִיט, אֵדָעָר צַיְלָוָגָן וְעַגְן אֵא פָאָקָט וְאָס גַּעַהָעָרָט צָוָם טְרוּיְעִירִיקָן עָבָר. אַוּדָאִי אַין אוֹיךְ די וּוַיכְטִיקִיט פֿוֹן אַזְּאָאָדָקְוּמָעָנָט נִישְׁתָּמָעָדָמָאָכָן מִיתְּדָעָר הָאָנָט, וְאֵא וּוְאָרְעָנוּגָגָגָקָעָגָן דָעָם וְאָס קָעָן גַּעַשְׁעָן... אַבְּעָרָ קִין אַקְטוּולָן בָּאָדִיאִיט הָאָט שְׁוִין דָאָס וווערך דָאָן נִישְׁתָּמָעָנָט אַוִּיסְגָּעָזָעָן צַוְּאָבָן, וְאָרָעָם סִיְּ וְאֵי זַעַגְן דָאָר די לָאָגָעָרָן שְׁוִין לִיקְוִידִיט אָוָן דָעָר גְּרוּלָן אַין שְׁוִין, אַזְּוִי צַוְּאָגָן. אַרְיִין אַין דָעָר סְפָּעָרָעָ פֿוֹן הִסְטָּאָרִיעָ. הַיִּינְט וּוַיִּסְן מִיר, אַז אַט דָעָר גַּעַדְאָנְקָעָנְגָאָגָג אַיז גַּעַוְועָן אֵט טָעָותְדִּיקָעָר. הַיִּינְט וּוַיִּסְן מִיר, אַז די לָאָגָעָרָן זַעַגְן אַין רָוּסְלָאנְד קִין מָאֵל נִישְׁתָּמָעָטָגָעָשָׁאָפָט גַּעַוְועָגָן. אַוְיךְ כַּרְוַשְׁטַשָּׁאָוּ הָאָט לִיקְוִידִיט בְּלוּזָן עַמְלָעָבָעָ לָאָגָעָרָן, אַבְּעָרָ נִישְׁתָּמָעָדָעָמָעָן דָעָם גַּאנְגָן לְאָגָעָר-סִיסְטָמָעָם וְאָס אַיז וּוְיִטְעָר גַּעַבְּלִיבָן די בִּיטָּש אַיְבָּרָן סָאוּעָטִישָׁן מַעֲנְטָשָׁן, די בִּיטָּש וְאָס די מָוָרָא פָּאָר אַיר צַוְּיָנָגָט אִים צַוְּגִין אַין שְׁפָאן. אַבְּעָר הַיִּינְט צַוְּתָּאָגָג וּוַיִּסְן מִיר נָאָךְ עַפְעָס:

עם זענען שיין לאנג אוועך יענע ציטין פון דער אנטיסטאליניסטיישער אוניביטיינונג". די לאגערן אין רוסלאנד עקוויסטירן שיין איצט נישט באהאלטן, ווי אין די טאג פון כרושטשאוזן, נאר אפֿן, פונקט ווי אמאל אין די טאג פון סטאליניגן. אברהם זאקס בוך "קנעכט זיין מאיר געועען" אין דעריבער ווידער געועאָרָן אקטואָל, ווידער געועאָרָן די פְּלָאָג פון דער היינטציגיטיקיט.

ווען וואָרְשָׁע איז שיין געלעגן אַ צַּעַטְרָאַטְעָנָע אַוְנְטָעָרָן הַיְתָלָעָרִיסְטִיכְן שְׂטוּיָּול איז אַבְּרָהָם זָאָק, ווי אַסְּדָּאָנְדָּרָעָ, גַּעַלְאָפָּן קִיְּין רַוְסְלָאָנְדָּ מִיט דָּעָר הַאַפְּעָנוֹנָג זִיךְּ דָּאָרָט צּוֹ רַאַטְעָוָעָן.

ער איז קִיְּין מַאְלָן נִשְׁתְּגַעַן קִיְּין אַנְהָעָנְגָעָר פָּוּן קַאַמְּנוֹיִים, אַבְּעָר עַר הָאָט פָּאָרָט גַּעַהָאָט אַילְזְּוִיעָס וּוְעָגָן רַוְסְלָאָנְדָּ.

ער הָאָט גַּעַלְוִיבָּטָם, אָז אָזְּ דָּאָס לְאַנְדָּ פָּוּן אַ בָּאַשְׁטִימְטָעָר גַּעַרְעַכְטִיכְיִיט.

ער איז גַּעַקְוּמָעָן קִיְּין רַוְסְלָאָנְדָּ ווי דָּעָר מַחְבָּר פָּוּן אַ בּוֹה, ווָאָס אָזְּ אַמְּאָל אַבְּעַרְעַזְעַצְטָ גַּעַוָּאָרָן אַזְּ רַוְסִישָׁ אָזְּ אַרְוִיסְגַּעַבְּן גַּעַוָּאָרָן דָּוָרָךְ אַ סָּאוּעָטָשִׁין פָּאָרָלָאָג. ער אָזְּ אַוְיךְ גַּעַקְוּמָעָן קִיְּין רַוְסְלָאָנְדָּ ווי דָּעָר אַבְּעַרְדִּיכְטָעָר אָזְּ אַבְּעַרְעַזְעַצְטָרָ פָּוּן אַ גַּרְוִיסְטָעָר צָאָל רַוְסִישָׁ אָזְּ אַיְרָאַפְּעִישָׁ שְׂרִיבְּבָּעָס אַוְיךְ יִדְּישָׁ.

ער אָזְּ גַּעַקְוּמָעָן קִיְּין גַּרְאָדָנָע, ווָאָס דִּי סָאוּוּטָן הָאָבָּן צָוְגַּנוּמָעָן בֵּי פּוֹילָן, לוּטָם אַפְּמָאָר מִיטָּ רַיְבָּעָנְטָרָאָפְּן.

דָּאָרָט אִין גַּרְאָדָנָע אִין גַּעַשְׁתָּאָנָעָן זִין לִיטְעָרָאַרְיִישָׁ וּוִיגָּ אָזְּ אַ שְׁטָעָטָל נַעַבָּן גַּרְאָדָנָע, אִין אַוְיךְ גַּעַשְׁתָּאָנָעָן זִין קִינְדָּעָרִישָׁ וּוִיגָּ.

ער הָאָט נַעַבָּן אַין גַּרְאָדָנָע גַּעַהָאָט אַסְּדָּ מִשְׁפָּחָה.

די מִשְׁפָּחָה הָאָט אִים אַוְיפְּגָעָנוּמָעָן ווי אָזְּ אַיְגָעָנוּמָעָן.

אַבְּעָר דִּי נִיְּעָסָאוּטִישָׁ מַאְכָט אִין גַּרְאָדָנָע הָאָט אִים אַוְיפְּגָעָנוּמָעָן ווי אַ פרָּעָמָדָן. זִי הָאָט אַוְיךְ אִים גַּעַקוּקָטָ, ווי אַוְיךְ אַ פִּינְדָּ.

זִי הָאָט גַּעַהָאָט אִירָעָ טַוְנְקָעָלָן חַשְׁבּוֹנוֹתָ, די נִיְּעָסָאוּטִישָׁ מַאְכָט אִין גַּרְאָדָנָע, וועָגָן דָּעָר וּוּיְטָרְדִּיקָעָר אַיְפְּהָאַלְטוֹגָ פָּוּן דָּעָר יִדְּישָׁעָר קָוְלָטָר אָזְּ שְׁפָרָאָר אָזְּ זִי הָאָט אַלְעָ מַעֲנְטָשָׁן ווָאָס הָאָבָּן גַּעַהָאָט צּוֹ טָאָן מִיט דָּעָר דָּזְוִיקָעָר קָוְלָטָר אָזְּ שְׁפָרָאָר נִשְׁתְּגַעַן גַּעַזְעָן.

דָּעָר אַגְּנְטָלָאַפְּעָנָעָר פְּלִיטָ פָּוּן פּוֹילָן אִיז פּוֹל גַּעַזְעָן מִיטָּ האָס צּוֹ הַיְתָלָעָרָן. די סָאוּוּטִישָׁ מַאְכָט הָאָט אַבְּעַר אַבְּעַר גַּעַלְעַבְּטָ אִירָהָאַנְקִיחָדָשָׁ פָּוּן סְטָאַלִּינִיסְטִיכְיִיטָ הַיְתָלָעָרִיסְטִיכְיִיטָ פְּרִינְדְּשָׁאָפְּטָ.

די נִיְּעָסָאוּטִישָׁן, די פְּלִיטִים, הָאָבָּן אַוְיךְ גַּעַשְׁתָּאָנָעָן דִּי אַוְיגָן. די נִיְּעָסָאוּטִישָׁן, די פְּלִיטִים, הָאָבָּן אַוְיךְ זִיעָר דָּעָר פְּאַרְאָוָנָג מִיטְגָּעְבָּרָאָכָט דָּעָם אַמְּתָה וועָגָן דָּעָם לְעַבְּנָסִיסְטָאַנְדָּאָרָט פָּוּן דָּעָם אַרְעָמָעָן אַרְבָּעָטָעָר אִין פּוֹילָן, וועָגָן זִין אַוְיסְגָּעָ-

קָעְמָפְּטָעָר פְּעַרְזָעָנְלַעְכָּר אָזְּ גַּעַזְלַשְׁאַפְּטָלַעְכָּר פְּרִיהָרִית אִין אַהֲלָבְּ-פְּאַשְׁיסְטִיכְיִיטָ הַיְתָלָעָרִיסְטִיכְיִיטָ.

רעושים. דער דאזוקער אמרת האט נישט געטויגט פאר די סאוועטישע מושלים, וואס האבן בארכטייקט זיינער טערער איבער דער באפעלקערגונג און דאס ארעמע, געבעכדייקע לעבען פון זיינער אונטערטאָגען מיט באבע-מעשיות וועגן דעם גרייל פון די ארבעטס-מענטשן אין די קאָפֿיטאַליסטיישע לענדער.

די סאוועטישע מאכט האט זיך געשראָן, אָן אירע אונטערטאָגען וועלן זיך דערויסן דעם אמת וועגן דעם לעבען פון די ארבעטער אָן אייראָפּע אָן זיך וועלן פרעגן די שאלה: אָיבּ אָזִי, למה זה אָנְכִי? צו וואס טויג דער גאנצער טומל מיטן קאמוניזם? צוליב וואס ליידן אָין פֿלּוּמְרָשְׁטָעָר סָאַצִּיאָלָעָר דערלייונג, ווען אָין די לענדער פון "סָאַצִּיאָלָעָר שְׂקָלָפְּפָרִי" לעבעט דער ארבעטער אָס בּעַסְעַר אָן שענער?

דאָס אלֶיך דערציילט אונדוֹן אָברָהָם זאָק אָין די ערשות קאָפֿיטלען פון זיין בוֹך "קְנֻכְתִּים זְיַגְעַן מִיר גְּעוּעַן".
ער דערציילט וועגן די ערשות אַנטּוּיְשָׁנוּגָעָן אָין די אַילְזָוִיעָס פון דער רָוִשְׁיָעָר גַּעֲרָעְכְּטִיקִיָּט.

די רָוִשְׁיָעָר גַּעֲרָעְכְּטִיקִיָּט וועגן די דָאַזְיַיקָע אַנטּוּיְשָׁנוּגָעָן גּוֹט גְּעוּוֹסֶט אָן זֵי האט אוּיף זֵי רָעָגִירֶת דָוֶךְ אִיר סְפַּעַצְיִיפִּשְׁן אָוָפּן פון לִיּוֹן סָאַצִּיאָלָעָר פֿרָאַבְּלָעָמָעָן.
זֵי האט די אַנטּוּיְשָׁטָע פֿאַרְשִׁיקְט קִיּוֹן סִיבִּיר אָן זֵי פֿאַרְוָאנְדָלֶט אָין קְנֻכְתִּים.
דאָרט אָין סִיבִּיר, אָלֶס קְנֻכְתִּים, אָין זֵיינָר אַנטּוּיְשָׁנוּגָעָן, זֵיינָר דָעָרְזָעָן דעם אָמת,
מער פָּאָר אִיר נִישְׁט שְׂעַדְלָעָר גְּעוּעָן.

און אָזִי אָרוֹם אָין זאָק מְגַלְגֵּל גְּעוּוֹאָרָן אָין אָסָאַוּטִישָׁן קָאַטָּאָרְגָּעָלְגָּעָה,
כָּאַטְשׁ זֵין אִינְגִּיצְיָקָע זִינְד קָעָגָן דער סָאַוּטִישָׁעָר מְאַכְט אָין גְּעוּעָן דָאָס, וואס ער
הָאָט דָעָרְזָעָן דעם אָמת וועגן דער רָוִשְׁיָעָר אַוְסְלִיְיָוָגָן.
ער הָאָט וועגן דעם דָאַזְיַיקָע אָמָת חְלִילָה נִישְׁט הָוֵיך גַּעֲרָעְדָּט, אָבָעָר עָר הָאָט
בַּיִּזְרָגְּעָט וועגן אִים.
דאָס הָאָט דער סָאַוּטִישָׁעָר סִיסְטָעָם נִישְׁט גַּעֲקָעָנְטָפְּאַרְטָרָגָן. פָּאָר טְרָאָכָּט
אין דער שְׂטִיל, בְּחָדְרֵי חֲדְרִים, קּוֹמֶט אָזִיך קָאַטָּאָרָגָן.

די שְׁילְדָעָרְגָּעָן וועגן דער מְאַכְט-בְּרוּטָאַלִּיטָעָט בַּיִּדְעָר פֿאַרְשִׁיקְנָג קִיּוֹן
סִיבִּיר אָין אִוְּפְּשִׁוְּדָעְנְדִּיק. אָבָעָר דָאָס אלֶיך אָין נָאָך גַּאֲרְנִישָׁט אַנטְקָעָגָן דעם
גִּיהְנוּם פון שְׂקָלָפְּפָרִי אָין די קָאַטָּאָרְגָּעָלְגָּעָרָן.
איַבְּעָרְדָעָרְצִילָן דעם אִינְהָאָלֶט פון בַּזְר אָין אַוְמְעָגָלָעָד. מַעַן מוֹעֵס אַלְיָין
לִיְיָעָנָן, פְּדִי צַוְּ דָעָרְזָעָן צַוְּ וּוּאָסָעָר גְּרָאָד פון רְשָׁעָות די רָוִשְׁיָעָר מְאַכְטָה אַבָּעָרָס
זְעַנְעָן דָעְרָגְּאָנְגָּעָן.

די עַלְעַמְעַנְטָאַרְסָטָע גְּעוּזָעָן פון דער מְעַנְטָשְׁלָעְכָּעָר גַּעֲרָעְכְּטִיקִיָּט זְעַנְעָן דָא
צְעַטְרָאָטָן גְּעוּוֹאָרָן אָין נָאָמָעָן פון פֿלּוּמְרָשְׁטָעָר סָאַצִּיאָלִיסְטִיכִיָּן גְּעוּזָעָן.

זו איזה מדרגה פון סאודיסטיישער פיביגינונג איז נאך דער מענטש אין ערצעץ נישט דערגאנגען, אחז אפסר — אין די לאגערן פון היטלעריסטיישער פאראניכטונג. די סאודיסטיישע לאגערן אנטפלען זיך דא מיט זיעדר אינזיצין ציל : צו פאר ניכטן דורך איזאלאכיע און דורך שקלאפאָן-אַרבּעַט דעם מענטש, וואס וויסט דעם אמת.

די האָר אויפֿן קאָפֶ שטעלן זיך קאָפּוּיר, ווען מען דערזעט ווי אָזִי די רוסישע מאכט רייניקט יעדן מעגלען אויסטרוק פון אומצופֿרידינקיט אַין אַיר לאָנד.

און די דאָזְיקָע אומצופֿרידענע זענען מיליאָגען. דאס גאנצע רוסישע לאָנד אַיז פֿאָרִוִיט מיט אָ גַעֲדִיכְטָעַר נאָז פון קַאטָּרָגָעַ לאָגְעָדָע.

און וואָס די קְרָבָּנוֹת אַיז די לאָגְעָרָן לעבען אַיבָּעָר, ווי אָזִי מען באַהָאנְדָּלָט זַי אָונָן ווי אָזִי מען דערברענְגָּט זַי צו דער מְדָרָגָה פון בִּיסְלָעְבוֹיִין אַונְטָרָגָאנְגָּדער צַיְלָט אַברָהָם זַאָק אַיז די זַיְיטָעְדִּיקָע קַאָפְּטָלָעָן פון זַיְין בּוֹקָעָט זַיְינָעָן מֵיר גַּעֲוָעָן.

עד דערצְיַילָט דאס אלְּצָעַט מיט שְׂטִילָעָן אַונָּ אַיבָּעָרְצִיגְּנְדִּיקָע ווּרטָעָר. מיט ווּרטָעָר, וואָס גַּרְוִילְּ-אָוִיף מיט זַיְעָר אַמָּת.

און נישט ער דערצְיַילָט — ער מאָלָט אַונָּ ער שְׁלַדְעָרָט שְׁטִיקָעָר פון דער דאָזְיקָעָר גִּיהְנוּמְדִיקָע ווּרְקָלְעְבָּקִיָּט.

עד גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָט בְּעַלְעַטְרִיסְטִיסָה די פִּינְ-סִיטְוָאַצְיָעָם, וואָס זַעַעַן אַוִּיס ווי אָ קָאַשְׁמָאָר, אַבָּעָר דער קָאַשְׁמָאָר ווּרטָעָר דּוֹרָךְ אִים גַּעַמְאָלָן אָזִי לַעֲבָדִיקָעָט, אַז מֵיר קַעַנְעָן נִישְׁתְּ צְוּוֹיְפְּלָעָן אַין זַיְין רַעֲלִיטָעָט.

אוֹיךְ מענטשן שְׁלַדְעָרָט ער אַונְדוֹ אַיז דעם שְׁפִינְגָּעָעָץ פּוֹנְגָּעָם גַּרְוִילְּיקָן קָאַשְׁמָאָר.

פִּינְיִיקָּעָס אַונָּ גַּעֲפִינְיִיקָּטָע.

הַילִּיקָע גַּלוּבָּעָרָס אַונָּ זַיְבְּדִיקָע כּוּפְּרִים.

די טְרָאַגִּיקָע פון אַט די אלְּלָעָן מענטשָׁן אַרְיִינְגְּנְזְוּעָבָט אַינְגָּס שְׁוִידָעָר פון דעם סָאַוּטִישָׁן קַאַטְּאַרְגָּעָר-רְעִזְשִׁים, שְׁרִירִת צַי אַונְדוֹ מיט דער שְׁטִים פון צַעְטָרָאַטְעָנְגָּר מַעַנְטָשְׁלָעְקִיָּט אַונָּ אַפְּגָנְנָאַרְטָעָר הַילְּפָלָאָזָעָר גַּלְיוּבִּיקִיָּט.

מיט אָ בְּעַלְעַטְרִיסְטִיסָה-רוּיְקָעָר הַאנְטָ שְׁלַדְעָרָט ער סְצֻעָנָעָס, וואָס בְּרַעְנְגָּעָן אַרְיִין דעם גְּרָעָסְטָן אַומְרוֹ אַין גַּעֲמִיט.

מיט קִינְסְטָלְעִירִישָׁר קְלָאַרְקִיָּט בְּרַעְנְגָּט ער אַרוֹוִיס דעם גְּרָעָסְטָן מַעַנְטָשְׁלָעָכָן אַומְזָן פון דער עַפְּאַכָּע.

און זַיְין ווּרטָעָר טְאַקָּעָ דער קִינְסְטָלְעִירִישָׁר בְּאַשְׁוּלְדִּיקְוָנָגָס-אַקָּט קַעַגְן דעם דְּאַזְיָקָן אַומְזָין, וואָס הָאַט זַיךְ פְּאַרְמָאָסְטָן צַו בְּאַהֲרָשָׁן די וּוּלָט.

באראקטעריסטייש פאר אברהム זאקן, דעם ראמאנטיקער, אין אויך דאס, וואס אפילו אין דעם גיהנות התחתון אויף אונדזער ערדר, הערט ער נישט אויף צו זען שיינקייט און אידלקיט און ער הערט נישט אויף צו ליאידן דערפונג, וואס זי ווערדן פארשועכט.

אפט שילדערט ער די שיינקייט פון צפונ-פייזיאוש און ער קרעכט דערבי טירפ אפ אויף דעם, וואס ער קען פון דער דזוקער שיינקייט נישט געניסן. אן אנדער מאל שילדערט ער מענטשן, וואס האבן נישט פאלרלוין דעם צלטן אלוקים אפילו אין די קאשמארע ליאידן.

אפילו ווען ער שילדערט דאס רשות פון די פייניקערס פילט מען, איז אים טוט ווי וואס מען האט דעם מענטשן איז א היה פאראונדאלטן. די סצענע ווי אונוי די ענקאוועדע-שומרים הערין זיך צו דער פידל-מויזיק פון אן ארעסטאנט, בליביט לאנג אין פרוון, ווי א סימבאלאן. און א צווייטער סימבאליישער מאמענט איז די סצענע צוישן אים און דעם "דראמאטורג" פון לאגער, וואס וויל די קונסט שטעלן אין דינסט פון זיין פייןיקערס.

מייט אועלכע סימבאלייש סצענעם איז פול דאס גאנצע בוך. עס איז א בוך נשט בליעז פון מענטשלעכער שלעכטיקיט, נאר אויך פון מענטשלעכער דערהייבונג, וואס האלט אויס נסיווות.

און דער גראסטער בעיל-נסין איז דער מחבר אלין. ער האט א סך פרזון פון געויסן אויסגעהאלטן אין לאגער גופא. דעם גראסטן נסיוון האט ער אבער אויסגעהאלטן בעטן שריבן דאס בוך.

דעם נסיוון פון א קינסטלערישן געתטאטליטיקער. דעם געויסן פון א מענטשן, וואס באהערשטיקיט, איז נאמען פון דער שריבערישער אונטפלעken דאס גראלייקע וואס ער האט איבערגעלאכט. כדי צו קענען רוייך שילדערן דאס, וואס האט איז אויף פיל וויתיק פארשאפט. אט די שטילע באהערשטיקיט, איז נאמען פון דער שריבערישער געתטאלא-טיקונג, מאכט פון דעם בוך א גרייזאמען דאומענט פון אמרת. עס איז א בוך, וואס שילדערט דאס שריענדיקסטע אומראכט מיט די שטילטען ווערטער. דערפֿאָר דערגרייכט עס איז שטארק דעם ציל, דערפֿאָר ווירקט עס איז שטארק אויף דעם ליינער.

און דערפֿאָר עפנט עס בי איז פיל די אויגן, איז זי זאלן דערזען דאס אמרת פרצוף-פנימ פון דעם רוסישן קאמנווים.

פִּיאַוָּל זִיגְלְבוּס

„די אוֹהָאמָּס“

דערצ'ילונגען און שלדערונגען זעגן דעם לעבן פון די שווארצע אין אפריקע זעגען אין דער יידישער ליטערטור נישט קיין גאויינע, וויל זיי זעגען פאראן אין א גאנץ היפשער צאל. דאס וואס אונטערשיידט אבער פיוול זיגלבויס בורך „די אוֹהָאמָּס“ פון די דאזוקע דערצ'ילונגען אייז דאס, וואס אין יענע דערצ'ילונגען ווערט דאס לעבן פון די אפריקאנער אויטאכטאנער געשילדערט בלויו זי א פאן פאר דער קאליזע צוישן שווארץ און וויס, ס/היסט: זוי א הינטערגרונט פאר די ראס'יאלאן סאצ'יאלאן קאנפליקטן צוישן די וויסע הערשער און די שווארצע באהערשטע, בעת בי זיגלבוימען אייז דער עיקר דאס לעבן פון די שווארצע שבטים גופא און די ראס'יאלאן, אדער די סאצ'יאלאן קאנפליקטן קומען דא צום אויסטרוק נאך זי א טיל פון דעם דאייקן לעבן, דאס מײנט צו זאגן: אויף וויפל זיי זעגען און דעם דאייקן לעבן פאראן און אויף וויפל זיי ליגן דערויף א חותם וועלכן מען קאן נישט פארשויגן.

בדרכ-פֿלָּוּ ווַיִּסְּנָן מִיר אָוִיף ווַיִּפְּלָּא יִדְּיִשְׁעָר שְׂרִיבָּרְשֶׁלְּדָעָרְט אָוּן מַאלְטָן די ווּדָעָרָנָגָדָן צוישן די וויסע תְּמִיד אָוִיךְ שְׂוֹאָרְצָע אָוִיפְּן אָפְּרִיקָאנָעָר בָּאָדָן, אַיְזָן הָאָרֶץ אָוּן גָּעוּוִיסָן תְּמִיד אָוִיךְ דָּעָר זִיְּתָן פון די שווארצע, ווּלְכָא ווּרְעָן אָוּבָּר טָעָרְדִּיקָט אָוּן אָיסְגָּעָנוֹצָט דָּוָרָךְ דָּעָם ווַיִּסְּנָן, פִּיוּל זִיגְלְבוּס הָאָרֶץ אָוּן גָּעוּוִיסָן אִיְזָק אָוִיךְ דָּעָר זִיְּתָן פון די ווּלְוִיְּשְׁבָּטִים, אָבָּעָר עָר אִיז מִיט זַיִּין, קָוְדָם-כָּל, דָּעָרְרָא פָּאָר ווִיל עָר זַעַט אִין זַיִּין מַעֲנָשָׂן, באַשְׁאָפָעָנָע אִין דָּעָם פָּאָרָעָם פון גָּאָט; מַעֲנָשָׂן ווּלְכָא הָאָבָּן יַעֲדָעָר אִינְגָּעָר זַיִּין גּוֹרָל, זַיִּין אִינְגָּרְלִיכָּעָכָּע ווּלְכָא אָוּנְדָעָרְן כָּאָרָקְטָעָר אָוּן זַעַגְעָן דָּעָרְמִיט נִישְׁתָּאָנְדָעָר, נָאָר גְּלִיכָּךְ מִיט אָלָעָן מַעֲנָשָׂן אָוִיךְ דָּעָר עָרָד אָוּן מִיט אָלָעָן גָּאָטְסָ-קִינְדָּעָר אָוּנְטָעָר דָּעָר זָוָן.

אט דער ווּזְנְטָלְעָכָּעָר חִילּוּק וואס אייז פָּאָרָן צוישן פִּיוּל זִיגְלְבוּס גַּרְעָסָעָר רָעָר דָּעָרְצִילְוָג „די אוֹהָאמָּס“ אָוּן די אָנְדָעָר צָעְנְדִּיקָעָר דָּעָרְצִילְוָגָעָן וואס אָוּנְדוּז אִין אָוּסְגָּעָקוּמָעָן צו לִיעְגָּעָן בֵּי פָּאָרְשִׁידְעָנָע יִדְּיִשְׁ שְׂרִיבָּרְסָן מַעֲרָסָן טִיל תְּשֻׁבָּהָן פון דָּרוּם-אָפְּרִיקָעָה, גִּיט צו דָּעָם באַהֲנְדָלָטָן בורך אַזְוְנְדָעָרְן באַדִּיטָן

און כארקטער. פיוול זיגלבוים איז וויניקער פון אלץ אַסצְיַאלֶעֶר מאַרְאַלִיסט און איז מער פון אלץ אַמְּלָעֶר און אַגְּשָׁטָלְטִיקָעֶר אַונְכָּטֶשׁ דָּעֶר בָּאַרְאַלִּיד שער און הוֹמָאָגָעָר אַסְפָּקָט פון זַיִן רָאַמְּאָן אַיז גָּאנְצָ בּוֹלְט אַונְ אַיְינְדִּיטִיק, אַיז אַבְּעָר דָּעֶר שְׂרִיבָעָר מַעַר פִּיקְסִירֶט אַוְיָהָן קִינְסְטְּלָרִישָׁן בָּאַרְאַטִּיּוֹ אַיז אַיְף דָּעֶר מַאְלָעִירִישָׁעָר שְׁילְדְּעָרָוָג פון דָעַם אַפְּרִיקָאָגָעָר מַעַנְטָש אַיז זַיִן לְאַנְה, וּאַס בִּידְעַז עַנְעָן פָּאָר דָעַם יִדְישָׁן לְיִיעָנָר, מְחוֹז דָרְוָם-אַפְּרִיקָע, הִיפְשָׁעָקָטִיש.

און כאטְשׁ דָעֶר אַפְּרִיקָאָגָעָר, זַיִן לְעָבָן אַיז גָּאָטוֹרְ-סְבִּיבָה זַעַנְעָן, וּנְאָר וּאַס גְּזַעְגָּט, הִיפְשָׁעָקָטִיש פָּאָר דָעַם יִדְישָׁן לְיִיעָנָר אַין דָעֶר וּוּלְט, הָאָט אַבְּעָר פִּיוּלָה זִיגְלְבּוּיְמָס רָאַמְּאָן דִי דָזְוִיקָעָה וּאַס עָר אַיז נִישְׁתָּגָעָרְבִּין אַיז קִיּוֹן עַקְוָאָטִיק-שְׁלִיסָל, נָאָר אַיז גָּשְׁרִיבָן אַזְוִי וּוּרְ וּוּאָלְט דָעְרְצְיִילָט וּוּעָגָן יִדְישָׁן לְעָבָן אַיז אַוְסָעָן עָס אַיז אַמְּלִיקָן מוֹרְחָ-אַיְרָאָפְּעִישָׁן שְׁטָעָטָל. דָאָס וּוּלְט זַעַגָּן, אַיז דָעֶר מַחְבָּר הָאָט בְּשָׁוּם אַופְּנָן נִישְׁתָּגָעָרְבִּין אַיְיף דָעַם עַקְוָאָטִישׁ עַלְעַמְעַנְט אַיז זַיִן דָעְרְצְיִילָוָג אַונְ הָאָט מִיט אַים זַיִן דָעְרְצְיִילָוָג נִישְׁתָּגָעָרְבִּין פָּאָרְבִּיקָעָר אַיז אַינְטְּרָעְסְּאָנְטָעָר מַאְכָן, אַיז אַוְבִּי דִי עַקְוָאָטִיק קְוָמָט פָּאָרְט צָוָם אַוְסְדָּרוֹק אַיז אַיר פָּאָרְבָּנִ-דִּיְכִּיקִיט אַיז אַנְדְּרָשְׁקִיט פָּאָרְכָּאָפְּט אַיְיךְ טִילְ מַאְלָו וּוּי אַזְנְטְּפָלְעָקָוָג, אַיז דָאָס נָאָר דָעְרְפָּאָר וּוּלְט אַזָּא אַיז דָאָס לְעָבָן וּוּאָס עָר שְׁילְדְּעָרָט, אַבְּעָר בְּשָׁוּם אַופְּנָן נִישְׁתָּגָעָרְבִּין דִי פּוֹנָה פָּוָן דָעַם שְׁילְדְּעָרָט אַיז גְּזַעְגָּעָן אַיְיךְ מִיט עַפְּעָס וּוּאָס צָו אַיבָּעָרְדָּאָשָׁן.

נוּי אַונְ טִיפְשָׁ אַיז טָאָקָע דָעֶר אַנְהִיבָּר פָּוָן רָאַמְּאָן, וּוּן זִיגְלְבּוּיָמָשָׁלְדָעָרָט דָעַם גָּאָגָג פָּוָן דָעֶר אַפְּרִיקָאָגָעָר שְׁיִגְעָר יְוָנְגָפְרָוי, מִיט אַיר זִיבְּנִי-אָרִיךְ בְּרוֹדְעָרָל עַמּוֹס, אֲהִים צָו זַיִן אַיז קְרָאָאָל. מַתְּהָרָד דָעֶר דָזְוִיקָעָה סְצָעָנָע וּאַס אַיז, וּוּ מִיר דָעְרוֹוִיסָן זַיִךְ שְׁפָעָטָעָר, שְׁוֹיְן דָעֶר עַפְּלָאָג פָּוָן דָעֶר דָרָאָמָא, אַדְעָר דָעֶר סְוָףָ פָּוָן דָעֶר טְרָאָגִישָׁעָר פָּאָסִירָוָג, הִיְיָבָט זַיִךְ אַן אַרְוִיסְוּוּקָלָעָן דָעֶר רָאַמְּאָן גּוֹפָא, ס'הִיסָּט:

דָעֶר סִיפְוָרְדָה-מְעַשָּׁה אַיז נִישְׁתָּגָעָרְבִּין גְּזַעְגָּעָן זַיִן שְׁיִגְעָר אַונְגָּדוֹן צָו דָעֶר סִיפְוָרְדָה-מְעַשָּׁה אַיז גְּזַעְגָּעָן זַיִן שְׁיִגְעָר אַונְגָּדוֹן צָו דָעֶר צְדִיכְיִילָן, כְּדִי אַונְגָּדוֹן צָו בָּאַקְעָנָעָן מִיטָן לְעָבָן דִי דָזְוִיקָעָה שְׁוּאָרְצְעָזָעָן מַעַנְטָשָׁן אַיז אַפְּרִיקָע, וּאַס זִיעָר מַשְׁפָּחָה-שְׁבָט טְרָאָגָט דָעַם נָאָמָעָן "אוּהָאָמָאָס".

דָעֶר סִיפְוָרְדָה-מְעַשָּׁה אַיז נִישְׁתָּגָעָרְבִּין קִיּוֹן גְּרוֹיסָעָר אַיז נִישְׁתָּגָעָרְבִּין קִיּוֹן קָאָמְפְּלִיצְרָטָעָר. עַרְגְּעַצְיָוָוָו אַונְטָעָר דָעֶר בְּרָעְנְגְּדִיקָעָר זַיִן פָּוָן אַפְּרִיקָע הָאָט גַּעֲלָבָט אַטְאָטָע אַונְ עָר הָאָט גַּעַהָאָט אַיז זַיִן. דָעֶר זַיִן זַיִן הָאָט חַתוֹנָה גַּעַהָאָט, פּוֹנְקָט וּוּזַיִן טָאָטָע, מִיט אַז בִּילְדְּ-שִׁינְגָּעָר טָאָכְטָעָר פָּוָן אַפְּרִיקָע אַיז זַיִן הָאָט אַים גַּעֲבִירָוָן אַיז זַיִן. דָעֶר טָאָטָע אַיז גַּעַשְׁטָאָרָבָן אַיז דָעֶר זַיִן לְעָבָט צְוֹפְּרִידָן אַיז גַּלְקְלָעָד מִיט זַיִן שְׁיִגְעָר פּוֹרִי אַיז מִיט זַיִן קְלִינְגָּם זַיִן. זִיעָר כְּמֻעְטָ-אִידְיִילִישָׁן צְוֹאָמְעָנְלָעָבָן דּוּיְעָרָט אַבְּעָר נִישְׁתָּגָעָר לְאָגָג: אַבְּלִיאָנָה פְּגָנָעָם הַיְמָלָאָפְּרִירָעָט זִיעָר הַיְזָקָעָ אַיז וּוּלְכָעָר זַיִן וּוּוּגָעָן אַיז פָּאָרְבָּרָעָט אַזְוִי זַיִן אַלְיָין. דָעֶר קְלִינְגָּר זַיִן רָאָטָעָוָעָט זַיִן דָוְרָק אַזְוְפָּאָל (עָר אַיז בָּעַתְּ-מְעַשָּׁה נִישְׁתָּגָעָרְבִּין אַיז שְׁטוּב) אַיז דָאָן קְוָמָעָן דִי קְרוּבִּים זִינְעָ אַיז פִּירָן אַים אַוּעָק אַיז שְׁטָאָט.

אוסונדילע (דער געראטעוועטער) וואקסט אין הויז פון זייןע קרובים און דער-
צ'ירס, ארנטעלכע און ערליך שוואָרצע אַרבּעַטְסִילִיט וועלכע ווינגען אין "לאָ-
קיישן", (די שטעת, אַדער די פעריפעריעס בי דֵי שטעת ווֹעַס ווינגען די שוואָרצע).
ער וואקסט אַ גערעטגענער בחור מיט אַ סְקַ מְלֻחָה בֵּין עַר וואקסט אויס אַ יונגער,
געזונטער מענטש. פֿאַרְשְׁטִיט זִיךְ אָז גַּאֲרַ יְוָנָגְקָומְט אִים אוּסְטָן דַּעַם
אונטערשיד צוישן וויס און שווארץ, צוישן דַעַם הַעֲרֵשָׂעָר אָז דַעַם באַהֲרֶשְׁתָּן,
ער וווערט אַבער דערפּון נישט אַבְּצָעַסְטִּינְרִיט אָז דַאַזְּיקָעָרְבָּלָם פֿילְט
ニישט אויס זִין לעבען. ער וואקסט מיט אַן אַפְּעַנְעָם קָאָפְּ אָז וּאָלָט וועלכּע עַפְּעַס
דערגריכּין אויפּן גַּעֲבִּיט פּוֹן בְּילְדוֹנָג. דַאַס גִּיט זִיךְ אִים אַבער נִישְׁתָּאִין, ווַיְיַלְּ
זִיךְ פֿעַטְעָר ווּאָס דערצִיט אִים, קָומְט אָז אַ קָּאַטְּאַסְטְּרָאָפּּעָ אָז ער מָנוֹ אוּסְטָן
זִיךְ אַרְזִיףְּ טָאָז דַעַם יָאָר פּוֹן מְפָרְנָס זִיךְ אָז זִיךְ אָז מְוּמָע. ער וווערט דעריבּער אָז
אַרבּעַטְעָר, אַבער ער לְיִעְנָט אַסְקַ מְדַעְרָוִוִיסְט זִיךְ פּוֹן דַעַם לְיִעְנָט ווּעְגָּן דַעַם
ווּאָס עַס גַּעַשְׁטָ אַרְוּם אִים אָז אָז ווּאָס עַס דְּרִיקְט זִיךְ אָז אָז זִיךְ אַיְשְׁרִישְׁעָר
גורל אלָס שווארצעער.

די צייט גִּיטְסִים. ער יונגער בחור אַרבּעַט שָׁוִין אִין אַ שְׂטָאַלְשְׁמַעְלְצָעָרִי, פֿאַרְ-
דִּינְט נִשְׁקָשָׁה אָז בְּאַקְעָנֶט זִיךְ מִיט אַיְוָגְעָר פֿרוּי, אַלְעָרָעָר ווּלְכָע אִין עַטְוֹאָס
עלְטָעָר פּוֹן אִים. אָז אִים אַנְטוּוֹיְקָלֶט זִיךְ אַגְּפִילְפֿאָר אַיר, אַבער סְאַין שְׁוֹעָר
צַו ווִיסְט צַיְמָעָן קָאָז דַאַזְּיקָעָר גַּעֲפִילְאַנְרוֹפּּוֹן לִיבּּעָ. די יונגען שווארצע לְעַרְקָעָר
קְרִיגְט אִים אַבער יָאָר בְּזִין זִי ווּאָרָט שָׁוִין אוּסְטָן דַעַם מִגְּבוֹת ווּעָן ער ווּעָט אַיר
עַנְטָפְּרָעָן מִיט דַעַם זְעַלְבִּיקָן גַּעֲפִילְ. דַאַס קָומְט נִשְׁתָּאִין שְׁנָעָל אָז
דַעַם מְאַמְּנָעָט ווּעָן זִיךְ דְּעַרְעָדָן זִיךְ שָׁוִין זִיךְ וּוּגָּן זִיךְ יְעָרָעָר גַּעֲפִילְן אָז
דְּעַרְבִּי אָז זִיךְ זְאָלָן זִיךְ פֿאַרְבִּינְדָן, פֿאַרְט דַעַר בחור צַו דַעַם אַרְטָן ווּ טְאַטְּעַמְּמָאָעָ
זְעַנְגָּן אַמְּאָל אַוְמְגַעְקָוּמָעָן אָז דְּאָרָט דְּעַרְזָעָט ער פֿלוֹצִים אַיְוָגְעָר שִׁין מִידָּל אִין
וּלְכָעָר ער פֿאַרְלִיבְּט זִיךְ פֿוֹן עַרְשָׁמָן אַוְיְגְּבָנְלִיק מִיט אַהיְסָעָר גְּלִיעְנְדִּיקָעָר
לִיבּּשָׁאָפּּט. ער ווּלְיַיְלִי מִיט אַיר חַתּוֹנָה האָבָּן, אַבער אַיר פֿאַטְעָר אִין זִי נִשְׁתָּאִין
גְּרִיְתָן אִים צַו גַּעֲבָן פֿאָר אַוְיַיְבָּ. די לְיִבְּעָ אַיְוָגְעָר גּוּבָּר אַלְעָמָכְשָׁוּלִים אָז ער
בְּאַקְמָט וִי נָאָז דַעַם וִי ער בְּאַגְּזָלָט דַעַם טָאָטָן אַרְיָן דַעַם גְּאַנְגָּזְעַדְגָּעָז
נָעָם נָדָן. דַעַר תְּגָאיְ פּוֹן דַעַם שְׁוֹעָר זְיַעַנְעָם אִין אַבער אָז זִי, די טְאַכְּטָעָר, זְאָל
בְּלִיבּּן ווּינְגָּעָן וְיַי בְּזִין אַיצְטָן, מִיט אָז אַינְ קְרָאָל. דַעַר יְוָנְגָּעָרָמָן גִּיטְסִים אַיְיָףְּ דַעַם
אִין, סְיוּוּיְבָּ בְּלִיבּּבָּת ווּינְגָּעָן אִין אַיר דְּאָרָט אִין שְׁטָאָט אַרְיָן אַרְבָּעָן.
ער קָומְט אַבער יְעָדָע וּאָרָ, אַדְעָר יְעָדָע צְוִיְוִי וּוּאָקָנְ אַהֲיִים אָז לְעַבְּטָ דָא גְּלִיקָ
לְעַד אָז צְוּפְרִידָן מִיט זִיךְ בְּאַשְׁעָרָטָעָ, אַזְוִי צִיטָס זִיךְ אַשְׁטִיקָל צִיטָס אָז זִיךְ
פֿרוּי ווּעָרט מְעוּבָרָת. אַ מְעוּבָרָת גִּיטָס זִיךְ מִיט אַיר בְּרוּדָעָר אִים אַפְּוּוֹאָרָטָן
בְּיַי דַעַר גְּאַנְטָסְטָעָר בְּאַרְסְטָאַצְיָע וְזִי אִין זִיכְעָר אִין מָאָן ווּעָט קְוֹמָעָן,
וְיַי אַלְעָמָל, מִיט הַיְסָעָר לְיִבְּשָׁאָפּּט אָז מִיט אַסְקַ מְתָנוֹת פֿאָר אַיר אָז פֿאָר
דַעַר גְּאַנְצָעָר מְשָׁפָחָה. סְגַעַשְׁטָ אַבער אַזְוִי אָז אִין מָאָל גִּיטָס זִיךְ אַיְסִים אַפְּוּוֹאָרָטָן

און ער קומט נישט. דאס איז טאכע דער מאמענט אין וועלכן מיר באקענען זי בים אנהייב פון ראמאן. אבער בי דעם אנהייב פון ראמאן וויסן מיר נאך נישט די סיבה צוליב וועלכער ער, דער מאן אירער, איז נישט געקומען און מיר האבן צווארען מיט איר איז אט באיל וועט ער קומען. בים סוף פון ברז וויסן מיר שווין אבער איז ער וועט שוין מער נישט קומען, וויל ער איז געהרגעט געווארן אין א צוואמענשטייס צוישן שווארצע ארבעטערטס און דער וויסער פאלציזי בעט א דעם אונסטראציע וואס איז פארגעקומען אין דער שטאט וו ער ארבעט.

דאס איז מעridoויניק דער סייפורהמעשה פון ראמאן, אבער דער סייפורה המעשה איז נאך נישט דער ראמאן. דער ראמאן גופא האלט איבער די 200 זיטן און עס געשעט איז אים א סד מער ווי דאס וואס מיר האבן דא סכעמאטיש איבערדערכיזילט. דער ראמאן פארמאגט א שלל מיט שטיגעדר פון דעם אפריקאנער לעבן, סי איז דארף, סי איז "לאקיישן". ער פארמאגט אויך א רי אינטערעסאנט טיפן און געתטאטען וועלכער ער שרייבער פירט אודיס און לאוט אנטילילומען אין דער האנדולונג פון זיין געשיכטן וואס ער ווילט פאר אונדו אויף איז זיין בון.

פון א געוויסן שטאנדפונקט זעגען פאר אונדו צום אינטערעסאנטסן אין דעם בורך די געטורי-שיילדערונגגען, די פערסאנאנושן און די שטיגער-ביבילדער איז דעם פרימיטיוון אפריקאנער דארף. דא דערפלין מיר דעם אטעם פון דעם הייסן אפריקע און מיר דרינגגען אריין איז דער ספצעיפישער וועלט, איז דער באונדערער מענַן טאליטעט פון דעם אפריקאנער מענטש וואס איז נאך וויניק אנגערירט געווארן דורך דער ציוויליזאציע וואס ער וויסער האט געבראכט איז לאנד אריין. דא זעגען אויך פאראן א גאנצע ריי סצענעם וועלכער פארקאנפן מיט זיער אויסטער-ליישער אנדערשקייט. אויך אט דעם פאן און איז אט דער עקואטישער דאם קלינגען אויך אויך אלטער לעגונדערס און עס שיינגען אורייס דורותדייקע מינהגים וועלכער די אפריקאנער האבן אויגעהיט מיט דער פולער באווסטקייט וועגן זיער יהוס און זיער אלטן פאלקישן אפשטאם וועלכן זיין זעגען טריי געלבלבן עד-היום-הזה. אט ווי זיגלבוים שילדערט דעם גאנג אהיים פון דער שיינער שוואנגערנַן דיקער יונגפדרוי, ווען איר מאן קומט נישט פון שטאט:

"ד ער וועג צום קראאל (אפריקאנער דארף) איז וויט, זי וואלט וועלן ער זאל נאך וויטער ווערן. און א סוף וויט. זי זאל צום קראאל קיין מאל נישט דעריגין. ס'אייז איר היס און שעוער. די פון היז צעדאלעלט לוופט ציטערט איר פאר די אויגן און וויגט איזן די ערדר אין א מידן דרימל. די שפערטאגיקע ליכטיקיט בלענדט מיט א בריאיקן גל. זי בעט גאט ער זאל א ביסל פארטונקלען דעם הימל, אויסלעשן די פיער-ריינגען וואס הענגנון איבערן גלאקן-בארג, א סימן פון א לאנגן הייסן טאג. אלץ וואס איר אויג פארגעט איז ווי פארגליווערט. די ביימער, דער געלער-פארברענטער בוש, די הויכע גראזן, אפילו די קראליקעס און שלאנגען

לייגן איז די נאָרָעַס. אַלְצֵץ אַיז אִינְגָעָשֶׂלְעָפָּעָרְט אַיז שִׁכְבָּות פֿוֹן אַפְּרִיקָאנְעָר זָנוּנָּן בְּלִעְנָד.

אוֹזָעַלְכָּעַ בַּילְדָּעַר, דָּוֹרְךְ וּוּלְכָּעַ דָּעַר מַחְבָּר שִׁילְדָּעַרְט די לאַנדְשָׁאָפָּט אַיז דָּוֹרְךְ דָּעַר לאַנדְשָׁאָפָּט — דָּאָס וּוּסָס טָזֵּז זִיךְ אִינְגָעָם מַעֲנְשָׁנָן, זָנוּנָּן אַיז בָּוֹךְ פָּאָרָאָן אַסְּרָאָן זַיִּה גַּעַהְעָרָן צָו די בעַסְטָע אַיז אִינְטָעָרָעָס אַנְטָסְטָע שְׁטָעָלְן פֿוֹן בָּוֹךְ וּוּלְכָּעַ וּוּיְיָן פִּיוּולְזָגְלָבוּיְמָעָן וּוּיְיָן פִּילְאָלָעָר מִיט קְרָאָפָּט. פָּאָרָאָן אָבָּעָר אַיז בָּוֹךְ אַיז אַגְּדָעָרְט שְׁטָעָלְן וּוּלְכָּעַ וּוּיְיָן אִים וּוּיְיָן גַּוְתָּן מַעֲנְשָׁן-גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּעָר אַיז אַגְּדָעָרְט פֿוֹן סִיטְוָאָצִיעָס אַיז גַּעַשְׁעָנִישָׁן וּוּלְכָּעַ זָנוּנָּן כַּאֲרָקְטָעָרִיסְטִישָׁן פָּאָר דָּעַם לְעָבָן וּוּגָן וּוּלְכָּן עַר דָּעָרְצִילְט אַונְדָּן.

סְ'אַיִן נִישְׁתַּחַת שִׁיךְ זִיךְ אִפְּצָוְשָׁטָעְלָן אוֹרְפָּאָלָעָ גַּעַשְׁעָנִישָׁן אַיז אַלְעָ פָּעָרְסָאָן נָגָזָן אִינְגָעָם בָּוֹךְ. דָּעַר עִיקָּר אַיז וּוּסָס דָּאָס בָּוֹךְ גּוֹפָא לִיְיָנָט זִיךְ מִיט אִינְטָעָרָעָס אַונְמִיט הַנְּהָאָה וּוּסָס עַס פָּאָרְשָׁאָפָּט אַלְיְטָעָרָאָרִישׁ וּוּרְקָע. מַעַן קָאָן דָּעָרְבָּעָר זָאגְן, אַז זַיְגָלְבוּיְמָס בָּוֹךְ "די אוֹהָאמָּס", האָטָם. אַיְיָן כְּעָרְבָּרְט אַונְדוּעָר דָּעָרְקָעְנְטָעָנִישָׁן זָנוּנָּן אַלְעָבָן אַונְזָעָגָן זָנוּנָּן זָנוּנָּן אַונְדוּזָעָר אַיז אַיְיָס עַס הַאָטָם דָּעָרְפִּילְטָן דִּי אוֹיְפָגָאָבָעָן וּוּסָס יְעָדָעָס לִיְטָעָרָאָרִישׁ וּוּרְקָע מַוְן דָּעָרְפִּילְן אַיז אָיָן: דָּעָרְצִילְן אַיז אַונְטָפְּלָעָקָן דִּי גַּוְרָלוֹתָן פֿוֹן מַעֲנְשָׁנָן, אַלְצֵץ אַיְינָס וּוּסָס פָּאָר אַקְלִיר זַיִּעְרָהוּתָהָט, אַיז בָּוֹךְ דָּעַם דָּאָזִין אַונְטָפְּלָעָקָן זַיִּעְרָה מַעֲנְשָׁלָעָקָן גַּוְרָל — זַיִּעְרָהוּתָהָט מַאֲכָן אוֹרְפָּאָלָעָן, אַז מִיר זָאלְן דָּעָרְפִּילְן אַונְדוּעָר מַעֲנְשָׁלָעָקָן שָׁוֹתְפָוֹת מִיט זִיךְ.

פִּיוּולְזַיְגָלְבוּיְמָס הַאָט אַיז זַיִּין רַאֲמָאָן "די אוֹהָאמָּס" דָּאָס דָּעָרְגִּירִיכְט אַיז דָּעָרְזָאָן קָאָן מַעַן זָאגְן אַז זַיִּין בָּוֹךְ אַיז גַּוְתָּן אַז אַונְסָס פָּאָרְשָׁאָפָּט אַלְיְטָעָרָאָרִישׁ וּוּלְכָּעַ מִיר קָאָגָן נָאָר אַסְּרָאָרְטָן, אָפְּשָׁר נִשְׁתַּחַת בְּלוֹיָן אִוְּפָרְדָּעָר זָאוּקָעָר טָמְעָן. צָו דָּעַם בָּוֹךְ הַאָט אַגְּנָעָשְׁרִיבָּן אַהֲרָהָמָה דָּעַרְפָּאָפָּה. דָּבָר סְדָן אַיז עַס הַאָט גַּעַמְאָכְט פִּינְעָן צִיכְעָנוֹנְגָעָן דִּי טָאָכְטָעָרְטָן פֿוֹן מַחְבָּרָה, אַבְּיָדָעָ אַיְלָוָן (זַיְגָלְבוּיָּם).

1971

"דָּעַרְפָּה צָו שְׁטָאָרְבָּן"

א.

טְרָאָכְטָנְדִיק וּוּגָן פִּיוּולְזַיְגָלְבוּיְמָס בָּוֹךְ "דָּעַרְפָּה צָו שְׁטָאָרְבָּן" זַע אִיךְ אַיז פָּאָר וּוּסָעָרָעָ שְׁוּעוּרִיקִיטָן אִיךְ וּוּאָלָט זִיךְ גַּעַפְּגָעָן וּוּגָן אִיךְ זָאלְ דָּאָרְפָּן דָּאָס דָּזָוִיקָע וּוּרְקָע קוּוֹאָלִיפִּיצִירָן אַיז בִּיבְּלִיאָגְרָאָפִירָן, לְוִיתָּה דָּעַם לִיְטָעָרָאָרִישׁ וּשְׁאָנְגָּעָר צָו וּוּלְכָּעַ עַס גַּעַהְעָרָט. וּוּאָרָעָם אַיז דָּעַרְפָּה, צָו וּוּלְכָּעַ זְשָׁאָנְגָּעָר גַּעַהְעָרָט עַס? אַיז עַס אַיז

131

ראמאן, אַ מאָנָּגְרָאָפִּיעַ, אַדְעָר אַ בָּזֶק זְכוֹרָנוֹת? אָוֹרְדָּאי, אָזֶן מַעַן וַיֵּלְכָּד אָזֶן מַעַן
עַנְטָפָעָן אָזֶן קִיְּין רָאָמָּאָן אָזֶן עַס נִישְׁטָן. וַיֵּילְכָּס פְּעַלְתָּן דָּעָרָן דָּעָרָן עַלְעַמְעַנְטָן פָּונָ
פִּיקְצִיעַ אָזֶן פְּרִירָעַ פָּאָנְטָאָוִיעַ. קִיְּין מָאָנָּגְרָאָפִּיעַ אָזֶן עַס אָוִיךְ נִישְׁטָן וַיֵּילְכָּד אָזֶן
גָּאנְצָעַ בָּזֶק בָּאוּעָגָט זִיךְ אָרוֹם דָּעָרָן אָקָס פָּונָ אַ צָּעַנְטָרָאָלָעָרָן פָּעָרָזָן אָזֶן אַבְּעָרָדִי
עַיְקָרְדָּעָרְצִילָּוֹגָן אָזֶן עַיְקָרְדָּעָרְנוֹגָן אָזֶן בָּזֶק אַ סְּךְ מַעַר גַּעֲוִוִּידָמָעָט דָּעָרָסְבִּיהָ
פָּונָ הַוִּיפְתָּהָעָלָד וַיֵּדַעַם הַוִּיפְתָּהָעָלָד גּוֹפָא. זָאָל דָּאָס אַבְּעָרָבָּר אַדְיָיטָן אָזֶן «דָּעָרָ פָּוחָ
צָו שְׂטָאָרָבָּן» דָּעָרָף קוֹוָאָלְפִּיצְרָטָן וּוֹעָרָן וַיַּיְדָקְעָן אַלְפִּיצְרָוָן אָזֶן אַרְיָינָן
טְרָאָכָט אָזֶן דָּעָם עַנְיָן וַיַּעַט אָונְדוֹן בָּאוּיְיָן אָזֶן אָוִיךְ דִּי דָּאַיְקָעָן קוֹוָאָלְפִּיצְרָוָן אָזֶן
ニִשְׁטָן קִיְּין רִיכְטִיקָעַ, בָּעֵיקָר דָּעָרְפָּאָר וַיֵּילְכָּד אָגָם דָּעָרָ נְאָרָאָטִיוֹ אַיְנָעָם בָּזֶק פִּירָט זִיךְ
אָזֶן דָּעָרָ עַרְשְׁטָאָטָרָ פָּעָרָזָן, פָּאָרָמָגָט עָרָ אַבְּעָרָ אַזְּעָלָכָעָן בָּעַלְעַטְרִיסְטִישָׁעָן עַלְעַמְעַנְטָן
אָזֶן קוֹוָאָלְיִטָּעָן וּוֹאָס פָּאָסָן זִיךְ בָּשָׂומָן אָפָּונָן נִשְׁטָן אָרִיָּין אָזֶן דָּעָם עַגְּנָן רַעַלְמָלָן
דָּעָם זְכוֹרָנוֹת-זְשָׁאָנָעָר אָזֶן זַיְיָ שְׂטִיגָּן וַיִּיטָּאָרְבָּעָרָ דִּי פָּוָונָות אָזֶן דִּי אַוְיפְּגָאָבָעָס
פָּונָ אַ מעַמְאָרָן-בָּזֶק.

דִּי דָּאַיְקָעָן זְעָנָעָן פָּאָר אָונְדוֹן נִשְׁטָן גַּעַשְׁטָאָנָעָן בְּעֵת מִירָהָבָן גַּלְילִיָּעָנָט
פִּיוּולָן זִיגְלָבוֹים פְּרִיעָרְדִּיקָעַ בָּזֶק מִיטָּן נִאמְעָן «דִּי אָוְהָאָמָּאָס». דָּאָרָטָהָבָן מִירָ
גַּעַהָאָטָהָבָן זִיךְ אָזֶן אַוְיסְגָּשְׁפָּרָאָכָן בָּעַלְעַטְרִיסְטִישָׁן וּוּרְקָן, אַ דָּעְרְצִילָּוֹגָן וּוּגָּעָן דָּעָם
לְעָבָן פָּונָ אַזֶּן אַפְּרִיקָּאָנָעָרָ וּוּלְדִּישָׁבָטָן וּוֹאָס בִּיְמָן שְׁילְדָעָרָן יִיְעָרָ נְעַכְּטָן אָזֶן הַיְנָטָן
הָאָטָה זִיךְ דָּעָרָ שְׁרִיבָּעָרָ גַּעַקְעָנָטָן בָּאָנְצָעָן מִיטָּן זַיְיָ פְּאָנְטָאָזָעָן כְּדִי בָּוּלְטָעָרָ צָו מַאְכָן
זַיְיָעָרָ וּוּרְקָלְעָכְקִיטָּתָן. אָמָתָה, לִיְעַנְגָּדָעָן דָּאָס דָּעְרָמָנָטָעָן בָּזֶק וּוּרְעָן מִירָ אַיְבָּעָרָ
צִיְּגָטָן אוֹ דָעָרָ שְׁטִיְּגָעָרָ וּוּלְכָן דָעָרָ שְׁרִיבָּעָרָ מַאלָטָהָבָן אָזֶן אַזֶּן אַוְיטָעָנִיטָשָׁעָרָ
אָזֶן אָזֶן גַּעַשְׁעַעַנִּישָׁן וּוּלְכָעָן עַד צְעוּוֹקָלָטָהָבָן זַיְיָ אַזֶּן זַיְיָ אַזֶּן דָּעָרָ שְׁרִיבָּעָרָ
רִיסְטִישָׁן פָּאָרָ יְעַנְגָּהָעָן הַעֲלָדָן אָזֶן פָּאָרָ זַיְיָעָרָ לְעָבָן. פָּאָרָטָהָבָן אָזֶן פָּאָרָ אָונְדוֹן נִשְׁטָן גַּעַוּעָן
קִיְּין סְפָּקָהָבָן אָזֶן דָּעָם וּוּרְקָן «דִּי אָוְהָאָמָּאָס» הָאָטָה דָעָרָ שְׁרִיבָּעָרָ זִיךְ בָּאָנְצָעָטָמָיָט
דָּעָם וּוֹאָס מַעַן רַוְפְּטָהָבָן אַזֶּן «פִּיקְצִיעַ» כְּדִי צָו שָׁאָפָּןָאָזֶן אַ בִּילְדָהָבָן אַזֶּן וּוֹאָס אָזֶן
אָונְדוֹן גַּעַוּעָן וַיִּיטָּאָרָן, פָּונָן מַעַנְטָשָׁן וּוֹאָס זְעָנָעָן אָונְדוֹן גַּעַוּעָן פְּרָעָמָדָה, פָּונָן פְּרָאָבְלָעָמָעָן
וּוּלְכָעָן זְעָנָעָן גַּעַוּעָן אָונְדוֹן אַוְמָבָּאָקָאָנָטָהָבָן אָזֶן זַיְיָ זְעָנָעָן אָונְדוֹן עַרְשָׁתָהָבָן
גָּאָעָנָטָהָבָן אָזֶן הַיְמִימִישָׁן גַּעַוּוֹאָרָן אַ דָּאָנָקָדָעָן מַחְבָּרָהָבָן פָּאָרָ אָונְדוֹן גַּעַפְּנָטָהָבָן אַ
פָּעַנְצָטָעָרָ צָו זַיְיָעָרָ וּוּלְכָן אָזֶן אָרוֹם אָונְדוֹן פָּאָרָאָנִינְטָעָרָעָסְרָטָהָבָן מִיטָּן זַיְיָעָרָ

מַעַנְטָלְעָכָעָן גַּוְרָלוֹתָן.

הַחַלְוָטָן, הַחַלְוָטָן אַנְדָּעָרָשָׁן אָזֶן דָעָרָ עַנְיָן אָזֶן דָעָם בָּזֶק «דָעָרָ פָּוחָ צָו שְׂטָאָרָבָּן».
דָאָהָבָן מִירָ צָו טָאָן מִיטָּן אַלְעָבָן וּוֹאָס אָזֶן אָונְדוֹן בָּאָקָאָנָטָהָבָן. דָאָהָבָן מִירָ צָו טָאָן
מִיטָּן אַ הַעֲלָדָה וּוֹסָס זַיְיָן גַּוְרָלוֹן אָזֶן אָונְדוֹן בָּאָוּסָטָהָבָן וּוֹאָס אָונְדוֹזָעָרָבָן בָּאָצְזִוְנָגָן צָו אִים
אָזֶן שְׁוִין אָזֶן אַוְיסְקָרִיסְטָאָלְיוֹרְטָהָבָן. קָאָן זַיְיָן אָזֶן אַזֶּן הַוְנָדָעָרָתָהָבָן יָאָרָ אָרוֹם וַיַּעַטְמָעָן
אַ שְׁרִיבָּעָרָבָן וּוּלְכָעָרָבָן וַיַּעַטְמָעָן דָעָרָזָן אָזֶן דָעָרְשִׁיכְטָעָן פָּונָן שְׁמוֹאָלָן מְרָדְכָיָן זִיגְלָבוֹים
גַּעַמְעָן וַיַּיְדָקְעָן אַ טָּמָעָן פָּאָרָ אַ רָּאָמָאָן, דָרָאָמָעָן, אַדְעָרָ אַדְרְצִילָּוֹגָן אָזֶן דָעָרְבִּיָּן וַיַּעַטְמָעָן
זִיךְ דָעְרְלוֹיְבָן אַפְּצָחוּיְבָן פָּונָן דָעָם אַמְתָה וּוּלְכָן מִירָ קָעָנָעָן אָזֶן וַיַּעַטְמָעָן זַיְיָן

סיפור-המעשה און זיין געשטאלט מיט דער הילך פון דער פרייער פאנטזוי. אין אונדזער דור אייז איזא זיך נישט מעגלעך. איין אונדזער דור וואלט מען באטראקט ווי א חילול ווען עמעצער זאל צוליב קינסטלערישע צילן פעלשן די פאקטישע בייגראפיע פון ארטור זיגעלבוימען. די פראגע אייז בוכן: זואס קאן און וואס מעג א שריבער יא טאן בעת ער רירט זיך צו דער דזוקער טעם? דאכט זיך מיר אונ דער ענטפער אייז: ער קאן און ער מעג טאן דרייז זאכן: 1) ער קאן און מעג אינטערפרעטען די טאט פון זיגעלבוימען; 2) ער קאן און מעג דיסקוטירן די פסיכישע און אידיעישע סיבות וואס האבן אים סטימולרט צו דער דזוקער טאט און (3) ער קאן, מעג און דארכ' מוסיף זיין צו דער דזוקער געשטאלט יעדן בייא' גראפישן פרט וואס אייז עלול צו ווארפן א ליכטשטראָל אויף ארטורס כארקטער, אדר אויף זיין האנדלוג צויליב וועלכער ער ווערט באצ'יכנט זיין א קדוש בישראל. פיעול זיגעלבוים, דער ברודער פון ארטורן, האט נישט בעהאָט באַנְגִּיס צו אינטערפרעטען די האנדלוג פון ארטורן. ער האט אויך נישט געפֿרוֹזֶות דיס' קוטירן די פסיכישע און אידיעישע גורמים וואס האבן אים באַויגִן צו דער דזויי' קער האנדלוג, וויל די דזוקע צוווי' מאָמענטן זונען פאָר אים אָזֶוי' קלאָר און באָרכְטִיקְט אָז ער האָלט נישט פֿאָר מעגלעך זיי אָזָעָקְזּוֹשְׁטָעָלָן אַין גָּדָר פון דיסקופֿיעָ אָז דער הקְרָמָה צָוּ בּוֹךְ רְעֵדָת עַד טָקָעָ מִיט אָגְוִוִּיסָן צָאָרָוּ וְעַגְּנוּ דִּי דָזּוֹיקָעָ רְבָנִים וְוָאָסָהָאָבָן גַּעֲפְּרוֹזֶות שְׁטָעָלָן די פֿרָאָגָעָ, צִי אַרְטוֹר אַיְזָאָקָעָ, באָשָׂר ער אַיְזָאָמָבָדָעָ צָמָו לְדֻעָתָה. דער מהבר פון בּוֹךְ "דָּעָרָ כּוֹחָ פּוֹן שְׁטָאָרָבָן" האט דעריבער גַּעֲוִידְמָעָט זִין גַּאנְצָע אָזִיפְּמַעְרְקָזָאָמְקִיָּת אָוִיךְ מַסְיָּחָ פִּין זִין דִּי אָלָעָ פרְטִים פּוֹן אַרְטוֹרָס לְעַבְנָ אַיְזָפּוֹן פּוֹן אַרְטוֹרָס סְבִּיבָה וְוּלְכָעָ קָאָנוּ אַונְדוּ עַטוֹּוֹאָס קָלָאָרָעָ אַיְזָפּאָרְשְׁטָעְנְדְּלְעָכָר מַאֲכָן זִין קִידּוּשְׁהַשְׁמָ-אָקָט וְוָאָסָהָאָבָן בְּאַקְוּמוּן אָז עַכָּא אַיְזָדָר יִדְישָׂעָר וְוּלְטָם.

איין זיין אַרְיִינְפִּיר צָוּ בּוֹךְ "דָּעָרָ כּוֹחָ שְׁטָאָרָבָן" דערצְיִילְט דער מַחְבָּר וְוִי אָזֶויִי פָּאָרְשִׁידְעָנָעָ יִדְיִישָׂע פְּעַרְזְּעַנְלְעַקְיִיטָן אַיְזָדָר וְוּלְכָעָהָאָבָן בּיִ אִים גַּעֲמָנָט אַיְזָדָר זָאָל דָּעְרְצִיְּלָן אַיְזָזָאָל בָּאַשְׁרִיבָן אָלְץָ וְוָאָסָהָאָבָן וְוִיסִּיט אַיְזָגְעַדְנָקָט וְוּגָּנָן זִין בּוֹךְ אַרְטוֹר, וְוִי אוֹיךְ אָלְץָ וְוָאָסָהָאָבָן בָּאַוּוֹסָט וְוּגָּנָן זִין מַשְׁפָּחָה. לוּיטָ מִיר האט פִּיְוּל זִיגְעַלְבּוּמִים די בִּידְעָ אַוְיפְּגָאָבָן אָוִיסְגַּעְפִּירָט עַל צְדָקָה טָוב: וְוָאָסָהָאָבָן שִׁיךְ אַרְטוֹרָן גּוֹפָאָהָאָט עַר צְוֹגְעַטְרָאָגָן צַוְּזִין בִּיאָגְרָאָפִּיעָ אָרְיִי מַאָמָעָנָט וְוּלְכָעָ זְנוּעָן נִשְׁתַּת בָּאַקְאָנָט גַּעֲוֹעָן פּוֹן פְּרִיעָר (צְוּוִישָׂן זִי) — די זָוִיִּי אָוִיסְעַדְגַּעְוִינְלְעָךְ וְוִיכְתִּיקָעָ אַיְזָן כָּאַרְאָקְטָעָרִיסְטִישָׂע מַאָמָעָנָט וְוּלְכָעָהָעָר בָּאַשְׁרִיבָט אַיְזָקְאָפִּיטְלְעָן "שְׁמוֹאָלָס עַרְשְׁטָעָ עַקְיָה" אַיְזָן "די בּוֹלה בּי דָעָר בְּרִיקָ" וְוָאָסָהָאָבָן זִין וְוּלְלָן מִיר נָאָד שְׁפָעַטְרָדָר רְעָדָן). חֹזֶן לְזָה האט ער גַּעֲוַיְיָן אַרְטוֹרָס שְׁטָאמְבּוּמָס וְוִי אוֹיךְ די מַשְׁפָּחָה-צְוּוִיגָּן מִיט וְוּלְכָעָ ער אַיְזָגְעַבָּסָן בּיִ צַוְּדִי יַאֲרָן פּוֹן זִין פָּאַלִּיטִישָׂ אַידְיעָשָׂעָרָיִיפְּקִיָּת, דָּאס הִיסְטָה: ער האט אַונְדוּ גַּעֲגָעָן אָפּוֹל בְּיַלְדָּן וְוּגָּנָן אַרְטוֹרָס סְבִּיבָה אַיְזָיָרָן דִּי יַאֲרָן פּוֹן פָּאַרְמָאָצִיעָ אַיְזָדָר מַעְלָמִית האט ער אַונְדוּ גַּעֲגָעָן אָלְצְיִילְט צַוְּ

באליליכטן די קאמפלצ'ירטע און טונקעלע ווינקלען פון זיין פערזענעלעכקייט וואס אין זיין ליגט דער סוד פון דער טאט מיט וועלכן ער האט זיך אריינגעשריבן אין די מארטירער-רישימות פון דער יידישער געשיכט.

ב.

ווער עס אי געוווען ארטור זיגעלבים, דאס האבן מיר, מער-זוויניק, געוווסט אויך פריער. ווי איזו איין ארטור אבער געוווארן דאס וואס ער איין געוווען און דער עיקר — פאר וואס איין ער געוווארן איז און נישט קיין אנדערער, דאס ווערט אונדו טילויזו ערשת קלאר פון זיין ברודערס «דער כה צו שטאַרבּן». איך זאג: עס ווערט אונדו טילויזו קלאר. וויל קיין הונדרט פראָצענטיקע קלארקייט איין אין אָזֶעֶלְכָּעָן עניינים נישט פֿאָרָן. אָפִילו ווען מיר וויסן שוין אלע ירושה-איינגענסטען וואס אָבָּלְבִּיךְעָרָן מענטש קָאָן יְרֵשְׁעָנָן, אָפִילו מיר קענען שוין די סביבה און די לעבענָס-באָדִינָגָנָגָן אָין וועלכע ער איין געוואָקסָן אָון זיך פֿאָרָמִירָט, אָפִילו מיר האבן שוין אָנְטְּפָלְקָעָט אלע השפעות וואס ער האט מקבל געוווען אָון אלע אָבָּלְבִּיךְעָרָן די יְאָרָן פון פֿאָרָמִירָגָן וועלכע האבן געקבנט אויף אִים ווירקן, וויסן מיר נאָך אַלְיָז נישט אָרוֹף זיכער פֿאָר וואס ער איין אויסגעוואָקסָן אָיז אָון נישט קָיָין אָנדְרָעָר אָון פֿאָר וואס ער יְיָין כָּאָרָקְטָעָר האט זיך גַּעֲשְׁתָּאָלְטִיקָט אָזֶי אָון נישט אָנדְרָעָר. אַין לעבען פון אָ מענטש זענען תְּמִיד פֿאָרָן מִקְּרָאָסָקָן פֿישְׁעָ פֿאָקָטָן וואס ווירקן ער זאל פֿאָרָמִירָט ווערט אָין אָזָא אָדָעָר אָנדְרָעָר דִּיכְטוֹנָג אָון הַיּוֹת די פֿאָקָטָן זענען מִקְּרָאָסָקָאָפִישָׁ אָון מיר בָּאָמְרָקָן זיין נישט, זענען מיר דָּרְשְׁטוֹינָט ווען אָין אָ משְׁפָחָה פון שְׁטִילָע וואָקָסָט אָוִיס אָ שְׁרִיעָר, אָדָעָר פֿאָרָרָעָט. יְדָעָס מָאָל ווען מיר האבן צו טָאָן מִיט אָ יְזָאָידָפָּן פון זיין סביבה זאגָן מיר אָן דער דָּזְיָקָעָר מענטש אָין פֿאָר אָונְדוֹ אָ רַעַטְעָנִישָׁ אָון אָזָן אָוּמְקָלָאָרְקִיטָּן אָיז אָונְדוֹ שְׁוּעָר צו באַשְׁיָּדָן.

איך וויל דערמיט נישט זאגָן אָן דער קְדוֹשׁ שְׁמוֹאָל (אָרטָר) זיגעלבים אָין פֿאָר אָונְדוֹ בֵּין צו דעם בּוֹקָ פון זיין ברודער פֿיוֹלָ גַּעֲוָעָן אָ נִישְׁט בָּאָגְרִיפְּלָעָכָעָ פֻּרְזְעָנָלְעָכָקִיטָּן אָון אָוּ מִיר האבן נִישְׁט גַּעֲהָאָט קָיָין שְׁוֹם בָּאָשְׁיָּד פֿאָר זיין האָנְדָלָנוֹג דעם 11טָן מַאי 1943. אָבער אָ פֿאָקָט אָיז אָזֶי אָפִילו די וואס האבן אִים געקבנט האבן מְוֹדָה גַּעֲוָעָן אָזֶי זענען פֿאָרָן רַעַטְעָנִישָׁ פּוֹלָעָמָּה מְאָמָעָנָט אָין דעם דָּזְיָקָן קְרָבָּן-זְעַלְבָּסְטָמָאָרָד. סְיָאָזְנִין קָיָין שְׁוֹם סְפָּקָ נִישְׁט אָזֶי אָרטָר האט מִיט זיין זְעַלְבָּסְטָיָה מָאָרָד גַּעֲוָאָלָט, ווי ער שְׁרִיעָבָט, צִיעָן די אוּפְּמִעְרָקְזָאָמְקִיטָּה פָּוֹן דָּעָר ווּלְבָט לְגַבִּי דעם וואָס עַס ווּעָרָט גַּעֲטָאָן צו די יְיָדָן אִין פּוֹלָן. דער דָּזְיָקָעָר אִידְעִישָׁר מְאָטִיוֹ פָּוֹן זִין אָקָט ווּעָרָט נִישְׁט בָּאָצְזִוִּיפְּלָט אָון סְיָאָזְנִין דָּא אָוּיךְ אָזְיָקָעָר אִידְעִישָׁר אָמוֹנה אָון צִוְּשָׁן זִין אָקָט וואָס ווּעָרָט עַל-פִּיְּרָוב בָּאָטְרָאָקָט ווי אָוּיסְטָרוֹק פָּוֹן לעַצְטָעָר

פארצוייפלונג. פון דעסטוועגן אויף וויפל מיר האבן געקענט ארטוון פון פריער ווי און אייבערגעבעגענעם בונדיישן פראקטיקעה, אויף וויפל מיר האבן געהאט וועגן אים א פארשטעלונג ווי וועגן א מענטש א דורךיסקן ראציאנאלייסט וואס זיין ערמעש ווערדן באזוענט דורך וויער נזלאכקייט פאר א געויסטער אויפאנגע, אדער פאר דעם קאמף צו דערגריכן א געויסן ציל, מעג אונדו א ביסל ווונדרן הלמאי ער האט אפאילו אויף א רגע געגלויבט א זיין זעלבסטמארד איז בוכח איפיצרוודערן די וועלט און צו ענדערן איד באצ'ינונג צו די יידן אין פוילן. אויף וויפל אונדו איז באקאנט האט די אזי גערופגענע וועלט. דאס הייסט: די מלוכות וועלכע האבן בעפריט א בלוטיקן קאמף מיט היטלער-דייטשלאנד, שווין גענונג געווסט וועגן דעם וואס עס געשטע מיט יידן אין פוילן און עס זענען וועגן דעם ענין שוין געוווען כלערלי יידייש אינטערווענצן בי די הויכע מלוכה-לייט פון די פארביבינדעטען, דער עיקר בי טשערטשילן און בי רוזוואעלטן.

ארטור האט שוין, ווי איך האב פריער געזאגט. געווסט איז די וועלט איז באַ קאנט מיט די מעשים וואס די דיטישן טווען כדי צו פארניכטן די יידן אין פוילן און ער האט אויף געווסט און דאס דזוייקע וויסן האט די פאליטיקער פון דער אנטיהיטלעריסטיער וועלט נישט איפגעטעריסלט און נישט געמאכט איפיצ'יז טערן. ווי איזויזשע האט ער, וועלכן מיר האבן געקענט זיינטן אויף א ראציאנאלייסטישן פארטיאישן פראקטיקער, געקענט קומען צו דער אילזואנגער מסקנא איז זיין טאט וועט יא ברענגען צו ענדערן זיינט פאליטיק פון זיך מאכן נישט זען דאס וואס עס געשטע צו די יידן אין פוילן?

דאָס איז נישט דאס אינציגיע רעטגעניש וואס שטעלט זיך איז דער פרשה ארטוור זיגעלבוים וואס קינינער האט זי בי איצט נישט פארענטפערט. און עס איז דער גרויסער פארדיינט פון דעם בוק שעדר פוח צו שטארבן" פון פיוול זיגעלבוים וואס עס ווארטפֿט א ליכט אויף דעם דזוייקע רעטגעניש. איך זאג נישט איז פיוול זיגעלבוים פארענטפערט דאס דזוייקע רעטגעניש. אבער ער ווארטפֿט דער רויף א ליכט. דאס הייסט: ער גיט אונדו א שליסל צו עפנען די טונקעלע חדרים פון מענטש לעכן כאראקטער וווע עס ליגן די גורמים צו פארשידענע האנדולונג זיינט וואס למראית-עין האבן זיינט קיין דערקלערונג. אדער די דערקלערונג וועגן זי איז נישט קיין גענוגנדיקע און זי באפרידיקט נישט אונדווער פאראינטערעסיטרי-קייט איז דעם געגעבעגענע מענטשן.

ג.

פיויל זיגעלבוים דערציאלית אונדו איז אנהייב פון זיין בוק וויפל ספיקות ער האט געהאט בי ער האט גענומען שריבן דאס דזוייקע ווערך וועגן דער ראם איז וועלכער עס איז געוואקסן זיין גרויסער ברודער. די דזוייקע ספיקות זענען אונדו

פארשטיינדליך, וויל זי באגלייטן די גראסטע שרייבערס בייס שאפן זיינערע וווערך. אבער מען מו זאגן איז ווען נישט דאס וואס דער מחבר האט זיך אנטשלאלסן צו שרייבן מער וועגן דער ראמז ווי וועגן דעם בילד. דאס הייסט: מער וועגן ארטוּרַס משפחה זיינ עריגע אָרְטוֹרֶן גּוֹפָא וְאַלְטָן זיך זיינַע סְפִּיקְוָת גַּעֲוָעָן בְּאַרְעַכְתִּיקְט. זי האבן זיך צום גיליך נישט באַרְעַכְתִּיקְט וויל אַ גּוֹטֶר שְׁעַפְּרַישְׁעַר מֵלְאֵן האט אַיִם אָוְנְטְּרַגְּעַזְאָגָט ווּלְכָן וועג ער דאָרָף אַוִּיסְמִידְן, אָוָן מִיט ווּלְכָן וועג ער דאָרָף גַּיִּין. סְאִיּוֹן דְּעַרְיְּבָעָר כְּאַרְאַקְטְּעַרְיסְּטִישְׁ אַדָּס ווּאַס אַרְטוֹרֶן אַיִן אָוְנְפְּאַסְפְּאַוְוִיצְיַע, אַרְטוֹרֶן אַיִן זיינַיְוְגַּנְטְּלַעֲכָר אַיְנְטִימִיטָעָט זעַנְעַן מִיר דּוֹקָאָן אַיִן דִּי זְכוֹרָנוֹת פֿוֹן זיינַע עַטְוָאָס יִנְגְּגָעַדְעָר שְׁוּעַסְטָעָר פִּיגְגָּע, ווּלְכָע דֻּעָר מְחַבְּרָפּוֹן בּוֹךְ גִּיט אָפְּ אַסְךְ פְּלָאָן. די דְּאַזְיְּקָעָ זְכוֹרָנוֹת זעַנְעַן אָגְבָּא ווּנְדַעְרְלַעְכָּר קְוֹאָל צוֹ דְּעַרְקָעְגָּעָן נִשְׁתַּבְּלוּזְוּ אַרְטוֹרֶן, נָאָר אוּיךְ די גַּאנְצָע זְגַעְלָבוּם-מִשְׁפָּחָה. דֻּעָר שְׁוּעַסְטָעָר פִּיגְגָּע זְכוֹרָנוֹת ווּלְכָע זעַנְעַן לִיטְעַרְאִישְׁ אָוָן קִינְסְטְּלַעְרִישְׁ בְּאַרְבָּעָט גַּעַוּאָרָן דָּוָרָךְ אִיר יִנְגְּעַרְוּ בְּרוֹדָעָר פִּיוּלָן זעַנְעַן טַאָקָע דֻּעָר רַוקְנְבִּין פֿוֹן גַּאנְצָע בּוֹךְ אָוָן זיינַע שְׁטָעָלָן מִיט זיך פָּאָר, פֿוֹן אַסְךְ שְׁטָאַנְפְּוּקְטָן, די וּכְטִיקְסְּטָעָ בְּלַעַטָּעָר צוֹ דֻּעָר דְּעַרְקָעָנִי טְעַנְיָשָׁ פֿוֹן אַרְטוֹרֶן אָוָן פֿוֹן דֻּעָר סְבִּיבָה אַיִן ווּלְכָעָר ער אִין גַּעַוְאָקְסָן.

רענדניך וועגן דעם דאַזְיְּקָעָ בּוֹךְ האָבָן אַיְינְקָעָ מִיט רַעַכְט אַוְנְטְּרַגְּעַזְאָכָן אָז פִּיוּל זְגַעְלָבוּם האָט אַרְוּם דֻּעָר אַרְטוֹרֶן-גַּעַשְׁטָאָלָט אַוְיְגַּעְלָעָבָט דֻּעָם גַּאנְצָע שְׁטִיְגָעָר פֿוֹן זיינַע סְבִּיבָה אָז פּוֹילְן אָוָן ער האָט דְּעַרְבִּי אַרְוִיסְגַּעְבָּרָאָכְט מִיט אַסְךְ לִיבְשָׁאָפָט אָוָן ווּיסְן אַ גַּאֲלַעְרִיעַ גַּעַשְׁטָאָלָט ווּלְכָע זעַנְעַן בּוֹזְגָּר אַיִינַע טְרָאָסָאנְט אַלְיָי אָז פָּאָר זיך אָז דַּאָס נִשְׁתַּבְּלוּזְוּ זיינַע אַז דְּעַקָּאָה, אַדְעָר זיך אַפְּאָן פָּאָר אַרְטוֹרֶן. כְּדָעַרְמָאָן זיך אָז וועגן אִיךְ האָבָן דַּאָס עַרְשָׁטָאָלָט מָאָל גַּעַלְיְעָנָט אָז אַ צִּיטְ�וָנָגְ פִּיוּל זְגַעְלָבוּים בְּאַשְׁרַיְבָּוֹגְ פֿוֹן זיינַע שְׁוַיְגְּנְדִּיקְן פְּאָטָעָר, יַאֲסָקָע לְעַרְעָרָה, האָבָן אִיךְ גַּעַהָאָט דֻּעָם אַיְינְדָּרָוק אָז אִיךְ האָבָן פָּאָר זיך אַ קִּינְסְּטְּלַעְרִישְׁ בְּיַיְל ווּאָס לְעַבְּט אָז זיינַע אַיְינְגָעָנוּם זְכוֹתָה. אָז בּוֹךְ אַז דְּיַיְגַּעְלָעָבָר גַּעַוּאָרָן אָז עַס זעַנְעַן צְוֹגְעַקְמוּן אַ גַּאנְצָע דְּיַיְגַּעְלָעָבָר שְׁוּעַסְטָעָר פְּאָטָעָר נָאָר דְּיַיְגַּעְלָעָבָר גַּעַוְוָסָט וּוּאִיר יִנְגְּעַרְעָר בְּרוֹדָעָר, אַוְנְדוֹזָעָר מְחַבְּרָ. אָז בּוֹךְ וּוּאָסָט אַז אִיךְ צְוֹיִיטָעָ גַּעַשְׁטָאָלָט אָז דַּאָס אִזְזָה דְּיַיְגַּעְלָעָבָר שְׁוּעַסְטָעָר זְעוּמָן אָז פְּאָקָטָן ווּלְכָע עַס האָט גַּעַקְעָנָט דְּעַרְצִיְּלָן נָאָר דְּיַיְגַּעְלָעָבָר שְׁוּעַסְטָעָר זְעוּמָן אָז גַּעַדְעָנָקָט אָז צְוֹוָוָסָט וּוּאִיר יִנְגְּעַרְעָר בְּרוֹדָעָר, אַוְנְדוֹזָעָר מְחַבְּרָ. אָז בּוֹךְ וּוּאָסָט אַז אִיךְ צְוֹוָיְטָעָ גַּעַשְׁטָאָלָט אָז דַּאָס אִזְזָה דְּיַיְגַּעְלָעָבָר שְׁוּעַסְטָעָר זְעוּמָן אָז פְּאָקָטָן וּוּלְכָע עַס האָט זְגַעְלָבוּים ווּאָס דֻּעָר מְחַבְּרָ רַעַכְנָט וּיְיַאֲלָעָ אָוִס, דְּעַרְצִיְּלָט ווּגְעַגְעָן זְיִי אַלְעָמָעָן אָז אִז מְוָה בְּשַׁבְּחָמָ מִיט אַמְתָּעָר בְּרַיְדָעָלְעָבָר לִיבְשָׁאָפָט. אִיךְ אַסְךְ פְּאָרְשָׁוָיְגָעָן אָז זיינַע בּוֹךְ זעַנְעַן גַּעַשְׁלַדְעָרָט מִיט קִינְסְּטְּלַעְרִישְׁ פֿוֹחַ אָז זַיְיַע אַלְעָן אִיךְ פָּאָר אַוְנְדוֹזָעָר אַוְיָגְן דֻּעָם קָאַלְיְיְדָאָסָקָאָפְּ פֿוֹן טִיפְּן אָז גַּעַשְׁטָאָלָט ווּלְכָע זעַנְעַן גַּעַוּוֹן אַזְזָה אַרְאַקְטְּעַרְיסְּטִישְׁ פְּאָרְן פּוֹיְלִישְׁן יִדְנְטוֹמָה, פָּאָר דֻּעָם יִדְנְטוֹמָ ווּאָס זיינַע בְּיַטְּרָעָר גּוֹר אִיז שְׁוִין גַּעַוּוֹן אַנְגְּעַצְיִיכְנָט אָז יַעֲנַר צִיְּטָ וּזְעַן פּוֹיְלִישְׁ זְגַעְלָבוּם האָט אַיְינְגָעְזָאָפְּט אָז זיך דִּי אַיְינְדָּרָוקְן ווּאָס ווּלְכָן אַיִם שְׁפָעַטָּעָר פֿרִין אַנְצְׂשָׁרִיבִּין דַּאָס דְּאַזְיְּקָעָ ווּוּרָקָ. אָז בּוֹךְ וּוּרָט אִיךְ דְּעַרְצִיְּלָט אָז עַס ווּרָט

געשילדערט אַ שטייגער וואס באָטש ער איז נישט ני אַין דער יידישער ליטעראַט טור פון אַרעמאָקִיט, פון עלנט אָון נוּיט, פֿאָרְמָאָגָן אֶבעָר די שילדערונגען פון אַונְדוּזָעָר מְחַבֵּר זְיעַרְעָן רִינְדְּקִיךְעָן מְאַמְּנָטָן וואָס קְרִיצְן זִיךְ אַין אַונְדוּזָעָר זְפָרָן, ווי לְמַשְׁלֵךְ דָּאַס קָאָפִיטָל "תְּתָהָדָשׁ" וואָס אַין אַ רִיְזְעַנְישָׂעָר מְאַטְיוֹה, אֶבעָר ער אַין גְּעוּזָעָן גְּעוּזָאָרָן מִיט די אוּיגָן פון פִּיְיָול זְיגַעֲלָבוּימָעָן אָן גַּעַשְׁילְדָעָרְט גְּעוּזָאָרָן מִיט די זְעַלְבְּשַׁטְעַנְדִּיקְעָן מִיטְלָעָן פון זִיכְן טָאלָאנְט אָון דָּערְבִּיבָּר לְיִיעַנְעָן מִיר דָּאַס דָּאָזְקִיךְעָן קָאָפִיטָל מִיט אַ צּוֹיִק אָין האָרֶץ אָון מִיט אָן אַיבְּעַרְלָעְבָּוּגָן ווי דָּאַס וּוּרְטָעָרְט דָּערְצִילָט אָון גַּעַשְׁילְדָעָרְט וּוּאָלָט אָין אַונְדוּזָעָר לְיִטְעַרְאָטָר גְּעוּזָעָן אָוִיךְ וּוּלְכָעָס לִיגְטָקִיט. לְסֻופְּ זְעַנְעָן אָין דָּעַם בּוֹךְ פֿאָרְפִּיקְסִירָט גַּעַשְׁעַנְיָישָׂן אָוִיךְ וּוּלְכָעָס עַס לִיגְטָעָר חֹותָם פון דָּער צִיְּט אָון דָּערְבִּיבָּר וּוּרְטָעָר דָּאַס בּוֹךְ אַ מִינְן לְיִטְעַרְאָישָׂרְעָר דָּאָקוּמָעָט פון דָּער צִיְּט אָון דָּאַס אַלְיָין אַיְיךְ אַגְּרוּסָעָר זְכוֹתָה, ווי אַ בִּישְׁפִּיל ווּיל אַיךְ דָּא דָעַרְמָאָגָעָן די שילדערונגען פון די צּוֹוִי בְּרִידְעָרָס אַמְּגַעְלָנוּגָעָן פֿרְזָוּן צּוּ "שְׂוֹאָצְּצָן" די גְּרָעָנָעָץ קִין סָאוּוּעַטְרוֹסָלָאָנד, ווי אַיְיךְ די שילדערונג פון דָּער זְיגַעֲלָבוּיםִ-שְׁטוּבָן אַין וּוּאָרְשָׁע אַונְטָעָר דָּער השָׁגָהָה פון דָּער מְוּטָעָר ווּוּ דָעַרְמָאָגָעָן די דָאָזְקִיךְעָן שְׁילְדָעָרְגָּן די שְׁטוּבָן פון די הָרְווּוּצָעָס אַין שְׁלוּם אַשְׁשָׁ בּוֹךְ "שְׂוֹאָרְשָׁע", פון זִיכְן בָּאַרְמִיטָעָר טְרִילָאָגָעָי, אָון עַרְגָּעָץ וּוּ דָעַרְמָאָגָעָן זִיכְן אַיְינְפָּלוּס פון זִיכְן אָשָׁן אָוִיךְ פִּיְיָול אַין רָחֵל לְאָהָה חְוֹרוּוֹיָּה פון יְעַנְעָרְטָהָבָן, כָּאָטָש קִין אַיְינְפָּלוּס פון זִיכְן שְׁילְדָעָרְטָהָבָן דִּי סְבִּיבָה אָון דִּי מִילְיָעָן פון זִיכְן צִיְּט אָון די פֿאָלִיטִישְׁ-גְּזַעְלָשָׁאָפְּטָלָעָכְן רְעַאַלְיָעָט וּוּאָס אַיְזָן כָּאָרָקְטְּעִירִיסְטִישָׁ פֿאָרְ דָּער צִיְּט וּוּאָס עַר בָּאַשְׁרִיבָּט אָון גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּט.

פֿוֹן דָעַסְטוּוֹגָן וּוּעָן מַעַן פְּרָעָגֶט מִיד אַ הִיפְּאָטְעִיטִישָׁ שָׁאָלָה: ווי וּוּאָלָט גְּעוּזָעָן וּוּעָן פִּיְיָול זְיגַעֲלָבוּים שְׁלִיסְט אֹוִיסְט פֿוֹן זִיכְן בּוֹךְ די גַּעַשְׁטָאַלְטָט פֿוֹן אַרְטוֹרָן אָון דָעַרְצִילָט אָון שְׁלִילְעָרָט בְּלוֹזִין אַלְדָאָס אַנְדָעָרָעָז וּוּאָס עַר דָעַרְצִילָט אָון שְׁלִילְעָרָט אַין זִיכְן בּוֹךְ, צִי וּוּאָלָט דָאַס וּוּרְקָע אַיְיךְ דָעַמְאָלָט גַּעַמְאָכָט אַזָּא אַיְינְדָרָקָע וּוּעָס מַאָכָט אַוִּיךְ אַונְדוּזָעָן? מַזְוָא אַיךְ מְוֹדָה זִיכְן אַזְוִיכְן וּוּאָלָט לְאָנָגָן נִישְׁתָּחָבָן גַּעַדְאָרְפָּטָט קְלָעָרָן בִּזְוּ אַיךְ וּוּאָלָט גַּעַקְוּמָעָן צָוָם עַנְטָפָעָר, אַזְוִיכְן אַזְאָא פָּאָל וּוּאָלָט אָפְּשָׁר דָאַס גַּעַנְצָעָז וּוּרְקָע נִישְׁתָּחָבָן אַנְטְּשָׁטָאָגָעָן. אַרְטוֹרָז זְיגַעֲלָבוּים, דָעַרְמָאָגָעָן זְיִדְיָשָׂר בְּלֵעָקִידָה, אַזְוִיכְן נִישְׁתָּחָבָן דָעַרְמִיטָהָעָלָד פְּוֹנָגָעָם בּוֹךְ, עַר אַיְיךְ דָעַרְמָאָגָעָן אַזְוִיכְן פְּוֹנָגָעָם בּוֹךְ. עַר אַיְזָן פֿאָרָאָן אַיְנָעָם בּוֹךְ אַפְּלִילְוָן מַעַן רְעָדָט וּוּעָגָן אַנְדָעָרָעָז אַזְוִיכְן דָעַרְצִילָט גַּעַשְׁעַנְיָישָׂן וּוּאָס הָאָבָן צּוּ אַיְם נִישְׁתָּחָבָן קִין שִׁיכְוָתָה. פִּיְיָול זְיגַעֲלָבוּים וּוּלְזָן אַנְצָזִיָּה שְׁרִיבִּיבָן דָאַס בּוֹךְ וּוּעָגָן זִיכְן בְּרוּדָעָר אֹוֹן וּוּעָגָן דָעַרְסִיבָה אַין וּוּלְכָעָר עַר אַיְזָן גְּעוּזָאָרָס, אַיְזָן נִישְׁתָּחָבָן בְּלוֹזִין גְּעוּזָעָן קִין שְׁרִיבִּיבְּרִישְׁרָאָר אַיְינְפָּאלָן, עַס אַיְזָן גְּעוּזָעָן פֿאָר דָעַמְאָלָט אַרְזְבִּישְׁ אַרְזְבִּישְׁ שְׁלִיחָותָה אַזְוִיכְן דָאַס דָעַרְמָאָגָעָן זִיכְן פְּילָט מַעַן אַיְזָן דָעַרְשָׁע מִיט וּוּלְכָעָר עַר אַיְזָן אַס מַאָל צְגַעְטְּרָאָטן צּוּ דָעַרְמָאָגָעָן. דָאַס אַיְזָן זְיגַעֲלָבוּים בּוֹךְ "דָעַרְמָאָגָעָן צּוּ שְׁטָאָבָן" אַיְזָן מִקְוָים גְּעוּזָאָרָן דָעַרְמָאָגָעָן זִיכְן פְּוֹנָגָעָם מִשְׁוּרְדָר "סֻופְּ מַעַשָּׂה בְּמַחְשָׁבָה תְּחִילָה", אַלְזָן וּוּאָס דָעַרְמָאָגָעָן שְׁפָעְטָעָר רְעַאַלְיָה.

ליטעראַריש, אַלְזַן ווָאַס ער האַט דערצִילט, אַלְזַן ווָאַס ער האַט געשִילְדערַט. אַלְלַע טִיפּוֹן אָנוֹ פֿערְסָאנְגָּוּשָׁן ווָאַס ער האַט אָונְדוֹ גַעֲווֹיזָן, אָפִילּוֹ עַס האַט נִישְׁתַּגְעַהָאַט קִיּוֹן דִירַעְקָטָן שִׁיכּוֹת צֹ אָרְטוֹרֶן, אֵין עַס אָבָעַר גַעֲשְׁרִיבָן גַעֲווֹאָרֶן, גַעַנְשִׁילְדְעַרְט גַעֲווֹאָרֶן, גַעֲשְׁטָאלְטִיקָט גַעֲווֹאָרֶן אָונְטָעַר דֻעַם אַיְינְפָּלוֹס פֿוֹן דָעַר פּוֹנוֹה תְּחִילָה: צֹ גַעַבְנַן דָאַס בִּילְד אָנוֹ דַי רָאַס פֿוֹן אָרְטוֹרֶן. וּוֹי אַפְּרוּמָעַר יִיד ווָאַס אֵין בְּבוֹהָר בְמִצְוָה קְלה בְבַחֲמוֹרָה, אָזְוִי האַט אָוֵיךְ פִּיאַוְוִי זְעַגְלָבוֹים פָאָרְצִיכִינְט יַעֲדַן פְּרַט אָנְאַי שִׁיכּוֹת מִיט אָרְטוֹרֶן אָנוֹ ער האַט דערצִילְט ווּעַנְגַיְין מִשְׁפָּחָה, אָוְמָאָפְּהָעָגָגִיק דָעַרְפָּוֹן צִי ער האַט אַין דָעַר דָאַזְוּקָעַר מִשְׁפָּחָה דִיקִיטִיִּים יִאָ, אָדָעַר נִישְׁתַּגְעַנְט גַעֲפִינְגְּעַן קִיּוֹן דִירַעְקָטָן פָאָרְבִּינְדוֹגָג מִיט אָרְטוֹרֶן אָנוֹ מִיט זַיְן טּוֹיט.

די דזוקע איבעריקייטן אינעם בוד געמען זיך, ווי געזאגט, פון דעם ומואס דער מהבר האט מלחמת איפעריקייט ביהם אויספילין די ארטו-ראם געוואלאט אריינגעבן אין אין איר אלץ ומואס קאן צו איד א נאענטע אדרע א וויטט שיות. אבער מען דארף דא באטאנען אונט דאס ומואס מיר באצ'יכענען ווי אונ איבעריקייט פארבונעט אין בוד "דער פוח צו שטאָרבּן" גאָר א קליען ארט אונ ווען מען געמט אפֿללו אראָפּ דעם טיל פון דאַקּומענטאָרעד רְאַנִּיק, ומואס גיט איבער דעם עכָּא וויאָס עס האט אַרְוִיסְגָּרוֹפּן אין דער יְדִישֶׁעֶר וועלט דער קְרָבְּנָאָקְטּ פון אַרטְוּרָן, בליביט נאָך אַיבָּעֵר פָּאָר אָונְדוֹ אַינְעָם בוד אַגְּרִיסְעֶר מַאֲטָעָרִיאֵל ומואס אַינוֹ דידיעקט אָונ אָומְדִירָעַקט פָּאָרְבוֹןְדִּין מִיט דער הוֹיפְּטָגְּשָׁתָאָלָט פון בוד אָונ גיט גְּוּווֹעָגָן אַיר אַבְּילְלָעַכְּ אָונ קִינְסְטָלְעִירִישָׁ אַינְפְּאַרְמָאָצִיעָ וּמָאָס מִיר האָבָּן פְּרִיעָר גְּוּהָאָט.

על איז נישט מעגלעך אויסצ'ורעכגעגען אלע מאמענטן אין דעם בוך וואס מאכין גרויסן און טיפן רושם מיט זיעיר קינסטעריזקיט באטש זיי זעגען אוייטגענטיש. אויף מיר, למשל, האט געמאכט א גרויסן רושם די צענען ווי דער יונגעדר שמואל, דער שפערעדיקער חבר ארטוור פירט זיין שוועסטער פײיגע קיין ווארשע און זאגט איר צו אונ ער ווועט איר ווייזן י. ל. פרצן. וויפל איך האב נישט געליענט וועגן דער בעצ'זונג צו פרצן מצד זיינע מיטצייטלערס און וויפל איך האב נישט געוווסט פאר א ווירקונג פֿרְץ האט געהאט אויף יונגער יונגען וואס אין געוואקסן ייטן

אויפיקום פון דער יידיש-וועטלעכער קולטור, האב איך אבעד די דאזוקע פֿאָרִיךְ ערונגא, מען קאָן אָפִילו זאגן: פֿאָרגעטערונג פון פרצֶן ערשות ממשותדייק אָרוֹיסִיךְ געפֿילט פון די דאזוקע זיגעלביימישׁ באַשְׁרַיְבָּונְגָּן. דער מחבר רעדט וועגן אָרטוֹר טִיעָפֶר פֿאָרָעָרָונְג פֿאָרְ פרְצֶן, אין די זְכוּרָנוֹת פון דער שׂוּעָסְטֶרְ פֿיְגָע זעָעָן מִיר נִשְׁתַּבְּלִיּוֹן אָרטוֹרָן אַלְיאִין, נֵאָרְ מִיר זְעוֹן וַיַּ אָווַיְ דָּרְ דָּרְ האָט זַיְךְ באַצְוִינְגְּן צּוֹם פֿאָטָעָר פון דער יִדְיִישָׁר לִיטְעָרָאָטוֹר אָוֹן וַאֲסָ פֿאָר אַ וַיְירָקָוְגָּן, פון דער אַנדְעָרָעָר זַיְטְ, פֿרְץְ האָט גַּעַדְהָאָט אָוַיְ דָּעָם דָּזְוִיקְן דָּרְ.

אָרטוֹר זִיגַעַלְבּוֹים אַיְן אָמְגַעַקְומָעָן וַוְיִילְ עַרְ האָט זַיְךְ נִשְׁתַּגְעָנְטָן פֿאָרָשְׁטָעָלְן קִיןְ לְעָבָן אָוַיְ דָּרְ וַוְעָלָט אָן די פֿוֹילִישָׁעְ יִידְזְ, זַיְןְ בְּרוּדָעָרְ פֿיְיָוָלְ וַוְיִיסְטָ שַׁוִּין אָן פֿוֹילִיןְ זַעַנְגָּן פֿאָמַעְטָ נִשְׁתַּגְעָנְטָן קִיןְ יִידְזְ אָן אָוַיְךְ די פֿוֹילִישָׁעְ יִידְזְ אַיְן דָּרְ וַוְעָלָט פֿאָרָלִיןְ בִּסְלָעָכְוָיְוָן זַיְעָרְ אִיגַּנְגָּרָט אָוֹן זַיְעָרְ סְפַּעַצְיָפִיךְ. אָפְשָׁר דָּרְפָּאָרְ האָט עַרְ אַיְן זַיְןְ בּוֹךְ אָפְגַּעַגְעָבָן אָזְוִיְ פֿאָלְ אָרטְ פֿאָרְ פֿאָרְפִּיקָסְרָן אָוֹן אָוַיְ פֿיְגָעָלְעָבָן מִיטְ דָּרְ הַילְפְּ פֿוֹן וַוְאָרטְ דָּעָם פֿאָרָגָאנְגָּעָנְעָם שְׁטִיגְעָרְ, די כָּאָרָקְטָעָרִיסְ טִיעָשְׁ גַּעַשְׁטָאָלָטְן פֿוֹן דָּעָם אַמְּאָלְיָקָן לְעָבָן, די גַּעַשְׁעָנִישָׁן פֿוֹן דָּרְ פֿאָרָגָאנְגָּעָנְיָן הַיְתָאָן בְּכָלְ דָּאָסְ אָלְצְ זַוְאָס אָרטוֹרְ האָט זַיְךְ גַּעַזְעָן וַיַּ אָשְׁלִיחָה דָּרְפָּוָן אָוֹן הַאָט נִשְׁתַּגְעָנְטָן אַרְיבָּעָרְטָרָאָגְן דָּעָם פֿאָקָטְ זַוְאָס מַעַן לְאָזָטְ עַס אָונְטָעָרָגָיָן אָוַיְ אָזְאָאָרְזְוִוְתְּדִיקְן אָפְןְ.

וַעֲרָ עַס וַוְוָטְ וַוְעָלָן מַאְכָן פֿאָרָשְׁ-אָרְבָּעָטְן וַוְעָגָן דָּעָם יִדְיָשָׁן לְעָבָן אַיְן פֿוֹילִיןְ צַוְּשָׁין די צַוְּיָוִי וַוְעָלָטְ-מַלְחָמוֹתְ, וַעֲרָ סְיוּוּטְ וַוְעָלָן אָוַיְפָּשְׁטָעָלְן אַ כּוֹלְלָדִיקְ בַּילְדְ וַוְעָגָן דָּעָם מִיטְ זַוְאָס אָוֹן וַיַּ אָזְוִי עַס האָט אַיְן יַעֲנֵרְ צִיטָטְ גַּעַלְבָּטְ די יִדְיָשָׁעְ יַוְגָּנְטָ אַיְן פֿוֹילִיןְ, וַעֲרָ אָזְיךְ מַוְזָּן אַנְקָמָעָן צּוֹם זַיְןְ בּוֹךְ "דָּרְ כּוֹחְ צּוֹ שְׁטָאָרָבָן". די דָּרְצִילְוָגְן וַוְעָגָן דָּעָם מַחְבָּרָסְ פְּרָוָוְ צּוֹ אַרְיבָּעָרְלוּפְּינְ אַוְמְלָעָגָלְ די רְוִיסְיָעְ גַּרְעָנְעָץְ נַאֲךְ דָּעָם וַיַּ דָּרְ פְּרָוָוְ פֿוֹן זַיְןְ בְּרוּדָעָרְ אַיְן דָּרְגְּוָגְעָפָאָלְן, אַיְן אָן אָוַיְעָנְיָן טִיעָשְׁרְ שְׁפִּיגְלָהְ פֿוֹן דָּרְ צִיטָטְ. אַ סְּךְ אִידְעִישְׁ יַוְגָּנְטָלְעָכָעְ (וְגַם אַנְיָה בְּתוּכָם) וַעֲבָעָן גַּעַזְעָרִיטָטְ פֿאָרְ די דָּזְוִיקְ אַיְבָּעָרְלָעְבָּוְגָּעָן אַיְן מֵירְ האָבָן זַיְךְ אָוַיְסָגָעָמִיטָן, יַעֲדָעָרְ אַיְנָעָרְ, אַ דָּאָנָקְ אַן אַנְדָּרָעָן צּוֹפָאָלְ. אָבָּרְ וַיְיִפְלֵלְ יִדְיָשָׁעְ יַוְגָּנְטָלְעָכָעְ האָבָן דָּעָם דָּזְוִיקְן נְסִינוֹ נִשְׁתַּגְעָנְטָן אַיְן הַאָבָן גַּעַנְדָּקִיטָטְ זַיְעָרְ לְעָבָן אַיְן די טָונְדָּרָעָס אַיְן טִיְּגָעָס פֿוֹן סִיבְרְ?

צּוֹם סּוֹף אַיְן פֿדָאיְ צּוֹ זַאֲגָן אַיְן זַעַנְגָּן אַיְן אָפִילְ צּוֹ דָּרְ בִּיאָגְרָאָפִיעְ פֿוֹן אָרטוֹר זִיגַעַלְבּוֹים וַוְאָלָמָן צַוְּגָּקָמָעָן בְּלוֹיְזְ די צַוְּיָוִי מַאְמָעָנָטָן וַאֲסָ זַעַנְגָּן גַּעַשְׁלִידָעָרְטָ אַיְן די קָאָפִיטָלָעָן "דָּי עַדְשָׁטָ עַקְיָה" אַיְן "דָּי בְּהָלָה בַּיְ דָּרְ בְּרִיךְ" וַוְאָלָטָן מֵירְ גַּעַקְעָנָטָן אַיְן גַּעַמְעָגָטְ זַאֲגָן אַזְאָס בּוֹךְ "דָּרְ כּוֹחְ צּוֹ שְׁטָאָרָבָן" האָט דָּרְפָּילְטָ אַ וַיְיכְתִּיקְעָ אַוְיְפָגָאָבָעָ, אַנוּזְוִינְדִּיקְ אָוַיְךְ דָּרְ מִסְרָתְ נְפָשָׁתְ גַּרְיִיטִיקִיטְ וַאֲסָ האָט גַּעַוְאָרְצָלָטָ אַיְן אָרטוֹרָן בָּעַת עַרְ אַיְן גַּעַוְעָן אַ יִנְגָּלְ. די דָּזְוִיקְ צַוְּיָיְ קלִינְגְּ פֿוֹן זַיְןְ רִיְפִּיקִיטָ אַיְן זַיְךְ וַוְעָלָן פֿוֹן אִיצְטָ אַזְפִּילְן אַ גְּרוּסָעְ רָאֵל אַיְן דָּרְ.

יעח ק יאנאס אוויטש

שילדערונג אוֹן כארקטעריזירונג פון דער דז'יקער פֿערערטער געשטאלט. אויב
מען גיט צו דעם נאָך צו אָז מאמענטוּן פון אָן ענעליכער וויבטייקיט זונען אַין בָּוָך
פֿאָרָן אָ סְדָּ, ווערט אָונְדוּ קָלָאָר פָּאָר ווָאָס דָּאָס בָּוָך "דער כָּוח צו שְׁטָאָרְבָּן" האָט
שווֹן גַּעֲמָכֶט אָזָא גוֹטָן רֹוַשָּׁם אַין דער יִדִּישָׁר וּוְעַלְתָּ אָזָא פָּאָר ווָאָס מִיר דָעַרְ
וּוְאָרְטָן אָזָא דָאָס דָזְיַיךְ בָּוָך זָאָל פֵּיל מָאָל אָרוֹיסְרוֹפָן אַוְיפְּרִיכְטִיקָן לוֹיבָ פָּאָר
דעָם מַחְבָּרָ.

מענדל מאן

מענדל מאן האט פֿאָרְעָפְנַטְלָעֵכְט אַיִּנְיקָע פֿוֹן זִינְגָע פֿרְיעָ בִּיפֿוּרִים-לְדִידָע נָאָר פֿאָר דָעָר צְוּוִיטָעָר וּוּעָלָט-מְלָחָמָה, אַבְעָר זִין אַמְתָן לְטַעֲרָאַרְישָׁן דְעַבְיוֹת הָאָט עָר גַּעֲמָאָכְט עַרְשָׁת נָאָר דָעָר מְלָחָמָה, וּוֹעֵן עָר הָאָט אַיְן לְאַזְוָשׁ, אַיְן יָאָר 1945, אַרְיוֹסְגַּעֲגַבְן זִין עַרְשָׁת בִּיכְל לִידָעָר מִיט דָעָם כָּאַרְאָקְטָעָרִיסְטִישָׁן, פִּיל זָגְגָנְדִּיקְן בָּגָעָמָעָן "די שְׂטִילְקִיְיט מָאנְטָן".

"די שטילקיטט מאנט" אין געוווען דאס ערשותע יידישע בוך, וואס איז דער
שיגען אין פוילן נאך דעם חורבן און מען מעג זאגן, איז קיין מער וועזונטלעכער
קליגנווארט פאר דער עמפניידונג פון אַ יידישן פאעט אויף דעם רייזקן בעית-עלמין
פון אַ זעקס מליאגניךן, אויסגעקולייטען יידנפאלק האט גאנטשיט געקאנט געמאט
זיין, ואָראעט וועדר עס איז דעםאלט נאָר געקומען איזן באָריינונג מיט דער טויט-
שטילקיטט, וואס האט זיך געשפריט איבער די פמעט יידז-דיענע שטעט און שטעט
לעך פון פוילשן יאמעד-טאָל האט געמושט דערפֿילן דאס מאָגענדיקען קול פון דעם
לעבן, וואס איז פֿאָרְשִׁנְטִין און אָפּגעמעקט געוואָרֶן פון דער דָּאַיְקָעֶר ערֶד, ווֹ
עס האט געבליט און געברוייז איבער די טויזנט יאָר פון אוֹנדְזָעֶר געשיכטעלכער
עקיסטטען, מענדל מאָן האט איז יענע לידעער זיינע אָרוּיסגעבראָכֶט דעם ווֹיִ
געשריי איבער דעם רוזחיש-פארשומטן יידישן לעבן און ער האט אויך געתשטעלט
זיינע ערשותע טרייט אויפֿן וועג צו פֿאָראַיְבִּיךְן און קִינְסְטָלְעִירִיש צו געשטאלטיקָן
דאָס דָּאַזְקָעֶן לעבן, וואס די הִיטְלָעָרִיסְטִישׁ מַאֲרְדָּמָאַשְׁן האט פֿאָרוֹאַגְדָּלֶת אַין
"אַ פֿאָרְבָּעֵנְטָן גַּעֲכַּטְן".

גאר גיך איז אבער מענדל מאן אוועק פון פוילן אונ דורך די פליטימ-לאגעראן אין דיטשלאנד אונגעקומוון קיין ארץ-ישראל. דא, אין ארץ-ישראל, האט ער אונשטאט לידער גענומען שרייבן פראזווע אונ דער חידוש איז געווען זום אונשטאט צו שרייבן וועגן דעם נייעם אויפיגיענדיקן לעבן איז דער יונגערא, אקערשט-אנטשטאַ בענער מדינת ישראל.

פונ דער מאגענדיקער שטילקיט איז פוילן האט מענדל מאן, ווי מיר זען,
א שפֿרְנָג געטָן צו דער אימַפְּרָעִיטְקָעֵר רְעַלִּיטָעֵט. פֿוֹן דעם קְאַמְּפָ-צְעַבְּרוּיּוֹתָן

ארץ-ישראל. פון אַ מְקוֹן, וואס זעט אַרְום זיך בְּלִוּז טוּיט, אֵין עָרְגָּוֹאָרְן דער
שִׁילְדֶּרֶר פָּוּן אַ לְעָבָן וּזְאָס וּוַיְלָ גַּבּוּרָן וּוְעָרָן פָּוּן דָּאָס נְנִי. דָּאָס אַיְזָא אַבְּעָר
גִּנְשִׁיט גַּעֲשָׁעַן צְפֻעָּלִיק, וּוַיְיַלְגַּעַטְרִי דִּי טְרָאָדִיצְיָעָס פָּוּן דָּעָר יִדְיִישָׁעָר לִטְעָרָטָר,
וּזְאָס הָאָט אַיְבִּיךְ מִיטְגָּעוֹן דְּרָעָתָר מִיטְן פָּאָלָק אָנוּ הָאָט קִינְסְּטָלְעָרִישׁ פָּאָרְפִּיקְסִירָט
זַיְינְעַ אַיבָּרְלָעְבָּעָנִישׁ בְּיַם אַיְנוֹאָרְצָלָעָן זִיך אַיְזָא נְיִיעָם בָּאָדָה, אֵין אוֹיֵךְ מַעֲנָדָל
מַאֲנוֹן מִתְגַּעֲגָנָנוּן מִיתְדַּעַם יִדְיִישָׁן מִגְּרָאַצְיָעָ-שְׁתָרָאמָן פָּוּן זַיְינְצִיט אָנוּ הָאָט
אוֹיֵיךְ זִיך גַּעֲנוּמָן דִּי עֲוֹבָדָה צֹו פָּאָרְאִיבִּיקְוָן דִּי אַיבָּרְלָעְבָּעָנִישׁ פָּוּן דָּעָר שָׁאָרִית-
הַפְּלִיטָה וּוְעַלְכָּא אַיְזָא פָּוּן אַיְרָאָפָּעָן אָנוּ פָּוּן דִּי אַרְיעַנְטָאָלָעָ גְּלוֹתָן גַּעֲקוּמָעָן קִיּוֹן
יִשְׂרָאֵל, פְּדוּי זִיך דָא בְּאָגְנִיס אַיְנוֹאָרְצָלָעָן אַיְן דָּעָר אַיְגָּעָנָר אַוְיסְגָּעָעָמְפָטָר
הַיִּים.

די ישראל-דערציילונגען פון מענדל מאן האבן צווי גראנטיקע מעלות: זי
שפיגלען אפ דעם היסטארישן איבערשיכטונגס-פראצעס פון א פארשידנפֿאַרְבִּיךָן
פאַלְקָס קָאַלְעֶקְטִּיו אָזֶן זֵי פֿאַרְאַיְבִּיךָן דֵי וּדְעַרְגַּעֲבוֹרְטָן-אַיְבַּרְלַעֲבָוָגָן פָּוָן אַמְּנוּגָן
יחידים וועלכּע בילדן דעם דָּאַיְקָן קָאַלְעֶקְטִּיו. עַס אַיְזָן אַפְּנִים שׁוּעוֹר גַּעֲבָוִירָן צָוָן
ווערָן, ווילְ יְעַדְעַס קִינְדְּ קָוָמָט אָוִיף דָּעָר ווּלְעָלָט מִיט גַּעֲשָׂרִי אָזֶן גַּעֲוָוִין. אַבָּעָר ווַיַּ
שׁוּעוֹר עַס אַיְזָן נִשְׁתְּ גַּעֲבָוִירָן צָו וּהְעָרָן אַיְזָן צָעָן מָאַל שׁוּעוֹר אַיְבַּרְגַּעֲבָוִירָן צָו
ווערָן פָּאַר דָּעַרְוָאַקְסָעָן, אַגְּגָלְעַטְעָנָעָן, מַעֲנְטָשָׁן. אַט דֵי וּדְעַרְגַּעֲבוֹרְטָן-שׁוּעוֹרִיקִיטָן,
אַט דֵי פִּינְן פָּוָן אַנְגָּהִיבָּן פָּוָן דָּאַס נִיִּי, דֵי יִסְוָרִים פָּוָן אַפְּשָׁיְלָן פָּוָן זֵיךְ דֵי אַלְטָעָ
הוּוִיטָן, כְּדֵי בָּאוֹאַקְסָן צָו וּהְעָרָן מִיט אַגְּיָעָר הוּוִיט הָאָט מְעַנְדָל מָאַן פָּאַרְפִּיקְסִירָט
אַיְזָן זִינְגָּעָן דָּעַרְצִילְוָנָגָעָן וּוּגָעָן דֵי יִיְזָן וּוּאָסָהָאָבָן וִינְךָ בָּאוּצָט אַיְזָן דֵי אוַיְסָגָעָן
לִיְּדִיקְטָעָן אַרְאַבְּשָׁעָן דָּעַרְפָּעָר, אַיְן פָּאַרְלָאַזְוָנָעָן אַרְאַבְּשָׁעָן הַיְּזָעָר אָזֶן נְחָלוֹת. מִיסְ-
טָעַרְהָאָפָט שִׁילְדָעָרָט עַר דֵי קָאַלְיְוָעָץ צוֹוִישָׁן דָּעַם דָּרוֹיְסָנְדִיקָן רַעַשׁ פָּוָן קָאַמָּפָן אָזֶן
אוּפְּבָוִי אָזֶן דָּעַר אַיְנָעָרְלַעְבָּרָר מְאַנוּנְדִּיקָר שְׁטִילְקִיָּט אַיְן דֵי העַצְעָרָט פָּוָן דֵי
גַּעַרְאַטְ�עוּוּטָעָן. מִיט אַגְּיָעָר פְּסִיכָּאַלְגִּישָׁעָר פָּאַרְשָׁטָעַנְדָעָנִישָׁ אַנְטְּפָלָעָט עַר דֵי
לִיְּדָן פָּוָן יָעָנָעָן, וּוּאָס אַוְיךְ אַונְטָעָר דֵי בְּלוּיעָה הַיְּמָלָעָן פָּוָן יִשְׂרָאֵל קָאנְגָּעָן זֵיךְ
פָּאַרְגָּעָסָן דֵי שְׁוֹאַרְצָעָן שָׁאָטָנָס פָּוָן חֹרְבָּן אָזֶן זֵי פָאָלָן אַונְטָעָר דָּעָר לְאַסְטָט פָּוָן
זִיְּעָרָעָז וּכְרָוּנוֹת. עַר שְׁילְדָעָרָט אָנוֹנָז, וּוּאָס אָזֶן אַמְּתָה. דֵי אַזְוִי גַּעַרְפָּעָנָעָן, שׁוּעוֹרָעָ
קְלִיטָה-אַבְּיַעַטָּן, אַבָּעָר דּוֹקָא דָּוָרָךְ זֵי זָעָעָן מִיר דֵי גַּרְוִיסָעָן פָּאַנְאַרְאַמָּעָן פָּוָן דָּעָר
הַתִּשְׁבָּות, דָּוָרָךְ וּוּלְכָעָר דֵי יְגָעָן מִדְּנָה אָזֶן אַזְוִי פִּיבָּעָרְדִּיקָן אָזֶן שְׁנָעָל פָּוָן-
דָּעַרְגַּעְבָּוִיטָן גַּעֲוָוָרָן.

ווען מענדל מאן האט שיין באפערטיקט זיין פאוץיעז ווי דער גראיסער שיל
דערערר פון דער שאրיתה-הפליטה-איינוארכיזונג אין דעם נײַעム יִשְׂרָאֵל-בָּאָדָן און
דערבי זיך אנטפלעקט ווי אַ ווונדרער באָרער מאַלעַר פון דער יִשְׂרָאֵל-לאַנדשאָפט,
האט עער זיך גענומען צו אַ נײַעם קִינְסְטָלְעָרִישׁן פֿאָרְמָעַסֶּט: עַר האט גענומען
שריבַּן זיין מלחהה-טרילאָגַע זוֹס אַיְזְגָּעוֹזָקָסֶן צו אַ מְאֻנוּמָעַטָּל וּוּרְקָ
אדָעָר ווי אַסְטָהָלָטוֹן — צו אַ יִדְישָׁן "מלחהה און שלום". דאס ווערך האט דריַיַּ

קאלאסאלע טעמאטישע ריגגען: ערשותן, די דיטש-סאויערטישע מלחמה גופא וואס דער שריבער באגלייט זי פמעט פון איר אנהייב בייז צו איר סוף. צווייטנס, די באצ'ונגען צווישן די סאויערטישע שלاكت-קעמעפרס און דעם סאויערטישן רוזשים, וועלכער שיקט זי אין שלاكت. דרייטנס, די ספעציפישע איבערלעבעונגען פון דעם יידישן שלاكتמאן און דעם דאייקן קרייג. די אלע דריינט טעמאטישע ריגגען, וועלכע קיטילען זיך אינגערא אין דעם אנדערן, קלערן אונדז אויף און גיבן אונדז דעם ענטפער אויף א סך רעטענישן אין דעם סאויערטישן לעבן און זי מאן אונדז קלאר פאר וואס דער סאויערטישער מענטש האט זיך געללאגן מיט איז איפער פאר זיין פאטערלאנד, טראץ דעם וואס ער האט פיבט געהאט דעם רעוישים אפשר נישט קיין סך ווייניקער ווי יינגע פרעמדע אנגרייפערס.

אגב, דעם מהות פון דעם סאויערטישן רעזישם שלילדערט מענדל מאן אין זיין אלעגאריש-סימבאלישן ווערך *נאכט איבער גלוישנגן* וואס איה, קאן מען זאגן, א פערל אין דער קרוין פון זיין שאפּן און האט געהאלפּן באפעסטיקן זיין פאייצ'ע ווי א פראצ'יקער אויף דער סאמעראנדר מורה זואנט פון דער יידישער ליטעראטור.

פון דער יישראאל-אקטואליתעט אין יונגער צייט איז מענדל מאן, ווי געזאגט, קינסTELעריש אוווק זו דער נאענטער מלחמה-פאראגאנגענהיט איזן סאויערט רוסלאנד. פון דארט האט ער געמאכט א וויתערידיקן שאפּן און האט זיך פאר-מאסתן זו געתטאטליקן דאס יידישע לעבן אין פוילן ער דער צויעיטער וועלט-מלחמה. געתאן האט ער עס איז זיין ווערך *על נהרות פולין*.

זיט זיין מלחמה-עפאפע האט מענדל מאן אונדז געוויזן איז ער איז דער מאלער פון בריטיע עפיישן ליוונטען און פונקט ווי ער קאן שלילדערן די איבער-לעבענישן פון א יהיד, אוי קאן ער געתטאטליקן מאסן איז געווירבל פון היסטא-רישע געשענען. איז דעם בוך *על נהרות פולין* שלילדערט מאן דאס יידישע לעבן אויף דער פוילישער ער דער הארט פאר דער צויעיטער וועלט-מלחמה, אבער דערבי גרייכט ער אויך זו פריערידיקע עפאכעס פון דער יידישער באזענסקייט איזן פוילישן לאגָה, פדי זו ווייזן ווי אונדזער גורל-שוחטומיט מיט די פאליאקן זאגן תמיד געוווען א טרייעריקער און האט סופ-פל-סוף דערperfֿט צו דעם פון וועלכן מיר זענען געוווען עדות אין די טאג פון דעם אכוריודהיקן היטעלר-מארד. יידן און פאליאקן האבן זיך פון אייביך און צוגצעזיגן און אפגעשטוויסן. דעם דאייקן מאטיוו ברעננט מאן ארויס, קינסTELעריש בולט, נישט נאר איז *על נהרות פולין*, נאר אויך איז זיינע שפערעדיקע ווערך. עס וואלט אפשר אן עוללה געוווען זו זאגן, איז יידן און פאליאקן האבן תמיד געלעבט מיט דער קעגנוייטיקער שיבאה צו זיך, אבער איז צווישן זי איז איביך געתטאגען א וואנט פון פרעמדקיט און אומפּאַרְשְׁטָעַנְדְּנִיש — דאס וווערט אונדז קלאר בייז וויתיק איז דעם דערמאגטן ווערך, ווי אויך איז זיין שפערעדיקן בוך דערציילונגען *דער שווארצער דאמב*.

אין וועלכון די טעםאמיך וועגן דעם צווארענשטייס צוישן די צוויי פעלקער, יידן אוון פאלזקן, פארנוועט אַצענטראָל אָרט.

אויב אין זיין בוך «על נהרות פוילן» גיט אונדז מענדל מאן אַברײַט אוון פאָרביך געמעל פון דעם יידישן לעבן אין פוילן ער בער מלחמה אוון ער פירט דערין אַרוּיס אַ שלל יידישע טיפֿן אוון געשטעטלן, וואָס האָבן באָפֿעלקערט די יידֶזְגָּאַס, וועלכע געפֿינט זיך אין דעם קלעם פון דער צעשפֿילטער אַנטיסעמִיטִי שער שיינאָה, האָבן מיר אין די דערציילונגגען פון דער «שוואָרכָעַר דָּאמְבָּ» אַרי זיעַר אַינטערעסאָנטע אוון באָראָקְטְּעִיסְטִישׁ ווינקלען פון דער יידישער עקייס טענץ אויף דער פוילישער ערֵד. בעיקר צייכְט זיך מאן דאָ אויס מיט זיינע שילדערונגגען פון די פשטוּ פֿאַלְקָס־עַמְנָטְשָׁן, יידן, וואָס געפֿינען זיך אָפְט אַוְיפָּן דאנְד פון יידישן לעבענס־שטיגער אוון דאָר אַנטפלעken זיך אין געויסע גורלדיקע סיטואָצְיָעַס זיעַר יידיש אַוְן מענטשלעַד פֿינְטָעַלְעַ אַוְן דערהייבָּן זיך צו מעשיים פון קידוש־הָשָׁם, הָגָם זיך אלְין האָבן וועגן דעם דאָזְקָן דערהָבוּבָּעָנָם אָקט אַגָּאנְץ בלאָסָע אַגָּונְגָּן.

אין פרט פון קינסטעלערישער רעדסטאָוֹרָאַצִּיעַ פון דעם אַומְגָּעַבָּרָאַכְּטָן יידישן לעבן אין פוילן פֿאַרנוועט מענדל מאן אַבְּפּוּבְּיך אָרט צוישן די בעסטע אוון גרעסטטע יידישע פֿאַזְעִימִיסְטִערָם. דאס חֲרֻבְּ-גַּעֲזָוָרְעָנָעָ יְדִישָׁן זיין אין פוילן, דער יידישער שטיגער, די פֿאָרְשִׁידְעָנָעָ סָאַצְיָאַלְעָ סְבִּיבָּת אַינְגָּרָהָאָלְבָּ דער יידִי שער געוזלשאָפט, די געשטעאלטן אוון אָפְּלוּ די יְזָאָ-דוּפְּנִידְקָעָ טיפֿן, וואָס דאס דאָזְקָעָ לעבן האָט אַוְיגָעָכוּט, ווערְן אין זיינע ווערְקָ גַּשְׂלִידָעָרט מיט אַ גַּרְוִיסָעָרָ קְרָאָפָּט אוון מיט אַ טִּפְעָרָ קענטשאָפט. קִינְסְטָעָלְעִירִישָׁ איַר אין זיך מְחַיָּה מְתִים דאס פֿוֹילִישָׁן יְדִינְתָּוּמָה מיט אַלְעָ זיינע פֿאָרְבָּן אוון קָאַלְּרִ-גַּיְאָןְסָן. ער שָׁאָפָּט גַּעֲשְׁטָאָלְטָן וועלכע קְרִיצָן זיך אַיְן זְבָּרוֹן אוון ער שִׁלְדָעָרט גַּעֲשָׁעָנִישָׁן אוון סִיטָּאָצְיָעָם, דורך וועלכע מיר קְרִיגָּן אַ דָּעָרְקָעְנְטָעְנִישָׁ-אַרְיִינְגְּבָּלִיק אין די טְרָאָגִישָׁעָ פֿאָרוֹקוּלְוָנָגָעָן פון אַונְדוּזָעָרָ באָצְיוֹנָגָעָן מיט די פֿאַלְזָקָן, אַונְדוּזָעָרָ שכְּנִים, וועלכע האָבן גַּעֲשְׁפִּילָט אַזָּאָ פֿאָטָאָלְעָ רָאָל אין דער שעָה פון גָּרָל, אַיְן דאס פֿיְיעָרָ פון מענטשְׁן־הָאָס האָט פֿאָרְנוּכִיטָעָ דאס אַלְעָ, וואָס מיר האָבן דאָרט גַּעֲבּוּיָּת אַוְן גַּשְׁאָפָּן אַיְן מְשָׁךְ פון טוֹזִוְונְטָאַרְ.

מענדל מאָן קומְטָ דאָן צוֹם יְדִישָׁן לְיִעְנָעָרָ מִיט נָאָר צוּיִ וְוּרָקָ וְוּסְטְּרִיכָן אַונְטוּרָ זְיַן פֿסְדְּרִיךָן גָּאנְגָּ בָּאָרְגָּ-אָרוּףָ צוֹ די הַיְּיכָן פון קִינְסְטָעָלְעִירִישָׁ אַוְיסְדְּרוּקָ. אַיְינְסָ פון די דאָזְקָעָ ווערְקָ אַיְזָן «דָּעָרָ אוּטְּאָפְּאָרְטָרָעָטָ», אַיְן וועלכָן עַס קּוּמָעָן זיך צוֹאָמָעָן אלְעָ טָעָמָאִישָׁעָ תְּקָופָות אַיְן דעם שְׁרִיבְּעָרָסָ שָׁאָפָּן. אַיְן דעם דָּאָזְקָעָ רָאָמָאָן האָבן מיר, סִיְּ דָאָס יְדִישָׁעָ לעַבְּן אַיְן פֿוֹילְן פֿאָרָ דָעָרָ מְלָחָמָה, סִיְּ די מְלָחָמָה גּוֹפָא אַיְן סִיְּ דָאָס יְדִישָׁעָ לעַבְּן פון נָאָר דָעָרָ מְלָחָמָה, הָן אַיְן פֿאָרְיוֹן וְהָן אַיְן יְשָׁרָאֵל. מענדל מאָן גַּעֲהָעָרט צוֹ די שְׁרִיבְּעָרָסָ וְוּסָ האָבן נִישְׁתָּמָרָ זיך

צוצוריין צו טעםעס פון לעבן וואס זענען נאך נישט אַפְגָּעִילֶת גַּעֲוֹאָרֶן דָּוָרֶךְ
דער צייט און ער אייז אויך פון די געציילטע צוישן אונדזערע שעפערס, וועלכע
האָבָן פון אַנְגָּטָר דִּיסְטָאָנֵץ גַּעֲקָעַנְט שָׁאָפָּן בְּלִיְבִּיקָּעַ בְּלִידָעָר פון אַ בְּרִיטָר
פֿערַסְפּֿעַקְטִּיו אַן דָּאָס וּוּכְטִּיקְסְּטִּעַ אַיְזָן וּוּאָס אַטְּ דיַ פֿערַסְפּֿעַקְטִּיו אַיְזָן דָּעָר
דערער אַיְגָּנָּאָרְטִּיקָּעַר גּוֹרְלָן דָּעָם יִדְיִשְׁן פֿאָלָק אַזְוִי וּוּיְדָר אַנְטְּפּֿלְעַקְטִּי
איַן אַונְדְּזָעָר גַּעֲשִׁיכְטָעַ אַוְן אוּיךְ איַן אַונְדְּזָעָר קַעְגְּנוֹאָרטִּי.

דיַ מַעֲנְטְּשָׁן פֿוֹן טַעֲגִיּוֹשִׁיִּי — דָּאָס אַנְדְּרָעָר וּוּרְקָן מַעֲנְדָּל מַאַן, וּוּגַּן
וּוּלְכָן מִיר רַעֲדָן — איַן אַמְּקָעָר צֹוּיְנָאָבְּרָעַלְבָּוְנָגָעָן אַיְן סָאוּוּיְעַטְּ-רוֹסְלָאָנדְּ
בָּעָתְּ דיַ מְלָחְמָה-יִאָרָן. טַעֲגִיּוֹשִׁיִּי אַיְזָן פֿאָרְוֹאָרְפָּן אַרטָּן אַיְזָן דָּעָר סָאוּוּיְעַטְּ-שְׂעָר
אִמְפְּעִירָעַ, אַבְּעָר מַתְּחָרָךְ דָּעָם לעַבְּן אַיְזָן דָּעָם דָּאָרָף וּעַן
מִיר דיַ גַּאנְצָעַ פֿאָנָּאָרָאָמָעַ פֿוֹן דָּעָר סָאוּוּיְעַטְּ-שְׂעָר וּוּרְקָלְעָכְקִיְּתִּי אַיְזָן מִיר דָּעַרְקָעָנְגָּן
דוֹרָךְ אִיר דָּעָם מַעֲכָאְנִים פֿוֹן קָאָמוֹנִיסְטִּישָׁן סִיסְטָם. אַסְּקָן זָאָכָן וּוּלְכָן
דָּעַרְצְּיִילָט אַיְזָן זַיְן בּוֹךְ זַעַנְעָן מַשְׁמָשָׁאָרָעָאָצְּיָע אַפְּלִוִּי פֿאָרָךְ, וּוּאָס
גּוֹטָדָם לעַבְּן פֿוֹן דָּעָם דָּאָזְקָן לְאָנְדָר וּוּיְדָר מַשְׁגַּוְונְסְּטָעָאָרָעָן גַּעַהְעָרָן צֹ
דָּעָר נַאֲקָעְטָעָר רַעְאַלְיִיטָעָט.

מַעֲנְדָּל מַאַן אַיְזָן גַּעַוְעָן אַיְנָעָרָעָן דָּעָר פֿרָאָדוֹקְטִּיוֹסְטָעָאָרָעָן יִדְיִישָׁע שְׁרִיבְעָרָסְטָעָ.
דיַ צָּאָל וּוּרְקָן וּוּאָס עַר הָאָטָן אַנְגָּעָשְׁרִיבָּן זָאָגָן עֲדוֹתָן וּוּגַּן אַ שְׁעַפְעַרְשִׁעָרָ שְׁפָעָ
וּוּאָס רַופְטָ אָרוֹיָס בָּאוֹנוֹנְדָּרְוָנְגָּג. אַבְּעָר נַאֲרָן מַעֲרָבָן דָּעַרְקָעָנְגָּג רַופְטָ אָרוֹיָס זַיְן
בְּרִיטִּיעָ טַעַמְאִיטִּשָׁע גָּאמָעָ, זַיְן גַּעַוְאָגְטִּיקִיָּת בַּיּוֹם מַאְלָן אַוְן גַּעַשְׁטָאָלִיטִּיקָן גַּעַשְׁעָעָ
נִישָׁן אַוְן רַעְאַלְיִיטָן וּוּלְכָן זַעַנְעָן צְוִישָׁן וּדְקָאָפְּגָעְטִּילָט דָוָרָךְ תְּקֻפּוֹת. עַר הָאָטָן
אָפְּשָׁר אַיְזָן זַיְן הִיסְטָאָרִישָׁע עַקְסְּקוּרְסִיָּעָס נִישָׁט אַרוּקָעָגְעָוָנוֹנְדָּרְעָט אַזְוִי וּוּיְטָן וּוּיְטָן
שְׁלוֹם אַשְׁאָן וּוּיְסָףְ אַפְּאָטָאָשָׁוּ, אַבְּעָר אַיְזָן פֿרְטָ פֿוֹן שָׁאָפָּן דָּאָס קִינְסְּטָלְעִירִישָׁע
בִּילְדָן פֿוֹן יִדְיִשְׁן לעַבְּן אַזְנָן פֿוֹן דיַ יִדְיִישָׁע אַבְּרָעַלְבָּוְנָגָעָן אַיְזָן אַיְרָאָפָּעָ אַיְזָן
אַונְדְּזָעָר יָאָרְהָנוֹנְדָּרְעָט דָוָרְגָּעָנְטָעָרָט עַר זַיְן צֹוֹן אַונְדְּזָעָר גַּרְוִיסָּע מִיסְטָעָרָס, הָן
וּוּאָס נַגְּעָן דָּעָר בְּרִיטִּיקִיָּת אַזְנָן פֿילְפָּרְבִּיקִיָּת פֿוֹן זַיְן גַּעַמְעָלָן, הָן וּוּאָס נַגְּעָן דָּעָם
קִינְסְּטָלְעִירִישָׁן דָּעַרְקָעְנְטָעִישָׁ-שְׁפִּיגָּל וּוּאָס מִיר בָּאָקְוּמָעָן דָּוָרָךְ זַיְן וּוּרְקָן.

1974

דיַ יִשְׂרָאֵל-דָּעַרְצִיְּלוֹנוֹגָעָן

איַן זַיְן דָּעַרְצִיְּלוֹנוֹגָעָן אַזְנָן זַיְן דָּרָמָאָן «איַן אַ פֿאָרוּאָרָלָאָזָן דָּאָרָף»
דָּעַרְצִיְּלָט אַונְדוֹ דָעָר שְׁרִיבְעָרָ מַעֲנְדָּל מַאַן אַיְזָן גַּעַשְׁיכְטָע אַיְזָן צָעַנְדְּלִיקָעָר
וּוּאָרִיאָצִיָּעָס. עַס אַיְזָן דָעַרְצִיְּלוֹנוֹגָעָן פֿוֹן דיַ גַּעַרְאַטְּעוֹוּעָטָעָ פֿוֹן הִיטְלָעָרָס קָאָלְךְ-אַוְיָוָנָס

און די געבראכטע פון די פארשיזדנען אריינטאלישע געטא-גלאוּטן, וועלכע ווערטן דורך דעם שטורעס-זווינטן, וואס באגלייט דעם נייעם נס אין אונדזער פאלקס עקייסטענץ פארישליידערט אין פארוואָרלְאַוּט אָראַבִּישׁע דערפֿער, ווֹ זַיְדָּפָּן אַנְדִּיבֵּן אַ נַּיְלָבָּן אלְסֶ בְּרִיגָּעֶס פָּוּן דַּעַם יָנוּגָּן יִדְּישָׁן לְאָנָּדָּה. מַוְּרַדִּיק שְׂעוּד אַוְן פִּינְגָּלָעָךְ אַיְזָה דָּעַר דָּזְיִקָּעָר נִיעָר אֲנַהֲיִיב פָּאָר דִּי מַעֲנְשָׁן, וְאַס זַעַנְעָן צַעַד בְּרָאָכָן פָּוּן יִסְוִּים אַוְן שְׁטָעָלָן מִיט זַרְפָּאָר אַ קְנוּילָפָּוּן גְּלִיעַנְדִּיקָּעָ נַעֲרוֹן נַאֲךְ דִּי אַלְעָ אַיְבָּרְלְעַבְּעַנְיִישָׁן. אַלְעָ אַיְזָה דָּאָ פָּאָר זַיְיָ נִיְּיָ. בְּעֵיר אַיְזָה אַבְּעָר פָּאָר זַיְיָ אָוְמְדָעַטְרָעְגָּלָעָךְ דִּי אָוְמְהִימְלְעָכָעָךְ לְאַגְּדָשָׁפָּט, וְאַס רִינְגָּלָט אַרוּם דִּי הַאַלְבִּחְרוּבָּעָ אָרְאַבִּישׁע דַּעַרְפָּעָר. זַיְיָ קַעַנְעָן זַיְיָ אַוְיךְ נִישְׁתְּ צְוָעָוְוִינְעָן צָוָם גַּעֲדָאָן, אַיְזָה דָּאָס אַרְטָט פָּוּן דָּעַר גַּעַנְאָרָטָעָר מְנוֹחָה, וְאַס צּוֹלִיב אִיר הַאָכָּן זַיְיָ אַיְבָּרְגָּעָהָאָלָטָן אַלְעָ סְפָנוֹת אַוְן טַוִּיטְגַּעְפָּאָרָן. דָּאָס נִיעָשׁ שְׁטִיגְעַרְלְעָבָן, דִּי שְׁטָעַנְדִּיקָּעָ שְׁרָעָק פָּאָר דֻּעָם אָוְמְהִימְלְעָכָן אַרוּם אַזְנָבָּר דִּי אָרְאַבִּישׁעָ שְׁוֹנוֹאִים, וְאַס לוּיָעָרָן בַּיְּ דִי נַעֲנָטָעָ גַּרְעָנְצָעָן, הַאָלָט דִּי דָזְיִקָּעָ מַעֲנְשָׁן אַיְזָה צּוֹשְׁתָאָגָּדָן פָּוּן הַאָלָבָן שְׁגָעָן אַוְן אַיְנִיקָּעָ הַאָלָטָן טָאָקָעָ נִישְׁתְּ אַוְיסָטָן אַזְנָלָוּפָן. כַּמְעַט אַיְזָה יַעֲדָר דִּעְרְצִילָּוֹג אַיְזָה פָּאָרָאָן אַיְגָעָר אַדְעָר עַטְלְעָכָעָ עַקְשָׁנִים, וְאַס פִּילָּן דִּי חִשְׁבָּותָ פָּוּן דֻּעָם הַיְּסָטָאָרִישָׁן מַאֲמָעָנָט אַוְן זַיְיָ בְּלִיְבָן אַוְיךְ דִּי עַרְטָעָר, גַּעַנְדִּיק דַּעֲרָמִית אַ בִּישְׁפִּיל דִּי אַנְדָּעָרָעָ צַוְּאִיסְדִּיעָר.

סְכֻמָּאָטִישׁ זַעַנְעָן דִּי דָזְיִקָּעָ דִּעְרְצִילָּוֹגָעָן, וְוֹ אַוְיךְ דָעַר אַגְּגָעָרְפָּעָנָעָר רָאָמָאָן, אַוְנְטָעָר דָעַר הַשְּׁפָעָה פָּוּן דָעַר סָאוּעָטִישׁעָר לִיטְעָרָאָטוֹר, וְאַס שְׁלִידָעָר אַיְזָה פָּאָרְשִׁיזָדָעָנָעָ פָּאָרְמָעָן דִּי שְׁוֹועָרִיקִיָּתָן בַּיְּמָיְם אַרְיִינְלְעָבָן זַיְיָ אַיְזָה נִיעָשׁ סְבִּיבוֹתָ, דִּי מַאֲטָעָרְנִישָׁן פָּוּן יְחִידָה בַּיְּמָיְם בּוּיְ פָּוּן נִיעָאַיְנְדוּסְטְּרִיעָם, אַדְעָר לְאַנְדוּרְתְּשָׁאָפָּטָיְלָעָכָעָ אַוְנְטָרְגָּנוּמָגָעָן אַוְן דִּי שְׁוֹזָאְכִיקִיטָן פָּוּן דִּי „אָוְמְבָאָוּסְטְּזִינְגִּיקָעָן“, וְוֹ אַוְיךְ דִּי גְּבוּרָה אַוְן דָעַר נְצָחָן פָּוּן דִּי „בָּאוּסְטְּזִוְּנִיקָעָן“ פָּאָרְטִּיאִישָׁע אַדְעָאַלִיסְטָן. אַיְזָה תָּחָר גַּעַנְוָמָעָן אַיְזָה טָאָקָעָ פָּאָרָאָן אַגְּוּוֹסְעָ עַגְלָעְכִּיקִיטָן צְוִוִּישָׁן דִּי בָּאַדְגָּנוּגָעָן פָּוּן קְלִיטָה אַיְזָה דָעַר יְנָגָעָר מִדְּנִיתָ יִשְׂרָאֵל אַוְן דִּי בָּאַדְגָּנוּגָעָן פָּוּן אַיְבָּרְבּוּי אַדְעָר אַוְיפָּבוּי וּוּעָגָן וּוּלְכָן מִעְן רַעַד אַזְוִי פִּיל אַזְוִי מִעְן שְׁרִיבָּתָ אַזְוִי פִּיל אַזְוִי סָאוּעָטָיְרָסְלָאָנדָן. אַיְזָה בִּיְדָעָ פָּאָלָן פָּאָרְלָאָגָּנָט דָעַר פָּלָל, אַזְוָּדָעָר יְחִידָה זַאֲלָפָּר אִים מִקְרָיבָּ זַיְיָ אַ הִפְשָׁן חָלָק פָּוּן זַיְיָ פָּעַרְזָעְלְעָכִיקִיטָן אַזְוָּדָעָר יְמִינָה זַיְיָ פָּעַרְזָעְלְעָכִיקָעָן לְעָבָן. אַיְזָה בִּיְדָעָ פָּאָלָן פָּאָרְלָאָגָּנָט מַעַן, אַזְוָּדָעָר יְחִידָה זַאֲלָפָּר אִים מִקְרָיבָּ אַפְּגָּאָגָן פָּוּן זַיְיָ פָּעַרְזָעְלְעָכִון הַיְּנִיטָן. דָעַר חִילָוק צְוִוִּישָׁן מַעְנָדָל דִּעְרְצִילָּוֹגָעָן אַיְזָה דִּי דִּעְרְצִיְּלָנָגָעָן אַוְיךְ דָעַר דָזְיִקָּעָ טָעָמָע אַזְוָּדָעָר, אַיְזָה אַבְּעָר אַ חִילָוק פָּוּן צְוִוִּי וּוּעָלָטָן, וּוּלְכָעָ וּבָאָרִירָן זַיְיָ עַרְגָּעָז וּוֹיְ, אַבְּעָר זַיְיָ זַעַנְעָן זַיְיָ אַזְוָּדָעָר זַיְיָ גַּרְגָּנְטָאָוִיסָטָקְעָלָעָךְ. אַזְוָּדָעָר רַוְּסָּלָאָנדָן רַעַגְּרִיטָטָמִיטָן גַּוְּרָלָפָן דִּי אַלְעָ מַעֲנְשָׁן דִּי פָּאָרְטִּיאִי אַזְוָּדָעָר זַיְיָ שְׁוֹעָרְעָהָאָטָרָה, אַזְוָּדָעָר פָּוּן דִּי אַגְּנְטָעָרְעָסָן פָּוּן אַ נִיעָם אַוְיְגָעְקּוּמָעָנָם הַרְשָׁעָרְשִׁיכָטָט. אַזְוָּדָעָר יְנָגָעָר מִדְּנִיתָ יִשְׂרָאֵל וּוּעָרָן דִּי דָזְיִקָּעָ גַּוְּרָלוֹת אַבְּעָר דִּירִיגְּרָטָט דָוְךְ דֻּעָם אַלְגָּמִינָגָעָם פָּאָלָקָס-אַיְגְּטָעָרָס

און הָגֵם דָא אָזֶן דָאָרֶט פְּלִיט וַיַּד אַיְדַּע דַעַר מַעֲמַנְתַּפְּן אַפְּרָה אַינְטַעַרְסִירְטְּקִיטַפְּן אַפְּקִיד, אַבְּיוֹרָאָקְרָאָט, וַוְעַלְכָּעֶר קְוָקְט אַוִּיף מַעֲנְטַשְׁן, וַיַּי אַוִּיף צִיגָּל פָּאָר זַיַּן גַּעֲבִיְּדָע, אַיְזַי דָאָס אַבְּעָד בְּשָׂוּם אַוְפַּן נִישְׁתַּכְּרִיטִישְׁ פָּאָר דַעַם שְׁטָאָט אַלְס גַּאנְצָן, וַוְעַלְכָּעֶר אַיְזַי אַפְּשַׂר הַילְּפָלָאָזְן קְעָגַן דַעַר דָאַזְקָעֶר לְאָגָע, אַבְּעָד וַוְעַלְכָּעֶר זַוְכְּט אַלְעַ מִיטְלָעַן דַי לְאָגָע אַוִּיסְטוּבָּעָסְרָן. יְשָׁרָאֵל אַיְזַי פְּרִיעַ דַעַמְאָקְרָאָטִישְׁ מִדְבָּה אַוְן דַי מַעֲנְטַשְׁן קְעָגַן זַיַּן אַוְן דַעְרְבִּיבָּר אַיְזַי פְּנַן אַמְדִינָה-אַינְטַעַרְסָעַט, וַיַּי וַיַּיְתַּמְּ מַעְגָּלָעַ, צַו לְיִקוּוְידִירְן זַיַּעַר אַוִּיכְזְּפָרִידְקִיטַעְן אַוְן זַיְעָרְעַ לִיְּדָן.

דאָס טַאָקָע קְוָמַט צָוָם אַוִּיסְדָּרוֹק אַיְזַי דַעַם אַוְפַּן, וַיַּי אַזְיַּזְמַנְדַּל מִאָן בַּאַשְׁרִיבִּיט אַוְן שִׁילְדָעָרְט דָאָס לְעַבְּן פְּנַן זַיְנַע הַעַלְדָּן. אַיְזַי קְעַגְנָאָצְץ כַּו דַעַר סַאַוּעַטִּישְׁעַר לַיְּטַעַרְאָטָר, וַוַּוְאַלְעַ אַוִּיכְזְּפָרִידְעַנְעַע פֻּרְסָאָנְאָזְשָׁן זַעַגְעַנְעַן בַּעַגְאָטִיוּוֹ טִיפְּן, קָאנְטָרָה רַעוֹאָלְצִיאָגָנְעָרָן, קָלִינְבִּירְגָּעָר, שַׁעֲדִיקָּעָרָס אַוְן סְתָמָם אַנְטִיְּסָאַצְיָאָלָעָל עַלְעַמְעַנְטָן, וַוְעַלְכָּעֶר סְ'אַיְזָן אַמְצָוָה גַּדְולָה צַו דַעְרְשְׁטִיקָן אַיְזַי צַו לְיִקוּוְידִירְן, שִׁילְדָעָרְט מִעְנְדָל מִאָן זַיְנַע אַוִּיכְזְּפָרִידְעַנְעַע מַעֲנְטַשְׁן, דָאָס רָובָּ, וַיַּי לִיְּדָנוּיְקָע, עַלְגָּטָע אַוְן, אַיְזַי אַגְּוּוֹסָן זַיַּן, אַוְן גַּעַרְעַטְעַ, וַוְאָרָעָם וַוְאָס זַעַגְעַנְעַן דַי דָאַיְקָע מַעֲנְטַשְׁן שְׁוֹלְדִיקָּה, אַוְיב דַי גַּעַשְׁיכְּטַע הַאָט דָוָקָא אַוִּיף זַיְעַרְעַ אַקְסָלָעָן אַרְוִיְּגָעְוָוָאָרָפָן אַזָּא גַּרְוִיסָּן בַּאַרְגָּפָן אַחֲרִיוֹת? פָּאָר וַוְאָס קְוָמַט עַס גְּרָאָד זַיַּן, דַי אַוִּיסְגָּעַלְעַטְעַן אַוְן מִיט זַיְעַרְעַ לַעֲבָנָס מַוְטְשַׁעַטְעַ מִיט אַלְעַ פִּינְגָּעָן, אַזָּא זַיַּי זַאָלָן מִיט זַיְעַרְעַ גּוֹפִים אַוְן מִיט זַיְעַרְעַ לַעֲבָנָס דָאַפְּן זַיַּן דַי צִיגָּל אַיְזַי דַעַם גַּרְאַנְדִּיעָן, אַבְּעָד אַזְיַּזְמַנְדַּל פִּיל קָאַסְטָנְדִּיקָּן, גַּאַולְהַ-בָּנִין?

דַעַר סַאַוּעַטִּישְׁר, פַּאַרְלִינְגְּנְעַטְעַר שְׁרִיבִּיבָּר מַאְכָט זַיַּק פְּנַן דַעַם גַּאנְצָן עַנְנִין נִשְׁתַּחַקְיָה זַיַּן גַּרְוִיסָּן וַזְעָן. דַי פָּאָרְטִיִּי הַאָט גַּהְיִיסָּן? דַי רַעֲגִירָהָגָה הַאָט בַּאַפְּוִילָן? דַעְרְמִיט אַיְזַי דַעַר עַנְנִין גַּעַנְדִּיקָּט. וַוְאָס אַרְט אִים אַוְיב דַעַר אַזְיַּזְמַנְדַּל סַאַצְיָאָלִים וַוְעַדְטַע גַּבְוִיּוֹת (אַוְיב עַר וַוְעַדְטַע בְּכָל גַּבוֹיָה) אַוִּיף דַי בַּיְנָעַר פְּנַן מִילְאָגָעָן מַעֲנְטַשְׁן לְעַכְעַד וְזַעַמְנָס, וַוְאָס יַעֲדָעַר פְּנַן זַיַּי הַאָט אָן «אִיךְ», הַאָט אַהֲרָן, הַאָט גַּעַפְּלִין אַוְן הַאָט אַבְּעַקְשָׁאָפְּט צַו אַבְּיַסְעָלָעָר פְּרִיד אַיְן לְעַבְּן? בַּיְ מַעְנְדָל מִאָן אַיְזַי חַלְילָה אַמְעַנְטַשְׁלָעָר לְעַבְּן נִשְׁתַּגְּפָלְעָוָתָן. וַוְאָס וַיַּיְנְקָעָר אַזָּא מַעֲנְטַשְׁקָעָן זַיַּד אַרְיִינְ-

פָּאָסָן אַזָּא אַרְיִינְגְּשִׁיסָּן אַיְזַי דַעַם גַּרְוִיסָּן גַּאַולְהַ-פְּרָאָצָעָס, אַלְצָן וַיַּיְתְּקִילְעַכְּבָּר דַעַר פִּילָּט עַר זַיַּן טְרָאָגִיק, אַלְצָן טִיפְּפָעָר לְאָטָה עַר זַיַּק אַרְאָפָן זַיַּן נִשְׁמָה אַוְן בַּרְעָנְגָּט אַרְוִיסָּן צַו אַונְדוּעָר דַעְרְקַעְנְטַעְנִישָׁ זַיַּן גַּעֲמִיט. נָה, נָאָטְרִילָעָךְ, וַיַּיְסִטְמַעְדָּל מִאָן, אַזָּא קָאָמָף קָאָסָט קְרָבָנּוֹת אַזָּא אַזָּא יִדְיִישָׁ לְאָנְדָו וְעַט נִשְׁתַּגְּבָוִיט וְוַעֲרָן אַזָּא יְסוּרִים. עַר נַעַמְט אַבְּעָר דַי דָאַיְקָע יְסוּרִים מִיט דַעַר פּוֹלָעָר שְׁוֹעָרְקִיטַעְפָּן זַיַּן זַיְעַר וְוַאָגָ אַזָּא שִׁילְדָעָר דַעַם מַעֲנְטַשְׁן, וַוְאָס רַאֲגָנְגָלָט זַיַּק מִיט זַיַּן וְוַיַּלְפָן זַיַּן פְּטָר וְוַעֲרָן, מִיט דַעַר טִיפְּסָטָעָר אַזָּא אַיְדָלְסָטָעָר פַּאַרְשְׁטַעְנְדָעָנִישָׁ. דָאָס טַאָקָע הַאָט גַּעַרְאָכָט דַעְרָצָוֹ, אַזָּא מַעַן זַאָל מַעְנְדָל מָאנָס דַעְרְצִילְוָגָעָן וְוַעֲגָן דַי מַעֲנְטַשְׁן אַזָּא דַי פַּאַרְלָאָזָעָן אַרְאָבִיָּשָׁע דַעְרְפָּעָר אַזְיַּזְמַנְדַּל אַזְיַּזְמַנְעָמָעָן.

אויך אין דעם אופן ווי איזי מענדל מאן האט אונדו געשילדערט זייןע איזי גערופענע פאייטיווע העלד, אין פאראן דער גאנצער חילוק צוישן אן ערעלען שרייבער אין מדינת ישראל אין דעם פאלשן שרייבער אין סאועט-דוסלאנד. בימס שאועטישן שרייבער אין דער פאייטיווער העלד א מלאן מיט א פארטיזי-ביבלעט אין טאש. ביי מענדל מאן אין אויך דער פאייטיווער העלד א געוינילעכער מענטש. ער רעדט נישט קיין הייכע פראון, רעפערירט גאנרטש וועגן אידיעגן. אפט מאל ווערט ער געטראגן דורך דער כוואלייך פון א מין פאטאליזם, אפילו פון רעזיגנאציע. ער אין איינער פון אלע. פאראן אבער א באשטייטער מאמענט, ווען ער דערפיט אין זיין אונטערבראוזטזין די היסטאַרישע אחריות און ער האלט אויס דעם נסיגן, דאס און נישט מער. מארגן קען דער זעלבייקער העלד זיך וידער געפינגען בימס ראנד פון פאייטזוייפלונג און ווערד וויסט וואס ער ווועט תאָן און ווי איזי ער ווועט האנדלען? היינט אבער האט ער אויסגעעהאלטן דעם פאלקישן עקוּאמען. דאס איזי גענונג. מארגן וועלן קומען אנדער אוף זיין ארט. מארגן וועט דאס לעבן בכל ליכטער ווערט.עס וועלן מער נישט נויטיק זיין איזי פיל קרבנות. ער אויפובי פון לאנד וועט נישט קאסטן איזי פיל יסורים. די פארוֹאַלְאַזְעַט אַראָבִַישׁ עַדְרֶפֶּעֶר וּוּלְַעֲןָ פַּאֲרֻוֹאַנְדָּלְטָן וּוּלְַעֲןָ אַיִן בְּלִינְדִּיקָּעָ יִדְּישָׁ יִשְׁוּבִּים אָזְ"וּ. מענדל מאן האט זיך זיין גענונג ערשות דערצ'ילונגגען וועגן ער קליטה פון די ניע עולימ איזן מדינת ישראל, אַרְוִיסְגָּוּווּזָן ווי אַטְּאַלְאַנְטִירְטָר שְׂרֵיְבָּר מיט דעם גאנצן נויטיקן שעפערישן געציג צו געשטאלטיקן מענטשן און סייטואָ ציעס. דאס חידושדייק איז זיין שרייבן איזי געווונן דאס. וואס ער האט באויזן צו פֿאַרְפִּיקְסִירְן אַיִן קִינְסְטְּלָעְרִישָׁן בְּיַיְלָד דּוֹקָא דָּס נִיעָ, דָּס זִינְדְּנִיקָּעָ, דָּס שְׁטָרָאַמִּיקָּעָ אַינְגָּעָם לְעָבָן, וואס האט נאָך קִין באַשְׁטִימְטָעָ פְּאַרְמָעָן נִישְׁט אָן מִינְגִּיט פְּאַרְבְּלַעְבְּדָנְדִּיק מִיט אָזָא פְּיַלְפָאַרְמִיקִיט אָן פְּיַלְפָאַרְבִּיקִיט. דָּס אָיז אַלְעָ מַאל געווונן דָּס סָמָע שׁוּוּרְסְטָע פָּאָר אַ שְׂרֵיְבָּר אָן מענדל מאן האט זיך מִיט זִינְעָ דערצ'ילונגגען באויזן, ווי אַ שְׂרֵיְבָּרִישָׁע בְּעַלְפּוֹה, ווי אַ מענטש, וואס קען זיך פְּאַרְמָעָסְטָן אָן האט אַלְעָ נוּיטִיקָּע באַדְיְגָוּנְגָּעָן אָן פְּשָׂרוֹנוֹת דֻּעָם פְּאַרְמָעָסְטָן צו געווינגען.

דאָס לאַקְנְּדִיקְסְטָע אַיִן זִינְעָ שְׂרֵיְבָּן אַיִן דַּעֲרָבִי גַּעֲוָעָן זִינְעָ טַאַלְאַנְטָן צו מַאלָן די לאַגְּנְּדָשְׁאָפָּט ווי דער הִגְּנְּטָעָרְגָּוָנְט פָּאָר אַלְעָ האַגְּנְּדָלְגָּוּנְגָּעָן, אָזָי, אָזָזָל זִינְעָ אַיְרָעָאלָאִי סִימְבָּאַלְשׂ. פָּאָרָן אַפְּילּוּ אַזְּעָלְכָּעָ וּוּאָס זָאָגָן, אָזָעָ דַּעָרָ יִדְּישָׁע שְׂרֵיְבָּר בער מענדל מאן האט דַּי אַרְץ-יִשְׂרָאֵלְדִּיקָּעָ לאַגְּנְּדָשְׁאָפָּט, באַונְדָּעָרָס די דָזְיָקָע פון די פְּאַרְלָאָ אַגְּנְּדָעָקָט די אַרְץ-יִשְׂרָאֵלְדִּיקָּעָ לאַגְּנְּדָשְׁאָפָּט, ער האט זיך באויזן ווי אַוִּיסְגָּעְצִיכְנְטָעָר פִּיְיָאַזְוִיסְטָן זעגען אַראָבִַישׁ עַדְרֶפֶּעֶר. ער האט זיך באויזן פִּיאַזְאָשָׁ פון דֻעָם גַּאֲטוֹרְגַּעְמָעָל אָן נַאֲטוֹרִמְאָלָעָר. די סְפָּעָצִיפִּשְׁקִיטָּה פון דֻעָם פִּיאַזְאָשָׁ פון די פְּאַרְשְׁטָעַנְדָּעָנִיסְטָן אַיִן דַּוְרָק אִים אַרְוִיסְגָּוּפְּשִׁוּפְּט גַּעֲוָאָרָן מִיט אָזָי פִּילְפָּאַרְשְׁטָעַנְדָּעָנִיסְטָן פָּאַרְבִּי נִוְאָנָס אָן לִינְיָעָוָרְיָאִצְּיָעָ, אָזָהָאָט מִשְּׁפָּאַרְבְּלִיְּפָּט אָן פָּאַרְצִיְּבָּרָעָט. דַעֲרָבִי

אייז אבער זיין גאטור-שילדערונג פמעט אלע מאל, אין איר עקזאנטישער ארגיגיינ-נאליתעט, א פאן פאר דעם מענטשנס געמייט און א באשטאנד-טיל פון דער אקציע פון דער דערציאילונג. זיין שאטנס, וואס פלאטערן אויף דער לאנדשאפט, זיין זילבר-גורי, וואס שעמערירט אויף די בלעטה, הארטע ווי בלעה, פון זון און זאמד-טריקעניש. זיין קאקטוס-שטעכערס, וועלכע זונען און און אימה, זונען א טיל פון דעם גאנצן לעבעדיקן האנדלענדיקן און ווירקנדייקן ארום. איר דערפילט, און נאל דא, אויף אט דעם גאנצן פון גאנצן ערגרונט, דא, צוישן דעם אייזל-געווין און די גליינדייק אוניגן פון פאראוארלאזוט קעע, האט געקנט געשען דאס, וואס עס געשטע און סהאט געמוות געשען דאס געשענע.

מענדל מאן איין זיין ערשות ישראלדייק פראזיזער, דער גרויסער מאלער און שליערער פון דעם קליטה-פראצעס אין מדינהשן לעבן. און און מען רעדט וועגן קליטה מיינט עס דאך דעם דזאיקן עלעמענט, וואס האט איבערגען לעבט דאס שוידערלעקסט, וואס א דור איז ווען עס איז באשערט געווען איבער-צולעבן. דער דזאיקער דור פון היטלארט קליך-אוינס, דער דור פון די אריענ-טאילישע געטאָס, וואס די מדינה האט זי געלאקט מיטן צויאָג אויף מנוחה, האט איסגעטראגן אויף זיין אקסלען א גרויסן חלק פון דער גבורה דורך וועלכער ישראל בוייט זיך. ווער וויסט, צי מיר וואלטן און די קינסטלעריש׷� ווער געוווסט, און דער דזאיקער חלק איז געוווען איזו גרויס און שווער און איז צוליב דעם האבן די דזאיקע מענטשן, אפלו מיט זיעירע שוואקיטין, פארדיינט א נחלה אין דער ניעיר געיכט פון ישראל.

די גאָס פון בלענדליך מאנדלאָן איז א בוד אין וועלכן עס גיעזון אריין 9 דערציאילונג, וואס זיעיר אקציע שיפילט זיך אָפ אויף דער ישראל-ערד, דערציו אויך דער לאנדשאפט פון די פאָרלאָזען אָראָביש׷� דערפער, וואס איז איזו כאראָק טעריסטייש פאר מענדל מאנס כמעט אלע ישראל-ווער. נישט אלע דערציאילונגען פון דעם דזאיקן בוד האבן אבער צו טאון מיט די מענטשן און געשענישן פון זיין ערשות וועליך און אויב אפלו די העלן זיין זונען אין זיעיר פאקטישן מהות די זעלביבע, וואס פון «אָפָאָרְוָאָרְלָאָזְוּן דָּרְךָ», זונען אבער זיין פראָבלע מען שווין אנדערע און האבן שווין נישט קיין דירעקטן שייחות מיט דער קליטה וועגן וועלכער סִיאָז געוווען די רייד אין זיין פריערדיך קינסטלעריש׷� שאָפָנְגָעָן.

נאל די ערשות דערציאילונג «דאָס הויזן צוישן דערנער» איז ווי א המשך, אדער א ניעו וואָרְאִצְּיע אויף דער אלטער קליטה-טטעמַע. דאָ זען מיר ווידער אָ מל דאס געשטאלט פון דער פרוי סאנטָא, וועלכע מיר האבן באָגעגנט אונטער אנדערע געמען איז זיין פֿרְיַעַרְדִּיךְ דערציאילונג, וואס האבן געשילדרט דעם שווער און פֿיַגְלַעַכְן פֿרְאַצְּעָס פון אָרְיַינְלַעַבְן זיך אַין אָ נִיעֵר ווּלְט, בְּפֶרְט, ווען די דזאיקע וועלט איז פֿוֹל מיט אָזְוִי פֿיל סְפָנָה אַון שְׁרָעָק, וועלכע קענען צערודערן

די שטארקסטע נערוון און א פשיטה שוין — די צעריסגען נערוון פון די גערץ טעוועטע מיט איזוי פיל ניסים און נסיגנות. אין די אנדערע דערצ'ילונגונג אבער, הגם זיינער קאשמאָר-אטמאָספער איזו די זעלבייקע און זיינער לאַנדשאָפֿלעכער אומהָיִילעכער פֿאֶן איזו אויך דער איינגענער, זענען אַבער די סיטואָזֿיעס איז וועלכע די מענטשן פֿלאָנטערן זיך און זיינער מעשימים מיט וועלכע זיך רעהָרָן אויף די נִיְּגַעַשְׁפָּעָנָן באַדְּינְגְּנוֹנְגָּן פֿון לְעָבָן, שוין לחלוּטָן נִישְׁתָּפָּן דָּעַם שנטָם, וואָס אַין זִינְגָּעָנָן פֿרִיעָרְדִּיקָּעָן וּעְרָקָּעָן זיך האָבָן שְׂוִין נִישְׁתָּפָּן דָּעַם מיט אַיז אַיז זיינער קליטה אַיז דָּעַם אַנְגְּנוּמְנָעָם זיך פֿון וּאוֹרט, נַאֲרַ גִּיכְעָר מיט אַיז יְחִידִישָׁרְ קְלִיטָה אַינְגָּעָם לְעָבָן בְּכָלְלָה, דָּאַס הִיסְטָן: מיט אַיז מענטשן לעכְּרָעָלָה, וואָס אַיז שוין נִישְׁתָּפָּן באַראָקְטָעְרִיסְטִישָׁן דּוֹקָאָ פֿאֶר אַיז צִיְּתָן אַיז פֿאֶר אַיז גַּעַגְּבָּעָנָם אַרטָּן, נַאֲרַ אַלְעַ צִיְּתָן אַיז פֿאֶר אַלְעַ ערְטָעָר, וּוּ עַס גַּעַפְּנִינָּעָן זיך מענטשן, וואָס זָכוּן דָּעַם וּוּגָּעָן צָום לְעָבָן, דָּעַם וּוּגָּעָן צָום גַּעַפְּנִינָּעָן זיינער אַיז גַּעַפְּנִינָּעָם מענטשלעכְּן אַיז.

וואָי יעדער עכְּטָעָר קִינְסְטָלָעָר, גַּעַשְׁטָאָלִיטָקָט מענדָל מאָן זִינְגָּעָלָה אַיז אַבְּשְׁטִימָטָן רְעָאָלָן באָדָּן אַיז גִּיט זִיך אַן די סִימְנִים לוּיט וּוּלְכָעָ מְעַן דָּעַרְיָה קָעָנָט זיינער פֿאָלְקָס-אַנְגְּהָעָהָרִיקִיטָן. דָּאַס אַרטָּן פֿאֶר דָּעַר אַקְצִיעָן פֿון זִינְגָּעָן צִילְנִינְגָּעָן אַיז דָּעְרִיבָּעָר מְדִינָה יְשָׁרָאֵל. די צִיְּתָן — די עַרְשְׁטוּעָן יְאָרָן פֿון מְדִינָהָשָׁן אוּפְּיקָוּם. די הָעָלָן — יְיָדָן פֿון אַלְעַ עַקְּן וּוּלְטָה, וּוּלְכָעָ זַעַנָּעָן אַהֲרָן פֿאֶר-טְּרָאָגָן גַּעַוָּאָרָן אוּפְּיקָן די פְּלִילָלָן גַּוְרִיסְטָן גַּעַשְׁיכְטָלָעָן שְׁטוּרָעָם. דָּאַס בְּשִׁוְתְּפָוָתָה דִּיקָעָן פֿון אַלְעַ פֿעָרְסָאָנָאָשָׁן אַיז דָּאַס, וואָס אַלְעַ האָבָן זִיך אַפְּרָבְּרָעָנָטָן עַבְּרָה הִנְּטָעָר זִיך אַזְּעַלְעָדָן זִיך זִיך אַיז די נִיעָאָן באַדְּינְגְּנוֹנְגָּן פֿון מְדִינָה יְשָׁרָאֵל צּוּרִיק צּוּ גַּעַפְּנִינָּעָן זיינער רְוּ אַזְּנִיעָרָעָ אַינְטָעָרָעָן צּוּלִיב וּוּלְכָעָ עַס זַאְל כְּדָאי זִיך צּוּ לְעָבָן. זיינער דָּאַגְּלָעָנִישָׁן גַּעַהָעָרָן אַבעָר שְׂוִין נִישְׁתָּפָּן צּוּ דָּעַם בְּרִיטָן פְּלִילִישָׁן שְׁטוּרָם פֿון דָּעַר נִיעָרָעָ עַלְיהָ, נַאֲרַ צּוּ די שְׁמַאלָעָ יְהִידִישָׁ בִּישְׁטְרָאָמָעָן פֿון דָּעַר מענטשלעכְּרָעָרָעָר עַלְיהָ, פֿון צּוּרִיק דָּעְרָהָיְבָן זִיך צּוּ אַ מענטשלעכְּן לְעָבָן. דָּאַס כְּאַרְאָקְטָעְרִיסְטִישָׁעָ פֿאֶר אַט דָּעַר דָּאַגְּלָעָנִישָׁן אַיז דָּעְרִיבָּעָר אַיז גַּרְעָסְטָעָן בּוּדְזְשָׁעָטָן.

ישראָלְדִּיק אַזְּנִילִישָׁן זַעַנְעָן דָּעְרִיבָּעָר מענדָל מאָנס דָּעְרִצְיְּלָוְנָגָעָן אַיז נִיעָם בּוֹך "די גָּאָס פֿון בְּלִיעְנְדִּיקָעָ מְאַנְדְּלָעָן" נַאֲרַ אוּפְּיקָן אַיזוי פֿיל אוּפְּיקָן זַיִלְפָּלָן זִיך אַפְּ אוּפְּיקָן דָּעַר באַקְאָנְטָעָר לְאַנְדְּשָׁאָפָט אַיז דָּעַר רָאָם פֿון קִיבְּצִיגְּלִיוֹתָהָ בְּאַיִּינְגְּנוֹנְגָּן. חֹזֶן דָּעַם אַבעָר הָאָט דָּאַס אַלְזָן, וואָס דָּעַר צִיבָּר קָעָן אַים בְּשָׁוָם אַופְּן נִישְׁתָּפָּן שִׁיכָוָת מִיט די פְּלִילָ-פֿרָאָבְּלָעָמָעָן פֿון יְשָׁרָאָלְדִּיקָעָן לְעָבָן, נַאֲרַ מִיט די פֿרָאָבְּלָעָמָעָן פְּוּנָעָם מענטשְׁן-היְחִידָה בְּכָלְלָה. דָּעַר מַאְלָעָר, וואָס זִיצְטָפָּר אַפְּילָוּ עַר זַאְל דָּעַר וּזְאַל אַפְּילָוּ עַר זַאְל דָּעְרִוְּתָפָּר אַסְגְּנִירָן.

בישט די פאָרב צו אַנטְפֶּלעָקָן זִיינַע מַאֲלָעָרְיעִישׁ וּזְיוּעַס. דער מאָן, וואָס פְּלָאנְטָעַרט
זיך צוישן די צוֹווֵי פְּרוּיָעָן: דער רַיְּפָעָר, זִינְדְּרִיכְּנְדִּיקָּעָר נִיף אָן דער אָומֶן
דער פָּאָרָעָנָעָר, פָּאָרָטְרִוִּימְטָעָר גַּזְוָעָל, די פְּרוּיָ פָּוָן פְּרָאנְצָקָאָפְּקָא אָן די קָאָשָׁ
מַאֲרְחִיזְיּוֹנוֹת, וואָס זַיְגְּנְטָן אָן בַּיִּם באַזְוּכָּר, די אַיְּפָעְרוֹנִיכְּטִיקָּעָ אַרְיְעַנְטָטָאָכָּ
טָעָר, וואָס צַעְבָּרְעָכְטָ דָעַם קָרוֹגָ — זַיְ אַלְעָזַעַן מַעֲנְטָשָׁן אַיְן גַּעוֹיסְעַ לְעַבְנָסַ
מַאֲמָעָנָטָן אָן לְעַבְנָסִיטְאָצִיעָס. וואָס מַעַן קָעָן באַגְּעָגָעָנָעָן בְּכָל קָצְוִי הַבָּל אָן
דָּאָס וואָס עַס גַּעַשְׂעַט מִיט זַיְ, גַּעַשְׂעַט מִיט אַלְעָזַעַן מַעֲנְטָשָׁן, אַיְיךְ אַלְעָזַעַן וַיְנְקָלְעַן פָּוָן
דער עַרְד. מַעֲנְדָל מָאָן אַנטְפֶּלְעָקָט זִיךְ דָא וּאָ שְׁרִיבָעָר, וואָס לְאַזְוָן זִיךְ אַרְאָפָ
איַן דער טִיפְּנָעִישׁ פָּוָן דער מַעֲנְטָשָׁלְעָכָר נְשָׁמָה, פְּדִי פָּוָן דָּאָרָט אַרְוִיסְצּוּבָּרָעָגָעָן
איַעְגַּעַגְעַרְן אָן צַאָפְּלָעְנִישָׁג, אַירְעַ טְרָאָמָעָס אָן סְפָאָזָמָעָס, וּוּלְכָעַ זַעַנְעַן אָ
פּוּלְ-יְוִצָּא פָּוָן די אָוֹנוֹסְטִוִּינִיקָעָר שְׁטָרָאָמָעָן אַיְיךְ וּוּלְכָעַ עַס שְׁוּוּמִיט די
שִׁיףְ פָּוָן אָונְדוּעָר באָוֹנוֹסְטִוִּינִיקָעָר עַקְוִיסְטָעָנָעָן.

נאָר עטעלעכע דערציאילונגען פונעם בזק, ווי למלש: "בִּים כְּנַתָּה", "אוֹף נַאֲכֵל"
טיקע פעלדער". "די פִּיעּוֹן פּוֹן דָּאָרֶף טִירָה", "די באָלָּדָע וועגן פָּעַלְדוֹ פָּאַטְרָא"
און די פֿרִיעָר דערמאנגע דערציאילונג "דאָס הוֹיז צוֹישָׁן דערנוֹנָעָר", האָבָן אַקָּאנִי
קרעטען, אַינְגָּרְלָעָכָן אָוֹן אוּסְפָּעָלְעָכָן שִׁיכָּוֹת מִיט מִדְּנִיתָה יִשְׂרָאֵל, מִיט אַיר גַּעַרְאָנְגָּל
פָּאָר אַוְיפְּשָׁתִיגָּג אָוֹן מִיט אַיר קָאָמָּף פָּאָר דָּעָר עַקְוִיסְטָעָנָץ. אַבָּעָדָר כָּאַטָּשׁ די
דאָזְקָע דערציאילונגען באָרִיךְן אוֹיף אַקְינְסְטָלְעָרְשִׁין אַוְפָּן די יִשְׂרָאֵלְדִּיקָּעָ פָּלָל-
פְּרָאָבָלְעָמָאַטִּיק, אַיז פָּאָר זַי דָּאָךְ כָּאַרְאָקְטָעָרִיסְטִישׁ, נִישְׁטָמַצְאָזִי דָּאָס פָּלָל-פְּרָאָבָלָעָם,
וּוי דָעַר יִחְדִּישָׁר גּוֹלָפּ פּוֹן די הַעַלְׂדָן, וּזְאָס דֻּרְשִׁינְגָּעָן אוֹיף דָעַר נַאֲצִינְאַלְעָר
מִדִּינְהַשְׁעָר קָאנְזָוּע. עַס מִינְטָץ צֹ זָאָגָן, אָוֹ אָוּבָן אַיז זַיְנָעָ ערְשָׁתָע יִשְׂרָאֵל-וּוּעָרָק
הַאטָּמָעָנְדָל מָאָן אָונְדוֹ גַּעֲגָבָן דָעַם שְׁפִּיגָּל פּוֹן דָעַר נִיעָר מִדִּינְהַזְוּרְקָלְעָכְקִיטִי
דוֹרָךְ די אַיבְּרָעָלְעָבָנְגָּעָן פּוֹן זַיְנָעָ הַעַלְׂדָן, הַאטָּעָר אַין דָעַם אַיצְטִיקָּן בְזֹק
אָונְדוֹ גַּעֲגָבָן די יִחְדִּישָׁ אַיבְּרָעָלְעָבָנְגָּעָן פּוֹן מַעֲנְטָשָׁן, וּזְאָס שָׁפָּן דָעַם קָאָלִיר
און די מוֹזִיק פּוֹן דָעַר נִיעָר וּוּרְקָלְעָכְקִיטִי אַין דָעַר מִדִּינָה.

אווי אָרוֹם האָבוֹן מֵיר "אַין אַ פְּאַרְוָאַרְלָאַזְוָן דָּאַרְפָּ" גַּעֲזָעַן מענטשָׁן, וואָס
זִיעַרְעַ גּוֹרְלוֹת ווּזְרַעְן גַּעַשְׂמִידַת דָּוֶרֶךְ דָּעַם מִדְּינָהָשָׁן אָוָן פָּאַלְקִישָׁן קָאַמְּפָן פָּאָר
אָן אַיְגַּעַנְעַר נַאֲצִיאָנָאַלְעַר הַיִּם, בָּעַת אַין דָּעַם אַיְצִיטְקָוּן בָּוָךְ זַעַעַן מֵיר מענטשָׁן,
וואָס זִיעַרְעַ גּוֹרְלוֹת אָוָן זִיעַרְעַ פְּסִיכְשָׁעַ בָּאַזְוְנְדָעְרְקִיטָּן ווּוַיְרָקָן אוּוִיךְ דָּעַר מִדְּינָה,
אוּוִיךְ אִיר לְעַבְּן אָוָן אוּוִיךְ אִיר שְׁוּעוּרָן קָאַמְּפָן פָּאָר דָּעַר ווּיְטָעְרְדִּיקָעַר אַנְטוּוּיקָלְנוּגָן
אוֹן פָּאַרְפְּשָׁמְנִיכְנוּגָן

אין צענתער פון מענדל מאנס נייעס בור, אין צענתער פון זיין קינסטעלערישער אויפמעדראומקיט, שטיטט איצט דער מענטש, דער ייחיד, מיט זיינע דאנגלענישן, מיט זיינע ליידן און מיט זיינע חולומות. מענדל מאנס העלדז זענען בכל חלום-וואנדלערס און זיי לעבען אין א וועלט פון האלבוואר, האלב-טרוים. אין זיינע דערצעיליגונגגען איז פאראן די אטמאספער פון סאנאמבוליק. רעהאליטטעט פלאעכט זיך

מייט קאשמאָר און חלומדיַק געמיַט קרייצַט זיך מיט שאָרְפַּעַד רעדאלע עמְפִינְדוֹגֶעֶן.
אט דער סינטַע איז אויך פֿאָרָאָן איזן זיַין סטַיל, איזן זיַין שְׂרִיבַּ-מְאַנְיֵר, ווֹאָס איז
זְיַיְעַר נָאָעָנֶט צוֹ דַעַם קִינְסְטַלְעַרְישָׁן סְטַיל אָן שְׂרִיבַּ-אָוָפַּן פֿוֹן דַי הִינְטִיקָעַ פֿרָאָ
זַאיְקָעָרְס אָן דַעַר מַאֲדָעָרְנָאָר לִיטְעָרָאָטָר.

מענדַל מאָן אַיז אַיְינְגָּר פֿוֹן דַי בָּאַדִּיטְנְדִּיקְסְּטָע שִׁילְדְּעָרְעָר פֿוֹנְגָּעָם יְשָׁרָאָל-
לְעָבָן, עָר אַיז דַאָס אַיז זַיְגַּע עַרְשְׁטָע יְשָׁרָאָל-וּוּעָר, ווֹאָס דָּאַקְוּמְעַנְטִירָן קִינְסְטָ
לְעַרְיָה דַעַם קָאַלְעַקְטָוּוֹן קָלִיטה-אַנְשְׁטְרָעָנְגָּ פֿוֹן אַפְּאָלָק אָן גָּאנְגָּ צוֹ זַיְן באָ
נִיְּטָעָר זַעֲלַבְּסְטַעְנְדִּיקְיִיט, אַיז דַעַם קָאַלְעַקְטָוּוֹן קָלִיטה-אַנְשְׁטְרָעָנְגָּ פֿוֹן אַפְּאָלָק אָן גָּאנְגָּ צוֹ זַיְן באָ
פֿוֹן בְּלִיעְנְדִּיקָעַ מְאַנְדָּלָעַן", ווֹו עָר פָּאַרְפִּיקְסְּרָט שְׂטִיקָעָר יְחִידִישׁ לְעָבָן פֿוֹן פֿוֹן
בְּיִיעָר וּוּרְקְלְעְכְּקִיטָּ, דַאָס, ווֹאָס מענדַל מאָן דָּעַלְיִיבָּט זיך שְׁוִין צוֹ שִׁילְדְּעָרָן
אַיְצָט אַיז גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָן דַעַם מַעַנְטָשְׁלָעָן יְחִיד אַיז דַעַם גַּאַצְיָאָנָאָלָן קָאַלְעַקְטָוּוֹן
בָּאוּוֹיּוֹת אוֹ דַאָס יְשָׁרָאָלִיקָעַ לְעָבָן דָּעַרְגְּרִיכְטָצָוּ יְעַנְעָר גַּעַבְּנְטַשְׁטָרָנָה
טָעַט אַיז וּוּלְכָעָר דַי קָוָנָסְטָקָעַן דָּעַרְפִּילָן אִיד אַיְגְּנְטְּלָעָכָעַ אַיְפְּגָאָבָעַ — דַאָס
אַנְטְּפָלָעָן דַי נְשָׁמָה, דַעַם גּוֹרָל אַיז דַי גַּעַרְאָנְגָּלָעַן פֿוֹן דַי דָּאַזְיִיקָעַ יְחִידִים, וּוּלְכָעַ
שְׁטָעָלָן מִיט זיך פָּאָר דַאָס פֿאָלָק, דַעַם פָּלָל, דַעַם פָּלָל, דַי אָוֹמָה.

1958

„די מלחהַ-טרילאָגִיעַ“

(פֿוֹן אַ רְעַפְּרָאָט)

די „מלחהַ-טרילאָגִיעַ“ שְׁטָעָלָט מִיט זיך פָּאָר די דָרִיטָע טְמַאָטִישׁ עַפְאָכָע
אַיז דַעַר בִּיאָגְרָאָפִּיעַ פֿוֹן אַונְדְּזָעָר שְׂרִיבְּעָר (די עַרְשָׁטָע: די לִידְעָר פֿוֹן חָוָבָן,
די אַרְקִי-יְשָׁרָאָל-דָּעַרְצִילְוָנְגָּעָן). עַס אַיז אַ וּוּרָק ווֹאָס האָלָט 715 גַּעַדְיכְּטָע זַיְטָן
אַיז עַס בָּאַשְׁטִיטָה, ווֹי יְעַדְעַ טְרִילָאָגִיעַ, פֿוֹן דָרִי רָאַמְאָנָעָן ווֹאָס זַיְעָרָע נָעָמָעָן
זַעְנָעָן: „בַּיִּ דַי טְוִיעָרָן פֿוֹן מַאְסְקוּעַ“, „בַּיִּ דַעַר זַוִּיסְלָן“ אַיז דַאָס פֿאָלָן פֿוֹן
בָּעָרְלִין“. עַס אַיז אַ וּוּרָק פֿוֹן אַזָּא פָּאַרְמָעָסָט אַיז אַזָּא פָּאַרְנָעָם, אַז בְּלוּזָן אַיְבָּרָ
צְוָדְעָרְצִיָּין, גָּאנְץ בְּקִיזָּה, דַעַם אַיְנָהָלָט פֿוֹן דַי הִיסְטָאָרִישׁ עַפְסִירָנוּגָּעָן וּוּלְכָעַ
וּוּרָעָן דָעָרָן אַפְּגָעָשְׁפִּיגָּלָט, וּוֹלָטָ פָּאַרְנוּמָעָן אַ סָּדָּ, אַ סָּדָּ מַעַרְ צִיְּטָ וּוּפִילְ מִיר
קָאָנָעָן זיך דָעְרָלְזִיבָּן. דָעְרִיבָּר וּוּלָעָן מִיר זיך דַאָ אַפְּשָׁטָעָלָן בְּלוּזָן אַיְףָ צַוְּיִ
פְּרָאָכְלָעָמָעָן, וּוּלְכָעַ זַעְנָעָן, לוּטָ אַונְדְּזָעָר אַיְפָנָעָם, עַיְקָדִיק פָּאָר דַעַר גָּאנְצָעָר
טְרִילָאָגִיעַ אַיז מִיר וּוּלָעָן זיך, לִידְעָר, נִישְׁתָּ קָעָנָעָן אַפְּשָׁטָעָלָן אַיְףָ אַ רְיִי קִינְסְטָ
לְעַרְיִישׁ אַסְפָּעָקָטָן ווֹאָס פָּאַרְדִּינָעָן נִישְׁתָּ קִין קָלָעָנָעָר אַיְפָמֻעָרָקָזָאָמְקִיטָן בְּיִם
בָּאַהֲנָדָלָעָן די דָאַזְיִיקָעַ גְּרוּיסָע לִיטְעָרָאָרִישׁ שָׁפָוָנָגָ.

"די מלחה-טֶרֶילָאָגִיעַ" באָאנְדֶלֶט גַּעַשְׁעַנְישָׁן פֿון אַטְראָגְסְצָעַנְדְּגַעַטְאַלְעַר באָדייטוֹג אֹוּן שְׁילְדֶערְט אָן עַפְאָכָע, זְוַעַלְכָע אַיְזָן גַּעַוּעַן גַּוְרְלְדִיק אַיְן לְעַבְנָן פֿון אָונְדוֹדָרְ פְּאָלָק. זַי נַעַמְתָ אַרְוָם דַעַם צִיְּתָאָפְשָׁנִיט וּוְאַסְ צִיט זִיךְ פֿון 222 סְטָן יְוִニָי 1941, בֵּין צַו דַעַם 8 טָן מַאי פֿון יָאָר 1945. אַיְדִישְׁעַר יְנַגְּעַרְמָאָן, מִיטָן נַעֲמָן מַחְמָה, אַדְעָרְ מִיכָּאַיל, וּוְאַס אַיְזָן דַוְרָךְ דַעַם פּוֹלִילִישְׁ-דִּיטִישְׁ קְרִיגְ פָּאָרוֹוָאָרְפָּן גַּעַד וּוְאַרְן קִיְינְ טֶיְהָרְ-רוֹסְלָאָנד, אַיְן דַאָרָךְ טַעַנְגָשִׁי, מַאְבִּילְיְזִירְט זִיךְ פְּרִיוֹוּלִיק אַיְן דַעַרְ רַוְיטָעָר אַרְמָיִי וּוְעַן הַיְתָלָעָר פְּאָלָט אָן אַיְיךְ זִיךְ אַקְעָרְשָׁן סָאוּוּטִישְׁן פְּרִינְדָן. מַחְמָה דַעְרָגִיט מִיטָּדָעָר דַאָזְיְקָעָר אַרְמָיִי פֿון מַאְסְקָוּעָ בֵּין צַו דַי בְּרַעְגָעָס פֿון דַעַר וּוְיִסְלָ אֹוּן שְׁפַעְטָעָר בֵּין צַו דַעַר צַעַשְׁמַעְטָעַטְרָטָר בְּעַרְלִין. אֹוּן אַיְר וּוְילָט האָט אַיְר דָא דַי סְכֻעָמָטִישְׁ פְּאָבוֹלָעָ פֿון דַעַם גַּאנְצָן וּוְעַרְקָ. אַבְעָר וּוְאַס זַאְגָט אָונְדוֹן דַי דַאָזְיְקָעָר סְכֻעָמָעָ ? סְאַיְין וּוְיַי אַיְר וּוְאַלְט זַאְגָן, אֹוּן דַי פָּאָסְרִוּגָעָן פֿון דַעַר שְׁלָאָכָט אַיְן בָּאָרְדִּינָא בֵּין דַעַר שְׁלָאָכָט בַּיִי דַעַר בָּעָרְעוֹנִיא אַיְן דַי סְכֻעָמָעָ פֿון טָאַלְסְטָאַיס "קְרִיגְ אֹוּן פְּרִידָן".

עַס אַיְן, בְּכָן, אַוְעַרְקָ וּוְאַס אַיְן פְּרַט פֿון פָּאָרְמָעָסְטָ קָאָן זִיךְ דַעְרָמִיט פָּאָרָה גַּלְיִיכְן נַאֲרָ דַי טֶרֶילָאָגִיעַ פֿון שְׁלָמָ אַשׁ ; אַוְעַרְקָ וּוְעַגְן אֹוּן עַפְאָכָע אֹוּן וּוְעַגְן אַגְעַ שְׁעַנְיִישְׁ וּוְעַגְן וּוְעַלְכָעָר עַס זַעַנְעַן שְׁוִין אַנְגָעַשְׁרִיבָן גַּעַוְאָרָן הַוְנְדָעַטְרָט וּוְיַסְנְשָׁפְטָ לְעַכְעַ בִּיכְעַר, שְׁוִין אַפְגָעַרְעַדְטָ פֿון לִיְטָעָרְאִישְׁ אַרְבָּעָטָן ; אַוְעַרְקָ וּוְאַס שְׁלִידְעָרְטָ דַי גַּרְעָסְטָעָ מַלְחָמָה אַיְן דַעַר מַעְנְשָׁלְעָכָר גַּעַשְׁכִּטָעָ, וּוְאַס אַיְר אַקְצִיעַ-שְׁטָחָ צִיט זִיךְ אַיְבָעָר צָעַנְדְלִיקָעָר טְוִיְגָטָעָר קִילָאָמְעָטָר. אֹוּן לְאִמְרָ צַוְעָבָן, אַוְעַרְקָ — אַיְן וּוְעַלְכָן מִירְ הַאֲבָן פָּאָר זִיךְ הַוְנְדָעַטְרָט פְּעַרְסָאָנוֹשָׁן, טִיפְוָ אֹוּן הַעַלְדָן, צַעַנְדָן לִיקְעָר סְבִיבָות אֹוּן קְלִימָאָטָן, אֹוּן צַאָל פָּאָסְרִוּגָעָן, אֹוּן צַאָל גַּעַמְעַלְן פֿון שְׁלָאָכָטָן. פֿון דַעַם תִּשְׁעַ מַעְנְתָשָׁן אֹוּן אֹוּן צַאָל אַוְיְטָעַנְתִּישָׁעָ בְּאַשְׁרִיבְוּגָעָן פֿון שְׁלָאָכָטָן. פֿון דַעַם אַלְעָם קָאנְטָ אַיְר שְׁוִין בָּאַקְוּמָעָן אַבְגָרִיךְ וּוְיַוְועָרָ עַס אַיְזָוְשָׁלִילָן פֿון דַעַם דַאָזְיְקָעָר גִּיגָאנְטִישָׁן בְּנִין בְּלוֹזִין צַוְויִי פְּרָאָבְלָעָמָעָן וּוְאַס אַיְר וּוְילָ מִירְ שָׁאָפָן דַי אַיְלוֹזִיעָ, אֹוּן זִיךְ זַעַנְעַן דַי שְׁמַשּׂ-זִיְילָן אַיְיךְ וּוְעַלְכָעָ דַי דַאָזְיְקָעָר קָאָלָאָסָאָלָעָ גַּעַבְיִידָעָ הַאֲלָט זִיךְ.

מַעַנְדָלָמָן אַיְן אַיְדִישְׁעַר שְׁרִיבְעָר אֹוּן דַי מַלְחָמָה-עַפְאָפָעָעָ וּוְאַס עַד שִׁילַיְדָעָת אַיְן גַּעַוּעַן גַּוְרְלִיךְ אֹוּן טְרָאָגְגִישְׁ פָּאָרָן יְדִידָשָׁן פְּאָלָק. אַיְן דַעְרִיבְעָר נִישְׁתָחָ קִיְינְ וּוְנוֹנְדָעָר וּוְאַס אַיְן צָעַנְטָעָר פֿון יְיִינְ אַוְיְפָמְעַרְקָזְמָקִיָּט גַּעַפְנִינָט זִיךְ דַאָס אַזְוִי גַּעַרְפָּעָנָעָ יְדִישְׁעָ פְּרָאָכְלָעָם. לְכָאָרָה הָאָט אַזְאָאָ פְּרָאָכְלָעָם פָּאָרָ אִים, דַעַם פְּרִיְידָ וּוְילִיק-מַאְבִּילְיְזִירְטָן צָום קָאמָפְ קָעָגְן הַיְתָלְעָרִים. נִישְׁתָחָ גַּעַדְאָרְפָּט עַקְוִיסְטִירָן. רְוָסְלָאָנד הָאָט זִיךְ פָּאָרְמָאָסְטָן קָעָגְן אַיְר טְוִיטְ-פִּינְגָט פֿון יְדִידָשָׁן פְּוִיטָיִטָן פִּינְגָט פֿון רְוָסְלָאָנד אַיְזָן אַזְוִי גַּעַוּעַן דַעַר טְוִיטְ-פִּינְגָט פֿון יְדִידָשָׁן פְּאָלָק. קָלָאָר, אַזְוִי נִישְׁתָחָ דַי לִיבָעָ, הָאָט דַי שִׁינְגָה צָום שְׁוֹנָא גַּעַדְאָרְפָּט פָּאָרְאַיְינְיקָן דַי רְוָסְן מִיטָדָעָת זִיךְ אַיְן שְׁוֹם מַחְצָה, אַבְעָר דַי וּוְרִקְלָעְכִּיקִיָּט אַיְן אֹוּן אַנְדָעָרָעָ. פָּאָקְטִישָׁ

ויזט אונדו מענדל מאן, או אינער האלב דער גראיסער אוון פארביבסענער מלחהה מיטן דיטש, פירט זיך אויך אַ מלחהה קעגן דעם ייד, וועלכער קעמאט צוועמען מיטן סאוועטישן זעלגער אקסל בי אקסל אוון האנט בי האנט. דאכט זיך, או בידע האבן דעם זעלביין ציל : צו דערשלאגן אוון באזיגן דעם פיבט, דעם דיטש. אבער ני. אפלו ווען דער ציל איין דער זעלביין, זעגען אבער די מאטיוון צוליב וועלכע בידע ווילן צו אים דעריגין נישט די זעלביין. דער סאוועטישר זעלגער ויל א נצחון, כדי איסצומידן אַ מפלח. דער יידישער סאלדאט אין דער סאוועטישער ארמי זויסט, או זיין מפלח, דער אומקום פון זיין שבט, איין שוין אַ פקט אוון דאס וואס ער זוכט איין נקמה. דאס וואס ער זוכט איין או אַפשערעך פאר אלע פינט וועלכע געפינען זיך אויף יונער זיט פראנטליינע, אבער אויך איין די טראנגשיין אין וועלכע ער גיט אַפּ מיט זיין בלוט.

מנחן, דער הויפטהעלד פון דער טריילאגיע, ווערט באשולדיקט דורך די נישטן יידן, או ער טראגט זיך אוום מיט אַ יידישן קאמפלעקס, אבער זיין, די נישטן יידן, טוען אליך פדי צו שאפּן בי אים אַזעליכע קאמפלעקסן, ויל זיין גיבן אים יעדע רגע צו פילן, או ער איין צוישן זיין אַ פרעמדער. אויך דער "טוטט פאר די אויגן" אוון דאס בשותפות-פאראגאָסגען בלוט קאָן די דזוקעך פרעמדיקיט נישט אויס-מעקן. אמרת, נישט אלע נישטן יידן זעגען צו אים פרעמד אוון נישט אלע באצ'ען זיך צו אים מיט חד צוליב זיין יידישקייט. אבער עס איין גענוג אויב די וואס דעכידין אויפּן פראנט, די וואס איין זיינער הענט ליגט די קראפט צו באפעלן, באצ'ען זיך צו אים אווי אוון טרייכן אונטער אויף יעדן טרייט אוון שריט זיין אַנדיעישקייט אוון זיין פרעמדיקיט. אוון דער אמרת איין דאך, או נישט בלוייז צו אים באצ'יט מען זיך אווי, נאָר אויך צו אלע אַנדערע יידן, אפלו ווען זיין זעגען די העכסטע קאמאגן-דרון אוון די פֿאָרדיינטפולסטע גענעראלן וואס פֿירן אוון מיט די שלاكتן, דעם ייד קומט, בגין, אויס דורךצוגין די גאנצע מלחהה קען שונא, פֿילנדייך אויף זיך די שיינאה פון דעם מיט וועלכע ער קעמאט צוועמען אוון פאר וועמענס זיג ער שטעלט איין דאס היליקסטע וואס דער מענטש פֿארמאָנט — זיין לעבן.

די דזוקע טראגדיע פונגס ייד וועלכער קאָן אַפּילו פֿאָרין פון זיין בלוט נישט פטרו ווערין פון דער שיינאה פון די פֿאָר וועלכע ער איין זיך מקריב, וואקסט אויס איין מענדל מאנס טריילאגיע צו אַומַּהימלעכּע מסאַשטיַּבּן. דער מחבר וויסט, או זיין העלד האט אַנדערש נישט געקענט האנדלען אוון ער האט געומות גײַן איין קאמפּ קעגן דעם דיטשן שונא, אבער ער זעט אויך, או נאָן זיג אַיבערן דיטשן שונא, מוז זיין העלד אַנטלייפּן פון זיין שלاكت-חבר, וויל אַצט, נאָן זיג, דראט אַים דער דזוקער שלاكت-חבר מיט זיין שינאה. או אַיר ווילט האט אַר דאַ די גאנצע טראגיק פון סאוועטישן יידנטום וואס האט זיך פֿאָר אונדו אַנטפלעקט איין יאָר 1941 אוון זיך ציט זיך בי צום היינטיכון טאג. געווינלאָך רופט מען דעם גורם פון דער דזוקער טראגיק אוֹן "אנטיסעמיטיזם". אבער פֿאָרטיפּינדייך זיך איין

מענדל מאנס ווערך דערזען מיר דעם אנטיסעמיטיזם, נישט ווי קיין אבסטראקטן באגרית, נאר ווי א קאנקרעטער רעלאליטעט און די דזוייקע רעלאליטעט פרעגט אונדו גרוילנדיקע פראגן וועגן דעם מין מענטש בכל און וועגן דעם גורל פון יידישן פאלק בפרט.

א קינסטלער איי נישט מהויב צו געבן קיין ענטפער אויף די פראגן. די אויף גאבע פון א קינסטלער איי צו שטעלן פראבלעמען אין ליכט פון דער ווירקלעכקייט און צו ווקן אונדווער אויפמער��אמקייט אויף די איבלען וואס זיין פאראשאפען מיט זיער נישט פאראגענטפערטקייט. מענדל מאן פאראגענטפערט נישט דאס פראבלעט פון סאויעטישן אנטיסעמיטיזם און ער אייך צו פיל קינסטלער און ער זאל אונדו אונטערוקן באגאלע פאלטישע לייזונגצען. זיין פאדיינסט און אבער דאס, וואס ער שטעלט דאס דזוייקע פראבלעט אוווק אוווי בולט און מיט איז איבער-ציגנדיקיט, אzo עס וואקסט ממש אויס צו א קאשמאָר וואס גיט אונדו נישט קיין רו. טיליל מאל דאקט זיך אפילו אויס. אzo דאס דזוייקע פראבלעט פירט אונדו ארין אין דעם פעסימיסטיישן קלעם פון א שניאת עולם לעם עולם, פון אן איביקער שינהה צום איביכון פאלק. אבער עריגען וו איי און דעם ווערך פארטן פאראן און אפטימייסטיישר אויסקלאנג און עס הערט זיך דערין ער עכא פון יידישן בטחון וואס גלויבט אין דער זיגערישער גערעכטיקיט באחרית הימים.

דאס צווייטע פראבלעט פון מענדל מאנס ווערך האט שווין נישט צו תאַן מיט יידן, נאר ס'איין שווין א פראבלעט פון אלמענטשלען אינטערעט. דער שריבער וויל פסדר און פסדר געפינען און ענטפער אויף דער פראגע: פאר וואס איז דאס סאויעטישע פאלק געגאנגען זיך שלאנן מיט איזה העלדישקייט קענען דיטשן, איז דער צייט ווען איז דער שלאקט האט אים געשיקט אַ רעזשים וואס איז בי אים געונגען גענונג און גענונג פאראהאט? די קאמוניסטן האבן אויף דער דזוייקער פראגען, ווי מיר וויסן, געגעבן אַ ליגגערישן ענטפער, אבער אויך אַ סְדֶן נישט-קאמוניסטן האבן זיך פאָרפלֿאָנטערט אין דער דזוייקער פראגען, און נישט קענענדיק פון איר אָרוּסִים, זענען זיין פאָרקרָאָכָן אַין קאמוניסטישן אויסגעשפריטן נעה. אפילו אַזָּא חכם ווי עס איז געונע יְשָׁרָאֵל עַפְרוֹיקִין עַזְּהָן אַין אויך אַ סְדֶן אַנדְעָרָע ווי ער, האט די העלדישקייט פון סאויעטישן פאלק צוגעשריבן דער ליבשאָפֶט צו סטאָלִינְעָן. קיין גרעסערער אַבְּסְוָרְד אַין זיכער נישט געמאָלט.

מענדל מאן וויזט אונדו אלע זיינט פון דער דזוייקער מטבח. קודם-כל דערזען מיר, אַ נישט דאס גאנצע סאויעטישע פאלק האט אַרוייסגעוויזן מסירות נפש ביים שלאנן זיך מיטן דיטשן שנאג. דארט וו די סאויעטישע בירגער האבן געהאט מגעלעכקייטן אויסצווילן, האבן אַ סְדֶן זיין אויסגעווילט דעם פאָראָט אַין זיין זענען אוועך דינגען דעם דיטש, מחמת זיער שנאה צום רעוזים. און דאס האבן געטאן נישט נאר יהידים, ניערט אויך גאנצע אַרמיינַן, גאנצע פעלקער און גאנצע

רעלובוליקן. צוויותנו אונדו מענדל מאן וויער קלאר, או אויב דאס סאוויטישע פאלק האט זיך ייך געשלאגן העלדייש, האט עס זיך געשלאגן נאר דערפאר וויל די ריזוקע פראפאגאנדע האט געשאפן דעם איינדרוק, או די שלאכט גיט נישט וועגן ריעושים, נאר וועגן גאנצן פאטערלאנד. יא שיינאה צום ריעושים, אדרער נישט שיינאה צום ריעושים, וועגן דאס פאטערלאנד גופא איזו געווארן באדראט, האט דאס פאלק געהאלטן, או די אינערלעכע מחלוקה מוו אפגעליגט ווערן און מען מוו ווענדן די גאנצע קראפט קעגן דעם דרייסנדיין שונא. ויל פולם דרכ' מען אויך נישט פאגעסן, או די ארגאניזאציע פון פראנט איזו געווען איזא, או זיך האט נישט געגעבן דעם מענטשן קיין פרייהיט צו האנדלען ווי ער וויל. דערמאנטן זיך אַשטיגעדר אין דער שילדערונג פון די נ.קו.ד. באטאיליאנען ביי די טויערן פון מאסקווע, ואס זענען געגאנגען הינטער די פראנט-זעלנער אוון געשאון יעדן אינעום וואס איזו נאר אַביסל אַפְּגָעָשְׁתָּאָגָעָן פון אַגְּרִיפְּ-שְׁטוֹרָעָם. אַין אַזְּאָגָעָה האט דער סאוויטישער קעטפער סיי ווי נישט געהאט קיין ברירה און ער האט זיך געלאות באהערשן פון דער האפענונג, או רוסלאנד נאר דער מלחהה ווועט מער נישט זיין דאס רוסלאנד פון פרייער. אַט די אַלְעָ אַמְּעַנְּטָן צוֹאַמְּעַנְּגָעָנוּמָן האָבָן געשאפן די פויסט פון סאוויטישן פאלק וואס האט צעטעטערט דעם דרייסנדיין שונא אויפן באפעל פון אַרְעָזִים, וואס איזו געווען פֿאַרְהָאָסֶט ווי אַזְּ אַינְעַרְלָעְכָּעָר שונא.

און אַזְּ מְעַנְּדָל מֵאַנְּדוּן פֿירְט אַזְּ זַיִן וּוּרְק דּוּרְק אַהֲדֵל צּוּוּשָׁן פֿאַלְק אַזְּ רְעָזִים, זענען מִיר אוֹיך אוֹיפְּן פֿוֹנְקָט פָּוּן בָּאַצְּיוֹנָג צוּ יִידָּן. וּעַן מִיר לִיעַנְעַן אוֹיףְּ מְעַרְקָוּם דָּאַזְּיקָע וּוּרְק, זענען מִיר, אוֹ די גָּאנְצעָ שְׁיִינָה צוּ יִידָּן קּוּמָט אַזְּ כְּמֻט אַלְעָ פָּאַלְן פָּוּן די רְעָזִים-מְעַנְעַשָּׂן. דָּאַקָּעָגָן דִּי מְעַנְעַשָּׂן פָּוּן פֿאַלְק זענען וּלְיִתְּ נִשְׁתְּ אַלְעָ אַגְּגָעָשְׁתָּעָקָט מִיט דָּעַם יִידָּן-הָאָס אַזְּ פֿאַרְאָזָן צּוּוּשָׁן וּיְ אַסְּךְ, ו֊אַס וּוּיסְּן פָּוּן אִים לִמְרָאִי נִשְׁתְּ אַזְּ נִיְּ וּוּיְיָן אַרְוִיסָּאָס אַוְנְדָּעָלָעָכָּעָ מְעַנְעַשָּׂן פֿרִיְּנְדָּשָׂאָפָּט אַזְּ וּוּרְעָמְקִיָּט צוּ זַיִינְרָע יִדְיִישָׁע שְׁלָאַכְּטִיחָבָרִים.

אַמְּאַלְיקָע צִיְּטָן האט מען בי אונדו געהאלטן, או יעדעס ווועrk דרכ' האָבָן אַ מְוֹסְרָהָשָׁלָל. אַ מְוֹסְרָהָשָׁלָל אַזְּ נִשְׁתְּ דָּאַס זַעְלְבִּיקָע וּוּאַס אַ טְּעַנְדָּעָנָז. עַס בָּאוֹוִיזָׂט בְּלוֹיָן, או יעדעס ווועrk דארה דעם לִיעַנְעַר עַפְּעַס זָאגָן. די אַמְּעַרְיקָאָנָעָר לִיטְעָרָאָטוּרְ-קְרִיטִיקְ רָופְּט עַס אַזְּ "אַ מְעַסְדָּוָשׁ". סְהִימָּטָס אַגְּדָּאָן, אַ גְּעַפְּילָל, אַ שְׁטִימָוָגָן מִיט וּוּלְכָן דער שְׁרִיבָּרָר וּוּלְ אַפְּגָעָלִין צּוּם לִיעַנְעַר. אוֹיבָר אַיר ווועט מִיךְ פְּרָעָגָן: וּוּאַס אַזְּ דער קִינְסְטָלְעִירִישָׁע "מְעַסְדָּוָשׁ" פָּוּן מְעַנְדָל מְאָגָן מְלָחָמָה טְרִיאָלָגִיָּע, ווועט מִיר נִשְׁתְּ גְּרִינְג זַיִן צוּ עַנְטָפָרָן, ווילְעַס האט נִשְׁתְּ אַזְּ אַיְדִּיעִישְׁ-קִינְסְטָלְעִירִישָׁן אָפִיל, נָאָר גָּאנְצעָ צָאגָן. אַיר קָאנְטָן זָאגָן, אוֹ דער מְעַסְדָּוָשׁ פָּוּן דָּעַם ווועrk אַזְּ דִּי לִוְיְטָעָר לִיבָּע צּוּוּשָׁן צּוּוּי יָנְגָעָ מְעַנְעַשָּׂן וּוּאַס וּוּבְּטָן זַיִן אַוְסָמָס אַזְּ אַוְמְגָעָבוֹנָג פָּוּן דָּעַר שְׁוּדָעָלְעִכְסְּטָעָר שְׁיָנָה-עַקְסְּפָלָאָיוּעָ וּוּלְכָעָה הַיִּסְטָס: מְלָחָמָה. אַיר קָאנְטָן זָאגָן, אוֹ דָעַר אָפִיל פָּוּן ווועrk אַזְּ נִיְּ וּוּיְיָן דִּי גְּוָרָלָדָר דָּרָאָמָע פָּוּן בְּנִיְּאָדָם, וּוּאַס פֿאַרְגָּוּסָט זַיִן בְּלוּט אַזְּ קָאמָפָ קָעָגָן דָעַם פֿרְעָמָדָן פֿאַרְ

קנעכטער אוון וווערט נאך מער פארשקלאפעט דורך זיין אייגענעט אונטערדריךער. אוון אויר קאנט גיין וויטער אוון וויטער אוון יעדער איינער קאנז אין דעם דזוקין גרויסן וווערך געפינען אלערליי אפלין, אלערליי מעסעדזון, וועלכע וועלכע זיין ריכטיק. אבער אויב סייאן דערלויבט, או אויפֿן פעלד פון דער קינסטלערישער שאפונג זאל זיך יעדער איינער אפלויבן די דזוקע בלומען וועלכע רעדן צו זיין געשמאך, וועל איך זאגן, או פאר מיר האט דאס וווערך א טיפֿ-ידיישן, ליידער זוייער אקטוועלן מוסר-השכל. כדי צו דעפינרין דעם דזוקין מוסר-השכל, וועל איך איבערדרצ'ילן א קוּרץ פאלקס-מעשהלע וואס ש. י. ענגנון האט באארבעט אויר זיין אופן אוון עס געוידמעט דעם ישראליין ארבטעטער-פֿירער בערל קאצענעלסלאן זיל. דאס פאלקס-מעשהלע דערציילט וועגן דריי ארעמע, ענטגע שועטער ניטאָרינס. וועלכע האבן געניט א וויס קלייד פאר א כלה. או זיי האבן גענדיקט ניען דאס שיינע וויסע קליד, האבן זיי ערשות רעכט דערזען, או זיי אלין גיען ארום האלבּ-נאקעט אוון דערציו אנטוליפֿן זיעירע יארון אוון צוֹזאמען מיט די יארון פֿאַרשוינט די האפונונג, או זיי אלין זאלן א מאָל ווערן כלות. האט די ערשות שועטער באטראקט דאס פרעמדע קליד אוון האט א טיפֿן זיפֿ געטאָן. האט די צוּוּיטע שועטער באטראקט דאס פרעמדע קליד אוון טרערן האבן זיך איר א גאָס געטאוּ פון די אויגן אוון זענען געפאלן אויפֿן וויסן זידענעט געוזאנט. האט די דרייטע שועטער באטראקט דאס פרעמדע קליד אוון א שטראָם בלוט האט זיך א גאָס געטאָן פון אויר האלדוּן אוון האט דאס פרעמדע קליד פֿאַרפלעקט. זענען די שועטער נאטירלעַג געווואָרן זיעיר אַרטזוּייפֿלט, אבער זיעיר דערשלאגנקייט אויז געוווען אויז גרויס, או זיי האבן נישט מער ווי געהאָט טענות צו גאָט פֿאַר וואָס די שועטער וואָס האט געשפֿיגן מיט בלוט אויז נישט געוווען די ערשות אוון די שועטער וואָס האט געוווינט אויז נישט געוווען די צוּוּיטע, וויל דעמאָלט, קאנז זיין, וואָלטן אַירע טרערן אַפְּגּוּוואָשֶׁן דעם בלוטפֿלעַק אוון דאס קליד וואָלט צורייך געווואָרן וויס אַזן רײַן.

די דריי ריעזינגריטע שוועטער פון דעם פאלקס-מעשאלה האבן אין זיער
דערשלאלגנקייט געלובילט, און טראערן קאנגען אפזעאשן בלוט. די יידן פון אונדזער
דור האבן געהאט און אנדערן גלויבן. זיין האבן געלובילט, און בלוט וועט פארמיידן
בלוט און טראערן וועלן פארמיידן טראערן. ווען מען קאנפראנץיט אבער די "מלחהה"
טריליאג'ע פון מענדל מאן מיט דער ווירקלעבקיטט פון אונדזער ציימ, זענען מיר, און
אונדזער בלוט, וואס איז פארגאנס גוואווארן פון די נאציס און קאמף קעגן גאנציגום.
האט נישט אויסגערטאן די שיגאה וואס איז באנייס דורךטיך צו פאג'יגס אונדזער
בלוט. אויך די טראערן וואס מיר האבן פארגאנס נאכן חורבן האבן נישט
פארמיידן די טראערן וואס עס פאג'יגס איצט יידן. מנהם, דער הויפטהעהלד פון מענדל
מאנס בוד, האט ויך געלשלאנן קעגן דעם שונא פון סאויעט-ירושלאנד, אבער סאויעט-
ירושלאנד גיט איצט צוועמען מיט אונדזערע שענאים און זי איז באנייס גורם אי

בלוט, אי טרערן. ביידע, סי דאס יידישע בלוט, סי די יידישע טרערן, מישן זיך אויס און פאלן ווי פלאען אויף דעם געוויסן פון דער מענטשהיט, אויב איז זיך
אייז באמת בנימצא...

„על נהרות פולין“

דאס בוך „על נהרות פולין“ אייז אַ רָּמָאן פֿוֹן אָוִיטָאַבְּיָאָגְּרָאָפִּישָׁן כָּאָרָאַקְטָּעָר, כאטש דער הויפטהעלד ווערט געשילדערט איין דער דרייטער פֿערֶזָאָן אָוֹן טְּרָאָגֶט דעם נָאָמָעָן פֿוֹן דֻּעָם הָעָלָד וְאָסּ מִיר בָּאָגָּעָנָעָן אֵין זִינְגָּעָרְעָדִיקָּעָן וְוּרָעָךְ: מְנַחָּם — מִיכָּאֵיל.

„על נהרות פולין“ אייז אַ וְוּרָעָךְ פֿוֹן פָּאָרָמָעָסְטָן אָוֹן לְאָמִיר עַס זָאגָן בָּאַלְדְּ בַּיִּם אֲנָהִיב — אָפִילְוּ וְוּעָן דֻּעָם דָּאָזִיקָּעָר פָּאָרָמָעָסְטָן אִיז דָּוֹרָךְ דֻּעָם שְׂרִיְּבָעָר נִישְׁתָּרְעָלְזִירְט גַּעֲוָאָרָן אֵין דֻּעָם פּוֹלְוָעָר מָאָס. אִיז עַס אַבָּעָר אַלְצָן אַיְּנָס אַ וְוּרָעָךְ וְוִוִּוִּוִּיט אֵין אוֹיף דֻּעָם שְׂרִיְּבָעָרְסָן וְוּקָס. וְיַאֲוֹרְךְ אַוְיָף דֻּעָם רַיְּפְּקִיְּטָן פֿוֹן זִין טָאָלָאנְט. וְאָרָעָם דֻּעָם פָּאָרָמָעָסְטָן אַלְיָין זָאגָט עַדְות אַוְיָף קִינְסְטְּלָעְרִישָׁר אַמְּבִיצְיְּזָעְקִיְּטָן, אֵן אַמְּבִיצְיְּזָעְקִיְּטָן וְאָס קְוָמָט פֿוֹן פִּילְן אֵין זִיךְ דֻּעָם שְׁעַפְּרִישָׁן פּוֹחַ צָו בָּאָהָעָרָשָׁן אַזְּעַלְכָּעָן שְׁתָּחִים וְאָס וְוָאָרָטָן נָאָר אַוְיָף קִינְסְטְּלָעְרִישָׁר גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּוֹגָן.

מיישפטנדייך לויטן נָאָמָעָן פֿוֹן בָּוֹךְ הָאָט מְעַבְּדָל מָאָן אֵין זִין נִיְּעָם וְוּרָעָךְ זִיךְ פָּאָרָמָאָסְטָן וַיִּיעַר גְּרוּוֹיס: צָו גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּוֹן אֵין בָּעַלְעַרְטִיסְטִישָׁן בַּיְּלָד דָּאָס יִּדְיִּשְׁעָן לְעַבְּן אֵין פּוֹלִין צְוִוִּישָׁן דַּי צְוִוִּי וְוּלְטַ-מְלֻחָּמוֹת אָוֹן צָו גַּעַבְּן אַ קִּינְסְטְּלָעְרִישָׁן תִּיקְוֹן צָו דַּי אַלְעַ Frabel Umme, רַאֲגָּלְעָנִישָׁן אָוֹן קָאָנְפְּלִיקָּטָן וְאָס האָבָּן אַוְיָף דָּרָאָ מאָטִישָׁ גַּעַמְאָכָּט דָּאָס דָּזְוִיקָּעָן לְעַבְּן. פָּאָרָשְׁטִיטִיט זִיךְ אַז פּוֹנְקָט וְיַיְּדִיבָּר גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּוֹגָן פּוֹנְגָּעָם לְעַבְּן אֵין אַיְּגָּעָנָעָן, אַזְּוִי אַוְיָף דַּי בָּאָלִיכְטָוָגָן פֿוֹן דַּי Frabel Umme אֵן אַיְּגָּעָנָעָן זִיךְ אַיְּדָרְכוֹיסָן כָּאָרָאַקְטָּעָרְסִיטִישָׁ פָּאָרָדְרִיסִיטִישָׁ אֵין פּוֹלִילָאָנדָן, אַיְּדוֹרָךְ וְאָס קוּקָט אַיְּצָט צְוָרִיךְ אַוְיָף דֻּעָם יִּדְיִּשְׁעָר וְוִירְקָלְעָכִיקִיטָן אֵין פּוֹלִילָאָנדָן, אַיְּדוֹרָךְ דֻּעָם פְּרִיזְמָעָ פֿוֹן בָּעַנְקָשְׁפְּטָלְעָכָר עַלְעָגִיקָּי, אַיְּדוֹרָךְ דַּי בְּרִילְן פֿוֹן דֻּעָם חַרְבָּן דָּרְעָרְפָּאָרְוָגָן. פָּאָסְט זִיךְ דַּאְטָאָקָעָ, אַגְּבָּ-אוֹרָחָה, צָו זָאגָן אֵן דֻּעָם עַרְשָׁתָן מָאָמָעָנָט האָבָּן מִיר צָו פָּאָרָדָנְקָעָן דַּי פָּאָעָטִישְׁקִיטָן פּוֹנְגָּעָם וְוּרָעָךְ, דֻּעָם צְוִוִּיתִין מָאָמָעָנָט דֻּעָם מִיסְטָעָרִיעָן גְּרוּילָן, אַדְעָר דַּי פָּאָטָומִ-שְׁפִּירְוָגָן וְאָס אֵין מִשְׁמָ בִּידִים אַנְצּוֹטָאָפָּן אֵין בּוֹךְ.

צי דֻּעָם דָּרָר שְׂרִיְּבָעָר וְוִירְקָלְעָד גַּעַגְּבָּן אֵין זִין וְוּרָעָךְ דָּאָס פּוֹלָעָן בַּיְּלָד פֿוֹן יִּדְיִּשְׁן לְעַבְּן אֵין פּוֹלִין אֵין דֻּעָם דָּרְמָאָנְטָעָר תָּקוֹפָה? פָּאָרָשְׁטִיטִיט זִיךְ אֵין נִישְׁתָּ.

ווארען פדי צו דער גראנדיזע אוניגאנבעז וואלאט מען געדארפט — אובייך דאס וואלאט מגעלען געוווען — צו זאמענצעישפאגען אועלכע שרייבערס ווי באלאק, פלאבער, דאסטאיעזוקי, טאלסטאי, אש און באשעווייס און ערשות איין נאך א פראגע צי נאך זיי וואלאט נישט געלביבן גענוויג קינסטלערישער שטאהף פאר א ראוועש מארטין די גאר, פאר א שטיינבעק, פאר א קאמוי, פאר א וווערקעאר, אדער פאר א מאקס פריש. מיר דארפן זיך אבער האלטן ביימ פיל, או א קינסטלעריש וועתק מישפט מען נישט לוייט דעם וואס עס פעלט ערווין, נאך לוייט וואס עס איין דערין פראגן, און דאס לעצטן איין דא פון אוז גרייס, און עס באשטעטיקט דעם אלטן זאג: דאס דער גראנדיזע מאכט פארגעסן דאס געווואלאט.

мир וויסן ווי נישט אַדְעָקּוֹאַט עַס אִין דָּס ווּעֶרֶטֶל, אֹז דער טְרָאָפֶן שְׂפִיגָּלֶט אָפֶן דָּעַם גָּאנְצָן יִם, אָוֹן דָּאָךְ אִיז "עַל נְהָרוֹת פּוֹילָן" אֹז טְרָאָפֶן אִין ווּעֶלְכֶן עַס זָעֲנָעֶן פֿאָרָאָן אַלְעַ סְוּבָּסְטָאָגָנָן אָוֹן אַלְעַ עַלְעָמָעָנָטָן פּוֹן דָּעַם גְּרוֹוִיסָן יִם ווּאָס מִיר זָעֲנָעֶן גְּעוּוֹנִינֶט אַנְצְּרוֹפֶן מִיטָּן נְאָמָעָן: דָּס אַמְּאָלִיקָעַ יִדְיִשְׁעַ לְעַכְּבָן אִין פּוֹילָן. קָאָטָשָׁ מִיר דָּאָרָפֶן דָּעֶרֶבֶי תְּמִידָּי גַּעֲדָעָנָקָעָן אָוֹן דֵּי פֿאָרָה עַלְעָטָעָנָישׁ פּוֹן "טְרָאָפֶן" צָוֵם "יִם" אִיז נִישְׁט בְּלוֹזִין קִין קְוֹאָנְטִיטָאָטְיוּעַ, נִיעָרֶט אַ קְוֹאָלִיטָאָטְיוּעַ, וּוּאָרָעָם אַ יִם אִיז אָסְךָ מַעַר ווִי דֵי רִיזְיָעַ צְנוּיְרָפּוּאָמְלָוָגֶן פּוֹן אַיְינְצְּלָנָעַ טְרָאָפֶן, פּוֹנְקָט ווִי אַ מסָּעַ אִיז אָסְךָ מַעַר ווִי דֵי צְנוּיְרָפּוּאָמְלָוָגֶן פּוֹן אַיְינְצְּלָנָעַ יְחִידִים.

סיענון פראן אין מענדל מאנס בוק שלידערונגען און געתטלטיקונגען ווֹס
מיר האבן זי שוין אין דער יידישער ליטערטור און סיינען פראן אנדרע
שילדערונגען, טיפן און סצענעם ווֹס מיר האבן זי ביין איצט אין אוונדער זי
טור נישט געהאמ. אבער עס איז א גוטער סיינן פאר א שביבער, ווֹס איז מען
לייענט זיין ווֹרקר קומט אלץ אויס ווי נײַ, ערשותמאליק, חידושיך און פארכאנפנדיק.
דאָס געשטעט טאָקע ווֹען מען לייענט „על נהרות פולין“. דאָקט זיך, ווֹס קען
מען שוין לאָ מהרשׂ ויין בימ שילדערן יידישע בעיל-מלאכאות. יידישע קרעֶז
מערס, פֿליַּקְוֹדָשׂ, און אַפְּלִוּ ערְדָּפְּרָאָרְצְלָטָעָן מענטשן? ווֹס קען מען שוין
דאָ אַגְּנְטָלָעָן ווֹעֵן מען דערציילט וועגן גוּיִשְׁעָרָר שִׁינְאָה צוּ יִדְּן? ווֹעֵן מען
מְאַלְּטָדָאָס לעַבְּן פּוֹן אָ יִדְּשָׁעָרָר פֿרְאָוְיְנִידְּשָׁטָטָא אַיְן פּוֹילִין? אַוְן דָּאָךְ לִיְעָנָט
זיך דאָס בּוֹךְ „על נהרות פולין“ מיט אָ זעלטעןער שפָּאָנוֹגָג, ווי דאָס אלְּצָ
וֹס אַיְן דָּעַם בּוֹךְ ווֹעַרט גַּעַשְׁלִידָרָט, דערציילט אַוְן גַּעַמְאָלָט ווֹאלְּטָ גַּעַוּעַן
אוֹ אַגְּנְטָלָעָן. דאָס אַיְן דער בעסטער באָוֹוִי, אוֹ דער שְׁרִיבָּרָה האָט גַּעַזְוּן אַיְן
אָ גַּיְיִיכְתָּ אַוְן האָט אלְּצָ פָּאָר אַוְנְדָּ אַרְוִיסְגַּעֲבָרָאָט אַיְן אָ גַּיְיִיכְתָּן. גַּיְיִיכְתָּ
ニישט אלע מאָל מוֹז דער לייענער צופְּרִידְּן בלִיבְּן מיט דער דָאַיְקָעָר בְּאַלְּיִיכְתָּנוֹג
און ער קען אַפְּלִוּ אוּףְּ אַיר קְרִיגָּן, אַבער ווֹעֵן דָעַם שְׁרִיבָּרָה גַּעַלְיִינְגָּט צוּ מַאֲכָן
דָעַם לִיְעָנָט זָנוֹ נַאֲכוֹן אַיְן אָ גַּיְיִיכְתָּ לִיכְטָ אָזְוִי ווי מענדל מאָן טוֹט עַס, אַיְן דאָס
פאר אִים די גַּרְעַסְטוּ דַעֲרַגְיִיכְוֹגָן.

מענדל מאנס „על נחרות פולין“ איז א בוך וואס לאוט זיך נישט איבערדערציילן. פאקטיש טוט זיך אין דעם בוך אזוי פיל, איז מען וואלט געדארפט אונשריבין נאך איז בוך כדי צו רעפערירן אלץ וואס דארט קומט פאר, אלץ וואס דארט געשטע, אלע טיפן און געשטאלטן וואס מאכין די געשענישן, אדרור וואס ווערן דורך זי געשלנטפט און אין זי אריינגעויקלט. און ערשות ווען איז איבערדערציילונג וואלט שווין געמאכט געווארן וואלט זי אויף ס'גינ' נישט איבערגעגעבן דעם טעם פון בוך, וויל ס'יוואלט איז איר געפעטל ענער בזונדעער קינסטלעריער אראמאט. יענע פארהוילענע קינסטלעריש׷ סובסטאנץ וואס נאך זי מאכט די געשענישן וואר און די געשטאלטן איבערצייגנדיק. עס וואלט, מיט אנדערע ווערטער, געפעטל די נשמה פון בוך, די דזוייקע נשמה וואס באלאכט א קינסטלעריש׷ וווערך מיט דעם ווארעמען אטעם פון שריבערס אייגענען ווארט.

וילט זיך דא אונטערשטריכן, איז הגם „על נחרות פולין“ גיט נישט דאס פולע בילד פון יידישן לעבען בי דריינגן פון די טיכון איז פולנלאנד, גיט עס אבער יא א קווערשניט פון דער עיקראָרָאַבלָּמָּטִיק וואס באשעפטיקט אונדי, היינטיקע נאָרְ-חוּרְבָּןְ-יִדְּוָןְ, ווען מיר טראכטן וועגן די טויזנט יאָר יידיש לעבען אויף דער פולישער ערְּדָּר, און עס גיט אונדי די אַטְמָאָסְפָּעָרָרָ פון יעדער געדיכטער סתיירות-אנגעלאָדָּגָּנִיקִיט איז וועלכער מיר אלין האבן געלעבט און פון וועלכער מיר קענען זיך נאָך היינט נישט באָפְּרִיעָן ווען מיר דערמאָנָען זיך די פולישע לאָנְדְשָׁאָפְּט, דעם פולישן שטייגער, די איינגעָלְבָּטְקִיט מיט די זין און טעכטער פון פולין און צו גלייך דערמיט — די שיינאהַ-לוֹפֶט וואס האט אָפְּילָו איז יענע „אלטע גוטע צייטָן“ אזוי שוער געמאכט אונדווער געמייט און איזי קאנוּוֹלְסִיּוֹ געמאכט אונדווער פְּסִיכְיָשָׂן אטעם.

אט דאס דזוייקע פרָאָבָּלָּעָם — פון איז זייט — אונדווער איינגעָוָאָרְצְלָטִיקִיט איז דער פולישער ערְּדָּר, אונדווער צוגעבוֹנָגָּנִיקִיט צו דער פולישער לאָנְדְשָׁאָפְּט, אונדווער באָוִירְקָט ווערן פון פולישן שטייגער, פולישער מזוק, דערביי אונדווער מעכטיקע צוּרִיקְוִירְקָגָג אָוֵיך דער פָּאָרְמִירְוָנָגָג פון פולישן לעבען, פולישן גיסט און אָפְּילָו פולישן פָּאָלְקָלָאָר, און פון דער צוּוִיְתָרָ זיִיט — אונדווער בליבָּן נאָך אזוי פיל יאָרְהָנוּדָּעָרָטָר לעבען איז אַיִּינָם, פרעמד דעם פָּאָלִיאָק, אונדווער נישט קענען דורךברעָנִי די זוֹאנַט פון זיִין אָוּמְפָּאָרְשְׁטָעְנְדָּעָנִיש׷ לְבִי אָונדווער נאָצִיאָ נאָלָעָר עֲקוּיְסְטָעָנִי אָוּן אָונדווער גוֹרָל פון עֲקוּסְטִּידָן זיִיט בַּי זיִיט מיט אִים ווי צוּוִי וועלטן, אָפְּילָו איזן די סָאמָע אַיִּינְטִימְסָטָעָ מאָמָעָנְטָן פון אונדווער פְּיְוִישָׁעָר אָוּן גִּיסְטִיקָעָר דָּעָרְגָּנְעָטָרָוָג — אָט דאס פרָאָבָּלָּעָם האָט מענדל מאָן פָּאָר אָונְדוּ בְּרִיאִיט לְיִוּנְטִיק אָוִיפָּגְּעָרָאלָט אָוּן גַּעֲגָבָן אָ קִינְסְטָלְעָרִישָׁן תִּיְקָוָן אִיז זיִין ווערך „על נחרות פולין“. אָוּן ווען אִיך זָאג „תִּיקָּוּן“, מײַן אִיך נישט, אִיז עַר האָט דאס דזוייקע פרָאָבָּלָּעָם גַּעֲלִיוּזָט אָוּן באַשִּׁידָּט, וויל אָ קִינְסְטָלְעָר לְיִוּט נישט קִיּוֹן

פראבָּלעַמָּעַן, נאר ער גיט בלויז דעם שליסל צו זיעיר לייזונג. דעם דאָזִיקָן שליסל גיט אונדֵן מענדֵל מאָן.

בעת מענדל מאן רירט זיך צו צום שלידערן דאס באזונדערע יידישע ווינקל פון פליינצקער געגנט אויף דער פולישער ערעד, פילט מען ממש ווי ער צאפלט פון ליבשאפט צו דער דזוקער ערעד, וויל נאר די פײַנעלכע ליבשאפט קען אויסוואר רעמען אזעלכע מיסטערישע פִּיזְיוֹאַז-גָּעָמָעָלָן, אַזְׂעַלְכָּעַ לְאַנְּדַשְׁאָפְּט-בְּילְדָּעָר וויי מענדל מאן מלט. מענדל מאן איין בכלל אַמְּדָדִים אויף מאָלֵן די נאָטור, אַבעָר אין יעדן גאנטּוֹרְדְּבָּילְד ווֹאָס מענדל מאן האָט גַּעַמְּלָאָן אַין זִינְעָן ווּעָרָק באָוּונְדָּעָרט אַיר זִין שָׁאָרְךָ אַיגֶ. דָּא, אַין די לאַנְּדַשְׁאָפְּט-בְּילְדָּעָר פֿון פּוֹלוּן, דער פֿילְט אַיר זִין הארץ, דער הערט אַיר זִין פָּאָרְלִיבְּט גַּעַזְאָנָג. עַס אַינוֹ נִישְׁתְּ בְּלוּזָן קִין גַּעַטְרִי, עַס אַיז אַגעְמָל ווי יַעֲדָעַר פִּיזְיוֹאַז, יַעֲדָעַ לְאַנְּדַשְׁאָפְּט לְעַבְטָ מִיט ווּרוֹתְדִּיקָע זְכוּרָנוֹת, יַעֲדָעַס טִיכְלָל שְׁוִימָט מִיט לעַגְעַנְדָּעָם. יַעֲדָעַר בוּים רְוִישָׁט מִיט שְׁטִיקָעַ הִיסְטָאָרָיעַ אָזָן אַלְעָ צְוָאָמָעָן דָּעַרְצִילְן זַיִן די טּוֹיזְנְטִיְאָרִיקָע גַּעַד שְׁיכְטָעַ פֿון יַדְיָשָׁן פָּאָלָק ווֹאָס האָט זַיִד מִיט צִיָּן אָזָן מִיט נְעַל אַיְנָגָעָרָבָן אַין דער פּוֹלִישָׁעַ ערָד, זַי באָרְבָּעָט מִיטָּן שְׁוֹוִיסָן פֿון פְּנִים, זַי באָפְּרָוְכְּפָּרָט מִיט מאָרָךְ פּוֹנוּם מֹות, זַי פָּעַט גַּעַמְּאָכָט מִיט בְּלוּט אַין די קָאָמָפָן פָּאָר אַיר זַעֲלָבְּסָטָן שְׁטָעַנְדִּיקִיט אָזָן דָּאָר אַינוֹ דָּאָס דָּזְוקָעַ פָּאָלָק אַיְבָּיק גַּעַוּזָן אַ פרְעַמְדָּעָר אויף אַט דער ערָד אָזָן יַעֲדָן דָּוָר אויף סְגִּינִּי באַגְּזָלָט אַ טִּיעָרָן פְּרִיאָן פָּאָר דָּעָר אַילְוּיעַ פֿון אַ נִּישְׁתְּ דָּעְגָּרְיִיכְּטָעַר קָעְגָּנוּיִטִּיקִיט אַין דָּעָר דָּזְוקָעַר טְרָאָגִישָׁר לְיבָעַ.

עם איזו מערקווידיק : א יידיישער שרייבער פון דעם דור נאכן חורבן, א יידיישער שרייבער וואס וויסט שוין דעם גרויליקן עפילאג פון יידיישן לעבען אין פוילן, און דאך פילט מען בחוש ווען מען לייענט זיין וועריך, און אויב באווסטזיניק שליט ער אפליו די דיאזיעק ערדים וואס איזן געווארן דאס קבר פון זעקס מליאן יידן, איזן ער אבער איזן זיין אונטערבאווסטזין צוגעבונדן צו איר, ווי מען איזן צוגעבונדן צו א געליבטער וואס דאס אנטלוייפן פון איר, צוליב איר פאראעתערישקייט, מאכטן אן טיפע אומפאלהילעווודיקע ווונד אינגעם הארצן. און נישט בלוייז צו דער ערדים איזן ער צוגעבונדן נאר אויך צום גאנצן שטייגער-עלעבן איזן פוילן, צו איר קולטור-געשיכטע, צו אירע גיסטן און קוונט-שפער און בעיקר — צו דעם חלום וואס דורותה יידן האבן אויסגעווארטעט אויף דער לאנדראשטט פון פוילן. לייענענדיק מענדל מאנס בוד וועגן מיר, איזו ס'אייז פאָר און אונדערליקן ייד גאנטש גראַנג אויסצומעken פונעם הארצן די געועזענע פוילישׂ חיים און דער גאנצער פעס פון איזא ייד מוז זיך טאָקע ווענדן אויף די וואס האבן געבראָכט, איזו מיר זאלן מיט אלע פוחות דארפֿן אַרְוִיסְרִיסְטִין פון די הערצער דאס בענקשאָפְּטָלָעָכְעַ געפֿיל צו דער דיאזיעקער הים וואס האט אונדוֹן אויף אַזָּא אַכְוּרִוִּידִיקִין אוּפֶן פון זיך אַרְוִיסְגַּעַץ שטוויסן נאך דעם ווי זיך האט איינגעשלונגען אלע אונדערע נאענטשטן און ליבסטע.

כ'וואלט דערבי געזאגט נאך עפֿעס וואס איז נישט וויניקער מערכוירדייך: מענדל מאנג בוך «על נהרות פּוילן» איז א זועرك וואס קען פונקט איזו גוט געהערן צו דער פּוילישער ליטעראטור ווי עס געהרט צו דער יידישער ליטעראטור. די דאזיקע באהויפטונג דארך געליאונט וווען פֿאָרוֹיְכִּיטִּק, וויל אנדערש קען מען זי נאך שלעכט פֿאָרְשְׁטִּיִּין, אַבְּעָר דער אַמֶּת אֵין פֿאָרטִּי, אָז אֵין דעם דאזיקו בוך איז פֿאָרטִּן נישט בלויין די פּוילישע לאנדשאפט נאך סְאַיִן דְּאָזִיךְ פֿאָרטִּן דְּאָס גענחל פֿוֹן פֿאָלִיאַקִּישָׁן לעבען מיט אַיר קְאָלָאַרִיט אָזְן טעמאָרְמָעָנְטָר. וווען עס זאל זיך געפֿיגען אָז אַינְטְּעַלְּגְּעַנְּטָעָר פֿאָלִיאַק וואס אֵין פֿרִיְּ פֿוֹן דער פרעמאָדִי יידֶן אָזְן פֿוֹן דעם שְׂיבָה-גַּעֲפִּיל ווועלכּעֶר דְּרִינְגְּט אַרְוִיס פֿוֹן דער דאָזִיךְ פֿרְעָמְדִּי קִיטְּ וְאַלְּטְּ עַר אֵין דעם ווועrk געפֿונְגָּן אָז אַזְּרָפְּ פֿוֹן קִינְסְּטְּלְעַרְמָעָנְטָעָר דְּרֶקְעָנְדִּי טענִישָׁ ווועגן פּוֹילְן אָזְן פּוֹילִישָׁן פֿאָלקְּ הָאָרֶט פֿאָרְדִּעְרְזָר ווועלט-מְחַמָּה. ליידער האָבָּן די פֿאָלִיאַקְּן, די בעסטע צוּוַּשְׁן זַיִּי, ביּוֹ אַיצְּטָן נישט גענָאַלְטָל שְׁלוֹם מאָכְּן מִיטְּן גַּעֲדָאָבָּק, אָז דער יַד אֵין פּוֹילְן אָזְן גַּעֲוָעָן אָז אַינְטְּגְּרָאַלְעָר באַשְׁטָאַנדְּ טִילְּ פֿוֹן פּוֹילִישָׁן לעבען, אָז דערצְוָן — אַבְּאַזְּנְדְּעַרְעָ אַינְטְּעַרְעָסְאַנְטָעָר פֿאָרבְּ אֵין דעם דאָזִיךְ לעבען. אַיצְּטָר אֵין שְׁוִין אַוְדָאַי צוּ שְׁפָעַט אַוְרִיךְ צוּ פֿאָרְשְׁטִּין דעם דאָזִיךְן גַּעֲדָאָבָּק, וְאַרְעָם דער נִיזְעָר דְּרָאִין פּוֹילְן ווַיְסְטָן שְׁוִין גַּאֲרְנוּשָׁט ווועגן דער אַמְּאַלְּיִקְּעָר יִידְּשָׁעָר עַקְוּזְטְּעָנְצָן אָזְן אלְּזָ וְאָסָר וְוַיְסְטָן אֵין גַּעֲמִישָׁ פֿוֹן אוִיסְטְּעַרְלִישְׁקִיט אָזְן לעַגְעַנְדָּע אָזְן ווּלְכָעָר דער יַד דְּרָשִׁינְט וְיִּזְרְעָלְעָר קְרָבָּן אָזְן גַּלְּיִיכְּצִיטִּיק וְיִּזְרְעָלְעָר עַפְּעָס אַגְּשָׁפְּעָנְסָט, אַבְּעָר בְּשָׁוּם אָפְּנָס נִישְׁט וְיִּקְיָּין לעבעדִיק ווועגן, וואס האָט אַמְּאָלְעָבָּלְעָדְרָט די עַרְדָּפְּ פֿוֹן לְאַכְּנָאָנדְּ.

סְאַיִן שְׁוּעָר צוּ זָגָן פֿאָר וואס די יִדְּשָׁעָר לִיטְעַרְאָטוֹר האָט אֵין יעַנְרָ צִיטָן וווען מִיר האָבָּן גַּעֲלַעַבְּט אָזְן פּוֹילְן, אַזְּוִי ווַיְינִיק זַיִּד אַפְּגַּעַבְּן מִיטְּ דעם פֿאָלִיאַק אָזְן זַיִּן יַא — הָאָט זַיִּים גַּעֲמָלָן פּוֹנְקָט אַזְּיִי סְכֻעָמָאַטִּישׁ וְיִּזְרְעָלְעָר פֿאָלִיאַק האָט אַזְּיִן לִיטְעַרְאָטוֹר גַּעֲמָלָן דעם יַד. סְאַיִן גַּעֲוָעָן, זַעַט אַוְיסָס, אַקְעַגְּנוּיִטְּקִיט וואס האָט גַּעֲהָטָם טִיפְּעָ, נִישְׁט נַאֲרָנָצְיָאָנָלְסָצְיָאָלָעָ, נַאֲרָאַוִּיךְ פְּסִיכִּישְׁ-מְעַטָּאָ פִּזְיָשָׁע וְזָרְצָלָעָן. דּוֹקָאָ נַאֲכָן חָרְבָּן הָאָבָּן מִיר אָזְן דער יִדְּשָׁעָר לִיטְעַרְאָטוֹר אַגְּגָעוּהָיָבָּן וְעַן עַכְּט גַּעֲמָלָעָן פֿאָלִיאַקְּן, פֿאָלִיאַקְּן — לעַבְּעַדְיִקְעָר מַעֲנְשָׁן, קָאָמָּ פְּלִיצְיָרְטָעָ קִינְסְּטְּלִעְרִישָׁ פִּיגְרָן. דער עַרְשְׁטָעָר וואס האָט אַוִּיךְ אַנְטְּסְטָלָעָ רִישָׁ גַּעֲשְׁטָאַלְטִיקָט סִיְּ נַעֲגָאָטִיוּעָ אָזְן סִיְּ פְּאַזְיִיטְרְוָעָ פּוֹילִישָׁ מַעֲנְשָׁן אָזְן גַּעֲוָעָן יִצְחָק באַשְׁעוּוֹס (אָזְן זַיִּן דָּאמָן «דָּעַר הַרְּיָף» אָזְן אַנְדְּרָעָ ווּרְקָ) אָזְן דער צְוִיְּיִטְעָר אַזְּוִי מַעֲנְדָל מֵאָזְן זַיִּן אַיְצְטִיקָן ווּרְקָ. דָּאָס באַזְיִיטָן, אָזְן דּוֹקָאָ נַאֲכָן חָרְבָּן, דּוֹקָאָ דַעְמָאַלְטָ וווען עס האָט זַיִּד גַּעֲנְדִּיקָט דָּאָס יִדְּשָׁע גַּעֲבָּן אָזְן פּוֹילְן, הָאָבָּן יִדְּשָׁע שְׁרִיְּבָּרָס דְּרֶפְּילָט, אָזְן פּוֹנְקָט וְיִּמְרָאַיְּ זַיִּן זַעַגְּעָן גַּעֲוָעָן אַבְּאַשְׁטָאַנדְּטִילְעָ פּוֹילִישָׁן לעבען, אַזְּוִי אַזְּוִי דער פֿאָלִיאַק גַּעֲוָעָן אַגְּנָצָע טַוְיָונָט יַאֲרָ אָזְן אַפְּיָלוֹ אַזְּנִישְׁטָ גַּלְּיִיכְּן קָאָמָפְּ אָזְן דעם שְׁטָעַנְדִּיקָן גַּעֲרָאָנְגָּל צְוִישָׁן זַיִּד זַעַגְּעָן

мир געווען איינס — א פלאנטער פון צוויי וועזונס וואס די טראגיציע צוינויף טרעפונג פון זיירע סטיריות האט זיך פאר אונדו גענדיקט איזוי גורייליך און איזוי פאטאל.

דאס כארקטעריטשישע פאר מענדל מאנס בוד «על נחרות פוילן» איז די
אמבייזאלאענץ איז זיין באציגונג צו דעם דזוקן לאנד, וואס בי אירע טיך-ברעגן
זונגען מיר געזעטו א סדר מער ווי צען מאל איזוי פיל וויפל בי די טיכן פון
אמאליקן תהילימידיקן בבל. ואראעם דער שריביער, ווי דער הויפטהעלד פון דעם
ווערך, איז געוואקסן איז א סביבה, וואס האט אים פון די יינגסטע יארון אן באָ
זונדערס פארובונדו און פארקניפט מיט דעם לאנד און מיט איר געשיכטע; איז א
סביבה פון פראסטע, ערדי-פאיווארטצטלע יידן, וואס האבן ווי אַן קאנקויסטאדרין
ニישט נאר פאראגאָס זיעער בלוט פאר דער אומאָפהענגקייט פון פוילן, נאר האבן
אויד מיט זיעער שוויס און מי אויפגעחויבן איר רוייד-ערד און זי באָפעלעקרט און
פארבויט. בפרט פילט זיך מיט דער דזוקעך ערד אויף אַס אַמאָנטישן אופן פאר-
בונדן די מוטער פונעם העלד, וואס האט די גראָסטע השפעה אויף זיין פאָרמיינונג
און אַנטוּיקלונג אַזוי, או דער יונגעער מיכאל-מנחן וואקסט און אַן אוּמְגַעְבָּנוּג
וואס וועט אין דער פערספֿעְטִיקְיוֹ נאָך געדיכטער מאָכְן זיין אוּפְנָעָם פון דער
ייד-שער טראָגִיך אַין פוילן, וויל זי וועט נאר מער אַרְוִיסְבָּרְעָגָעָן די שפֿאָלְטָנוּג
פון זינגע געפֿילן, וווען די שינואה צוליב די מעשיים פון די פָּאַלְאָקָן וועט דארפֿן
קעטְמָן מיט דער לְבִשְׁאָפְט צו דער פּוֹלִישְׁעָרָד וואס ער האט אַינְגַעְזָאָפְט
אין זיך מיט דער מוטערס מלך.

מיכאל-מנחם, דער הויפטהעלד פון בוך, איז נישט דער דורכשניגטלעכער יידישער יונגערמאן, וואס מיר באגעגעגען איזוי אפט אין דער יידישער ליטעראטור. אפטאושס מרדכי, וועלכער וואקסט אין די פויליש׷ וועלכער איז א ייך פון יידנַי לאנד Каָטש ער זוישן א געדיכטער נישט-יידישער אַרומְרִינְגְּלוֹג אָז געפֿינְט זיך וויט פונעם יידישן שטוטעל. מיכאל, אַפְּילוּ ער קומט איז זיינַע יַנְגְּלַש׷ׁ אַרְן אַז שטוטעל אַריין, בליבט ער אלץ אַיזאָן הַפְּלֵל זוישן די שטוטעלדייקע יידן וויל איז זיינַע גאנצער דערצ'ינְג, מענטאַלְיַעט אָז טעמעפְּרָאמְעָנט אָז ער מעד גוי ווי ייך. די איינְדרוקן פון דער קינדאייט וואס האבן געליגט אויף אַים זיעער חותם, זענען אויך נישט פון דער יידישער ספְּערַע אָז פון יַדְיש׷ שְׂטִיגְעֶרְלַעֲבָן, נאר זיי געהערן גיכער צו דער לעבענַס-ספְּערַע פון די גוים אַרום. זיינַע חביבים זענען גויזיש׷, זיינַע ערשות עראטיש׷ רעגונגען, זיינַע שפְּעַטְעַדְיקָע לְבָעֵס — דאס אלץ געהרט צו דער אַנדערער וועלט, צו דער דָּזְוִיקָעָר וועלט וואס טויזנטער אָז טויזנטער יידיש׷ קינדער אָז יונגעלאַעכָּר אַיז פּוֹלִין האָבן אַפְּילוּ נישט געוויסט, אָז זיי עקזיטרט Каָטש זיי זענען פון אַיר געווען איזוי נאענט.

פויילישע מלוכה-שול, וואלט געווארן אַ מאָלער אוֹן וואָלט זיך ביסלעכוייז דער-
ווײַיטערט פון זיין יידישן שטאמ, מיט וועלכּן ער אוֹן לוייט זיין דערצ'זונג קיין מאָל
ニישט געווען צו פֿאָרְבּוֹנְדֶן. זיין אַסִּימְּלִירְוָנְגֶן וואָלט אַין אַ געווֹיסְן זיין געווען
אַ נַּאֲטִירְלַעְכָּע אַין סְקָעְן יֵין, אוֹ ער וואָלט אַין יָאָרְוָם, פֿוֹנְקָט וַיַּן בְּרוֹזְעָה,
געמַאלָן קְלוּיסְטֻעָרְ-הִילִּיקָע מִיט יִדְיִישָׁע פֿנִימְעָר — דִּי פֿנִימְעָר פֿוֹן זִינְעָר פֿעְטְּרָעָס
— אַבְּעָר ער וואָלט דָּאָס גְּעוּוֹיסְ גַּעֲתָאָן אַן שָׂוָם פֿיוֹזָן אַין שָׂוָם מִין אַונְטְּרָצְזִי
שְׁטְרִיְּכָן זַיַּן יִדְיִישָׁקִיט, וְאָרְעָם דִּי יִדְיִישָׁקִיט וְאָסְ ער האָט אַרְוִיסְגַּעְטְּרָאָגָן פֿוֹן
זַיַּן קִינְדָּהִיט, פֿוֹן זַיַּן מַאמְעָס הַיִּם, וואָלט בְּשָׁוָם אָפָּן נִישְׁט גְּעוּוֹן בְּפּוֹחַ צו
פֿאָרְפִּירָן אַ וְעַלְכָּן עַס אַיְזָן קָאָמָר מִיט דָעַם יְרוֹשָׁהְדִּיקָן בְּלֹט פֿוֹן זִינְעָר יִדְיִישָׁע
אַבְּוֹתָה, בְּפֿרְט נַאֲךְ וְעַן ער וואָלט מַעַר נִישְׁט גְּעהָטָה דִּי רַעְלִיגְיּוּזָה הַעֲמֹנוֹגָעָן פֿוֹן
זִינְעָר אַבְּוֹתָה.

אַבְּעָר עַס אַיְזָן אַנְדָּעָרְשָׁ גְּעַשְׁעָן אַין מִיכָּאָל וְעוֹרְטָ צּוֹלִיבָּ דָעַר גּוֹיִשְׁעָר שְׁינִינָה
אַרְיִינְגְּעַשְׁטוּיסָן אַיְזָן יִדְיִישָׁן גּוֹרְלִיךְרִיָּן. ער אַיְזָן נַאֲךְ דָעַמְאָלָט זַיְעַד יְוָנָגָן אַיְזָן דָעַר
דָאַזְיִקְעָר צְרוּיְקְשְׁטוּיסָן רֹופֶט נַאֲךְ בַּיְיַ אַיְם נִישְׁט אַרְוִיסָן קִיְּן קְאַמְפְּלָעָקָס אַיְזָן קִיְּן
בְּאוֹוֹסְטוֹנִיקָע אַנְטוֹוֹשָׁוָגָן. זַיְ צְעַבְּרָעָכְט אַיְם נַאֲךְ נִישְׁט גִּיסְטִיק זַיְ זַיְ וְאַלְטָ אַיְם
גְּעוּוֹן צְעַבְּרָאָכָן וְעַן דָאָס גְּעַשְׁטָ אַוְיַף זִינְעָר עַלְטָעָרָעָ יָאָרָן, נַאֲךְ דָעַם וְיַ ער
וְאַלְטָ שְׁוִין גְּעוֹהָאָט אַפְּגַּעַנְגַּעַן אַ הַיְפָשָׁן וְעַגְּ וְיַ אַזְיִמְלָאָטָאָר (עַז אַדְלָף
רוֹדְנִיצְקִיס דָעַרְצִילָוָגָן "דָעַר גְּרוֹיסָעָר סְטָעָפָאָן קָאָגְעָצְקִי"), מַחְמָת זַיַּן יוֹנְגְּשָׁאָפָט
רֹופֶט דִּי פְּאַלְאַקְיִשָּׁע שְׁינָהָאָה אַיְם אַרְוִיסָן אַן עַקְשָׁנָהָאָן אַ יְוָגְּנְטָלְעָכָן וְוַיָּלָן
אוּפְּצָוֹנָעָמָעָן דִּי לָאָגָע מִיט אַטְרָאַצְיִקְיָה אַיְן וְעוֹלְכָעָר סְאַיְזָן פֿאָרָאָן אַ שְׁטָאַלְצָעָר
אַרְוִיסְרוֹף צָוָם גּוֹרָל. אַבְּעָר אַפְּיָלוּ אַיְן אַטְ דָעַר פָּאוֹעַ בְּלִיבָּט מִיכָּאָל סִיְיַ וְיַ אַן
אוּסְנָאָמָם צְוִישָׁן דִּי יוֹנָגָע יִדְיַן אַיְן פֿוֹילָן אַיְן פְּאַקְטִישָׁ קְוֹמָט צְוִישָׁן אַיְם אַיְזָן דָעַר
יִדְיִישָׁעָר יוֹגָנָט קִיְּן מַאֲלָ נִישְׁט צַוְּ קִיְּן דָעַרְגָּעָטְעָרְגָּוָגָן. אַלְעָ זִינְעָר אִינְטִימָעָ חֲבָרִים
זִינְעָר וְיִיטָּעָר פְּאַלְיָאָקָן אַיְן וְעַן ער טְרָעָפָט זַיְ צְוֹאָמָעָן מִיט יִדְיִישָׁע יְוָגְּגָעָלִיטָה,
אַרְבָּעָטָעָר, רַעְוָאַלְצִיאָנָעָרָן, צַיְגָר מִיט עַלְטָעָרָעָמָעָנְטָשָׁן — מַשְׁפִּילִים, צִוְּנוֹיסְטָן,
קָעָן ער זַיְ עַפְּעָס נִישְׁט פֿאָרְשִׁטְיָן אַיְן זַיְ פְּאַגְּגָעָן קִיְּן מַאֲלָ נִישְׁט
אַיְן מִיכָּאָלָס אוּסְנָעַמְלָעְכִּיָּט, אַיְן זַיַּן אַנְדָּעָרְשִׁקְיָיט פֿוֹן דָעַם דָוְרְכָנָוִיט טִיפָּ
פֿוֹן יִדְיִישָׁע יְוָגְּנְטָלְעָכָן אַיְן פֿוֹילָן דָאָרָף מַעַן זַוְּנָן דָעַם שְׁלִיסְלָ צַוְּ דָעַר אַפְּטָ מַאֲלָ
אַוִּיסְטְּרָעְרְלִישָׁעָר שְׁילְדָעָרְוָגָן פֿוֹן יִדְיִישָׁ-שְׁטָעָטְלִידָקָן לְעַבְּן אַיְן דָעַם דָאָיְקָן בּוֹדָ
מַעְנָדָל מַאֲזָן אַיְזָן בְּכָל אַן אִינְטְּרָגְּרִינְדִּיקָעָר דָעַרְיִילִילָר אַיְן ער פֿאָרְמָאָגָט דָעַם
טַאֲלָגָט אַרְוִיסְצּוֹבְּרָעָגָעָן אַזְעָלְכָעָ סְצָעָגָעָס אַיְן בְּילְדָעָר, אַזְעָלְכָעָ גַּעַשְׁטָאָלָטָן אַיְן
גַּעַשְׁעָנִישָׁן, וְאָס אַיְן זַיְעָר רַעְאַלְיָעָט זִינְעָר זַיְ דָאָר הַיְפָשָׁ אַוִּיסְטְּרָעְלִישָׁ אַיְן
נִישְׁטָ אַלְטָעָגָלָעָךְ. אַ סְךְ מַאֲלָ מוֹעָן זַיְ פֿרָעָגָן: וּוּוּ הַאָט דָעַר שְׁרִיבָעָר גְּעוּזָן
אַיְן יִדְיִישָׁן שְׁטָעָטָל, אַיְן אַיְן יִדְיִישָׁר מַשְׁפָּחָה אַזְעָלְכָעָ מַאֲדָנָע יְצָאַדְפָּנְדִּיקָע טִיפָּן,
אַזְעָלְכָעָ מַשְׁוָנְהַדִּיקָע פֿלְאַנְטְּרָנִינְשָׁן פֿוֹן סִיטְוָאַצְיָעָס? דָעַר עַנְטָפָעָר אַיְן אַזְיִמְלָאָל
מַנְחָם, דָעַר שְׁרִיבָעָר, הַאָט גַּעֲקָוּת אַיְפָן יִדְיִישָׁן לְעַבְּן אַרְוָם זַיְ וְיַ אַ בִּיסְלָ אַ

פרעמלעכער און דערפֿאָר האט ער גיבער אויפֿגעכָּאָפְּט דאס עקּואַטִּישׁע.עס איז דערבי נישט וויכטיך צי דאס אויפֿגעכָּאָפְּט האט טאָקָע געשטייט מיט דער ווירקלעכְּקִיט. מיט אַנדערוֹ וווערטער: צי די יִדְיִשׁ ווירקלעכְּקִיט אַין פּוֹילְן אַין טאָקָע געוען אָזֶן ווי מענдель מאָן האט זי געוען. וויכטיך אַין דעם פָּאל אַין ווֹס די רַעֲלִיטָעָט, אָזֶן ווי דער שְׂרֵיבָּר גַּעַשְׁתָּאַלְטִיקָּט זי, אַין אַיבְּעַרְצִיְּגָּנְדִּיק אַין קִינְסְּטָלְעָרִישׁ ווֹאָר אַין דאס מִינְט. אָזֶן די דָּזְיִקָּע גַּעַשְׁתָּאַלְטִיקָּונְגָּפְּטָאָרְמָאנְגָּט אַין זִיד די טִיפְּעָרָע ווֹאָר פּוֹן לְעָבָן ווֹס אַין געוען גַּעַוָּרָן דָּרְךָ דעם שָׁאָרְפָּן אַוְיג פּוֹן קִינְסְּטָלְעָר, ווֹס אַין אָלָּע מָלְטָוּבְּקָטְיוֹ אַין טָאָקָע דערפֿאָר — אַין אָפְּשָׁר טאָקָע דערפֿאָר — אָזֶן אַבְּיעַקְטִיוֹ.

מענдель מאָן אַין אַמִּיסְטָאָר צו שְׂילְדָּרְעָן סְצֻעָנָעָס אַין צו מָאלְן בִּילְדָּעָר ווֹס פָּאַרְקִירְצָן זִיךְ אַין גַּעַמִּיט אַין רְוָפָּן נְאַצְׁוּדְעָנְקָעָן מְחַמְּת וְעִיר סִימְבָּאַלְשִׁקְטִיּוֹ. דאס אַגְּנְצָע בּוֹך "על נְהָרוֹת פּוֹילְן" אַין פּוֹל מִיט אַזְּעַלְכָּע פָּאַסְּרְוָנוֹגָעָן אַין גַּעַשְׁעָעָן נִישְׁנָן פּוֹן אָמְגָעְוַיְיִנְלָעָן כָּאַרְקָטָעָר ווֹס גַּאנְץ אַפְּט דָּאָכָט זִיךְ אָוִיס, אָזֶן דָּעָר שְׂרִיִּיּוֹת בְּעֵד האָט זִיד בְּפִיוֹן פָּאַרְקִיְּלָעְכִּיקָּט אַין פָּאַרְשְׁפִּיצִיקָּט, הָן צְוָלִיב סִימְבָּאַל, הָן צְוָלִיב עַפְּקָט. מַעַן דָּאָרָף אַבְּעָר זָאנְגָן, אָזֶן סָדֶן, גָּאָר אַסְדָּקָע סְצֻעָנָעָס אַין בִּילְדָּעָר אַין דָּעָם דָּאָזְיִקָּן בּוֹך דָּעָרְהִיאִיבָּן זִיךְ אַוִּיךְ אַנְטְּרִילָעָעָן אַוְפָּן צו דָּעָר הִידְ פּוֹן קִינְסְּטָלְעָרִישָׁר סִימְבָּאַלְיק אַין זִי שְׁטִיעָן נִישְׁטָן אַפְּ אַין זִיְּעָר שְׁטָאַרְקִיט אַין אָזֶן וְיִעָּר וְוִירְקָנְגָן פּוֹן דָּאַזְיִקָּע בִּילְדָּעָר, וּזְעַלְכָּעָס האָט גַּעַמְּלָן אָזֶן מִיסְטָאָר וְיִרְיְמָאנְט. גָּאָר אַפְּט ווֹעָרט אַבְּעָר דָּעָר שְׂרִיבָּר אַוְיךְ נִכְשָׁל אַין אַנְשָׁטָאָט סִימְבָּאַל בְּאַקְוּמָט זִיךְ בְּלוֹזִי אַוְיסְטָעָרְלִישָׁר עַפְּקָט. עַס וּזְאָלָט מִיר צו פִּיל אַרְטָט פָּאַרְנוֹמוֹעָן אַוְיסְצּוּרָעָכְעַי נָעַן דִּי בִּילְדָּעָר אַין סְצֻעָנָעָס פּוֹן דָּעָם עַרְשָׁטָן מִין אַין אַוִּיךְ פּוֹן דָּעָם אַנְדָּעָרְן מִין. לְאַמְּרִיר בְּלוֹזִי אַגְּנוּיָּוֹן אַוִּיךְ צְוִיְּדְּרִיךְ בִּילְדָּעָר פּוֹן עַרְשָׁטָן מִין: דָּעָר פָּאָר מִיט דָּעָר בּוֹיְד פּוֹן וּוֹאָרְשָׁע אַין הִימִּישָׁן דָּאָרָף אַרְיִין; דִּי סְצֻעָנָעָס פּוֹן קְיוּועָקָפָס טוֹיטָס; דָּעָר אַוְיסְטָעָרְלִישָׁר סָוףְּ פּוֹן אַסְקָּאָרָן, אַאֲזָ"וּ אַאֲזָ"וּ. צו דִּי בִּילְדָּעָר פּוֹן צְוִוִּיתָן מִין גַּעַהְעָרְטָט דִּי שְׂילְדָּרְוָגָן פּוֹן. יִדְיִשְׁן יִנְגָּל וּוֹס וּוֹיל אַרְיִינְקִירְכִּין אַין אַטּוּבָּנִי שְׁלָקְ פְּדִי זִיךְ צו בְּאַהֲלָתוֹ פָּאָר דִּי פָּאַגְּוֹזָאַלְדִּיקָּטָע בְּרִינְגָן אַין בְּכָלְ דָּעָר גַּעַנְצָעָר דָּעָר בְּעַקְעָרִין צו אַיר שְׁנוֹרָה, דִּי פָּאַגְּוֹזָאַלְדִּיקָּטָע בְּרִינְגָן אַין בְּכָלְ דָּעָר גַּעַנְצָעָר עַפְּיָזָאָד פּוֹן אַיר אַוְיסְדָּעָרְוִילָּט וּוֹעָרָן צו זִין דָּס וּוֹיְבָּ פּוֹן דָּעָם יְוָגָּנָן רְבִין תְּנָחוֹם — אַן עַפְּיָזָאָד ווֹו די צְוִוִּיְּפָאָרָוָגָן פּוֹן מִיסְטָק אַין שָׁאָרְפָּעָר עַרְאָטִיק קְוּמָט אַוְיס זִיְּעָר הִינְטִיק-פְּרָאַנְצְּזִוִּישׁ אַין גָּאָר וּוֹיְנִיךְ אַמְּאָלִיק-יִדְיִישׁ. דָּס זְעַלְכָּעָס קָעָן מַעַן זָאגְן וּוֹעָגָן מִיכָּאָלָס בְּאַגְּנוּנִישׁ אַין דָּעָם בְּרַעְנְגָּנְדִּיקָּו וּוֹאָרְשָׁע מִיט אַסְקָּאָרָס מַעְרְדָּעָר, בָּאַרְטָשָׁוק.

בְּכָל אַיִּז, ווי אַיךְ הָאָב שְׁוִין אַגְּנוּוֹיָּוֹן, זִיְּעָר שְׁוֹעָר זִיךְ אַפְּצָוְשְׁטָעָלָן אַוִּיךְ בָּאוּנְדָּעָר סְצֻעָנָעָס, גַּעַשְׁעַנְיִישָׁן אַין גַּעַשְׁתָּאַלְטָוָן אַין דָּעָם דָּאַזְיִקָּן בּוֹך, וּוֹיל אַיִּן דָּעָם דָּאַזְיִקָּן וּוֹעָרָק אַיִּן פְּמַעַט נִישְׁטָאָ קִין זִיטָל אַוִּיךְ וּזְעַלְכָּעָס זָאל נִישְׁטָאָ פָּאָרָ קְוּמָעָן עַפְּס אַזְּעַלְכָּעָס ווֹס מַעַן וּזְאָלָט דָּעָרְוּעָגָן גַּעַקְעָנָט אַין גַּעַדְאָרָט רְעָדָן אַין

דיסקוטירן. דאס איז, פארשטייט זיך, א גרויסע מעלה פארן ווועrk און זיין גאנץ' קייט, אבער עס אייז פון דער אנדרער זיינט א שטיקל חסרון פאר דער בארכטיקט' קייט פון די באונדערע מיאנסן און געשענישן אין בוך, ווי אויך פאר דער פסיכאלגישער באליכטונג פון געויסע העלדן און גשטאלטן.

וואס מען זעם און מען פילט לייענענדיק מענדל מאנס "על נחרות פולין" אייז דאס, איז ס'האט עס גשריבן א מאדרגער שרייבער וואס זעם דאס לעבן און ארע באונגענדיקע כוחות איין הסכם מיט דעם ניעם קוק אויף דער מענטשלעכער פראבלעמאטיק, יידיש-פולייש ווי דאס בוך איז קלארט, איין שטייגער און איין געשיכטלעכן לוייך פון די געשענישן, איז עס אבער א ווועrk פון א קינסטלער, וואס האט א סך געלערט בי דער נײַער וועלט-ליטערטור און שריבט טאקע מיט א באווטזיניק בליך איז אויך זימט.

"על נחרות פולין" הייבט זיך איז איז אידילישן מינאָר און ענדיקט זיך איז אַ דראָמָטִישָׁן מאָזְשָׁאָר. עס הייבט זיך איז אַ דָּרְפָּף אויף דער פּוֹוִילְשֶׁעֶר עֲרֵד, אונטער דִּי מִילְדָּעַ פּוֹוִילְשֶׁעַ הַיְמָלָעַ אָוּן בִּיסְלָעָכוּיָּן, בִּיסְלָעָכוּיָּן, צַעֲשִׁיפְּלָט זיך דער שטורעם פון שינאה, וואס דערגריכט זיינ் קלימאָקס איז דעם ברעגענדיקון וואָרְשָׁע וואס וווערט באָלָאָגָעָרט דורך דִּי הַיְתָלְעִירְשָׁע אַרְמִיעָן. איז אַט דער שטורעם-אַטְמָאָסְפָּעָר וואס רִיסְטָט אָרוּס פָּאָרוֹאָצְלָטָעַ דַּעֲמָבָעַ פון דער ערְד אָוּן קָעָרֶת אַיבָּעֶר מִיטָּן קָאָפְּ-אָרָאָפְּ אָנֵן אַיְנָגָעַשְׁטָלָט לעַבָּן פון יַאֲרָהָנוּדָרָטָעָר, איז גָּאנְץ נָאָטְרָלָעָד, אָוּ סִ'זָּאָלָן זיך טְרָעָפָן אַוְיסְטָעָרְלִישָׁע טְרָאָפָן, אָוּ סִ'זָּאָלָן פָּאָרָה קָומָעַן אַוְיסְטָעָרְלִישָׁע אַזָּאָן, אָזָּעָנְשָׁן זָאָלָן פְּלוֹזָעָם אָפְּטָאָן מְשֻׂנְהָדִיקָעַ מְעָשִׁים אָוּן עָס זָאָלָן גַּעַשְׁעַן סָאָמָע אַוְמָעָוִיְנְטָלָעָכָעַ פָּאָסְיְרָוְגָּעָן (די באָגָעָנִישָׁ מִיט באָרטָשָׁוָן; די סָעָקָס-אוֹאָנְטוּרָעָס מִיט דַּעַם יְוָדִידָשָׁן מִידָּל פון דער גְּבִירִישָׁע מִשְׁפָּחָה; די אַוְיסְטָעָרְלִישָׁע פְּרִיעָרְטִיעָס פון דַּעַם הַעֲלָדָס רָאָטָעוּן זיך פון דִּיְתָשְׁעָר גַּעַפְּאָגָעָנְשָׁאָפָט אָזְ"וּ אָזְ"וּ). נִישְׁתָּאָלָע אַוְיסְטָעָרְלִישָׁקִיטָן קָעָן דָּרָע דִּיְתָשְׁעָר דָּעָרְקָלָעָן אָוּן באָרָעָכָטִיקָן אויף אַקְינְסְטָלְעָרִישָׁן אָפָן אָוּן נִשְׁתָּאָלָע טְרָאָפָן דָּאָרָפָן מִיר מְעָסָטָן מִיט אַגְּוּוֹנִילָעָכָר נָאָרָמָאָלָעָר לְעַבְנָסָמָּאָס. עָס אָיז די רָאָלִיטָעָט אָיז אַציְיט פון אַוְמָנָאָרְמָאָלְקִיט אָוּן דָּעַר שְׁרִיבָּר אִיז גְּיוּסָאִיסָּן גְּעוּוּן דָּוָרָךְ דָּעַר דָּאָזְיָקָעָר אַוְמָנָאָרְמָאָלְקִיט אַרְוִיסְצּוּרָעָגָעָן דַּעַם טִיפְּרָעָן אַמְּתָּה וּוּגָן דָּעַר מְעַנְשָׁלָעָכָר רָאָלִיטָעָט.

"על נחרות פולין" איז אַז אַינְטָעָרְעָסָאנְט קִינְסְטָלְעִירִישָׁ וּוּוּרָק פון פְּלָעָרְלִי שְׁטָאָנְדוּפָּוָנְקָטָן. עָס אָיז אַגְּרָוִיס פָּאָרָכָפָּנְדִּיק גַּעַמְעַל מִיט צַעְנְדְּלִיקָעָר אַינְטָעָרָעָט סָאָגָנְטָעָ פִּיגָּרָן וּוּס יְעָדָע פון זִי פָּאָדָעָט אַפָּאָרָטִיפָּוָנְג אָיז אַרְגָּרְל. באָונְדָעָרָעָ בִּילְדָעָר אָז גַּעַשְׁעַנְיָישָׁן בְּעַמְּן זִיךְ מְשָׁמָעָן זָאָלָן זִיךְ דְּרַשְׁהָנָעָן, כְּדִי זִיךְ זָוּ דָעָר גְּרוֹנְטָעוּן זָוּ זִיךְ סִימְבָּאָלִיזָם. אַבָּעָר וּוּס אָוְנְדוּן בְּלִיבָּט נָאָכָן אַיְבָּרְלִיְיָעָנָן דָּאָס גָּאנְצָע בּוּךְ אָיז בעִיר דָעַר אַנְטָפָּלְעָקָטָעָר אַרְיִינְבָּלִיק אָיז דָעַר מִיסְטָעָרִיעָ פָּוּנִיְיָהָן לְעַבָּן אויף דָעַר פּוֹוִילְשֶׁעַ עֲרֵד. די דָאָזְיָקָעָר מִיסְטָעָרִיעָ אויף דָעַר

פֿון פּוֹלְנֶלְאָנד אֲטַעַמֵּט אָוִיפּ אָונְדוּזּ פֿון דִּי בּוֹךְ-זִיְּטָן אָוּן צְוִינְגָט אָונְדוּזּ טִיפּעַר אַרְיִינְצּוּקָוּקָן אַיִּינְדּוּזּ אַיִּיגְעַנְגָּם פָּאַקְיִישָׁן כָּאַרְקָטָעָר, פְּדִי דּוֹרְךּ אִים צַו פָּאָרְדּ שְׂטִין אָוּן צַו דּוֹרְכּוּזּ אַוְגְּדּוּזּ וּוַיְתְּעַרְדִּיקָן גּוּרְלָן.

1963

„דער שווארצער דעםבּ“

לייענענדיק „דער שווארצער דעםבּ“, אַיִּז אָוּמְמַעְגְּלָעַךְ נִישְׁט צַו דּוּרְמָאָנְעָן זִיךְ אַיִּז מְעַנְדֵּל מְאָנָס פְּרִיעַרְדִּיק בּוֹךְ „עַל נְהֻרוֹת פּוֹלִין“. עַס זַעַט אֹוִיס וּדְעַר שְׁרִיבְעַר וּוְאָלָט זִיךְ בְּפֿוֹן אָוּמְגַעְקָרְטָץ צַו דִּי זַעֲלִיבְּקָעַ מְאָטוֹיוֹן, נִישְׁט בְּלוֹוִיּוֹ פְּדִי זִיךְ צַו אַנְטוּיְקָלָעָן אַיִּז נִיעָזְוָרְאָנְטָן אָוּן פֿון זַיִּירְאִיסְצּוּקְרִיגְּן דִּי דָאַיְקָעַ נִיאָאנְסָן אָוּן פָּאַרְטְּפּוֹנוֹגָעָן אָוִיפּ וּוּלְכָעַ עַר הָאַט צְוִילְבּ קָאַמְפָאַזְיִיצְיָעַ-טָּעָמִים גּוּמוֹת מּוֹתְּרִיזִין אַיִּז דּוּמְעַנְדָּטָן רָאָמָּאָן.

אַיִּז זַיְעַר רָוּבּ זַעַנְעָן עַס דּוּרְצִילְוָנְגָעָן פֿון יִידְיְשָׁן לְעַבּוֹן אַיִּז פּוֹלִין, הָאָרְטָ פָּאָרְדּ חָוּרְבָּן. אַיִּז וּאָס מְעַן פְּילַט אַיִּז צָום שְׁטָאַרְקָסְטָן, אַיִּז דִּי גְּעַדְיכְּטָעַ אַיִּז שְׁוּרְעַר אַטְמָאָסְפּוּר וּוּאָס אַיִּז אָנְגְּלָאָדָן מִיטּ שְׁיָנָה פֿון גּוֹי צָום יִידּ פֿון אַיִּין זַיִּיט, בְּעַת פֿון דּוּרְאַנְדְּרָעָר זַיִּיט זַעַנְעָן דּוּרְ יִידּ מִינְטָן גּוֹי זַיִּוּן צְוּזָמְעַנְגְּבָ�נְדָן אַיִּז זַיִּירְטָאַגְּ-טְעַגְּלָעְכָּקִיטִי. אַיִּז קַעַנְעָן אַיִּינְגָּר אַן דּוּמּ אַנְדְּרָעָן נִישְׁט אַוְיסְקוּמָעָן. דָּא לִיגְטָ אָפְּשָׁר דִּי פָּאַטְּאַלְטָעַט פֿון דּוּרְ יִידְיְשָׁר גְּעַשְׁכְּטָעַ אַיִּז פּוֹלְנֶלְאָנד : צְוִויִּי פְּעַלְקָעָר הָאָבָּן דּוֹרְוָתְ-לָאָנְג גְּעוּווֹינְט אָוִיפּ אַיִּין עָרָד, וּוּ דָאָס לְעַבּוֹן הָאַט זַיִּוּן צְוּזָמְעַגְּבָ�וּעָט מִיטּ דִּי קִיְּטָן פֿון עַקְוּיסְטָעָן ; אַיִּז דּוּרְ אַיִּיגְעַנְגָּר צִיְּטָן זַעַנְעָן זַיִּי אַבְּעָר בִּידְעַ גַּעֲבְּלִיבְּן זַיִּךְ פְּרַעְמָד אַיִּן אַוְמְבָאָגְּרִיְפָּלָעָן, פּוֹלּ מִיטּ שְׁרָעָק אַיִּינְגָּר לְגַבְּיָ דּוּמּ אַנְדְּרָעָן. אַיִּז אַטּ דּוּרְ עַקְוּיסְטָעַנְזָ-פָּאַרְמִישְׁפְּטָקִיטִי צַו לְעַבּוֹן צְוּזָמָעָן אַיִּז דָאָךְ נִישְׁט צַו קַעַנְעָן זַיִּיךְ בְּאָפְּרִיעָן פֿון דּוּרְ פְּרַעְמָדְקִיטָן אַיִּז אַנְדְּרָשְׁקִיטָן וּאָס אַיִּז גַּעֲשְׁתָּאָגָעָן זַוִּישָׁן זַיִּי אַזְוָאנְט, אַיִּז גַּעֲבְּוִירְן גַּעֲוָאָרְן דִּי בְּרַעְנֶנְדִּיקָעָ שְׁיָנָה וּאָס הָאַט זַיִּי אַזְוָאנְט מִיטּ זַיִּין לְאוֹועָר גַּעֲמָאָכָט דָאָס פּוֹלִישָׁע יִדְנְטוֹם אַיִּז דּוּמּ מְאָמָעָנְט וּזְעַן הִיטְלָעָר, יִמְחַשְּׁמָוּיְהָאַט דּוּמּ פָּאַלְאָק אַגְּגָעוֹיְזָן דִּי מְעַרְדָּעָרִישָׁע „לִיזְוָגָג“ פָּאָר זַיִּין מְאַטְּעָרְנִידָּקָן אַמְּבִיוֹאַלְעַנְצִ-נְעַוְּרָאָגָן.

אַיִּז הִיפְּשָׁע צָאָל פֿון מְעַנְדֵּל מְאָנָס דּוּרְצִילְוָנְגָעָן אַיִּז דּוּמּ בּוֹךְ „דּוּרְ שוֹוָרְצָעָר דּוּמּבּ“ הָאַט צַו טָאָן מִיטּ פָּאַרְשְׁוִינְגָן פֿון דּוּרְ יִידְיְשָׁר אַוְן גּוֹיִישָׁר אַוְנְטְּעַרְוּוּלְטָן, אַדְעָר הַאלְבּוּוּלְטָן : צִירְקָ-מְעַנְטָשָׁן, אַטְלָעָטָן, וּוְאַנְדְּרָנְדִּיקָעָ אַקְטִיאָרָן, גְּנָבִים אַיִּז אַנְדְּרָעָפּוּן זַיִּיךְ גַּעֲבְּרָגְדָּן, להִפְּנִיקְדָּן אַזְוָאנְט, אַזְוָאָרְן דִּי צְוִילְבּ שְׁיָנָה סְבִיבָה הָאַט דִּי פְּעַלְקָעָר-שִׁינָה וּוּיְנִיקָעָר גַּעֲבְּרָעָט וּוּיְנִיקָעָר שִׁיכָּתָן, וּוּיְנִיטָּאָ אַיִּז מְעַנְדֵּל מְאָנָס דִּי שְׁיָנָה וּאָס הָאַט אָוִיךְ דָא גַּעֲבְּשָׁוּוּעָט זַוִּישָׁן דִּי זַיִּוּיְ פְּעָלָ-

קער. אונ, פארשטייט זיך, או דא איז די שינאה גאר אfft געקומען צום אויסדרוק אסך רווייער און גרויזאמער ווי אין דער קראמערישער סביבה, אדער אין דער סביבה פון דער אינטעלגענץ.

אין דער גטיה צו שילדרן סי אונטערוועטל-פארשוינען, סי לומדים, חסידים און מוכבלים דערמאנט מענдель מאין אין יוסף אפאתאשווין, ע"ה. אפאתאשווין מאנער אין געווען צו זוכן יידייש און מענטשלעכע אנטפליעקונג דזוקא בי דיאָ דעקמענטשן און דערקעגן האט ער בעי די "שינע יידן" תמייד מגלה געווען זיערעד זיזינדיקע אינסティיטוּן און זיעיר נישט-קעגען פטור ווערט פונעם יצראַהרע. מענDEL מאין אפאתאשוויס אַתְלִימָד נאָר אוֹף אַהֲלֵפֶת : די יידייש אַנְטְּפָלְעָקָונָגָן, דאס "פֿינְטְּעָלָע יִדְּ" בַּיְּ דִי אַונְטְּעָרְוּעָלְטְּלִיטִיט, ברעננט ער אַרוֹוי אַפְּאַרְעָם וואָס ליליכט מיט דעם אַפְּשִׁין פּוֹן נאַצְּיָאנְגָּלְעָר הַעֲרָאִיק. ווען עס קומט אַבער צום למידן, צום דיזין, צום באַלְעָבָטָאַשִּׁין יִד אַין ער זיך נישט נוהג ווי דער מחר פּוֹן "איַן די פּוֹילִישׁ וּעְלָדָעָר" צו דעם אַסְקִירְן זיערעד ערדייש תאוות און זינדייק גלוּס טענישן. אָז אָז אַיְד פָּאַרְפָּלָאַנְטָעָרט זיך יָא בַּיְּ מענDEL מאין דער בעץ פּוֹן טרייפה הנער ליבע צו אַ גוּיעַ, אַין דער פָּלָאַנְטָעָר גּוֹפָא אַ טִּילְ פּוֹן דעם אַיְבִּיקָן זוּזְעָרָאַנְגָּד וּוּלְכָעָר האט גַּלְילִיגַּט זִין חותם אוֹף דעם צוֹזָאַמְעַלְעָבָן צוּישַׁן יִד אָז גוּי, וואָס גּוֹרֵל אָז גַּשְׁיכְּטָעָה האָבָן זַי גַּעַת אַצְּנוּיְגָעָבָן דָּן אָז זַי האָבָן זַיְךְ אַינְגָּעָר פּוֹן אַנדְרָן נִישְׁט גַּעֲקָעָנְטָן באָפְּרִיעָן.

גורם דערזען מיר אין לוי פון דער אקציע און אין דער אטמאספער פון דער אויפגעטען צוינונג צוינונג דעם ייד און די גוים. אודא איז דא פאראן און עלמענט פון אידעליאציע וועלכע איז אגב נאענט דעם יידישן פאלקלאָר, אבער אפללו מיט דער אידעליאציע איז די געשעניש רעהל און געתרי דעם קינסטַן לערישן אמת דורך וועלכּן דער שרייבער שפיגלט אָפֶּדֶן ווירקלעכקייט. דער הפקרי יונג טשאָרני דאמב, וואָס זיין יידישקייט איז שווין שטארק מוטל-בְּסַפָּק, ווערט אָנאָצִיאָנוֹאַלָּעָר הָעָלָה, אָקִידְשֵׁהָמִיְּד וואָס שטעלט זיך אַיְּנָן פֿאָר יִּדְן אַז שטארט פֿאָר זַיְּעַרְטוּגָן. די גוּיִישׁ שַׁינָּאָה האָט אִים צְרוּק גַּעֲבָרָכְט די לִיבָּן שאָפְּט צוּ יִּדְן וואָס ווַיְּסַן אָפְּלָו נִישְׁתָּו וְעַגְּן זַיְּן קְרָבָן. ער גִּיט אָוִיס אַ באַאָסְעָנָעָר מִיט זַיְּן אִיגְּנָן בְּלֹט אָז דָּס בְּרַעֲנָגָן זַיְּךְ אַלְיָן אוּף דָּעַר גַּוְיִשְׁר עַקְיָה גִּיט אִים אַ לִיטְעוּלִיקִיט וואָס ער האָט אָפְּשָׁר אִין זַיְּן לְעַבְּן קְרָין מָלֵן נִישְׁתָּו גַּעֲפִילְט. «ער אַז שַׁוִּין אוּף קִיבְּעָמָן נִשְׁתָּו גַּעֲוָעָן אַז פָּעָם, נִשְׁתָּו אוּף מַאֲרִיכָּאָן, נִשְׁתָּו אוּף דָּס קָוְנָצָמָאָכָּרָס, נִשְׁתָּו אוּף דָּעַמְּן המָנוֹן. עַס אַז אִים גַּעֲוָאָרָן אוּסְטָעָרְלִישָׂ גָּוָט אַז לִיכְטָט אָז דָּס לְעַצְּטָעָט וואָס ער האָט גַּעֲוָעָן אוּף גָּאָטָס ווּלְעַט אַז גַּעֲוָעָן זַיְּךְ גַּעֲנָדוֹן אַז די גַּעֲסָלָעָן אָז אַז מַאְרָק פָּוּן בְּאַדְזָאָנוֹאָז».

אוּף אָז אַנְדָּרָן אָוֹפָן בְּרַעְנָגָט מַעַנְדָּל מִאָן אָרוֹיס די יִּדְגּוּיְשָׁנָאָה אַז זַיְּן דָּעַרְצִילְוָגָג «דָּעַר צִירְקַ-אַטְלָעָט». טשאָרני דאמב אַז זַיְּךְ מַקְרִיב פֿאָרָן יִּדְיָשָׁן שְׁטָעָטָל, אָבָּעָר אַז «צִירְקַ-אַטְלָעָט» זַעֲגָן אַצְּלָל יִּדְיָשָׁן מַסְקָל-פְּאָרְשָׁוִינָעָן זַיְּךְ גְּרִיטִית אַיְּגְּנָצּוּשְׁטָעָלָן פָּאָר דָּעַם יִּדְיָשָׁן גִּיבְּרָדָן גַּבְּרָה רַופָּט אָרוֹיס די גַּוְיִשְׁעָ שַׁינָּאָה. אַז פָּונְקָט ווִי דָעַר האָט אַז דָּאָרוּי אַז פִּינְצְּטָעָר אָוּי אָוּיךְ די יִּדְיָשָׁע סָלִידְאָרִיטָטָט דָּא בְּרוֹטָאָל אָז גְּרִיטִית אוּף בְּלֹט-פְּאָרְגִּיסָּוָג. דָּא מִידִּט שַׁוִּין מַעַנְדָּל מִאָן אָוִיס יַעַד אַדְעָלְיוֹאָצִיעָ-פְּרָבוֹ אַז ער ווִיּוֹזָט אַונְדָּא, אַז אַז זַיְּעָר אַיְּגְּנָשְׁטָעָלָן זַיְּךְ פָּאָר זַיְּעָר יִּדְיָשָׁן בְּרוֹדָעָר זַעֲגָן דִּי יִּדְיָשָׁע בְּעַלְיָ-גְּבָרָה נִשְׁתָּו אַוִּיסָּן אִים אַלְיָן, דָעַם ווְאַנְדְּרָנְדִּיקָן צִירְקַ-מַעְנָשָׁה. נָאָר זַיְּ זַעֲגָן אָוִיסָּן זַיְּךְ גּוֹפָא, דָעַס הִיסְטָט : זַיְּ זַוְּכוֹן אֲפְּצָוּוֹנְדָן פָּוּן זַיְּךְ דִּי רַצְיחָה פָּוּן דִּי גּוֹיִים וואָס ווִיל זַיְּךְ אַיסְלָאָדָן בְּינָם שְׁפָאַלְטָן דָעַם קָאָפֶן פָּנוּם צִירְקַהְעָלָד. דָעַר שְׁרִיבְּרָעָר גִּיט דָעַז צַו דָעַר גַעֲשָׁעָנִישָׁ מִיט אַ נַּאֲקָעָטָן דְּעַלְיָלִיזָם אַז ער לְאֹזֶט זַיְּן הָעֶלֶד זַגְּן בְּיַיִם סּוֹף, אַז אַיְּגְּנָטָלָעָד הָעָבָן אִים די יִּדְן אוּיךְ פִּינְטָט, אַלְאָ זַיְּ הָעָבָן זַיְּךְ פָּאָר אִים פָּאָרָט אַיְּגְּנָשְׁטָעָלָט ? הָעָבָן זַיְּ ערְשָׁטָאָן צּוּלִיב אִים, נָאָר צּוּלִיב דָעַם יַיְּ אַיְּם, וואָס האָט אַז דָעַם דָאַזְקָן מַאְמָעָנָט אוּסְגָּעָטְרָאָגָן אוּיךְ זַיְּךְ דִּי לְאָסְטָט פָּוּן יִּדְגּוּיְשָׁן קָאנְפְּלִיקָט.

דָעַרְצִילְוָגָג אָוּיךְ דָעַר קָאָנוּעָ פָוּן דָעַר יִּדְגּוּיְשָׁנָאָה זַעֲגָן אַז בּוֹדְ פֿאָרָן נִשְׁתָּו ווִינְצִיךְ, נִשְׁתָּו אַז לְעַלְעַר דָעַרְפְּרִיט אָבָּעָר דָעַר קָאנְפְּלִיקָט צַו דְּרָאָמָטִישָׁ שְׁפָאַנוּגָעָן, וועלכּעָ הִיבְּנָן אוּיךְ די נַאֲצִיאָנוֹאַלָּעָט טַעַמְפְּעָרָאָטוֹר בְּיַיִם יִּדְיָשָׁן צַד. מַאְטָשָׁעָ צִיגָּאָן וואָס אַז אוּיךְ פָּאַרְפָּלָאָנוֹטָעָר אַז דִּי נַעֲצָן פָוּן דָעַם דָאַזְקָן הָאָס,

ויל נישט גיין מיט זינע גויש שותפים בארכיבן אַ קלוייסטער, וויל זי, די שותפים, זונען גוים און ער, מאטשעק ציגאן, אויז אַ ייד. זיער דורכפאל ואָלט געווען בלוייז אַ פערזענעלעכער. אַבער ווועז מען זאל אַים. דעם ייד, כאָפּן ביַי דער גניבָה, וואָלט עס געווען אָן אָומְגָלִיק פֿאָרֶן פֿאָלֶל. פֿוֹן דַּעֲסְטוּעָגָן עַנְדִּיקָט זיך די דערצְיַילָנָגָן פְּמַעַט אַנְקְדָּאַטִּישׁ אָן זיך פֿאָרְלִירֶט בְּיַיְם סֻפֶּךְ אַיר נַאֲצִיאָנָלְ-שָׂאָרֶן.

אין דער דערצְיַילָנָגָן "דער פֿאָטְרִיצְיַעַר פֿוֹן אַיְתָּאַלְעַיַּ" האָבָן מֵיר ווַיְדַעַר אַמְּלָד די יַיִדְ-גּוֹיִ-פֿרָאַבְּלָעָם, פֿוֹנְקָט ווַיְיַיְדַּקְעַ פֿרָאַבְּלָעָם אָיז פֿאָרָאַן אַין דער דער צְיַילָנָגָן "דער אַלְטָעָר פֿוֹלִישָׁעַר וּאָלְדָה". אין דער ערְשָׁטָעַר דַּעֲרַצְיַילָנָגָן פֿאָרְלִיבַּט זיך די פֿוֹלִישָׁעַר פֿרִיצְטָעַ אַין דעם יונְגָן יַיְד מִיט דער שִׁינְיַעַר עַקְוָאַטִּישָׁעַר גַּעַז שְׂטָאַלְט אָן זיך זיכָעַר דער קְרָבָן פֿוֹן דער דַּאַזְיַקָּעַר לִיבָּעַ. אין "דער אַלְטָעָר פֿוֹלִישָׁעַר וּאָלְדָה" פֿאָלָט דער יַיְד אַ קְרָבָן פֿוֹן גִּיצְיָקִיט אָן אַיְסְגָּלָאַסְנִיקִיט פֿוֹן אַ פֿוֹלִישָׁעַר פֿרִיצְטָעַ וּוּלְכָעַ פֿאָרְנָאָרֶט אַים אַין אַיר גַּעַז, כִּדי דער וואָלֶד זָאַל בְּלִיבָּן בְּיַי אַיר. די דערצְיַילָנָגָן אַין גַּעַרְבָּן אַין טָאַן פֿוֹן אַ חַסְיִדְיָשָׁעַר מַעַשָּׁה אָן זיך האַט אָין זיך אַן אַמְּתָן פֿאָלְקָלָאַרִיסְטִישָׁן עַלְעַמְעַנְתָּ. טָאַקָּעַ דַּעֲרַפָּאָר אָין די פֿרִיצְטָעַ גַּעַשְׁלַעַרט הַיפְּשָׁ שַׁוְּאָרָץ, עַפְּעַס נָאָר ווַיְיַיְמַשְׁפָּה פֿוֹן דַּי פֿאָלְקָסְ-מַעַשָּׁוֹת.

די טָעַמָּע "יַיִדְ-גּוֹיִ" אָיז די אַקסָּס פֿוֹן דער דערצְיַילָנָגָן "דער שַׁוְּאָרְצָעַר קָאַטָּעַר", ווֹ אַ שְׁוֹחַטָּל ווּרְעַט בְּאַשְׁטְרָאָפְּט דַּוְרָךְ די גַּעַזְוָנָטָעַ אָן פֿרָאַסְטָעַ יַיִדְשָׁע לִיטְטָעַר ווַיְיל מִיט זִינְעַע מַעַשִּׁים בְּרָעָנְגָּט עַד אוֹרְפָּה יַיְדָן דעם גּוֹיִשָּׁן צָאָרָן. יַיְד אָן גּוֹי שְׁטוֹוִיסָּן זיך אוֹרְךְ צְנוּנָּר אַין די מַעַשִּׁים פֿוֹן מַאְרָקָא פֿאָלָא אַין גּוֹיִשָּׁע רְצִיחָה אָיז אַ טִּילְפָּן דער דערצְיַילָנָגָן "די תְּהִילִים-זָאָגָעָרָס אַין די נַעַכְתָּ". אַ פְּנִים, אָן מַעַן קָאָן נִישְׁטָשָׁרְבָּן, שְׁילְדָעָרָן אָן גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּן דַּאָס יַיִדְשָׁע לְעַבְנָן אַין פֿוֹלִילָן, אָזָוּן זָאָל זִיךְ נִישְׁטָשָׁנְטִיסָּן אוֹרְפָּה דעם דַּאְזִיקָּן דַּאְמִינְרָזִיקָּן שְׁנָאָה-עַלְעַמְעַנְתָּ. אַפְּיָלוֹ אַין דער דערצְיַילָנָגָן "די זִילְבָּרָנָעָ טָאָן" ווָאָס עַנְדִּיקָט זיך שִׁיעַר נִישְׁטָאַדְיִילִישָׁ, מִיטָּן קָוָשׁ ווָאָס דער פּוֹמֶר גִּיט דעם יַיִדְשָׁן יְנָגָלָן, אָיז אוֹרְךְ פֿאָרָאַן די אַטְמָאָסְפָּעָר פֿוֹן דער דַּאַזְיַקָּעַר צְוּוִי-פֿעַלְקָעָר-שְׁפָאָנוֹגָן, פֿוֹנְקָט ווַיְיַיְדַּקְעַ אַין דער דערצְיַילָנָגָן "אָין דער נַאָכָט פֿוֹן נִיטָּלָן" ווָעַן יַיְדָן זִיכְרָן פֿאָרְמָאָכָט אָין זִיעַרְעַ שְׁטוּבָן, הַעֲרָנְדִיק דעם גַּלְאָקְרַגְעַלְאָנָגָן ווָאָס בְּאַגְּלִילִיט אָין דַּרְוִיסָּן די גּוֹיִשָּׁעַ פֿרָאַצְעַסְיָעַ.

פֿאָרָאַן אָיז בּוֹךְ אַ רְיִי אַנְדָּרָעָ דַּעֲרַצְיַילָנָגָעָן ווָאָס גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּן פֿאַרְשִׁידְעַנָּעָן ווַיְנַקְּלָעָן פֿוֹן יַיִדְשָׁן לְעַבְנָן אָין פֿוֹילָן פֿוֹן פֿאָרָן חַוְּרָבָן. עַלְפִּיְרָוָבָן צִיטָעַס מַעַנְדָּל מַאְגָעָן צַוְּ שְׁילְדָעָרָן די סְבִּיבָה פֿוֹן די דַּרְבִּי פֿיְיָעָן, ווַיְיַעַן הַאַט עַס אַמְּלָאַגְּעָדָה רְוָפָּן, דַּאָס הַיִּסְטָּט : די פֿרָאַסְטָעַ לִיטְטָעַ, ווָאָס קָאָגָעָן אַיְסְטָרִינְקָעָן אַ גְּלָאוּ בְּרָאָנְפָּה, גַּעַבְנָן אַ קְלָאָפָּ, אַיְנְשָׁטָעָלָן זִיךְ פֿאָרָן יַיְדָן זִיכְרָן פֿאָרְמָאָכָט אָין אוֹרְפָּה גַּעַנְגָּן אָין גַּעַנְגָּלָן פֿוֹן דער תּוֹרָה. נָאָר מַעַרְבָּדָה צִיטָעַס אַבְּעָרָן צַוְּ שְׁילְדָעָרָן

געשטיילטן וואס זענען א ביסל יוזא-דופנדיק און אויטן פאן יידישן שטייגער-
לעבן — גענוג עקזאטישן.

אין דער דערצ'ילונג «א חתונה אין קאושע-געסל» שפילט זיך אפ, סיי אין
ערנטשע, סיי א היפש-קאמיש געשיכטע. א גבר זאגט צו צו געבן א נדן זיין
דינסט. זיין גוט-הארצ'יקיט ווערט אבער שלעכט אויסגעטיטשט און דערזעקט דעם
חשד, איז ער האט דעם דינסטמילד מסתמא געטאן יגען עולה. וויבאלד איז
דער צוגעזאגטער נדן צו קלין און ער דארכט מוסח זיין די באלוינונג פארן חתן
דערפֿאָר וואס ער האט אים מקדים געווען ביי דער פלה. די פראָסטע יידן, דעם
חתנס גוטע ברידער, שטעלן זיך איז פֿאָר וויער חבר און מען פועלט אויס ביים
גביר א פֿאָרגראָעסערטע «אנטשעדיקונג»... לוסף לאזט זיך גאָר אויס, איז די פֿאָלה
אייז א בתולה כְּדַתִּיכְדִּין. משא מאָרָאָל-אִידְלִיעַ.

ニישט געקומט אויף דעם שטייגערישן מאָרָאָל-גֶּנְחֹזָהן אין «קָאּוּשָׁע-גֶּעֶסֶל» דער-
צִילִיט אָונְדוֹ אֲבָעֵר מַעְנְדָּל מֵאָן אָן די פֿאָרְשְׁוִינְגָּן פָּוּן דָּעֵר דָּאָזִיקָּעָר סְבִּיבָה זענען
ニישט אָזְוִי שְׂטָאָרָק מַקְפִּיד אָוִיפּ דָּעֵר עַרְשְׁטְּקִיט בֵּין זִיעְרָע אָוִיסְדָּעָרְיוּלְטָע. אָן
דָּעֵר דָּעַרְצִילִונְג «אָזְוָעָק מִיטָּן רְוִיךְ» אָיז די לִיבָּעָ פָּוּן בָּעֵל-עַגְלָה-יְוָוָגָּן צו דָּעֵם
פֿאָרְפּֿרְטָן מִידָּל אָזָּא פֿלְוּצְעָמִידָּק אָן שְׂטָאָרָקָּע, אָיז ער אִיז אִיר מַוחְלָל די פֿרְיעָרָ
דִּיקָּע זִינְד. דָּאָקָעָגָּן אָיז דָּעֵר דָּעַרְצִילִונְג «אָן אלְמָנָה» אָיז די אִיפּֿעָרְזָוָכָּט אָוִיפּן
מֵאָן וואָס האט זִיךְ פֿאָרְאָצָּטן אָזְוִי גְּרוֹזִיסָּט, אָיז ווּעָן דָּאָס ווּיבָּר דָּעְרוֹוִיסָּט זִיךְ אָיז די
שְׁבָעָה-טָעָמָה, אָיז דָּעֵר מֵאָן האט גַּעַהַאָט אָ גַּעַלְבָּטָע, פֿאָרְפּֿרְטָן זִי מִיטָּאָים אָמָּה
שְׁוִין נָאָךְ זִין טְוִיטָה. אָיז ווּי אָזְוִי פֿרְטָן זִי מְלָחָמָה? דָּוָרָךְ דָּעֵם וואָס זִיךְ פֿאָרְאָצָּט
אִים מִיטָּזִין חְבָּר: זִי שְׁלָעָפְּט גְּרִיזְלָעָן אָוִיפּן מַאנְסָקָּבָּר.

פֿרְוִיעָן מִיטָּהָיָס בְּלֹוֹט אָיז די אָדָּעָרָן שְׁילְדָּעָרָט מַעְנְדָּל מֵאָן זִינְעָן דָּעַרְ
צִילְּגָּגָן «דָּעֵר עַרְשְׁטָעָר גַּעַשְׁפָּאָן» אָיז «יּוּקָּל קְרָאָדָּנִיקָּס לוֹוִהָה». אָיז דָּעֵם צְוָאָ
מַעְנְשָׁטוֹיָס אָיז דָּעֵם שְׁפִּילְ צְוִוָּשָׁן דִּי גַּעַשְׁלָעָכְטָעָר, אָיז די זִיךְ, בֵּין מַעְנְדָּל מַאְנָגָּן,
תְּמִיד שְׂטָאָרָקָּע אָיז זִיךְ אַיְזָנָה. אָיז דָּעֵר דָּעַרְצִילִונְג «פָּוּן דָּעֵר נִידָּעָר וּוּלְ
אָיך שְׂטִיגְגָּן» לְאָזָט זִיךְ דָּעֵר אִידְעָלָעָר יְוָנְגָּרָמָּאָן אַרְאָפְּ צָו דָּעֵר אָוְנְטָרוּוּלָטָ
סְבִּיבָה מִיטָּן מִין זִיךְ אִוְּפְּצָחָהִיבָּן צָו זִיךְ. די קְדוּשָׁה אָיז אֲבָעָר נִישְׁטָ גְּבוּרָה דִּי טָמָאָה
אָיז דִּי דָּוִיתָהָאָרִיקָּע מְוִיד וואָס ער נַעַמְתָּ פֿאָרָא אָ ווּיבָּר אָנְטָלוּיפָּטָ פָּוּן אִים. די
יִרְדָּה בְּרֻעְנְגָּט נִישְׁטָ קִין עַלְיהָ, מַסְתָּאָה דָּעַרְפָּאָר וּוּילָּזָּי אָיז נִישְׁטָ גְּעוּזָּן לְשָׁמָה.
יאָנְקָל דָּוְנְדָעָק פָּוּן דָּעֵר דָּעַרְצִילִונְג מִיטָּן זְעַלְבִּיקָּן נַאֲמָנָן אָיז אָמִין שְׁטוּמָעָ
נְשָׁמָה וואָס נַעַמְתָּ דִּי גַּעַרְבְּטִיקִיט אָיז זִינְעָן הַעֲנֵט אָרִין ווּי דָאָס טְוָעָן, אָגָּב,
אוּיפּ אָיז אָנְדָעָרָן אָוְפּן דִּי שְׁטוּמָעָ נַשְׁמָוֹת בֵּין פֿרְצָן. דָּאָקָעָגָּן אָיז מַאְרָקָאָ פָּאָלָא
שְׁוִין אָ גָּאָר בָּאָרְעָדָעָוְדִּיקָּעָר יִדְּ, אָ בָּעֵל-גּוֹזְמָא אָיז אָ וּוּיְטָעָר קְרוּבָּ פָּוּן בָּאָרָאָן
פָּאָן מִינְכָּעָנָהָזָוּעָן אָזָן אָפְּשָׁר פָּוּן גְּדִילָהָן בֵּין אִיסָּאָק בָּאָבָּעָל.

אָיז דָּעֵם גְּזַעְמָל אָזָן גְּזַעְמָל פָּעָלָן אָוּיךְ נִישְׁטָ דִּי פָּאָלָקָס-קִינְסְטָלָעָר, סיי די
וּוְאָנְדָעָרְנְדִּיקָּעָ אָקְטִיאָרָן, מִיטָּזִיעָרָ טְרִיפָּהָנָעָ גְּעָנָג אָזָן מִיטָּזִיעָרָ פְּשָׁרָעָ לִיבָּעָ,

סי דיאומנייד, די שניצערס און מאלערס פון אונדזער אָנְגַּנִּימֶרֶר פֿאַלְקְסְקוֹנֶסֶט, וואס איז צוֹזָאמָעָן מיט די קִינְסְטְּלָעֶרֶס אוּוּק מיטוֹ רֵוֵיך פון דער גוּיִישָׁר שִׁינָּאָה צוֹ יַדְּן.

בימים סָמָעַ סָוף פָּוּן זַיִן בּוֹך קָרְטַּזְּ יַדְּ מַעֲנְדָּל מֵאָן וַיַּדְּעַר אָמָל אָמָל צָר דַּעַר טַעַמָּע פָּוּן יִדְּיִשְׂ-גּוּיִישָׁן צְוֹזָאמָעָלְעָבָן אוּרְפַּרְדְּעָר עַרְדָּ. עַס וַעַט אוּס וַיַּדְּעַר שְׁרִיבְעָר וַאֲלָט מַמְשָׁ גַּעֲוָעָן אַבְּסְצָעָסִיאָנִירָט פָּוּן אַט דַּעַר צְוֹזָאמָעָן עַקְוִיסְטְּעָנָץ וְאָס הָאָט יַדְּ פָּאָר אָנוֹדוֹ זַיִן גַּעֲנְדִּיקְט אָזְזִיְּ טְרָאִישָׁ. די דֻּרְצְיִילְוָגָן «בִּין אַין דִּי הִימְלָעָן דִּין חָסְדָּ», אַין גַּעֲבִיט אַוְיף אַפְּאַלְקְלָאַרְיסְטִישָׁר מַעַשָּׁ וְאָס וַיַּיְזַט וַיַּזְוַיְזַי יַדְּן הַאֲבָן אַין וַיַּעֲרֵר דָּמְיוֹן יַדְּ נְקָם גַּעֲוָעָן אַין דַּעַם פּוֹלִישָׁן פְּרִיאַז וְעַלְבָּעָר הָאָט יַי גַּעֲגָבָן צָו פְּילִין דַּעַם טָעַם פָּוּן זַיִן בִּיטָּשָׁ. אַבְּעָר אַין דַּעַר צִילְוָגָן «דָּאָס לִיד פָּוּן יַאֲן פָּאַקּוֹטָאָ» פָּאַגְּנְטָאוּרִיטָט שָׁוֹן דַּעַר שְׁרִיבְעָר אַלְיָן אוּסָה, אוּפְּרַ אַקְּינְסְטְּלָעִירִשָּׁן אַופָּהָן, אַמְּיַין נְקָמָה פָּוּן דַּעַם גַּעַשְׁאַכְטָעָנָם אַון פַּאַרְבְּרָעָנָטָן יַדְּ אַין דַּעַם מַעַרְדָּעָר, דַּעַם פְּאַלְיָאָקָה, די דֻּרְצְיִילְוָגָן שְׁפִילְטָז יַדְּ אַפְּ אַין פָּאָרְדִּין אַון אַיְרָהָלָד אַיְזָא גַּעַוּעוֹנָעָר פּוֹלִישָׁר פְּרִיאַז וְאָס הָאָט אַמְּלָאָפְּרָוּאַלְדִּיקְט אַיְזָא יִדְּיִשְׂ מַיְידָל אַיְן פּוֹיְלָן אַיְזָא זַיִן הָאָט גַּעַהָאָט פָּוּן אַיְם אַקְּינָה. אַיְצָט, אַיְזָא זַיִן פַּאַרְיוֹזָעָר עַלְנְטִיקִיט, פִּינִּיקְט אִים דָּאָס גַּעֲוָיִיסָן וְאָס זַיִן גַּעַזְצָלָעָכָר זַוְּן הָאָט דֻּרְהָרָגָעָט זַיִן אָמְגַעְזְלָעָכָן זַוְּן, סְהִיְיסָט: זַיִן אַיְגָעָנָם בְּרוֹדָעָר, וּלְלָכָן עַלְיָן פָּאַקּוֹטָאָ, הָאָט גַּעַפְרוֹוֹתָן רַאֲטָעוֹוֹן דָּוְרָכָן אוּסְבָּהָאָהָלָטָן אִים, בִּימְהִיטְלָעָר, אַיְזָא שְׁטָאָל.

די דַּאְוִיקָע דֻּרְצְיִילְוָגָן אַיְזָא גַּרְאָד קִינְסְטְּלָעִירִישָׁ אַיְנָעָ פָּוּן דִּי שְׁטָאַרְקְסְטָעָ אַיְזָא בּוֹך. פָּוּן דַּעַסְטוּעָגָן מַעַגְן מִיר צְוַיְיְפָלָעָן צִי זַיִן אַיְזָא כָּאַרְקְטְּעִירִיסְטִישָׁ פָּאָר דִּי פְּאַלְיָאָקָה בְּכָלְלָה. קִיְּן סְפָּקָ נִישְׁתָּא אַזְּ אַיְזָא פָּאַקּוֹטָא גַּופָּא אַיְבְּרִצְיִיגָט אָנוֹדוֹ זַיִן עַרְלְעָכִיקִיט אַון אַיְזָא זַיִן אַיְגַעְזָאַכְטָעָר מַעַנְטָלְעָכִיקִיט. לַיְדָעָר אַיְזָא עַר בְּלוּזָה אַיְסָנָגָם. אַיְנָעָר צְוָוָשָׁן נַאֲך אַנְדָעָר, אַבְּעָר דָאָר — אַנְ אַיְסָנָגָם.

מענְדָל מֵאָן אַיְזָא פְּרָאַזְיִקָּעָר וְאָס אַפְּעָרִירָט אַיְזָא זַיִנָּע דֻּרְצְיִילְוָגָן אַז רַאְמָאַנְגָעָן מִיט אַזְיִידָר פְּאַרְשְׁדָנְאָרְטִיקָעָר קִינְסְטְּלָעִירִישָׁר טַעַנְקִינָה. עַר צִיְינָט זַיִן אוּס אַיְזָא זַיִנָּע לְאַנְדְּשָׁאָפָט-מַאְלָעָרִיָּעָן אַז אַיְזָא זַיִנָּע פְּאַרְטְּרָעָט-גַּעַמְעָלָן, אַז וּזְעָן עַס אַיְזָא נִיטִיקָ וַיִּסְטָט עַר אַזְיִגְעָצִיְיכָנָט זַיִן אַזְיִי זַיִן צַוְּבָאָן מִיט וְאַסְעָרָ פְּאַרְבָּן, פְּדִי אַגְּנְזָשְׁאַטְעָנָגָן שְׁטִימָנָגָן אַז גַּעַמִּיט צְוַשְׁטָאָנָדָן. אַז דַּעַם בּוֹך «דַּעַר שְׁוֹאַרְצָעָר דַּעַמְבָּ» נִצְטָט עַר, אַבְּעָר, פְּלַ-פִּירְוּבָּ דִּי גְּרָעָלָע, קְרַעְפְּטִיקָע אַיְלְפְּאָרָבָן פָּוּן זַיִן קִינְסְטְּלָעִירִישָׁר פְּאַלְיִטְרָע אַז אַזְיִרְט אַזְיִיךְ אַזְיִיךְ זַיִן דָאָס פְּנִים פָּוּן אַז מַעַנְטָשָׁ טָוט עַר עַס מִיט אַז אַרְטָרָע קְוִילְשְׁטִיפָט אַזְיִיךְ וַיִּזְעַן פְּאָפִיר. בְּלוּזָה אַיְזָא אַיְנִיְינָקָע זַאֲכָן אַיְזָא פְּאָרָאָן אַז מִינְזִיהִשְׁמָשָׁות וּלְלָכָן עַר בְּרָעָנֶגֶט אַרְוִיסָה מִיט פְּלָעָקָן זַיִן מִיט לִינְיָעָס. אַז אַז מִעְרָסְטָע דֻּרְצְיִילְוָגָן אַז שְׁלִידְעָרָגָן

פּוֹלְדָּעַם דָּאָזִין בּוֹךְ אֵיזֶן זַיִן גַּעֲמַיל פְּמַעַט נְאַטוֹרָאַלִיסְטִישׁ, צּוּגַּעַפְּאַסְטִץׁ צּוֹ דִּי הַעַלְדוֹן פּוֹן בּוֹךְ אָזֶן צִוְּיָה גַּעַשְׁעַנְבִּישָׁן אַיִן וּוּלְכָבָעַ דָּעַר גּוֹרֵל הַאַט זַיִן אַרְיִינְגָּעַ פְּלָאנְגְּעַרטַּע.

"יאסְלַ קִיּוֹזֵר הָאָט זֶה אֲנַגְעַשְׁפָּאָרֶט מֵיט אַיִן אַקְסָל אַין אַ וּוֹאנְט אָוּן זַיךְ גַּעַשְׁיַבָּרֶט. דִּידָרָאַשְׁקָאַזְעָס הַאָבָן גַּעַפְעַטְשָׁלֶט דִּי פָּעָרֶד, פָּאַרְאַכְטָן דָּאָס גַּעַשְׁפָּאָן, אָוּן לְוִזְ גַּעַמְאָכָט דִּי קְלָאַנְצָעָס, לוֹוִזְ גַּעַמְאָכָט דִּי דִּישְׁלָעָס אָז עָס זָאָל נִישְׁטָן לְאָגָּנָן דָוִיעַרְן אָוּן מַעַן זָאָל זַיְיַ קַעַנְעַן אַ נַּעַם-טָאָן אַיִן דִּי יִדְים אַרְיִין, אַזְוִי שְׁנָעָל וּמַעַן וּוֹעַט זַיְיַ דָּאַרְפָּן".

די פאָרפֿירטע מoid פון דער דערציילונג אַוועק מיטן דוייך ווענדט זיך צו
דעם בעל עגלְה-יונג בזה-הלאַזון:

....מאנכט מיד פאר ענ侃ר וויב. וווערט אַטאָט צום קינגד. וואָס, אַיך שטהי
אַיך נישט אָן דערפֿאָר ווּאָס אַיך בֵּין מיט אַ בוֹיך? אָן אָן אַיך טליקעט זיך אַרום
מייטן שוֹאָרְצִיאָר, מיט אַלְעַ מִיאָסָע נְקֻבּוֹת? אָן אַיך ווֹאֶלְגָּעָרט זיך אַרום אַין
מִיסְטָן, אָין אַלְעַ שְׁעַנְקָעָן? דָּאס ווּאָס אַיְזָן גַּעֲשָׁן מִיר אַיְזָן אָוּמְגָּלִיק. ווֹי גַּט
אַיְזָן מִיר אָן עֲדוֹת.

— קומט מיט מיר און געמאט אײַיער פֿעְקָל — האט ער באָפּוֹילָן.

— איך מיגנט אויף אין אמרת?

— אָזֶן זָלֶל אֵיךְ אַיִגְעֹזְנוּקָעָן וּוּרְעָן, אָוִיב אֵיךְ זָאָג לִיגָּנָט. עֲד אֵין הַאַסְטִיק
אַרְאָפְגָעָלָפָן פָּוָן דִּי קַעַלְעָרְטְּרָעָפָן, אַ נָּעַם גַּעֲטָאָן אַיר קַלוֹמָעָקָל אָוָן גַּעֲפִירָט
לִיְתְּשָׁעָן אַבְּעָר שְׁמַאלָעַ מִילָעַ, גַּעֲפִירָט בֵּין זָאִיכָּזָן אָוָן גַּעֲהָלָפָן דָּעָר מָוִיד
אַרְוִיְעָצָן זִינְד אַוְיְפָן וּוּאָנָן.

א גאנצן וועג זענען זיי געוזען בידע פֿאַרְהִילְט אֵין דער ווֹאלְעָנָעֶר דּעַק, בֵּין זַיְן זענען צוֹרִיק גַּעֲקוּמָן אֲהִים, קִינְין פְּלִינְצָק.

לאmir צום סוף נגיד אַמְלָא דערמאָגעַן דעם שרייבער יוסט אַפְּאַטָּאשׁו. צוישין מענдель מאָן אָונֵן אַפְּאַטָּאשׁוֹ אִין (אוֹרֵי יעדן פֿאַל, אִין דעם בּוֹךְ) פֿאַרְאָן אַסְד שותפּותְּדוּקִים. מיר וועעלן אַבעֶר דָא פרוֹזָן אָונְגַּטְּעַרְשְׁטְּרִיכָן דעם חילוק צוישן זיעַר קִינְסְּטָלְעָרִישָׂן צוֹגָאנְג צוֹפְּמַעַט דער וועלביַקָּעֶר טֻמְאַטִּיק. וּבְכֵן: יוֹסֵף אַפְּאַטָּאשׁוֹ קִינְסְּטָלְעָרִישָׂן צוֹגָאנְג צוֹפְּמַעַט לעַבְּן גַּעַשְׁלִידְעָרֶט וּיְעַר וּוּאַלְטָן וּיְגַעֲזָעָן האָט דִי וּוּיִיטְּסָע עַפְּאַכְּעָס אִין יִדְּישָׂן לעַבְּן גַּעַשְׁלִידְעָרֶט וּיְעַר וּוּאַלְטָן וּיְגַעֲזָעָן ערְשָׁת נַעֲכָתָן אִין מלָאוּן. מענдель מאָן זעַט דעם יִדְּישָׂן נַעֲכָתָן אִין דער פֿלִינְצְּקָעֶר אַמְּגַעְגַּנְתָּן וּוּי אַ וּוּיִיטָע פֿאַרְגָּאנְגַּעַנְעָץ צִיְּטָא אַיִּיףָ וּוּלְכְּבָעָר עַס רָוט שְׁוִין דִי שְׁוִין פּוֹן לעַגְּנַדְּאַרְשִׁקִּיט. לעַגְּנַדְּעַ האָט צוֹטָאָן מִיטָּאַוִּיסְטְּעַרְלִישִׁקִּיט, מִיטָּאַיְבָּעָרִי גְּעוּוִינְגְּטְּלָעְכִּיקִיט אַין אַין מענдель מאָנס דָעַרְצִילְגַּוְונָעָן לִיגְט אַיִּיףָ דעם גַּעַשְׁלִידְעָרֶטן יִדְּישָׂן לעַבְּן דער חותם פּוֹן אַ רְעַאַלְטָעַט וּוּאָס אִין, צוֹאַנוֹזְעַר גְּרוֹיסְן וּוּיִיטִיק, שְׁוִין גַּעַזְוָאן עַקְזִיאָטִיק, לעַגְּנַדְּעַ...

„דער אויטאפארטראט“

או מען וויל איזו „דער אויטאפארטראט“ א ישראלייקער ראמאן, זואָרעם ער הייבט זיך און ער ענדיקט זיך איז דער יידישער מדינה. און איז מען וויל איז ער אַ ראמאן פון יידישן לעבן אין פראנקрайיך, וויל דריי פערטל פון דער ראמאן אַ אַקציע שפילט זיך אַפּ אַז פֿאָרִין.

פֿאָקטיש איזו עס אַבער אַ ראמאן ווֹאס געטט אַרום אַ האַלְבָעַ יִדְיִישׁ ווּעלְט אַז דער צו נאָך אַ טַילְפָון דער דָאַיְקָעַר ווּעלְט ווֹאס אַיז שׂוֹין מַעַר נִישְׁתָאָ אַז עַס קָאָז טַאָקָעַ זַיְן אַז דָאָס פֿאָוִירְקִין אַין אָנוֹנְזָעַר זַפְּרָן דִּי דָאַיְקָעַ שׂוֹין נִשְׁטָאִיקָעַ ווּעלְט אַיז דער עִיקָּר פָון מַעַנְדֵל מַאֲנָס נִיעָם ווּערְק אַז זַיְדָמִינְגַּרְט אַין אִים נִשְׁתָאָ גָּאָר קִינְסְטְּלֻעְרִישׁ, נִיעָרֶט אַוְיךָ סּוּוּשְׁטִישׁ.

אַז דעם רָאָמָן „דער אויטאפארטראט“ טְרַעְפְּט אִיר אַ גָּאנְצָעַ רַיִי מַאְטִיוֹן, פֿערְסְטְּאָנוֹשׁ אַז פֿרָאַבְּלָעָמָן פָון זַיְגָעַ פֿרִיעְרְדִּיקָעַ ווּערְק. מִיר הָאָבָן דָאַ דעם פֿאָרְטִּיאָנוֹנָעַר אַז מַלְחָמָה-מַאְטִיוֹן פָון זַיְן בָּאַרְיִמְטָעַר טְרִילָגִיעַ. מִיר בָּאַגְּעָגָעָנָעַן דָאַ דִּי אַרְיִינְגְּעָלָעַ לְאַגְּדָשָׁאָפְּטִי-מַאְלָעָרִיְעַן פָון יִשְׂרָאֵל אַז דִּי פֿרָאַבְּלָעָמָטִיק פָון דִּי אַוְיסְגָּעוֹאַרְצָלְטָעַ, פֿסְיכִּישְׁ-צְעַטְּרִירְיסְטָלְטָעַ, שָׁאָרִיתְ-הַפְּלִיטִיתְ-מַעַנְטָשָׁן ווֹאס בָּאַמִּיעַן זַיְדָצָוּן ווּאַרְצָלָעַן אַין נִיעָם יִשְׂרָאֵלִיקָן בָּאָדָן. אַז דעם ווּערְק זַעְגָּעָן פֿאָרָאָן דִּי קְרַעְפְּטִיקָעַ וּוּיְעָרְדִּישְׁ-לְדָעְרוֹנָגָעַן פָון יִדְיִישָׁן לעַבָּן אַז פֿוֹילְזָן ווּלְכָעַן זַעְגָּעָן אַונְדוֹ בָּאַקָּאנְטָן פָון דִּי בִּיכְעָר „דָעַר שְׁוֹאַרְצָעַר דָעְמָבָן“ אַז עַל נְהָרוֹת פֿוֹילְזָן. אַז סְךָ זַיְתָן אַין „דָעַר אוּיטָאַפְּאַרְטְּרָעַט“ וּוּיְעָן אַוְיךָ אַונְדוֹ מִיט דָעַר אַכְוּרִוּתְדִּיקָעַ פָון אַפְּטוּמָ-אַטְמָאָסְפָּעַר פָון זַיְן „גָּאָכָט אַיְבָּעָר גַּלוֹשִׁיגָּא“. אַפְּלוּדוֹ דָעַר הַוִּיפְתָּהָעָלָד פָון דָעַם בָּוֹךְ, דָעַר מַאְלָעַר וּאַבָּ, אַיז אַונְדוֹ שׂוֹין אַוְיךָ צַו בִּיסְלָעַק נְאָעָנָט אַז קוּנְטָלָעַד פָון מַאֲנָס פֿרִיעְרְדִּיקָעַ רָאָמָאנָן אַז קוּנְטָלְיְוָגָעָן.

פֿאָרט אַז „דָעַר אוּיטָאַפְּאַרְטְּרָעַט“ אַז ווּערְק ווֹאס בְּרַעְגְּט אַונְדוֹ אַ גָּאנְצָעַ נִיעַז קִינְסְטְּלֻעְרִישׁ דָעְרַקְעַנְטָעִינִשׁ ווּעַגְן יִדְיִישָׁן מַעַנְטָש אַז יִדְיִישָׁן לעַבָּן אַז אַונְדוֹעַר צִיִּיט. אַמְּתָה, דָאָס ווּיְעָן אַונְדוֹ דָעַם יִדָּפָן אַונְדוֹזָעַר דָוָר ווֹאס קָאָז זַיְךְ נִשְׁתָאָ בָּאַזְיִיטָן פְּרִיעָעַן פָון זַיְגָעַ אַוְיפְּטְּרִירְיסְלָעְנְדִּיקָעַ אַיְבָּרְלָעְבָּוְנָגָעַן אַז דָעַר עִיקָּר — דָאָס אַנְטָן פָּלָעָקָן דִּי עַמְּאַנְרְגְּדִּיקָעַ טְרָאָגִיק פָון חָרְבָּן אַוְיךָ דִּי גַּעַוְתָּגְוָוָעָטָעַ פָון דָעַם דָאַזְיִיקָעַ גְּרוּוֹלָ, אַיז אַ טָּעַמָּו ווֹאס הָאָט מַעַנְדֵל מַאֲנָגָעַן בָּאַשְׁעָפְטִיקָט אַוְיךָ אַיז זַיְגָעַ פֿרִיעְרָ דִּיקָעַ ווּערְק. דָאָךְ הָאָט דִּי-אַ טָּעַמָּו בָּאַקְוּמָעַן אַיז זַיְן אַיצְטִיקָן ווּערְק אַ נִיעַז דִּימְעַן סִיעָ אַז נִיעַז קִינְסְטְּלֻעְרִישׁ אַפְּשְׁפִּיגְלָוָגָג. שׂוֹין נִשְׁתָאָ צַו רָעַדְן ווּעַגְן דָעַם ווֹאס דָעַר שְׁרִיבָּעָר הָאָט אַונְדוֹ אַיצְטָאָרְיִינְגְּעָפְּרִירָט אַיז נִיעַז סְבִּיבוֹתָ פָון דָעַר יִדְיִישָׁר עַקְוּזְטָעָנָץ אַז הָאָט פָּאָר אַונְדוֹ אַגְּטָפְּלָעָקָט אַזְוָלָכָעַ ווִינְקָלָעַן ווֹאס מִיר הָאָבָן אַיז אַונְדוֹזָעַר לִיטְעָרָאָטוֹר פֿרִיעְר נִישְׁתָאָ גַּעהָאָט.

די אקציע פון ראמאן היבט זיך, ווי געזאגט, און אין ישאל, בעה צו א יידישן באטאניקער וואס פארשט דעם נגב פאלט אריין אין די הענט א בינט פתבים איבערגעלאזט פון איינעם א יידישן מאלער וואס האט זיך דא געהאט באעצעט מיט ויין פרוי. דער מחבר פון די פתבים איזו דער שווין דערמאנטער זאב און פון די דאויקע כתבים גייט פאר אונדו אויף נישט נאר דאס לעבן פון דעם דזאיקן טראגישן ייך, נאר בעiker אנטפלעקט זיך פאר אונדו זיין גיסטיקער און פסיכישער פארטרערט וואס ווערט א שליסל צו דערקען און צו באגרייפן א סך א סך פון די מענטשן וואס רינגלען אונדו ארום און טראגן אין זיער מוח דעם שיידער פונגס נאענטן עבר וואס ריסט זיך אריין אין זיער לעבן און צע שטערט עס.

זאב, דער מאלער פון זיין אויטאפארטערט אין ווערטעה, איז אין זיין לעבן דורכגעאנגען, נישט קיין שבעה, נאר שבעים-דורייגינהום. ער האט ביים אויס-בראך פון דער צויטער וועלט-מלחמה געקעמעט אויפן פולישן פראנט קעגן די היטלעריסטען און ווען די פולישע ארכמי איזו באיזט געווארן האט ער זיך מיט ניסים דורכגעירסן דורך דער דיטישער געפאנגענשאפט קיין ארצ'ישראַל. דארט טרעט ער אריין אין א קיביז, שליסט זיך און איז דער הגנה און ווערט דורך איר פאראשוטרט קיין מיזרח-אייראפע, פדי אויפזואהַלטן דעם מות בי די דארטיקע יידן אין די געטאָס, ווי אויך פדי זיך צו העלפן ארגאניזירן דעם ווילעשטאנדי-קאמפ קעגן די נאציס. נאר ספונטדייק בעי נאכט-זואנדערונגען איבער דער אקספֿרִידער טער טשעכאָלואָזקייע ווערט ער דורך די דארטיקע פארטיזאנער אַרְבָּעֶגָּעֶפְּרִיט קיין פולין און ער קומט און אַקְלִין יִדְיש שטעטל בי דער פרֵיעַרְדִּיקָעָר סָאוּטִישָׁר גְּרֻעְנָצִי. ווען די דיטישן גרייטן זיך צו ליקוידירן די שטעלדייקע געטאָ מיט אַרְעָע יַיְדָן, האט זאב שווין געהאט אַרְגָּאַנִּיזָּרָט אַ וְיַעֲרְשָׁטָּאַנְּדָּגָּרְוָעָּפָּע וואס צינדט אונטער די געטאָ און פירט אַרְוִיס אַטְיֵיל יַיְדָן אַין די נאענטע וועלדר. נישט אלע יידן אַנטְלִוִּיפָּן אַבעָּר פון דער ברענאנדייקער געטאָ און די וואס אַנטְלִוִּיפָּן שווין יָא אַון קומען אַון אַונְדָּל (נאך דעם ווי אַ גְּרוֹיסָע צָל בְּלִיבָּת טוֹיט די אַנטְלִוִּיפָּזָעָגָן, גַּעֲטָרָאָפָּן דורך דיטישע קוֹילָן) דערווארט אויך נישט קיין שומ גוטס בי די רַוְּסִישָׁע פָּאַרְטִּיזָּאַנְּעָר וְוּלְכָע זְעוּנָע דּוּרְכְּגָּעָפְּרָעָסָן פון אַנטְטִיסְעָמִיטִים אַון בְּכָל מִיט דַּעַם חַשֵּׁד צו פְּרָעָמָדָע. זאב, אַין וְוּלְכָן דער אַנְפִּירָעָר פון די פָּאַרְטִּיזָּאַנְּעָר דּוּרְשְׁמָעָקָט אַ שְׁלִיחָה פון אַ יִדְישָׁע אַרְגָּאַנִּיזָּצִיעָ, גַּעֲפִינְט זיך בַּיִם רַאֲנָד פון אָמְקָוּם, אַבעָּר עַפְּעַס אַיז פָּאָרָאָן אַין אַיִם אַזְוִינָס וואס רַיִצְת אַון אַיִ-טְרִיאִיגִירָט דַּעַם רַוְּסִישָׁן פָּאַרְטִּיזָּאַנְּעָר-אַנְפִּירָעָר אַון דּוּרְפָּאָר לְאַזְט עַר אַיִם דּוּרְוָיִיל לעַבָּן, דאס הייסט: ער לִיְגָט דּוּרְוָיִיל אַפְּ דאס אַיסְפִּירָן דַּעַם טוֹיט-אַוְרְטִיאַל אַיבָּעָר אַיִם. זאב נוֹצֵט אַוִּיס די סִיטְוָאַצִּיעָ וואס מַעַן שִׁקְט אַיִם אויף גַּעֲפָרְלָעָכָע שְׁלִיחָוֹתָן

און ער אנטלייפט ביון ער קומט און אין א דארף וואס איז א מין קינגעטסלאנד, אדרער א מין גלושינג וואס בידיע מלחהה-פירנדיקע צדדים האבן ווי פארגעטען. אויך אין דעם דארף לוייערן אויף אים טויט-שפנות. אבער ער ראטעוועט זיך דורך דעם וואס א פעטט פוויירטער, א קרובה פון די דארף-שטארקע, פארליבט ויך אין אים אויף איר חיהשן און תאזה-הונגעריקן שטייגער. ער לעבט איבער די מלחהה און אנטלייפט פון דארף און קומט ווידער צוריק אין ארץ-ישראל וו ער באזעט זיך אין זאג קיבוץ. די מלחהה-איבערלעבונגנען לאון אים אבער נישט רוזן און דער אומרו טרייבט אים ארויס פון קיבוץ. ער קומט אין שטאט, הייבט און מאלן און דאס פירט אים אווועק קיין פאריג, די שטאט וואס איז נאך אלץ די מעקא פון דער מאלערישער עבדה.

אין פאריז טרעפט זאב די פרוי מאריע וועלכע ער קען פון דעם שטטעטל אין פוילן פון וועלכע ער איז ארויס אין וואלד. זאב האט געקענט מאירוען ווען זי איז נאך געווען אַיְנָגֶה צארט מיידל, און איר פאטר וועלכער האט שוין נישט געהאט קיין כוח צו אנטלייפטן פון דער ברעגענדיקער געטא, האט זי איבערגעגעבן איז זיינע הענט מיטן געבעט, איז ער זאל זי ראטעווען און אויף איר אכטונג געבן. סאיין אבער איזו געשן, איז זאב האט געמושט מאירוען איבערלאון איז א דארף ביי אַפּוּעֵר. ער איז זיכער געווען איז זי איז אומגעקומווען. זי איז אבער נישט אומגעקומווען, וויל דער אלטער פווייר האט זי גערצעטוועט, פארלאנגנדיק פאר דער דזוייקער רעטונג אַבְּשִׁתְמָתְן פְּרִיּוֹן: אַיְרַיְגַּגְלִיבְּרַיְגְּרַם זי האט אים, בלית-ברירה, אַפְּגַּעֲגַּעֲבָן.

מאריע האט איז פאריז חתונה געהאט מיט און עלטעדען מלבושים-סוחר. זי וווערט זאבס געליבטע און איר מאן וווערט זיינ פראטעקטאר און העלפט אים פאר-קייפן זיינע בילדער ביי די מענטשן פון זיין אַרְוִיפּגָּעָרְבָּעָטָר סביבה. ער פאר-ברענטט טאג-טעלגלעך איז אירע ארעמס בעט זי קומט צו אים אין האטעל-צימער וואס זי האט פאר אים געדונגנען, אבער די דזוקע ליבע-אואנטורה גיט אים נישט קיין פרייד. מאירוע שטוייסט אים אַפְּ מער ווי זי ציט אים צו. ער קאן נישט פאר-טראגן איר איצטיקע פיליסטערישע פארואנדולונג איז וועלכער זי וויל מיט געוואלד פַּאֲרָגְּעָסְן דאס געשענען. אבער איז דער זעלבייקער צייט וווערט ער אומרווק פון דעם וואס זי דערמאגט אים דאס געווועגען. אַפְּנִים אַז דאס אַיבְּרַיְגְּרַם לאון זי דעמאלאט איז דארף מאטערט נאך אלץ זיינ געוויסן און ער באשולדיקט זיך אליע, אונטערוואו-טזיניק, דערפְּאָר וואס מאירוע איז געווארן איז ווי זי איז איצט. איז דער אַיְגַּעֲנָעָר ציט דערגענטערט ער זיך צו דער פרוי פַּאֲבְּיָאָן וועלכע איז אַשְׁטָאָרָק אַסְּיִמְלִירְטָע יִדְיִישָׁ פְּרִיּוֹן, אַז אַיבְּרַגְּעַזְּעַטְּקָטָעָ פָּוּן אַיְרַיְגַּגְלִיבְּרַיְגְּרַם מִיט דָעַר פְּרָאָנִי צִיּוֹנִישָׁר קּוֹלְטוֹר אַז אַסְּיִמְלִירְטָע יִדְיִישָׁ פְּרִיּוֹן, אַז אַיבְּרַגְּעַזְּעַטְּקָטָעָ פָּוּן אַיְרַיְגַּגְלִיבְּרַיְגְּרַם מִיט דָעַר פְּרָאָנִי

און פון אירע עראתישע פארהעלטנענישן. ער באקענטן זיך אויך מיט אַריי יידישע
מאלארס אין פאריזן וואס אַיניגיקע פון זוי האבן וועלט-געמען און זונגען דאס שיינדאל
פון דער פראנציזיישער קונסט. זאב מאלאט און זוכט אין דער מאלאוריי אַגְּנִיעָם
אויסדרוק פאר זיין געמייט אין וועלכן עס שטע肯ן ווי גַּלְעֵנִידִיקָע שְׁפָלִיטְעָרָן דִּי
אַיבָּעֶרְלָעֶבְּנוֹגָעָן פון דער פֿאָרגָאנְגָּעָנְהִיטִי. דערויל געשטע אַז זײַן גַּלְעִיבְּטָעָן מְאָרָע
האט פון אַים אַקיינְד אָז ווֹיִזְט זִיךְ אַרְוּסִים, אָז דָּאָס ווּעָרָן אַמוֹתָעָר אַין דָּוָרָך
אַיר פְּלָאנְגִּירֶט גַּעֲוָאָרָן, צְוֹאָמָעָן מִיט אַיר מָאָן, וּוּלְכָעָר קָאָן אַיר אַלְיָין שְׂוִין קִיְּין
קיינְד נִישְׁתְּ גַּעַבְּ. וּוּעָן דָּאָס קִיְּנד וּוּרְטָט גַּעֲבָוִירֶן פֿאָדָעָרָן זַיְּ בִּידְעָן פון אַים אַז
ער זָאָל פֿאָרְשָׁוִינְדָּן פון זַיְּעָרֶל עַלְבָּן, דָּאָס הִיסְטָ: אַוּוּקְ פון פֿאָרְזִין. ער פֿאָרְט
צְוֹרִיק מִיט פֿאָבְּיאָנְגָּעָן קִיְּין יִשְׂרָאָל אָז בָּאָזְעָצָט זִיךְ אַין גַּגְּבָּ. עַס וּוּרְטָט בֵּי זַיְּ
גַּעֲבָוִירֶן אַמִּידְעָלָע אָזָן עַס דָּאָכְטָ זִיךְ אַוְיסָ אָזָר אַין שְׂוִין גַּעֲקָומָעָן אַל המנוֹחָה
וְאַל הַנְּחָלה, אַבָּעָר גַּרְאָד דַּעֲמָלָט וּוּרְטָט עַר גַּעֲהָרָגָעָט אַין אַצְוֹאָמָעָנְשָׁטוֹס מִיט
אַרְאָבְּיִשְׁעָ טַעֲרָאִיסְטָן. דָּעָר רַאֲמָאָן עַנְדִּיקָט זִיךְ מִיט דָּעָם אָז וּוּעָן דָּעָר בְּאַטְאַנְיִקָּעָר
קוּמֶּת צְוֹרִיק צַו דָּעָר פֿרוּי פֿאָבְּיאָן מִיט דָּעָם בִּינְגָלֶל חַבְּבִים וּוּסָ זַי הָאָט אַים
געֲגָעָבָן אַיבָּעֶרְצְׁוִילְיָעָנָה, טַרְעָפֶט עַר זַי שְׂוִין נִישְׁתְּ. זַי הָאָט זִיךְ מִיטָּן מִידְעָלָע
אַוְמָגְעָקָעָרֶט קִיְּין פֿאָרְזִין אָז דָּעָם לִיטְעָרָאִישָׁן אַוְתְּאַפְּאַרְטָרָעָט פון זָאָבָן אַיבָּעָר
זְעַלְקָעָר אַין דִּי הָעָנָט פָּוָן אַיְבָּעָרְדִּיקָן יִדְאַיבָּעָר וּוּלְכָן עַס לוּיְעָרֶט דָּעָר
זְעַלְקָעָר גּוֹרֵל וּוּסָ אַיְבָּעָר אַיר מָאָן.

איך האב לא דעם סיופרי-המעשה פון ראמאן עברראכט בקייזר און דער דזוקער קיזור פרעטגענדייט בשום אופן נישט איבערצוגעבן דעם פולן פארביבקון און שפאנגענדיקון אינעהאלט פון בוָן. וויל דער עיקר פונעם בוָן איז דאָר די באָראָקטעריסטייך פונעם הוייפטהעלד, הגム די בִּיהַעַלְדָּן זענען צו מײַל נישט ווַיְינְדִּי קעד אַיגְנְטָעָרְעָסָאנְט אָון גַּעֲשְׁתָּאַלְטִיקְט מִיט נִישְׁתְּ קִין קְלַעַנְעָרָרְעָר קִינְסְטָלְעָרִישָׂעָר קְרָאָפָט. אָון די באָראָקטעריסטייך פונעם הוייפטהעלד אִין דָּאס אָוֹ נִישְׁת גַּעֲקוֹקֶט אוֹוֵיף זַיְן לְעָבָן ווָאָס אִין פּוֹל מִיט אָן אוֹיסְטָעְלִישָׂן אַקְטְּיוֹזִים; נִישְׁת גַּעֲקוֹקֶט דָּעַרְוִיף ווָאָס עַד הָאָט דָּוְרְגָּעָמָאָכְט אָזְוִי פִּיל גְּרוֹלִיקָע גַּעֲשְׁעָנִישָׂן אָון אַיבָּרִי לְעַבְנָגָעָן, צוֹוִישָׂן ווּולְכָּע סְעָקָס פָּאַרְגָּעָמָט אַגָּר אַנְגָּעוֹזָעָן אַרטָּא, אִין עַד אַלְיָין אַפְּטָאַלְיִיסְטִישָׂע בָּאוֹטוֹר ווָאָס ווּוְרָטְט דָּוָרְךָ די לְעַבְנָס-כּוֹאַלְיָעָס גַּעֲטָרָגָן צו זַיְן טְרָאָגִישָׂן סּוֹפָּה. מַעַן קָאָן זָאָגָן, אָוֹ אַיבָּעָר זָאָבָן הָעָנָגָט דָּעַר פָּאָטוֹם פון דעם יִדְנְפָאַלְק אִין אַירָאָפָע. עַד הָאָט זִיךְרָאָז צִיְּמָה, מִיט טְוִיזָּנְטָן נִיסְיִים, גַּעֲרָאָטָעוּוּעָט פון טְוִוִּיטִים. אַבעָר דָּעַם גּוֹרֵל פון דָּעַם רֻובָּפָון זַיְן דָּוָר הָאָט עַד נִישְׁת גַּעַמִּיטִין. ווָאָס עַד הָאָט יָא בָּאוֹוִין אִין בְּלוֹזִין אַוְיכְּדוּעָצִיכְּלִין אָוֹן צו אַנְטָפְּלָעָקָן די פָּאַרְיִיאָוּשָׂט גַּעֲרָאָגְּלָעָן פון דָּעַר שָׁאָרִיתְ-הַפְּלִיטה ווָאָס ווְיל זַיךְרָאָק אַיְנְגְּלִידָעָן אִין לְעָבָן.

מענדל מאן האט זיך אין ויין ווערך באנוצט מיט דער טעכנייך וואס ווערטט אין דער פילמוועלט אונגערכוףן "פלעשבעך". דאס איז די טעכנייך צורייך בענגן עבער דעם עבר אין דעם הווה אריין. די סצענעס און בילדער ווען דער גרויליקער עבר רישט זיך אריין אין ויין איצטיך פאריזער לעבן זענען טאקט די שטארקסטע אין בוק און זיין קרייצן זיך איז אין זפראן מיט זיעדר אויפשויידערנדיקער אמרתדייקיט.

מענדל מאן איז א רעלאליסט און ער קאן דערץילן וועגן מענטשן און שילדערן סייטואציגעס, איזו איז מיר זאלן זיך דערזען נישט בלויו מיט די איגזג, נאר אויך דערפילן מיט אלע חוויסים. ער שרעקט זיך אויך נישט צו מלן און עראטישע סצענעס מיט רויער גאטוראליסטיישער קראפט. אבער אין דער אייגענער צייט האט ער אויך דעם כוח אונדו איבערצעגבען די מיסטעריע-אנונג פון דעם וואס געפינט זיך היגטער דער רעלאליטע און ער קאן ווארפן אַ ליכטשין אויף דער גרויסער השכotta אין וועלכער דער בענדי אDEM זוכט זיך ארום אויפן וועג צו זיין בסיל גליק.

פאראן ביי אים אין בוק געתטלטן וואס זענען ווי סקולפטירט און ער וויזט זיך אונדו, מיט זיערעד מעשיים. מיט דער דינסטער פארשטיינדנעןש פאר דעם פסיכישן ווידעראנגד-שפיל איז דעם תהום פון זיער מהות. פאראן ביי אים אבער אנדערע געתטלטן וואס ער שאטנט בלויו אן אויף זיין לייונט און דאך גיעען זיך פאר אונדו אויך מיט זיער סטיכישער אורקראפט אין וועלכערעס ליגט פאר-קנוילט איזו פיל פאנצטערניש. דאס בוק איז בכלל זיך אין קינסטלערישע מיטלען און איר קענט דא טרעפן אי פארטרעטן און פיגורן געמאט מיט איילפֿאַרבּן און אי שטימונגען און געמי-צושטאנדן וואס זענען אַריסטוגבראָכט מיט ניאנסירטע קאלירפלעken וועלכער באהאלטן מער וויפל זיך דעקו אויף.
אט ווי איז זאב שילדערט זיין ערשותן צוֹזְמַעְנְטְרָעָף מיט די רוסישע פאר-טיזאנער :

"אין די נעכט זע איך אַפְּרֵוְרִינְגָּעָ אַזְעָרָע אַזְמִינְתָּן פָּוּן אַ וְאַלְדָּ אַזְהָר ווי אונטער די קלעפּ אַזְיְּדָעָק, מיט אַ גַּעֲקָוּעָטָן שְׁטִוּוֹלָ, בְּרַעֲכָט זיך דער דינער אַזְיְּדָשִׁיכְטָ, אַזְהָר אַזְעָנְטָשָׁ, אַזְהָר אַ שְׁעַפְסָעָנָעָם פְּעַלְצָ מיט אַ פּוֹטָעָרָהָטָ, שְׁטוֹיסְטָ אַרְיִין אַזְהָר אַזְעָרָע אַזְגָּעָ פּוֹיעָרָטָ. זִי שְׁרִיְּתָ אַזְהָר אַזְסָעָר גִּיט אַ שְׁפָאָרָ אַרְוִיסָּ פָּוּן אַזְעָנְטָרָעָ דַּעַם אַזְיָּזָּ אַזְהָר אַזְעָנְטָרָעָ. זִי קָוָמָט ווּידָעָ אַרְוִיסָּ אוֹיפּ אַזְהָר אַיְבָּעָרָפְּלָאָד אַזְהָר מִיט דַּעַם שְׁטִוּלָ שְׁטוֹפָט עַר זִי נָאָך אַזְמָל אַזְהָר טִיפְעָנִישָׁ פָּוּן די טְוֶנְקָעָלָעָ גַּעֲפָרְוִירָעָנָעָ וּוּסָעָרָן, בִּזְזָעָסָעָרָן, בִּזְזָעָסָעָרָן.

אייך שטיי נישט וויזט פָּוּן דַּעַר אַזְעָרָע אַזְהָר ווי דַּעַר מענטש באַפְּעָלָט אַרְיְנְצְוּוֹאַרְפּן די אַזְעָנְטָרָעָ פְּרוּיָ וּוּסָ שְׁטִיְּתָ צְוִיְּשָׁן באַזְעָנְטָרָעָ מַעַנְטָשָׁן, אַ שָׂאָד פָּאָר זִי אַ קְוִיָּ.

מען האט מיך אריינגעפערט אין און ערדשטייל. איך האב דערפילט דעם ריח פון סאסנע-קלעצער.

— זיך — האט מען מיר שטרענג באפויין — — —".

ווען זאב איי שוין איז פאריוו טויכט איז אים אויף די דערמאונג און ער מאלט אַ בילד וואס לארכ אַרויסברענגן דעם גרויל פון יונער איבערלעבונג :
איך האב געזען דעם באשטיולטען פוס וואס האקט מיטן אָפצעס איז איז-דעם און זילבערנען, שארפע שפיין צעלויין זיך איין אלע זיטין ווי פון איסגעזעטען
שויבן.

און אַפְּגָרּוֹנְטִיק-בָּרוּזָן וואסער איי אַוְיפְּגָעָשְׁפָּרוֹנוֹגָעָן אָוָן אֵין מִתְּ אֵין מַלְּ גַּעֲוָאָרָן ווי פִּיעָרְדִּיק צַעֲגָסְעָנָרָן קָוָפָעָר. אִין אֵין אֵין גַּעֲבָלְבָּן אַ שְׂוָאָרְצִי-לוּעָרְנָן דִּיקָע עַפְּעָנוֹגָמִיט זִילְבָּרְעָנוֹגָשְׁטָרָאָלָן.
איך האב פָּאָרְשָׁטְעָלָט דָּאָס פְּנִים מִתְּ דִּי הָעֶנֶּט אָוָן גַּעַהְעָרָט דָּאָס יַאֲמָעְרְדִּיקָע פְּרוּזְעַנְגָּשָׂרִי. עַס האט זִיבְּנְפָּאָכִיק אַפְּגָעָהְלְכָטָן וואס אַ מַלְּ שְׂוָאָכָעָר אָוָן שְׂוָאָ
כָּעָר, בֵּין עַס אֵין צְוָרִיקָעָקָומָעָן צַו דֻּעָם גַּעַשְׁפָּאָלְטָעָנָעָם אֵין אֵין פָּאָרְזָוְנָקָעָן
גַּעֲוָאָרָן אֵין אַוְיפְּגָעָבָרָאָכָעָנָעָם תְּהָוָם".

וואי געזאגט, פִּירְטָן מַעְנְדָל מֵאָן אָרְיִין זַיְן הָעָלָד אֵין דִּי קְרִיּוֹן פָּוָן דִּי יִדְּיִישָׁ
מַלְּעָרָס אֵין פָּאָרִין. בֵּי דַעַר דָּאוּקָעָר גַּעַלְגָּהִיט בָּאַקְעָנָעָן מִרְּ זַיְן מִתְּ דִּי וּעְרָק
אָוָן מִתְּ אַזְּעָלְכָעָמָלְעָרְטָשָׁע פָּעָרְזָעְלְכָקִיטָן ווי מַאנָּעָן קָאָץ, אַרְטוֹרָ קָלְנִיק,
דָּאָבְּרִינְסִיקִי, קִיקָּאָן, שְׁרָעְטָעָר אָוָן בַּעַיקָּר — מַאְרָקָשָׁאָגָּאָל. דִּי בָּאַקְאַנְטָשָׁאָפָּט מִתְּ
דִּי דָּאוּקָעָר גְּרוּסָעָמָלְעָרָס אֵין גַּעֲוָוִיס זִיעָר אַינְטָעְרָעָסָאָט אָוָן מַעְנְדָל מַאְנָס
פִּירְוָשָׁ צַו זִיעָר מַלְּעָרָיִי אֵין אַזְּוָדָאִי אָוָן אַזְּוָדָאִי אַינְטָעְרָעָסָאָט. פָּאָרָט האָב אֵיך
דֻּעָם אַיְינְדוֹרָק אָז מִתְּ אַט דֻּעָם וּוִיכְתִּיקָן בָּאָוָך אֵין דִּי מַלְּעָרְטָשָׁע אַטְּעָלִיסָע אֵין
אַיְבָּעְגָּעָהְאָקָט גַּעֲוָאָרָן דַעַר שְׁפָאָנְגְּנְדִּיקָעָר פָּאָדָעָם פָּוָן דַעַר דָּרְצִיְּלָוָגָן וואס זַיְן
דָּרָאָמָאָטִישָׁע אָוָן גּוֹרְלָאָנְגָּעָלָדָעָנָעָטָמָפָּעָרָאָטָוָר קָעָרָט זַיְן שַׁוִּין נִשְׁתָּוָט אָוָם אַפְּיָלוֹ
בִּים סָוָף פָּוָן דֻּעָם וּעְרָק.

סְאֵין פְּדָאי צַו בָּאַמְּרָקָה, אָוּ בִּים סָוָף בָּוָךְ פִּירְטָן אָוְנְדוֹזָמָלָד מֵאָן אָרִין
אֵין אַ וּוּינִיקִ-בָּאַקְאַנְטָעָר סְבִּיבָה אֵין דַעַר יִדְּיִשָּׁעָר לְמַטְעָרָאָטוֹר. דָאָס אֵין דִּי
סְבִּיבָה פָּוָן דִּי אַסְּיִמְּלִילְרָטָע יִדְּן אֵין פָּרָאָנְקָרִיךְ וואס זַעַגְעָן שַׁוִּין וּוּיטְ-זַוִּיטְ אַוּוֹעָק
פָּוָן אָוְנְדוֹזָעָר שְׁטָאמָ אָוָן זַעַגְעָן דַאְך צַו פּוֹלָעָר פָּרָאָנְצִיּוּשִׁקִּיטָן נִשְׁתָּוָט דָעְרָגָנָגָעָן.
עַס אֵין פָּאָרָאָן עַפְּעָס אַ דָּרְקָנְדִּיקָעָר אָוְמָעָט אֵין דַעַר דָּאוּקָעָר סְבִּיבָה וואס פִּילָט
שַׁוִּין נִשְׁתָּוָט דִּי טְרָאָגִיךְ פָּוָן פָּאָרְגִּיִּין. דָאָס אֵיךְ אָגָּב, דִּי לְעַצְמָעָ יִדְּיִשָּׁעָר סְבִּיבָה וואס
זַאְבָּקָעָנָט פָּאָר זַיְן אַנְטָלְוִיפָּן פָּוָן פָּאָרִין צְוִירִיךְ קִין יְשָׁוָאָל. אֵין עַס סִימְבָּאָלִישָׁ?

קאדיע מאלאדאואוסקי

„באים טויער“

אויב מען נעמט און, או א ליטעראריש ווערך דארף זיך באשעפטיקון מיט די וועזנטעלעכטטו פראבלעמען פון דער צייט — דערצו מיט די צייט-פראבלעמען פון פאלק פאר וועלכן דער דיכטער שאפט — דאן קאָז מען זאגן, או דער ראמאן „באים טויער“ פון דער באַריינטער דיכטערן און דערציילערן קאדיע מאלאדאואוסקי, פֿאָרְנְעֶמֶט זיך מיט אָפְּרָאָבְּלָעָם וּוְאָס אִיז פָּוּן צָעֵנְטְּרָאָלָעָר וּוְיִכְתְּבִּיקִיט פָּאָרְ מִדְּנִית יִשְׂרָאֵל. אָזְהָרָה וּוְמִיר וּוְיִסְׁן, אוֹ מִדְּנִית יִשְׂרָאֵל הַיּוֹנָת צָו טָאג אָ צָעֵנְטְּרָאָלָעָר פָּאָזִיצִיע אִין יִדְּישָׁן לְעַבְנָה, אִין שְׁוִין בְּמִילָא קָלָה, אוֹ דָאָס פְּרָאָבְּלָעָם וּוְאָס קָדְּיָעָ מאַלְאָדָאָוָסְקִי באַהֲאנְדְּלָט אִין אַיר וְועָרָק אִין פָּוּן גְּרוּיסָן באַדְּיָת פָּאָר דָּעַם גָּאנְצָן יִדְּישָׁן פָּאָלָק.

כָּמוֹ אָבָּעָר דָּא בָּאָמְרָקָן, אוֹ אִיךְ בֵּין נִישְׁתְּ בֵּי דָעַר מִינְנוֹגָא, אוֹ גְּרוּיסָע קִינְסְטָלְעִירִישׁ וְועָרָק מָוֹן זִיךְ, אָזְוִי צָו זָאגָן, אַבְּלִיגָּאָטָרִישׁ פְּאָרְנְעֶמֶט צִיטִיטָרָאָגָן, אָדָעָר מִיט פָּלָל-פְּרָאָבְּלָעָמָן. אִיךְ הָאָבָּאָפָּרָמִינְעָא אָזְגָּוָן אָ רִיְּ גְּרוּיסָע לִיטְעָרָאָרִישׁ שָׁאָפְּוָנְגָּעָן אִין צִיטִיטָקָומָט לְגָמְרִי נִישְׁתְּ צָוָם אַוְיסְדָּרוֹק אָזְן אַוְלְכָעָעָס קָומָט צָוָם אַוְיסְדָּרוֹק בְּלוֹזִי דָעַר יְחִידָא אָזְ דָעַר אַרְוָמִינְגָּוָגָן פָּוּן זִין קָאָלָעָקְטִיוֹ. דָעַר אָמָת אִין אַוְיךְ, אוֹ דִי הַעֲכָסָטָע שְׁטָרָעָבָוָגָן פָּוּן דָעַר קוֹנָסָט אִין צָו זִין אַיְבָּעָרְצִיְּטָלָעָךְ אָזְ דָעַרְבִּי אָנוֹדוֹן צָו גָּעָבָן דִי טִיפְּעָרָעָד דָעָרָעָנִי טָעַנְיָשָׁ פָּוּן דָעַר יְחִידִישָׁר פָּעָרְעָנְלָעְכִּיקִיט. פָּוּן דָעַסְטוּוֹגָן האָט נִישְׁתְּ קִיןְזִין צָו לִיקָּעָנָעָן, אוֹ גָּאָר גְּרוּיסָע לִיטְעָרָאָרִישׁ וְועָרָק אָזְן צָוֹוִישָׁן זִיךְ דִי וְועָרָק פָּוּן אַוְלְכָעָעָס וְיִזְׁן, וְיִזְׁלָאָק, סְטוּנְדָּאָל, העַמִּינְגָּוָי, סְטִינְגְּבָעָק אָזְ אַנְדָּרָעָה אָבָּן דּוֹוקָא יָא גַּעַשְׁטָעָלָט דָעַם אַקְצָעָנָט אָוְיךְ צִיטְלָעְכִּיקִיט אָזְן עַסְתָּהָט זִיךְ נִישְׁתְּ גַּעַשְׁאָדָט צָו זִיעָר אַיְבָּעָרְצִיְּטָלָעְכִּיקִיט. אָוְיךְ אָבָּן דִי דָזְוִיקָעָ שְׁרִיבָעָרָס זִיךְ בָּאָ שְׁעַפְּטִיקָט מִיטָּן שְׁילְדָעָרָן דָאָס לְעַבְנָה פָּוּן גְּרוּיסָע מָאָסָן מִיט זִיעָרָעָ קָאָמָפָן אָזְן פְּרָאָבְּלָעָמָן אָזְן דָאָרָה אָבָּן זִיךְ אָנוֹדוֹן גַּעַבְּעָן דָעַם טִיפְּסָטָן אַרְיִינְבָּלִיק אִין דִי נִשְׁמָות פָּוּן יְחִידִים וְוְלְכָעָס זִיךְ אָבָּן דָעַרְהָוִיבָן צָו סִימְבָּאָלָק פָּוּן מַעַנְטָשְׁלָעָן גּוֹרְלִיְּגּוֹרָאָגָּנָל אָזְן צָו סִינְגָּאָמָעָן פָּוּן גִּיסְטִיקָעָר אָזְן אַיְנְדִּוִּידָאָלִיטָעָט.

קאדיע מאלאדאוסקי גיט אויף דעם קלאסישן און אייביכון דרכ פון די דער מאנטע ליטעראטור-שעפר און מען מזו דערבער זאגן און איר ווערך «באים טויער» איז א ראמאן אין קלאסישן סטיל אין וועלכן איר געפינט אי מאסן אי זיירע פראבלעמען. אבער דערבי געפינט איר אויך א ריי יהידים וואס פארקריצן זיך איז זפרן און זי ווערן די סימבאָלן פון דער צייט און אירע פראגן וועלכע זענען איז תוך גענומען איבערצייטלעך און אטטעמען מיט דער אייביקיט פון יידישן פאלקס-גורל.

פדי נישט צו פארציזען צו לאנג וויל איך באטאָגען איז דאס פראבלעם וואס קאדיע מאלאדאוסקי באהאנדلت איז איר ניעם ווערך «באים טויער» האט איז נאמען און צוווי אספֿעַטְּן: דער נאמען פון דעם פראבלעם איז קיבוץ-גלוּוּת און די צוווי אספֿעַטְּן זענען: קליטה און מיזוג-גלוּוּת.

איך וויס איז געויסע מענטשן קאנען זיך פילן שאקרט דערפֿון וואס איך באונז אָזֶעלְכָּע בָּאוֹנָאָלָע, פּוּבְּלִיכְּסְּטִישׁ טְעֵמָנְגָּעָן בִּים רְעֵדָן וְעָגָן אַ לִיטְעָרָאַרְישׁ ווערך. אָבָּעָר אָוִיב מִיר וְוִילְּזָן זיך פָּאָרְשְׁטִין אָון אוַיְיך אָן אַמְּתָה זיך דָּעַרְרָעָדָן וְעָגָן דעם באָדייט פון דעם דָּזְוִיקָן ווערך, האט נישט קִין זיך צו שָׁפָּן אַ נִּיעָ טְעָרְמִיָּי נְאָלָגִיעָן וְעָגָן עֲנִינִים וואס זיירע באָצִיכְעַנְגָּעָן זענען שׂוֹן גְּוֹוָאָרָן אָן אָבר מִן הַחַיָּיָה פָּוֹן אָונְדוּרָע לְעַבְּדִיקָעָר וּפּוּבְּלִיכְּקִיָּט. סּוֹף-פְּלִסּוֹף אִיז «הָאָרֶץ» אוֹיך שׂוֹן אָן אַלְטָעָר באָגְרִיךְ מִיר וְוּלְּכָן מִיר באָצִיכְעַנְגָּעָן יְעַנְּגָם אָרְגָּאָנוּם וואס פון זִין נָאָרְמָאָלָעָר פָּוֹנְקִצְיָה אִיז אָפְּהָעָנִיקָה אָונְדוּרָע לְעָבָן. פון דָּעַסְטוּוֹגָן וועט קִינְגָּעָם נישט אַיְנְפָּאָלָה, אָז צוֹלִיב דעם וואס דער דָּזְוִיקָעָר טְעָרְמִין ווערט אָוִיך אָפְּט באָנוֹצָט אָין דער ווּיסְנְשָׁאָפְּט אָון אָין דער פּוּבְּלִיכְּסְּטִיקָה, טָאָר מַעַן אִים נִשְׁתַּבְּאָנָּצָן אָין דער פָּאֻזְיָה אָון דער אִיז פְּסוֹל פָּאָר דָּעָר שִׁינְגָּעָר לִיטְעָרָאַטְּרָה.

אָין דעם רָאָמָּן «באים טויער» שְׁילְדָעָרְטָה קָאָדִיע מאלאדאוסקי אָן אָפְּשָׁנִיט פון יַדְיָוּן לְעָבָן אָין וְוּלְּכָן עַס אִיז טִיף פָּאָרָאָנְקָעָרָט דאס פְּרָאָבְּלָעָם וואס מִיר רְופָּן אָן: קִיבּוּצְגָּלוּת. זַי מַאְלָט פָּאָר אָונְדוֹגָה, מִיט אַ גְּרוּסִיסְעָר קִינְסְטְּלָעְרִישָׁעָר קְרָאָפְּטָה. דִּי גְּרוּסִיסָּע אָן פָּאָרְבִּיקָע כּוֹאָלִילָע פָּוֹן יְעַנְּגָר מַאְסְּדָעָלִיה וואס האט זיך דָּעַרְשָׁלָאָגָן צַו דִּי בְּרָעָגָן פָּוֹן יַדְיָוּן הַיְמָלָאָנָד בָּאָלָד נָאָר דָּעָם ווי דִי מִדְיָה אִיז אָנְטָשָׁטָאָגָעָן. מִיר הַאָבָּן דָּא דִי עַפְּאָכָע פָּוֹן דִי מַעְבָּרוֹת, דִי עַפְּאָכָע פָּוֹן דָּעָם «פְּלִיעָנְדִּיקָן טְעָפִירָה» אָזָן דִי עַפְּאָכָע פָּוֹן דָּעָר גְּרָעְסְּטָעָר מַאְסְּדָעָלִיה וואס האט זיך וועלכְּבָר עַס זענען גַּעֲקוּמָעָן, ווי צו זיך אָהִים, דִי אָפְּגָעָרָטָעוּוּעָטָה הַאָלָאָוּעָשָׁקָעָס פָּוֹן דִי דִיְתְּשָׁע קָאָלְדָ-אָיוֹוֹנָה, צְוֹזָעָמָעָן מִיט דִי עַקְוָאָטִישׁ שְׁבָטִים פָּוֹן דָּעָם אָזִיאָטִישׁ אָפְּרִיקָאָנְגָר יִדְנָטוֹם. דָּאָס אִיז גַּעֲוָעָן אָז עַפְּאָכָע וואס האט גַּעֲשִׁינָט צו פָּאָרוּוּרִיקָה לעָכָן דָּעָם דָּוֹרְתְּדִיקָן אִידְעָאָל פָּוֹן אָן אָלְפָאָלְקִישָׁן שִׁיבְּתִ-צִיּוֹן אָון הַגָּמָדָר דָּזְוִיקָעָר אִידְעָאָל אִיז דָּעַמְּאָלָט נִשְׁתַּבְּאָנָּצָן פָּאָרוּוּרְקָלְעָכָט גַּעֲוָאָרָן אָון זִין דָּעָלָיִי זִירָוָגָן מָאָנָט נָאָר מַעַשִׁים אוֹיך אִיז אָונְדוּרָע טָעָג, האט אָבָּעָר דִי עַלְיהָ-כּוֹאָלִיעָ

מלוכת השער רעליטטען פון יידישן פאלאק.

קיבוצ'-גלויזות אין נישט קיין אידעאל וואס דער ציוניזם האט אויסגעטראכטן. דאס אין און אונטערלעט האט געלעבט אין הארץ און און באוועסטציין פון יידישן פאלק אלע יארון פון זיין גלוטדייקן וואנדער איבער דער וועלט. דער ציוניזם האט בלזיון געוועיז דעם וועג ווי איזוי צו רעדאליזירן די דיאזיעק פאלקס-בענקסאפט מיט וועלכלער עס איזי פון אייביך און געווען פאררבונדן די ווייזע פון דער גאולה. דער ציוניזם האט אויך געשפֿן די אינסטרומנטוּן פֿאָר דער באָוועגונג פון דער קיבוצ'-גלויז-בּוֹאַלִיעַן וועלבלע האט איזן ערשות יארון פון אונדזער מדינוהשקייט גשללאָגן אָזֶוי הוויך בי דֵי ברעגן פון היימלאָנד. דאָך דאָרְך מען געדענ侃ען, אָזֶוי נאָר די דיאזיעק בּוֹאַלִיעַן האט דער גרייכט צו דעם היימלאָנד-ברעגן. מיט אָזֶוי יומ-טובדיקן פֿאָלְקֿס-פֿאָטְאָטְסִים פון געשיכטעלעכער באָניינגן, האט זיך אָנגעההויבּן די זאָכְעָדְקִיִּיט פון טאג-טעלעלען לעבען וואס קיינער האט נישט געקענט לחולטן אָויסמִידִין. עס האט זיך אָנגעההויבּן דער שוועדרער פראָצְעָס פון קליטה אָין דעם באָניינן היימלאָנד אָון עס האט זיך געשטעלט דאס פֿראָבלְעָם פון מיזוגה-העדות וועלכלע האבן אָפְּגַעַשְׁטָעָמְפֿלְטָט דעם דערפֿאָלְגָן פון קיבוץ-גלויז-אָדְעָל, נישט נאָר אין ענער ציִיט, באָר אויך די גאנצע ציִיט וואס די מדינה עקזיסטרט.

אלע וויסן מיר, און די פראגע פון עליה-דערפאלג איז אפהונגיק פון די קליטה-דערפאלגן פון די נייגעkomגען עולימ. אלע וויסן מיר אויך, און די קליטה-דערפאלגן ווערנו אין א גרויסער מס' באשטייטט פון דעם צוזאמענלאבן און דעם צוזאמענגיסן זיך פון די באונדערע יידישע שבטים איז איזן פאלק. ווי מען זאל די פראגע נישט דרייען און וויפל טענות און תרעדומות מען זאל נישט האבן צו דער אדרער יענעער אינסטאנץ וואס פאָרְדַּעְמֵט זיך מיט די דזאַיקע עניינים. בליביט אליע גילטיק איז אמת, און קליטה און מיזוג-גלויות זענען דעשיינונגגען מיט אייגענע געועצן, וואס איביך מיר וועלן זי' נישט דערקעגען איז זייער וועונטלעכسطער גריינטעלעכקייט. וועלן מיר קיין דערפאלג נישט קעגען דערגריכ. עס איז דערביבער פון אושעגעווינעלעכער באַדִּיטוֹנֶג פֿאָר דער מִינִימָלְטָטָעָר לִיְוָוָג פון אונדזער קיבוץ-גלויות-פארבלעם. און מיר זאלן דערקעגען אויף אָגְרִינְטָלְעָכָן אָפָּן די דער-שינונג פון קליטה און די דערשינונג פון מיזוג-גלויות מיט אלע זיערע געועצן און מיט אלע זיערע ניואנס, פדי די מדינה זאל האבן הצלחה אויפן וועג פון דערובילן איר גרויסע באַשטייטונג פֿאָר יידישן פֿאָלְקָסְלָעָבָן.

קדריע מאלאדאואוסקס ראמאןן בעים טויער' גיט אונדזן די טיפע אוון די עיקרי דיביש דערבענטצעיש פון די היסטארישע דערשיינונגגען וועלכע זענען, ווי געזאנט.

פָּאָר אָוְנוֹהֵן אַ צָּעַנְטְּרָאֵל פֶּרֶאָבְּלָעָם. וַיְיִלְאֵין זֹּאָס בַּאֲשֶׁתִּיְּטָה דָעַן דִּי הַאֲרָבְּקִיְּטָה אָוֹן
דִּי שֻׂוּעָרִיקִיְּטָה פָּוֹן דָעַם דָאַזְיָקָן פֶּרֶאָבְּלָעָם? דִּי הַאֲרָבְּקִיְּטָה אָוֹן דִּי וַיִּיטִּיקְלָעְכִּיקִיְּטָה
פָּוֹן דָעַם דָאַזְיָקָן פֶּרֶאָבְּלָעָם בַּאֲשֶׁתִּיְּטָה אָוֹן דָעַם וּוָסָם. הַאֲבָנְדִּיקָּן צָו טָאָן מִתְּגַרְוִיסָּע
מַאֲסָן, הַאֲבָנְדִּיקָּן מִיר אוּיךְ צָו טָאָן מִתְּבָזְזְנְדָעָרָעָל לְעַבְּדִיקָּעָל מַעֲנְטָשָׁן וּוּלְבָעָל וּוּלְיָעָן
זִיךְ נִישְׁטָה אָוְנְטְּעָרוֹאָרְפָּן קִיְּזָן מַאֲסָן-גַּאֲרָמְעָן אָוֹן וּוּלְיָן תָּמִיד אָוֹן אָוְמָעְטָהָמָן מַאֲגָנִיָּה
פָּעַסְטִּירָן זַיְיָעָר יְחִידִישָׁע בַּאֲוֹנוֹנְדָעָרְקִיָּט. סּוֹפְּ-פֶלְסָוָף קָוָמָט יְעַדְעָר עֹולָה קִיְּזָן יְשָׁרָאֵל
מִתְּאַזְיָקָעָר דָעַעַן פָּוֹן אִידְעָאָלְיָוָם, אֲבָעָר דָעַר דָאַזְיָקָעָר אִידְעָאָלְיָוָם רִינְטָה
אַסְרָה מַאֲלָא אָוָיס וּוּעָן דָעַר עֹולָה דָאָרָף פָּאָרוֹוִישָׁן זִיךְ «אִיכְבִּישָׁע» פְּעַרְזְׁעָנְלָעְכִּיקִיָּט,
וּוּעָן עָר דָאָרָף עַנְדָעָרָן זִיךְ סָאַצְיָאָלָן שְׁטָאנְדָה, וּוּעָן עָר דָאָרָף זִיךְ אִיבָּרְשָׁמְלָעְצָן
אָוֹן אַ נִיְיעָם טִיגָּלָה. דָאָס אַזְיָאָן אַ פִּינְגְּלָעְכָּעָר פְּרָאָצָעָס אָוֹן דִּי שֻׂוּעָרִיקִיָּט וּוּאָס בָּאַיִּטְלָה
גַּלְיָיְטָן דָעַם דָאַזְיָקָן פְּרָאָצָעָס מַאֲכָן אָפְט אָוְסְטוּעָפָן דָעַם שְׁטָאָרְקָסָטָן אִידְעָאָלְיָוָם.
דָאָס זַעַנְעָן פָּאָקָטָן וּוּאָס וּוּיְפָלָן מִיר זָאָלָן זִיךְ אָוִיפָּה זִיךְ נִישְׁטָה בַּיּוֹזְעָרָן, וּוּלְעָן זִיךְ
צּוֹלְבָּה דָעַם נִישְׁטָה פָּאָרְשָׁוֹוִינְדָן. אָזָא אַזְיָאָן דִּי מַעֲנְטָשְׁלָעְכָּעָט בְּבָעָן אָוֹן אַיְר לִיגְטָה
דָעַר שְׁטוּרְיכְּלָשְׁטָיָין פָּוֹן נִישְׁטָה אָיִן גַּרְוִיסָּעָר אִידְעָאָלְיָוִיסִישָׁע בַּאֲוֹעָגָוגָה אָוִיפָּה
אוֹנוֹנְדָעָר זַיְנְדָעָר וּוּלְעָטָה.

קָאָדִיעָמַלְאָדָאָסָקִי הָאָט אָוְנוֹדָן גַּעֲגָבָן אַ בְּרִיְּטָעָל לִיְיָוָנְטָה פָּוֹן דָעַם דָאַזְיָקָן
קָלִיטָה-פְּרָאָצָעָס אָיִן וּוּלְכָן עַס נַעֲמָעָן אַנְטִילָל מַאֲסָן. אֲבָעָר אִיר גַּרְוִיסָּעָר קִינְסָטָה
לְעַרְיָשָׁר פָּאָרְדִּינְסָט בַּיִּמְמָשָׁה שָׁאָפָן דִּי דְעַרְקָעְנְטָעְנִישָׁ פָּוֹן דָעַם דָאַזְיָקָן פְּרָאָצָעָס בָּאַיִּטְלָה
שְׁטִימָט אָיִן דָעַם, וּוּאָס זִיךְ הָאָט אָוְנוֹדָן גַּעֲוָיָן נִישְׁטָה דִּי אַנְגָּנִימָעָמָסָן, נָאָר דִּי אַיְנָה
דִּיְוַוְוָעָלָעָל, נַעֲמָנְטָלְעָכָעָט מִתְּגָלְדִּיעָר וּוּאָס בַּיְלָדָן דִּי מַאֲסָנְדִּיקָּעָל קָלְעָקְטִּיוֹן ;
דִּי בַּאֲוֹנוֹנְדָעָרָעָל יְחִידִים פָּוֹן וּוּלְכָעָט דִּי מַאֲסָעָבָה בַּאֲשֶׁתִּיְּטָה. אָזָוִי אַרְוָם זַעְעָן מִיר דִּי
חַבְּלִיְּקָלִיטָה אַפְּגָעָשְׁפִּיגָּלָט בַּיִּשְׁטָה אַבְּסְטָרָקָט, נָאָר קָאָנְקָרָעָט אָוֹן מִיר דְעַרְשָׁפִּירָן
בַּיִּמְמָשָׁה רָאָנְגָּלָעָן זִיךְ מִיט דִּי דָאַזְיָקָעָל לִיְיָדָן דִּי בַּאֲוֹנוֹנְדָעָרָעָל וּוּיִיטִּיקָּן פָּוֹן יְעַדְן קָלְעָקָר
טִיוֹוִיְּמִיטָּגָלִיד וּוּאָס לִיְגָן זִיךְ צָנוֹנִיךְ אָיִן גַּרְוִיסָּן וּוּיִיטִּיקָּן פָּוֹן דָעַר מַאֲסָעָמָעָה. מִיר
דְעַרְשָׁפִּירָן אֲבָעָר אָוִיךְ דִּי אַלְעָאָל בַּאֲוֹנוֹנְדָעָרָעָל הַעַלְגָּנְטָאָטָה, דִּי אַלְעָאָל אַיְנְדִּיוֹוִידָעָל
אִידְעָאָלְיָוִיסִישָׁע פָּוֹנְקָעָן וּוּאָס בַּיְלָדָן צְוַאָמָעָן דָעַם פָּלָאָם פָּוֹן דָעַר גַּרְוִיסָּעָר הַעַלְלָה
דִּישְׁקִיטָה אַיְפָּן פְּרָאָנְטָה פָּוֹן אַיְנְגָּאָצְלָעָן זִיךְ אַיְנָה דָעַם אַיְגָּעָנָעָם פָּאַטְעָרְלָאָגָּה.

וּוּי אַ קִּינְסְּטָלְעָרִין הָאָט קָאָדִיעָמַלְאָדָאָסָקִי זִיךְ קָאַגְּנְצָעְנְטְּרִירָט אָוִיךְ אַיִּינָה
טְרָאָפָן, פְּדִי דָוָרָךְ אִים אַפְּצָוְשָׁפִּיגָּלָעָן דָעַם גַּאֲנְצָנָן. זִיךְ הָאָט דְעַרְיָבָעָר אַיִּן צָעַנְטָעָר
פָּוֹן אִיר רַאֲמָאָן אַוּעָקָגָעָשְׁטָעָלָט אַ שְׁוּלָעָפָר מִידָּלָעָה, וּוּמָעָן לְעַרְבָּט שְׁבִּינְדָעָרִיָּה,
כְּדִי דָאַזְיָקָעָל מִידָּלָעָקָר זָאָלָן זִיךְ קָאָנָעָן. דָוָרָךְ אַסְצִיאָלָעָר אַיְבָּרְשִׁיכְטָוָגָה, אַיְנָה
גַּלְיָדָעָר אָיִן דָעַם נִיְיעָם לְעָבָן. פָּוֹן דְעַסְטוֹוָעָגָן גַּעֲפִינְגָּעָן מִיר אָיִן אִיר רַאֲמָאָן אַ
גַּלְעָרִיָּה פָּוֹן גַּעַשְׁטָאָלָטָן פָּוֹן אַלְטָן אָוֹן נִיְיעָם אַרְץ-יְשָׁרָאֵל אָוֹן עַס אַנְטָפְּלָעָקָן זִיךְ
פָּאָר אָוְנוֹדָן אָזָוִי פִּיל בַּאֲוֹנוֹנְדָעָרָעָל כָּאַרְקָטָעָרִיסִישָׁע וּוּיְנְקָלָעָן פָּוֹן מְדִיבָּה-לְעָבָן, אָוֹן
מִיר מַעְגָּן מִיטָּרָעָט אַנְגָּעָמָעָן דָעַם דָאַזְיָקָן רַאֲמָאָן וּוּי אַשְׁפִּיגְלָה-רַאֲמָאָן פָּאָר
דָעַם גַּאֲנָצָן יְשָׁרָאֵל-לְעָבָן אַיִּן דָעַר תָּקוֹפָה וּוּאָס עָר בַּאֲהָאנְדָלָט.

עס איז נישט מײַן אויגאנָכע אַיבּערצְדערצִילְין דעם אַינְהָאַלְט אָוֹן דיּ פָּאַסְ –
רונגעַן ווֹאָס בְּילְדוֹן דיּ פָּאַבּוֹלָעּ פָּוֹן דעם רָאַמְאָן. אָוֹן כָּאַטְש אַיךְ ווֹאלָט עַס ווּעַלְן,
איּז מִיר אוּרְיךְ אָוּמְמַעְגָּלָעְךְ זֶיךְ אֲפּּצְוּשְׁתְּעַלְן אָוּרְיךְ דֵּי צָעַנְטְּרָאַלְעָעּ הָעַלְלָן אָוֹן אוּפְּ –
דיּ זַיְטִיקָעּ פָּעָרְסָאנְגָּוֹשָׁן פָּוֹן דעם ווּעַרְקָעּ. אַלְעָ צָוָאָמָעָן זַעַנְעָן זַיְיָ פָּאַרְאָן אָוֹן רָאַמְאָן
בְּיַיְדֵי צָוְויִי צָעַנְדְּלִיק אָוֹן עַס ווֹאלָט רָעַכְתָּ גַּעֲוֹעָן, אָוּ ווֹעַגְנָן דָּעַר פְּסִיכָּלָאַגְּיָשָׂעּ
אוֹסְפָּאַרְמִירִוָּגָעּ אָוֹן דָּעַר קִינְסְטָלָעְרִישָׂעּ גַּעַשְׁמָאַלְטִיקָוָנָגָעּ פָּוֹן כָּאַטְש פִּינְפִּינְ פָּוֹן זַיְיָ,
זָאַל מַעַן אָנְשָׁרִיבָּן בָּאוֹנְדָרְעָעּ שְׁטוֹדִיעָם. אַיְן אִצְטִיקָוּן מַאֲמַעַנְטָן קָאָוּ אַיךְ אָבּעָר
וּוֹעַגְנָן דָּעַם דָּאַזְיָקָעּ גְּרוּיסָן ווּעַרְקָעּ נָאָר רָעַדְן אַיְן אַלְגָּעָמִינָעּ שְׁטָרִיכָן אָוֹן דָּעַרְבָּעּ
וּוֹעַל אַיךְ וַיְדָמָעּוּ מִינְעָן ווּיְתָעַדְקִיקָעּ ווּוֹרְטָעָר נָאָר דָּרְיִי מַאֲמַעַנְטָן וּוֹלְכָעּ וּוֹעַלְן
אַיךְ אָפְּשָׂר שָׁאָפְּן אַבְּגָרִיף וּוֹעַגְנָן דָּעַר וּוֹיכְטִיקִיטָעּ פָּוֹן דָּעַם דָּאַזְיָקָעּ בּוֹדָ –

לאמר, קודם-כל, גומען דעם מאמענט פון מוסר-השל. זואס וויל אונדו קאדיע מאלאדאוסקי זאגן מיט איר ראמאן? וויל זי בלויו שילדערן, דערציילן און אנא ליזידן די שענרייקיטן פון דעם קליטה-פראצעס און דעם מיזוג-גלווייט-פראצעס אויפן ישראלדיקן באדן? ניין, קאדיע מאלאדאוסקי איזו נישט קיין ניטראלע מאלעرين פון מענטשלאבע לידן, כאטש זי איזו קינסטלעריש אביעקטיוו און אמרה-דייך ביטים מאלון זי. א החז איר קינסטלעריש געמייל, א חז איר קינסטלעריש גע-שטאלטיקונג האט איר ראמאן אויך דאס, וואס די אמעריקאנער דופן אן: א מעסעדוש. דער מעסעדוש איזו: איר ליבשאפט צו ארץ-ישראל און צו מדינת ישראל און די דזוייקע ליבשאפט לאוט זי נישט פארצווייפלען אפילו וווען זי שטיטט פנים אל פנים מיט דעם גרעטען מענטשלאבען וויא. און וויל זי האט ליב ישראל מיט א ליבשאפט פון אלע יידישע דורות פאר איר, פארגעסט זי קיין מאל נישט, און דער מזובח פון פערזונעלען קרבן געפינט זיך אינעם בית-המיקdash פון פאלקס-איידיעל. איזון ווועט געכובייט וווערנו דורך ליבשאפט, זאגט אונדו קאדיע מאלאדאוסקי. די וואס פארמאגן די דזוייקע ליבשאפט וועלן גובר זיין אלע שטערונגגען און באזיטיקון אלע שענרייקיטן. זי וועלן אפשר זיין מיט געווין, אבער זי וועלן שנידין מיט געזנג. איזן קאדיע מאלאדאוסקיס ראמאן זענען פאראן א שלל מיט פאויטיווע טיפן פון אלטען חלוצישן דור און פון דער נײַיד ערלה. אבער וווען איר פרעגט: וואס איזו דער פוח פון די דזוייקע אלטער און נײַע ישראל-בירגער? איזו דעריך פאראן נאר איזן ענטפער: דאס איזו דער פיח פון דער ליבשאפט צום לאנד, צו אן איגן לעבען און צו נאך עפעס וואס האט גאר קיין גאנמען נישט. דאס איזו נישט דער אויסגע-שריגענער אהבת המולדת, דער הורא-פאטריאיטום, דער שלילת-הגלות. ניין, דאס איזו עפעס א ליבשאפט וואס ס'אייז שענער זי צו דעפניריך, א ליבשאפט וואס איזו אלט אס דרכות און נאר מיט דער דזוייקער ליבשאפט קאנו מען מגצה זיין די אלערליי בארכטיקטער און אומבראכטיקטער מנויות וואס ליגין זיך אויפן ווועג פון דעם ניעם זולה. נאר מיט דער קראפט פון דער דזוייקער ליבשאפט צום לאנד,

זו דער אווירא דערדעא, קומען זיך צונזיף אין אין מיזוג, מענטשן פון פארשיידע-
נעם אפешטאם, פון פארשיידען קולטורן און פון פארשיידען מענטאליטעטן און
זוי ווערן אין פאלק.

מיר האבן ביז איצט גערעדט וועגן אין מאמענט אין קאדיע מאלאדאוסקיס
וועرك "באים טויער". דאס איזן א וויכטיקער מאמענט, אבער נישט דער וויכטיקסטער.
ויל וויפל עס זאל אונדו נישט זיין וויכטיק וואס דער קינסטלער זאגט אונדו אין
זיין שאפונג, בליבט אלץ דאס סאמע וויכטיקסטער זוי איזוי ער זאגט עס. אט דער
"וואי איזוי" וואס איזן דער גאנצער סוד פון דער קונסט, פארדינט א באונדרע
אפהאנדלוגג ווען מיר רעדן וועגן דעם ברק פון קאדיע מאלאדאוסקי. עס איזן קודם
כל וויכטיק, וואס בעט מיר לייענען דעם רמאן "באים טויער" ווערן מיר אריבּין
געועבט אוץ אריבּינגעציגן אין דעם לעבן וואס די שרייבערין נאענט מיט זיינער לידן
און די פערסאנצשן פון איר וועرك ווערן אונדו גורליך שילדערט אונדו
און פרידן. זיינער פראבלעמען ווערן אונדו ער פראבלעמען און זיינער דער
גריכינגען ווערן אונדו ער דער גראכינגען. מיר זענען נישט קיין פאסיווע צושויערט
פון א פרעמד לעבן וואס וויקלט זיך פונאנדער פאר אונדו ער איזן, נאר מיו
ווערן אקטיטווע מיטבטאייליקט און דעם לעבן און די איבּערלעבעגען פון די
העלן. זוי ווערן אונדו נאענט און כמעט אינטימ, כאטש מיט טיל אידענטיפיצין
מיר זיך און מיט טיל וואלטן מיר נישט וועלן אנהאלטן קיין זיינערדיין קאנטאקט.
קאדיע מאלאדאוסקי האט איר אייגענען דרכ און דער פאזיע און און דער
פראוד. זי איזן א קלוגע שרייבערין און איר קלוגשאפט קומט צום אויסדרוק אין
צוווי זאכן: זי קאן דעם פסיבישן מעכאניזם פונגס מענטשן, באונדרט פון פרויען,
און זייס וואס יא און וואס נישט צו דערציילן. בי דעם אלעט קאן זי די קונסט
פון געשטאלטיקן מענטשן, געשגענישן און סייטאציעס אויף איזא אופן, און מיר
זאלן קרייגן די אילוזיע פון דער רעהלטטע. דאס וואס זי מאלט, שילדערט און
דערציילט איבּערציגט אונדו ווי מיר וואלטן עס אלין צוגען און אפשר אלין
מייטגעלעבט און איבּערגעלעבט צוזאמען מיט אירע העלן.

כ'האלט קיין מאל נישט פון פארגליכין אין שרייבער צו א צוויטן. אבער
אויב איך זאל דארפן געפינען אין דער יידיישער ליטעראטור א שרייבער וואס
האט, אין א געויסן זין, משפייע געווען אויף קאדיע מאלאדאוסקי, וואלט איך
געזאגט, צו דאס איז געווען דוד בערגעלסאן. בערגעלסאנס מעתאך צו שילדערן
מענטשן מער אין פראפיל ווי איז אנפאס, בערגעלסאנס דרכ אויסצומידן צו פיל
דעתאlein און דרכ דעם אונטערשטיריכן און איבּערחרוזן אין פרט א羅יס-
צוברגעגען פול און גאנץ די געשילדערט געשטאלט, ווערט אויף און אייגענען
אופן באונזט דרכ קאדיע מאלאדאוסקי. פונקט ווי בערגעלסאנס העלן האבן אויך

אירע פערסאנאושן געוויסע סימנים, געוויסע מאניערין, געוויסע געווינהייטן וועלכע זענען, דאכט זיך אויסערלעכע און דאכט אנטפלעken זיך זיינער אינערלעכע וועלכע און זיינער געמייט. איבערהויפט באונצט זיך קאדייע מאלאדיאוסקי מיט דעם בערֵי געלסאנישן מעטהד קינסטלעריש צו אנטפלעken די אינערלעכע וועלכע פון אירע העליזן דורך א באזונגנונג, דורך א ושעסט, דורך א רעהגירונג פון אויסערלעכן כארקטער. מאלאדיאוסקי דארוף אונדז נישט קיין סך דערציילן וועגן איר העליזן מאדושי. וויל אין דעם ווי זי טוט אלע מאל אויס די פאנטאלפ און שטעלט אוווק די שמאלע פיס אויפן גראינעם טעפיקל, דערקענען מיר שוין איר כארקטער און אירע געמייט-צושטאנדן. אין דעם ווי איר רופט אעל סימפאטישע מיידיעד מיטן נאמען «חנה», זיך מעגן הייסן צביה, איז אויך שוין פאראן די כארקטעריסטייק פון דעם דזוקן אידעאליסשן צברא וואס האט פינט צו רעדן פון אידעאליזם און אייבערהויפט האט ער פיגנט צו אנטפלעken זיינע געפילן, און אוי זיינער און זיינער.

קאדייע מאלאדיאוסקי וויסט דעם סוד פון קינסטלערישן צימצום און פון ארויסברענגן דאס סאמען כארקטעריסטיישט. אנדערש וואלט זיך בשומ אופן נישט באזויזן אין איר ראמאן צו געבן איזא בריטיע לויונט פון לעבנגס-געשענישן און זיך וואלט איזק נישט באזויזן צו געשטאלטיקן איזא גראיסע צאל פאראשינען וואס יעדער פון זיך לעבט. ווירקט און האט ארום זיך און איינגענע געמייט-אטמאספער. מיט איזן ווארט : די גראיסקייט פאן פאָר ישראל-יוירקלעכית און א באשטיימטער עפֿאכען, און איטעניטישן שפיגל פאָר דער ישראל-יוירקלעכית און דערבי האט זיך געשאָפּן א מיט אעל אירע פראָבלעמען און דאנגלענישן און דערבי האט זיך איזק געשאָפּן א קלידיאָסקאָפּ פון אינטערעסאנטן יהידים וואס פאָרקריצין זיך איז אונדזער זפּרַן מיט זיינער אינדייזאָלטטע און מיט זיינער כארקטערידקער באונדרקיט.

און נאך עטלעכע ווערטער וועגן אָ דריינן מאמענט וואס איז פאָר אונדזער זיינער זויכטיק איז דעם דזוקן ווירק :

זען מען רעדט איז ישראָל זועגן דער היינטציגיטיקער העבריעישער ליטערָאַ טור באָטאנט מען תמייד, איז נבען אירע גראיס פאּזיטיווע דערגריבונגנען, ליידט די דזוקע ליטעראָטור פון איזין בלוי, זיינער אָ ווענטעלעכן. וואס איז דער בלויו ? דאס איזו דער פאָקט וואס בי צום היינטיקן טאג איז נאך איז ערבית נישט געשאָפּן געוואָרן דאס דזוקע גראיס-פֿאָרמָסְטָעָנָע ווירק וואס זאל קינסטלעריש פֿאָרִ פֿיקסִירָן די איבערלעבונגנען פון יענע מעכטיקע עליה-שטראָמען וועלכע זענען געקומען איז לאָנד אָרײַן הארט פֿאָר דער אָנטשטייניג פון דער מדינה און באָלד נאך דעם ווי די מדינה איז אָנטשטאָאנען. איר געפֿיגט טאָקע איז דער העבריעישער ליטעראָטור אָ פרעכטיקע קינסטלערישע דאָקומוונטאָצִיע וועגן דעם אָונטערָ ערדישן קאָמֶר קעגן דעם ענגלישן מאנדאָטָאָר ; אָיר האט איז אָיר זונדערבראָר

ווערך וועגן דעם העראייזם אין דער מלחתה השחרור; איר טראפט צענדייקער ליטערاريיש שאפונגען וועגן דעם קיבוץ-לעבע, אדער פסיכאלאגישע אנאלאזן וועגן די טראנספארמיציעס פון דעם קעמעפער אין א זאכעדיקן מדינה-ביברגער. גרים און רידיך איז אירק די ליטעראטור וואס שלדרערט פלערלי סביבות איז ישראל און זיער אדאטפאנציעס צו דער נײער מדינה-זיווילעקייט. איר ווועט אבער, א חז קלענערע פרוזן, נישט געפינען אין דער העברישער ליטעראטור דאס דזוקע בריטיליאונטיקע פראו-זיווילעך וואס זאל אפשפיגלען דעם היסטארישן פראצעס וואס מיר רופן אן: קיבוץ-זיווילוות, אדער וואס זאל פאראיביקון יונע גורייס גורלי-דראמע וואס האט זיך אפשפיגלט פאר די אויגן פון אונדזער דור, באַל אין די ערשות יאָרֶן פון דעם מדינה-אויפוקום.

עס איז דא איבעריך צו זאגן, איז דער מעכטיקער עליה-שטראמ וואס האט זיך געטראגן צו דער מדינה אין די ערשות יאָרֶן פון איר עקייסטען, האט מיט זיך מיטגעטראגן איז אָרְבִּיךָן דראמאטישן שטאָפֿ פון וועלכוּן מען וואַלט געקענט אויסבוּן נישט נאָר איז ליטערארישן בנין, נײַערט אָגאַצְעַט ליטעראטור פון גרויסן דערקענטעניש-זיווילעך. ואָרְבִּיךָן די מאָסַנְ-עַלְיָה וואס האט זיך דאָן געציגן קיין ישראָל האט חז דעם וואָס זיך האט מיט איז מאָל פאַרְדָּאָפְּלָט די באָפְּעָלָן קערונג פון לאָנד, אוּיך איז אָגּוּזִין זין, גענדערט די פָּרָאַבְּלָעָמָטִיךָ פון דער יִשְׂרָאֵל-גּוֹזְעָלָשָׁפְּט אָוָן גּוֹלִיגְט אִירְקָעְנְטִיקָן חָוָתָם אוּיך דעם שְׂטִיגְגָּעָר לְעָבָן פון דער יְנוּגָּעָר מדינה. דערבי וויסט מען דאָר, איז אוּיסְטָר דעם וואָס דער דזוקען שטראמ האט אָפְּגּוֹשְׁפִּיגָּלֶט דעם כָּאַרְקָעָטְרִיסְטִיךָ גּוֹרְלָפֿון פָּלָל אוּיף דעם קְרִיזִּיךָ וועג פון דער יִדְּשָׁעָר גַּעֲשִׁיכְּטָעָה, האט עָר אַוְיךָ גַּעֲשְׁלָעָפְּט מִיט זיך די יִחְיִידִישָׁע גּוֹרְלוֹת פון יִדְּן וואָס וועגן יַעֲדָן אִינְיָעָם פון זיִי וואַלט מען, ווי מען זאגט איז פָּאַלְקָסְ-לְשׁוֹן, גּוֹקָאָנְט אַנְשָׁרִיבִּין גַּאנְצָע בְּיכָעָר. פָּאָר וואָס זְשָׁעָ, פְּרָעָגְט זיך, איז אַט דער קִינְסְטָלְעָרִישָׁר שְׂטָאָפֿן וועלכוּן עָס האט גַּעֲלָפְּעָרֶט די הִיסְטָאָרִישָׁע דְּעָאֵר לִיטָּעָט גּוֹבְּלִיבָּן אָוְמְבָאָמְרָקָט פון דעם העבריעישן שְׂרִיבָּעָר? עָפָּעָס אַקְלִינִיקִיט: יִדְּשָׁע בְּרִידְעָרִישְׁבָּטִים, דְּעָרְוִיְּטָרְעָט דְּרוֹרְקָאָטְזִינְטִיְּאָרִיךָן גָּלוֹת הָאָבָּן זיך מִיט אָמָּל צְנוּיִינְגָּעָטָרָפָן אוּיך דער וִידְעָרִידְעָרִיבָּרָטָרָע עָרְדָּפָן זְיִידָרָלְטָן הִימְלָאָנְד אָוְן די העבריעיש פְּעָדָעָר האט אָט דעם צְנוּיִינְגָּרָעָפָּט נִישְׁט דְּעָרָיָן. אָמָּה, מען האט ווי עָס אַוְיךָ גַּלְתִּיְּזָד אָין דעם מָאָמָנוֹת וועג ער האט דאס ערשות מָאָל בָּאַטְרָאָטָן דעם באָדוֹן פון יְשָׂרָאֵל, אָבָּעָר פָּאָר וואָס האט קִינְגָּעָר זיך נִישְׁט דִּי מִי גַּעֲגָעָן צו זעָן אָוְן צו פָּאַרְאִיבִּיךָן דעם וִוִּיתְרָעָטָרָע דעם עַקְסָטוֹן וואָס דָּאָזְקָן יִיד וועג ער האט אָלָס עַולָּה חְדָש גַּעֲדָרָפָט זיך אַיְנְגָּלִידָעָר אָין דער נײַער ווּירְלִיכְּקִיט? פָּאָר וואָס האט קִינְגָּרָע נִישְׁט בָּאָגְלִיָּה דעם דָּאָזְקָן נִיעָם עַולָּה אַוְיכָן וועג פון זיִן פְּרָעָעָנְלְעָכָר אַיְבָּרְפּוּרְעָמָנוֹגָן, אָוְן וּוּלְכָעָר ער וואַלט קיין מָאָל נִישְׁט גּוֹקָאָנְט ווערָן קיין פָּאַקְטָאָר פון פּוּרְעָמָעָן אָוְן אַנְטוּוּיקָלָעָן זִין נִיעָם?

די פראגע וווערט נאך שאפרער וווען נעט אין אכט, איז די העברעישע ליטעראטור איז קיין מאל נישט געווען קיין ליטעראטור פון אידיליע און דאס וויל זאגן, איז זי האט קיין מאל נישט מורה געהאט זיך צו צוריך צו מענטשלעבע פיזישע איז גיסטיקע יסוריים. זי האט קיין מאל נישט אויסגעטען צו שילדערן די ליבּ-און-זעל קרבנות וואס דער יידישער מענטש מוז ברענונג, כדי באニיס קונה צו זיין איז איגן לעבן איז איניגענען לאנד. מען קאן דעריבער נישט טראקטן איז די חבל-יקליטה, איז די פײַן פון דער פערזענעלעכער איבערשטעלונג האט זי גשראָק, אָדער איז דער וויי פון יחיד ביהם צופאסן זיך צו די פֿאָדערוונגען פון כל האבן זי גערירט בי פֿאָרְשְׁטוּמוֹנוֹג. פֿאָר ווּס וּשְׁעַ דען האט דער העברעישער שער שרייבער כמעט ווי אָרוּסְּגָּלָּאָזֶּת פֿוֹנוּם אוִיג דאס דְּרָאָמָּטִישָׁע קָאָפְּטִיל פון מדינה-אויפֿאנְג איז וועלכּן דער נײַיר עוללה האט געשפֿילט איז גויסע ראל? פֿאָר ווּס האט די העברעישע ליטעראטור פֿאָרוּזָען דעם אוּפְּמָאָרְשָׁ פון די גָּרָאָט טעוועטע האלאָוועشكעס וועלכּן האבן קומענדיק קיין ישראל זיך געומות אַינְגְּרָאָבָן איז הארטער וויסט-שטייניקער ערָד, כדי באニיס אויפֿצְׂבָּלִיעַן מיט לעבן פֿאָר זיך איז פֿאָר דער מדינה?

די דָּזֵיְקָע פֿרָאָגָן וווערט געפֿרגט נישט איז דער פֿאָרָעָם פון קָיִין באַשּׁוֹלְדִּיְקָוָג און זי זעגען נישט אָוִיסְּן קָלְעָנְגָּר צו מאָכוֹן די באַדִּיטְוָג און דעם וווערט פון דער העברעישער ליטעראטור. דער אָמָּת איז, איז די דָזֵיְקָע פֿרָאָגָן האבן זי עיר ענטפֿערָס איז די ענטפֿערָס זעגען בי גָּאָר אַינְטְּרָעָסְּגָּאָט און באַלְעָנְדִּיק נישט בלויַז פון אַ לִיטְעָרָאִישָׁן, נָאָר פון אַ פֿאָלְקָס-פּֿסְּיכָאָלָּגִישָׁן שְׁטָאָנְדְּפֿוֹנְקָט. ליידער קָאָנוּן מִיר זיך אִיצְּט מִיט די דָזֵיְקָע פֿאָרָעָנְטְּפּֿרְוָנוֹגָעָן נישט פֿאָרָנוּמָעָן, ווּיל אִיצְּט האָלָטָן מִיר נישט בַּיִּם לִיְּזָן, אָדָר בַּיִּם באַשְׁיָּדוֹן פֿרָאָבָלְעָמָעָן, נָאָר בַּיִּם פֿעָסְטְּשָׁטְּעָלָן גְּעוּוֹטָעָפְּקָטָן, איז די פֿאָקָטָן זעגען קלְאָרָעָ: דָס גָּרוּסָע וּוּרָקָן, די בריטע גֻּמְעָלָן, די שְׁפִּיגְלָעָן פון דער מָאָסְּזָעָלִיה איז די יָאָרָן 1947—1950 זעגען איז דער העברעישער ליטעראטור, לעת עתה, נישט פֿאָרָן.

אייז אַנְבָּלִיק פון דעם דָזֵיְקָע, נָאָרְיוֹאָס באַטָּאָטָן פֿאָקָט. דערשְׁיִינְט דְּרָיְבָּעָד פֿאָר אָונְדָן זי זיך ווּנְדָעָר אַ צּוּוִיטָעָר פֿאָקָט, ווּס וּוּיָוִיט, אָוְרָאָד אָין דער לִיטְעָרָאִישָׁן אוּפְּ יִדְיָיש האט דער עֲלֵיהֶשְׁטָרָאָם פון די אַהֲרִיבְּ-מִדְּיָהִין-יָאָרָן יָאָבָקָמָעָן זיַּן קִינְסְּטָלְעָרִישָׁן תִּיקְוָן איז זיַּן אוּטְּעָנְטִישָׁ אַפְּשְׁפִּיגְלָוָג. וּוּרָעָם גָּרָאָד אָין דער ליטעראטור אוּפְּ יִדְיָיש האבן מִיר אַ רְיִי וּוּרָקָן וּוּלְכָעָ שְׁילְדָעָן יָעָנוּם הִיסְטָאָרִישָׁן פֿרָאָצָעָס אָין אַלְעָז זִינְעָ פֿאָן אָוְסְפָּקָטָן.

איינְס פון די דָזֵיְקָע ווּרָק איז זָס סָאמָע וּוּכְּטִיקְסְּטָע צְוִישָׁן זיך איז דער רָאָמָאָן פון קָאָדִיעָ מַלְאָדָאָוָסִיקָי «בַּיִּם טּוּיְעָר». קָאָדִיעָ מַלְאָדָאָוָסִיקָי האט דָוּקָא אָין יִדְיָיש אָונְדָן גַּעֲגָבָן דעם דָזֵיְקָע רָאָמָאָן, דָס דָזֵיְקָע ווּרָק ווּס פֿעָלָט אָין דער העברעישער ליטעראטור.

דעָר דָּזְוִיקָעֶר פָּאָקָט אֵין גָּעוֹסִים דָּעָר זְכוֹת פָּוּן קָאָדִיעַ מָלָאָדוֹסְקִי אָוּן עֲרָךְ
דָּאָרָף פָּאָרְשָׁרְבִּין וּוּרְן אָוִיפְּ אִירְ קִינְסְטָלְעִירִישָׂן חַשְׁבוֹן. אַבְּעָר דָּעָרְבִּי גַּעַהְעָרְטַּ
דִּי דָּזְוִיקָעֶר זְכִיה אָוִיךְ דָּעָר גָּאנְצָעֶר יִידִישָׂעֶר לִיטְעָרָאָטוֹר וּוּלְכָעֶ הָאָט דָּעָרְמִיטָּ
בָּאוּיָזֶן, אָוּן זַי אִיּוֹן וּוּיִיטָּעֶר גַּעַבְּלִיבָּן דִּי לִיטְעָרָאָטוֹר וּוּסְ בָּאָגְלִיטִיט דָּאָס פָּאָלָק אָוִיךְ
אַלְעָ זַיְגָעָן וּוּגָעָן אָוּן אָזְוִי וּזְיַי הָאָט אָוְנְדָז גַּעַשְׁטָאָלְטִיקָט דָּעָם צָעָר פָּוּן יִדִּישָׂן
זַיְן אִין גָּלוֹת, מָאָלָט זַי אָוְנְדָז אָוִיךְ דִּי פָּרִיד בִּים רָאָגְגָלְעָן זַיְךְ פָּאָר דָּעָר אִינְיָנִי
וּוּאָרְצְלוֹנָג אִין אַיְגְּעָנָם הַיְמָלָאָנד, פָּדִי צַו שָׁאָפָּן אָנִי, בָּאָפְרִיאִיט יִדִּישָׂ-לְעָבָן וּוּסְ
אֵין אָ שְׁטָאָפֶל אָוִיךְ דָּעָר לִיטְעָרָפָן דָּעָם אַלְטָן גָּאָולָה-אִידְעָאָל, וּוּלְכָן מִירְ רַוְּפָן
אָוּן : קִיבּוֹצְ-גָּלוֹיוֹת.

1969

189

אברהם סוצקעווער

„גרינער אקווארים“

דער וואס האלט, או אברהם סוצקעווער איי אין זיין פראוז א פאעת איי געוויס גערעכט, ואראעם סוצקעווער איי א פאעת אוון קאן נישט זיין עפעס אנדערש ווי דאס וואס ער אייג. פון דעסטוועגן מײַן איד, או די וואס באצ'יכעגען זיין בוכ „גרינער אקווארים“ ווי פֿאָזְיעַ אַין פֿרָאֹזֶעֶמֶן אַ טָּעוֹת, כַּאֲתָשׁ סְאִי אַמְתָּה אַזְמָעַן קָאָן אַיְן זִינְגַּע בְּאַשְׁרִיבִוּנְגָּעַן אַוְן דֻּעָרְצִילְוּנְגָּעַן גַּעֲפִינְגָּעַן אַ גַּאנְצָעַ רֵיַּעַלְמָעְנְגָּעַן מִיט וּוּלְכָעַ ער האט זיך קָוְנָה-עַולְמָוּ גַּעֲוּעַן אַיְן זִינְגַּע פָּאַעְטִישָׁן שָׁאָפָן.

בכלל איי היינטיקע צ'יטן שווער צו דעפִיבִּירְן וואס אַזְוִינְסַעַס מִינְטְּ דֵי באצ'יכעגעונג „פֿאָזְיעַ אַין פֿרָאֹזֶעֶמֶן“. מִיט אַז עַרְכָּה 50 יָאָר צְרוּיקָה, לְאַמְּרִיר זָאגָן, איי דער דָּאַיְקָעָר בְּאַגְּרִיךְ נָאָךְ גַּעֲוָעַן, מַעְרְיוּינִיךְ, קָלָאָר אַזְמָעַן האט גַּעֲוָוסָט אַז מִיט „פֿאָזְיעַ אַין פֿרָאֹזֶעֶמֶן“ וּוּרְעַת גַּעֲמִינְטַס אַ גַּעֲעָמֵל לְיִרְאָשָׁעַ פֿרָאֹזֶעֶמֶן. עַל-פִּירְבוֹן מִיט אַנוּעָוָדִיקָה אַוִּיסְרוּפְּ-צִיְּכָנָס, וואס דער פָּאַעְטָה האט זיך באָפְּרִיטִיט פון יְעָדָעָר מַעְטְּרִישָׁר קָאנְטָרָאָל אַזְמָעַן פָּוּן יְעָדָן גַּרְאָמְ-חִוּבָּן. הַיְנָטָט צו טָאָג אַבָּעָר, נָאָךְ דָּעָם וּוּי דער פְּרִיאִירְפָּרְעָוָן האט שָׂוִין אַיְן זִינְגַּע פְּרִיאִיקִיט אַפְּלִילְוָה מַוְתָּהָר גַּעֲוָעַן אוּרְפָּהָרָה גַּעֲזָעָצָן פָּוּן סִינְטָאָקְסִיסִים, מוֹזְוִין דער דִּיכְטָעָר נִישְׁתָּאָנְקָמָעָן צו אַט דער דָּאַיְקָעָר פָּאָרָעָם, אוּבָּעָר וּוְיל אַפְּוּרְיוֹכָן פָּוּן קָלָאָשִׁין וּוּגָּעָ אַיְן דער פֿאָזְיעַ.

איַן סוצקעווערס פֿרָאֹזֶעֶמֶן מַעְן אוּפָּה שְׁרִיטָה אַזְמָעַן טְרִיטִיט דָּעָם אַרְגִּינְגָּעָלָן פֿאָעָט אַזְמָעַן זִיךְ אַפְּלִילְוָה דָּרְמָאָנְגָּעָן איַן זִינְגַּע לִידְעָר. פָּאָרָט איַז זִינְגַּע „גְּרִינְעָר אַקוּוֹאָרְרִיּוֹם“ אַ בּוֹךְ פֿרָאֹזֶעֶמֶן. אַמְתָּה, וּוּיְעָר אַיְגְּנָאָרְטִיקָה פֿרָאֹזֶעֶמֶן, צְיוּאָלָט אַפְּלִילְוָה גַּעֲזָאָגָט: עַרְשְׁטָמָאָלִיקָה פֿרָאֹזֶעֶמֶן (איַן אַונְדוּזָר יְדִישְׁעָר לְיִטְעָרָאָטוֹר). אַבָּעָר פָּאָרָט פֿרָאֹזֶעֶמֶן וּוּזִוְּיָוָת אַונְדוּזָר מַעְנְטָשָׁן איַן באַשְׁטִימְטָעָס סִיטְוָאָצִיעָס אַזְמָעַן וּוּזִוְּיָוָת אַונְדוּזָר סִיטְוָאָצִיעָס וּוּי גּוֹרְלְ-קְנוּפָּן איַן מַעְנְטָשָׁלָעָבָן לְעַבָּן. נִישְׁתָּאָנְקָמָעָן זִיךְ דֵי גְּרָעְסְּעָרָעָ דָּעְצִילְוּנְגָּעָן, וּוּסְגִּיעַן אַרְיִין אַיְן דער אַפְּטִילְוָגָה „מַשְׁיחָס טָאָגְבּוֹךְ“, נָאָר אַפְּלִילְוָה זִיךְ דֵי „קָוְרָצָעָס וּוּסְגִּיעַן אַרְיִין אַיְן דער רַופְּטַה זִיךְ“ פָּוּן דער אַפְּטִילְוָגָה „גְּרִינְעָר אַקוּוֹאָרְרִיּוֹם“, באַשְׁרִיבִּוּנְגָּעָן (וּוּי דער מַחְבָּרָה רַופְּטַה זִיךְ) נִישְׁתָּאָנְקָמָעָן זִיךְ דֵי צִיְּמָת זִיךְ, זָעְנָעָן זִיךְ דָּאָר גַּעֲנָגָה רְעָאָל, פְּדִי מִיר זָאָלָן אַיְן זִיךְ דָּעְרָקָעָן דֵי צִיְּמָת מִיט אַיְרָמָשְׁגָּעָ-גַּעֲוָאָרָעָנָם שְׁטִיגְגָּעָר. וּוּאָר אַזְמָעַן אַזְמָעַן שְׁוֹרוֹת וּוּי „דיַיְגָעָן

צין זונען ביינערנע קראטן, הינטער זיי, אין א קריישטאלענער צעל, דינע גע-
שميدטע וורטער" זונען ערל צו מאכן דעם איינדרוק איז דער שאפער האט זיי
פארגעסן אויסצושטעלן אין דעם גראפישן סדר אין וועלכון זיי זאלן קענען אוועקזיין
אין דער וועלט אריין צואמען מיט זיינע לידער. אבער באש מען קאן אוועלכע
שורות אנטראפֿן אויף פֿמעט יעדן זייל פֿון בוך, שוואקט דאס להלטן נישט אפֿ
אונדזער טזעע, איז סוצקעווערס "גרינער אקווארום" איז א בוך פֿון עכטער בייז
ガָאָר אַרְיגִּינְעָלָעָר פְּרָאֹזֶעֶר וְאָס גַּעֲשִׁיבָּן הָאָט זֵי אַבְּוֹי גַּאֲרָאִיגִּינְעָלָעָר אַוְן אַיְנְזִיךְ
ארטיקער פֿאָט.

בכלל: אויב מען זאל זיך אַרְיִינְלָאוֹן אַיְן דַּעֲפִינִיצִיעַס וְוָעָלָן אַפְּילָו אַוְעַלְכָּע
פְּשָׁטוּעַ עֲנִינִים וְזַיְּפָאַנְדִּין אַוְן פְּרָאֹזֶעֶן אַוְיךְ קַאְמְפְּלִיצִירְט אַוְן אַוְמְקָלָאָר וְוּרָן, אויף
יעַדְן פָּאָל וּוּט זַיְּד גִּיךְ אַרְיוֹסְוֹיִין, אַז דִּי גְּרַעַנְצַׂץ צוֹיְשַׂן זַיְּזַיְעַר אַפְּלִיסִיקָּע
אַז דִּינְעַז. יַעֲקֹב גְּלַאְטְשְׁטִין עַהָּה, הָאָט גַּעַהְלָתָן אַז יַעֲדַע פְּאַזְוּעַ דַּאֲרָפְּ אַיְן זַיְּד
הָאָבָּן אַז עַלְמָעַנְטַׂף פֿון פְּרָאֹזֶעֶר (דַּרְהָאָט דָּס בָּאַצְּיכִינְטַׂס וְאַז עַלְמָעַנְטַׂף פֿון
"גְּזַעַגְגַּ" אַיְינָם "גְּעַזְאָנָג"). אַונְדוּעַר מְחַבְּרָה, סַוְצְקָעוּוֹר, הָאָלָט אַז יַעֲדַע פְּרָאֹזֶעֶר
דַּאֲרָפְּ הָאָבָּן אַיְן זַיְּד פְּאַזְוּעַ, אַט אַשְׁטִיגְגָּר וְזַיְּדַי פְּרָאֹזֶעֶר וְאַז יַעֲדַע שְׁמוֹת הָאָט
אַיְן זַיְּד דִּי פְּאַזְוּעַ פֿון "אַז יִשְׁרָאֵר", אַדְעַדְרַיְדִּי פְּרָאֹזֶעֶר פֿון סְפָּרְדְּ בְּדָרִים הָאָט אַיְן זַיְּד
דָּס גְּזַעַגְגַּ פֿון "הָאָיִנוֹ". בְּכָל אָפָּן אַיְן, וְאַז גְּעַזְאָגָט, זַיְּעַר שְׁוֹעָר צַו דַּעֲפִינִירָן
דִּי גְּרַעַנְצַׂץ צוֹיְשַׂן פְּאַזְוּעַ אַז פְּרָאֹזֶעֶר אַז גַּעַבְן אַסְטָאַבְּלִילָע גְּזַעַלְעַכְקִיטָּה.
מְעַן קָאָן בְּלוּיוֹ רַעַדְן וְוּגַן אַיְגְּנַשְּׁאָפְּטָן וְאָס שִׁידְן אַונְטָעַר דִּי צַוְּוִי וְשַׁאנְגָּרָן אַז
אוֹיךְ מִיט דַּעַר בְּאוֹאַרְעַנִּישָׁ. אַז אַפְּילָו אַז דַּעַם דָּאַיְקָן פְּלָל וְעַנְעַן פְּאַרְאָן
אוּלְכָּעַ יַזְאַ-מְּנַהְפָּלָס, וְאָס נִשְׁתַּרְעַכְעַנְעַן זַיְּד מִיט זַיְּ אַיְן אַוְמְעַלְעַד.

דָּאָן, אַז מִיר רַעַדְן וְוּגַן פְּאַזְוּעַ, הָאָבָּן מִיר אַיְן זַיְּן דִּי גְּעַפְּלִין וְאָס דַּעַר פְּאַעַט
ברַעַגְטָ אַרְיִים, דִּי וְוִוִּיעָס וְאָס עַד מַאֲכָט אַונְדוֹ זַיְּן אַז דִּי מַוְיִיךְ וְאָס עַד לְאַזְט
אַונְדוֹ הָעָרָן. אַוְדָאי שְׁלִיסְטָ פְּאַזְוּעַ נִשְׁתַּט אַוְיסְעָפִיק, דַּעֲרַצְיְלוֹגָ, שִׁילְדַּעַרְוָגָ
אַזְוּוֹ אַזְוּוֹ. אַבְּעַר דִּי אַלְעַ עַלְמָעַנְטַׂף זַיְּנָעַן פְּאַרְאָרְטָ נִשְׁתַּט דִּי כַּאֲרַקְטָעָ
רִיסְטִישָׁ. דַּאַקְעָגָן אַז מִיר רַעַדְן וְוּגַן פְּרָאֹזֶעֶר הָאָבָּן מִיר בְּעֵיקָר אַיְן זַיְּן דִּי גַּעַ
שְׁתָאַלְקִינְגָּ פֿון טִיפְּן אַזְוּנָה כְּאַאַקְטָעָרָן, דִּי שִׁילְדַּעַרְוָגָ פֿון נַאֲטָר אַזְוּנָה
שְׁטִיגְגָּר, וְעַל כּוֹלֵם הָאָבָּן מִיר אַיְן זַיְּן, רַעַדְנִיק וְוּגַן פְּרָאֹזֶעֶר, דִּי גַּעַשְׁעַנְיָשָׁ אַדְעַר
דִּי קִיְּטָ גַּעַשְׁעַנְיָשָׁ, וְאָס וְוּגַן זַיְּ דַּעֲרַצְיָלָט אַזְוּנָה לְעֵבֶט-אַוְיךְ דַּעַר פְּרָאֹזְאִיקָּר
אַיְן זַיְּן רַאְמָצָן, דַּעֲרַצְיְלוֹגָ אַזְוּוֹ אַזְוּוֹ.

פֿון אַז דַּעַם שְׁאַטְנְדִּיקְ-סְקִיצְרָטָן שְׁטְאַנְדְּפָוָנְקָט אַיְן אַבְּרָהָם סַוְצְקָעוּוֹרָס "גְּרַיְנָעָר
אַקוּאוֹרִים" — וְזַיְּ מִיר הָאָבָּן שְׁוִין פְּרִיעָר אַונְטָעַר גַּעַשְׁטָרָאָן — אַז בּוֹךְ עַכְטָעָ פְּרָאֹזֶעֶר:
עַס אַיְן בְּאַפְּעַלְקָעָרָט מִט טִיפְּן אַזְוּנָה גַּעַשְׁטָאַלְטָן, עַס פְּאַרְמָאָגָט שִׁילְדַּעַרְוָגָ פֿון סְבִיבָה
אַזְוּנָה שְׁטִיגְגָּר אַזְוּנָה דַּעַר עֵיקָר — עַס דַּעֲרַצְיָלָט אַזְוּנָה לְעֵבֶט-אַוְיךְ גַּעַשְׁעַנְיָשָׁ וְאָס
אַיְן זַיְּ שְׁפִיגְלָט זַיְּ אַפְּ אַונְדוּעַר גּוֹרָל.

נאר מערכ : אפילו אין די 15 "קורצע באשרייבונגען" פון ערשותן אפטיל אינעם בוך, אין זעלכע מיר דערפילן זיער אפט דעם מיסטעריעזון גלי מיט וועלכן עס אטעןיט אויף אונדו דאס סוצקעווערישׂ ווארט, באוירקט אונדו אבער פארט, מהויך דער אויסטערלישער פאנטאטיך, די רעלאליטעט וואס דער מחבר שילדערט און דערציילט וועגן איר אויף זיין איגנטימלען אופן. ס'איין דערבי גונג זו פרגלייכן סוצקעווערס עפישע פאעמעס און לידער פון דער "שחיטה-齊義" מיט די באשרייבונגען פון "גרינער אקוואריום", פדי זו זען, און כאטש דער דיכטער באונצט אפט און ביידע פאלן זיער ענלאכע קינסטטלערישׂ ווארט-מייטלען, איז ער אבער אין ביידע זשאנערן גראונטיק-פארשידן.

אין זואס באשטייט די דזוייקע פארשידןארטיקיט ? זי באשטייט אין דעם, וואס און זינע פאעתישׂ ווערך איז סוצקעווערס "דריטע אויג", דאס אויג פון שעפער, תמיד אנגעשטעלט אויף דער אידראלייטעט, הינטער אדער אונטער דער רעלאליטעט. אין דער פראוז, דערהויפט און אזעלכע זאכן ווי "די פרוי אין דער שטרוינער פאנאמע", "די איובטע", "צווישן צוויי קוייננס", "דער פויער וואס האט גזען גאט", "זום אנדענץ פון א פעלצלץ", "באמבע" און אנדערע, איזו סוצקעווערס ציל דורך דער אירעאללער פאנטאטיך צו שלידערן און געשטאלטיקן די גרייליקיט און די פײַנעלעכיתט פון דער רעלאליטעט. איזו סוצקעווערס ליד ווערן קאנקרעטע געשענישן פאַרוֹאַנדְלַט און סימבָּאָל, איז זיין פראוז קרייגט ער אַרוֹיס דורך הייערבאָלן די טיפקייט און די זאג פון די קאנקרעטע געשענישן.

דאַס איז זען עס רעדט זיך וועגן די "קורצע באשרייבונגען" פון דעם ערשותן אפטיל און בוך, וו דער ליינער קאן אפט מאָל טאָקע מאָן דעם טוות און אונגעמען די הייס-אטטעןדייק, בילד-פארקאָפָּנְדִּיק, מיניאטורן פאר דעם וואס מען איז אָמָּל געווינט געווען אַנְצְּרוֹפָּן "פאָזְּעֵי אַין פראֹזָע". ווען אבער מיר קומען צו די דערציילונגען פון דעם אַפְּטִיל "משיחס טאגבור" איז די גאנצע שקלאַידְרִיא שווין אָן אַיבָּעְדִּיק, כאטש אויך אָן די דערציילונגען פון דעם דזויין אַפְּטִיל באונצט זיך דער מחבר אפט מיט די אַינְסְטוּרְמָעָן פון דער פֿאָזְּעֵי כְּדִי אַרוֹיסִי.

אויך אָן די מערטע דערציילונגען פון דעם צוּוִיטִין אַפְּטִיל אַינְעָם בוך ברענgett סוצקעווער אַרוֹיס די רעלאליטעט פון דער "שחיטה-齊義", וואס אָן דער פֿעַסְפַּעַטְקִיטִיו פון יַאֲרֹן וְעֶת וְיַוִּיס אַזְּיִי פָּאַנְטָאַטִּיכִיט, אַזְּיִי אָוּמְרָעָל, עס געהערט צו סוצקעווערס קינסטטלערישׂ פּוֹה, צו דער אַיְגָנָאַרטִּיקִיט פון זיין טַאַלְאַנְט, אַונְדוּ לכתהילה אַרְיִינְגְּזְוִיפִּין אָין דער סְפֻּעָרָע פון דעם אַירְעָאַל, פָּאַנְטָאַסְמָאַגְּאַרְיִישׂ אָון אַפְּילּוּ גְּרָאַטְעָסְקָן, פְּדִי מִיר זַאֲלַן קָאַנְעָן אַיְפָּגְּנָעָמָן אָון באַגְּעָמָן די רעלאליטעט וואס שטייגט אַיבָּעְדִּיק יַעֲדָר פָּאַנְטָאַזְּיִעַ. מִיר דַּאֲרָפְּן דָּא צּוֹגְּבָּן, אַפְּשָׁר נִישְׁטָּהָרָה אָגָּב, אָן אָין תָּוֹךְ גַּעֲנוּמָן שְׁטְרָעְבָּט יַעֲדָר קִינְסְטָלְעָר צוּ בְּרַעְגָּעָן אַונְדוּ דַּעַרְתָּן קַעַנְטָעָנִישׂ פון דעם אָן וואס ער אָין זום שְׁטָאַרְקָסְטָן פָּאַרְאַינְטָרְעָסִירָט, אַדְעָר

פָּנוּ דַעַם וְוָאֵס הָאָט אִים צוֹם שְׁתָאָרְקֶסְטָן פָּאָרְכָּאָפָּט אָזְן זַעַט אֲוִיס אִין זַיְנָע אָוִיגָן
וְוי דַעַר עִיקָּר פָּנוּ אֶלְעָ וּוּלְטָלְדְּרַעְטְּנִישָׁן. סְוּצְקָוּוֹעָר וּוְיָא קִינְסְטְּלָעָר וְוָאֵס אַיְגָן
בָּאַשְׁאָנְקָעָן מִיטָּ צְוּוֵי קָעָגָנְעָצְלָעָלְכָע טָלְאָנְטְּנִיבָּרוֹכָהוֹת : מִיטָּ טִיפְעָר אִינְטוֹצִיעָן אָזְן
מִיטָּ שְׁעַפְעָרִישָׁן שְׁכָל, הָאָט גַּעֲפִילָט אָזְן פָּאָרְשְׁתָּאָנְגָן, אָזְן דָּאָרָט וּוְדָי וּוְאָרְ שְׁטִיגָט
אַיְבָּעָר דִּי פָּאנְטְּזִיעָ, דָאָרָט קָאָזְן דִּי וּוְאָרָ, דִּי רַעְאָלִיטָעָט בָּאָנוּמָעָן אָזְן דּוּרְקָעָנָט
וּוְעָנָגָנָאָר וּוְעָנָגָנָאָר מַעַן וּוְיִוּזָּט זַי אִין לִיכְתָּ פָּנוּ פָּאָנְטְּאָסְטִיק, אִין לִיכְתָּ פָּנוּ מִיסְטְּעָרִיעָע,
אִין לִיכְתָּ פָּנוּ וּצְאָדְפָוָן...

וְיֵצַג בָּאֲשַׁפֵּטִיקָן זֶיךָ דִּי מַעֲרָסְטָעָן דָּעַרְצִילְוָגָעָן מִיטָּן דָּעַר חַרְבָּן-תָּקֹופָה אָונָן מִיטָּן אִידָּר גַּוְיִל. אָפִילוּ אֹזָא דָעַרְצִילְוָגָן וּוֹי "אָ שְׁמִיכֵל אַין עַק וּוּלְטָן", וְוֹאָס אִידָּר פָּאַרְלִיךְ קָוָמָט פָּאַר הַעַטְהָעַט נַאֲךְ דָעַר צְוִוִּיטָעָר וּוּלְטָן-מְלָחָמָה, וּוּרְעָט אִוְידָר עַרְגָּעִיךְ-זָוָה אַין אִידָּר אָוִיסְקָלָאנְגָה. דָעַרְפִּירְט דָוְרְכָן שְׁרִיבְעָרָר צָו אָוִישָׁוּץ אַון פָּאָנָאר. בְּכָלְדָאָרְךְ דָא גַּעְזָאָג וּוּעָרְן אֹזָא מִינְן דָעַרְצִילְוָגָן קָוָמָט אָונְדוֹן אָוִיס צָו לִיְעָנְעָן אַין יִדְישָׁן לְשׂוֹן צָוָם עַרְשָׁטָן מָאָל. זִי אִינוֹ נִישְׁטָה בְּלוֹוִיָּה עַרְשְׁטָמָאַלִיךְ אַין אִידָּר אָרְגִּינְגָאַלִיטָעָם, נָאָר וַיְעַפְּטָמָשָׁא נַיְיָ בְּלָאָט אַין דָעַר יִדְישָׁעָר פְּרָאוֹעָ. אָונָן וּוּדְעָר אַמָּאָל: דִי דָעַרְצִילְוָגָן אַין דָוְרְכוֹסָ פְּרָאוֹעָ, כָּאַטְשָׁ אִידָּר פָּאַנְטָאַסְטִישָׁקִיטָים אַון אִידָּר אוּפָן פָּוֹן פָּאַרְוּעָבָן וּוֹאָר אַון אָמוֹנוֹר אַיְיָ אָנוֹי נָאַעַטְנָ אַון אִיְיָגָן דָעַר פָּאַעֲזָעָי.

באוטו-היבר בחרונו ותאזר לונדון. חברתו היה ג'ון גולדן, מושל ניו זילנד, והוא היה אחד ממנהיגי המפלגה הלאומית. גולדן היה ידידם של אביה ואמו, והוא שסייע להם לשוב לאנגליה. אביה היה מושל ניו זילנד במשך כ-15 שנים, והוא היה אחד ממנהיגי המפלגה הלאומית. גולדן היה ידידם של אביה ואמו, והוא שסייע להם לשוב לאנגליה.

דורך דעם וואס דער מחבר זעט צו און לעבעט איבער איזן יונעט עק וועלט,
ווע ער איזן צופעליך אונז אפשר נישט צופעליך (”אפשר — לאיגט ער — האט דא
אויך געהאלטן אַ מײַן געועץ פֿון גָּרוֹאוֹיטָאצְיַע?“) מגולגל געווארן, ווערט אים
קלאָר ביז ווייטיק אונז עקל דער מהות פֿון אונדזער קולטור, אַדער קולטור-ירידיה,
דעראָהויפט ווען זי, די קולטור אונדזערע, געטט אינשטיין איזן די הענט פֿון די
נייע מושלים פֿון פֿעלקער אונז לענדער, וואס זענען אַקערשט באָפריטס געווארן,
פְּדי פריעערהיטט נאָכזומאָן די אַכְּרוֹיתָן פֿון וַיְיִרְעַע געטקייק פֿאָרְשָׁקְלָאָפּוּרטס.
און אפשר ? אפשר איזן “עַק וּוּלְטָן” גָּאָרְגִּישָׁת עַרְגְּעֵץָוֹו, נאָר טאָקָע אָומְעָטוֹם ?
אפשר איזן “עַק וּוּלְטָן” טאָקָע די גאנצע היינטיקע וועלט אונדזערע מיט אַיר מאָראָאַ
ליישער דעגענעראָצְיַע ווֹז די אַינְטָאַלְעַטְקוֹאָלֶן, שְׂרִיבְּבָּרֶס אַז פָּאָלִיטְקָעָרָס פָּאָרָּ-
געמען זיך מיט לעקְסִיכְעָן אַז קוֹנסְט אַז גְּלִיכְצִיטִיק שְׁמִיכְלָעָן זי זו די וואָס

שפאלטן די קעפ פון די מאלפעס וואס זיעיר מוח, איינגעטונקט אין א ספוציעלן
סאמ, געהרט צו די דעלילקטערען פון די באריםטע רעסטארגןען?
ס'איין כאראקטעריסטייש פאר סוצקעוווערין, דעם פאעת און פרזואיקער פון
דער "שחיטה-齊יט", וואס די פוענטע פון דער דערצ'ילונג איי דערפרייט צו
יענעם גרויל וואס מיט איים איי פול ויין גאנץ שאפן. וואלטן מיר זיך בידע
געטראפען אין אוישווייך — שריביט ער אינעם בריוו צו וויליאם בוק, זיין גאטט
געבער ערגעץ אין עק וועלט — וואלט איר זיכע געוען מיין מערדען". יא, רעדן
וועגן ליטעראטור און אנדרער הוייכע קולטור-ענינים בעת מען עסט דאס פלייש פון
בלווי שוואלבן, מען טריניקט דעם ווין פון קלביברי-שלאנגען און מען שפאלט דעם
מוח פון קלינייע מאלפעס, כדי זיך צו קווקון מיט דעם גוטן טעם פון זיעיר מארך.
דאס איז די געסט אין וועלכן דאס איז פון ניע אוישווייך
בריען זיך אויס.

אין די דערצ'ילונגען דאס צויליגג', יאנינא די חיה', די חתונה', משיח טאגבור' און דער נדר' רופט סוצקעוער צוריך די אמאליקע קאשמאדע איבער-לעבעונגען אין זיין איצטיקער ווירקלעבקיטי אריין. און באטש אלע דערצ'ילונגען האבן צו טאן מיט אין און דעם זעלביין חורבנ'גרoil, אנטפלעקט יעד פון זי ביישט נאר א באונדער ווינקל פון דעם דזוקין גרויל, ניערט אויך עפעס וואס האט צו טאן מיט דער צייט און דער ווירקלעבקיטי אין וועלכער די דערצ'ילונג ווערט געשריבן. יעד דערצ'ילונג האט הויז דעם. עפעס וואס קרייצט זיך באונדערס אין אין געמייט ווי א מין סימבאל פון קאנטינומיטעט. אדער ווי א ואראעונג און דאס איבערגעלבטע פארנעםט נאר אלץ א גראיס ארט אין דער באדראונג פון אונדער לעבן.

די ווילנער געטא, פאנאר, אוישוויז, דער וואלד, די מאלינווע — זיי זענען פאר
סוצקעווערן דעם פאעט און פראזייקער נאך אלץ נישט קיין פרארגאנגענהיט...
האט זיך אונגעעהויבן אין א קעלער"... כמעט אלע עדרצ'ילונגען אין דעם אפטיל
"משיחס טאגבורך" זענען ניסים-עפייזדן פון א געראטעוועט לעבן. אבער דאס
דאזיקע לעבן האט צוגיען די אויסטערלישע טויטן און קאן זיך פון זיי נישט
באפריען...

בלוין אין איינער פון די דערצ'ילונגונג בעפעריטז זיך דער מחבר פון די ניסימע גרוילן וואס ער האט איברגעלעבט. דאס איז אין דער חנעווודיקער קינד-צייטייד ערמרמאנונג "דעム החלפּ טאכטער". סוצקעווער איז אין זיין פֿאויעז א סד מאל צוירקעגענונג אוניך די שפרון פון יינע קינדהיט-זיכרונות. אויך אין דער דאוייד קער דערצ'ילונג גיט אוף פֿאָר אונדוֹ דאס ליכט פון דעם "פארולירענעם גע-עדן" — די קינדheit און יוגנטן, און עס איז אראקטעריסטייש וואס איז אפשין פון

דעם דאון זיין זיסן ליבט דער גריינט דער מאהער צו א מין דינעם הומאָר ווען אַפְּילָן
אין דער דערציילונג "דער שטריך פון די קברנים" דער גריינט דער דאון קער הומאָר
צֹו אַ מאָקָאָבָרִישָׁן אוַיסְקָלָאנְג.

איין סְךָהֶפְּלָן דְּאָרָף גְּזַעַגְטָן וּוּרְעָן אוֹ אַבְּרָהָם טְזַקְעֻוּעָר אֵין מִיט זַיִן בָּוקְ
פְּרָאָזָע אָרוּף אָוִיף אַ נִיּוּם, בֵּי אָונְדוֹ נִישְׁתָּבָּאָטָעָנָעָם וּוּגָם. מִיט זַיִן דָּעָרָיְ
צַיְלָוְנְגָעָן אָוָן בְּעֵיקָר — מִיט זַיִן אָוָפָן פָּוּן דָּעָרְצִיְּלָן — הָאָט עָר וּוִי פָּאָרִיוֹגָנָט
אוֹנְדוּעָר פְּרָאָזָע אָוָן זַיִן גְּנַעַשְׁלָאָסָן אַיִן דָּעָם פָּוּן דָּעָר מָאָדָעָנָעָר הַיִּנְטָן
צִיְּתִיקָעָר וּוּלְטִילְטְּעָרָאָטוֹר מִיט אִירָעָ פְּרָאָבְלָעָמָעָן פָּוּן אַלְיִינְ-דָּעָרְקָעָנְטָעָנִישׁ אָוָן
מִיט דִּי נִיעָ קִינְסְטְּלָעָרִישׁ אַוִּיסְדְּרוֹקְ-מִיטְלָעָן.
די יִדְיִישָׁע לְטָעָרָאָטוֹר הָאָט אָרוּף אָזָא בָּוק וּוִי "גְּרִינְגָעָר אֲקוֹאָרִים" שָׁוִין
לְאָנָג גַּעֲוָרָט.

יהודיה עלבערג

„אונטער קופערנע הימלאן“

ווער עס ליענט אויפערקוזם די יידישע ליטעראטור וועגן לעצטן חורבן,
וועט געוויס באמערכן א טשעכאווע דערשיינונג: אין דער צייט וואס די כראניאליש-
מעמאראיסטייש באשריבונגען פון דער אקפאציע-תקופה פאָרגנעםן זיך מערסטנ-
טייל מיט שילדערן די דיטשע אכורות, אדער מיט דעם פאָרפייסירן די גרייס
און דעם ארט פון דיטשן פאָרבען, פֿאָרְגַּעַט זיך די קינסטערלערישע ליטעראטור
אין דעם דזאַיקן אָפְּשָׁנִית, הוייטזעכלעך, מיט די יידישע ליאַדָּן, מיט דעם אָרוֹיסִ-
ברענגען די ווּרְקוֹנְג פון דער דיטשער גרויזאַמְקִיט אָוִיף דער יידישער נשמה,
דֶּה מיט דעם אַנְטְּפָלָעָן די רַעֲקָצִיעָן פון די דיטשע מאָרְדִּים-מעשִׁים אָוִיף דעם
יידישן געמייט און יידישן אָרְאַקְטָעָר.

די דזאַיקע דערשיינונג און נישט קיין צופעליקע. זיך וואָרצלט און תוך פון
דער קונסְט. אַמְתָּע קוֹנְסְט אֵין דערקענטענִיש, און דעם יידישן קינסטער אַינְגְּנָעָט-
רָעַסְיָרָט, אֵין דער עָרְשָׁתָעָר רַיִּי, די דערקענטענִיש פון דער פֿאָלְקָס-נְשָׁמָה אֵין דער
פֿאָלְקָס-פְּסִיכִיך, די פֿיַּינְ-אַיבָּרְלָעְבָּעָנִישׁן, די נְיִיעָ גְּרוּיְלִס-טוֹאַצִּיעָ, דער הְפָּקָרְ-
גְּעוֹאוֹרְעָנְגָּר נְקָעָטָעָר אַיְסְטִינְקָטָן-גְּעַדְּגָּלָן, גִּבְּוֹן דעם קִינְסְטָלְעָר די מְעַגְּלָעָ-
קִיט בּוֹלְטָעָר צָו דְּרָזְעָן די טְרִיבְ-פְּחָחוֹת פון יְעַנְעָר פָּאָהוּילָעָנָגָן בָּאוּזָגָנָגָן,
וְאָס רָעְגָּלִירָט דָּס מְעַנְשָׁלָעָכָּעָ צְוֹאַמְעַנְלָעָבָּן. אֵין הַיּוֹת די רָעְגָּלִירָנָג פון דעם
צְוֹאַמְעַנְלָעָבָּן וּוּרְט בָּאוּרְקָט. בֵּין פָּאָלָק, דָּרָךְ בָּאוּנְדָעָר קוֹוָאַלְטָעָטָן,
זָכְטָ דָּרָ קִינְסְטָלְעָר צָו דְּרָזְעָן די דזאַיקע קוֹוָאַלְטָעָטָן, וְאָס אַנְטְּפָלָעָן זיך דָּוּקָא
אֵין מְאַמְעַנְטָן פון טְרָאָגִיך אֵין אָוִיסְעַרְגָּוּוֹיְנְטָלְעָכִיקִיט.

די קִינְסְטָלְעָרִישִׁקִּיט פון יהודיה עלבערגס דערצְיִילְוָנָגָעָן אֵין זִין בָּזָק „אונטער
קּוֹפְּעָרָנָעָ הַיְמָלָעָן“ קָאָן מעַן פָּעַטְשָׁטָעָלָן. אָפִילּוּ אָוִיך אֵין אַנְדָעָר סִמְנִים, לוּיט
דָּעָם אָוִיבָּן דָּרְמָאָנָטָן צִיְּכָן. עַלְבָּרְגָּוּ גִּיטָּ קָוְדָם-פֶּל אַיְגָּעָם אַנְטְּפָלָעָן די אָפָּ-
שְׁפִּיגְלָוָגָן פון דעם אָכוּרְיוֹתְדִּיקָן חֹצֵץ אָוִיף דעם יְיִדְישָׁן פְּנִים, אָוִיף דָּרָ אִינְגָּוּיִיִּ-
נִיקְסְטָעָר וּוּלְטָ פָּוּן קְרָבָן. עָרָ וּוְיל דָּרָזְעָן אֵין שִׁין שְׂרִיפה די טְוָנְקָעָל

וינקלען פון דער יידישער נשמה, די סודות פון דער יידישער כאראקטער-פאר-הוילנקייט. ווארטס דוקא אין דער שארפער באלייכטונג פון גיהנומדיין פיין און אוממענטשלעכע ליאדן זעל שטארקער ארטיס דאס דוייננדיק-כאראקטעריס-טיישע און בזונדרער, וואס טוילט אויס א פאלק צוישן אלע אנדערע פעלקער.

אמתע קינסטלערישע דערקענטעניש פאדרערט פון שעפר, איבערהייפט אין דער פראוז, א מין דערויטערן זיך פון דעם שטאף, וועלכן מען וויל דערקענען. יהודה עלברג האט א סך שווערקייטן געדארפט ארטיס איז געלונגען זיינע סובייעקטיווע איבערלעבענישן צו אביעקטיויזירן איז אוז מאם, וועלכע איז ניטיק דער קינסטלערישע געתטאלטיקונג. אין פרט פון אביעקטיויזירן זיינע סובייעקטיווע איבערלעבענישן איז ער ממש פון די ערשת און אונדער קינסטלער רישער חורבן-לייטעראטור.עס איז אים דורכויס געראטען זיך אויסצושילן פון דען דעם איבערגעלאבעטן פיין,עס איז אים געלונגען זיך אויסצושילן פון די אייגענע ליאדן. מען קאו דערציילן איז דער דרייטער פערזאון און דערבי זאל מען די סובייעקטיוויטעט פון דערציילער פילן אויך שריט און טרייט. עלבערג דערציילט נישט נאר אין דער דרייטער פערזאון, ער איז אויך דער דרייטער, דער אויך א דיסטאאנץ-אָפֿגּוּרְקָטָעָר אַבְּסְטוֹרוֹאָטָאָר פון דעם דערציילטן.

עלבערג אביעקטיויזם איז א רעווולטאָט פון שווערטע קינסטלערישע ראנגן-לענישן און נישט דערפֿאָר, וואס ער האט געוואָלט מאָן "לייטעראטור" האט ער אויסגעווילט די רײַנסטָע פָּאָרְמָעָן פון דער לייטעראָרִישָׁע דערציילונג איז זיך געהאלטען בי די קאנָאנְזָוָרֶטָע פָּלְלִים פון דער דערציילערישׂע קוֹנְסָט. ליינעט מען דאס בוך אויפֿערקָזָם דערזעט מען גאנֵץ גיך, איז די רײַנְ-לְ-לְ-עֲרִירִישָׁע פָּאָרְמָעָן און פָּלְלִים זענָען דורך דעם מחבר באָנוֹצָט געווארן מיט א פֿיוֹן: מיט דער פֿוֹנָה אָפְּצָוְקָלָן איז זיך די סובייעקטיוויטעט פון לְיִעְנָעָר, וועמען געפֿילְס-עַטְמַפְּרָאָמָעָנָט סְאיַזְן תְּמִיד עַלְלָא אָפְּצָוְקָיָגָן בְּזַעַשְׂמַעַלְצָוָגָן אָוְנָטָעָר דָּעָר פְּלָאָמִיקָר, הַיִּסְעָר וּוִידְקוֹגָן פון דער אויתענטישקייט.

דער-אָ דָרָאָגָג צו קינסטלערישן אביעקטיויזם האט עלבערג געבענט אויך די וועגן פון געוואָגָטָן שְׂרִיבְּרִישָׁן פָּאָרְמָעָט אָן הָגָם די לְיִנְיָעָ פון געלונגנקיט מאָנְפּֿעָסְטָרֶט זיך אִין דעם דָאָזְקָן בָּרוֹךְ וּוַיִּת, וּוַיִּת נִשְׁתָּא אַיְגָהִיטָּעָךְ, וּוְעָרָט אָבָּעָר די באָדִיְּטוֹנָגָה פָּוָן פָּאָרְמָעָט דורך דעם אויך אָהָר נִשְׁתָּא קְלָעָנָעָר. מַעַן קָאוּ גָאנֵץ דְּרִיסְטָט זָגָן, אָוְוִיב די עַלְיוֹת אִינְגָעָם פָּאָרְמָעָט דערציילן וּוְעָגָן שְׂרִיבְּרִיעָ — רִישְׁנָן דִּי יְרִידָות — פון שְׂרִיבְּרִישָׁן מוֹט. מַיט אַנְדָּעָרָע וּוְעָרָטָר: אָוְוִיב די מעַלוֹת פָּוָן בָּרוֹךְ גַּעַהָעָרָן אִין אַלְעָ פָּאָלָן דעם שְׂרִיבְּרִיעָ, זָעָנָעָן דִּי חָסְרוֹנָה אִין פִּילְ פָּאָלָן אָן אָמְפָּאָרְמִידְלְעָכָר טִילְ פָּוָן פָּאָרְמָעָט גּוֹפָא.

יהודא עלבערגס טאלאנט אַנְטְּפְּלָעָקָט זיך אִין דער אָבְּיַעַקְטִּיוּזְיִירְטָעָר גַּעַשְׁטָאָטִיקָוֹגָן פון חֻרְבָּן-שְׁטָאָפָּה. דָאָרָט וּוּ די סובייעקטיווע אויתענטישקייט פון שְׁטָאָפָּה

דראָט מיטצורייסן דעם דערציילעָר ראתעוועט זיך אַפְט דער שרייבער אין די פֿאָרטיקע באַהעלטענישן פֿון לִיטעראָרִישׁ פֿאָרְמּוּן אָנוֹ דערציילעָרִישׁ כְּלִים. דער דָּאָזְקָעָר מֵין אַבְּיַקְטִיוּזִירְגָּן אַיִן אֲבָעָר די שׂוֹאָכָּע זִיתָ פֿון בּוֹך, וּוַיְלָעֶר פֿאָרְוֹאַנדְלָט די גְּרוּיסָע טְרָאָגְעָדִיעָ אַיִן לִיעְנְשְׁטָאָפָּ. צָום גְּלִיק גַּעֲשָׁעָט דָּאָס נִישְׁט אַפְט, נָאָר אַיִן זִיעָר זַעַלְתְּעָנָע אַוְיסְנָאָמָּעָן.

אין זִין גְּרוּיסָע דִּערְצִילְוָגָג „837“ האָט עַלְבָּרָג זִיעָר גַּעֲוָאָגָט זִיך פֿאָרָזְמָאָסְטָן צָו דִּערְגְּרָוְנְטָעוּוֹן צָום סָאמָּע תְּהָוָם פֿון אָמעְנְטְּשְׁלְעָכָּר נִשְׁמָה. דָּאָס בְּאוֹנוֹנְדָּעָרָס וּוְעַרְטְּפָולָע אַיִן דָּעָר דָּאָזְקָעָר דִּערְצִילְוָגָג אַיִן אֲבָעָרָאָס, וּוָאָס נִשְׁטָסְתָּהָמָּאָסְטָמָּה אַיִן אָמעְנְטְּשְׁלְעָכָּר נִשְׁמָה, נָאָר אַיִן די לְאָבְּרִינְטָן פֿון אָיִדְישְׁעָר נִשְׁמָה פֿוֹרְט אַונְדוֹז דָּעָר מְחַבְּרָא אַיִן גַּאנְצָן לוֹיפָּ פֿון דָּעָר שְׁפָאַנְדְּנְדִּיקָּעָר דִּערְצִילְוָגָג. עַס אַיִן אָגָּאנְג אַיִּיף דָּעָם סָאמָּע טִיפְּסָטָן דָּעָקָ פֿון קָאַמְּפְּלִיצְרָטָן מְעַנְטְּשְׁלְעָכָּר עַלְבָּרָג דָּאָרָט וּוּ פְּחַדְנָהָוָת פֿאָרָט זִיך מִיט גְּבוֹרָה אָ�ן הַיְּלִיקִיט מִיט פֿאָרְבָּרָעָן. הַיְּהָוָה עַלְבָּרָג האָט דִּערְיוֹעָן דָּאָס פֿינְצְּטָעָרָע פֿנִים פֿון יִדְיָוָן פֿאָרְבָּרָעָן אַיִן דָּעָר וּוּעָלָט פֿון דִּיטְשָׁן מָאָרָד. רְעַאַלְסְּטִישָׁ אָ�ן קָאָלָט אַיִן דָּאָס אַנְגָּאלִיטִישָׁ מְעַסְעָר פֿון זִין שִׁילְדָּעָרָגָג. עַד פֿאָרְהָוִילָט נִשְׁטָס אָ�ן בָּאַשְׁעִינְטָן נִשְׁטָס דִּי מְעַשְׁיָּוָם פֿון זִין הַעַלְדָּה. עַד אָוָרְטִילָט נִשְׁטָס אָ�ן פֿאָרְעָנְטְּפָעָרָט נִשְׁטָס. עַד וּוַיְקָלָט אַיִּיף דִּי יִרְיָוָת פֿון אָמעְנְטְּשְׁלְעָכָּר הָאָרָץ, פֿון אָיִדְישָׁ הָאָרָץ אָ�ן אַיִּרָעָה אַמְּעָרְקָלָעָפָּ, וּוּ פֿיִיעָרְדִּיקָּע אַוְתִּוְתָּהָדָעָה אַונְדוֹז שָׂוִוִּין אַלְזָן. אַיִּיךְ די זִינְדָּ פֿון דָּעָם יִדְיָוָן פֿאָרְבָּרָעָכָּר זַעַנְעָן, סּוֹפְּ-פּֿאָלְ-סּוֹפְּ, פֿון דָּעָר זַעַלְבִּיקָּעָר שְׁטְרָאָפְּלְעָכָּר קָאַטְּעָגָאָרָעָ, וּוָאָס דִּי פֿאָרָזְבָּרָעָנְס אָ�ן זִינְדָּ פֿון נִישְׁטְיִידְזָן. אֲבָעָר אַיִּיף וּוַיְפָל אַנְדָּעָרָש אַיִן דָּאָס יִדְיָשָׁה הָאָרָץ אַיִן דָּעָם נַעַגְלִיקָּלָעָמָּ פֿון זִינְדָּ, נִשְׁטָס פֿון דָּעָר יִוְרִידְיִישְׁ-שְׁטְרָאָפְּלְעָכָּר זִימָט, נָאָר פֿון דָּעָר דָּאָס פֿרָאָבָּלָעָמָּ פֿון זִינְדָּ, נִשְׁטָס פֿון דָּעָר יִוְרִידְיִישְׁ-קִינְסְּטָלְעָרָט אַיִּנְטְּרָעָסְיָרָט עַלְבָּרָגָן וּוּיְדִי סִיבָּה אָ�ן פֿוּלְ-יִזְאָאָ פֿון אִים, וּוְאָרָעָם נָאָר דָּוָרָק זִי בְּאַקְוּמָט דִּי רִיכְטִיקָּע אַוְיסְמָעְסְטָוָג אָ�ן נָאָר זִי אַנְטְּפָלָעָקָן דִּי מָאָס פֿון שְׁוֹלְדִּיקִים. דִּי מָאָס פֿון שְׁוֹלְדִּיקִיט פֿון יִדְיָוָן פֿאָרְבָּרָעָכָּר — דָּאָס אַיִּזְדָּ אַס פֿרָאָבָּלָעָמָּ. וּוָאָס עַלְבָּרָגָן אָ�ן גַּעֲלָנְגָּעָן קִינְסְּטָלְעָרִישׁ צָו לִיְּזָן אַיִן דָּעָר דִּערְצִילְוָגָג „837“. דָּעָר מְחַבְּרָה וּוּיְזָוָת אַונְדוֹז זַיְעָר בּוֹלָט, דָּעָם בְּאָדוֹן, אַיִּיף וּוּעָלָכָן דִּי זִינְדָּ אַיִּזְגָּעָעָגָעָגָעָן. דָּעָר דָּאָזְקָעָר בְּאָדוֹן וּוּעָלָכָר אַיִּזְפְּגָעָאָקָעָרָט גַּעֲוָאָרָן דָּוָרָק דִּי בְּאָדוֹנָה גַּאנְגָּעָן. פֿון דִּיטְשָׁן טְעָרָאָר אָ�ן דִּיטְשָׁן פֿעַלְקָעָר-מָאָרָה, וּוְאָלָט פֿון דִּעְסְטָוָעָגָן נִשְׁטָס גַּעֲוָיָּעָן אַזְוִי פֿרְכְּפָעָרִיקָּ פָּאָר דָּעָם פֿאָרְבָּרָעָכָּן, וּוְעָזָן אַיִּם וּוְאָלָט גַּעֲוָיָּרִקְטָּ דִּי וּוּידְעָרְשָׁתְּאַנְדָּס-פֿעִיקִיָּטָ פֿון דָּעָר אַלְטָעָר יִדְיָשָׁר מָאָרָאָל, פֿון דָּעָר יִדְיָשָׁר עַטְּקָה אָ�ן לְעַבְּנָס-שְׁטִיגָּגָר. נָאָר דִּי דְּעַרְוּוִיטְעָרָוָגָג פֿון שְׁוֹרָשָׁ, דִּי דְּעַרְוּוִיטְעָרָוָגָג פֿון יִדְיָשָׁקִיָּט דָּוָרָק אַסְיְמִילְאָצִיעָ צָו אַנְדָּרָעָ פֿעַלְקָעָר אָ�ן קוּלְטוּרָן האָט באָ

גינסתקט די זרעה פון מארד און זינד. דערצו טאר מען נישט פאָרגעטען, אָז דאס אלץ, געשטע אָז וועלט פון חיהשן הפקר אָז געראנגל פֿאָרֶן נאָקעטען לעבן, אָז וועלט אונטער דִי קְוָפְּעָרָגָן הימלען פון דער תוכחה.

וועלכע איגנטימיליעקיט אַנטְפְּלָקְט זיך אֲבָעָר אַין יִדְישָׁן בָּאָרָקְטָעָר אַין דער דָּאָזְקָעָר גָּהִינְמוֹדִיקָעָר וּוּלְט ? דער עַנְטָפָעָר אָז : יִשְׂרָאֵל אָף עַל פִּי שְׁחָתָא יִשְׂרָאֵל הוּא. אָז "יִשְׂרָאֵל הָוּא" הִיָּיסֶט : בָּאוֹזִין דִי סָאמָע מַעַנְטָשְׁלָעַכְסָטוּ אַיְגִינְשָׁאָפָט — גְּעוּווִיסָּן אָז נִישְׁתָּא קִין עַלְיהָ פון דער יִרְדָּה. גְּעוּווִיסָּן אָז נִישְׁתָּא דִי הַאֲרָבָּסָטָע אַלְיִינְ-בָּאַשְׁטָרָאָפָונג, זִי אָז אַוְיךְ דִי טְרָעָפָט צַו דער דָּעַרְלִיטָעָר רָוּנָג, דער שְׁתָאָפָל פָּאָר דער מַעַנְטָשְׁלָעַכְרָע עַוְואַלְצִיאָנְגָעָר אַנְטוּקְלוֹגָן צַו דער בענְקָשָׁאָפָט פון אַבָּאָרָהָת הַיִּמִּים.

עלבערגן אַינְטָרָעָסְרָט אַין מַעַנְטָשָׁה, נִישְׁתָּא דִי פִּיוֹשָׁע, נִאר דִי פְּסִיכִישׁע זִיט פון זִין עַקְוִיסְטָעָנָץ. דער פְּסִיכָּלָאָגִישָׁעָר מַעַכְאָנוֹזָם וּוּרְטָט דָּוָרָק אִים אַרְוִיסָּגָעָן בְּרֻעְנָגֶט דָּוָרָק אַקְצִיעָן, דָּוָרָק מַעַשָּׁים פון מַעַנְטָשָׁה. זִין הָעָלָד אָז תָּמִיד אַין בָּאוּעָז גּוֹנְג פָּן פְּלָעָרְלִי נִיעָז אָז נִיעָז סִיטָּוָאָצִיעָס. אָז דער רַעַקְצִיעָז אוּף דִי דָּאָזְקָעָז סִיטָּוָאָצִיעָס וְעַז מִיר זִין אַינְעָרְלָעְכָּבָע וּוּלְט אָז דָּעַם פָּרָעָמָנָעָנָטָן גָּרָאָנְגָל, וְאָסָם גִּיט דָּאָרָט אָז. דִי האַנְדָּלוֹגָן פון מַעַנְטָשָׁה פָּאָרְטִיְּשָׁת אָז דָּעַרְצִילִיט וְזִין אַינְעָרְלִידָעָר לְעָבָן אָז דער טִיפְּפָעָר אַרְיָנְבָּילִיק אָז זִין אַינְעָרְלָעְכָּבָע דָּעַרְקָלָעָרְטָט שָׁאָרָף אָז בּוֹלָט זִין וּוּיְתָרְדִּיקָע מַעַשָּׁים. דָּעָרִין לִיגְט עַלְבָּרְגָּס קִינְסְטָלָעְרִישָׁעָר כּוֹחַ, אָבָּעָר צִיְּטָנוֹוִיָּוִו אָזִיךְ זִין שְׁוֹאָכְקִיָּט, וּוּרְעָם כְּדִי צַו אַנְטָפָלָקָן אֶלְעָל פְּסִיכִישׁע וּוּינְקָלָעָן פָּן זִין הָעָלָד פִּירְט עַד אִים אָפָט אַרְיָין אָז אַוִּיסְטָעְרִישָׁע סִיטָּוָאָצִיעָס, וּוּלְכָע בִּיְתָן זִיךְ דָּעַרְצָוּ גָּאנְץ גִּיךְ. דָּעַר פְּילָם-לְוָוָקָה אָז מִיטָּן פָּן דָּעַר דָּעַרְצִילָוָגָן "837" (די גָּאנְצָע האַנְדָּלוֹגָן בַּיְּ דִי פָּאָרְטִיְּזָאָנָעָר) זָאגְט עֲדוֹת וּוּגָן דָּעַר דָּאָזְקָעָר שְׁוֹאָכְקִיָּט, אָז וּוּלְכָע דָּעַר מַחְבָּר פָּאָרְגָּעָסָט אָפָט, אָז יִעְדָּע בָּאוֹנוֹדָעָרְטָע סִיטָּוָאָר צִיע פָּאָדָעָר אִיר קִינְסְטָלָעְרִישָׁ-גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָטָע בָּאַרְעָכְטִיקְטִיקִים אָז אַוִּיסְגָּעָפְּלִיטָט קִיְּט מִיט דָּעַרְצִילָעְרִישָׁן פְּלִישָׁאָז בּוֹלָט אָז, אָז אוּפְּךְ יִעְדָּע בָּאוֹנוֹדָעָרְעָר הַעַלְדָה, מַעַג עַר שְׁפִּילָן דִי קְלָעָנָסָטָע רָאָל אָז בָּאָזָגְזָומָה הַיִּפְתָּהָלָד, מַזְזָה אָבָּן זִין אַיְגָן פְּנִים אָז מַזְזָה נָאָטִילָעְכָּרוֹויִי אַוִּיסְוָאָקָסָן צְוָאָמָעָן מִיט דָּעַר סִיטָּוָאָצִיעָז.

מַעַן קָאָן זָגָן, אָז עַלְבָּרָגָה אָטָט בְּכָלְלָא קָנָפָן אַלְפָאָרְטָה שְׁילְדָעָדָיָן. דָּעַרְפָּאָר אָז אִים שְׁטָאָרָק אַנְטוּקְילָט דָּעַר טָאָלָאָנָט אַרְוִיסְצּוּבָּרָעָנָגָעָן דִי דִינְגָמִיק פָּן פְּלָעָרְלִי צּוֹשְׁתָאָנָדָן אָז מַעַנְטָשָׁה אַנְטָאָנָדָן, אָז וּוּלְכָע דָּאָס אַוִּיסְעָרְלָעְכָּבָע בַּיְּאַפְּיָזִישָׁע קְוֹמָט אָז אַקְנָפְלִיקָט מִיט דָּעַר פְּסִיכִישָׁעָר אַינְגָּרְלָעְכָּיָטָט פָּן מַעַנְטָשָׁה. דָּעַרְפָּאָר, קָאָן זִין, אָז אָז וּזְיַין בָּזָק דָּאָס סָאמָע אַבְּנָיָטָרָעָסָאַנְטָסָטָע, נִישְׁתָּא דִי דָּעַרְקָעְנָטָעָנִישָׁ פָּן אַלְגָּעָמִינָעָם אַקְפָּאָצִיעָלְעָבָן, נִאר דָּעַר מַעַנְטָשָׁה אָז פְּלָאָגְטָעָר פָּן דָּעַם דָּאָזְקָעָן לְעָבָן. הָגָם אִיךְ מַזְמָעָן צּוֹגְעָבָן, אָז אִיךְ דָּעַר מַעַתְּ-לָעָתָה אוּפְּךְ מִין הַוִּיחָ"ז אָז עַלְבָּרָגָן גַּלְוָנָגָעָן אָז זִיְּעָר שְׁטָאָרָקָע בַּיְּלָדָעָר אַרְוִיסְצּוּבָּרָעָנָגָעָן

דעם גROLIL פון יידישן פיין אונ דיא טיפקייט פון די יידישע ליידן אין די חורבן-יארין. קינסטלעריש דיא גאנצטע אונ אינטערעסאנטסטע אין בוכ איזו דיא דערציילונג „פארליירן די מאמע“. די דזוייקע דערציילונג האט אירס אונ אייגענע ספצעיפיש-אנגעיגלייט טעמאָפעראַטור. מיט אָ פאָרְאַפְּנְדִּיקָּעֶר קראָפְּט וועגען געשילדערט דיא פֿיְニְקוֹנוֹגָס-צענעס. (אָגָּב, מיט דער זעלבייקער קראָפְּט שילדערט עלבערג אויך עינויים-צענעס אָין דער דערציילונג //837//) די ברוטאַלְיָיטעט פון די פֿיְニְקָעָרָס, דיא רזקייט פון די פֿיְニְקוֹנוֹגָעָן אָין דער טוֹיטְלְעָכָּר קָאָרְטִּישׁ פון גַּעֲפִינְגְּקָוּן וועגען בְּבִלְתִּיפְּרִינְדִּיק. אויך דאָ שלְדָעָרָט עַלְבָּעָרָג קִיְּין אַבְּיַעַטְהָן אָון קַעְגַּשְׂתָּאנְדָן. גַּעֲפִילָן אָון צוֹשְׁטָאנְדָן. די דָאַיְיךְ קְלִינְיָעָדְעָרְצִילְוָג אָין בְּאוֹנְדָרָס ווערטָן נַבָּאָר דער דערקענטענִישׁ פון אָונְדוֹזָעָר פָּאלְקָס-כָּאָרְקָעָר, וּוּאָרָעָם זֵי דָעָר פָּאָרְפָּוָל נִישְׁתָּאָר וועגן אָונְדוֹזָעָר אָומְמַעְטָשְׁלָעָכוּן פִּין, וועגן אָונְדוֹזָעָר שְׁרָעַקְלָעָכוּן צְיִילִיט נָאָר וועגן אָונְדוֹזָעָר טְרָאָגִיק אָין דער מַשׁ סִימְבָּאָלִישָׁר אַבְּיַהָּה פון דָעָר מַאְמָעָס גַּעַשְׁטָאָלָט. ווּיפְּלָפְּלָאָגְיָישׁ דִּינְקִיטִּוּ, ווּיפְּלָפְּלָאָגְיָישׁ דִּינְקִיטִּוּ אַ וּעַלְתָּ פָּוּן רְשֻׁוֹתְדִּיקָּעָר גְּרָאָבְּקִיטִּוּ אָון מַעְרְדָּעָלָעָן שָׁךְ!

פֿוֹן קִינְסְטָלַעֲרִישֶׁ-אַקּוּמוּנְטָאָרֶן כַּאֲרָקְטָעֶר אֵין דִי רִינְדִּיקְסְּטָע דַעֲצִילְנוּגָן
אֵין בָּוק "יוֹרָעַק". עַם אֵין גֻּווֹיס נִישְׁתָּא קִין גַּרְעָסְעָרָע בַּאֲשּׁוֹלְדִּיקְוָנָג קָעָגָן דָעָר
בַּאֲצִיעָוָלָט וַיְיָ דִי בַּאֲשּׁוֹלְדִּיקְוָנָג, וְאָס וּוּרְט גַּמְאָכָט דָוָרָך גַּעֲלִיטָעָנָע קִינְדָעָר.
עַלְבָּרְגָּס פַּאֲרָדִינְסָט אֵין וּוּאָס "יוֹרָעַק" אֵין אָזָוִי גַעַשְׁתָּאַלְטִיקָט, אָז וַיְיָנָע לִיְדָן
בַּאֲשּׁוֹלְדִּיקָן. אֲפִילּו אֵין דָעָר דָאַזְיָקָעָר אַוְיסְעָרְגָּעְוִינוּנְלַעֲכָר צִיְּט וּזְעָנָעָן דִי אַיְבָּרָה
לַעֲבָוָנְגָעָן פֿוֹן יִדְיָשָׁן יִנְגָּל נִישְׁתָּא גַּעֲוִינְגָּלָעָך. עַס אֵין אָ בַּפְּרוֹשָׁעָר סִימָן פֿוֹן
עַלְבָּרְגָּס טָאָלָאנָט, וְאָס עַר הָאָט דִי דָאַזְיָקָע אַוְיסְעָרְגָּעְוִינוּנְלַעֲכָרְתִּים אַגְּנָעָטָאָן מִיט
בְּלָטוֹט אָז פְּלִישָׁי פֿוֹן רְעַלְתִּיטָעָט, גַּמְאָכָט זִי גַּלְיְבָלָעָד אָז דַעֲרִיבָּר וּוּרְקָנְדִּיקָט.
דָעָר קִינְסְטָלַעֲרִישֶׁעָרָד רַעְפָּאָרְטָאָזָשׁ "אַמְתָּעַלְתָּא אוֹחֶף מִין הַוּחָ" גִּיט אָ פּוֹל
בְּבִילְד פֿוֹן נִיעָם שְׁתִּיגְעָר אֵין דִי בַּאֲדִינְגָּוָנוּנָע פֿוֹן טּוֹיט אָז הַוּגָּעָר. דָאָס אַבְּיַעַקְרָב
טִיחְוֹעַ בְּבִילְד פַּאֲרָמָאָגָט בִּיִּים סּוֹפְּ אַיְנִיקָע גָּאָר אַוְיפָּגָהוּיְבָנָע לִירִישָׁ-פָּאַטְעַטְיִישָׁ
אַקְצָעָנָטָן, וּוּלְכָעָ וּוּרְעָן אַדוֹיְסְגָּעְבָּרָאָכָט דּוֹקָא מִיט דָעָר הַילָּפָּה פֿוֹן אַבְּיַעַקְטִיוֹזִירָה
טָעָר גַעַשְׁתָּאַלְטִיקָוָנָג.

שuper-ריש-כראנאלג'יש און טומאטייש איז "בער לעפ" פון א פרעדרליךער תקופה ווי די אנדערע דערציילונגען אין בווע. די דערציילונג האט פאר אונדז דיעמעלה, וואס מיר דערזעען דעם מהברס קינטטלערישן כוח צו ווירקן איז דער הילפ פון שטאָף, וואָדרעם געדענעקן דאָרפּון מיר, איז אין דער חורבן-טטעמע שפֿילט אונדזער פְּרַעֲדִיסְפָּאָזִיכָּע צו דער אויטענטישקייט פון שטאָף תָּמִיד אַ גְּרוּיסָע רָאֵל בַּיִם באַוְוִירֶשֶׁט ווֹזָג.

און "בער לעפֿ" אנטפלעקט זיך שוין עלבערגס א שפערעדיקע שטארק אנטויקלטט איגנשאפט: די איגנשאפט אויפצוווקילען דורך האנדולגען און מעשים די אינעלעכע וועלט פון מענטש. אין דעם פאל האבן מיר צו טאן מיט א מין האלב-מענטש. מיט א מין אונטערמאנטש. און וועלבן עס ווירקן, עפֿעס דורך א פאקרערטן אומועג, מענטשלעכע רעלעקסן. וווען נישט אט די איגנשאפט וואלט די דערציילונג געלביבן אויף פון הארטן נאטוראליזום און עס וואלט דעםאלט זיך געתשטעלט די פראגע צי אזה מין דערקענטעניש איז בכל ניטיק אונדזער ליטעראטור.

דאס גוטע אין דער דזוקער דערציילונג איז דעריבער נישט איר רעפרא דוקצייע פון דעם אמאליקן יידישן לעבן, פאר וועלכנ דער נאטורהיסטי-געועגענער לעבנס-שטייגער איז אמונייניסטען כארקטעריסטי, נאָר דער אויפבליעז פון מענטשלעכקייט, פון נשמהדייקיט איז דעם בהמשן גוף פון בער לעפֿ. אין דער דערציילונג דערשפיןן מיר דעם שטאָרַקְן יידישן לעבנס-יסודה, די טיפֿע יידישע לעבנס-באָזונדערקייט, וואָס קומט צום אויסדרוק מיט איר ווירקונג אָפִילו איז איז טיפֿ ווי בער לעפֿ.

עלבערגס שפראָך אין דער דזוקער דערציילונג איז א קערנדיק-אנגעזעטיקטעה, פול מיט עכטער פארב און לאָקלָן ווילקלָנג. אין די אנדער דערציילונג און זיין לשון פיל פלייסקער, דערפאָר אָבער אָפּט מאָל וויניקער פֿאָרב-אנגעזעטיקטער און לאָקלָן-שורשדייקער.

מיט דעם בוך "אונטער קוֹפּעַרְנָעַ הַיְמָלֵעַ" האָט די יידישע קינסטלערישע געתשלטיקונג פון לעצטן חורבן צובאָקומוּן אַן וויכטיקע פֿאוּיצִיעַ, אַ פֿאוּיצִיעַ וואָס אַיר וויכטיקיט באַשטייט דערין, וואָס דזוקאָ אַיר קינסטלערישקייט באַשטייט מאָר גרויסן דאָקומוּנטאָרַן וווערט. די יידישע ליטעראָטור האָט מיט דעם בוך קונה געווען אַ טאָלאָנטופֿלוֹן שרייבער, אַ שרייבער, וואָס איז בכוּח אונדוֹן צו פֿאָרַ אַיגעטערעסִין נישט נאָר מיט דער טעמע.

1952

„אויפֿן שפֿיךְ פֿוֹן אַ מסְטַט ”

א

געווען אַ מאָל אין דער יידיש-שריבערישער וועלט אַ דיסקוטיע וועגן דעם צי מען מג אויפֿן גראָנט פון דער חורבן-טעמַע שאָפָן קונסטווערַק, צי מען דעם גרויליקן פֿאָלקספֿיַין ברענגען צום אויסדרוק איז אַזעלכע פֿאָרְמָעַן וואָס פֿאָרַ שאָפָן עסטעטישׂע הנאה.

201

פאזיע — האבן געוזאגט אנטילגנעםערס אינעם וויפוח — איז שיניקיט. פאזווע איז געאנגע. ווי צווי קען מען הנאה האבן פון שיינקיט און געיזאנג, בעת

מיר דארפונ שרייען, ווינגען און קלאגן אויף. דעם אומקום פון מליאנגען יידן? מאן נאך : אונדזער אויפגאבע נאך דער אקערשטיקער מפלעה פון נאצ'יז איז דאך צו ברענגען צום אלמענטשלעגן וויסן און געוויסן דעם שוידער וואס מיר האבן אייבערגעלעבט און דאס פארבערען וואס איז קעגן אונדי באגאנגען געוואָרן. צי וועלן מיר אבער — האט מען געפערעט — נישט שטערן זיך אלין צו דער פילן די דאזיקע אויפגאבע, אויב מיר וועלן ביטם פאַרשְׁרִיבְּן די פאַקטְּן זיך באַנְצְּן מיט פאַרְמְעֵן וואס האבן איז זיך אַ היפְּשָׁן עַלְמְעַמְּטָן פון פִּיכְּזִיעַ?

אייצט, קנאפע דרייסיק יאר נאך יגענער דיסקסיע, פאַרשְׁטִיעַן מיר די סיבות וואס האבן זי אַרְוִיסְׁגָּרְפָּן, אַבעָּר דּוּרְבִּי וויסן מיר אויך איז אויף דעם שטראָם פון דער יִדִּישֶׁעֶר שָׁאַפְּעַרְיְּשִׁקְּיִיטְּהָאַט די שְׁטַעַלְוָגְּ פון די מהמירס קיין השפה נישט געהאָט.

דרי פערטל פון דער יִדִּישֶׁעֶר פֿאַזְּיעַ ווֹאָס אַיז גַּעַשְׁפָּן גַּעֲוָאָרָן נאך דער צוּוִיְּטָעָר ווּלְטָ-מְלָחָמָה אַיז, דִּירְעַט צִי אַומְדִירַעְט, אַינְסְּפְּרִירְט גַּעֲוָאָרָן פון דעם ווַיְיַ אַון טְרוּיְעָר ווֹאָס זְעַנְעַן פָּאַרְבּוֹנְדָן מִיט דַּעַם חָרְבָּן פון מִזְוְרָח-אַיְּרָאַפְּעָיְשָׁן יִדְגָּנוּם. דאס זְעַלְבָּעָ, בָּאַטְשָׁ אַפְּשָׁר נִישְׁט אַיז אַזְּרָאַפְּאַצְּיעַן, קָאָן מעַן זָאָגָן ווְעַגְּן דער יִדִּישֶׁעֶר פְּרָאָזָע ווֹאָס אַיז גַּעַשְׁפָּן גַּעֲוָאָרָן אַיז דַּעַם אַצְּיַטְּפְּשָׁנִיט. אַון דאס ווִיכְטִיקְסְּטָע : סִיְּיַ די פֿאַזְּיעַ סִיְּיַ די פְּרָאָזָע, האָבָּן מִיט זַיְעַר קִינְסְּטָלְעָרְטִישָׁר קוֹזָאַלְטָעָט דּוּרְפִּילְט די פְּרִיעָר דּוּרְמָאַנְטָעָ אוּפְּגָאָבָּעָ, אַפְּשָׁר אַסְּרָגְּן דַּעַם פְּרָעָטָעָנְדִּירְט אַוְיַּקְּיַּם קִין לִיטְעָרָאָטָר אַון האָבָּן זיך שְׁטַעַנְגָּ גַּעַהְאָלָטָן בַּיְּ דַּעַם פְּאַרְטָעָן פון אַוְיְטָעָנְדִּישְׁקִיטִים.

די שאלת פְּאָר ווֹאָס קִינְסְּטָלְעָרְטִישָׁר פִּיכְּזִיעַ אַיז אַפְּט מַאל נִישְׁט בְּלוּזִי ווִירְקַן דִּיקְעָר, נאך טָאָקָע אַמְתָּעָר פון דער פְּרָאַטְּאַקְּלִישְׁ-פְּאַרְשְׁרִיבְּעָנָר כְּרָאָנִיק, אַיז שְׁוִין אַסְּרָגְּן פְּאַרְעָנְטָפְּרָט גַּעֲוָאָרָן אַיז דאָך — נאך אַלְץ גַּעַבְּלִיבָּן אַין גָּדָר פון נִישְׁט-אוּפְּגָעָלְעָרְטִיקִיט. אַיך סְפָּק צִי סִאָזִי פְּדָאִי זַי אַיְצַט נאך אַסְּרָגְּן צְוֹהִיּוֹן, אַן דער מַעְגָּלְעָקִיטִים צַוְּ רָעָן ווְעַגְּן אַירְבָּרִיכּוֹת.

אַ פְּאַקט אַיז אַבעָּר אַוְיַּב מִיר פְּאַרְמָאָגָן הַיִּינְט אַבְּיִלְדָּו ווְעַגְּן דַּעַם ווֹאָס די נִאְצִיס האָבָּן גַּעַטְאָן מִיט אַונְדוּרָעָ בְּרִידְעָר אַן שְׁוּוּעָסְטָעָר אַן די גַּעַטָּאָס אַיז אַיז די טְוִיטְּלָאַגְּעָרָן ; ווֹאָס אַונְדוּרָעָ בְּרִידְעָר אַן שְׁוּוּעָסְטָעָר האָבָּן דָּאָרט אַיבְּרָגָעָעָ לְעַבְּט אַון אַיבְּרָגָעָלִיטִן ; ווֹאָס זַיְהָאָן גַּעַטְאָכָּט אַן דַּעַם גַּעַפְּלִיט, אַון דער עַיקְר — ווַיְיַ אַזְּוִי זַיְהָאָן זיך אַוְיְפָגָעְפִּירְט אַין די שְׁעהָן פון גְּרוּזִין נְסִיּוֹן, ווִיסְּן מִיר דאס אַלְץ קְוֹדְמַ-כְּלָ פִּון דער קִינְסְּטָלְעָרְטִישָׁר לִיטְעָרָאָטָר, פִּון די וּוּרְק אַין פֿאַזְּיעַ אַון פְּרָאָזָע ווֹאָס אַונְדוּרָעָ שְׁרִיבְּרָעָס האָבָּן גַּעַשְׁפָּן.

דאס גַּעַזְגָּ�טִעִי אַיז נְאַטְּרָלָעָ נִישְׁט אַוְיַּסְּן צַוְּ מִינְעָרָן דַּעַם גְּרוּזִין וּוּרְטָרָט פִּון

דער וויסנשאפטעלעכער דאַקומוונטאַצִיע, די עדות-דערקלערונגען און מעמאָרֶן ביכער אויף וועלכע עס שטיצט זיך די היסטֿאַרְיאָגְרָאָפִיע פון דער אַומְקּוּם-תקופה. אַיסְּן זענען מיר בלויו אָז אוֹ דער קינְסְטְּלָעֵרְישָׁר לִיטְעָרָאָטוֹר, וְאַלְתָּ אַונְדוּר דער קָעָנְטָעָנִישׁ פון דער חָרְבָּן-תקופה נִישְׁתְּ גָּעוּן גָּאנְץ, וְוַיְילָ עַס וְאַלְתָּ אַין אַיר גַּעֲפִילְטָ דָּס וּוַיְכְּטִיקְסְּטָ: דָּעַר אַרְיְנְבָּילִיק אַין דָּעַם טְרִיפְהָנָעָם הָארְץ פון די מְעַרְדָּרָס אָז, להבדיל אלְפָה הַבְּדָלוֹת, אַין דָּעַר גַּעֲפְרוּוּטָר נְשָׁמָה פון קְרָבָּן: אָז דער בְּלָוְטִיקָּעָר דָּעַר צוֹיְשָׁן זַי אַיְזָן גָּעוּן אָזָן נִישְׁתְּ-גְּלִיכְעָר אָזָן פָּאָטָאָלָעָר.

ווען מען רעדט וועגן קינְסְטְּלָעֵרְישָׁר לִיטְעָרָאָטוֹר, האַט מען אויך אַין זענען אַרי ווּעָרָק גַּעֲשִׁרְבָּעָנָע אַין דָּעַר עַרְשְׁטָעָר פָּעוֹרָאָן, וְאַס שְׂלְדָעָן דִּי אַיבָּעָרָלָעָי בָּוּנְגָּעָן פָּנוּנָע שְׂרִיבָעָר גַּופָּא אַין דִּי אַבְּסְעָרוֹוֹאָצִיעָס פָּאָרְבָּלִיבָּעָנָע אַין זַיְן זַפְּרָן. אַוְיך דִּי דָּזְוִיקָּע וּוּעָרָק גַּעֲהָעָרָן צָו דָּעַר קִינְסְטְּלָעֵרְישָׁר לִיטְעָרָאָטוֹר, וְאַס אַיר סִימְנְ-מוּבָּחָק אַין נִישְׁתְּ, וְאַיְנְיקָע מִינְגָּעָן, די פִּיקְצָע, נָאָר דָּעַר אַופָּן פָּוּן בְּרָעָנָגָעָן צָו אַונְדוּר דָּעַרְקָעְנְטָעָנִישׁ דִּי רְעָאַלְטָעָט. פָּוּן אָז אַנְדָּרָרָר זִיטָן אַוְיך דִּי קִינְסְטְּלָעֵרְישָׁר לִיטְעָרָאָטוֹר דִּינְגָּעָן דָּעַם הִיסְטָאָרִיקָּעָר וְאַיְ אַפְּאָקְטָן-מַאְטָעָרִיאָל אָז אָז דָּעַתְּ-זָאָגָן «אָוְנְטָעָר אַ שְׁבּוּעָה», וְוַיְילָ דָּעַר קִינְסְטְּלָעֵרְישָׁר טְרָאָכָט אַין דָּעַר אַמְּתָן נִשְׁתְּ אָוָס דָּס וְאַס עַר שְׂרִיבָט. עַר וּוְאָרְפָּט בְּלוּיָּוּ דָּעְרוּף זַיְן לִיכְטָ, כְּדִי מִיר זָאָלָן דָּעְרוֹעָן דָּס וְאַס אַיְזָן פָּאָרָן נִישְׁתְּ-בָּאוֹאָפָּנָן אַוְיגָ נִשְׁתְּ מְעַלְעָר צָו בָּאַז מְעַרְקָן...

ב

דָּעַר אַמְּתָן אָז אָז עַס האַט גַּעֲמֹזָט נַעֲמָן אַ הִפְשָׁע צִיטָּה בֵּין עַס האַבָּן אַין אַונְדוּר פְּרָאָזָע זַיך בָּאוּזָין וּוּעָרָק וְוּגָן דָּעַר אַומְקּוּם-תקופה: אַבָּעָר סִיאָן אַוְיך אַמְּתָן אָז בְּעֵת דִּי דָּעַרְמָאָנָטָן דִּיסְקוּסִיעָ אַין נָאָר אַגְּגָעָנָגָעָן (אָז טָאָקָע נָאָר הַעַט הַעַט פָּאָר דָּעַם), האַבָּן זַיך שְׁוִין גַּעֲפָנוּנָע אַרי שְׂרִיבָעָרטָס וְאַס האַבָּן זַיְעָר אַיבָּעָרְלָעְבָּוּנָגָעָן אָז אַבְּסְעָרוֹוֹאָצִיעָס פָּוּן יָעָנָעָר תְּקֻפָּה שְׁוִין גַּעֲהָטָ פָּאָרְפִּיקְסִירָט אַין לִידְעָר אָז דָּעַרְצִילְוָנָגָעָן פָּוּן אַז הוַיְיכָן קִינְסְטְּלָעֵרְישָׁן וּוּעָרטָן.

אַיְינָעָר צְוִיְּשָׁן דִּי עַרְשְׁטָע וְאַס האַבָּן לִיטְעָרָאָרִישָׁ-קִינְסְטְּלָעֵרְישָׁ גַּעְשְׁטָאָלְטִיקָּט דִּי דָּזְוִיקָּע תְּקֻפָּה אַין דָּעַר شְׂרִיבָעָר יְהָוָה עַלְבָּעָרָג. אַלְיָיָן אַיְינָעָר פָּוּן דִּי וְאַס קָאָנוּן זָאָגָן זַעֲגָן זַיך דָּעַם פְּסָוק: אַנְיִי הַגְּבָרָר... דָּעַרְצָיו נָאָר אַיְינָעָר פָּוּן דִּי וְאַס האַבָּן גַּעֲהָלָפָן דָּעַר שָׂאָרִית-הַפְּלִיטָה אַין נָאָכְלָמָה-הַדִּיקָן פְּוַיְלָן זַיך גַּעֲזָעָלְשָׁאָפְּטָלָעָר אַרְגָּאַנְיָזָרָן אָז דָּעְרָבִי אַוְיך גַּעֲהָאָט אַהֲנָט אַין שָׁאָפָן דִּי «יִדְיִשְׁע הִיסְטָאָרִישָׁע קָאָמִיסִיעָ» וְאַס האַט גַּעֲנוּמָעָן זָאָמְלָעָן דָּאַקְוּמָעָנָטָן אָז גַּבְּיָעָת-עֲדוֹת וּוּגָן דִּי פָּאָרְבָּרְעָכָנָס פָּוּן דִּי דִּיְתְּשָׁן — האַט דָּעַר שְׂרִיבָעָר יְהָוָה עַלְבָּעָרָג אַבָּעָר גַּעֲפִילָטָן, אַז זַיְן אַיְינָעָר בִּיְתְּרָאָג צָו דָּעַר דָּזְוִיקָּעָר דָּאַקְוּמָעָנָטָאָצִיעָ, זַיְן אַיְינָעָר עֲדוֹתִי...

דערקלע ערונג, זיין "אַרייכט" וועגן די אַיבערלעבענגען, זיין חשבון-צעטל צו דעם
דייטשן אַכזר מווען קומען אין אַ בעלעטристישער פֿאָרעם, ווייל נאָר אַזוי ווועט ערד
אויף אין אַמְּתִינָה קאנען אַיבערגבען ווֹאָס ער האָט צוֹגֶעֶן אַזְן אַיבערגעלאַעַבָּט אָזְן
דעָרְבִּי ווֹעַט ער קאנען ווֹירקָן אַז אַירֵיךְ די אלע ווֹאָס האָבָן עס נוֹישָׁט גַּעֲזָעַן אָזְן
נוֹישָׁט אַיבערגעלאַעַבָּט — זָאַלְן דערפֿאַלְן די גְּרוֹיְלִיקִיט פֿון דייטשן מאָסְגָּמָּאָרְד אָזְן
די אַימה פֿון אוֹנדְזָעָר אָומְקָום.

וְאַנְדָּרָע, גַּעֲצִילָתָע יִדְישָׁע שְׂרֵיבָעֶרְס אַין יַעֲנֵר צִיִּט, הָאַט יְהוָה עַל-בָּעֵר גַּעֲוֹאַלְט דַּעֲרַצְיִילָן, שַׁילְדָּעָרָן אָנוּ וַיְיַזֵּן וָאַמְּסַע אַזְּוִי עַס אַזְּוִי גַּעֲשָׁעָן. דַּאַס הָאַט עַר דַּעֲרַגְּיִיכְּט אַזְּן זַיִן עַרְשָׁטָן בּוֹד דַּעֲרַצְיִילְגָּעָגָעָן "אָונְטָעָר קוּפָּעָבָעָן הַיְמָלִעָן", וּוָאַס הָאַט גַּעֲמָאַכְּט אַגְּרוּסָן רָוּשָׁם. סִי מִיט דֻּעָם גַּעֲשָׁטָלְטִיקְטָן חֻמָּר וּוָאַס הָאַט זַיְךְ מִמְּשׁ נַאֲךְ גַּעֲקָאַרְטָשָׁעָט אַיְן דֻּעָם זַשְּׁאָר פּוֹן דַּעְרָ אַקְעָרְשָׁט אַיְנָגָעָלָשָׁעָנָעָר שְׁרָפָה, אַזְּן סִי מִיט דִי קִינְסְטָלְעָרִישָׁע מִיטָּלָעָן וּוָאַס עַר הָאַט בָּאַנְצָט אַיְן דַּעְרָ דַּאְזִיקָּעָר גַּעֲשָׁטָלְטִיקְוָנוֹגָן; דִי קִינְסְטָלְעָרִישָׁע מִיטָּלָעָן הַאָבָן עֲזֹות גַּעֲזָאַגְּט אַזְּן דַּעְרָ שְׂרֵיבָעֶר אַיְזָן — אַוְבָּנָיְשָׁט קִיְּזָן "זָקָן" — טָא זִיכְעָר אַגְּרִילָן דַּעְרָ שְׂרֵיבָעֶרְסָר עֲבוֹודָה.

הודה עלבערג איז נאך דעמאלאט געוען אָגָּר יונגעער מענטש און זיין שריביער רישער סטאוש פון פאר דער מלחהה איז אויך נישט געוען קיין גרויסער. פון דעסטעוועגן האט ער אין דעם בוק דער ציילונגען "אונטער קופערגע הימלען" זיך געווין זוי אָרייפער שרייבער וואס וויס פמעט אלע סודות פון דער פרז'זוקנטט און בניצט זי מיט אַזיכערען האנט. ער האט באשריבן פאקטן, געשענישן און פון זיירע פאַרְצּוֹיִיגֶטָע באַזְיָונְגָעָן. ער האט געמאַלֵּן אַ ברײַטָע לַיּוֹנָט מענטשן מיט רעלאליטעט וואס אין געוען אויסטערעליש, פִּינְאַלְעָד אָוּן וַיְדַעְרּוּיִילִיךְ ער האט אויך באַזְיָונְגָעָן גענטיקיט בעים באַזְיָונְגָעָן זיך אַין די נְשֵׁמָה דִּקְעָדָרִים פון זיינַע העלדָן, אָזִי אָז פָּאָר אָנוֹדוֹ אָז קָלָאָר גַּעֲזָרָן די פְּסִיכִישׁ טַרְיִיבְקָרָאָפָט פון זיינַע מעשִׁים, וואס זענען געוען אַין הסכְם מיט זַיְעָר כָּרָאָקָטָעָר אָן אָפָר אויך אַין הסכְם מיט זַיְעָר פָּאָלְקָס-גּוֹרָל.

פארצן בי לויוקון אַזאג אָונְשְׁטָטֶן זִיךְ צוֹ גְּרִיבְלָעֵן אַין דָּעַ חֹושֵׁךְ פָּוּן
רשעס טומאה, אַין בעסער זִיךְ צוֹ דָּעַרְגָּרָאָבָן צוֹ דָּעַם לִיכְטָ פּוֹנוּם קְרָבְנָס נְשָׁמָה.
די דָּקְוּמָנְטָאַצְּיָעַ-לִיטְעָרָאָטוֹר, גַּעַשְׁאָפָן אוֹרֵף יִדְישָׁ בָּאַלְדָן נָאָר דָּעַר מְלָחָמָה, הָאָט
בְּעִיקָר זִיךְ גַּעֲגָרְבָּלְטָ אַין דָּעַר טומאה פּוֹנוּם רְשָׁעָ, אַין דָּעַר פִּינְצְטָעָרָנִישָׁ פָּוּן זִיךְ
אַכְּזָרָוִת, אַין דָּעַר אָוִיסְטָעָרְלִישָׁקִיטָ פָּוּן זִיךְ שִׁינָגָה. די קִינְסְטָלְעָרִישָׁ לִיטְעָרָאָטוֹר
הָאָט אַבְּעָרָ פָּוּן אַבְּהָיָבָן אָגַעַשְׁטָעַלְטָ דָעַם טְרָאָפָן אוֹרֵף דָעַם לִיכְטָ פָּוּן דָעַם קְרָבְנָס
נְשָׁמָה, אוֹרֵף זִינְעָרְ לִידְרָן אַין נְסִינוֹתָ. אָפְּלָו וּוֹעֲנָן מְזָאָטָ גְּעוּיוֹן דָעַם קְרָבְנָן אַין אָ
גִּישְׁתָאָוִיסְגָּה אַלְטָעָנָעָם נְסִינוֹן, אַין אָז אָרָאָפְּפָאָלָ, הָאָט מְעַן דָּאָס אוֹרֵף גַּעַטָּאָן
מִינְטָן מִין צוֹ דָעַרְקָעָנָעָן דִי גְּרָעָנָעָן זִיךְ אָוִיסְהָאַלְטָעָוְדוֹדִיקִיטָ פָּוּן מְעַנְטָשְׁלָעָן גַּעַ
וּוֹיסָן, די טִיפְּקִיטָ פָּוּן מְאַדְלָאַלְיָשָׁר וּוֹירְקוֹנָגָ אָרְפִּין מְעַנְטָשָׁ, בעִיקָר אָוִיפָן יִדָּ.

פאר וואס דאס איז איזוי געשען איז קלאר: די דאكومענטאציע פון חורבן איז אויסן געוען דעם צייטלען חשבון מיט דעם דיביש וואס מיר האבן אנגעלאגט פאר דעם אילווארישן וועלט-געוויסן: דערקעגן די קינסטלארישע ליטערטור, האט איז זינען געהאט דעם אייביקן שפיגל פון דערקענטטעןיש איז וועלן מיר אלין זאלן זיך זען און דערקענען מיט אלע אונדערע מידות, פניות און פגימות.

כדי צו שאפַן דעם שפיגל, מוּזָּמָּעָן פֶּאֲרֹוְאַנְדָּלָעָן די רְוִיעָן רְעַאַלְתָּעָט אֵין קִינְסְטְּלָאַרְשָׁעָר לִיטְעָרָטָאָר אָוּן דָּעָר שְׂרִיבָעָר, וְוִי אַסְׂבִּיקְטִּיוּזָּעָר עֲדוֹתָה, מוּזָּמָּעָן זִיךְ דָּעְרָהִיבָּן צוּ דָעָר מְדֻרָּגָה פָּוּן אָזְבִּיקְטִּיוּזָּעָן שְׁוֹפְּטָאָזִיךְ אַיבָּעָר זִיךְ אַלְיָן. דָּעְרָגְרִיכָּן צוּ אָזָא מְדֻרָּגָה אַיזְוִי די שְׁטְרָעְבָּוגָן פָּוּן אַיְטָלְעָן שְׂרִיבָעָר אָוּן דאס איז אָזְוָדָאִי אָזְיךְ גְּעוּזָּעָן די שְׁטְרָעְבָּוגָן פָּוּן אַונְדָּעָרָעָר שְׂרִיבָעָרָס וְוִיאָס האָבָן גַּעַטְוֹנְקָט זִיעָרָפָן אָזָן דָעָם טִינְטָן פָּוּן גְּרוּזָּלָן אָזָן חַרְבָּן. די דָזְיָקָעָן מְדֻרָּגָה האָט יְהָוָה עַלְבָּרָג דָּעְרָגְרִיכָּט בְּעֵת עַר האָט גַּעַמְּלָן דָעָם הַוִּיפְתָּהָלָל פָּוּן זִין דָעְרָצְיָילְוָגָעָן פָּוּן אָקְטָן זִיבָּן אָזָן דָרִיסִיסִיקָּה, אָדָעָר אַסְׂבִּיקְטִּיוּזָּעָר דָרִיטָעָר צְדָקָה בְּיַמִּים דָעָם דָעְרָמָאנְטָן בָּזָק. אָט דָעָם פָּוּה, זַוְוָעָן אָזְבִּיקְטִּיוּזָּעָר אַונְדָּעָרָעָר גַּעַוָּאָרָן דאס אִיגְּעָנָעָלָעָן, האָט אַנְגָּעָזָאנְטָמָן אָזְזָוָבָן אָזְזָאָמָן תָּאָלָאנְטָמָן, וְוִיאָס קָאָן פָּאָרָה וְוָאנְדָלָעָן אוּטָאַבְּיָאָגְרָאָפִיעָא אָזְיָין לִיטְעָרָטָאָר, אִין קוֹנוֹסָט.

אוּס וּוּוָרְט גַּעַרְעָדָט וּוּגָעָן דָעָר אַבִּיקְטִּיוּטָעָט פָּוּן שְׂרִיבָעָר, וּוּגָעָן זִין וּוּגָעָן אָדָרִיטָעָר צְדָקָה, כָּאַטָּש עַר אַיז אָזָן דָעָר אַמְּתָן אַסְׂבִּיקְטִּעָר גַּוְעָן אַיזְוִי פָּאָקָטָן וְוִיאָס עַר שְׁלִידָעָרטָן, אַיזְוִי כָּאָיִ צוּ בָּאַטָּאָגָעָן אָזְזָוָבָן שְׁוּסָמָן אָפָּנָן נִישְׁתָּבִּיאָה דָעָר מִינְיָנָגָעָן אָזְזָוָבָרָהָאָט נִישְׁתָּקִין רַעַכְתָּאָן צוּ לְאָזְזָוָבָן פָּיְלָן אָזְזָוָבָן וּוּסָיָן וּוּגָעָן בָּאַצְּזִינְגָּעָן צוּ דָעָם בָּאַשְׁרָיְבָּעָנָם. מִיר וּוּגָעָן וּוּסָיָן פָּוּן אָזְזָאָפָּטָאָלָן אַבִּיקְטִּיוּזָמָן אָזְזָוָבָרָהָאָט פָּוּן אַיִם וּוּיִיטָן. בְּיַמִּים לִיְיָעָנָעָן זִיבָּעָן זִיבָּעָן אָדָרִיטָעָר צְיִילָנָגָה, אָזְזָאָפָּטָאָלָן נִישְׁתָּקִין צוּ וּוּסָיָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן דָעָר שְׂרִיבָעָר האָט פִּינְטָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן אוּפִיךְ וּוּעַמְּעָן עַר קָוְקָט מִיטָּפָאָרָטָרָטָעָן אוּגָּגָן. פָּוּן דָעְסְטוּוּגָעָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן עַר בְּיַמִּים מָאָלָן סִיְּדִי מְעַנְשָׁטָן וְוִאסְּצִיעָן אוּפִיךְ זִיךְ זִין שִׁינְגָּה אָזְזָאָפָּטָאָלָן זִיבָּעָן דִּי אַבִּיקְטִּעָן פָּוּן זִין מִינְגָּעָפִילָן, בָּאַדְיִיעָר אָזְזָאָפָּטָאָלָן — שְׂרִיבָעָר רִישְׁׁ אַבִּיקְטִּיוּזָמָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן עַר זִעְטָן זִי אַלְעַמְּעָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן אוּפִיךְ זִיְעָרָעָמָעָן מְעַשְׁׁים נִישְׁתָּבִּיאָה וּוּרָעָר וּוּאָלָט גַּעַשְׁׁתָּאָגָעָן צְוִישָׁן זִי, נָאָר וּוּיִי עַר וּוּאָלָט גַּעַשְׁׁתָּאָגָעָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן דָעְרוּוּיְתָעָרָטָעָן פָּוּן זִי, אוּפִיךְ אָפָּוִיצְיָעָן פָּוּן וּוּלְבָרָגָעָן עַר קָאָן אַבְּסָעְרוּוּרָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן דָעְרוּזָעָן דָאָס וְוִאסְּצִיעָן קָאָן פָּוּן דָעְרָגְאָנָטָן, אָזְזָאָפָּטָאָלָן, נִישְׁתָּבִּיאָה.

אוּס מְעַנְשָׁטָן וּוּגָעָן דִּיסְטָאָגָן, האָט מְעַנְשָׁטָן זִינְגָּעָן צִיְּטָאָט אַדְעָר שְׁתָחָה. פָּאָרָאָן אָבָּעָר אָדָיְסָטָאָגָן פָּוּן אָזְזָאָפָּטָאָלָן. אַקְינְסְטָלְעָר דָאָרָף זִיךְ קָאָגָעָן דִּיסְטָאָגָן זִיךְ קָאָגָעָן פָּוּן דָעָם לְעָבָן וְוִאסְּצִיעָן עַר שְׁלִידָעָרטָן אָפִילָוּ וּוּעָן עַר אַיזְוִיְּדָרָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן יְהָוָה עַלְבָּרָג האָט אַיזְוִיְּדָרָג עַר שְׁתָחָה דָעְרָצְיָילְוָגָעָן אוּפִיךְ זִיךְ חַרְבָּן-טַעַמְּאָטִיקָה בָּאָוִוָּזָן אָזְזָאָפָּטָאָלָן דִּי דָזְיָקָעָן דִּיסְטָאָגָן-פְּעַקְיִיטִים.

יהודה עלבערגס ראמאן «אויפן שפייך פון א מאסט» אין א וויטערגןג און א העכערגןג פון די דערצ'ילונגען אין בוך «אונטער קופערגען הימלען». קודם-ככל זענען בולטער געווארן די איגנסיאפֿטן פון זיין טאלנט, זענען ציבטיקער געווארן די מיטלען פון זיין קינסטלערישער געשטאלטיקונג און ס'איין שארפער און אריבֿן-דרינגענדיקער געווארן זיין נשמה-אנאליה, סיי פון די לידנדיקע, סיי פון די וואס פארשאפֿן אנדערע ליידן.

ס'איין שיין געזאגט געווארן און די יידישע ליטעראטור ערוצ'ילט אונדו נישט נאר וואס יידן האבן געלטן און ווי אוזו זי זענען אומגעבראקט געווארן, נאר זי ברעננט פאר אונדו אויך אירוס דאס וואס עס האט זיך אפגעתן אין דער נשמה פון די אומקוםענדיקע. זי גיט מיט די קרבנות אין גיאצ'לומות, כדי צו זען אויף וויפל זי זענען געלביבן געטרייז זיער שורש און אויך ווען און ווי אוזו זי האבן זיך דערויטערט פון אים, געטראיבן דורך זיערט לידן און דורך דעם דראנג זיך צו ראטטעווע, צו בליבן לעבן.

«אויפן שפייך פון א מאסט» אין א ווועך וואס וויזט דעם ייד אין און אומז געווינטלאען מצב. מען קאן אפֿילו זאגן און עלבערג וויזט אונדו געווינטלאען יידן אין און אומגעווינטלאען צייט; יידן וואס דער פאלקס-גורל האט זי גע-צווונגען צו זיין אנדערש ווי זי זענען געווען. באטש מען האט פון פריער געקאנט שפירן און די יידן זענען פיעיך צו דער דזוקער אנדערשקייט.

מיר האבן די יידן גוט געקענט און די מערסטע פון זייל האבן אין זיערט פריערדייקע געשטאלטן געפונגען און אפשטיגלונג און פאראייביקונג אין דער יידישער ליטעראטור. קיין מאל וואלטן מיר אבער נישט געווסט צו וועלכע אומז וואנדולונגען זי זענען אנגערבריות געווען, ווען נישט דער חורבן, ווען נישט דער נסיון מיט וועלכן זי זענען געפרות געווארן. יהודה עלבערג, וואס איז אליאן דורךגענונגען דעם פיננסוּן נסיוּן, האט געזען און געוויזן ווי אוזו די פאר-מלחההדייקע געווינטלאען יידן זענען און דער מלחהה-צייט דער אגאנגען צו אומז געווינטלאעקייט און א טיל פון זי זענען, דארך מען זאגן, אויסגעוואקסן צו גברים. די יידישע העלדישקייט איז געקומען צום אויסדרוק נישט בלויין אינעם פארמאסת מיטן שונא פון דרישן, נאר אויך אינעם נצחון איבער די אינגעוויניקסע אינסטינקטען וואס האבן אין דער נאענטליךיט פון סכונה זיך צעהפקרט בייזן פאר-לייקעגען יעדער מאראל. דאס צוימען די אינסטינקטען און א וועלט ווי מאראל האט מער קיני וואג נישט געהאט. דאס אויפהאלטן די פונקען פון מענטשלעקייט אויך אין דער אטמאספער פון אוממענטשלעקייט — דאס איז די גבורה פון א גרויסקייט און די אומגעווינטלאעקייט וואס דער שריבער האט זי געשטעלט מיט אט דעם ווערך א ווערדיקון קינסטלערישן דענקמאל.

וואס מער מיר דערזיינערן זיך אין צייט פון דער חורבן-תקופה אלץ מער
ווערט אונדזער ליטעראטור בארייכערט מיט וועرك פון א מאנומענטאלן פארגעט.
וואס שילדערן אלץ ברייטער שטחים פון יידישע איבערלעונגגען און יידישע
ליידן אונטער דער נאצישער אוקופאציע.

יודהה עלבערגס נײער ראמאן געהערט צו דעם א מין מאנומענטאלע וועرك.
ער באשריבט אָזָא גְּרוֹיזֶן שְׁתַחַת פּוֹן דָּעַם גַּעֲיָגֶטֶן אָזָא גַּעֲפְּלָגֶטֶן יִדְיָשֵׁן לְעַבְּנָה, עַס
באווועגן זיך זא אָזָא פִּילְטִיפּוֹן אָזָא גַּעֲשְׁטָלְטָן אָזָא עַס קּוּמְעַן פָּאָר אָזָא פִּילְטִיפּוֹן
כאראקטעריסטייש געשענישן, אָזָא אַפְּטָן ווֹנדְעָרָטָן מְעַן זיך זוי אָזָא דָעַר שְׂרִיבָעָר
האט באוויזן דאס אלץ צו קָאנְצָעָנְטָרִירִין אִין דִי קְנָאָפָעָ פִּיר הַונְדָעָרָט זִיתְן פּוֹן
זִין בּוֹךְ.

וואס האט איר נישט אִין דָעַם דָאַיְקָוּן רַאְמָאָן? אִיר האט דָאָזָא זַוְאָרְשָׁעוּר
געטאָ בעט עס הייבּן זיך שׂוֹין אָזָן דִי ווִיסְטָעָ לְקוּוֹידָאַצְּיעָס אָזָן אִיר האט דָאָזָא
די גְּרוּילִיקִיטָא אוּיףְּ דָעַם טְרוּוּעִירִיךְ-בָּאַרְיִמְטָן אָוּשְׁלָאַגְּלָאָזֶן; פָּאָרָאָן דָאָס קָאָפִיטָל
פּוֹן קִינְדָעָרָס שְׁפִּיּוֹיְ-שְׁמוֹגָלְדָוְרְדִּי גַּעֲמָאָ-מוּירָן אָזָא שְׁפָעָטָעָר — אָזָא נִישְׁטְ-וּוּיְנִיןְ
קָעָר גְּרוּילִיקְ קָאָפִיטָל ווּעְגָן דָעַם אַוִּיסְבָּאַהָלְטָן יִדְיָשָׁעָ קִינְדָעָר אִין דִי אָרְבָּעָטָר
שָׁפָן ווּזְעָמָן האַפְּטָן זיך צו רָאַטְעוֹוֹן. דָעְרָנָאָרָ שִׁקְטָאָ אִיךְ עַלְבָּרָגְ אָוּעָקְ אוּיףְּ
דָעַר אַרְיְשָׁעָר זַיְתָן כְּדִי אִיר זַאְלָט וְעַזְן דִי מַעֲרָכָה פּוֹן דִי ווָאָסָהָבָן אָזָן אַילְזָוּעָ
אוּס ווּעְטָזִי גַּעֲרָאָטָן אַוִּיסְצּוֹמִידָן דָעַר גַּרְולְ מִיטְ דָעַר הִילְפָן זַוְעִירָעָ פּוּלִילִישָׁע
פְּרִיאַנְדָה, אָזָן פּוֹן דָאָרָט פִּירָט עַר אִיךְ מִיטְ דָעַם ווּגְ פּוֹן זִינְעָן הַעַלְדוֹן אִין פּוּלִילִישָׁן
דָאָרָה, ווּזְעָמָן זַיְתָן זַיְתָן יִדְיָשָׁעָ קִינְדָעָר דָאַגְּגָלְעָן זיך אָזָן ווּזְעָמָן אַוִּיסְגָּעָרִיסָן,
אַבְּיָ צו דָעְרָהָלָטָן דָאָס נְפָשָׁ אַונְטָעָר דָעַר מַאְסָקָעָ פּוֹן קָרִיסְטָלָעָכָעָ קִינְדָעָר ווָאָס
זַוְעִירָעָ עַלְטָעָרָן זַעְגָּעָן אַוְמְעָקָומָעָן בָּעַת דָעַם דִּיְתְּשָׁן אַנְפָאָל אַוִּיפְּ פּוֹילָן.

סְאַיְוּ נִשְׁטָהָ שִׁיךְ אַיְבָּרְצָוּדְעָרְצִילָן דָעַם אַיְנָהָלָטָן פּוֹן רַאְמָאָן. אַבְּעָרָה הַיּוֹתָה
עַס גִּיטָּה דָאָזָא בָּאַטָּאָנָעָן דִי מָאַנוּמְעַנְטָאַלְקִיטָּזְ זַיְנָעָ אָזָן זִין בְּרִיטִיְ-לִיוֹנְטִיקָעָ
פָּאַרְנְעַמִּיקִיטָּ — לְוִיפְּנָן מִיר גִּיךְ אָרְבָּעָר דָעַר אַקְצִיעָ ווָאָס ווִיקְלָט זַיְךְ פּוֹנָגָנְדָעָר
פָּאָר אַונְדְּזָעָרָ אָוִיגָן: אָזָא זַעְגָּעָן מִיר מִיטְ דָעַם יְוֻרָעָן צְרוּיְגָעָקָומָעָן פּוֹן דָאָרָףְ קִין
וּאַרְשָׁעָ אָזָן מִיר זַעְגָּעָן ווּזְיִדְיָשָׁעָ יְנָגְלָעָקְ שְׁפִילָן דִי רָאָלָעָ פּוֹן הַפְּקָרְדִּיקָעָ
גָּאָסְ-הַעַנְדְּלָעָרָס, ווָאָס דִי הַפְּקָרוֹתָה הַעַלְפָטָ זַיְאָרוֹס אִין זַיְעָרָ «אָרִישָׁ» פָּאַרְשָׁטָעָ
לְעַנְיָשָׁ. אָזָן דָעְרָבִי זַעְגָּעָן מִיר זַיְעָרָ ווּנְדָעְלָעָכָעָ אַרְגָּאַנוּזִירְטִיקִיטָן צַוְּעָלָפָן אִיְגָנָעָר
דָעַם צְוִוִּיטָן. בָּאָלָד ווִיקְלָט אַונְדָזָ דָעַר שְׂרִיבָעָר אַרְיָין אִין דָעַם פּוּלִילִישָׁן אַוִּיגָוסְטָ
אַוִּיפְּשָׁטָאָנָד אִין וּאַרְשָׁעָ, ווָאָס אִין פָּאַרְגָּעָקָומָעָן קְנָאָפָעָ אַנְדָעָרְתָהָלָבָן יָאָרָ נָאָר
דָעַם אַיְפָשְׁטָאָנָד אִין וּאַרְשָׁעָוּוּר גַּעַטָּא. אָפִיצְיָעָל ווִיסְעָן מִיר, אָזָן דִי פּוּלִילִישָׁע
הַוִּיפְּשָׁטָאָט אִין שׂוֹין דָעַמְאָלָט גַּעַוּעַן אָזָן יִדְזָן, אַבְּעָרָ אִין שְׁטָאָט זַעְגָּעָן נָאָר
גַּעַוּעַן עַטְלָעָכָעָ טְוִיזָּוֹן יִדְזָן, פָּאַרְשָׁטָלָעָטָזָוּ וּקְרִיסְטָן. דָעַר גַּרְעָסְטָעָר טְיִילָ פּוֹן
אָט דִי פָּאַרְשָׁטָלָעָטָזָוּ, אַוִּיסְבָּאַהָלָטָעָנָעָ יִדְזָן אִין בָּעַתָּן אַוִּיפְּשָׁטָאָנָד אַרוֹסָ פּוֹן דִי
בָּאַהֲלָטָעָנִישָׁן אָזָן צּוֹגַעַשְׁטָאָגָעָן צָום קָאָמָפְ קָעָגָן דִי דִיְתְּשָׁן. דָעַר רַעְוָלָטָאָט אִין

געוווען, אוֹ די וואָס האַבען זיך אַנטְפּֿלְקַט ווי יידן — זענְעָן אָומְגַעֲבָרָאַכְט גַּעוֹאָרְךָ דָּוָרְךָ די פָּאֶלְעָקָן גַּופָּא. די סְצַעְנָעָס ווּ עַלְבָּרָג בָּאַשְׁרִיבָּת אַט די רְצִיחָה זענְעָן די בְּרוּדִיכְקָמָש אָנוֹ אַוְנְשָׂוְיְידְּצְרוּדְּקָמָש אַיִּינְ בָּובָּ.

אין דrintן טיל פון דעם ראמאן פירט אונדו דער מחבר איבער די צע
טריסלטנע נאכטלחמה-וואונג פון פולין און דיטשלאנד. איר זעת דא די הצעה
און די דעם-אליאז'ירונג פון די באזיגטונג, וואס שטוקסט און אויך די זיגערם. אין
דעם כאס פון לית-דיין ולית-דיין הייבט זיך און דער דראגונג פון פיער דער שרארית-
הפליטה צו אנטולויפן פון דער ערעד וו ס'האט געבעשוערט דאס פיער פון יידז-
שינאה. מיר זען די ערשות טרייט פון דער "בריהה" (דען אנטולויף) און ווי איזוי
זיך זיאקסט אויס פאר אונדווערט איזיגן צו א מעכטיקער באוועגונג, וואס מיט איר
פירט ענגלאנד א געראנגל אויף טויט און אויך לעבן: א געראנגל אין וועלכן עס
פאלאן נאר א סך פון די וואס האבן זיך בנס געראטשטווערט פון דער היטעלעריסטישער
מארדמאשין.

7

וְוי דער קלאַסִישער רָאָמָן פּוֹן 1919 אַרְהוֹנְדֶּרֶט אָוֹן אַנְהִיַּב 20 סְטְּטוֹן יָאָרָן
הַוְּנְדֶּרֶט — פּוֹן בָּאַלְזָק בֵּין צָו קָאוֹאנְצָקִיס — אַיְזָן עַל בְּעָרְגָּס «אַוִּיפָּן שְׁפִּיצָן פּוֹן
אַ מַּאֲסָטָן» גַּעֲבוֹת אַוִּיפָּן דָּעַר רָעַלְיטָעַט פּוֹן אַ צִּיטָּן אַיְזָן וּוּלְכָעָר עַס זַעַנְעָן פָּאָרָן
גַּעֲקוּמָעַן גַּרְוִיסָּע גַּעֲשֻׁעַנְיָשׂ. בְּמִילָּא אַיְזָן עַס אַ רָּאָמָן פּוֹן וּוּבִירִינְדִּיקָעָר אָוֹן
שְׁפָאנְגָּעָנְדִּיקָעָר אַקְצִיעַ. וּוּאַיְן דָּעַר גּוּטָעָר אָוֹן גַּרְוִיסָּעָר רָאָמָן אַנְיסְטִישָׁע טְרָאָדיִ
צִּיעַ, וּוּרְעַן דִּי גַּעֲשֻׁעַנְיָשׂ בָּאוּוּגָט דָּוָרָךְ אַ סְּדָר פֿרְעָרָסָאנְזָוָן וּאַס דָּעַר שְׁרִיבָעָר
מַמְּאַלְתָּן אַן שְׁנִיצְטָ פָּאָר אַנְדוֹזָעָרָעָ אָוָגָן : פָּאָרְשִׁידְעָנָע טִיפָּן, גַּעַשְׁטָאַלְטָן, טְשִׁיקָאַוָּעָ
כָּאַרְאַקְטָעָרָה, מִיט אַן אַיְגָן פְּנִים, מַעֲנְטָשָׁן וּוָסָ פָּאָרְאִינְטָרְגִּיגָּרָן אַונְדָּז אַדְעָרָ רִירָן
אַונְדָּז מִיט זִיעָר גּוֹלָן.

די וויכטיקסט עגשטעלטן אין בוך זענען ידרעך אונז זיין מאמע, די ייחסידיקע
בהתהרב. ביידע צייכעגען זיך אויס מיט א גוואלדיקן לעבענס-זווילן. דאכט זיך מיר
וואיסן, אין דאך ווונדרן מיר זיך : פון וואנגען געט זיך בי אונדז, יידן, אונז צוגע-
בונדנקייט צום לעבען ? פון וואנגען געט זיך בי יורען אונז זיין מוטער אונז קאמפס-
ווילן, אונז אויסגעפיגערישקיט אין געראנגל מיט דעת מלארך-המוות, אונז גרייטיקיט
צוז מימיקרי, צוז אומגעוינטעלעכע ליידן, אובי צוז ראטטווען דאס נפש ?

און ווירקעווודיק עס זאל נישט זיין דער פאר אידישער לעבענס-זווילן, זונען יורך און זיין מוטער דאך נישט גרייט צו צאל פאר אים יעדן פרוייג. צוועיטנס זען מיר און עס איז פאראן אַ מאמענטן וווען דער צעלביבקער ייד וואס האט גאטנו אלאי איז דער וועלט פדי צו בליבין לעבן, גיט אוועק זיין לעבן איז קאמפ פאר דעם לעבן פון זיינע ברידער און שוערטער; און דאס איז דאך דער זונען פון דער פאטאלאַי טעם צו וועלכער עלבערג פירט אונדו איז זיין ראמאגן, וווען ער ווייזט אונדו זווע דער דורך טוינט נסם געדאטעוועטער יודעך פאלט אראפ פון מאסתבוים און ווערט געהרגעט איז קאמפ פאר דער פרײיהיט פון זיינע ברידער און שוערטער, ארינזוקומען איז ארץ-ישראל.

טשיקאָווע: אַין עַל בָּעֵר גַּס רְאַמְּנָן זָעֲגָן כְּמַעַט נִישְׁתַּפְּרָאָן קִין דִּיטְשָׁן — וּוֹי אַינְדִּיוֹזְעָלָע מַעֲנְטָשָׁן. פֶּרֶאָן דָּא אַ דִּיטְשָׁע מַאֲסָע, אַ מִין קַלְעַקְטִיוּוֹר, טַוְיזָונְט-פְּנִימְדִּיקָּעָר מָולֵךְ וּוֹאָס בְּרֻעְנָגָט צָו זִיךְרָנוֹת אָוֹן בָּגְנִיצָּצָה יִיךְ דָּעַרְצָו אָוִיךְ מִיט דִּי פָּוּן שִׁינְאָה פָּאָרְדָּאָרְבָּעָנָע פָּאָלִיאָקָן אָוֹן אַבְּדָעָרָע פָּעַלְקָעְרָשָׁאָפָּטָן.

— יהודיה עלבערג האט זיך נישט געווואטלט פאָרנעםען מיט קיין דיטשע יהידים
— אַבער ער שילדערט יאָ די פֿאַלאַקְעָן מיט זיער יהידיינער פֿאַרשֿיידְנִקיַּיט אָזֶן
— מיר זען אָ טײַל פֿון זַי ווי חיות אָזֶן אָ טײַל פֿון זַי (אָפְשָׁר דעם קלענערן טײַל)
— ווי מענטשן זוֹס אָזֶן זיער הארץ טלייעט באָך דער פֿונְקָפֿון מענטשלעבקיט
אָזֶן קָאָן זיך אָ באַשְׁטִימְטָעָר סִיטְאַצְיָע פֿוֹנְאַנדְעָרְבָּלָאָזֶן אָזֶן ווערָן אָ פֿיעֵיר.

די אַנְגָּגֵלִיטִיקִיט פּוֹן דֻּעַם סּוֹשָׁעַטַּ, די פִּיבְּעַרְדִּיקָּע גַּעֲשָׁפָּאָנוֹטִיקִיט פּוֹן דַּעַר אַקְצִיעַ, די רְעַאַלִיסְטִישׁעַ הַעֲלָדוֹן — דַּאֲרֶפְּן נִישְׁתָּ אַפְּצִיעַן אָנוֹנְדוּעַר אוּפְּמָעַרְקַּ פּוֹן די שְׁרַיְבְּעַרְשִׁישׁעַ מְעֻלוֹת וּוָאָס דָּאָס דָּאָזְיִיקָּע וּוּוַרְקָ פָּאָרְמָאָגָט אַיִּן אָזָּא שְׁפַּעַ, עַלְבָּעַרְגָּ אַיִּן אַרְעַאַלִיסְטִישׁעַר מְאַלְעָדָר וּוָאָס קָאָן אַרוּסִיבְּרַעְנְגָּעַן נִישְׁתָּ גַּאֲרַע מְעַנְטַשָּׁן, נִיעַרְטָ אַוְיךָ די אַטְמָאָסְפָּדָר אַרוּסָּ זַיִּ; אַפְּילָו דָּאָס אַוְמָרְעַאַלְעַ אַדְעָר דָּאָס אַבְּעַרְ רַעַאַלְעָ קָאָן עַר אַוְיךָ אַרוּסִיבְּרַעְנְגָּעַן מִיטָּ פָּאָרְבָּן אַוְן שְׁטָרְיכָּן, עַלְהָהִי זַיִּ וּוְאַלְטָן גְּעוּזָּן מְשָׁוְתְּדִיקָּ, אַיִּיבְּ תְּאַלְגָּנְטָהּ הַאָס גַּעֲמִינָּט מְלַכְּתִּילָּהּ קָעָנָן, צִיכְּבָּוטָ זַיִּ אַיִּסְיָהּ יְהָוָה עַלְבָּעַרְגָּ מִיטָּ דֻּעַם וּוָאָס עַר קָעָן גַּאֲרַע גְּרִינְטְּלָעָךְ יְעַדְעָ זַיִּ וּוָאָס עַר מְאַלְטָ אַוְן דְּעַרְצִילָּט וּוְעַגְּן אִירָּ. מִירְ וּוּוְרְעָן מִשְּׁ אַיְבְּעַרְרָאָשָׁטָ פּוֹן זַיִּן טִיפְּעָר בְּאַהֲאוֹנוֹתָ קִיְּיטָ אַיִּן דַּאֲרֶפְּשָׂן לְעַבְּן אַיִּן אַיִּן דַּעַר פְּסִיכָּלָגְּיָעָ פּוֹן דַּאֲרֶפְּשָׂן מְעַנְטָשָׁן ; מִירְ פְּרָעָגָן : וּוּיְ קּוֹמֶטְ די דָּאָזְיִיקָּע קָעָנְטָשָׁאָטָ, די דָּאָזְיִיקָּע בְּאַהֲאוֹנוֹטִיקִיט צַו דֻּעַם רְבָּסְתָּוּן, אַ דְּעַרְצִוְּגָעָנָעָם אַיִּן די שְׁטָאַטִּישׁעַ יִשְׁבָּוּת ? מִירְ הַאָבָּן דֻּעַם אַיְנְדָרְוקָ אַיִּן נִישְׁתָּ פָּאָרְאָן אַזְּדָ וּוְעַגְּן וּוּלְכָבָעָר עַלְבָּעַרְגָּ שְׁרִיְּבָּטָ אַיִּן זַיִּן רָאָמָן — עַר זַאְל וּוְעַגְּן אִירָּ נִישְׁתָּ וּוְיִסְן אַסְּרָ מְעָרָ ; אַיִּן דָּאָס וּזְטָמָעָן בָּאַזְוְנְדָעָרָס וּוְעַנְעַר שְׁרִיְּבָּטָ וּוְעַגְּן בָּעַלְיָחִים. עַלְבָּעַרְגָּ אַיִּן אַוְיךָ אַטְמָאָסְפָּדָר פְּסִיכָּלָגָ אַיִּן אַזָּא עַר מְאַלְטָ אַמְּעַנְטָשָׁ אַיִּן אַ בָּאַשְׁטִימְטָעָר סִיטְוָאַצְּיָעָ, פִּילְטָמָעָן אַזָּא עַר זְטָמָעָ דֻּעַם מְעַנְטָשָׁ דָּוָרָדָ אַזָּא דָּוָרָדָ אַזָּא וּוְיִסְן וּוְעַגְּן אַיִּס אַזָּא דָּאָס וּוָאָס אַיִּין אַפְּשָׂר פָּאָר דֻּעַם נּוּגְעַ-בְּדָבָר אַלְיִין אַ סּוֹדָ.

אונדו דاكت זיך, או דאס וואס דער הייפטהעלד לעבט איבער או א טילן פונעם שרייבערס ביאגראפיע. אבער דאס אויז נישט אין גאנצן זיכער, זיל ווי א שריבער — אויז זיך עלבערג א סך סומך אויף זיין אבסערוואציע אוין אויף זיין קינסטלערישן זפרון. דעפמאר האבן מיר נישט דעם איינדרוק או ער מישט זיך ארין אין די געשענישן וואס ער באשריבט. ער שלידערט אפט אומגעווינט-לעכע סייטואציעס אוין אויסערגעווינטעלעכע מענטשן (זהו למשל דעם קלינעם יורעך אוין זיין גוואלדייק איסטוויגעודיקיט, אדער די איבערלעבונגען פון זיין מוטער אוין זעיר צוואמענטרכע נאך דער מלחהה).

עלבערגס גרויס, אפער גרעסטו שרייבערישע מעלה אויז, וואס האלטנדיק זיך אוין א זייט פון די געשענישן — געראט אים פון דעסטוועגן אריינצוציען דעם ליינער אין דעם לוייף פון דעם שפאנגענדיקון פילם וואס זיך פאר זיינע אויגן, ער זאל אלין מיטפיבערן מיט די העלדן, מיט זעיר איבערלעבונגען אוין מיט זעיר גורל.

ווייפל מען זאל נישט שריבבן, קאו מען זיך נישט אפשטעלן אויף אלע מאמענטן וואס בעטן זיך קאמגענטרט צו וווערן אין דעם ראמאן. א טיל געשענישן זאלט מען געדארפט באזונדער אנגאליזירן, פדי אנצווויזן ווי כאראקטעריסטייש זיין זונען פאר דער מענטאלילעט פון דעם מענטש וואס אויז אוין זיי באטיליקט, זיינען זונען יורעך געטט פלאצעム לערנצען זיין שוועסטערל אויפן הייביזידעם, אין שטאל, דעם יידישן אלף-ביתה. אוזעלכע באשריבונגען, וואס האבן נישט קיין ווירקונג אויף דעם לוייף פון דער אקצייע, אוין זונען דאך כאראקטעריסטייש פאר די העלדן — זונען פאראן א סך אוין ראמאן.

יהודא עלבערג האט א קערנדיק לשונ. א לשונ וואס פארמאגט די זאפטן פון פאלקסטימילעCKERיט אוין די וויכע זינגעווידייקיט פון פוילישן יידיש. עלבערג שפיטל זיך נישט מיטן לשונ, ער שאפת נישט קיין מאדרניסטייש געאלאגיזמען, פונקט ווי מען זעט נישט קיין גטיה צו מאדרניזם בי זיין שלילדערן די העלדן אוין זיינער איבערלעבונגען. זיין אויפן שריבבן אויז א פראנטאלער. ער גיטט צו צו דער טעמע דירעקט אוין פרווט זי נישט וויאן אוין פראפיל אדער פון שאטנדיקע ווינקלען. אזי האבן געשריבן די פראוע-מייסטערס פון 1910 און 200 סטן יאר-הונדערט אין אייראפע, אזי שריבט, אויף זיין אויפן, יהודא עלבערג. אוון כאטש עס זונען פאראן חילוקידעות וועגן דעם צי דער שריבער האט גוט געטאן וואס ער האט דעם דריינט טיל פון ראמאן מצרכ געוווען אוין אוים נישט פונאנדערגעוויקלט אוין א באזונדערן ראמאן — אוין אבער אוון שם ספק או מיט דעם ראמאן אויפן שפיין פון א מסט"ז אויז צוגעקומען א גרים ווערך אוין אונדזער ליטערטור.

“צְעֹוָאַרְפָּעֵנָא זָאנְגָעָן”

۷

פון די ניין גראטערע אוון קלענערע דערצ'ילונגען וואס גיינען אריין אין יהודא

- עלבערגס נייעם בוך "צעווארפנען זאגען", זענען פינך געוויידמעט דער געטאָר טעמאָטיך אוון דער חורבן-פראַבלעמאָטיך, צויזי זענען פון פֿאַרְמַלְחַמְהַדִּיקָן יִדִּישָׁן לעבענס-שטייגער אין פוילן אוון צויזי זענען, פון וְשָׁאנֶעֶר-שְׁתַּאֲנֶפְּוֹנָקָט, שווערלעך צו כָּרָאָקָט עַזְּרַיְּזָן, מְחֻמָּת זַיְּזָעָן צו קָוָרֶץ אוּפָּה צו זַיְּן רַאֲמָנוּן, אַבָּעָר זַיְּן כָּפָן אַרוּם אַזְּאָגָרְוִיסָּן שְׂתָּה פָּוּן מְעַנְּטַשְׁלָעָכָן לְעֵבָן אוּן מְעַנְּטַשְׁלָעָכָן גּוֹרָל אוּסְּאיָ� אַסְּפָּק צַיְּמָעָן קָעָן זַיְּ אַנְרוֹפָּן נְאֻוּוָלָן.

דאָס בוק **“צְוֹאָרֶפְעָנָן זַאנְגָּעָן”**, וואָס אִין אִיצְט דערשְׁיַינָּעָן, טְרָאָגֵט מִיט זִיך
**א גְּזַוְּיַסְעָן אַיבְּרָאַשְׁוָנָג פָּאָר דִּי וּוּלְכָעַ האָבָן עַלְבָּרְגָּן גַּעֲקָעָנְטָן פָּוּן זַיְנָע צְוּוֹיִ
 פְּרַעְדְּרִיךְ קָעַ בִּיכְעָר אָוּן גַּהְאָלְטָן אָז עָר אִיז דָּעָר דָּעַרְצִילְלָעָר אָוּן שְׂילְדָּעָרָר פָּוּן
 גַּעַטְאָ-גְּרוּיָּיל אָוּן אַלְץ וואָס סְאִיזְיָּה מִיט דָעַם דָּאוּיְקָן גְּרוּיְל פָּאָרְבּוֹנְדָן, אָבָר זַיִּה האָבָן
 נִישְׁתְּ חָוְשָׁד גְּעוּזָן אָז עָר אִיז שְׂרִיבְּעָרִישׁ מְסֻגָּל צָו בָּאָגּוּוּלְטִימָן אָוּי פִּילְ פָּאָרִי
 שִׁינְדְּגָּרְטִיקָּעָן לְעַבְנָס-שְׁטָחִים, וּזְיַעַר טָוָט עַס מִיט גְּרוּיס טְלָאָלָאנְט אָוּן קַעַנְטְּשָׁאָפָט
 אַיִּן דִּי דָּאַיְקָעָן נִיְּן דָּעַרְצִילְלָגָעָן.**

וואר איז, אז איז די פינ' געתא-דערצ'ילונגגען וואס גיינע אריין איז דעם ניעם בורך האט עלבערג נישט איבערגעשטיגן דעם קינסטלערישן ניווא וואס ער האט געהאט דערגרייכט איז זיינע פריעדריך ווערך, אבער דער חידוש איז וואס די דערצ'ילונגגען אינעם ניעם בוך וויאן אונדו די פילגעשטאלטיקיט פון דער טעם עאון דעם שריבערס פאייקיט די דזוקע פילגעשטאלטיקיט א羅יסצוברבונגגען מיט אונדערשיטערנדיקער קראפט. מען קען זאגן איז עלבערג באוייזט נישט נאר צו מאלן דאס טרויעריך-שווארצע לעבן פון געתא וואס צפלט איז די אייזערנע קלעמען פון א פלאנירטן טויט, נאר ער באוייזט אויך צו מאלן איז שילדערן די פילפאר-ביביקיט איז פילגעשטאלטיקיט פון דער דזוקע שווארצעט און פון דעם דזוקע גרויל. און וווען מען ליענטן איז דערצ'ילונג ווי "אן עפל מיט האנק", אדען די גראטערע דערצ'ילונג "משפט מיך" עצט מען בפירוש, איז לגמרי נישט פאראדאקסאל צו רעדן וועגן פילפארבקיט, אדען פילגעשטאלטיקיט פון געתא-לעבן איז געתא-טויט, וויל איז די דזוקע דערצ'ילונגגען האבן מיר אלע קאלירן און נויאנסן פון דעם שווארץ-פינצטערן גאנג צום טויט און אפלו די נסיננות און פינ' פראבלעמען פון די וועלכע האבן דעם דזוקע טויט עלא-פינ' געמייטן. נישט אן א באשטייטטען פאראוונדער ליענטן מיר איז דערצ'ילונג ווי "אן מען האט נישט קיין מול", אדען די אנדערע דערצ'ילונג "א מענטש איז נאר א מענטש". נישט בלויו וואס דא גיט עלבערג לחלוטין אוועק פון דער געתא-טעם און פאר-לאזט די טעריטאַריע פון זיינע אנדערע שטיגער-דערצ'ילונגגען, נאר ער דערשינט

דא פאר אונדו זיך א שילדערער פון געויסע ווינקלען אין אמריקאנער לעבן, ואס צייכנען זיך אויס מיט א גאנץ אנדערן שטייגער און מיט גאנץ אנדערע סאציאלע, מאראליישע און פסיכישע פראלעלמען זיך דיא וואס ער האט ארישגבראכט אין זיינע פרייערדיקע ווערך. מיר זען דא, בגין, פאר זיך א שריבער זואס זיינע מעגן לעקיקיטן זענען זיינער און זיינער בריטיע און הגם ביין איצט האט ער באויזן און כוחו וגבורתו איז דיא געטאָטמאַטיק, דאָרף מען זיך אבער צוגעווינען צום גען דענק איז זיין קראָפַט ליגט איז דער שריבערישער מיסטערשאָפַט צו באַהערשן יעדע טעם וואס איז נוגע דעם בענְדָּם איז זיין לעבן אויף דער דאַזְקָעֶר ערֶד.

ב

“בער לעפֿ” איז א דערציאילונג וואס עלבערג האט זי אַנגעשרהַבִּן פָּאָר דער מלחהּ און ווי מיר געדענקיין איז זי אַרְיָין איז זיין בווע “אונטער קופערנו הימלען”. עס איז מיר איז אַיצְטִיקָן מאָמָעָנט שווער פֿעַסְטָצְוָשְׁטָעָלָן זי דער מחבר האט זי געלאן אַזְוֵי זי איז געווען. אויף יעדן פָּאָל מָעוֹן זאגן אַז דיאָזְקָעֶר דערציאילונג מאָכָט נאָך הײַנט צו טאג אָ שְׂטָאָרְקָן רְוַשְׁמָן אַז אָפְּשָׁר מאָכָט זי הײַנט נאָך אָ שְׂטָאָרְקָעָן אַינְדרָוק ווי זי האט געמאָכָט דעםאלט ווען זי איז אַנגעשרהַבִּן געווארן. וואָרְעָם בעית עלבערג האט זיין דערציאילונג געשרהַבִּן איז בער לעפֿ נאָך געווען אָ רְעָאָלָע געשטאלט אַז מָעוֹן האט געמעט טראָכָטן, או איז זיין יוזאָ-דּוּפְּנִידִיקִיט אַז שְׂלָדִיק דעם שריבערס נְיִוְנָגָן צומָן אַטְרוֹאַלִים וואָס אַז דעמאָלָט (אָ דענק י. מ. וויסענְבָּרגָן אַז א. מ. פּוֹקָסָן) זיינָר מָדִיש געווען אויף דער יְדִישְׁ-לְיטָעָרָרִישָׁעָר גָּאָס. הײַנט צו טאג פֿאָרְשְׁטִיעָן מִיר אַז בער לעפֿ יוזאָ-דּוּפְּנִידִיקִיט קומָט ערְשָׁת רְעָכָט אַונְטְּרָצְוָשְׁטִירִיכָן דָּאָס כָּאָרָאָק טעריסטייש אַז סְטָאָבִילָע אַז דען דזְוִינְקָן אַומְגָעְבָּרָאָכָטן לעבן, ווֹ אָפְּלוֹ דער עַמְּדָהָאָרְצִישָׁע בְּעַלְ-עֲגָלָהִינְג אַז געווען פָּאָרְאָרְצִישָׁלָט אַז אָלְעַבְּנָסְדָּר וואָס האט געהאָט אָ פֿעַסְטָע מָאָרָאָל. עס אַז כָּאָרָאָקְטְּעָרְטִיסְטִישׁ וואָס עלבערג מָאָלָט פָּאָר אַונְדוֹ אָ מִין אַונְטְּרָמְעָנְטָשׁ, וואָס קָעָן רְעָכָט קִיְּין גִּלְּיךָ וְאָרָט נִישְׁטָאָסָר רְעָדָן, אָבָעָר דּוֹקָאָ דער דזְוִינְקָר אַונְטְּרָמְעָנְטָשׁ פָּאָרְמָאָגָט אַז זיך אַזְוֵי פִּילְּ רְרִינְדִּיקָעָ צָאָרְטִיקִיט אַז לְבָשָׁאָפָּט, אַזְוֵי פִּילְּ דְּרָךְ-אָרָץ צו זיין קָעְנוּוֹדִיקָן, שָׁוָאָכוֹן ווַיְיָבָן וואָס אַז פִּילְּ עַלְתָּעָר פָּוֹן אַז אַזְוֵי פִּילְּ בְּעַנְקָשָׁאָפָּט צוֹ האָבָן אַז אַיְגָן קִינְדָּן. דיאָזְקָעֶר בענְקָשָׁאָפָּט גִּיט אָבָעָר אַז דער לְבָשָׁאָפָּט צומָן לְאַשְׁקָל ווּלְבָן עַר הַיִּסְטָאָפָּשָׁרְעָן אַז עַזְיָהָרָע ווען עַס ווּרְעָט עַפְּסָ נִישְׁט גְּזָוָונָט אַז נאָך ווּלְכָן עַר זָאָגָט אַז שְׂלָוְקִידִישָׁן זועָן עַס ווּרְעָט דּוּרְטְּרוֹנוֹקָעָן.

“בער לעפֿ” איז א שְׂטָאָרְקָעָן דערציאילונג, אַנגעשרהַבִּן מִיט קְרָאָפָּט אַז מִיט זִיכְעָרִיקִיט. מָעוֹן זַעַט אָז דער מִחְבָּר האט גוֹט גַּעֲקָעָנָט דעם לְפָנִים וְלְפָנִים פָּוֹן זײַן העַלְד אַז פָּוֹן דעם פָּאָן אויף ווּלְכָן עַר האט אַיְם גַּעֲמָאָלָן מִיט גַּעֲדִיכְטָעָ פָּאָרְבָּן. אָבָעָר זועָן נִיְּטִיק — אויך מִיט דִּינְעָ אַז הוּמָאָרִיסְטִישָׁע לְיִנְיָעָם.

א פערל צוישן די דערצ'ילונגגען אויז די אנדערע שטייגער-מעשה מיטוין נאמען "דברוחהעלט תפילה". ס'האנדლט זיך דא וועגן א יידיש פארפאלאק אין קליניגען שטעהל וואס האט זיך זייןער ליב. אבער זיין האבן נישט קיין קינדרער. ווי ס'איין געוווען אונגענומען בי יידזון האט איז אפרפאלאק זיך געדאראפט גטן כדי דער מאן זאל חתונה האבן מיט איז אנדערע אוון ברענגן מיט איר קינדרער אויף דער וועלט. אונדערע פארפאלאק זיך אבער נישט גטן, ווילע עס בינדז זיין א שטילע אידיעלע ליבשאפט. באטש דאס ווארט "לייבע" וווערט גאטירעלע נישט געבראכט אויף זיעירע ליפן. דער קינדרעלאוזער אידיעלער ייך טוט אלץ וואס איז איד קאָן טאן, כדי ער אוון זיין וויב זאלן געהאלפֿן וווערן דורוכן רבונו-של-עלום אוון צוישן אנדערין קויפֿט ער, ווי א סגולה, מפטיר יונה אום יומ-פֿיפור. דא מישט זיך אבער אריין א צויזיטער ייך, א גראָבער יונגה, אַ קל וואס עס גיטט אים גוט אוון ער דינגעט אויס בי דעם אידיעלען ייך דעם מפטיר יונה, אבער לוסף שענקט ער דעם מפטיר אוווק דעם רב פון שטאט און דער רב שענקט אים דעם קינדרעלאָן יה. דערויל דרייט זיך דאס מולרעלל: דער אידיעלער ייך וווערט אַרְעֵם אוון ער גראָבער יונגה וווערט וואס אַמְּלָאָן ריכער אוון היהות ער אויז נישט קיין גרויסער צדייק, אבער מורה פאר גאט אוון פאָר זיין מזול האט ער. קומט ער צום רב אוון פֿאָרְאָגְּנָטְעָן דער רב אַסְּגָּן וְאַסְּפָּעָר מְצֻוֹתָה ער זאל טאן כדי אויסצ'וקויפֿן זיינע זינד. דער רב הייסט אים העלפֿן דעם געפֿאַלענעם אַיְדָּעָן ייך וואס קומט טאָקָע דורך דעם צוריק צו זיין פריערדיקן מעמה. נאָר קיין קינדרער האט ער סי זיין נישט. די דערצ'ילונג ענדיקט זיך מיט דער אלײַן-פארפאָסטער תפילה פון דברוחהעלן, דער עקרה, ווועלכּע בעט בי גאט איז דער מאן זאל זי איבערעלען אוון האבן קינדרער מיט א צויזיטער פֿורי וואס ער ווועט געמען נאָר אויר טויט.

א מעשה גופא ווי אינטערעסאנט זי זאל נישט זיין, אויז זי נאָר נישט דער עיקר, וואָרעם דער עיקר אויז צו קענען די מעשה דערצ'ילונג שיין אוון אַרְוִיסְצּוּבָּרָעָנִי גען דורך אַיר געשטאלטן אוון זיעירע גורלוֹת, ווי אויך סיטואָצְיָעָס וואס זענען כאראָקְטּוּרִיסְטּוּשׁ פֿאָר דעם לעבּונָס-שְׂטִיגְעָר פון די מעשה-העלן. דאס דערגְּרִיכְּט יהודה עלבּרג איז דער דזאָקָעָר דערצ'ילונג אויפֿן סָמָעָה בעסטָן אָפָּן. די הויפֿט געשטאלטן פון דער מעשה זענען געמאָלָן מיט פֿוח אוון מיט אַ דינָעָם חיש פֿאָר זיעירע פֿסְּכִּיק אָוּן לעבּונָס-בָּאוּנָם אויבָּן פָּאָן פון אַ רְעַלִיטָעָט וואס אויז אַגְּגָעָזָע טיקט מיט אַ סְפָּעָצִיפּֿשָׁן שְׂטִיגְעָר אוון אָן אַצְּיוֹלָהָדִיקָעָר מַאֲרָאָל.

ג

פָּוּן די פֿינְפֿ גַּעֲטָאָדְעָרְצִילְוָנָגָעָן וְוּלְעָן מִיר זיך בעיקר אַפְּשָׁטָעָלָן אויף איינער אוון דאס אויז די דערצ'ילונג "מִשְׁפָּטְמִיךְ", הַגָּם ס'איין נישט מְעַלְעָךְ וְוּלְעָן די אַנְדָּעָר נִשְׁטָצְוּ זַעַמְנָה כָּאַטְשָׁ עַטְלָעָכְעָ וְוּרְטָעָר.

די פינפ געטאדערציילונגגען זענען פינפ טראפנס פון גרויסן פייןידים וואס האט מבולדיק פארשוווענקט דאס יידיישע לעבן איין פoilן, אבער כאטש די טראפנס שפיגלען, זוי מען זאגט, אפ דעם ים, זענען זי דאך נישט ענלאיך צו זיך זוי איין טראפן איין ענלאיך צום צווייטן. יעדע פון די דערציילונגגען איין גענומען פון אן אנדערער סביבה און די פיין וווערט אין איר אויסגעדריקט דורך אן אנדער האנדולונג, אדער דורך אן אנדער קאנפליקט. איין דער דערציילונג «אן עפל מיט האנדיק» חלומט דער טאטע צו קויפן פאר זיין זון אן עפל. ער שפארט פון זיין ברויט-ראציע און הונגערט, אבער ווען ער קויפט שוין דעם עפל און גרייט זיך אים צו געבן דעם זו, האלט ער נישט אויס דעם נסיוון און עסט אים אלילין אוית. דער סוף פון דער דערציילונג ווען דאס אונגעברזוט וויב בעט זיך איבער מיט איר מאן, וויל זי פארשטייט און ער האט נישט סתם איזוי אויפגעגעסן דעם עפל, איין אי דראמאטיש, אי אידיליש און אי גורם ביימ ליאנעער אַ שלוכז'יקנופ איין האלדז.

דאס זעלביךע קאו מען זאגן וועגן די אנדער געטאדערציילונגגען וואס שילדערן די געטא-זוירקלעלעקייט פון פארשידענע זייטן און וו אין דער טיפטער טראגיק לייכט אפט אויף אַ לייכט פון מענטשלעלקייט און אידליךיט. אבער די אינטערעסאנטסטע דערציילונג צוישן די דזאיקע פינפ איז פארט די דערציילונג דראמע וואס הייסט : «משפט מיך». ס'האנדلت זיך דא וועגן צוויי מענטשן, אַ מאן און אַ וויב וואס האבן איבערגלעלט דעם גרויל, דער מאן אין רוסלאנד און דאס וויב איז געדאטעוועט געווארן דורך אַ גוי, וואס האט געפאדערט אַ זאל אים פאר דער רעטונג באצאלן מיט איר יונג ליב. ווען מאן און וויב טרעפען זיך נאך דער מלחמה זויל זי נישט באנייען זייר צוואמענעלעבן אידיער זי ווועט אים דער צילן אלז, אלז וואס מיט איר איזו געשען. דער מאן הערט און פארשטייט, אבער ער וווערט געפרענסן פון אייפערזוכט וואס איזו אינסטינקט וועלכער איזו שטאָר- קער פון אונדזער שלל. פארט איז ער גרייט אַריבערצזוגין איבער דאס געשענען, אבער עס וויזט זיך אַרויס איז זי האט אַ קינד פון דעם גוי און דאס איז פאר אים דאס שווערטסטע, וויל ער איזו נישט גרייט צו געמען דאס קינד צו זיך זוי וואס וואלט געוווען זינס און די פרוי זוי אַ מאמע פארלאנטט פון אים אויך אַט דעם קרבן. זוי מיר זענן האבן מיר דא אַן עכא פון דער געטא-טראגיק וואס איז אלילין גענונג טראגיש. עלבערג צעוווקלט דא אַ פסיכאלאישן פראבלעם וואס זיינע פעדעם זענען אפט מאל זייר די און קאמפליצרט. די דערציילונג פארמאט אַ דראָ מאטישע שטייגערונג און אַפְּלוֹ אַ דראמאטיש שפאנונג וואס איז איזו כאראָך טעריסטיש פאר אַ סְד אַנדערע דער סכעמע מאלט עלבערג אַריין אַ ברויט-ליוונטיכון דערביי צו זאגן, איז איז אַט דער סכעמע מאלט עלבערג אַריין אַ ברויט-ליוונטיכון ביל פון געשענען און געשטאָלטן וואס ווירקן איז דעם געשפערנען פראבלעם און זענען איזו כאראָקטעריסטייש פאר דער גרויל פון געטאָ און חורבן.

מיר קומען איצט צו די צוויי דערציילונגען «או מען האט נישט קיין מלז» אוון «א מענטש איז נאר א מענטש». די ערשות דערציילונג שילדערט א פאראשון וואס זיין קרוםקעפיך קארגשאפט איז געלט-גייציקיט דערפרית אים צו א טראגעדייע וואס איר סיינן מובהק איז איר אומזין, איר אבסורדאלאקייט. עלבערג צעוויקלט פאר אונדו דאס לעבן פון א מענטש פון זיין אנהיב ביז זיין סוף און דאס אינטערעסאנטסטע דערביי איז וואס ער דערציילט די דזוייקע לעבנג-גע- שכט איז זיין העלד זעת זי איז איז זיך ער זעת זיך. פאראשיט זיך, איז בי זיך איז ער תמייד גערעכט און עס קומט אois איז נאר דערפֿאָר וויל ער האט נישט דאס ביסעלע מול האלטן אים אנדערע פאר אומגערעכט איז האבן צו אים פסדר טענות און תרומות.

בכל איז די דזוייקע געשיכטע און אומגעוויינלאכע. עס איז א געשיכטע וועגן א סעל-מייד-מען וואס זיינע ביטערע כאראקטער-איינשאפטן ברענגן דערצז און אלע זאלן אים פינט האבן: איז ער זאל אפגטן זיין זאל איר נישט געבן קיז אראשן; איז זיינע אייגנע קינדער זאלן פון אים נישט וועלן וויסן איז איז צום סוף זאל ער, דער גביר, בליבן ווינען איינער אלין איז עפֿעס א מין האלבאומיזטן מושביזקינט. זיין צהה איז וואס ער האט צו פיל קרווען שכל כדי צו פאראענטפערן און בארכטיקן אלע זיינע אומגערכטע גענג. זיין תירוץ איז: ער שפֿאָרט פאר די קינדער, כאטש די קינדער ניטיקן זיך נישט איז זיין ירושה. דער סוף איז איז ער מאقت אזעלכע אויסטערלישע קאמביגאציעס און ספֿאָקלאציעס איז זיין גאנץ פארמעגן ווילט פארליין. נאך זיין טויט וויאזט זיך ארויס איז די ווילט-פאָפֿירן וואס ער האט געהאט געוויפט זענען שיין לאנג גאנשישט ווילט און דערצז וויסט מען אפליו ניטש וו זי קומען אהין. א גאנץ מענטשליך לעבן גיט דא דורך פאר אונדער ער אויגן און אלץ איז דעת לעבן איז דורך אומזיניך און דערפֿירט צו א טיוולאַגְּיִישׁן אַבְּסָרְד. כאראקטעריסטייש איז, איז אויך וויל דער העלד רופט ארויס אונדער אנטיפאָטיע איז אים אבער לסתו שוער צו פארמיישטען, וויל עפֿעס האבן מיר דאס געפֿיל, איז ער אלין איז אויך א שפֿיל איז די הענט פון עפֿעס א קאָסְמִישׁן לֵץ וואס מאقت חוק פון אלעמען...

«או מען האט נישט קיין מלז» איז א פסיכאָלאגְּיִישׁ סטודיע פון א פאראנעם און דערביי איז דאס פסיכאָלאגְּיִישׁ רעטעניש ארויסגעבראָכט ווי עס איז דער שטייגער פון א קינסטלער — דורך דער שלידערונג פון א לעבן וואס גיט אויך פאר אונדער ער אויגן מיט איז אַכְּטִיקִיט איז מיר לעבן מיט די ווירקנדיקע פערסאנגאָזֶן און אידענטיפֿיצְּרָן זיך אַפְּט מְאַל מִיט וַיְיָעַ גּוֹרְל.

ענלאָך צו דער דזוייקער דערציילונג, אבער למורי פון און אנדערן כאראקטער און פון און אנדערער פראָבלעמאָטיק איז די צוּוּיַּתְּ דערציילונג «א מענטש איז

נאר א מענטש". סאיון א דערצ'ילונג וועגן צוויי ברידער וואס האבן צוישן זיך אונ אלטן פאַרדערעגעטן סייכסוך וועגן אָפּרוּ. און אויך די דז'וקע פילֿ-מעסיקע דערצ'ילונג ווילט זיך פֿאָר אונדוֹ לויט דעם ווי עס זעט זי איינגעָר פֿון די ברידער. מען מוו דערבי זאגן דעם אָמת, אָנוֹ די דז'וקע דערצ'ילונג געשענִישן, אָנוֹ פֿול מיט אוּני פֿיל שפָאנְג אָנוֹ מיט אָזֶעלכּע אָומְגָעֲרִיכְטָע געשענִישן, אָנוֹ עס פֿעלָט אַהֲרֵ זִי זאָל ווערָן אָמיַן קְרִימִינָלְדָּמָאָן, אָדָעָר אָשְׁפִּיאָנָאָשְׁ-גַּעֲשִׁיכְטָע. די זאָך אָינוֹ אָבָּעָר וואָס עַלְבָּעָר טְרַעַת קִין מָאֵל נִישְׁת אָרְבָּעָר די דז'וקע דִּינְעָ גַּעֲנָעָי אָ�ן ער בְּלִיבְט פְּסָדָר אָ�ן פְּסָדָר דָּעָר קִינְסְטָלָעָר וואָס זּוֹכָּת דּוֹקָא אָ�ן דָּעָר אַוִיסְעָרָג גַּעֲוִוִינְלָעְקִיטָּה די דֻּרְקָעְנְטָעְנִישׁ פֿון מְעַנְטָשׁ אָ�ן זִין פְּסִיכִיק. חֹזֶק לְהָה פִּירְט עָר זַיִינְעַן הַעֲלָדָן אַיבָּעָר גְּרוּזִיסָּע אָ�ן פָּאָרְשִׁידְגָּאָרְטִיקָּעָג לְעַבְנָסְ-שְׁתִיחִים אָ�ן גַּבְּנָן זִי, די הַוּיְהַטְהָלְדָּן, גַּיְעַן אוּיף אַנְדָּעָר פָּאָרְשְׁוִינְגָּעָן מִיט זַיִיעָרָע כָּאַרְקָטָעָר אָ�ן מִיט זַיִיעָרָע שִׁיקְזָאָלָן, אָזֶה אָוִיךְ די דז'וקע דערצ'ילונג, פּוֹנָקָט ווי אַנְדָּעָר, פָּאָר וואָנדָלָט זיך אָין אָקִינְסְטָלְעָרִישָׂן שְׁפִיגָּל, אָין אָשְׁפִיגָּל אַין ווּלְכָן מִיר זַעַן אָונְדָלָט צִיטָם, אִירָעָ פָּרָאָבלָעָמָעָן אָ�ן זַיִעָר ווּירְקוּנָג אָוּיף דָעָר צְעַרְדוּדָעָטָר בְּשָׂמָה פֿון הַיְנְטִיצִיטִיקָן מְעַנְטָשׁ.

אין דעם באנד דערציילונגען "צעוואָרפעגען זאנגען" האט יהודה עלבערג באוועזין או ער אין אַשריבער וואָס זויפל ער האט שווין געגעבן קען מען פון אים נגאָד אלצ' דערווארטן מער און מער. ס'קאנּ זיין אַז די געטָט-טטעמעע איין, אין אַ געוויסן זיין, דער באָדָן אויף וועלכּן ער שטיטיט מיט ביידע פיס צום זיכערסטן און דערפֿאָר איין ער אין דער דֶזְזִיקָעָר טעמאָטִיךָ צום שטארקסָן. פון דער צוֹיִיטער זוֹיט אַבער באָוַיְזָן די אַנדערע דערציילונגען אין דעם דֶזְזִיקָן בּוֹד אַז עַלבערגס טַאלָאנְט אַז בּוֹחַ אַוְיפְּזָהָיבָן יַעֲדָע טעמעָן, וַיֵּיל ער אין בּוֹחַ צוֹ גַּעַשְׁתָּאַלְטִיךָ אַלְעָדְלִי לְעַבְנָס-שְׁתָחִים אַז שְׁילְדָעָן בְּלָעַרְלִי סִיטְוָאַצְיָעָס אַז מַעַנְטָשָׁלָעָן זיין. דער עַיְקָר אַז אַבער וואָס ער ווֹיְזָט זִיךְ אַרְוִיס וַיְיַי אַטְפָּעָר קַעַגְעָר פון דעם בְּנָאָדָם, פון זיין פְּסִיכִיךְ אַז כָּאַרְאַקְטָעָר אַז בְּמִילָא — פון זיין גּוֹלְד. דאס לעַצְעַט מאָכָת אַים פָּאָר אַ פְּרָאַזְאַקָּעָר פון דעם רַיְינְסְטָן גַּאלְדְּ-פָּרוּוֹ.

א. מ. פוקס

(כו זיין באָקּוּמוּן זי מאַנגער-פֿרְעָמִיעַ)

א. מ. פוקס האָט געהערט צו די אויסגעשפֿראָכְנֶסְטָעַ נְאָטוֹרָאַלִיסְטָן אֵין דער יידישער ליטעראָטור אָנוֹ ער אַיִּז, געבען י. מ. ווייסענְבּערְגָּן, געוווען דער וויכטִיךְ סְטָעָרְ שְׂרִיבְּבָּר וּאָסְ דִּיאָזְיקָעְ שְׁוּלָּעְ האָט אַרְיִינְגְּבָּרְאָכְטָן אֵין דעם יִדִּישְׂ-לִיטְעַ רְאַרְיִישְׂן שְׁאָפָּן. מעָן דָּאָרְךְ אֲבָּעָר בָּאַטְּאָגָן, אָז אַוִּיךְ וּוַיְפֵלְ דִּיאָזְיקָעְ רִיכְתּוֹנְגָּ אֵין דער יִדִּישְׂרָאָלְ לִיטְעָרָאָטָר האָט זִיךְ אָנוֹטְעָרְגְּשִׁידְטָ פָּוּן אַירְעָ שְׂוּסְטָעְרְ-דִּרְכְּטּוֹנְגָּ גַּעַן אֵין אַנְדָּעָרְ אַיְרָאָפְּעִישְׂעַ לִיטְעָרָאָטָרְן, הַן מִיט אַירְ גַּעַשְׂטָאָלְטִיקְוּנְגָּ-מְעַטָּאָד אָנוֹ הַן מִיט אַירְ סָאָצְיָאָלְ-אַיְדָּעָיְשָׂן אֲפִילְ, אַוִּיךְ אָזְוִי פִּילְ האָט זִיךְ אַיִּיךְ א. מ. פוקס אָנוֹטְעָרְגְּשִׁידְטָ פָּוּן אַלְעָ אַנְדָּעָרְ חֲבִירִים וּיְגַעַן אֵין דער דִּיאָזְיקָעְ שְׁוּלָּעְ, וּאָסְ אַירְעָ קָאָרְיְפָעָעָן זְעַנְעָן גַּעַוּעָן דער שְׁוּן דֻּרְמָאָנְטָעָרְ וּוַיְסָעְנְבּערְגָּ, וּיְאַוִּיךְ עַזְרָה וּוְאַרְשָׁאָוּסְקָי, שְׁמַעַן הַאַרְאָנְשִׁיקָי אֵין אַנְדָּעָרְ.

וּוְיְוִיְּ וּוְיִיט אַנְדָּעָרְשָׂעַס אֵין גַּעַוּעָן דִּי נְאָטוֹרָאַלִיסְטִישָׂעַ רִיכְתּוֹנְגָּ אֵין דער עַנְגְּלִישְׂרָאָלְ פָּוּן 170טָן יַאֲרָהְנוֹדְעָרָטְ, פָּוּן דעם פְּרָאָנְצְיָוִישָׂן נְאָטוֹרָאַלִיזָם אֵין 19טָן יַאֲרָהְנוֹדְעָרָטְ, אֵין דער שְׁפִּיצְ מִיט עַמְּלָאָלָא, דִּי בְּרִידָעְ גַּאֲנְקוּרְ אֵין אַנְדָּעָרְ, האָבָּן זַיְּ אֲבָּעָרְ פְּאָרָמָאָגָט עַפְּעָס בְּשַׁוְּתְּפּוֹתְּדִיקָם צְוִוִּישָׂן זַיְּ אֵין דָאָס אֵין גַּעַוּעָן זַיְּעָרְ פְּרָאָטְעָסְטָ קָעָגָן דעם סָאָצְיָאָלָן לְעָבָן וּאָסְ עַס האָט גַּעַשְׁאָפָּן אֵין פְּאָרָמִירָט דער אַוְיְפְּשִׁיטְיְיְגְּנְדִּיקָעְ אַוְרְבָּאָנִים וּוּיְ אַפְּוּלְיְוִצָּאָ פָּוּן דער קָאָפְּטִיאָ לִיסְטִישְׂרָאָלְיְזִיאָעָ. דער נְאָטוֹרָאַלִיזָם אֵין דער יִדִּישְׂרָאָלְ לִיטְעָרָטָרְ האָט אַבָּעָרְ מִיט דעם דִּיאָזְיקָעְ פְּרָאָטְעָסְטָ נִישְׁתְּ גַּעַהְאָט קִיְּין שְׁוֹם שִׁיכְוֹתָ, פְּשָׁוֹת דֻּרְפָּאָר וּוְיִילְ ער אֵין גַּעַוּאָקָסְן אֵין האָט גַּעַצְוִיגָּן זַיְּן קִינְסְטְּלָעְרִישְׂעַ יִנְחָקָה פָּוּן דעם יִדִּישָׂן קְלִיְּנָעָם שְׁטָעָמָל וּאָס אֵין בֵּינוֹ אַיִּין מִיטָּן דִּי צְוָאָנְגִּיקָעְ יַאֲרָן פָּוּן אַונְדוּעָרְ יַאֲרָהְנוֹדְעָרְ נַאֲךְ גַּעַוּעָן דִּי הַוִּיפְּטָבָאָנָעְ פָּוּן יִדִּישָׂן פְּאָלְקְסְטְּלָעָבָן אֵין מִירְחָ-אִירְאָפָּעָ. סְאַיִּין דֻּרְבָּי כָּאָרָקְטְּעָרְיִיסְטִישָׂ וּאָס סִיְּ דִּעְרָ אַיְדִּילִישְׂ-דָּאָמָּןָיְגָן אַיִּין דִּעְרָ יִדִּישְׂרָאָלְ שְׁלוֹם אָש אֵין סִיְּ דִּעְרָ נְאָטוֹרָאַלִיסְטִישָׂ וּזְעַנְעָן בַּיְדָעָ גַּעַקְוּמָעָן אֵין דער יִדִּישְׂרָאָלְ לִיטְעָרָטָרְ אָרְיִין מִיט דעם זַעֲלִיבִּיקָן שְׁטָעָטָלָ, מִיט דעם זַעֲלִיבִּיקָן סָאָצְיָאָלָן שְׁטִיגְיָקָעְ אָרְיִין אַפְּיָלוּ מִיט דִּעְרָ זַעֲלִיבִּיקָעְ טִיפְּנָיְזָ אֵין הַלְּדוֹןָ גַּאֲלָעְרִיעָ וּאָס האָבָּן דָאָס דִּיאָזְיקָעְ שְׁטָעָטָלָ בַּאֲפָעְלְקָעָרטָ.

וואס עס האט אונטערגעשידט דעם יידישן גאנטראלאיזט פון דעם אשישן ראנטנישן רעהילזם און האט אים געמאכט ליבילעך-גאנענט צו דעם נאטראלאיזט פון מערב-אייראפע אייז, בגין, געוווען נישט זיין סאצ'יאלער פראטעט וואס האט זיך אויסיגדריקט אינגען ווייזן און מאלן דאס נאקטטע לעבן פון אוראניסטיישן זומעפ, נישט דאס געתטאטליקן די ברוטאליטעט פון די שביבות וואס האבן זיך פסדר געפונגען בי דעם *שוארכץן איינגןגן* פון דעם עקיזיטענע-פאלאץ, אאר דער קינסטעריעשר קולט פאר דער רויקרייט פון לעבען, דער קולט פארן חומר און דער ווילן אריינזובערענגען אין אונדזער שאפן די מענטשן וואס לעבן מיט זיינערע אינסטינקטען און לויט דער שטימ פון זיינער געזונטן, רויען און רויטן בלוט. ס-איין דעריבער אווי אויסיגעקומווע, און אויב זאללא האט מיט זינע העלדן פראטעט טירט קעגן דעם לעבענס-סדר וואס האט אועלכע העלדן אויסיגעקוועט, האט י.מ. וויסענברוג גאר שטאצל'ירט דערמיט וואס ער האט זיי געפונגען אויף דער יידישער גאס און אריינברענגענדיק זיי אין דער יידישער ליטעראטור האט ער דורך דעם די ליטעראטור גופא פלומרט דערהויבן צו דער מדרגה פון די וועלט-ליטעראטור טווען און געמאכט פון איר א ליטעראטור מכל הליטעראטורן.

א. מ. פוקס, אינגערד פון אונדז'ורע בעטstein און קראפטיקסטע פרואזקייערט, איז געקומען אין דער יידישער ליטערטור אריין מיט זיין בוד דערצילונגען „אויפן בערגל”, אין ועלכע ער האט מאיסטעריש געשילדערט טיפן און געתטאַלטן וואס האבן זיך געויביגלעך נישט געפונען ביים סאמע אויבּאנָן פון דער יידישער געוזעלישאָפט. פוקס האט זיי געשילדערט מיט אָ באָזונדערער פֿאָרָבִּיקִיט און מיט אָ הוֹמָאָר וואס האט זיך גערגענצעט מיט גראָטָעָס. ער האט געמאָלן זיינָר פרָאָס-טאָצְקָן שְׂטִיגְגָּעָר, זיינָר הנְּגָהָגָה, וואס האט זיך שוֹן געהאָט אָרוֹיְסְגָּעָרָאָן פון דער

ראם פון דער יידישער זיטלעכקייט. אבער ס'אייז געווען צו זען, או גראד דערפּון האט ער, ווי אלע זיינע חברים פון דער יידיש-נאטוראליסטיישער שולע, געהאט דעם קלענסטען עגמת-נפש און ער האט גאר נישט געטראקט קיינעם צו באשולדיקן דערפּאָר וואס זיי זענען אַזעלכע און נישט קיין אַנדערע. פֿאַרְקּוּרטּ, מען האט געפּילט, או ביים מאָלֶן אָזע געשטאלטיקן דאס רוייע גאנקעטּ לעבן פון אַט די "שְׂטִיקּעֶר גַּעֲזֹונְטְּקִיטּ", טוט אַים בְּפִירּוּשׁ הַנָּהָה וואָס אוּיךְ מֵירּ יִדְעָן האַבְּן אַזעלכע לִיטּ אָוֹן עַס אַרטּ אַים נָאָר וואָס מַעַן קוּקְטּ אוּףּ זַי אַן דער יִדְישָׁעֶר סְבִּיבָה פון אוּבּוֹן אַראָפּ.

אין זיינ גּוּרָעֶסֶר דּוּרְצִילְוָגּ "אָונְטָעֶר דּוּרְ בְּרִיךְ" האט א. מ. פֿוּקְס שְׁוֹין גַּעַשְׁלִידְעָרֶטּ אַסְבִּיבָה אָוּן אַ רְיִי פְּאַרְשְׁוִינְגָּעָן אָוּן פְּאַרְשְׁוִינְטָעָסּ וואָס זענען אַים ווַיַּט נִשְׁתְּ אָזִי צָוּמָה האַרְצָן ווי דִּי יִדְעָן פּוֹן "בְּעָרְגָּלְ". דאס אַיְזָן אַ דּוּרְצִילְוָגּ וואָס אַין אַיר תּוֹךְ אַיְזָן זַי אָוּסָן צוּ ווַיַּיְזֵן דִּי דּוּמְאַרְאַלְיוֹאַצְּיעַ וואָס עַס בְּרַעְנְגָּטּ אַרְיִין אַין לעַבְּן דִּי מְלֻחָּמָה אָוּן זַי אִיְזָן ווי עַזְּרָ וְאַרְשָׁאָוּסָקִיסּ "שְׁמֹגְלָאָרָעָסּ", אַ מִין אַנְטִימִילְהָמָה-רָאָמָאָן, וואָס האַט אַיְזָן יַעַנְעַ צִיְּטָן אַנְגָּעוּהִיבּן אַרְיִינְגּוּזִיגּוּזִי אַין דּוּרְ מְאָדָעּ. דּוּרְ פְּרָאַטְעָסּ קָעְגּוֹן דּוּרְ מְלֻחָּמָה אָוּן אַירְעָ אַוְיסְוִירְקָוְנְגָּעָן אַיְזָן אַבְּעָרְ נָאָר גַּעַוְועָן אַמִּין אַוְיְבָרְפְּלָעְלָעְכָּר צִינְדוֹ-אַפְּצָאַל דּוּרְ צִיְּטָן אַיְזָן פְּאַצְּפִּיסְטִּישָׁן גַּיִיסְטּ, בְּעַת אַיְזָן דּוּרְ אַמְּתָן האַט דּוּרְ שְׁרִיבְעָרְ זַיְדּ בְּאַמְּתָן צוּ זַיְן נִיְּטָרָאָל צוּ זַיְנָעַ הַעַלְדָּן אָוּן צַוּ זַיְעָרְ לְעַבְּנָסּ-שְׁטִיגְעָרְ, אַרְוִיסְגִּינְדִּיקּ פּוֹן דּוּרְ הַנְּחָהּ, אַיְזָן אַיְפְּגָאַבָּעּ פּוֹן דּוּרְ קִינְסְטָלְעָרְישָׁן גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּעָרְ דְּרִיקְטּ זַיְדּ אַוְיסּ אַיְזָן דּוּרְ זַיְגּ "בּּזְהָה וְקָדְשָׁ", דאס הַיִּסְטּ: דָּס זַי אַיְזָן דָּס מַאְלָאָרְ, מַעַגּ עַס פָּאָרְ עַמְּעַצְּן זַיְן מִיאָס אָוּן שְׁאָקְרִין זַיְנָעַ גַּעַפְּלִין אָוּן אַיְנְשְׁטָלְוָגְעָן.

פֿוּקְס האַט אַיְזָן זַיְן דּוּרְצִילְוָגּ "אָונְטָעֶר דּוּרְ בְּרִיךְ" גַּעַשְׁלִידְעָרֶטּ אַסְבִּיבָה פּוֹן זְנוּת אָוּן עַרְגָּסְטָעָר דּוּגְּעַנְעָרְאַצְּיעָ אַיְזָן דִּי בְּאַדְגְּוָנְגָּעָן פּוֹן מְלֻחָּמָה אַיְזָן זַיְן. דּוּרְ עַיְקָר אַיְזָן אַבְּעָרְ בַּיְיִ אַיְשְׁטָטָרְ דּוּגְּעַנְעָרְאַצְּיעָ אַיְזָן דִּי מְלֻחָּמָה, וואָס אַיְזָן דּוּרְ גּוֹרְםּ פּוֹן דּוּרְ דָּזְוִיקָּעָר דּוּגְּעַנְעָרְאַצְּיעָ, נָאָר דָּס פְּעַסְטְּשָׁטְעָלָן, אַזְּ אָזִי זענען מְעַנְטָשָׁן, אַלְעַלְמָעַנְטָשָׁן, בְּתוּכָם אַוְיכְּ יִדְעָן. סְאיַזְּ דּוּרְבִּי אַיְבָּרִיךְ צוּ זַגְּנָגְן, אַזְּ פֿוּקְסָעָסּ יִדְעָן אַיְזָן דּוּרְ דָּזְוִיקָּעָר דּוּרְצִילְוָגּ זענען אַיְזָן זַיְעָרְ גַּעַפְּלָנְקִיטּ אַוְיכְּ אַהֲרָ נִשְׁתְּ אַנְדָּרְשָׁ פּוֹן דִּי גּוֹיִים אָוּן אַוְיבּ עַרְ וְוִיּוֹתָן, אַזְּ נָאָר דִּי יִדְיִישָׁעָ הַעַלְדָּן שְׁלַעַפְּטָ זַיְדּ עַפְּפָסּ אַזְּ אַיְבָּרְבִּלְיִיבּ פּוֹן זַיְעָרְ יִדְיִישָׁקִיטּ, טוטּ עַרְ עַס נָאָר דּוּרְפָּאָרְ, בְּדי נָאָר מַעְרָ אַונְטָעָרְבּוּשְׁטְרִיבּּן זַיְעָרְ אַיְבָּרְבִּלְיִיבּ אַזְּ אַיְבָּרְבִּלְיִיבּ פְּאַיְצְיעָ פְּנִים אַלְפְּנִים מִיטּ דּוּרְ אָזִי גַּעַרְפָּעָנְעָרְ יִדְיִישָׁר אַוְיבָּרְוּוּעָלְטּ, אַדְעָרְ בְּדי נָאָר גַּעַדְיכְּטָעָר אָזְּ שְׁוֹאַרְצָעָרְ צוּ מַאְכָן דּוּרְ מְאַרְאַלְיָהּ זַוְּמָה, אַיְזָן וּוּלְכָן זַיְיִ טְאַפְּטָשָׁעָן. דִּי אַלְטָעָ גַּעַלְיִמְטָעָ מַאְמָעָ פּוֹן דּוּרְ זְוָנָהּ, וואָס לְיִיְעַנְטּ אַוְיפְּן קָוְלְ דִּי "אַאֲנָה וּרְאַנְהָ" אַוְיכְּ עַבְּרִי-טִיטִּישָׁ אָזְּ קָרִיגְטּ זַיְדּ בְּעַת מַעְשָׁהּ מִיטּ דּוּרְ טְאַכְּטָעָרְ, הַלְמָאִי זַיְגִּיטּ נִשְׁתְּ אַיְזָן גָּאָסּ בְּרַעְנְגָּעָן קִיְּן "גַּעַסְטּ"; דִּי צַוְּיִי חַבְּרָה-קְדִישָׁאַלְיִיטּ וואָס קָומְעָן נָאָר אַ בְּרִיְמָינְן אָזְּ כָּפּוֹן זַיְדּ דּוּרְוּוִילְ אַרְיִין אַוְיכְּ "אַ וְזַיְזִיטּ" צוּ דּוּרְ זְקָנְהָשָׁעָרְ גַּסְבָּןְ.

פרוי; די געשלעגן פון מאקסל דעם אלפאנס מיט זיין גוינישן אנטיסעמיטישן קאנקוריונט — דאס אלץ באווייזט נאר, או די ייידן אין דער דאייקער סביבה זענען נישט אנדערש ווי די גוים. זיי גלייכן זיך אויס אין זיער מענטשלעבקיט, אדער אין זיער אונטערמענטשלעבקיט. ס'איין ווי ער ואאלט געזאגט: מיר טראגן ערליך צו אונדזער חלק צו דעם מיסטקהסטן פון לעבן און די איפגאגבע פון דער ליטעראטור איז: דעם דאייקן חלק ערליך צו מאלן און צו שלידערן.

בعت י. מ. וויסענברג שילדערט דעם למדן און שיינעם ייד ר' יאל, ואס קויפט אום שבת די גענבעטצע וילבערנע לייכטערס ביימ גוינישן גnb, טוט ער עס מיט דער פונה צו דעם אסקיין דעם פרומאך ואס איז נישט תוכו פברו. א. מ. פוקס האט נישט די דאייקע דעם אסקידערנדייק פונה בעט ער שילדערט ווי דער אלטער יידישער סאדי-היטער דערציילט הסידיישע מעשיות וועגן גוטע יידן און דערביי ציט ער אrosis פון שטיול פון זיין באלאבאס דעם געלט-ביביטל מיטן טיגלען פדיין. סאלאָר גnb באגנבעט כי נאכט אַ האלב שטעלן און פאָרקייפט די גניבות צו אנדערע שטעלטלדיקע יידן, וועלכע ער באגנבעט אויך נאָר דעם ווי ער האט דורךעפֿרט די טונקעלע קינוי. אָבער פוקס האט דערביי נישט קיין טענות צו קיינעם. ער קאן זיך דערלויבן אויך אַ שטילן הומאר, וויל ער איז מיט זיין דערציילונג נישט אויסן אויסצובעסען די וועלט. נאָר פֿעַטְצּוֹשְׁטְעָלָן פֿאָקְטָן צילינג — דער זעלbstמאָרד פֿונְגָם גnb — איזו נישט אויסן קיין שם מוסרי השבל, אויך יען פֿאָל — נישט קיין מאָרְאִישָׁן מוסר-השבל.

א. מ. פוקס האט מיט זיינע ערשות דערציילונגגען זיך קונה-שם געווען ווי אָ קְרֻעֶפְּטִיקָעָר אָזָן אִינְגָּנָּרָטִיקָעָר פֿרָאָעָ-שְׂרִיבָעָר אָזָן ער האט אָזָן דער יידישער ליטעראטור אַרְיִינְגְּעָפְּרִיט אָזָא לעבן אָזָא אָזָא ערלכע געشتאלטן, וועלכע זענען בייז אִים נישט געווען בנימצא. אָזָן די דאייקע דערציילונגגען האט ער נישט קיין שם יידיש-נאָצִיאָנָאָלָן, אָדער בכלל סָאָצִיאָל-עֲטִישָׁן קְרָעָדָא, סיְיָדָן אָפְּשָׁר נאָר דעם קִינְסְטְּלָעְרִישָׁן קְרָעָדָא, אוֹ דאס לעבן דארף געשלערט וווערן פֿמוֹשָׁהָאָ, אוֹי ווי דער שְׂרִיבָעָר זעט עס אָזָן אָזָן אויך אָזָן דער יידישער ליטעראטור טאָרָן נישט פֿעַלְן אָט די ווינקלען פון זומֶפֶּן אָזָן דעגנעראָצִיעָ, וויל דֵי יידישער ליטעראטור דארף זיין אָ ליטעראטור ווי אלע אָנדערע ליטעראָטורן, ואָראָם אָזָן תָּזָה גענווען אָזָן דער ייד אָ מענטש (אדער אָומְמָעָטָשׁ) פֿוֹנְקָט ווי אלע אָנדערע מענטשָׁן, אָהָר נישט בעסער.

ס'איין פְּדָאי זיך אָמָל צו פֿאָרְטְּרָאָכָטָן וועגן דעם פֿאָקְט וואָס דער נְאָטוֹרָאָ ליזום אָזָן דער יידישער ליטעראטור האט געהאט צוישן זיינע רְעַפְּרָעָזְנְטָאָגָטָן גאָר גוטע טְאָלָאנְטְּרָטָעָ שְׂרִיבָעָרָם. וועלכע זענען אָבער נישט געוואָקָסָן אָזָן האָבוֹן

אַפְגָעּוֹיָגָעַט בָּאַלְדְ נָאָךְ זִיעַר עֲרֵשָׁן לִיטְעָרָאִישְׂ-קִינְסְטָלָעַרִישְׂן אַוִיפְבָּלִי. אֶזְזִי
אַיְזִי עַס גַּעַשְׁעַן מִיטְ דָּעַם גַּרְעַסְטָן צְוִישַׁן זַיִי, מִיטְ וּוּיסְעַנְבָּרְגָּן. נָאָךְ עֲרֵגָעַר אַיְזִי
גַּעַוְעַן דָּעַר גַּרְלְ פָּוָן עַוְורְ וּוּרְשָׁאָוְסְקִי, וּוּלְכָעַר אַיְזִי בָּאַלְדְ נָאָךְ זַיִן עֲרֵשָׁן
רָאַמְזָאָן שְׁטִיְין גַּעַבְלִיבְן אַוְן שְׁעַפְרִישְׂ וּוּיְמַעְרְ שְׁוִין נִישְׁתְּ גַּעַקְעַנְטְּ שְׁטִיְיגְן. נָאָךְ
אַנְדְּעָרָעְ, זַיִי שְׁמַעְן הָאַרְאָגְנְטְּשִׁיקְ, לְמַשְׁלָ, הָאָבָן זַיִדְ גַּעְרָאַטְעוּוּטְ דָּעְרָמִיטְ וּוּאָסְ זַיִי
זַעְגָּעָן אַיְזִי זִיעַר וּוּיְטָעְרְדִּיקְ שְׁאָפְן אַוְעָקְ פָּוָן שְׁטְרָעְנְגְּ-גַּאַטְרָאַלְיִיסְטִישְׂן דָּרְךְ. יִידְזְן
הָאָבְן זַיִדְ אַפְנִיםְ, אַלְעָ גַּעַקְעַנְטְּ בְּלִיבְן בְּלִוְיְן אַקְלָטְעָרְ נִיְטְרָאַלְעָרְ שְׁפִיגְלָ, וּוּלְכָעְן עַס גִּיטְ
נִישְׁתְּ אַוְן דָּאָס מַאַרְאָלִישְׂ לְעַבְן פָּוָן פָּאָלָק אַוְן עַרְ קָאָן דָּעְרָאַבְרָרְ קִינְסְטָלָעַרְישְׂ
צְרוּיְקָשְׁפִּיגְלָעְן דָּאָס וּוּאָס סְאָיְזְ אַוְנוּוּרְדִּיקְ אַיְזִי אַוְנְדוּזְעָרְ אַיְגְעַנְטְּ אַוְיְגְן אַוְן דִּינְטְּ
זַיִי אַבְאַשְׁוְלִידְקָוְגְסְ-מַאַטְעָרְאָלְ פָּאָר אַוְנְדוּזְעָרְ שְׁוֹגְנִיםְ.

א. מ. פּוֹקָס וּוּאַלְטָ מִסְתָּמָא גַּעַהָאָט דָּעַם זַעְלְבִּיקְן גַּוְרְלְ וּוּאָס זַיְנִעְ אַנְדְּעָרָעְ
חֶבְרִים גַּאַטְרָאַלְיִיסְטִין וּוּאָס אַגְוָטָרְ מַלְאָךְ וּוּאַלְטָ אִים נִישְׁתְּ אַזְעַקְעַפְרִיטְ אַוִּיכְ
אַגְּאַנְצְּ אַנְדְּעָרָן וּוּגְ אַוְן וּוּאַלְטָ אִים נִישְׁתְּ גַּעַזְוֹנוּגְעַן צַו דָּעְרָעָן, אַזְ מִיטְ יִידְזְן
אַיְזִי עַפְעָס דָּעַר מַעְרָ, דָּאָס הִיסְטָן, אַזְ יִידְזְן גַּעַפְגִּינְעַן זַיִדְ אַיְזִי לְאַגְעָ וּוּאָס מַעְן קָאָן
זַיִי נִישְׁתְּ בָּאַטְרָאַכְטָן בְּלִוְיְן וּוּיְ סְתָמְ מַעְנְטָשְׁן, נָאָר מַעְן מוֹזְ זַיִי זַעְן וּוּיְ מַעְנְטָשְׁן
וּוּאָס גַּעַהָעָרָן צַו אַפְלָקְ, וּוּאָס אַיְזִי נִישְׁתְּ גַּלְיִיךְ צַו אַנְדְּעָרָעְ פְּעַלְקָעוּתְ, פְּשָׁוֹטְ דָּעְרָפָאָרְ.
וּוְיִלְדְּיִ אַנְדְּעָרָעְ פְּעַלְקָעָרְ הָאָבָן עַס פִּינְטָן אַוְן וּוְיִלְיָן עַס אַוְמְבָרְעַנְגָּעָן, אַדְעָרְ לְכָלְ
הַחֲוֹתָ פָּאַרְטְּרִיבָן פָּוָן צְוִישַׁן זַיִדְ, פָּוָן דָּעַרְ עַרְדָּ, וּוּלְכָעְן זַיִי בָּאַטְרָאַכְטָן וּוּיְ זִיעַרְ.
נָאָךְ דָּעַם בּוֹךְ «אַוְיְפְן בְּעַרְגָּלְ» אַוְן «אַוְנְטוּדְ דָּעַרְ בְּרִיקְ» שְׁרִיבְטָ פּוֹקָס וּוּיְטָרָ
אַרְיִי דָּעְרָצְיִילְגָּעָן וּוּלְכָעְן זַעְגָּעָן מַשְׁיִיךְ זַיִן פְּרִיעְרְדִּיקְ גַּאַטְרָאַלְיִיסְטִישְׂן דָּרְךְ.
אַבְעָרָ שַׁוְיִן אַזְ דָּעַם פְּרִיעְרְדִּיקְ גַּיְטְרָאַלְיִזְםְ. אַיְן דִּי דָּזְאַיְקָעְ דָּעְרָצְיִילְגָּעָן גַּעַמְטָ
עַרְ שַׁוְיִן שְׁטָעַלְגָּעָן צַו דָּעַם לְעַבְן וּוּאָס עַרְ שְׁילְדָעָרָט אַוְן צַו דִּי גַּעַשְׁטָאלָטָן וּוּאָס
עַרְ מַלְאָטָן. דִּי דָּזְאַיְקָעְ דָּעְרָצְיִילְגָּעָן, וּוּאָס פָּאַרְמָאָגָן שַׁוְיִן אַוְעַלְכָן עַס אַזְסְצִיאָלָן
אַפְיִילְ אַוְן פָּרוֹזְן שַׁוְיִן אַפְיִילְ זַיִדְ אַרְיִינְמִישְׂן אַיְן דָּעַרְ פָּאַלְיִיטִישְׂ-גַּעַזְוּלְשָׁאַפְטָלְעָכָרְ
וּוּרְקָלְעָכִיקִיטְ פָּוָן דָּעַרְ צִיִּיטְ, זַעְגָּעָן אַבְעָרָ דִּי שְׁוֹאָכָסְטָעְ אַיְזִי לִיטְעָרָאַרְישְׂן
אַפְשָׁפָאָרְ. עַרְ מַלְאָטָמִיטְ קְרָאָפְטָ דִּי קְעַלְעָרְ-פָּאַבְרִיקְ אַוְן דִּי פָּאַרְמוֹטְשָׁעָטָמְ אַוְיִסְטְּ
גַּעַשְׁפָטָעְ אַרְבָּעָטָעָרְ, וּוּאָס צַאַגְקָעָן אַוְסְ אַוְנְטוּדְ דָּעַרְ לְאַסְטָ פָּוָן זִיעַרְ שְׁלַעַכְטָ
בָּאַצְאַלְטָעָרְ הָאַרְעָוָנוֹנִיְ, אַבְעָרְ וּוּאָס קְוּמָטְ צַו שְׁילְדָעָרָן דָּעַם קְאַפְּיִיטָאַלְיִסְטְּ,
אַדְעָרְ זַיִן חֶבְרָ דָּעַם צִיּוֹנִיסְטִישְׂן רָאַבְיָנְעָרְ אַוְן דִּי סָאַצְיִיאָלָעְ קָאַנְפְּלִיקָטָן צְוִישַׁן
אַרְבָּעָטָ אַוְן קְאַפְּיִיטָאַלְ, גַּיטְ עַרְ אַוְנְדוּזְעַלְגָּעָן אַוְן סְכֻעָמָעָסְ וּוּאָס וּוּיִזְ, אַזְ אַפְיִילְ
מִיטְ גַּוְטָעְ שְׁילְדָעְרָגָעָן אַוְן אַרְיִינְגָּעָן עַפְעָס וּוּזְוַנְטָלְעָכָסְ אַיְזִי דָּעַרְ
קִיְיָן אַמְתָעְ קְוָנְסְטָוּעָרְ, וּוּאָס זַאַלְן אַרְיִינְבָּרְעָגָעָן עַפְעָס וּוּזְוַנְטָלְעָכָסְ אַיְזִי דָּעַרְ
דָּעְרָקָעְנָעָיְשְׂ פָּוָן אַוְנְדוּזְעָרְ לְעַבְן.

וּוְעַרְ וּוּיְסְטִ צִיְיָן. מִטְקָסְ וּוּאַלְטָ מִסְתָּמָא גַּעַהָאָט דָּעַם זַעְלְבִּיקְן סְוּף וּוּאָס זַיְנִעְ
גַּאַטְרָאַלְיִיסְטִישְׂ פָּאַרְגִּיְעָרְסְ אַוְן מִיטְגִּיְעָרְסְ וּוּאָס זַיִן קִינְסְטָלְעָרְיִישְׂרָאֵר אַיְנְסְטִינְקָטְ

און זיין יידיש האָרֶץ וואָלטַן אִם נִשְׁתַּחֲוֵד אַוְעֲגַעֲפִירֶט צֹ דָעֵר טָמֵעַ, וְאֵם אֵין דָעַמָּלֶט גְּעוּוֹאָרֶן בֵּינוֹ גָּאָרֶן אַקְטוּעֶל אֵין דָעֵם לְעָבֹן פָּוֹן דַּי יִדְּן אֵין אַוְקָרָאַינָּעַ אָוֹן גָּאָלִיכְיַע. עַס רַעַדְטַן זִיךְרַן דָּא וּוְעַגְן דַּי פָּאָגְרָאַמְּעָן אָוֹן מְהֻמוֹת, וּוּלְכָעַ הָאָבָן זִיךְרַן שָׁאָט גַּעַטְאָזַן אַוְיךְרַן דַּי קַעַפְתַּן פָּוֹן דַּי יִדְּן אֵין זִיךְרַן שְׁטָעַטְלַעַן יְעוּשָׂרָנָעַ, וְוי אָוֹרַ אַיבָּעָר דַּי אַלְעַ אַנְדָּעָרַע שְׁטָעַטְלַעַן פָּוֹן יְעַנְעַ קָאנְטָן, וּוּזְזַעַס הָאָט גַּעַבְשָׂוּעָעַט דָעֵר בִּירְגָּעָרְקָרִיגַן אָוֹן עַס הָאָבָן זִיךְרַן גַּעַהְאָלָטַן בִּים אַיְנְשָׁטְעָלַן נִיעַזְמָשְׁלָתָה אַוְיפַּן אַרְטַן פָּוֹן דַּי אַלְטָע, וְאֵם זְעַנְעַן גַּעַפְאָלַן וְוי אַפּוּלְיַזְצָאַ פָּוֹן דָעֵר מְלַחְמָה אָוֹן דָעֵר רַעַוְאַלְזְצִיעַ.

פָּוקֵס דָעַרְזָעַט דָעַמָּלֶט דַי יִדְּן פָּוֹן זִיךְרַן שְׁטָעַטְלַעַן אֵין אַבְּנִי לִיכְטַן: עַר זַעַט זִיךְרַן שִׁיןְפָּוֹן דָעֵר גּוֹיִשְׁעָר שִׁינְגָּה, וּוּקְרָבְנָות וּוּאַס אַוְנְטָרְלִינָּן אַגְּמִינְבָּאָמָּעָן גּוֹרְלַן. עַר קָאָן, בְּכוֹן, שְׁוִין מַעַרְגַּשְׁת זִיךְרַן נִיטְרָאָל צֹו זְיַינְעַ הָעָלְדָן אָוֹן צֹו זְיַירַע לִידְן אָוֹן דָעֵר עִיקָּר — עַר קָאָן שְׁוִין נִשְׁתְּעַלְן אַוְיךְרַן פָּלָאָךְ דַי פָּאָגְרָאַמְּיַע רָעָרָס אָוֹן דַי פָּאָגְרָאַמְּיַרְטָע, דַי גַּעַלְיטָעַנְעַ אָוֹן דַי בְּרַעְנְגָּרָס פָּוֹן לִידְן. עַר קָאָן זִיךְרַן שְׁוִין נִשְׁתְּעַלְן בִּים אַלְטַן נָאָטְרָאַלְיִיסְטִישָׁן כָּלֶל, אָז אַיְינְשָׁנָה מַעַנְטָשָׁז צֹו אַצְוִיְינְטָן אִיזְוַן אַוְאַלְפַּן, וּוּילְיַעַר מַוְן שְׁוִין דָעַרְזָעַט, אָז דָעֵר מַעַנְטָשָׁז אַיְזָנָה גַּעַי בּוֹנְדָן מִיטָּן גּוֹרְלַעַפְתָּן זִיךְרַן אָז דָעֵר גּוֹרְלַעַפְתָּן דַי פְּעַלְקָרָעַ, דָעֵר כָּאַרְקָטָעַר פָּוֹן דַי פְּעַלְקָרָעַ אִיזְוַן אַפְּרִישְׁעַדְעָנָעַ. פָּאָרָאָן פְּעַלְקָרָעַ וְאֵם זְעַנְעַן וּוּלְפִישָׁ אַגְּרָעָסִיוֹ אַיְזָנָה זְיַעַר הָאָס אָוֹן פָּאָרָאָן אַנְדָּעָרַע פְּעַלְקָרָעַ וְאֵם מַוְן זִיךְרַן פָּאָרְטִיְידִיקָּן קָעָגָן דָעֵם דָאַזְיַיְקָן הָאָס, הָגָם גָּאנְצָן אָפְטַמְּטַמְּדָן, וּוּלְפִישָׁעַ מַעַטְמַדְמַדָּן.

פָּוקֵס וּוּרְטַט חַלְילָה נִשְׁתַּחֲוֵד אַפְּאַלְגָּעָטִישָׁ. עַר שִׁילְדָעַט וּוּיטָעַר דַי דָּזְוִיקָע יִדְּן פָּוֹן «בְּעַגְּלָלָה», וְאֵם זְעַנְעַן כּוֹלוֹ סְטִיבְכִּיעַ אֵין זְיַעַר פְּרִימִיטִיוֹוּקִיטַּה. זְיַעַר הָאָס גַּלְיִיכְטַן זִיךְרַן אַוְיסְמִיטַּדְעַט שְׁוִינָה פָּוֹן דַי וְאֵסְהָסָן זִיךְרַן זִיךְרַן זִיךְרַן פִּינְגְּצָטָעַר אָוֹן תְּהִמְדִיק אָוֹרַח בִּידְעַזְעַט זְיַיטָן זִיךְרַן אָזְזָנָה פָּאָרָאָן דַי צְוִיְיָה פְּרִימִיטִיוֹוּ פִּינְגְּצָטָעַרְגִּישָׁן פָּאָרָאָן אַחֲלָקָה: דַי עַרְשָׁטָע גְּרִיְיָפָן אָזְזָנָה וּוּילְן פָּאָרְלָעַנְדָן, דַי צְוִיְיָה פָּאָרְטִיְידִיקָן זִיךְרַן אָזְזָנָה קָעָמָפָן פָּאָרָזְעַר עַקְוִיסְטָעַנְצָן. אַוְיךְרַן זְיַעַר זִיךְרַן דַי גַּעַרְעַכְטִיקִיט אָוֹן דַי גַּעַרְעַכְטִיקִיטַמְּאַכְּט זִיךְרַן זִיךְרַן מַעַנְטָשָׁלָעַנְצָן אָפְיַילְוַן זְעַנְעַן זִיךְרַן הָאַנְדָּלָעַן חַיהְשָׁן.

רוֹי אָוֹן פִּינְגְּצָטָעַר, חִיהְשָׁ אָוֹן פְּרִימִיטִיוֹ אִיזְוַן דַי שִׁינְגָּה פָּוֹן דָעֵם שְׁוֹוָאָרֶצָן לַיְבָעַ צֹו דָעֵם רַוְּטָעַנְישָׁן זְעַלְנוּעַר-עַלְטָסָטָן, וּוּלְכָן עַר פָּאָקָט אַרְיִין אַבְּנִי זַאְקָ אָוֹן שְׁלִיְידָעַט אִים אַרְאָפָּאָלְעַדְעַט אַיְזָנָה זִיךְרַן אָזְזָנָה אַפְּגָרְוָונָה. אַבְּעָר דַעְרַדְעַר דָזְוִיקָע יִדְּן אִיזְוַן פָּאָרָט דָעֵר גַּעַרְעַכְטָעַר אָזְזָנָה נִקְמָה: יְעַנְעַר הָאָט פָּאָרְגּוּאַלְדִּיקָט זִיךְרַן טָאַכְטָעַר אָוֹן הָאָט פָּאָרְשָׁמִירָט זְיַינְעַר הָעָנְטָמָת יִידְעַט בְּלִוְתָן. לַיְבָעַס חִיהְשָׁעַר אַקְטָקָומָט אָוַיסְגָּלִיכְן אַגְּרָוִיסָע אַוְמַגְּעַרְעַכְטִיקִיטַמְּאַכְּט זִיךְרַן אָזְזָנָה בָּאָגָּאָגָּעָן גְּעוּוֹאָרָן נִשְׁתַּחַט נָאָר לְגַבְּיַא אִים אַלְיַין, נָאָר אַוְיךְרַן לְגַבְּיַא זִיךְרַן פָּאָלָק. דָאָס זְעַלְבִּיקָעַ קָאָן מַעַן זְאָגָן וּוּעַגְן אַלְעַ אַנְדָּעָרַע הָעָלְדָן זְיַינְעַר פָּוֹן שְׁטָעַטְלַעַן, וְאֵם צָאָלָן מַעַט שִׁינְגָּה פָּאָר שִׁינְגָּה, מַעַט

רציחה פאר רציחה און מיט איין פינצטערער סטיכיע פאר א צויזיטער, א נאך מער אומגערכטער און מער אנגרייפערישער.

יידן וואס לאון זיך נישט שפיינן און דער קאשע און רעהיגרין מיט די פוייסטען קעגן די וואס גראיפן זי און האבן מיר געטראפַן אויך אין פוקסעס ערשות ערער צילונגונגן, אבער דארט איז אים געגנונגן און וויזן בלויו דאס, איז מיר האבן אויך אונדזערע אייגעגע שעיגערס, וואס איז זיער פינצטערן אויפברויו קאנען זי דעריגין בייז שפיקת-דים. דא גיט אים שוין אין וויזן זי אוי יידן האנדלען איז קאמף פאר דער אליען-פארטידייקונג. זינע פארשוויגען רעהיגרין שוין נישט בלויו צוליב דעם וואס זי פערזונלעך זענען אונגערגיפן געוואָן, נאָר צוליב דעם וואס מען האט אונגערגיפן דעם פֿלִישְׂרָאֵל. ווי רוי און חיהש עס זאלן טיל מאל נישט זיין זיער האנדלונגונגן פֿאָרְמָאָן זי אבער איז זיך עפֿעס פֿוֹן אַ נַּאֲצִיאָן נאָלָעָר שליחות און זי קומען באַשְׁטְרָאָפּן פֿאָרְבָּרְכָּנס וואס די גוּיִם באַגְּיִעַן קעגן יידן איז דער דזוייקער טרויעריךער מהומה-צייט.

א. מ. פוקסעס וועלט איז אלע מאָל געוווען אַ וועלט ווּס האט געבושעווועט אַ תהומייקע שינאה און אַ ווּלְדָעֶר געראנְגַּל. דאס שילדערן די דזוייקע פרימיטיווע אַינְסְטִינְקְטָן פֿוֹן שׂוֹאָרְצְּסְטָן חוֹשֶׁךְ, דאס מאָלָן דעם פּוִיסְטָן, נַעֲגֵל אַן צִינְעָרִיךְ-קָאמְפָּן פֿאָר דער עַקְוִיסְטְּעָנָץ, איז אלע מאָל געוווען די סָמָּאָט שְׁטָאָרְקְּסְטָן זִיְּטָן פֿוֹן זִיְּן טָאָלָאנְט אַן אַן דעם פרט האט ער ממש נישט צו זיך קִיְּן גְּלִיכְּן אַן דער יִדְיִשְׂעָר לִיטְעוֹאָטוֹר. אַין זִיְּן עַרְשְׁטָעָר פֿאָזָעָן פֿוֹן שְׁרִיבְּן, אַין «אוֹפְּן בְּעֶרְגָּל» אַון אַין «אָוָנְטָעָרָן בְּרִיךְ», אַין ער אליען אַבער געוווען מַנְחָצְדָּקָן פֿוֹן דָזּוֹיְקָן בְּרוֹטָאָלִין קָאמְפָּן, וואס האט זיך גַּעֲפִירָם, סיִ צּוֹיְשָׁן יִדְן אַון גוּיִם אַון סיִ צּוֹיְשָׁן יִדְן יִדְן. אַין דער צְוִיְּטָעָר פֿאָזָעָן זִיְּן שָׁאָפָּן אַין ער שְׂוִין, אָזְּוִי צו זָאגָן, אַ צָּד אַין דעם פֿינְצְטָעָר גַּעֲרָאָנְגָּל, ווּילְעָד ער קָאָן נִישְׁטָזְעָן זָעָן ווי די יִדְן זָעָנָעָן די באָפְּאָלְעָנָעָן אַין דעם קָאמְפָּן אַון זִיעָרָעָר מעשִׁים זָעָנָעָן דָרְבִּיבָּר נַעֲרָאָר אַ רְעָקְצִיעָן פֿוֹן פֿאָרְטִּידְיִקְוָנוֹס-כְּאָרָאָקְטָעָר קָעָגָן די, ווּלְכָעָן ווּילְעָן זיך פֿאָרְלְעָנָדָן. פוקסעס פֿעַדְעָר רִינְטָן מִיט פְּרִישָׁן רְוִיטָן בְּלוֹט ווּעַן ער מאָלָט שִׁינָּאה אַן קָאמְפָּן, ווּעַן ער שִׁילְדָעָרְטָן אַכְּזָרִית אַון נַאֲקָעָטָן אַינְסְטִינְקָטָן. די צְוִיְּה שְׁעַנְסְטָעָן אַן קִינְסְטְּלְעִירִיש-שְׁלִימְוֹתְדִּיקָעָן דָעַרְצִילְוָנָגָעָן אַין זִיְּן שְׁרִיבְּעָרִישָׁן אַפְּשָׁפָּאָר זָעָנָעָן די דָעַרְצִילְוָנָגָעָן «דָעַר טּוֹיטָן אַ פְּעָרְדָּן» אַון «דָעַר אַלְטָעָר וּאַלְףָהָן». דאס אַלְטָעָר פְּעָרְדָּן, וואס ווּרטָט אַרְוִיסְגַּעַשְׂטָרְבִּין פֿוֹן זִינְעָן בְּאַלְעָבָאָטִים אַין אַ פְּרָאָסְטִיקָעָר ווּינְטְּעִירִ-גָּאָכָט, רַאֲגָנְלָט זיך מִיטָּן מְלָאָקִ-הָמוֹת מִיט אֹזָא אַינְסְטִינְקְטִיוּוּעָר סְטִיכִישָׁעָר קְרָאָפָט, אָז מִיר ווּרְעָן מִטְשָׁ אַיְפְּגָעְשְׁוִיְּדָעָרְטָן דָעַרְעָנְדִּיקָעָן די גָּאנְצָע אַנְטְּפָלְעָקָטָע אַכְּרוֹיות וואס אַין פֿאָרְאָגָנָעָן אַין דער עַקְוִיסְטְּעָנָץ, אויך דער גַּעֲרָאָנְגָּל אַון די שִׁינָּאה צּוֹיְשָׁן דעם אַלְטָן וּאַלְףָהָן אַון דעם מענטשָׁ רַוְּפַט אַרוֹיָס אַ צִּיטָּעָר אַין דער

נשמה אוון וואקסט אויס צו א סימבאל' וועגן דעם גאנצן ענין פון זיין אין דעם יאמערטאָל פון לעבן. פוקס שלידערט די געיאגטע אוון באדראָעטע בעלייחי מיט דער מיסטערשאָפַט פון א קינסטולער אָ פְּסִיכָּלָאָג. ער ווייזט אונדוֹן אלע דינקייטן פון זיער היחסן אוון בהמהשן אינסטיינקט, וויעץ כיטרעהַקְיַּיטן בִּים וועלן פֿאָרָהָיִדְן זיער פָּאָטוּם, וואס פִּירְטַּזְּ זַיְּ צּוּם אָמְפָּאָרְמִיְּדָלְעָכְן פָּאָרְשְׁפִּילְן דעם געראנגעל פֿאָרָן לעבן.

פוקסעס אָ בלעטל פרָאָזָע, פוקסעס אָ שילדערונג אייז נישט גריינג דורךזוּן קרייכן. ווי אָ גָּטוּרָאַלִּיסְטָן שילדערט ער פרְּטִים אויף פרְּטִים אוון הויפט אָן איין יעָדָן זַיְּן אָזֶן פִּילְ מַעֲטָאָפָּאָרָן, אָוּס ווּרטְטַּ מַשְׁ שְׁוּוּרְ אָוּפְּצָוּנְעָמָעָן דָּאָס עִיקְּרְדִּיקְעָ בִּילְדְּ וּוּאָס דָּעָרְ שְׂרֵיבְּרָרְ וּוְילְ אָונְדוֹן לְאָוּן דָּעְרוּזָן. זַיְּן סְטִילְ דָּעְרָמָאָנטְ דִּי טְוּנְקָעְלָעְ גָּעְדִּיכְטָקִיטְ פָּוּן אָ וּוְאָלָה, וּוּאָס עַס דָּאָכְטְּ זַיְּן, אָוּ ערְ האָטְ נִישְׁטְ קִיְּזָן וּוּעָגָן אוון קִיְּזָן שְׁטָעָגָן. דָּאָס אייז אָבָּעָרְ נָאָרְ אִין דָּעָרְ עַרְשְׁטָעְרְ רְגָעְ אָזֶן. וּוְיִילְ וּוּעָן מִירְ גָּעוּוּיְנָעָן נָאָרְ צַוְּ אָ בִּיסְלְ אָונְדוּזָרָעְ אָוּגָן צַוְּ דָּעָרְ גָּעְדִּיכְטָעְרְ טְוּנְקָעְלָעְנִישְׁ פָּוּן זַיְּן סִיגְנוּן, הִיְּבָּן מִירְ אָן צַוְּ זַעְן נִישְׁטְ נָאָרְ קָאָנְטוּן, נִיְּעָרְטְ אָזֶיךְ פָּאָרְמָעָן אוון נִישְׁטְ נָאָרְ פָּאָרְבָּן, נִיְּעָרְטְ אָזֶיךְ נִיְּאָנְטוּן אָן קָאָלְיִירְשָׁפִּילְן. דָּעְרָבִּי דָּעְרוּזָעָן מִירְ, אָוּ כָּאָטָשְׁ ערְ מַאָכְטְּ דָעְם אַיְגְּנָדְרוֹקְ פָּוּן אָ שְׂרֵיבְּרָאִישְׁן כְּבָדְפָּהְ פָּאָרְמָעָן מִירְ, אָוּ אָדָעְקָוָאָטְ אָזֶן פְּינְקָטְלָעְרְ בִּים אָוּסְקָלוּבְּן זַיְּנָעְ וּוּרְטָעְרְ, פָּוּן וּוּלְכָעְ ערְ שָׁאָפְטְּ דִּי פָּאָרְבָּן צַוְּ זַיְּן גַּעַמְעָלְ. מַעְן בָּאָקוּמָטְ אָפְטְ דָעְם אַיְנְדָרוֹקְ, אָזֶן וּוּאָרָטְ האָטְ אלְעָלְ דָּרְיִי דִּימְעָנְסִיעָס אָזֶן עַס פָּאָרְמָאָגָט אָזֶן זַיְּךְ דִּי שְׁוּעָרְקִיטְ פָּוּן מָאָנוּמָעְנָטָאָלְקִיטְ. דָּעְרָבִּי אָזֶן ערְ נִישְׁטְ בְּלוּזְ אָגָּלְעָרְ מַאָלָעְרְ פָּוּן אָבְּיָעָטְן, נָאָרְ ערְ שָׁאָפְטְּ אָזֶיךְ דִּי אָגָּעְלָאָדָעְנָעְ אָטְמָאָסְפָּעְרְ אָרוּם זַיְּ. מִרְ דָּעְרוּזָעָן אָזֶיךְ שְׂטִיקָעָרְ לעָבָן וּוּאָס ערְ שְׂלִידָעָרְטְּ נִישְׁטְ נָאָרְ לִינְיָעָס אָזֶן פָּאָרְבָּן, נָאָרְ מִרְ דָּעְרָפִּילְן אָפִילְ רִיחָות וּוּאָס רִיצְנָן אָונְדוּזָרָעְ נָאָלְעָכָרְ, בְּעֵיקָרְ מִיטְ זַיְּעָרְ אָוּמָהִימְלָעָכְן גַּעַרְדָּקָרְ אָזֶן מִיטְ זַיְּעָרְ בְּרוּטָאָלָעְרְ שָׁאָרְפִּיקִיטְ.

בְּכָלְ אָזֶן פְּוקָסָעְסְ שְׁעָפָעָרִישְׁ סְטִיכְיָעְ דִּי אָוּמָהִימְלָעָכְרְ דָּוִיעְ קְרָאָפְטְ, וּוּאָס דָּאָמְינְיָרְטְ אָזֶן דָּעְרְ עַקְוִיסְטָעָנָעְ. צּוּם בְּעַסְטָן אָזֶן צּוּם שְׁטָאָרְקָסְן זַעְגָּן בֵּי אִים דִּי שְׂלִידָרְגָּגָעָן פָּוּן גַּעַשְׁלָעָן, וּוּאָס פָּאָרְעָנְדִּיקְן, זַיְּ אָפְטְ מִיטְ בְּלָוְטְ-פָּאָרְגִּיסְוָגָעָן, אָדָעְרְ גָּאָרְ דִּי קָאָמְפְן מִיטְן אִימְהָדִיקְן טְוִוְתְּ. דִּי שִׁינְגָּה אָזֶן בֵּי אִים שְׁטָאָרְקָעְרְ וּוּיְ דִּי לִיבָּעְ אָזֶן דָּעְרָפָאָרְ אָזֶן זַיְּן פָּעְדָעְרְ אָזֶן פְּוּלְבָּלְוִטְיקְ וּוּעָן ערְ מַאָלָט דָעְסְ יִדְיִישְׁ-גָּאָלִיצִישְׁ שְׁטָעָטָל אָזֶן דָעְרְ מהַומָּה-צִיִּיטְ, בֵּין פָּאָגָרָם לְפָאָגָרָם. קִינְגָּרְ האָטְ בֵּי אָונְדוֹן נִישְׁטְ גַּעַשְׁלָדָעָרְטְּ מִיטְ אָזֶאָ קְרָאָפְטְ דִּי גּוֹיִישְׁ שִׁינְגָּה צַוְּ זַיְּדָן אָזֶן דָעְסְ יִדְיִישְׁן הָאָס-עַנְטָפָעְרְ צַוְּ דִּי גּוֹיִםְ. אָזֶן דָעְרְ אָטְמָאָסְפָּעְרְ פָּוּן גּוֹרְ, וּוּעָן דִּי וּוּעָגָן וּוּרְעָן פּוֹלְ מִיטְ פָּאָרְבָּלְטִיקְטָעְ הרְוגְגִיםְ, וּוּעָן זַיְּדָן הָאָרְכָּן אָזֶן דִּי שְׁוּאָרְצָעְ נִעְכָּטְ דִּי בְּשָׂוְרָה פָּוּן אָוּמָקָוּם אָזֶן לוּעְרָן מִיטְ אָ "שְׁוּאָרְצָעְרְ גְּבוּרָה" אָרִיף זַיְּעָרְ אָוּמָבְּרָעְנָגָעָרְטְּ, דָעְרָהִיבְּטְ זַיְּךְ אָ. מְ. פְּוקָסְ צַוְּ מָאָנוּמָעְנָטָאָלְקִיטְ אָזֶן צַוְּ דָעְרָפִּילְן אָכְזָרְיוֹתְדִּיקָעְרְ בָּאָרְקָטְעָרְיְזָרְוָגְ פָּוּן דָעְם תְּהֻוְםְלָעָבָן וּוּאָס מִרְ רְוָפָּן אָן : גָּלוּתְ.

פוקסן איי שווער צו ציטירן. זיין זאנצן זענען לאנג און פארזוייקלט. ער באָנְצַט זיך אָפֶט מִיט אָמְגָאָטִירְלָעַכּו גַּעֲרוֹנְדִּיוֹן וּוֹאָס באַשְׁוּעוֹרְן דָּאָס לַיְעַנְעָן. אָבָעָד אֵין דָעַר דָאַזְקָעָר שָׂוּעָרְקִיטְט פְּלִיט דָעַר לַיְעַנְעָר, או זַיִן פְּרָאָזָע פָּאָרָמָאָגָט אָן אַינְעָרְלָעַכּו רִיטִּם אָן אָפִילּוֹ אַמִּין אָוִיסְטָרְלִישְׁע אָוְמָהִימְלָעַכּו מַזְוִיקָלִישְׁקִיטְט. סְאיַיּוֹ דִי מַזְוִיקְפּוֹן וּאַיְעַנְקָעָר וּוֹינְטָן צְוִישָׁן חָרְבוֹתָה. אָדָעַר צְוִישָׁן מְצֻבָּות אַוִּיףְפּוֹן מַעֲנְטָשָׁן, נִיְעָרָט אַוִּיךְ דִי אַכְּרוּיָה פּוֹן דָעַר נָאָטוֹר. סְגָאנְצָעַלְעָבָן אֵין בַּיְיָ אַיִם אָהָרְטָעָר קָאָמָה, אַגְּקָעְטָעָר אָוְמְבָרְחָמְנוֹתִידְקָעָר גַּעֲרָאָנְגָל אָן מַעַן קָאָן אַפִּילּוֹ נִשְׁתָּוֹן, או אֵין דָעַם דָאַזְקָעָן לַעֲבָן גִּלְטָדָעַר פָּלָל דָאָלִים גַּבָּרָ, וּוֹיִיל אֵין דָעַם פּוֹקְשִׁין יָאָמְעָרְטָאָל וּזְעַנְעָן אָלָע פָּאַרְשָׁפְּילְט, סִיְיָ דָעַר שְׁטָאָרְקָעָר אָן סִיְיָ דָעַר שְׁוֹאָכָעָר, סִיְיָ דָעַר אַנְגְּרִיפְּעָנָר, סִיְיָ דָעַר גַּעֲרָעְכָּטָעָר אָן סִיְיָ דָעַר אָוְמְגָעְרָעְכָּטָעָר.

א. מ. פּוֹקָס הָאָט בַּיְיָ לַעֲבָן אָרוּסְגָּעָבָן דָּרִי בַּיְכָעָר אֵין יִדִּיש (ニシַׁט צְוּ רַעֲכָעָנְעָן לִיְוָן בִּיכְלָל "אַיְינְזָאָמָעָ", וְזָאָס עַר הָאָט אָרוּסְגָּעָבָן אֵין יָאָר 1912, וּוֹיִיל סְהָאָט גַּאֲרָ קִיְּן שִׁיכָּוֹת נִשְׁתָּט פּוֹקָס וּוֹעֲלָמָן מִיר קַעְנָעָן אִיצְּטָן). דִי דָרִי בַּיְכָעָר זְעַנְעָן: "אוֹפִּין בְּעַרְגָּל", "אַוְנְטָעָרְן בְּרִיךְ" אֵין "דָעַר טָאג אָן דִי נָאָכָט". אֵין עֲבָרִית זְעַנְעָן בֵּין אִיצְּט דָעַרְשִׁין זַיִן זַוִּיִּי בַּיְכָעָר: "בְּגָוִּים", אֵין דָעַר אַיְבָּרוּזָעָצָנָג פּוֹן מָ. בְּרֶסְלוֹטְסִי אָן "תָּהָוָם פָּעוֹר" אֵין דָעַר אַיְבָּרוּזָעָצָנָג פּוֹן שְׁלָמָה שְׁנָהָה. פּוֹקְשָׁעָס דָעַרְצִילְוָנְגָעָן אֵין עֲבָרִית וּוֹיִיכְן שְׁטָאָרָק אָפְפּוֹן זַיִלְעָר יִדִּישָׁן אַרְגִּינָּאָל, מִסְתָּהָמָא דָעַרְפָּאָר וּוֹיִיל דָעַר שְׁרִיבָּעָר הָאָט זַיִ אַוִּיךְ דִי עַלְטָעָר יִאָרָן אַיְבָּרוּגָעָרְבָּעָט — סְפָעְצִיעָל פְּאָרָן הַעֲבָרְגִּישָׁן אַיְבָּרוּזָעָצָר אָן לַיְעַנְעָר. אַט דָעַר שְׁיָנוֹיִינְסָחוֹת אֵין זַיִלְעָר אָן אַינְטָעָרְעָסָאָנוֹטָעָר אָן פָּאָרְדִּינְטָאָס סְפָעְצִיעָלָעָא אַפְּהָאנְדוֹלָגָמִיט אָ פָּאַרְגְּלִיכְיְכְנִידְקָן טַעַסְטָן-אָנָאָלִיָּה. אָוִיב גָּאָט וּוֹעַט גַּעֲבָן פּוֹחוֹת וּוֹעַלְן מִיר זַיִד צְוּ דָעַם עַנְיָן נָאָר אָוְמְקָעָרָן בַּיְיָ אָן אַנְדָעָרָעָר גַּעַלְעָגָנְהִיָּט.

ו. פינער

„צוווי משפחות“ ערשות באנד

„צוווי משפחות“ פון י. פינער אין אַראָמָן מִיט אַ גְּרוּזִין פֿאָרְמָעֶסֶט. עַס אַיּוֹ אַ בּוֹךְ וּוֹאָס שִׁילְדָּעֶרט אַ פֿאָרְגָּאָנְגָּעָנוּ עַפְּאָכָּע אַיּוֹ יִדְּישָׁן לְעַבְּנָן פֿוֹן פֿרָאָנְקָרִיךְ, אַיּוֹ אַ צִּיְּיטָן וּוֹעֵן דָּאָס דָּאָזְקָעָן לְעַבְּנָן אַיּוֹ פֿוֹל גְּעוּזָּן מִיט פֿאָלִיטִישָׁ-גְּעוּזָּשָׁפְּטָרָה לְעַבְּכָּע שְׁטוּרָעָם אָזָּן מִיט פֿלְעָרְבִּילְעָכָּע צִּיטְלָעָכָּע אוּפְּטָרִיסְלוּגָּעָן וּוּלְכָּעָ האָבָּן, אַיּוֹ לְעַצְּמָן סְקִיחָפֶל, דְּעַרְפִּירָט דְּעַרְצָו אַזְדָּעָר דְּאָרְטִיקָּעָר יִדְּישָׁעָר יִשְׁוֹב זָאָל, אַיּוֹב נִישְׁטָא אַיּוֹפְּהָעָרָן צָו עֲקוּסְטִירָן, אַיּוֹ לְכִילְדָּחָפָהָות שְׁטָאָרָק אַפְּגָעָשָׁוָאָכָּט וּוֹעֵן אָזָּן פֿאָרִיךְ לְיִרְזָן זִין פֿרִיעָרְדִּיק פְּנִים אָזָּן זִין פֿרִיעָרְדִּיקָּן אַיְמָפְּעָטָקָן אַיְגְּנָאָרְטִיקָּן כְּאָרָקְטָעָר. עַס אַיּוֹ דִּי צִּיְּטָן צָוִישָׁן דִּי צָוִויִּי וּוּלְטָטְ-מְלָחוֹת. פֿוֹן פּוֹילְן, פֿוֹן לְיטָעָן אַזְנָעָמָן דִּי טִיטְשָׁלָאנְדָן אַגְּנוּקָומָעָן אַיְמָרָן מִאָסָן יִדְּישָׁע אַיְמָרָן שְׁפָעָטָעָר אַוִּיךְ פֿוֹן דִּיְטָשְׁלָאנְדָן וּנְגַעַן אַגְּנוּקָומָעָן קִין פֿאָרָיוֹן מִאָסָן יִדְּישָׁע אַיְמָרָן גְּרוֹאָנְטָן וּוּלְכָּעָן וּנְגַעַן גְּעַטְרִיבָּן גְּעוּוֹאָרָן צָו פֿאָרָלאָן זִין יִעְרָע גְּעַבְּוִירָן-לְעַנְדָּעָר דָּוָרָךְ נּוֹיִט, דָּוָרָךְ אַנְטִיסְטִיטִים אָזָּן דָּוָרָךְ פֿאָלִיטִישָׁע פֿאָרְפָּאָלְגָּוָגָּעָן. דִּי דָּאָזְקָע אַיְמָרָן גְּרוֹאָנְטָן האָבָּן, וּיְמִיר וּוֹיסְטָן, זִיךְרָאָזְעָצָט אַיּוֹ פֿאָרְשִׁידָעָנָע פֿאָרְיוֹזָעָר קוֹאָרְטָאָלָן אוּף וּוּלְכָּעָן זִיךְרָאָזְעָוָיָוָי אַרְוִיגָּגָעָלִיגָּט זִיעָר חֹתָם אָזָּן אַיּוֹ וּוּלְכָּעָן זִיךְרָאָזְעָן גְּעַשְׁאָפָּן זִיעָר אַיְגָעָנָעָם לְעַבְּנָס-שְׁטִיגָּעָר אָזָּן זִיעָר אַיְגָעָנָעָם אַטְמָאָסְפָּעָר.

אַ סְּךָ, אַ סְּךָ יִדְּישָׁע שְׁרִיבָּרָס אַיּוֹ פֿרָאָנְקָרִיךְ האָבָּן אַיּוֹ זִיעָר שְׁרִיפָּטָן גַּעַד פְּרוֹוֹוט פֿאָרְפִּיקְסִירָן דָּאָס דָּאָזְקָעָן יִדְּישָׁ-אַיְמָרְגָּרָאָנְטִישָׁע לְעַבְּנָן אַיּוֹ זִיעָר שְׁטָאָטָן פֿוֹן לִיכְטָט. דָּאָס יִדְּישָׁע לְעַבְּנָן אַיּוֹ דָּעַם דָּאָזְקָעָן צִּיטְאָפְּשָׁנִיטָה האָט אָזָּן זִיעָר דְּעַרְצִילְוָגָּעָן גַּעַמְאָלָן דָּעָר שְׁרִיבָּרָס יִאָסֶל צּוּקָּעָר, הַיְּדָה, אָזָּן עַס האָבָּן עַס גַּעַשְׁלִידָעָרָט בָּה. שְׁלָעוֹוֹינְגָּעָן האָט קִינְגָּעָר פֿוֹן דִּי דְּעַרְמָאָנְטָעָ אָזָּן נִישְׁטָאָרָע שְׁרִיבָּרָס זִיךְרָאָזְעָן נִישְׁטָאָרָע זִיךְרָאָזְעָן האָט קִינְגָּעָר פֿוֹן טִיפָּן אָזָּן גַּעַשְׁטָאָלָטָן, פֿאָסְרָוָן גַּעַן אָזָּן גַּעַשְׁעָבָּיָשָׁן וּיְדָאָס האָט גַּעַטָּאָן יִ. פֿינְגָּר אַיּוֹ זִיךְרָאָזְעָן בְּאַהֲנָדְלָתָן וּוּרְקָן.

כָּאָטָש פֿינְגָּרָס רָאָמָן טְרָאָגָט דָּעַם נָאָמָן „צָוִויִּי משפחות“ אָזָּן דִּי מִתְגָּלְדָּעָר פֿוֹן דִּי דָּאָזְקָעָן מִשְׁפָּחוֹת פֿאָרְבָּעָמָן פֿאָקְטִישָׁ אַ גְּרוּזִין אָרָט אַיּוֹ דָּעָר אַקְצִיעָן וּוֹאָס שְׁפִּילָט זִיךְרָאָזְעָן אַפְּ אַיְגָעָם בּוֹךְ, בְּאַגְּרָעָנְצָט זִיךְרָאָזְעָן אַבְּרָרָמָה בְּשָׂום אַוְפְּ נִישְׁטָאָרָע.

בלווין צו זי, נאר ער דערציילט און מאלט פאר אונדז א גאנצע ריי געתטאלטן און פיגורן וועלכע געהערן זיך נישט און צו די לאזוקע צוויי משפחות און זונגען דאך באראקטעריסטייש, אי פאר דער יידישער אימיגראנט-מאסע און פארין, אי פאר דער צייט אין וועלכון דער ראמאו אנטוינקלט זיך.

לאmir, קודם-כל, עפּס באמרקן וועגן דער צייט אין וועלכער עס שפֿילט זיך אָפֶן די רַאְמַאְן־אַקְצִיעַ. סַאיְזַן ווי גַּעֲזָגֶט די צַיִיט צוֹשֵׁן די צוֹוַיַּו וועלט-מלחמות וועלכע דער מחבר רעסטאוּרִיט פָּאָר אָונְדוֹן דורך די אַיבָּעַדְלָעַבְּנוּגָעָן פּוֹן זַיְנַע הַעַלְדָּן. פִּינְגֶּר לְעַבְתַּמְדִּיד אָוִיףַּ פָּאָר אָונְדוֹן נִישְׁתַּגְּרָה די בַּאֲקָאנְטָע הַיסְּטָאַרְדִּישׁ גַּעֲשָׁעַנְיִישׁן וועלכע גַּעֲהַעֲרָן שְׂוִין צוֹ דער גַּעֲשִׁיכְטָעַן, נִאָר עַר שְׁטַעַקְט אָונְדוֹן אוֹיְיךְ אָן מִיט דֻּעַם אָוּמְרוֹן וּאָס זַיִדְהַבְּן אִין זַיִד גַּעֲטְרָאָגָן אוֹן אַט דער דַּאֲזִיקָּעַר אָוּמְרוֹן מַאֲכָת אָונְדוֹן דַּעֲרַפְּלִין זַיִעַר גַּוְּרְלִיךְיִיטַּן וּאָס האַט זַיִד אַנְטְּפְּלָעַקְט אִינְגָּעָן פּוֹן אַט דער צַיִיט — די צַוְּנִיטַּע וועלט-מְלָחְמָה.

עס געהערט צו די מעלהות פון דעם ראמאן וואס ער איז געשראבן אין שליסל
פון זיין צייט און וואס דעם מחבר געלינגט אונדז, די היינטיקע ליענערס, ארייבער-
צוטראגן אין דער אומראַאטמאָספער פון דער דזוקער צייט, טראָץ דעם וואס
מיר האָלטן שווין איז אונדזערע דערפֿאָרָונְגָּעָן אַסְט ווֹיטְטָעָר אָונְ מִיר ווֹיסְטָן שווין
זיעדר גוט מיט וואס די דזוקען צייט האָט זיך פֿאָרָעָנדִיקְט. י. פֿינְעָרָס צייט-
רעסְטָאָוּרָאָצְיָע אַיז אָזָא אָוּטָעָנְטִישָׁע, אָז לְיעָנְעָנְדִּיקְט זַיִן בּוֹךְ פֿאָרגָעָסְטָן מִיר
אוֹרֶךְ אַ וּוֹילְ דָּס וּוֹאס מִיר ווֹיסְטָן שווין אָונְ מִיר לעָבָן מִיט די הָעָלָדָן אָונְ
זַיִעֲרָע פֿאָסְרָוּנְגָּעָן פֿאָילְוָוּ מִיר ווֹאלָטָן ווֹעָגָן דעם טְרָאָגְשָׁן פֿינְאָלְ זַיִעֲרָן נַאֲךְ
גִּישְׁתְּ גַּשְׁוֹוּסְטָן.

פאראן פילמען אדרער ביכער וואס באהאלטן אויס דעם סוף ביון סוף, וויל זי האבן מורה או דאס וויסן דעם סופ-פֿאָסּוֹק פֿוֹן דער מעשה קאן אפשראָן דעם ליינערישן אַינטערערעס. פֿאָרָאָן אַבעָּר פֿילמען אוֹן בְּיכָעָר, אוֹן די געהערן צו אָ העכערער מדרגה, וואס הייבָן זיך אוֹן מיט דעם סוף אוֹן דערנָאָר גִּיעָז זַי צוֹרִיק צוֹם אַנהָיבָ, כְּדֵי צוֹ ווַיְיָזָן אוֹן צוֹ אַנטְפְּלָעָקָן דֵי דָאָזְקָעָ גַּעֲזָמֶעָסִיקִיט וואס האָט גַּעֲבָרָאָכָט אוֹן דערפֿירְט צוֹם סוף. יְ פֿינְגָּר באַנוֹצָט אַין זַיְן בּוֹךְ "צַוְויִי מְשֻׁחָות" דעם צוֹוִיטָן מְעַטָּאָד: יְעַדְרָר פֿוֹן אָנוֹדוֹן הַיְבָט אָן לְיַעַנְעַן דעם רַאֲמָאָן, ווַיְסַנְדֵּיק דעם סוף פֿוֹן דעם דָאָזְקָעָן קָאָפִיטָל פֿוֹן יִדְיָישָׂן לְעַבְנָן אַין פֿאָרָאָן. דאס שְׁטָעָרט אָנוֹדוֹן אַבעָּר אַבְּסָאָלוֹט נִישְׁתָּצָו לְיַעַנְעַן דעם רַאֲמָאָן מִיט אָ באַשְׁטִימְטָעָר שְׁפָאנְגָּוּגּוּ וּוּלְכָעָ וּוּרְטָט אַרְוִיסְגָּעָרְפָּן נִישְׁתָּפְּנָעָם ווְילָן צוֹ דָעָרְגִּין צוֹם פֿינְגָּל פֿוֹן דער מעשה, נָאָר פֿוֹן דעם דְּרָאָנָג צוֹ דָעָרְקָעָנָעָן דֵי סִיבָּות וּוּלְכָעָ האָבָן צוֹ דעם פֿינְגָּל דערפֿירְט.

יעדר ראמאן אויף האיסטארישער טעמי, אדער יעדעס וווערך וואס שילדערט אן עפֿאכע וועלכע געהרט שוין צו דער פֿאָרגאנגענַהַיַּת מוו טראָגן אַין זיך דעם דזויַקָּן דערקענטענַשְׂצִיל. אַמת, עס זונען פֿאָאן שְׂרֵיבַּעַרְסָן וואס רופֶן צוֹרִיך

די פַּאֲרָגָאנְגָעָנִית מְחַמֶּת נַאֲסְטָאַלְגִּישָׁעַר בְּעַנְקַשְׁאָפֶט צוֹ דַעַם פַּאֲרָשְׂוֹנוֹנְדָעָנָם. פַּאֲרָ פִּינְגְּרָן אֵין אֶבְעָר דַי דָּזְיִקָּע נַאֲסְטָאַלְגִּיעַ בְּשָׁוָם אָפָּן נִישְׁתָּ בְּכַאֲרָאְקְטְּעָרִיסְטִישׁ. פִּינְגְּרָהָט צְוָרִיקִ-גְּעַרְפָּן אֶפְאֲרָשְׂוֹנוֹנְדָעָנָץ צִיִּיט. כְּדַי זַי צוֹ דַעַרְקָעָנָעָן, כְּדַי אֵין אֵיר צוֹ דַעַרְבְּלִיקָן אָוֹן צוֹ אַנְטָפְּלָקָן דָאָס גְּרָלְדִּיקָע וְזָאָס הָטַע דַעַרְפִּירָט צוֹ אֵיר סָוָת. דַעַרְ גְּרוּלִיקָע אַטְעָם פָּוֹן דַעַרְ קַאֲטָאַסְטָרָאָפָע (די צְוָיִיטָע וּוּלְטָ-מְלָחָמָה) מִיט וּוּלְכָעָר דַי צִיִּיט הָטַע זַיְךְ פַּאֲרָנְדִּיקָט, פִּילְט זַיְךְ צְוִישָׁן דַי שְׂוּרָתָ פָּוֹן רַאְמָאָן אָוֹן וּוּעָן מַעַן פַּאֲרָמָאָטָ דָאָס בּוֹד, נַאֲכוֹן אַיְבָּרְלִילְיָעָנָעָן עַס. דַעַרְשְׁפִּירָט מַעַן מִיט אָמָל אָוֹן דָאָס גְּאַנְצָע וּוּרְקָ אֵין גְּשָׁרְבִּין גְּעוּוֹאָרִין אֵין גְּלִילִיכָט פָּוֹן דַעַרְ דַעַרְ פַּאֲרָגָג וְזָאָס דַי קַאֲטָאַסְטָרָאָפָע הָטַע אָונְדוֹ גְּבָרָאָכָט. מַעַן הַיְּבָט דָאָן אָוֹן צוֹ פָּאֲרָ שְׁטִיָּן אָוֹן בְּאַנְעָמָעָן דַעַם פָּאָטוֹם וְזָאָס אֵין גְּהָאנְגָעָן אַיְבָּרָדָרָיָאָפָע. מַעַן נַעַמְתָּ אֵיךְ פַּאֲרָשְׁטִין פָּאָרָ וְזָאָס דַי יִנְגָּעָרָע יִדְיָן אֵין פַּאֲרָיָהָן הָאָבָן אִירָאָפָע. זַיְךְ אַרְיִינְגָּעָטָאָן אֵין דַי רְעוּוֹאַלְצִיאָנְעָרָעָ קַאְמָפָן פָּוֹן זַיְעָרָ צִיִּיט אָוֹן הָאָבָן דַעַרְבִּי אָזְוִי וּוּיְנִיקְ גַּעַטְרָאָכָט וּוּעָגְן זַיְעָרָ אִיגְעָנָעָם יִדְיָשָׁן גְּוֹרָל. הָאָבָן דַי דַאְיִקָּע אִימְיָגָרָאַנְטִישָׁע זַיְן אָוֹן טַעַכְטָעָרָ פָּוֹן דַעַמְּאַלְטִיקָן פַּאֲרָיָהָן טַאְקָע נִישְׁתָּ גַּעַטְרָאָכָט אָוֹן נִישְׁתָּ גַּעַדְגָּהָט וּוּעָגְן זַיְעָרָ יִדְיָשָׁן גְּוֹרָל? נַיְן, טַרְפָּא אֵין זַיְעָרָ אַוְנְטָעָרָבָאָ וּוּסְטָזִיָּן הָאָבָן זַיְךְ זַיְךְ אַפְּנִים שְׁטָאָרָק גַּעַשְׁרָאָקָן פָּאָרָ דַעַם פָּאָטוֹם וְזָאָס אֵין גְּעַזְעָנְגָעָן אַיְבָּרָדָרָיָ. דָאָךְ הָאָבָן זַיְךְ גְּעַנְגָּרָט מִיט דַעַרְ אַלְלוֹיָעָ אָוֹ מִיט דַעַם קַאְמָרָ פָּאָרָ אַנְיִיעָרָ בְּעַסְעָרָעָר וּוּלְטָ מִיט דַעַם אַנְטִילִיָּ גַּעַמְעָן אֵין דַי פָּאַלְקָסְ-פְּרָאַנְטִיָּ קַאְמָפָן, מִיט דַעַם בָּאַטְיִילִיקָן זַיְךְ אֵין דַי שְׁלָאָכָט אַוְיָפָרָ דַעַרְ זַיְיט פָּוֹן רַעֲפּוּבְּלִיקָן זַיְשָׁן שְׁפָגָנָעָ וּוּלְזָן זַיְךְ אַוְיִסְמִידָן דַעַם גְּוָרָ וְזָאָס דַעַרְ יִדְיָשָׁרָ גְּוֹרָל הָטַע פָּאָרָ זַיְיָ אַנְגָּעָצִיָּכָנָט אָוֹן וְזָאָס זַיְנָעָ סִימָנָים הָאָבָן זַיְךְ שְׁוִין גְּעוּזָין אֵין דַעַם אַוְיִפְוּוֹקָס פָּוֹן הַיְּטָלְעִישָׁן דִּיְטָשָׁלָאָנָד.

ג. פִּינְגְּרָהָט, וּוּ דַעְרָמָאָנָט, זַיְךְ פַּאֲרָמָאָסָטָן צוֹ גְּעָבָן אַ קְוּוּרְשָׁנִיט אַיְבָּרָ דַעַם יִדְיָשָׁ-אִימְיָגָרָאַנְטִישָׁן לְעָבָן אֵין פַּאֲרָיָן. זַיְן דַּאְמָאָן הַיְּבָט זַיְךְ אָוֹן מִיט דַעַר שִׁילְדָעָרָגָנָגָן פָּוֹן דַי פֻּעָּרְסָגָנָאָשָׁן פָּוֹן צְוִיָּיָ וּוּלְדִ-פְּרָעָמָדָעָ מְשִׁפְחוֹתָ פָּוֹן פּוֹילָן וְזָאָס קְוּמָעָן קִיְּן פְּרָאַנְקְרִיךְ, בָּאוּעָצָן זַיְךְ דָאָ אָוֹן גְּלִידָעָרָן זַיְךְ אֵין אֵין דַעַם לְעָבָן פָּוֹן דַעַר שְׁוִין פַּאֲרָהָאַנְגָּעָנָעָר אִימְיָגָרָאַנְטִ-מְאָסָעָ. דַי מִיטְגָּלְדָעָרָ פָּוֹן דַי צְוִיָּי מְשִׁפְחוֹתָ עַלְטָעָרָן זַיְךְ : דַי יִנְגָּעָרָעָ וּוּקָסָן אַוְנְטָעָרָ אָוֹן צְعָגָיָעָן זַיְךְ אַוְיָפָרָ פַּאֲרָשְׂיִידָעָנָעָ וּוּגָן. זַיְיָ קְוּמָעָן זַיְךְ אָפְטָ צְוֹאָמָעָן פָּדִי שְׁפָעָטָעָרָ זַיְךְ פָּוֹן דָאָ נַיְיִ שְׁוֹגָנְדָעָרְצָוִגָּיָן אָוֹן צַוְּעַפְּרִיטִין אֵין אַלְלוּלִיָּ רִיכְטָוְנָגָן. אָפְטָ וּוּרְטָ מַעַן דַעַרְשְׁטִוִּינָטָ פָּוֹן דַעַם מַהְלָךְ וְזָאָס גְּעוּוֹסָעָ מִיטְגָּלְדָעָרָ פָּוֹן דַי דַאְיִקָּעָ מְשִׁפְחוֹתָ מַאְכָן דָוָרָ, אַוְעַקְגִּיְעָנְדִּיקָטָ פָּוֹן דַעַר אִימְיָגָרָאַנְטִישָׁרָ יִדְגָּגָם. אֶבְעָר אֵין לְעַצְטָן סְדִ-הַכְּפָלָ זַעַעַן מִירָ וּוּ דָאָס לְעָבָן פִּירָט זַיְיָ וּוּדְעָרָ צְוֹאָמָעָן אָוֹן זַיְיָ טִילְלָן דַעַם טְרָאָגָיָן שְׁיוֹאָלָ פָּוֹן אַלְעָ זַיְדָן אֵין פָּאֲרָיָהָיָהָגָם דַעַר דַאְיִקָּעָרָ אֵין אַיְרָאָפָעָ, וּוּ לְמַשְׁלָ, אֵין פּוֹילָן, לִיטָעָ, רַומְעָנִיעָ אָוֹן סָאוּוּעַטְ-רוֹסְלָאָנָד.

פינערס בוך פארמאט א שלל מיט אקציע און די אקציע איז די צייט מיט אירע געשענישן. ואראעם זיינע העלדז לעבן מיט דער צייט און נעמען אנטיל אין אירע פאסירונגען און הום דער שריבער פארגעסט נישט אויף קיין איין מינוט אונדו צו וויאן זייר יהודיש לעבן, זיירע מענטשלעכע שוואקליטן און זייר שטרעבענגען, זיירע חברשאפטן און זיירע קרייגעריען, זיירע מען דאך אין דעם ראמאן איז דער אטעם יאנג זיך נאך א ביסעלע איגן גליק, פילט מען דאך אין דעם ראמאן איז דער אטעם פון דער צייט, דער אטעם פון די היסטארישע געשענישן דאמינגרט איבער אלץ און איבער אלמען און אונטער זיין ווירקונג באועגט זיך אלץ צו דעם אונגען צייכנטן סוף.

דער ראמאן "צוווי משפחות" איז נישט געבות לוייט קיין וווערטיקאללער קאמע פאוץיע, נאך די ליניע פון זיין אמאפואיציע איזו גיכער א האריזאנטאלע: דער סייפורה-המעשה ציט זיך מיט דעם לויף פון דער צייט, מיטן לויף פון לעבן אין דער צייט. יידן קומען קיין פראנקריך, שלאגן פון זיך ארויס דעם זיבעטען שוויסס כדי די פרעמד צו מאכן פאר א הים. די עטלטער געלינגטעס וויניק, אבער דער יוגנט גיטעס זיך, דאכט זיך, צו ביסעלע איאין. זיי וואקסן אויף, זיי רעדן שווין דאס לשון פון לאנד, זיי נעמען שווין איבער געוויסע מינהגים פון לאנד און איניקע געלינגטעס אפֿילו אַרְיָינְגּוֹגִין אַיְן אַיר קִילְטוֹר. נאך מער: פָּאָרָאָן אַפְּילָן אֶזְעָלְבָּעָן וְזַיְעָר יִדְּיִשְׁעָר אַיְמְפָעָט אַוְן יִדְּיִשְׁעָר גָּלוּבָּן מַאֲכָת זַיְעָר הַעֲלָדָן אַיְן דער פראנציזישער רְעוּוֹאַלְצִיאַנְעָרָר בְּאוּוֹגָנָג אַוְן זַיְעָר נְעָמָן וְוָעָרָן סִימְבָּאָלָן פָּוּן דער פראנציזישער רְעוּוֹאַלְצִיאַנְעָרָר מְאַרְטִירֻעְרָשָׂאָפָּט אַוְן קַאְמָפָּסָי אַיבָּרְגָּעְבָּנְקִים. דאך בליבן זיי אלע ערגעיזוֹו פָּאָרְבָּוּדָן צוּוּשָׁן זיך דורך אַמְּגָּעָזָעָנְגָּר יִדְּיִשְׁעָר גַּעֲמִינְשָׁאַפְּטָלְכִּיקִים אַוְן די דָּאַזְּקָע גַּעֲמִינְשָׁאַפְּטָלְכִּיקִים קִיטִּיט אַיְזָה דער פָּאָן פָּוּן גָּאנְצָן בּוּך, אַדְעָר די הַינְּטָעָרְגָּוָנְטִיקָאָנוּז אויף וְוָעָכָר עַס וְוָעַט זיך דאס פָּאָרְבִּיק-גַּעֲמָלָטָעָ לְעֵבָן פָּוּן גָּאנְצָן רָאָמָן.

פינערס בוך פארמאט נישט קיין אויסגעשפְּרָאַכְּעָנָע הַעֲלָדָן וְוָאָס אַרְוָם זַיְעָן זַיְעָר גַּאנְצָעָר סייפור-המעשה. זיין מעטאד איז צו מאלן דאס לעבן מיט די פָּאָרְשִׁידְעָנָע גַּעֲשָׁעָנִישָׁן אַוְן פָּאָסִירְגָּוָנָען. זַיְעָנָע פָּאָרְשְׁוִינָעָן, זַיְעָנָע גַּעֲשְׁטָאַלְטָן זַיְעָנָע אַרְיְינְגָּוּוּבָּט אַנְעָם לעֵבָן אַוְן זַיְעָנָע בְּאוּוֹגָן זיך זייר בִּיסְל "פְּרִוּאָטָן" קִיטִּיט אַיְזָה נְעָצָן. די צָאָלָן די דָּאַזְּקָע טִיפָּן אַוְן גַּעֲשְׁטָאַלְטָן אַיְזָה נְשִׁיט צָוָם אַפְּצִילָן, וְוִיל זַיְעָנָע בֵּין צָוָם די צָעְנָדְלִיקָעָר. פָּאָרְשְׁטִיטִיט זַיְעָן אַסְּרָחָלִיטָן זַיְעָנָע זַיְעָר מַחְבָּר בָּאַרְיכּוֹת אַוְן עַפְּנָט פָּאָר אַונְדוֹז מַעְר אויף זַיְעָר אַינְעָרְלַעְכָּע וְוָעָלָט. וְוָעָן אַנְדָּעָר דָּעְרַצְיִילָט עַר וְוִינְיקָעָר אַוְן זַיְעָנָע זַיְעָר אַינְדָּעָר אַיְגָּן מִיט זַיְעָר עַפְּיוֹאַזְּזִירָאָל. עַס אַיְזָה אַבָּעָר פְּדָאי צָו בָּאַטָּאָגָן אַוְן אַפְּילָן די עַפְּיוֹאַזְּזִירָאָל גַּעֲשְׁטָאַלְטָן אַיְזָה זַיְעָנָע זַיְעָר אַונְדוֹז עַר שְׁרִיבָּר אויף אַזְּאָז אַפְּנָן אַוְן זַיְעָנָע בְּלִיבָּן אַיְזָה אַונְדוֹז עַר זַפְּרָן מִיט עַפְּנָט אַכְּרָקְטָעָרִיסִי טִישָׁן שְׁרִיךְ וְוָאָס מַאֲכָת בּוֹלָט זַיְעָר אַיְנְדִּיוֹזָאַלְטָעָט.

אין תורה גענומען איז עס א ראמאן ווי דער הויפטהעלד איז די יידישע אימרי גראנטז-מאסע איז פאריג. דאך האט דער שרייבער געווין אונדו די דזוקע מאסע איז איר בריטסטער און טיפסטער דיפערענציאציע. מיר האבן פאר זיך א גאלערייך פון פארשינגען, מענער און פרוינען וואס יעדער פון זיין איז מש א וועלט פאר זיך און אייניקע דערהייבן זיך אפלו צו סימבאלן און סינאנימען פון זיינער שיכט און סביבה פון וועלכער זיין וואקסן ארכיס.

דער ראמאן איז געשריבן אינעם סטיל פון איטאלאיענישן נאָרדעאַלֵּים, הָגָם דער מחבר לאָז זיך נישט אָרִין איז אָזֶלכָּעָן פֿרְטִיְּ-פֿרְטִיְּמִידִּקָּע שילדרונגגען ווי דאס טווען די נאָרדעאַלֵּיסטָן. חוץ לזה וויכט דער שרייבער אויך אָפּ פון דעם נאָרדעאַלֵּיזָם דערמײַט וואָס ער דערצִילָט אָפּ וועגן זיינע העלדָן און זיינער לעבען מיט אָ פֿאַלְקְסְטִימְלָעְכָּר שפֿאָרָך אָוֹן ער מישט זיך צומאל אָרִין אַינְגָּגָן פון דער אַקְצִיעָמִיט זיינע אַיְגָעָן באָמְעָרְקוֹנוֹגָעָן אָוֹן דערקלערונגגען דורך וועלכָּע ער דער-גְּרִיבִּיכָּט אָ דערצִילָעְרִישָׁן קְפִּיצְתִּהְדָּרָךְ. ער באָנּוּצָּט אָוֹר זיינְר אָפּט דעם דִּיאַלָּג פְּדִי אַיבְּעָרְצְּגָעָבָן אָוֹן אַרְוִיסְצְּבָרְעָנָגָעָן די מהשבות אָוֹן די גַּעֲפִילָן פון זיין פֿערסָאנְגָּאָזָשׁ.

מייט אַיְזָן ווֹאָרטָט, "צְוּוֹיִי מִשְׁפָּחוֹת" אָוֹן אָוּרָק פון אָ פֿאַרְמָעָסָט וועלכָּר אַיְזָן דעם מחבר, אַיְזָן גְּרוֹיסְן אָוֹן גְּאנְצָן גַּעַנְמָעָן, שְׁרִיבְרִישָׁ גַּעַלְגָּעָן צוֹ רְעַאַלְיִירָן. די הקדמה פון דוד סְפָּאָרָך גִּיט אָ רִיכְטִיקָּן שְׁלִיסָּל צָוּ בָּרָך אָוֹן אַנְטָהָאָלָט אָ רִיְּ ווַיְכְטִיקָּעָ גַּעַדְאָנְקָעָן וועגן לִיטְעָרָאָטוֹר בְּכָל אָוֹן דעם דָּזְוִיקָּן וועrk בְּפָרָט.

1971

"צְוּוֹיִי מִשְׁפָּחוֹת" צְוּוֹיִיטָר בְּאַנְד

אין דעם צוּוִיטָן באַנְד פּוֹנָעָם רָאָמָן "צְוּוֹיִי מִשְׁפָּחוֹת" אַיְזָן דער שְׁרִיבְרִישָׁ. פֿינְגָּרְמָשִׂיך צוֹ שְׁילְדָּרָעָן אָוֹן צָוּ מַאְלָן דָּס דָּזְוִיקָּע יִדְיִישָׁ לעַבָּן אָוֹן פֿרְאָנְקָּיְדִּיך (בעיקר אָוֹן אָרִין). וואָס ער האט אָוֹי בְּרִיטִילְיוֹנוֹטִיק אוּפְּגָעָוּוֹיְקָלָט פָּאָר אָוֹנְדְּזָעָרָע אַיְגָן אַיְנָעָם עֲרַשְׁטָן באַנְד אָוֹן דָּעְרְבִּי אָיְזָן ער אויך מַשִּׁיך צוֹ פֿאָרָך פֿיקְסִירָן, לִיטְעָרָאָרישָׁ, די צִיְּטָה וואָס אִירָעָ גַּעַשְׁעָנִישָׁ זְעַנְעָן אָוֹי גּוֹרְלִידִיקָּטָרָאָגִישָׁ. פָּאָר דעם פֿרְאָנְצְּזִוִּישָׁן יִדְגָּנוֹתָם. ווי אַיְנָעָם עֲרַשְׁטָן באַנְד אָיְזָן אויך דָּא פֿינְגָּרְמָס אַיְזָן אַנְגְּשָׁטָעָלָט אוֹיף דעם אִימְגְּרָאַנְטִישָׁן שְׁיכָטָן וואָס האט קִיְּנוּ פֿרְאָנְקִירִיך אַיְנָעָוָן דָּעָרָטָט פון די יִדְיִישָׁ שְׁטָעַטְלָעָד אָוֹן פּוֹילָן, לִיטָעָן, צִיְּגָאָר רְוֻמְּנִיעָן. אָ טְיִילָן די דָזְוִיקָע נִיְּ-אַיְנָגָעָן וְאַנְדְּעַרְטָע יִדְוָן האָבָן זיך שְׁוִין צָוּ בִּיסְלָעָך אַרְיִינְגָעָוּוּבָט אָוֹן דעם פֿרְאָנְצְּזִוִּישָׁן לעַבָּן, בעיקר, דורך די זִין אָוֹן טְעַכְּטָרָר וואָס האָבָן באָוּכָט די פֿרְאָנְצְּזִוִּישָׁן

מלוכה-שולן און שטודירט אויף די אוניווערטסיטעטען. אַ טײַל פָּוֹן אַט די זִין אָוֹן טעכטער זעגען שׂוֹין אֲפִילּוּ אָזּוּק גָּאֵר וְוִיתּ אַין זַיְעָר פֿראָנְצְּזִיּוּקִיטּ ; לְכָל-הַפְּחוֹת מִינְעָן זַיְעָר אִינְטְּגַרְאַצְּיעַ אַינְעָם אַרְמוּמִיקָּן נִישְׁתְּ-יִדְּישָׁן לְעַבְּן אַיִּזְׁ שׂוֹין אַ גַּעֲגַנְדִּיקָּעַ, אָזִי זָאַלְן זַיְדְּ קַעַגְעָן אָוֹן מַעַגְן בָּאַטְּרַאְכָּטָן וּוּיְ פֿרְאַנְצְּזִוִּין. עַס וּוְיִזְׁטּ זַיְדְּ אֶבעָר גָּאֵר גִּיךְ אַרְזִיסִּים, אָזִי דִּי מַעַשָּׁה אַיִּזְׁ נִשְׁתְּ אַזְּוִי אָוֹן אָזָס מִינְדְּסָטָע פֿאַלְּיטִישָׁע אָוֹן סַאְצִיאַלָּעַ וּוּינְטָל דַּעַקְטָּ אַוִּיךְ דִּי שְׂוֹאַכְּבָּעַ וּוּאַרְצְּלָעַן וּוּאַסְּ בָּאַהֲעַפְּטִין זַיְיָ מִיטָּ דָעַם פֿרְאַנְצְּזִיּוּשָׁן באָדוֹן.

דער אמרת איין או צופאַסן זיך צום נײַעム לעבען פאָסן זיך צו אלע אַמִיגֶראָנטן.
אפשר נאָר איין פנֵחַש שטיין אָזָן נאָר אַ קלְיִינָע צָלִיל יִידָן אַזּוּלְכָע וַיַּעֲרָב, בְּלִיבִין
בַּיַּיְעַר אַלְטָן לְעַבְנְסְפִיר אָזָן אַמְּאַלְקָעָר גַּאנְצָעָר אַמְוֹנה. דַּי אַיבְּעַדְרִיקָע מַאֲכָן
פְּשָׂרוֹת, מִיט טַעַמְרִיעַס אַדְרָעָר אָזָן טַעַמְרִיעַס. סַאיַּוְן אַבְּעָר פָּאָרָט פָּאָרָאָן אַגְּרוּסָעָר
חִילּוֹק צוֹוְישָׁן דַּי דַּאְזְיִיקָע פְּשָׂרָה-מַאֲכָרָס וּוָסָם אַיְנִיקָע פָּוָן זַיִי לוּפִין צוֹ דַעַר
פְּרָאַנְצּוֹיזְיִשְׁעָר גַּאס דַעַרְפָּאָר וּוְיִילְן אַנְטְּלוֹפִין פָּוָן זַיִי וַיַּעֲרִיךְ יִדְישִׁקְיַיט אָזָן דַי
אַנְדְּלָעָר וּוָסָם וְיַלְן אַוְיד אַרְיִינוֹאָקָסָן אָזָן דַעַם פְּרָאַנְצּוֹיזְיִשְׁן בָּאָדָן, אַבְּעָר דֻּרְבִּי
בְּלִיבִין בַּיַּיְעַר נִישְׁתַּחַת אַיִן יִדְישָׁן לעַבְנָן.

צי י. פינגר האט עס יא מאכוון געוווען אנדער נישט — סי' ווי וואראפט זיך אין די אויגן אַראָקְטּוּרִיסְטּ שְׁטֶרְדִּיךְ פָּאָר דֵּי דָּאוּקָע אַימִגְרָאנְטִישׁע יַידָּן. זַיְהָ זענען פְּלִיבְּיָקָעֶר פָּוֹן אַלְעָל אַנְדְּעָרָע אַיְנָגָעָוָן דְּעָרְטָרָע נַאֲצִינָאַלְיָטָעָטָן בְּיָמִים אַסְמִינִיְהָ לִירָן זַיְהָ מִיטָּ דָּעָר גְּרוֹנְטִיקָעָר מַאסְעָ פָּוֹן לְאָנְדָּ אָונָן זַיְהָ נַעֲמָעָן גִּיכָּעָר אַיבָּעָר דֵּי לְאַנְדְּשְׁפָּרָאָךְ, וַיְיָ אָוֵיךְ דָּעָם לַעֲבָנָן-שְׁטִיגָּעָר אָוֹן אַפְּיָלוּ דֵי קוּלְטוֹרָ פָּוֹן דָּעָר נִיעָר הַיִּים. אַבָּעָר וּוֹעָן עַס קְוָמָת צָו דֵי הַעֲכָרָעָ פְּאוּזָעָס פָּוֹן אַסְמִילָאַצְיָע אָוֹן אַינְטּוּגָרָאָ צַיְע אַין דָּעָם נַיְיעָם אַרְדָּמ, וּוֹעָן עַס בְּלִיבָּט שְׂוֹן, דָּאָכְטָ זַיְהָ, נִישָּׁת מַעָּר וַיְיָ אַדְּזִין שְׁנִירָעָלָעָו וּוֹאָס פְּאָרְבִּינְדָּט זַיְהָ נָאָךְ מִיטָּ זַיְעָר פְּרִיעָרְדִּיקָעָר יַדִּישְׁקִיטָּ, וּוּעָרטָ דָּעָר אַסְמִילִירְ-פְּרָאָצָעָס עַפְּעָס גַּעַהְעָמוֹוֹעָט אָוֹן אַפְּגָעָשְׁתָּעָלָט אָוֹן דָּאָס דִּינָעָ פְּעֻדָּעָמָל וּוֹאָס בִּינְדָט מִיטָּ דָּעָם אַלְטָן וַיְיל זַיְהָ וַיְיָ בְּשָׁוָם אָוֹן נִישָּׁת אַיבְּרָרִיטָס. פּוֹנְקָט פְּאָרְקָעָרָט וַיְיָ דָּאָס גַּעַשְׁטָט בֵּי דֵי נִישְׁתִּי-יַדִּישְׁע אַימִגְרָאנְטָן וּוֹאָס אַיְן אַנְהִיבָּגִיט גִּיט דָּעָר אַסְמִילִירְ-פְּרָאָצָעָס בֵּי זַיְהָ צָו גַּאנְץ שּׁוֹעוֹרָ. אַבָּעָר אָז זַיְהָ זענען שְׂוֹן אַרְוִיפָּט אוּפִין אַסְמִילָאַצְיָע-וּגָּג, דַּעֲרָגִיעָן זַיְהָ אִים שְׂוֹן בִּיזָּן סְוָף אָז בְּאַוְנְדָעָרָע שׁוּזְעָרְקִיטִין.

אונן איזוי געשעת עס טאקע איז די צייט מיט אירע געשענישן ברעננט צוריק אונטערון דאך פון יידישן גורל אלע מיטגלאידער פון די צוויי משפחות וואס פינער האט איז ערשותן באנד איזוי פרטימידיך געשילדערט זיער צעניג זיך אין פארשוי-דענען ריכטונגען וואס וויטער פון דער אימיגראנטנישער היים, סי איין בעלויל, סי אויפן פלאצל. ערביי איז צו פארשטיין איז דאס וואס עס געשעת מיט די מיטגלאידער פון די דאזיקע צוויי משפחות געשעת אויך מיט אלע אנדרען יידישע אימיגראנטן, וועלכע האבן דורכגעמאכט איז ערעלען וועגן, האג יעדע גראפע האט

געשפאנט אויף איר וועג אויף אן אייגענען אופן און מיט אייגענע, אזי צו זאגן, ניאנסן איינעם גאנגן.

דער צווײַיטער באנד פונעם ראמאן «צוווי משפחות» היבט זיך אן אין דעם מאמענט ווען די צווײַיט וועלט-מלחמה שטייט שווין ממש אויף דער שעול. ווי ס'איו געוווען צו דערווארטן האט די פאליטיק פון מינכען נישט געועטיקט די היה רעה היטלער און ער איז באלאג געקומען מיט ניע פאָדרונגנען צו פוילן. דאס מאָל האט מען געוווסט וועלן זיינע ניע פאָדרונגנען נישט דערפלט ווערן און היהת ער, דער יmach-shmoneik, האט זיך פאָרוּיכֶּרט דעם רוקן דורך אן אַפְּמָאָר מיט סטאָליגען, וועט ער געוויס אַרְוִיס אַין מלחהּ, וואָס דאס באָדייט אַ וועלט-מלחמה אַין וועלכער עס וועלן אַריינְגַּעַזְיָגָן ווערן אויך ענגלאָנד אַון פראנקייד.

דניאל אַון שאָרָלָט, צוווי מיטגילדער פון די זעלבייקע משפחות שטין אַון גראָסמאָן, וואָס האָבָן זיך אַין ערשותן באָנד שווין באָהאָפטן דורך דעם בשותפות

דיַקָּן טוּיט פון זיעער קינדער אַין אַ דעםאנְסְטָרְטָצִיעַ קעגן דיַ רַעַקְצִיאָנְעָרָעַ

כוֹחוֹת פון לאָנד, טרעטען אַרְוִיס אַינְגָּעָם אַנְהִיבָּפָּן בּוּךְ מִיט זַיִעַר אַידְילְשָׁעָר

ליַבְשָׁאָפְּט וואָס ווערט אַבעָר באָלאָג דְּרָאָמָּטִישׁ דָּוָרְךָ דיַ גַּעַשְׁעָנִישׁן פון דער צִיִּטָּה.

זַיִ מַזְוָן אַיבָּעָרְדִּיסְּן זַיִעַר נִשְׁתְּאַפְּצִיעַלְן האַנְקִיחְוּדָשׁ אַוְפָּן שְׂוִיסָּפָּן דָּעָר

נאָטוֹר אַון צְוָרְקָפָּאָרָן קִיְּנִי פָּאָרָן. דאס וְאַדְּ פָּן דָּעָר גַּעַשְׁכְּטָעַ נַעַמְתָּז זַיִךְ האָסְטִיקָּה

בָּאוּגָּעָן אַון כָּאָפָּט אַרְיִין אַין אַיר שְׁוֹוָגָּג דיַ מַעַנְטָשָׁן וּוּלְכָּעָה האָבָן לְחַלְוָתִין נִשְׁתָּה

בְּדֻעָה גַּעַהָאָט צַוְּמִישָׁן זַיִךְ אַין דיַ גַּוְרִיסָּעַ וּוּלְטִיסְכּוּסִים, נַאֲרָ צַוְּגַּנִּיסְטָן אוּפָּה

אַ שְׁטָרְבָּעָגְ-פְּרָיוֹאָטָן אַפָּן פָּן אַ בִּיסְלָ גְּלִיקָּ דָּוָרְךָ לִיבָּעָ.

אַחַזְׁן וואָס פִּינְגָּר דְּרָצִילָט אַונְגָּז גַּעַנוֹי וואָס דיַ דָּזְיִיקָּעָ צַווִּי יְוָנָגָעָ מַעַנְטָשָׁן,

דָּנְיָאָל אַון שאָרָלָט לְעָבָן אַיבָּעָר דָּוָרְךָ דָּעָמָּה וְאַיְזָן זַיִ זַעַנְעָן בְּגַוְאָלְדָּ צַעַשְׁיָידָט

גַּעַוָּאָרָן, שִׁילְדָּעָרָט עַר אַוְיךְ פְּרָטִימְדִּיקָּ דיַ «קָאָמִישָׁעָ מַלְחָמָה», וְזַי מַעַן האָט אַין

פְּרָאָנְקִירִיךְ גַּעַרְוָפָּן דיַ עַרְשָׁטָעָ מַלְחָמָה-פָּאָזָעָ מִיטָּ דִּיטְשָׁלָאָנָּד וואָס האָט זַי גַּעַ-

צַוְּגָּן פָּנוּגָּם אַוְיסְבָּרוֹךְ פָּן דָּעָר דִּיטְשָׁ-פּוֹלִילְשָׁעָרָ מַלְחָמָה בֵּין דָּעָמָּה אַגְּרִיפָּטָן

דִּיטְשָׁלָאָנָּד אוּפָּה בְּעַלְגִּיעָ אַון פְּרָאָנְקִירִיךְ. עַר לְאַזְמָן אַוְיךְ נִשְׁתָּה דָּוָרְךָ צַוְּפָּרָאָרָיְ-

פִּיקְסִירָן דיַ רַעַקְצִיעַ פָּן דִּי מַעַנְטָשָׁן אַוְיךְ פָּאָרְשִׁידְעָנָּעָ פָּאָרְשִׁידְעָנָּעָ גַּעַשְׁעָנִישׁן פָּן דָּעָר צִיִּטָּה,

וְזַי לְמַשְׁלָ, דָּעָר אַפָּן וְזַי אַזְוִי עַגְּלָאָנָּד אַון פְּרָאָנְקִירִיךְ האָבָן עַנְדַּלְעַד שְׂוִין בָּאַשְׁלָאָסָן

צַוְּדָעָרְקָלָעָן קְרִיגָּה הִיטְלָעָן : וְזַי אַזְוִי דיַ פְּרָאָנְצִיוֹוִישָׁעָ גַּעַזְעָשָׁפָּטָהָט צַוְּלִיבָּ

פָּאָרְשִׁידְעָנָּעָ טָעִים גַּעַהָאָלָשָׁן «זַי סְ'איּוּ נִשְׁתָּה פְּדָאיּוּ צַוְּדָעָן פָּאָרְ דָּאָצִיךְ»

אוּן אַזְפִּילְוָוּ צַוְּיִישָׁן יִדְן זַעַנְעָן גַּעַוָּעָן גַּעַנוֹג אַזְעָלְכָּעָ וואָס האָבָן נַאֲגַעְזָאָגָט

מַאֲסְקוּעָ, אוּ דאס אַיְזָן אַ מַלְחָמָה צַוְּיִישָׁן אַיְמָפָעְרִיאָלִיסְטָן אוּן דָּעָרְפָּאָר אַיְזָן נִשְׁתָּה

פְּדָאיּוּ צַוְּמָפָּן קְעָגָן הִיטְלָעָר-דִּיטְשָׁלָאָנָּד, הָגָם דָּעָמָּה דָּזְיִיקָּן מַאֲמָעָנָּת בְּרַעְנָגָט

פִּינְגָּר אַרְוִיס נִשְׁתָּה גַּעַבְגָּג דִּיטְלָעָר אַון מַעַן זַעַט נִשְׁתָּה אוּן עַמְצָעָר פָּן זַיְנָעָ

טְרָאָכְטְּנְדִּיקָּעָ הַעֲלָדָן זַל מַאֲכָן פָּן אַט דָּעָר קָאָמְנוּסִיטִישָׁעָ שְׁטָעַלְוָנָג דָּעָמָּה גַּעַ-

הָעָרִיקָּן אוּסִיפִּר.

י. פינגר, וועלכער אין זיינט נאענט אין זיין ליטעראָריאַשׂ סטיל צום געאָן רעהאליזם פירט נישט אָרוּס אין זיין ראמאן קיין ספֿעַצְיַעלָעַ הַעלְדָן, האָם טיפָן אָון געשטאָלָטַן שִׁילְדָעַרְטַעַר עַר זַיִינַר פֵּיל אָון עַר שִׁילְדָעַרְטַעַר זַיִ, סיַי פָּוֹן דָּרוֹיסָן אָון סיַי פָּוֹן אַינְגּוּווֹיִינִיק. דָּער אַינְגּוֹיְקָעֶר וּוָאָס וּוָאָקָסֶט אַיִס אָין דָּעם דָּאוֹיְקָן רָאמָן צַו אַהֲלָד אָין דָּער דִּיְתְּשָׁעַר פְּלִיטַהָאָנס בּוּמְאָן, דָּער בֵּין גָּאָר אַסִּימְּלִירְטָעַר יִדְּיִשְׂ-דִּיְתְּשָׁעַר פְּרָאָפָעָסָר וּוָאָס מוֹן אַנְטְּלוֹיפָן פָּוֹן הִיטְלָעַרְטָאָנד אָון פָּאָרָלָאָן זַיִן קָאָפְּטָעַדְרָעַ אַלְסַטְּפָעַצְיַאָלִיסְטַטְּ פָּוֹן אַלְטְּ-דִּיְתְּשָׁעַרְטַעַר. בּוּמְאָן וּוָאָקָסֶט אַיִס צַו אַהֲלָד דָּערְפָּאָר וּוָיִיל עַר אָין אָפָשָׂר דָּער אַינְגּוֹיְקָעֶר, וּוָאָס בָּאוּזִיטָזְטַדְּיָה גְּבוֹרָה צַו וּוָעָרָן אַפְּוֹלְשְׁטָעַנְדִּיק אַנְדָּעַרְעָר וּוָיִיל דָּאס וּוָאָס עַר אָין פְּרָאָיְרָעָגְוּעָן אָון דִּי דָּאָזִיק אַנְדָּעַרְשָׁקִיטְט זַיִנַּע דָּעַרְגְּרִיכְטַט עַר מִיטְּ קְרָבָנוֹתְט אָון עַקְשָׁנוֹתְט. קְעַמְפָנְדִּיק לְכַתְּחִילָה מִיטְּ זַיִד אַלְיָין אָון עַרְשָׁטָעַר מִיטְּ זַיִן אָרוּס וּוָאָס נִישְׁטָה תְּמִידְטָה פָּאָרְשְׁטִיטָה עַר אִים. דָּער סּוֹף אָין אַזְּ דָּער דָּאָזִיק אַרְעָר גְּעוּוֹזְעָנְרָעָר אַסִּימְּלִירְטָעַר פְּרָאָפָעָסָר אַנְטְּלוֹיפָט נִישְׁטָה בּוּלְיוֹן פָּוֹן זַיִן דִּיְתְּשִׁישְׁקִיטְט אָון וּוּבְּטַזְּקָה זַיִק אַרְיָין אָין דָּעַם פָּאָמְלִיעָעָגְוּעָבְטָ פָּוֹן אַיְינְגָּר פָּוֹן דִּי צְוּוִיְּ מְשֻׁחָהָוָתְט וּוָאָס פְּנִינְגָּר שִׁילְדָעַרְטַעַר זַיִ אָזּוּי בְּרִיטְט אָין זַיִן בּוֹךְ, נָאָר עַר וּוּרְטָמְשָׁ אַיִדְיִשְׂעָרְטָהָלְדִּיק, אַוִּיסְהָאַלְטָנְדִּיק אַלְעָלָשְׁוּרְקָלְעָכָעָ טָאָרְטוֹרָן פָּוֹן דָּער דִּיְתְּשָׁעַרְטָגְּסָטָאָפָא, בָּעַתְּ זַיִ פָּאָרְגָּעָמָטְטָ פָּרָאָנְקָיְטָ רִיךְ אָון עַר גִּיטְטָ נִישְׁטָה אָוּסְטָ קִינְגָּעָםְטָ פָּוֹן דָּער וּוּדְעָרְשָׁתָאָנְדָבָאָוּגָנָגְטָ קָעָגָן דָּער הִיטְלָעַרְיסְטִישָׁעָרְטָ מְאַכְּטָה.

עַס אָיִזְדָּא אַיְבָּרִיךְ אָוּטְעַרְצּוּשְׁטְרִיכְן אָזְ פְּנִינְגָּר שִׁילְדָעַרְטַעַר אָין זַיִן רָאמָן דִּי גָּאָצָעָ קִיטְט גַּעַשְׁעַנְגִּישָׁן וּוָאָס בְּילְדָן דִּי כְּרָאָנִיקְטָ פָּוֹן דָּער אַקְּפָאַצְּיַעַדְצִיטָה אָון פָּוֹן דִּי יִדְּנְדִּיפָּותְט אָין פָּרָאָנְקָרִיךְ. אִיר הָאָט דָּא דָעַם טְרוּיְעִירִיךְ-בָּאָרִימְטָן וּוּלְלָאָ דָרָאָם דִּהְיוֹוָרְטָ מִיטְּ זַיִן טְרָאָגִישְׁ קָאָפִיטָלְט אָין דָּער אַקְּצִיעָ פָּוֹן מָאָרְדָּן דָּאסְטִינְטָוָמָ אָין פָּרָאָנְקָרִיךְ: אִיר הָאָט דָּא אַיִדְקָעָם דָעַם יִדְיָשָׁן וּוּדְעָרְשָׁתָאָנְדָאָן אָון אַיִדְקָעָם זַיִ נִישְׁטָה שְׁעַמְעָן צַו זָאָגָן, דִּי נָאָרְשָׁעָ אַיִגְרָעְדָּעָנִישְׁ פָּוֹן אַסְטָקְדָּסְטָ יִדְזָן אָזְ זַיִ וּוּלְלָן אַיְבָּרְכִּיטְרָעָוָעָן דָעַם בְּלֹטִיקְן שָׁוֹנוֹאָ.

גַּעַוְוִינְלָעָדְטָ שִׁילְדָעַרְטַעַר פְּנִינְגָּר דִּי גַּעַשְׁעַנְגִּישָׁן דָוְרָךְ דָעַם וּוָיִסְטָ זַיִ אַיְינְגָּר פָּוֹן זַיִנְגָּר פָּרָאָנְקָרִיןְגָּן. אָון דָעַמְאָלָט גַּלְלִינְגָטְטָ עַס אִים צָוָם בְּעַסְטָן, וּוּלְלָעָר בְּרָעְנְגָט אָרוּסְטָ נִישְׁטָ נָאָר דִּי גַּעַשְׁעַנְגִּישָׁן נָאָר אַיִדְקָעָם זַיִעָר אַטְמָאָסְפָּרָה. «דִּי נָאָכָטְטָ פָּוֹן צְוּוִיְּטָן אָוִיְּפָן דָרְתִּיןְ סְעַפְּטָעַמְבָּעָר — דָרְצְיִילְטָ פְּנִינְגָּר אַוְנְטָעַרְהָעַרְנְדִּיקְטָ בּוּמְאָנְגָן — אָיִזְגָּעָוָן נִישְׁטָ עַנְלָעָדְטָ צַו אַגְּנִיצְיָאָרְטָ. זַי אַיִזְגָּוָיְטָ בְּאַשְׁאָפָן גְּעוֹוָאָהָן, וּוּאָלָט מְעָן גְּעוֹזָאָטָן, צַו קָאָגָן אַרְיִינְקָרִיצְיָן זַיִ מִיטְּ אַיְרָעָ בִּיּוֹ-פִּינְגְּצְטָעָרָעָ קָאָנְטָוָרָן אָיִן דִּי גַּעַמְיִיטָעָרְטָ אַוִּיךְ לְאַגְּנָגָעָ לְאַגְּנָגָעָ יָאָרָן».

בְּיַיְן גָּאָר פְּסִיכָּאָלָאָגִישְׁ דִּין שִׁילְדָעַרְטַעַר פְּנִינְגָּר דָעַם זַעְלְבִּיקָן בּוּמְאָן וּוּלְלָעָר מְעַדְיִיטָרְט אָין דָעַר שִׁפְעַטְעַרְטָ נָאָכָטְטָ אַיְבָּרְעָרְטָ זַיִן טָאָגְבָּוָן וּוָאָס עַר פִּירְטָ. «דָעַר מְצָבָן אָון דָרְוִיסָן אָון דָעַר מְצָבָן אַינְגּוֹוֹיִינִיק אָין הָאָרְצָן בֵּיתְטָ זַיִ פָּוֹן מִינְגָּוָתְטָ צַוְּמָנִינְטָ. אַיִדְעָרְטָ נָאָר עַס וּוּרְטָמְשָׁ אַפְּעָסְטָ וּוָאָס פְּאָרְצִיכְיָנְטָ, אָיִזְדָּא אַסְטָשָׁוִן מַעְרָטָ נִישְׁטָ

גיגילטיק, נישת בלויו דערפֿאָר וויל דאס איז שווין אַ שטיך פֿאָרגאנגענְהִיט... וויל דאס איז געוואָרֶן בלויו אַ שווערטּעַ לאָסטּ פֿאָרֶן זְפּרוֹן.

וויניקער געלונגעַן זענען פֿינְגּערַס שְׂילְדֻרְנוֹגּעַן ווועַן ער וויל מאָלַן גַּעֲשַׁעַנְיִישׁן אָזְן סִיטּוֹאַצְיּוּס דִּירְעַקְטּ אָזְן פֿרְאָנְטָאל. דַּעֲמָאַלְטּ דִּעְרְגְּרִיכְטּ ער טְּלִילְוִיּוֹן צָו צִיטּוֹנְגּס-מְעָסְקִים. ווֹי לְמַשֵּׁל, אַיִן דִּי ווֹיְטְּעַרְדִּיקְעַ שּׁוֹרוֹת: «דָּס ווֹאָס הָאָטּ זִיךְרָאָס אַפְּגַּעַשְׁפִּילְטּ אַיִן דַּעַר עַרְשְׁטוּרְגַּנְכְּטּ אַיִן וּוּעַל דִּיהְיוֹו, לְאַזְטּ זִיךְרָאָס נִישְׁתּ שְׂילְדֻרְן, סִידּוֹן מַעַן מִידְאַטּ אֹוֵס צָו דָּעַרְצִיְּלַן דַּעַם אַדְעַר יְעַנְעַם עַפְּזִיאָד פּוֹן דַּעַר וּוּלְאַ-דְּרָאָם-טְּרָאָגְעַדְיַע» אַן אָזְוִי ווֹיְטְּעַר אָזְן ווֹיְטְּעַר.

היות פינגר גיט נאך אין זיין ראמאן די פוטרטיט פון דער צייט אין קלאר,
או דאס ווערך ענדיקט זיך מיט דער מפלח פון די דיטשן ווען פאריז יומ-טובט
חוליב דער באפריזונג. אין אט דעם געיבול טרעפּן זיך אויך "די רעשלעך פון
די צויזי משפחות וואס זונגען פון לאנג אן פארבונד צוישן זיך דורך א פארֶ
בלוטיקטן פֿאָדעַם-קְנוֹפּ". די יידישע געשיכטע אין פראנקריך, ווי בכלל אין
אייראפע, הייבט זיך אן אויף סְנִינִי. מען זעם אבער בחוש איז זי הייבט זיך איז
מייט זיער א שוווער געמייט נאך די טרויערליך דערפארונגונג וואס דער מהבר
האט אונדו געשילדרט אונ געמאַלֵן אין דעם צויזיטן באנד פון זיין ווערך "צוויזי
משפּחות".

אהרון פיערמאן

או מען רעדט וועגן אהרון פיערמאן, דעם שרייבער, מוועמען אונטערשטריכן זיין ארגענטינישקייט, נישט נאר מהמת דעם וואס די טעמאטיך פון זיין שאפּן אייז א דורךיס ארטיקע און זי שטעלט מיט זיך פֿאָר אַ וויכטיך קאָפּיטל אין דער אָפּ שפיגלונג פון יונעם יושב אויף אַ באַשטייטן עטאָפּ פון זיין וווקס און פֿאָרמִירונג, נאר אויך מהמת דעם וואס ער, אַ פֿיערמאן, אייז געווען אַ וויכטיךער אָרגומענט פֿאָר דער טעאריע וועגן דער מעגלעכּיקיט און נוֹוְוָעָנְדִּיקִיט צוּ שאפּן אייז דעם דאָזִיךּן יושב אַ דרייטן, אָדער פֿערטן יִדִּישַׁ-לִיטְּעָרָאַרְשִׁין וועלט-צענטער.

ס'אייז נישט וויכטיך וואס די רעלאליטעט האט די דאָזִיךּ טעאריע נישט באַשטייקט און צְלָעַ אַנְשְׁטְּרִינְגְּגָעָן זי צְוּ דָּעָלְיוֹרֶן האָבָּן זְרַךְ נִשְׁתָּאִינְגְּגָעָבָּן. וויכטיך אייז וואס אַזָּאָ טעאריע אייז געווען אוןעס האט אָפּילו אַן אַ באַשטייטער צייט אויסגעוען זוי זי וואָלט גַּשְׁלָגָן וּאְרְצָלָעָן אַין דעם ממשות פון די אָרגענטיניגער באַדִּינְגְּגָעָן, טָקָע אַזָּאָקָע אַזְּעַלְכָּע שְׂרִיבָּרָעָס ווי עס אייז אהרון פֿיערמאן.

אויך וויפּל מיר אייז באַקָּאנְט אַין דער הוַיְּפְּטַּ-בָּאָגְּרִיבְּדָעָר פון דער דאָזִיךּ אָרגענטינער-צענטראַר לִיטְּעָרָאַטְּרִ-טְּעָאַרְעִי געווען דער שער-רעדאָקטָאָר פון "די פרעַסְעַ" פֿינְיַע כ"ז, ווועלכּער האט גַּעֲקָעֵלָט די יונְגָה אַוְּפְּגִּיעַנְדִּיךְ טָלָאָנְט אַן האָט גַּאנְץ סְפָּעַצְיַע זיךְ אַפְּגִּעְגָּעָבָּן מיטּ די דאָזִיךּ ווועלכּעַ האָבָּן "אַיבְּרָגְּגָעָלָאָטָה די הַיִּם — אַין דער הַיִּם" אַון גַּעְוִידְמַעַט זַיְעַר גַּאנְץ שאפּן דעם אָרגענטיניגער שְׂטִיגְגָּעָר אַון פֿראָבלְעָמָטִיךְ.

אהרון פֿיערמאן אייז מיט זיינְעַ דָּעַצְיְּלָגְּגָעָן אַון מיט זיין רַאְמָאָן, געווען די אַמְּתָע אַסְמְכָתָא פֿאָר פֿינְיַע כ"ט טעאריע אַון דער אַמְּתָעָר באַזְּיוּז אַז זי קָאָן פֿאָרָה ווּירְקָלְעַט ווּערְן אוּפְּן באָדוֹן פון דער נִיעְרִיְּדִישְׁקִיטְּ פון יִשְׂבָּעָאָרְגִּעְנִינְעָ.

וואָרָעָם פֿיערמאן אייז געווען אַיְּנָדָר פון די ווּינְיִקְעַט דָּעַצְיְּלָעָרָס אַונְזְּוּרָעָז וואס האָט זיךְ בְּרָאָשׂוּ וּבְרוּבוּ אַרְיִינְגְּעַטָּאָן אַין דער אָרגענטיניגער יִדְּשִׁעְרַד רַעְאַלִּיְּ טַעַט אַון מען קָאָן אָפּילו זְאָגָן אַז עָרָה האָט טַעַמְאָטִישׁ אַון פֿרָאָבלְעָמָטִישׁ "אַנְגָּעָ" כָּאָפּט דעם אָקָס פֿאָר די העַנְגָּעָר", דאס היִיסְטָה: דָּעַרְזָעַן מיט זיין שְׂרִיבָּרָעָש אָוִיג דאס סָאָמָע כָּאָרָקְטָעָרִיסְטִישְׁטָעָ פֿאָרָן יִדְּשִׁין לְעַבְּן אַין יְעַנְעַם מַאְמָעָנָט אַון דאס סָאָמָע אַנְגָּעָוִיטִיקְטָסְטָעָ פֿרָאָבלְעָם אַינְעָם יִדְּשִׁין זְיַין פון יִשְׂבָּע זְיַין אַנְהִיבּ בֵּין צְוּ אַונְזְּוּרָעָ טַעַג.

מיר וועלן שפטער עפֿעַס זאגן וועגן דעם דאזָיקָן פֿראָבלעַם וואָס דער
שריבער פֿיעַרמאָן, דעַמְּאלַט אַיְונְגֶּרְמָאָן נָאָך, האָט עַס דערְזָוָן אִין זַיְינַן עַמְּבְּרִיאָן
געַלְן צוֹשְׁטָאנְד, וועַן זַיְיר אַסְּקָעָנְדָן עַס נִישְׁטָן נָאָר דערְזָוָן, נָאָר אַפְּלִוְן נִישְׁטָן
געַוְּאַלְט אַגְּנָרְקָעָנְדָן אוֹסְקָוִיסְטִירָט אַמְּגָלְעָכְקִיטְט דערְפָּאָר. דערְוּוֹיְלְ אַבְּעָר
לאָמֵיר זַיְיךְ נָאָך אַוְּיַיךְ אַוְּיַיךְ אַוְּיַיךְ אַוְּיַיךְ אַוְּיַיךְ אַוְּיַיךְ אַוְּיַיךְ
וועַן שאָפָּן אִין אַרְגָּעָנְטִינְגָּן אַצְּעַנְטָעָר פָּוָן דערְ יִדְּיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוֹר, נִשְׁטָן בְּלוּזָן
דוּרְכָן אוּפְּפָאָמְלָעָן אַיְנָעָם יְשָׁוָב אַצְּאָל שְׁעַפְּרִישָׁע מַעֲנָתָשָׁן, זַוְּסָקִי בְּצָכִי הַלְּיטְעָר
ראָטוֹר מִיט טַאָלָאנְט, נָאָר מִיטְן סְטִימְוִילְרִין דִי דָאַזְּיקָן מַעֲנָתָשָׁן צַו שאָפָּן אוּרְפָּר
אַרְגָּעָנְטִינְגָּר יִדְּיִשְׁעָר טֻמְאָטִיק אַוְּן אַפְּשָׁר אַוְּיַיךְ — אִין אַסְּפָּצִיפִּישָׁן יִדְּיִשְׁ
אַרְגָּעָנְטִינְגָּר גּוֹסָה.

דער דָאַזְּיקָר וְוַיְילְן האָט, ווי מיר אלָעַ וְוַיְיסָן, זַיְיךְ נִשְׁטָן רַעַלְזִירָט. אַרְגָּעָנִי
טִינְעַ אִיז קִיְין סְפָּצִיפִּישָׁן יִדְּיִשְׁ-לִיטְעָרָאָרִישָׁר צַעְנָטָעָר נִשְׁטָן גּוֹוֹאָרָן. אַבְּעָר
צַוְּגָעָבָן מוֹזָן מַעַן אִיז קִיְין כּוֹלְוָה הַאָט דער דָאַזְּיקָר וְוַיְילְן גּוֹבְּרָאָכָט, וְוַיְילְ
וְוַיְעַס זַאָל נִשְׁטָן זַיְיךְ אַיז דער אַלְגָּעָמִינְגָּר יִדְּיִשְׁעָר לִיטְעָרָאָטוֹר פָּוָן דָעַם דָאַזְּיקָן
פְּרוֹווֹ צַוְּגָעָקָומָעָן אַרְיִי וְוַעֲרָק, אִין לִיד אַוְּן אַיְן פְּרָאָזָע, וְוַעֲלָכָעַ האָבוֹן פָּאָרְפִּיקִיסְטִירָט
וְוַיְיכְּתִּיקָעַ שְׁטָאָפָל-מַאְמָעָנָתוֹ אִין דָעַם אַרְגָּעָנְטִינְגָּר יִדְּיִשְׁן לְעָבָן אַוְּן דִי דָאַזְּיקָעַ
דוּרָט זַיְיר אָרט, סַי מִיט זַיְיר לִיטְעָרָאָרִישָׁ-קִינְסְטְּלָעָרִישָׁן אַוְּן סַי מִיט זַיְיר
קוּלוֹטְוָרִ-הִיסְטָאָרִישָׁן וְוַעֲרָט.

אַהֲרֹן פֿיעַרְמָאָנס דְּעַרְצִיְּלוֹנְגָעָן גּוֹהָעָרָן צַו דָעַם דָאַזְּיקָן סָאָרָט וְוַעֲרָק אַוְּן
דָאָס גּוֹטָע אִין זַיְיךְ אִין וְוַאֲסָס זַיְיר לִיטְעָרָאָרִישָׁר וְוַעֲרָט גְּלִיְיכָט זַיְיךְ פְּמַעַט תָּמִיד
אוַיסְמִיט זַיְיר דָאָקְוּמָעָנְטָאָלָן כָּאָרָאָקְטָעָר.

mir ai נִשְׁטָן אוַיסְגָּעָקָומָעָן צַו לִיעַנְגָּעָן אַלְעַ שְׁאָפְּוָנְגָּעָן וְוַעֲלָכָעַ זַעַנְגָּעָן אַרְוִיסָּן
פָּוָן אַונְטָעָר אַהֲרֹן פֿיעַרְמָאָנס פְּעַדְעָר, זַיְיט עַר הַאָט דְּעַבְּוּטִירָט, אַיְן יָאָר 1920, אַיְן
דָעַר וְוַאֲרְשָׁעוּוֹר «פָּאָלְקָסְצִיְּטוֹנָג». אַבְּעָר אַיְיךְ האָבָ גּוֹלְיִיעָנָט זַיְיךְ גּוֹרְעָסְעָר דָעַר
צִיְּלוֹגָג «איִי גּוֹקָומָעָן אַיְדָי אַיְן וְוַאֲלָד» אַוְּן האָבָ אַוְּיַיךְ גּוֹלְיִיעָנָט זַיְינַע קְלָעָנְרָע
דְּעַרְצִיְּלוֹנְגָעָן וְוַעֲלָכָעַ זַעַנְגָּעָן צְעוֹוָרָפָן אַיְן פָּאָרְשִׁידָעָנָעָן צִיטְשְׁרִיפָּטָן.
די אַלְעַ דְּעַרְצִיְּלוֹנְגָעָן פָּוָן אַהֲרֹן פֿיעַרְמָאָנס וְוַאֲס אַיְיךְ האָבָ גּוֹלְיִיעָנָט זַעַנְגָּעָן
דוּרְכוֹיסָ פָּוָן יִדְּיִשְׁן אִימְגָרָאָנְטָן-לְעָבָן אַוְּן זַיְיךְ בְּאַשְׁעַפְּטִיקָן זַיְיךְ הַוִּיפְּטוּעָלָעָר מִיט
איִין גְּרוֹיסָ פְּרָאָבָלָעָם : מִיט דָעַר אַיְנוֹאָרְצִיְּלוֹגָג פָּוָן דָעַם אִימְגָרָאָנָט אַיְן דָעַם נִיעָם
אוֹן פְּרָעָמָן בָּאָדוֹן וְוַאֲס האָט זַיְיךְ גּוֹשְׁפִּיטָּפָּט פָּאָר אַיְם אַיְן דָעַר אַרְגָּעָנְטִינְגָּר
בְּרִיְּטִיקִיט.

מה פּוֹלָה הַאִי ? — קָאָן מַעַן דָא פְּרָעָגָן — וְוַאֲס אַיְן דָא דִי רְבּוֹתָאָ פָּוָן פֿיעַרְ
מַעַנְגָּן ? האָבוֹן דָאָך אַסְּקָעָנְדָן שְׁרִיבְּרָעָרָס אִין אַרְגָּעָנְטִינְגָּן, אַגְּנָהָוִין פָּוָן אַלְפָעָרָ

סאנגען, זיך באשעפטיקט ליטעראריש מיט דעם דזיין פראבלעום און האבן נישט אויגעהערט שילדערן די חבליךיליטה פון די ניע אימיגראנטן אין ארגענטיגער ? לעבען ?

הדר ענטפער אין און די רבותא אין דא אָדָפְלַטַּע. ואָרְעַם ערשותן האָט
עס פִּיעָרֶמָּאָן געטָאָן מִיט בְּפִירָוֹשָׁן טָלָאנְטָן פָּוֹן אָ פֿרְאָזְיָקָעָר וְאָס טִילְטָן זִיךְ אָוִיס
מִיט עֲפָעָס אַיְגָּסָן אָוֹן בָּאוֹזְנְדָעָרָס. צוֹוִיטָנָס האָט פִּיעָרֶמָּאָן דָּעַרְזָעָן אֵין אָט דָעָר
איְנוֹוָאָרְצְלָנוֹגָס גַּעַרְאָנְגָּל עֲפָעָס אָזְעַלְכָּעָס וְאָס אָנְדָעַרְעָה האָבָן עָס נִישְׁתָּאָמְרָקָט
אָדָעָר נִישְׁתָּאָמְרָקָט בָּאָמְרָקָן אֵין דָעָר טָעַנְדָעָן אַיְבָּרְצְרוֹרִיסָן אלָעָ פָּעַדְעָם
אוֹן פָּאָרְבָּרְעָנָן אלָעָ בְּרִיקָן מִיט דָעָם אַמְּאָלָ.

פִּיעָרֶמְאָן הַאֲטָה דְּעָרוֹזָן אָזָן גַּעַשְׁלִידָעָרֶט נִישְׁתָּבֵלְוִיזָן דִּי שְׂעוּרִקִּיטָן פּוֹן דְּדָעָר אַיְמְגָרָאנְטִישָׁע אַיְנוֹאַרְצָלוֹגָה, נָאָר אָוָרָךְ דִּי סְפָנָהָוָס לוֹעִירָן אָוִיךְ אַיר אָזָן מָעָן מוֹן וְאָגָן דֻּעָם אָמָת אָזָן דָּאָס וְאָסָס מָאָכָט אַקְטוּעָל אָוָיךְ הַיְינָט זַיְן וּוּרְקָפָט דֻּעָמָאלָט אִין דָעָר פָּעָסִימָיוָס וְאָסָס עַד הַאֲטָה אַרְוִיסְגַּעַבָּרָאָכָט לְגַבְיָה דָעָר קְרָאָפָט פּוֹן זָעָר דָאַזְיָקָעָר לוֹעִירְגָּדְקָעָר סְפָנָה.

מיט דער ליטוינישער אימיגראנטקע חילוקע.
אינדיאנישער פרוי, באטש עס ציט אים אונ ער ווילט זיך אים אויפשטעלן א דורך
פריצישער אנטשארענ-טאכטער און זיין בליבין ביים מישלינג-קיינד פון דער
אפריסן זיך פונעם אייגענעט פאלק, זיין נישט קעגען בעישטהיין דעם רייז פון דער
דער ארגענטיניזורונג פון דעם אימיגראנטישן ייד איז זיין... אויסטידישונג זיין
דער שריבער אהרון פיערמאן האט שווין דעמאלאט גזען איז דער פרוי פון

את די סכנה פארן פאלק האט פיערמאן דערזען אפשר אײינגער פון די ערשות
און ער האט די דזוקע סכנה געשילערט מיט רעלאליסטייש פאָרבּן און דערצּוּ
— מיט א שוער הארץ.

אין במעת אלע זינע דערציילונגען טראפעט איר דעם דזאיקון כאראקטעריסטישן מאטיוו אוין זיין אפטער העלה, קלעמענטע בענמאן, דערשיינט פאר אונדוין אלעללי ווארייציעס אויף דער דזאיקער טעמיון ווארגנט אונדוין או דער שכר וואס מיר זענען עלול צו צאללן פאר אונדווער ארגענטיניזיזונג איין, פון פאל- קישן שטאנדפונקט, זיעיר א הוייכער אוון א טייערעד.

אונן דער אמרת איזו דאס איזו נישט בלויין קיין ליטעראטור, גאנדר דאס איזו
די יידישׁ ווירקלעכקייט איזן ארגענטיניע וועלכע האט זיך אפער נישט איזו שטארק
אנגגעזען איזן דעם ערשותן אימיגראנטיזן דור, אבער דערפֿאָר זעט זיך שווין גאנַּר
שטארק איז ביי די ניגעבערעהן דורות וואס אפֿילו איז זי האבן נישט חתונה,
וואז זיינן העלד שלמאן, איזן קלוייסטער, גײַען זיך אבער פֿון אונדו אועוק איזן שטארבן
פאר אונדו מיט א מיתה בנשיקה איזן די אָרְעָמִס פֿון די נישט-יידישׁ טעכטער.

אט די געפֿאָר און פֿון אַיר אלְּאַרְמִירֶט צו ווערָן. ווען פֿיעַרְמָאָן האט דאס פרַּאֲבָלָעָם דערזּוּן האט די סְכָנָה גַּעֲלֵיְעַרְט אָפְּשָׁר בְּלוּזִי אוֹף יְחִידִישָׁע שְׁוֹלְמָאָן אָן בעַנְקָמָאָן וּוּלְכָעָן וּנְגַעַן גַּעַוּזָן יוֹצָא-דוֹפְּנָס אַין זַיְעַר סְבִּיבָה אָן האַבָּן זַיְךְ פֿון אַיר אַרְיִיסְגְּעִיסְן אַ דָּאנְקַן זַיְעַר אַינְדִּיוֹדוֹאַלְּטָעַט אָן זַיְעַר נִישְׁתְּ קַעַנְגָּן גַּיְינְ מִיטָּן שְׁפָאָן פֿון דָעַר סְטָאָדָע. זַיְהַ אַבָּן אָבָּעָר פָּאָר אַט דָעַר אַינְדִּיוֹדוֹאַלְּטָס טִישְׁעָר פְּרִיְהִיט וּוָסְ זַיְהַ אַבָּן זַיְךְ גַּעַנוּמָעָן, פָּאָר זַיְעַר אַוּעַקְוָאַנְדָּרָן וּוִיטָ פֿון פָּלָל, בָּאַצְּאָלָט אַ הַוִּיכָּן פְּרִיְזָו — די אַפְּרִיסְטָוָגָן פֿון זַיְעַר פָּאָלָק אָן דִי אוֹפְּשָׁטָעָל לָונְגָן פֿון אַ דָּוָר וּוָסְ אַיְזָן גַּעַוּזָן אַ פָּאַטְּאָלָעָר גַּעַמִּישָׁ פֿון דָעַם טֻרְנָאָנוֹקָעָר דִּינָס יְחוֹס מִיטָּן דָעַם יְחוֹס פֿון אַ שְׁפָאָגִינְשָׁן דָעַרְאַבְּרָעָר סְאַלְדָּאָט, וּוּלְכָעָר האַט פָּאָר-שְׁלַעַט צו זַיְךְ אַיְזָן בְּעַט די אַינְדִּיאַנִּישָׁ פְּרִיְזָו וּוּלְמָעָן שְׁבָט עַר האַט באַהֲרָשָׁת אָן בָּאַצְּוּוֹנְגָּעָן לוּיט אַלְעָ אַכְּוּרְיוֹתְדִּיקָע גַּעַוּזָן פֿון פָּעַלְדְּשָׁלָאָכָט.

און נאָך אַיְזָן כָּאַרְאָקְטָעָרִיסְטִישָׁ סְכָנָה האַט דָעַר שְׁרִיבְעָר א. פֿיעַרְמָאָן דָעַר-זַעַן אַיְזָן יְעַנְגָּם גַּעַוְוִרְבָּל פֿון אַיְמִיגְרָאַנְטָן-לְעָבָן. עַר האַט דָעַרְזָן אַזְּ טְרָאָץ זַיְן אַפְּרִיְזָן זַיְךְ פֿון אַיְגְּעָנָעָם שְׁוֹשָׁן, טְרָאָץ זַיְן אַיְנְרָהָאָקָן די בִּיאַלְאָגִישָׁ יְרָשָׁה קִיְּיט פֿון זַיְן אַיְגְּעָנָעָם פָּאָלָק, דָרָאָעָט דָעַם יְיָד די גַעַפְּאָר אַוִּיפְּקָיָק צו בְּלִיבָּן אַ פְּרַעְמְדָעָר צְוִיָּשָׁן דָעַר מְעָרָהִיט פֿון דָעַם אַרְגְּעָנְטִינִיָּנִישָׁן פָּאָלָק. אַפְּיָלוּ וּוּן דָעַר יְיָד זַאְל עַס שְׁוִין וּוּעָלָן, קָאָן עַר פָּאָרָט זַיְךְ נִישְׁתְּ אַרְיִינְגִּיסְן אַיְזָן דָעַם אַלְגְּעִימִינָעָם עַטְנִישָׁן קָעָסָל אָן עַר בְּלִיבָּט שְׁוּמִימָעָן אוֹיף זַיְנָעָ אַיְבְּרָשְׁטָעָן וּוּסְעָרָן וּוּי שְׁוִים. עַר קָאָן נִישְׁתְּ — וּוּילְ מַעַן לְאֹזֶט אַיְם נִישְׁטָמָ. דָעַר מְעָרָהִיטִשְׁ-אַרְגָּאַנִּיזְם פָּאָר-טְרָאָגָט אַיְם נִישְׁטָמָ וּוּי אַל דָאָס אַרְגָּאַנִּישָׁ פָּאַרְטָרָאָגָט נִישְׁטָמָ קִיְּין פְּרַעְמָדָן, דְּרוּיסְנִי דִּיקָן קָעְרָפָעָר.

אַיְצִיעָן שְׁוֹלְמָאָן האַט אַלְעָ גַעַטָּאָן פְּדִי צו וּוּרָן אַיְנָעָר וּוּי אַלְעָ, אַיְנָעָר פֿון דָעַם גַּאנְצָן אַרְוָם. עַר האַט אַוּעַקְגְּעוֹן-אַנְדָּרָעָט וּוִיטָ פֿון דָעַר אַיְמִיגְרָאַנְטִישָׁעָר יְדִישְׁעָר מַאְסָע, פֿון אַיר שְׁטִיגְגָּר-לְעָבָן אַיְזָן פֿון אַירְעָ פְּרָנָסָות אָן זַיְךְ אַרְאָפָּגָעָלָאָזָט אַיְן דָעַר סָאמָעָ גַּעַדְיכְּטָעָנִישָׁן פֿון דָעַר פָּאַלְקָסְ-מְעָרָהִיט. עַר האַט מִיטָּן אַוְנְטָעְרָנְעַמְּעַרְיִשְׁקִיטָי אָן מִיטָּן זַיְן עַבְּרָגִיעָ גַּעַבְּרָאָכָט בְּרָכָה פָּאָר אַגְּנָצָן קָאָנָט, האַט גַּעַוּזָן דָאָס הַאָרֶן פֿון דָעַר יְחִוְדִּיקָעָר פְּרִיצְיִישָׁר טָאָכְטָעָר, האַט אַיְנָגְעָבִיסְן אַיר דִּיקָן פְּאַטְּעָר, דָעַם אַרְגְּעָטִינִישָׁן אַדְלָמָאָן. אָבָּעָר דָעַר סְוּפָּה זַיְנָעָר אַיְזָן אוּ בְּיִם עַרְשָׁתָן שְׁטוּרָעָם מוֹזָעָר אַלְעָ אַרְגְּלָאָזָן אָנוֹ מוֹ אַנְטָלִיָּפָן צְרוּיקָאָז שְׁטָאָט, צְרוּיקָאָז דָעַר יְדִישְׁעָר מַאְסָע אָנוֹ עַרְשָׁתָן דָאָ, אַיְן שְׁטָאָט. קָאָן עַר נִישְׁטָמָטָר וּוּרָן פֿון דִי פְּרַעְגָּנְדִּיקָע בְּלִיקָן פֿון זַיְנָעָ מִישְׁלִינְגִּיקִינְדָּעָר וּוּלְכָעָר שְׁטִיעָן נִישְׁטָמָטָר וּוָסְ זַיְךְ וּוּרָן דָוָרְקָעָר זַיְעַר חֲבָרִים אָן שְׁוֹלָאָנְדָעָר שְׁבָט אַהֲנָדָלָט וּוּי אַלְעָ אַנְדָעָר זַיְעַר גְּלִיכָן.

אויב פאר דעם פאַרושאָפֿילטן אַיִינְוֹאַרְצְּלוֹגָס-הַקָּמָה פֿון אַיזְּיךְ שְׁוֹלְמָאָגֶן, דעם הוייפטהעלד פֿון דער גְּרוּסְעֶדֶר דער צְּיָוָנָג «איַזְּ גַּעֲקוּמָעָן אַ יִיד אֵין וָאֶלְדָּה», האט נאָךְ דער שְׁרַיְבָּעֶר אַ גְּעוּווֹסָעֶ פְּאַרְעָנְטְּפָעָרְנוֹג — די העזְּ-קָאַמְפָּאַנְיָעֶ פֿון הַיטְּלָעֶ רִיּוֹם וָאָס האָט זִיד דָּאָן פְּאַרְשְׁפְּרִיטָא אַין אַרְגְּעַנְטִינְגְּנָעֶר לְאָנד — האָט עַר אַכְּבָּר פֿאָר דִּי אַנְדְּרָעֶ עַנְלָעָכָּעֶ פְּאַקְּטָן וָאָס זִין שְׁרַיְבָּעֶרְישָׂ אַוְגְּ דָּרְזָעָט אָן גַּעַן פֿאָר דִּי אַנְדְּרָעֶ עַנְלָעָכָּעֶ קִיְּין שְׁוֹם פְּאַרְעָנְטְּפָעָרְנוֹג נִישְׁטָא. וָאָרָעָם וָאָס פֿאָר אַ פְּאַרְעָנְטָי שְׁטָאַלְטִיקָּט שְׁוֹן קִיְּין שְׁוֹם פְּאַרְעָנְטְּפָעָרְנוֹג נִישְׁטָא. פְּאַרְעָנְטָי פֿרְוּנְגָּן עַר האָבָּן פֿאָר דעם גּוֹרָל פֿון דַּעַם יִדְּישָׂן מִידְּלָן פֿון דער דער צְּיָוָנָג אַנְדְּרָעֶ יָאָ, אַכְּבָּר עַרְגָּרָר נִישְׁטָא», וּולְכָּעֶ מַזְּוָאָן דִּי אַרְבָּעָטָא אַין דער פְּאַרְעָנְטָי פְּאַרְעָנְטָי צּוֹלִיב דעם וָאָס די אַנְדְּרָעֶ עַנְלָעָכָּעֶ אַרְבָּעָטָעָס זַעַן זִיד אָנוֹף אַיר אָנוֹ טּוֹעָן אַיר אָן פְּלָעָרְלִי צְרוֹת בְּלוּזָוּ דָּרְפָּאָר וָאָס זִי אַיִּינְשָׂט אַזְּאָה וָיִּזְּיָה.

דאָס הַיִּסְטָא: בְּלוּזָוּ דָּרְפָּאָר וָאָס זִי אַיִּינְשָׂט.
אַ נִּיְּין! אַהֲרֹן פְּיִיעָרְמָאָן האָט אַלְסָ שְׁרַיְבָּעֶר זִיד נִישְׁטָא גַּעֲמָאָכָּט קִיְּין גְּרִינְגָּעָן אָוֹן עַר האָט נִישְׁטָא גַּעֲשָׁפָאָנָט מִיט דָּרָמָאָדָעָ צּוֹ בָּאוּנְגָּעָן דִּי פְּאַרְבִּירְדְּצְּעָרְוָן גַּוְיִשְׁוֹן דָּעַם יִיד אָנוֹ דָּעַם נִישְׁטְּ-יִיד אַין דָּעַם לְאָנד. עַר האָט דָּרְזָעָן אָנוֹ האָט גַּעֲשִׁילְדָעָרט דָּעַם תְּהֻומָּה וָאָס טִילְלָת זִי אָפָּ, אַמְּהָ. דָּרָעָר דָּזְוִיקָּעָר תְּהֻומָּה אַיִּינְשָׂט אַזְּאָה וָיִּזְּרָעָא אַיִּינְדְּזָעָר אַלְטָעָר הַיִּמְּ. אַכְּבָּר עַר אַיִּינְפָּאָרָא אָנוֹ עַר אַיִּינְגָּוֹג טִיף אָוֹן דָּרָעָר יִיד וָאָל אִים קִיְּין מַאל נִישְׁטָא קָאנְגָּעָן אַרְבִּעְרְשְׁפִּיְיָן, אַפְּפִילְוָוּן עַר וּוֹילְעָס וּוֹי שְׁטָאָרָק.

מִיט אַט די צּוֹיִּוֹיָה מַאְמָעָנָן, אַדְעָר פְּרָאַבְּלָעָמָן — דָּאָס פְּרָאַבְּלָעָמָן אַוִּיסָּ
מִישְׁוֹגָן וָאָס פִּירְטָ צּוֹ פְּאַרְשְׁוֹוִינְדָּוָג אָנוֹ מִיט דָּעַם צּוֹוִיטָן פְּרָאַבְּלָעָמָן וָאָס בָּאַשְׁטִיטָ
דָּעַרְיָן וָאָס די דָּזְוִיקָּעָר אָוִיסְמִישְׁוֹגָן קָאָנוֹ קִיְּין מַאל נִישְׁטָא זִין אַ פְּוֹלְשְׁטַעְנְדִּיְקָעָ
הַאֲהָרֹן פְּיִיעָרְמָאָן גַּעֲלִיגָּט, וּוֹי מַעַן זָאָגָט, דָּעַם פְּינְגָּעָר אַוִּיפָּ דָּרָעָר וּוֹונְדָּ פֿון
יִדְּישָׂן לְעַבּוֹן אַיִּינְגְּנָעָר אַרְגְּעַנְטִינְגְּנָעָר יְשָׁוֹב וּוֹ אַסְּד אַסְּד הַאֲבָּן דָּאָס עַרְשָׁטָעָ
בְּכָלְ נִשְׁטָא גַּוְיָעָן אָנוֹ דָּאָס צּוֹוִיטָעָ פְּרָאַבְּלָעָמָן — נִשְׁטָג גְּעוֹזָלָט אַנְדְּרָקָעָנָעָן,
מַחְמָת עַס האָט נִשְׁטָא גַּעֲשְׁטִימָט מִיט זַיְעָרָעָ קָאַסְמָאַפְּאַלְיִיטָשָׂ אַנְטִי-נְאַצְּיָאַנְאָלָעָ
טְּעַאָרִיעָס.

אַהֲרֹן פְּיִיעָרְמָאָן האָט מִיט טָאָלָגָט גַּעֲשִׁילְדָעָרט אָנוֹ גַּעֲשְׁטָאַלְטִיקָּט זַיְעָר
וּוַיכְּתִּיקָּעָ אָפְּשָׁנִיטָן פֿון אַרְגְּעַנְטִינְגְּנָעָר יִדְּישָׂן אִימְגָרָאנְטָן-לְעָבָן. עַר האָט גַּעֲמָאָלָן
די בעַנְקָמָאָנס אָנוֹ די שְׁוֹלְמָאָנס וָאָס זַעַנְעָן גַּעֲפָאָלָן קְרָבָנוֹת פֿון זַיְעָר אַיִּינְאַרְצָ
לוֹנְגָּס-דְּרָאָנָג אִינְגָּס נִיְּיעָם לְאָנד. אָנוֹ כָּאָטָש די דָּזְוִיקָּעָר הַעַלְדָּן זַעַנְעָן, וּוֹי גְּעוֹזָגָט,
גְּעוֹזָגָט יַזְּאַ-דוֹפָנָס, אַיְנְדוֹיְדוֹעָלָעָ כָּאָרָקְטָעָרָן וָאָס טִילְעָן זִיד אַוִּיס פֿון דָּרָעָר
אַלְגָּעָמִינְגָּעָר יִדְּישָׂרָאֵלָמָעָ, האָט עַר דָּאָר דָּוָרָז זִי גְּעוֹזָיָן די וּוּרְקָלְעָכְקִיטָן וָאָס
איַזְּן כָּאָרָקְטָעָרִיסְטִישָׂ פֿאָרָן פִּיל פְּרָאַבְּלָעָמָן מִיט וּוּלְכָּעָמָן מִיר קַעְגָּעָן זִיד הַיִּנְטָ
צּוֹ טָאָג נִשְׁטָא קִיְּין עַצְּה גַּעַבָּן.

1969

239

מ. צָאַנְיָן

„ארטאפאנוס קומט צוריק אהים“

פארשיידן זענען די פונוגות צוליב וועלכע שרייבערס ווענדן זיער בעליך צו דער פֿאָרגאנגענהייט.

פאראן שייבערס וואס זענען אומצופרידן מיט זיער קעגנווארט און די דזוייקע אומצופריינקיט דרייקן זי אויס אונטוליפן, מיט זיער שעפערישער פֿאָנְטָזִיּוּעַ, אין א באשטייטער היסטארישער עפֿאכָע אין וועלכער זי געפֿיגַען דאס וואס עס פֿעלט זי אין דער רעדאליטעט פֿון זיער צייט.

ווײַידער זענען פֿאָרָן שרייבערס וואס גִּיעַן אויף די שפֿוֹרֶן פֿון עַבְרָה, וויל זי ווילן גַּעֲבֵן אַ נִּיעַם אָוִיסְטִּיטִישׁ גַּעֲוִיסֶעֶת גַּעֲשִׁיכְטָלְעָכָעַ גַּעֲשֻׁעְנִישׁן, אָדָעָר אַ נִּיעַ בְּאַלְיִיכְטוֹנָגָד הַעֲלָדָן וואס האָבָן אַין די דזוייקע גַּעֲשֻׁעְנִישׁן זִיךְ בָּאַטְיִילִיקְט.

אַ דְּרִיטְעָר מִין שְׁרִיבְּרָס אַין מִיט דָעַר הִיסְטָרִישָׁעַ טַעַמְעַ דּוֹקָא אַוְיסָן די

דְּרַעְקָעְנְטָעְנִישׁן פֿון זִין צִיְּט אַון מִיט זִין גַּאנְג אַין דָעַם וּוּיְטָן, אָדָעָר גַּעֲנַטָּן עַבְרָה

זָוֶת עַד צוֹ דְּרַעְפָּרָשָׁן אַון צוֹ פֿאָרָשְׁטִין די וּוּאַרְצְלָעַן פֿון זִין הוּה, הַאַלְטָנְדִּיק

פֿון דָעַם פְּלַל, אַז דָעַר הִינְמָט טְרָאָגֶט אַין זִיךְ אָלָעָ יְרָשָׁות פְּנוּמָם גַּעֲכָטָן.

לְסֹוף זענען אויך פֿאָרָן שְׁרִיבְּרָס וואס זיער שעפערישע עקסקורסִישׁ אַין דָעַר גַּעֲשִׁיכְטָע אַין אויסָן צוֹ קָאנְפָּרָאַנְטִירָן דאס גַּעֲוּזְעָנָעַ מִיט דָעַם אִיצְטִיקְט, פְּדִי צוֹ דְּרוּקָעְנָעַן דאס אָוּמְפָּאָרְגָּעְנְלְעָכָעַ, אַיְבָּרְצִיטְלְעָכָעַ אַון אִיבְּיִיקָּע אַין דָעַם כָּאַרְקְטָעָר, אָדָעָר אַין דָעַם גַּוְרָל פֿון מַעֲנְטָשָׁן אַון פְּלָקְעָדָר : עַס הִיסְטָן : צוֹ דְּרָעְרָה קָעְנָעַן דאס דזוייקע וואס בִּיטָּה זִיךְ נִישְׁתָּמִית די צִיְּתִילְבּוֹשִׁים אַון אַין דּוּיְרְנִידִיק אַין אָלָעָ פְּאוֹזָעָס פֿון דָעַר צִיוּוֹלְיְזָאַצְיָע, אויף אָלָעָ מְדָרְגוֹת פֿון דָעַר קּוֹלְטוֹר אַון אָלָעָ פֿאָרָמְעָן פֿון לְעַבְנָס־שְׁטִיגְגָּר.

שִׁינְמָט מִיר, אָז מ. צָאַנְיָן הָאָט מִיט זִין הִיסְטָרִישָׁן רַאֲמָאָן „ארטאפאנוס קומט צוריק אהים“ (פארלאג „המנורה“, תל-אביב 1968) מכובן גַּעֲוָעָן, סִיְּדִי צִילָן פֿון יְעַנְעַז וואס זִיךְ אַנְדָעָר וואס ווילן קָאנְפָּרָאַנְטִירָן דָעַם הִינְמָט מִיט דָעַם גַּעֲכָטָן. מִיט אַנְדָעָר וּוּרְטָעָר, הִיסְטָן עַס, אַז דָעַר מַחְבָּר הָאָט אַין זִין רַאֲמָאָן גַּעֲצִילָת צוֹ אַנְטָן

פלעון, אי די ידישה זוירקונג פון דעם פאָרגאנגענעム אויף דעם אַקטואָלָן, אי צו דערקענען דאס אַיבֵּיקָע אָוּן דאס אָומְפֿאָרָעָנְדָּעָרְלָעָכָע אִין דעם גּוֹרֶל פּוֹן זִין הָעָלָד — יִשְׂרָאֵל סְבָּא, וּוָאָס זִין גַּעֲשִׁיכְתָּע בִּילְדָּט דעם פָּאָבוֹלָאָרָן שְׁטָאָפָּן פּוֹן דעם דָּאוּיָקָן וּוּרָק.

לאָמִיר זִיךְרָאָד אַגְּרָאָהָלָטָן בְּיַמִּים עֲרַשְׁתָּן טִילְפּוֹן רָאָמָּאָן וּוְיִיל אִין אַים אִין דַּי אִידְעָעָן פּוֹן דַּעַר דָּאוּיָקָעָר קָאנְפְּרָאָנְטָאָצְּיעָ בָּאָוָונְדָּעָרָס בּוֹלָט. דַּעַר רָאָמָּאָן הַיְּבָט זִיךְרָאָן מִיט אַפְּרָאָלָגָג וּוָאָס שְׁפִּילְטָזִיךְרָאָן אַפְּ אַין אָנוֹדָזְעָרָע טָעָג אָוּן דָּאָן גִּיט עָר אַשְׁפְּרוֹגָג צָו אַגְּשִׁיכְטָלָעָכָעָר גַּעֲשִׁעְנִישָׁ אִין דַּי זְעַכְּצִיקָעָר יָאָרָן פָּאָר אָנוֹדָזְעָר צִיְּטָרָעָכָעָנָגָג, פְּדַי דָּעַרְנָאָד נָאָך אַמְּלָאָל צְוִירָקְזָוִינָן אוּפְּ אַמְּלָאָל פּוֹן אַ 40 יָאָר אַינְגָּעָם עַבְרָ. פּוֹן דָּאָן וּוְיִקְלָט אָוּן צִיט זִיךְרָאָן דַּעַר רָאָמָּאָן אַיבְּעָר דַּעַר גַּאנְצָעָר כְּרָאָנָּאָלָגִישָׁעָר לְעָנָגָג פּוֹן אָנוֹדָזְעָר פָּאָלְקָסְ-גַּעֲשִׁיכְתָּעָ, פְּדַי בְּיַמִּים סּוֹפְּ צְוִירָקָגָג קְוּמָעָן צָו דַּעַר סְצָעָנָעָ, וּוָאָס שְׁלִיסְטָדָעָמָעָט קְרִיאָן פּוֹן יִדְישָׁעָר גַּלוֹתָ-וּאָנוֹדָזְעָרָגָג, מִיט אַרְטָאָפְּגָנְוָתָעָס אַוְמְקָעָר אִין זִין הִיסְטָאָרִישָׁן הַיְּמָלָאָן.

וּוָאָס זְאָרָפְּטָזִיךְרָאָן אַיְלָאָן דַּי אַוְגָּן בָּעֵת מִיר הַיְּבָנָן אָן לְיִיעָנָעָן דַּי עֲרַשְׁתָּעָ בּוֹךְ-קָאָפְּטָלָעָן וּוְעַלְכָּעָ שְׁילְדָעָרָן דַּאָּס יִדְישָׁעָ לְעָבָן אָין אַרְץִ-יְּשָׁרָאָל מִיט צָוַויִּתְוּוֹנָת יָאָר צְוִירָק ? עָס וּוְאָרָפְּטָזִיךְרָאָן אַיְלָאָן דַּי אַוְגָּן אַרְיָין אָוּן עָס אַיְבָּרָאָשָׁט מִשְׁמָשָׁ דַּי מַדְעָנָעָן גַּעֲלָעְכִּיקִיתְוּ צְוִוִּישָׁן דַּעַמְּאָל אָוּן דַּעַמְּאָצְּט. דַּעַר לְעַבְּנָסְ-שְׁטִיגָּעָר אַיְזָקָעָן אָנוֹדָעָרָעָר, דַּי קָוְלְטוּרְ-בָּאָגְרִיפָּן — אָנוֹדָעָרָעָן דַּי קָאָנְקָרָעָטָעָ רָאָם פְּאָר דַּי גַּעֲשָׁעָנִישָׁן אַיְזָקָעָן אָנוֹדָעָרָעָר. אָבָּעָר דַּי גִּיסְטִיקָעָ שְׁטְרָעָמָוָגָעָן וּוָאָס צְעַטְיָילָן דַּי דָּעָמָלְטִיקָעָ יִדְישָׁעָ גַּעֲזָעְלָשָׁאָפָטָעָן זְעָנָעָן דַּי זְעַלְבִּיקָעָן וּוָאָס הַיְּנָטָן אָוּן דַּעַר טֻמְפָּרָאָמָבָטָמִיט וּוְעַלְכָּן דַּי צָעְטִילְוָגָג קְוָמָט צָוָם אַוְיָדְרָוק אַיְזָקָעָן אָוּדָאי אָוּן אַוְדָאי דַּעַר זְעַלְבִּיקָעָר. פּוֹן וּזְעָנָעָן גַּעַמְּעָן זִיךְרָאָן אַבְּעָר דַּי אַנְאָלָגִיעָס צְוִוִּישָׁן צְוִוִּיתָוֹת וּוְעַלְכָּעָ זְעָנָעָן פּוֹן זִיךְרָאָן דַּעַרְוּוּיְתִּעְתְּרָט אַוְיָף אַזְּאָאָ גַּעֲשִׁיכְתָּלָעָן מְהֻלָּח ? דַּעַמְּעָטָעָר סּוֹגְעָרָרָת אָנוֹדָעָרָעָר מַהְרָה אַיְזָקָעָן אָנוֹדָעָרָעָר אַזְּאָאָ גַּעֲשִׁיכְתָּלָעָן מְהֻלָּח ? דַּעַמְּעָטָעָר סּוֹגְעָרָרָת אָנוֹדָעָרָעָר מַהְרָה אַיְזָקָעָן אָנוֹדָעָרָעָר אַזְּאָאָ גַּעֲשִׁיכְתָּלָעָן מְהֻלָּח ? נָעַמָּט, לְמַשְׁלַׁח, דַּי צְוִוִּי שְׁטוּרָעָמָגָגָן אַיְן דַּעַמְּ הַיְּנָטָן קְיָיָן יִדְישָׁן לְעָבָן : אַיְנָעָ צָוִין כָּלְגָוִיְמִדְקָא אָוּן דַּי צְוִוִּיטָע — אָפְּצָהִיטָוֹן אָנוֹדָזְעָר בָּאָוָונְדָעָרִים. אַיְזָקָעָן דַּאָּס נִשְׁתַּמְּשָׁ דַּאָּס שְׁאָרָפְּטָעָ שְׁטְרָרִיטִיְ-פְּרָאָבָלָעָם וּוָאָס בָּאָרָקְטָעָרִירִיטִיְ דַּי צָעְטִילְלָטִי קִיְיטָעָן דַּעַר יִדְישָׁעָרָמָעָר מַחְנָה אִין דַּעַר הַיְּנָטָן קְיָיָן לְיִעָנָעָן מִיר אַבְּעָר צָאָנִינָס רָאָמָּאָן, דָּאָן וּזְעָנָן מִיר, אָז דַּאָּס דָּאוּיָקָעָר פְּרָאָבָלָעָם אַיְזָקָעָן גַּעַד שְׁטָאָנָעָן מִיט דַּעַר גַּאנְצָעָר שְׁאָרָפְּקִיְיטִי אַוְיָךְ אָיְךְ יְעָנָעָן וּוּיְתָעָר הִיסְטָאָרִישָׁר צְיִיטָן, אָוּן מִסְתָּמָא אַוְיָךְ אָיְךְ נָאָךְ פְּרָיְעָרְדִּיקָעָן צְיִיטָן. אָוּן וּוָאָס נָאָךְ מַעְרָ : מִיר זְעָנָן, אָז אַוְיָךְ דַּי אַוְפְּנִים מִיט וּוְעַלְכָּעָ דַּעַר שְׁטְרִירִיטִי אָיְךְ דָּעָמָלְטִי גַּעֲפִירָט גַּעֲוֹוָאָרָן דָּוָרָךְ דַּי צְוִוִּי צְעַטְיִילְלָטִי מַחְנָה אִין דַּעַר יִדְישָׁעָרָמָעָר, זְעָנָעָן דַּי זְעַלְבִּיקָעָן וּוָאָס הַיְּנָטָן, וּוְיִיל זִיךְרָאָן אַוְיָף זִיךְרָאָן דַּעַמְּ חָוָם פּוֹן דַּעַר זְעַלְבִּיקָעָר פָּאָנְאָטִישָׁעָר עַקְסְטָרָעָמִי

קייט, פון דער זעלבייקער פארביסענער אומפֿאָרְשַׁטְּעָנְדְּעִינִיש אָן פָּן דער זעלבייקער גרייטקייט נישט צו רעכענען זיך מיט גָּאָרְנִישֶׁת, וואס האט דערפֿירט אָמָּאל אָן דערפֿירט אויך היינט די צַעֲקָרִיגְּטָעָ צְדָדִים לְלָעָג וְלְקָלָס אָן די אוֹיגָן פָּן דער בישטִיְּדִישֶׁר וּוּלְט.

מיר האבן דא אין דער רַאֲמָאָן-קָאָנְפְּרָאָנְטָאָצִיעָ צוֹוִישָׁן דעם היינט אָן דעם נעלטן דערקענט אָ כָּאָרְאָקְטָעָרְדִּשְׁטָרִיךְ פָּן אָונְדוּעָר אָוָמָה וְוָאָס הָאָט, אָין אָגָּר גָּוְרִיְּסָעָר מָאָס. פָּאָרְמִירְט אִיר גָּוָרְל. אָבָּעָר אָין דער דָּזְוִיקָּעָר קָאָנְפְּרָאָנְטָאָצִיעָ זְעָזָעָן מִיר נָאָך אָן אַיְּבִּיךְן שְׁטָרִיךְ פָּן אָונְדוּעָר פָּאָלְקָס-כָּאָרְאָקְטָעָר וּוּלְכָעָר אֵינוֹ אוֹיךְ פָּאָר אָונְדוּז גָּוְרְלְדִּיךְ: דָּאָס אִין דער וּוּנְגָּדְעָלְעָלְכָעָר אָוּיפְּשָׁטִיכִּיגְּ פָּן יִדְּיִשְׁעָר אָחָדוֹת אָן מִסְּרִיתִ-גְּנִשְׁטָש בִּיְּמִסְּטִיךְן דָּאָס הַיְּמִילָאָנְד וּוּעָן עַס וּוּרְטָט בְּאָדְרָאָעָט פָּן דעם אָוּסְעָרְלָעָכְן שְׁוֹנוֹן, בָּעַת פְּמַעַט אִין דער זעלבייקער צִוְּיָה מוֹזָן מִיר אוֹיךְ זְעָן אָן דערקענטן דִּי גָּעְפָּאָלְנִיקִיט אָן דִּי פָּאָרְנְּאָרְטָקִיט פָּן אָונְדוּזְעָרָעָ פָּאָלְקָס-בְּרִידְעָר, וּוּעָן זַיְּקְרִיגְּן זִיךְ אָרוּם וּוּעָן אִינְגְּרָלְעָכְעָן עֲנִיבוֹם אָן פָּאָרְגָּעָס אֵין אָלָע גָּעָפָּאָר אָן אִין אָלָע שְׁוֹנוֹיָם וְוָאָס לְיוּרְעָן אוֹיךְ זַיְּ: דִּי דָּזְוִיקָּעָר אָמְבִּיוֹוָאָלְעָנְטוּעָ צְוִיְּיִקְיִיט אֵין יִדְּיִשְׁן כָּאָרְאָקְטָעָר, וּוּרְטָט צָום בְּעַסְטָן אָן צָום אָכְרוּיּוֹתְדִּיקְסְּטָן אָרוּסְגָּעְבָּרָאָכְט דָּוְרָךְ דִּי אָדוּמָרָן מְרִים אָפָּלִינָא (אָפָּשָׁר טָאָקָע דֻּרְפָּאָר וּוּיְיל זַיְּ אֵין אָפְּרָעְמָדָע) וּוּלְכָעָר פְּרָעָגְט אָרְטָאָפְּאָנוֹס:

“זָאָגְ מִיר, וְוָאָס פָּאָר אָפָּלְקָזְעָנָעָן עַס דִּי יְהָוִדִּיְּעָר וְוָאָס קָאָגָעָן נִישְׁט גַּעֲבִיסָן וּוּעָן זַיְּ אִין גָּוֹט? וּוּעָן זַיְּ אִין גָּוֹט שְׁלָאָגָן זַיְּקְרִיגְּן זִיךְ עַס זָאָל זַיְּן שְׁלָעְכָּט, אָן וּוּעָן עַס בָּאָפְּאָלָט זַיְּ אָן אָוּסְעָרְלָעְכָּר שְׁוֹנוֹן וּוּרְעָן זַיְּ אָפְּעָלְדוֹן אָן גִּיעָז צְוֹאָמָעָן אָפְּשָׁלָגָן דעם שְׁוֹנוֹן, זַיְּ זַיְּ וּוּאָלָטָן גַּעֲוָעָן אִיְּפָעְרוּזִיכְטִיק אָוֹיךְ דעם וּוּאָס אָפְּרָעְמָדָעָר פָּאָרְגִּינָט זַיְּ נִישְׁט זַיְּ זָאָלָן זִיךְ שְׁלָאָגָן צוֹוִישָׁן זִיךְ. אִיךְ קָעָן שְׁוֹן אָזְוִי לְאָנָגְ דִּי יְהָוִדִּיְּעָר אָן אִיךְ פָּאָרְשִׁטִּי זַיְּ נִישְׁט.”

צָאָנִין אִיְּ, זְעָט מְעָן, דָּוְרְכוֹיִס מִסְּכִים מִיטָּן זַיְּן הַעַלְד אָרְטָאָפְּאָנוֹס, וּוּעָן יְעַנְעָר קוּמֶּט צָו דער דערקענטענִישָׁ, אָן קִיְּין שְׁוֹן שְׁוֹנוֹן וּוּאָלָט נִישְׁט בְּפֹה גַּעֲוּוֹן צָו בָּאוּזִיגָן דָּאָס יִדְּיִשְׁעָ פָּאָלְקָזְעָנָעָן קָרְיִיגְּרִיעִיָּן דעם וּוּגָן צָו זַיְּן מְפָלָה. דָּאָס אִין דער זָוְן פָּן זַיְּן אִיְּפָמִישָׁן פָּאָרְבִּיסָעָנָעָ קָרְיִיגְּרִיעִיָּן דעם וּוּגָן צָו זַיְּן מְפָלָה. דָּאָס אִין דער זָוְן זַיְּן אִיְּפָמִישָׁן דִּי וּוּיִיטִ-פָּאָרְגָּאָנְגָּעָנָעָ קָאָפְּטִילָעָן פָּן אָונְדוּעָר גַּעֲשִׁיכְטָעָ, אָבָּעָר וּוּרְטָט קָעָן דָּעַן זַיְּגָן, אָזְזָה דִּי וּוּיִטְיִקְלָעָכָעָ דָּוְרְקָעְנְטָעְנִישָׁ פָּן זַיְּן הַעַלְד אִין בְּלוּזָן חָל אָוֹיךְ יְעַנְעָר צִוְּיָה וּוּעָן עַס אִין אָנְגָּעָנְגָּעָן דער מָאָכְטִ-גָּעְרָאָנְגָּל צוֹוִישָׁן דִּי צְוִיְּיָה חַשְׁמוֹנָאִישָׁ אִיְּנִיקְ-לְעַד הַוּרְקָנוֹס אָן אָרִיסְטָאָבוֹל, אָדָעָר צוֹוִישָׁן אָן צְדוּקִים אָן דִּי פְּרוֹשִׁים? צִי זְעָגָעָן נִישְׁט פָּאָרָאָן בְּוּלְטָעָ סִימְנִים פָּן דער דָּזְוִיקָּעָר כָּאָרְאָקְטָעָר-פָּאָטָאָלִיטָעָט אָוֹיךְ אִין אָונְדוּעָר צִוְּיָת? אָן צִי הָאָט דָעַן אָן אָונְדוּעָר צִוְּיָת נִישְׁט פָּאָסִירְט דָעַר נְסָ פָּן דער אִיְּפָגְעָוָאָכְטָעָר מִסְּרִיתִ-גְּנִשְׁטִ-אַיְּנִיקִיט אָן דעם מָאָמָעָט פָּן דְּרוּסְגְּדִיקְעָ סְכָנוֹת דּוֹקָא נָאָך אָ צַעֲרִיסְנִיקִיט אָן צַעֲקִירִיגְּטִיקִיט וּוּלְכָעָר הָאָט גַּעֲלָקְט דִּי שְׁוֹנוֹיָם אָונְדוּז צָו בָּאָפְּאָלָן?

בכל גענומען שילדערט צאנין אין זיין וווערך געשענישן וועלכע זענען פארשיבן אין דעם געשיכטע-בונך פון אונדזער אומה און דער רוב פון זיינע הויפטהעלדן (בעיקר — אינעם ערשות טיל) זענען באקאנט היסטאָרישע גע-שטיאלמן. בלויין אַרטאָפָאנָס אַז, אַזוי צו זאגן, אַ פִּיקְטוּועֶר פֿערְסָאנָאָשׂ, וועלכע דער מחבר האט אַריַינְגַּעֲבָרָאָכְט אַז אַמאָן ווי אַ סִימְבָּאָלִיּ דער הויפטהעלד (וועלכער איז געשטאלטיקט זיער רַעֲלִיסְטִישׂ) לעבט-דורך די גאנצע צוּווֵי טַוְיָזְגַּטְ-יַאָרִיךְ יִדְיִישָׁ גַּעֲשִׁיכְתָּע אַז פֿערְזָאַנְיִיפְּצִירְט מִיט זִיךְ, פָּוּן אַיז, דִּיאַיְבִּיקְיִיט פָּוּן עַם יִשְׂרָאֵל, אַבְּעָר פָּוּן דָּעָר צוּוּיְטָעָר זִיְּטָה. דִּי מְשׁוֹנָה-דִּיקְיִיט פָּוּן זִין כַּאֲרָקְטָעָר ווּאָס שְׁטָעְמָפְּלָט זִין גּוֹרְלָה. דָּאַס קּוֹמֶט זִיְּעָר רַעֲלִיעָף צוּם אַוְיסְדוּךְ אַז דעם ערשות טיל פָּוּן דַּאָּמָּן ווּעָן עָרָה, דָּעָר צּוּרִיקְעָגְעָקְעָמְעָנָר צוּווֵי טַוְיָזְגַּטְ-יַאָרִיךְ יִדְיִישָׁ וְאַונְדָּעָרָר (אַ נִּיעָר, יִדְיִישָׁ וְאַרְיָצְיָעָס דִּעְמָעָט אַז אַוְירְקְלִיסְטִיקְיָה ווּאָס מוֹאָס דֻּעָרְמָאָנוּן יַעַנְעַצְיִיט ווּעָן עָרָה אַט נַאֲרָדוֹאָס אַנְגָּהָוִיבָּן מַאֲכָן זִין גָּלוֹתְדִּיקָּן אַוְמָקְרִיָּן אַבְּעָר דָּעָר וְוּלְטָגְעִישְׁכְּתָע אַז וְוּלְטָגְעִיגְאָצְפִּיעָ).

מען קאָן נַאֲטִירְלָעָךְ פֶּרֶעָן: אַז דָּעָר מַחְבָּר אַוְיסָן גַּעַוּעַן בְּלִויָּן פָּעַסְטְּצִוְשְׁטָעָלָן דִּי פָּאַטָּאַלְטָעָט פָּוּן גּוֹרְלָה ווּאָס לִיגְט אַז יִדְיִישָׁ כַּאֲרָקְטָעָר? דָּעָר עַנְטָפָעָר אַז: נִיְּין, דָּאַס אַיז בְּשָׁוּם אַוְפָּן נִישְׁתָּגַעַן זִין פּוֹנוֹהָה. דָּעָר מַחְבָּר אַיִּה, לוֹיט זִין טָעַמָּה פְּעַרְאָמָעָנָה, נִישְׁתָּקְיִין פָּאַטָּאַלְטָסָט אַז דָּאַס מַעֲרָקְט זִיךְ פָּוּן דָּעָמָּה וְאַרְעָנְגָּס-טָאָן ווּאָס רִישְׁטָס זִיךְ אַרוֹסִיס פָּוּן צוּוִישָׁן דִּי שָׁוֹרְתָּא אַז זִין דַּאָּמָּן. רִיכְטִיקְ ווּעָט זִין צוּ זָאגָן, אַז דָּעָר שְׁרִיבְבָּעָר האט טָאָקָע מְכוֹן גַּעַוּעַן פָּעַסְטְּצִוְשְׁטָעָלָן דִּי שָׁאָטָן-זִיְּטָן פָּוּן אַונְדָּעָר כַּאֲרָקְטָעָר, אַבְּעָר עָר אַז אַוְיךְ אַוְיסָן גַּעַוּעַן צוּ וְאַרְעָנְגָּעָן פָּאָר דִּי קָאנְסָעְקוּוּעָנָצָן ווּאָס דְּרָאָעָן אַונְדוֹ אַוְיבָּה מִיר ווּעָלָן אַט דָּעָר כַּאֲרָקְטָעָר נִישְׁתָּקְיִין, אַוְיבָּה מִיר ווּעָלָן פָּוּן אַיז דִּי דָּאַזְיָקָע נְגָאָטְיוֹקִיטָן נִישְׁתָּקְיִין.

דָּאַס אַיז נָגָע דעם ערשות טיל פּוֹנוּמָן ווּעָרָק — ווּאָס נָגָע דעם צוּוִיטָן טיל פָּוּן דַּאָּמָּן — "רוּםָם" — גִּיטִּים דִּי קָאנְפְּרָאַנְטָאַצְיָע-אַיְדָעָע אַז אִם אַז נָגָר אָן אַונְדָּעָר רִיכְטָנָה, דָּאַ ווּיל צָאנִין אַרוֹסְבְּרָעְנְגָּעָן יַעַנְעַז ווּטְמָאָן לִיטְעַט ווּאָס האט בְּאֶגְלִיטִי יִדְיָן אַז אַז יִיעָר גָּלוֹתְדִּיקָּן לְעָבָן, מָאוֹ וְעַד הַבָּהָה. אַוְיךְ יַעַדְן פָּאָל טָרְעָפָן מִיר שָׁוֵּין אַז דָּעָמָּה אַלְטָן רְוִימִישָׁן גָּלוֹת פִּיל שְׁטְרִיכָּן ווּאָס זָעָנָעָן כַּאֲרָקְטָעָרִיסִישָׁ פָּאָר אַלְעָ גָּלוֹת-יִשְׁבָּוּבִים, פָּוּן אַמְּאָל בֵּיז צוּמָּה הַיְגָנִיטִיקָּן טָאָגָן. דָּעָר אַמְּתָּא אַז אַבָּעָר, אַז אַז אַז גָּלוֹת קּוֹמֶט צוּם אַוְיסְדוּךְ דָּעָר אַוְיבָּה דֻּעָרְמָאָנְטָעָר אַיְבְּיקָעָר שְׁטְרִיךְ פָּוּן יִדְיִישָׁ כַּאֲרָקְטָעָר ווּאָס בְּרָעְנְגָּט אַונְדוֹן צוּ אַיְינִיקִיט אַז מִסְּרִתְ-נְפָשְׁדִּיקִיט ווּעָן קִין דְּרוֹיְסְנְדִּיקָּעָס סְפָגְטָה בְּאַדְרָאָעָן אַונְדוֹ נִישְׁתָּקְיִין אַז מִיט דִּי מְחֻלְוקָה ווּעָן קִין דְּרוֹיְסְנְדִּיקָּעָס סְפָגְטָה בְּאַדְרָאָעָן אַונְדוֹ נִישְׁתָּקְיִין אַז אַפְּשָׁר דָּעָר סּוֹד פָּוּן אַונְדָּעָר קִיּוּם אַז דִּי גָּלוֹת-לְעַנְדָּעָר ווּמְעַן האט אַונְדוֹן אַיְבְּיקָעָר גַּעַרְדָּפְטָ...).

עס איז פדי צו באטאגען, ווי א שבח פארן ווועرك, איז הגמ דער מחבר איז געגאנגען זוכן איז דער יידיישער געשיכטע דאס אייביקע און דאס אומפארענדערע-לעכע איז יידיישן כארاكتער און איז יידיישן גורל, האט ער אבער יעדע עפאכע געמאָלן מיט איז היסטֿאַרישער באָזונדערקייט און מיט איז סֿפֿעַצְיִישֶׁר געשיכט-לעכע אַנדּעַרְשֶׁקְיִיט. די גֿרְנוֹטִיקָע אַיְגְּנָשָׁפְּטָן, לִיְדְּנָשָׁפְּטָן, אַמְּבִּיצְיָע אָזָן גֿעְפִּילְן פֿוֹן מְעַנְּטָשָׁן זְעַנְּגָן גְּעוּווִים אַידְעָנְטִיש אָזָן אַלְעַ צִיְּתָן אָזָן אַלְעַ לְעַנְּדָעָר, דָּאָס פָּאַרְמָאָגָט יְעַדְעַ צִיְּתָן אַיר לְעַבְּנָס-פָּאָרָעָם אָזָן זִין בָּאָזּוֹנְדָּעָר לְעַבְּנָס-שְׂטִיגְגָּר. דָּאָס יְדִישָׁע פָּאָלָק ווֹאָס האָט גָּעוֹוָאנְדָּעָר אַיבָּעָר צִיְּתָן אָזָן אַיבָּעָר קָאָגְּנִינְגָּטָן, האָט טָאָקָע אָוּמָעָטָם מִיטְגָּטְרָאָגָן מִיט זִיך דָּאָס גֿרְנוֹטִיקָע פֿוֹן זִין כָּאָרָאָקְטָעָר, אַבָּעָר אָוּמָעָטָם האָט עַס עַפְּעַס אַיבָּעָרְגָּעָנוּמָעָן פֿוֹן דָּעַם אָרוֹם אָזָן עַס פָּאָרָאִיגָּנוֹט אָזָן דָּעַר סֿפֿעַצְיִישֶׁקְיִיט פֿוֹן זִין לְעַבְּן, זְעַן מִיר טָאָקָע אָזָן דָּעַם רָאָמָן, אָרְטָאָפָּאָנוֹן, סִי אָזָן יְרוּשָׁלָיִם, סִי אָזָן רְוִים, אַבָּעָר אָזָן יְרוּשָׁלָיִם זְעַן מִיר אִים אוּפָּן פֿאָן פֿוֹן זִין צִיְּטָלָעָכָר סְבִּיבָה, אָזָן דָּעַר רָאָם פֿוֹן יְעַנְּעָם יְדִישָׁן שְׂטִיגְגָּר-לְעַבְּן אָזָן אָזָן רְוִים זְעַן מִיר אִים שְׁוִין אָזָן אַנְדָּעָר צִיְּטָלָעָכָר סְבִּיבָה אָזָן אַזָּעָר דָּעַר רָאָם פֿוֹן אַזָּעָר שְׂטִיגְגָּר-לְעַבְּן. דָּאָס גִּיט דָּעַם מַחְבָּר דִּי מַעְגָּלָעָקִיט צַוְּמָאָלָן אָזָן צַוְּשִׁילְדָעָר דָּאָס אַיְגָעָנוֹ יְדִישָׁע פָּאָלָק אָזָן דִּי פִּיל אָמוֹאָנְדָּלוֹגָעָן, ווֹאָס עַס האָט דְּוָרְכָּגָעָמָאָכָט, אָזָן עַס קָעָן זִין, אָזָן אָזָן טָאָקָע דָּעַר זִין פֿוֹן דָּעַם אָוּנְטָעָרְטִיל פֿוֹן דָּעַם ווֹעָרָק ווֹאָס צָאנְזִין בָּאָצִיכְנָט ווֹי אַיְדִישָׁע רָאָמָן".

דאָס ווֹעָרָק פָּאַרְמָאָגָט אַשְּׁלֵל פֿוֹן טִיפָּן אָזָן אַשְּׁלֵל פֿוֹן בִּילְדָעָר, וּוּלְכָעָ קְרִיצָן זִיך אָזָין אַזָּעָר, צָאַנְיָעָנוּ גִּיט זִיך אַיבָּעָרְהָוִיפָּט אָזָין אַרְוִיסְצּוּבָּרְעָנוּגָעָן שְׁילְדָעָר רָוָנָגָעָן פֿוֹן מָאָסְנְדִּינְגָּמָּק אָזָן קָאָלָאָרִיט פֿוֹן דָּעַר עַפְּאָכָע, וּוֹי לְמַשְּׁלָ: "שְׁעהָעָן האָט גַּעֲדִיְּעָרָט דִּי שְׁהִיטָּה אָזָן וּוּלְכָעָר מְעַנְּטָש אָזָן וַיְשַׁת אָוּנְטָעָרְשִׁידָט גָּעוֹוָאָרָן פֿוֹן פָּעָרָד, אָזָן פָּעָרָד פֿוֹן קָעָמָל, אָזָן קָעָמָל פֿוֹן אַיְיָל. אַלְךְ ווֹאָס האָט גַּעֲלִיבָט אָזָן פָּרָשָׁנִיטָן גָּעוֹוָאָרָן, נָאָזָן אַיְדָעָר עַמְּצָעָר האָט בָּאוֹזָן אַרְאָפְּצָוּנְגָּמָּעָן זִין גַּעֲוָעָר פֿוֹן דָּעַם פָּעָרָדָס רָוָקָן. וּוֹי אַפְּעַלְדָּ פֿוֹן צִינָאָבָעָר האָט אוִיסְגָּזָעָן דִּי עָרָד, רְוִיטָן בָּלוֹטָן".

אָזָן אַזָּעָר אַזָּעָר שְׂטִיגְגָּרָנוֹגָמָּה, אַבָּילְדָּ פֿוֹן אַיְדִישָׁע שִׁימָחָה אָזָן רְוִים: "אָזָן בָּאָלָד האָט זִיך דָעַר עַולְמָ אַלְאָז גַּעֲטָאָן אָזָן דְּרוֹוִיסָן, צָוָם גָּאָרָטָן, פֿוֹן וָאָנָעָן עַס זְעַנְּגָעָן דְּעַרְגָּאָנָגָעָן רִיחָוָת פֿוֹן גַּעֲבָרָאָטָעָנָעָן אָזָן גַּעֲקָנְגָּבָלְטָעָ פְּלִישָׁן. קָנְעָכָט, אָנְגָּעָטָאָן אָזָן לְאָנְגָּעָ קִיטְלָעָן, האָבָן פָּוָנְגָּאָנְדָּעָר גַּעֲטָרָאָגָן בָּעָקָנָס פְּלִישָׁן, קָרִיגְלָעָד וּוֹיָן אָזָן גַּעֲוִיְּעָרְטָעָ גְּרִינְסָן, וּוֹי פְּרִיעָר אִיז גַּעֲוָעָן אַכְוָאָלִיקָעָר גַּעֲרוֹיָשָׁ פֿוֹן רָעָדָן, אַטְוָמָלָ פֿוֹן אַיבָּעָרְרוֹפָּן זִיך, אַזְוִי אַזְוִי אַיְצָט דָעַר טָוָמָל גַּעֲוָאָרָן גַּעֲדָעְמָפְּטָעָר — יְעַדְעָר אִיז מִיט דִּי הָעַנְטָ אָזָן מִיט דִּי צִיְּנָ גַּעֲוָעָן פָּאָרָטָאָן אָזָן זִין שְׁטִיקָ פְּלִישָׁ אָזָן דָעַם קָרִיגְלָעָד וּוֹיָן. אַנְדָּעָרָעָ קָנְעָכָט האָבָן אַרְוִמְגָעְטָרָאָגָן בָּעָקָנָס מִיט וּוּאָסָעָר

אויף אַפְּצַוּאַשֵּׁן דִּי הַעֲנֶט פֿוֹן אַיִּין מֵין פְּלִישָׁ, פְּדִי צֹ קַעַנְעַן נַעֲמָעַן זַיְד צֹ אַ צְוַיִּיטַן מִין".

אַזְעַלְכָּעַ קַרְעַפְּטִיקָעַ אָזָן פָּאַרְבִּיקָעַ בַּיְלַדְעָר אַיְן וּוּלְכָּעַ דַּעַר פְּרַאַזְיִקָּעַ רַעַדְת
צֹ אַלְעַ אַונְגְּדַעַרְעַ פִּנְגַּחַ חַוִּים קָאָן מֵעַן אַיְן צַאַנְיָס וּוּרְקָעַ גַּעֲפִינְגַּן זַיְידָר אַסְךְ
אָזָן דַּעַרְפָּאָר לִיְיָעַנְטָ זַיְדָר דָּסָוּ וּוּרְקָעַ מִיטָּ אַגְּרוּסָן אַינְטַעַרְעָס אָזָן מִיטָּ דַּעַר הַנָּהָה
וּזְאָס מֵעַן האַטָּ פֿוֹן גַּטְעָרָר פְּרַאַזְוָעָ. נַאֲךְ עַפְּסָ : קַאַטְשָׁ צַאַנְיָס צַילְ אַיְן צֹ שַׁילְדַּעַרְן
דַּעַם גּוֹרְלָ פֿוֹן דַּעַר גַּנְסָת יְשָׁרָאֵל, זַיְעַנוּ אַבְּעָרָ זַיְעַן הַלְּדָן אָזָן אוֹידָ דַּעַר סִימְבָּאָזָן
לִישְׁעָר הַוִּיפְּתָהָלָד, אַרְטַאָפָּאָנוֹס, גַּעַשְׁתָּאַלְטִיקָּט אוֹיף אָזָן אַינְדְּיוֹוִידְוָעָלָן אָפָּהָן, מִיטָּ
דַּעַר פְּסִיכָּאַלְגִּישָׁעָר פְּאַרְשְׁתָּעַנְדָּעַנְישָׁ פָּאָר דַּעַר יְחִידִישָׁעָר בְּאַזְוֹנְדָעַרְקִיטָּ פֿוֹן
מַעַנְטָשָׁ. דַּעַר פְּרוֹוֹשְׁטִין אַיְן דָּסָוּ וּזְאָס צַאַנְיָס הַלְּדָן וּוּרְעָן אַונְגָּזָן נַעֲמָעַן אָזָן
דִּירָן אַונְגָּזָן מִיטָּ זַיְירָעָ אַבְּעַרְלָעַבְּוָגְּגָעָ. דָּסָוּ וּזְאָיָטָ, אֹזְ מִירְ האָבָן פָּאָר זַיְדָ נִישְׁתָּ
קִיְּין אַבְּסְטָרָקִיצָּעָס, נַאֲרָ לְעַבְּדִיקָּעָ, וּוּרְקָנְדִיקָּעָ מַעַנְטָשָׁן וּזְאָס טְרָאָגָן אַיְן זַיְירָ
בְּלָוֶט אָזָן פְּלִישָׁ דַּעַם צְלָמָיְאָלוּקִים, מִיטָּ וּוּלְכָּן גַּאַטְ האַטָּ באַשְׁאָפָּן זַיְין פְּאָלָקָן.

דיַ צְעַנְעַ פֿוֹן אַרְטַאָפָּאָנוֹס אַיסְוֹזָאנְדָעַרְוָגָן פֿוֹן רְוִים, פְּדִי צֹ פְּאַרְגְּרָעַסְעָרָן
דַּעַם קְרִיאָן פֿוֹן דַּעַר גַּלְוְתִּיקָּר צְעַפְּרִירִיטִיקִיטָּ. פְּאַרְמָאָגָט אַזָּא רִירְנְדִיקָּן אָזָן
וּוּרְקָנְדִיקָּן אַוִּיסְקָלָאָגָן, אֹזְ מִירְ וּוּרְטָן מִיטָּ אַומְגָדוֹלָד אוֹיףְ דִּי וּוּיְטָרְדִיקָּעָ טִילְיָן
פֿוֹן דַּעַר דַּאְזִיקָּרָ גְּרוּיִיסְ-פְּאַרְמָאָסְטָעַנְעָרָ קִינְסְטָלְעַרְיִשְׁרָרָ דָּאַמְּאָן-בִּיאָגְרָאָפִיעָ פֿוֹן
עַם יְשָׁרָאֵל.

„פרעמדע הימלאן“

„פרעמדע הימלאן“ היהסת דַּעַר צְוַיִּיטָעָר באַנְדָעָן פֿוֹן מָ. צַאַנְיָס גְּרוּיִיס-פְּאַרְמָאָסְ-
טַעַנְעָם דָּאַמְּאָן „אַרְטַאָפָּאָנוֹס קוּמוֹט צְרוּיקָ אַחֲיִים“ אָזָן אַיְן, אֵי אַ המשך פֿוֹן דַּעַם
עַרְשָׁטָן באַנְדָעָן אַיְן אֵי וּוּרְקָפָּאָר זַיְדָ אַלְיָן.

עַס אַיְן אֵ וּוּרְקָפָּאָר זַיְדָ אַלְיָן, וּוּלְ דַּעַר גַּנְצָעָרָ דָּאַמְּאָן אַיְן אַזְוִי אַוִּיסְ-
גַּעֲבוּיטִי, אֹזְ יְדַעְדָּרָ פֿוֹן דִּי פִּירָ טִילְיָן וּזְאָס גִּיטָּ אַרְיָין אַיְן דִּי צְוַיִּ אַיִּצְטָ דַּעַרְ
שִׁינְעַנְעַ בְּעַנְדָעָר אַיְן וּוּי אַזְאָפְּגַּעַשְׁלָאָסְעַנְעַ קִינְסְטָלְעַרְיִשְׁעָ נַאֲוּלָעָ וּזְאָס אַיְרָ
הַאַנְדְּלָוָגָ שְׁפִילָטָ זַיְדָ אַפְּ אַיְן אֵ בְּאַשְׁטִימָטָעָר הַיְסְטָאַרְיִשְׁרָרָ עַפְּאָכָעָ פֿוֹן יְדִישָׁן
פְּאַלְקָסְ-זַיְין. דָּסָ הַיְסָטָ, אֹזְ מֵעַן קָאָן, פֿוֹן אַיְן זַיְיטָ, לִיְיָעַנְעַן יְעַדְן טִילְיָן בְּאַזְוֹנְדָעָרָטָ, פֿוֹן
אֹזְ קְרִיגָן אֵ פּוֹלְ בִּילְדָ פֿוֹן דַּעַר תְּקוֹפָה וּזְאָס דַּעַר מַחְבָּרָהָט גַּעַשְׁיָלְדָעָרָט, פֿוֹן
דיַ פְּרַאַבְּלָעַמְעָן וּזְאָס זַעַנְעַן אַיְן דַּעַר דַּאְזִיקָּרָ צִיִּיטָ גַּעַשְׁתָּאָנְעַן אַיְן צְעַנְטָעָרָ פֿוֹן
יְדִישָׁן לְעַבְּן אָזָן פֿוֹן דִּי רָאָגְלָעָנִישָׁן וּזְאָס זַעַנְעַן גַּעַוְאָרָן כְּאַרְקָטָעָרִיסְטִישָׁ פֿוֹן
דַּעַם עַקְוִיסְטָעַנְצִיקָּאמָרָ פֿוֹן פְּאָלָקָ אַיְן דַּעַר גַּעַגְבָּעַנְעָרָ עַפְּאָכָעָ אָזָן פֿוֹן דַּעַר צְוַיִּיטָעָר
זִיְּתָ קָאָן מֵעַן פֿוֹן יְעַדְן טִילְיָן אֵין דַּעַם דָּאַמְּאָן האָבָן דִּי הַנָּהָה וּזְאָס מִהְאָטָ פֿוֹן אֵ

קינסטולערישער גאנצקייט וואס איז ווי א רינג וועלכער איז פול אין זיך דעם
אנהייב און דעם סוף.

פארט איז דער בטער באנד א פארזעצונג פון דעם ערשותן, נישט נאר דערפֿאָר
ויל בידע זענען זי פֿאַרְבּוֹנְדִּין מיט איזן הײַפְּתַּהעלְדָּן, נאר וויל בידע זענען זי
רִינְגֶּעֶן אֵין דער קִיְּט וְאֵס הִיסְּט : יִדְּיִשְׁעָר גּוֹרְל. אַט דִּי אַגְּנְטַפְּלַעֲקָוְנְגָּפָּן יִדְּיִשְׁן
גּוֹרְל וְאֵס דער מְחַבְּרָה האַט זִיךְ גַּעַשְׁטַעַלְטָאַלְטָה הַוִּיפְּטַצְּלִיל אָזְן וְאֵס צּוֹלִיבָּאַים
פִּירְט עַר דּוֹרְךְ אַקְּאַנְפְּרָאַגְּטַצְּיָעָזְזִוְּשָׁן אֵין תְּקוֹפָה אָזְן אַצְּוֹוִיטָעָה, וּעְטָפָּאָר
אוֹנְדוֹז נִישְׁט זִין גַּעַנְגָּקָלָאָר בִּים לִיעַנְגָּן דֻּעָם צּוֹוִיטָעָה אָזְן אוֹיבָמִיר וּעְלָלָן
נִישְׁט האַבָּן גַּעַלְיִעַנְטָה דֻּעָם ערשותן באָנד : «אַרְטָאָפְּגָּנוֹס קָוְמָת צְרוּקָאַהְיִם».
סְאֵין דעריבּער פְּדָאי, רַעֲדַבְּדִיק וּוּעַגְן דֻּעָם צּוֹוִיטָעָה באָנד «פְּרַעְמַדְעָה הַיְמָלְעָן»
צּוּ דַעְרָמָאנְגָּן כָּאַטְשָׁ מִיטָּעַלְעַכְּעָ וּוּעַרְטָעָר דֻּעָם ערשותן באָנד וּוּלְכָעָר הַאַלְטָה
צּוֹוִי טִילְלָן : «יְרוּשָׁלָיִם» אָזְן «רוֹםָם».

אָזְן דֻּעָם פְּרָאַלָּג וְאֵס עַפְּנַט דֻּעָם ערשותן באָנד דַעְרְצִילְט דַעָר מְחַבָּר אָז אַוְיפָּן
וּוְעָגָקִין יְרוּשָׁלָיִם האַט עַר גַּעַשְׁיכְּטָעָן אַמְּנַטְשָׁ וּוּלְכָעָר זָאָגָט, אָז עַר האַט זִיךְ
נָאָר וְאֵס אַוְמְגַעְקָרָט אָזְן יִדְּיִשְׁן לְאָנד אַרְיִין. דַעְרָמָעַט נְגַעַט אַיִם דַעְרְצִילְט
די גַּעַשְׁיכְּטָעָן פָּן זִין אַוְיסְׁוֹאַגְּנָדְעָרָוְנָגָן פָּן לְאָנד בֵּין צּוּ דֻּעָם מְאַמְּנַט פָּן זִין
אוֹמְקָעָר. זִין דַעְרְצִילְלוֹגָן אָזְן די גַּעַשְׁיכְּטָעָן פָּן יִדְּיִשְׁן פָּאָלָק וְאֵס אַיִם צּוֹוִי
טוֹזְגָּונְט יִאָר צְרוּקִיךְ פְּאַרְטִיבִּין גַּעַוְאָרָן אָזְן גָּלוֹת אַרְיִין אַזְן הַאַט אַיִצְתָּן, נָאָךְ צּוֹוִי
טוֹזְגָּונְט יִאָר וּוּנְגָדָרְן אַוְנְטָעָר פְּרַעְמַדְעָה הַיְמָלְעָן, זִיךְ צְרוּקִיךְ גַּעַקְעָרָט אָזְן דַעָר
איְגַעְנָעָר הַיִּים.

די גַּעַשְׁיכְּטָעָן הַיִּבְּט זִיךְ אָז אַיִם יְעַנְגָּם מְאַמְּנַט וּוּעָן דַאָס פָּאָלָק זִיכְטָ נָאָר
אָזְן דַעָר איְגַעְנָעָר הַיִּים, אַבְּעָר די אַינְגַּרְלַעְכָּעָ קָאַמְּפָן וְאֵס קָוְמָעָן פָּאָר אָזְן יִדְּיִשְׁן
לְעַבָּן, די צְעַרְיסְּנִקְיִיט אָזְן די צְעַשְׁפָּאַלְטַנְקִיְּט פָּן דַעָר יִדְּיִשְׁרָגָעָט
ברַעֲנָגָט, סּוֹפְּ-כּוֹלְ-סּוֹף, צּוּ דֻּעָם, אָזְן די מוּיְעָרָן פָּן דַעָר פְּאַרְטִיבִּיךְוּנְגָּס-פְּעַסְטָוְנָגָן
זָאָלָן אוּפְּגַעְטְּרִיסְטָלָט וּוּעָרָן אָזְן די יִדְּיִשְׁעָמָלָה זָאָל בָּאַזְוְגָּט וּוּעָרָן דַוְרָךְ אַיִרָּעָ
פִּינְטָן. דַעָר מְחַבָּר מִינְטָא אַבְּעָר נִישְׁט צּוּ זָאָגָן, אָז בְּלֵוִין די אַינְגַּרְלַעְכָּעָ בְּרַיְדָעָרָ
קָאַמְּפָן זָעָנָעָן דַעָר גּוֹרְם פָּן דֻּעָם חַוְּבָן בִּיתְ-שִׁנִּי, וּוְיִל דַעָר פָּוָח פָּן די
רוּיְמָעָר וְאֵס הַאַבָּן דַעְמָאָלָט פְּאַרְנוּמָעָן אַהֲלָבָע וּוּלְעָלָט קָאָן עַר נִישְׁט פְּאַרְלִיקְיָעָנָעָן
אָזְן מִינְיִמְיִזְרָן. עַר הַאַלְט אַבְּעָר, לֹוִיט וְאֵס דַרְיְנָגָט אַרְוִיסָּפָּן זִינְעָן צּוֹוִישָׁן
שָׂרוֹתָן, אָז וּוּעָן נִישְׁט דַעָר דַזְזִיקָּעָר אַינְגַּרְלַעְכָּעָ גַּעַרְאָגָנָל וּוּלְעָלָט דַאָס פָּאָלָן פָּן
דַעָר יִדְּיִשְׁרָגָעָט מְלָכָה נִישְׁט אַגְּגָעָנוּמָעָן אַזְוְלָכָע טְרָאַגִּישָׁ פְּאַרְמָעָן, אָזְן וּוּרָן וּוּיסְטָן,
אָפְּשָׁר וּוּלְעָלָט די יִדְּיִשְׁעָמָלָה זָאָגְשָׁט אַוּוֹעָק אַוִּיפָּה אָזְן אַגְּדָרָן וּוּגָן אָזְן נִישְׁט דַרְכָּי
גַּעַמְאָכָט דֻּעָם וּוּגָן פָּן דַעָר צּוֹוִי טְוִזְוְנִטִּיאָרִיקָּעָר וּוּנְגָדָרְוָנָג?

די גַּעַשְׁיכְּטָעָן קָאָן מַעַן אַינְטָעַרְפָּרָעִיטִירָן, אַבְּעָר מַעַן קָאָן נִישְׁט עַנְדָרָן אַיִרָּעָ
פְּאָקְטָן. דַעָר פְּאָקְט אָזְן אָזְן נָאָכָן פָּאָלָן פָּן בִּיתְ-שִׁנִּי הַיִּבְּט זִיךְ אָזְן דַעָר יִדְּיִשְׁרָגָעָט
גָּלוֹתְ-יוּגָּה. אָזְן אַט וּוּגָן מִיר טָאָקָע דֻּעָם הַוִּיפְּטַהְעָלְדָה פָּן וּוּרָק אָזְן רְוִים. עַס אַיְזָן

מיט איבער הונדערט יאָר שפֿעטער אָון אַין רֹויַם אַין שוֹין פֿאָראָן אַ הִיפֿשְׁעָר יִדְישָׁעָר קִיבּוֹץ וּוֹאָס פִּירְט אַן אַיְגַּן יִדְישָׁ לְעָבָן, אַין טֶרְרִי זַיִן אַמוֹנוֹת אָון אַיִן אוּף פָּאָרְשִׁידְעָנָע אָופְּנִים פָּאָרְבּוֹנְדָן מִיטָּן הִימְלָאָנדָן פֿוֹן וּוּלְכָן דֵּי יִידְזָן זַעֲנָעָן פָּאָרְטְּרִיבָן גַּעוֹזָרָן, דֵּי יִידְזָן אַין רֹויַם שְׂרִימְשָׁן גָּלוֹת, זַעֲנָעָן מִיר, האָבָן דָּעָרְגִּירִיכְט וּוּכִטְקָע עַקְּאָנָּאָמִישָׁע פָּאָזִיצִיעָס אָון זַיִן פִּירְן אַ בְּרִיטִים אַיְגְּנָעָזָעָסָן לְעָבָן, האָבָנְדִּיק אָפְּלִוּ נָאָעָנְטָע באָצְיָוָגָעָן מִיטָּן נִישְׁתְּ-יִדְישָׁן אָרוּם. אַין אַ גַּעוֹזָיסָן מָאָמָעָנָט קוּמָט אָבָעָר אַן אוּפְּטִירִיסְטִוָּגָג: דֵּי שִׁינָּאָה צָוָם אַוִּיךְ זַיִן אַיְגְּנָאָרְטִיקִיט אַין דָּעָרְ פְּרָעָמָה, צַעְשְׁפִּילָט זַיִךְ אַין אַ בְּיַזְוּן שְׁטוּרָעָם: דָּעָרְ בְּיַזְוּן וּוֹאָס האָט קוּמִים גַּעַלְאָזָן וּוּאָרְצָלָעָן אַין פְּרָעָמָה זַיִן באָדָן וּוּעָרָט אַוִּיסְגָּרְזִיסָּן דָּוָרָךְ דָּעָרְ שִׁינָּאָה-חִסְטִיכִיעָס אַן דָּעָרְ יִידְזָהָבָט אָזָן זַיִן וּוּאָנְדָעָרָגָפָן פֿוֹן דָּאָס נִיִּי. פֿוֹן אַט דָּעָמָעָנָט אַן וּוּעָט דִּיאָזְקִיָּק עַבְרָהָזָהָרָן אַין דָּעָרְ יִדְישָׁרְ גַּעַשְׁכִּטָּעָמִיט אַ פְּאָטָאָלִיטָט וּוֹאָס אַיִן נִישְׁתְּ-אָפְּצָוּוֹן. תָּמִיד אַן אָלָעָמָל וּוּעָט דָּאָס בִּיתָּהָי יִשְׂרָאֵל אַין גָּלוֹת חָרָוב וּוּעָרָן דָּוָרָךְ אַט דֵּי צִיקְלִישָׁן שִׁינָּאָה-קָאָטָאָסְטָרָפָעָס אָזָן תָּמִיד אַן אָמָעָטָם וּוּלְכָן דֵּי שְׁרִידִי-הָחָרָב זַיִךְ רָאָטָעָוָן, דָּוָרָךְ אַוִּיסְוָאָגְדָּעָרָן אַין נִיעָמָקָמוֹת, פְּדִי מִיטְעָקָשָׁנָות פָּאָרְצָוּזָעָצָן דָּעָמָקָוָם פֿוֹן פְּ�וֹם דָּעָרְ אָוָמָה.

בִּידְעָ טִילְוָן פֿוֹן דָּעָמָקָוָם צְוִוִּיתָן באָנְדָן «פְּרָעָמָדָע הִימְלָעָן» זַעֲנָעָן אַין דָּעָמָקָוָם גַּעַטְרִי דָּעָרְ פָּאָטָאָלִעָרְ סְכֻמָּעָמָפָן דָּעָרְ יִדְישָׁרְ גַּעַשְׁכִּטָּעָמִיט. צָאנִינָס שְׁעַפְעַט רִישְׁעָר פָּאָרְדִּינְסָט אַיִן אַבְּעָרְ דָּאָס וּוֹאָס עָרְ וּוֹיִזְט אַונְגָּדוֹ דֵּי דִיאָזְקִיָּק סְכֻמָּעָמָפָן אַיִן אַן אַיְנְדָרָוקְסְפּוֹלָן קִינְסְטָלְעָרִישָׁן בִּילְדָן, דָּעָרָצָוּ מִיטְעָמִיט אַ פָּאָרְנָעָמָס וּוֹאָס אַיִן אַ נִּיעָס אַיִן דָּעָרְ יִדְישָׁרְ לִיטְעָרָאָטָה. דָּעָרָבִּי גִּיטְעָר אַונְגָּדוֹ אַוִּיךְ דֵּי דָּעָרְקָעָנְטָעָנִישָׁ פֿוֹן אַ רִיְּ אָלָעָמָל נִיעָמָקָוָם אַ פָּאָרְהָעָלְטָעָנִישָׁן וּוֹאָס שָׁאָפָּן דֵּי וּוּאָרִיאִצְיָעָס פֿוֹן דָּעָמָקָוָם וּוּוְילְ-בָּאָקָאנְטָן, סְפָּעָצִיפִּישָׁן יִדְישָׁן גּוֹרְלָן.

צְוִוִּי טִילְוָן הָאָלָט דָּעָרְ באָנְדָן וּוֹאָס רַוְפְּט זַיִךְ «פְּרָעָמָדָע הִימְלָעָן» — אַיִן טִילְוָן הִיִּיסְט «גָּאָלְעָן» אַוְן דֵּי צְוִוִּיְעָט טִילְוָן «אַשְׁפְּנָזָן». מִיר וּוּלְכָן דָּא נִשְׁתְּטָפְּרוּוֹן אַיבְּעָדְרָצִיזְיָלוֹן דָּעָמָקָוָם סִיפּוֹרָה-הַמְּעָשָׁה פֿוֹן דֵּי דִיאָזְקִיָּק צְוִוִּי טִילְוָן, וּוְילְ דָּאָס אַיִן אָוּמְגָלָעָךְ אַוְן אַיִן תָּוֹךְ גַּעַנְוּמָעָן — אָוְמָנִינִיטִיק. מִיר וּוּלְכָן בְּלוֹיזָן בָּאָמָעָרָקָן: בִּידְעָ טִילְוָן וּוּיִיּוֹן, אַזְוָן. צָאנִינָס מִידִיט אָוָס יְעָנוּם גַּעַשְׁכִּטְלָעָכָן וּוּגָג וּוֹאָס האָט אַ טִילְ פְּנוּעָמָס יִדְישָׁן פְּאָלָק גַּעַפְּרִיט קִיִּין שְׁפָאָנִיעָס אַוְן האָט אַוִּיסְגָּבְעִילְדָּעָט דָּעָמָקָוָם סְפָּרְדִּיְשָׁן שְׁבָטָן. אִים אַינְטָעָרְעָסְרִיט דָּעָרְ אַשְׁפְּנָזִישְׁעָר יִדְזָן עָרְ וּוֹיִזְט אַונְגָּדוֹ נָאָרְ צְוִוִּי צְוִוִּישְׁ-שְׁטוֹפָן אַיְפָּנָן וּוּגָג פֿוֹן אַרְצִ-יִשְׂרָאֵל קִיִּין אַשְׁפְּנָזָן. אַט דֵּי גַּרְאָדָע לִינְגָעָס פָּאָרְקִירְצָט, גָּאָטְרִילָעָךְ, זַיִעָר שְׁטָאָרָק דֵּי יִדְישָׁן גַּעַשְׁכִּטְלָעָכָן וּוּאָנְדָעָרָגָפָן אַ פֿוֹן אַירְ אָוָס פָּאָרְבִּיקָעָאָן וּוּזְגָנְטָלָעָדָן אַוִּיךְ דָּאָס אַשְׁפְּנָזִישְׁעָיִדְנָטוּמָן.

קאו דעריבער זיין, או פאר אַ פולדייקער געשיכטע פון יידישן פאלק אין גלות איין אַט די פֿאָרקייזונג אַ חסרוו. פון קינסטלערישן שטאנדפונקט קאו מען אַבער צום שרייבער דערפֿאָר קײַן טענות נישט האָבן, וואָרעם אַ קינסטלעריש׷ ווערך מישפט מען נישט פֿאָר דעם וואָס עס האָט נישט, נאָר מען אָרטילְט צִי דאס וואָס דאס ווערך האָט יאָ אַנטשפרעכט די פֿאָדערונגען אוּן די מאָסן פון דער קונסט. אוּן איין דעם זיין האָט צאנין איין זיין רַאמְאָן ווַיכטִיךְ דערגרייכונגגען.

פֿאָר אַ גּוֹזִיסְעַר לִיטְעָרָאָטוֹרִ-קְוִיְּטִיךְ איין יִשְׂרָאֵל פֿאָרמְאָגְטַּ צְאָנִינְסַּ רַאמְאָן, שטעל אַיךְ זיךְ פֿאָר, גְּרוּיסְעַ, אָומְפֿאָרְגְּעַבְּלָעְכְּ חֲסְרוֹנוֹת. וּוְאָרָעָם אַין דעם רַאמְאָן זעַן מִיר פֿאָזִיטְיוּזַּעַ יִדְיְשַׁע טִיפְּן אוּן גְּרוּיסְעַ גַּעַשְׁטָאָלְטַּן איַן גַּלוֹתְ-לְעָבָן. אוּן דאס גַּעַהְעָרֶט דָּךְ צַו די זִינְד מִיט וּוּלְכָעַ די יִדְיְשַׁע לִיטְעָרָאָטוֹרִ-קְרִיטִישַׁע טְעָרְיעִיס גְּעוּזָן. צְאָנִין לְאָכְטַּ זיךְ אָוִיס פָּוּן די דָזּוֹיקָע לִיטְעָרָאָטוֹרִ-קְרִיטִישַׁע טְעָרְיעִיס פֿאָר וּוּלְכָעַ נַאֲנָקָאנְפְּאָרְמִיזַּם הַיִּסְטַּט דָאס וּוַיְיַזְעַן די גַּלוֹתְ-יִידְן אָוִיסְגַּשְׁמִירָט מִיט בְּלָאָטָע אוּן אָוִיסְגַּעְרוּמַּט פָּוּן דַּעֲגַעְנָרָאָצְעַ, צְאָנִין וּוַיְיַזְעַן, די דָזּוֹיקָע טְעָרְיעִיס אַוִּיךְ להַכְּבִּיסְ, אַמְּתָעַ יִדְיְשַׁע גַּעַשְׁטָאָלְטַּן, גְּרוּיסְעַ פֿערְזְעַנְלְעָכְקִיטַּן וּוָסַּעַמְפַּן אוּן רַאֲנְגָּלְעַן זיךְ מִיט אַהֲלְדִּישְׁקִיטַּ וּוּלְכָעַ דָּאָרָף עֲרַשְׁתַּ דֻּרְשָׁאָצַּט וּוּעָרָן. צְאָנִין שִׁילְדָעֶט אַין דעם טִיל "גָּאַלְיַע" זוּי יִדְזְעַן שְׁטָעַלְזַּן זיךְ אַנְטְּקָעָגַן די שׁוֹנָאִים מִיט גְּעוּזָן אַין האָנט אַין די העָרָאַיק פָּוּן די יִדְיְשַׁע קַעְמְפַּרְסַּ אַין אַזְׂוִי בּוֹלְטַּ, אַזְׂוִי זיךְ אַיְבְּעָרְרוֹפַּן מִיט דַּעַר הַעָרָאַיק פָּוּן די יִדְיְשַׁע קַעְמְפַּרְסַּ אַין אַונְדוֹעַר זַיְמַוְוַן זיךְ אַיְבְּרָוּפַּן מִיט דַּעַר זַעַלְבִּיקָעַ? נָוָן, אַבער וּוְאַיסְטַּ דַּעַן נִשְׁתַּחַיט. אַיְיָ, דַּעַר נְצָחָן אַיְזַּנְשַׁטְּ מִיט דַּעַר זַעַלְבִּיקָעַ? נָוָן די גַּלוֹתְ-בָּאָדִינְגְּוָנְגָעָן, אַבער נִשְׁתַּחַט דַּעַן גַּלוֹתְ-יִידְן. דַּעַן גַּלוֹתְ-יִידְן, אַחוֹזְדַּיְהָן דַּעַן אָוִיסְנָאָמָּעָן וּוּלְכָעַ זַעַנְגַּעַן פָּאָרָאָן בַּיְּ יַעַדְן פֿאָלָק, גַּעַשְׁטָאָלְטִיקַּט עַד מִיט דַּעַר טִיפְּעַר פֿאָרְשְׁטַעְנְדָעָנִישַׁ פֿאָר דַּעַן הַיסְטָאָרִישַׁ אַמְּתָה.

אַמְּתָה, וּוָס וּוְיִטְעַר אַין צִיְּטַ בְּאָנוֹצָט שְׁוִין דַּעַר יִיד אַנְדָּרָעַ מִיטְלָעַן אַין זַיְן גַּעַרְאָגָּל. אַין אַשְׁפְּנוֹן קַעְמְפַּט שְׁוִין דַּעַר יִדְיְשַׁר קִיבְּצַּן מִיט גַּאנְץ אַנְדָּרָעַ מִיטְאָדוֹן פֿאָר זַיְן עַקוּיסְטַעְנָץ וּוְיִמְלָאָן אַין גָּאַלְיַע. אַבער אַין עַרגְגַּעַז פֿאָרְלִירָט נִשְׁתַּחַט דַּעַר יִדְיְשַׁר מַעֲנְטָשַׁ זַיְן וּוְיִרְדָּע, הַגָּם עַר האָט וּוְעָגָן וּוְיִרְדָּע אַן אַיְגָעָנָן אַוְיפְּפָאָסָגָן וּוָסַּ שְׁטִימָטַּ נִשְׁתַּחַט אַין אַלְעַ פָּאָלָן מִיט די בָּאָגְרִיפְּן פָּוּן דַּעַן נִשְׁתַּחַטְיִידְן. דַּעַר יִיד הִית אַוִּיךְ זַיְן מַאֲרָאָל אַין אַלְעַ פָּאָלָן פָּוּן נְסִינוֹן אַין נִשְׁתַּחַט נָאָר פָּאָלָט עַד נִשְׁתַּחַט אַרְוָנְטָעַר אַוְנְטָעַר דַּעַם אַיְנְפָלוֹס פָּוּן דַּעַם רַוְּצְחִישָׁן אַרְוָם, נָאָר פֿאָרְקָעָרָט, עַד שָׁאָפְּט נָאָר אַגְּנָצָעַ רַיִּי נִיְּעַ מַאֲרָאָלִישָׁע קוּוְאָלִיטָעָטָן וּוּלְכָעַ הַעַלְפָן אַיְם אַין וַיְיַיְן גַּעַרְאָגָּל פָּאָרָן קִיּוֹם. עַס אַנְטְּשָׁטִיטַּיַּט בַּיְּ יִדְזְעַן דָּאָס וּוּנְדָעָרְלָעְכָּעַ גַּעַפְּלִיל פָּוּן סָאַלְדָאָרִיטָעַט אַין עַרְבָּות וּוָס זָאָגַט עֲדוֹת אַוִּיךְ אַ הַוִּיכְן נַאֲצִיאָנָאָלָה, עַטְישָׁן בָּאַוּוֹסְטָזִיָּן; עַס שְׁטָאָרָקְט זַיְקַ לִיגְט די גַּאֲרָאָנִיטִיעַ פֿאָר גִּיסְטִיקָעַ וּוּרְטָן אַין דַּעַר גַּלְוִיבָּן אַזְׂנָאָר אַין טְרָאנְסַּ פָּוּן שָׁאָפְּן זַיְקַ לִיגְט די גַּאֲרָאָנִיטִיעַ פֿאָר דַּעַן פָּאָלָקְסְ-דוּיְהָן.

דערבי איז דער ייד אין גלות נישט קיין בריאה וואס קעמעט בלויו פאָר עקזיס-טענץ. ניערט א שעהערישע פערזענעלעכקייט וואס האט א ציל: די צוריק-אייפֿ-רייכטונג פון אייגענעム פאלק וואס ער פֿאַרביננדט מיט דער פֿולער אויפֿריכטונג און אייסלייונג פון דער מענטשחהיט.

די דזאָיקע אלע אידיעשׁ שטראָמען און אונטערשטראָמען וואס גוּרטעווען איז ויין וווערך ברענget צאנין אָרוֹיס אָוִיף אַ קינסטעלערישן אָופֿן. ער מאָלט אַ זעלטן-ברידיעט לויונט פון היסטארישע תקופות וועלכע לעבען אָוִיף מיט זיער ספֿעצייפֿשֶׁן קאָלאָריט און שטייגער. ער וויאָז אונדוֹז אַוְיטענְטִישׁ געשְׂטָאַלְטָן וואס הינטער זיער אַיסטארישע לובשים קלְאָפְּט דאס אַיְבִּיקָע מענטשלעכע האָרֶץ און עס שטראָמען דאס אַיְבִּיקָרִוִּיטָע בלוט פון בְּנֵ-אָדָם, מיט אלע אַמְבִּיצִיעַס, אַינְסְטִינְקְטוֹן און געפֿילן. ער מאָלט פֿאָר אונדוֹז פֿאַרעהעלטְּעִינְשָׁן, בעצְׂיוֹנְגָּן, לעבען-פֿאַרְמָעָן, וואס טראָגן אָוִיף זיך דעם חותם פון זיער ציטִיט, אַבער דערבי זענען זיַּאלְצִיטִיק, אלענְטְּשָׁלְעָר און דער עִקְּדָר — יִדִּישׁ. אַין דעם זיַּין זיַּין וווערך אַין דער אַמְתָּן אַ יִדִּישָׁר דְּאָמָּאן.

זו זאגן וועגן דעם וווערך איז פֿאָרָאָן אַ סְּךָ, אַ סְּךָ, אַבְּעָר ווי אָוִוִּי באָוִוִּיות מען עס? ווועלן מיר זיך בלויו, קטש אַ רְגָּע אַפְּשְׁטָאַלְעָן אָוִיף צאנְינְס שְׁפְּרָאַכְּלָעָר-מְאַלְעָרִישָׁן גְּעִיצִיג, אָוִיף זיַּין ווְאַרְטִּפְּאַלְטְּרָע מיט וועלכע ער באָוִוִּיות צו שָׁאָפָּן דאס גְּרוּוּשָׁ פֿאַרְבָּן-רִיְיכָע גַּעֲמָעָל פון דער תְּקוֹפָה אַון פון דעם יְחִיד וואס זיַּינְעַן רָאַנְגְּלָעָנִישָׁן אַון אַיבְּרָעָלְבוֹנְגָּעָן כָּאַרְקָטְעָרִיזָרָן דעם פָּלָל.

מ. צאנְינְס סְטִיל אַיז אַ פֿוֹלְבָּלוֹטִיקָעָר, אַ סְטִיל פון אַ פֿרָאַזְּאִיקָּר וואס האָט נישט קיין מורה צו שילדערן מאָסְקִיצְעָנָעָס, מענטשְׁן-גְּעֻווּרְבָּלָעָן אַון בְּונְטָע צוֹזָאַמְעָנְשָׁטוֹיסָן. אַט ווי ער שילדערט דעם אוּפְּרוּדָע, וואס עס האָבָן גָּוָרָם גְּעוּוֹעָן די קְרִיְּצְ-טְּרָעָנָעָרָס אַין זַיְעָר פֿאַרְנִיכְטָוָנָגָס-מְאַרְשָׁ אַיבְּעָר די יִדִּישׁ יְשָׁוּבִים אַין דִּיְתְּשְׁלָאָנָד: «וּוְיִ אַטְּיַיךְ וואס רִיסְטָ אַרוֹיס פון זיַּין גַּעַלְגָּעָר אַון ווּעָרָט גַּעַשְׁטָוִיסָן פון דעם פֿאַרְפְּלִיזְּ-גְּעֻווּסָעָר, אַין דאס אַנְקָוּמָעָנְדִּיקָּע אַוְמָלְקִיך אָוִיף די קְהִילָּות נִישְׁט גְּעוּוֹעָן מְעָר צו פֿאַרְהָאַלְטָן. צו די מְחַנּוֹת גְּלוּבִּיקָּע, צְעַהַיְצָטָע בְּזַיְקָרָאָנָקָּשׁ שָׁאָפָּט אַנְצָקּוּמוּן אַין הִימָּל דָּרָךְ יְרוּשָׁלָיִם, האָבָן מִינְדָּעָרְוִיכְטִיקָּע גְּרָאָפָּן צְנוּנִיפֿ-גְּעוּנוּמָעָן דאס ווּילְדָעָנִישׁ: הַפְּקָרִיְּגְּ�וֹגָעָן, פּוּיְעָרִים אַון קְנָעָכָט אַנְטָלָאַפְּעָנָע פון שְׁרִידְישׁהָאָהָה, פְּדִי צו דער פֿאַרְפְּיָילָן דעם אַטְּעָם פון פֿרִיהִיט. רַוְּבָּרִיטָע אַון רִיטָּעָר וואס האָבָן גְּעוּוֹאַלְטָט פְּטוּר ווּרְזָן פון זַיְעָרָה חֹבּוֹת: קְרִיסְטָלְעָכָע סְוחָרִים וואס האָבָן נִשְׁטָט מְצָלִיחָ גְּעוּוֹעָן אַין האַנְדָּל אַון די שְׁוֹלְד דָּעַרְפָּאָר אַרוּפְּגָעָלִיגָּט אָוִיף יִדְּן. אַון בעַת די אַרְמִיְּעָן פון די גְּלוּבִּיקָּע זענען גְּעַגְּנָגָעָן זַיְעָר וועָג אָוִיף יְרוּשָׁלָיִם צִיל אַין די קְהִילָּות גּוֹפָא. דָּעַרְבָּעָר האָט זיך דער גְּאַנְצָעָר פְּלִיאַץ פון ווּילְדָקִיט אַ ווּאָרָפָּגְּעָטָן אָוִיף בִּידָע זַיְטָן רִין».

אוון פונקט ווי זיין סטיל אוין אין אט דער שילדערונג אַ קראפֿטיקער, אַ מעגען-רישער, אַ בונטער אוון אָן אַ גָּרְעַסְיוּעַר, אָזֶן ווערט זיין פרָאָזָע מילד אוון עלאָסְטִישָׁן, צאָרט אוון שיער בישט אַידְלִישׁ ווען ער דאָרָף אַיבָּרְגָּעָבָן דעם אַינְעָרְלָעָכָן גַּעַד-דאָנְגָּל פֿון זַיְן הָעָלָד אַרְטָאָפָּאָנוֹס אוַיֵּף אַ שְׂתַח פֿון פּֿרְאוּזְּנְלָעְכָּר אַינְטִימִיטָעָט: «אוַיֵּף צוֹ פְּאַרְטּוּמְלָעָן זַיְנָע גָּלוּסְטָן צוֹ אִיר» — דערצְיִילָט ער אָונְדוֹ וועגן דער טראָגְעַדְיָע וואָס זַיְן הָעָלָד לְעַבְתָּא אַיבָּרְגָּעָבָן דעם גַּעַפְּאָנְגָּעָנָע פֿון דער לְיִדְנְשָׁאָפָּט צָוּם בַּיְשָׁאָפָּט פְּעָרִיס — «הָאָט אַרְטָאָפָּאָנוֹס זַיְן פּֿרְיִיעָץְיָט וַיְיִטְעַר אַוְיסְגַּעֲבָרָאָכָט אַיְן וַיְיִטְגָּלָלָפָן. אַיְן דֵּי וַוְאַרְעַמָּע טַעַג הָאָט ער זַיְך גַּעַשְׁפִּילָט מִיט זַיְן בְּכָור אַוְיפָּן הוּאַיִת. ער הָאָט פְּאָר אִים אַרְאָפְּגָּעָנִידָעָרָט דֵּי טַוְּבָן פֿון שְׁלָאָק. ער הָאָט זַיְך אַסְטָאָפָּעָבָן מִיט דֵּי שַׁעַפְּסָן אַיְן בְּדֵי זַיְן צַוְּגָּעָוִינְגָּעָן, זַיְן זַאָלָן אִים נַאֲכָגִיָּן, הָאָט ער אַיְן גָּרְטָל אַרְיִינְגָּעָשְׁטָעָקָט בַּיְנְטָלָעָד לְאַנְגָּע גְּרָאָזָן, אַדְעָר אַנְגָּע-פְּילָט דֵּי אַרְעַמָּס פֿון זַיְן בְּכָור מִיט פְּרִישָׁן הָיִי, דֵּי שַׁעַפְּסָן זַאָלָן זַיְן צַוְּגָּעָוִינְגָּעָן. אַוְן וועַען אַשְׁעַפְּסָל הָאָט אַרְוִיסְבָּאָקוּמוּן פֿון דעם קִינְדָס אַרְעַמָּס אַבְּיסְל הָיִי, פּֿרְיִיעָץ אִים אַ לְעַק גַּעַטְאָן דָּאָס פְּנִימָל, הָאָט אַרְטָאָפָּאָנוֹס גַּעַלְאָכָט פֿון גְּלִיק אַיְן דָּאָס אַיְבָּרְגָּעָרְאַשְׁטָע קִינְד הָאָט מִיטְגָּעָלָאָכָט. צָוּם עַרְשָׁטָן מַאל הָאָט אַרְטָאָפָּאָנוֹס אַרְוִיְּפָן גַּעַזְעַצְט זַיְן זַוְּן אַוְיפָּן זַאָטָל אַוְן צַוְּהָאַלְטָנְדִּיק אִים הָאָט ער דָּאָס פּֿרְעָד אַרְוִמְגָּעָן פִּירָט אַיְבָּרְגָּעָן הוּאַיִת. דָּאָס פּֿרְעָד וויּוּס וּזְאָלָט פְּאַרְשָׁטָאָגָעָן וואָס פְּאָר אַ גְּלִיק עַס פְּאַרְשָׁאָפָּט אַרְטָאָפָּאָנוֹס מִיטְן חַאלְטָן זַיְן בְּכָור אַוְיפָּן רָוּקָן. הָאָט פֿון צִיְּטָאָס צַוְּגָּעָנְגָּעָן אוַיֵּף צִיְּטָאָס אַוְיסְגַּעֲדָרִיט דעם קָאָפְּ אַיְן גַּעַפְּאַרְשָׁקָעָט מִיטְלָהָוָה.»

וואָס פְּאָר אַ טִּיפָּע פְּסִיכָּאַלְגִּישָׁע פְּאַרְשָׁטָעַנְדָוּנִישָׁ מִיר האָנוּ אַיְן דער דָּאַזְּקָעָר שִׁילְדָעָרָוָג פְּאָר דָּעַם פְּיִינָן פֿון דָּעַם פְּאַרְרָאַטָּעָנָעָם מִאן וואָס סּוּבְּלִימִירָט זַיְבָּעָ לְיִידָן אַיְן דער לְיִבְשָׁאָפָּט צָוּם קִינְד. גְּלִיכְצִיְּטִיק — וואָס פְּאָר אַ שְׁטָאַרְקָע פּֿרְאוּזְּנָעָנִיְּ לְעַקְיִימָט, וואָס פְּאָר אַ מַּאֲרָאַלְשִׁין וּוְילָן דער שְׁרִיבָּר אַנְטָפְּלָעָקָט פְּאָר אַונְדוֹ מִיט דער דָּאַזְּקָעָר סּוּבְּלִימִאָצִיעָ.

מיְשָׁפְּטָנִידִיק לוֹיִיט דֵּי נַיְעַט מַאֲדָעָס אַיְן דער לִיטְעָרָאָטוֹר, מִיט זַיְעַרְעָ טָוְנְקָל-קִיטִּין, נִשְׁתַּט דְּעַרְזָגָעָנִישָׁן, פְּסִיכָּאַלְגִּישָׁע גְּרִיבְּלָעְנִישָׁן אַוְן הָאָרְ-שְׁפָּאַלְטָעָנִישָׁן, גַּעַהְעָרָט מָ. צָאָנִין צַוְּן דער אלְטָעָר לִיטְעָרָאָרִישָׁע שָׁוֹל. אַבְּעָר זַאָל אַונְדוֹ דָּאָס נִשְׁתַּט אַרְןָן! דֵּי דָּאַזְּקָעָאַלְטָע שָׁוֹל הָאָט אַיְן מַעְלָה: זַי אַיְן דֵּי אַיְבָּקָע שָׁוֹל פֿון דער עַכְּטָעָר קָוָנָסָט, וואָס אַיְרָסְיָמְן-מוֹבָהָק אַיְן דָּאָס וואָס כָּאָטָש זַי טְרִיסְלָט אַיְיךְ אוַיֵּף, פְּאַרְשָׁאָפָּט זַי אַיְיךְ דָּאָן גַּעֲנוֹס...

אפרים קאגאנאָווסקי

א

פֿון דער הקדמה צום יובל-בוך "שְׁרִיפְּטַן" קאָן מען באַקְוּמָעַן דעם אַיְינְדְּרוֹק, אוֹ דער מְחַבֵּר אָפְּרִים קָאָגָאָנָּאוֹסְקִי האָט מִיט דער דָּזְוִיקָּעֶר אוַיסְגָּאָבָּעֶ מְכוֹן גְּעוּנָּעֶ נִישְׁתָּמָר וְיֵאָן אַיְינְזָאָמָלְנוֹגֶן פֿון זַיְנָעֶ, בֵּין דער מַלְחָמָה-גַּעֲשִׂרְבָּעָנָעֶ דָּעָצְיַילְוָנָגָעֶן, פָּאָרָעָפְּנָטָלָעָכָטָעֶ אַיְן בִּיכְעָר אָן אַיְן צִיְּתוֹנָגָעֶן, וְאָסֶן זַעַנָּעֶ צָוְלָבָן חָרְבָּן מַעַר נִשְׁתָּמָר בְּנִימָצָאָ, דָּעֶר גַּעַנְטִיכָּר לַיְעַנְּרָר וְעַט אַבְּעָר גִּיךְ אַיְינָעֶן, אוֹ "שְׁרִיפְּטַן" אַיְן נִשְׁתָּמָר בְּלוֹיזָן קִיְּן פָּאָרָלְעָגְּרִישָׂר אַיבָּעָדְרוֹקֶן פֿון לִיטְעָרָאִירִישָׂעֶ שָׁאָפְּוָנָגָעֶן, כְּדֵי צַו בְּאָפְּרִידְיקָן אַגְּעוּסִין נַאֲכְפָּרָעָג אַוְיפָּן לִיְעַנְּדָרִישָׂן מַאְרָק, "שְׁרִיפְּטַן" אַיְתָן קָוְדָם-כָּלֶן, אַבְּזָה פֿון סְדָ-הַכָּלֶן פֿון 40 יָאָר שְׁרִיבְּעִירִישָׂר מִי אָן — אַיְן שִׁיכָּות דָּעָרִימִיט — דִּין-זְחָשָׁבָן פֿון אַ שְׁעָפָעֶ רִישָׁן גָּאנְג אַבְּעָר גַּאנְג בָּאוֹנְדָעָרָעֶ וְעַנְגָּן אַיְן אַונְדוֹעָר לִיטְעָאָטוֹר.

דָּעֶר שְׁבָחָ, וּוּלְיכָן מען באַנוֹצָט בְּנִגְעָן אָפְּרִים קָאָגָאָנָּאוֹסְקִי, גַּעַלְעָד, אוֹ דָּעֶר אַבְּדִינְטְּנִיקָּעֶ פָּאָזִיצְיָעֶ אַיְן דָּעֶר יִדְיִישָׂר קִינְסְטְּלָעְרִישָׂר פְּרָאָזָעֶ, אַיְן גְּעוּוֹיסָט בָּאָרָעְכְּטִיקָּט, אַבְּעָר אַיְן דָּעֶר בָּאָרָעְכְּטִיקְטִיקִיט וְאַגְּט דָּעֶר דָּזְוִיקָּעֶר שְׁבָחָ נַאֲךְ גָּאָרָיָה נִשְׁתָּמָר וְעַגָּן עַצְמָה פֿון קָאָגָאָנָּאוֹסְקִי שְׁרִיבְּעִירִישָׂן וְוּרְטָה. כְּדֵי דָּעֶר לוֹיבָן זָאָל אוַיְגָיָין מִיט אַקְאָנְקָרָעָטָן אִינְהָאָלָטָן, דָּאָרָף מִיטָּן מוֹסִיף זַיְן, אַיְן דָּעֶר בָּאוֹנְדָעָרָעֶ בָּאָטִיטָה פֿון זַיְן פָּאָזִיצְיָעֶ בָּאַשְׁטִיטִיטָה דָּעָרִין, וְאָסֶן דָּעֶר האָט זַיְן בָּאוֹזִיָּן צַו דָּעָרָהָלָטָן אַיְן באַשְׁטִיטִיקָן מִיט זַיְן אִיצְטִיקָן בָּזָק.

דָּאָס יוֹבָל-בּוֹךְ "שְׁרִיפְּטַן" פֿון אָפְּרִים קָאָגָאָנָּאוֹסְקִי אַיְן נִשְׁתָּמָר קִיְּן בָּזָק, וְאָס דָּאָרָף באַקְעָנָעָן דָּעֶר לַיְעַנְּרָר מִיטָּן שְׁרִיבְּעִירָה, וְאָס דָּאָרָף פָּאָרְשְׁטָעָלָן אַוְן רֻעְפָּעָר זַעַנְטָרָן זַיְגָע נִיְּגָע דָּעָרְגְּרִיכְוָנָגָעָן. דָּאָס אַיְן גִּיכְעָר פֿון אַלְץָן אַבָּזָק, וְאָס דָּאָרָף דִּי דָּזְוִיקָּעֶ דָּעָרְגְּרִיכְוָנָגָעָן פָּאָר סְדָ-הַכָּלָעָן אַיְן באַשְׁטִיטִיקָן מִיטָּן דָּעֶר הַיְלָךְ פֿון שְׁטְרָעָנְגָסְטָן קִינְסְטְּלָעְרִישָׂן גָּאָלְדְ-פָּרוֹזָו — דִּי צִיְּטָה. "שְׁרִיפְּטַן" אַיְן דָּעָרְבִּילְעָכִיקִיט פֿון צִיְּטָה, אַיְקָרָה, אַ פָּאָרְמָעָסָט מִיטָּן דָּעֶר צָעַשְׁטָעְרִישָׂר פָּאָרְדָּאָרְבְּלָעְכִּיקִיט פֿון צִיְּטָה, אַקְאָנְפְּרָאָנְטָאָצִיעָן אַיְן שְׁפִּיגָּלָן אַיְן שְׁרִיבְּעִירִישָׂן קָוְנָסְטְּ-שָׁוֹפְטָה, וְאָס זַיְן מִישְׁפָּט אַיְזָנִצִּיק אַיְן אַלְיָין דָּעְצִידְרָנִיךְ פָּאָרָן שְׁרִיבְּעִירִישָׂן זַכְוָתִ-הַקְּיוּם.

אַיְךְ וְיַלְלָה דָּעָרִימִיט וְאַגָּן, אַיְן אַוְיבָּן אַבְּזָה בָּזָק אַיְן הַאֲבָן אַ פָּעָרְזָעְנְלָעְכָּעָן כּוֹנוֹהָ, אַ פָּאָרְבָּאָהָלָטָעָן "אַמְּבִיצִיעָן" אַיְן דִּי כּוֹנוֹהָ אַיְן "אַמְּבִיצִיעָן" פֿון "שְׁרִיפְּטַן" צַו

באוייזן קאגאנאוסקיס שרייבערישע דויער-פֿעַיקִיט, אין אויסגעפרווטע דורך אָפֿערצִיךְ-אָרִיךְ צִיְּטָאָפְּשָׁנִיט. אין יִדִּישָׁן לְעֵבֶן אָנוֹ אַין דָּעֵר יִדִּישָׁר לִיטְעָרָאָטוֹר אַין דָּעֵר דָּזּוֹיקָעָר אָפְּשָׁנִיט אֲמַהְלְךָ-דָּבָר אָנוֹ פָּאָרְגְּלִיכְן וּוּרְדוֹן מִיט יָאָרִיךְ-הָנוּן דָּעָרְטָעָר אַין אַנְדָּעָר לִיטְעָרָאָטוֹר.

אויב עמצען וועט נישט אַין גָּאנְצָן קָלָאָר זַיִן דָּעֵר מִין פָּוֹן דִּי דָּזּוֹיקָעָר וּוּרְטָעָר, זָאַל עָרָ זִיד אַנְטָאָן אֲבָחָן אַיְבָּרְלִיכְעָגָן דִּי וּוּרְקָ פָּוֹן פִּילְ יִדִּישָׁשְׁ שְׂרִיבְעָדָס — קָאָגָאנְאָוָסְקִיס בְּנִי-גִּילְ, כְּמַיְּזָן וּוּרְקָ, וּוּסְמַעְן גַּעֲשְׁרִיבָן גַּעֲזָאָרָן אַין אַיְזָן צִיְּתָ מִיט פִּילְ פָּוֹן דִּי דָּעָרְצִיךְ-לוֹנְגָּעָן, וּוּלְכָבָעְ גַּיְעָן אָרִיךְ אֲבָחָן בְּדִקְפָּטָן". מִיט שְׁטוֹינְגָּן אָנוֹ בִּיטְעָרְבִּישָׁ וּוּטָ דָּעֵר דָּזּוֹיקָעָר לִיְּעָנָרָ דָּעָרְזָעָן, אֲזָּעָר וּוּי אַלְעָלָט פָּוֹן דִּי אַמְּאָל אַוִּיסְגָּעְלְוָנְגָּעָן נַעֲמָעָן אָנוֹ וּוּרְקָ וּוּבָעָן, טָאָקָעָ דָּעֵר צִיְּתָ אַפְּגָעְפָּרָעָט גַּעֲזָאָרָן צָוְלִיבְ וּיְיָעָרְ וּוּרְטָלְאָזְיִקְיִיטָם. עָרָ וּוּטָ מוֹזָן מִסְפִּים זַיִן, אֲזָּעָר דָּובָ פָּוֹן דִּי דָּזּוֹיקָעָר בִּיכְעָרָ זַעֲנָעָן אַונְדוֹן הַיְּינָט אַוְמַפְּאָרְשָׁטְעָנְדָלָעָק אָנוֹ לְאָנְגָּגָ וּוּיְיָלִיק. זַיְיָעָר שְׁפָרָאָךְ, זַיְיָעָר אִידְעָן, זַיְיָעָר מַעֲנְטָשָׁן אָנוֹ גַּעֲשָׁעָנְשָׁן זַעֲנָעָן אַרְכָּאִישְׁ-פְּרָעָםְד אָנוֹ פָּאָרְגְּלִיכְפָּן, פָּוֹן וּוּלְכָבָעְ עָס אַיְזָן פָּאָרְגְּלִיכְוּרְט וּוּי אַטְוּיטָעְ לִיְּמָיְמָסָעָ, פָּוֹן וּוּלְכָבָעְ עָס אַיְזָן פָּאָרְגְּלִיכְהָנָדָן דָּעֵר מַאְמָעְנְטָאָלָעָר רֹוחַ-הָחִים. אַיְזָן דָּעֵר גַּרְעָסְטָרָר מַעֲרָהִיט זַעֲנָעָן דִּי דָּזּוֹיקָעָר וּוּרְקָ פָּאָרְגְּלִיכְפָּן, וּוּסְמַעְן פְּדִי זַיִן צָו דָּעָשִׁיפְּרִיןְ דָּאָרָחָ מַעְן אַנְקָוּמָעָן צָו דָּעֵר הַילְפָן קָוְלְטוּרְ-הִיסְטָאָרְקָעָר אָנוֹ גַּעֲשִׁיכְטָעְ-פָּאָרְשָׁעָר אָנוֹ אַפְּיָלוֹ דַּעֲמָאָלָט אַיְזָן פָּאָר אַונְדוֹן אַוִּיסְגָּעְשָׁלָאָסָן יַעֲדָעָ לְעַבְעָדִיקָעָ אָנוֹ נַאֲטִירְלָעְכָעָ קְוָנְסְטִ-הָנָאָה. מִיר לִיְּעָנָעָן זַיִן אַיְנְטָעָרָעָס אָנוֹ אַיְזָן בַּעַסְטָן פָּאָל מִיט אַשְׁמִיכְלָאָוִיָּה זַיִן נִישְׁטָן דִּי פָּאָטָן פָּוֹן אַלְטָקִיטָם, נַאֲרָ דָּעֵר אָוְמָחָן פָּוֹן צָעַשְׁעַרְבָּלָטָעָ פְּלִימָ, וּוּסְמַעְן שְׁוּעוּרָ צָו גְּלִיבָן אָנוֹ מַעְן הָאָטָם זַיִן פָּאָר וּוּסְמַעְן דָּאָס אַיְזָן גַּעֲעַנְטָמָבָן.

סִיאָזָן דָּאָ נִישְׁטָן דָּאָס אַרְטָמָאָרִיךְ צָו זַיִן פָּאָר וּוּסְמַעְן דָּאָס אַיְזָן גַּעֲשָׁעָן. אַבָּעָר עָס אַיְזָן גַּעֲשָׁעָן. דִּי צִיְּתָ צְעַבְּרִיכָט אַלְעָמָל דִּי לִיטְעָרָאָרִישָׁ גַּעֲטְשָׁקָעָס, וּוּסְמַעְן לְעֵבֶן בְּלוּיוֹ אַיְזָן זָכָות פָּוֹן דָּעֵר אַקְטָוָאָלִיטָעָט. אַונְדוֹזָעָר יִדִּישָׁ וּוּרְקָלָעְכָיִיטָם, דָּעֵר הַאַסְטִיקָעָר בַּיִּיטָּ פָּוֹן לְעַבְנָסְ-בְּאַדְיְגָנְגָעָן אָנוֹ לְעַבְנָסְ-פָּאָרָמָעָן, בְּאַזְוֹנְדָעָרָס דָּעֵר טְרָאָגִישָׁעָר חֹרְבָּן, וּוּסְמַעְן הָאָט אַבְּלִיעְנְדִּיקָעָ וּוּרְקָלָעְכִּיקִיטָם בְּאַגְּרָאָבָן אַוִיָּף דָּעֵם בְּיִתְּהָ עַולְמָ פָּוֹן גַּעֲשִׁיכְטָעָ, הָאָט נַאֲךָ גְּרוּזִיאָמָעָר זַיִדְעָרָקָעָנְטָמָיִיט דִּי שְׁרִיבְיָעָרָ, וּוּלְכָבָעְ הָאָבָן נִישְׁטָן אַוִּיסְגָּעְפָּאָלָגָט אַיְזָן זַיְיָעָר שָׁאָפָן דִּי אַיְבִּיקָעָ, עַיְקָרְדִּיקָעָ גַּעֲזָעָצָן פָּוֹן דָּעֵר קְוָנָסָט. מַהְאִי טָעָמָה הָאָבָן מִיר אַיְצָצָט אַזְּוִי פִּילְ בְּכִיעְרָ-פְּגָרִים אַיְזָן אַונְדוֹזָעָר לִיטְעָרָאָטוֹר אַיְזָן מַהְאִי טָעָמָה אַיְזָן פָּאָר אַונְדוֹן יַעֲדָעָ לְעֵבֶן-גַּעֲבָלִיבָעָנָעָ קִינְסְטָלָעְרִישָׁ שָׁאָפָוגָגָ, וּוּסְמַעְן הָאָט אַוִּיסְגָּעְהָאָלָטָן דִּי צָעַשְׁטָעְרָעְרִישָׁקִיטָם פָּוֹן דָּעֵר צִיְּתָ אַזְּוִי וּוּיכְטִיקָ, מַחְמָת דָּאָס אַלְיָיָ, וּוּסְמַעְן הָאָט דָּעֵם גַּעֲרָאָנָגָל מִיט דָּעֵר צִיְּתָ יָאָ אַוִּיסְגָּעְהָאָלָטָן, זָאָגָט עֲדוֹת וּוּגָן אִירָעָ קִינְסְטָלָעְרִישָׁ מִינְגָּעָ אַוְרָאָלָטָן אַיְזָן קִינְסְטָלָעְרִישָׁן וּוּרְטָ. אַיְזָן דָּעֵם זַיִן דָּאָרָפָטָן אַפְּרִים קָאָגָאנְאָוָסְקִיס פָּאָזִיצִיעָ אַיְזָן אַונְדוֹזָעָר לִיטְעָ "

ראטטור. דאס איז נישט קיין געווינגלעכע באשטעטיקונג, וואס וועלט געמאכט דורך רעדזונענטן און קרייטיקערס. דאס איז א באשטעטיקונג דורך דער העכסטער אינסטאנץ — דער צייט. זי איז, ווי מיר וויסן, אומאנטערקופלעך און אויב זי זאגט לא איז דאס דער לא פון בליביקיט אין גאלדונגס פאנד פון גיסטיקן פאלאקס-אוצר, אין איר געשיכטלעכן זפֿרָן — דער ליטעראטור.

ב

איך וועל גין נאך וויטער און זאגן, איז גראד די צייט, וואס אנטקרירינט דאס ווערטלאזע אין דער קונגס באקרינט דאס ווערטפלע אין איר. די דערצילונגגען פון אפרים קאגאנאוסקי זונגען געויסס די זעלבייק, וואס מיט יארן צורייק, אבער אונדזער בליך אויף זי איזה היינט אן אנדערער, ער איז ריעפערער און געליטער-טרער. די צייט האט אנטפלעקט מעלהו. וועלכע זונגען פריער געוווען פאר אונדו פארהילן. די צייט האט אונטערגעשטראבן דעם אמתן ווערט, וואס איז בין איצט פאר אונדו געוווען אומבאגריפלעך.

אפרים קאגאנאוסקיס איגנארטיקע פאוציע אין אונדזער ליטעראטור איז מיט זיין בוך «שריפטן» נישט נאך באשטעטיקט געוואר, נאך נאך גרעסער געווארן, נאך אונזעווודיקער און חшибותדיקער געווארן דוקא צוליב דעם, וואס די דערפֿאַ-רונגגען פון די טראגיישע יארן האבן פאר אונדו אנטפלעקט אין וואס עס באשטייען די ווערטן פון לא ליטעראטור, וואס דארף דינגען דער אמתער, נשמהדייקער פאלאקס-דרקענטעניש.

ווארעם אויב געשיכט איז דער גיסטיקער זפֿרָן פון לא פאלאקס, איז די ליטעראטור די יעקרדייק דערקענטעניש פון פאלאקס-כארاكتער און דאס איז דאס סאמען וויכטיקסטע פארן פאלאקס-זפֿרָן.

אונן דא ליגט דער סוד פון אפרים קאגאנאוסקיס נצחון און געראנגל מיט דער צייט.

אמתע קונגס איז אמתע דערקענטעניש, אַפְגַּעֲרִינִיקֶט פון יעדער צ'יטלעכער צופעליקיט, פון יעדער נישט כארاكتעריסטיישער אקטוואלער איינמאליקיט. נאך דאס, וואס איז יעקרדייק, אלעמאליק און במילא גורלדייך פארן פאלאקס-כארاكتער, פארן מענטש-כארاكتער, וואס ווערט אנטפלעקט אין דעם געשילדערטן לעבן, אדער אין דער דערצילטער געשעניש, ווערט אַפְגַּעֲשׂוֹנִיט דורך דער צייט און גיט איבער אין פאלאקס-זפֿרָן, ווי לא בייטראג צו דער סומע דערפֿאַרונגגען פון קינסטעלערישער דערקענטעניש.

דאס יידישע לעבן אין דער בעסערער יידישער גאטוראליסטיישער ליטעראטור איז אפט מאל דראמאטיש. דאס יידישע לעבן וועגן וועלכע עס דערצילט און שיל-דערט אפרים קאגאנאוסקי, איז מערסטן טיל אַנְגַּעַלְאָדָן מיט טראגייק. די דאייקע

טראגיק נעמט זיך פון דערזען אין מענטשלעכן לעבן די גורלדייך ליניע, ואָס צעשיידט דעם ווילן פון דער דערגריכונג, דעם חלום פון דער ווירקלעלעקייט, די אַמְבִּיצֵיעַ פון דער באַשְׁטִימָנוֹג, נישט די פִּינְצְּטוּרֶעֶץ קְרֻעָאָטוֹר מִיט אַיְרָעַ פּוֹנְקְזִּיעַס אַינְטְּפְּרָעָסִירָן קָאָגָאנָאוֹסְקִין, אִים פָּאָרָאַנְטְּפְּרָעָסִירָת קִינְסְטְּלָעָרִישׂ דָּאס גְּנוּוּבָּפָּוּן לְעָבָן, וּוּ דְּעָרָעָמָּה רְאַנְגָּלָט זִיךְ מִיטָּן בָּעַלְחִי, וּוּ דְּעָרָעָמָּה מִעְנְטָשָׁן אַנְטְּפְּלָעָקָט אַין שְׂוֹאָכְקִיט, אַין אוּסְגָּעָרָומְטִיקִיט דָּאס מִעְנְטָשְׁלָעָכָּה, דָּאס גּוֹרְלְדִּיקָּה, דָּאס הַעֲכָעָרָעָ פּוֹן זִין.

וּוּ טְשָׁעָכָאָו אַנְטְּפְּלָעָקָט פָּאָר אָונְדוֹ קָאָגָאנָאוֹסְקִי דָּאס פְּלוֹמְרָשְׂט גְּרוּעָ קְלִינִיָּה לעָבָן פּוֹן סָאמָּע וּוּאַכְעָדִיקְסָטָן מִעְנְטָשָׁן. אַבְּעָר אַנְטְּפְּלָעָקְטָעָרְהִיט הַיְבָט דָּאס דָּאַזְּיקָעָ לעָבָן אָז צֹ שְׂיִינְעָן פָּאָר אָונְדוֹ מִיט אָז אַינְעָרְלָעָכָן יוֹם-טּוֹב פּוֹן פְּיִין, פּוֹן לִיבָּע, פּוֹן חָלוּם אָז גַּעַרְאָגָלָג. עַס אַיְן נִישְׁתָּא קִין גְּרוּעָר מִעְנְטָשָׁן. יְעַדְעָס לעָבָן אִיז גְּרוּוּס אָז הַיְלִיק. יְעַדְעָר מִעְנְטָשָׁן אִיז פָּאָרְבִּיךְ אָז שִׁין. די אַיְמָשָׁן אַין דִּי הַיְגָטְעָרְגָּעָסְלָעָךְ זְעַנְעָן נִישְׁתָּא קִין אַוְנְטְּפְּרָעָמְעָנְשָׁן. זַי זְעַנְעָן צִיְּטָן וּוּיְיָ אַמְּמִישָׁ, אַבְּעָר דָּאָק טְרָאָגִישָׁ. זַי זְעַנְעָן מִעְנְטָשָׁן אָז דָּעַרְפָּאָר, וּוּאָס קָאָגָאנָאוֹסִי הָאָט דָּעַרְזָעָן אַין זַי דָּאס מִעְנְטָשְׁלָעָכָּה, דָּאס אַיְבִּיךְ אָז עָרָבָּלְוִינְטָג גְּעוּוֹאָרָן דָּוָרָךְ דָּעָרְצִיט מִיט דָּעָמָּה זַיְינְדָּעָר לִיטְעָרָאָטוֹר.

אָפְּרִים קָאָגָאנָאוֹסְקִי הָאָט קִינְסְטְּלָעָרְיִישׂ פָּאָרְפִּיקְסְּרָט אַמִּעְנְטָשְׁלָעָךְ וּוּנְקָל אַיְנְדוּעָר לְעָבָן. מִעְנְטָשְׁלָעְכְּקִיְּט אִיז שִׁינְקִיְּט אָז שִׁינְקִיְּט אִיז רָאוּי אַיְבָּעָרָה גְּעַנוּמָעָן צֹ וּוּעָרָן אַין גִּיסְטִיקָן פָּאָלְקָס-זָפְרָוָן, וּוּי אַקְוּאַלִּיטְעָט פּוֹן אַוְנְדוּעָר גַּאֲצִיאָנְאַלְעָר עַקְוִיסְטָעָנְצִיבָּאַרְעָכְטִיקָוָג אָז זַי אַגְּצִיְּג אָז גַּעַרְאָגָלָג אַז גַּעַרְאָגָלָג דָּאַזְּיקָעָר בָּאַרְעָכְטִיקָוָג.

ג

אוּבָּר מַעַן זָל דָּעָם בָּאָגְרִיף "אִירָאָפְּעִישִׁקְיִיט" בָּאָנוֹצָן אַין גּוֹטָן זִין, דָּהָ נִישְׁתָּא וּוּי אִמְּן נַאֲכָמָאָכוֹגָג פּוֹן פְּרָעָמְדָע מַסְטָעָרָן, דָוּוֹקָא דָעַרְפָּאָר, וּוּאָס זַי זְעַנְעָן פְּרָעָמָד, נָאָר וּוּי אִמְּן בָּאַצְּיִיכְעָנוֹגָג פָּאָר קְוֹאָלִיטְעָטָן, וּוּאָס מִיר קָאָגָעָן גְּעַפְּנִיעָן בַּיִּי דִי גּוֹטָע מִיסְטָעָרָס פּוֹן דָעָר וּוּלְטָלִיטְעָרָאָטוֹר — דָאָז קָאָזָג אַוְיִחְדָּא אָפְּרִים קָאָגָאנָאוֹסְקִי, אָז עָר אִיז אַשְׁרִיבְיָרָפָּוּן אִירָאָפְּעִישִׁקְיִיט בָּאָדִידִית.

עַס זְעַנְעָן פָּאָרָאָן בַּיִּ אָונְדוֹ שְׁרִיבְעָרָם, וּוּאָס האָבָן זִיךְ בְּפִוּוֹן גְּעַיְגָט נָאָר דָעָר אַנְאַצְּיִאַנְאַלְעָר, "רַיְנָן-מִעְנְטָשְׁלָעְכָּעָר" טָמָעָ, די דָאַזְּיקָעָר שְׁרִיבְעָרָס זְעַנְעָן קִין "אִירָאָפְּעָ" קִין מַאל נִישְׁתָּא דָעַרְאָגָעָן אָז אוּבָּר אַפְּיָלוּ יָא — זְעַנְעָן זַי הַעֲסָטָנוֹס גְּעַקוּמָעָן אוּבָּר די בּוּלּוֹאָרָן פּוֹן אִירָאָפְּעָס פָּאָרְוּוִילְוָנָגָס-לִיטְעָרָאָטוֹר, וּוּזַי האָבָן סִי וּוּי אוּסְגָּעָזָעָן לְעַכְרָלָעָד אָז אַמְּבָאַדִּיטְנָדִיק אַנְטָקָעָגָן די אַמְּתָעָ אִירָאָפְּעָעָר.

ד"ר קאראלניק האט בשעתו געשטורעמעט די יידישע ליטעראטור, וואס בא-
וועט זיך, לויט אים, אויפן וועג «פון כמיילניק קיין באָרדיטשעוו». ער האט
געפֿאָדערט גּוֹרִיַּסְשָׁטָאָטִישְׁקִיט, ער האט געוואָלט זען אין דער ליטעראטור «דעַם
נייעם מענטש», וואס פֿלִיט מיט אויאָנָען, איז אַגְּאנָצָעַר מְחוֹתָן אֵין דער אִינְטָעַרְ
נאָצְיאָנָאָלָעָר פֿאָלִיטִיק אָן אַבְּנִיבָּת אֵין דער גּוֹשִׁיכְטָעָ פֿוֹן פֿאָרְשִׁידְעָנָעָ פֿעלְקָעָר,
אַסְּךְ יַדְיִישָׁ שְׂדִיבָּרָסְטָהָן זְהָבָן זִיךְרָן זִיכְרָן שְׂטוּרָעָם, מִינְגְּנֶדֶק
מִיט דָּעָר נִשְׁטִיכָּעָר «אִירָָפְּעִישְׁקִיטְיָהָהָרָסְטָהָן זִיכְרָן אַוְיףְּ דִּי אִינְטָעַרְ
נאָצְיאָנָאָלָעָר וּאָסְעָרָן. ער טָוּת אֵין חְבָּזָן האָט נִשְׁטָה גּוֹלָאָזָט אַוְיךְ זִיךְרָן זִיכְרָן.
אֵין דָּעָר וּוּלְטָהָרָאָטָר אֵין זָהָרָס שְׂלִידְעָרָוָנָגָ פֿוֹן גּאָפְּאָלָעָנָעָן אֵין אָמוֹן
בָּאִידְינְדִּיק בְּלָעְטָל אֵין דָּעָר סְעִירָעָ פֿוֹן שְׁלָאָפְּוָאָגָאָרָלְעָקָטָהָר. אֵין דָּעָר יַדְיִישָׁר
לִיטְעָרָאָטָר אֵין דִּי דָּאָזְקָעָ שְׂלִידְעָרָוָגָ בְּאוֹוִיָּהָן גּוֹפְּטָרָטָהָן פְּחוֹתָה, אַבְּאוֹוִיָּהָן
וּוֹי דָּעָר מְלָאָקָ פֿאָרְקָעָרָט. ער אֵין אִירָָפְּעִישָׁ, וּוֹיְלָ דָּעָר תָּוָךְ פֿוֹן זִיכְרָן קִינְסְטִּ
אִיגְּנָטְלָעָכָן בָּאָרוֹף : דִּי אִמְתְּדִיקָעָ, נִשְׁמָהָדִיקָעָ דּוּרְקָעָנְטָעָנְשָׁהָן פֿוֹן אִיגְּגָעָנָעָם פֿאָלָק.
אָפְּרִים קָאָגְּאָנוֹסְקִי אֵין אִירָָפְּעִישָׁ, וּוֹסְ אַרְעָרָיָהָן נִשְׁטָה
יַדְיָהָן, נָאָר דּוֹקָאָ פֿאָרְקָעָרָט. ער אֵין אִירָָפְּעִישָׁ, וּוֹיְלָ דָּעָר תָּוָךְ פֿוֹן זִיכְרָן קִינְסְטִּ
לְעִירִישָׁר שְׁאָפְּנוֹגָ אֵין גּוֹשְׁטִיכְטָהָן אַוְיךְ זְוִילְבִּיקָעָ שְׁעַפְּרִישָׁהָן פֿרִינְצִיפָּן, וּוֹסְ
וּירָקָן אֵין דָּעָר קָוָנָסָטָהָן אַלְעָ פֿעלְקָעָר.

דָּעָר הַוִּיפְּטִיְּפְּרִינְצִיפָּה אֵין דָּעָר בֵּין אִיצְטִיקָעָר קָוָנָסָט אַוְן לִיטְעָרָאָטָרְ-גּוֹשִׁיכְטָע
אֵין : וּוֹסְ טִיפְּעָר אֵין דָּעָם אִיגְּגָעָנָעָם פֿאָלָק, אַלְזָ אִינְטָעָרָעָסְאָנְטָעָר, גּוֹנְטָעָר אַוְן
פֿאָרְשָׁטְעָנְדָלְעָכָרָ פֿאָרְגָּנְדָעָרָ פֿעלְקָעָר. וּוֹסְ פֿאָרְבִּיקָעָר, אַמְתָעָר, וּוֹאָצְלָדִיקָעָר
דָּעָר שְׁרִיבָּר גּוֹשְׁטָאָטִיקָט זִיכְרָן אִיגְּגָעָנָעָ פֿאָלָקְסְ-סְפְּצִיפִּיקִיטָהָן, זִיכְרָן אִיגְּגָעָנָעָ
פֿאָלָקְסְ-נִשְׁמָהָדִיקִיטָהָן, זִיכְרָן אִיגְּגָעָנָעָ פֿאָלָקְסְ-שִׁינְקִיטָהָן, אַלְזָ מְעָר אֵין ערְ רָאוּיָ אַרְיִינְ
צּוֹגְּיָן אֵין דָּעָם הִיכָּלָ פֿוֹן דָּעָר וּוּלְטָהָרָאָטָר.

אָפְּרִים קָאָגְּאָנוֹסְקִי האָט גּוֹשְׁטָאָלִיטִיקָט אֵין זִיכְרָן דּוּרְצִיְּלוֹנְגָעָן אַוְינְקָלָ פֿוֹן
יַדְיָשָׁן לְעָבָן, אַוְינְקָלָ פֿוֹן דָּעָר יַדְיִישָׁר לְעַבְּנָסְ-סְפְּצִיפִּיקָהָן אַוְן נִשְׁמָהָסְפְּצִיפִּיקָהָן.
וּוֹי אַמְתָעָר קִינְסְטָלְעָרָ «הָאָט דָּעָר וּוֹאָלָד אִים נִשְׁטָה פֿאָרְשָׁטְעָלָט דִּי בִּימְעָרָ»,
לְהִיפְּוֹר : דָּעָר אַמְתָעָר קִינְסְטָלְעָר אֵין דָּעָר, וּוֹסְ דּוּרְזָעָט אֵין וּוֹאָלָד דִּי בָּאוֹנְדָעָרָ
קִיְּטָ פֿוֹן בּוֹיִם, וּוֹסְ דּוּרְזָעָט אֵין פֿאָלָק דָּעָם מְעַנְטָשָׁ, וּוֹסְ דּוּרְזָעָט אֵין דָּעָר מְאָסָעָ
דָּעָם יְחִיד אֵין דּוּרְשִׁיפְּטָרָט דּוּרְבִּי זִיכְרָן טִיףְ-אִינְגְּרָלְעָלָקְשִׁינְקִיטָהָן אַוְן זִיכְרָן זִיכְרָן
אַגְּאָנְדִּיקָעָבָאָוּרְקָוָנְגָעָן. עַס האָבָן קִיְּן דּוּיְעָרְנִידִיקָן וּוֹעֲרָט נִשְׁטָה גּוֹקָאנְטָ דּוּרְגָּרִיכָּן
די יַעֲנִיקָעָ יַדְיִישָׁ שְׁרִיבָּרָסְטָהָן, וּוֹסְ האָבָן אֵין זִיכְרָן שְׁאָפָן גּוֹעָזָן נָאָר אַסְּמִבָּאָר
לִישָׁע «פְּנַסְתִּין יִשְׂרָאֵל», די אַבְּסְטְּרָאָקְטָעָ גּוֹשְׁטָאָלָט אֵין אַינְדוּיוֹידְוּעָלָעָ מְעַנְטָשְׁלָעָכָעָ
שְׁטָרִיךְ-בָּאוֹנְדָעָרְקִיטָהָן, אַוְן נָאָר וּוֹיְגִיקָעָר דּוּיְעָרְנִידִיקָיָהָן דּוּרְגָּרִיכָּט די שְׁרִיבָּ
בּוּרָס, וּוֹסְ האָבָן גּוֹשְׁלָדְעָרָט דָּעָם פֿוֹלְמָרְשָׁטָן «נִיְּעָם» מְעַנְטָשָׁ אַנְפָרְבִּינְדָוָגָן
מִיטְ זִיכְרָן פֿאָלָק, אַנְפָרְבִּינְדָוָגָן מִיטְ זִיכְרָן אִיגְּגָעָנְלָעָכָר אַטְמָאָסְפָּעָר אֵין דָּעָר דָּאָם
פֿוֹן זִיכְרָן לְעַבְּנָסְ-שְׁטִיגָעָר.

קאגאנאוסקייס טיפן אוון געשטאלטן זענען דורךויס יידיש. נאך מער : זי האבן אפילו א באשטייטע געאגראפאישע אוון ציטעלעכע לאגע אין יידישן לעבן. מען קאו לוייט זי אפילו נאכצ'יכענען די טאפאגראפאישע קארטע פון א שטיך יידישער ווירקלעכקייט. אבער דוקא דער כוח פון דער דאייקער דער אלער אונגעזעטיקטקייט. דער כוח פון קינסטלערישער אמתדייקיט דערהייבט זי ארייבער די גרענץ פון צייט און שטח און מאכט פון זי א קניין פון דער קינסטלערישער דערקענטעניש ער.

๗

— «יידיש לעבן... איביך לעבן...»

דער דאייקער אויסרויף געהרט צו אפרים קאגאנאוסקי אין זיין הקדמה צום יובל-בוך «שריפטן».

פאר אפרים קאגאנאוסקי אייז «יידיש לעבן, איביך לעבן» נישט קיין אפאלאָ געטישער אויסגעשריי, נאך א טיף-קינסטלערישער אני מאמן, וויל ראם ארום לייד. דער קינסטלערישער פארטראעט פון מענטש אייז איביך. שטייגער-פארםען בייטן זיך, אבער דער מענטש בליבט. איז דער אמתער קונסט אייז נישטאָ קיין פארגאנגענהייט. פארגענגלאָד איז דיז ראם ארום בילה, דאס קינסטלערישער פארטראעט פון מענטש אייז איביך. און מערקוערדיך! לייענען מיר די דערציילונגגען פון אפרים קאגאנאוסקי ווערן מיר פאראוונדערט פון זיין שעפערישן כוח, וואס האט באוויזן איז אַספֿקְדִּיקָע «געועזונקייט» צו פאראואנדלאָן אייז אַיצְטִיקִיט.

ווארעם קלאר מאכן דארף מען זיך : די «פארגאנגענהייט» אין קאגאנאוסקייס ווערך אייז נישט נאך א רוזולטאט פון חורבן, די טעם אייז אויך שווין פארן חורבן געהאט אוועק פון אונדווער יידישער ווירקלעכקייט.

די באבushi פון פראגע, «דער בלינדער פוליע», בערל פון «די האנט-שריפט», די שטובן פון «די גאלדשטראָס», די וויבער פון «צ'וּרִיק דאס דרשה-געשאָק», און נאך און נאך, זענען שיין לאגג געשטאנגען אויף דער גורל-שוועל פון אוועקאנג, פון פאָרְשְׁוִינְדְּגָן פון יידישן לעבן און לעבענס-שטייגער.

קאגאנאוסקייס קינסטלערישׂ ווייזע אייז תמייד פאָרכְּאָפְּט געווארן פון דעם דאַזְיַיקָן מאמענט. דער מאמענט פון אַרְיְבְּרְשְׁפְּרִיזָן די שׂוּעָל צום נישט זיין, דער מאמענט פון אַרְוִיְגִּין פון לעבן האט אים תמייד אַינְסְפִּירֶט, וויל איז דעם דאַזְיַיקָן מאמענט אַנְטְּפְּלָעֵקט דער מענטש זיין גוּרְלְדִּיקָע אַיבְּיַיקָע טְרָאָגִיקָע, וואס ווערט באַלְיִיכְּטָן מיט דעם גְּלִילְיִכְּטָן פון רִינְדִּיקָעָר עַלְגְּעִיעָ.

קאגאנאוסקייס קוֹק אוּפִין לעבן אייז נישט קיין פאָטְעַטְּשָׂעָר. ער איז אַ לִרְיִישָׂעָר. אַ קוֹק וואס איז פּוֹל מיט חַכְמָה און גַּעֲנִיטְשָׂאָפָּט. אַבָּעָר גַּלְיִיכְּצִיטִיקָע אויך פּוֹל מיט צַעַר און רַחֲמִים.

קאגאנאָווסקי אַנטפֿלעקט אלע שׂוֹאַכְּקִיטֶן פֿון זִינְעַ הַעלְדֵּן, אַבעָּר אָן דָּעָר
סָאַדִּיסְטִיּוֹרְסְּקִי הַנָּאָה פֿון דָּעָם נָאַטְּרוֹאַלִּיסְטִי.

קאגאנאָווסקי פָּאַרְאֲרַטִּילְט גַּעוּוִיסְעַ מַעֲשִׁים אָוֹן לְעַבְנָס־אָוּפְּנִים פֿון זִינְעַ
הַעלְדֵּן, אַבעָּר עַר פָּאַרְאֲרַטִּילְט קִין מָאֵל נִישְׁתָּדָם מַעֲנְטֵשׁ, וַיְיַלְּ עַר פָּאַרְאֲרַטִּילְט
אִם אָוֹן פָּאַרְאֲרַטִּילְט זִין מַעֲנְטְּשָׁלְעָכָּעַ גַּעֲבָנְדְּגִּיקִיט צָוָם לְעַבְנָן.

עַר לְאַכְּטָמָן, אַבעָּר עַר לְאַכְּטָמָן נִישְׁתָּ אָוּסָן.

גָּאַדְּל בְּעַקְעָר אָיו נִישְׁתָּ קִין קָאנְצְּעָסְיָעָ פָּאַר דָּעָר מְגַושְׁמְדִיקִיט אִין אָנוֹדְזָעָר
לְעַבְנָן, פּוֹנְקָט וּוּ מִילְּעָכָל «קִילְקָעָ» אָיו נִישְׁתָּ אִידְּלִיּוֹרֶט אָוִיפָּן גַּאֲרִקִּישָׁן נָסָחָ.
דָּאָךְ אָיו אִין «גָּעָסְלָ» פָּאַרְאָן דִּי אִידְּלִיּוֹרֶט פֿון קִינְסְטְּלָעְרִישְׁעָר הַאֲרָמָנִיעָ, פֿון
קִינְסְטְּלָעְרִישְׁעָר שִׁינְקִיּוֹט. דִּי דָּזְוִיקָעָ שִׁינְקִיּוֹט אַנטְּפֿלְעָקָט דֻּרְבָּיִ תָּמִיד אִיר
שִׁיכְוֹת מִיט דָּעָם יִדְּיָשָׁן שְׁוֹרֶשֶׁ. מִיר דָּעְרָפְּלִין אִם אָין דָּעָר שְׁעַנְקָ צְוִישָׁן דָּעָר
חַבְרוֹתָא פֿון מִילְּעָכָל «קִילְקָעָ», וּוָאָס שְׁרִיּוֹעָן מִיט אָזְוִי פִּילְיִידְיָשְׁעָר גַּעֲרִירְטִיקִיט
«מָשָׁה, זִין נִישְׁתָּ קָא יַאֲלָדָ», מִיר דָּעְרָפְּלִין אִם אָין דָּעָם יְוָגָג לְעַזְן קְרוּולָ, וּוּלְכָעָר
צָעַרְטָלָט «דָּעָם שְׁטִיְּן», וּוָאָס עַר הָאַט שְׁוֹן חֲדָשִׁים לְאַגְּגָגָלְטָן אָוֹן נִישְׁתָּ גַּעַזְעָ
וּוּאָרְפָּן אָיו דִּי גַּלְּיקָלָעָכָעַ פְּעַנְצְּטָעָר פֿון חַסְיִידִישָׁן קְרֻעְמָעָרָ», וַיְיַלְּ עַר פִּילְטָ, אָזְעָ
«סְאָזְעָ דָּא אָ כּוֹחַ, וּוָאָס אָיו שְׁטָאַרְקָעָר פֿון זִין שִׁינְקִיּוֹט, פֿון זִין הַפְּקָר פָּאַרְלִיבָּט
הָאָרְצָ», מִיר דָּעְרָפְּלִין אִם אָין דָּעָר טְרָאַגִּישָׁעָר אַפְּגָעָרִיסְנִיקִיט פֿון דָּעָר «מְשֻׁמְדָה»
פֿון דָּעָר מָוּעָ «דְּרִיּוֹלָ», פֿון דָּעָר «שִׁינְעָר אַדְלָעָ». מִיר דָּעְרָפְּלִין אִם אָין זִינְעַ
קָאנְטְּרָאָסְטָן, וּוּי אָבָאַשְׁטָעִיקָּוֹג אָוִיפָּ דָּעָם אַלְטָן זָאָגָ: יִשְׂרָאֵל אָף עַל פִּי שְׁחָטָא
יִשְׂרָאֵל הוּא.

קָאנְטְּרָאָסְטָן אָיו קִינְסְטְּלָעְרִישְׁ פָּאַרְלִיבָּט אִין דָּעָם דָּעָמָעָר פֿון מַעֲנְטְּשָׁלְעָכָן
לְעַבְנָן, אָין דָּעָר שְׁטִילְעָר שְׁעה פֿון זָוְנְפָּאַרְגָּאָגָן אָוֹן מִיסְטִישָׁן שָׁאָטָן. אָט נָאָךְ אָ
מִינְגָּוֹת אָוֹן דָּאָס לִיכְטָ לְעַשְׁתָּ זִיךְ אָוּסָן, דָּעָר מַעֲנְטָשָׁ פָּאַרְשְׁוּוֹנְגָּדָט אִין אַיְבָּקָן חֹשֶׁךְ.
אַבְּעָר אָוִיפָּ דָּעָר שְׁוּעָל צְוִישָׁן טָאָג אָוֹן נָאָכָט זִיכְטָ דָּעָר קִינְסְטְּלָעְרִישְׁ מִיט אָן אָפְּנָ
אוִיגָּ אָוֹן וּוּאַכְּעָדִיקָּהָרֶץ. עַר פָּאַרְפִּיקָּסְרִיטָט שְׁטִיקָעָר לִיכְטִיקִיט אָוִיפָּן רָאָנָדָ פֿון
פִּינְגְּצְּטָעְרָנִישָׁ אָוֹן דִּי דָּזְוִיקָעָ רְגָעָס פֿון מַעֲנְטְּשָׁלְעָכָן לִיכְטָ וּוּלְעָלָן בְּלִיְבָּן אָוֹן אַיְבָּקָן
לִיכְטָנָ מִיט צָעָר אָוֹן מַלְדוֹן אָוּמָעָטָ, מִיט דָּעָר טְרָאָגִיקָּ פֿון אָ לְעַבְנָן, וּוָאָס וַיְיַלְּ נִישְׁתָּ
פָּאַרְגִּין, וַיְיַלְּ אָוִיךְ אָין אִיר טָאָג אָיו דִּי זָוָן גַּעַוְעָן שִׁין.

ה

דָּעָר עַרְגָּסְטָעָר בִּילְבּוֹלָ, וּוָאָס אָיו גַּעַמְאָכְטָ גַּעַוְעָנָק אָוִיפָּ יִידְעָן גַּופָּאָ,
אָיו דָּעָר שְׁקָרָ, אָזְעָנְדָזָעָר לְעַבְנָן הָאַט פָּלְמָרְשָׁט נִישְׁתָּ גַּעַוְוָסְטָ פֿון קִין לְיַבָּעָ,
פֿון דָּעָם גַּעַטְלָעָכָן גַּעַשְׁאָנָק צָו דִּי גַּעַשְׁלָעְכָּטָעָר אָוִיפָּ דָּעָר עַרְדָּ.
אוֹדָאָ! דִּי וּוָאָס הָאָבָן גַּעַוְרְטִילְט וּוּעָגָן לְיַבָּעָ לְוִיט סִימְגִּים, וּוָאָס זַיְיָ הָאָבָן
מַעֲכָנִישָׁ אַיְבָּרְגָּעְנוּמוּן בַּיְיָ גַּוְיִים הָאָבָן קִין לְיַבָּעָ אָן אָנוֹדָזָעָר לְעַבְנָן נִישְׁתָּ
גַּעַקְאָנָט זָעָן.

קאגאנאוסקיס דערציילונגאגן אויפן מאטיוו פון ליבע (און די זונגען די מערסטע אין זיין שאפֿן) זונגען די קינסטלעריש-אינטערעסאנטסטע אין זיין בוך.
 איינע פון קאגאנאוסקיס גרעסטע מעלהות איז דאס, וואס נישט געקוקט דער-
 וואס ער איז זיינער זינלאיך איז אבער די זינלאיךיט בי אים קיין מאל נישט דער-
 פירט צו דער מדרגה פון חיהשער פונקצייע. זיין שילדערונג פון פרויינז-לייב, מיט
 א ניגונג צו מעכטיקיט, צו פולקיט איז וועלכּן ער זעם סוד דעם סוד פון וויבעלען
 רײַץ און ערקטישן כוח, ווערטת האט באגלויט מיט א שטילער התפעלות פאר דעם
 אינטראיגראנדיקן נאטור-סוד. קאגאנאוסקיס עראטישע סצענעס זונגען פריבֿי פון
 מגושמדיקן סעקס. די עראטיק איז א שטאפל אויף דער לייטער פון סובלמאציע.
 קאגאנאוסקי זעם איז א היפטרכּה פון לעבן, אבער אויך איז דעם דזוקן
 אוּרְאִינְסְטִינְקְט האט דער מענטש אַרְיְנְגְּעַטְרָאָגְן זיין מענטשלעכּ שיניקיט. די
 עראטיק, וואס קאגאנאוסקי איז איר מיסטרעהפְּטָר שילדערעד און אַנְטְּפָלְעֵד
 קער, האט איז זיך פָּאוּזְעַי, זי האט איז זיך דעם אַיְדָעָן כעמישן שטאָף פון
 ליזן און טרוימען, וואס האבן דעם חיהשן סעקס פָּאוּזְעָנְדָלְט אין מענטשלעכּער
 ליבע.

לויט אונדזער יידישער קבלה איז איז דער זינד אויך פָּאָרָאָן אַ נִצּוֹן פון
 קדושה.

קאגאנאוסקיס עראטיק איז ערדייש, זינלאיך, בלוט און פְּלִישִׁיק, אבער איז איר
 איז פָּאָרָאָן דער נִצּוֹן פון קדושה, דער נִצּוֹן פון שיניקיט, דער נִצּוֹן פון
 מענטשלעכּקִיט, וואס האט דעם דעם הונגעריקן געשריי פון דעם הייל-מענטש פָּאָרָאָן
 ווּאנְדָלְט אַין גְּזֹאָנְג.

אין דעם פרט איז ער איינער איז אונדזער ליטעראטור.

1

און לְסֻוֹף :

עס וואלט גארניישט געזאגט געווארן וועגן דעם באזונדערן ווערטת פון אפרים
 קאגאנאוסקי, ווען מען זאל נישט רעדן וועגן דעם סאמע מערכווערדיקסטן פון
 קאגאנאוסקיס טאלאנט : וועגן זיין קינסטלערישער לאַבָּאָרָאָטָרָע.
 ואָרָעָם קאגאנאוסקיס קינסטלערישע לאַבָּאָרָאָטָרָע אַין אלְיַיְן קונסט.
 איינגרטיקיט איז דער סאמע ווערטפּוֹלְסְטָר שטריך אַין קינסטלערישן שאפֿן.
 שעפערישע איינגרטיקיט האט איר יסוד אַין צוּיִי מַמְעַנְתָּן : אַין קינסטלערישן
 אוּיפּוּנְס אַין קינסטלערישן אייבערגעבן.
 אָפְּרִים קאגאנאוסקי איז געבענטשט מיט אַ בָּאָמָת איינגרטיקער קינסטלער
 רישער אַבְּסְעַרְוּאָצִיע, וואס אַבְּעַרְדָּשֶׁט. ער האט די זעלטגען פְּעַקִּיט אוּיפֿצּוּ
 כָּפּוֹן אַין דַּעֲטָאָל-שְׁטָרִיךְ, וואס בָּאַלְיִיכְט דעם עִיקָּר פון פָּאָרָטָרָע, גַּעֲשַׁעַנְישׁ

אָדָעָר האַנדָלָונָג. דָעָרְבִּי אָיוֹ דָעָר בָּאַמְּרָקְטָעָר שְׁטָרִיךְ אָיוֹ פְּלוֹצְעָמְדִיךְ אָן אָוֹי וּוּאַרְשִׁינְגָלָעָךְ. אָן עָר מָאַבְּלִיזְיָרֶט אָוּנְדוּעָר קִינְסְטְּלָעָרִישָׂן גַּעֲנוֹס צָו הַילָּחָר דָעָר וּוּירְקוֹגָן אָוֹן אַיבְּעַרְצִיכְיָגָנָג.

קָאָגָאנְאָוָסְקִי אָיוֹ אָוְיךְ גַּעֲבעַנְטֶשֶׁת מִיטְ אַזְלְטָעָנָם אַינְסְטוּרְמָעָנָט אַיבְּעָרִיךְ צָוְעָבָן זִין אַבְּסְעָרוֹאָצִיעָ. עָר אָיוֹ נִישְׁתְּ קִיְּן בָּאַנְיִיעָרְ פָּוָן וּוּאָרָטְ אַזְוָמְעָנְשָׁטָעָל אָיוֹ תְּמִידְ נֵיָיְ. עָר פָּאַרְוָאַנְדָלָטְ קְלָאָנְגָגָעָן אִין פָּאָרְבָּן אָין שְׁטִימָוָגָן. זִין וּוּאָרָט אָיוֹ קִיְּן מַאלְ נִישְׁתְּ צְפָעָלִיךְ. עָס אָיוֹ אַרְיִינְגָעָפָאָסְטָ. וּיְ אָן אַיְדְלָשְׁטִיךְ אָין דָעָם גַּאנְצָן צִירְגְּנָסְשְׁטִיךְ, עָס וּוּרְקָטְ מִיטְ אִיר שָׁאָטָן אָן עַכָּא אָוְיךְ דִּי אַנְדָעָרָעָ וּוּרְטָעָרָ אָוֹן וּוּרְטָעָרָ פָּוָן דִּי אַנְדָעָרָעָ וּוּרְטָעָרָ צְרוּיךְ בָּאוּרִיקָטָ.

קָאָגָאנְאָוָסְקִים לְשׁוֹן אָיוֹ גַּעְוָאָלָטִיךְ אַיְגְּנָאָרְטִיךְ. עָר וּוּיִיסְטְּ דָעָם סָודְ פָּוָן וּוּרְקָן מִיטְ קָאָנְטְּרָאָסְטָ. אָפְטְּ מַאלְ וּוּרְטָטְ בַּיְ אִים דָאָס בְּילָדְ נָאָךְ פּוֹלְעָרְ דָרָךְ דָעָם, וּוּאָס עָר אַקְאָרְדִּירְטָ עָס מִיטְ אַקְלָאָגְ פָּוָן דָעָר גַּעְפִּילְ-סְפָעָרָ אָן אָן אַנְדָעָרָשְׁטְּרִיכְוָגָן פָּוָן פָּאָמְעָנָטְ פָּוָן עַמְּאָצִיעָ נָאָךְ אַנְגָּעָלָאָדָעָנָעָרָ דָרָךְ אָן אַנְטְּרָשְׁטְּרִיכְוָגָן פָּוָן פָּאָרָבְ אָוֹן בְּילָדְ.

קָאָגָאנְאָוָסְקִי שְׁפִּילְטָ זִין נִישְׁתְּ מִיטְ קִיְּן וּוּרְטָעָרָ. עָר צְעַרְטָלָטְ זִין נִישְׁתְּ. אִיר הָאָט אָבְּעָרָ דָאָס גַּעְפִּילְ, אָן קִיְּן שָׁוָם וּוּאָרָטְ הָאָט זִין בַּיְ אִים נִישְׁתְּ אַרְיִיסְגָּעָלִיטָשְׁטָ צְפָעָלִיךְ, וּיְ אַגְּנִיטָעָרְ מִיסְטָעָרְ הָאָט עָר עָס אַזְוָוָכְטָ אָן גַּעְפִּינְעָנְדִיךְ — עָס גַּעְנוּמָעָן פָּאָרְזִיכְטִיךְ בָּאַטְּרָאָכָטָן. בְּכָלְ בָּאוּעָגָטְ עָר דִּי וּוּרְטָעָרָ זִיעָרְ פָּאָרְזִיכְטִיךְ, וּיְ אַגְּלָדְשָׁמִידְ בָּאוּוּגָטְ פָּאָרְזִיכְטִיךְ זִין גַּעְצִיגְ אַבְּעָרָ דָעָם אַיְדָעָלָן מְעַטָּאָל.

אָפְרִים קָאָגָאנְאָוָסְקִי מָוָן אָנְ דָרְפָּה גַּעְלִיְעָנָטְ וּוּרְעָן. עָס אָיוֹ אַמְצָוָה אָוֹן אַפְּרָגְעָנִיגָן אִים צָו לִיְעָנָן הִיְינָטְ פָוָנָקָטְ וּיְ אָס וּוּלָן אִים לִיְעָנָן דִּי קְוָמְעָנְדִיךְ טָדוֹהָתָן.

עָר אָיוֹ אַיְנָעָרְ פָּוָן דִּי גַּעְצִילְטָסְטָעְ שְׁרִיְבָעָרָסְ, וּזָאָס זָעָנָן אָוֹן וּוּלָן בְּלִיבָן.

1952

„די טָוָנְקָעָלָעָ דִּירָה“

א

בָּדְרִיךְ-פְּלָלְ הָאָט אָפְרִים קָאָגָאנְאָוָסְקִי עַיְהָ גַּעְהָעָרָטְ צָו דִּי שְׁרִיְבָעָרָסְ וּוּאָס זָעָנָן וּיְ גַּעְהָעָרִיךְ אַפְּגָעָשָׁצָטְ גַּעְוָוָרָן בַּיְ זִין לְעָבָן, אָבְּעָרָ זִין בּוֹךְ „די טָוָנְקָעָלָעָ דִּירָה“ וּוּאָס אָיוֹ דָעְרָשִׁינָעָן נָאָךְ זִין טְוִיטְ הָאָט שְׁוִין נִישְׁתְּ גַּעְהָאָטְ דָאָס מְזָלְ וּוּאָס זִיןָעָ בִּים לְעָבָן-דָעְרָשִׁינָעָן בִּיכְעָרָ. דָאָס הָאָט אַבְּסָאָלָותְ נִישְׁתְּ צָו טָאָן מִיטְ דָעָם וּוּאָס קָאָגָאנְאָוָסְקִי אָיוֹ דִּי לְעַצְטָעְ יָאָרָן פָּוָן זִין לְעָבָן גַּעְוָוָן אַזְאָנְטָעָרְ מְחוֹתָן

259

מייט די פאריזער יעוסקעס און האט זייל אפֿילו ווען עס איין שיין
קלאָר געווונ דאס פֿאַרברעכּוֹן וואָס עס איין באָגָאנְגָּעָן געווואָרָן קעָגָן זיינָע גָּאנְטָסְטָע
חברִים און פֿרִינְדָּה, די יִדְישָׁע שְׂרִיבְּרָם אֵין סָאוּיעַטְּ-רוֹסְלָאָנד וּולְבָּעָז
אַרְעֶסְטִירֶט גַּעֲוָאָצָן אֵין יָאָר 1948 אַן דָּרְמָאָרְדָּעָט גַּעֲוָאָרָן אֵין יָאָר 1952. אַסְמָן
איַז, אָז אוּיךְ אֵין די דָּאָזְיקָעָז יָאָרָן פֿוֹן זִין פֿאַרְטִּידִירִיךְן די יעָסְקָעָס אֵין פֿוֹן לְאָזָן
אוַיסְנָזְצָן זִין נָאָמָעָן פֿאָרָז וּוְעָרָעָ פֿאָלִיטִישָׁע צָוָעָקָעָן האָט מְעָן אַפְּילָו אֵין פֿאָרָז
וּוְעָרָטָסָז גַּעֲשָׁרִיבָן פֿאָזִיטִיוֹן וּוְעָגָן זִין וּיְדָעָרְשִׁינְגָּעָן בִּיכְעָרָה זַיְהָן
בָּאַשְׁעוּוֹיסָט אֵין אוּיבָן עַמְצָעָרָה האָט אִם אַנְגָּעָגָרִיפָּן צָוָילָב זִין אַנְגָּעָהָרִיקִיט צָום
יעָסְקִישָׁן לְאָגָעָר (ב. שעַפְנָעָר) האָט עַר אַבָּרָבָּשׂ אַפְּנָן נִשְׁתָּאַנְגָּעָרִיפָּן זִין
וּוְעָרָק אֵין נִשְׁתָּאַנְגָּעָרִיפָּן גַּעֲפָרוֹוֹת מִינְגָּרָן פֿוֹן זִין וּוְעָרָט וּוְיָאָרָז
דָּאָס וּוְאָס קָאָגָאנְאָזְסָקִיס פֿאָסְטִ-מְאָרְטָעָמָעָאָרְטִיגָּעָגָעָבָעָנָעָם בּוֹךְ די טָוְקָעָלָע
דיַרְהָה אֵין יָאָרָז פֿאָרְשָׁוֹוֹגָן גַּעֲוָאָרָן אֵין אַמְּבָאָדְגִּינְגָּט אַגְּרוֹסָעָז עַוְולָה אֵין סְיָאָן
שְׁוּעָר זַי צַוְּפָאָרְעָנְטָפְרָעָן מִיט דָעַם תִּרְזָעָז אָז אַזְּעָלָכָעָז עַוְולָות גַּעֲשָׁעָעָן לְעַצְטָנָס
אֵין דָעַר יִדְישָׁעָר לְיִטְעָרָאָטוֹר זַיְעָר אָפְטָא, צָוָילָב סִיבָּות וּוְאָס נִשְׁתָּאַנְגָּעָרִיפָּן זִין
אָרט צַוְּרָעָן וּוְעָגָן זִין בְּפְרִיטִוֹת.

אָפְרִים קָאָגָאנְאָזְסָקִיס האָט אַנְגָּעָהָוִיבָן שְׂרִיבָן נָאָרָז דָעַר עַרְשְׁטָעָר וּוְעָלָטָז
מְלָחָמָה אֵין סְיָאָן בָּאָוָסָט אָז עַר אָזְ שְׁטָאָרָק פֿרָאָטְעָשִׁירָט גַּעֲוָאָרָן דָוְרָ פֿרְצָן
גּוֹפָא. אַבָּעָר אַנְטָוִיקָלָט וּוּי אַגְּרוֹסָעָז אֵין אַיְגָאנְטִירִיךְעָרָ דָעְרְצִילָעָר האָט עַר זִיךְ
אֵין די יָאָרָן צְוִישָׁן די צְוִויִּי וּוְעָלָטִ-מְלָחָמוֹת. אֵין יְעָנָע יָאָרָן זִעְנָעָן גַּעֲוָאָרָן
וּוְאָס עַס האָט זַי מִיט זַי צָוָילָב פֿאָרְשִׁידְעָנָעָז סִיבָּות מַעַר גַּעְרָעָשָׁט וּוּי מִיט
קָאָגָאנְאָזְסָקִין, אַבָּעָר סִיְּרִיבָּרָעָס בְּכָל קָצָוִי תָּבָל, סִיְּגָוְטָעָז לְיִעְנָעָרָס אֵין אַלְעָז
לְעַנְדָעָר וּוּמָעָן האָט גַּעְרָעָדָט אֵין גַּעְלִיְעָנָט יִדְישָׁ, הָאָבָן גַּעְוָוָסָט אֵין קָאָגָאנְאָזְסָקִי
גַּעְהָעָרָט צַוְּדִי פֿרְכָּטִ-בִּימָעָר וּוּאָס דָּאָרְפָּן נִשְׁתָּאַנְגָּעָרִיפָּן
אָזְוִי אָוִיךְ אֵשֶׁם אֵין דָעַר וּוְעָלָט. מָעָן האָט גַּעְוָוָסָט אָז עַר אָזְ אַעֲטָעָר טָלָאָנט
אֵין אוּיבָן שְׂרִיבָּרִישָׁעָר חָזָן אָזְיָ אַמְּתָהָה פֿוֹן גַּאֲטָט פֿאָרְמָאָגָט קָאָגָאנְאָזְסָקִי די דָאָזְיקָעָז
מְתָהָנָה בְּשָׁפָעָ אֵון עַר אָזְיָ אַזְּאָזָן מִיר נִשְׁתָּאַנְגָּעָרִיפָּן נָאָר
אָזְוִי אָרְטִּיאָר וּוּאָס נָאָרָן צָוָילָב דָעַם אַלְעָמָעָן נִשְׁתָּאַנְגָּעָרִיפָּן
שְׂרִיבָּרָעָס וּוּאָס סְיָאָן אִם נִשְׁתָּאַנְגָּעָרִיפָּן צַוְּסָטָן מִיט אַנְדָעָר, וּוּילְעָז עַר אָזְיָ אָזְוִי
זִין אַפְּנָן, אַיְנָצִיק.

גַּעֲוָעָן צִיְּטָן וּוּעָן מָעָן האָט קָאָגָאנְאָזְסָקִין גַּעֲרָוָפָן דָעַר יִדְישָׁעָר טְשָׁעָכָאוֹז
אַדָּעָר דָעַר יִדְישָׁעָר מְאָפָאָסָן. בִּיְדָע בָּאַצְּיִיכְּעָנוֹנְגָּעָן זִעְנָעָן גַּעֲוָוָסָט נִשְׁתָּאַנְגָּעָר
אָפְרִים קָאָגָאנְאָזְסָקִי אֵין אַיְבִּיךְ גַּעֲוָוָן דָעַר יִדְישָׁעָר... קָאָגָאנְאָזְסָקִי. עַר האָט
טָאָקָע דָעְרָגְרִיכְבָּט מִיְּסְטָרְשָׁאָפָט אֵין דָעַר קָוְרְצָעָר דָעְרְצִילָוָג וּוּי טְשָׁעָכָאוֹז,
הָאָט אָזְוִי זַיְעָר אָפְטָא גַּעֲשִׁילְדָעָרָט דָאס עַרְאָטִישָׁע שְׁפִילְ צְוִישָׁן די גַּעְשְׁלָעְכָּטָר,
וּוּי מְאָפָאָסָן, אַבָּעָר עַר אָזְיָ דָעְרָבִּי גַּעֲוָוָן אָזְוִי וּוּיְטָ פֿוֹן זַיְהָן וּוּיְטָ זַיְ
בִּיְדָע זִעְנָעָן אַיְנָעָרָפָן אַנְדָעָרָן. דָאס אַיְנָצִיק וּוּאָס האָט אִם פֿאָרְאִינְיקָט מִיט

די דזאיקע צוויי שרייבערס איז געווען דאס וואס ער איז בלוייז געווען אַ הארעלאָן קלענער פון זי און טאָקע צוליב דעם הארעלאָן וואס ס'איין זיער שוווער עס צו באָראָקטערזירן און צו באָשטיינען אין וואס עס באָשטייט, האָט ער נישט דער-גורייב צו דער דזאָיקער מדרה פון אַ וועלט-שריבער ווי עס איז טשעכאו אַדער מאָפאָסאן.

ווי אַ יידישער שרייבער געהערט אָפרים קאנגןאָוסקי צו דער סאמעראדנער מיזרְדּוֹאנְט פון דער יידישער ליטעראָטער (נישט געקוקט דערוף וואס די דזאָיקע באָצִיכּעַנוֹג שמעקט שוין מיט מליצה און ס'איין שוין נישט אַין גוטן טאן זי צו באָנוֹצֶן). ער איז אָפֿשֶׂר צוַיְשָׂן די געציילטע שרייבערס פון צוַיְשָׂן די צוַיְשָׂן וועלט-מלוחמות אַין פויל וואס מען ליענט זי נאָך הײַנט מיט דער דזאָיקער הנאה אַין מיט דער דזאָיקער נשמה-אַוּפְּרוּדְעָרָונְג וואס אָמְתָע קונסטְרָוְטָרִיס. אַוּדָאי אַין קאנגןאָוסקי דורךיס יִדִּיש-פּוֹלִילְשׁ, דורךיס וואָרְשָׁעוּוּרִיש אַין זיינְעַ דערץְיְלוֹגְעַן אַין ניפְּרָנְשָׁט נאָר די גַּעֲגָרָאָפְּעַי פון זיער געשָׁן, נאָר אָפְּילְוַ אַיךְ די טַאָפְּאָגְרָאָפְּעַי פון זיער האַנדְלָנְגָּס-שְׁתָחָה. אָבעָר דערבי אַין אַיבְּרָיךְ צו זאגַּן אַוְ ער אַין ווי אַן עַכְּטָר אַון באָדִינְדְּקָעָר קִינְסְטָלְעָר נָאָעָנְטָ יַעֲדָן יַיְדָן, יַעֲדָן מַעֲנָטָשָׁן פון וועלכְּן סְאיַין לְאַנְד אַון אָפְּשָׁטָם. נאָך עַפְּעָס : כָּאַטְשׁ זַיְנְעַ דָּרְעַ צַיְלָוְגָּעַן זַעֲנָעַן וְעַנְגָּעַן אַלְעָבָן וְאַסְהָטָמָה, כָּאַטְשׁ זַיְנְעַ גַּעֲהָלָטָן אַין לְעַשֵּׂן בְּעֵת ער האַט וְעַגְּן דָּעַם דָּזָאָיקָן לְעַבְּנָן גַּעֲרָיבָן, כָּאַטְשׁ זַיְנְעַ טִיפְּן אַון גַּעֲשְׁטָאָלָטָן זַעֲנָעַן שְׁוִין גַּעֲוָעָן אַוְיסְטָרְעָלִישָׁע אַון פָּאָרְשָׁוּוֹנְדְּגִּיקָּעָ וְעַזְוָן ער האַט וְעַגְּן זַיְיְדָעְלָט, זַעֲנָעַן זַיְיְאָפְּילְוַ הַיְּינָט נאָך אַלְעָז נָאָעָנְטָ צו אַונְדוּזְרָהָר הָאָרֶץ אַון זַיְיְרָן אַונְדוּזָּר גַּעֲמִיט מִיט דָּעַם עַלְגָּיְשָׁן לִיכְתָּ וְאַס דָּרְ שְׁרָיְבָּר וְאַרְפָּט אַוְיףְּ זַיְיְ וְעַגְּן ער שְׁילְדָעָר זַיְיְהָרָהָנִיש אַין די סְפָּעְצִיפִּישָׁ-יִדְשָׁ גַּעֲסְלָעָךְ פון אַמְּאָלִיקָן וְאַרְשָׁעָ. קָאָגָּנְאָוָסְקִיס סְטָאָוָקָּעָ-גַּעְסָלָאָיָן וְוי גַּעַזְגָּטָם, שַׁוִּין גַּעֲוָעָן אַשְׁטִיקָּ פָּאָרָיָן גַּעֲגָנְהָיִיט בְּעֵת דָּרְ שְׁרָיְבָּר האַט עַס גַּעֲשְׁלִידָעָרָט צוַיְשָׁן די צוַיְיְ וְעַלְטָיָן מְלֻחָּמָות, אָבעָר די מַעֲנָטָשָׁן וְאַס ער האַט גַּעֲשְׁלִידָעָרָט אַון וְאַס ער האַט דָּרְצִילָּט וְעַגְּן זַיְיְרָלְעָבָן אַון זַיְיְרָעָ גַּרְוָלָט זַעֲנָעָן פון דָּעַסְטוּגָּעָ אַיְבִּיקָּ, אָוּבָּ מַעְן שִׁילְלָט זַיְיְ אַוְיסָ פִּון זַיְיְרָ צִיְּטָלָעָבָן אַון שְׁטִיגְעָרִישָׁן לְבּוֹשָׁ אַון מַעְן קָוְקָט זַיְקָט צַוְּן צַוְּן זַיְיְרָעָ לְיַיְדָן אַון פְּרִיְּין, צַו זַיְיְרָעָ וְעַלְעָנִישָׁן אַון בְּעַקְבָּשִׁין, צַו זַיְיְרָעָ לִיבָּס אַון שִׁינָּאָהָס אַון אָפְּילְוַ צַו זַיְיְרָعָ מִישְׁתִּינָּס גַּעֲזָגָטָעָ אַמְּבִיצִיעָס אַון גַּדְלוֹתָן. קָאָגָּאָ נָאָוָסִיקִי פְּרָעָדְקָט נִישְׁטָ קְלִין הַומְּאָנִינִים, אָבעָר זַיְקָט הַומְּאָנִינִשְׁקִיטָט דָּרִיקָט זַיְקָט אַוְיסָ אַין דָּעַם וְאַס ער קָוְקָט נִישְׁטָ אַוְיףְּ זַיְנְעַ פָּאָרְשָׁוּגָעָן פִּון אַוְיבָּן-אַרְאָפָּ, הָגָם ער טְרָאָקְטִירָט זַיְיְ מִיט אַ שְׁמִיכָּלָ, מִיט אַ גְּרִינְגָּן הַומְּאָר אַון דָּאָס אַונְטוּרְשִׁידָט אַיְם זַיְיְרָ שְׁטָאָרָקָ פִּון טְשָׁעָכָאָוָן וְעַלְכָּעָר אַין אָפְּשָׁר טִיפְּפָר אַרְיִינְגָּדְרָוָגָעָן אַין דָּעַם תְּהָוָם וְאַס הִיסְטָ : מַעֲנָטְשָׁלְכָבָעָ נִשְׁמָה, אָבעָר האַט דָּרְעָפָר גַּעֲהָאָט אַ פִּיל מַעְרָ קְרִיטִישָׁ אַון אָפְּילְוַ סְאָרָקָאָסְטִישָׁ מִיְּנוֹגָגָ וְעַגְּן דָּעַם בְּזָאָדָם, זַיְן כָּאָרָאָקְטָעָר אַון זַיְן נָאָרִישְׁקִיט. קָאָגָּנְאָוָסִיקִי אַיְדָעָנִיטִיפְּצִירָט זַיְקָט נִשְׁטָ מִיט זַיְנְעַ גַּעֲשְׁטָאָלָטָן.

אבער מען פילט און ער האט זי ליב טראַץ אלע זיינער קромקיטן און שוואָקיקיטן. זעלטן, זעלטן שילדערט ער א טיפ אין פולשטענדיך נונגאַטיווע פאָרבּוּן, סִידְין דאס איז עפֿעס אָ רִיכּעָ צְעַדְרִיגְעָנָעּ יַדְעָנָעּ וּאָס סְאיַזְ� שָׁוֵין מְשָׁאָמָּצָה זִי פִּינְטָן צוֹ הָאָבּוֹן.

ערנטס און ליריש שילדערט קאגאנאָווסקי די ליבעַלְיִידּוֹן פֿון יונגעַ מענטשֶׁן, דערהויפּט פֿון די וואָס זיינער ערָאַטִּישׁ דערוֹאַכְּוָנָג בְּרוּגְנָג זַי אַרְיִין אַיְן אַמִּין צְעַטְמְלְעָנִישׁ אַיְן וּוּלְכְּבָּדָר עַס וּעְטָס זַי אַוִּיס אַזְּ דִּי וּוּלְטָגְּיִיט זַי אַונְטָעָר. די יונגעַ אַוְּפְּוּאַכְּבָּנִידִיקָעּ לִיבְּ-גָעְפְּלִין וּאָס מַאֲכָן דָּוְךְ אָ קָאַמְּפְּלִיצְּרָטָן אָמוּועָגּ כְּדִי צוֹ קָוְמָעַן צָוּם אַפְּעָנָעָם אַוְּסְדוּרָק, אַדְעָר גָּאָר די ערָאַטִּישׁ רִיכּזְן אַיְן אַן עַלְטָעָר אַיְן וּוּלְכְּבָּדָר מַעַן אַיְזָן גָּעוּנִילְעָד נִישְׁתָּחוּשׁ אַיְן זַיְעָר עַקְוִיסְטָעָנָץ, שילדערט קאגאנאָוּסְקִי אַיְן אַסְּדָר פֿון זַיְינָעּ בְּעַסְטָעּ דֻּרְצְיְלוֹנְגָּעָן, אַבְּעָר די בְּעַסְטָעּ פֿון די בְּעַסְטָעּ צְוִישָׁן די דָּזְיִיקָעּ דֻּרְצְיְלוֹנְגָּעָן אַיְזָן דָּזְיִיקָעּ אַיְן וּוּלְכְּבָּדָר עַד מָמוּעָה הָדָס. צַי קָאַגְּאָנָאָוּסְקִי הָאָט שְׁרִיבְּנָדִיק זַיְן דֻּרְצְיְלוֹנָגּ טָאָקָעּ גַּעֲקָעָנְטָן די פְּסִיכָּאָרָן אַנְאַלְיִיטִישׁ לְעַרְעָעָ פֿון זַיְגְּמוֹנָד פְּרִוְידָ אַיְזָן סְפָּקָעּ. עַד הָאָט שְׁרִיבְּנָדִיק זַיְן גָּעוּוֹסָט וּוּגָּעָן אַיְר אַוִּיכְּ זַיְזָוִי פְּילָ אַוִּיכְּ וּוּפְּילָ זַי הָאָט זַיְךְ אַפְּגָעָשְׁפִּיגָּלֶט אַיְן דָּעַר דֻּמְּאַלְטִיקָעּ לִיטְעָרָאָטוּר, דֻּרְפְּאָר אַבְּעָר אַזְּ מַעַן לִיעְשָׂנְטָן די בּוֹלְטָ-גָעְצִיְּכָנָטָן אַזְּ דִּין-אַגְּנָעָשָׁטָנָטָן דֻּרְצְיְלוֹנָגּ זַיְן גָּעוּוֹסָט וּוּגָּעָן דָּעַר מָמוּעָה הָדָס אַדְעָר אַסְּדָר אַנְדְּעָרָעּ דֻּרְצְיְלוֹנְגָּעָן פֿון קָאַגְּאָנָאָוּסְקִי, אַזְּ גָּאנְצָן בְּאַזְוְנְדָעָרָסָט פֿון דָּעַם טָאָקָעּ דָּאָס בּוֹךְ "די טְוַנְקָעַלְעָ דִּירָה", וּוּיְעָט מַעַן מִמְּשָׁאָבְּעָרָגְּעָאָשָׁתָּפָּט פֿון דָּעַם טִיפְּן פְּסִיכָּיְשָׁן אַנְאַלְיִזְּ אַזְּ דָּעַר שְׁרִיבְּעָרָמָאָכָט, אַוִּיכְּ זַיְן לִיטְעָרָאָרִישָׁן אַפְּפָן אַזְּ פֿון דָּעַם וּוּי עַד אַנְטְּדָעָטָן די ערָאַטִּישׁ טְרִיבְּקָרָאָפָט פֿון בִּידְעָ גַּעַשְׁלָעְכְּטָעָר אַזְּ אַזְּ פְּאָרָאָן אַזְּ וּוּרְקָט אַוִּיכְּפָּן מַעַנְטָשָׁ, אַוִּיכְּ זַיְן לְעַבְּנָ אַזְּ אַוִּיכְּ זַיְן הָאַנְדְּלָוְנְגָּעָן.

ב

דאָס בּוֹךְ "די טְוַנְקָעַלְעָ דִּירָה" אַזְּ גַּעַשְׁרִיבְּן אַזְּ דָּעַר עַרְשְׁטָעָר פֻּרְזָאָן, אַוִּיכְּ אַזְּ אַפְּפָן אַזְּ עַס דֻּרְצְיְלוֹט וּוּגָּעָן זַיְךְ אַיְנָגְּעָר יַיְנָגְּלָוָס אַזְּ מַאְלְ דָּאָכְּט זַיְךְ אַונְדָּו אַוִּיס אַזְּ עַד אַזְּ עַפְּעָס עַלְטָעָר וּוּי צַעְן יַאֲר ("עַלְפָּךְ פָּאַרְשְׁדִּינְגָּעָנָעּ יָאָר") אַזְּ אַזְּ אַנְדְּעָרָשָׁ מַאְלְ הָאָבָּן מִיר דָעַם אַיְינְדָּרָק אַזְּ עַד הָאָט נַאֲרָ צָוּם עַרְשָׁטָן צְעַנְדָּלִיק נִישְׁתָּהּ דֻּרְגְּרִיכִּיכְּ. אַזְּ כָּאָטָשָׁ דָאָס בּוֹךְ אַזְּ גַּעַשְׁרִיבְּן, וּוּי דֻּרְמָאָנָט, אַזְּ עַד עַרְשְׁטָעָר פֻּרְזָאָן אַזְּ דָאָר נִישְׁתָּהּ וּוּאַרְשִׁינְלָעָד אַזְּ דָאָס זַאְל טָאָקָעּ זַיְן אַזְּ אַוִּיטְאָרָבִּיְּ, הָגָם אַוִּיטְאָבִּיאָגְּרָאָפִּישׁ עַלְעַמְעַנְטָן אַזְּ מַאְמָעָנָטָן זַעְגָּעָן דֻּרְמָאָנָט, אַזְּ פְּאָרָאָן, וּוּי זַעְגָּעָן פְּאָרָאָן אַזְּ דִּי וּוּרְקָט פֿון שְׁרִיבְּעָרָ, וּאָס זַיְעָרָ דָּעָרָ צְיִילְוְנְגָּעָן זַעְגָּעָן אַזְּ דָּעַר דֻּרְטָעָר פֻּרְזָאָן.

מיר האבן פרידריך שוין באמערקט און אין די דערציילונגגען וואס קאגאנאוסקי האט געשריבן צוישן די צווויי וועלט-מלחמות האט ער געשילדערט אַ לעבען אונ ער געשילדערט דאס סטאואוק-געסעל וואס ער האט געדענקט פון פארשוינדן. פאקטיש האט וועלט-מלחמה ווען ער אליין אין נאך געווען אַ ינגל און האט איניגגוזאטפ אין זיך יענע אַינינדרוקן וואס בליבן אינעם שעהפרישן מענטשן די באזע פאר זיין שריבבן אַ גאנץ לעבען. פארט האט מען צוישן די צווויי וועלט-מלחמות נאך אלץ געקענט האבן די אילוועז אַז דער שטייגער און די פארשווינען וואס קאגאנאוסקי מאלט זענען פאראן אין דער ווירקלעכקייט און קלייבן זיך פון איר נישט אַזועצזוגין. ווען קאגאנאוסקי האט געשרבין "די טונקעלע דירה" האט מען שיין זיין דרי דזוקע אליזוע נישט געקענט האבן. דאס גאנצע יידישע לעבען אין פוילן אין שיין געווען חרוב ונחרב און פון אמאליקן יידישן ווארשע אין נאך פארבליבן דער יידישער בית-עלמין. אַבער אין קאגאנאוסקיס באָהאנדולטן בוך אין וועגן דער נײַער רעה ליטעט אין פוילן, אָפִילוֹ אוֹיף דעם אומדייערטטען אָופָן, קִין שׁוּם סִימָן נִישְׁתָּפָרָן. דאס בוד אַיְן טאָקע געשרבין אין דער פֿאָרָעָם פון זְקוּרָנוֹת, דער שְׂרֵיְבָּעָר דערמאָנט זיך זיין קינדהייט אַיְן זְיוּן פֿרְיעַ יְוָגָנָה, אַבער אַז עפֶס אַיְן אָונְטָעָר דער צייט געשען מיט דעם לעבען וועגן וועלכּן ער דערמאָנט זיך, אַיְן קִין צִיכְּבָּן נִישְׁתָּאָ. אַיך וויל דערביי באָטָאנען אַז אַיך האָלט דאס נישט פֿאָר קִין חְסְרוֹן אַז קָעֵן אָפִילוֹ זַיְן אַז דאס קענען אַזְוִי זיך אָרִינְגְּלָעָבָן אַז אַזְוִי אָוּפְּלָעָבָן אַ פָּאָרגָאנְגָּעָן הייט וואס אַזְוִי טְרָאִיגְּשׁ פָּאָרְשְׁוֹנְדָן אַזְוִי אַ קִינְסְטָלְעָרִישׁ מַעְלָה. אַיך וויל בלויוֹ פָּעַטְשָׁטְעָלָן דעם פָּאָקט, וויל אַוְיך אַ צוֹוִיטָעָר גְּרוּסָעָר יְדִישָׁעָר פֿרְאָזְאַיקָּעָר האט מִיר אַ מַאֲלָל גְּזָאָגָט אַז בִּים אָוּפְּלָעָבָן, אַבער בִּים רַעַטָּאוּרִין קִינְסְטָלְעָרִישׁ דאס אַמְּאָלִיקָעָז יְדִישָׁעָלְעָבָן אַזְוִי אַזְוִי אַזְוִי מַעְן נִשְׁתָּפָרָן אַז דַּערְלָאָזְן אַז דַּשְּׁפָעַטְרְדִּיקָעָז דַּערְפָּאָרְוָנָג זָאָל אַוְיך ווּאָסְעָר עָס אַז אָפָן משְׁפִיעַ זַיְן אַוְיך דַּער שְׁילְדָרְגָּוָג פָּזָעָמָג פֿרְעָרְדִּיקָעָן. אַנדְרָעָה האָלָטָן אַבער אַז דַּער סּוֹפְּסָוק פָּזָעָמָג לְיכָט דָּאָס ווּאָס אַזְוִי גַּעַשְׁעָן אַיְדָעָר דַּער סּוֹפְּסָוק אַזְוִי גַּעַקְוּמָעָן. ווּעָר דַּא אַזְוִי גַּעַרְעָכָט אַזְוִי שְׁוּעָר צְוּ זָאָגָן, ווּיל ווִי אַיְדָישָׁ פָּאָלְקָסְוָאָרָט זָאָגָט, אַזְוִי דַּעֲגָסְטָע דִּזְ-הָרָה דַּעֲמָאָלָט ווּעַן בִּידָע זענען גַּעַרְעָכָט.

אויף יען פאל שלידערט קאנגענושוקי זיין קינדהייט און זיין יוגנט אויף אזא
קינסטלערישן אופן איז מיר זען אים צוריק ווי אַ קינד און אַ יינגל. דער אלטער
בעל-הזכרונות מישט זיך אויף אַ רגע נישט אַריין איז זיינע דערמאָנוֹגעָן, פרווט
זיין נישט פֿאָרטיטישן, אַדער אַרוּיסֶזֶן זיין היינטיקע מיביגונג וועגן זיין. אַלץ וואס
דעם בעל-הזכרונות איז געווען אומקלאָר און אומפֿאָרטשענדלאָך דעמאָלט ווען ער
חאט עס אַיבְּערגעַלעַט, בלײַבַּט דעם לִיעְנֵר אַומקלאָר און אומפֿאָרטשענדלאָך
אויך היינט, ווען דער דערווואָקסענער רַיפְּפָּעָר דערצְיָילָעָר וואָלט שׂוֹין געקבנט געבן

א פירוש און אן אויפקלערונג. הגם געשריבן אין דער ערשותער פערזאן אין גען
שילדערט זיך אלילין האלט זיך אבער קאגאנאוסקי בי איזא מעטאד ווי ער וואלט
געשילדערט און אנדרען אין זינגע יארן און מיט זינגע איבערלעבעונגן. פארן ליענער
אייז דאס זיעער נאטירלעך, אבער יודע-חן ווילסן וויפל שרייבערישער טאקט און
וויפל שעפערישע אינטוציע א שרייבער דארכ האבן כדי בשלום דורךוגין דעם
דאזין נסיגן.

א חזק זיך ברעננט קאגאנאוסקי ארויס אין זיין בוך א גאנצע ריי געשטלטן
וואס האבן זיך באוועגט און די גאנטער ד' אמותה, אדער אויף דער וויטערער
פעריפעריע פון זיין לעבן. ס'קאן זעיר געמאלאט זיין און מען זאל צווארען
געמען אלע העלדן, טיפן, געשטאלטן און סטם פארשווינען פון קאגאנאוסקיס
קורצע דערצ'ילונגגען וואלטן זיך געלביבן א מיעוט אנטקעגן דעם של מענטשן וואס
ער פירט ארויס אין זיין גראיסער דערצ'ילונג "די טונקעלע דירה". ס'אייז דערביי
אויך קלאר איז א סך פון די פארשווינען וואס מיר טרעפען און זינגע פראיערדיקע
דערצ'ילונגגען געפינען מיר אויך דא איז דער דזוקער דערצ'ילונג וועלכע אנטט
פלעקט פאר אונדו — כאטש זיך נישט דורךוס אויאטביבאגראפעיש — דעם
ברונעם פון וועלכן קאגאנאוסקי האט א גאנץ לעבן געשפט. לוייט דער דערפינייציע
פון רינגער מאיריא דילקע קומט אוים, איז "שאפען הייסט זיך דערמאנען" און זיך
דערמאנען הייסט — לוייט אונדווער מינונג — אויפלעבן די אינדרוקן פון דער
קינדהייט און פֿרִיעֶר יונגען וועלכע דאס לעבן פֿאָרְקִירַצְט אַיִּנְעָם שעפערישן
מענטשן אויך תמייד און דערביי איזו שטארק און ווען אפֿילו זיך פֿאָרְשְׁוִינְדְּן פון
זפרן און פון באזוסטזין, שוימען זיין, בעטן שאפֿן, ארויס פונעם אונטערבאוזט
זיין ווי אן אנטפלעונג פאר דעם שעפער גופה.

די צענטראלאָלע פארשווינען און בוך זענען זיין פֿאָטער, זיין מוטער, זיין שוועס-
טעה, זיין ברודער און דער עיקר — דער דערצ'ילער אלילין. וואס נוגע דעם
פאטער און דער מוטער זענען זיך געשילדערט מיט איזו פֿיל קראפט איז זיך דירן
אונדו מיט זיער גורלות ווי נאענטע. מיר זענען נישט בלוייז זיך זיין זיך האנדלאָן,
נאָר מיר וויסן אויך פֿאָר וואס זיך האנדלאָן איזו אָדָעָר אַנְדָּרְשָׁן, וויל מיר קענען
נישט נאָר זיער פֿסִיכִיך, נאָר אויך זיער אָפְשָׁתָּאָמָּה אָן אַלְּץ וואס האט געליגט
אָחָות אויף דער פֿאָרְמִירְוָנְגָן פון זיער אָרְאָקְטָּעָרָן. דער פֿאָטער אָן די מוטער
האָבָן זיך לֵיב, אָבָּעָר זיך זענען צוֹיִי קָעָגָנָאָצָן וואס צִּעְן זיך צו אָנוּ שְׂטוּיסִן זיך
אָפ. דעם דערצ'ילער, אָן זינגע יונגע יארן, האט אויסגעזען אָוּ דאס אַיִּנְצִיקָע
וואס שטערט דער ליבשאָפְט צוֹישָׁן טאָטָעָמָאָמָע אָן דער ברודער אָן זיין שלעכִ
טער אויפֿר אָן אויך דאס וואס דער טאָטָעָו וויל בשום אופֿן נישט טוישן די
טונקעלע דירה וו זיך זענען אָנוּ אָוּזָק אָן אָנְדָעָר געגנט. קאגאנאוסקי
פרווט ערצע-זווו אַ בִּיסְל אַוְיפֿלָעָרְן די סִיבָה פֿאָר וואס זיין פֿאָטער וויל נישט
פֿאָרְלָאָן די טונקעלע דירה, כאטש די מוטער ווינט זיך אויס אָירָע אויגַן אָוּ צוֹלִיב

דער דירה האט זי שוון פאלוירן עטלעכע קינדעוו וואס זענען יונגעראהייט אוועק פון דער וועלט, אבער די דערקלערונג וואס קאגאנאוסקי גיט אונדו פאר דער האנדלונג פון זיין פאטער אויז נישט קיין גענונגדייקע און סייאו גוט וואס דער שרייבער האט, פלנדייך די דזוקע נישט-גענונגדייךיט, דאר נישט גענוכט קיין מער שכלייך מאטיזוירונגען וואס ער וואלט געקענט געפיגען בעט ער האט די דערצילונג געשרייבן.

אין די שפערעדיךע שלידערונגען און דערצילענישן זעגן די געשענישן און איבערעלעבענישן פון יונדר צייט ווינקט קאגאנאוסקי און אויף א פארהעלטעניש פון זיין פאטער מיט א געויסער פרוי, אבער אלץ אויז גמאכט אוזי דיסקרעט און מיט אוזי פיל טאקט, איזעס בליבט ווי אונטער א שליער, אבער אונטער א פאררגענט גלאו. קאגאנאוסקי איז א מייסטר ער צו שלידערן סיטואצייס וועלכע זענען קלאר און דיטעלעך און דאך בליבין זיין עפערס ווי אונטער א שליער און ארום זיינער רעליטעט פילט מען די אטמאספער פון דעם איררעאלן.

בס-הכל שלידערט קאגאנאוסקי איז זיין בוד א ציטט-אפשנט פון א צוויי-דרייאר, ה גם ער גיט אפט מאל צורייך אין זיינז זכרונות צו פריערדיךע ציטטן. אבער איז די דזוקע צוויי-דרייאר שפילת זיך אפ אין דער דערצילונג א גאנצע דראמע מיט געשענישן וואס קרייצן זיך איזו געמידט און רופן א羅יס א צאפל אין הארץ בים מיטלעבן מיט די ווירקנדיךע העלדן, ווי, למשל, מיט דער מוטער פון דעם דערצילער וואס זעלט געקענט זיין גליקלעך ווען זי זעלט געהאט אן אנדר אראקטער און זענען זיך נישט געפיפלט אוזי אויסגעזוארכטן פון איר אייגענער סביבה; זי האט נעלעך געתשאמט פון א וויטער געגנטן, פונקט ווי איר מאן איזו געווונ פון אן אנדר געגנט, אבער בעט איר מאן האט זיך אדאפריטר אין יעדער סביבה איז זי געלביבן און דער סביבה פון דעם ווארשע-זער געדיכטער יידישער אדרעמיקיט ווי א פרעמדער פלאנג. צו דעם קומט נאך צו איר איבערציגונג איז איניקע פון אירע קינדעוו זענען פרי אוועק פון דער זעלט צוליב דער טונקעלער דירה, ווי אויך איז צוליב אט דער טונקעלער דירה און דער סביבה איז זעלכער זיך איז איר עטלערער זון ארפאפ פון גלייכן זעג און זי מז זענען אים פסדר פירן קאמפן מיט איר מאן. אט אס אלץ מאכט זי טראגייש און אפט מאל אפילו פאטטען. די אנדער צוויי צענרטאלאע העלדן אינעם בוד, די שיינע שוועסטער און דער עטלערער ברודער, זענען איר געשילערט מיט אמתער מיסטרשאפט. זיין זענען דורכויס זיין אלין, אבער איך גלייב איז יעדער וועט איז זיין געפיגען און דערקענע מענטשו פון זיין נאענטער אדער וויטערער סביבה. און אט אוזי דערצילנדיך און שלידערנדיך אנדערע און זיינער איבערעלעונגונגען פורעמאט דער שרייבער זיך אלין און ברעננט זיך א羅יס מיט איז אמתדייךיט און טיפער פסיכאלאגישער זיך אלין און ברעננט זיך אדער צענרטאלאסטער העלד אפילו צוישן די צענרטאלאע העלדן פון בוק.

ג

א גוטער שרייבער קאו אין א קליניגער דערצ'ילונג דערגרייכן די דזוייקע מדרגות וואס אין אנדרער גוטער שרייבער דערגרייכט אין א גרייסן ראמאן. מען דארף אבער געדענקען, אוו קטש קוואליטאטיוו קענען זיך די דזוייקע שרייבערס אויסיגלייכן אין פארץ פארץ א קוואליטאט וואס אין אפהענגייך פון קוואנטיטאט. ס'וויל זאגן או דער מאלערישער מיניאטוריסט קאו אין זיין מיסטערשראפט אפשר אריבערשטיגן דעם מאלער פון די בריטיע ליוונטן, אבער דער מאלער פון די בריטיע ליוונטן פארמאגט זאך א באשטיימט קוואליטאט וואס אין פונקט איזו וויכטיך אונ א מאל אפשר נאך וויכטיך ער ווי דער גראד מיסטערשראפט וואס עס פעלט אים אין פארגליליך מיט דעם מיניאטור-מאלער.

קאגאנאוסקי אין זיין גאנץ לעבן געווען דער מיסטער פון דער קליניגער דערצ'ילונג. "די טונקעלע דירה" אין זיין ערשת ווירק פון א גרעסערן פאָרגנעם, פון א בריטערער ליוונט. עס קאו טאקע זיין אוו ערגעזיזו איז ער אין דער קליניגער דערצ'ילונג געווען פערפֿעקטער ווי איז זיין לעצטער גרויסער דערצ'ילונג. דער פאר אבער זענען אין דער "טונקעלע דירה" פארץ אועלכע בילדער, פיגורן אונ געשענישן, דער עיקר אועלכע גלענדידייך אנטויקלונגען פון די כארקטערן וואס מען קאו זיי אין זיינע קליניג דערצ'ילונגען נישט געפינען. עס ווועט אונדו שפֿעטער נאך אויסקומען עפֿעס צו זאגן ווען די קליינע אומפֿרפֿעקטיקיטן וואס מיר טרעפֿן אין דעם דזוקן ווירק, בעת אין זיינע פריערדיקע קליניג דערצ'י-לונגען זענען זיי נישט געווען צו זען, אבער דערפֿאָר האבן מיר דא אועלכע מעלה וואס קאגאנאוסקי האט זיי פריער, אין דער קליניגער דערצ'ילונג, בשום אופֿן נישט געקען דעמאנטרידין.

מיר האבן פריער גערעדט וועגן די צענטראלע העלדז פון בוך, אבער דאס בוך אייז באפעלקלערט מיט א סך א סך טיפֿן און גשטאַלטן וואס ס'אייז זי גאר שווער אויסצ'ורעכענען און צו דערמאגען. יעדער פון זיי איז געוויס אינטערע-סאנט פאר זיך אלין, אבער ער פארנוועט אויך זיין פֿאוּיזֿיך אינגעם גאנץ ווירק און פֿירט אויס, וואלט איך גזאָגט, זיין דאָל איז פֿאָרְהָעַלְתְּעַנְשִׁיך צו די הויפֿט פֿיגורן פון בוך אויף אָז אָדָעָר אַנְדָּעָר אָפָּן. קטש די דערצ'ילונג פארמאגט נישט קיין ספֿעַצְיַעַלְעַט קָאָמְפֿלִיצְיַרְטַעְעַט קָאָסְטְּרוֹקְצִיְעַט פֶּאָרְמָאָגָט זי אָבָּעָר אָז אַנְעַדְלַעַכְעַט קָאָמְפֿאַיזֿיך אָזָן אָז אַנְטוּיקְלוֹנְגַעְגַע וואס שטימט מיט אַיר קִינְסְטְּלַעַרְישָׂר נוֹיטָן ווּנְדִיקִיט. ס'אייז בפֿירוש אָשָׂאָד וואס קאגאנאוסקי האט אָזָוִי שפֿעט זיך גענומען צו דער גרעסערער דערצ'ילונג. "די טונקעלע דירה" באָויזט אָז אַלְאָר אָז נישט קיין ערגרער דאמאניסט ווי אָ דערצ'ילעָר. אויף יעדז פָּאל אָז אַלְאָר אָז ער האט אָז דער גרעסערער דערצ'ילונג נישט פֿאָרְלִוִּירְן קיין אַיְנָעָן פון די מעלה צוֹלֵיב ווּלְכָעָן מיר האבן אָזָוִי לִיב געהאט אָז דער קלענערער דערצ'ילונג.

אויך און דער גראיסער דערצ'ילונג "די טונקעלע דירה" בליבט קאגאנאוסקי געטריי די כארاكتעריסטייש שטריכן פון זיין טאלאנט און איינגרטיקיט. ער עט מענטשן און לאנדשאפטן ווי א מאלער וועלכן עס ווארפן זיך און די אויגן דייער בעאונדערע, צו מאל אויך אומגעוינגלעבע שטוויכן. דערביי איז ער אבער א שרייבער, וויל ער זעט די מענטש נישט פון דראסן, נאר וואס עס טוט זיך טיף אין זיין אפילו אומבאווסט פאר זיין אליין. קאגאנאוסקי גראיסע מעלה איז אויך דאס וואס ער געפינט זיינער אנקערעט רעהאליסטייש מעטהאפרן צו שילדערן דעם אוייסען פון מענטשן, זאכן איזז'ו איזו און דערביי פארמאגט ער אייגענע ווערטער איבערצוגעבן דעם תורה פון צושטאָנדן, אדער די געפילן וואס זיין רופן אראויס. ער קאָן מCKER זיין און איבערצעבן א שטימונג פון א געויסער סיטואצייע מיט א פשוטן שטריך, דערצ'ילנדיק או דעמאַלט ווען די געויסע זיך איז געשן האט מען אין שטוב קיין מיטאָג נישט געקאָקט און מען האט געגעבען די קינדער שטיקלען ברויט מיט געקוריפטן אויפשניט-זווורשט. ער קאָן אבער מיט פאָרשיידען, אימפרעס-יאָנסטייש בעילדער איסמֿאָלן די געפילן און די געדאנקען וואס א געויסע האנדלונג האט געמֿאָקט אויף אים. אדער אויף איינעם פון זיינע העלדּן. ער איז דערביי תמייד איינגרטיק און אפילו אין ער רעדט נישט קיין איבעריך זווארט און מאָקט אויף אונדוּן דעם דאָיקן רושם וואס ער וויל מאָן מיט דעם וואס ער וויאָז און דערצ'ילט.

"שטענדיך ווען אויך האב געלערט פון א 'שקלע' האט זיך א דינער שwidער איבערצעגלאַט איבער מיין הארץ, ווי אויך וואָלט געקוקט פון א הויכן מויער. ער געדאנק האט מיד א טראָג געטאָן אין א הייך וואס האט מיד געציגן און פאר וועלכער אויך האב מורה געהאט, גלייך אויך וואָלט געדאָרט דרייטן אויף א ווילד פערד".

ווען קאגאנאוסקי דערצ'ילט וועגן זיין מוטער און ווי זי האט מורה געהאט פאר די נאָס האָרבּסְטִיטָע און ער טונקעלער דירה, שרייבט ער:

"די מאָמע האט מורה געהאט פאר די שועער, טונקעלע נאָס טאג. דאס זענען געווען די טאג פון קינדער-קראנקיטן. זי האט די טאג גערופן "די גרויעז וועלף" וואס האב זיך פאָרגנְבָּעַט און אָוּעָקְגָּעַבָּעַט ביי אַיר די קינדער. און אויך איז מיר איז די שרעק פאָרנו "גרויען זאָלֶף" פאָרבּוּבּן. אַמְמִיסְטָן ווען אויך פְּלָעָג איז די טונקעלע זוינטער-טאג זיין קראָאנָק. ווען ער געפל פון הײַז האט זיך געויגט איז מײַן קאָפּ האט זיך מיר אויסגעוויז און ער "גרויער זאָלֶף" גנְבָּעַט זיך צו אונדוּן און שטוב אַרְיֵין".

אין ער "טונקעלער דירה" האט קאגאנאוסקי, ווי געזאָגט, נאר א מעלה:
די מעלה וואס מען קאָן זי געפֿיגּען נאר בִּים מאלער פון דער בִּריַּעַטְרִיְּלִיְּוֹנְטִי:
ער געשטאלטיקט אַ גְּרוּסְן לְעַבְנָס-שְׁתָחָה אַין צִיְּת אַין גַּשְׁעַנְיִשְׁנָן אַין וועלכּן

עס פלאנטערן זיך, אדרער וועלכן עס פלאנטערן א סך א סך לעבעדייקע פארשידן-ארטיקע מענטשן.

קאגאנאוסקיס מענטשן זענען על-פיירוב נישט צו פיל יוצא-דופנדיק און נישט צו פיל דורךניטעלען. יעדר פון זיך פארמאנט עפער מיט וואס ער פאר-אינטערעסיטט אונדזה, פאראקיצט זיך אין אונדזער זכרון און מאכט אים אונדזו אויף צוויי פיל נאענט און מיר זאלן וועלן זיסן און זיך טאכע איבערגעמען מיט זיין גורל. אפילו די צויזיט-דאנגיקע פארבייגענדיקע פארשינען וועלכע ווירקן אין דער דערצ'ילונג פארמאנן אייגענע פניםער, אדרער לפהות עפער א באונדערן שטריך צוליב וועלכן מיר געדענ侃ן זיך.

עס מערקט זיך איז ביים שרייכן די דערצ'ילונג "די טונקלען דירה" איז דער מיסטער שווין געווען עטוואס מיד און האט דורךנלאזט אועלכע זאכן וואס ער וואלט פריער אין זיינע דערצ'ילונגגען געוויס פאראמיין. זוי געזאגט פארמאנט קאגאנאוסקי און אייגענען אופן פון דערקלערן נשמה-סיטואציות און געמיינט צושטאנדז, אבער אינעם בר "די טונקלען דירה" טרעפען מיר פון מאל צו מאל אועלכע דערקלערונגגען וועלכע זענען פארן שרייבער אלין געווען נישט קלאר און זי וייזן איז ער האט נישט געפונען די געהעריקע ווערטער פאר דער סיוטאץ ציע. אפט מאל באונדצת קאגאנאוסקי א געוויס ווארט וואס איז בפירוש נישט אויפן ארט. אין דעם דזוקין בוך ווערט עטלעכע מאל איבערגעחרט דאס ווארט "ריינקייט" דארט ווועס האט מיט ריינקייט קייז שיקות נישט. נאך ערゲער איז מיטן ווארט "א קלאָפ געטאָן", "געקלאָפַט" וואס חורט זיך איבער איז א שיעור מאל, ווי למשל "די קעטלטלעכע לויפט האט געקלאָפַט", אדרער "א וויסלעכע נאָסע קאָשע האט געקלאָפַט", צי גאר "האט מיר א קלאָפ געטאָן דער שטרונגער דיח פון רפאות און אָפְטִיְקָן". עס קאן זיין איז ווען קאגאנאוסקי זאל דאס בוך אדרויסגעבען בי זיין לעבן וואלט ער די דזוקין "קלאָפַטִיךָ" ווערטער אויסגעטוישט אויף אנדערע מער צוגעפאָסטע צו דעם וואס ער האט געוואָלט זאגן.

אין סֶדֶהֶל איז עס אבער איז בוך וואס פארגעמאָט א גאר בפבודיק ארט אין קאגאנאוסקיס שאָפַן איז ווי מיר האָבָן שווין געזאגט און זוי עס איז אלעמען באָוואָסַט, פארגעמאָט אָפָרִים קאגאנאוסקי א גאר, גאר בפבודיק ארט אין דער יידישער ליטעראָטור. דאס דזוקין בוך האט קאגאנאוסקי אָגָעֵשְׂרִיבָן נאך דער צויזיטער וועלט-מלחמה, בעט די דערצ'ילונגגען וועלכע זענען ארײַן איז זיינע ביכער "שריפטן" און "פּוֹלִישָׁע אַרְן" זענען איז זיינער גרויסן רוב אָגָעֵשְׂרִיבָן געוואָרַן איז די יַאֲרָן צוישַׁן די צוּיִ זַוְּלַטְ-מַלְחָמָות.

די דערציילונגגען פון וואָלף קַארמִיאָל

פון די 10 דערציילונגגען אין דעם בוך "וועגןער ציון צום סוף וועלט" פון וואָלף קַארמִיאָל, זונען 4 געוויידמעט דעם ליעבּן אַין דער געטאָ אָן, 6, זונען פון דעם לעבעּן פון די געראטעווערט גאנַך דער מלחהּ. אַילּוּ ואַילּוּ געהֶרְן אַבעּר צו דער דזּוֹיקָעָר קִינְסְטָלְעִירִישָׁעָר דָקְומָנְטָאַצְיָעָ וְאָס אַיר אוּפְגָּאָבָּעָ אָין צו פֿאָרָה פֿיקְסִירְן לְדוּרְ-דּוֹרוֹת די אַיבְּעָרְלְעָבְּעָנְשָׁן פון מִירְחָ-אִירְאָפְּעִישָׁן יִדְּנוּ-פֿאָלָק, סי' בעהּן חורבן, סי' באָלְדּ נָאָךְ אַים.

כָּאַרְאַקְטָעִירִיסְטִיכְסְפֿאָר אַלְעָ דָעֵרְצִילְוָנְגָעָן פָּון וְאָלְפּ קַארְמִיאָל אַיְזָה דִי שְׂוּעָרָעָ אַנְגָּעָלָאָדָעָנָעָ אַטְמָאָסְפָּעָר אַיְזָן וְוּלְכָבָּעָר עַס בָּאוּעָן זִיְּנָעָ הַעֲלָדָן. אַיְבָּרְ זִיְּנָעָ גַּעַשְׁטָאָלָטָן אָן דָעָר עַיְקָר אַיְזָן זִיְּגָפָא. הַוְיִירְטָן דִי אַיְמָה פָּון די, וְוּלְכָבָּעָר הַאָבָּן דָעָרְן דָעָם טּוֹיטָ אַיְזָן אַוְלְכָבָּעָ דִימְעָנְסִיעָס נָאָךְ וְוּלְכָבָּעָר עַס אַיְזָן שְׁוִין אַיְזָן טְרִיטִיכְסְפֿאָר גַּעַמְטָהָר נָעָמָט דִי רְעָאָיָה לִיטָעָט אַיְזָן גָּאנְץ אַגְּדָעָרָעָ פָּאָרְמָעָן אָן קָאנְטוֹרָן אָן אַפְּטָמָלָהָט אַוְיךְ דָאָס וְוָאָרָט אַגְּנָץ אַגְּדָעָרָן זִיְּן וְיִדְעָר צָו וְוּלְכָנָן מִיר זָונָעָן גַּעַוְוִינְטָן גַּעַוְוִוָן פָּאָרָן קָאָטָאָקְלִיזָם. בְּדָרְקְ-פְּלָל אַיְזָן וְאָלְפּ קַארְמִיאָל אַגְּוַטָּרְ רְעָאַלִיסְטִיכְסְפֿאָר דָעֵרְצִילְעָרָ. סְמִינְטָן צָו זָאנָן, אָז עַר אַיְזָה פְּרָאָזְאִיקָעָ, וְאָס קָאָן אַיְפָזְזְקָלָעָן אַגְּשָׁעָעָנִישָׁ, קָאָן שִׁילָה דָעָרְן סִיטְוָאָצְיָעָ, וְוִיסְטָ דָעָם סְודָ פָּון גַּעַשְׁטָאָלְטִיכְן מְעַנְטָשָׁן וְאָס בָּאוּעָן זִיְּךְ, אַדְעָרָ וְוּרָן בָּאוּוּגָט דָוָרָךְ די גַּעַשְׁעָנִישָׁ אָן רְעָגִירָן דָוָרָךְ אַיְמָפָוָלָן, וְאָס וְוּרָן אַרְיוֹסְגָּעָרְוָפָן דָוָרָךְ די סִיטְוָאָצְיָעָס אַיְזָן וְוּלְכָבָּעָר זִיְּ גַּעַפְּנָעָן זִיְּךְ. מִיט אַיְזָן וְוָאָרָט: אַגְּרָזְאִיקָעָר וְאָס זָעָט זִיְּן טָעָמָעָ פָּון אַלְעָ וְיִתְּן אָן נִשְׁתָּה בְּלוּזָן פָּון אַיְזָן אַוְיסָ גַּעַזְוְכָּטָן, אַדְעָרָ סְפָעְצִיעָלְ-בָּאַלְוִיכְטָעָנָם קוּקוֹינְקָל.

די רְעָאַלִיטָעָט פָּון וְוּלְכָבָּעָר קַארְמִיאָל שְׁעָפָט זִיְּן אַיְסְפִּירָאָצְיָעָ אַיְזָה אַבעּר אַגְּרָאַלִיטָעָט וְאָס סְאיְזָה אָנוֹדוֹ נָאָךְ עַדְ-הַיּוֹם שְׂוּעָרְ תּוֹפָס צָו זִיְּן. דָאָס אַיְזָה אַנְמָתָה, וְאָס זָעָט אָנוֹדוֹ נָאָךְ אַלְיָזָה אַוְיסָ וְיִי אַקָּשְׁמָאָר אָן אַט דָעָם קָאַשְׁמָאָר-עַלְעַמְעַנְטָה אַטְ קַארְמִיאָל גַּעַשְׁטָאָלְטִיכְט אַיְזָן זִיְּנָעָ דָעֵרְצִילְוָנָגָעָן זִיְּעָרָ רְעָאַלִיסְטִיכְ, מִיט אַלְעָ אַיְסְטָעְדְּלִישְׁקִיטָן אָן מִיט אַלְעָ זִיְּנָעָ אַוְמְדָעְקָלְעָרְלְעָכְקִיטָן אָן אַוְיךְ וְוָאָנְ-גָּאָגָּה הָאָט אַמְּאָל גַּעַזְוָגָט, אָז עַר בָּאַמִּיטָה זִיְּךְ צָו מָאָלָן אַגְּלָוּם אַיְזָן וְוָאָנְ-צָוְשָׁטָאָנָד, קָאָן מַעַן אַוְיךְ דָעָם מַחְבָּרָ פָּון "וְוּגָעָנָעָר צִיְּנָעָ צָום סְופָּה וְוּלְטָה" זָאנָן, אָז עַר בָּאַמִּיטָה זִיְּךְ

זו שלדרן א גרויל-האלזינאציע, וואס איי, זו אונדזער אומגליך, געווין א ווירקלעכקיט.

אין זיין פרעלוד צו די דערציילונגגען זאגט דער שרייבער:

“גאט פון אברהם, יצחק און יעקב, פיר מײַנע בלינדע פונגער איבערן הארטן ליאַם און העלפֿ זיי אויסקנעטען, באָטש אָ טײַל וועלט וואָס איז פָּאָרגאנגען”. דער אמרת איי, אָז קָאָרְמִיאָלָס האָנט האָט “אוֹיסְגָּעָנְגָּעָן אָ טײַל פון פָּאָרגָּאָנגָּג”. אָ טײַל פון די אִימָּהָדִיקָּע אַיבָּעָרְלָעְבָּגָּעָן וועלכּעָה האָבן באָגָּלִיט די יִדְּזָוּעָלָט אוֹיפֿן וועג צו אַידָּר פָּאָרגִּי צו וועלכּן זַי אַיזָּוּ רַזְחִישׁ גַּעֲרִיבִּן גַּעֲוָאָרֶן דָּוָרָךְ די נַצְּצִיס אָז אָונְטָעְרָגְּעָטְרִיבָּן גַּעֲוָאָרֶן דָּוָרָךְ זַי עַירָּעָה הַלְּפָעָרָס. מַתָּוֹךְ דָּעָרְהַאְלָטוֹנָגְּ פון די מענטשָׁן אוֹיפֿן וועג צָוּטָוּ וּוּרָטָאָבָּר בְּמִילָּא שָׂוִין נִיפְרָוָס עַס אַיז גַּעַוְעָן דִּי וועלט וועלכּעָה זַי פָּאָרגָּאָנגָּעָן אָז וּוּפְלָ שִׁינְקִיט אָז עַטְישׁוּ דָּעְרוֹהְבִּינְקִיט עַס אַיז צַוְּאָמָּעָן מֵיט אַידָּר פָּאָרְשִׁיט גַּעֲוָאָרֶן אָז דָּעָם מַאְסְזִיקָּבָּר פון יִדְּיָשָׁן לְעָבָן אוֹיףּ דָּעָר פּוֹילִישָׁר עָרָד.

עם פעלט נישט קִין נַאֲקָעַטָּע רְוִיעָה בְּרוֹטָאָלִיטָעָט אָז דָּעָם לְעָבָן וואָס גַּעֲפִינְט זַי אָונְטָעְרָן לוּיְעָרְנְדִּיקָּן שָׁאָטָן פָּוּן טּוּיט. וּוי דָעַן אָנְדָעָרְשָׁ? אָבָּעָר אָפִילָו אַיִּינְטִיט פָּאָרָן טּוּיט פָּוּן דָּעָר אָונְטָעְרָגְּעָגְּנָעָנָעָר וועלט. זַעַט נַאֲךְ וּוְאָלָף קָאָרְמִיאָל אָז אַידָּס הַיְּלִיקָּע לִיכְתָּט פָּוּן לְבָעָ וּוּסָם בְּרָעָנָט מִיט דָּעָם פְּיִיעָר פָּוּן מִסִּיתְתִּנְפְּשָׁה. קָאָרָן מִיאָל אִידְעָאָלְיִוְרָט נִשְׁתָּחָן אָז אָפְשִׁיטָאָ, אָז עָרָאָ אִידְלִיזְרָט נִשְׁתָּחָן, וּוּיְילָעָס וּוּאָלָט גַּעַוְעָן פָּאָרְשָׁוּעָכָּנוּג אָז לְעַסְטָעָרָוָג. דָאָךְ וּוּפְלָ צָאָרָטְקִיט אָז לִרְיִישְׁקִיט אָז פָּאָרָאָן אָז דָעָר מַוְּטוּרָלְעָכָּר אָוִיפָּאָפְּפָעָרָוָג פָּאָר אַיִּר זָוָן, אָז דָעָר דָּעְרָצִילָוָג “מוֹטוּעָר”, אָפִילָו אָז דָעָר דָּעְרָצִילָוָג “אַסְתָּר” וּוּדי קִינְדָּעָר לְאָז אָבָּעָר דִּי אַלְטָעָמָע אָז בָּאָבָּעָ אָז גַּעַטָּא בָּעָת זַי אָלְיִין גַּיְעָן אָוּזָעָק אָז דָעָר בָּאוּוֹסְטָעָר אָוּמָה בָּאוּוֹסְטָקִיט אָרִיָּן, אָז אָוִיךְ פָּאָרָאָן עַפְסָעָ פָּוּן דָעָם לִיכְתָּט פָּוּן דָעָר יִדְּיָשָׁר מִשְׁפָּחָה-הַטְּרִישָׁאָפָּט וּוּסָם דִּי גַּרוּיְילָקָע צִיְּתָהָאָט גַּעַשְׁטָעָלָט פָּאָר נִסְיוֹנוֹת וּוּסָם נִשְׁתָּחָן אָלָעָ מַאֲלָ קָאָן מַעַן זַי בִּישְׁטִין.

איַן “הָעָרָשָׁ אָזְמִירָם” האָבָּן מִיר אָכָּרָאָקְטָעָרְשִׁיטִישׁ, קִינְסְטְּלָעְרִישׁ-דָּאָקוּ מַעְנְטָאָרָע, בָּרִיטִ-פָּאָרָמָאָסְטָעָנָע שְׁילְדָעָוָגָע פָּוּן גַּעַטָּאָ-לְעָבָן. דָעָר שְׁרִיבִּירְפְּרִט אָונְדוֹ אָרִיָּן אָז לְעָרְלִי וּוּנְקָלָעָן, וּוּיְוָתָ אָונְדוֹ אָלְעָרְלִי מַעְנְטָשָׁן, וּוּקְלָט אוֹיף אָגָּנָעָז דִּי אָוִיטָעָנְטִישׁ גַּעַשְׁעָנְנִישׁן. עַרְטָרוֹוִיָּן דָּעְרָגִיטִיט די דָעְרָצִילָוָג שִׁיעָר נִשְׁתָּחָן צַוְּרָאָנִיקָּק. דָאָס וּוּסָם דָעְרָלָאָזָט זַי אָבָּעָר נִשְׁתָּחָן אָוֹיף דָעָר כְּרָאָנִיקָּפָּלָאָךְ אָז דִּי גַּעַשְׁטָאָלִיטִיקָּוָג פָּוּן די כָּאָרָאָקְטָעָרָן אָז זַיְעָר אָנְטָפְּלִיקָּוָג אָז דִּי אָוִיסְטָעְרָלִישׁ סִיטָּוֹצִיעָס. בָּעִיקָּר אָבָּעָר גִּיט דָעָר גָּאנְצָעָר דָעְרָצִילָוָג צַוְּאָ קִינְסְטִּי לְעָרִישָׁן אָוִיסְקָלָאָגָן דִּי לְיִבְעָ וּוּסָם שְׁנִירָלָט זַיְעָן דִּי יְוָגָּעָ מַעְנְטָשָׁן; די לְיִבְעָ וּוּסָם רָעָדָט אָפָּט הַאָרְטָעָ, צִיְּנִישׁ צִיְּטִ-רְיִידִיד, אָבָּעָר אַיז אַיז תָּזָדְקָה צָאָרָת אָז גְּרִיטִיט אוֹיף מִסִּיתְתִּנְפְּשָׁה אָז דָעָר גַּעַטָּאָ-וּוּרָקְלָעְכִּיקִיט וּוי אַיז אָלָעָ וּוּרָקְלָעְכִּיקִיטָן פָּוּן דָעָר אִיבְּיִיקִיט.

אט ווי איזי קארמייל פארענדיקט די דזוקע גראיסע דערצ'ילונג:
 "מ'האט זיי אריינגעשטופט אין א זונגן פון בהמות, אנטעפאקט מיט מענטשן.
 זיי זענען געשטאנגען צונזיגעperfrest א גאנצן טאג אן שפיין.
 — באטש א טראפן וואסער — האט הערש געבעטן.
 מרימ האט צונזיגעשארט ס'ביסל ליבעץ וואס זי האט געהאט אין איר מול
 און עס איבערגעגעבן איר געליבטן דורוכן מoil.
 מ'האט זיי צעטילט בי דער ראמפע אין אוישויז.
 מיר וועלן זיך נאך זונ — האט מרימ אויסגערוףן.
 — גיב אכטונג אויף זיך — האט הערש געווארפן איר א קוש פון וויטן.
 זי האבן זיך שווין קיין מלא מער נישט געטראפן אויף דער ערדר.

צווישן די דערצ'ילונגן וועלכע שילדערן דאס לעבן פון די געראטעועטט נאך
 דער מלחמה האט אויף מיר דעם שטארקסטן איינדרוק געמאכט "דער בעטער
 פרוו". דא איז פאראן די טראגיק פון אומפֿאַרְשָׁטְעַנְדְּעַנִּישׁ צוישן די צוויי דורות,
 דעם אלטן וואס איז געניט פון דערפארונגגען און דעם יונגן וואס לעבט מיט
 אילויעס. דער טאטע וויל אַרְוִיסְרָאַטְעָוֹן זיינ זון פון פוילן ווועס ווארט אויף
 אים א נײַער אויסברוך פון אנטיסעמיטים. מיט קאלטע אַדְעָר היסע פאגראמען
 און דער זון וויל נישט פֿאַרְלָאָזֶן דאס נײַע "פֿאַלְקָס-דַֻּמְאַקְרָאַטִּישׁע" פֿוֹילָן, וויל
 ער איז זיכער, איז דאס וואס איז געוען ווועט זיך שווין מאל נישט איבערחרוזן.
 דער זון איז צוליב זיינ אילויע גרייט מקריב צו זיינ דעם פֿאַטְעָר און גרויס איז
 דער וויטיך פונעם טאָטן, איז צוליב דעם וואס ער קען נישט דערוואָקָן בִּים זון דאס
 זעלבייקע געפֿיל וואס ער האט צו אים און איז צוליב דעם. וואס ער זעט ווי די
 אנטוישונג פון דעם זון שטייט שווין ממש אויף דער שוועל. דער זון ווועט אים,
 מעגלעך היינטמאָרגן פֿאַרְשְׁטִיָּין און אים זובן, אַבְעָרָר ער, דער טאטע, ווועט
 נישט זיינ. דער בעטער פרוו צו דערגענטערן צו זיך דעם זון האט זיך נישט
 אַיְגָּעָגָּעָבָּן.

פונקט ווי די דערצ'ילונג "הערש און מרימ" גיט אַ ברײַיט-פֿאַרְמָאַסְטָן בַּילְד
 פון דעם לעבן אין געטאָ, איזו גיט די דערצ'ילונג "אנטְרִיגָּוָגָּג" אַן אויטענטיש
 געמעל פון דעם לעבן צו מאָרגנס נאך דער מלחמה, וווען די געראטעועטט יידֵן
 הייבָן זיך אַן אַומְקָעָרָן פון אַלְעָרְלִי עֲקוֹן אַין דער חַרְבוּרְהַיִם. דאס בַּילְד אַיז
 גענוג באָקָאנְטָן : די שְׂרִידִי-הַחֲרָבָה, די געראטעועטָע האַלְאָוּשָׁקָעָס פון דער יידֵן
 שיינאה דערזעען פֿלוֹצְלָוָגָּג פֿאָר זיך דאס זעלבייקע שיינאה-מעסער וואס האט אלע
 זיינְדָע גַּעֲנְטָע גַּעֲקְוִילָעָט און דאס זעלבייקע האָס-פֿיִיעָר, וואס האט זיינְר גַּאנְצָע
 ווועלט פֿאַרְבָּרָעָט. די פֿאַלְיאָקָו ווועלכָן האָבָן גַּעֲהָלָפָן דעם דִּיטְשָׁ אַין זיינְ פֿאָרָ
 נִיכְטוֹנָג ווילָן אִצְטָ פֿאַרְעָנְדִּיקָן דאס וואס דער נַאֲצִי האָט נִשְׁתָּ בָּאוּזָן צו טָאָן.
 דאס אַינְצִיקָע וואס עס בלְיִיבָט פֿאָר די דזוקע יידֵן אַיז, צו אַנְטְּלוֹפָן וואס

ווײַיטער פון דער דזאַיָּקער ערֵד וואָס אַיִ גַּעֲוֹעַן דער קְבָּר פָּוּן וַיַּעַר פָּאָלָק אַיִן
מיירח-איַּרְאָפָּע.

דאָס בַּילְד אַיִן, וַיַּעֲזַגְט, באַקָּאנְט, אֶבְּעָר קָאָרְמִיאָל באַאוֹוִוּז עַס אָונְדוּ
אוֹף אָזָא אָופָּה, אוֹ סִיאָל זִיךְרַתְּ פָּאָרְקִין אַיִן מוֹת, אַיִן הָאָרֶץ אַיִן אַיִן זְפָרָן.
ער באַאוֹוִוּז עַס דָּוְרַךְ גַּעַשְׁטָאלְטִיקָנְג, דָּוְרַךְ דָּעַם וָאָס עַר פִּירְט אָונְדוּ אָרִין אַיִן
לְעַבְּן אַיִן מַאֲכָת אָונְדוּ מִיטְלָעְבָּן. דָּאָס אַיִן דִּי גַּרוּסָט קוֹנְסָט פָּוּן דָּעַר פָּרָאָזָע. מִיר
וַעֲרָן אַרְיִינְגָּעְצִיגָּן אַיִן דָּעַם נִיעָם שְׂטִיגְגָּעָר וָאָס שְׂטָעלְטַז זִיךְרַתְּ אָוֹף דִּי
חוּרְבוֹת, מִיר צָאָפְּלָעַן מִיטְ דִּי גַּעַשְׁעַנְיָזָן, מִיר לְעַבְּן-מִיטְ דִּי לִיְּדַן פָּוּן הָעַלְדָּה,
דָּעַם יִדְיָישָׂן זְשָׂוְרְגָּאַלִּיסָּט וָאָס מִינְיָט אַגְּרָע מִיטְ זִין פּוֹילִישָׂעָרָר פָּעָן צַוְּעָנָעָן
בָּאַקָּעְמָפָּן דָּעַם דָּזָאַיָּקָן רְשֻׁוֹתְדִּיקָּן האָס וָאָס בּוֹשְׁעוּוּת אַיִן דִּי אִינְגְּוִוִּידָן פָּוּן
פּוֹילִישָׂן פָּאָלָק.

מִיר האָבָּן דָּא אָפִילְוָו לִיבָּע, אַיִן דָוְקָא אַיִן אוֹפִירִיכְטִיקָע, הָגָם פָּאָרְשִׁיְּטוּ לִיבָּע
צְוִוִּישָׂן אַיִד אַיִן אַפְּלִישָׂעָר טָאָכְטָעָר. מִיר בָּאַגְּעַגְעָנָעָן אַשְׁלָמִיט כָּאָרְאָקְטָעָ
רִיסְטִישָׂעָ טִיפָּן, אוֹיְסְטָעְרְלָשָׂעָ גַּעַשְׁטָאָלְטָן וָאָס יַעֲדַע אַיְנָעָ פָּוּן וַיַּיְּתָאָגָּט מִיטְ זִיךְרַתְּ
אַטְּרָאָגְדָּעָי, וַעֲלָכָעָ אַיִזְאָרְיִינְדִּיקָּעָ באַשְׁוֹלְדִּיקָּנְגָּעָ קָעָגָן דָּעַר גַּאְנְצָעָר וַעֲלָלָת.
דָּעַר סּוֹפִּיסְטָוק פָּוּן דָּעַר דָּעַרְצִילְוָגָן אַיִן אַוְיְתָעְנְטִישָׂעָ, אַפְּמַעַט אוֹיְטָאָבִיאָ
גְּרָאָפִישָׂעָר: דָּעַר זְשָׂוְרְגָּאַלִּיסָּט אַנְטָלוּיפָּט פָּוּן פּוֹילָן, אַנְטָלוּיפָּט פָּוּן דָּעַר לִיבָּעָ פָּוּן
דָּעַר פּוֹילִישָׂעָר טָאָכְטָעָר אַיִן אַנְטָלוּיפָּט פָּוּן דָּעַר דָוֹרְתְּדִּיקָּעָר שִׁינָּגָה פָּוּן דָּעַם
פּוֹילִישָׂן פָּאָלָק.

אַנְדָּעָרָע דָּעַרְצִילְוָגָן אַיִן דָּעַם בָּרוּךְ שִׁילְדָּעָרָן מַאְמָעָנָטָן פָּוּן נַאְכְּמָלְחָמָה-לְעַבְּן,
וַעֲנָעָן דִּי גַּעַרְאָטָעְוּעָטָעָ הַיְּבָּן זִיךְרַתְּ אַזְוִיק אַיְנְצּוּבְּרָגְעָרָן אַיִן דִּי "נַאְרָמָלָעָ"
גַּעַזְוּלְשָׂאָפָּטָן, וַעֲלָכָעָ האָבָּן פָּוּן דָּעַם חָוְרָבָּן נִישְׁתָּחָוְתָּן. מִיטְ וַיִּטְקָקְטָעָ
מַחְבָּר אָפָּט מַאְלָ אָוִיס פָּעַטְצָוְשָׂטְעָלָן, אַזְוִיק נִישְׁתָּאָלְעָמָעָן האָט דָּעַר גַּרְוִילְעָמָעָ
אוֹיסְגַּעַלְעָרָנָט, אַזְוִיק נִישְׁתָּאָלְעָמָעָן האָט דִּי חָרוּבְּ-דָעְרְפָּאָרוֹגָן בַּעֲסָעָר אַזְוִיק
גַּעַמְאָכָט. דָּאָס וַעֲנָעָן מִיר אַיִן דָּעַר דָּעַרְצִילְוָגָן "די מַילְיאָנְגָּרְשָׂעָ", אַדְעָר אַיִן דָּעַר
סְקִיצָּעָ "דָּעַר טָאנְצָן". פָּוּן דָּעַסְטוּוּעָן וַעֲנָעָן דִּי דָּזָאַיָּקָעָ דָּעַרְצִילְוָגָן נִישְׁתָּחָוְתָּן
כָּאָרְאָקְטָעְרִיסְטִישָׂעָ אַיְנָעָם בָּרוּךְ אַזְוִיק בְּלִיבָּן עַטְוֹזָס בְּלָאָס אַנְטָקָעָן דָּעַם גַּרְוִילְעָמָעָ
פָּוּן דָּעַר הוּיְפָטְ-טָעָמָעָ: דָּעַם חָוְרָבָּן אַזְוִיק דִּי יִדְיָישָׂעָ אַיְבָּרְלָעְבָּוּגָנָעָן נַאְכָּן חָוְרָבָּן.

אַיִן דָּעַר דָּעַרְצִילְוָגָן "פָּאָר וּוּעָמָעָן" שִׁילְדָּעָרָן וְאַלְפָּ קָאָרְמִיאָל וַיַּיְּזָרְאָי
פָּאָרְטִּיזָאָנָעָר יַאָנָעָק קָוּמָט נַאְכָּן דָּעַר מַלְחָמָה אַהֲיָם אַיִן דָּעַם דָּאָרָפָּ וּוּ ערְ אַזְוִיק זִין
גַּאְנְצָעָ מַשְׁפָּחָה האָבָּן גַּעַוְוִינְטָפָּאָרָר מַפְּרָאָרְדָּעָטָעָ זִיךְרַתְּ זִיךְרַתְּ
קִינְגָּם נִישְׁתָּחָוְתָּן זִין מַשְׁפָּחָה, דָּאָקָעָגָן טָרָעָפָּט עַר אַלְעַ זִינְגַּע פְּרִיעָרְדִּיקָּעָ פּוֹילִישָׂעָ
שְׁכָנִים אַזְוִיק בָּאַקָּאנְטָעָ, וַעֲלָכָעָ זַעְנָעָן פָּעַט גַּעַוְאָרָן פָּוּן דָּעַם רְוִיבָּן וָאָס אַזְוִיק
נַאְכָּן דִּי אַוְיְסְגַּעְמָאָרְדָּעָטָעָ יִדְןָן. יַאָנָעָק קָוּמָט צְוִירָקָמִיט דָּעַר פָּעַטְצָעָר דָּעַה זִיךְרַתְּ
צְוִירָקָמִיט בְּוּיְעָן דָּאָס הוֹיָן פָּוּן זִין פָּאָטָעָר אַזְוִיק דָּעַר גַּעַבְּטִיקָט עַר דִּי עַרְשָׁטָעָ
נַאְכָּט בְּיִי אַפְּוַיְעָר אַיִן שִׁיעָרָ. דָּעַרְצִילְעָטָקָרְמִיאָל :

עס האט לאנג גענוןמען בי ער אין אנטשלאפֿן געוווארן. אין חלום האט ער דערזען אַ גְּרוֹיסֶע שְׁרִיףָה. זיין טאָטָנס הוייז אַיז גַּעַשְׁטָאנָעָן אין פְּלָאָמָעָן. ער האט זיך אויפֿגעָצָט באָגָסָן מִיט שְׂוּוֵיָּס. אויפֿגעָצָט זיך אויפֿן גַּעַלְגָּעָר אָונְ טִיף אַפְּגַּעַתְּעַמְּט. עס האט זיך אִם אויסְגַּעַדְכָּט, עַמְּצָן גַּיִיט. אין דער נַאֲכְטִיקָּר שְׁטִילְ-קייט האט ער דערהערט שנעלע טרייט. זיין האבן זיך דערנוונטערט.

ער אַינְסְטִינְקְט פּוֹן אַ וְּאַלְדְּ-מַעֲנְטָש האט אִים אַנְגַּזְאָגְט סְפָּנָה. מִיט אַיִן שְׁפָרָוג אַיז ער גַּעַוּעָן אַין וְּוִינְקָל פּוֹן ער סְטָאָדָאָלָע, נִישְׁתָּו וְּוִיטָּ פּוֹן אַרְיְינְגָּאנְג. צְוּקְלָעְפְּנִידִיק זיך צוֹ דער הַלְּצָעְרָנָר וְּוֹאָנְטָה אַט ער גַּעַוְאָרָט מִיט אַ גַּעַשְׁפָּאָנְט אוּוּרָר, קְלָאָפְּנִידִיק הָאָרֶץ. דֵּי טִיר פּוֹנָעָם שִׁיעַר האט אַוְּיְפֿגְּעָסְקְּרִיפְּעַט, אַ פָּאָסְמָע לִיכְטָ פּוֹן אָן עַלְקְטְּרִישׁ לְעַמְּפָל האט זיך פְּאַמְּעָלָעָן בָּאוּוּיָּן, גַּעַוְכָּת אַוְּפִּין הַיִּי, דָּאָרָט וּוּ סְחָאָט גַּעַדְאָרְפָּט לִיגְגָּן יָאָנָעָק. בַּיִּם אַפְּשְׁיָין פּוֹן לִיכְטָ אַט ער פְּאָרְטִיִּי זָאָנָעָר דָּרְזָעָן אַ הוּאָן שִׁיגְעָץ מִיט אַ נִּידְעָרִיק-אַרְאָפְּגָעָלָאָזְטָעָר בַּיִּקְס. נַאֲך אִים האָבָּן זיך גַּעַשְׁאָרָט צְוּיִי גַּעַוּעָן אַנְטָעָק (דרַעַבְלָעַי בָּאָס וּוָאָס האַט אִים גַּעַגְּבָּן דָּעַם נַאֲכְטָלָעָר — זַי, זַי).

יאָנָעָק אַיז אַרְוִיסָּפָּן וְּוִינְקָל, אַוְּיְסְיְסִינְדִּיק פּוֹן רְעוּוֹאָלָוָעָר עַטְלָעָכָּע מַאל אַינְעָם הָוּאָן שִׁיגְעָץ אַין זִינְעָר חֲבָרִים, אַיז ער יַיְד דָּוְרְכָּגָעָלָאָפָּן דָּוְרָךְ ער אַפְּעָנָעָר טִיר. גַּעַרְזִיעָן: — אַ יְעֹזְוּ יְעֹזְוּ, — האָבָּן אַוְּיְפֿגְּעָרִיסָּן דֵּי לְוָפְט, אַוְּיְפֿגְּעָצְטָעָרָט סְדָאָרָף, נַאֲכְגָּעָאָגָּט יָאָנָעָק.

ער אַיִן גַּעַלְגָּפָּן וּוּ אַ פִּילְ פּוֹנָעָם בּוּגָן, צְוָגָעָשְׁפָּאָרָט זיך ערְשָׁטָע בַּיִּמְעָרָפָּן וְּוָאָלָד. פּוֹן וְּוִיטָּה אַט זיך דערנוונטערט צו אִים אַ טְוִיבָּעָר דָּעַשׁ, וּוּ אַן אַנְשָׁוּיְמַעְנְדִּיקָּע יִסְ-כּוֹוָלִיעָ.

ער האַט גַּעַנוּמָעָן לוּפָן אַין ער גַּעַדְיכְּטָעָנִישׁ פּוֹן וְּוָאָלָד. אַיִן גַּעַדְאָנָק האַט גַּעַרְזִיגָּן אַיִן אִים מִיט צְעַנְדְּלִיקָר קְוּלוֹת, גַּעַיָּאָגָט מִיט אִים צְוֹזָאָמָעָן:

— פָּאָר וּוּעָמָעָן זיך גַּעַשְׁלָאָגָן? פָּאָר וּוּעָמָעָן דֵּי ערְדָבָּאָפְּרִיאִיט?

דאָס אַיִן ערְדָר טְרָאָגִישָׁר סְוָףְּ פּוֹן ערְדָר יַיְדִּישָׁר פָּאָטָאָלִיטָעָט אוּרְפָּ ערְדָר פּוֹלִילְ. דֵּי סְצִעְנָעָן פּוֹן דָּעַם דָּאָזְיָקָן נַאֲכְטָלָעָר אַין פְּוּעָרִישָׁן שִׁיעַר אַיִן מַמְשָׁ גְּרָאָטְעָסְ-סִימְבָּאָלִישׁ פָּאָר פּוֹלִילְ וְּאַס יַיְדָן האָבָּן אַמְּאָל גַּעַרְוָפָּן «פָּה לִיְּנָ». אָוֹי האַט זיך גַּעַנְדִּיקָט אָוְנְדוּעָר «נַאֲכְטָלָעָר» אוּרְפָּ ערְדָר בַּיִּם וּוּיְסָלְ-בְּרָעָג אַוְּנָדָר דָּאָזְיָקָר עַנְדָעָה האַט קָאָרְמִיאָל גַּעַשְׁטָעָלָט אַ קִּינְסְטְּלָעְרִישָׁע מַצְבָּה אַיִן זִין בּוֹך «וּוּעָגָנָעָר צִיעָן צָוָם סְוָףְּ וּוּעָלָט»...

אברהם קארפינאָוויטש

„דער ווילנער דורךויף“

א בוק וואס שילדערט דעם „פֿאַרברענטן נעכטן“ איז דער נאָר וואס דער-
שינענער באָנד דערציילונגען „בִּים ווילנער דורךויף“ פֿון אַ. קָאָרְפִּינְאָוִיטְשֶׁ. דער מהבר האָט זיך באָקאנט געמאָכט מיט זיין בוק „דער וועג קײַן סְדוֹם“ וואָס פֿאַרְגְּנָעַט זיך מיט יְשָׂרָאֵלְדִּיקָעָר טְעַמָּאַטִּיך. אַין דעם אַיצְטִיכְן בוק האָט קָאָרְפִּיְה
נאָוִיטְשֶׁ זיך אָומְגָעַקָּרְטַּמְּטַן פְּנִים צוֹ דעם ווילנער פֿון נעכטן, פְּדי קִינְסְטָלְעַרְישְׁ צוֹ פֿאַרְפִּיקְסִירְן אַין אָונְדְּזָעָר זְפַרְוָן אַיר אַיְגְּנָאָרט, אַירְעָט טִיפְּן אָוֹן גַּעַשְׁטָאַלְטַן וואָס טָאָרְן נִישְׁטָּפְּאַרְגָּעָסְן ווּרְן.

דורךויס נִיְּזָמֵן אָוֹן אַרְיִגְּנָעָל אַיז אַ. קָאָרְפִּינְאָוִיטְשֶׁ אַין וַיַּן גַּעַשְׁטָאַלְטִיכְן דַּי ווילנער-שְׁלִמְתָּה, וואָס ערְשָׁת דורך אַיר קָרְנְדִּיקָעָר אַיְגְּנָאָרטִיכְיִיט הַיבָּן מִיר אַן באָנְעָמָעָן דַּי גְּרוֹיסְקִיטַּטְּפָן דער ווילנער-שְׁלִמְעָלָה אָוֹן אַירְעָט אָוּיפְּטָוּן פְּאָר דער מִיר קעְנָעָן, מַעֲרְדוּיְינִיק, דַּי ווילנער-שְׁלִמְתָּה אָוֹן אַירְעָט אָוּיפְּטָוּן פְּאָר דער יְדִישְׁעָר קּוֹלְטוֹר, צוֹם ערְשָׁת פְּאָר דער טְרָאַדִּיצְיאַגְּנָעָלָר אָוֹן אַין דַּי לְעַצְּטָע יָאָרָן — פְּאָר דער ווּלְטָלְעַבָּר יְדִישְׁעָר קּוֹלְטוֹר. מִיר קעְנָעָן אַוְיך, פֿון פֿאַרְשְׁידָעָן

שָׁאָפְּוָנָגָעָן, דַּי ווילנער יְדִישְׁעָגָס, אַירְעָט יְיָדָן פֿון אַגְּנָץ אַיר, אַיר בָּאַלְעָבָאָן טִישְׁקִיט אָוֹן אַיר אָרְעָמְקִיט. אָבעָר דַּי אַמְּתָע ווילנער-שְׁלִמְתָּה, דַּי ווילנער פֿון דער אָוְנטָעַרְוּוּלָט אָוֹן דער האָלְבִּיוּוּלָט, זַי בָּאוּוּיּוֹת זיך, דָּאָכָט זיך, צוֹם ערְשָׁתָן מָאל, אַין דַּי דערציילונגען פֿון אַ. קָאָרְפִּינְאָוִיטְשֶׁ אָוֹן דָּאָס מַעֲרְקוּעְרְדִּיקְסְּטָע אַיז וואָס אַין דַּי דָּאָזְיקָעָדְרְצִילְוָנָגָעָן אַנְטְּפָלְעָקָט זיך דַּי דָּאָזְיקָעָ אָוְנטָעַרְשָׁטָע ווילנער נִישְׁטָּבְּלוּזָן ווַי אַן אַרְגְּאַנְיִישָׁע גָּאנְצִיקִיט פֿון דער ווילנער יְדִישְׁקִיט, נָאָר מִיר דָּעַרְזָעָן אַוְיך אַירְעָט דָּרְעַקְטָע אָוֹן אָוְמְדִירְעַקְטָע שִׁיכְוָתָן מִיט דער אַיְבָּרְשָׁטָע ווילנער, מיט דער ווילנער פֿון יְדִישְׁעָר יְדִישְׁקָעְמְפָעָרִישָׁן ווּאָרט, מיט דער ווילנער פֿון יְדִישְׁעָן טָעַטָּע, מיט דער ווילנער פֿון דער יְדִישְׁעָר פָּאַלְקָלָאָר-זָאָמְלָוָג אָוֹן דַּי יְיָוָאָן מִיטָּאָרְבָּעְטָעָר.

אוֹ דַּי אַיְבָּרְשָׁטָע ווילנער זָאָל זיך, פֿון צִיִּיט צוֹ צִיִּיט, אַרְאָפְּלָאָזְן צוֹ דער אָוְנוֹ טָעַטָּעָר, אַיז גָּאנְץ נָאָטְרִילָעָן. דַּי אַיְבָּרְשָׁטָע ווילנער האָט גַּעַקְעַמְפָט פְּאָר סָאַצְּיָאָלָן יוֹשָׁר, זַי האָט גַּעַהָאָט אַן אַינְטָעַרְעָס פְּאָר דעם פָּאַלְקָלָאָר פֿון דער גָּס

אונן דאס האט דעם שרייבער און רעוואַלוצִיאָנְגֶר סַיְאַמְקָע קאנָגֶן גַּעֲבָרָאַכְט צוֹ דַעַם גַּאַסְסִ-מִידָּל, פָּונְקָט ווי סַיְאָט דעם פָּאַלְקָלָאַרִיסְט דַּוְבִּינְשְׁטִין פָּאַרְהִימִישְׁט מִיט דַעַר פִּישְׁעַרְקָע פָּוּן מַארְךָ, אַבָּעָר אֵין אַזְעַלְכָע דַעְרַצְיְילְנוּגָעָן ווי נִישְׁתָּפָאָר ווַיְלָנְגָעָן דַעְרוֹזְעָעָן מִיר פְּלוֹצָעָם דעם יַדְיָשָׁן נִיצְחָמִיט ווּלְכָן דַי אַונְטַעַרְשָׁטוּ ווַיְלָנְעָן האַט מאַגְּנִיעַפְּסִיטְרִיט אַיר השְׁפָעָה פָּוּן דַעַר אַיְבָּעַרְשָׁטוּר. מעַן מעַג זָאנָן, אָז דַי יַדְיָשָׁן קִיְּט אָזָן אַפְּיָלוּ דַי יַדְיִישִׁיטִיקִיָּט פָּוּן ווַיְלָנְעָן דַעְרוֹקָעָנְטָן מעַן דַוּקָאָן אָזָן דַי דַעְזְוַעַק דַעְרַצְיְילְנוּגָעָן ווָאָס ווַיְזָוֵן אַנְדוֹדוֹ דַי אַונְטַעַרְוָעָלֶט אָזָן האַלְבָּיוּוּלָט אָזָן מעַן דַאֲרָף גָּאָר נִישְׁתָּזֵין קִיְּין רָ' לֹוי יִצְחָק בָּאַרְדִּיטְשְׁוּעָר צוֹ דַעְרוֹזָעָן דַי אַיְינְגַּעַפְּנוּן דַעְוַעַטְקִיָּט פָּוּן דַעַר יַדְיִישָׁעָר מַאֲרָאֵל אֵין אַסְבִּיבָה, ווָאָס האַט מִיט מַאֲרָאֵל זִיךְעַמְּדָגָט אַדְעָר האַט זִי אוּפְּגַעְפָּאַסְט לוּטָים אַירְעָאַיְגָעָנָעָן באַגְּרָפְּן.

עס ואָרְפַּט זיך אֵין די אוֹיגָן, אָנוּ הָגָם ווּלְנָעַן האָטָם, אָנוּ עִין-הָרָעַ, גַּעֲגַבָּן דָּעַר
יַדְישָׁעַ לִיטָּעָרָאָטוֹר אַהֲיפְּשָׁעַ צָאַל שְׂפָרָאָק-מִיסְטָעָרָם, האָט אַבְּעָר קִינְעָר פָּוּן זַיִ
בְּנִישְׁתָּ אָזְוִי אַרוֹיסְגָּעָרָאָקטָדְיִי סְפָעָצִיפִּישְׁקִיטָיִיטִי פָּוּן ווּלְנָעַר לְשֻׁוֹן-קָאָלָאָרִיטִי וּוֹי
אָ. קָאָרְפִּינְגָּאוֹוִיטָשׁ. זַיִן לְשֹׁוֹן אָזְוִי עַכְתָּ אָנוּ שְׂוֹרְשָׁדִיקָה, אָנוּ אָ יַדְישָׁעַ שְׂפָרָאָק-
אַטְלָאָס ווּעַט דָּעָרְפָּוּן שְׁעַפְּוּן אָוֹן שְׁעַפְּוּן אָוֹן עַס ווּעַט אַלְעַז נַאֲך בְּלִיבָּן נִישְׁתָּ גְּרוֹנוֹטָעוֹוט דָּעַר דָּגָא. דָּאָס אִין אָ לשֹׁוֹן ווּאָס פָּאָרְמָאָגָט נִישְׁתָּ בְּלוֹזָי אָנוּ אַיְגָעָנָע
מוֹוִיְּקָאָלִישְׁקִיטִיִּים, נַאֲר אַיְיר אָנוּ אַיְגָעָנָע פָּאָרָב אָנוּ אָנוּ אַיְגָעָנָע בִּילְדָּעָרְשִׁקְרִיטִיִּים.
הַפְּלָל, בְּלוֹזָי פָּאָר דָּעַם אַרוֹיסְבָּרְעָנְגָּעָן אָוֹן פָּאָרְפִּיקִיסְטִרְן אַוְרִיךְ אֶזְאָ קִינְסְטָלְעָרִישָׁן
אָוֹפְּן דָּעַם ווּלְנָעַר לְשֹׁוֹן-אַיְגָעָנָרָט, פָּאָרְדִּינָטָא. קָאָרְפִּינְגָּאוֹוִיטָשׁ בְּלָעָרְלִיִּיִּם
אָבָּעָר קָאָרְפִּינְגָּאוֹוִיטָשׁ האָט לִיטָּעָרָאָרִישָׁ פָּאָרְדִּינָטָן, נִישְׁתָּ נַאֲר פָּאָר זַיִן
לְשֹׁוֹן-אַיְופְּטוֹ, נַאֲר אַוְיךְ פָּאָר זַיִן רַעֲשָׁתָאָוְרִירְן אַיִן קִינְסְטָלְעָרִישָׁן בַּיְלָד דִּי אַלְעָ
טִיפְּוֹן אָוֹן גַּעַשְׁתָּאָלָטָן פָּוּן דָּעַר ווּלְנָעַר יַדְישָׁעַ גָּאָס אָוֹן ווּלְנָעַר יַדְישָׁעַ לְעָבָן, זַיִן
בּוֹךְ אִין אַגְּגָעָזְעָטִיקְטָמִית דָּעַר שִׁילְדָּעָרְגָּוָגָן פָּוּן אָ שְׁטִיגָּעָר ווּאָס אִין אָזְוִי סְפָעִ
צִיפְּשָׁ פָּאָר ווּלְנָעַן אָוֹן אִין דָּאָךְ אָזְוִי כָּרָאָקְטָעָרִיסְטִישָׁ פָּאָר דָּעַם אַלְגָעָמִינָעָם
יַדְישָׁעַ לְעָבָן אִין פּוֹלִין פָּאָרְן חָרְבוֹן.

עם איזו ניכר, אז א. קארפינוואויטש געטט זייןע מאדעלאן פון דער אמאליקער ווילגער יידישער ווירקלעכקייט. מיר טרעפן אין זייןע דערצ'ילונגגען בעמען פון מענטשן וועלכע מען האט געקונט נישט נאָר אין זוילגען, ווי למשל, סיאמקע קאגאן. געוווען אַפְּלִי אַן זוילגען אַיְדִּישֶׁר אַקְטִיאָר ווֹסָם האט געהיסין זובאָק. אַפְּלִי די פֿאַרְשִׁינְגֶּן פון דער אַונְטוּרוּולְט אָזֶן הַאַלְבּוּרוּלְט זענען, זעט אויס. געוווען פֿאַרְשִׁינְגֶּן פון וועלכע מען האט אַין זוילגען גוט געוווסט. דערפֿאָר דָּרְךָרְמָן מען באָז זונדרעס אַונְטוּשְׁטְּרִיכִין זוֹוֵי אַדְרָגְּרִיכְּנוֹגְּ פְּאָרְן מַחְבָּר דָּעַם פְּאָקְט, ווֹסָם ער אַין נִשְׁתְּ נִכְשֵׁל גַּעֲוָאָרְן מִיט שָׁאָפָּן קִיּוֹן לְאַנְדָּסְמַאְגְּשָׁאָפְּטָלְעָכָּע לִיטְעָרָאָטְרָ אַין זִיןְעַ פֿאַרְשִׁינְגֶּן זענען נִשְׁתְּ גַּעֲלִיבָּן קִיּוֹן טִיפְּן ווֹסָם זענען אַיְנָמָאלִיךְ, נָאָר זַי זַוְאָקְסָן אויס צו גַּעֲשְׁטָאָלְטָן, אַלְמָאָלִיקָע אַון פִּון אַן אַלְגָּעָמִיךְ קִינְסְטָלְעִירִישָׂן דַּעֲרָקְעָנְטָעָן נִישְׁבָּאָדִיט.

בי זיינער גאנצן לאקאליום און אויטענטישקייט זונגען קארפינאויטשעס דער צילונגען אמתע קינסטלערישע שאפונגען און זי וויזן, און אונ עכטער טאלאנט קאנו תמייד גובר זיין דאס טיפישע, פדי זיך צו דערהיין צו דעם כארקטעריסטיון, דורך דעם קאנו ער דאס באווטשט אנטפלעken אויף אונ אופן, און מיר זאלן עס דערזען מיט חידוש.

קארפינאויטש איז א רעהילט, ער פארפוצט נישט זיינע העלהן און פארט פילט מען זיין שטילע ליבשאפט צו זי. ער איז וויט פון סענטימנטאליטעט און דאך אנטפלעקט ער בי זיינע פארשויונגן תמייד געויסע שטרכין און האנדולונגען וועלכע ווערן רירנדיק. קארפינאויטש איז נישט קיין נאיווער שריבער, אבער זיינע העלהן באגולט ער נישט פון דער דזוקער אפטמאלייקער גאיויטט וואס מאכט זי איזו מענטשליך. ער אידעניפיצרט זיך נישט מיט זי, זי דאס טוט א סך מאל וויסענברער, אבער ער פארשטייט זי און ער זעם זי אין דער ראם פון דער ווילנער ידישקייט וואס ערשת אין זיינער שאטן ווערט איר ליכט פולער, גאנצער.

וויניקער ווי אלע געפעלט מיר די לעצעט דערציילונג אין בוך, וו דער מחבר כוחט זיך צו וויזן דעם שאրית פון ווילנער "עמד" אין די ניע באדיגונגען פון ישראל, אבער אויב צוישן 10 דערציילונגען איז פאראן איזנעם וואס איז נישט צו מיין געשמאק, געמט דאס זיכער גארנישט אראפ פון דעם עצמן און גוטן ווערט פון בוך.

היות וועגן קארפינאויטשעס לשון האבן מיר שוין גערעדט, בליבט נאך איבער צו זאגן, איז איז זיינע דערציילונגען איז אויך פאראן א שטילער, קויים מעקלעכער הומאָר און אויך ער מאכט באטעט דאס דזוקע גוטע און בא טעטטע בוך.

„אַ טָּאג פָּוּן מַלחְמָה“

איינע פון די דערציילונגען אין זיין בוך „אַ טָּאג פָּוּן מַלחְמָה“ האט אברהם קארפינאויטש אנגערופן „דער טריינער האט מיך נישט אינגעבראָכָן“. איז ווילט האט איר איז נאמען פון נאמען דער דזוקער דערציילונג דעם כארקטער-שליסל צו כמעט אלע געשטאַלטן, וואס דער שרייבער פירט אָרוֹס איז די אַכְט טִיפְ-דִּרְאָז מאטישע שלדעונגונגען, וואס שפיגלען אָפּ פֿאָרְשִׂידְעָנָע זֵיטְן פָּוּן דער היסטָרִישָׁר עפָּפִיּוּ, וועלכע מיר רופָּן אָן: די מלְחָמָה פָּוּן די זַעַקְס טָאג. פָּוּן דער אנדעער זויט אבער האט איר איז אט דעם נאמען נישט בלויין די פֿסִיכִישׁע כארקטעריסטיון פון די מענטשן, וואס דער מחבר געשטאַלטיקט איז זיינע דערציילונגען, נײַערט אויך די כארקטעריסטיון פון דעם עם היושב בציון, סְחִיסְטָה: פֿוֹנְעָם גָּאנְצָן.

אדרר לפחות פון דעם איבערויגנדיקן טיל אין דער יישראלאַ-באָפעלעךערונג, וואָס האָט פאָרֶן נצחן באַצָּאלט מיטן טיירסטן אין לעבען.

יאָ. דער טרייער אוון דער ווייטיק האָט די דָזְוִיקָעַ מענטשן נישט אַינְגַּבָּרָאָכָן. זיי האָבָּן אוּף דעם מובה פון דער מלַחְמָה גַּעֲבָרָאָכָט וְויִקְרָבָּנוֹתָן וְיִיעָרָעָזָן, די בְּנִיהִיחִידִים; זיי זענען אַרְוִיס פון אַיְיר, אַפְּילָוּ וּזְעַזְעַן לעבען גַּעֲבָלִיבָּן, מיט רִיסְטְּקָאָברִים, מיט צַעְקָאָלְעַטְשָׁעַטְוּ גּוֹפִים אוֹן מִיטָּמוּמִים, מִיטָּזְעַלְכָּעַ עַס אֵין שְׂעוּר צָו לעבען אוֹן מִיטָּזְעַלְכָּעַ דָּסָס וְיִיטְעַדְרִיךְעַ לעבען אוֹן אַקִּיטָּפָּונָס פְּסְדְּרִיךְעַ פִּינְעָן. אוֹן דָּאָרָה האָבָּן זַיְהָזָר נִשְׁתַּחַת אַינְגַּבָּרָאָכָן! דָּאָס מִינְטָן צָו זָאגָן: זַיְהָזָר נִשְׁתַּחַת אַיְפְּגָעָה עַרט צָו גַּלְיָיבָּן, אוֹן די דָזְוִיקָעַ מַלְחָמָה אֵין גַּעֲוָעָן אֶלְלִיתְ-בִּרְרִיהִיךְעַ נוּטוּעַנְדִּיקִיט אֵון אוֹן דער נְצָחָן, וּוּלְכָן זַיְהָזָר גַּעֲרָאָכָט אֵין גַּעֲוָעָן אֶלְלִיתְ-רַעַכְטָרָה. בְּמִילָּא האָבָּן זַיְהָזָר קְרָבָּנוֹתָן גַּעֲהָאָט אֵין אַוְּרָאָפָּרָהָר האָבָּן אוּף אֵין, אֶלְלִיתְ-הַעֲכָרָן נַצְּצִיאָנָאָלָן אוֹן מַעֲנְשָׁלָעָן זַיְהָזָר, זַיְהָזָר לִיְדָן אוֹן זַיְהָזָר פִּינְעָן, וּוּלְכָן די דָזְוִיקָעַ קְרָבָּנוֹתָן האָבָּן גַּרְמָן גַּעֲוָעָן.

סְאִיזָּו מַעֲרְקוּוּעַרְדִּיקָּוּ וְוָסָּגָּרְאָד אֵין סְקָּדָּו וּוּרְקָּפָּוּ דָּעָרָה הַעֲרָבִּישָׁר לִיטְעָ-רָאָטוֹר, נָאָר דָּעָרָה זַעַקְסְּ-טָאָגְיִקְעָרָה מַלְחָמָה, האָט מַעַן אֵין אַט דָּעָם זַיְהָזָר אַנְגַּהְעָוִיבָּן צְוִוִּיפְלָעָן אוֹן מַעַן האָט גַּעֲנְוָמָעָן מַאְלָן דָּעָם דָזְוִיקָעַ גַּרְדָּאָגָל אוּף אֵין אַוְּפָּ, פָּאַילָּוּ עַרְזָאָלְטָ גַּעֲקָאָנָט אוֹן גַּעֲזָאָרְפָּטָ פָּאַרְמִינְטָן וּוּרְנוֹן דָוְקָא דָרָר דָעָם יִדְיָישָׁן צָדָ. גַּעֲטָרְיוּ דָעָרָה דָזְוִיקָעַ פָּאַלְטִיְשָׁרָה הַנְּחָה שַׁילְדָעָרָט אֹזָא שְׂרִיבָעָר וְזַיְהָזָר צָדָ. יִצְחָק אָרְפָּזָן, לְמַשָּׁלָה, דָעָם צְוָרְיִקְעָדָרָפָּוּן אֵין יִדְיָישָׁן מַלְחָמָה-בָּאָטִילִיקָּטָן צָום נָאָרָ-מַלְחָמָה-לְעָבָן, וְזַיְהָזָר דָוְרָךְ שְׁוּעָרָעָ גַּעֲוִינְסְ-זַיְהָזָר, מַחְמָתָן זַיְהָזָר אַנְטִילָּיָן אֵין אֵ-שְׁחִיטהָפָּרָה וּוּלְכָבָרָה עַרְזָאָלְטָ נִשְׁתַּחַת נִשְׁתַּחַת קִיְּין בָּאָרְעַכְטִיקָּוּגָן אוֹן עַרְזָאָלְטָ זַיְהָזָר אֵין נִשְׁתַּחַת זַיְהָזָר. אַנְדָעָרָעָה הַעֲרָבִּישָׁרָה שְׂרִיבָעָרָה גַּיְעָן אָפְשָׁר נָאָרָה אֵין נִשְׁתַּחַת נָאָרָה וּוּלְזָן זַיְהָזָר נִשְׁתַּחַת צְיִפְנָן חִילָּוק צְוִוִּישָׁן דָעָרָה דָזְוִיקָעַ מַלְחָמָה אוֹן אַלְעָ-אַנְדָעָרָעָה מַלְחָמָותָן, נָאָר זַיְהָזָר בָּאַשְׁוְלִידִיקָּן דִּירְעָקָטָן אוֹן אָפְנָן דָעָם עַלְטָעָרָן דָוְרָה, דָעָם גְּרוּנְטִילִיגָּעָר אוֹן שְׁאָפָעָרָפָּוּן דָעָרָה מִדְּינָהָן, אוֹן עַרְזָאָלְטָ נִשְׁתַּחַת בְּפּוֹנוֹהָ גַּעֲרָאָכָט אוּףְ-דָעָרָה עַקְיָידהָפָּוּן שְׁטָמָתָן זַיְהָזָר זַיְהָזָר וּוּלְכָבָרָה וּוּלְטָהָן, פְּלוּמְרָשָׁתָן, גַּעֲקָאָנָט מַמְשִׁיךְ זַיְהָזָר נַאָרְמָאָלָן לעבען אוֹן די דָזְוִיקָעַ הרִיגּוֹתָן, אֵין צָו פָּאָרְגִּיסָּן בְּלֹטָן אוֹן דָעָם אֵין זַיְהָזָר אַיְגָן בְּלוֹטָן זַאְלָן דָעָרְבִּיָּ פָּאָרְגָּאָסָן וּוּרְעָן.

אוַיְפָּן פָּוּן דָעָם גַּעַזְאָגָטָן, דָאָס הַיִּסְטָן: אוַיְפָּן פָּאָן פָּוּן דָעָם בְּלִינְדָן פָּאַצְּפִּיםָן וּוָסָּאָס אֵין אַיְצָטָגָר שְׁמָאָרָק אֵין דָעָרָמָאָדָע אֵין דָעָרָ יְנוּגָעָר הַעֲרָבִּישָׁרָה שְׂרִיבָעָרָה וּוּלְטָהָן, זַעַט זַיְהָזָר בְּלוֹטָן אוֹן שָׁאָרָףָן אֵין דָעָרָ גַּעַזְנְטִינְדָּר גַּעַזְנְטִילִיגָּעָר אֵין דָעָם יִדְיָישָׁן שְׂרִיבָעָר אַבְרָהָם קָאָרְפִּינְגָּאוּוּיטָשָׁ, וּוָסָּאָס וּוְיִזְטָ אַונְגָּדוֹן אוֹן שִׁלְדָעָרָט פָּאָר אַונְגָּדוֹן די הַעֲרָאִיקָּפָּוּן דָעָם טְרָאָגִיָּשָׁן גַּרְדִּילִיקָּן מַזְהָן אַונְגָּדוֹן אֵין זַיְהָזָר יְשָׁרָאָלָהָן, וּוָסָּאָס זַעַנְעָן אַיְפְּגָעָה שְׁטָאָגָעָן צָו פָּאָרְטִיְיִידִיקָּן זַיְהָזָר בָּאָדְרָאָטָעָה עַקְוּזִיסְטָעָנָעָן אֵין האָבָּן גַּעַמּוֹזָת הַרְגָּעָנָעָן אוֹן גַּעַרְגָּעָטָן וּוּרְעָן בְּכָדִי צָו צַעְבָּרָעָכָן די שְׁוּעָרָדָפָּוּן די שְׁוֹנָאָים, וּוּלְכָבָרָה האָבָּן זַיְהָזָר פָּאָרְמָאָסָטָן זַיְהָזָר צָו פָּאָרְטִיְילִיקָּן.

אברהם קארפינאַויטש געהרט צו דעם ייגנסטן שרייבער-דורך אין דער יודע שער ליטעראָטור אוון הָגָם עַד קומֶט פֿוֹלִין אוון צִיט זַיְן גִּיסְטִיקָעּ יְנִיקָה פֿוֹן דעם אָומְגָעָברָאַכָּטן יַיְדִּישׁן לְעַבָּן אֵין דער גַּעוּזָעָנָעָר יְרוּשָׁלָם דְּלִיטָעּ, אֵין עַר אֲבָעָר אַיְפָּגָעָגָאנָגָעָן וַיְיַאֲשִׂיר אַיְמָדָת יִשְׂרָאֵל אֵין עַר וַאֲרַצְלָת שִׁיבָּעָרִישׁ אֵין דער הִגְּעָר וַיְרַקְּלָעָכְּקִיטָּה. כַּאֲרָקְטָעָרִיסְטִישָׁ אֵין צַוְּיִי פֿוֹן זַיְנָעּ דְּרִיְּרָאָזְוּבִּיכְּעָר וַאֲסָר הַאָט בֵּין אַיְצָט אַרְוִיסְגָּעָגָעָן, זַעֲגָעָן פֿוֹן דער יִשְׂרָאֵל טֻעָמָטִיק אֵין בְּלִיְּזָן בּוֹרָן וַיְיַזְּזָת זַיְן אַינְטָמָעּ בַּהְאָפְּטָנִיקִיט אֵין קַעַנְטָשָׁאָפָּט פֿוֹן דעם סְפָּעָצִיפִּישָׁן אַמְּאָלִיקָן וַיְלַגְּעָר לַעֲבָנָס-שְׁטִיגָּעָר. דָּס וַאֲסָר סְאַיְן אֲבָעָר מַעֲרָקְוּעָרְדִּיק בֵּי קַאֲרָפִּינְאַוּוּיטָשָׁן אֵין דער פָּאָקְט וַאֲסָר הַאָזָן בִּידָעּ טֻמָּאָט טִישָׁע שְׁתָחִים עַכְתָּן אֵין אַיְגְּנָאָרְטִיק, אֵין פָּוְנָקְט וַיְיַדְּרָה הִגְּעָר תּוֹשָׁב קָאָזָן זַיְד זַעַן אֵין דַעֲרָקָעָגָעָן זַיְנָעּ דַעֲרַצְיְילָנוּגָעָן פֿוֹן יִשְׂרָאֵל-לְעָבָה, אַזְוִי קָאָזָן זַיְד דַעַר יִזְדָּה פֿוֹן פֿוֹלִין דַעֲרָפִּילָן אֵין שְׁפִּיגָּלָעָן זַיְנָעּ דַעֲרַצְיְילָנוּגָעָן וַעֲלָכָעּ שִׁילְדָעָרְן דַיְיַזְאָזָן דַעֲפָנִידִיקָעּ וַיְנַקְּלָעָן פֿוֹן דער אַמְּאָלִיקָעּ יַדְּשִׁיעָר עִיר וַאֲם וַיְלַגְּעָן.

אברהם קארפינאַויטש אֵין אַנְעָמָן עַכְתָּר רַאֲסָאָוּרָר פְּרָאוֹזָיקָעּ. עַר פָּאָרָמָגָט אַבְּסָעָרוֹאָצִיעּ-פְּעָעָיקִיט אֵין קָאָזָן זַיְד בָּאָנוֹצָן אֵין זַיְנָעּ שַׁילְדָעָרְגָּעָן מִית כַּאֲרָאָקָט טֻרְיִיסְטִישָׁעּ פְּרָטִים וַעֲלָכָעּ בַּאֲלָעָבָן אֵין מָאָכָן גַּלוּבִּיקָעּ דָּס וַאֲסָר שִׁילְדָעָרְט אֵין דַעֲרַצְיְילָט. עַר קָאָזָן דַעֲרַצְיְילָנוּדִיק, אֵי אַיְפָּוּקְלָעָן אַגְּשָׁעָעָנִישָׁ אֵין אַי גַּעַז שְׁטָאָלְטִיקָן דַיְיַמְּעָנָשָׁן וַעֲלָכָעּ טְרָאָגָן אַוִּיף זַיְד אָוִיס דַעַם סִיפּוּרִי-הַמְּעָשָׁה. דַעְרָצָן אֵין זַיְנָעּ שְׁפָרָאָכְּלָעָכָעּ אַיְנְסָטוּרְמוּנָעָט אַזְפְּטִיקָעּ אֵין קַעְרָנְדִּיקָעּ, הָגָם עַר בַּלְעָנְדָט נִשְׁתָּמָת קִיּוֹן לְשׁוֹן-עַשְׂרִירָה אֵין עַר לְאָזָט זַיְד נִשְׁתָּמָת אַרְיִין אֵין קִיּוֹן נִיְּיוֹאָרָט שְׁאָפָּנוּגָעָן.

סְאַיְן אַמְּתָה אֵין דַעַר יַדְּשִׁיעָר שַׁלְאָכְטָמָאָן גִּיאַט אֵין דַעַר מְלָחָמָה אַרְיִין אֵין פְּעָרְוָעָלְעָכָעּ שְׁינָאָה צוֹ דַעַם אַרְאָבִישָׁן שְׁוֹנוֹ. אַבָּעָר דַעַר דָּזְוִיקָעּ אַמְּתָה אֵין אַי אַי אַי הַיְּפָשָׁעָר מָאָס פָּאָרְמָעָלָאָדָרָאָמָטָעָוּעָט אֵין פָּאָרְגָּזָוּמָעָט גַּעַוָּאָרָן צּוּלִיבָאָ אַבָּאָ קַאֲנָטָעָר פָּאָלִיטִישָׁר טְעָאָרִיעָ. קַאֲרָפִּינְאַוּוּיטָשָׁ שִׁיְּלָט אָוִיס דַעַם דָּזְוִיקָעּ פָּאָקְטִישָׁן אַמְּתָה פֿוֹן זַיְן מַעֲלָאָדָרָאָמָטִיוּרְטָעָר גּוֹזָאָמָא אֵין עַר וַיְיַזְּזָת אִם אֵין זַיְן גַּאֲנָצָעָר מַעֲנָטָשָׁלָעָכָעּ גַּרְוִיסִּקְיִיטָּ. וּזְעַן בֵּים פָּאָרְוּוֹנְדָעָטָן חַיִּיל דַעְרוֹאָכָט זַיְן מַעֲנָטָלְעָךְ מִיטְגָּעָפִּיל צוֹ דַעַם פָּאָרְוּוֹנְדָעָטָן אַרְאָבִישָׁן סָאָלָדָט וַאֲסָר לִגְתָּמִיט מִיטָּמִיט קִיּוֹן מַעֲדִיטָאָצִיעּ שְׁפִּיטָּאָלְ-צִימָעָר, בְּרָעָנְגָּט עַס דַעַר שְׁרַיְבָּעָר אַרְוִיסָּנִישָׁ מִיטָּמִיט קִיּוֹן מַעֲדִיטָאָצִיעּ וַעֲרָטָעָר פֿוֹן אַיְדָעָלָאָגִישָׁן לְעַקְסִיקָּאָן, נָאָר עַר גִּיט אַוְנוֹזָאָ אַבְּיִלְדָּר וַעֲגָן דַיְיַזְדָּה פָּאָפִּידָאָסְ-פִּיְּעָרָלְעָךְ וַאֲסָר פִּינְקָלָעָן אַוִּיף אֵין טְוָנְקָלְקִיטָּ פֿוֹן שְׁפִּיטָּאָלְ-צִימָעָר וַיְיַזְּזָת פִּיְּעָרָלְעָךְ פֿוֹן צַוְּיִי שְׁכָנִישָׁ יְשָׂוִבִּים אֵין אַט דָּס בִּילְדָרִיצְט זַיְד אֵין זַיְן זַפְּרָוָן אֵין וַאֲקָסָט אָוִיס צַוְּיִי סִימְבָּאָל.

קַאֲרָפִּינְאַוּוּיטָשָׁ אֵין וַיְיַזְּזָת פֿוֹן הוֹרָאָ-פָּאָטָרִיאָטִים אֵין אַוִּיף זַיְנָעּ הַעֲלָדָן זַעֲגָעָן וַיְיַזְּזָת דַעֲרָפָן. זַיְיַי גַּעַמְעָן אַבָּעָר אַוִּיף דַיְיַיְמָה וַיְיַזְּזָת אַרְאָגִישָׁן גַּוִּיטָוּנְדִּיקִיטָּ אֵין זַיְיַי קַאֲנָעָן אַנְדָעָרְשָׁ נִשְׁתָּמָת הַאֲנָדָלָעָן וַיְיַזְּזָת אַסְהָרָבָן פֿוֹן דַעַר דַעֲרַצְיְילָנוֹגָעָן

"גוש עציון", וועלכער פאלט כדי צו באשיצן דעם צוגנגן צו ירושלים. אויך זייןעה העלון פון דער דערציילונג "א טאג פון מלחהה" רעדן נישט קיין באמאטאטייש ריד און זי פירן זיך, דאכט זיך אויף, זיעער געווינגלעך און פשוט און דאר — וויפל מסירת-נפש און העלדיישקייט איז אפראן איז זיעער פשוטו שלאכט-מעשיים. אגב, אין דער דזאיקער דערציילונג אין וועלכער מיר דערזען מענטשן פון פארדי שידיינען עדס מיט זיעער מענטאליטען און שטייגער-געוווניהיטן, האבן מיר און אונזאג אויף דעם געארטן מיזוג-גלוית וואס ווערט דערגריכט איז דער שעה פון גורל, אין דער שעה ווען די גרענץ צוישן לעבען און טויט ווערט דינער ווי א האר.

אין דער דערציילונג "סאמירא", וואס דערמאנט די דערציילונגען פון זיין בוך "באים ווילנער דורכהויף", דערשינט דער שריבער מיט זיין שטילן הומאָר און מיט זיין באזונדעער קענטשאפט פון דער פסיכיך פון די דעק-מענטשן, אין וועלכע ער אנטפלעקט דעם ניצוץ פון מענטשלעכקייט, דזוקא איז א גראטעסקער סיטואָצייע. שוין אפנערעדט וועגן דעם איז דער פלאָם פון מענטשלעכקייט ווארעמת אונדוּז איז אועלכע דערציילונגען ווי "ערגעץ אין ירושלים", "באים פותל" און "דער טריויר האט מיר נישט איינגעבראָן". אלע דריי דערציילונגען זענען נישט בלוייע עכט און אמתדייק, נאר זי זענען אויך רינדייק און באגלויבט ווען זי ברענגן אריין איז מיטן פון דעם צעבושעוועטן מלחהה-פייער פמעט אידילישע מאמענטן און טיפן (וויי די באבע מיט איר ווינגענדייק קינד) וועלכע שטריכן נאר שטארקער אונטער די טראגיישקייט פון דער בלוטיקער הריגה און די מענטשלעכע דער היובנקיט פון די יידישע שלאכטלייט.

קארפינאויטש, ווי א פרואזאַיקער, צ'יכנט זיך אויס דערמאָט וואס ער קאן גוט דעם קעגנטשאָנד וואס ער שיילדערט. איר האט אין זיין בוך מלחהה-סצענעם אָדרער שלאכט-געראנגעלען וועלכע זענען געמאָלט שייער נישט מיט דער פאָכענישער גענטשאָפט פון א מיליטערישן פראָפֿעסיאָנאָל. בי דעם אלען איז ער אָבער נישט קיין איש-מלחמה און אלע זיינע רעאליסטייש שילדרונגען פון די פראנט-אָפֿעראָזִיעס זענען גאָר אויכן אונטערצושטריךן זיער גרוֹזִיקִיט. אודאי איז ער, ווי יעדער פון אונדוּז, אָפֿצִיפֿיסט. אָבער איז זיין פאָצִיפֿיסט פֿאָרטשטייט ער, איז אָ פֿאָלק קאן נישט אויסמיידן קיין מלחהה ווען עס האנדטלט זיך איז זיין באָדראָעטער עקויסטען.

קארפינאויטש האט נישט בלוייע אָנגעשרהָבן אָ גוט פרָאוּ-בוֹר, נאר ער האט אויך געשאָפּ אָ ווערך, וואס פֿעלט אונדוּז אָינ דער היינטצִיטִיקָר העברעישער פרָאוּ, אָ ווערך וואס איז צוליב זיין קינסטערירישער און אַידְעִישַׁ-נאָצִיאָנָאָלעָר קוֹואָלִיטָעָט רָאוּ גַעֲפִירִוּת צוּ ווערְן דָוֶרֶךְ דֵי, וואס גָלוּבָן אָז דער געראנְגָל וואס די מדינה פֿירְט פֿאָר אִיר לעבען און קיומ איז אָ גערעכְטָעָר און אָן אָומְבָּדִינְגָטָעָנוּוּנִיקִיט פֿאָר דער ווֹיְטָרְדִּיקָר עַקְוִיסְטָעָנִץ פון אונדוּזער פֿאָלק.

חזקאל קייטעלמאן

"דער וועג קיין אומאן"

חזקאל קייטעלמאן ניע בוך דערציילונגען "דער וועג קיין אומאן", אין נישט בלויו קיין בוך וואס פאראפיסירט קינסטלעריש דאס דזוקע ידיישע לעבן וואס איי שווין כוֹלו פֿאַרְגָּנֶגָּנֶהָיִיט, נאָר ס'איַן אַ וְעוֹרָק וְוּוֹ דָוָרְךָ דָעָרְ פֿאָרְ אַ גַּאנְגָּנֶהָיִיט רַעֲדֵת צַו אָונְדוֹ אַוְיךָ דִּ פֿרְאַבְּלָעָמָטִיק פֿוֹן דָעָרְ יִדְישָׁרְ קַעְגָּנוֹאָרט. אַיבְּעָרְהָוִוִּיפֿט הָאָבָּן מִיר דָאַ פֿאָרְ זִיךְ דָאס אַיְבְּקָעְ פֿרְאַבְּלָעָם פֿוֹן "יִשְׂרָאֵל בְּין הָעָמִים" אָן דִּ דַעְרְפָּאָרוֹגְג אָרוֹם דָעָם דָאַזְיָיךְ פֿרְאַבְּלָעָם אָן דָעָרְ פֿאַרְגָּנֶגָּנֶהָיִיט אַיזְ גַּעֲוִוִּיס זַיְעַר אָן זַיְעַר וּוַיכְטִיק פֿאָר דָעָם יִדְישָׁן עַקְוִיסְטַעְנְצָגְעָרָאָגָּל אַין דָעָרְ קַעְגָּנוֹאָרט.

איַן זַיְעַן קַוְּגָּן אַרְיִינְפִּיר צָוּם בְּוך דִּ דַעְרְצִילְוָנָגָעַן זַאגְטַּ דָעָרְ מַחְבָּרְ, אַוְ עַרְ האָט אַין זַיְעַגְּזַוְּכְט "דָעָם סְקִידָהְפָּלְ פֿוֹן דִּ אַיבְּעָרְלְעָבְּוָנָגָעַן... אַוְיךָ דִּ אָוְמְעַנְדְּלָעְכָּעְ וְעַנְןָ פֿוֹן אָונְדוֹעָרְ גַּרְוִיסְעָרְ גַּלְאָבְּלָעְרְ טַרְאָגְדִּיעָ". שַׁוְּעָרְ צַוְּ זַאגְטַּ צַי דָעָרְ שְׁרִיבְּעָרְ האָט דָעָם דָאַזְיָיךְ סְקִידָהְפָּלְ גַּעֲפָוָנָגָעַן אָן צַי עַס אַיזְ בְּכָלְ מַעְגָּלָעְדַּ אַזְאָרְ סְקִידָהְפָּלְ צַוְּ גַּעֲפִינְגָּוּ. וְאַרְאָעָם "סְקִידָהְפָּלְ" מִינְטָן, עַרְגְּעִיזְיוֹוְ, אַפְּשָׁלָוָס אָן זַיְנְ-סְוִימְרָוָגְגָעַן פֿוֹן דָעָם וְואָס אַיזְ פֿאַרְגָּנְקָוּמָעָן, לִיְיָדָעְרְ זַעְגָּנָעָן מִיר פֿוֹן בְּיִידְעָמָאָמָעָנָטָן אָן אָונְדוֹעָרְ דָוָרְ נַאֲךָ זַיְעַט אָן סְאַיזְ נַאֲךָ נִישְׁתְּ צַיְכָרְ צַי אַיזְ דִּ גַּעֲנָטָעְ דָוָרוֹתְ וְוּטְ מַעַן זִיךְ צַוְּ דִּ דָאַזְיָיךְ מַאְמָעָנָטָן, וְואָס פֿירָן צַוְּ אַ סְקִידָהְפָּלְ, יָאַ דַעְרְנָעָנָטָעָרְן. וְואָס עַס אַיזְ יָאַ זַיְכָרְ אַיזְ בְּלָוִיְן דָאַס, אַוְ דָעָרְ שְׁרִיבְּעָרְ חַזְקָאָל קִיטְעָלָמָאָן פֿוֹן נַאֲצִיאָנָאָלָעְרְ דַעְרְקָעָנָיְ. טַעַנְיָישָׁ צַוְּ דָעָם דָאַזְיָיךְ טַרְאָגְיָישָׁ חַשְׁבָּוָן פֿוֹן דִּ אַיבְּעָרְלְעָבְּעָנִישָׁן וְוּלְכָעְ לְאָן זִיךְ לְעַתְ-עַתְהָ נִשְׁתְּ סְוִימְרָן.

חזקאל קייטעלמאן אַיזְ אַ גַּוְתָּעָרְ שְׁלִידְעָרְרְ פֿוֹן דָעָם יִדְישָׁן לְעַבְּנָסְ-שְׁטִיגְגָּעָר וְוּלְכָן דִּ טַרְאָגְעָדִיעָ, האָט אַרְוִיסְגָּעָרְסְן מִיטָּן וְאַרְצָל אָן זַיְעַן אַוְיְפָלְעָכָן דָעָם דָאַזְיָיךְ פֿאַרְבִּיקְוּ שְׁטִיגְגָּעָרְ, האָט עַרְ בְּאַנְיִיסְ גַּעֲוִיְזָן וְואָס אַזְוִיְינָס דָעָרְ חַוְּבָן האָט פֿאַרְלָעָנָטָן. דָאַס אַיזְ אַ גַּרְוִיסְעָ עַוְּבָדָה, נִשְׁתְּ בְּלָוִיְן דַעְרְפָּאָרְ וְוַיְילְ דָאַס שְׁפָאָרָנָט אָונְדוֹ אַוְ קַעְגָּן דָעָם פֿאַרְלָעָנָדָעָרְ, נַאֲרָ אַוְיךָ דַעְרְפָּאָרְ וְוַיְילְ עַס דַעְרְלָאָזָטְ נִשְׁתְּ.

או דאס פאלענדט זאל לחוטין פארשווונדן פון אונדזער געדעכעניש. ואָראַעט פאלקס-יפרּוֹן מײַינט נישט בלויו געדענקען יענעמס רשות, נאָר עס מײַינט אוּיך געדענקען דאס אִיגענע גוטס. וואָס מען מוֹ אַרוֹיסְרָאַטְעָוּן פון רְשָׁוּתְדִּיקָן אָומְבָּעָנָג.

ז' חוקאל קייטעלמאן איז א רעאליסטיישער דערציילער אוון דאס פארשניעטנען ז' דיבישע זיין וואס ער לעבעט אויף איז זינע דערציילונגען איז געשילדערט און געשטלטיקט אויף א רעאליסטיישן אופן, און אידעאליזאציע איז אן אפאלאגטיק. דאך האלט און, איז איז דערציילונג ווי "די הירשן" דערהייבט זיך דער שריבער צו א באדייננדיקער קינסטלאדרישער מדרגה, דזוקא דערפער וויל מהווע דעם רעאליזום פון דער שילדרונג דערגיינען מיר צו דעתם פאטאנס פון סימבאל: די צוויי רעאליסטייש-געשטאלטיקט און ווארע יידן, די ר' הרשעט. ואקסן אויס צו דאך לשווודארשער פימבראליכס פון ביגוועה-השיט איז בעמ דורך פון חורבּן

אין די אנדערע דערציילונגען אין וועלכע קיטעלמאן ווייזט אונדו העלדנ
וועלכע זענען וויט פון קידושהשם-פאטאטס. אין אבער אלע מאל פאראו עפער א
שטריך וואס אנטפלעקט די יידייש גורלו-באזונדערקייט. אדערא די יידייש כראקץ
טער-איינגראטרקייט. אט די באזונדערקייט פון יידייש גורל און כראקטען מאכט
אויך דער ערדיישער קאמפ פון זיינע יידן, פאר דער טאג-טעלגעבער חיונה,
וזאל זיך אויסדריקן אין אזעלכע דימענסיסעס וועלכע ווערנן סימבאליש פאר דער
ענקנות פון אונדער ערדיישן לעבעסווילן (דאס געועעלב אונטערן גריינעם שילד').
אין א וויטער נאכט". דאס דזוקע ארעמע ברויטט", «א מעשה נורא" א"א).

ס'אייז בפירוש גוט וואס ביימ מאלאן זיין פארשיונען אוון ביימ געתשṭאָלטיקן זיער סביבה, דורך די געשענישן אוון פאסירונגען, פארגעסט דער שריבער, או זיין זענען שוין מעד נישטא און ער באחאנדلت זיין אזוי באילו זיין וואלטן זיך נאך אלץ געפונען און אנדזער אַרום. ס'אייז גוט, וויל אין אַ טפערן זיין זענען טאָקע די מענטשן מיט זיער לאַראקטערן נאך אלץ פֿאַרְאָן אַרום אונדו און וועלט מסתמאָ פֿאַרְבּלִיבִּין אַזוי לאָנג ווי לאָנג ער בעבן דער מענטשלעכער מײַן. דער ייד וואס שרייבט דעם זידוי-ברויז צו זיין מהותן איין אַיגאנטלאָע אַ לִיבְלָעֵער קָרָוב פון אַברָהָם יִצְחָק תְּקִיף וואס מענדעלע האָט אונדו באַזְוִין איין זיין "דאָס קלינינע מענטשׂעלאָע" און דאָך אַיז ער וויטיזויט נישט דער זעלבייקער יִהְד, וויל ער איין געוען און געווין איין אַ נִיעְזָר פֿערסְפְּאַקְטִיו, איין דער פֿערסְפְּאַקְטִיו פון אויפֿ ריכטיקער תשובה אוון אַינְערְאַלְעָכְן גּוֹוִיסְן-גּרָאנְגֶל, אַ זָּאָך וואס פֿעלט לחולטן מענדעלעס העלד, וועלכּון דער מחרב היסט זיך מודה זיין, אַבער נישט מתודה זיין. אויך די דער צִילְוָנְגָעָן "די הִילִּיקָע שְׁבוּעוּה" אוון "כּוֹרְשְׁטָעַל" געהערן צו די פֿסְיכִישׁע עֲקָסְקוּרטִיעַס אַין דער נשמה פון קִינְד וואס זענען אַיבִיךְ אַן אלצייטיק, כָּאַטְש זיין שְׁפִיגְלָעָן אַפְּ פֿאַרְאָגְנְגָעָהִיט אַיבִער וועלכּער ער שְׁטִיטִיט אַזְאָ גְּרוּינְגֶל- דִּיקְעַמְצָבָה.

פון א גאר באונדען ווערט זענען די דערצ'ילונגגען וואס פאראפיקסירן שטיקער לעבן אין סַאוּוּעַטִישָׁן רַוְסְלַאֲגָנֵד דָרְכֵנוּ גַעַשְׂטָאַלְטִיכָן די אַיבְּעַרְלָעַבְּוָנְגָעָן פון די פְּלִיטִים וּוּלְכָעָה האָבָן גַעַוְכָט דָאָרְט שֶׁזָּאָן גַעַפְּינְגָעָן אַן עַנְטְּפָעָר אוּחָט פְּילָּפָרָגָן לַיְיַעַנְדִּיךְ די דָאַזְיַיְקָעָ דַעַרְצְיַיְלְוָנְגָעָן קָאָן מַעַן גַעַפְּינְגָעָן אַן עַנְטְּפָעָר אוּחָט פְּילָּפָרָגָן וּוּלְכָעָה מַאְטָעָרָן אָנוֹדוֹ אַין די אִיצְטִיקָעָ טָעָג וּוּן די סַאוּוּעַטִישָׁן מוּשָׁלִים אָן זַיְעַר יִדְזִיְשִׁינָה בָאַדְרָאָעָט אָנוֹדוֹזָעָר אָוֹמָה אַין אַיר שָׁוָרֶשׁ. חֹזֶז לָהּ אַיּוֹ אָזָא דַעַרְצְיַיְלָוָג וּוּי "דָעָר וּוּגָג קִין אָוְמָאָן" אַ בִּזְיַי גָאָר שְׂטָאַרְקָעָר קִינְסְטְּלָעָר רִישְׁעָר דַאְקּוּמָעָנָט פון אַינְגְּרָלְעָכָע פִּינְיָר אָן קָאַשְׁמָאָרָד אַיבְּעַרְלָעַבְּוָנְגָעָן אוּפְּפָוּן פָאָן פָוּן אַ רְעַלְיְטִיטָט וּוּאָס הָאָט אַיּוֹ זַיְךְ עַלְעַמְעַנְטָן פָוּן קָאַפְּקָאָס גְּרוּלִיְהָלּוּצִיבִּינְצִיעָם. יַחְזְקָאָל קִיְּטָעַלְמָאָן וּוּיְיָוָט זַיְךְ אַיּוֹ זַיְנָן נִיעָם בּוּךְ "דָעָר וּוּגָג קִין אָוְמָאָן" וּוּי אַ קְרַעְפְּטִיקָעָר פְּרָאַזְאַיְקָעָר מִיט אַן אַגְּגָעַזְטִיקָט יִדְיִישׁ לְשׁוֹן. הָגָם אַ רְעַלְיִיסְטָט הָאָט עַד אַפְּט אַ נִיְגָוָג צֹו סְטִילְיְזָאַצְיָע, אַיבְּעַרְהוּפָט דֻעְמָאָלָט וּוּן עַד דַעַרְצְיִילָט אַיּוֹ פָאַלְקָס טָאגָן. דָאָס גּוֹטָע אַיּוֹ, וּוּאָס זַיְנָן יַעֲדָע מַעַשָּׂה דַעְרָהִיבָּט זַיְךְ אַיבְּעַר דָעָר עַרְדָפָן וּוּאַכְעָדִיקָן רְעַלְיִום אָוֹן בָאָקוּמָט אַן אוּיסְקָלָאנָג פָוּן סִימְבָּאָל אָוֹן לְעַגְעַנְדָע. אָזָא אַיּוֹ זַיְנָן שְׂטָאַרְקָע אָוֹן וּוּרְקָנְדִּיקָע דַעַרְצְיַיְלָוָג "דָעָר וּרְיִיטָעָר", וּוּאָס הָאָט אַיּוֹ זַיְךְ מַעַר וּוּי אַן עַלְעַמְעַנְטָן פָוּן לְעַגְעַנְדָאָרָעָר פָאַלְקָס-מַעַשְׂהַדִּיקִיט, אַבָּעָר בְּרַעְנְגָט דַעְרְבִּי אַרְזִיס דִי רְעַלְיִיטָט פָוּן יַעֲנָעָר קָאַשְׁמָאָרָעָר וּוּרְקָלְעַכְּקִיט מִיט אָזָא קִינְסְטְּלָעַרְיִישָׁעָר קְרַאַפְּט וּוּאָס מַאְכָט זַיְךְ דַאְקּוּמָעָנְטָאָל.

מלך ראווייטש

„דאס מעשה-בוך פון מיין לעבן“

א

„דאס מעשה-בוך פון מיין לעבן“ איז מלך ראווייטשעס ביאגראכפייע אין דריי בענד. די ביאגראכפייע איז געשריבן אין דער פארעם פון באזונדערע מעשיות וואס יעדע איזנעם איז א „חי הנושא את עצמה“ און דערביי א רינג איז דער קיטלונג פון די דזוקע געשעגענישן און איבערלעבעונגנען וועלכע האבן פארמירט און גע- שטאלאטיקט זיין לעבענס-געשיכטעה. דאס שריבן די איגענע ביאגראכפייע איז דער דזוקער פארעם איז גענוו גשוער, קאמפליצרט און ארויסראפעריש. זי האט אבער דריי מעלות : 1) זי גיט מעגלעכקייטן פאר בעלעטראיסטיישער געשטאלאטיקונג, 2) פאר דער אקצענטירונג פון באזונדערע פרטימ, און 3) פאר דער טיטשונג און פארטיטיטשונג פון דער פארגאנגענהייט מיט דעם פירוש רש"י פון דער קעגנווארט. דער ערשטער באנד פון ראווייטשעס „מעשה-בוך“ היבט זיך און נאך איז דער דער צוילער איז געבורו געווארן און ער ענדיקט זיך ארום דעם יאר 1908. דער צוילער באנד ציט וויטער דעם פאדרעם פון 1908 ביז צו 1921. דער דרייטער באנד היבט זיך און דארט וו דער צוילער ענדיקט זיך און דערגייט ביז צו די דרייטיקער יארן וווען מלך ראווייטש פאללאזט פילן, גטריבן פונעם פארגעפיל איז די יידן אין פולין דערווארט א גורום אומגליק.

די דריי בענד בליבן שטינן אין מיטן וועג פון ראווייטשעס שעפערישן לעבן. זי גיבן אבער זיינער א סך מאטען-רייכל וועגן דער פארmirong פון זיין שריבערישער פערזענעלעכקייט, הוו איז דער קינדהייט והוו איזן די דעציידירנדיקע יארן פון דער יוגנט. מיר האבן דא אויך, סיי זיינע ערשטער שריט אלס ליטערארישער אנהיבער, סיי זיינ דערווערבן די ערשטער שטאפלען פון דער פאוזיציע וואס ער פארנעם ווי א פאעט בי יידן מיט זיין ניעם און איגענעם דרכ איז דער ליריך. איסגעדאכט האט זיך איז צום וויכטיקסטן איז אט דער ביאגראכפייע ווועט זיין דער דרייטער באנד, דאס היסט : די ציט פון דער „כאליאסטראע“ און די ציט פון

ראוייטשעס סעקרעטארסטוועז אין דעם יידישן שרייבער-פאראין אויף טלאומאצקע 13. אַרוֹוִיטְשָׁעַס עֲקוּמָעַן אֵין נִישְׁתָּאָזֶן. דָּעַר לִיטְעָרְאִישְׁ-גָּאנְצְּסְטָעַר בְּאַנְדָּ אֵין דָּעַר עַרְשְׁטָעַר אֵין וּוְעַלְכָּן מֶלֶךְ רָאוּוִיטְשׁ דָּעְרְצִילְט אָונְדוּ וּוְעָגָן זִין יְחֻסָּא אָונְ וּוְעָגָן זִין יְבִיעָ קִינְדְּרִיאָרְן-אַיְבָּרְלְעַבְּנוּגָעָן. וַיְיִנְקְעָרָה, אַבָּעָר אָוָךְ גָּעָנוֹג וַיְכְטִיקָּה, אֵין דָּעַר צְוִיְּה טָעַר בְּאַנְדָּ, עַרְשְׁטָנָס דָּעְרְפָּאָר וּוְיִילְעָר גִּיט אָונְדוּ אָן אַרְיִינְבָּלִיק אֵין דָּעַר וַיְכְטִיקָּה סְטָעַר פָּאוֹז פָּוֹן רָאוּוִיטְשָׁעַס שְׁרִיבְעָרְשָׁעַר פָּאָרְמִירְוָגָן. צְוִיְּטָנָס וּוְיִילְעָר רָאוּוִיטְשָׁעַ שִׁילְדְּעָרָט דָּא אַ צִּיְּטָ וּוְאָס אֵין גָּעוֹזָן אַ פְּרַשְׁתְּ-דְּרִיכִים פָּאָר דָּעַר יְדִישָׁעָר לִימְעָד רָאָטוֹרְ-שְׁעָפְּרִישְׁקִיט, וּוְעַלְכָּעָה הָאָט וְזֶה מִיט קָאָרְקְ-בָּרְעָכְעָרִישָׁן אִםְפְּעַט גַּעַשְׁלָאָגָן אָונְ דָּעְרְשָׁלָאָגָן צֹו נִיעַ דָּעְרְגִּירְכִּינְגָּעָן. דִּזְׂכְּרוֹנוֹת פָּוֹן אַ מְעַנְשָׁת וּוְאָס הָאָט וְזֶה אָלִין אַקְטִיוֹ בָּאָטִילִיקָט אֵין אַט דָּעַם גַּעַרְגָּנְגָּל פָּאָרְן נִיעַם אֵין דָּעְרְבָּעָר וַיְכְטִיקָּה שְׁלִיסְלָפָן פָּוֹן לִיטְעָרְאָטוֹרְ-גַּעַשְׁכְּטָלָעָן בָּאָדִיטִי.

פָּאָרְשְׁטִיטִיט זִין אֵין דָּעַר דָּרִיטָעָר בְּאַנְדָּ אֵין נִישְׁתָּוּ וַיְיִנְקְעָר וַיְכְטִיקָּה אָונְ אַיְנִי טָעָרְסָאָגָט וּוְיִלְעָר צְוִיְּה בְּעָנָד. אַבָּעָר דָּעַר דָּרִיטָעָר בְּאַנְדָּ הָאָט אַיְנִיקָּעָ חֲסְרוֹנוֹת וּוְאָס וּוְעָגָן זִין וּוְעַט אָונְדוּ אַוְיסְקוּמָעָן שְׁפָעְטָעָר צֹו רָעָדָן. אַיצְטָ לְאָמֵר בְּלוּזָו בָּאָמְעָרָקָן, אֵין דָּעַר עַרְשְׁטָעָר אָונְ צְוִיְּטָעָר בְּאַנְדָּ פָּוֹן רָאוּוִיטְשָׁעַס מְעַשְׁה-בָּבוֹךְ זְעַנְעָן דָּעְרְשִׁינְגָּעָן אֵין פָּאָרְלָאָג "דָּאָס פְּוִילִישָׁע יְדִינְטוּמָן" אֵין בּוּנָאָס-אִירָּעָס. דָּעַר דָּרִיטָעָר בְּאַנְדָּ אֵין שְׁוֹן דָּעְרְשִׁינְגָּעָן אֵין יְשָׁרָאֵל, אֵין פָּאָרְלָאָג "י. ל. פֿרְץ".

מֶלֶךְ רָאוּוִיטְשׁ אֵין אַגְּוָטָר גַּעַדְעָנְקָעָר, דָּרְצָוּ הָאָט עַר אַגְּוָטָרְעָתָעָנָעָם אַרְכִּיוֹו וּוְאָס הַעֲלָפָט אִים שְׁטָאָרָק אָרוֹסָא אֵין זִין גַּעַדְעָנְהִיטָעָנָעָם אַבָּעָר וַיְיִנְעַז מְעַשְׁוֹתָנִית נִישְׁתָּאָבְלִיָּו וּוְיִי אַבְלְ-זָוָרָה, נָאָר עַר פָּאָרְקָעְנוֹוֹאָרְטִיקָט אַפְּט מָאָל מִמְּשָׁדָאָס פָּאָרְגָּאָנְגָּעָנָעָ, סִיִּי מִיט דָּעַם צִּיטָעָר אָונְ צָאָפָל אַיְבָעָר יְעָדָן אַרְיִפְּגָעְשְׁרִיבָעָנָעָם וּוְאָרָט, סִיִּי מִיט דָּעַם פְּיִבָּעָר וּוְאָס יְעָדָעָ דָּעְרְמָאָנוֹגָגָ רָופָט אֵין אַיִם אָרוֹסָא. דִּי דִּיסְטָאָנָץ פָּוֹן צִּיטָעָה הָאָט בְּיִי אַיִם גַּעַשְׁאָפָן אַז אַבְּיִקְטִיוֹו בָּאָוּסָטָזָן, אַבָּעָר נִשְׁתָּאָבְלִיָּו פָּוֹן נִיטְרָאָלִיטָעָט. טָאָקָעָ דָּעְרְפָּאָר וּוְעָרָט עַר זִיעָר אַפְּט סְעַנְתִּימְעַנְטָאָל אָונְ עַמְאָצִיאָגָנָעָל-אַיְבָעָרְגָשָׁוִיםָא אֵין וּוְיִאָפְּוּלִיְזָא דָעְרְפָּו — אֵין עַר אַזְוִי גַּעַנְיִיגָט צֹו חַשְׁבּוֹן-הַנְּפָשִׁידִיקָעָ רַעֲזָאָנְרָוָגָעָן.

אֵין רָאוּוִיטְשָׁעַס מְעַשְׁיוֹתָה הַעֲרַטָּמָעָן אַז וַיְיִעַר אִינְטָעְרָעְסָאָנָטָן דִּיאָלָאָג צְוִישָׁן אַשְׁרִי-הַשִּׁירִימְדִיקָעָ צְעַזְוְנָעָנָעָם יְוָגְעָרָמָא אָונְ אַקְהַלְתִּידִיקָעָ דָעְרְפָּאָרְעָנָעָם בָּאַיְאָרָטָן מְעַנְטָשָׁ, יְוָגְנְטְלְעָכָעָה הָעוֹהָא אָונְ אַמְוֹנָה מִישְׁן זֶה מִיט אַסְקָעְפָּסִיס, וּוְאָס קוּמָט פָּוֹן גַּעַפְּרוּוֹטְקִיטָעָ, גַּעַשְׁעַעְנוֹשָׁן וּוְאָס בָּרְעָנְגָעָן צְוִיקָעָ דָעַם אַרְאָמָאָט אָונְ דָעַם קָאָלִיר פָּוֹן אֵין אַנְהִיְיָבְרִישָׁעָר עַפְּאָכָעָ דָעְרְשִׁיְנָעָן אוִיךְ דָעַם פִּילָאָסְפִּירְנְדִיקָעָ פָּאָן פָּוֹן אַלְאָחָרְיִיְאָוְשִׁדִּיקָעָ סְךְ-הַכְּפָלָ. רָאוּוִיטְשָׁעָס לְעָבָן שְׁפִילָט זֶה אַפְּ אֵין זִין "מְעַשְׁה-בָּבוֹךְ" אַוִּיפְּ אַבְּנָעָגָן וּוְאָס אַיִן בְּגַעַע פָּלָאָכוּן וּוְאָס אַיִן בְּגַעַע דָעְרְגָאָנָצָט דִי צְוִיְעָטָעָ, וּוְאָס קוּלְ דָעְרְגָאָנָצָט דָאָס קוּל : אַוִּיפְּ אֵין בְּגַעַע רְוִישָׁת דִי דָרְאָמָטִישָׁ הַאַבְּדָלָנוֹג וּוְאָס אֵין שְׁוֹן פָּולָו פָּאָרְגָּאָנְגָּעָנָהִיט אָונְ אַזְוִי דָעַר צְוִיְעָטָר בְּגַעַע וּוְיִזְטָ אָונְדוּ דָעַר קָעְגָּנוֹוֹאָרְטִיקָעָ בְּעַל-הַזְּפָרָוּן דָעַם גּוֹלִיְעָפְּרִילָאָג פָּוֹן דִי אַלְעָזָרְגָּלְעָבְטָעָ דָרָאָ.

מעס. אקוראַט ווי דער גרכישער באָר רעצייטרט נאָך יעדער סצענע דעם מוסר-השכל וועגן דעם מענטשלעכּן פאַטום.

ראָוויטש האָט אין זיינע מעשיות דערגריכט צו יונגעָר אַמתער קְלוֹגְשָׁאָפְּט וואָס מען קען פון אַיר אוַיסְקְּנוּטָן אֲפָאַרְיוּמָעָן אָונִ טְעַטְּעַנְצָן, סְאיַין אֶבְּעָר גּוֹט וּאֶס עָרְאלִין טּוֹט דָּס נִשְׁתָּט. אַמתער שְׁבֵל האָט זְעַלְתָּן ווען צו טָאן מִיט די אלע פֿאַרְקִילְעִיכְּקָטָע אָונִ פֿאַרְעַנְדִּיקָטָע חַכּוֹתָא.

ב

אין דער הקדמה צומ צוֹיִיטָן באָנד פּוֹן זִין "מעַשְׂהַ-בּוֹך" זָאגְט מלך רָאוּוִיטָש, אוֹ זְכוּרְנוֹת זְעַגְעַן דער שלִיסְלָל צו אַיִן נְשָׁמָה אָונִ אַיִן אַשְׁלִיסְלָל צו אַס נְשָׁמוֹת. אַיִן תּוֹךְ אַיִן עַס רִיבְּטִיק, אַבְּעָר עַס קְלִינְגְּט אַיִן דִּי דָּזְיִיקָעָר רִידָע עַפְּעָס אַמִּין פֿאַרְעַנְטְּפֿאַרְנוֹגָה, הַלְמָאִי דער מַחְבָּר נְעַמְתָּן זִיךְיָר דִּי דְּרִיסְטְּקִיטָּיָט צו ווען דער הַעַלְלָד פּוֹן אַוְעָרָק וואָס אַיִן אַיְסְגְּרָעְכָּנְט אַוְיָף עַטְלָעְכָּע בְּעַנְד.

געווֹס קען מען זָאגְגָן, אוֹ אַיִן דעם עצְמָה אַקְטָט פּוֹן שְׁרִיבְּיָבָן אַן אַוְיָטְבָּאָגְרָאָפְּעָע לִיגְט אַשְׁטִיק אָוְמְבָאַשְ׀יְדִינְקִיטָּה, אַבְּעָר פּוֹן אַנְדְּעַרְעָר זִיְּט לִיגְט דָּאָךְ דִּי זַעַלְבָּיְקָע אָוְמְבָאַשְ׀יְדִינְקִיטָּה אַיִן יַעֲדָעָר שְׁעַפְּעַרְיִישָׁר אַקְטִיוֹתְעָט וואָס בְּאַהֲלָת זִיךְיָר אַונְטָעָר דִּי שְׁלִיעָרָן פּוֹן אַגְּנָנִיםְקִיטָּה. דער זָאגְגָּזְפְּאָצָּט אַפְּיָלוּ כְּלִפְיָי שְׁמַיָּאָה מהַנִּיאָה" אַיִן ווי אַגְּגָעָמָסָט אַוְיָף דער "אָוְמְבָאַשְ׀יְדִינְקִיטָּה" פּוֹן דעם שְׁעַפְּעָר, פּוֹן דעם לְעַרְעָר, פּוֹן דעם מַוכְּחָה אַזְּוּיְוּ אַזְּוּי.

וּאָר אַיִן, אוֹ יַעֲדָעָר מְעַנְשָׁת שְׁטָעַלְתָּמִיט זִיךְיָר פֿאַר דָּאָס בְּזֻעִיר-אַנְפִּין-בִּילְד פּוֹן דער מְעַנְשָׁהִיטָּה, פּוֹנְקָט ווי דער טְרָאָפָן וואָסָעָר, פּוֹן פְּאַלְקְסְוָאָרָט. שְׁטָעַלְתָּמִיט זִיךְיָר דִּי אַפְּשְׁפִּיגְלָוָגָן פּוֹן גָּאנְצָן יִם. אַשְׁרִיבְּעָר האָט אַבְּעָר רַעַכְתָּ צו פֿאַרְגְּעַמְעָן זִיךְיָר מִיט דָּעַם מְשַׁלְדִּיקָן טְרָאָפָן נִשְׁתָּט דְוּקָאָ דְעַרְפָּאָר, וּוְיִיל אַיִן אַיִם קען מען, בְּדָרְךְ אַגְּנָלִין, דְעַרְפָּאָרָשָׁן דִּי כְּעַמְישָׁע סְבָּסְטָאָנָץ פּוֹן דעם גְּרוּוֹסִין יִם. עַס אַיִן דְעַרְבִּי נִשְׁתָּט קִיְּין נִיְּיעָס, אוֹ פָּאָרָן שְׁרִיבְּעָר אַיִן זִיְּנָעָר אַיִן נִשְׁתָּט בְּלִוְיָי דער פְּלָל, נָאָר אַיִךְ דער פְּרָט אַגְּרוּסָעָר אַיִן וּוְיִכְטִיקָעָר עֲנָן. וּוְיִיל דָּאָס זָאגְגָּן, אוֹ מִיר לִיעַנְגַּן דָּאוּוּטְשָׁעָס זְכוּרְנוֹת נִשְׁתָּט דְעַרְפָּאָר וּוְיִיל זַיְּ זְעַגְעַן שְׁלִיסְלָעָן צו אַנְדְּעָרָע נְשָׁמוֹת, נָאָר דְעַרְפָּאָר וּוְיִיל זַיְּ זְעַגְעַן, קְוָדְמַ-פְּלָל, דער שלִיסְלָל צו זִין נְשָׁמָה. מִיר וּוְיִלְן דְּרַקְעַנְגָּן אִים אַלְיָין, מִיר וּוְיִלְן וּוְיִסְן וּוְיִזְיָה אַזְּיָה עַר גְּזַעַזְעָן דִּי וּוְעַלְטָ אַרְוָם זִיךְיָר אַזְּוּיָה אַזְּוּי הַאֲבָן אַזְּיָה זִין דִיכְטָעָרִישָׁר אַנְטוּוּיקְלָוָגָן גְּעוּוּרִיקָט דִּי פֿאַרְשִׁיִּי דָעַנְעַ גַּעַשְׁעַנְיִישָׁן וואָס הַאֲבָן זִיךְיָר אַפְּגַעַשְׁפִּיגְלָט אַיִן דִּי אַלְעָרְלִיִּי צִיְּינָן פּוֹן זִין לְעָבָן. אַגְּבָ אַיִן טָאָקָע רָאוּוִיטָש נִשְׁתָּט שְׁטָעַנְדִּיק גַּעַטְרִיִּי זִין "שְׁלִיסְלָל" טָעֹזָע אַיִן עַר וְאַזְּוּט זִיךְיָר אַפְּט אַרְיִין אַזְּוּלְכָעָמְפָּהָה-פְּרָטִים (אַיִן דעם ערְשָׁטָן באָנד פִּיל מַעַר וְוי אַיִן דעם צוֹיִיטָן אַזְּן דְרִיטָן) וואָס סְאיַין שְׁוּעָר פּוֹן זִיךְיָר אַרְוִוִּצְקוּרִיגָּן עַפְּעָס מַעַר וְוי שְׁטוּרְגְּ-פְּרִיוֹאָטָע אַינְפְּאַרְמָאַצְיָע וועגן דעם שְׁוֹרֶשׁ זִינְעָם. אַמְתָה, דער מַחְבָּר

באמיט זיך צו דערציזילן וועגן זינגע משפחה-מענטשן און וועגן די באצ'זינגען צוישן זיי, אויף אונא אופֿן, או מיר זאלן קענען עפֿעס דריינגען וועגן מענטשלעכע גורלות הכלל און יידישע בפרט. ער שטריכט אָפֿלַו גאנץ אָפֿט אונטער, או ער אַנְי אַוִיסֶן צו וויאַזֶן, דורך דער צעטזיגטקייט פֿון זיין משפחה-בויים. דעם גורל פֿון דער יידישער אָוִיסֶרְפֿרִיטוֹנוֹג אַין דעם רָאָמָעָן פֿון גַּעֲשִׁיכְתַּלְעָכָן לעבן. די דָזְוִיקָע גַּוטָּע פֿוֹנוֹה באָקוּמוֹט אַבעָר אַין די רָאָמָעָן פֿון זיין ווערך, אַן מְחַמֵּת דעם כָּאָרָקְטָעָר פֿון זיין ווערך, נישט די פֿולָעָה מְעַלְכְּקִיטָּן רָאָלְזִוְּרִיטָּץ צו ווערן אַן זי בְּלִיבְט נָאָר אַן אִינְסְפּֿרִירְנְדִּיקָעָר רָמָז וועלכָּר אַין צו שָׂוָאָךְ אויף צו פָּאָרָהָאָלָטָן דיַין גַּעֲדָאָנָק בַּיִ דעם וואָס דער שְׁרִיבְּרָאָר אַין אַוִיסֶן. שְׁוְלְדִּיק דָעָרִין אַין אַבעָר דָאס וואָס די אָוִיפֿמְעָרְקָאָמְקִיטָּה פֿוֹנוֹם לִיְעָנָעָר אַין אָגְעָשְׁפִּיצָּת אַוִיךְ לְגַמְּרִי עַפְּעַס אַנדְעָרָש — אויף דער רָאוּיטְשָׁ-גַּעַשְׁטָאָלָט וואָס וואָקסָט אַן דִּי רַיְיפָט אַין די יַאֲרָן וועלכָּע ווערן באַשְׁרָבִּין אַין דעם "מעשָׁה-בָּבָּרָךְ".

דאָס וויל נישט זאגָן, או די משפחָה-פרטִים אַן די "אלָה תּוֹלְדוֹת" פֿון זִינְעָן פְּאַמְּיָלִיעָם-מענטשָׁן זענען אַין דעם ווערך אַיבָּרִיךְ. פָּאָרָקְעָרָט, זַיְ זענען נִיטִּיךְ אַן ווִיכְטִיךְ, אַבעָר פֿון אַ גָּאָר אַנדְעָרָן אָסְפְּעָטָם. זַיְ זענען ווִיכְטִיךְ, ווּיל זַיְ זַיְ ווּיַּזְן אַונְדָּזָ רָאוּיטְשָׁן אַן פֿון וואָגָעָן עַרְקָוְטָם; אַין וואָס פָּאָר אַ סְבִּיבָה עַר אַין גַּעַז וואָקסָן; ווּילְלָעָה השְׁבָעוֹת עַס האָבָּן דְּעַצְּדִיְירָט אַוִיךְ זַיְן פָּאָרְמִוְנָגָג; זַיְ זַיְ זַיְן לְסֻפָּה, וועלכָּע גַּעַפְּלָן עַס דָּאָמִינְרָן אַין זִינְעָן באַצְּזִינְגָּעָן מִיט אַנדְעָרָעָה מְעַנְטָשָׁן אַן פֿון וואָגָעָן עַס גַּעַמְּט זַיְךְ בַּיִ אִים דַּעַר דָּרָאָגָג צו גַּיְינָן, אַין אַ גַּוְיִיסְעָר מָאָס, להכָּעִיס די עַמְּאָצִיעָס. די וואָס קַעְנָעָן רָאוּיטְשָׁן אַן ווִיסְיָן זִינְעָן זִינְגְּנָעָן צו פִּינְקְטָה לְעַקְיִיט אַן סִיסְטָעָמָטִיםְיִשְׁרָאֵל גַּעַרְדָּנְטִיקִיט אַן קַעְנָעָן דְּעַרְבִּי די דָזְוִיקָע כָּאָרָאָקָע טָעַר-איְגָנְשָׁאָפָּטָן נִישְׁתָּה אַרְמָאָנִיזָּרָן מִיט דַּעַר דִּיכְטָעָר פֿון די "גַּאֲקָעְטָעָה דִּידְעָרָה", מִיט דַּעַם פָּאָרָעָם-בְּרָעָכָר אַן גַּלוּבִּיקָע לְעַסְטְּרָעָר, גַּעַפְּנָעָן אַין זַיְן ווערך אַ טִּילְוִוִּיּוֹעָ אַוְיְפְּקָלְעָרוֹנוֹג וועגן די דָזְוִיקָע אַוְיְגָנְשִׁילָעָכָע קָאנְטָרָאָסָטָן אַן לְמָרָאִיתָה עַיְנְדִּיקָע ווִידְעָרְשְׁפּוֹרָן פֿון וועלכָּע רָאוּיטְשָׁ אַלְיָין אַיִזְן, זַעַט אַוִיסֶן, פָּאָסְצִינְרָט אַן

בְּאַשְׁעַפְּטִיקָט זַיְךְ מִיט זַיְ גַּאנְצָ שְׁטָאָרָק. אַט דַּעַר אִינְטָרָעָס צו רָאוּיטְשָׁן וואָס האָלָט אַונְדָּזָ גַּעַשְׁפָּאָנָט ווען מִיר לִיְעָנָעָן זִינְעָן זְכָרָנוֹת פָּאָרָעָנְטָפְּעָרָט שְׁוֹן, אַין אַ גַּרְוִיסְעָרָמָס, רָאוּיטְשָׁס מְעַדְיָטָאָצִיעָס אַרְוָם דַּעַר פְּרָאָגָע "מְעַשְׁיוֹת וועַר דָאָרָף אַיְיךְ?" דַּעַר וואָס דָאָרָף האָבָּן מְעַשְׁיוֹת בְּכָלְלָה, יִדְיִישָׁע לְיִטְעָאָטוֹר-מְעַשְׁיוֹת בְּפְרָטָם, דַּעַר וואָס האָט לְבַב אַן פִּילְטָזְדָּקָע נָאָנוֹת צו יִדְיִישָׁע שְׁרִיבְּרָאָרָס, ווּיל אַיִם גַּיִיט אַין זַיְעָר לְעַבְנָן אַין זַיְעָר גַּוְרָל, דַּעַר דָאָרָף אַיְיךְ האָבָּן רָאוּיטְשָׁס מְעַשְׁיוֹת. אַלְעָ אַנדְעָרָע מִירְזִים זענען, דָאָכָט מִירָ, אַיבָּרִיךְ אַן זַיְ שְׁמַעְקָן מִיט דִּיקְדוּקִיְ-עֲנִיוֹת וואָס גַּיִיט אָפְט אַיבָּרָה, ווִי דָאס טְרָעָפְט בַּי אַונְדְּזָעָר מַחְבָּרָה, אַין זַיְעָר קָעְגָּנוֹאָזָ...

ג

וואס דערו אקסענער מלך ראויטש ווערט אין זיינע לשבונם-מעשיות, וואס מער ער קומט אריין אין קריין פון שרייבערס פון שרייבערישע מהזקונה, אלץ לאקנדייקער ווערן זיינע זכרונות און אלץ ווערטיקער ווערן זי אויך פון א קולטורי-געשיכטעלען שטאנדפונקט. דער דאיקער שטאנדפונקט שפליט אפשר נישט די ערשטע פידל אין דער ווערטן-היערארכיע פון זיין ווערל, אבער אפילו די צווייטע פידל לאזט אונדו הערן פיל זאכן וואס מיר דארפונג וויסן און וואס ראויטש אין דער ריכטיקער מענטש זי אונדו צו דערציילן.

פארצן אין דעם מעשה-בוך עטלעכע העלון וואס לענקען אפ אויף א היפשר וויל אונדזער אויפמאָרְקּוֹאַמְּקִיט פונגטум הוייפטהעל. דאס זענען: זיין פֿאָטֶעֶר, זיין טראָגִישׁ-אָוּמְגּוּקּוּמְעֻנְעָר בְּרוּדָעָר, דער דִּיכְתָּעָר שְׂמוֹאֵל יעַקְבָּר אַיִמְבָּר אָן דָּעָר אָוּמְרוּקּוּקּוּמְעֻנְעָר גִּיסְט דֶּר נְתָן בִּרְנְבּוּיִם; שְׁפַּעַטָּעָר פֿרְץְמָאָרְקִישׁ, אָוּרִי צְבִּי גְּרִינְבּּרג אָן אַנְדְּרָעָר. רָאוּוּתָשׁ האָט שְׁוִין אֲהִיפְשָׁן סְטוֹאָזְפּוֹן אֲפָאָרְטְּרָעְטְּן-מְאָלָעָר אָן דָּעָר עָר אָין דָּעָר מְחַבְּרָר פּוֹן אֲדִירְבּּעְנְדִּיקְנָן לְעַקְסִיקָּן, וואס פְּאָרְפִּיקְסִירְט אַיִף אָן אִמְפְּרָעְסִיוֹן אָופּוֹן אֲגָר גְּרוּסָע צָלְטִיפּוֹן. גַּעַשְׁמַאלְטָן אָן פִּיגְרוֹן פּוֹן דָּעָר יִדִּישׁ-זְוּעָלָט. אין דעם "מעשה-בוך" האָבָן מִיר אֲגָלְעָרָעָפּוֹן פּוֹן יִדִּישׁ שְׁרִיבּּערָס, מְאָלָעָרָס. אַקְטִיאָרָן אָן גַּעַזְלְשָׁאָפְטְּלָעָכּוֹן טּוּרָס, וּעְלָכָעָר רָאוּוּתָשׁ האָט אַנְבָּאָגָעָנָט אָין זַיִן לְעָבָן. מְעַן דָּאָרָף אֲבָעָר אַיִיךְ זַאֲגָן אָז דִּי פִּיגְרוֹן וואס מִיר טְרָעָפּוֹן אָין דִּי דָּאַיְקָע בִּכְעָר זענען אָסְקְּרָעְפְּטִיקְעָר אָן אַיְנְדְּרוּקְסְּפּוֹלָעָר וּוּי אַיִן זַיִנָּעָלְעָקְסִין. קְוּדָּס-פְּלָגִיעָן דָּא דִּי גַּעַשְׁלְדָעָרָטָע מְעַנְשָׁטָן אַיִף אַיִן זַיִרְנָאָרָעָלָעָר אַנְטְּפָלְעָקָן זַיִד פָּאָר אַונְדוֹ אַיִן לוֹרָפּוֹן דִּי גַּעַשְׁעָנִישׁ, וְהַשְׁנִית וּוּרָעָן זַיִי טָאָקָע אַרְוִיסְגָּעְבָּרָאָכָט מִיט גּוֹטָע בְּעַלְעָטְרִיסְטִישׁ מִיטְלָעָן אָן זַיִרְצִין זַיִד אַיִן אַונְדוּזָעָר זַפְּרָן מִיטָּן פּוֹן וּוּיָעָר גַּעַשְׁמַאלְטִיקְקִיטָּה. דאס זַעְלָבָע קָעָן מְעַן אַיִיךְ זַאֲגָן וּוּגָן אֲגָנְצָעָר רִיִּי טִיפּוֹן אָז סְבִּיבָה, בְּעִיקָּר וּוּגָן אָסְקְּרָעְפּוֹן אַונְדוּזָעָן גַּעַשְׁעָנִישׁ אָן אַיְבָּרְלָעְבָּונְגָעָן וואס דָּעָר מְחַבְּרָה האָט אַרְוִיסְ-גַּעַברָאָכָט אַיִן זַיִנָּעָמָשׁ.

זַיִרְנָאָרָעָלָעָר פָּאָר רָאוּוּתָשׁ בְּכָל אָן פָּאָר אַלְעָרְלִי שְׁרִיבּּערָס בְּפָרֶט אַיִן דִּי מַעַשָּׁה וּוּי אַזְוִי זְכִירָה חָנָא בעַרְגָּעָר אָיִן גַּעַוָּאָרָן מֶלֶךְ רָאוּוּתָשׁ. סְאִיּוֹ נִישְׁתְּ בְּלִיּוֹ קִיּוֹן עֲפִיזָאָד, קִיּוֹן מַעַשָּׁה אַיִיךְ וּוּלְכָעָר מְעַן פְּרָעָגָט נִישְׁתְּ קִיּוֹן קְשִׁיאָ. קְשִׁיאָתָ קָעָן מְעַן פְּרָעָגָן אַלְעָרְלִיְיִקְעָ, צִי דָּעָר רִיכְטִיקְעָר תִּירְזָח אַיִף זַיִי אַיִן: "צְוָפָּאָלָה", וּוּיִסְאִיךְ נִישְׁטָמָת. טְשַׁעַקָּאָוּעָ אַיִיךְ אֲבָעָר דִּי בָּאַצְּזִינְגָּ פּוֹן דִּעְם שְׁרִיבּּערָס צַו זַיִן פְּעֻזְגָּאָמָעָן וואס אַיִן אַיִיךְ לִיְּפָחָ פּוֹן דָּעָר צִיְּטָ אַזְוִי בָּאָרִימָט גַּעַוָּאָרָן. קָעָן זַיִן אֲזִיכְרָאָלָגָן, דָּעְרָה יְוִיפָּט דִּי פּוֹן דָּעָר פְּסִיכָּאָגָּאָלִיטִישָׁעָר שִׁיטה, וּזְאַלְטָן דָּא גַּעַקְעָנָט דְּרָשְׁנוּן הָרִים וְגַבְעָוֹת...

ニישט וויניקער טשעקאווע אין אויך דער פאקט פון מלך ראויטשעס ווערטן דוקא א יידיישער שרייבער. דאס אין א רעטעניש וואס וויפל דער מחבר זאלעס נישט דערקלערן וועטעס אלץ בליבן חידושדי. באמה, ווי קומט עס, און א מענטש וואס איז איסגעהאדיעוועט געוואן אויי פויליש, דייטש און א היפש ביסל לשוויךודש, זאל נעמן שרייבן יידייש, אין א שפראך וואס ער איז געווען צום ווינצ'יקסטן אינטימ? זאגן, אונ אט דערצו גורם געווען דער "צ'יט-גיגיסט" מיינט נישט געבן קיין אמתן ענטפער אויי דער פראגע. אבער ווער זאגט דען, אונ אלע פראגן קענען און מזון פארענטפערט ווערטן? מיר דאכט, אונ מען קען דא פאראפראזרן א מאמר חז"ל וואס זאגט: "כל הגדול מהברו — יצרו גודל הימנו", אין דעם זין, אונ וואס גרעסער עס איז די פערזענעלעCKERיט. אלץ גרעסער זענען די רעטענישן וואס זי פארגיט אונדו און אלץ מער זענען די פראגן וואס זי פרעט און מיר קענען זי נישט פארענטפערן.

כיהאב פריער געזאגט אונ מען האט דערווארט אונ דער דרייטער באנד פונגט "מעשה-בוך" זאל זין דער וויכטיקסטער און עס איז נישט איז. ער איז אויך וויניקער גאנץ ווי די ערשט צוויי בענד און וויפל דער מחבר זאל נישט מלן און שלדערן האבן מיר אלץ דעם איינדרוק, אונ ער האט א היפש ביסל "געלאָזט אין דרייסן". פון זאגן נעמט זיך דער דזאקיינער איינדרוק? ס'אייז שוער אויך אט דער פראגע צו ענטפערן. אפשר איז עס דערפֿאָר וואס די עפֿאָכָּע וועלכָּע ראויטש שלדערט אינעם דרייטן באנד איז אונדו מער באקאנט און מיר ווילן וועגן איר הערן און וויסן מער וויפל דער בעל-הזכרוןות דערציילט? אפשר דאכט זיך אונדו אויס — צוליב דער באקאנטשאפט מיט אט דער צייט — אונ ראויטש האט נישט חמיד אקענטירט דאס וויכטיקסטע, נאָר דאס קורייאָסטע? מען מו איז צוגעבן איז ראויטשעס פסדרדייק היל-געזאנג פאָר פרץ מאָרקיַָשְׁן מאָכָָט עפֿעָס נישט דעם איינדרוק וואס דער מחבר וויל אָרוֹיסְָרָפָָן. ראויטשעס ליבע און פערודונג פאָר די צוּיִָיִָרָפֶָצָָעָס, דער ערשטער — י. ל. פרץ און דער צוּיִָטָָעָר — פרץ מאָרקיַָָשְׁן, איז ווערט באָוונדרערט צו ווערטן. אבער ראויטש באָטאנט איז פיל מל דיז אָזִיְָקָעָפֶָרָעָג און דערצו מיט אָזְעָלָכָע "בדחילו ורְחִימְאָדִיקָע" ווערטער, איז ער דערגרייבט בי אָסְקָעָלָעָג אָזְוִיְָתָעָמָעָט. נישט אָזְמִיסְטָה האבן אונדו דזערע אלטע געזאגט: וכל המוסיף גורע...

פארט זענען דאס אבער נישט מעד ווי פגימות איז א ווערכ וואס איז וויכטיק פון א סך שטאָאנדעפֿונְקָטָן. אלע דריי בענד פון ראויטשעס "מעשה-בוך" ליענען זיך מיט הנאה און מיט שפאָנוֹג. אָוֹדָי קען מען נישט זאגן, איז די שפאָנוֹג האלט און די גאנצע צייט. די מעשה-פֿאָרָעָם ברעננט אָפָט צו דעם, און דער שרייבער זאל אונדו האלטן בגוּאָלָד אין דעם גדר פון איזן מעשה, דעם אלט ווען מיר פילן שוין בפירוש איז דאס וויכטיקסטע איז איר איז פֿאָרָבִָי. צוליב דער מעשה-פֿאָרָעָם זענען דא פֿאָרָאָן אָפָטָע אַיבְּעָרְחוּרְוּנְגָעָן. טיליל מאָל זינדייקט דער מחבר מיט צו פיל

בְּאַתְּאַנְגָּג אָוֹן אַקְצַעַנְטִירְוָנָג אָוֹן עֶרְ צַעְקִיּוּט אָוֹי פִּיל אָן עַנִּינָּ, אָוֹ מִיר פֿאָרְלִיּוֹן
אָוֹשׁ דָּאָס גַּעַדְוָלְדַּ צַו זַיְן הַסְּבָרָ. בְּדַרְךְ-פְּלָל אַבְּעָר אֵינוֹ דָּאָס אַ וּעְרָק וּאָס אֵין גּוֹט
אָוֹן שִׁין אָוֹן סְ/הָאָט אַלְץ וּאָס אַ גּוֹט וּעְרָק דַּאֲרָף הַאָבָן, אַפְּיָלוֹ אַ שְׁטִילְן הַוּמָאָר,
וּוַיַּ אָן אַפְּרַעַכְעַנְגָּג מִיט דֻּעָם הַאָרְטָן בְּאַלְעַבָּאָס וּאָס הַיִּסְטָט: לְעַבָּן. בְּעִיקָּר אַבְּעָר
אֵין עַס אַ וּעְרָק וּאָס פֿאָרְכָּאָפָט אָוֹנְדוֹ דַּעֲרָמִית וּאָס עַס וּוַיִּזְטָט דַּי שְׁרָשִׁים, דַּי
אַנְטוּוֹקְלָוָנָג אָוֹן דַּי קְרִיסְטָאַלְיזְיְרוָנָג פָּוָן דַּעַר דִּיכְטָעָרִישָׁר פֿעַרְזּוּנְלִיעְכְּקִיּוּט:
מֶלֶךְ רְאוּוִיטָשׁ.

חוּה רָאֶזְעַנְפָּאָרְבָּ

„דער בוים פון לעבן“

וועגן חותה רָאֶזְעַנְפָּאָרְבָּס דִּרְיַיְבָּעֵנְדִּיקָּו רָאָמָּאָן „דער בוים פון לעבן“ איז שווין א סך געשריבן געווארן (דאָס ווערך האט שוין אַפְּילַו זָכָה גַּעֲוֹעַן צָו צְוַיִּי פֿרַעַע מִיעָס) אוֹן דאָךְ דַּאֲכָת וִיךְ מִיר אָוִס אָזְוַיְדִּישָׁן לְיִעְנְעָר אַיְזָה דַּאֲקִיקָּעַ בּוֹךְ נָאָךְ אַלְיַזְנִישָׁט דַּעֲרָגָאנְגָּעָן אוֹן אָזְוַיְדִּישָׁן פֿאָזִיטִיוּעַ קְרִיטִיקָה האט ביַזְאַיצְטָן נָאָךְ נִישְׁט אַרוּיסְגַּעֲבָרָאָכָת דֻּעַם פּוֹלָן בָּאָדִיאִיטָה פּוֹנוּס וְוּרְקָה אוֹן דַּי גָּאנְץ בָּאוֹנְדְּעָרָעָ פָּאַזְיַצְיָעָן וְוָסָס פָּאָרְנוּמֶטָּה אַיְזָה אַונְדוֹזָעָר חַרְבָּן-לִיטְעָרָאָטוֹר.

„דער בוים פון לעבן“ איז אַרְאָמָּאָן אַיְחָה וּוּלְבָן מַעַן קָאָן זָאָן אַו אַיְן פְּרַט פָּוּן פָּאָרְנוּמֶטָּה שְׂטִיטִית עַר „מְשַׁכְמָוּ וּמְעַלְהָ“ אַיְבָּעָר דֻּעַם אַלְעָם וְוָסָס אַיְזָה בּוֹזְאִיצְטָן. אַיְן אַ קִּינְסְטְּלְעָרִישָׁעָר פָּאָרָעָם גַּעַשְׁרִיבָּן גַּעַוּוֹרָן וּוּעַגְן דֻּעַם חַרְבָּן פָּוּן מִירְוָה-אִירָאָפְּעָיָשָׁן יִדְנְטָוּמָה. קְלָאָרָעָר גַּעַרְעָדָט: וּוּעַגְן דֻּעַם אַלְעָם וְוָסָס אַיְזָה בּוֹזְאִיצְטָן גַּעַשְׁפָּאָן גַּעַוּוֹרָן אַיְן פְּרָאָזָעָ אַיְחָה דַּעַר טַעַמָּה פָּוּן דַּעַר אַרְיסְרָאָטוֹנָג אַוְן פָּאָרְנוּיכְטוֹנָג פָּוּן יִדְיְשָׁן לְעַבָּן אַיְן פּוֹילָן.

אוֹן סְאַיְזָה פְּדָאי דָּא צָו בָּאָטָאָנוּן: אוֹיךְ אַיְן דַּעַר פְּרָאָזָעָ האט די שִׁילְדָּרָוָנָג פָּוּן חַרְבָּן בִּיתְ-פּוֹילָן צָו פָּאָרְצִיכְעַנְגָּעָן אַיְנִיקָּעָ גַּאֲרָגְרִיסְטָעָ קִינְסְטְּלְעָרִישָׁעָ דַּעַרְעָ גַּרְיִיכְוָנְגָעָן, וּויְ לְמַשְׁלָ, דַּי וּוּרְקָה פָּוּן קְ. צַעֲטָנִיקָה, פָּוּן מְרַדְכִּי שְׁטְרִיגְלָעָר, פָּוּן לִיבָּ רָאָכָמָאָן, פָּוּן אַלְיָ וּוּזְעָלָ, פָּוּן יִשְׁעָה שְׁפִיגְגָּעָל, פָּוּן יְהָוָה עַלְבָּרָג אַוְן נָאָךְ אַנְדָּרָעָ. דָּא אַהֲעָרָ דָּאָרָף מַעַן אוֹיךְ צְוָרָעָכְעַנְגָּעָן דַּי דַּעַרְצִילְגָּוָנְגָעָן פָּוּן דַּעַם הַעֲבָרִישָׁן דַּעַרְעָ צַיְלָעָר אַהֲרָן אַפְּעַלְפָּעָלָדָה, פָּוּן דַּעַרְפָּאָרְשְׁטָאָרְבָּעָנָרָ אַנְאָ לְאַגְּגָפָס אַוְן נָאָךְ אַוְן נָאָךְ אַנְדָּרָעָ שְׁרִיבָּעָרָס וּוּלְכָעָ האָבָּוָן אַיְן זַיְעָרָעָ שְׁאָפְוָנְגָּעָן פָּאָרְפִּיקְסִירָט דַּעַם גְּרוּיָל וְוָסָס האָט בָּאָגְלִיטָה דַּעַם אַנְטָרָגָאנָג פָּוּן דַּעַר יִדְנְזְוּעָלָט בְּעַת דַּעַר צְוִיְּתָעָרָ וּוּלְטְ-מְלָחָמָה.

אוֹן פָּוּן דַּעַסְטוּוֹגָן, דַּעַרְוּוֹג אַיְיךְ זַיְדָ צָו זָאָגָן, אַזְוֹה רָאֶזְעַנְפָּאָרְבָּס רָאָמָּאָן וּוּעַגְן לְאַזְדָּשָׁעָר גַּעַטָּא הַיְבָּט זַיְדָ אַרְוִיסָּה פָּוּן דַּי אַלְעָם קִינְסְטְּלְעָרִישָׁעָ חַרְבָּן-שִׁילְדָּעָ רָוּנְגָּעָן אַוְן בְּלִיְבָּט שְׁטִינָן וּויְ אַ גִּגְאָנְטִישָׁעָר טְוּרָעָם וְוָסָס דַּאֲמִינְרָט מִיטָּ זַיְן מְאַנוּמְעַנְטָאָלְקִיטָה אַיְבָּעָר דַּעַר גָּאנְצָעָר מִיאָוְמְדִיקָּעָר לְאַגְּדָשָׁאָפָט פָּוּן אַונְדוֹזָעָר חַרְבָּן-לִיטְעָרָאָטוֹר.

לאmir צוגען: אפילו ווען מיר וויסן או דאס ווירק האט חסרונות, וואס אויף אייניק פון זי ווירט בפירוש אנגעוויזן, איז עס אבער א ווירק פון איז פארז מסט און פון איז מורהדייקער גראנדיאויטעט או מיר ווירן געלעפט פון דעם שעפערישן ווונדער, פון דעם קינסטליעישן כוח מיט וועלן דער ראמאן אטעט און מיט וועלן ער באצוויניגט אונדו מיטצולעבן דאס גיהנום-לעבן פון לאדושער געטא וואס ווירט מיט א גאלאָפ-שנעקליקיט געטביבן צום אומקס דורך אן אcordiot און פערפידייע וועלכע איז אייניציך-ארטיך אין דער געשיכטע פון מענטשנמאָרד און פעלקער-פארניכטונג.

וזל מען מיר באדי באשולדיקון אין גומא, אבער איך וועל נישט מורה האבן צו אגן, או דאס וואס טאלסטאַיס "מלחמה און שלום" איז פאר דער יודישער פראווע איז חוה רָאָזְעַנְפֶּאָרְבָּס "דער בוים פון לעבן" פאר דער יידישער חורבן ליטעראטור וואס אנטפלעקט, שילדערט און געשטאלטיקט דעם טראגישן פאטאלן סופ-פסוק פון טויזנט יאָר יידיש לעבן אויף דער פֿוֹילִישָׁר ערְּדָה.

מיר האבן, ווי שווין דערמאָנט, א סך קינסטלערישׂ דערגריבונגען אויפן גבעיט פון אנטפלעken און שילדערן אט דעם פאַטום, אבער על-פיידּרָוב זונגען דאס שילדערונגגען און געשטאלטיקונגגען וואס פֿאָרְפִּיקְסְּרָן נאָר אַיְנְצָלָן מַאֲמַעַנְתָּן פון דער טראגָעָדָע, נאָר אַיְנְצָלָן סְצָעָנָעָס פון דער גְּרוֹלִיקְעָר דְּרָאָמָע, נאָר אַיְנְצָלָן ווינקלען אין דער גיהנום-זואָר. אין חוה רָאָזְעַנְפֶּאָרְבָּס רָאָמָן האבן מיר פאר זיך דעם גאנצָן עולם ומלואה פון חורבן-גְּרוֹלִיל. אַגְּאנְצָע שְׁטָטָט מִתְּהֻנְּדָרְטָעָר טויזטער יִזְׁדָּן, מעונער און פרויען, יונגע און אלטער, רייכּע און ארעמע, צאָפלען אין דער נֵץ פון טויט וואס דער נאָצִיזְמָן האט פאר זיך אויסנוונדִיך אַפְּילו די אַילְזָאָרִישׂ לעכער פון דְּזָאָזְקָעָר נֵץ, כדי צו פֿאָרוֹוָאנְדָּלָעָן די קרבנות גופא אין אַקְטִיוּוּן העלפערס בְּיִם דּוֹרְכְּפִּין זִין מאָרדְפָּלָעָן.

חוּהָ רָאָזְעַנְפֶּאָרְבָּס האט נישט פֿאָרְזָעָן קִיְּין אַיְן ווִיכְטִיקָן דַּעְתָּלָל פון גַּעַטָּאָלְעָבָן וואס האט מיט אַמְּרוֹדִיקָעָר קָאנְסְּקָוּנָעָץ גַּעַפְּרִיט צום טוּטִי. סְאיַיְן שְׁוִין אַסְּמָל באָטָאנְט גַּעַוָּאָרָן אַיְן אַיְפָּגָאָבָעָ פון דער יִדְּשָׁעָר לִיטְעָרָאָטור, ווי פון דער יִדְּשָׁעָר הִיסְטָאָרִירָאָגְרָאָפִּיעָ, אַיְן צוּ ווִיְזָן, נישט בלוייז וואס מען האט מיט אונדו געטאגּן, נאָר ווי אַזְּוִי מיר אלְיִין האבן זיך אויפְּגָעָפִּירָט אַיְן די דְּזָאָזְקָעָר צִיְּטָן פון אונדְזָעָר גְּרָעָסָן נְסִיָּוָן.

וואָרָעָם נאָר אַיְן פְּיִיעָר פון נְסִיָּוָן, נאָר אַיְן דער פִּין פון טוּיטְ-גַּעַפְּרִיט קָאָן אַפְּאָלָק דְּרָעָזָעָן זִין אַמְּתָן כָּאָרָקְטָעָר אַוְן דורך זִין כָּאָרָקְטָעָר — זִין באַשְׁעָרָטָן גּוּרָל.

חוּהָ רָאָזְעַנְפֶּאָרְבָּס רָאָמָן "דֻּעָרְ בּוּם פון לעָבָן" אַיְן אַעֲכְטִיקָעָר קִינְסְּטָלָעָ-רִישְׁעָר שְׁפִּיגָּל אַיְן ווּלְכָן מִידְ דְּרָעָזָעָן זיך אַלְיִין מיט אַוְיִיטְקָלְעָכָר קָאָרָקְיִיט אַוְן מיט אַנְתָּה וואס צוּוִינִיגָּט אַונְדוּ צוּ חַשְׁבוֹן-הַנְּפָשָׁה.

איך רעד נישט אנטקעגן די וואס האלטן או די גראטטע מעלה פון דעם ווערך
אייז דאס וואס די שרייבערין ווייזט אונדוּ דעם מין מענטש פמו שהוא... פאר מיר
אייז אבער דאס וויכטיקסטע וואס אין שפיגל פון איר קינסטלאערישער געשטאלַיַּה
טיקונג זע איך נישט קיין סטם מענטש. עס היסט: נישט דעם דזאַיַּקְן אַבְּסְטַרְאַקְטַן
אַבְּעַרְדְּ-אַסְנְדִּיקְן בְּנֵ-אָדָם וואס עַקְוִיסְטִירֶת בְּלוּוּי אַין דער טעאריע, נאָר אַיך זע
אייז אַים יַידְזָן, מִינְגָן בְּרִידְעַר אָוּן שׂוּעַסְטַעַר מִיט וּוּלְכָעַ דער גּוֹרְלַהַטַּ מִיד
פֿאַרְבּוֹנְדַן אַיַּף לְעַבְנָן אָוּן פּוֹוִיט.

און וויל מיין אַינְטַעַרְעָס אָיו צו זען יַידָּזָן, זַיְעַר כַּאֲרַקְטַעַר אָוּן זַיְעַר אַוְיפְּפִיר
איין מאָמְעַנְטַס פּוֹן נְסִינוֹן, ווער אַיך אָפְטַמְלַע דָּעַרְצִיטַעַרְטַר וּוּעַן אַיך דָּעַרְזַע אַין אַיך
געַטְאַיַּשְׁפִּיגְלַיַּדְישָׁה כַּאֲרַקְטַעַרְטַרְטִירְכִּין אָוּן יַיְדִּישָׁה אַגְּדָלָנוּגָעָן וּוּאָס זַעַנְעַן נִשְׁתַּחַת
בלְוּוּי כַּאֲרַקְטַעַרְיסְטִישָׁ פְּאַר יַעֲנַדְרַץְיַתְשָׁ, פְּאַר יַעֲנַדְרַץְיַתְשָׁ בְּאַדְיְגָנוּגָעָן אָוּן פְּאַר יַעֲנַדְרַץְיַתְשָׁ
גְּהִינְמַדְגָּרוּילְיַה...

וּוְיַי אָנְצַעְתָּ קִינְסְטַלְעָרִין אָיו צָהָה רָאַזְעַנְפְּאָרְבַּ נִשְׁתַּ קִין בְּאַשּׁוֹלְדִּיקָעַ. זַי אַיַּן
אַמְּלָעָרִין וּוּאָס פְּאַרְפּוֹלְט אַיְרַע בְּרִיטַע לְיְוֹנְטַן מִיט דֻּעַם וּוּאָס זַי זַעַט.

און זַי זַעַט מִיט אַדְוַרְכְּדִינְגְּלַעְדַּ אָוִיגְ; זַי זַעַט נִשְׁתַּחַת נָאָר פְּאַרְבָּן, נָאָר אַיך
נְיוֹאָנְסָן, דַּי נְיוֹאָנְסָן צַוְּיַשְׁן כּוֹלָו זַפְּאָי אָוּן כּוֹלָו חַיְבָ, צַוְּיַשְׁן קְדוּשָׁה אָוּן טּוּמָה.
אמְתָה, וּוְיַי אַמְּלָעָרִין חַאְלָט זַי זַרְךָ נִשְׁתַּחַת בַּי דֻּעַם פְּלַל אָוּן דָּעַרְזַע מְאַלְעָרְ דָּרְשָׁן
שְׂוּוּיִיגְ... וּוְאָרָעָם זַי קָאָן נִשְׁתַּחַת אָוּן וּוּלְ נִשְׁתַּחַת פְּאַרְשְׁוּיִיגְן דֻּעַם סָאָמָעַ עַרְשָׁתָן אַמְתָה,
אוּ שְׁוּלְדִיקָעַ אָוּן אָט דֻּעַם גָּאנְצָן גְּרוּוּי אָיו דָעַר נְסִיּוּנְרָגְעָנָעַ, דָעַר דִּיטְישָׁ.

דָעַר שְׂוֹאָרְצָעַר שָׁאָטָן פּוֹן דִּיטְישָׁן מְעַרְדָּעָרְ פְּאַרְשְׁוּינְדַט נִשְׁתַּחַת אַיַּף קִין רְגָע
פּוֹן אַיך גַּעַטְאַיְגַּעַמְעַלְ. זַי פְּאַרְשְׁוּיִיגְטַה נִשְׁתַּחַת זַיְן שְׁוּלְדִיקִיטַה אָוּן לְאֹזֶט נִשְׁתַּחַת אַיך
אַיך פְּאַרְגָּעָסַן.

אַבער אַיְפָן פָּאָן פּוֹן דֻּעַם דָזְאַיְקָן מְעַרְדָּעָרְ שָׁאָטָן בְּאוֹוִיּוֹת זַי צַו גְּעַבְנָן
אוּיטְעַנְטִישָׁ גַּעַטְאַלְטִיקְוָנָגְ פּוֹן יַיְדִּישָׁן לְעַבְנָן, פּוֹן אַגְּרוֹיסְן קָאַלְעַקְטִיוֹ אָוּן פּוֹן
צָעַנְדְּלִיקָעַר יְחִידִים וּוּלְכָעַ אַנְטְּפָלָעָקָן מִיט זַיְךָ אָוּן מִיט זַיְעַרְעַ מְעַשִּׁים דַי הַיְלִילִיִּ
קִיטָה אָוּן דַי אַמְוּעַרְדִּיקִיטַה מִיט וּוּלְכָעַרְמִיר זַעַנְעַן גַּעַבְעַנְשָׁתָן אָוּן פְּאַרְשָׁאָלָטָן.

דָעַר בְּרִיטַע-פְּאַרְמָאַסְטָעַנְדַר רָאַמְאַן הַיְבָטַה זַיְךָ אָוּן מִיט אַשְׁלַדְעַרְוָנָגְ פּוֹן יַיְדִּישָׁן
לְעַבְנָן אָיַן לְאַדוֹשָׁ הַאֲרָטַ פְּאַר דֻּעַם אַוִּיסְבָּרָאָךְ פּוֹן דָעַר צְוּוִיטָעַר וּוּלְטִימְלָחָמָה.
די שְׁרִיְבָּרִין פְּרִירַט דַאְ אָרוּסָ אָיַן אַיך גַּעַמְעַלְ דַי וּוּכְטִיקְסְטַע גַּעַשְׁטָאַלָּטָן, וּוּלְכָעַ
מִיר וּוּלְן שְׁפַעְטָעַר טְרַעְפָּן אָיַן גַּעַטָּא.

אַבער עַרְשָׁתַה וּוּעַן מִרְ הַיְבָן אָן לְיַיְעַנְעַן דֻּעַם צְוִוִּיתָן בְּאָנְדָה, דֻּעַם בְּאָנְדָה אָיַן
וּוּלְבָן זַי שְׁילַדְעַרְטַשׁ שְׁוִין דַי גַּעַטְאַיְוִירְקָלְעַכְּקִיטַה, גַּעַמְעַן מִרְ פְּאַרְשְׁטִיטִין צַו וּוּאָס
זַי הַאֲטַ גַּעַדְאָרְפַּט דַי גְּרוֹיסְעַ עַקְסְפָּאַזְיִיצְיַע אַיְנָעַם עַרְשָׁתָן בְּאָנְדָה. די דָזְאַיְקָע עַקְסְפָּאַזְיִיצְיַע
זִיכְיַע הַאֲטַ אַבְּוֹלְטַ-קִינְסְטַלְעָרִישָׁ כּוֹנָה אָוּן זַי גַּעַהְעָרָט צַו דָעַר קָאַנְסְטְרַוקְצִיַּע
פּוֹנְעַם וּוּרְקָ.

חוּהָ רְאֹעַנְפָּאָרְבָּ וְוֵילָ אָנְדָּוּ וְוִיְיָןָ אָוּןָ זַיְ וְוִיְזָטָ אָוּנְדוּ וְוּרָ דַיְ מְעַנְשָׁןָ זְעַנְעָןָ גְּעוּוּןָ אַיְןָ דַיְ אֲנוּיָ גְּעַרְוְפָּעָנָעָ נְאַרְמָאַלָּעָ צִיְּתָןָ אָוּןָ וְזָאָסָ זַיְ זְעַנְעָןָ גְּעוּוֹאָרָןָ אַיְןָ דָעָרָ אָוְמָאַרְמָאַלָּעָ רְעַאַלְטָעָטָ פָּוּןָ גְּעַטָּאָ.

הָאָבָןָ מִירָ שְׂוִיןָ דַיְ פָּאַרְוּאַנְדָּלוֹנָגָ פָּוּןָ דַיְ מְעַנְשָׁןָ אָוּןָ אַיְןָ דְּרִיטָןָ בָּאָנְדָּ בְּכָנָןָ אַיְזָ דָעָרָ עֲרַשְׁתָּעָרָ בָּאָנְדָּ אַיְזָ מְרִינְגְּפָרִירָ צָוָםָ גְּעַטָּאָ. אַיְןָ צְוִוִּיתָןָ בָּאָנְדָּ טְרָאָגִישָׁןָ פִּינְגָלָ פָּוּןָ זְיִיעָרָעָ גְּוּרְלָוֹתָ.

אָרוּםָ דַיְ מְעַנְשָׁןָ, דַיְ הָעַלְדָּןָ אָוּןָ טִיפָּןָ וְזָאָסָ זַיְ שְׁילְדָעָרָטָ וְוִיקְלָעָןָ זַיְ דַיְ גַּעַזָּ שְׁעַנְנִישָׁןָ, אַנְטְּפָלְקָטָ זַיְ דָעָרָ שְׁטִיגְגָעָרָ אָוּןָ דַיְ גָּאנְצָעָ מְרוֹאְדִיקָעָ לְעַבְנָסִסְפָּצִיָּיָ פִּישְׁקִיטָ פָּוּןָ דָעָרָ גְּעַטָּאָ, פָּוּןָ דָעָרָ דָאְזְוִיקָעָרָ טְוִיטִשְׁטִיגָרָ אַיְןָ וּוּלְכָעָרָ דָעָרָ דִּיְתֶשָׁהָ אַטָּטָפָרָטָ דַיְ לְאַדְוּשָׁעָרָ יִדְזָןָ.

צָעַנְדְּלִיקָעָרָ אָוּןָ צָעַנְדְּלִיקָעָרָ הָעַלְדָּןָ, טִיפָּןָ אָוּןָ גַּעַשְׁטָאַלְטָוָןָ בְּאַפְּעַלְקָעָרָןָ דָאָסָ גְּעַטָּאָלְעָבָןָ. זַיְ הָאָבָןָ אַלְעָ עֲפָעָםָ בְּשְׁוֹתְפּוֹתְדִיקָסָ אַבָּעָרָ גְּלִיכְצִיָּטָקָ זְעַנְעָןָ זַיְ אַפְּטָ וּוּיְמָטָ אַיְינְעָרָ פָּוּןָ אַנְדָעָרָןָ וּוּיְמָטָ עַסָּ אַיְזָ דָעָרָ הַיְמָלָ פָּוּןָ דָעָרָ עַרְדָּהָ, אַדְעָרָ דַיְ קְדוּשָׁהָ פָּוּןָ דָעָרָ טּוֹמָאָהָ.

דַיְ גְּרוּיסָעָ מְעַלָּהָ פָּוּןָ אִירָּ וּוּרְקָ אַיְזָ דָאָסָ וְזָאָסָ אַלְעָ, אַדְעָרָ פְּמַעַטָּ אַלְעָ פָּאָרָ-שְׁוִינְגָעָןָ וְזָאָסָ זַיְ פִּירְטָ אַרְוִיסָ אַיְןָ אִירָּ דָאַמָּאָןָ זְעַנְעָןָ אַינְדִּיוֹידָאַלְיוֹרִיסָ, הָאָבָןָ אַיְגְּעָנָעָנָ פָּנִימָעָרָ אָוּןָ אַיְגְּעָנָעָ גְּוּרְלָוֹתָ, כָּאַטָּשָׁ אַיְזָ תָּוֹךְ גְּעַנְוָמָעָןָ צָאָפְלָעָןָ זַיְ אַלְעָ אַיְזָ דַיְ נְעַצָּןָ אָוּןָ דֻּעָםָ זְוִילְבִּיקָןָ יִדְיִשָּׁןָ גְּוֹרָלָןָ.

אַפְּיָלוּ דַיְ פָּאַרְוּאַנְדְּלִוְגָעָןָ וְזָאָסָ אִירָּعָ הָעַלְדָּןָ מְאַכְּנוּ דָוָרָךְ אַיְןָ גְּרוּוֹלָ פָּוּןָ גְּעַטָּאָ לְעָבָןָ זְעַנְעָןָ אָ קָאַנְסָעְקוּוֹנָץָ פָּוּןָ זְיִיעָרָ כָּאַרְאָקְטָעָרָןָ. דָעָרָ גְּעַרְאָגָגָלָ פָּאָרָןָ לְעָבָןָ אַיְגְּעָטָאָמָכָטָ דַיְ דָאְזְוִיקָעָ כָּאַרְאָקְטָעָרָןָ נָאָךְ בְּוּלְטָעָרָ אָוּןָ בְּרָעָנָגָטָ רְעַלְיָעָפָרָ אַרְוִיסָ דָאָסָ וְזָאָסָ זַיְ הָאָבָןָ אַיְןָ פְּרִיעָרְדִּיקָןָ לְעָבָןָ בְּאַחַאַלְתָּןָ, בְּאַחַאַלְתָּןָ פָּאָרָ אַנְדָעָרָ אָוּןָ אַפְּיָלוּ פָּאָרָ זַיְ אַלְיָוָןָ.

עַסָּ אַיְזָ פָּאָרָאָןָ אָ קָאַנְסָעְקוּוֹנָטָעָ פְּסִיכִישָׁעָ פָּאַרְבִּינְדִּילְיָנִינָעָ צְוִישָׁןָ דֻּעָםָ פְּרִיעָרָ אָוּןָ דֻּעָםָ שְׁפָעָטָעָרָ פָּוּןָ אִירָּעָ הָעַלְדָּןָ, הָגָםָ דַיְ דָאְזְוִיקָעָ לִינְיָעָ אַיְזָ אָ זְיִגְזָגִישָׁעָ אָוּןָ צַוָּ מְאָלָ אַוִּיךְ אָ זְיִיעָרָ קָאַמְפְּלִיצְרָטָעָ, מְעַזָּןָ קָאָןָ דָעְרִיבָעָרָ אַוִּיךְ זַיְ אַזְגָּןָ : סּוֹףָ מְעַשָּׁהָ בְּכָאַרְאָקְטָעָרָ תְּחִילָהָ.

פָּוּןָ מְאָלָ צַוָּ מְאָלָ וּוּלָ דַיְ שְׁרִיבְעָרִיןָ דְּעַרְקָלָעָרָןָ דַיְ פְּסִיכִישָׁעָ אַנְטוּוֹיקְלָוָגָ אָוּןָ דֻּעָםָ פְּסִיכִישָׁןָ הִינְטָעָרָגָרָוָנָטָ פָּוּןָ אִירָּעָ הָעַלְדָּןָ אָוּןָ זְיִיעָרָ מְעַשָּׁיםָ אָוּןָ זַיְ טָוָטָ דָאָסָ מִיטָּ גְּרוּיסָ גְּעוּוֹיסָןָ אָוּןָ מְעַנְטָשָׁ-קָעָנְטָשָׁאָפָטָ, אַבָּעָרָ גָּאָרָ אַפְּטָ קָוָמָטָ זַיְ צָוָםָ אַוִּיסְפִּירָ אָוּןָ אִירָּ אַוִּיגְגָאָבָעָ אַיְזָ נִישְׁטָ צַוָּ דְּעַרְקָלָעָרָןָ דֻּעָםָ מְעַנְטָאָלָןָ מַעֲכָאָנִיזָמָ פָּוּןָ אִירָּעָ פָּאַרְשָׁוִינְגָעָןָ, נָאָרָ צַוָּ לְאָוּןָ זַיְ הָאָנְדָלָעָןָ אַוְנְטָעָרָןָ דָרָוקָ פָּוּןָ דַיְ בְּאַדְיְנָגְנוֹגָעָןָ, פְּדִי זַיְ זַיְ אַנְטְּפָלָעָקָןָ מִיטָּ אַלְעָ זְיִיעָרָ אַמְּדָעָרָקְלָעָרְטָקִיִּיטָןָ.

נִשְׁטָ אַלְיָזָקָאָןָ אָ שְׁרִיבְעָרָ דְּעַרְקָלָעָרָןָ, נִשְׁטָ אַלְיָזָמָוָזָ אָ שְׁרִיבְעָרָ דְּעַרְקָלָעָרָןָ, עַרְדָּרָ אַבָּעָרָ שְׁילְדָעָרָןָ דָאָסָ לְעָבָןָ אָוּןָ זְיִינָעָ הָעַלְדָּןָ אַוִּיךְ אַזְגָּןָ אָוּפָןָ אָזָמָירָ.

וואלן דערזען ווי ער אלין בליבט שטיין א געלעפטער אין אנבליך פון דעם סוד
וואס היסט : מענטש.

חויה רָאֹעַנְפָּאָרְבָּגִיט זִיךְ אֶסְמֵן צָוּד מִי צָוּד עֲדָרְקָלְעָרְן דִּי פִּינְצָטָעָרָעָ פִּיגּוֹרָ פָּוּן
מרדי חים רומאוסקי, דעם לאדושער יידז-עלטסמן. מען זעט ווי זי וויל מיט
אלע פוחות זיין צו אים קינסטלאיריש אבעיקטיו. אין לעצמן סְדַ-הַפְּלָ וּוּעָרָט עָרָ
אָבָּעָר בְּשָׁוּם אָפָּן נִשְׁתַּחֲוֵת לִכְתִּיקָּעָר. אָפִילּוּ זִין אִידְעָעַ-פִּיקָּס אַיְבָּעָרְצָוְכְּטָרְעוּוּן
דָּעָם דִּיְתְּשָׁ אָן צָוּד אַטְעָוָן אֶצְאָלְגִּידְ, מַאֲכָתָ אִים נִשְׁתַּחֲוֵת אָוִיףְ אַהֲרָן
אָן שְׁעָנָרָ. וּוּאָרָעָם שְׁוִין דָּעָרְפָּאָר וּוּאָס עָרָהָטָה בַּיִּזְדְּ גַּעֲפָוָעָלָט אָוּ דָּעָרָ צִילָּ
הַיְלִיקָּט דִּי מִיטָּלָעָן אָן אָוּ עָרָ אִיזְ אַבְּרָעְכְּטִיקָּט צָו בָּאַשְׁטִימָעָן דִּי אֶצְאָלְ
וּוּאָס עָרָ מַעְגָּגָמָרְבָּגִיט זִין פָּאָרְגָּזְ, בָּאוּוּיָוּתָ אָוּ עָרָהָט פָּאַרְקְּוִיפָּט זִין נִשְׁמָה
צָוּם טִיאָוָלָ, נִשְׁתַּחֲוֵת אָזְוִי צָוְלִיבָ דָּעָם צִילָּ וּוּיְזִילָּן צָו הַעֲרָשָׁן אַיְבָּעָרָ דָּעָרָ
עָדָה וּוּאָס דָּעָרָ דִּיְתְּשָׁהָטָה אַיְבָּעְגָּגָעָבָן אָן זִין רָשָׁוֹתָ.

רָוּמְאָוּסְקִי פָּאָרְנוּמָט אֶסְמֵן חָוָה רָאֹעַנְפָּאָרְבָּס שִׁילְדָעָרָוָגָ פָּוּן גַּעַטָּאָ
לְעָבָןָ. אָבָּעָר עָרָ אִיזְ נִשְׁתַּחֲוֵת דָּעָרָ וּוּכְטִיקְסְּטָעָר הַעַלְדָּ אָנִין דָּעָם דָּאַיְקָן לְעָבָןָ. פָּאָרָאָן
אֶגְנְצָעָ רְיִיעָ אַנְדָּעָרָעָ הַעַלְדָּן — אָן זִין צִילָּן זִיךְ אִין דִּי צָעְנְדְּלִיקָּעָר — וּוּאָס
זְעָנָעָן קִינְסְּטָלְעָרִישָׁ שְׁטָאָרְקָעָר גַּעַמְאָלָן וּוּיְזִילָּן אָוּן מַעְן וּוּאָלָט גַּעַקְעָנָט אָן גַּעַזְ
דָּאַרְפָּט אַנְשְׁרִיְבָּן אֶצְאָוְנְדָעָרָעָ שְׁטוּדִיעָ וּוּעָגָן יְעָזָן אַיְינָעָם פָּוּן זִיךְ וּוּאָס אִיתָּה וּזִי
מַעְן אִיזְ גַּעַוּוּיָנָט צָו זָאָגָןָ, אֶזְוּלָטָ פָּאָרָ זִיךְ.

נוּ, אָבָּעָר דִּי דָּאַזְיָקָעָ אֶלְעָ "וּוּעָלָטָן פָּאָרָ זִיךְ" לְעָבָןָ אִין גַּעַטָּא אָן דָּאָס בְּשָׂוֹתָ
פּוֹתְּרוּקָעָ צְוִישָׁן זִיךְ אִין דָּעָרָ וּזְיָילָן צָו לְעָבָןָ, כָּאַטְשָׁ נִשְׁתַּחֲוֵת אֶלְעָרָ פָּאָרָ דָּעָם וּזְלִבְיָיקָ
פְּרִיאָוּן אָוִיףְ דָּעָם וּזְלִבְיָיקָן אֶפְּוֹןָ.

נָאָדָּ אֶזְאָדָּ : דִּי יְיָדָן אִין לְאַדְשָׁעָרָ גַּעַטָּא וּזְיָילָן צָוּשָׁתָ בְּלוּוּזָ לְעָבָןָ, נָאָר זִיךְ
לְעָבָןָ טָאָקָעָ : זִיךְ לְעָבָןָ אִין דִּי בָּאַדְגָּנוּגָעָן פָּוּן גַּעַטָּא-גָּרוּוּלָ אַונְטָעָרָן שָׁאָטָן פָּוּן
דָּעָרָ פֻּרְמָאָנְעָנְטָעָרָ טְוִיטְגָּעָפָאָרָ. אַיְינָעָקָעָ לְעָבָןָ קַעְפְּנָדִיקָעָ, לִיְבָּנְדִּיקָעָ, שָׁאָפְּנָדִיקָעָ
אַנְדָּעָרָעָ לְעָבָןָ מִיטָּ פְּרִיאָ-גַּעַלְאָזְעָנָעָ אַיְנָטִינְקָטָןָ, מִיטָּ דָּעָרָ לְאָזָוָגָ : אַכְּוָלָ וּשְׁתָהָ
כִּי מַחְרָ גַּעַמְתָּ.

אָוּן אַטְ דָּעָם גַּאֲנָצָן קָאַלְיִידָּאָסְקָעָפָעָ פָּוּן מַעְנָטָשָׁן אָוּן גַּעַשְׁעָנִישָׁןָ, אַטְ דָּעָם גַּאֲנָצָן
פִּילְפָּאָרְבִּיקָעָ גַּעַוְרָבָלָ פָּוּן דָּעָרָ גַּעַטָּא-וּרְקָלְעָקִיטָ מַאֲלָטָ אָוּן שִׁילְדָעָרָתָ חָוָה
רָאֹעַנְפָּאָרָבָ פְּרָאָנְטָאָלָ מִיטָּ דִּי קָלָאִישָׁעָ מִיטָּלָעָןָ פָּוּן דָּעָרָ גַּרְוִיסָעָרָ פְּרָאָזָעָ וּוּאָס
הָטָה גַּעַהָאָטָ אָרָ בְּלִיְ-צִיִּיטָ אַיְינָעָם 91טָן יָאָרְהָנְדָעָרָטָ.

מַעְן רָעָדָטָ וּוּעָגָן דָּעָם אָוּ דָּאָס וּוּרְקָ לִיְדָטָ פָּוּן אַיְבָּעְרִיקִיָּתָןָ, צָעְזִוְגְּנִיקִיטָ
אָפִילּוּ נָאָיוּטָעָטָן (וּוּעָן זִיךְ שִׁילְדָעָרָתָ דָּעָם בָּאָלָ בַּיִּ דִּי רְיִיכָּעָ פָּאָרָ דָּעָרָ מַלְחָמָהָ) ;
מַעְן רָעָדָטָ וּוּעָגָן דָּעָם אָוּ אַיְינָעָקָעָ הַעַלְדָּן אִירָעָ זְעָנָעָן וּוּיְנִיקָעָ אַיְבָּעְרִצְיִינְגְּנִיקָעָ, אָזְ
זִיךְ רָעָדָן אָפָט מַאְלָ רִיְדָ פָּוּן פּוּבְּלִיצְיִסְטִישָׁןָ לְעַקְסִיקָאָן (וּוּיְ, לְמַשְׁלָ, דִּי שְׁקָלָאָ
וּטְרִיאָ וּוּעָגָן הַעַלְדִּשְׁקִיטָ בְּיַם סְוִףָ פָּוּן דָּעָם דָּרִיטָןָ בָּאָנְדָןָ). דָּאָס אַלְץָ אִין אַמְתָה
אָוּן אַמְתָה אִיזְ אַוִיךְ אָוּ דָּעָרָ רָאָמָןָ הָטָ גַּעַקְעָנָטָ אָוּ גַּעַדְאָרְפָטָ גַּעַקְרִיצָטָ וּוּרְעָן

אויף א דרייטל. פון דער אנדערער זייט אבער, ווער וויסט עס נישט איז איז
באלזאך, טאלסטעין און אפילו דאסטייעוסקון האט מען פארגעוואָרפן איבערידי-
קייטן, דיגראָסיווע שילדערונגען און געשענישן און מענטשן און וועלכע זיינער
ווערך האבן זיך געקונט באָגין?

א קינסטלעריש ווערך געמיישט לויט דער העסטער ליניע צו וועלכער
עס דערהייבט זיך און נישט לוייט די נידעריקע ערטער צו וועלכע עס פאלט צו מאָל
אראָפ. אויב אַזְזִי איז קיין שום צוּיִיפֶל נישט אַזְזָה רָאוּנְפָּרְבָּס רָאָמָּאָן דָּעָר
בויים פון לעבן איז אַגְּרִוִּיס ווערך, אַמְּנוּמְעַנְּטָאָל ווערך וואָס דערוֹוֵיל האבן
מיר אין דער יְדִישָׁעָר חָוְבָּן לִיטָּעָרָטוֹר נִשְׁתְּ קִיְּנָן צוּיִיטָס וּוָס זָאָל זִיךְ קָעָנָן
דעָרְמִיט פָּאָרְגְּלִיְּיכָן. עס אַזְזִי אַ ווערך וואָס שָׁוִּין פָּאָר דָּעָם פָּאָרְמָעָסְטָדָרְפָּוּן
דאָרְפָּוּן מיר האבן דעם גְּרָעָסְטָן דָּרְקָ-אָרְצָן. ווער שְׁמוּעָסְטָן גָּאָר ווען דער דָּאָוִיקָּעָר
גָּרָאנְדִּיעָזָעָר פָּאָרְמָעָסְטָאָזָן דָּעָאָלְיִזְּרָטָט גָּעוֹאָרָן קִינְסְטְּלִעְרִישָׁ מִיט אַזְאָ קְרָאָפָּטָן.
אוֹ פְּדִי אַוִּיסְצּוֹדִיקָּן דִּי אַבְּוֹונְדָּעָרָנוּגָּן אַזְזָה הַתְּפָעָלוֹת וּוָס עָרְרוֹפָּט אַזְזָה אַונְדוֹ
אֲרוֹיסָס מָוֹן מיר אַנְקָומָעָן צוֹ דָעָם דָּרְיִיפָּאָךְ-אַיְבָּרְגָּעָזָהָרָטָן אַדְיַעְקָטָיו גְּרוֹיסָס!
דאָס הִיסְטָן: סְאַזְזִי אַגְּרִוִּיס ווערך, פון אַגְּרִוִּיסְטָרְ שְׂרִיבָּעָרְיָן אַזְזָה פון אַגְּרִוִּיסְן
נאָצִיאָנָאָל-קִינְסְטְּלִעְרִישָׁן ווערט.

לייב רַאכְמָאן

„אוֹ אֵין דִּין בְּלֹת זָלֶսְטוֹ לְעֵבֶן“

אויפטריסלענדיקע ביכער וועגן יידישן פײַן אֵין דער תקופה פֿוֹן לעצטן חורבן האבן מיר, ווי באווסט, זיינער אַסְט אָון אַין פרט פֿוֹן מאָקָאַברִישׂער שְׁטָאָפַּן אַנְּלָאָדָוְנָגָע קענען זיך מיט אָונְדוּזְעָרָע, לעצטנס דערשינגענע, ווערך נישט פָּאָרְגְּלִיכִין אֲפִילּוּ די ווערך פֿוֹן גְּרוּיסָע, אַלְטָע אָון באָרִימְטָע לִיטְעָרָאָטוֹן. די גָּאנָעָטָע פָּאָרְגְּלִיכִין גָּאנְגָּעָנְהָיִיט האָט אָונְדוּזְעָרָע שְׁרִיבְּעָרָס מַזְפָּחָה גָּעוֹזָן מִיט אָאָשְׁפָּעָ פֿוֹן גְּרוּיסָע טֻעְמָאָטִיךְ, אוֹ די גִּיהְנוּם-טֻעְמָפְּרָאָטוֹר אֵיגַן, קְלִימָאָטִישׂ, מִילְּד אַנְטְּקָעָגָן דָּעָר אַטְּמָאָסְפְּרִישׂעָר אַנְגָּעָלִיטִיקִיט אֵין וועלְכָעָר עַס לְעֵבֶט אָון אַטְּעָמָט דָּעָר יִדְּיִשְׂעָר שְׁרִיבְּעָר אָון לִיעְנָעָר. אַרְיוֹסְרוֹפָן שְׁפָאָנָגָג מִיט גְּרוּילְ-אַיבְּרָלָעְבָּוּנָגָע, נָאָר דָּעָם אַלְעָם, וואָס אֵין שָׁוֵין אָון אָונְדוּזְעָרָע לִיטְעָרָאָטוֹר דָּעְצִיְּלָט אָון גַּעַשְׁלִידָעָרט גַּעַוָּאָרָן, אֵין ווַיְרָקְלָעָד גָּאָרְנִישָׂט קִין לִיכְכָּעָזָד אָון מַעַן קָעָן אַנְגָּעָמָעָן, אוֹ דָּאָס וועט מִיט יַעַדְן טָאג שְׁוּעָרָעָר ווערָן.

אָון דָּאָר אֵין לעצטנס דערשינגען אַבָּד, וואָס וועט ווַיְדָעָר אַמְּלָאָל אוּפְּטְּרִיסִים לְעַן דָּעָם יִדְּיִשְׂעָר לִיעְנָעָר מִיט דָּעָר טִיפְּעָר וּוְאַרְחָאָפְּטִיקִיט פֿוֹן די גַּעַשְׁלִידָעָרט עַפְּינִין-אַיבְּרָלָעְבָּוּנָגָע, אַבָּד, וואָס וועט אוּפְּצִיטָעָרָן מַאֲכָן יַעַדְן יִד מִיט דָּעָר אַמְּתָדִיקִיט פֿוֹן די אַיבְּרָדָעְצִיְּלָט לִיְּזָן.

דָּאָס דָּאָזִיקָּע בָּזָק הַיִּסְט: „אוֹ אֵין דִּין בְּלֹת זָלֶסְטוֹ לְעֵבֶן“. עַס אֵין אָן ערְשְׁטְּלִינְגְּ-זְוּרָק פֿוֹן דָּעָם יַוְנָגָן שְׁרִיבְּעָר לִיבְּ רַאֲכָמָאן. וועגן דָּעָם דָּאָזִיקָּע טַאָלָגְנְטִירְטָן מַחְבָּר — אֵין שִׁיכָּוֹת מִיט זַיִן בָּזָק — אֵין כְּדָאי צָו דָּעְצִיְּלָן:

הַאָרָט פָּאָר דָּעָר לְעַצְטָעָר, עַנְדְּגִילְטִיקָּעָר לִיקְוּוֹידְאָצִיעָ פֿוֹן דָּעָר מִינְסְקָעָר (מִינְסְקָ-מַאְזָאָוּוּצְקָעָר) יִדְּיִשְׂעָר קְהִילָה האָט זִיךְ דָּעָם שְׁרִיבְּעָר רַאֲכָמָאן, זַיִן פָּרוּי, זַיִן שְׁוֹאָגָעָר, דָּעָר באָקָאנְטָעָר יַוְנָגָעָר וּשְׁוֹרְגָּאָלִיסָט אָפְּרִים שַׁעַדְלָעָצָקִי מִיט זַיִן פָּרוּי, אָון נָאָך עַטְלָעָכָע זַיִן אַיְנָגָעָבָן, מִיט נִיסִּים, צָו אַנְטְּלוּיְפָן פֿוֹן לְאָגָעָר אָין אַנְגָּעָנְטָן דָּאָרָת. דָּאָרָט האָבָן זַיִן זִיךְ באַהְאָלָטָן אֵין משָׁךְ פֿוֹן אַיבְּעָר צְוּיִי אָון אַ

האלב יאר און אווי ארום זיך געראטטעוועט. ליגנדיק אין די באהעלטעןישן, פאָרַגראָן, ווי אַ מוייז אַן דער נאָרָע, אַדער ווי אַ קראָט אַן דער ערָד, האָט רַאֲכְמָאָן גַּעֲשִׁיבֵּן אַ טַּאֲגָבוֹךְ אַן דָּרְזַּעַלְתָּאָטְ פֿוֹן אַטְ דִּי, מִיט בְּלוֹטְ אַן נַעֲרוֹזִין-פָּאָרָה שְׁרַבְּעַנְעַ נַעֲמִיצָן, הַאֲבָן מִיר אַיְצָט בְּקוּמָעַן, אַן בּוֹרִ-פָּאָרָם, די טַרְאָגִישׁע גַּעַד שִׁיכְטָעַ פֿוֹן אַן אַפְּגַּעַרְאַטְעֻוּתְ יִדְישַׁ לְעָבָן.

דָּרְקַ-אָגָב, אַיְדָּעָר מִיר רַעֲדָן וּוְעָגָן אַ רַּי אַנְדְּרָעָ מַעֲמָנְטָן, וּוּלְכָעַ מַאֲכָן בְּאוֹזְנוּדָרָס וּוּרְטָפָּול דָּאָס דָּזְיַיְקָע בּוֹדֶךָ, מַזְוָן מִיר אַונְטַעַרְשְׁטִיכָן זַיְן דָּאֲקְמוּנָן-טָאֲרִישָׁן כָּאַרְאָקְטָעָר. עַס לְאַזְוֹת זַיךְ אַן שְׁוּעוּרִיקִיטָן פָּעַסְטַשְׁתָּאָלָן דִּי אַוְטְעַנְטִישָׁן קִיטָּט פֿוֹן טַאֲגָבוֹךְ, קָודְמִיכָּל אַלְס אַ טַּאֲגָבוֹךְ, וּוָאַס אַיְזָ פָּאָקְטִישָׁ גַּעֲשִׁיבֵּן גַּעֲוָאָרָן אַינְ מאָמָעָנְטָן פֿוֹן דָּעָר דָּאֲטִירָוָנָה.

די דָּזְיַיְקָע דָּרְקַ-אָגָבְדִּיקָע בְּאוּמְרָקָנָג אַיְזָ אַוִּיסָן אַונְטַעַרְצְׁשְׁטִיכָן דִּי עַרְשְׁטָעַ מַעַלָּה פֿוֹן בּוֹדֶךָ, זַי אַיְזָ אַבָּעָד נִישְׁטָ אַוִּיסָן צַו זַאגָן, אַזְוָן אַיְזָ אַיְנְגִישָׁקָע אַזְוָן גְּרַעַסְטָעַ מַעַלָּה פֿוֹן וּוּרָק. די דָּאֲקְמוּנָטָאָרִישָׁקִיטָן פֿוֹן בּוֹדֶךָ הָאָט גַּעַוִוִּס אַ גְּרוּסִיס בְּאוֹדִיטָוָנָג פָּאָר דָּעַם וּוּסְנְשָׁאָפְטָלָעָר אַן פָּאָרְשָׁעָר.

דָּאָס וּוָאַס מַאֲכָט אַבָּעָד דָּאָס בּוֹדֶךָ וּוּרְטָפָּול פָּאָר דָּעַם בְּרוּיְטָן יִדְישַׁן לִיעַנְעָר אַזְוָן פָּאָר דָּעָר לִיטְעָרָאָטוֹר אַיְזָ אַיְרָ קִינְסְטְּלָעְרִישָׁע קוֹוָאַלִיטָעַט. הָגָם עַס אַיְזָ אַ בִּיסְלָ אַמְּהַיְמָלָעָךְ צַו רַעֲדָן וּוּגָן לִיטְעָרָאָטוֹר אַזְוָן קָוָנָסָט אַזְוָן אַגְּגִיעִיכָּט פֿוֹן אַזְוָן גְּרוּסִיסָר אַזְוָן אַוִּישְׁוּדְרָנְדִּיקָעָר טַרְאָגְעָדִיעָ. מַעַן קָאָן אַבָּעָד דָּעַם דָּזְיַיְקָע מַעֲמָנְטָן נִיט אַוִּיסְמִידָן, וּוַיְיל אַגְּנָאַלְיוּרָנְדִּיקָעָד דִּי סִבְוָתָן פֿוֹן דָּעָר וּוּרְקָוָנָגָס-קָרָאָפָט פֿוֹן רַאֲכָיָס מַעֲמָוָאָרָן אַיְזָ שִׁיכָות מִיטָּדָעָם אַוִּיבָן גַּעַזְגָּטָן (וּוּגָן דָּעָר אַגְּגָוּזְעַטְיקָטִיקָיָט פֿוֹן דָּעָר הַיְגַּנְּצִיטִיקָעָר יִדְיִישָׁר לִיטְעָרָאָטוֹר מִיטָּגְרוּיָלִיָּה אַזְוָן פִּינְזְטָעְמָאָטִיקָה), מַזְוָן זַיךְ וּוּאָרָפָן אַיְזָ אַוִּיגָן דָּעָר פָּאָקָט, וּוָאַס דָוָוקָא דִּי קִינְסְטְּלָעְרִישָׁע עַלְמָעָנְטָן אַזְוָן נִישְׁטָן די פָּאָקְטָאָגְרָאָפִיעָ שַׁאֲפָן, אַיְזָ דָּרְזַּעַלְתָּאָטָן, די אַיְנְדָרָוָקָס-מַעְכְּטִיקָיָט פֿוֹן דָּעַם רַעְצָעַנוּיְרָטָן וּוּרָק.

פְּדָאי זַיךְ אַפְּצָוּשְׁטָעָלָן נָאָר אוֹף אַיְנְיקָע וּוּזְגַּנְטָלָעָכָע מַעֲמָנְטָן. הָגָם לִיבָּרָאָכְמָאָנס בּוֹדֶךָ אַיְזָ גַּעֲשִׁיבֵּן אַיְזָ דָּעָר פָּאָרָעָם פֿוֹן טַאֲגָבוֹךְ-נַעֲטִיצָן אַזְוָן אַיְזָ בְּאוּרִירָט אַיְיךְ אַיְטְעַנְטִישָׁע פָּאָקָטָן, פֿוֹן דָּעַסְטוּזָעָג אַיְזָ אַיְזָ זַיְן בּוֹדֶךָ פָּאָרָאָן דָּאָס, וּוָאַס אַיְזָ אַן עַיְקָר אַיְזָ יַעֲדָר קִינְסְטְּלָעְרִישָׁעָרָפָרָעָז — די אַטְמָאָסְפָּעָר אַרְוָם דָּעָר גַּעַשְׁעַנְיָשָׁן אַזְוָן דָּעָר מַעֲנָטָשָׁן אַזְוָן דָּעָר גַּעַשְׁעַנְיָשָׁן. אַזְוָן עַס אַיְזָ דָוָוקָא זַיְעָר גַּוְתָּ וּוָאַס רַאֲכְמָאָן דָּעְרָגְרִיכָּט דָּאָס גַּיְשָׁתָן דָּעַם «לִיטְעָרָאָרִישָׁן» רַעְקוּוּזִיט. עַר אַיְזָ «אַנְטְּלִיטְעָרָאָרִישָׁן» אַיְזָ דָעַם זַיךְ, וּוָאַס עַר מִידָּט אַוִּיסָּ דָעַם מַעְטָאָד פֿוֹן (אַיְזָ דָעַם פָּאָל — גַּאֲרָנִישָׁת זַגְנְדִּיקָן) מַעְטָאָפָר אַזְוָן בְּאַשְׁרִיבָוָנָג. די נַיְקִיטָן פֿוֹן שְׁטָאָרָבָרָעָנְגָט אַיְם פּוֹלְשְׁטָעַנְדִּיקָעָנְגָט נַיְעָ אַוִּיסְדָּרוּקָס-מִיטְלָעָן. דָּעָר לִיעַנְעָר דָּעְרָפִילָט אַבָּעָר בָּאַלְדָּ, אַזְוָן דָּי דָאָיְקָע מִיטְלָעָן זַעֲנָעָן נִישְׁטָן קִין גַּעַבָּאָרְגָּטָעָ, נָאָר זַיךְ זַעֲנָעָן טִיחָ — אַרְגָּאָנִישָׁ אַזְוָן כָּאַרְאָקְטָעָרִיסְטִישָׁ פָּאָר דָּעַר סִיטְוֹאָצִיעָ, וּוּלְכָעַ וּוּרָקָט דָּעְרָצִילָט אַזְוָן נָאָר מַעָר — פָּאָר דָּעָר לְאַגָּע אַזְוָן וּוּלְכָעַ דָּעָר שְׁרַיְבָּעָר גַּעְפִּינְט זַיךְ.

געטט, למשל, זיין גאטטור-שיילדערונגען, די כאראקטעריסטייך פון מענטשנין
די דערציילונגען וועגן גרויל, די שיילדערונגען פון געוויסע שרעק און סכנה-
מאמענטן, די רעזאנירונגען פון מחבר — און איר ווועט תיכף דערפליין, אפיילו איז
זיעיר אינערלעךן ריטם, די אמתדייקיט, די טיפע דורךעלעטקייט פון שטאָט.
דערביי איז דער אינערלעכער ריטם פון דער פרעזואָז אַז פִּיבְּרֶדְּיקְּ-אַנְגְּלִיטְּרָע,
אוֹ אַפְּטְּ דַּאֲכְּטְּ זַּדְּ אֵיךְ, אוֹ אִיר הַעֲרֵתְּ אָוִסְּ, מִיטְּ אַמְּגִילְהִידְקָן רַעֲצִיתְאָטוֹוּן טָאָן,
די מעשה פון אַמְּגַעְתְּשָׁלְעָכָר, נִין, אַבְּעַרְמַעְנְטָשְׁלָעָכָר, טַרְאַגְּדִּיעַ, וְאָסְּ וְוּרְטָ
איַבְּרָגְעָכָן אַז מַעְדִּים-צַוְּשָׁטָאנְד, אַז צַוְּשָׁטָאנְד פִּון הַיְּפָנָאָטִישָׁע בָּאָרְיִשְׁוֹגָן.

יא. דער מחבר, ליב ראכמן אין באָרוּישׁ פון דער טראָגִיעֶשׁ דערצַיְלוֹנְג אַין וועלכָעֶר ער אלין אַין דער הוּיְפָהָעלָד. אַבעָר דֵי דָזְיקָע באָרוּישׁוֹנוֹג טעַמְפַט אוֹוֵף אַרגָע נִישְׁט אָפָ זַיִן — ווֹידָעֶר אַמָּל — קִינְסְטָלָעָרִישׁ אַבְסְעָרוֹאַצְיָע. אָוֹן דֵי אַבְסְעָרוֹאַצְיָע אַין דָאַס סָאמָע גַּרְעַסְטוּ ווֹנְגָעֶר אַין דַעַם דָזְיקָע סְפָנְחַדְיקָע מַאֲמַעַנְט. דָאַס אַין דער עַרְשַׁטָּר סִימָן נִישְׁט בְּלוֹזָן פָּונְטָאַלָּאנְט. נָאָר אָוֹיךְ פָּונְזָד עַרְפְּלָן אַין זַיְדָה אַחֲרִיוֹת פָּונְזָד עַרְשַׁטָּר שְׁלִיחָה. רַאַכְמָאן פָּאַרְמָאנְט בְּזַיְדָע זַאֲכָן אַין אַגְּרוֹיסְטָר מָאָס אַוְן פָּונְדָאַנְעָן גַּעַמְט זַיְדָה זַיִן כּוֹחַ זַיְדָה אַלְיָין צַו אַבְסְעָרוֹוִירָן אָפְילָו אַין דֵי מִינּוֹטָן, ווֹאָס עַס דַאֲכָט זַיְדָה אָוֹיס, אַז זַיְיָ זַעַנְעָן דֵי לְעַטְצָאַע.

ווארט ראכמאן אפילו געוווען אַ זקן ורגיל אין דער שריבערישער עבדה
ווארט ער אויך נישט געקענט געפינען קיין מעד פאסיקע פاكتור פאר זיין טעםע.
אפילו אין פרט פון קאנסטורוקצייע לאוט זיך דא גאנרנישט ענדערן, וויליל דוקא
די געבראכגעגע לעינע פון זיין דערצ'ילן שאפט די שטייגערונג פון וווערך און, וואס
נאך וויכטיקער, זי שאפט די גלויבעלעכקייט פון דעם דערצ'ילטען און דאס איז דאך

זעך עקר צו זעלן יעדער קינסטער צילט מיט זיין שען.
 און ראכמאן האט געציילט מיט זיין שריבין איבערצעונגבען די גרויסקייט און
 טיפקייט פון דער יידיישער מארטיראללאגיע. דאס איזו אים געלונגגען. אבער געלונגגען
 דערפֿאָר, וויל ער האט זיך נישט פֿאָרלאָזּות בלוייז אויף ווירקונג פון פֿאָקט,
 נאָר ער האט די געשענְגִּישׁן רעפְּרָאָדוֹצִּירֶט אַין קִינְסְטָלְעִירֶשׁ בְּיַד. ער האט
 אוֹפְּגַּעַלְעַבְּט זֵיכֶר אַטְמָאָסְפָּרָעָר, ער האט אָונְדוֹן גְּעוּזָן די פְּסִיכִישׁ רַעֲקָצִיעַ פּוֹן
 יִידִישַׁן מַעֲנְטַשׁ אוֹרֶף די גַּעַשְׂעַנְגִּישׁן אַון דַּעֲרָמִית וּוּידַעֲרָגַעַשְׁאָפָּן דָּאס גַּאנְצַע בְּיַד
 פּוֹן גְּרָיִיל, וּוּאַס אָרֶבֶּה אַתְּ דַּוְרָגָעַלְעַבְּט.

אין ר'אכמאנס בוך פילין מאיר נישט בלוי דעם ריח פון פארגאָסגענעם יידישן
בלוט. מיר דערצעען אויך די וועלט אין וועלכער דאס יידישע בלוט גיסט זיך.
צוליב דעם צוועק ווייזט אונדוּ ר'אכמאן דאס דארף אין וועלכן ער באַהאלט זיך
אויס. בכל דארף מען זאגן, און די שילדערונג פון דארף איז בי אונדוּ אַ ניעס
אַפְּילוֹ, ווען מיר וועלץ זיך דערמאָגנען די פֿאַרְמַלְחָמָה דיקע ליטעראָטוֹר. דאס אַין,
דאָקט זיך, דאס ערשות ווערטך אַין דער יידישער ליטעראָטוֹר, ווֹ דאס פֿוֹילִישׂ

דאך איז געגעבן געוווארן אין איז רעלאליסטיין פארנעם. שוין די שלידערונג פון דאך, איר שטיגער און אירע מענטשן זאגן עדות וועגן ראכמאנס שריבערישן טאלאנט. ראכמאן, וועלכער האט זיך געפונגען אין מאזאוישן דאך אין דער ראל פון א רואה ואינו ניואה האט געהאט די מעגלעכקייט צו זוין אפט מאל דאס באהאלטנטטע פון דער פוייערisher פסיכיק. זיין שלידערונג פון פוייערישן לעבען איז אינטערעסאנט, קודמיכל, פון יידישן אספעקט אין דעם דזוקן ווערך. אבער אפילו פון נישטידידיין שטאנדפונקט, ד"ה ווי איז אביעקטייעו שלידערונג האט דער דזוקנער טיל פון בוך א גרויסן ווערט. ער דעקט אויף דעם סאמע תמצית פון דער פוייערisher נשמה, נישט בלוייז אין דער באציזונג צום ייך נאר אפילו בין פוייער לפוייער. דערביי איז דער מחבר גענוג אביעקטיו און באמית זיך נישט מיט זיין אנגעוווייטיקט יידיש הארץ צו מאכן קיין איליקע אויספירן. דאס דארפישע לעבן איז געשילדערט מיט איגנאנטריקע מיטלאן. אבער גענוג רעלאליסטיין און האט אלין און פאר זיך א קינסטלערישן ווערט.

נאך דאס איג פון א שריבער האט געקענט איז אמתדייך זען די פרעםדע וועלט, וואס איז דערציו נאך פינטלאיך געשטייט (AMIL גערעדט) צו דעם באָ האלטנענע אבסערווצטאר, ראכמאן האט אונדז געויזן די דארפישע אכוירות איז איר טאג-טעלעכקייט. ער האט אונדז באָזיזן די טאג-טעלעכקייט פון דאך, וואס איז זיך טאג-טעלעכקייט פול מיט קלינילעכקייט, מיט קינאה און גרייקייט און מיט שוואצע אוייפבליצן פון מענטשלעכקייט. אויפן פאן פון דער דזוקנער טראגיזער תורה-ובוה-צייט וויזט אונדז דער שריבער פארשידענע טיפן און כארاكتערו — לעבעדייך מענטשנה, וואס זענען פסיכאלאגיש אויפגעקלערט אויף איז פיל, איז מען קען געפינגען די דעטערמינגירתקיט פון זיינער האנדולונגען איז דער סאיציאל-פסיכישער לאגע אין וועלכער לי' לעבן און זויקן. באָזונדערט אינטערעסאנט פון אלגעמיין מענטשלעכן שטאנדפונקט זענען אין בוך פעלעך און די "טשאטקה", וועלכער דער מחבר מאלט אונדז מיט טיפער פארשענדעניש פאר דער קאמפליציטורקייט פון זיעער כארاكتערן. מען וואלט געקענט פיל שריבן וועגן דעם פאר וואס גראָד דער גויזשער אונטערוועלטנייק פעלעך איז יונען מאמענט פמעט דער איינציגקער טרעגער פון מענטשלכקייט און אויף וואסער אוּפֿן די דזוקקע מענטשלעכקייט-רעפֿלעקסן קומען צום אויסדרוק דורך זיך כארاكتער. מען וואלט אויך געקענט א סך שריבן וועגן דער "טשאטקה" און די קאנטראָסטַּיִּיַּט פון איר כארاكتער, דאס זעלביבע — וועגן שבבען און דאס געמייש פון חדנות און גיזיקייט, וואס איז פאראָן איז אים. מען וואלט געקענט אונשריבן א גאנצע שטודיע וועגן די אַלעֲרְלִיִּי יאנקעס, מאטשעקס, פעלקאוועס, מארישקעס, קווטשאקס, קאָוֹאַלְטְשִׁיקָס אַזְוּוּ. לאָmir האָפָּן, אָז דאס ווועט געטאן ווערט בֵּי אָז אַנדָּעָר געלעגההייַּת.

ווײיל אַנְגָּלִיּוֹרֶן אָוּן צָעַגְלִידָעָרֶן אַט דֵּי דָּאָרְפִּישׁ סְבִיבָה דָּאָרְפָּן מִיר נִישְׁתַּבְּלוּזְוּ צּוֹלִיב דֻּעַם אִינְטָעָרָעָס פָּאָר דַּעַר פְּסִיכִיק פָּוּן דֵּי פָּאָרְשְׁוִינְגָּן. דַּעַר דָּאָזִיקָּעָר אַנְגָּלִיוֹן אַיְוּ נִיטִּיק צּוֹלִיב נַאֲדָן אָוּן עַנְנִין.

די באָצְיָונְגָּפָּוּן דַּעַר נִשְׁתִּיְדִּישָׁע בְּאָפָּעָלְקָעָרָונְגָּ אָנְזָוְלִין צּוֹ דֵּי יִדְיִישָׁע לַיְדַּן הָאָט אַונְדוֹ אַיְבָּעָרָאַשְׁת מִיט אִיר גְּרוּלִיקִיט. זַי הָאָט אַונְדוֹ אַבָּעָר אוּיר אַיְבָּעָרָאַשְׁת, אַלְסָ פְּרָאָבָלָעָם. אָוּן לְשָׁבָח דַּעַר הַיְּהִינְטְּצִיטִיקָעָר פְּוּלִישָׁעָר לַיְּטָעָרָאַטָּר דָּאָרָף גַּעֲזָגָט וּזְוּרָן, אָזְטָאָקָעָ וּוּאָ פְּרָאָבָלָעָם אַיְוּ דֵּי דָּאָזִיקָּעָבָאָצְיָונְגָּ גַּעַשְׁטָמָלָט גַּעַוָּאָרָן אַיְוּ דֵּי וּוּרָקָפָּוּן אָזְפְּוּלִישָׁעָ אָוּן פְּוּלִישָׁ-יִדְיִישָׁוּ שְׁרִיבְּבָרָעָס. וּיְאָוּי הָאָט גַּעַקְעָנְטָ גַּעַשְׁעָן, אָזְפָּאָלָקָ (אוּבָּיְמָעָן זָאָל מִישְׁפְּטָן לְוִיטָּן סְטָאָטִיסְטִישָׁן אַמְּתָה) זָאָל מִשְׁ אַיְבָּעָר נָאָכָט אַפְּוּוִישָׁן אָלָעָ מַאְרָאָלִישָׁוּ אָוּן עַטְישָׁ הַעֲמָנוּגָן וּוּלְכָעָ זַעַנְעָן כָּאָרָאָקָטָעָרִיסְטִישָׁ פָּאָרָן מַעַנְשָׁלָעָכָן מִין אָוּן פָּאָרָוָאָנְדָלָט וּוּרָעָן אַיְוּ אָזְ אַקְטִיוֹן, אָדָעָר אָפְּיָלוּ פָּאָסִיוֹן מַעַרְדָּעָרָפָּוּן זַיְינָן טְוִיּוֹנְטִ-אָרִיקָּעָשָׁן?

אַיְזָ אַפְּרָאָבָלָעָם, אָרְעָטָעָשָׁ, וּוּאָס פָּאָדָעָרָבָּאָשִׁיָּד. אַבָּעָר פְּדִי דָּאָס רַעֲטָעָנִישָׁ צּוֹ לְיִזְוָּן מוֹזָן מִיר דַּעֲרָקָעָנְגָּן דֵּי דָּאָזִיקָּעָבָאָצְיָונְגָּ וּוּלְמָלָעָן. פְּדִי דֵּי שָׂאָף זָאָלָן קַעַנְעָן לְיִזְוָּן דָּאָס פְּרָאָבָלָעָם פָּוּן פָּאָרְצָוּקָוָגָּן דָּאָרְפָּן זַיְיָ דַּעֲרָקָעָנְגָּן נִשְׁתַּבְּלוּזְוּ דֵּי וּוּלְפִישָׁ צִיָּן, נַאֲרָ אָוּיךְ דָּאָס וּוּלְפִישָׁ גַּעַוָּעָ אָוּן דָּעָרְוִיךְ אַיְוּ נִיטִּיק צּוֹ זַעַן. די הַיהָ-דָרָעָה אַיְוּ אִיר גָּאָרָעָ.

אַיְן פְּרָטָפָּוּן דַּעֲרָקָעָנְטָעָנִישָׁ-מַאְטָעָרִיאָל פָּאָר דֻּעַם אַוְיָבָן דַּעֲרָמָאָנְטָן פְּרָאָבָלָעָם הָאָט רָאָכָמָאָנָס בָּוּךְ אַזְ אַמְּגָעָהוּיְעָרָעָבָאָדִיְוָוָגָּן.

הָאָט רָאָכָמָאָנָס בָּוּךְ אַזְ אַמְּגָעָהוּיְעָרָעָבָאָדִיְוָוָגָּן אַבָּעָר דֵּי עִיקְּרִידִיקָּעָבָאָדִיְוָוָגָּן פָּוּן רָאָכָמָאָנָס בָּוּךְ בָּאָשְׁטִיטָה דָעָרָין, וּוּאָס עָרָה הָאָט פָּאָר אַונְדוֹ אַנְטָפְּלָעָקָט דֻּעַם יִדְיִישָׁן כָּאָרָאָקָטָעָר אַיְן דַּעַר דָּאָזִיקָּעָר גְּרוּלִיקָעָר צִיִּים. אָוּן מִיט דֻּעַם דָּאָזִיקָּעָבָאָצְיָונְגָּן מִיר אָרְעָטָעָמָד צּוֹ שְׂטָאָלְצִירָן. וּוּאָס פָּאָר אַזְ אַוִּיסְטָעָרְלִישָׁעָרָקָאנְטָרָאָסָטָה! אַיְזָ אַזְ אַוְיָבָן דַּעַרְשָׁוֹת אָוּן מַעַרְדָּעָרִי זַעַנְעָן דֵּי קְרָבָנָה, דֵּי אַיְנְצִיקָּעָ, וּוּאָס טְרָאָגָן אַוִּיפָּאָזָן זַיְקָ אַוִּיסָּ דֵּי אַיְגְּנָשָׁאָפָּטָן פָּוּן מַעַנְשָׁהָלָעָקָטָיָה. דֵּי הַעֲרָאִישָׁעָ אַנְשָׁטְרָעָנְגָּוָגָּעָן דַּוְרְכָּזְדוּזְוָעָרָן דָּאָס שְׁלָעָכָטָס, דֵּי דְּרָנְדִּיקָּעָבָאָצְיָונְגָּן צּוֹ דֵּי אַחִים לְצָרָה, דַּעַר טְפִיעָרָבָאָלְבָן אַיְן דַּעַר גָּאָוָה פָּוּן יְשָׁרָאָל אַיְן אַמְּלָכוֹתָיָה, דֵּי קְרָבָנָה-גְּרִיְּטִיקִיטָה, אַיְדְּלָקִיטָה אָוּן גְּוֹטְסִיקִיט — פָּוּן אַיְין זַיִת אָוּן דֵּי בְּרוֹטָאָלִיטָעָט, זְנוּתָה, הַפְּקָרוֹתָה, גַּאֲטָלָאָזִיקִיט אָוּן מַאְרָד צּוֹלִיב אָפָּוּנְטָזְקָעָר פָּוּן דַּעַר צְוִוִּיטָעָר זַיִת — אַט דָּאָס אַיְזָ דָעָר בְּיַלְדָּ, וּוּאָס מִיר בָּאָקוּמָעָן אָוּן דַּעַר קַעַגְנָשְׁטָעָלָונְגָּפָּוּן כָּאָרָאָקָטָעָרְ-אַיְגְּנָשָׁאָפָּטָן בַּיְּ צְוִיָּ זַוְּלָטָן.

אַט דַּעַר דָּאָזִיקָּעָר קַאָנְטוּרָאָסָט אַיְזָ אַדְרָקָ אַרְכָּמָאָנָעָן גַּעַמְלָן מִיט אָשְׁטָאָרָקָעָר קַרָּאָפָּט. דֵּי דָּאָזִיקָּעָר קַרָּאָפָּט לִיגְטָ אָוּן דַּעַר קִינְסְטָלְעָרְלִישָׁעָרָפָּשָׁוֹתָהָפָּוּן בָּוּךְ. דָּעָרְבִּי דָּאָרָף גַּעַזְגָּט וּוּרָעָן, אָזְ פְּשָׁטוֹת אַיְזָ נִשְׁתַּבְּלוּזָה אַיְנְפָאָקָעָ אַיְנְפָאָקִיקִיטָה פָּוּן דָּעָרְצִילִין סְתָמָ-קְלִינִיְּקִיטָהן. פְּשָׁטוֹת אַיְזָ דָעָר גָּרְהִיבָּן דֵּי לַעֲבָנָס-קְלִינִיְּקִיטָה צּוֹ אָזְ וּוּזְנָטָהָלָעָכָר סִימְבָּאָלִישָׁרָהָוִיךְ. פְּדִי דָעָר צּוֹ טָאָן, אָדָעָר אָפְּיָלוּ צּוֹ פָּאָרְשְׁטִין, דָאָרָף מִיר דֻּעַם דַּעְטָאָל אָוּן אַיְזָ

דער דאזוקער לופט אים געבן פלייגל צום פלי, אין קעגנפאל בליבט די קלינייקיט טאכע נישט מער, ווי א קלינייקיט און זי לייגט אוועק איר קעפל אויף דעם שעפאט פון דער קונסט — דעם לאנגוויל.

לייב רַאֲכָמָאָנוּס בְּזֹה «אָוֹן אִין דֵּין בְּלֹת זֶלֶסְטוּ לְעָבָן» אִין גַּעֲשִׁיבָן מִיט עכט מענטשלעך פולטיסרנדיק בלוט. עס איז א בז — אַקְנִין פָּאָר דָּעָר לִיטְעָרָאָטוֹר ווועגן חורבן און פָּאָר דָּעָר לִיטְעָרָאָטוֹר אִין אלגעמען.

1949

„מיט בלינדע טרייט איבער דער ערְדָּה“

פאראן שרייבערס און קינסטלאָרט וואס אין זיינער אַנהַיִיב אַין שוֹן פֿאָרָאַן דער גאנצער וויטערדיַקער וועג פון זיינער שפֿעטערדיַקער שעהַרישער אַנטַּן ווַיְקָלָנְג, אָוֹן פֿאָרָאַן אַנדְעָרָע, וואס זיינער אַנטְוַיְקָלָנְג אַבעָּרָאַשְׂט אַונְדָּז אַלְעָמָל מִיט אַזְעָלָכָע ווְעַנְדוֹנְגָעָן, ווּלְבָכָע ווַיְיָזָן דעם שעהַר אַין אַני לְיכָט אָוֹן זַיְבָּע ווּרְק — ווי דערשיינונגָען ווּלְכָע האָבָן צוֹוִישָׁן זַיְקָם גַּמְעַט קִין שִׁיכָוֹת.

לְדוֹגָמָא ווּלְזָן מִיר דָּא דַעֲרָמָאנָעָן צוֹוִי גְּרוֹזִיסְעָן ווּלְבָטְ-בָּאַרְיִמְטָעָן מַאְלָעָרטָן, שָׁאָגָאַל אָוֹן פִּיקָּאָסָא. שָׁאָגָאַל אַיְזָן פָּוֹן זַיְבָּע עַרְשָׁתָע ווּרְקָע בֵּין צוֹ דָעָם הַיְנְטִיקָן טָאג גַּעֲבָלִיבָן קִינְסְטָלְעָרִיש דָעָר וּלְבִּיקָּעָר ; עַס אַיְזָן גַּעֲנָג צוֹ האָבָן גַּעֲזָעָן דְּרִיְיָ שָׁאָגָאַל-וּוּרְק, זַיְבָּע אָוֹן ווּ זַיְיָ זַאֲלָן נָאָר נִישְׁתָּחַת האָבָן גַּעֲמָלָן גַּעֲזָאָר, פְּדִי צוֹ קַעְבָּעָן אָוֹן צוֹ דַעֲרָקָעָן דעם סִיגָּנוֹן אָן אַפְּלִילָו די סִימְבָּאַלִּיךְ פָּוֹן דָעָם דְּזַיְקָין מַאְלָעָרט. גַּאנְצָ אַנדְעָרָש אַיְזָן אַבְּעָר דָעָר עַנְנִין מִיט פִּיקָּאָסָא. ווּרְק עַס קָעָן בְּלוֹזָן זַיְבָּע ווּרְקָע פָּוֹן דָעָר «בְּלוֹיְעָר עַפְּאָכָעָן», אַדְעָר פָּוֹן דָעָר «רְאֹזֶעֶר עַפְּאָכָעָן» ווּטָזָק זַיְקָם שְׁוּעָר פָּאַרְשָׁטָעָן, אָז דָאָס אַיְזָן דָעָר וּלְבִּיקָּעָר קִינְסְטָלְעָר וואס האָט דְּרוּוֹאָלָּה צִיאָנִירָט די פְּלָאַסְטִישָׁע קְוָנָסָט מִיט זַיְבָּע שְׁפָעַטְעָרְדִּיקָע קוּבִּיסְטִישָׁע אָוֹן אַנדְעָרָע עַקְסְּפִּירְמַעְנְטָאָלָע פָּאַרְמָעָן, אָז דָאָס זַעְלִיבִּיקָע פָּאַרְקָעָרט. ווּרְק עַס קָעָן די פִּיקָּאָסָא בִּילְעָדָר פָּוֹן די שְׁפָעַטְעָרְדִּיקָע עַפְּאָכָעָן ווּטָזָק זַיְקָם צּוֹגְלִיבָן, אָז דָאָס אַיְזָן דָעָר וּלְבִּיקָּעָר מַאְלָעָר וואס האָט גַּעֲמָלָן אַזְוִי «נַאֲמָאָל» אַין דָעָר עַפְּאָכָעָן זַיְקָם אַנהַיִיב.

אַיְיךְ זַאֲג דָאָס אַלְעָמָקָעָן דָעָם, וואס ווּרְק עַס קָעָן דָאָס קְרֻעְפְּטִיקָע בְּזֹה «אָוֹן דֵּין בְּלֹת זֶלֶסְטוּ לְעָבָן» פָּוֹן דָעָם טַאֲלָאַנְטִירָטָן שְׁרִיְבָּעָר לִיְבָן רַאֲכָמָאָן, ווּטָזָק נִשְׁתָּחַת אַזְוִי גְּרִינְג קַעְבָּעָן מְשָׁלִים זַיְן מִיטָּן גַּעֲדָאָנָק, אָז אַיְיךְ דָאָס ווּרְק «מִיט בלינדע טְרִיט אַיבָּעָר דָעָר ערְדָּה» גַּעֲהָרָט צוֹ דָעָם זַעְלִיבִּיקָע מְחַבָּר, ווּאָרָעָם דָעָר וואס האָט באַקְעָנָט לִיְבָן רַאֲכָמָאָנָע אָזְזָן זַיְן עַרְשָׁתָן ווּרְק ווּטָזָק אַיְזָן זַיְן אַיצְטִיקָן בְּשָׁוָם אָוֹפָן נִשְׁתָּחַת דַעֲרָקָעָן אָזְזָן אַפְּשִׁיטָא שְׁוִין, אָז עַר ווּטָזָק צּוֹוִישָׁן די בִּידְעָ ווּרְק נִשְׁתָּחַת קַעְבָּעָן דְוּרְכְּפִּירָן קִין קִינְסְטָלְעָרִישָׁן גַּלְיִיכְּזִיכְּן.

עם קאן אפשר ווילכער סייגונן פון דעם שרייבער ליב ראנכמאן
עם אייז אונדז מעד צום הארצן, דער רעליסטייש-אייפערעיסאניסטיישער פון אמאל,
אדער דער מאדרענרטיסיטיס-סימבאליסטיישער פון איצט? די דזוייקע פראגע מוו
אבער יעדער פארענטפערן פאל זיך אלין, אין הסכם מיט זיין געשמאק און אין
הסכם מיט זיין באגעם ווועגן דעם מהות פון דער קונגסט און אוירע אויפנגאבן. דאס
איינציגקע וואס מיר קעגען דא זאגן איין בלויין דאס, און איין בידיע ווערך האבן מיר
פאר זיך א טאלאנטירטן שרייבער מיט און אייגן פנים און דאס איין אפשר דאס
סאמען וויכטיקסטע ביימ אויפגעמען און אפשאנזן זיין ווערך.

וואס ס'איין אבער יא פאראן געמיינזאום צוישן דעם ווערך «אין דיין בלוט זאלסטו לעבן» און דעם ווערך «מייט בלינגען טרייט איבער דער ערעד», איזו דאס וואס אין ביידע געשטאלטיקט דער מחבר די טראגאדייע פון דעם יידז-פאלק אין מיורחה איזיראפע וועלכע עס האט גורם געווען דער היטלאערוים. אין דעם ערישן בוד האבן מיד אונ אופישויעדרנדייק פראונטאלאע און רעלאליסטייש אנטפלעונג פון די יידישע איבערלעלבונגען בעת דער קאטאסטראפע; אין דעם צוויתן בוד האבן מיר די זעלבייקע איבערלעלבונגען, אבער שווין אין רעטראפספקט פון דערמאנגן און דערצדו קינסטלעריש פארפאקסיסרט אין איזא מאמענט ווען דער מחבר האט שווין דערזען דעם גאנצן אומפאנג און דעם גאנצן קאשמאָר, וואס האבן די דאויקע איבערלעבעונגן אַראָקְטּוּרִיּוֹרֶט.

קָשְׁמָאָר אֵין, לוֹיט מִין עַמְפִינְדּוֹג, דָעַר סִימְנְ-מוֹבָהָק פָאָר דָעַם אֶלְעָם וּאֲסָדָע שְׁרִיבְעָר לִיְבָר רַאֲכָמָן גַעַשְׂטָאַלְטִיקָט אַיְן זַיְן אַיְצְטִיקָן וּוּעֲרָק. דָעַם דָזְיָקָן קָשְׁמָאָר וּוָאָס מַעַן זַאֲגָט, אָז פְרָאנְג קָאָפְקָא הָאָט אַיְם פָאַרְוִיסְגַעְפִילָט אַזְוָן פָאַרְוִיסִיס גַעַזְוַן וּוָעַן עָרָה הָאָט וּוּיְיָאַנְרִיט וּוָעַגְן אָונְדוּזָעָר תְקוֹפָה, הָאָט לִיְבָר רַאֲכָמָן אַרְוִיסִיס גַעַבְרָאָכָט אַיְן זַיְעָנָה דָעַרְצִילְוָגְעָגָן וּוָאָס בָאַיְירָן זַיְךְ אוּרִיךְ דִי דָעַרְמָאַנוֹגְעָן וּוָעַגְן דָעַרְדָזְיָקָעָר תְקוֹפָה. אָט דָעַר קָשְׁמָאָר-עַלְעַמְעַנְטָפָט פָאַרְשָׁוֹתָפָותָט רַאֲכָמָאַנְעָן מִיטָדָעַס סְטִילְ-אַמְגָיר פָוָן דָעַם דָעַרְמָאַגְּטָן שְׁרִיבְעָר, וּוּלְכָבָעָר אֵין, צַוְאַמְעָן מִיטָדָעַס דּוֹשָׁאָס, גַעַוְאָרָן דָעַר אַנְהִיְיב פָוָן אַנְיִי קָאָפְיִטָל אַיְן דָעַר וּוּלְטָ-פְרָאָזָע. עָס אַיְן אַוּמְמָעְגָלָעָן מִיטָן גַעַצְיִיגְ פָוָן דָעַר אַמְאַלִיקָעָר לִיטְעַרְאַטְרוּ-קְרִיטִיקָע צַוְגָיָין צַו דָעַם מַאֲדֻרְנִיסְטִישָׁן סְטִילָן פָוָן רַאֲכָמָנס וּוּעֲרָק. דָא אַיְן נִשְׁתָשִׁיךְ

זו זוכן קיין אויסעללעכע געשטאלטיקונג פון די העלדזן; קיין פסיבאלאגישע בארכטיקונג פאר זיירע האנדולונגען; קיין בהדרגההディקע אנטווקילונג פון די געשענישן איז'ו איז'ו. לרוב ווערן די העלדזן אין זינגע דערציאילונגען בלוייז אונערופן מיט און איניציאל (א מאניר וואס דערמאנט אונדו אוך זיינט שטאַראָק אין קאָפְּקָא) און זיינגען בלוייז א מעדים פאר דער סימבאלישער פאנטאסטייך וואס דארף אַרְוִוִּסְבֶּרְעָנְגָּעָן אַלְּעָן דִּימְעָנְסִיעָס פון דעם אַיבְּרָגְּעָלְעָבָּטָן גְּרוּילָ. צום טיל איז איזיך די דְּרוֹיְסְנְדְּרָקָעָן רְעָאַלְיָעָט פון די דערציאילונגען בלוייז די ערשות טרעפֿ אויף וועלכע מיר נידערן אַרְאָפּ צו די אַינְגְּרָלְעָכָע פְּסִיכִישָׁע תְּהֻמָּעָן אֵין דעם אַונְטְּעָרְבָּאוֹסְטְּזִוִּין פון העלד הינטער וועלכּן עס באַהֲלָת זיך דער שְׂרִיבָּרָ. על כל פנים איז דא נישט שייך אַיבְּרָגְּזְּדְּעָרְצְּיָילָן קיין סִיפּוֹרְהַמְּעָשָׁה, אַדְּעָר צו אַרְאַקְּטְּעָרְיוֹן דעם אַדְּעָר יְעָנָעָם טִיף, וואס דורך זיינע טְרָאַכְּטְּעָנִישָׁן אֵין טוֹעַנִּישָׁן דְּרָיקָט דער מְחַבְּר אַוִּיס זִין וועלכּבְּילָד אֵין בְּרָעָנָט אַרוֹיס די מְעַנְשְׁלָעָכָע פָּאָרָי לוֹרְנִיקִיט אֵין דעם אַיְבִּיקָן מִיסְטְּעָרִיעָן דִּיסְפּוֹט מִיט זִין באַשְׁאָפָּעָר. וואס עס בלְּיִיבְּט אַונְדוּ נָאָכָן אַיבְּרָלְיִיעָנָעָן די צָעֵן דערציאילונגען אֵין דעם קְרָוב וְעַקְסְּ-הַונְדְּרָטְ-זִיטִּיקָן בּוֹך «מִיט בְּלִינְדָע טְרִיט אַיבְּרָדָעָר עַרְדָּ», אֵין דאס, או מיר האָבָן גַּעֲמָאָכָט אָן עַקְסְּקוֹרְסִיעָא אֵין אַ וועלט פון פִּין אֵין וועלכּער די רְעָאָי לִיטְעָט אֵין אַירְעָאָל. מיר האָבָן דערקענט אַ שְׂטִיקָ פון דעם גְּרוּילְ-כְּאָס וואס גַּעֲפִינָט זיך אֵין אַונְדוּ גּוֹפָא אֵין וְוַיְל זיך באַיְנִיקָן דורך אַנְטְּפָלְעָקָונָג. דאס לעצְטָע אֵין גַּעֲטָאָן גּוֹזָאָן דורך דער פְּעַדְעָר פון אַ טָּאַלְאַנְטְּרָטָן שְׂרִיבָּר וואס פָּאַרְמָאָגָט שְׁעַפְּעַרְישָׁע פְּעַרְזְּעַלְעָכְקִיט אֵין גִּיט אַוִּיפּ אָן אַיְגְּעָנָעָם וועָג, וועלכּער אֵיז, לעתִי תה, אַ יְזָאָ-דוֹפָן אֵין אַונְדוּזָעָר פְּרָאָזָע.

1967

מנוחה ראם

„ווינטן“

מנוחה ראם איז מיט איר ליטערארישן סטאוש אפשר די יינגסטע דערצ'יזער לערדין אין דער יידישער ליטעראטור. ווי לאנג זי שרייבט שוין איז מיר נישט באויסט. איך זוויס נאר, איז אנטגעוויבן פאראעפנטולעבן אירע שאפונגגעז האט זי ערשות מיט א וואסערע 10 יאָר צורייק. געשען איז עס בי א ליטערארישן קאנקורס וואס די פֿאַרְיזֿעַר טֿאָגֿ-צֿיִיטֿוֹנָגּ „אָונְדֿ-עַרְשֿׁתֿיִםּ“ האט אַיְנְגֿעַאָרְדֿןָט אָן מנוחה ראם האט אָן אַים גַּעֲוֹנוּנָעַן דֵּי ערשות פרעמע. אַיְבּ מִין זֶפְּרוֹן פֿאַרְפּֿרְטּ מִיךְ נִשְׁתְּהַאַט זַי דַּעַם קָאנְקוּרָס טָקָע גַּעֲוֹנוּנָעַן מִיט אַרְאָגְמָעָנָט פָּוּן דַּעַר דָּאַיְקָעָר דָּרְצִילְוָנָגּ וָאָס אַיְזַי אִיצְטּ דָּרְשִׁינְגָּעַן אַיְן בּוֹרְ-פֿאַרְעָם.

אגַבּ, אַיְזַי דַּעַר ערשותער אָן קִירְצְעָרָעָר וָאַרְיָאנְטָט פָּוּן דַּעַר דָּאַיְקָעָר דָּרְצִיזְרָעָר אַיְזַי לָונְגּ שְׂוִין גַּעֲהָאַט דָּרְשִׁינְגָּעַן מִיטּ עַטְלָעָכּ יָאָר צּוּרִיק אַיְן אַ בָּאוּנְדָּעָר אַוִּיסְרָאַגּ אַכְּבָעָעָבּ אָרְוִיסְגָּעָבָעָבּ דָּוָרָךְ דַּעַם פֿאַרְלָאָגּ „מִינְיָאָטוּרְ-בִּיבְּלִיאָטָעָקּ“ בַּיּוּם פֿאַרְזָוָעָר אַפְּטִילְיָה פָּוּן אַלְוָעָלְטָלְעָבּ יָדִישָׁן קָוְלְטָרְ-קָאָנְגָּרָעָסּ. די אַוִּיסְגָּאָבָעָה האט דָּעְמָאָלָט גַּעֲהִיָּיסְן „וּוַיְיְתָעָר פָּוּן טְרָאָקָטּ“. „וּוַיְיְתָעָר“ אַיְזַי דַּעַר צְוּוִיתָעָר, אַוִּיסְגָּעָבָרְתָּעָר וָאַרְיָאנְטָט פָּוּן דַּעַר זָעְלְבִּיקָעָר דָּרְצִילְוָנָגּ אָן מַעַן קָעָן זָגָן, וּוּעַן מַעַן פֿאַרְגָּלִיכְטָט בִּיהְיָה וָאַרְיָאנְטָן, אַז די הָוּסְפּוֹת פָּוּן דַּעַם צְוּוִיטָן וָאַרְיָאנְטָן האָבָן פּוֹלְשְׁטָעַנְדִּיקָט בָּאַרְעָכִיקָט די נִיעַ אַוִּיסְגָּאָבָעָה.

אמָתּ, שְׁרִיבְעָרִישָׁה האט די דָּרְצִיזְרָעָר נִשְׁתְּהַאַט קִיְּזָן סְךְ גַּעֲוֹנוּנָעַן פָּוּן דַּעַר אַוִּיסְרָאַגּ בְּרִיְיָתָרָונָגּ פָּוּן אִיר עַרְשָׁטָן וָאַרְיָאנְטָט. דָּרְפָּאָר האט אַבְּעָר פָּוּן דַּעַר דָּאַיְקָעָר אַוִּיסְרָאַגּ בְּרִיְיָתָרָונָגּ פִּילּ גַּעֲוֹנוּנָעַן דֵּי דָּרְצִילְוָנָגּ גּוֹפָא. זַי האט בעיְקָר בָּאָקוּמוּנָן אַ גּוֹטָן אָן אַ רִיכְטִיקָן אַרְיְינְפִּיר אָן דָּאָס אַיְזַי זַיְעָר וּוּבְּטִיק אַיְזַי אַלְעָ פָּאָלָן. אַבְּעָר אַיְבָּעָרְהָיְפָט אַיְזַי עַס וּוּכְּטִיק פָּאָר דַּעַר דָּאַיְקָעָר דָּרְצִילְוָנָגּ.

וּוּעַן הַיְתָלָעָר אַיְזַי אַרְוִיסְ אַיְזַי דַּעַר מְלֻחָּמָה קָעָן פּוֹלִין, האט זַיְעָר וּוּנְ שָׁוֹתָף, סְטָאָלִין, גַּעֲפֹ�נָעַן אַ שְׁתִּיחְפּוֹשָׁר צַו בְּאָפְּרִידִיקָן זַיְינָס אַז אַלְטָן בָּאָגָּעָר צַו פָּאָרְגָּעָמָעָן די

פּוֹלִישׁ מִזְרָחָ-גָּעֲבִיטַן. דֵּי דָּזֶיקָע טְרוּוּרִיךָ אַקְצִיעַ אַיְזָה בָּאַקָּאנְט וּדֵי "בָּאַרְיִינְגָּה" פּוֹן דֵי פּוֹלִישׁ "קְרֻעְסָן", אַדְעָר וּמַעַן הַאַט עַס גַּעַנּוּמָעַן רַופָּן: דֵי באַפְּרִיְינְגָה פּוֹן מַעֲרָבָ-וּסְרָאוּלָאנְד אָונֵן מַעֲרָבָ-אָקוֹרָאַינְעַן.

די דערצ'יזלונג הייבט זיך און וועגן אין א שטעהטל פון דעם איזוי גערופגענען ערבע-זוייסטרוסישן געבעיט. די רויטע אַרמיי האט באזעצעט דאס שטעהטל און כנהוג האט זיך צו די סאמע אָונטערשטע טאטפאלען פון דער «פאַלקס-מיליעז» צו געלאלאָוט אַרטיקע יידישע יונגעלייט וועלכע האבן נאך בימוי פוילן געשמת מיט זיערע קאמוניסטיישׂ סימפאטיעס. אַס פון די דאַזְקִיעַ יונגעלייט האבן זיך שטאָראָק אַיבערגענוּמען מיט זיעער נײַער מאָכט-פֿאַזְיִיעַ אַימשטיינס געזאגט, און האבן דער סָאוּוֹטִישׂ דער געהוּים-פֿאַלְיִיצִי שטאָראָק אוֹוִיסְגָּהָאלְפָן אַין אַיר מלָאָכה. געוווען אַבער אַזְעַלְכָּע פְּשׁוֹטוּן אָונָן עַרְלַעֲכָע אַרְבָּעַטָּע, וְאָס דאס צְוָגְנִינִיטָעָן קָנְעַפְּלָעָן צוֹם הַיְתָל האט זיך נִישְׁתַּפְּכִירְתָּן אָונָן זיך האבן נִישְׁתַּפְּכִירְלָוִרְן זַיְעַר מַעֲנְשָׁלְעָכִי. אַינְגָּעַר פָּוֹן זיך אַין חִימָד דַּעַר מִילְּצִיאָנָעָר, אַפְּשָׁוֹטוּר אַרְבָּעַטָּר וְאָס האַט פֶּלֶן יְמִין גַּעֲוָצָרְט אָוִיפֵּן קָאָמוֹנִיסְטִישׂ גַּוְאָל, אַבער אָז דַּעַר גַּוְאָל אַין גַּעֲוָמָעָן אָונָן אַיִם, חִימְעָן, גַּעֲגָבָן אַ בִּקְסָם. האט זיך דַּעַר פְּרָאַסְטָעָר יַיְדִּישָׁר פֿאַלקָּס-מַעְנְשָׁ אַרְוּמִי גַּעֲקוֹטָן אָונָן דַּעֲרוֹזָעָן, אָוּ עַפְּעַס שְׁטִימָט דָּא נִישְׁתַּפְּכִיר דַּעַר חַשְׁבוֹן, אָוּ עַפְּעַס טּוֹטָמָעָן דָּא אַזְוִינָס וְאָס וּוֹאלָט, לֹוִיט זִיִּין מִינְגָּנָג, אַין אַ קָּאָמוֹנִיסְטִישׂ שְׁעָר אַרְדְּעָנוֹגָג נִישְׁתַּפְּכִיר גַּעֲדָרְפָּט גַּעֲטָאָן וּוֹעָרָן.

די סאמע ערשות זאך ווואס חיים דער מליציאנער פארשטייט נישט איזן הלמאי מען הייסט אים פסדר ברענגען צו א פאליצ'יז-אויספֿאַרְשָׁוָגּ דעם חבר מנהם. ער וויסט איז דער חבר מנהם האט צופרייער, איידער די "סָאוּוֹעַטְן" זענען געקו' מען, געהאט און אנדרער דעה אבער ער איזן דאך פאַרט געווען און ערלעכער אַרְבָּעָטָעָר און האט שטענדיק נאָר באָגָעָרט דעם וויל פון די אַרְבָּעָטָעָר-מענטשן איזן שטעטל. חיים דער מליציאנער טומט טאַקע זיין שליחות און איז מען הייסט אים גיינ ברענגען מנהמגען איזן דער פֿאַלִּיצְיִי, גיט ער. אַבער ער גיט נישט בלויין אַן חשי, נאָר אויך מיט יסורים. ער האט טאַקע שטארק הנאה פון דער רָאַטְּן-מָאַכְּטָה, חיים, אַבער זעט אָז ווֹאָס די נֵיֶעֶן מוֹשְׁלִים פון דער רָאַטְּן-מָאַכְּטָה אַרְעָסְטִירְן אָזן פֿאַרְשִׁיקְן ערלעכע אַרְבָּעָטָעָר, דערפֿאָר ווַיְיל מען האט פֿרְיִיעָר דִּיסְקוּטִירְט צוֹוִישָׁן זִיךְרָה, דאס לאַיגְט אָ שאָטָן אוֹיף זִיךְרָה צוֹפְּרִידְגְּנִיטִי מיט דער נִיעָר מְשֻׁלָּה אָזָן אַים דָאַכְט זִיךְרָה, אָז עַמְצָעָר האט פֿאַרְפָּלָאנְטָעָרָט עַפְּעַס אָזָך ווֹאָס ווְאַלְטָג גַּעֲקָעָנָט זִיךְרָה אָזָן פֿשָׁוט ווֹעָן מען פרעגט אַים אָז מען בעט אַים אָז ער זָאַל זִיךְרִיקְלָעָרָן.

דער נאיעווער און ערעלכער חיים דערווארט זיך נישט איז מען זאל אים פרעגן און פון אים בעטן און אויפקלערונג. איזן איינגערא א גאנקט ווערטט מונחן אָרְעַסְטִּירֶט אָזֵן אָוּזְקָגָעַשְׁקֶט. עַס בְּלִיְבֶּט אַיבָּעֶר זִין פֿרוּי, אַסְתָּר, מִיט אַפְּיזְעַלְעַ קִינְדָּ. אַמִּידְעַלְעַ. עַס דְּיוּרֶט אַבָּעֶר נִישְׁט לְאָנָג אָזֵן אַיסְתָּר וּוּרְעַטְט פֿאָרָלָאָדָן אַזְן דִּי עַשְׂאָלָאָן-זְוָאָגָאנָעָס וּזְסָס גַּיְעַן קִין סִיבְּרֶר אָזֵן זַי וּוּרְעַטְט אַוְיךְ, וּזְסָס דִּי פֿרוּי

פונ און ארעסטירטונג, פארשיקט צווארמען מיט די פרויזען און די קינדרער פון אנדערע ארעסטירטונג יידן און נישט-יידן וואס וויער גראסטער חטא איז באشتאנגען אין דעם וואס זיין האבן פריער געהאט און אנדער דעה...
דאס איז דער אויגנער צו דער דערציילונג.

אלע וויטערדייקע 18 קאיפיטלען פון דער דערציילונג שילדרון דאס לעבען פון דער פארשיקטער אסתער אין דעם וויטן סייבורער דארף, וו זיין מגולגל געווארן צוליב דעם וויל איר מאן מנהם איז פאר דער ראנט-מאקט געווען «אן אומזיכערער עלאמענטן».

זי איז א פארשיקט און שם משפט, א באשתראפטע און שם זינד, און ארעס-טאנטין וואס דרייט זיך ארום, אין איר פארשיקונגס-ארם, אויף דער פרוי. מנוחה ראמ נוצט אויס די פארשיקונג פון איר העלדין (די דערציילונג האט אפנימ אומטאכט איגראפישע עלאמענטן) פדי צו מאלן און צו שילדרון דאס לעבען אין אט דעם סייבורער דארף וואס איז דער טראפן וואסער אין וועלכן עס שפיגלט זיך אפ דאס לעבען פון טויזנטער און טויזנטער דערפער אין גראיסן סאוועטען-לאנד.

ס'אי נישט שייך איבערודערציילונג וואס עס קומט פאר איז די 18 קאיפיטלען וואס שילדרון די גראוקייט פון דעם סאוועטישן שטיגיגער און דאס מיזערנע לעבען פון דעם סאוועטישן דארפס-מענטש. עס איז דא פאראן א סך אקציע, א גאנצע ריי געשענישן, א גאלעריע פון טיפַּה, אבער איז לעצמן סך-הפל איז עס א מעשה און סייפור-המעשה. א דערציילונג וואס באשטיט פון שילדערונגען, וועלכע זענען לויו צווארונגעקיטלט. אין זיין — גרוועי מונטשן און גרוועי געשענישן. איבער זיין איבער אלעם — א טיפַּה, א גרווער עלנט. אט דער עלנט, אדער דער כארקטעריסטיישר רוסישער אומעט (סקוקא) וואס איז אונדו אוי גוט באקאנט פון דער אלטער רוסישער לייטעראטור.

מיר האבן איז דער דערציילונג דעם גאנצן לעבונס-שטיגיגער פון סאוועטישן קאלכאנעם דארה. מיר האבן דא אויך בילדער וועלכע זענען אווי כארקטעריסטייש פאר דער סאוועטישער ממשלה, ווי למשל די סצענע ווען די טאכטער קוקט א羅ויס ביינאקט פון איר קטע און זעט ווי איז דער שכנותדייקער קטע ארעס-טירט מען איר טאtan און זי דערווענט זיך נישט ארבערוצגין אין טאטנס שטוב. נאר ערשות ווען עס ווערט ליכטיך און עס שטעלט זיך דער טאג, גיט זיין, ווי קיין מאל גארנישט, אוועק איבערן דארף, מונטערן די פויידרים זיין זאלן גיין ארבעתן אויף די קאלכאנע פעלדער «לטובה דעם פאטערלאנד». מיר האבן דא נאך א סך אנדערע סצענעם און געשענישן וואס וויאן זיין דער פויידר ווערט אויסגע-נווצט דורך דער סאוועט-מאקט. פון דעסטוועגן איז דאס אלץ עפַּס ווי א טפל

אין דער דאַזְיַקָּעֶר דערצְיַילָּונגֶג. דער עַיקָּר אֵין די כַּאֲרָאַקְטֻעַרִיסְטִישׁע גְּרוּקִיִּיט, דער אַיְבִּיקָּעֶר עַלְנָט וּאֵסֶם הַעֲנָגֶט וּוּ אֵפְאָטוּם אַיְבָּעֶר דַּעַם מַעֲנְטָשׁ אָוּן אַיְבָּעֶר דַּעַר לְאַנְדְּשָׁאָפֶט. אֵפְאָטוּם וּאֵסֶם אֵין דְּאָכָּט זִיךְעַלְטָעֶר פָּוּן די שְׁתִּימִי בְּרָאַשְׁית אָוּן קִיְּין שָׁוּם אַרְדְּעָנוּגֶג וּוּעַט אִים נִשְׁתְּבִיטִין.

מען קָעָן נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן, אָוּן די שְׁרִיבָּעָרִין אֵין נִיְּטָרָאֵל צַו די לִיְּדָן פָּוּן אַיְרָע פְּאַרְשְׁוִינְגָּן, אַבָּעֶר זִי מִיְּדָת פְּאָרָט אַוִּיס אַנְצְּוֹוִיְּין אַוִּיפְּ דַּעַר סִיבָּה וּאֵסֶם אֵין דַּעַר גּוֹרָם פָּוּן די דְּאַזְיַקָּעֶר לִיְּדָן. זִי רַעַדְתָּ נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן דַּעַר סִיבָּה אָוּן זִיךְעַנְטִירָט זִי נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן אַוְפָּן אַוִּיבְּ דַּי סִיבָּה — די קַאַמְּנוּסְטִישׁע אַרְדְּעָנוּגֶג מִיט אִיר עַקְסְּפָּלְאַטְאַצְּיָע פָּוּן דְּאַרְפִּישָׂן מַעֲנְטָשׁ — קַומְטָ אַנְזָה וּוּ נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן נִעְמָט זִיךְ פָּוּן בְּדָרְךָ אַגְּבָּ. דָּאָס דְּאַזְיַקָּעֶר אַוִּיסְמִידָּן דַּעַם עַיקָּר אֵין אָוּן דְּרַעַצְיַילָּונגֶג נִעְמָט זִיךְ פָּוּן צְוּוִיִּיְּ מַמְעָנְטָנְן: עַרְשְׁטָנְס דַּעַרְפָּוּן וּאֵסֶם די שְׁרִיבָּעָרִין אֵין צַו שְׁטָאָרָק מַוְשָׁפָע גּוֹוָּאָרָן פָּוּן דַּעַר פְּאַרְ-סְּאַוּעַטִּישָׂעָר רַוִּישָׂעָר לִיטְעָרָטָוָר, צְוּוִיְּטָנְס דְּרַעַפָּר וּוּיְלָזִי הַאָלָט זִיךְ אַפְּנִים גָּאָךְ אַלְץְ בַּיְּ דַּעַר פְּאַרְעַלְטָעַטָּרָטָר דַּעַה, אָוּן פְּאַלְיִיטִישׁ אַקְצְעָנְטָן עַגְעָן נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן קִיְּין פָּאָר מִיט קּוֹנְסָט.

לוֹיִט מִין מִינְגָּנָג קָעָן מעַן חַיְּינְטָ צַו טָאָג נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן אַוִּיפְּ אַקְיַנְטְּלָעָז רִישָׁן אַוְפָּן דָּאָס סְאַוּעַטִּישׁע לְעַבָּן, אַוִּיבְּ מעַן מִיְּדָת אַוִּיס דַּעַם סָאמָעָה הוּא, אַדְעָר דַּי סָאמָעָבָא אַוִּיפְּ וּוּלְכָבָעָר דָּאָס דְּאַזְיַקָּעֶר לְעַבָּן בּוֹיְטָ זִיךְ. מעַן קָעָן נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן שְׁילְדָעָרָן קִיְּין בָּאוּעָגָנָג אַוִּיבְּ מִעְן מִיְּדָת אַוִּיס, צְוִילָבָעָר וּוּלְכָבָעָר עַס אֵיזְסִיבָּוּתָן, צַו דָּרְקָעָנָעָן אָוּן צַו בָּרוּגָעָן צַו אַונְדוּעָר דָּרְקָעָנְטָעָנִישׁ די הוֹיְפְּטִיקְרָאָפֶט וּוּלְכָבָעָר שָׁאָפֶט אָוּן רָעְגָוְלִירָט די דְּאַזְיַקָּעֶר בָּאוּעָגָנָג.

אוּן דָּאָרָף מִעְן אֵא לִיטְעָרָאִישׁ וּוּרְקָ מַשְׁפְּטָן נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן דַּעַם וּאֵסֶם עַס אֵיזְסִעְרָן נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן, נָאָר לוֹיִט דַּעַם וּאֵסֶם עַס אֵיזְסִעְרָן יָא פָּאָרָאן. דָּרְהָיִיפְּט וּוּעַן מִיר מַוְן צָוְעָבָהָן, אָוּן וּוּעַן אַפְּיָלוּ אַוְמְדִירָעָקָט. בָּרוּגָעָט מַנוֹחָה רָאָם פְּאָרָט אַרְזָוִיס די דָּרְקָעָנְטָעָנִישׁ פָּוּן סְאַוּעַטִּישׁן לְעַבָּנְסִיְּ אַוְמָעָט אָוּן לְעַבָּנְסִיְּ-עַלְנָט.

מַנוֹחָה רָאָם וּוּיְזָט זִיךְ אַרְזָוִיס אֵין אַיְרָדְעָרְצְיַילָּונגֶג וּוּיְ אַרְיִפְּעָ מַאְלָעָרָן פָּוּן דַּעַר רַוִּישָׂעָר לְאַנְדְּשָׁאָפֶט אָוּן זִיךְ פְּאַרְמָאָגָט אֵין אַיְרָדְעָרְצְיַילָּונגֶג אַיְרָדְעָרְצְיַילָּונגֶג דַּי אַכְוּרְיוֹתְדִּיקָּע נְאַטוֹרְ-סְּטִיכְיָע וּוּרְעָרָט גַּעַשְׁלְדָעָרָט מִיט אַסְכָּסְקָרָאָפֶט. פָּוּנְקָט אַזְוִי גּוֹטָם קָעָן זִיךְ שְׁילְדָעָרָן דָּאָס קְלִינְגְּלָעְדְּ-גְּרוּוּעָלְעָבָהָן פָּוּן די דְּאַרְפִּישָׂעָמָעָנְטָשׁן. פָּאָרָאן מַאְמָעָנְטָנְן וּוּעַן די גְּרוֹוִיקִיטָן צְעַשְׁרִיִּיט זִיךְ מִיט רַוִּיטָן בְּלֹוְתָ אָוּן פִּינְ. אָיַן דַּעַם גְּרוֹוִיעָן עַלְנָט וּוּעַן אַוִּיךְ פָּאָרָאן שְׁטִילָעָמָעָנְטָנְן פָּוּן לִירָיְשָׂעָר בְּלֹוְיִיקִיט וּוּאֵס וּוּעַט זִיךְ, מִינְטָמָעָן, אַטְ-אַטְ צְעַזְגָּעָה, אַבָּעָר עַס קַומְטָ נִשְׁתְּבִיטִזְגָּן אַיְרָדְעָרְצְיַילָּונגֶג אַלְץְ אֵין זִיךְ אַוִּיסְגָּאַנְגָּלָאָן אַוְמָעָט.

מַנוֹחָה רָאָם הָאָט נִשְׁתְּבִיט קִיְּין גָּאָר רַיְיךְ יִדְיִישׁ לְשָׁוֹן, אַבָּעָר דָּרְפָּאָר אֵין אַיְרָדְעָרְצְיַילָּונגֶג אַלְץְ אֵין זִיךְ אַוִּיסְגָּאַנְגָּלָאָן אַוְמָעָט.

שפראך זיעדר פינקטלעך און ליטויש אדוקוואט. זי באהערשט זיער גות איר שפראך-באלעלאטישקייט און דארף נישט אנקומען צו קיינעם נאך אַ ווארט. אין איר בורך איז פאראן אַ וויפקייט וואס פארוונגערט, זי איז אן עכט פראזאייקערין און פארמאגט אַבסערוואציע-פֿעַקִּיְּטִיְּ אָן אַ חוש פֿאָר דֵי נְשָׁמָה-צּוֹשְׁתָּאָנְדָּן פֿוֹן אַירע העלדָן.

אין סְרִיחָפֶל דָּאָרָף מַעַן זָאגָן, אָן "וּוִינְטָן" אָן גּוֹטָעַ דָּרְצִילָוֹגָן אָן מְנוּחָה רָאָם אָן גּוֹטָעַ שְׂרִיבָעָרִין, כָּאֵטָש אַיר חֲסְרוֹן אִיז וּוָאס זי הָאָט פֿאָר זִיךְ אַלְיָין אַוּוּקְגַּעַשְׁטָעַלְט גְּרֻעְנְעָצְן מִיט אַיר לִיטְעָרָאָרִישָׁעַר סָאַלְיָדִיקִיט. נָאָך אַ חֲסְרוֹן הָאָט אַיר בָּוך — עַס אִיז צַו פֿילְ רָוּסִישָׁן צַו וּוַיְינִיק יִדְיָישָׁ, וּוְילְ דֵי יִדְיָישָׁקִיט פֿוֹן דָּעַר הַוִּיפְטִיהָהָלְדִּין אִיז פְּמַעַט זַוְּגָנִישָׁ נִיפְרָה (אַ בְּעָלוֹנָה פֿוֹן אַיְדִישָׁעַר טָאַכְטָעַר זִיךְ אָזְוִי צַו פֿאַרְשָׁעָנְקָעָן דָּעַר בָּאַשְׁרִיבָוֹגָן פֿוֹן לוֹיְטָעַר גּוֹיִים) אָן חַוֵּץ דָּעַם הָאָט דֵי גָּאנְצָעַ דָּרְצִילָוֹגָן צַו וּוַיְינִיק אַנְגָּעַצְיָלִטְקִיט צַו דָּעַם יִדְיָישָׁן מָאִיקָּא מְשֻׁמָּעָן. אַבָּעָר נִישְׁט גַּעֲקוֹקָט אוּרִיף אַט דֵי צְוֵי וּוּזְגַּנְטָלְעָכָעַ חֲסְרוֹנוֹת, אִיז דָּעַר יִדְיָישָׁעַר לִיטְעָרָאָטָר צְוּגָּעָקוּמָעָן אַ גּוֹטָבָן, וּוָאס אָן אַונְדוּעָרָעַ טָעַג נִישְׁט אַאָאָפְטָעַ דָּעַרְשִׁינְיָוֹנָגָן. לְאַמְּרִיר הָאָפָּן, אָן סְיָאִזְוֹן אַוְיךְ צְוּגָּעָקוּמָעָן אַ גּוֹטָעַ שְׂרִיבָעָרִין, וּוָאס וּוּטָמִיט דָּעַר צִיְּטָא אַוּוּקְגִּיְּן פֿוֹן דָּעַר פְּרָעָמְדָעַר טָעַמָּעַ, פְּדִי זִיךְ אָן בָּאוֹיִין מִיט אַ שאָפָּוֹנָג אִין וּוּלְכָעָר זַי וּוּטָזִיךְ אַלְיָין בְּרַעֲגָעָן פּוֹלָעָר אָן בּוּלְטָעַר צָום אַוִּיסְדָּרָק.

1964

"אַרְוּם דָּעַר וּוּרְבָּעַ"

מְנוּחָה רָאָם וּוּלְכָעָר הָאָט מִיט אַיר בָּוך "וּוִינְטָן" זִיךְ קְוָנָה-מִקּוֹם גּוֹעוֹן אִין דָּעַר יִדְיָישָׁ-קִינְסְטָלְעָרִישָׁר פְּרָאָזָעַ, הָאָט מִיט אַיר נִיעָם וּוּרָקָ "אַרְוּם דָּעַר וּוּרְבָּעַ" נִשְׁטָן נָאָך בָּאַפְּפָסְטִיקָט אַיר שְׁוִין דָּעַרְוָאָרְבָּעָנָעָ פְּאָזִיצִיעַ, נָאָך הָאָט אַוְיךְ בְּפִירּוֹשָׁ דָּעַרְוִיּוֹן אָן זַי גְּפִינִיט זִיךְ נָאָך אַין סְטָאָדִיעָ פֿוֹן אַוִּיפְשָׁטִיגָּ אָן דָּאָס הִיסְטָן אָן אַיר אַיְזָן נָאָך בָּאַשְׁעָרָת דֵי פְּרִידָ פֿוֹן וּוּזָקָס אִין אַלְעָזִים דִּימְעָנוֹיִים פֿוֹן שְׁעַפְּרִירִישָׁעַר אַנְטוּוֹיְקָלָוֹגָן.

סְיָאִזְוֹן נִשְׁטָן בְּלוֹזָן נִשְׁטָן קִין חֲסְרוֹן, נָאָך סְיָאִזְוֹן דּוּקָאָ אַ גְּרוֹיסָעַ מְעַלָּה, וּוּזָן אַ דִּיכְטָעַר קְוֹמָט אִין דָּעַר לִיטְעָרָאָטָר אַרְיָין מִיט זִיְּן אַיְגָעָנָר וּוּלְכָעָר עַד גִּיט אַ קִינְסְטָלְעָרִישָׁן גַּעַשְׁטָאָלְטִיקָנוֹגָס-תִּתְקָוָן. אַבָּעָר וּוּזָן אַשְׂרִיבָעָר, אַפְּלוֹ דָּעַר טָאָלָאנְטָפּוֹלְסְטָעַר, בְּלִיְבָט צַו לְאָגָן פִּיקְסִירָט בְּלוֹזָן אַוְיךְ אַין טָעַמָּע אָן בְּלוֹזָן אַוְיךְ אִין סְבִּיבָה, צִיְּטָא עַר אַלְיָין אַוְיךְ זִיךְ דֵי סְכָנָה פֿוֹן אַיבְּרָחָרוֹנָג אָן אִין

אויסגעשטעלט אויף דער געפֿאַר פֿון מאָנאָטָאנְקִיט, אֲפֿילּוּ דעםָאלַט וועָן אַם געלינְגֶט פֿון זַיִן טַעַמְּאַטִּישׁן שְׂטִין אַוְיסְצּוּשְׁלָאָגָן די שֻׁנְסְּטָע וּזְאַרְיאַצְּיָעַ-פּוֹנְקָעָן אָוֹן דַּעַם טִיפְּסְטָן אַיבְּרָשְׁפִּילּ פֿון זַיִנָּע גַּעַשְׁתָּאַלְטִיקְטָעַ מְאַטְּיוֹן.

מנוחה ראמַ האָט אֵין אִיד ערְשְׁטַלְגְּגַזְוּעַךְ זַיךְ גַּעַהְאַלְטוֹן בַּי אֵין טַעַמָּע —
בַּיְ דַּעַם רָוִישָׁן פָּאַרְשִׁיקְוָנְגָס-דָּאָרָף מִיטּ וּוּלְכָן עַס האָט זַי צְוֹאַמְּעַנְגְּעַפְּרִיט דָּעַר
פְּלִיטִים-גָּרוֹלָן אֵין דָעַר צְוֹוִיטָעָר וּוּלְטָ-מְלָחָמָה. אָוֹן בָּאַטְשׁ זַי האָט די דָאַזְיָקָע
טַעַמָּע אַרְיִינְגְּעַפְּרִיט אֵין אַוְנְדוּעָרָר פְּרָאַקְעַ-שְׁאַפְּגָ�גָן מִיטּ קְרָאַפְּט אָוֹן האָט דָעַרְבִּי
אֵין אִיד דָעַרְגְּרִיכִיכְטָה הוַיְכָעָ קְוָאַלְיְטָעָטָן אוּפְּנָן גַּעַבְּיטָ פֿון שְׁילְדָעָרָן אָוֹן מָאָלָן די
סְפָּעַצְּיִפְּשָׁע טְרָאָגִיךְ פֿון דַּעַם פָּאַרְוּאַרְפָּעָנָעָם אָוֹן פָּאַרְלָאָזְעָנָעָם רָוִישָׁן דָּאָרָף
וְאָס דָעַר שִׁקְאָזָל האָט עַס פָּאַרְבּוֹנָדָן מִיטּ די יִדְיִישָׁ גַּעַזְנְדָ-אַיבְּרָעַלְבָּונְגָעָן,
הָאָט מַעַן דָאָר, אֵין אַגְּוּזִיסְן זַיִן, גַּעַקְעָנָט אָוֹן גַּעַמְעָטָ מָוֹרָא הָאָבָן פָּאַרְ דַּעַם,
אוֹ זַאְלָ פֿון אַט דָעַר טַעַמָּע נִישְׁתָּ בְּלִיְבָן קִין גַּעַפְּגָעָנָעָ לְעוּלָם-רוּעָד, אַדְעָר
מִיטּ אַנְדָּעָרָעָ וּוּרְטָעָר: מַעַן האָט גַּעַקְעָנָט אָוֹן גַּעַמְעָטָ מָוֹרָא הָאָבָן אוֹ די דָאַזְיָקָע
סְבִּיבָה אָוֹן מִילְיעָ זַאְלָן מִיטּ זַיךְ נִישְׁתָּ פָּאַרְשְׁטָעָן אַירָעָ שְׁמַשּׁוֹן-צַעַפְּ וְאָס אֵין זַי
לִיגַּט אִיר גַּאנְצָעָר שְׁרִיבְּרִישָׁר פּוֹחָ...

מִיטּ אִיר נִיְיעָם בַּוקְ «אַרְוּם דָעַר וּוּרְבָעָ» האָט מַנוֹחָה רָאמַ אַונְדוֹן באָפְּרִיְיט פֿון
דָעַר דָאַזְיָקָעָר מָוֹרָא אָוֹן זַי האָט אַונְדוֹג, וּוּי דָעַרְיוֹזָן, אָוֹ זַי אַיְזָנָשְׁתָּ וּוּי דָעַר
פָּעַטְעָרָ פֿון אִיר שְׁרִיבְּרִישָׁן הָעַלְדָמָאָרְקָס, וְאָס דָעַרְצִילָט בְּלִיְזָוָן מַעַשְׁיָוָתָ פֿון
«יְעַנְעָם קְרִיגָג» אָוֹן גִּיאַטְ קִין מָאָל נִישְׁתָּ אַוּוֹעָקָ פֿון יְעַנְעָ גַּעַשְׁיכְטָעָס וְאָס אֵין זַיְעָר
פְּלִיפְּאַרְבִּיקִיָּת וְעַנְעָן זַיִן דָאָר אַיְנְטָאָנִיק, וּוּילְ זַיִן עַנְעָן פִּיקְסָרָט אַוְרָ אַיְן קְרִיְינִי
פֿון אַיבְּרָעַלְבָּונְגָעָן אָוֹן בָּאַגְּרָעָנָעָצָט זַיִן סָגָ פֿון קִינְסְטָלְעִירִישָׁע אַבְּסְעַרְוּאַצְיָע.

טָאַלְאָנָט האָט אֵין אַוְרָשְׁפְּרָוָנָג גַּעַמְיִינָט וְאָגָ אַבְּעָרָ דָאָס דָאַזְיָקָעָ וְאַרְטָה האָט
אוּיךְ בָּאַדְיִיטָ קְעַנְטְּשָׁאָפְט — קְעַנְטְּשָׁאָפְט אַוְיסְצּוּמִיסְטָעָרָן נִשְׁתָּ בְּלִיְזָוָן אִין סָאָרָט
קְעַגְנְשָׁטָאָנָדָן, נִשְׁתָּ בְּלִיְזָוָן אַוְיסְצּוּמָאָלָן אִין סָאָרָט פָּאַרְטָרָעָטָן, אַדְעָרָ צַו שְׁילְדָעָרָן
אִין סָאָרָט סְבִּיבָה, נִיְעָרָט צַו מִיסְטָעָרָן פָּאַרְשִׁידְעָנָעָ קְעַגְנְשָׁטָאָנָדָן, צַו מָאָלָן פָּאַרְ-
שִׁידְעָנָעָ פָּאַרְטָרָעָטָן צַו שְׁילְדָעָרָן פָּלְעָרְלִיָּי סְבִּיבָה, גַּעַשְׁעָנָיָשָׁן, פָּעָרְסָאָנָאָוָשָׁן
אוֹן לְעַבְּנָס-סִיטְוָאָצִיעָס מִיטּ וּוּלְכָעָ דָעַר שְׁרִיבְּרִישָׁר מָזָה, וּוּי יַעֲדָר בְּשְׁרוֹדָם, זַיךְ
אַנְטָרָעָפְן אוֹיךְ זַיִן בָּאַשְׁעָרָטָן דָרְקְ-הָחִים.

אֵין דַעַם נִיְיעָם בַּוקְ «אַרְוּם דָעַר וּוּרְבָעָ» וּוּיְזַוְּטָ מַנוֹחָה רָאמַ זַיךְ טָאָקָעָ וּוּי אָ
שְׁרִיבְּרִישָׁר וְאָס אִיר טָאַלְאָנָט פָּאָרָט זַיךְ מִיטּ דָעַר דָאַזְיָקָעָר קְעַנְטְּשָׁאָפְט. אָוֹן מַעַן
מַעַג דָעַרְפָּאָר בָּאַהֲוִיפְּטָן, אוֹ אֵין דַעַם דָאַזְיָקָעָן בַּוקְ האָט זַי פָּאָר זַיךְ גַּעַעַפְּנָטָן, נִשְׁתָּ
בְּלִיְזָוָן אַרְיִיטְעָרָן, טַעַמְאַטִּישָׁן קְרִיְינִי וְאָס מָאָכָט אִיר שְׁאָפָן רִיבְיָר, פָּאַרְבִּיקָעָר
אוֹן אַיְנְטָרָעָסָאָנָטָר, נָאָר זַיִן האָט פָּאָר זַיךְ אוּיךְ גַּעַעַפְּנָט דַעַם טְוִיְעָרָ צַו אַרְיִיטָ
טְעָרָעָר קִינְסְטָלְעִירִישָׁר אַגְּנָטוֹוִיקְלוֹנָג אָוֹן בְּמִילָא אוּיךְ צַו אַטְיְפָעָרָעָר קִינְסְטָ
לְעִירִישָׁר בָּאַנְיִינְגָג.

ז' האט, בכו, אפגעועונדט פון זיך די סכנה צו ווערטן מאגאטאן, אדעך פאר-
שלונגגען צו ווערטן פון איבערחרונגען וועלכע לוייערן אויף יעדן שרייבער וואס איזו
פארמיישט, אדעך פארמיישט זיך אליאין, צו בליבין אין דעם באגרענצעטען דערצייל-
שטעט פון זיין שעפערישן אנהייב.

מנוחה ראמס «ארום דער ווערבע» פארמאגט דריי אפטילן. אין דעם ערשותן
געפינגען מיר אָ ריי דערציילונגגען וועלכע לעבן אויף דאס אמאלייק שטעתל מיט
אייר גאנצער טרויעריךער און הנעווודקער ווירקלעכית. אין דער צויתער
אפטילונג האבן מיר אָ ריי דערציילונגגען וואס זיערע העלדן און געשעגעישן
זענען גענומען פון דער ספעציפישער רעלאלטערת וואס כארקטעריזרט די וועלט
פון די חורבן-גערדאטועוועט, וועלכע פרוזון זיך צוירק איננווארצלען אין דעם
נייעם לעבן אויפן פאן דער וועלטשטאט פארין. און נאר אין דעם דרייטן אפטיל
פון בוד קערט זיך די שרייבערין אומ צו אייר טעמאנישן אנהייב, צו דעם פאר-
ווארפונגס רוסישן פארשיונגס-דאך וואס זי וויאט אונדו איצט דורך די אויגן
און דעם געמייט פון אָ קינד וועלכע עס איז, בלאיידערין, באשרט געווארן אויס-
צוטראגן אויף זיך אָ טיל פון דעם גורל מיט וועלכע עס איז אוזו ביטער געפרוות
געווארן אונדווער דור.

ווען מיר טרעטען צו צו ליעגעגען דעם ערשותן אפטיל פון דעם דזאיקן בוד וואס
די שרייבערין רופט אים «מעשיות פון אונטער דער ווערבע», מזון מיר, קודט-כל,
אָ טראקט תאָן אוּ מנוחה ראם אייז דאָ געשטאנגען פאר אָן ערנטן און אפשר אויך
געפערעלען נסיוּן און פארמעט. וואָרעם סופ-פל-סוף וויסן מיר דאָך אויף וויפל
די שטעלט-טמע, ווי בכליל — דאס פארגאנגגען יידיישע לעבן אין שטעתל — איז
שוּן אָן דער יידיישער ליטעראטור עקספלואטירט געווארן און אויך וויפל דאס
שטעלט, אָן אייר גאנצער פיליזיטיקים. אָן שוּן געשילדערט געווארן דורך
גרויסע יידיישע שרייבערט. די פראגע ביי דעם אנהיבן ליעגען אירע דערציילונ-
גען פון דער דזאיקער אפטילונג, איזו בוכן: וואס ווועט מנוחה ראם מוסיף זיין
צו די מיסטערהאָפֿטִיקָע שילדערכונגגען פון שטעלט מיט וועלכע אונדווער ליטעראַ
טור איז פול? וועלכע נײַע דערקענטענישן וועלכע מיר דורך אייר באקומו און
וועלכע נײַע אָנטְפֶּלְקָוְנָגָעָן ווועט זי אָרוֹיסְבָּרְעָנָגָעָן, כדי אונדו ליעגענעריש צו פאר-

אַינְטְּרָעָסִירָן, אדעך אונדו ליעגענעריש צו באוירקן?
ס' איז אָבער גענוג אַיבְּרָצְלִיְּעָנָעָן דֵּי עֲרַשְׁטָעָמָעָה פָּוּן «אָונְטָעָר דָּעָר
ווערבָּעָ», כדי באָלָד צו דערזען אָן מנוחה ראם אייז דעם נסיוּן בִּיגְעַשְׁטָאָנָעָן
און האט דעם פארמעט אַיסְגָּהָאָלָטָן. זי שילדערט, דאָקט זיך, דאס שטעתל מיט
איירע יידן וועלכע מיר אלע קעגען פון לאָנג אָן דאָך גַּיְעַן זי אויף פָּאָר אָונְדו
מיט אָ דערזעגענער ערשותמְאַלְקִיכִיט. לְמַעַשָּׂה אָן עס דאס וועלכע שטעלט, די
זעלבע אָרְעָמְקִיכִיט, די זעלבייקע מענער אָן וויבער; דער זעלבייקער שוערער על
פרנסה דרייקט אויף זיערע אַקסְל אָן דער זעלבייקער גוריער גורל פָּאַרְוּבָּט אלע

זיערע טאג און נעלם. און דאך איז דאס אלץ עפעס ווי ניין, עפעס ווי אנדערשדיין עפעס ווי ניידאנטפלעקט און עפעס ווי איזונדעך רירנדיך און עלעגיש. יא, ס'אייז דיאلطע מעשה וואס בליבט איביך ניין, ווען מען זעט זי אין א ניין ליכט, ווען מען באלייכט זי מיטן שיין פון א ניעס געמייט און מען דערבליקט זי מיט איגז וועלכע קענען זען און דערזען דאס דזוקע באזונדעך וואס איז בי איצט דורך קיינעם נישט דערזען געווארן.

בארקטעןעריסטייש איז איז מנוחה ראמס שטעל-דערצילונגגען איז נישט פאראן יגען אויסטערלישקייט און לעגענדיירישקייט וואס א געוויסע צאל יידישע שריבערס באמיין זיך איצט ארויסצוברעגען, מיטן זוילן צו מאכן דאס איז ניידישע שטעל-לעבן אנטערעסאנטער פאר א ניעס מין ליינער. ניין, איר שטעל- אירע האלדן, זיינער איבערלעבעגען און זיינער גאנץ שטייגער-לעבן איז רעליס- טיש-גרוי, רעליסטייש-וואכעדיך און ציינט איז נישט אois מיט קיין שום יוזא- רופן. דאך באווייז זי קינסטלעריש צו געתטליטיקן די דזוקע וואכעדייק גרויז שטעל-וירקלעקייט מיט איז איבערצינגדיקער קראפט. איז מיר דערזען זיך איז דערפֿלִין זיך איז איר ווי מיר זואלטן פון דער דזוקע ווירקלעקייט אפֿילִ איז איז רגע נישט אוווק. און דאס איז, דאכט פון סימן-מוובק פון יעדער עכטער קינסטלערישער דעררייכונג וואס פארשווופט דיך מיט דעם וואס דער קינסטלער מאלט און שילדערט, וויזט און דערצילט, איז איז אופֿן, איז מיר ווערן דערמיט אינטימ און נאך מער : איז מיר דערפֿלִין די גורליךיט וואס פאראייניקט אונדז און בינדט אונדז צווניך איז גרויסן לעבנס-שייכות.

מנוחה ראם דערגרייכט עס מיט פיל קינסטלערישע מיטלען. זי ציינט זיך אויס מיט א גוט פרואז-איךער-איג און מיט א גוטן זפרון פון אבסערוואציעס. זי קאו, חז דעם, אויסשיילן פרטימ וועלכע זונגען וויכטיך פאן יעיך פון דעם דערצילטן און געשילדערטן. אבער איבער אלעט פארמאנג זי לאיז-אינטרכ- מענט מיט וועלכן עס געלינגט איר, נישט בלויין ארויסצוברעגען פלאסטייש אבעיגטן און קעגשטאנד, נאך אויך די אטמאספער ארום זי און דאס איז, ליטט מיר נאך, די עיקרי-מעלה פון איר שרייבן ; די מעלה דורך וועלכער זי באווייז אלט- באקאנטס צו ברונגגען צו אונדזער דערקענטגען ווי אנטפלעקטע ניקיט און איז אלטן, לאנגישוין געזונגגען ניגון צו מאכן אויפגאיין מיט דער התגלות פון א ניי ליד.

לויט מיין באשידענער מײַנוֹג איז טאָקע די ערשטּ אַפְּטִילָוָג פון איר בוק די סאמע בעסטע און די סאמע ווירקנדייקסטע. אמת, אויך איז דער צוויטער אַפְּטִילָוָג פון בוק «בִּים חֲרֻבָּן שְׁלָגָס» זונגען פאראן עטלעכע דערצילונגגען איז וועלכע די שריבערין האט זיך אלין געהן שועער איזיפגאָבן און האט זי הצלחהדייך דערפֿילט. דערפֿאָר אבער ליאָדָן די דזוקע דערצילונגגען פון אַחֲרָוָן פון וועלכן די איז דער ערשטּ אַפְּטִילָוָג וויסן נישט. איז דער ערשטּ אַפְּטִילָוָג

לונג איז יעדע דערציאלונג ווי פון איז שטיך אונ ס'אייז שווער צו זאגן אונ אַ
וועלכער עס איז פרט אין זיי זאל זיין איבעריך אונ מעו זאל זיד אַן אַים קענצע
באגינן. דאס קאָן אַבער שווין נישט געזאגט ווערן וועגן די דערציאלונגגען פון דער
צוויטער אַפְטִילֹונְג אַין וועלכער עס איז אויך פֿאָרָאָן אַן אַיְנָהִיטְלֶעְכָּע אַנגָּעָי
שפאנטע אַטְמָאָסְפָּעָר, אַבער דאָך זענען זיי באָלָאָן מִיט פֿרְטִים אַן סִיטָאָצְיעָי
שילדערונגגען אויף וועלכע ס'אייז אַפְט מָאָל שווער צו זאגן, אַן מען האָט אַן זיי
ニישט געקענט אַוְיסְקּוּמוּן, דאס היסט אַז זיער אַפְוּעָזְנָהִיט וואַלט אַיסְגּוּפְּלָט
דער גאנצְקִיט פון דער זאָך.

מען דאָרָף אַבער דערבי געדענְקָען אַן אַין דער אַפְטִילֹונְג "בִּים חֲרוּבָן
שְׁלָאָס" זענען פֿאָרָאָן דערציאלונגגען וואָס אַין זיי גַּעַשְׁטָאַלְטִיקְט די שְׁרֵיְבָּעָרִין אַ
להַלְוָתִין אַנְדְּרָע טֻמְאָטִיק אַון אָפְשָׂר אויך פֿרְאָבְּלָעָמָטִיק, ווי אַין די מעשיות
פון "אונטער דער ווערבָּע". ערְגָּעִיזְוּ אַין אַין די מעשיות פון "אונטער דער
ווערבָּע" פֿאָרָאָן אַ רִירְנְדִּיקָע אַידְיְלִישְׁקִיט וואָס שְׁטְרִיכְט אַוְיך שְׁטָרְקָעָר אַונְטָעָר
דעם גְּרוּלִיקָן סּוֹפְּ פון אַט דעם שְׁטָעָטְלָעָבָן. אַין די דערציאלונגגען פון יִדְיִישָׁן
לעַבָּן אַין פֿאָרָאָן אַין די דָזְיִקָּע אַידְיְלִישְׁקִיט שְׁוֹין נִישְׁטָפָּרָאָן אַז זַי קָאָן שְׁוֹין
ニישט זַיְן. דָאָ האָבָּן מִיר צו טָאָן מִיט אַ פֿעַרְסָאַנְגָּוָש וואָס טְרָאָגָט דעם חֲרוּבָן אַון
די אַבְּעָרְלָעְבָּוּנְגָּעָן פון גַּעַנְגָּד אַין זַיְן פֿלְאָמְעָנְדִּיקָן זְפָרָוָן אַון די טְוָאָגִיקָן פון אַט
די מענְטָשָׁן באַשְׁטִיטִים דאָך טָאָקָע אַין דעם וואָס אַט דער פֿינְז אַין זְפָרָוָן לאָט זַי
ニישט צְרוּרִיק זַיְק אַיְנוֹאָרְצָלָעָן אַין נִיגְעָם לעַבָּן ("אַין שְׁמָאָלָן גַּעַסְל"). חֹזֶן לֹהֶן
הָאָבָּן מִיר דָאָ פֿאָר זַיְק מַעֲנְשָׁן פון אַ מאָדָעָרְנָעָר וועַלְתָּם, אַין אַ מאָדָעְנָעָר צִיְּטָן
אוֹן די שְׁרֵיְבָּעָרִין באַגְּנוֹצָט זַיְק דָאָ מִיט מַעַר מַאָדָעְנִיסְטִישָׁע דָרְצִיְּלָ-מִיטְלָעָן,
פְּדִי זַיְק צו גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָן אוֹן פְּדִי צו פֿוּרְעָמָעָן זַיְעָר גּוֹרָל. דָרְפָּפָאָר קָאָן טָאָקָע
זַיְן, אַז אַין די דָזְיִקָּע דערציאלונגגען דָאָרָפָן מִיר גַּאֲרְנִישָׁט זְוָן יַעֲנוּ גַּאנְצִיקִיט
וואָס מִיר הָאָבָּן גַּעַפְּנוּנָעָן אַין די מעשיות פון אַיר עַדְשָׁטָעָר אַפְטִילֹונְג, ווַיְלָ מִיר
וַיְיסָן דאָך אַז דער שְׁטָאָפְּ צְוִינְגָּט אַפְט אַרְיוֹף אוֹיפְּנָה שְׁעָפָר די פֿאָרָעָם אַין
וועלבָּר עַר זַאָל גַּעַשְׁאָפָּן וועַרְן.

אַין דער דָרְיְטָעָר אַפְטִילֹונְג "פָּוֹן מַעַשְׁהָלָעָךְ אַמְעָשָׁה", קָעָרְטָז זַיְק מַגְוָהָה רָאָם,
וּגְעַזְגָּטָה, אָס צו דער טָעָמָע וועלבָּר מִיר הָאָבָּן שְׁוֹין באַגְּעָנָט אַין אַירָע בְּכָבָעָר
"וּוִיטָעָר פָּוֹן טְרָאָקְטָה" אַז "וּוִינְטָן". זַי לְעַבְּטָפָּר אַפְרָאָן אַונְדוֹ זַיְדָעָר אוֹרְפָּר אַוְיך דָאָס גְּרוּיָע
לעַבָּן פָּוֹן אַ זַּיְתָן פֿאָרְוּאָרְפָּעָנָעָם רָוִישָׁן זַאָרָף אַין דער צְוִוִּיטָעָר וועַלְתָּמָלָחָה.
מִיר דָעָרְזָעָן דָאָ זַיְיָ אַיְיךְ דער גְּרוּיִיקִיט פָּוֹן דעם דָזְיִיקָן שְׁוֹועָרָן רָוִישָׁן לעַבָּן,
וְאָס אַרְיוֹף אִים לִיגְט דָעָר סְפָעָצִיפְּשִׁירָר שְׁטָעָמְפָל פָּוֹן דער סְאָוּעָטִישָׁעָר וּוּרִיךְ
לְעַכְקִיטָה, שְׁיַגְּנָעָן מִיט אַמְּאָל אַרְיוֹף עַטְלָעָכָע פֿיְנְזְ-רוּיְטָעָקָלִירָן — די פֿעַרְסָאַנְגָּזָן
פָּוֹן די יִדְיִישָׁע אַז נִשְׁתְּ-יִדְיִישָׁע פְּלִיטִים וועלבָּר דער גּוֹרָל האָט, מִיט די הענְטָה
גַּעַדְעָנָקָט, אוֹרְפָּר דִּי טָעָמָע אַז דער שְׁטָאָפְּ פָּוֹן אַירָע עַרְשָׁטָע בְּכָבָעָר, אַבער דָאָס

נייע איז דא וואס מיר דערזען דאס שווין באקאנטע בילד און די שווין באקאנטע סביבה דורך די אויגן און דורך דעם געמייט-אויפגעם פון א קינד וואס איז דורשטייך נאך מעשיות און זעט דאס לעבן ארום זיך ווי א מײַן מעשה וואס איר טראגייך באשטייך איז דעם וואס זי לאזט זיך ווי בשומ אופֿן נישט דערציילן אנדערש און פריליעכער... דאס איז, בכן, נישט בלוייז קיין ווארייציע פון פריערדיקע מאטיווין, נאך א ניע אנטפלעונג וואס איז איר צענטער שטייט א מענטש ביטם אנהיב פון זיין לעבע, אגב, די מעשה האט און עפֿילאג: זי ענדיקט זיך אַן אַ קיבוץ פון ישראל, וו דאס קינד געפֿינט שפֿעטער אַן אַרט אַן אַיר אויפֿגעוואקסנסקייט אַן וו אַיר געלינגט, אַין אַ גרויסער מס' יאָ, דאס וואס עס געלינגט נישט די אנדערע העלדן, די דערוואקסענע העלדן, פון אַידער דערציילונגען אַין פֿאַריז — די צורייך אַיינווארצלאנג אַין אַ נײַיר אויפֿגיענדיקער וואָר.

מען וועט גארנישט האבן געזאגט וועגן מנוחה ראמ, אויב מען וועט נישט באטאגען איר אַיגנארטיקן סטיל מיט וועלכּן זי קרייצט זיך אַין געמייט אַן זכרון פון לײַענער. זי פֿאַרמאָגט אַ געאַרדנט לשׂוֹן וואס אַנטפלעקט די גאנצע שטרענְגְּקִיט אַן חנְעָוְדִּיקִיט פון דעם ליטוישן יִדִּיש. זי כָּאָפְּט נישט אַיבער די מס' מיט קיין לאַקָּאַלְיוֹזְמָעָן, אַבָּעָר דער ליטויש-יִדִּישֶׁר רֵיְדָןְסָחֶה פֿוֹרְעָמֶת אַיר פרָאָע אַן גִּיט אַיר צוֹ עֲפָס אַ בָּזְוָנְדָעָר עַלְגִּיק, אַ בָּזְוָנְדָעָר שְׂטִילָע חַכְמָה אַן אַ נִּכְתָּעָר עַצְוִימְטְּקִיט וואס אַינְעָם צוֹנוּיפֿגעָם שאָפְּן זַיְדָע אַיגנארטיקן סטיל-נוֹסֶחֶן פון דער שְׂרִיבָעָרִין מנוחה ראמ.

1971

ישעהו שפיגל דער געטאַ-דערכיזילער

צ'י דִ געטאַ-דערכיזילונגגען פון ישעהו שפיגל זונגען, אין פמותדיקן זונגען,
דער גראָטער טיל פון זיין שאָפּן — בין אַיד נישט זיכער. דערפֿאָר אַבעָּר בֵּין
אַיד זיכער אוֹ וועָן עַס רעדט זיך וועָגָן אַיכּוֹת — זונגען זִי דער דָּאמִינָּאנְט אַינְזִין
שאָפּערישן אָפּשְׁפָּאָר. אַיד וואָלֶט אָפּילּוּ גַּזְוָאָגָט אוֹ דִי גַּעֲטָאָן אָון לאָגָעָר-דערכיזִי
לונגגען פון ישעהו שפיגל זונגען זִין שְׂרִיבָּרִיעָרִישָׂר תְּעוּדָּת זָהָוָת. עַס אַינְזִין פְּשָׁוּט
שׂוּעָר צָו טְרָאָכָּטָן וועָגָן זִין פָּאָזִיצְיָע אַינְזִין דָּער יִדְיָוָעָר לִיטְעָרָאָטוֹר, אָן דָּער
אָסָּאָזִיצְיָע מִיט דָּער גַּעֲטָאָ-טְעָמָאָטִיק.

ישעהו שפיגל אַיז אַרְוִיס מִיט זִין עַרְשָׁת בּוֹך גַּעֲטָאַ-דערכיזילונגגען תִּיפְּכָּה נָאָר
דָּער צְוִוִּיטָעָר וּוּלְטָ-מְלָחָמָה (1947). וּוָס שִׁידְמָאָלָן אָון דָּערְצִילְן וועָגָן גַּעֲטָאָן
לְעָבָן אַיז עָרָה, הַיִּסְטָמָע, גַּעֲוָעָן אַיְגָנָעָר פָּון סָאָמָעָ ערְשָׁטָע. אָון לאָמִיר צְוָגָעָן
אוֹ אָוִיףְּ דָעַם דָּאָזְקָן שְׂתָח אַיז עָרָאָיךְ גַּעֲבָלִיבָן אַיְגָנָעָר פָּון דִי סָאָמָעָ וּוּכְטִיקְסָטָע.
וועָגָן מַעַן רָעַדְתָּ וועָגָן שְׁפִילְגָּס עַרְשְׁטִיקִיט אָון גַּעֲשְׁטָאָלִיטִיקָן אָוִיףְּ אַקְינְסְטָלְעָן
רִישָׁן אָפּוֹן דִי גַּעֲטָאַ-גְּרוּוֹלָן בְּעֵת דָּער צְוִוִּיטָעָר וּוּלְטָ-מְלָחָמָה, מָוֹז דָּערְמָאָנט וּוּרָוָן
אוֹ פָּרוֹוֹן אָוִיףְּ אָט דָעַם שְׂתָח זונגען גַּעֲמָאָכָט גַּעֲוָאָרָן נָאָר פְּרִיעָר דָוָרָךְ אַדִּי פָּוֹן
אוֹ אָונְדוּעָרָעָ בְּעֵסְטָע שְׂרִיבָּרִעס וּוָס זונגען «אַין טְרָעְבְּלִינְקָעָ נִישְׁתָּגָעָן גַּעֲוָוָעָן». צְוָוִישָׁן
זַיִּי : שְׁלוֹם אַש אַין «דָּער בְּרָעְנְדִּיקָעָר דָּאָרָז» ; יִוְסָף אָפְּאָטָאָשָׁו אַין «וועָגָן פּוַיְלָן
אוֹ גַּעֲפָאָלָן» ; ה. לִיְוּוֹיק אַין «דָּער נִס אַין גַּעֲטָאָן» ; ש. הַאָלָקִין אַין זִין דָּרָאָמָאָטִישׁ
וּוּרָק «גַּעֲטָאָגְרָאָד» אָון אַסְטָאָנְדָרָעָ וּוָס האָבוֹן, בְּעֵת דִי מְלָחָמָה אַיז נָאָר אַגְּנָגָעָן
גַּעֲגָעָן, זִיךְ גַּעֲשְׁטָאָלָט פָּאָר אַצְּלָל דָּערְצִילְן וועָגָן דָּער מָאָרְטִירָאָלְגָּנִיעָן פָּון
מיּוֹרָחָ-איְרָאָפְּעָיָשָׂן יִדְנָנוֹתָם אָון דָּער עִיקָּר — פָּוֹנוּם פּוֹלִישָׂן יִדְנָנוֹתָם.

מעַרְקוּוּעָרְדִּיק אַיז וָס נָאָר דָּער מְלָחָמָה, וועָגָן עַס האָבוֹן זִיךְ נָאָר בְּאוֹוִיזְן דִּי
גַּעֲטָאַ-שְׂרִיפָּטָן פָּון אַבְּרָהָם סּוֹצְקָעָוָר, יִשְׁעָהוּ שְׁפִילְגָּל, יְהָוָה עַלְבָּרָג, מְרָדְכִּי
שְׁטְרִיגְלָעָר, לִיבְרָאָכְמָאָן אָון אַנְדָּעָר — זונגען דִי שָׁאָפּוֹנָגָעָן פָּון יַעֲנָעָ שְׂרִיבָּרִעס
וּוָס האָבוֹן דָּאס גַּעֲטָאַ-לְעָבָן נִישְׁתָּדְרָגָעָמָאָכָט אָון וועָגָן דָעַם גַּעֲשְׁרִיבָן פָּון דָעַר
וּוּיטָנָס, אוּפָּן סְמָךְ פָּון אַנְאָלָגִיעָס מִיטְ פְּרִיעָרְדִּיקָעָ מְלָחָמָה-אַיְבָּרְלָעְבָּוּנָגָעָן,
אָדָעָר מִיטְ דָּער הַילָּפָן דָּער פְּרִיעָרְדִּיקָעָ פָּאנְטָאָיִיעָ, תִּיפְּכָּה אָפְּגָעְוּולָקָט גַּעֲוָאָרָן.

ס'האט זיך אַרוּיסְגָּעוֹזִין אוֹ דָּס גַּעֲטָאַלְעָבָן האָט פֿאַרְמָאנְט אֵין זיך אֵין
סְפָּעַצְיִישְׁקִיט, אֹזָא עַרְשְׁתָּמָּאלִיקָע גְּרוּוּלִיקִיט אוֹזָא אוּיְפָגְעַטְרִיְסְלְטְקִיט, אֹזָא וּוּזָא
עַס אֵין אֵין גַּעֲטָא נִישְׁתָּגְעֻזָּעָן אוֹזָא אֵין דָּעַם דָּאַרְטִיקָּן גִּיהְנוּם־קָעֶסֶל נִישְׁתָּ
גַּעֲקָאָכָט, האָט בְּשָׁוָם אָפָּן נִישְׁתָּגְעֻזָּעָן אַרְיסְבָּרְעָגָעָן דָּס בָּאוֹזְנוּדְרָעָעָ, כָּאַרְאָקָט
טְרִיעַסְטִישָׁע פָּאָר יְעַנְעַר עַקְוִיסְטָעָנָץ אַיְן שְׁטַעַנְדִּיקָע טְוִיטְשְׁרָעָק. דִּי בְּעַסְטָע
שְׁרִיעַבְּרִישָׁע מִיטְלָעָן האָבָּן דָּא נִישְׁתָּגְעַלְפָן. זַיְיָ האָבָּן נִישְׁתָּגְעַנְטָ בָּאַשְׁאָפָן
די אוּטְמָעַנְטִישָׁע אַטְמָאַסְפָּעָר אֵין בְּמִילָא נִישְׁתָּגְעַלְפָן דִּי רְעַאַלְיטָעָט פָּוָן אֵט דָעַם אַפְּגָעָ
צְוִימָטָן שְׂתָחָ וּוָס אֵין דָוָךְ דִּי נַאֲצִיסָא פָּאַרְוּזָאנְדָלָט גַּעֲוָאָרָן אֵין אֵס כְּפִ-הַקְּלָעָ,
אַדְעָר וּוּשְׁפִיגָל רְוֶפֶט עַס אֵן — אֵין אֵס כְּזָום טּוֹיטָ גַּעֲטְרִיבְעָנָעָ יִידָן.
זַעַט מַעַן טָאָקָע אֵזְזוּשִׁין דִּי שְׁרִיבְעָרָס וּוָס זַעַגְעַן אֵין גַּעֲטָא נִישְׁתָּגְעֻזָּעָן
הָאָבָּן צַוְּקִינְסְטְּלָעְרִישָׁע הַיְיכָן דָּעַרְגְּרִיכָט נַאֲרָ דִּי, וּוּלְכָעָן הָאָבָּן נִישְׁתָּגְעַלְפָוָת
בָּאַשְׁדִּיבָּן דָעַם אָוּמָקָומָ, דִּי פִּינָּ, נַאֲרָ בְּעַיְקָר אַרוּיסְגָּעְבָּרָאָכָט אֵין לִיד זַיְעַר אַיְגָן
וּוּיְגָעָשְׁרִי אַיְבָעָר דָעַם גְּרוּוּלִיקָן אָוּמָקָומָ. דָעַרְקָעָגָן זַעַגְעַן פָּמָעָט לְחַלְוִין דָרְכָּת
גַּעַפְּאָלָן דִּי פָּרְזָוָן פָּוָן יְעַנְעַ וּוּלְכָעָן הָאָבָּן פָּוָן טּוֹיזָוָן מַיְלָן וּוּיְטָ זַיךְ פָּאַרְמָאָסָטָן
צַוְּגַעַשְׁטָאַלְטִיקָן דִּי גַּעַטְאַגְּשָׁעַעַנִּישָׁן, עַלְ-פִּי שְׁמִיעָה אַדְעָר עַלְ-פִּי אַנְאָלָגִיעָ מִיט
פְּרִיעַרְדִּיקָע פּוֹרְעָנִיות פָּוָן יִדְיָוָן פָּאָלָק.

ישְׁעַיְהוּ שְׁפִיגָל אֵין גַּעֲוָעָן אַיְגָר פָּוָן דִּי עַרְשְׁטָע יִדְיִישָׁע שְׁרִיבְעָרָס וּוָס
אֵין גַּעֲקָוּמָעָן פָּוָן גַּעֲטָא אֵין זַיְעַנְעַ דָעַרְצִילְוָגָעָן גַּעֲבָרָאָכָט דִּי אַוְיטָעָנָ
טְיִשְׁקִיט פָּוָן גַּעַטְאַלְעָבָן. קִינְסְטְּלָעְרִישָׁע בָּאַוּסְטוּזִיקָה האָט עַר גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָט דִּי
דָאַזְיִקָע רְעַאַלְיטָעָט נִישְׁתָּגְעַלְפָוָת בְּלוּוִי מִיט אַירְעָ גַּעַשְׁעַעַנִּישָׁן, נַאֲרָ אַיְיךְ מִיט אַיר בָּאָוָן
דָעַרְעָרָר לְוֹפֶט אֵין אֲפִילָו מִיט דָעַם וּוָס האָט נַאֲרָ דָעַמְאָלָט נִישְׁתָּגְעַת גַּהְאָט קִיְיָן
גַּאֲמָעָן. דָעַרְפָּאָר האָט מַעַן אִים חִיפָּחָ גַּעַגְלִיבִּיט אֵון מַעַן האָט אֵין אַמְגָעָהוּיָבָן
זַעַן דָעַם גְּרוּוִיסָן אַנְטְּפָלְעָקָר אֵי פָוָן דָעַר גַּעַטְאַ-רְעַאַלְיטָעָט אֵי פָוָן דָעַר גַּעַטְאַ
מִיטְשָׁרִיעָ : עַר אֵין גַּעֲוָאָרָן דָעַר גְּרוּוִיסָעָר דָדְוִתְ-זָאָגָעָר וּוּגָעָן דָעַם פָּאַרְבָּרָעָן וּוָס
אֵין קָעָגָן אָוְגָדוֹ בָּאָגָּנָגָעָן גַּעֲוָאָרָן, וּוּגָעָן דָעַר זַיְנָד וּוָס מִיר זַעַגְעַן בָּאָגָּנָגָעָן
קָעָגָן זַיךְ אַלְיָן, אָבָעָר דָעַרְבָּיָה האָט עַר אַוְיךְ פָּאַרְאִיבִּיקָט דָעַם טִיטָאָנִישָׁן גַּעַרְאָגָן
פָּוָן דָעַם יִדְיָוָן גּוֹף אָוְן דָעַר יִדְיָשָׁעָר נִשְׁמָה אַוְיפְּצָהָאָלָטָן דָאָס לִיכְטָ וּוָס האָט
גַּעַצְאָנָקָט אֵין אַפְּגָרָוָן, וּוּיְסָן מִרְ שְׁוִין וּוָס דִּי גַּעַטְאַ האָט בָּאַטְיִיט אָוְן וּוּרָע עַס האָט
וּוָס האָבָּן גַּעַלְוִיכָטָן, נִישְׁתָּגְעַלְפָוָת הָהָוָם, נַאֲרָ אֵין תָּהָוָם גּוֹפָא.

ב

אֵין יִשְׁעַיְהוּ שְׁפִיגָלָס גַּעַטְאַ-וּוּעָרָק זַעַגְעַן פָּאַרְאָזָן עַטְלָעָכָע שָׁאַפְּעַרְיִישָׁע חִידְשִׁים
אָוְן דָעַר עַרְשְׁטָעָר — וּוָס עַר האָט אֵן אֵדְיִסְטָאָנָץ אֵין צִיְיט אֵון שְׂתָח — גַּעֲוָיָזָן דָאָס
גַּעַטְאַלְעָבָן פָּוָן אֵקִינְסְטְּלָעְרִישָׁע פָּעָרְסְפְּעַקְטִיוֹ. הַיְינָט, דָרְרִי צָעַנְדְּלִיק יִאָר נַאֲרָ
יְעַנְעַר גְּרוּלִצְיִיט, וּוּיְסָן מִרְ שְׁוִין וּוָס דִּי גַּעַטְאַ האָט בָּאַטְיִיט אָוְן וּוּרָע עַס האָט

געדריינט דאס דזוייקע מילראד וואס האט געמאַלן פון און אומקסום פאר די פֿאָרִי
מיישפטע. מיר פֿאָרְמָאָגָן אַבעָר אֶסְךְ אָוִיטָעֵנְטִישׁע דָאָקְוּמָעָנְטָן, אָוֹן אָפְּפִילְוּ לְיִטְעַ
דָּאָרִישׁע אַרְבָּעָטָן, וואָס ווַיְיָזָן אָזְדי מְחַבְּרִים זַיְעַרְעַ האָבָן נִישְׁתַּ
זַיְעַזְעַן דָּעַם זַיְעַזְעַן פָּוֹן דִּי גַּעֲשַׁעַנְיִשְׁן. זַיְעַהָּבָן אָפְּטַ גַּעַזְעַן דָּעַם
שְׁטַעַקְוּ מִיטְ וּוּעַלְכְּן זַיְעַזְעַן גַּעַשְׁלָאָגָן, אַבעָר נִישְׁתַּ
זַיְעַהָּבָן אָפְּפִילְוּ צָוּ מְאַל גַּעַזְעַן יַרְיָהְדָּאָרְטָן וּסְאָיִזְ אָזְן דָּעַרְ אָמָּתְן גַּעַזְעַן עַלְיהָ
לוּיט אַונְדִּיעָרְ הַיְנְטִיכָּן וּוַיְסָן אָזְן פֿאָרְשָׁטִיכָּן דִּי עַנְגִּינְיִם. יַשְׁעַיָּהוּ שְׁפִיגָּלְ האָטְ פָּוֹן
אַנְהַיְיבָן אָזְ גַּעַהָאָטְ דִּי רִיכְטִיכָּעָן מָאָס פֿאָרְ דָּעַם וּוּאָס עַס גַּעַשְׁטָעַט אָזְ גַּעַטְאָן
דִּי עַכְּטִיקִינְסְּטָלְעָרִישׁעְ פֿאָרְשָׁטְעַנְדְּעַנְיִשְׁן פֿאָרְ דָּעַם וּוּאָס אָזְן וּוּכְטִיךְ אִין דָּעַם דָּזָיְקָן
גַּעַשְׁעַן. דָּאָס זַעַזְעַן מִיר אָזְן אָפְּקָלִיבָן פָּוֹן דִּי מְאַמְּנוֹנְטָן אִין גַּעַטְאָלְעָבָן וּוּעַלְכְּ
עַרְ דָּעַרְצִילְטָן אָזְן אִין דָּעַם אָפְּן וּזְאוּזִי עַרְ דָּעַרְצִילְטָן. שְׁפִיגָּלְ פֿאָרְחִידְוּשָׁט אַונְדָּן,
דָּרְקְ-אָגָבָן, אִין דִּי דָּזָיְקָעְ דָּעַרְצִילְוָנְגָעָן נִישְׁתַּ נָאָר מִיטְ זַיְעַן קִינְסְּטָלְעָרִישָׁן
אַינְסְּטִינְקָטָן, נָאָר אָוִיךְ מִיטְ זַיְעַן בָּאוּסְּטוּנִינִיקָּעָר אָמָּוָה אָזְ סְיוּעָטָן קָוְמָעָן אָ צִיְּטָן
וּוּעַן אָטְ דִּי דָּעַרְצִילְוָנְגָעָן וּוּעַלְן זַיְעַן מָעָרְ וּוּי לִיטְעָרָטָרָן: זַיְעַן זַיְעַן לִיטְעָרָן
רִישָׁעָ דָּעַנְקְמָעַלְעָרְ לוּיטְ וּוּלְכְּבָעָ מָעָן וּוּטָ שְׁרִיבָן גַּעַשְׁכִּטָּעָן.

בְּיַיְם שְׁרִיבָן דִּי דָּעַרְצִילְוָנְגָעָן אִין גַּעַטְאָ, וּוּי אִינְגָּעָרְ פָּוֹן דִּי פֿאָרְמִישְׁפְּטָעָ, האָט
יַשְׁעַיָּהוּ שְׁפִיגָּלְ פֿאָרְמָאָגָטְן דִּי קִינְסְּטָלְעָרִישָׁעְ אַבְּיַעַקְטִיוּזְעָ פֿאָרְשָׁפְּעַקְטִיוּזְעָ וּוּאָס האָט
אַיְם דָּעַרְלִוְיְבָטְ צָוּ זַעַן אִין דָּעַם פֿינְגְּצָעָרְן לְעַבְנָן דָּאָס מְעַנְטְּשָׁלְעָכָעְ לְיִכְטָן וּוּאָס
אָפְּילְוּ דָּעַרְ גַּעַטְאָגְרוּוִילְ קָאָן עַס נִישְׁתַּ פֿאָרְלְעָשָׁן. סְאָיִזְ נִישְׁתַּ גְּרִינְגָן צָוּ גַּעַפְּינְגָעָן
אָ לִיכְטְּשִׁין אַינְגָּם חַוְשָׁךְ, בְּעַת מַעַן אִין אַלְיִין פֿאָרְפִּינְגִּיקָּט אָזְן פֿאָרְבִּיטְעָרְטָן פָּוֹנְעָם
טָאָגְ-טָעָגְלָעָכָן גַּעַרְאָנְגָלָן צָוּ דָּעַרְהָאָלְטָן דָּאָס נַאֲקָעָטָעָ נְפָשָׁ. מִיר קְרִינְגָן אַבעָר דָּעַם
אַיְנְדָרָוקְ אָזְ וּוּעַן דָּעַרְ אַגְּגָעָלְיְטָעָנְגָעָרְ שְׁרִיבָעָרְ האָט זַיְעַן צּוּגְעָרִירָטְ צָוּם פֿאָפִירָן,
הָאָט זַיְעַן זַיְעַן מְרוּוּיְעָרִיקָּעָרְ וּוּכְעָדִיקִיָּטְ צָוּ אִים בָּאוּיְזָן דִּי שְׁאָפְּעִירִישָׁעְ שְׁבַּתְּדִיקָּעָ
נְשָׁמָה-יִתְּרָה אָזְן עַרְ האָט גַּעַנְמָעָן וּזְעַן וּוּיְטָעָרָ אָזְן טִפְפָעָרָ וּזְעַן דָּאָס אַוְיָגָן (אָפְּילְוּ
דָּאָס שְׁרִיבָעָרִישָׁעְ אַוְיָגָן) קָאָן זַעַן אִין נָאָרְמָאָלָעָ צִיְּטָן. עַרְ האָט חַלְילָה אִין זַיְעַן
דָּעַרְצִילְוָנְגָעָן נִישְׁתַּ אַיבְּרָגְעָפָאָרָבָטָן דִּי רְעָאָלִיטָעָטָן. נִישְׁתַּ פֿאָרְפּוֹצָטָן אָזְן נִישְׁתַּ
פֿאָרְשָׁעָנְעָרָטָן דִּי גַּעַטְאָ-בָּאוּיְזָן. עַרְ האָט אַבעָר אִין דָּעַרְ רְעָאָלִיטָעָטָן, אִין דִּי
גַּעַטְאָ-יִדְן, דָּעַרְזָעָן עַפְעָס וּזְעַן הָאָט גַּעַקְאָנְטָן אַוְיַנְפָעָמָעָן אָזְן אָפְּשָׁאָצָן נָאָר אִין
גַּעַטְאָ, נָאָר אִין דָּעַם דָּאָרְטִיקָן פֿינְפָולְן לְעַבְנָן אִין שָׁאָטָן פָּוֹן טּוֹיטָן. עַרְ האָט גַּעַזְעַן
דִּי קְלִינְגָן בְּלִצְן פָּוֹן יַדְיִשְׁעָרָ מְעַנְטְּשָׁלְעָקִיָּטָן וּזְעַס האָבָן זַיְעַן עַרְגְּעַזְיָוָן פֿאָרִיָּטָן
אַיְנְיקָט אִין אָזְ פָּלָאָם וּזְעַס האָט אַרְוִיסְגָּעָלְוִיכָּטָן פָּוֹן דָּעַרְ גַּעַטְאָ-פֿינְגְּצָטְעָרָנִישָׁן מִיטְ
דָּעַם לְיִכְטָן פָּוֹן גּוֹרְלָן, מִיטְ דָּעַם לְיִכְטָן פָּוֹן סְנָה וּזְעַס בְּרָעָנְטָן, בְּרָעָנְטָן אָזְן וּוּרָעָטָן נִישְׁתַּ
פְּאָבְּרָעָנְטָן.

שְׁפִיגָּלְ גַּעַטְאָ-גָּאָסָן זַיְעַן פָּוֹלְ מִיטְ גַּעַשְׁוֹאָלְעָנְעָן פָּוֹן הַוְּגָגָרָן; מִיטְ קְרָאָנְקָעָ
פָּוֹן וּוּלְכְּבָעָ Us טְרָאָגָט זַיְעַן דָּעַרְ רִיחָ פָּוֹן פֿוֹלְעָנִישָׁן; מִיטְ סְקָעָלְעָטָן וּזְעַס הַילָּן זַיְעַן
אִין לְאָכָעָטָן; מִיטְ אוּסְגָּעָדָאָרָטָן אוּסְגָּעָקוּוֹאָרָטָן פְּרָוִיְעָן, מַעְנָעָר אָזְן קִינְדָּעָר וּזְעַס

וועיגען אין שימלדייק שמוציקע לעכער און פוייזע אויף אלע פיר לעבן אַ בָּרג מיסט, זוכנדיך אַ בִּיסְל קָאָרְטָאָפֶל-שָׁאָלָעֵץ אֲדֹעֶר שְׁפִיּוֹן-אָפֶפֶל. ווֹאָס קָאָן זַיִן גְּרוֹוְילְיקָעַר, אָפֶשְׁטוּסְּנְדִּיקָעַר ווֹי דָאָס דָאָזְיָקָעַ אָוִיסְּצָאָגְּנְדִּיקָעַ לְעָבָן, ווֹי אַט דַּי שְׁפָלְדִּיקָעַ עַלְזְוִיסְטָעֵץ? פָּזָן דָּעַסְטוּגָן, ווֹעַן מַעַן לִיעַנְטַ שְׁפִיגָּלַס דָּעַרְצִילְוָנְגָעָן, ווֹעַרְטַ מַעַן טָאָקָעַ אָוִיְגָעְשְׂיוֹדְעָרטַ פָּנוּגָם גְּרוּוֵילַ ווֹאָס דָעַרְ שְׁרִיבְעָרַ שְׁפְּרִיאִיטַ פָּאָר אָוְנְדוֹן אָוִיסַ, אֲבָעַר אַיְן דָעַרְ צְוִילְקָעַ מַעַן אַמִּין אָאוֹוְונְדְּרוּנְגַ פָּאָר דָעַרְ רִירְנוּיְקָעַר מַעַנְטְּשָׁלְעָכִיקִיטַ ווֹאָס אַנְטְּפָלְקָעַטַ וַיַּד אַנְטְּפָלְקָעַטַ צִיְטַ פִּילְטַ מַעַן אַמִּין אָט דָעַם שְׁוִידָעַר. עַס אַיְן נִישְׁתַ בְּלוּזַן דָאָס מִיְדַלַ ווֹאָס צְהָאָקָטַ אִיר חְוֹפְהִיבָעַטַ פְּדַי צַוְּ רָאָטְעוּן דָעַם קְרָאָנְקָן שְׁכַן, נִישְׁתַ בְּלוּזַן דָעַרְ צְנוּנִיפְּטָרָעַפַ פָּזָן מִיְרְחָדִיקָעַ יִידְן מִיטַ זַיְעָרַ מַעַרְבְדִּיקָעַ בְּרִידָעַרַ, אֲדֹעֶרְ דַי בָּגְעָגְעָנִישַ צְוִישַן דַי רִיכְעַ אָוֹן אָרְעָמָעַ קְרוּבִים דָעַם עַרְשָׁתָן טָאָג אַיְן לְאַזְוּשָׁר גַּעַטָא. עַס אַיְן אַוְיְבָלִילִיךְ פָּזָן גּוֹטְסְקִיטַ, מַעַנְטָשַׁ – לְעַכְקִיטַ אָוֹן סָאַלְדָאַרְטִיטַ ווֹאָס דָעַרְגְּרִיכִיטַ אַיְן יַעֲנָעַמְצָבַ צַוְ אַסְמָבָאַלְ פָּזָן הַיְלִיקִיטַ. אַט דָאָס אַיְן דָעַרְ גְּרוּסָעַרְ פָּזָן יְשֻׁעָיו שְׁפִיגָלַ : עַרְ האָט אַיְן דָעַרְ פִּינְצְטָעָרָנִישַ פָּזָן גַּעַטְאַלְעָבָן דָעַרְזָעַן דַי צִיְעָרְדִּיקָעַ שְׁיַין ווֹאָס הַיְלִיקִטַ דָאָס דָאָזְיָקָעַ לְעָבָן. עַרְ האָט אָוְנְדוֹן גַּעַוְוִין אַפְּרָאַסְטַן יִידְן, אַ קְבָּרָן ווֹאָסָקָטַ אָוִיסַ צַוְ אַהֲלָה, לְאוּרִידְוּקָא מִיטַ דָעַם ווֹאָס עַרְ וּוֹאָרְפָטַ זַיִן מִיטַ דַי נַאֲקָעָטַ העַנְטַ אָוִיסַ בָּאוֹוָאָפָנָן דִּיטָשַ, נַאֲרַ דּוֹקָאַ מִיטַ זַיִן פְּרוּמָעַן מַקְיִים-זַיִן דַי מַצּוֹהַ פָּזָן כִּיבָדַ – הַמַּתְ אַיְן דַי אָוִיסְטָעָרְלִישַעַ בָּאַדְיְגָנְגָעַן פָּזָן גַּעַטָא.

כ'הָאָבַ וַיַּד אַמְּלָגְעָוְנְדָעָרְתַ הַלְמָאִי יְשֻׁעָיו שְׁפִיגָלַ האָט זַיִן עַרְשָׁתַ נַאֲכַ – מַלְחָמָהְדִיקָעַ בָּזַק אַגְמָעַן גַּעַנְעָבָן «מַלְכָות גַּעַטָא». אֲבָעַרְ בִּים אַרְיִינְלִיְעָנָעַן זַיִן אַיְן זַיְנָעַ דָעַמְאַלְטִיקָעַ אָוֹן שְׁפָעַטְעָרְדִיקָעַ גַּעַטְאַיְוּרָקַ אַיְן מִירַ קְלָאָרַ גַּעַוְאָרַן אַיְן זַיְנָעַ שְׁרִיפָטַן טָרָאָגַטַ דָעַרְ יִדְיְשָׁעַרְ גְּוָרָלַ דַי קְרוּזַן פָּזָן הַיְלִיקִעַרְ מַעַנְטְּשָׁלְעָכָעַרְ מַאְרְטִירְעָרְשָׁאָפַטַ. דַי גַּעַטָא אַיְן גַּעַוְאָרַן בַּיְ אִים דָאָס מִלְכּוֹתַ ווֹו דָעַרְ קְרוּזַן טְרַעְגָּרְ דָעַרְהִיבָטַ זַיִן צַוְ דַי הַעֲכָסְטָעַ יִדְיְשַ-עַטְיְשַ הַיְיכָן דּוֹקָאַ דָעַמְאַלְטַ ווֹעַן עַרְ שְׁטִיטַ אַיְן טָרָאָטַ פָּאָרַן אַפְּגָרָוָנַטַ. סְאַיְן טָאָקָעַ טְרָאָגִישַ אֲבָעַרְ אַוְיְךְ הַעֲרָאִישַ אַוְן ווֹעַרְ ווֹיִסְטַ צַי עַס וּוֹאָלַטַ פְּדַיְ אַגְוּעָן צַוְ קַעְמָפַן פָּאָרַן לְעָבָן, ווֹעַן נִישְׁתַ דַי מַעַנְטְּשָׁלְעָכִיקִיטַ, ווֹעַן נִישְׁתַ דָאָס לִיכְטַ ווֹאָס דָעַרְ שְׁרִיבְעָרַ האָטַ פָּאָרַן אַרְוִיסַ – גַּעַפְּשִׁוּפַטַ אַיְן זַיְנָעַ גַּעַטְאַיְ-דָעַרְצִילְוָנְגָעָן.

ג

יעַקְבַ גַּלְאָטְשִׁטִין האָט אַגְגָוְוִוִין, אַזְזַיְדַי בְּדָרְךְ-כְּלֵל נִישְׁתַ גְּרוּיִיסַעַ דָעַרְצִילְוָנְגָעָן פָּזָן יְשֻׁעָיו שְׁפִיגָלַ זַעַגְעַן קְלִינְגַ ווֹעַרְקַ ווֹאָס גְּבוּן אַפְּלַ אַזְזַיְדִיטִיקַ בִּילְדַ פָּזָן גַּעַטְאַלְעָבָן. אַיְךְ ווֹאָלַטַ גְּזַעְגַטַ אַזְזַיְדַ אַט דַי גַּעַטְאַיְ-דָעַרְצִילְוָנְגָעָן זַעַגְעַן טְרָאָפָנַס ווֹאָס יַעֲדָרַ פָּזָן זַיִן ווֹיִזְיַטַ אַזְזַנְדָעַרְ אַסְפָעַקַ פָּנוּגָם יִםְ, אֲבָעַרְ אַזְזַנְדָעַרְ זַיִן פָּזָן שְׁפִיגָלַטַ זַיִן דָעַרְ גַּאֲנְצָעַרְ יִםְ. ווֹי אַזְזַיְדַ אַזְזַנְדָעַרְ מַעְגָלָעַ? דָאָס אַזְזַיְדַ

דער צויזיטער חידוש וואס רופט ארכוס אונדזער באזונגעדרונג, ווען מיר ליענען

זינע ווערך פון געטא.

אין שפיגלס דערציילונגן אין פאראן דער גאנצער שטייגער פון געטא-לעבן. יעדע דערציילונג שלדררט אין אנדער ווינקל פון דעם א שטייגער וואס אין אווי גרויליך און אווי איסטערליש. אווי רעלאל און דערביי אווי פאנטאסטייש. א טיל דערציילונגן באשריבן דעם, אווי צו זאגן, נארמאלאן טאגטעלען לעבנס-שטייגער פון געטא : אין אנדער טיל — די יוצא-דופנדייק מאמענטן פון אט דעם מישטינס געוואגט נארמאלאן לעבן. פאראן דערציילונגן ווועס שיינט א רגע אפילו אויף דאס ליכט פון יידישן המאר, ווי למשל די וויבערישע קרייגער אין דער דערציילונג "דער מצורע". אנדער דערציילונגן שודערן אונדו אויף מיט זיינט פאנטאסטיישער געשפאנטקייט צו וועלכער עס וואלטן זיך קיין מאל נישט דער-טראכט נישט עדגאָר אלאָן פא, נישט טעאָדער אמאָדער האָפמאָן ; כ'מיין דא אָז דערציילונג ווי "גאָך מינחה", וואס באַשְׁרִיבֶּת די קראָנקע אַין שפיטאל בעת זי וואָרטן אויפֿן דִּיטְּשֶׁן מְלָאָקָה-הַמוֹּת מֵיט זַיִן קַעֲטָשֶׁל אַוְן דַּעֲרוּוֵיל כַּאֲפָנָן זַי גַּאֲךְ.

אַרְיָין אַ מִנְחָה מֵיט אַלְעָ בְּרֻכוֹת אַוְן דָּקְנוֹזְגָּנוֹגָן צָוָם גַּעַטָּא-לְעָבָן אַוְן

אין זינע דערציילונגן האָט ישעהו שפיגל אַוְיסְגַּעַשְׁפַּט דאס גַּעַטָּא-לְעָבָן. דעם שטייגער פון דער גַּעַטָּא-דַּעֲלִיטָעָם. וואס שייך דעם גַּעַטָּא-לְעָבָן, האָט אַר דא דעם גַּרְוִיסְן הַנוֹּגָעָר, די עַפְּדִעְמִיעָם. דעם שְׁמוֹץ אַוְן אַלְץ וואס קָאַסְעַט די גַּעַטָּא-בְּאַפְּעַלְקָעְדָּרָוּגָן אַוְן דַּעֲגָרְדִּירְטָן זַי פִּוְישָׁ אַוְן גִּיסְטִיק, גַּאֲךְ אַיְידָעָר עס קוּמָט דער טוּיט. שפיגל דערציילט וועגן די גַּעַטָּא-פְּרָנְסָה, וועגן יַדְוָן וואס זענען גַּעַוְאָרָן די אַרְיִיסְפִּירָעָס פָּוָן מִיסְטָה, אַדְעָר די וואס האָבָן גַּעַפְּרִיטָט די מִתְּמִים אַוְן זַי בָּאָגָרָאָבָן. אַוְן מִסְתְּמָא אַיְזָן אווי גַּעַשְׁעָן אַזְוִי דַּאֲזִיקָּעָ מַלְאָכָות האָבָן זַיְךְ גַּעַמּוֹת דּוֹקָא נַעֲמָן די פְּרִיעָרְדִּיקָּעָ מְפֻונְקָה, די פְּרִיעָרְדִּיקָּעָ פָּאַרְמָעְגָּלְעָכָּעָ, אַיְידָעָלָע אַוְן גַּעַלְעַרְנָטָעָ מַעֲנְטָשָׁן. די יַדְיִישָׁ טְרָאָגְעָדִיעָ אַזְוִי פּוֹלָל באַזְוּנְגָּדָרָעָ מַעֲנְטָשָׁלְעָכָּעָ טְרָאָגְעָדִיעָ. די גַּעַטָּא אַזְוִי אַיְבְּרָגְעָקְעָרָטָעָ וּוּעָלָט : תְּחִתּוֹנִים לְמַעַלָּה וּלְיוֹנִים לְמַתָּה. אַוְן דַּעֲרִיבָּר אַזְוִי דַּעְרָאָדָעָ פָּוָן שְׁלַעְכְּטִיקִיט נִשְׁתָּפָר אַלְעָמָעָן גַּלְיִיךְ.

ישעהו שפיגל באַשְׁרִיבֶּת, ווי מיר זוּיסְן, די לאַדְשָׁעָר גַּעַטָּא, וווע ער אַלְיאַן אַז גַּעַוְעָן אַיְנְגַּעַשְׁלָאָסָן אין יַעֲנָעָר טְרָאָגִישָׁר צִיְּמָה. פָּוָן דַּעַסְטוּוֹגָן מִידִיט עָר אַוְיסְ פְּרִיטִים פָּוָן לְאַקָּאַלִּיסְטִישָׁן בְּאַדְאָקָטָעָר. עָס אַזְוִי טַאֲקָעָ די לאַדְשָׁעָר גַּעַטָּא אַבָּעָר עָס זענען אויך אַלְעָ אַנְדְּרָעָ גַּעַטָּא גַּעַטָּא אַיְזָן פּוֹלָן. אַלְאַדְשָׁעָר וּוּעָט זִיכְּרָאָר אַבָּעָר עָס זענען אויך אַלְעָ אַנְדְּרָעָ גַּעַטָּא גַּעַטָּא אַיְזָן פּוֹלָן. דַּעְרָקָעָנָעָן די טְאַפְּאָגְרָאָפִּיעָ פָּוָן שְׁפִּיגְלָס אַנְדְּרָעָ צַוְּדָעָקָעָנָעָן די גַּעַטָּא אַזְוִי וּוּלְכָעָר זַי זענען גַּעַוְוָעָן. שְׁפִּיגְלָס גַּעַטָּא אַזְוִי אַיְ רַעַלִיסְטִישָׁן, אַי סִימְבָּאָלִישָׁן, פּוֹנְקָט ווי סַזְקָעָוּוֹרָס "גַּעַהַיְמַשְׁטָאָט" אַזְוִי דַּוְרָכוֹיסְ וּוּלְנָעָ אַזְוִי אַי סִימְבָּאָלִישָׁן פָּוָן אַט דַּעְרָ גַּעַהַיְמַעְדָּר שְׁטָאָט אַוְמָעָטָם אויף דעם גַּעַטָּא-פְּלָאנְגָּט.

די מגילה פון פיין און בלוט וואס די יידז און פoilן איז באשערט געווען צו זיין אירע אותיות האט אין שפיגלען געפונגען א געטריינן, ממש מסירת-גנדזילקון סופר. (שריבין איז געטא איז געוזען פארבונדן מיט א דירעקטן אדער אומדרעקטן מסירת-נפש איז שפיגל האט גאר א סך פון זיינע געטא-דערציילונגגען געשרבין באהאלטעןערהייט און זי באנגרבן פדי זי אוייפצוהיטן בייז די מלחה ווועט זיך ענדיקן). ער האט אנגעההיבן זיין פאראייביקונג-אָרבבעט באלאד דעם ערסטן טאג וווען די יידישע באפעלקערונג איז געטראיבן איז געטא און ער האט נישט אָוועקעגליגט זיין פען אָפִילו נאך דעם ווי מען האט די געטא ליקוועידרט און די פארבלביבנע יידז פארשיקט איז די טויט-לאגערן. אלץ וואס עס איז געשען איז האט צייט (און אויך שפטערט, אין די טויט-לאגערן), האט שפיגל פארצייכנט אויפן פאפר וואס איז געוואָרַן א קינסטלעריעשער פארממעט פון וועלכּן מיר דער-ויסן זיך ווועגן דעם גורלדייקסטן קאָפִיטֵל איז אונדזער געשיכט אוף דער פוילישער ערֶד.

ד

פונקט ווי ישעהו שפיגל האט אויסגעשעפט איז זיינע דערציילונגגען דעם שטיגער און די וויכטיקסטע געשענישן איז געטא-לעבן, איז האט ער אויך אָרויסיגעבראָקט דעם פילקלֿאָרִיךּן פערסאנָאָוש פון געטא. ער האט געוויזן די געווינטֿלֿעְכּע יידז איז די נישט-געווינטֿלֿעְכּע באָדִינְגְּנוֹגְּעָן פון געטא און נאך מערד האט ער געוויזן ווי פשטוּ יידז דערוֹאָקְּסְּטָן צו קדושה-הײַיכּן, צו העוואָזם און מסירת-נפש. אמרת, נישט תמיד איז דער דאָזִיקָּעָר העוואָזם און אָקט וואס זעט זיך און דאס פאָסְטָן זיך אָרִיךּן איז די אָנְגָּעָנוּמָּעָן רָאָמְעָן פון דעם באָרְקִיףּ. שפיגל וויאָז — און דאס איז זיין אויפְּטוּ — איז די אָנְגָּלָדְּקִינִּיט פון העוואָזם, פון מסירת-נפש קאן זיין איז טואָנג וואס וואָלְט איז אָגְּדָעָרָע באָדִינְגְּנוֹגְּעָן נישט אָרוּסְגָּרוֹפָן קִין סְפָּעַצְיָעָלָע אָוִיפְּמָעָרְקָזָאָמָּקִיט, אָבָּעָר איז די געטא-בָּאָדִינְגְּנוֹגְּעָן איז עס א טואָנג וואס פָּאָדְעָרָט דערהוּבְּנִיקִיט איז באָזְוָנְדָעָר מָאָרְאַלְיָשׁ גָּבוֹרָה. מיט א סך לְבָשָׂאָפָּט איז לְיכְטִיקִיט מְאָלָט אָגְּדוּזָּעָר שְׂרִיבְּבָעָר די קִינְדְּרִיטִיפּ אָנְגָּטָא, די וואס קוֹקָן אָרְיָבָּעָר דער געטא-צְוִים אָזְן קוֹוִיקָּן זיך פון דעם וויטנְסָ מיט דער צְעַבְּלִיטָעָר גְּרִינְקִיט אויך דעם פָּאָר יידז פָּאָרְבָּאָטְעָנָעָם שְׁתָחָ. ווי רִינְדִּיך אָן טְרָאָגִיש אָזְן דָּס בִּילְד פָּוּן די צְוִיִּיכְּנָעָר אָן אָשְׁוּסְטָעָר, וואס קוֹקָן אָרוּסָן פָּוּן זַיְעַרְעָע פָּעַנְצְּטָעָרְלָעָץ צו די ווּיטְרִינְסָ מְחוֹזָעָן דער געטא אָנְזִי זַעֲמָן דָּאָרט — אַיְגָּעָר — פְּרִישָׁע בּוּלְקָעָט אָן דער צְוּוִיטָעָר — קָעָ. אָן כָּאָטָש זַיִ הִיטָּן זיך אָז אַיְגָּעָר זָאָל נִישְׁתָּפְּאָרְקְּרִיכְּן אָנְזָעָם דעם צְוּוִיטָעָן גְּבוֹרָל, גַּעַשְׁטָט דָּאָך אָז זַיִ בִּיטָּן זיך אויך עַטְלָעָכּוּ מִינְוֹתָ מִיט די פָּעַנְצְּטָעָר אָן דָּס יִנְגָּל, וואס אָז זַיִן פָּעַנְצְּטָעָר זַעֲטָ ער די לְיכְטִיקָּע בּוּלְקָעָט, טְרָעָט אָפָּס אָרְט דעם מִידָּעָלָע, וואס אָז אָז אָרְט פָּעַנְצְּטָעָר גַּעַפְּינְט זיך דער גַּעַשְׁמָאָקָעָר קָעָן.

די קינגדער-געשטאלטן שטרייןן אונטער די מראדייקע טראגדייע פון די געטא-ײַידן. זי' קענען נישט הופס זיין וואס עס אויז פלאזעם געשען אין זיינער לעבען אוין אט דאס נישט קענען פארשטיין וואס מען וויל פון זיין, פֿאָרְבִּיטְעֶרט נאָך מעָר דיינער מצב. אין איין דערצ'ילונג לֵיַעֲנָען מיר ווי אָ טאָטָעָה האָט נישט געקענט באַהערשּׁן זעם הונגער אָן האָט אויפֿגעַעַסְן די פֿאָרְצִיעַ בְּרוּיטְפּוֹן זיינע קינגדער. אין אָ צוּוּיטְעֶר דערצ'ילונג לֵיַעֲנָען מיר ווי אָן אָונְטְּרָאוֹאַקְּסְּנְדִּיךְ מִידְלָאִיזְמִיךְ גְּרִיאַרְטְּ מִסְּרָדְ-נְפָשְׁ צוֹ זִין פְּרִי צוֹ ברענְגָּעָן פָּאָר קְרָאַנְקָעָר שְׂטָאַרְבָּנְדִּיקָעָר מַאְמָעָן די ווֹנְדָעָרְ-רְפָּאָה — קָאָלְצִים. דער שְׂרִיבְּעֶר אָיִן אָוִיסְן אָוִיךְ אָיִן גַּעַטָּא, אָיִן שְׁטָעַנְדִּיקָעָר סְכָבָה פּוֹן טְוִיט, גַּפְרָעָסְן פּוֹן הונגער, האָט די יִדְיִישָׁעָ מְשֻׁפְּחָה-דִּיקִיטְן נישט פָּאָרְלוֹרְן אִיר בְּינְדְּנְדִּיקְּן פּוֹת.

איין שְׁפִיגָּלָס דערצ'ילונג געגען טְרָעָפְטָ אִיר אָ סְךְ גַּעַשְׁלָגְעָנָעָ, אָבָּעָר וּוּינִיק גַּעַפְּאַלְעָנָעָ. אִין דער דערצ'ילונג "גָּאַלְעָנָעָ יוֹידָ" שְׁילְדָעָרְטָ עָרָא גַּעַפְּאַלְעָנָעָם גַּעַטְאָ-פֿאָלִיצִיאָנָט. עָרָפְּאַלְאַנְטְּעֶרְטָ אִין זִין גַּעַץ אָ יְוָנָעָ פְּרָוִי וּוּאָס דער מְרוֹאָ דִיקָעָר הונגער האָט זַי דְּרָפְּרִירְטָ צוֹ זִינְד אָן הְפִּקְרוֹתָ. אִין גַּעַטָּא דָאָרָה מַעַן נִשְׁתָּאָן לְאָנָגָן וּוֹאָרָטָן אוֹיףְּ דַעַם עֲוֹנוֹשָׁ: בָּאָלְדָ קְוָמְטָ טְאָקָעָ פָּאָר אָ קִינְגְּדָעָרְ-אַקְּצִיעָ אָן דער פָּאָלִיצִיאָנָט גַּעַטָּמָט צוֹ בַּיִּדְרָ פְּרָוִי דָאָס אַיְנְצִיקָעָ קִינְד אָן גִּיטָּס אָבָּעָר דַעַם דִּיטְשָׁן מְלָאָךְ-הָמוֹת. בַּיִּ נְאָכָט דְּעַרְשְׁטָעַכְטָ דיּ פְּרָוִי דַעַם אַכְּרוּוֹתְדִּיקָעָן אַלְיכִיאָנָט אָן גַּעַטָּמָט זַיְדָ אָלִין דָאָס לעַבָּן. די זִינְדִּיקָעָ פְּרָוִי וּוּרְטָ די שְׂטָרָאָפְּ-הָאנְטָן פּוֹן דער צְעַטְרָאַטְעָנָעָר מְאָרָאָל.

בַּיִּם לֵיַעֲנָעָן זִינְעָן דְּרָעְצִילְוָנָגָעָן וּוּרְטָ מַעַן פָּאָרְחִידְוָשָׁטָ פּוֹן דַעַם חֹשֶׁ פָּאָרְפֿאָרְצִיעָ וּוּאָס דער שְׂרִיבְּעֶר וּוּיִוְתָ אָרוֹיסָ אִין שְׁילְדָעָרְטָ דָאָס גַּעַטְאָ-לְעָבָן. אִין תּוֹךְ האָט אִין זַי דְּרָעְצִילְוָנָגָעָן אַלְזָ, אַלְעָ מַאְמָעָנָטָן, אַלְעָ פְּרָאַבְּלָעָמָעָן פּוֹן דָעַר טְרָאַגִּישְׁעָרְ דְּעַאָלִיטָעָט, אָבָּעָר יְעַדְרָ מַאְמָעָנָטָן אִין אָרוֹסְגָּבְרָאָכְטָ אִין אָזָ רִיכְטִיקָעָר קִינְסְטָלְעִירִישָׁרְ פֿרָאָפֿאָרְצִיעָ, אָזָ עָרָפְּאַרְשְׁטָעַלְטָ נִשְׁתָּאָ דִי אַנְדְּרָעָ רִיכְטִיקָעָר קִינְסְטָלְעִירִישָׁרְ פֿרָאָפֿאָרְצִיעָ, אָזָ עָרָפְּאַרְשְׁטָעַלְטָ נִשְׁתָּאָ דִי אַנְדְּרָעָ מַאְמָעָנָטָן אִין דָעַר מַאְזָאָיקָ פּוֹן גַּעַטְאָ-לְעָבָן. אִין שְׁפִיגָּלָס דְּרָעְצִילְוָנָגָעָן וּטָ מַעַן דִּיטְשָׁן דִּיטְשָׁן, אָפְּיָלוֹ דָאָן דָאָרָט זִיְעָרָעָ יִדְיִישָׁעָ אַונְטְּרָהָלְפָעָרָסָ : מַעַן וּוּרְטָ אַוִּיגְעָטְרִיסְלָטָן פּוֹן די דִּיטְשָׁעָ אַכְּוֹיוֹתָן אָוּן נָאָךְ מַעַד פּוֹן דַעַם וּוּאָס מַעַן זַעַט וּיְזַעַט אָ טִילְ יִדְן פּוֹעָלָן בַּיִּ זַעַט אָוּן אָונְטְּרָהָלְפָעָרָסָ : מַעַן הָאנְדָלָעָן טִיוּולָאָנִישָׁן, אָפְּיָלוֹ דָאָן דָאָרָט זִיְעָרָעָ יִדְיִישָׁעָ אַונְטְּרָהָלְפָעָרָסָ : מַעַן אָפְּאַרְפְּטָן דִּינְעָם דְּעַאָלִימָן, בְּלִיְבָטָ עָרָ דָעַר קִינְסְטָלְעָרְפָּוֹן מַעַנְטְּשָׁלְעָכָר דִּעְרָה-וִינְקִיטָן אָוּן שְׁטִילָעָר גְּבוֹרָה. מַעַן קָאָן זָאגְן מִיטָּ אָ פּוֹלְ מְוֹיל אָן קִינְיָן מְאָלָה האָט נָאָךְ קִינְגָּרְ נִשְׁתָּמָעָן אַיִּינְשָׁעָרְ אַזְוִי פִּילְ לִיכְטָ : אִין דָעַר בְּרוֹתָאָלָעָר וּאָרָאָזָוִי פִּילְ אַיִּידְלִיקָיָט אָוּן אִין רִישְׁעָותָ אַזְוִי פִּילְ גּוֹטְסִקִּיטָ וּיְזַעַט אָזָהָט גַּעַיְזָ פּוֹנָעָן יְשֻׁעָיהָו שְׁפִיגָּלָס. אָפְּיָלוֹ דָעַר גְּרוֹוְילְקָעָר טְוִיטָ אָזָהָט בְּאַקְוּמָטָ בַּיִּ אִים אָפְּטָ מְאָל אָ פְּנִים פּוֹן אָ מְלָאָךְ פּוֹן חָסָד. עָסְטָרְעָפְטָ אָפְּיָלוֹ אָזָ דָעַר טְוִיטָ וּוּרְטָ שְׁיַין אָזָן אַיִּדְלִישָׁן, וּיְזַעַט דָעַר דְּרָעְצִילְוָנָגָעָן וּוּגָעָן דָעַר זְקָנָה וּוּאָס די גַּעַטְאָ-פֿאָלִיְזָ

צאנטן שלעפן זי צו דער אַרְוִיסְקִינָג אָוּן זַי, אָן דָּעֵלִיר, מײַנט אָז מַעַן פִּירֶט זַי אויף אַ חותונה.

אַין זַיְינָע גַּעֲטָאַ-דָּעֵרְצִילְוָנוּגָעָן גַּעֲפִינָּעָן מִיר אַלְץ, דַּאס גַּאנְצָע פִּילְזִיְּטִיקָע אָוּן פִּילְ-פְּנִימְדִּיקָע לְעֵבָן פָּוּן גַּעֲטָא: גַּראָטְעַסְקָע שִׁיפְּלָה — אָן דָּעֵר דָּעֵרְצִילָּוָג «אַין אָ טּוֹיזְ-גָּעָסְלָה» אָוּן יְסוּרִיםְדִּיקָע גַּבְּרוּה — אַין «דִּי קְרוּן». מִיר גַּעֲפִינָּעָן דָּא אוּיךְ דַּי בְּיוֹן גַּאֲרַקְטָעַרְטִישָׁוּש אָוּן אַינְטָעַרְעַסְאַנְטָע טִיפְּוָן פָּוּן הַאלְבָ-נְבָאִים, הַאלְבָ-מְשׂוּגִים, וּדְעֵרְבִּי פָּוּן סָאמְפָאַלָּע, דָּעֵר אַנְקָל טָעַדָּאָר, דָּעֵר זְקוּן מִיט דָּעֵר קְרוּן אָוּן אַנְדָּעָר וּוָסְטָס גַּיבָּן צַו אַ בָּאוּנְדָּעָרְן קָאַלָּאַרִיט צַו דָּעֵר פִּינְלָעַכְּדָר גְּרוּקִיט פָּוּן גַּעֲטָא.

ה

נַאֲךְ דָּעֵר מְלֻחָּמָה הַאָבָּן אַ סְךְ יִדְיְישָׁע שְׁרִיבָּרָס מַוְּרָא גַּעַהָאָט זַיְדְּ צַוְּצָרִירָן צַו דָּעֵר גַּעַטְאַ-טְּעַמָּע וּוֹיֵל עַרְשְׁתָּנָס, הַאָבָּן זַיְיְ גַּעַסְפְּקָט צַיְמָעָן מַעַן קָאָן פָּוּן אַט דָּעֵם גְּרוּיְילִיקָע שְׁטָאָף שָׁאָפָן קוֹנְסָט אָוּן צַוְּיִיטָנָס, הַאָבָּן זַיְיְ מַוְּרָא גַּעַהָאָט אָוּן מִיט דַּי בְּיוֹן אִיצְטִיקָע פָּאַרְמָעָן אָוּן אַוִּיסְדָּרוֹקְ-מִיטְלָעָן וּוּטְנִישָׁתְּ מַעְלָלָעָד זַיְיְ אַיבְּעַרְצְוּגָעָבָן דַּעַם נִיְּיעָם אַיְהָאָלָט פָּוּן דִּי אַיְבָּעַרְלָעַבְּוָגָעָן, נִסְיָוָתְנָאָן אַנְטָפְּלָעָדְנָאָן וּוּגָעָן מַעַנְטָשָׁה. יְשַׁעְיָהוּ שְׁפִיגָּל הַאָט אַוִּיסְגָּעָמִיטָן דִּי אַלְעָ סְפָקוֹת אָוּן גְּרִיבְלָעָד נִישָׁן, וּוּילְעָרְהָאָט אַנְגָּהָהָיָבָן שְׁרִיבָּן אַיְן גַּעֲטָא אָוּן זַיְיְ שְׁרִיבָּן הַאָט זַיְדְּ אַנְטָרְ וּוּקָלְטָ צַוְּאָמָעָן מִיט זַיְיְ אַיְבָּדְגָּהָדְקָעָר דָּעַרְקָעַטְעַנְעַשְׁ פָּוּן גַּעַטְאַ-לְּעָבָן. זַעַט מַעַן תָּאָקָע אַ הִיפְּשָׁן חִילָּוק צַוְּיָוִישָׁן דִּי אַיְמְפָרָעָסִי אַנְיסְטִישָׁע בָּאַשְׁרִיבְלָעַבְּגָעָן אַיְן דִּי עַרְשְׁתָּעָ גַּעַטְאַ-דָּעֵרְצִילָּוּגָעָן אָוּן דִּי עַקְסְפָּרָעָסִי וּאַיְמָאָזָן אַיְן דִּי שְׁפָעַטְעַרְדִּיקָע שָׁאָפְּוָגָעָן. אַוּודָאָי, עַס אַיְן דָּעֵר זְעַלְבִּיקָעָר שְׁרִיבָּעָר, אָוּן אוּיבָּ «דָּעֵר סְטִיל אַיְן דָּעֵר מַעַנְטָשָׁה» — וּוּיְמַעַן זָגָט — אַיְן דָּעֵר סְטִילְפָּוּן אַלְעָ זַיְיְנָע דָּעֵרְצִילָּוּגָעָן דָּעֵר זְעַלְבִּיקָעָר. פָּוּן דַּעַסְטוּגָעָן אַיְן פָּאָרָאָן אַ בָּאַשְׁטִימְטָעָר אַוְנוֹתְעָרְשִׁידָא אַיְן דָּעֵם שְׁרִיבָּבְ-אָוָפָן, אַיְן דָּעֵם בָּאָנִיצָן דָּעֵם מַעְטָאָפָאָר אָוּן מַאְלָן דִּי נָאָטוֹרָ. סְאַיְן אוּיךְ צַוְּעָרָקָן אָוּבָּ אַיְן דִּי עַרְשְׁתָּעָ גַּעַשְׁעַעַנְיָשָׁן אָוּן הַאָנְדָלְגָעָן פָּוּן דִּי גַּעַטְאַ-בָּאָוּוֹנָרָם, פָּאַרְטִיפְטָ זַיְיְ שְׁפִיגָּל אַיְן דִּי שְׁפָעַטְעַרְדִּיקָע אַיְן דָּעֵרְצִילָּוּגָעָן אַלְץ מַעַר אָוּן מַעַר אַיְן דָּעֵר אַיְנָעוּוֹיִיָּיָהָן וְקָסְטָעָר פָּוּן זַיְיָנָע הַעַלְדָּן, אַיְן וַיְיָזָן וּוָסְטָס טָוָט זַיְדְּ אַוְיָזָן דָּגָא פָּוּן וַיְיָעָר נְשָׁמָה. דַּאס זַעַט מַעַן אַיְן אַיְן דָּעֵרְצִילָּוּגָעָן וּוּ «דִּי קְרוּין», אַדָּעָר אַיְן דָּעֵר מִיט אַיְנָעוּוֹיִנְקָסְטָעָר שְׁפָאָנוּגָעָן אַנְגָּעָלְאַדְעָנָעָר דָּעֵרְצִילָּוּגָעָן «בָּאָרוּעָסָה», וּוָסְטָס גַּעַהָעָרט צַוְּדִי שְׁמָאָרְקָסְטָעָר אַיְן זַיְיְ שָׁאָפָן. אַ בָּאוּנְדָעָר הַוִּיכָעָן מַדְרָגָה דָּעַרְגְּרִיכְט עָרְ וּוּזָן זַיְיְ פָּעַנְדוֹלְ וּוּרְטָ גַּעַטְוּנְקָעָן אַיְן פָּאָרָב פָּוּן דָּעֵר אַנְקָרְעָטָעָר סִיטְאָצְיָע אָוּן זַיְיְ אַוְפָן פָּוּן מַאְלָן אַיְן אַיְן הַסְּפָם מִיט דָּעֵר סְפָעַצְיָפִיק פָּוּן דִּי מַאְדָעָלָן. אַזְאָהָרָמָאַנִּיעָ דָּעַרְגְּרִיכְט שְׁפִיגָּל אַיְן זַיְיְ וּוּנְדָעַרְלָעַכְּדָר דָּעֵרְצִילָּוּגָעָן «אַוְנְטָעָרְן שְׁנוּיָה».

מרדי שטריגלער — אֲשֶׁרְיִבּוּר ווֹאָס פֿרַעְגַּט אָוּן פֿאָרָעָנְטוּפּוּרְט . . .

אויף יעדן שרייבער ווואס גיט אַריין אַין דער ליטעראטור מיט אַ סְפָּצִיעִי פישער טעמאטיק לויירט אַ גְּרוּיסָע גַּפְּפָאַר. די גַּפְּפָאַר אֵיז, אוֹ ער זָאַל נִישְׁתָּוּרְעָן קִיּוֹן תָּפּוֹס בַּיִּזְׁיִן אַיְגַּעְגַּעְר טַעַמָּע. דָּאַס אֵיז בַּאַונְדָּעָרָס חַל אוֹרַ אַ שְׂרִיבְּבָעַר ווֹאָס האַט מִיט זַיִן טַעַמָּטִיק בַּיִּמְּסָאַמָּע אַנְהָיָב עֹוֹשָׂה רֹושָׂם גַּעֲוָעָן אָוּן זַיִךְ פֿאָרָה שָׁאָפָּט אַ גְּרוּיסָע פֿאָפּוּלָאָרִיטָטָע. אַנְשָׁטָאַט אַסְּרָדָן ווּעְגָּן דָּעַם עַנְיִן אַיְזָלְיכְּבָעַר צַו דֻּעָרָמָאנְעָן בְּלוֹזִין צַוְּיִן גַּעַמְעָן, ל. שְׁאָפִירָא אָוּן עַזְּוֹר וּוּאַרְשָׁאָוּסָקִי, פָּוּן וּוּלְכָעַ דָּעַר לִיעְנָעָר ווּעַט שָׁוִין אַלְיִין פֿאָרְשָׁטִין פָּוּן ווֹאָסָעָר מִין גַּפְּפָאַר מִיר רָעָדָן אָוּן אַיְיךְ ווֹאָס עַס זַעַנְעָן דִּי סְפָּצִיעִיפֿשְׁקִיטִין פָּוּן דָּעַר דָּאַיְקָעָר גַּעַפְּאָר.

מרדי שטריגלער אַיִן אַריין אַין אַונְדוּזָעָר לִיטְעָרָאַטָּר מִיט יִינְעָן ווּעְרָק ווּעְגָּן אַונְדוּזָעָר לעַצְּטָן חַוְּרָבָן אָוּן ער אֵיז אַיִן הַרְּפִיעִין בַּאַרְיִמְתָּ גַּעַוְאָרָן וּוּי דָעַר שִׁילְדָעָרָעָר פָּוּן אַונְדוּזָעָר גַּעַטְאַ-גְּרוּוּיל אָוּן וּוּי דָעַר אַנְטְּפָלְעָקָעָר פָּוּן אַונְדוּזָעָר חַוְּרָבָן פִּין. דָעְרָבִי האַט ער אַיִן דָעַר מַאֲנוֹמָעָנְטִירָוָג פָּוּן דָעַר חַוְּרָבָן-תָּקוֹפָה אַרְיִינְגָּעָר לִיְיִגְתָּ אַזְּוִי פִּיל שְׂרִיבְּבָעָרִישָׂן טַעַמְפֿעָרָאָמָעָנָט, אָוּ מעַן האַט אֵיז אַ גַּעַוִיסָּן מַאֲמָעָנָט גַּעַקְעָנָט מִיְּגָעָן, אָוּ ער ווּעַט פָּוּן דָעַר דָאַיְקָעָר טַעַמָּע שָׁוִין קִיְּין מָאַל נִישְׁתָּוּרְעָן אַרְוֹוִים אָוּן ווֹאָס נָאַךְ ווּיכְטִיקָּעָר — ער ווּעַט אַיִן קִיְּין שָׁוָם אַנדָעָרָן שְׂרִיבְּבָעָרִישָׂן גַּעַבְּיט מַעַר נִישְׁתָּוּרְעָן אַרְיִין, מַחְמָת דָאַס אַלְץָן ווֹאָס ער ווּעַט שְׁפָעָטָר שְׂרִיבְּבָעָן ווּעַט זַיִן נָאַךְ אַנְعָמָן עַכָּא פָּוּן דָעַם עַרְשָׁטָן דָוִישָׂ, אַדָּעָר אַיִן בַּעַסְטָן פָּאַל אַ וּאַרְיִיצְיָעָר פָּוּן מַאֲטִיוֹן ווֹאָס האַבָּן אַרְוִיסְגָּעוּרָוּן דָעַם עַרְשָׁטָן שְׁעַפְּרָרִישָׂן אַיְמָפָּלָה.

אַרְוִיסְגָּעוּוֹיָן האַט זַיִךְ אַבָּעָר גַּאֲרָגִיךְ, אָוּ שְׂרִיבְּגָלְעָר אַיִן אַן עַכְתָּעָר רַאֲסָאַוּעָר שְׂרִיבְּבָעָר ווֹאָס אַיִן נִישְׁתָּוּרְעָן מִשְׁוּבָעָד צַו קִיְּין שָׁוָם טַעַמָּע. מעַג די דָאַזְּוִיקָע טַעַמָּע אָפִילָו זַיִן פָּוּן אַזְּאָא גְּרוּוּס אָוּן אַזְּאָא טִיחָה וּוּי עַס אַיִן די חַוְּרָבָן-שִׁילְדָעָרָוָג, נַאֲטִירָלָעָד מִיְּנִינָט דָאַס נִישְׁתָּוּרְעָן צַו זָאָגָן, אָוּ שְׂרִיבְּגָלְעָר אַיִן פָּוּן דָעַר דָאַזְּוִיקָע טַעַמָּטִיק לְחַלּוֹטָין אַוּוּקָגָעָנָגָעָן אָוּן אָוּ ער קָעָן ווּעְגָּן עַס אַיִן פָּוּן אַרְיִר לְחַלּוֹטָין אַוּוּקָגָעָנָגָעָן בַּיִּי אַיִר אַיִז ער נִישְׁתָּוּרְעָן גַּעַבְּלִיבָן אָוּן נָאַךְ אַיְידָעָר ער האַט לְגָמָרָיָה פֿאָרָעָנְדִיקָט זַיִן גְּרוּוּס אָוּן מַאֲנוֹמָעָנְטָאלָן צִיקָל פָּוּן די חַוְּרָבָן-וּוּרָק האַט ער שָׁוִין אַ פְּרוּוֹ גַּעַטָּאָן זַיִגְעָן שְׂרִיבְּבָעִישָׂ פֿלִיגָל אוֹרַף אַנְדָעָרָן שְׁעַפְּרָרִישָׂ גַּעַבְּיטָן, סִי אַיִן דָעַר בְּעַלְעָטְרִיסְטִיק, סִי אַיִן דָעַר עַסְיָאִיסְטִיק, סִי אַיִן דָעַר פּוּבְּלִיצְטִיק.

הוינט צו טאג האט שוין שטריגלער אויף זיין שעפערישער קאנטער די פיר וועריך «מיידאנעך», «אין די פאבריקן פון טויט», «וועריך צע» און «גולדות» — פיר וועריך וואס געהערן צו די סאמעראַדנע ווינקלשטיינער פון אונדער חורבּן ליטעראָטור. דערנֹאָך קומען אַריין אַין חשבּן עטליכע ביכער פון אַ רײַן-בָּעלְעָטְרִיסטיין זשאנער צו וועלכּע מיר וועלן צורעכּען זיין פֿאַטעןֶשׂ ערשותלינג אַין אַ פרעמאָן דָּוֹר», די פֿראָזְוּבִּיכּעָר «בִּים לְעָבָן אַין אַ וִינְקָלָה», דעם רָאַמְּאָן «געַארעַטְמָט מִתְּן וּוַיְנְטָן», די דָּערצְיַילְגָּעָן «אַינְדְּזָלָעָן אַוְיף דָּעֵר עָרְדָּה» אַון נָאָך אֲבוֹך דָּערצְיַילְגָּעָן וואס אַין דָּערשְׁיַינְגָּעָן אַין פָּאָרְן. חֵזֶק דָּעֵם — צוּווִי בענד עסִיְעַן «שְׁמוּעָן מִית דָּעֵר צִיְּטָה» וואס דָּעֵר פֿאַרְלָאָג «קִיּוּם» האט אַרוֹסְגָּעָגְבָּעָן אַוְן אוֹרָאָך צָאָל פָּוּנָה פֿיל הַנוֹּנדָעָטָע אַוְן אָפָּשָׂר טָאָקָע טַוְיָונְטָעָר מַאְמָרִים אַוְן פּוּבְּלִי צִיסְטִישׁ אַרְטִיכּוּלָעָן וואס אָגָּר אֲסָרָה פָּוּנָה זַיִּהָאָבָּן אַוְן זַעַנְעָן דָּאיִ גַּעַזְאָמָלָט אַון אַוְיפְּגָּהָיִתְן צַוְּוָרָן צְוִישָׂן די טָאָוּלָעָן פָּוּנָה אֲבוֹך.

ווען מען געמט אַין אַכְּטָה, אַוְן מְרָדְכִּי שְׁטְרִיגְלָעָר אַיְזָן פֿאַרְהַעַלְטָנִישְׁמָעָסִיק נָאָך אֲיֻוגְגָּעָר מְעַנְשָׁתָש, אָפָּשָׂר טָאָקָע דָּעֵר יִנְגְּסָטָעָר צְוִישָׂן דִּי הַיְּיִנְטִיקָּע יִדְיִשְׁעָ שְׁרִיבְּעָרָס, מוֹזָעָן מִמְּשָׁ פֿאַרְוּנוֹנְדָּעָטָע וּוּרְדוֹן פָּוּנָה זַיִּן פֿאַרְשִׁידְגָּנְאָרְטִיקָּעָר שְׁרִיבְּיִי בָּעָרָס, בְּעַרְשִׁיעָר פֿרָאַדְוקְטִיוּיטָעָט, אָבָּעָר נָאָך מַעַר מוֹזָעָן פֿאַרְוּנוֹנְדָּעָט וּוּרְדוֹן פָּוּנָה זַיִּן פֿאַרְשִׁידְגָּנְאָרְטִיקָּעָר שְׁרִיבְּיִבְּרִישָׁעָר אַקְטִיוּיטָעָט אַוְן נָאָטְרִילְעָדָץ אַיִּז, אַוְן דָּאס אַלְאַז וּוֹאָלָט נִישְׁתָּאָרוּסָהָן קִיְּין שָׁוָם חִידְשָׁה וּוֹעֵן עַס וּוֹאָלָט זַיִּהָ נִשְׁתָּאָרוּסָהָן אַיִּז אַיִּז אַנְקְטִיוּיטָעָט וואס צִיכְנָת זַיִּהָ אַוְיסָמִיט אֲזָה הַוְּיכָר אַון אָפָּט מָאָל אֲזָה אַבְּעָרָאַשְׁנְדִּיקָּעָר קָוּאָלִיטָעָט.

וּוְאָרָעָם אַלְאַז וואס אַיִּז אַרוֹסִים פָּוּנָה אַונְטָעָר שְׁטְרִיגְלָעָרָס פֿעַדְעָר צִיכְנָת זַיִּהָ אַוְיסָמִיט אֲזָה בָּאוֹנְדָּעָר קָוּאָלִיטָאַטִּיקִיט וואס אַיִּז גַּעַזְאָרָן דָּעֵר סִימְנָן פָּוּנָה זַיִּן שְׁעַפְּעָרִידָה שְׁעַר פֿעַרְזְּעַנְלְעָקִיקִיט. אַנְדָּעָר שְׁרִיבְּעָרָס דָּעַרְקָעָנָט מִעְן אַיִּז זַיִּעְרָט סְטִיל, אַיִּז זַיִּעְרָט שְׁרִיבְּיִ-מְאָנִיר, שְׁטְרִיגְלָעָר האַט גַּעוֹוִיס אַן אַיִּיגְגָּעָם סְטִיל אַוְן אַן אַיִּיגְגָּעָם וּוֹאָרְטִ-נוֹסָה, אָבָּעָר דָּעֵר עִקְּרָדָעָטָמָן מִעְן אַמְּיל פָּוּנָה דָּעֵר וּוֹיְטָנָס זַיִּהָ בָּאָזָה זַנְדָּעָרָוּן אַפְּן פָּוּנָה בָּאַהֲנָדָלָעָן אֲתַעַמָּגָּעָן אַפְּן עַסְיָאִיסְטִישָׁן אֲדָעָר פֿוּבְּלִיצְיִסְטִישָׁן אַפְּן.

וּוְעַרְעַס גִּיאִיט אַיִּז דָּעֵר בְּרִיְיט אַון וּוְעַרְגִּיאִיט אַיִּז דָּעֵר הַוִּיקָּר. מְרָדְכִּי שְׁטְרִיגְלָעָר גִּיאִיט הַמִּיד אַיִּז דָּעֵר טִוִּה. בִּים שְׁילְעָרָן אֲמַעְטָשָׁה, אַן אַבְּעָרָלְעָבָונָה, אֲגַעְשָׁעָעָנִישָׁ, אֲדָעָר בִּים בָּאַלְיִיכְּטוֹן אֲפְרָאַבְּלָעָם, דָּעַרְגָּאָבָט עַר וּוֹידְמָעָט זַיִּהָ בֵּין צַוְּ דִּי סָאָמָעָן וּוֹאָרְצָלָעָן פָּוּנָה דָּעֵר דָּעַרְשִׁיְינָגָן וּוֹעַלְכָּעָר עַר זַיִּהָ שְׁרִיבְּעָרִישָׁע אַוְיפְּמָעָרָקָּזָםִיקִיט. אַיִּז זַיִּין עַסְיָאִיסְטִיק אַון אַוְידָץ אַיִּז זַיִּין פֿוּבְּלִיצְיִסְטִיק בָּאַנְצָצָת זַיִּהָ מְרָדְכִּי שְׁטְרִיגְלָעָר זַיִּעְרָט אֲפָּט מִיט בָּעַלְעָטִיסְטִישָׁע מִיטְלָעָן פָּוּנָה גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּוָגָּן אַוְן שִׁילְדָה דָּעַרְוָנָגָּה, אָבָּעָר דָּעֵר אַמְּתָה אַיִּה, אַוְן זַיִּין גַּעַשְׁטָאַלְטִיקָּוָגָּן פָּוּנָה חַרְבָּן-פִּינְזָן זַוְּכָּת עַר תְּמִיד אַוְיפְּצָוְלִיכְּטָן פֿרָאַבְּלָעָמָעָן אַון די דָּאוֹזִיקָּעָר פֿרָאַבְּלָעָמָעָן זַעַנְעָן שְׁטָעָנְדִּיקָּעָר.

יסודותדייק פאר דעם מין מענטש, בעיקר יסודותדייק פאר דער דערקענטעניש פון זיין גורל און זיין כארקטער.

מרדי שטריגלער איזו איזן זיין שריבין אן אונאליטיקער. וועזע עס האנדלט זיך איז א בעלעטристישן העלד צעפענט ער פאר אונדו די פארבארגנסטע קעמערעלעך פון זיין גשמה און וויויט וואס עס טוט זיך אויפֿן סאמע דנא זיין פסיק. ער דערקליבט זיך ביז צו די דינסטע פעדעם וועלכע זועבן אויס די מענטשלעכע געפֿילן און ער דערגראבט זיך צו די ווארכצלאן פון דעם מענטשנש האנדלונגען איז געוויסע לעבענס-סיטואצייס. אפֿילו איז די וועرك ווועס דאמינירט די קראניק פון פاكتישע געשענישן באנגונגנט זיך שטריגלער קיין מאל נישט בלוייז אונדו שילדערן א מעשה שהיה, נאר ער צעלידערט די געשענישן און וויויס דעם מעכאניזום וואס באוועגט זי און פורעט זי איז אוז געתטאטל און נישט איז קיין אנדערער.

ווי א בעלעטрист אינטערעסית שטריגלערן קודם-יכל דער מענטש און די געהימע פסיכישע קראפט וואס איז גורם זינע האנדלונגען און טאטן. ווי א דענקער אינטערעסירן אים די פראבלעמען וואס אט די האנדלונגען און טאטן רופֿן ארויס איז מענטשלעכן צוֹאָמַעְלָעֶבֶן. און וועז זאגט: פראבלעמען — מיינט מען די סתריות צוישן יחיד און מסע, צוישן מענטש און מענטששייט. אויף דער דערפֿאָרְשָׁוּג פון אט דעם קאנפליקט צוישן פֿלְלָא און אפֿילו צוישן קאלאקטיו און קאלאקטיו, אדער פֿאָלָק און פֿאָלָק, איז געווענדט שטריגלערס גאנצע אויפאָרְקָזָאָמְקִיט אלס בעלעטристישער שילדערעד און געשטאלט טיקער.

ס' איז מערקווידיק וואס שטריגלערס האס צו זינע פֿיַינְקָעָרָס שטערט אים להלטוי נישט ער זאל פֿאָרְשָׁן צוֹעֵר אינערלעען פֿסְיכִישָׁן מעכאניזום, פֿדי זיך צו דערגרונטעווען צו די אָרְטִיסְבּוֹת פון זיעיר געפֿאלנקיט. זיעיר אָרְפּוֹינְקָעָן איז מהומ פון ווילדן סָאָדִים איז פֿאָר אָים איז אלמענטשלעך פראבלעם, ווילע ער פֿאָר געסט קיין מאל נישט, איז סי דער פֿיַינְקָעָר און הענקר געהערן צום בּוֹ-אָדָמִידִיקן מין און דאס דאָזִיקָעָרָה פרעט אָשוּרָעָר קשיא אויף דעם מין מענטש בכלל. מיר דאָקט, איז איז שטריגלערס וועرك קען מען געפֿינְגָעָן אָ גַּוּוֹיְסָן ענטפֿער אויף דער דאָזִיקָעָר קשיא, אָבעָר וויל דער דאָזִיקָעָר ענטפֿער זעט אויס צו זיין נישט קיין זיעיר גַּינְסְטִיקָעָר פֿאָר דער "קרוֹן פון דער יִצְחָק", גַּיט אָים אונדו דער שריבער נישט איז קיין דעפֿינְגִיטְיוֹועָר פֿאָרָעָם איז עס זעט אויס ווי ער וואָלט אונדו געזאגט: לאָמִיר נָאָר פֿאָרָשָׁן אִידָּעָר מיר מײַשְׁפָּטָן, ווּאָרָעָם עס קען זיין, איז בי אָזָא מישפט זעט אונדו אַיסְקָומָעָן צו פֿאָרְמִישְׁפָּטָן...

שריבעריש אינטערעסירן מרדי שטריגלערן די פֿאָרְוָאָנְדָּלָוְנְגָעָן וואס דער מענטש מאָכָט דורך אונטער דעם דורך פון גַּוּוֹיְסָן באָדִינְגָוְנְגָעָן איז גַּוּוֹיְסָן לעבענס-סיטואצייס. די דאָזִיקָעָר פֿאָרְוָאָנְדָּלָוְנְגָעָן זען מיר איז זינע וועrk וועגן

די לאגערן. ס'דארף אבער געזאגט ווערט, איז שטריגלעэр וויאזט אונדו זיין תמייד נישט נאָר די אויסערלעכע גורמים צו דער פֿאַרְזּוֹאנְדְּלוֹנְג פֿון זִינְגּ הַלְּדָן, נאָר ער וויאזט אונדו אַoid — אָז דּוֹקָא זֵיעֶר בּוֹלְט — זֵיעֶר אַינְגּוּרְלָעְכּ דִּיסְפְּאַנְירְטְּקִיט טְזּוֹ דִּי דְּאַזְּקָעּ גִּילְגָּלִים. אַסְטְּ מַלְאָקְמַט טְאַקְעָ אָוִים, אָז דָּאָס אַלְץ וּאָס דָּעָר מְעֻנְתָּשׁ טּוֹט אָוֹנְטָעָרְן דְּרוֹק פֿון דִּי נִיְּגָעְשָׂאָפְּעָנָע בְּאָדִינְגּוֹנְגָעָן אַיז אַקְּנוּסְעָקְוּזָעָן פֿון דִּי טְוָנְקָעָלָעּ אָוֹנְטָעְרְדִּיקְטָעּ אִינְסְטִינְקְטָן וּאָס דִּי בְּאָדִינְגּוֹנְגָעָן האָבוֹן באָפְּרִיטָאָן אָז גְּגָעָבָן מַעֲלָעְקִיטָן צו אַנְטָפְּלָעָקָן. שְׁטְרִיגְלָעָר האָט, בְּכָל אָפָּן, זֵיעֶר טִיף אַרְיִינְגּוּקָט אַין דָּעָר פֿאַרְבְּאַרְגְּעָנִישׁ פֿון דָּעָר מְעֻנְתָּשְׁלָעְכָּר נְשָׁמָה אַין ער האָט דְּרָעָעָן דָּעָם שְׁטוּרָם וּאָס בּוּשְׁעוּט דָּאָרט אַין גַּעַרְאָגָל צּוֹוִישָׁן דָּעָר חִיה אַין דָּעָם מְלאָך.

הgam שתריגלער האט אונדז אין זינע בעלטריסטייש וווערך געוויזן די מאכט פון דער חיה אין מענטש. אדער ווי טאלסטעי האט עס אונגערופן: די קראפט פון דער פינצטערניש, וואלאט איד פון דעסטוועגן נישט געזאגט: או ער אייז א פאסיד-מייסט און דאס איז סאמע מערקווידיקסטע און זיין שאפּן: א מענטש איז ארויס פון איז גיינום און האט דאך נישט פארלוירן דעם גלייבן אין מענטש און בכל דעם גלייבן אין דעם זיין פון סדר-העולם. צום נס פון זיין געראטעוועט לעבען און זיין געראטעוועט שעפערישקיטי קומט צו אויך דער פיל גרעסערעד נס פון זיין געראטעוועט גלייבן וואס איז באונדערס וויכטיק דערפֿאָר וויל דאס איז א גלייבן וואס איז געפֿרוווט געוואָרֶן איז פֿלאָקעדריךע פֿיעַרְן פון פֿײַן און ער האט דעריבער איז זיך נישט קײַן שומ שטמּ פון ביליקער רעטאָריך און פון האפֿערדיקון אַנְשְׁטָעל.

עד דיאוקער געפֿרוֹוּטער גָּלוֹבִין קומט שטאָרָק צום אויסטרוק איז שטריג-
לערס עסְיַאִיסְטִּיק אָוֹן אָוֹד אָוֹן זִין פּוּבְּלִיצְיִיסְטִּיק. אָוֹד אָזֶן דֵּי דָּיאַוּקָע גַּעֲבִיטָן
וּוַיּוֹת זִיד דָּעָר שְׂרִיבְּרָעָר וּוְיִזְנָן אַנְגָּלִיטִיקָר וּוְאָסְ צַעֲדְּרִיוֹולָט יְעַדְעַ דָּעַרְשִׁינְגָּן
אָזֶן צַעֲגָלִילְדָּרָט יְעַדְעַס פּרָאַבְּלָעָם. שְׂטָרִיגְּלָעָר נַעֲמָת אָפְּטָאַפְּרָאַבְּלָעָם אָנוֹן צַעֲשְׁפָאַלָּט
עַס אָוּרִיךְ אַטְּאָמָעָן. אָזֶן אָסְ מָאַל וּוְעַרְטָמָן מַעַן מַשְׁאָס אַיְבְּגָעָרָאַשְׁטָן פּוֹן זִין חַרְפָּוֹת
בִּיְמָה אַרְיִינְדְּרִינְגְּנָעָן אִין דָּעָר סָאמָעָ תּוֹכִיקִיט פּוֹן דָּעָר בַּאֲהַאנְדְּלָטָעָר פְּרָאַגָּע אָזֶן,
אָזֶן עַר אַנְטְּדָעָט אִין אִיר אַעֲלָכָע נַוְאָנָסָן וּוְאָס מִיר האָבָּנוֹ לְכַתְּחִילָה גַּאֲרֻנִישָׁט
חוּשָׁד גַּעֲוֹעָן, אָזֶן זַיִי עַקְסִיסְטִּירָן. דָּאַס בְּרַעֲנֶגֶט דַּעֲרָצָוֹן, אָזֶן דָּאַס בַּאֲהַאנְדְּלָטָעָר פּרָאַבְּלָעָם
וּוְעַרְטָמָן אִין עַרְשָׁטוֹן אַוְיָגְנְבָּלִיק נַאֲדָק אַמְּפִלְצִירָטָר וּוְיִזְנָן הָאָט אָוְנְדוֹן אַוְיָסְגָּעוֹוֹן
צַו זִין. אָגָב אִין דָּאַס אָוּרִיךְ דָּעָר סּוֹד וּוְאָס שְׂטָרִיגְּלָעָר אִין אָפְּטָמָל אָזֶן
בְּדָבָרִים. אָבָּעָר אָזֶן מִיר קְוֹמָעָן צַוְּסָפּוֹק דַּעֲרוֹזָעָן מִיר וּוְיִזְנָן
וּוְאָס דָּעָר שְׂרִיבְּרָעָר הָאָט עַס גָּאָר וּוְאָס צַעֲפָאַלְמָעָסָט אָוּרִיךְ שְׂטִיקְ-שְׁטִיקְלָעָד אָזֶן
צַעֲנוֹמָעָן אָוּרִיךְ אַלְעָ קְלָעָנְסָטָעָר רַעֲדָעָלָעָד אָזֶן שְׂרִיבְּפּוּלָעָד, הַיִּבְּשָׁת זִיד אָזֶן
צַוּזָּעָמָעָנְשָׁטָעָלָן מִיט אַלְיכְּטִיקְ-גַּעֲוֹאָרְעָנְעָרָפְּרָעָטָרָעָר פְּאַרְעַנְטָפְּרָעָטָרָעָר גַּאֲנְצִיקִיט וּוְאָס אָזֶן

אוזי מאנגאליט, אוז עס גיט נישט מער קיין געלענגייט פאר ספיקות און דער ווידערונגגען.

שטריגלער איז און עמכן, ער גורתעוועט אין דער טיף, דארט ווועס איז אפט זיעער טונקל, אבער ער באויזיט די טונקלעניש צו באלייכטן מיט דעם בליעז פון חריפות, מיט דעם בלענד פון איינפאל. ער דערוזט זאכן וואס קיינער פאר אים האט זיי נישט דערזען. דערביי איז ער גענוג מוטיק דאס געזענען אַרויסצ'ז ברענגען אין דײיסטע פֿאַרְמֿוֹלִירֿוֹנְגֿעָן. ער שרעקט זיך נישט אָפּ פֿאַר זאגן אָמֵן פֿאַפּוֹלֶעֶרֶץ זאכן און דוקא דאס דזוקע נישט-שרעקן זיך איז ער יסוד פון זיין גראיסער פֿאַפּוֹלֶאָרִיטעט.

זו דעם אלעט איז נאך מרדכי שטריגלער אָ שְׂרִיבְּבָעָר פון גראיסע פֿאַרְמֿוֹסְטָן און ער האט גענוג כוח אויפֿזוהייבּן שעפֿעריש גאנצע בערג. סיי ווי אָ בעלעטריסט, סיי ווי אָ פֿוּבְּלִיצִיסְט און עסיאיסט געהרט ער בי אונדו צו די געציילטע שרייד בערס וואס פֿירֶן ערגען דעם ליינער. ער איז פון די שְׂרִיבְּבָעָר וואס עס "ארט" זיי עפֿעס און וואס קאנען נישט רוען ביז זיי ברענגען דאס וואס עס "ארט זיי" אָרוּס אַין קינסטלערישן, אָדער פֿוּבְּלִיצִיסְטִישָׁן וּ אָרט...

1962

אין האלט :

7	שמואל איזיבָּן
13	לייב אליצקי
23	ש. אפטער
28	ישראל אשענדיַרף
33	יצחק באשעוויס
42	הערץ בערגנער
67	חימס גראָדָע
97	יחיאל האפער
110	י. הרש הויט
118	משה זאנשין
122	אברהם זאָק
127	פיילול זיגעלבוים
141	מענדל מאָן
180	קאדיע מַאלְאָדוֹסְקִי
190	אברהם סוצקעווער
196	יהודָה עַלְבָּרָג
217	א. מ. פוקס
226	י. פינעֶר
235	אהרן פִּיעָרָמָן
240	מ. צאנִין
251	אפרים קאגאנָנוֹסְקִי
269	וְאַלְפָ קָאָרָמָּאָל
274	אברהם קָאָרָפִּינָאָוִיטָשׁ
280	יחזקאל קִיטְעָלָמָן
283	מלך רָאוּוִיטָשׁ
290	חוּהָ רָאוּנְפָּאָרָב
296	לייב דָּאָכְמָאָן
304	מנוחה רָאָם
314	ישעיהו שְׁפִּיגָּל
322	מרדיי שְׁטְּרִיגְּלָעָר

ביז איצט דערשינגען ביכער פון מחבר

- רוייציקע פארטאגן, לידער, לאדזש, 1933
שטיילקיטן, לידער, פאָרלַאָג אָות, לאדזש, 1938
באָפֿרִיּוֹגָג, לידער, פאָרלַאָג נְמֻנָּה, מאָסְקוֹוָן, 1941
אָ שְׁטוּב אֵין שְׁטוּטָל, פֶּאנְמָעָן, פֶּאנְלַאָג : ביכער פון יִדִּישָׁן פָּעָנְדְּקָלוֹב,
פאריז, 1951
פרעמירט געווארז מיט דעם ל. בימקָא-פְּרִיּוֹז בַּיָּם אַלְוָעָלְלָעָבָן יִדִּישָׁן קָוְלָטוֹר-
קָאָנְגָּרָעָס אֵין נְיו-יִאָרָק.
פָּעָסָל דִּי בַּעֲסָעָרִיךְעָנָעָן, קִינְדָּעָרְמַעְשָׁהָלָעָן, פֶּאנְלַאָג : פָּאָר אָונְדְּזָעָרָע
קִינְדָּעָר, פָּאָרִיז, 1952
מיט יִדִּישָׁ שְׁרִיבָּר אֵין רְוָסָלָגָן, פֶּאנְלַאָג קִיּוֹם, בּוּנְנָאָס אַיְירָעָם, 1959
אָ שְׁטוּב אֵין שְׁטוּטָל, צוֹוִיטָעָן אוּפְּלַאָגָן, פֶּאנְלַאָג קִיּוֹם, בּ"א, 1963
פְּנִימָעָר אָוָן גַּעַמְעָן, בָּאנְד, 1, יִדִּישָׁן פֶּאנְטָן, פֶּאנְלַאָג קִיּוֹם, בּ"א, 1971
פרעמירט מיט דעם ש. נְגָעָר-פְּרִיּוֹז בַּיָּם אַלְוָעָלְלָעָבָן יִדִּישָׁן קָוְלָטוֹר-קָאָנְגָּרָעָס
אֵין אָרגָעָנִיטִינָע.
- אוֹיפֿ יְעָנָעָר זִיִּיט וּוּנְדָעָר, לִידָעָר, פֶּאנְלַאָג יַ. לַ, פְּרָץ, תַּל-אָבִיב, 1974
פרעמירט מיט דעם זְלָמָן שְׂוּר-פְּרִיּוֹז אָוָן פְּנִילְעַטְאָנָעָן, פֶּאנְלַאָג «הַמְּנוֹרָה», תְּאָ, 1975
אָן אָוִיסְרוֹף צִיִּיכְנָס, נְסִיעָן אָוָן פְּנִילְעַטְאָנָעָן, פֶּאנְלַאָג «הַמְּנוֹרָה», תְּאָ, 1975
פרעמירט מיט דעם יַעֲקֹב פִּיכְמָאָן-פְּרִיּוֹז.